

VLADIMIR DUMITRESCU

NECROPOLA DE INCINERAȚIE
DIN EPOCA BRONZULUI
DE LA

CÎRNA

În «Biblioteca de
arheologie»
au apărut

I

Izvoare
Săpăturile din 1936—1948

de Radu Vulpe

II

Capidava
Monografie arheologică

de Gr. Florescu, R. Florescu
și P. Diaconu

III

Cetatea Șcheia
Monografie arheologică

de Gh. Diaconu
și N. Constantinescu

NECROPOLA
DE INCINERAȚIE
DIN
EPOCA
BRONZULUI
DE LA

CÎRNA

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE

IV

VLADIMIR DUMITRESCU

NECROPOLA DE INCINERAȚIE
DIN EPOCA BRONZULUI
DE LA
CÎRNA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE AL ACADEMIEI R. P. R.

VLADIMIR DUMITRESCU

NECROPOLA DE INCINERAȚIE
DIN EPOCA BRONZULUI
DE LA
CÎRNA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

<https://biblioteca-digitala.ro>

Statueta nr. 3 de la Cîrna (mărime naturală)

CUI ÎNT ÎNAINTE

Valorificarea materialelor arheologice obținute prin săpăturile sistematice întreprinse în diferitele regiuni ale țării și interpretarea lor în lumina concepției marxist-leniniste despre evoluția societății omenești din istoria noastră străveche constituie una dintre îndatoririle principale ale cercetătorilor în domeniul arheologiei, după cum s-a subliniat în repetate rânduri. Pentru îndeplinirea acestei îndatoriri, cel dintâi pas este, firește, publicarea sistematică și completă a rezultatelor săpăturilor arheologice și încadrarea lor din punct de vedere cultural și istoric. Aceasta cu atât mai mult cu cât dezvoltarea neobișnuit de mare a cercetărilor arheologice din țara noastră, datorită sprijinului tot mai mare acordat de P.M.R. și de organele statului nostru democrat-popular, au pus pe primul plan al activității științifice în acest domeniu valorificarea rezultatelor obținute pînă acum prin studii monografice.

Prin publicarea monografiei de față asupra săpăturilor noastre din necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna și a întregului material recoltat cu prilejul acestor săpături, ca și a materialelor dobîndite mai înainte, socotim că într-adevăr se face primul pas — și nu cel mai mic — pentru valorificarea istorică a rezultatelor săpăturilor noastre din 1942, 1955 și 1956. Monografia asupra necropolei de la Cîrna are în vedere de altfel în chip firesc în primul rînd publicarea detaliată și studierea materialelor dobîndite prin săpături, precum și discutarea tuturor problemelor legate de încadrarea lor culturală și istorică. Ultimul obiectiv nu a putut fi atins decît prin necesarele comparații și discuții cu privire la materialele și culturile sau grupele culturale din marea zonă a regiunilor de la Dunărea de mijloc și de la Dunărea inferioară. Aceste comparații și discuții din diferitele capitole ale părții a doua a monografiei noastre au fost însă limitate la ceea ce am socotit că reprezintă strictul necesar pentru încadrarea culturală a necropolei de la Cîrna, deoarece lucrarea noastră nu este o monografie a culturii cîmpurilor de urne căreia îi aparține necropola de la Cîrna, ci numai o lucrare cu caracter monografic privind această necropolă.

Totuși, chiar prin această limitare voită a discutării tuturor problemelor legate de prezentarea monografică a necropolei de la Cîrna, credem că nu am omis fapte esențiale; în felul acesta, rezultatele cercetărilor noastre pot folosi oricînd ca documente științifice pentru orice

sinteză privind fie epoca bronzului pe teritoriul patriei noastre, fie culturile câmpurilor de urne de la Dunărea de mijloc și inferioară, fie chiar numai cultura Gîrla Mare-Cîrna. Tocmai de aceea credem că ne-am îndeplinit principala îndatorire ce revine tuturor conducătorilor de șantiere arheologice.

În ceea ce privește planul lucrării, precizăm că în partea I sînt descrise săpăturile și materialele obținute cu prilejul lor, ca și acelea descoperite pe Grindul Tomii înainte de săpăturile noastre, iar în partea a II-a sînt studiate diferitele categorii de materiale; în capitolul final sînt discutate principalele probleme puse de studierea materialelor, făcîndu-se astfel încadrarea culturală și istorică a descoperirilor noastre.

Volumul se încheie cu un studiu antropologic al colaboratorului nostru, dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor, care a analizat cea mai mare parte a resturilor osteologice descoperite în necropola de la Cîrna.

AUTORUL

S U M A R

PARTEA I

SĂPĂTURILE ȘI DESCRIEREA MATERIALELOR

	<u>Pag.</u>
<i>Cap. I.</i> Introducere. Istoricul săpăturilor.....	11
<i>Cap. II.</i> Necropola	16
<i>Cap. III.</i> Descrierea mormintelor descoperite în necropola de la Cîrna în anii 1942, 1955 și 1956 și a inventarului lor	25
<i>Cap. IV.</i> Diferite descoperiri făcute în cursul săpăturilor, dar neapartenind inventarului mormintelor descrise în capitolul precedent	107
<i>Cap. V.</i> Materiale ceramice descoperite pe Grindul Tomii înainte de săpăturile noastre și achiziționate pentru Muzeul Național de Antichități în anii 1941 și 1942	112
<i>Cap. VI.</i> Materiale provenind din necropola de la Cîrna aflate în Muzeul regional Craiova	122

PARTEA A II-A

STUDIAREA MATERIALELOR NECROPOLEI DE LA CÎRNA

<i>Cap. I.</i> Tehnica și formele ceramicii	129
<i>Cap. II.</i> Decorul ceramicii	154
<i>Cap. III.</i> Încadrarea culturală a ceramicii de la Cîrna	198
<i>Cap. IV.</i> Statuetele de lut ars	244
<i>Cap. V.</i> Obiectele de bronz și de os	280
<i>Cap. VI.</i> Încheiere	285
Резюме	317
Список таблиц	334
Résumé	343
Légendes des planches	358

A P E N D I C E

Cercetări antropologice asupra osemintelor din necropola de incinerare de la Cîrna de <i>dr. Dardu Nicolăescu-Ploșșor</i>	365
Резюме	383
Résumé	385
Planșe.....?	387

P A R T E A I

SĂPĂTURILE ȘI DESCRIEREA MATERIALELOR

INTRODUCERE. ISTORICUL SĂPĂTURILOR

IMPORTANTA necropolă de incinerare din epoca bronzului, situată pe Grindul Tomii, fusese semnalată încă de acum două decenii lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, pe atunci director al Muzeului regional al Olteniei de la Craiova. Aflând de la locuitorii satului că pe Grindul Tomii se găsesc multe « oale » și cioburi, pe care apele le scot la iveală rupînd malurile, d-sa n-a întîrziat să viziteze personal locul de unde se aduceau asemenea vase și a făcut chiar unele sondaje la marginea rîpei, descoperind cîteva morminte cu un bogat inventar ceramic, pe care l-a transportat la Muzeul din Craiova. Pe de altă parte, a înștiințat și conducerea Muzeului Național de Antichități despre această importantă necropolă, iar în primăvara anului 1941 a achiziționat pentru Muzeul Național de Antichități multe dintre vasele găsite în necropolă și aflate pe la diferiți locuitori ai comunei Cîrna. Împrejurările ne-au împiedicat în acel an să începem săpăturile, dar la începutul verii anului 1942 am întreprins cercetările preliminare, și în luna august primele săpături la Cîrna.

Satul Cîrna, din comuna cu același nume (r. Băilești, regiunea Oltenia), se află situat chiar la E de vărsarea riului Dăsnățui în bălțile Dunării. Marginea de S a satului este situată pe malul uneia dintre aceste bălți — și anume Balta Cîrna — legată prin gîrle de o serie de alte bălți și în special de Balta Nasta, aflată mai la S (pl. I). În epoca creșterii periodice a apelor, deci mai ales primăvara, după topirea zăpezilor, ca și cu prilejul altor inundații, apele Dunării intră în aceste bălți prin diferite gîrle și canale de legătură, ridicînd nivelul acestora și transformîndu-le într-o pînză unitară de ape, ce se întinde pe o lungime de zeci de kilometri și pe o lățime de 3—4 km. Atunci cînd inundațiile sînt mai puternice, deasupra pînzei de apă nu rămîn decît unele puncte mai înalte, « grindurile » singuraticе. Un astfel de grind se află pe malul de S al bălții Nasta: Grindul Tomii, lung de cîteva sute de metri și lat de abia 200 m. Punctul relativ central și totodată cel mai înalt al acestui grind îl constituie o ridicătură, numită « Măgura Tomii », sălaș obișnuit al Țirelor locuitorilor din Cîrna, ales tocmai pentru că — oricît de mari ar veni apele — acest punct nu este niciodată inundat. Nici

restul grindului propriu-zis nu este în general inundabil, dar cînd nivelul apelor crește în chip excepțional — cum a fost, de pildă, în primăverile anilor 1955 și 1956 — el este acoperit de ape aproape în întregime și numai Măgura Tomii stăpînește pe mulți kilometri pătrați întinderea nemărginită a apelor.

De obicei însă, apele de inundație se opresc la poalele grindului, care de altfel nu e prea înalt, căci nici chiar « Măgura » nu depășește cu mai mult de 3–4 m nivelul obișnuit al apelor mari. Valurile stîrnite de vînturile dinspre apus, miazănoapte și răsărit lovesc mereu în malul de N al grindului, rupînd neîncetat din el, așa încît de-a lungul întregului mal sudic al Bălții Nasta s-a format o mică ripă, care nu are nicăieri mai mult de un metru înălțime. Firește, nimeni nu ar putea spune cît de mult, s-a întins Grindul Tomii spre N și cît teren au rupt din el apele de inundație, lovindu-l an de an, timp de cîteva milenii. Știm însă cu siguranță că ele n-au început să smulgă din pămînt vasele din necropola de la Cîrna decît începînd cam de acum trei decenii; de altfel, dacă această roadere a pămîntului pe care se află necropola ar fi început mai de mult, pînă acum n-ar mai fi rămas nici o urmă din ceea ce acum mai bine de trei milenii a fost o necropolă destul de întinsă.

În luna iunie 1942, cînd, împreună cu C. S. Nicolăescu-Plopșor, am făcut o primă cercetare preliminară, de-a lungul plajei de pe malul sudic al Bălții Nasta se aflau împrăștiate nenumărate fragmente ceramice și chiar unele obiecte mărunte de bronz, resturi care aparțineau vădit, în cea mai mare parte, aceluiași complex din care proveneau și vasele achiziționate în sat. Dar pe lîngă acestea, atît în zona necropolei, cît și mai spre V, se puteau observa și destule resturi ceramice din alte epoci, în special fragmente de tip Coțofeni și fragmente hallstattiene, care dovedeau că Grindul Tomii a servit drept adăpost oamenilor din diferite epoci.

Săpăturile din 1942 au fost începute la 9 august și au durat tot restul lunii. Prins de îndatoririle sale la Muzeul din Craiova, C. S. Nicolăescu-Plopșor n-a putut rămîne tot timpul la săpăturile de pe Grindul Tomii. Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor, actual cercetător la colectivul de antropologie al Academiei R. P. Romîne (cărui i se datorește appendicele privind studiul antropologic al resturilor osteologice, de la sfîrșitul acestui volum), a participat un timp la săpături, iar C. S. Nicolăescu-Plopșor a făcut și unele sondaje pe malul lacului Cîrna, în marginea satului cu același nume, precum și o serie de cercetări perieghetice spre E, pînă la Nedeia. În tot timpul săpăturilor din august 1942, am fost ajutat de regretatul Simion Barta, laborant la Muzeul Național de Antichități, care mi-a fost de un real ajutor.

Aceste prime săpături au avut un dublu obiectiv: pe de o parte, am căutat să sap o porțiune cît mai cuprinzătoare din teritoriul necropolei însăși, iar în al doilea rînd să fac o serie de sondaje de-a lungul malului de S al Bălții Nasta, acolo unde pe plajă se găseau mai multe fragmente ceramice, spre a vedea dacă există și alte puncte cu resturi de așezare sau de necropolă. Pe lîngă aceasta, am socotit necesar să secționez cu un șanț longitudinal și Măgura Tomii, pentru a determina caracterul ei. Săpăturile din 1942, numerotate pe planul general de la I la X A (în total 14 tranșee și mici suprafețe), au lămurit unele dintre problemele pentru care au fost întreprinse. În primul rînd, s-a putut preciza în chip categoric că necropola din epoca bronzului, situată la circa 200 m spre VNV de Măgura Tomii, chiar la ripa dinspre Balta Nastii, nu a fost prea întinsă: ea nu a depășit spre V tranșeea noastră nr. VII, iar faptul că nici în capătul de E al tranșeei II și nici în tranșeele III și IV nu s-a găsit nici un mormînt ne-a

indicat că și în această direcție s-a dat de limita necropolei. Pentru a preciza mai bine această constatare și în același timp pentru a-mi da seama cel puțin în linii mari despre întinderea spre S a necropolei, am trasat în această direcție două tranșee în continuare (VI și VI A), lungi în total de peste 30 m, pornind de la mijlocul laturii de S a tranșeei II. Întrucât în tranșeea VI am găsit numai câteva resturi ce păreau tulburate, iar în tranșeea VI A nu s-au mai găsit decât câteva fragmente răzlețe, am fost înclinat să socotesc atunci nu numai că limita acestor două tranșee ar reprezenta limita de E a necropolei, dar chiar că necropola nu s-a întins nici spre S de tranșeea II. De aceea, în darea de seamă ¹ publicată în 1944, ca și într-un articol din același an în care ne-am ocupat cu statuetele de lut descoperite la Cîrna ², am afirmat că prin săpăturile din 1942 s-a atins și limita de sud a necropolei.

Cît privește descoperirile făcute în tranșeea săpată pe Măgura Tomii, ele nu au nici o legătură cu necropola din epoca bronzului; totodată secțiunea noastră a arătat că nu e vorba de o movilă propriu-zisă, ridicată ca monument funerar, ci de un grind de formație parțial eoliană, folosit incidental și pentru înmormîntări.

Deoarece între tranșeele și suprafețele săpate de noi în cuprinsul cîmpului de urne (și anume între II—II A—II B, de o parte, și V—V A, de altă parte) mai rămăsese în 1942 o suprafață de teren necercetată, era necesar ca, înainte de publicarea detaliată a rezultatelor acestor săpături, să întreprind alte săpături de control la Cîrna. În urma referatului meu, Subsecția de științe istorice a Academiei R.P. Romîne a aprobat reluarea lucrărilor și în toamna anului 1955 am putut continua săpăturile pe teritoriul necropolei de pe Grindul Tomii, între 7 septembrie și 1 octombrie 1955.

Apele de inundație ale celor treisprezece primăveri ce s-au scurs între 1942 și 1955 își continuaseră însă opera de distrugere, așa încît o parte din terenul rămas nesăpat între tranșeele noastre din 1942 a fost mîncat de ape și mormintele ce se vor fi aflat acolo, distruse. Într-adevăr, așa cum se poate vedea din planul săpăturilor (pl. I), porțiunea de teren dintre tranșeele I—II și II A—II B a fost între timp în cea mai mare parte ruptă de ape. Rămăsese relativ intactă o mică porțiune la S de săpătura I, și aproape neatinsă porțiunea de la vest de tranșeea I, adică între aceasta și săpăturile V—V A, precum și porțiunea ceva mai întinsă dintre V A și VII. Pe de altă parte, era firesc să verific și impresia din 1942 cu privire la presupusa limită de S a necropolei, așa încît, o dată cu săparea porțiunii de teren dintre tranșeele I și V—V A, mi-am propus din primul moment să continui săpăturile și la S de tranșeele V—I—II din 1942. În acest scop am trasat tranșeea XI și suprafețele XI A și XI B, iar apoi tranșeea XIII. E necesar să precizez aci că și în anul 1955, ca și în 1942, numerotarea tranșeelelor și a suprafețelor săpate s-a făcut în ordinea trasării și săpării lor, chiar dacă în felul acesta ele nu se succed întotdeauna pe plan în ordinea firească a numerelor ³.

Rezultatele ne-au arătat că tranșeele VI—VI A/1942 precizaseră într-adevăr o limită a necropolei; dar aceasta era numai limita de E și nicidecum și aceea de S. Într-adevăr, toate tranșeele săpate în 1955 la V de tranșeele VI—VI A și paralele cu tranșeele I—II au dovedit că necropola se întinde destul de mult spre S, în timp ce

¹ Vladimir Dumitrescu, *Dare de seamă asupra cercetărilor și săpăturilor întreprinse în anul 1942*, în *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944, p. 38 — 43.

² Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor *Statuetele din epoca bronzului descoperite în necropola de la Cîrna-Dolj*, în *Oltemia*, cartea IV, Craiova, 1944.

³ Vladimir Dumitrescu, *Șantierul arheologic Cîrna*, în *Materiale*, III, p. 189—201.

tranșeele XIII, XVIII și XIX — săpate la E de tranșeele VI—VI A/1942 — n-au dat la iveală nici un singur mormînt, ceea ce dovedește că în această parte ne aflăm în afara limitei răsăritene a necropolei. Totodată, tranșeele săpate la vest de capetele tranșeelor XII, XV, XVII, XXII, XXIV și XXVI din 1955 — în continuare spre S față de capătul tranșeei VII/1942 — au dovedit că nici în această direcție necropola nu depășea zona cercetată în 1942 prin tranșeea VII.

Cît privește faptul că la capătul dinspre E al tranșeelor lungi din 1955 a trebuit să secționăm terenul prin mici tranșee paralele cu săpăturile VI—VI A/1942, el are o explicație pur tehnică, în funcție de posibilitățile de evacuare cît mai rapidă și mai puțin costisitoare a pămîntului.

Dar întrucît nici prin săpăturile din 1955 nu s-a putut săpa în întregime necropola, am continuat și în anul 1956 săpăturile de la Cîrna, de la 7 la 22 iunie 1956; în acest interval s-a săpat tot terenul încă necercetat în jurul tranșeei I/1942 (săpătura XI C/1956) și în același timp o mare suprafață la S de șanțul XXVI/1955 (XXVIII/1956) și o tranșee (XXIX) la V de tranșeea VI A/1942 și la S de tranșeea XIX/1955. În săpătura XI C am descoperit încă nouă morminte, dar în celelalte săpături din 1956 n-am mai găsit decît foarte puține cioburi răzlețe (dintre care unele hallstattiene), așa încît putem spune că prin săpăturile noastre s-a cercetat într-adevăr întreaga porțiune a necropolei de pe Grindul Tomii cruțată de apele de inundație ale Dunării¹.

Numărul mormintelor de incinerație din epoca bronzului, descoperite prin săpăturile din 1942, 1955 și 1956 la Cîrna, se ridică la 116, dintre care însă — așa cum vom arăta mai jos — unele pot fi considerate morminte duble și altele chiar triple.

Tot în campania din 1956, pe lângă o serie de cercetări și sondaje făcute în unele puncte mai apropiate sau mai depărtate de necropolă, dar tot pe teritoriul comunei Cîrna², am întreprins sondaje la circa 500 m spre E de necropolă, pe același mal de S al Bălții Nasta, unde se găseau fragmente ceramice de tip Cîrna. Deși am descoperit în sondajele noastre fragmente caracteristice, nu se poate spune însă că în acel punct va fi fost o necropolă, după cum nu am dat nici peste un strat de cultură al vreunei așezări contemporane. Este posibil ca fragmentele descoperite (între care se află și fragmente de statuete tipice) să aparțină unei necropole sau unei așezări situate ceva mai spre N, distrusă sau acoperită acum de apele Bălții Nasta. S-ar putea deci ca într-un an mai secetos, cînd apele vor fi mult mai scăzute, să se precizeze locul exact al acestei așezări sau necropole, și totodată să se constate ce a mai rămas din ea. Nu este însă exclus ca aceste resturi să fie aduse aci de ape dinspre vest și să provină tot din necropola cercetată de noi.

În cursul săpăturilor și cercetărilor din 1955, am fost ajutat cu rîvnă și pricepere de Gh. Bichir, iar în 1956 de Gh. Bichir și Petre Alexandrescu, ambii cercetători la Institutul de arheologie. Gh. Bichir a executat în 1955 și 1956, potrivit indicațiilor mele, aproape toate schițele *in situ* ale mormintelor descoperite în aceste două campanii de săpături, în timp ce schițele mormintelor descoperite în 1942 au fost executate de mine.

Desenele în tuș ale tuturor acestor morminte au fost făcute de arhitectul Sp. Spirescu. Tot d-sa a mai executat, după indicațiile noastre, și desenele care reprezintă toate

¹ Vladimir Dumitrescu, *Săpăturile de la Cîrna*, în *Materiale*, V, p. 265—274.

² Gh. Bichir, *Cercetări arheologice pe grindurile de lângă Cîrna*, în *Materiale*, V, p. 275—282.

mormintele descoperite la Cîrna așa cum se vor fi prezentat în momentul închiderii gropilor, precum și toate celelalte desene reprezentînd formele și decorul ceramicii de la Cîrna, ca și acelea ale statuetelor.

Planurile definitive ale săpăturilor din necropola de la Cîrna au fost transcrise de P. P. Polonic după cele întocmite de mine pe șantier. Tot d-sa și ceilalți colaboratori de la biroul de desen al Institutului de arheologie mi-au dat un prețios concurs la definitivarea planșelor, iar fotografiile tuturor pieselor descoperite la Cîrna au fost executate de Gh. Dumitru și N. Scarlat, în laboratorul fotografic al Institutului. Toate aceste lucrări au putut fi executate datorită sollicitudinii directorului Institutului, acad. prof. Em. Condurachi, căruia îi aduc și pe această cale mulțumirile mele călduroase.

CAPITOLUL II

NECROPOLA

JUDECÎND după datele obținute prin săpăturile din 1942, 1955 și 1956 (v. pl. II), este greu de afirmat că va fi existat o anumită ordine în ceea ce privește săparea gropilor funerare și deci distribuirea mormintelor în zona afectată cimitirului. S-ar putea vorbi eventual de două grupe mari, una spre V și alta spre E, care însă nu sînt net separate; dar de vreme ce nu avem nici un fel de indicație asupra felului cum vor fi fost situate mormintele distruse de ape, orice încercare de precizare în această privință este lipsită de baze obiective. Tot din aceeași cauză nu se poate da vreo cifră absolut valabilă asupra numărului total la care se ridicau mormintele din această necropolă de incineratie. Se pot face însă două afirmații sigure. În primul rînd, dacă ne gîndim la mulțimea vaselor întregi (printre care destule urne) achiziționate de la Cîrna pentru Muzeul Național de Antichități din București și pentru Muzeul regional din Craiova, nu poate fi nici o îndoială că apele de inundație au distrus o bună parte din necropolă; de aceea este probabil că numărul total al mormintelor acestei necropole se putea apropia sau chiar putea să depășească cifra de 200. În al doilea rînd, după cum rezultă clar din planul săpăturilor, nu se poate vorbi despre înscrierea mormintelor în anumite șiruri și nici despre vreo eventuală plasare a lor la distanțe relativ egale unele de altele; chiar dacă trebuie să admitem că gropile n-au putut fi săpate la întîmplare, între ele nu s-a respectat însă o anumită distanță, așa încît uneori mormintele sînt mai dese, iar alteori destul de depărtate unele de altele.

Încercările noastre de a determina forma și dimensiunile exacte ale gropilor mormintelor de la Cîrna au rămas zadarnice. De îndată ce apăreau vasele de la partea superioară a mormintelor (adică de cele mai multe ori străchinile puse pe urne în chip de capac), se răzuia cu toată grija întreaga suprafață înconjurătoare, dar fără rezultat, deoarece pămîntul din imediata vecinătate a vaselor din mormînt (decî din cuprinsul sigur al gropilor) era de cele mai multe ori de aceeași culoare și consistență cu acela din restul terenului înconjurător de la aceeași adîncime: un pămînt cafeniu închis, relativ nisipos. Aceeași operație de răzuire s-a făcut în chip constant și după ce se ajungea la

baza mormintelor, fie înainte, fie după desenarea și fotografierea vaselor, când de asemenea se cerceta cu atenție toată zona înconjurătoare, ba chiar uneori s-a răzuit întreaga suprafață a tranșeei. Dar nici la acest nivel n-am putut determina vreo formă clară de groapă. Este adevărat că de foarte multe ori s-au putut observa la acest nivel, în jurul vaselor ce alcătuiau inventarul mormintelor, pete de culoare cafenie închis și uneori aproape negricioase, dar niciodată aceste pete nu prezentau un contur unitar în jurul urnei. Totuși, unele dintre aceste pete fiind destul de mari și situate adeseori la zeci de centimetri de urne, pare să rezulte că gropile mormintelor vor fi fost destul de cuprinzătoare, mai ales când conțineau morminte duble sau triple. Aceeași concluzie rezultă și din faptul că uneori diferitele fragmente ale vaselor secundare se găsesc la 30—40 cm depărtare de urnă, ceea ce nu s-ar putea explica dacă groapa mormintului nu ar fi fost destul de mare. Numai într-un singur caz sîntem obligați să admitem că urna și celelalte vase ale unui mormînt (V) au fost puse destul de aproape de peretele gropii, căci cel puțin una dintre cîrțile așezate pe strachina-capac ce acoperea urna n-ar fi putut sta pe acest capac fără să se sprijine puțin și de peretele gropii, afară, bineînțeles, de cazul când aceste vase au fost puse pe strachina-capac după ce se ajunsese cu umplerea gropii pînă la acest nivel.

Tot astfel se va fi procedat și atunci cînd vasele nu se aflau toate pe pămînt la același nivel (cu excepția acelor morminte a căror groapă nu va fi fost săpată toată pînă la aceeași adîncime), și poate chiar la celelalte morminte care aveau pe capac unul sau mai multe vase secundare, deoarece este probabil că altfel aceste vase s-ar fi prăbușit în timpul astupării gropii. Totodată se pare că nu întotdeauna fundul gropii avea un nivel plan, unitar, căci unele vase secundare au fost găsite stînd în poziție normală (« în picioare ») ceva mai sus decît baza urnei, așa încît e firesc să presupunem că fundul gropii era săpat oarecum în trepte (probabil numai în aceste cazuri).

Nu toate gropile necropolei de la Cîrna au fost săpate pînă la aceeași adîncime; această constatare rezultă din faptul că și acolo unde suprafața actuală a terenului era perfect plană și deci punctul 0 (de la care am măsurat adîncimile vaselor din morminte și fundul urnelor) era același, s-au observat anumite deosebiri. De obicei însă, fundul urnei era așezat la o adîncime ce varia între 1,00—1,35 m față de nivelul actual; la mormintele care conțineau urne mici și inventar sărac, această adîncime era mai mică, între 0,60—0,90 m. În schimb, numai rareori fundul vreunei urne a fost găsit la o adîncime de peste 1,35 m. De notat însă că, în linii generale, cu cît ne apropiem de limita de S a necropolei, adîncimea mormintelor era mai mică, ceea ce ar putea să însemne că aci s-a produs ulterior o anumită erodare a terenului. Oricum ar fi, dacă ținem seama pe de altă parte și de faptul că solul negru mîlos, gros de circa 0,30 m, reprezintă cu siguranță aproape în întregime depuneri ulterioare necropolei, rezultă că gropile nu vor fi fost săpate niciodată mai adînci de 1,00 m de la nivelul solului epocii, iar uneori abia treceau de 0,40 m adîncime. Menționez de altfel că la unele dintre mormintele descoperite în imediata vecinătate a malului actual al apei vasele apăreau la adîncimi foarte mici (chiar la 20—30 cm adîncime), deoarece apele de inundație spălaseră pămîntul de deasupra.

★

Așa precum nu s-au putut determina forma și dimensiunile gropilor, tot astfel nu s-a putut constata nici un fel de semn distinctiv deasupra mormintelor. Este adevărat că în multe dintre tranșeele noastre am găsit diferite pietre răzlețe, mai ales în stratul superior de pămînt și niciodată la nivelul la care obișnuit se afla fundul urnelor: dar

nici măcar o singură dată o asemenea piatră nu a fost găsită deasupra inventarului unui mormînt. De aceea cred că se poate spune că aceste pietre n-au vreo legătură cu mormintele și că deci n-au folosit drept semne indicatoare ale acestora. De altfel și numărul lor redus, mult mai mic decît acela al mormintelor, vine în sprijinul acestei afirmații. Totuși, sînt înclinat să cred că acest fapt nu trebuie interpretat în sensul că asemenea semne nici nu vor fi existat. Presupunerea aceasta se întemeiază în primul rînd pe un fapt cunoscut, și anume că pămîntul scos din groapă nu mai putea încăpea cu totul în groapă, chiar după ce s-ar fi tasat prin ploi și zăpezi, tocmai pentru că în groapă se mai introdusese un alt volum — uneori destul de mare — și anume acela al vaselor funerare. De aceea, după astuparea gropii, deasupra fiecărui mormînt rămînea desigur o mică moviliță de pămînt care constituia în fapt o indicație pentru contemporani. Vor fi trebuit să treacă destui ani și poate chiar decenii pînă cînd această moviliță să se fi putut împrăstia și, în parte, pămîntul ei să se fi strecurat încet-încet în corpul urnelor prin crăpăturile capacelor. În tot acest răstimp, movilița de pămînt de deasupra gropii constituia un semn destul de vizibil pentru familiile celor îngropați, indicîndu-le locul mormintelor. Iar în timp ce ploile și celelalte fenomene atmosferice contribuiau la nivelarea micilor movilițe de deasupra mormintelor, în jurul acestora se săpau alte morminte proaspete, așa încît pentru comunitatea respectivă limita cimitirului (și deci zona în care nu trebuia să se mai sape alte gropi de morminte) era permanent cunoscută, fiind determinată de linia movițelor proaspete. Însuși faptul că noi n-am întîlnit niciodată un caz cert de suprapunere a unui mormînt mai nou peste unul mai vechi, după cum n-am putut constata nici morminte răvășite de groapa altor morminte, confirmă această concluzie.

Dar această concluzie nu exclude posibilitatea existenței altor semne indicatoare ale mormintelor, care însă nu se puteau păstra pînă în zilele noastre din pricină că vor fi fost făcute din materiale perisabile. Teoretic nu este nici un motiv pentru care să nu putem presupune că membrii comunității primitive care își îngropau morții în necropola de pe Grindul Tomii nu vor fi folosit drept semne indicatoare pentru morminte diferite lemne groase. Pădurile din bălți le puneau la îndemînă destule lemne și, o dată cu grămada destul de mare de lemne necesare pentru construirea rugului funerar pe care era incinerat cadavrul răposatului, familia acestuia putea tăia și păstra un lemn mai gros pentru a-l înfige deasupra mormîntului¹. Această presupunere se poate sprijini și pe textul cîtorva versuri din *Iliada*, care se referă la o populație indoeuropeană îndeaproape înrudită cu aceea de la Cîrna și care își incinera morții fără să ridice movile funerare, dar în schimb înfigea cîte un lemn ca semn distinctiv deasupra lor. Iată textul din *Iliada*, în traducerea lui G. Murnu, care ni se pare că întărește cele spuse de noi mai sus:

« Ținta-i vădită, ți-o spun eu cum este și n-o să te-nșele:

Cît e brațatul de-naltă răsare din țărână și este

Lemn de stejar sau de brad ce nu putrezește de ploaie.

Albe, de-o parte și alta mai stau două pietre proptite

La cotitura de drum; încolo e neted tot cîmpul.

Lemnul e poate un semn ce-arată un mormînt din vechime».

(*Iliada*, c. XXIII, v. 323—328).

¹ Și pentru necropola de la Balta Verde a fost postulată folosirea unor semne indicatoare de lemn pentru morminte (D. Berciu—Eug. Comșa, *Săpăturile*

arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950), în *Materiale*, II, p. 253—489; v. p. 473.

Dacă ținem seama că epoca războiului troian (începutul sec. XII î.e.n.) e destul de apropiată de cadrul cronologic în care fixăm cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie și inferioară căreia îi aparține și necropola de la Cîrna, atunci faptul devine și mai verosimil, chiar dacă nu-l putem considera drept cert ¹.

Grindul Tomii este astăzi un teren nedeștelenit, pe care a crescut un pir extrem de rezistent și de bogat. Stratul de deasupra este constituit de un pămînt negru lucios, rezultat în parte din putrezirea milenară a plantelor crescute pe el, dar și din depunerile de ml din perioadele celor mai mari inundații. Grosimea acestui strat de pămînt negru variază între 25 și 30 cm. Imediat sub el se găsește un strat de pămînt cafeniu, gros de 70—90 cm, a cărui culoare are o nuanță mai închisă la partea superioară, în zona de contact cu pămîntul negru, și mai deschisă cu cît ne apropiem de baza lui. Este clar că la partea superioară s-au produs infiltrații de pămînt negru, datorită atît gangurilor săpate de animale, cît și rădăcinilor plantelor. Spre bază, stratul de pămînt cafeniu are un caracter ceva mai nisipos, explicabil prin faptul că dedesubt se află un pămînt galben nisipos.

Această suprapunere de straturi prezintă o anumită concordanță și cu descoperirile arheologice. În pămîntul vegetal și mlîos de deasupra, resturile arheologice sînt extrem de rare: puține pietre și foarte rare fragmente ceramice, ajunse aci desigur din rătăcirii și gropi ulterioare. În schimb stratul de pămînt cafeniu (de nuanță mai închisă la partea superioară și mai deschisă spre bază) reprezintă stratul în care se găsesc resturile arheologice, adică atît mormintele cu inventarul lor, cît și diferite resturi izolate (fragmente ceramice — mai rar cîte un vâscior întreg —, ici-colo cîte o piatră, cîte un fragment de instrument de silex sau de piatră lustruită, pe lîngă care trebuie să mai amintim puține scoici și melci). Marea majoritate a obiectelor răzlețe nu au însă vreo legătură cu necropola de incinerație de aci. Numai fragmentele ceramice tipice pentru cultura Cîrna sînt evident contemporane cu necropola, iar prezența lor nu constituie nimic nefiresc, deoarece ele au putut fi împrăștiate în această zonă chiar în timpul folosirii terenului pentru necropolă. Fragmentele mai vechi (în general de tip Coțofeni, cu decor în boabe de linte și în tehnica împunsăturilor succesive — «Furchenstich»), ca și acelea mai noi, hallstattiene și Latène, trebuie atribuite unor locuri anterioare și posterioare necropolei, și deci fără nici o legătură cu ea. Ținînd seama de faptul că și în alte puncte de-a lungul plajei de S a Bălții Nasta se găsesc resturi ceramice mai vechi, nu ne-ar surprinde dacă cercetările viitoare ar identifica și eventuala așezare din care provin. Același lucru se poate spune și despre resturile hallstattiene, ceva mai frecvente în zona de E a necropolei. Faptul că în cursul săpăturilor din 1955 am descoperit și un mormînt de incinerație tipic Latène, chiar în partea de V a zonei de margine a necropolei, ca și descoperirea unui mormînt hallstattian de inhumație în 1956 la cîteva zeci de metri spre E de necropolă ², confirmă folosirea acestui grind de către oameni de-a lungul mileniilor, fie ca loc de așezare, fie ca lăcaș destinat morților. Pe de altă parte, putem afirma că obiectele de silex și de piatră descoperite la Cîrna nu aveau vreo legătură cu vreunul dintre mormintele săpate de noi în necropola din epoca bronzului, chiar dacă unele

¹ După cum se știe, F. Engels (*Originea familiei, a proprietății private și a statului*, E.S.P.L.A., 1957, ed. a IV-a, p. 28) citează *Iliada* drept o sursă documentară ce poate fi luată în seamă pentru bronzul final, iar nenumăratele

studii și descoperiri ulterioare au dovedit justetea acestei afirmațiuni.

² Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 257 și fig. 1.

au fost găsite relativ aproape de unele morminte. Într-adevăr, absolut nici un asemenea obiect n-a fost descoperit în urnele sau în vasele secundare ale mormintelor și de aceea cred cu totul îndreptățit să nu fie atribuite necropolei din epoca bronzului, deși în alte necropole și așezări aparținând aceleiași culturi sînt amintite descoperiri de obiecte de piatră în unele morminte¹.

Gropile mormintelor necropolei de pe Grindul Tomii au fost săpate în pămîntul cafeniu al epocii și au ajuns de multe ori pînă la stratul de pămînt galben, pătrunzînd uneori chiar în acest strat. După cum se va putea vedea din descrierea celor 116 morminte descoperite, am întîlnit atît morminte bogate, al căror inventar se compune din multe vase (pînă la zece), după cum am întîlnit și morminte sărace, în care singurul element de inventar era vasul folosit drept urnă — și acesta uneori mic și depus în mormînt în stare fragmentară. Marea majoritate a mormintelor aveau însă cite trei-patru vase, inclusiv urna cu oasele calcinate și sfărîmate. Cu toate excepțiile constatate, se poate spune că inventarul obișnuit al unui mormînt se compunea dintr-o urnă de cele mai multe ori tipică și de dimensiuni mari (3/4 din mormintele descoperite în săpăturile noastre de la Cîrna conțineau urne tipice sau variante înrudite), acoperită cu o strachină pusă mai des cu fundul în sus și jucînd rolul de capac, pentru a împiedica scurgerea pămîntului în urnă. Vasele secundare, simple ofrande (cu resturi de mîncare?), puteau fi așezate în mai multe feluri: fie în interiorul urnei, pe și între oasele defunctului, fie în gîtul urnei, atunci cînd erau prea mari și nu puteau intra pe gîtul acesteia, fie pe umărul urnei, sub capac, fie în sfîrșit chiar pe capac. Dar și la această regulă există excepții, în special atunci cînd pe urnă erau așezate două «capace», între care se puneau și alte vase. Într-un singur caz (mormîntul LI), vasul mare fără oase a fost așezat pe un vâscior pus în picioare în fundul gropii. Altă dată (mormîntul XLIV), una dintre torțile rupte a fost așezată sub urnă, iar în cîteva morminte sub urne s-au găsit puține fragmente ceramice provenind de la alte vase. Statuetele au fost descoperite atît în urne cît și pe umărul lor, iar micile obiecte de podoabă s-au găsit aproape întotdeauna printre oasele din urnă; diferitele excepții vor fi menționate la locul cuvenit.

Pe lîngă acest sistem frecvent de îngropare a zestreii funerare, în care urna joacă nu numai un rol esențial foarte firesc, dar are implicit și o poziție centrală, am putut constata de cîteva ori și un alt sistem, în care vasele secundare au fost depuse în groapă *alături* de urnă, uneori pe o suprafață destul de mare; acest fapt constituie o dovadă clară că și groapa respectivă era mare.

Nu s-ar putea spune că există vreo legătură între unul sau altul dintre punctele cardinale și locul vaselor secundare depuse pe umărul urnelor — sub capace — sau lîngă urne, deoarece noi am găsit astfel de vase puse în diferite direcții: și la vest, și la nord, și la sud, și la est sau nord-est, ba chiar în același mormînt unele erau spre nord-est și altele spre sud-vest și așa mai departe. Dimpotrivă, dintre cele nouă statuete descoperite în săpăturile noastre, dacă le lăsăm la o parte pe cele trei găsite în urne, două erau așezate spre vest de urnă, una spre vest — sud-vest, una spre sud și alte două (cele găsite împreună în mormîntul LXXXIX) spre NV, ceea ce confirmă numai parțial unele dintre observațiile făcute la Balta Verde, unde unele figurine erau așezate spre vest de urnă².

Majoritatea mormintelor din cimitirul de incinerație de la Cîrna trebuie considerate morminte individuale. S-au descoperit însă și o serie de morminte duble și chiar.

¹ V. Gordon Childe, *The Danube in Prehistory*, p. 285, fig. 156 b.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 251—489; v. p. 283 etc.

cîteva triple. Vecinătatea nemijlocită a urnelor respective conținînd oasele calcinate, și a întregului complex, exclude cu totul posibilitatea unor morminte diferite dar vecine, ale căror gropi să fi fost săpate în chip izolat, căci de multe ori urnele unor astfel de morminte au fost găsite lipite. De altfel uneori aceleași fragmente ale unui singur vas mare slujeau drept capac ambelor urne, de asemenea alăturate, așa încît nu poate fi nici o îndoială că aceste complexe au fost depuse simultan într-o groapă comună. În asemenea cazuri, atunci cînd chiar din primul moment al descoperirii ne-am putut da seama că este vorba de complexe conținînd resturile a doi sau mai mulți indivizi, le-am atribuit numere comune (de ex. LXXX—LXXXbis), sau le-am trecut pe plan drept « complexe ». În schimb, dacă în momentul descoperirii (atunci cînd mormintele trebuiau trecute în plan, fără a fi fost complet degajate și deci înainte de a fi desenate și fotografiate) nu reieșea în chip categoric că ele reprezintă un complex unitar și deci o înmormîntare comună, dublă sau triplă, ele au primit numere deosebite în continuare. Iar pentru a nu se mai produce nici un fel de confuzie, am preferat să nu revenim ulterior asupra acestei numerotări. Într-adevăr, în unele cazuri cîte unul dintre vasele « secundare » de lîngă urnă conținea și el oase calcinate, lucru ce nu se putea constata înainte de « demontarea » mormîntului; și cum această demontare nu se putea face decît după ce toate celelalte operații erau terminate, complexul rămînea definitiv indicat cu un singur număr de ordine.

Cît privește o eventuală ordine în dispunerea mormintelor bogate sau sărace, ca și a acelor conținînd și statuete, ea nu a putut fi constatată. Cum pe de altă parte diferența de conținut a mormintelor reflectă cu siguranță diferența de avere și deci de situație socială a familiilor celor îngropați, ni se pare logic să admitem că în cuprinsul necropolei nu au existat zone speciale destinate diferitelor familii ale comunității. Asupra acestei probleme vom reveni în capitoul final al acestei lucrări (v. p. 310-311). Pentru ca observațiile noastre să poată fi urmărite mai ușor, am întocmit și un plan special (pl. IV), în care am indicat cu semne diferite mormintele « sărace », mormintele mijlocii, și cele bogate și foarte bogate. Pe de altă parte, în același plan am indicat și mormintele în care s-au găsit și statuete. Totodată, pe planul general al necropolei, cu toate mormintele (pl. II), am indicat atît mormintele în care *nu* s-au găsit nici un fel de oase, cît și pe acelea în care oasele zăceau exclusiv în afara urnelor sau se aflau atît în urnă cît și în afara lor.

Așa cum am spus, nici una dintre constatările de pe teren nu ne îngăduie să afirmăm că groapa unui mormînt ar fi deranjat alt mormînt anterior; această constatare reprezintă de altfel unul dintre motivele care ne determină să presupunem că deasupra mormintelor ar fi putut exista un semn indicator.

Cele cîteva morminte al căror inventar părea tulburat ulterior se aflau *toate* în imediata apropiere a malului apei, acolo unde nivelul terenului era mai scăzut în urma faptului că inundațiile au ros mereu stratul de deasupra; de aceea este aproape sigur că tulburările constatate se datoresc unor mici gropi datînd dintr-o vreme recentă și nu din epoca necropolei. De asemenea, nu s-au găsit nici morminte suprapuse, făcute în perioade diferite; constatarea aceasta vine și ea în sprijinul aceleiași concluzii. Este adevărat că, într-un anumit caz, am avut în primul moment impresia că am descoperit astfel de morminte suprapuse (complexul LIV): sub resturile sparte și parțial împrăștiate ale unei urne și ale unei străchini-capac (printre care nu se aflau însă de loc oase), s-au

găsit două urne alăturate și o serie de vase secundare (pl. XXXI—XXXII). Dar fundul urnei sparte de deasupra (LIV¹) stătea chiar în gura uneia dintre urnele de dedesubt (LIV²), așa încît nu e nici o îndoială că tot complexul acesta reprezintă o înmormîntare simultană, dublă sau triplă; și este firesc să admitem că asemenea înmormîntări duble sau triple aparțin nu numai unor indivizi morți împreună în aceeași împrejurare (boală, accident, luptă), dar chiar unor indivizi aparținînd aceleiași familii. Legătura de familie era încă prea puternică pentru a se incinera împreună persoane din familii diferite și pentru ca resturile lor să poată fi depuse într-un mormînt comun.

Pe de altă parte, ținînd seama de faptul că ne aflăm în plină epocă a bronzului, cînd organizația patriarhală era deplin dezvoltată, nu ar fi exclus ca unele dintre mormintele duble să aparțină unor perechi: la moartea bărbatului, soția s-a putut sacrifica (sau a putut fi sacrificată) spre a fi îngropată împreună cu el. Asupra acestor probleme vom reveni în capitolul final al acestei monografii, cînd vom discuta și rezultatele studiului antropologic al resturilor osteologice.

Tot aci trebuie menționată și constatarea că nu întotdeauna oasele calcinate erau depuse în urne (sau numai în urne) și în alte vase mai mici, deși — evident — marea majoritate a mormintelor sînt acelea în care oasele se aflau exclusiv în urne (pl. II). Lăsînd la o parte cele cîteva cazuri în care o parte dintre oase se împrăștiaseră în preajma urnei din pricina faptului că aceasta se spărsese sub presiunea pămîntului, putem cita o serie de morminte în care, pe lângă oasele din urnă, au fost găsite și oase răspîndite în pămîntul gropii sau printre vasele mormîntului. Așa, de pildă, în mormîntul XLVI, în afara celor trei-patru oase din urnă, s-au găsit printre celelalte opt vase ale inventarului cîteva mici grămăjoare de oase calcinate, foarte sfărîmate, și chiar cîteva oase sub strachina cu picior (vasul nr. 166). Și în alte două morminte (XXIII și LIV), pe lângă grămada de oase din urnele respective, s-au găsit oscioare împrăștiate și printre vasele secundare depuse pe pămînt. Iar în mormintele XXXI și XLV — în afară de oasele din urnă — s-au găsit și oase *sub* urne. Într-un singur caz (m. LXXXIV) oasele au fost depuse pe pămînt și acoperite cu un fund de vas.

În sfîrșit, altă constatare, destul de rară de altfel, deoarece privește șase morminte (II, XIII, XXIV, LVI, LXXV și LXXVII), precum și a doua urnă a unui mormînt dublu (LIbis), are și ea o însemnătate incontestabilă în privința credințelor oamenilor ce alcătuiau comunitatea primitivă de la care ne-a rămas această necropolă. Într-adevăr, în aceste morminte nu am găsit de loc oase nici în vase, nici în preajma lor. Nefiind vorba numai de vase izolate, ci de descoperiri mai complexe, care reprezintă în chip vădit inventarele unor morminte, aceste descoperiri trebuie interpretate și ele tot ca morminte, în ale căror gropi s-a depus un inventar funerar normal, dar din care resturile arse ale mortului lipsesc; iar această lipsă se explică numai prin faptul că oasele nu au fost puse în mormînt. Este greu de crezut că focul rugului va fi fost atît de puternic încît să mistuie complet scheletele indivizilor, chiar cînd aceștia nu erau decît copii de cîtiva ani. Însuși faptul că în destule morminte s-au descoperit în urne oscioare mărunte, pe care noi le-am atribuit unor copii, chiar înainte de a afla părerea competentă a antropologului, vine în sprijinul acestei concluzii. De aceea socotesc că în cazurile în care nu s-au găsit oase în morminte, lipsa lor dovedește că ele nici nu au fost depuse în morminte, din pricină că familia a fost în imposibilitate de a incinera cadavrele defuncților. Cu toate acestea, obiceiurile și tradiția erau atît de puternice, încît întreaga ceremonie funerară — inclusiv incinerarea simbolică — era îndeplinită și se termina prin îngroparea zestrei funerare a defuncților. Confirmarea incinerării simbolice ne este dată

și de faptul că uneori și vase descoperite în morminte fără oase poartă urme vădite de ardere secundară (mergînd chiar pînă la calcinare), ceea ce nu se poate explica decît prin vecinătatea focului rugului. În orice caz, cu sau fără incinerare simbolică, înmormîntarea simbolică a fost făcută ori de cîte ori un membru al comunității respective murea în împrejurări ce nu îngăduiau găsirea și deci incinerarea cadavrului (î nec, moarte departe printre străini etc.).

În ceea ce privește ceremonia incinerării însăși, n-am găsit resturi pe care să le putem atribui cu certitudine unui rug funerar. Diferitele porțiuni de pămînt ars și cu aparență de podină arsă (între altele aceea din punctul *b*, în tranșeea II), nu credem că pot să reprezinte resturile unor asemenea ruguri. Pentru a putea fi considerate ruguri funerare, ar trebui să admitem că aceste ruguri erau uneori situate în gropi, căci unele porțiuni de pămînt ars (ca de pildă acelea mai sus citate din punctul *b*) se aflau la o adîncime destul de mare. Dar în acest caz ar fi trebuit să găsim și alte resturi (cărboni, cenușă, arsuri verticale pe pereții eventualelor gropi etc.), care însă lipsesc, așa încît cred că toate resturile de arsură descoperite în săpăturile din zona necropolei nu provin de la ruguri în gropi, ci aparțin unei alte epoci.

Oricum ar fi fost însă construite rugurile, este sigur că, în timpul ceremoniei funerare, pe rug nu era instalat numai mortul. Într-adevăr, urmele vădite de ardere secundară pe foarte multe dintre vasele găsite în morminte, precum și destul de numeroase vase calcinate și chiar deformate, dovedesc că «zestrea» funerară, destinată să-l însoțească pe mort în presupusa viață de dincolo de moartea pămîntească, era așezată și ea pe rug, fie de jur împrejurul cadavrului, fie la capul sau la picioarele acestuia. În această privință, un alt pasaj din *Iliada* vine să confirme concluzia noastră:

.....
«Mortul într-însa, în juru-i ticsi jupuitele cărnuri
Și răzimă de-a lui raclă mai multe ulcioare cu miere
Și cu miresme...»

(*Iliada*, c. XXIII, v. 167—169).

Deseori vasele aduse la rug de familia defunctului se spărgeau cu prilejul ceremoniei funerare, fie din pricina focului însuși, fie din diferite alte motive. Dar chiar sparte, ele erau puse în mormînt, căci numai așa se explică de ce de multe ori am găsit în morminte vase incomplete. Este destul de probabil că unele dintre vase vor fi fost sparte intenționat, la rug, sau în preajma mormîntului, chiar dacă în această privință nu putem avea vreo certitudine. Pe de altă parte, atunci cînd unul sau altul dintre vase se spărgea în multe bucăți, familia mortului nu-și dădea întotdeauna osteneala să adune toate fragmentele vasului respectiv, ci le strîngea de pe rug și le punea în mormînt numai pe unele dintre ele. Desigur, nu este exclus ca unele vase să fi fost aduse la rug — «de acasă» —, în stare nu tocmai bună, fie cu buza știrbită, fie fără vreo toartă; dar nimeni nu poate spune astăzi care anume dintre vasele deteriorate au fost aduse așa la rug și care s-au crăpat sau spart cu prilejul ceremoniei funerare.

După terminarea incinerării, oasele mortului erau adunate de pe rug și puse în vasul destinat să le păstreze în mormînt. Ținînd seama de faptul că oasele sînt întotdeauna rupte în bucăți destul de mici (abia 5—6 cm lungime, chiar cînd provin de la oasele lungi ale miinilor și picioarelor), este verosimil să presupunem că, înainte de a fi puse în urnă, oasele incinerate erau sfărîmate, nu numai din nevoia de a încăpea în

urnă, cât mai degrabă pentru respectarea strictă a unui ritual vechi. Din observațiile făcute în special în 1955 și 1956 (cînd toate oasele diferitelor morminte au fost trecute de noi prin mînă, înainte de a fi împachetate), rezultă că nu se aduna și cenușa mortului pentru a fi depusă în urnă. Acest lucru pare de altfel cu totul explicabil, deoarece cenușa mortului se amesteca pe rug cu cenușa lemnului ce alcătuiseră rugul, așa încît nu se mai putea distinge una de cealaltă.

Dacă vasele care însoțesc de obicei mormintele de inhumație pot fi considerate pe drept cuvînt vase pentru ofrande, în care se puteau pune diferite alimente necesare mortului în « viața viitoare », n-am putea afirma în chip categoric tot același lucru și despre toate vasele secundare din mormintele de incinerație de la Cîrna. Este adevărat că, în principiu, în afară de urna care conținea oasele și de strachina care juca rolul de capac, celelalte vase ar fi putut fi folosite și pentru ofrande alimentare. Dar atît poziția lor în morminte, cît și faptul că cele mai multe vase secundare sînt destul de modeste, nu par a ne îndreptăți să presupunem că în ele ar fi fost depuse alimente sau altfel de ofrande. De altfel, în mormintele de la Cîrna nu s-au găsit decît puține resturi sigure de alimente: o grămăjoară de cochilii de melci aflată pe strachina-capac a mormîntului V, alte cochilii izolate de melci în unele morminte, osul de porc din strachina mormîntului « simbolic » LVI și cîte un os de animal sub urnă, în alte două morminte. Toate acestea sînt însă cazuri sporadice și deci nu ne pot da dreptul să afirmăm existența unui obicei general de a se pune alimente în morminte. Numai dacă am admite că se puneau aproape exclusiv alimente lichide și diferite miresme (așa cum s-a văzut mai sus din ultimul citat din *Iliada*), am putea considera acest obicei drept parte integrantă din ritul funerar de la Cîrna. De aceea cred că cele mai multe vase secundare din aceste morminte trebuie considerate ofrande pentru mort, o « zestre » care să-i poată folosi acestuia în presupusa viață viitoare, nefiind exclus ca micile vase cu corpul sferic turtit, puse în morminte chiar cu căpăcelele respective, să fi conținut diferite substanțe. Dimpotrivă, prezența unor oase incinerate de animale printre celelalte oase din urnele cîtorva morminte pare a dovedi că o dată cu ceremonia incinerării trupului răposatului erau arse pe rug și bucăți de carne de animale — poate tocmai de la animalele sacrificate pentru ospățul funebru nelipsit de-a lungul veacurilor și mileniilor la atîtea populații și în atîtea regiuni diferite. În ceea ce privește celelalte momente ale ceremoniilor funerare, resturile materiale descoperite de noi nu ne dau dreptul să emitem vreo ipoteză, așa încît nu stăruim în această privință, amintind numai că este sigur că morții erau puși pe rug îmbrăcați și cu diferitele lor podoabe; dintre acestea s-au păstrat cîteva, foarte deteriorate de foc, cele mai multe de bronz.

CAPITOLUL III

DESCRIEREA MORMINTELOR DESCOPERITE ÎN NECROPOLA DE LA CÎRNA ÎN ANII 1942, 1955 ȘI 1956 ȘI A INVENTARULUI LOR

PENTRU a nu separa descrierea mormintelor de aceea a diferitelor piese de inventar descoperite în ele, am socotit că cea mai potrivită metodă este aceea de a face aceste descrieri în același capitol. În felul acesta, după ce vom da pentru fiecare mormînt în parte o descriere sumară a condițiilor în care a fost găsit și a felului în care se aflau diferitele vase etc., vom descrie fiecare piesă de inventar în parte. Toate (sau aproape toate) obiectele descoperite în mormintele necropolei de la Cîrna sînt reproduse în planșele fotografice care alcătuiesc o parte din materialul documentar al acestei lucrări, și totodată ele pot fi urmărite și în desenele diferitelor morminte. Imposibilitatea de a reda în desen *în chip absolut exact*, la o scară mult mai mică decît realitatea, detaliile tehnice ale decorului împuns și imprimat al ceramicii, uneori atît de fin executat, ne-a determinat să renunțăm la prezentarea vaselor și în desene, rămînînd de la sine înțeles că nici desenele vaselor reprezentate în morminte (atît *in situ*, cît și în reconstituirea ideală a acestora) nu pot avea pretenția de a reproduce fidel această tehnică a decorului. Aceeași observație este valabilă și pentru planșele care însoțesc studierea ornamenticii de la Cîrna (inclusiv planșele cu motive desfășurate) din capitolul II al părții a II-a a lucrării de față, și unde sînt înregistrate majoritatea motivelor întîlnite pe diferitele tipuri de vase și variantele lor. Pentru a se înlătura orice confuzie în privința executării fiecărui motiv în parte, va trebui deci să se facă o permanentă confruntare a desenelor cu fotografiile.

În ceea ce privește descrierea materialelor ceramice descoperite în săpături și a acelor achiziționate ulterior de Muzeul din Craiova și de Muzeul Național de Antichități din București, am socotit că nu este bine să folosesc stilul telegrafic de catalog. În același timp, însă, nu m-am putut gîndi nici la descrieri amănunțite pentru fiecare piesă, în primul rînd pentru a nu lungi aceste prezentări de material, și în al doilea rînd tocmai pentru că aproape toate vasele sînt reproduse fotografic.

Vom indica deci pentru fiecare vas tehnica ornamentului și motivele principale ale acestuia, ținînd seama de faptul că în capitolele speciale destinate studierii ceramicii (și a plasticii) se vor discuta amănunțit toate motivele ornamentale de la Cîrna.

Atît în descrierea-catalog a pieselor descoperite în mormintele săpate de noi, cît și în catalogul vaselor ce nu provin din săpăturile noastre (și descrise în capitolele următoare — V și VI), vom numerota *numai vasele și fragmentele ceramice*. Această numerotare se va face în continuare, spre a se evita orice confuzie. În felul acesta, pe planșele fotografice, ca și pe planșele de forme și motive ceramice, fiecare vas își va păstra numărul din catalog, putînd fi ușor identificat. La sfîrșitul descrierii fiecărei piese dăm cele cîteva dimensiuni principale și anume: înălțimea, diametrul maxim și diametrul gurii (inclusiv buza evazată) pentru urnele tipice, și numai înălțimea și diametrul gurii pentru celelalte vase. Precizăm de altfel că atît înălțimea vaselor cu toartă supraînălțată, cît și a străchinilor cu buza în colțuri, a fost luată la nivelul mediu al gurii și nu la nivelul vîrfului torșilor sau al colțurilor. La vasele cu gura ovală sau rombică, ca și la acelea deformate de focul rugului, nu am mai dat diametrul. Atunci cînd partea superioară a unui vas lipsește, cifrele indicate privesc înălțimea actuală și nu aceea originală. Pentru vasele sparte, care nu au putut fi întregite, ca și pentru acelea prea fragmentare, nu mai dăm dimensiunile. Indicațiile pentru dimensiuni se dau în centimetri și sînt prescurtate precum urmează: în. = înălțimea; d.m. = diametrul maxim; d.g. = diametrul la gură.

În sfîrșit, după aceste indicații figurează și numărul de inventar sub care sînt înregistrate piesele (de ex., Inv. III 6101).

În legătură cu ilustrarea acestei monografii, mai precizăm că în cursul celor trei campanii de săpături au fost fotografiate toate mormintele și complexe descoperite, cu excepția cîtorva din 1942¹. Pentru ca documentarea să fie cît mai completă, prezentăm, pe de o parte, desenele executate în tuș după schițele de șantier și reprezentînd fiecare mormînt *in situ* în momentul descoperirii, iar pe de altă parte desenul cu reconstituirea ideală — dar aproape întotdeauna certă — a felului cum se va fi prezentat mormîntul respectiv în momentul închiderii gropii de către familia defunctului.

În aceste reconstituiri, străchinile-capac sînt redată mai întotdeauna numai prin profil, iar urnele sînt secționare spre a se putea vedea interiorul cu oasele calcinate și eventualele vase puse în ele. De foarte multe ori de altfel, pentru a se putea reprezenta tot conținutul urnelor, și ele au fost redată tot numai prin profil.

În ceea ce privește reproducerile fotografice ale vaselor etc., ele au fost grupate pe planșe, fiecare planșă cuprinzînd unul sau mai multe morminte. Deși statuetele sînt reproduse și pe planșele speciale, ele au fost reproduse și pe planșele cu vase, pentru a se vedea astfel în ansamblu conținutul fiecărui mormînt. Numai piesele de bronz nu au fost reproduse și pe aceste planșe, deoarece dimensiunile lor le-ar fi făcut aproape invizibile la scara vaselor. Pe de altă parte, întrucît dimensiunile mari ale celor mai multe dintre urne ne-au împiedicat să reproducem fotografic toate piesele la aceeași scară — căci în acest caz decorul vâscioarelor de mici dimensiuni ar fi devenit invizibil —, am folosit

¹ Din păcate, multe dintre aceste fotografii nu pot fi publicate; unele dintre acelea făcute în cursul săpăturilor din 1942 s-au pierdut, iar majoritatea aceloră făcute în 1955 nu sînt reproductibile, din pricina unui defect

al aparatului. În schimb, fotografiile luate în 1956 de P. Alexandrescu pentru ultimele morminte (CVIII—CXVI) au putut fi folosite.

în general două scări deosebite: urnele sînt reduse la 1/6, iar celelalte vase la 1/3 din mărimea naturală. Sînt însă și cazuri cînd a trebuit să ne abatem de la această regulă generală: astfel unele urne mai mici au fost și ele reproduse la scara 1/3, iar căpăcelele vaselor cu corpul sferic sînt redlate uneori la o scară ceva mai mare, tocmai pentru a se vedea decorul lor. În sfîrșit, atunci cînd nevoia de a încadra toate vasele aceluiași mormînt pe aceeași planșă ne-a impus, am redus și mai mult unele dintre vasele nedecorate, precum și diferitele fragmente. Toate aceste abateri sînt de altfel semnalate în legendele planșelor respective, așa încît nu se va putea face nici o confuzie în privința dimensiunilor și raportului unor vase față de celelalte.

De altfel, pe planșele cu desene *in situ* și cu reconstituirea ideală a mormintelor în momentul depunerii resturilor în groapă, toate vasele sînt redlate la aceeași scară. În sfîrșit, mai precizăm două lucruri: în planșele fotografice, mormintele se succed în ordinea firească, cu unele excepții impuse de nevoia de a alcătui planșele cît mai organic; iar în ceea ce privește numerotarea pieselor, ele au și pe planșe numărul primit la descrierea mormintelor și a materialelor, așa încît identificarea oricărui vas se poate face din primul moment.

★

Mormîntul I (pl. X și pl. LVIII). Buza urnei și resturile străchinii-capac se aflau la 0,90 m adîncime sub nivelul actual al terenului, iar fundul la 1,27 m adîncime. Pe gura urnei se găseau numai puține fragmente din strachina-capac calcinată și spartă; în gîtul urnei, o strachină așezată în poziție normală, cu fundul în jos, în care se afla un fragment dintr-o cană decorată. Interiorul urnei era umplut cu pămînt nisipos cafeiniu deschis, iar spre fund cu oscioare sfărîmate, purtînd urme clare de incinerare. Faptul că atît strachina-capac, cît și aceea din gîtul urnei, erau fragmentare și o bună parte din cioburi lipseau, iar din căniță nu s-a găsit decît un fragment, ne-a făcut să bănuim în primul moment că partea superioară a mormîntului ar fi putut fi tulburată prin vreo groapă ulterioară. Dar întrucît în pămîntul din preajma urnei nu s-a găsit nici un fragment din aceste vase, este probabil că ele s-au spart cu prilejul incinerării mortului și au fost depuse în mormînt în starea în care le-am găsit noi.

1. Urna era tipică și mare, cu buza răsfrîntă și gîtul cilindric înalt, cu umărul accentuat, corpul pîntecos și cu patru torți late, așezate vertical, pe linia celui mai mare diametru. Suprafața exterioară, roșie-brună, are pete cenușii, datorite focului rugului. Nedecorată. În 1944, cu prilejul evacuării unei părți a colecțiilor Muzeului Național de Antichități, s-a rătăcit, așa încît n-a mai putut fi fotografiată. Desenul reprezentînd mormîntul *in situ* s-a făcut, ca pentru toate mormintele descoperite în 1942, după schița și notele carnetului nostru de săpături. În. 39,9 cm; d.m. 34,4 cm; d.g. 19,8 cm.

2. Puținele fragmente din strachina-capac calcinată n-au îngăduit întregirea vasului, mai ales că unele erau mult deformat. Pe de altă parte, în 1944 ele s-au pierdut; din această pricină, vasul nu a fost fotografiat, dar putem preciza că aparținea tipului cu buza în patru colțuri. Decor în tehnica obișnuită, împuns și imprimat, incrustat cu materie albă.

3. Fragmentul de căniță aparține unui vas tipic cu toarta suprainălțată — prelungită sus cu un fel de pînten răsucit — și cu corpul în colțuri. Ambele suprafețe au o culoare roșcată-mată, dar peretele nu a fost egal pătruns, miezul secțiunii rămînînd negru. Decorul este tipic, împuns și imprimat, mai păstrîndu-se destule resturi de culoare albă de incrustație. Inv. III 6443.

4. Strachina din gîtul urnei are gura circulară ușor aplecată în afară, umărul puțin profilat și corpul tronconic cu pereții ușor arcuiți; a avut două torți. Pasta de culoare negricioasă conține grăunțe fine de nisip. Pe suprafața inițial neagră se pot observa unele pete brune. Nedecorată. În. 11 cm; d.g. 20 cm. Inv. III 6442.

Mormîntul II (pl. X și pl. LVIII). La circa 1 m adîncime s-au găsit resturile unei urne, care n-a putut fi întregită decît ipotetic în desenul nostru; de aceea nici nu a fost fotografiată. Strachina-capac pare a fi fost așezată pe urnă cu gura în jos. Nu s-au găsit oase.

5. Urna pare să fi fost tipică și destul de mare, dacă ținem seama de gîtul relativ cilindric, cu buza răsfrîntă în afară (chiar puțin aplecată în jos). Peretele, negru în secțiune, are pete roșcate-brune pe suprafața în general negricioasă, din pricina contactului cu focul rugului. Se pot observa totuși urme de lustru și unele dungulițe verticale paralele, rezultate din operația modelării și a lustruirii. Decorul tipic. Inv. III 6 444.

6. Strachina-capac aparține tipului cu gura în patru colțuri. A avut o singură tortiță plasată sub unul dintre lobi buzei, iar pe porțiunea cea mai arcuită a corpului patru proeminențe simetric așezate, cite una în dreptul fiecărui colț de pe buză. În secțiune, peretele este roșu; ambele suprafețe sînt roșcate, însă pătate din pricina focului rugului. Decorul tipic, împuns și imprimat, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, trecînd și pe fața interioară a lobilor buzei. Motivul principal este realizat printr-o serie de linii împunse orizontale paralele, unite la capete prin impresiuni semicirculare, unele dintre ele continuîndu-se în jos ca niște franjuri cu capetele răsucite spiralic. N-am găsit un nume adecvat pentru acest motiv, așa încît de cite ori va mai fi întîlnit, pentru simplificare îl vom aminti ca «motivul fără nume». Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 15,5 cm; d.g. 26,9 cm. Inv. III 6 446.

Mormîntul III (pl. XI și pl. LVIII). Gura urnei se afla la 0,98 m adîncime, iar baza ei la 1,38 m, în pămîntul cafeniu deschis, aproape galben. Pe gura urnei, un fragment de vas din pastă neagră; în interiorul urnei, pămînt nisipos cafeniu-gălbui, iar spre fund oscioare calcinate și sfărîmate; între ele și un fragment de obiect de bronz, calcinat (cuțit?). Lîngă urnă, spre N, dar la o adîncime ceva mai mică decît fundul urnei, o strachină fragmentară, cu buza retezată, în care se găsea o cană fragmentară, nedecorată. Spre V, la 0,50 m de urnă, o jumătate dintr-o cană decorată, în interiorul căreia se găseau mici oscioare calcinate. S-ar fi putut crede că mormîntul va fi fost tulburat cu prilejul săpării vreunei gropi ulterioare, care va fi retezat și răsturnat vasele aflate pe gura urnei. Dar felul în care zăcea pe pămînt strachina cu vasul fragmentar din ea ne face să presupunem mai degrabă că poziția în care am găsit vasele este cea inițială, căci și în alte cazuri s-au găsit vase secundare în preajma urnei. În acest sens pledează oscioarele arse din cănița găsită la 0,50 m spre V de urnă. De aceea, înclin să cred că este aci vorba de o înmormîntare dublă, ceea ce ar însemna că groapa mormîntului a fost destul de cuprinzătoare.

7. Urna mare, cu gîtul larg, ușor sugrumat la mijloc, aparține tipului cu corpul în două «etaje», despărțite printr-o muchie puternică, de pe care se arcuiesc în jos patru torți plate și late. Suprafața exterioară este în general brun-roșcată, dar din pricina focului rugului are multe pete mai închise, care ajung uneori pînă la negru. Nedecorată. În. 39,7 cm; d.m. 33,4 cm; d.g. 25 cm. Inv. III 6 447.

8. Strachina găsită lîngă urnă aparține tipului cu gura orizontală. Secțiunea și suprafața negre. În pastă se văd pietricele și fragmente mici de cioburi sfărîmate. Nedecorată. În. 11,4 cm; d.g. 21,5 cm. Inv. 6 448.

9. Din cana aflată în strachină s-a păstrat un singur fragment, bine ars la roșu și nedecorat. Inv. III 6 449.

10. Cana decorată, descoperită spre V de urnă, este tipică, cu toarta (lipsă) suprainălțată, pe corp patru proeminențe foarte pronunțate și un picior inelar. Poartă urme de ardere secundară, aproape întreaga suprafață (exterioară și interioară) fiind cenușie; numai spre gură a rămas roșie. În secțiune, miezul peretelui este negricios, iar marginile roșiatice. Decorul, în special împuns, dar și cu elemente imprimate, acoperă întreaga suprafață exterioară. Motivul principal este un

desen în formă de M, cu capetele barelor răsucite spiralic, avînd în centru cîte o proeminență. Lipsește orice urmă de substanță albă de incrustație. În. 11,8 cm.

Mormîntul IV (pl. XI și pl. LVIII). La 0,90 m adîncime a apărut gura urnei, cu buza ruptă și crăpată; fundul era la 1,25 m adîncime, în pămîntul galben nisipos. În gura urnei, o strachină larg deschisă, așezată în poziție normală, dar spartă; în strachină se afla răsturnată o cană tipică, cu toartă supraînnălțată, dar de dimensiuni ceva mai mari decît de obicei, de asemenea spartă și fragmentară. Strachina-capac, care acoperise urna, este și ea cu totul spartă de presiunea pămîntului și în parte calcinată de focul rugului; bucățile ei căzuseră pe umerii urnei. În interiorul urnei, în afară de pămîntul cafeniu nisipos care o umplea în cea mai mare parte, se aflau spre fund oase calcinate; pe ele stăteau două vâscioare, dintre care unul de o formă mai puțin comună. Lîngă urnă, cîteva cioburi groase, unul dintre ele fiind perforat.

11. Urna este tipică, cu buza evazată în cea mai mare parte știrbită din vechime. Gîtul este mai scund decît de obicei; ambele torți au fost rupte din vechime, ceea ce arată că urna a fost pusă în mormint în starea în care am găsit-o noi. În intervalele dintre torți se află două proeminente țuguiate. Peretele a rămas negru-cenușiu în secțiune; pasta conține și pietricele. Fața exterioară este brună-cenușie, cu multe pete aproape negre și cu resturi de lustru. Nedecorată. În. 38,1 cm; d.m. 30,4 cm; d.g. 20 cm. Inv. III 6450.

12. Strachina-capac cu gura în patru colțuri, parțial calcinată, n-a putut fi fotografiată din pricină că s-a rătăcit în împrejurările amintite mai sus și pentru alte vase. Decorul a fost tipic.

13. Strachina din gura urnei, de aceeași formă cu acelea întilnite în mormintele I și III, era neagră și nedecorată. N-a putut fi fotografiată, fiind și ea pierdută.

14. Cana fragmentară, găsită răsturnată în această strachină, este tipică, cu toarta supraînnălțată, corpul în colțuri și cu picior inelar. Partea superioară a torții este modelată ca o șa cu colțuri. Pasta fină; peretele negru în secțiune și roșcat-brun pe ambele fețe. Lustrul s-a pierdut cu totul; o pată cenușie-neagră este și ea o dovadă a contactului cu focul rugului. Ornamentare împunsă și imprimată bogată, în care motivul esențial este constituit de desenul în formă de M. Se păstrează foarte puține resturi de substanță albă de incrustație. Inv. III 6451.

15. Cănița de pe oasele din corpul urnei este de același tip, dar mai mică; proeminența opusă torții este foarte accentuată, aproape ca un cioc. Decorul tipic, avînd ca motiv de bază același M cu capetele barelor răsucite spiralic. Se păstrează multă substanță albă de incrustație, așternută masiv și care de multe ori umple cu totul ornamentul. În. 8,1 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6453.

16. Celălalt vas găsit pe oasele calcinate din interiorul urnei este o combinație hibridă, rezultată din contopirea unui vas-strachină cu picior inelar, cu un vâscior cu corpul sferic turtit, fără toartă. Este sigur că a fost pus în mormint așa cum l-am găsit noi. Suprafața și chiar peretele destul de puternic calcinate și crăpate; culoarea inițială roșie a fost pătată în cenușiu din aceeași pricină. Decorul tipic este destul de simplu. Substanța albă de incinerație s-a pierdut. În. 7 cm; d.g. 4,7 cm. Inv. III 6452.

Mormîntul V (pl. XII și pl. LIX). La 0,65 m adîncime au ieșit la iveală două cănițe tipice, dintre care una întregă și cealaltă fără toartă, stînd pe strachina-capac spartă, așezată la rîndul ei cu gura în jos pe urnă. Tot pe capac se aflau numeroși melcișori. Fundul urnei stătea la 1,13 m. În interior, în afară de oasele calcinate și sfărîmate, numai pămînt cenușiu nisipos. Deși nu s-au putut face observații cu privire la forma și dimensiunile gropii mormîntului, este sigur că urna a fost pusă foarte aproape de una dintre laturile gropii, căci numai sprijinindu-se puțin pe această latură, cele două cănițe ar fi putut rămîne pe strachina-capac, așa cum le-am găsit noi: dacă groapa ar fi fost mai largă în partea aceasta, ele ar fi căzut de la început în chip firesc în fundul gropii. S-ar mai putea, însă, ca vasele acestea să fi fost depuse pe strachina-capac după ce se ajunsese cu umplerea

gropii pînă aici, și atunci, evident, ele au putut fi ținute pînă ce le-a acoperit și pe ele pămîntul.

17. Urna, avînd buza evazată dar știrbită, este tipică, deși gîtul este oarecum în formă de pilnie și separat de umăr printr-un fel de jghiab orizontal. Corpul este destul de armonios bombat, avînd patru torți late și plate pe linia diametrului maxim. Peretele este negru în secțiune; pasta conține nisip și pietricele. Suprafața nu este unitară, petele brune, rezultate de pe urma contactului cu focul rugului, alternînd cu porțiunile rămase cenușii. Nedecorată. În. 41,8 cm; d.m. 39 cm; d.g. 30 cm. Inv. III 6454.

18. Strachina-capac, tipică, cu gura în patru colțuri și buza teșită, are și două tortițe diametral opuse, așezate sub doi dintre lobii gurii. Peretele e ars complet la roșu; suprafețele sînt roșii-brune, mate, cu nuanțe diferite. Ornamentarea tipică, împunsă și imprimată, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza teșită; motivul principal pe corp este ghirlanda cu arcuiri convexe și cu franjuri. Materia albă de incrustație a fost așternută compact, așa încît pe alocuri acoperă cu totul ornamentul și se prezintă ca o dungă albă masivă. În. 12,4 cm; d.g. 30,5 cm. Inv. III 6455.

19. Cana a cărei toartă se păstrează este tipică, avînd colțuri-proeminente și la bază un picior inelar; partea superioară a torții este modelată ca un lob oval; a suferit destul de puțin de pe urma arderii secundare: culoarea roșie-brună inițială și-a pierdut lustrul, iar pe alocuri a fost înlocuită cu unele pete cenușii. Ornamentarea tipică, bogată și executată deosebit de îngrijit cu instrumente fine, folosește ca motiv esențial același desen în formă de M cu capetele barelor prelungi și mult răsucite spiralic. Acolo unde substanța albă de incrustație se mai păstrează, ea umple cu totul decorul. Pierdută între timp. În. 10,8 cm.

20. Cana cu toarta ruptă și cu buza știrbită din vechime este de asemenea tipică, cu creste puternice pe corp, fiind crăpată și deformată puțin din pricina arderii secundare, care de altfel a dat suprafeței un aspect neuniform, cu pete cenușii în porțiunile calcinate și cu pete roșcate în rest. Nici în secțiune culoarea peretelui nu este unitară. Ornamentare tipică, cu același motiv principal în formă de M, dar realizat mai greoi și oarecum mai simplu. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 9,5 cm; d.g. 7,4 cm. Inv. III 6456.

Mormîntul VI (pl. XII și pl. LIX). Gura urnei și sfîrîmăturile străchinii-capac se aflau la 0,80 m, iar baza urnei la 1,20 m adîncime. După poziția fragmentelor străchinii-capac, rezultă că aceasta a fost așezată cu gura în jos. În gîtul urnei, sub cioburile străchinii-capac, o bucată dintr-o cană mare, cu toartă plată supraînnălțată. Nici în urnă, nici în pămîntul din jurul ei, nu s-a găsit vreun alt fragment din cană, deci pare sigur că vasul acesta a fost pus incomplet în gura urnei. În interiorul urnei, pămînt cafeniu nisipos, iar pe fund oscioare calcinate și sfîrîmate.

21. Urna, mare, era tipică, cu corpul în două etaje și cu două torți late. Nedecorată. Fiind pierdută în împrejurările mai sus amintite, n-a fost fotografiată. Reconstituirea mormîntului s-a făcut exclusiv după carnetul de săpături. În. 39,2 cm; d.m. 35,2 cm; d.g. 22,6 cm.

22. Strachina-capac, de tipul cu gura în patru colțuri, era cu totul sfîrîmată, așa încît n-a putut fi întregită în 1942—1943 și apoi s-a pierdut. Decorul era tipic, împuns și imprimat.

23. Fragmentul de cană pare a aparține unui vas tipic cu corpul în patru colțuri și cu picior inelar, avînd toarta supraînnălțată, ușor lățită la partea superioară. Pasta nu tocmai fină, conținînd, pe lîngă nisip, și pietricele; neagră-cenușie în secțiune și brună-cenușie pe fața exterioară. Lustrul inițial se păstrează pe porțiuni destul de mari, deși interiorul a suferit mult de pe urma arderii secundare. Nedecorat. Inv. III 6457.

Mormîntul VII (pl. XIII și pl. LIX). La 0,85 m adîncime apare buza știrbită a urnei; resturile străchinii-capac se aflau pe umărul urnei, cu cele patru colțuri în jos, așa încît și acest vas a fost așezat cu gura în jos. Printre resturile străchinii-capac au apărut, pe umărul urnei, în poziție încă relativ verticală, trei vase mici: de o parte o cană ușor deformată și cu toarta ruptă, avînd alături un vâscior cu corpul sferic turtit;

de cealaltă parte, alt văscior sferic, dar ceva mai mare. Baza urnei se afla la 1,12 m adîncime. În gîtul ei, tot sub strachina-capac, o căniță cu toarta supraînnălțată și o strachină mică cu picior, iar în interiorul urnei, pămînt și oase calcinate în partea dinspre fund. Deși mormîntul era în imediata apropiere a taluzului săpăturii noastre, nici aci nu s-a putut observa forma gropii, desigur pentru că pămîntul de umplutură era de aceeași nuanță cu cel dimprejur.

24. Urna era mare și tipică, larg deschisă la gură, și avea jumătatea superioară a corpului foarte puțin înaltă. Nedecorată. Pierdută în împrejurările amintite, n-a putut fi fotografiată, reconstituirea mormîntului fiind și de data aceasta făcută după carnetul de săpături.

25. Strachina-capac, tipică, cu gura în patru colțuri, are buza groasă și lată, sub unul dintre lobii ei fiind prinsă o toartă cu profil unghiular. Pasta fină, peretele destul de gros, ars perfect la roșu. Porțiunile care au fost mai aproape de focul rugului prezintă un început de calcinare și au o culoare cenușie-murdară. Decorul tipic, bogat, acoperă întreaga suprafață exterioară, coborînd pînă la linia fundului. Motivul principal pe corp este constituit de ghirlanda triplu-împunsă, cu arcuri convexe. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație, așternută masiv. În. 17,3 cm; d.g. 32 cm. Inv. III 6467.

25bis. Strachina mică din gîtul urnei aparține unei serii foarte rar întîlnită la Cîrna, avînd corpul aproape emisferic și un mic picioruș inelar. Spartă din vechime și pusă în stare fragmentară în mormînt. Suprafața este brună și cenușie. Decorul tipic nu se rezumă numai la suprafața exterioară, ci este așternut și pe buza retezată orizontal, ca și pe cercul interior al fundului. Se păstrează substanța albă de incrustație. În. 6,7 cm; d.g. 13,4 cm. Inv. 6458.

26. Cana pusă în strachina cu picior din gura urnei, ușor deformată și crăpată de arderea secundară, aparține seriei tipice, cu toarta supraînnălțată (ruptă din vechime), cu corpul în colțuri și cu picior inelar. Pasta fină. Tot din cauza contactului cu focul rugului, porțiunile calcinate ale suprafeței exterioare alternează cu acelea cenușii. Decorul tipic, aproape exclusiv împuns, acoperă toată suprafața exterioară. Motivul principal este tot desenul în formă de M. Se păstrează destul de multă materie albă de incrustație. În. 9,2 cm. Inv. III 6461.

27. Cănița de același tip, găsită pe umărul urnei, are toarta plată supraînnălțată, iar pe corp trei muchii verticale bine accentuate. Suprafața exterioară este roasă; culoarea roșcată inițială se păstrează numai parțial, o bună parte din exterior fiind acum negru-cenușiu. Ornamentare bogată și tipică, exclusiv împunsă, folosind aceleași motive ca la vasul precedent, cu oarecare variante, și fiind realizată foarte îngrijit cu instrumente deosebit de fine. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 7,6 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6459.

28. Văscior cu corpul relativ sferic turtit, buză verticală, puțin știrbită, și fundul ușor convex. Linia celui mai mare diametru este accentuată prin patru proeminente lunguiete orizontale, crestate și perforate vertical. Culoare inițială roșie; reflexele cenușii-albicioase sînt consecința arderii secundare. În secțiune, peretele este roșu. Decorul tipic, împuns, mai simplu, folosind ca motiv esențial cirligele spiralice atîrnate de un șir de triunghiuri hașurate plasate pe umăr. Numai pe alocuri se mai observă resturi din substanța albă de incrustație. În. 7,2 cm; d.g. 5 cm. Inv. III 6460.

29. Vas de același tip, ceva mai mare, dar cu gîtul mai înalt și cu baza în formă de picior inelar. Corpul e modelat cu colțuri proeminente, străpunse vertical. Crăpat și puțin calcinat de focul rugului. Suprafața roșie este roasă și a căpătat pete cenușii. Decorul bogat și tipic, mai ales împuns, motivul esențial fiind obișnuitul desen în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralice. Substanța albă de incrustație a fost așternută și aci în cantitate mare. În. 8,7 cm; d.g. 5,9 cm. Inv. III 6462.

Mormîntul VIII (pl. XIII și pl. LX). La 0,80 m adîncime a apărut buza știrbită a unei urne și fundul unei străchini-capac, sparte, așezată cu gura în jos, ale cărei fragmente au alunecat pe umerii și pe pîntecele urnei. Pe umărul urnei, printre fragmentele străchini, se afla o cană, iar în gîtul urnei două vase: o ceașcă cu gura larg deschisă, a cărei toartă supraînnălțată lipsește, și în ea o cană tipică, spartă, de asemenea fără toartă. Ambelerau în poziție verticală normală, dar — fiind sparte sub presiunea pămîntului — frage

mentele lor au intrat adînc în gîtul urnei. În interiorul urnei, a cărei bază era de 1,12 m adîncime, pămînt nisipos cafeniu deschis și obișnuită grămăjoară de oase calcinate și sfărîmate.

30. Urna era de tipul obișnuit, cu gîtul destul de înalt și buza evazată orizontal; avea umărul bine conturat, iar pe corp două torți. N-a putut fi fotografiată, fiind pierdută; reconstituirea mormîntului s-a făcut după carnetul de săpături și după fotografiile *in situ*.

31. Strachina-capac era tipică, cu gura în patru colțuri și bogat decorată. N-a fost fotografiată din aceleași motive.

32. Cana de pe umărul urnei aparține seriei cu toartă supraînălțată și cu corpul în colțuri; piciorul inelar este perforat de o mică gaură. Suprafața este cărămizie-mată, cu porțiuni roase și pete cenușii rezultate din contactul cu focul rugului. Ornamentarea, împunsă, tipică, acoperă toată suprafața exterioară a vasului, trecînd de pe toartă și pe buza interioară. Motivul principal de pe corp îl constituie o serie de metope. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 7,5 cm; d.g. 6,2 cm. Inv. III 6465.

33. Ceașca cu gura larg deschisă aflată spartă în gîtul urnei ar putea fi considerată drept o strachină cu toartă, dacă aceasta din urmă n-ar fi fost mult supraînălțată. A fost modelată dintr-o pastă mai puțin fină; peretele negru în secțiune; suprafața brună-cenușie, cu destule pete, păstrează pe alocuri resturi din lustrul inițial. Nedecorată. În. 8 cm; d.g. 11,5 cm. Inv. III 6466.

34. Cana tipică, așezată în vasul precedent, spartă și ea, avea o toartă plată supraînălțată și corpul cu trei creste verticale. În secțiune se observă și grăunțe de nisip. Puternic calcinată la suprafață și pe alocuri roșcată-cărămizie, are însă în cea mai mare parte o culoare neagră-cenușie. Decorul tipic acoperă toată suprafața exterioară, motivul principal pe corp fiind obișnuitul desen în formă de M, repetat în legătură cu cele trei creste verticale. Se păstrează unele resturi din substanța albă de incrustație. În. 9 cm; d.g. 8,1 cm. Inv. III 6468.

Mormîntul IX (pl. XIV și pl. LX). La 0,90 m adîncime au apărut resturile unui vas spart și buza știrbită a unei urne de mici dimensiuni, a cărei bază se afla la 1,02 m adîncime. Din felul cum am găsit cioburile vasului de deasupra urnei, se pare că el a fost așezat cu baza în jos (așa cum a fost desenat în reconstituirea noastră). În interiorul urnei se afla pămînt cafeniu nisipos, iar pe fund un pumn de oscioare, sfărîmate.

35. Urna, crăpată și cu buza știrbită, nu este tipică, deși reproduce în mic și cu oarecare aproximație forma urnelor de dimensiuni mari; are însă un aspect general mai degrabă bitronconic. Două torți plate, destul de mari în raport cu dimensiunile vasului, plasate vertical pe linia celui mai mare diametru. Suprafața exterioară, mai mult cenușie, foarte roasă, a devenit pe alocuri cărămizie, din pricina arderii secundare. Decor imprimat pe gît și împuns pe porțiunea centrală a corpului și pe torți. Motivele folosite pe această porțiune centrală sînt în parte unice la Cîrna, unele dintre ele avînd aspect de monograme. Nu se observă urme de substanță albă de incrustație. În. 13,5 cm; d.m. 13,6 cm; d.g. 10 cm. Inv. III 6467.

36. Vasul din gura urnei pare a fi fost o ceașcă cu toarta supraînălțată; neputînd fi întregit, nu a fost fotografiat. În linii generale va fi fost de același tip cu ceașca mai grosolană din gura urnei mormîntului nr. VIII, dar cu toarta ceva mai ridicată; modelat din aceeași pastă, are același aspect exterior: brun, cu urme de lustru și cu pete cenușii. Nedecorat. Inv. III 6468.

Mormîntul X (pl. XIV și pl. LX). La 0,95 m adîncime, a apărut buza puțin răsfîrîntă a urnei, de care parcă atîrnau în jos fragmentele străchinii-capac cu gura în patru colțuri. De sub acest vas ieșea rochia-clopot a unei statuete feminine și o cîniță; amîndouă au fost inițial așezate ceva mai sus și strînse de gura străchinii-capac, căci umărul urnei nu este destul de lat pentru a putea constitui o bază adecvată. Baza urnei era la 1,25 m adîncime. În gura urnei, cîteva fragmente dintr-un vas de pastă neagră, cu ornamente tipice, foarte probabil dintr-o altă strachină spartă din vechime și pusă numai în parte în gura urnei. În interior, pămînt cafeniu nisipos și o grămadă destul de

mare de oase calcinate și sfărîmate, pe care se aflau trei vase: unul avînd forma unei urne-miniatură, apoi o căniță nedecorată și un vas mic cu corpul sferic, avînd deasupra un căpăcel.

37. Urna are gîtul foarte larg și intrucîtva cilindric. Umărul, deși separat de gît, nu este prea accentuat, iar corpul nu e prea bombat. Două torți plate (dintre care una ruptă din vechime) alternează cu două proeminențe orizontale. În secțiune se văd mici pietricele. Suprafața e destul de aspră, fiind roasă din pricina arderii secundare, care a înroșit puțin gîtul și o parte din corp, în timp ce restul a rămas negru-cenușiu. Nedecorată. În. 31,8 cm; d.m. 30,5 cm; d.g. 19,5 cm. Inv. III 6 469.

38. Strachină-capac ce acoperea urna, avînd gura în patru colțuri, este mai înaltă decît de obicei: două dintre colțurile buzei sînt bifurcate și constituie astfel cîte o șa puțin suprainălțată la partea superioară a celor două torți. Pasta fină, cu grăunțe de nisip. În secțiune, peretele e roșu, ambele fețe fiind însă roșii-roze, de nuanțe diferite; porțiunile roase, ca și cele cîteva pete cenușii, se datoresc arderii secundare. Ornamentarea tipică, împunsă și imprimată, acoperă cea mai mare parte a suprafeței exterioare, dar trece și pe fața interioară a celor patru lobi ai gurii vasului. Corpul vasului este împărțit într-o serie de metope, printr-o ghirlandă cu arcuiri convexe și cu franjuri. Se păstrează încă multă substanță albă de incrustație. În. 18,6 cm; d.g. 29 cm. Inv. III 6 470.

S.1. Statueta de lut ars, inițial așezată pe umărul urnei și alunecată ceva mai jos, este una dintre cele mai frumoase piese de acest fel descoperite pînă acum în cuprinsul culturii cîmpurilor de urne din epoca bronzului de la Dunărea de mijloc și inferioară. Deși era ruptă în două, avînd și o crăpătură, a fost perfect întregită. Asupra bogatei ornamentări împunse și imprimate de pe ambele fețe, în care se mai găsesc puține resturi de substanță albă de incrustație, vom reveni în capitoul destinat statuetelor. Inv. III 6 545.

39. Cănița de lingă figurină este tipică, cu toarta suprainălțată și cu trei creste verticale pe corp. Culoarea roșcată inițială a suprafeței exterioare se mai păstrează numai pe alocuri, cea mai mare parte a peretelui fiind acum cenușie-mată, ca urmare a începutului de calcinare din pricina arderii secundare. Decorul tipic, împuns și imprimat, din care lipsesc cu totul elementele spiralice, păstrează încă multă culoare albă incrustată. În. 8,8 cm; d.g. 7,4 cm. Inv. III 6 474.

40. Vasul din gura urnei era o cană cu toarta suprainălțată, dar cu gura foarte largă în raport cu înălțimea totală, așa încît se apropie de forma unora dintre străchinile mici cu toartă. Intrucît în 1944 s-a rătăcit, precizăm numai că nu era decorat.

41. Văsciorul în formă de urnă-miniatură, de pe oasele calcinate din urnă, reproduce aproape perfect forma urnei mormintului nr. IX. Toată suprafața exterioară este cenușie-mată și ușor zgrunțuroasă, cu pete albicioase, indicînd că vasul a suferit un început de calcinare în contact cu focul rugului. Secțiunea peretelui e cenușie. Nedecorat. În. 7,5 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6 475.

42. Cănița din urnă e tipică, cu toartă suprainălțată și cu corpul în colțuri, deosebindu-se de majoritatea vaselor din această categorie numai prin lipsa decorului. Este roșie; pe unele porțiuni se mai păstrează lustrul, altele fiind pătate cenușiu de focul rugului. În. 8,4 cm; d.g. 0,5 cm. Inv. III 6 473.

43. Celălalt văscior din urnă are corpul sferic turtit, cu patru creste verticale și baza ca un picior inelar. Deasupra celor patru creste este împunsă cîte o găurice, care nu străbate nici în jos, nici în interiorul vasului. Calcinat, de culoare cenușie-mată, în urma arderii secundare. Decorul tipic, împuns, folosește ca element de bază desenul în formă de M. Nu se păstrează decît puțină culoare albă de incrustație. În. 6,4 cm; d.g. 3,8 cm. Inv. III 6 471.

44. Pe vasul precedent se afla un căpăcel semănînd cu o «pălărie mexicană», cu borul modelat în patru colțuri și cu calota conică. Cele patru colțuri și calota centrală sînt perforate. Peretele e ars la roșu. Ornament numai pe calota conică și pe muchia celor patru colțuri, din motive spiralice împunse și crestate, în care se păstrează multă substanță albă în jurul conului central. În. 2 cm; d. 5 cm. Inv. III 6 472.

Mormîntul XI (pl. XIV și pl. LXI). La 0,72 m adîncime apare fundul unei străchini-capac, spartă, așezată cu gura în jos. Lîngă fragmentele acestui vas, pe umărul

urnei, două căni cu torți supraînălțate. Inițial torțile acestor căni erau prinse sub capac, asigurându-le astfel stabilitatea pe umărul urnei. În fiecare căniță s-a găsit câte un os calcinat. Urna era spartă și oarecum turtită de greutatea pământului, baza ei fiind la peste 1,00 m adâncime, în pământul cafeniu deschis. În gîtul urnei, sub strachina-capac, o cană de dimensiuni mai mari decît cele obișnuite, a cărei toartă supraînălțată lipsea din vechime. Atît din cană, cît și din urnă, lipsesc cîteva fragmente. În pământul cafeniu deschis infiltrat în urnă, oase calcinate și sfărîmate.

45. Urna este tipică, avînd gîtul cilindric ușor sugrumat, un șanțuleț între gît și umărul bombat, precum și două torți groase, verticale. În spărtură este cenușie-neagră, iar pe suprafața exterioară, păstrînd încă urme de lustruire, porțiunile brune alternează cu cele cenușii închise. Nedecorată. În. 37,5 cm; d.m. 34 cm; d.g. 23,4 cm. Inv. III 6476.

46. Strachina-capac, din care lipsește o bună parte dinspre fund, este tipică, cu gura în patru colțuri; unul dintre acestea este bifurcat și constituie șaua torții, care aparține seriei de « ansae lunatae ». În secțiune, miezul peretelui e negru, iar restul roșu. Suprafața, cărămizie deschisă și mată, are și unele pete cenușii, mai puține la exterior și mai multe în interior. Ornamentarea împunsă și imprimată acoperă întreaga suprafață exterioară și trece pe buza interioară numai la șaua torții. Motivul principal este o ghirlandă în zig-zag. Substanța albă de incrustație se păstrează pe alocuri în cantitate destul de mare. În. 13,3 cm; d.g. 22,5 cm. Inv. III 6477.

47. Cana de dimensiuni mari din gura urnei a avut o toartă supraînălțată, ruptă din vechime, fiind pusă în mormînt în stare fragmentară. Gîtul este înalt, cu buza ușor piezișă. Corpul relativ sferic, iar baza largă și perfect plată. În secțiune, neagră; cu excepția unor porțiuni înroșite din pricina arderii secundare, întreaga suprafață (interioară și exterioară) este neagră-cenușie, cu lustru bine păstrat în mare parte. Decorul împuns-imprimat este dispus în zone orizontale pe gît și pe umăr, în timp ce restul corpului a fost tratat ca o zonă unitară, împărțită în metope. Pe alocuri substanța albă de incrustație este destul de masivă, acoperind decorul. În. 14,8 cm; d.g. 13,2 cm. Inv. III 6478.

48. Cea mai mare dintre cele două cănițe găsite pe umărul urnei este întreagă și tipică, cu toarta supraînălțată și corpul cu creste verticale proeminente. Suprafața roșcată are cîteva pete cenușii și unele porțiuni roase, efectele arderii secundare. Ornamentarea tipică împuns-imprimată, destul de simplă, seamănă în multe privințe cu aceea a vasului precedent. S-a păstrat multă substanță albă de incrustație. În. 8,3 cm; d.g. 7,2 cm. Inv. III 6480.

49. Cealaltă căniță de pe umărul urnei, a cărei toartă ruptă pare a lipsi din vechime, are gîtul mult mai scund și corpul sferic turtit, obișnuitele gurguie fiind aproape imperceptibile. Suprafața exterioară ca la vasul precedent. Decorul, în special împuns, folosește pe corp motive mai puțin comune, dispuse într-o manieră cu totul originală. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape total. În. 8 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6479.

Mormîntul XII (pl. XV și pl. LXI). Fragmentele străchinii-capac, așezată cu fundul în sus, au apărut la 0,77 m adâncime; ele se aflau pe un alt vas de aceeași formă, însă așezat în poziție normală, cu gura în sus și cu fundul pe urnă; unele dintre fragmentele străchinii-capac alunecaseră ceva mai jos, pe umărul urnei. Fundul acesteia era la 1,10 m adâncime. În interiorul ei, pe lîngă vasul din gură, din care unele fragmente intra-seră mai adînc, oscioare calcinate și sfărîmate acoperite cu pământul nisipos cafeniu deschis strecurat cu timpul printre crăpături.

50. Urna, crăpată, deși poate fi înscrisă în seria relativ tipică, are buza lată, puțin aplecată în jos, și gîtul larg oarecum tronconic, despărțit de umăr printr-o șanțuire accentuată; corpul, mai sferic decît al urnelor tipice, are patru torți late, verticale. Suprafața exterioară este neagră-cenușie, lustrul inițial păstrîndu-se pe multe porțiuni; cîteva pete brune și uneori chiar roșcate (pe buză) se datoresc arderii secundare. Pe gît se află o serie de ușoare plisări orizontale, în timp ce toată partea bombată a corpului este decorată cu largi caneluri verticale. În. 33,4 cm; d.m. 33,7 cm; d.g. 25,7 cm. Inv. III 6481.

51. Strachina-capac are gura larg deschisă și circulară, buza puțin aplecată în afară, umărul arcuit și restul corpului relativ tronconic. O toartă lată pornește chiar de pe buză. Pasta destul de fină, neagră în secțiune; suprafața neagră-cenușie, înroșită pe alocuri. Nedecorată. În. 12,4 cm; d.g. 25,5 cm. Inv. III 6482.

52. Strachina din gura urnei aparține seriei cu gura în patru colțuri și cu o toartă cu muchie verticală pe spinare. A fost găsită spartă, cu buza știrbită. Pasta destul de fină; în spărtură, peretele este ars perfect la roșu; suprafața e roșie-gălbuie, mată și cu pete cenușii pe ambele fețe. Orna-mentarea împunsă și imprimată, tipică, deși destul de simplă, folosește ca motiv principal ghir-landa unghiulară cu franjuri. Pe alocuri se păstrează substanța albă de incrustație așternută masiv. În. 12,1 cm; d.g. 20 cm. Inv. III 6482.

Mormîntul XIII (pl. XV și pl. LXI). În imediata vecinătate a taluzului săpăturii, la 0,65 m adîncime, s-a descoperit o cană cu tortiță supraînălțată, așezată în gura altei căni, puțin mai mare, a cărei bază se afla la 0,80 m adîncime în pămîntul cafeniu nisipos. Din prima cană lipsește cam o treime, inclusiv toarta, iar din cealaltă numai toarta. În ambele vase nu se afla decît pămînt nisipos, de culoare cafenie, fără nici un os. Totuși, condițiile de descoperire indică și aici cu certitudine un mormînt nerăvășit ulterior. De aceea este probabil un mormînt simbolic, pentru cineva al cărui corp n-a putut fi incinerat dintr-un motiv oarecare.

53. Cana cea mare, a cărei toartă fusese supraînălțată, are gîtul larg și nu prea înalt, bine despărțit de umărul bombat al vasului; corpul este ușor turtit, lipsit de obișnuitele colțuri, și cu fundul plat. În secțiune, peretele e aproape cu totul negru, cu excepția pojghiștelor de la supra-față; în lut, pietricele mărunte. Decorul nu este variat, fiind însă mai puțin comun. Gîtul e decorat cu caneluri înguste, iar corpul e acoperit cu caneluri verticale mai largi, aproape ca niște plisări, care se opresc în apropiere de linia fundului, înconjurat și el de două caneluri orizontale. În. 9,5 cm. Inv. III 6485.

54. Cealaltă cană este tipică, cu toartă plată supraînălțată (ruptă din vechime), cu corpul în colțuri și cu picioruș inelar. În secțiune, peretele este negru; suprafața e neagră-cenușie, cu puține pete brune și cu unele porțiuni pe care se mai păstrează lustrul. Orna-mentarea este de asemenea tipică, avînd ca desen principal motivul în formă de M. Se păstrează numai foarte puține resturi de substanță albă de incrustație. În. 9,2 cm; d.g. 8,5 cm. Inv. III 6484.

Mormîntul XIV (pl. XVI și pl. LXII). La 0,60 m adîncime au apărut primele fragmente ale unei străchini-capac de mici dimensiuni, foarte sfărîmată, așezată cu gura în jos. Printre aceste fragmente, un vas-dublu, destul de mare, crăpat dar întreg, care stătea pe fundul altei străchini-capac așezată tot cu gura în jos, spartă și ea în mai multe bucăți; dintre acestea, unele alunecaseră în jos pînă spre pîntecele urnei. Printre sfărî-măturile acestei străchini-capac ieșeau la iveală trei vâscioare: unul spre sud-est, cu un căpăcel pe el, altul spre est-sud-est (căniță întreagă) și al treilea spre vest-sud-vest (căniță fragmentară, cu tortiță ruptă, răsturnată cu gura în jos). Aceste trei vase fuseseră așezate pe umerii urnei, fiind inițial menținute de strachina-capac de pe gura urnei. În gîtul urnei s-au găsit cîteva fragmente mari de strachină-capac; este probabil că vasul respectiv s-a spart cu prilejul incinerării mortului și n-au mai fost adunate și depuse în mormînt decît fragmentele găsite de noi. În corpul urnei, al cărui fund se afla la 1,04 m adîncime, pămînt cafeniu nisipos și oase calcinate și sfărîmate.

55. Urna are gîtul ca o pilnie tronconică, iar corpul destul de sferic, puțin prelungit tronconic spre fund. Dintre cele șase torți, două mici, unghiulare, sînt la baza gîtului, cu piciorul pe umăr, iar patru mari, late, pe linia celui mai mare diametru. În spărtură, peretele e negru-cenușiu; la suprafață cenușiu-negricios, fără lustru, și cu pete brune-roșcate și albicioase. În general, suprafața peretelui n-a fost prea îngrijit netezită. Nedecorată. În. 34,1 cm; d.m. 29 cm; d.g. 24 cm. Inv. III 6486.

56. Strachina-capac de mici dimensiuni, care acoperea vasul-dublu, era sfărîmată în multe bucăți, dintre care unele lipsesc. Aparține tipului comun, cu gura în patru colțuri și cu o toartă. Peretele e negricios în secțiune, iar suprafața e neagră lustruită, cu puține porțiuni brune-roșcate. Ornamentarea tipică, împunsă-imprimată; motivul esențial este o ghirlandă puțin colțuroasă, cu unele franjuri ce nu ajung pînă la fund. Nu se păstrează substanță albă de incrustație. În. 10,2 cm; d.g. 17,8 cm. Inv. III 6488.

57. Strachina-capac mare, de același tip, cu gura în patru colțuri și cu două tortițe, care stătea direct pe urnă, a fost modelată dintr-o pastă cenușie-negricioasă; și-a păstrat culoarea inițială și după ardere, atît în secțiune cit și la suprafață, deși are numeroase pete mici brune-roșcate; și lustrul se păstrează pe alocuri. Umărul este decorat cu caneluri-pliseuri verticale, ca acelea întilnite pe urna mormîntului nr. XII. În. 18,2 cm; d.g. 34,8 cm. Inv. III 6487.

58. Cele cîteva fragmente de strachină găsite în gitul urnei aparțin unui vas de același tip; sînt puternic deformat și calcinate de arderea secundară. Ornamentare tipică, în care se mai păstrează resturi de substanță albă de incrustație. Inv. III 6489.

59. Vasul dublu (solniță) are cele două recipiente modelate ca două sfere retezate la ambii poli. Cele două părți sînt legate atît direct, printr-o punte lată și groasă ce unește corpurile, cit și printr-o toartă lată ce se arcuieste în sus ca bucla unei funde. A fost lucrat dintr-o pastă relativ bine arsă; peretele e negricios în secțiune, iar suprafețele sînt brune-cenușii, cu pete neregulate. Nedecorat. În. 13,4 cm; d.g. 12,9 cm. Inv. III 6490.

60. Văsciorul cu corpul sferic turtit are buza puțin răsfrîntă și baza în formă de picior inelar; cele patru proeminențe de pe corp sînt perforate vertical. Contactul cu focul rugului a lăsat urme pe o bună parte din suprafața vasului, devenită cenușie-albicioasă în porțiunile calcinate. Restul suprafeței este roșcat, dar tot cu pete cenușii. Ornamentarea bogată și tipică folosește ca motiv principal desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Se păstrează foarte puține resturi de culoare albă de incrustație. În. 10,8 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6495.

61. Căpăcelul care acoperea vasul precedent, găsit chiar pe vas, este de tipul «pălărie mexicană» cu borul în patru colțuri ridicate și cu calotă conică. Unul dintre colțuri a fost știrbit din vechime, iar altul a fost retezat în timpul săpăturii; găuricea din vîrfurile conului este superficială și nu străpunge calota. Suprafața, pe alocuri roșie și în rest cenușie-albicioasă, prezintă multe crăpături fine, în timp ce în secțiune peretele a rămas negru, cu excepția celor două pojghițe ale învelișului de la suprafață. Decor numai pe fața superioară, tipic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 1,2 cm; d. 8 cm. Inv. III 6494.

62. Cana întregă, găsită printre resturile străchinii celei mari, este absolut tipică, cu toarta plată suprainălțată (ruptă din vechime), corpul cu proeminențe colțuroase și piciorul inelar. Suprafața este brună-roșcată, cu foarte puține pete cenușii, și păstrează pe alocuri lustrul inițial; în secțiune peretele a rămas negru. Decorul foarte asemănător cu acela al vasului cu corpul sferic, motivul principal fiind desenul în formă de M. Resturi puține de culoare albă de incrustație. În. 8,6 cm; d.g. 7,3 cm. Inv. III 6493.

63. Căniței găsite răsturnată pe umărul urnei, între resturile străchinii-capac, îi lipsește toarta și o bună parte din gît. Este tipică, cu corpul în colțuri și cu piciorul inelar. Pasta, neagră în secțiune, conține unele pietricele. Suprafața e în cea mai mare parte cenușie și puternic roasă. Ornamentarea împunsă-imprimată, tipică, dar mai simplă și fără nici un motiv spiralic. Ici-colo se mai zăresc resturi înfime de materie albă de incrustație. În. 8,3 cm. Inv. III 6492.

Mormîntul XV (pl. XVII și pl. LXIII). La 0,70 m adîncime apar fragmentele unei străchini-capac de tip obișnuit, întoarsă cu gura în jos și spartă. De sub porțiunea mai deteriorată ieșea la iveală o cană fără toartă și o statueta feminină, ruptă în două și cu capul lipsă din vechime. Această statueta se răsturnase pe spate, fiind abia prinsă de fragmentele străchinii-capac de deasupra, ceea ce mă face să cred că inițial fusese așezată «în picioare», cu fața spre interior. Altă analogie cu mormîntul X o constituie faptul că și aici statueta era așezată înspre vest. Tot sub fragmentele străchinii se mai afla un văscior cu corpul sferic. Cele două vase și statueta fuseseră așezate pe o altă strachină-capac, ceva mai mare, de același tip, pusă la rîndul ei tot cu gura în jos, pe

urnă. Baza urnei era la 1,05 m adâncime; crăpată și turtită sub presiunea pământului, urna era plină ca de obicei cu pământul cafeniu nisipos, avînd spre fund și oase calcinate. Reconstituirea propusă de noi pentru acest mormînt poate fi considerată drept sigură, cel mult locul vaselor dintre cele două străchini-capac putînd fi ușor schimbat.

64. Urna este tipică, dar cu corpul mult mai zvelt decît în majoritatea cazurilor, partea inferioară fiind mai înaltă decît de obicei; de aceea, cele două torți sînt mai aproape de umăr. În secțiune peretele este negru, dar suprafața exterioară prezintă o alternare de porțiuni negre, cenușii și brune-roșcate; pe alocuri se mai păstrează lustrul. Nedecorată. În. 36,2 cm; d.m. 28,6 cm; d.g. 19 cm. Inv. III 6496.

65. Strachina-capac de deasupra vaselor și a statuetei este tipică, avînd gura în patru colțuri și o toartă. Peretele ars la roșu în secțiune și roșu-brun la suprafață. Unele porțiuni sînt cenușii și roase. Decor bogat, împuns și imprimat, împărțind vasul în zone și folosind ca motiv esențial un M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație se păstrează în multe locuri. În. 17,5 cm; d.g. 33 cm. Inv. III 6500.

66. Strachina-capac de pe gura urnei, de același tip cu precedentă și tot cu o singură toartă, este ceva mai mică. E în întregime cenușie, cu pete mai închise și mai deschise, precum și cu nuanțe albicioase în porțiunile mai intens calcinate. Decorul tipic, împuns și imprimat, este în linii generale destul de similar aceluia al vasului precedent. Substanța albă de incrustație a fost așternută destul de masiv și se păstrează pe alocuri în cantitate mare. În. 15,5 cm; d.g. 33 cm. Inv. III 6497.

67. Vasul cu corpul sferic este crăpat și ușor deformat din pricina arderii secundare. Pe gît sînt două mici proeminențe verticale, neperforate, care țin locul unor tortițe. Suprafața exterioară, roșie, a fost crăpată și roasă, devenind cenușie pe unele porțiuni. Decorul este realizat prin imbinarea elementelor împunse și a impresiunilor, cu caneluri verticale destul de fine. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 7 cm; d.g. 5,5 cm. Inv. III 6499.

68. Cana, cu toarta (suprainălțată) ruptă și cu buza știrbită, este tipică, cu corpul în creste și cu picioruș înelar. Suprafața e roșcată-cărămizie, cu urme de lustruire, dar și cu multe porțiuni cenușii și roase. Ornamentarea împunsă și imprimată este destul de simplă și fără motive spiralice. Se păstrează multă materie albă de incrustație. În. 9,5 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6498.

S.2. Statueta a fost restaurată din mai multe fragmente: capul și alte cîteva mici fragmente lipsesc. În linii generale are aceeași formă ca a celorlalte. Lut fin; decorul tipic și bogat. Inv. III 6538.

Mormîntul XVI (pl. XV și pl. LXIII). La 0,70 m adâncime au apărut fragmentele străchini-capac, așezată cu fundul în sus și spartă în mai multe bucăți. Sub ea, un vas cu toarta ruptă din vechime, așezat în gura urnei. Gîtul urnei se rupsese și el din vechime, așa încît capacul acoperea de fapt chiar umerii ei. Baza urnei la 0,99 m adâncime, pe pământul cafeniu deschis; în interiorul urnei, pământ cafeniu închis și, în porțiunea inferioară, oase calcinate.

69. Urna, pusă în mormînt fără gît, este tipică, cu corpul în două etaje; de pe muchia orizontală pornesc în jos patru torți late (una ruptă din vechime). Pasta neagră conține și pietricele. Suprafața a fost brună-roșcată, dar pe alocuri este pătată în negru-cenușiu. Decorul tipic, dispus în două zone orizontale: în zona superioară desenul principal este motivul în formă de M cu capetele răsucite spiralic, iar în zona inferioară o ghirlandă unghiulară. Torțile sînt și ele bogat decorate. Nu se mai păstrează substanța albă de incrustație. În. 30,4 cm; d.m. 36 cm. Inv. III 6505.

70. Strachina-capac, de dimensiuni medii, aparține seriei cu gura circulară, fără colțuri, și cu o toartă suprainălțată, modelată cu o ușoară sa la partea superioară. În secțiune, peretele e roșu; cea mai mare parte a suprafeței exterioare este roșcată-brună, cu multe pete cenușii deschise, consecințele începutului de calcinare din pricina arderii secundare, care de altfel a și deformat puțin vasul. Decorul tipic, destul de simplu, acoperă întreaga suprafață exterioară, toarta fiind însă decorată numai pe porțiunea dinspre interiorul buzei vasului. Motivul principal este ghirlanda

cu arcuri convexe și cu franjuri simple. În unele porțiuni ale decorului se mai păstrează substanța albă de incrustație. În. 11,4 cm; d.g. 25 cm. Inv. III 6 502.

71. Cana de sub strachina-capac, cu toarta lipsă și cu buza știrbită din vechime, aparține variantei cu toarta supraînălțată și cu corpul sferic turtit, fără colțuri, dar cu picior inelar. În spărtură, peretele e cenușiu închis. Suprafața este în genere cenușie deschisă, cu pete de nuanță brună, mai degrabă datorate arderii secundare. Decorul este o combinație de linii împunse orizontal și de grupe de câte două și trei caneluri verticale paralele, destul de accentuate; ultimele sînt unite la bază printr-un fel de ghirlande. În. 12 cm. Inv. III 6 501.

Mormîntul XVII (pl. XV și pl. LXIV). La 0,70 m adîncime apare fundul vasului ce slujea drept capac, în timp ce baza vasului folosit drept urnă stătea la 0,90 m adîncime. De altfel «capacul» este destul de mare, așa încît acoperirea mai bine de jumătate din urnă, deși era spart. Lîngă toarta vasului-«capac», un vas mai mic, cu corpul sferic. În vasul-urnă, cîteva oscioare calcinate.

72. Vasul folosit drept urnă este o cană (a cărei toartă supraînălțată lipsește din vechime) cu gîtul înalt, corpul sferic ușor turtit, fără colțuri și cu picior inelar. Cele două suprafețe sînt roșii, miezul peretelui fiind aproape negru. În schimb, suprafața vasului a devenit aproape în întregime cenușie, cu diferite nuanțe, și numai pe alocuri este roșcată; lustrul s-a păstrat numai ici-colo. Corpul este străpuns de o găurice făcută intenționat, care trebuie pusă în legătură cu obiceiul întîlnit atît la Cîrna, cît și în alte locuri, de a practica în peretele urnei o găurice, spre a da posibilitate «sufletului» răposatului să circule liber... Decorul, îngrijit executat și tipic, trece și pe buza interioară, cu două rînduri de puncte împunse. Nu se păstrează substanța albă de incrustație. În. 13 cm; d.g. 10,7 cm. Inv. III 6 503.

73. Drept capac a servit o jumătate dintr-un vas dublu, din care o parte s-a spart și lipsește. Totuși în mormînt se afla și fundul celeilalte jumătăți. În secțiune peretele e negricios, avînd la suprafață pojghițe brune foarte subțiri; exteriorul foarte pătat în negru-cenușiu; pe mica porțiune care se mai păstrează din buză, culoarea brună obișnuită trece în roșu. Lustrul ros aproape total. Nedecorat. În. 13,3 cm. Inv. III 6 504.

74. În ceea ce privește vasul mic din acest mormînt, tot ceea ce putem spune este că făcea parte din categoria vaselor cu corpul sferic, gît scund și picior inelar, avînd și două tortițe-proeminente la baza gîtului. Întrucît s-a pierdut în 1944—1945, n-a putut fi fotografiat; decorul a fost executat în tehnica tipică.

Mormîntul XVIII (pl. LXIV). La 0,55 m adîncime a apărut gura unui vas cu două torți supraînălțate (dintre care una ruptă și lipsă din vechime), stînd cu fundul inelar la 0,70 m adîncime în pămîntul cafeniu. În interiorul lui, cîteva fragmente ceramice și puține oase. Fragmentele ceramice au aparținut unui vas ce s-a spart cu prilejul ceremoniei incinerării și din care nu s-au pus în mormînt decît cîteva cioburi.

75. Despre vasul folosit drept urnă putem preciza că cele două torți supraînălțate nu au un profil în muchii, corpul fiind sferic turtit, cu două gurguie ascuțite, așezate între cele două torți, iar fundul modelat ca un picior inelar. Întreaga suprafață e cenușie-mată, de diferite nuanțe, uneori bătînd chiar spre brun. Decorul tipic acoperă tot exteriorul vasului, inclusiv torțile, folosind atît motive spiralice, cît și motive unghiulare. De remarcat în special motivul în cruce din cercurile ce înconjură proeminențele-gurguie și cercurile imprimate cu matriță rotundă și înconjurare de puncte dispuse în cerc. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație. În. 10,7 cm; d.g. 9 cm. Inv. III 6 506.

Mormîntul XIX (pl. XVIII și pl. LXIV). La 0,70 m adîncime, apare strachina-capac, spartă, așezată cu gura în sus și cu fundul în gura urnei. Urna, a cărei buză este ruptă din vechime și deci a fost pusă în mormînt în starea în care am găsit-o noi, stătea pe pămîntul cafeniu deschis la 1,00 m adîncime; în interiorul ei mult pămînt, iar în porțiunea dinspre fund oase calcinate.

76. Urna, de dimensiuni mijlocii, nu este chiar tipică, deoarece partea inferioară este mai înaltă decât de obicei. Cele două torți sînt așezate destul de sus și alternează cu două proeminențe orizontale, teșite. În secțiune, peretele este cenușiu-negru, iar la cele două fețe brun-roșcat. Suprafața exterioară a vasului este o alternare de porțiuni brune-roșcate cu porțiuni negre-cenușii, de pe care s-a ros lustrul. Nedecorată. În. 27,2 cm; d.m. 28.5 cm. Inv. III 6 507.

77. Strachina-capac aparține seriei tipice cu gura în patru colțuri; sub unul dintre acestea este prinsă o toartă inelară. Peretele ars la roșu; suprafața roșcată, pătată, și-a pierdut în cea mai mare parte lustrul. Decorul este tipic, atît ca distribuire în zone, cît și ca tehnică și motive; între acestea din urmă, remarcăm ghirlanda dublă de pe corpul vasului. Substanța albă de incrustație nu se mai păstrează decât pe alocuri. În. 15 cm; d.g. 27,4 cm. Inv. III 6 508.

Mormîntul XX (pl. XVIII și pl. LXIV). Acest mormînt, descoperit pe înserat, a fost răvășit peste noapte de un trecător, așa încît a doua zi l-am găsit parțial distrus. De aceea nu se poate preciza adîncimea la care se afla fundul străchinii-capac, ci numai aceea a bazei urnei, și anume 0,95 m adîncime, în pămîntul gălbui. Strachina-capac era așezată cu gura în jos pe altă strachină similară așezată cu fundul în gura urnei; în a doua strachină se afla o căniță. În urna spartă, pămînt și oase.

78. Urna, relativ tipică, cu gîtul foarte larg și înalt, avea umărul accentuat, iar pe linia celui mai mare diametru al vasului patru torți late (dintre care una lipsește). În spărtură, peretele era negru, iar suprafața cenușie-negricioasă de diferite nuanțe și cu pete brune. Nu a fost decorată. În. 33 cm; d.m. 27,6 cm; d.g. 23,6 cm.

79. Strachina-capac, așezată pe cealaltă strachină din gura urnei, este tipică, cu gura modelată în patru colțuri și cu toarta plată, cu șa. A fost neagră, dar focul rugului a ros-o și a pătat-o, așa încît porțiunile negre alternează acum cu acelea cenușii, brune și roșcate. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 12,2 cm; d.g. 23,3 cm. Inv. III 6 509.

80. Strachina din gura urnei, de același tip, este însă mai zveltă, în timp ce toarta este plasată sub unul dintre colțuri și nu pornește de pe buză. Arsă bine la roșu; suprafața e brună-roșcată, cu porțiuni pătate și roase. Decorul tipic, cu aceeași dispoziție și aceleași motive esențiale, a fost realizat cu instrumente cu virful mai gros, așa încît este mult mai adînc decât de obicei. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 13,5 cm; d.g. 21,4 cm. Inv. III 6 570.

81. Cănița găsită în strachina precedentă, cu toarta supraînălțată pierdută din vechime, aparține tipului cu corpul în colțuri accentuate și cu picior inelar ceva mai înalt decât de obicei. Arsă inițial la roșu, suprafața exterioară este acum aproape în întregime cenușie-mată. Decorul tipic este mai puțin comun și foarte variat, dacă nu în ceea ce privește unele dintre motive, cel puțin în îmbinarea lor: de remarcat spiralele culcate de pe gît, larg desfăcute și aproape de nerecunoscut ca atare, și motivul în formă de M din jurul gurguielor, mult mai deosebit și mai complicat ca de obicei. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație. În. 9,9 cm; d.g. 7,6 cm. Inv. III 6 511.

Mormîntul XXI (pl. XIX și pl. LXIV). Cioburile din buza urnei și din strachina-capac sfărîmată apar la 0,80 m adîncime. Găsindu-se numai cîteva fragmente de « capac », s-ar putea să fie vorba aci și de o tulburare ulterioară a mormîntului. Urna, spartă și turtită de presiunea pămîntului, avea baza la 1,05 m adîncime. Printre spărturi, oasele au ieșit în parte din urnă. În urnă, pămînt și oase multe.

82. Urna aparține seriei tipice cu corpul în două etaje și cu patru torți. În secțiune, peretele e negricios. Suprafața exterioară trece de la brun la cenușiu; lustrul se păstrează pe unele porțiuni. Decorul tipic acoperă suprafața exterioară începînd de pe buza evazată și pînă sub linia de bază a torților. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 42 cm; d.m. 35,7 cm; d.g. 26,7 cm. Inv. III 6 532.

83. Despre strachina-capac nu se poate spune decât că aparține tipului cu gura în patru colțuri și decorată, deoarece fragmentele respective nu îngăduie alte precizări.

Mormîntul XXII (pl. XIX și pl. LXV). Cîteva fragmente dintr-un vas decorat au apărut la 0,70 m adîncime; lîngă ele se afla o jumătate dintr-un vas-dublu, cu fundul la 0,85 m, iar alături de aceasta o căniță fragmentară. În jumătatea de vas dublu erau pămînt și oase, ceea ce înseamnă că acesta a fost vasul-urnă. Două dintre fragmentele de deasupra provin din buza unei străchini-capac, celelalte făcînd parte dintr-un vas de proporții relativ mari, decorat, și care a avut cel puțin o toartă. S-ar putea să fie vorba și de un mormînt tulburat din vechime, dar e mai probabil că vasele s-au spart cu prilejul incinerării defunctului și n-au mai fost adunate toate bucățile spre a fi puse în mormînt. În orice caz, nu putem da o reconstituire valabilă a felului cum vor fi fost inițial depuse vasele în mormînt.

84. Jumătatea de vas-dublu folosit drept urnă, cu aproape toată buza ruptă din vechime, aparține tipului întilnit și în alte mormînte, avînd corpul sferic turtit, cu trei gurguie. Legătura cu celălalt recipient se făcea printr-un fel de punte lată și groasă și printr-o toartă arcuită ca o buclă. În secțiune, peretele e negricios; pasta, destul de fină, conține și pietricele. Fața exterioară este o alternare neregulată de porțiuni brune și cenușii, uneori aproape negre, cu prea puține resturi din lustrul inițial și cu multe porțiuni roase. Nedecorat. În. 13,4 cm; d.g. 16,1 cm. Inv. III 6513.

85. Cănița spartă de lîngă vasul precedent, pusă desigur în stare fragmentară în mormînt, aparține seriei cu corpul colțuros și cu toarta supraînălțată. Peretele e subțire, ars la roșu, iar fața exterioară e brună-roșcată, cu pete cenușii. Decorul tipic, dar mai simplu, avînd pe corp ca motiv esențial o linie dublă puternic vălurită, primitiv executată. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. Inv. III 6514.

86. Despre fragmentele de strachină-capac nu se poate spune decît că provin de la un vas tipic, cu gura în patru colțuri, spart și deformat din pricina contactului cu focul rugului, decorat în maniera obișnuită. Inv. III 6515.

87. Din celălalt vas se păstrează numai cîteva fragmente, negre în secțiune, care arată că e vorba de un vas destul de înalt, cu cel puțin o toartă: dacă a avut o singură toartă a fost o cană cu corpul relativ sferic, iar dacă a avut două torți, făcea parte din seria vaselor cu două torți pornind de la gură. Decorul tipic, mai mult împuns decît imprimat, este combinat pe corp cu grupe de cîte două caneluri verticale. Nu se păstrează substanță albă de incrustație. Inv. III 6515 b.

Mormîntul XXIII (pl. XIX și pl. LXV). Acesta este de fapt un complex care poate reprezenta tot atît de bine un mormînt simplu, ca și un mormînt dublu, deoarece condițiile de descoperire nu erau prea concludente. Într-adevăr, la ceva mai mult de 0,70 m adîncime, a apărut partea superioară a unei urne fără gît și gură, cu baza la 1,05 m adîncime. La cîțiva centimetri spre NE de aceasta urnă s-au găsit trei vase, așezate pe pămîntul galben, cu gura în sus, la o adîncime variînd între 1,25 și 1,28 m, și anume: o strachină tipică, altă strachină cu torți și cu gurguie pe pîntece și o căniță cu toartă supraînălțată. În urnă se afla pămînt nisipos, cafeniu închis, și oase destul de multe; în pămîntul galben de lîngă celelalte trei vase s-au găsit de asemenea puține oscioare calcinate, acesta fiind motivul care ne-a determinat să formulăm ipoteza că aici a fost un mormînt dublu. Ezităm însă în această privință, deoarece cele trei vase de lîngă urnă erau la o adîncime mai mare decît urna însăși, care desigur n-a putut fi așezată decît pe fundul gropii. S-ar putea ca groapa să fi avut fundul în trepte, căci în necropola de la Cîrna sînt cîteva cazuri în care se pare că au fost asemenea gropi; dar prezența celor două străchini lîngă o simplă ceșcuță, care nu putea sluji aici drept urnă, ca și situarea tuturor acestor vase în imediata apropiere a urnei, ne face totuși să credem că întregul complex a fost pus în aceeași groapă, aparținînd unui mormînt dublu, dacă ținem seama și de oasele de lîngă cele trei vase. În linii generale, inventarul și

celelalte resturi ale acestui mormînt se prezintă destul de asemănător cu ale mormîntului CIV.

88. Urna, cu gîtul retezat din vechime, a fost destul de tipică, avînd patru torți late. Peretele este ars destul de uniform la negru; cea mai mare parte a suprafeței exterioare este neagră-cenușie, cu pete brune și cu multe porțiuni roase. Nedecorată. În. 27 cm; d.m. 28 cm. Inv. III 6518.

89. Strachină tipică, cu gura în patru colțuri și cu o toartă plată sub unul dintre ele. Secțiunea peretelui e roșie; suprafața e brună-roșcată, cu puține pete cenușii-mate și cu porțiuni corodate. Decor tipic ca tehnică și motive, distribuit în obișnuitele zone, al cărui element principal este constituit de ghirlande unghiulare. Substanța albă de incrustație se păstrează numai pe alocuri. În. 13 cm; d.g. 21 cm. Inv. III 6516.

90. A doua strachină, a cărei parte dinspre buză este mult deteriorată, aparține seriei cu gura circulară și corpul bombat, cu două gurguie proeminente și cu două (?) torți pornind chiar de pe buză. Întrucît între timp s-a pierdut, nu se pot da alte amănunte. Nedecorată. D.m. 28,2 cm.

91. Cănița cu toartă suprainălțată este tipică, avînd corpul în colțuri și picior inelar; buza e puțin stirbită. Peretele e roșu în secțiune, iar suprafața este de asemenea roșiatică, lustrul inițial fiind însă pierdut în întregime; unele pete cenușii-albicioase indică un început de calcinare. Ornamentarea tipică, nu prea variată, acoperă întreaga suprafață a vasului, inclusiv fața torții dinspre buza interioară. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 9,3 cm; d.g. 8,2 cm. Inv. III 6518.

Mormîntul XXIV (pl. XX și pl. LXV) poate fi socotit un mormînt dublu, judecînd după inventarul descoperit, cu toate că îi lipsește un element esențial: oasele calcinate. La 1,06 m adîncime a apărut gura unei urne de dimensiuni modeste, a cărei bază stătea la 1,31 m adîncime pe pămîntul galben. În imediata ei apropiere, așa cum se vede și din fotografie (pl. V), cu baza la aceeași adîncime, o altă urnă de aceeași formă, dar puțin mai mică și aplecată ușor într-o parte. Lîngă ambele urne, cîte o căniță de dimensiuni reduse, amîndouă puțin înclinate. Dar în nici unul din aceste patru vase nu s-au găsit oase, ci numai pămînt cafeniu nisipos. De aceea cred că și acesta trebuie considerat un mormînt simbolic, pentru una sau două persoane dispărute, ale căror corpuri n-au putut fi regăsite pentru a fi incinerate. Felul în care erau așezate cele patru vase — cîte o căniță lîngă fiecare dintre cele două urne — constituie și el un argument în sprijinul interpretării acestui complex drept mormînt dublu. Lipsa oricărui capac ar putea părea și ea semnificativă: de vreme ce resturile răposatului (sau răposaiilor) nu erau înăuntru, capacul nu mai avea ce să protejeze, devenind inutil. Totuși, în alte cazuri, chiar cînd lipsesc oasele, s-a găsit și cîte un vas-capac.

92. Urna cea mare — care este totuși de dimensiuni sub-mijlocii — este de formă tipică, avînd în general corpul ca o sferă turtită; pe linia celui mai mare diametru două torți late și plate alternează cu două proeminente lunguiețe. Suprafața exterioară a vasului e un adevărat mozaic de pete negricioase, cenușii, brune-roșcate și albicioase; lustrul original se păstrează pe foarte puține dintre porțiunile negre-cenușii, restul suprafeței fiind mat și chiar zgrunțuros. Nedecorată. În. 20,6 cm; d.m. 19,6 cm; d.g. 15,6 cm. Inv. III 6519.

93. Cealaltă urnă, mai mică, are în general aceeași formă, deosebindu-se însă prin faptul că în locul celor două torți are alte două proeminente țuguiate, care alternează astfel cu acelea lunguiețe. Și suprafața acestui vas este o alternare de pete cenușii închise și brun-roșcate, de pe care lustrul s-a pierdut. Nedecorată. În. 15,5 cm; d.m. 15,2 cm; d.g. 13,2 cm. Inv. III 6520.

94. Căniță tipică, cu toarta suprainălțată avînd la partea superioară un lob relativ rombic, cu corpul turtit și colțuros, și cu picioruș inelar. În secțiune, peretele este negru, avînd pe ambele fețe cîte o ușoară pojghiță roșiatică. Suprafața exterioară este pătată, predominînd culoarea brun-roșcată. Este sigur că aspectul neunitar al suprafeței se datorește focului rugului, ceea ce pare a dovedi că și înmormîntarea simbolică era o ceremonie tot atît de completă ca și aceea a incinerării și îngropării resturilor propriu-zise ale defunctului. Decorul tipic, mai ales împuns, avînd ca

motiv principal pe corp desenul în formă de M. Din substanța albă de incrustație s-au păstrat foarte puține resturi. În. 7,3 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. III 6 521.

95. Cănița cealaltă este absolut de același tip, avînd însă toarta ruptă din vechime. În afară de faptul că pe suprafața exterioară predomină culoarea cenușie, toate celelalte observații făcute pentru cana precedentă sînt valabile și pentru aceasta. Decorul este de asemenea aproape la fel. În. 7 cm; d.g. 5,2 cm. Inv. III 6 522.

Mormîntul XXV (pl. XX și pl. LXV). La circa 0,70 m adîncime, apare buza, în cea mai mare parte știrbită, a unei urne în poziție perfect verticală și cu baza la peste 1,00 m adîncime. Pe urnă nu s-a găsit nici un alt rest ceramic, ceea ce ar putea însemna că n-a fost acoperită, sau că o groapă ulterioară i-a deplasat și sfărîmat capacul. În urnă, pămînt cafeniu nisipos, iar în porțiunea dinspre fund, oase calcinate. Dintre mormintele cu urne de mari dimensiuni descoperite de noi la Cîrna, acesta este printre puținele care nu au avut nici un vas secundar.

96. Urna e tipică, cu buza evazată și cu corpul împărțit în două etaje. Muchia de despărțire nu sugrumă vasul, ca de obicei, ci numai subliniază împărțirea; pe ea sînt fixate cele patru torți plate, dintre care două lipsesc din vechime. În secțiune, peretele este negru, în timp ce pe suprafața exterioară porțiunile negre și negre-cenușii alternează cu petele brune-roșcate. În interior, unde n-au ajuns flăcările rugului, suprafața este cenușie-neagră și cenușie-brună. Nede-
corată. În. 35,2 cm; d.m. 32 cm; d.g. 27 cm. Inv. III 6 523.

Mormîntul XXVI (pl. XX și pl. LXV). Terenul fiind aici mai ros de apele de inundație, era puțin mai jos decît în zona vecină, și de aceea adîncimea la care am găsit resturile acestui mormînt era mai mică (0,60 m). Judecînd după felul cum se prezentau aceste resturi, am avut în primul moment impresia că mormîntul a fost tulburat de vreo groapă ulterioară. Într-adevăr, partea superioară a urnei lipsește cu totul, iar în gura jumătății rămase se afla o strachină cu gura în sus, spartă și fragmentară, precum și o cană deformată prin calcinare. Baza urnei se afla la 0,80 m adîncime. În interiorul urnei, oase destul de multe și, printre ele, o statueta întregă, culcată pe o parte. La cîtiva centimetri spre N de urnă, o altă strachină spartă, din care lipsesc multe bucăți. Totuși, dacă mormîntul ar fi fost tulburat ulterior, atunci nu s-ar putea explica de ce strachina și cănița din ea au putut rămîne chiar pe urna spartă și nu au căzut alături, răsturnîndu-se și sfărîmîndu-se cu totul. De aceea s-ar putea ca urna să fi fost depusă în mormînt în stare fragmentară, cu strachina pe oasele din urnă, iar cealaltă strachină va fi fost de asemenea așezată dintru început alături de urnă.

97. Urna, pierdută în 1944—1945, desenată în reconstituirea mormîntului după carnetul de săpături, a avut două torți, fiecare cu cîte un mic pinten-buton deasupra. Nede-
corată.

98. Strachina de deasupra urnei, păstrată numai parțial, este tipică, cu buza în patru colțuri și cu o toartă (deși s-ar putea să mai fi avut una, în porțiunea pierdută). Puternic deformată și crăpată de focul rugului, are pereții arși la roșu și suprafața exterioară brună-roșcată. Decorul tipic, în special împuns, acoperea întreaga suprafață exterioară a vasului; motivul principal este ghirlanda cu arcuri convexe și cu franjuri de pe corp. Materia albă de incrustație a fost așternută masiv, dar se păstrează numai pe alocuri. În. 10,5 cm. Inv. III 6 527.

99. Cănița din această strachină este și ea tipică, cu toarta suprainălțată ruptă din vechime, corpul cu proeminențe-colțuri și picioruș inelar. A fost însă puternic deformată și în parte calcinată de contactul apropiat cu focul rugului. Suprafața exterioară este roșie și cenușie-brună. Decorul, aproape exclusiv împuns, este tipic; motivul principal este iar desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Se păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 9,5 cm. Inv. III 6 525.

S. 3. Statueta descoperită printre oasele din partea inferioară a corpului urnei este întregă, deși a avut și ea de suferit de pe urma vecinătății focului rugului. Forma este tipică; deși face

parte dintre statuetele mai mici descoperite la Cîrna, este o piesă deosebit de interesantă, pe care decorul tipic redă ca de obicei particularități anatomice, podoabele și îmbrăcămintea. Inv. III 6 543.

100. Strachina găsită lângă urnă pare a fi avut gura circulară, dar nu se poate preciza dacă a avut sau nu vreo toartă. În timp ce fața exterioară este aproape uniform brun-roșiatică, fața exterioară are pete roșcate, brune și cenușii negricioase. Nedecorată. În. 11 cm. Inv. III 6 524.

Mormîntul XXVII (pl. XXI și pl. LXVI). Ultimul mormînt descoperit la Cîrna în 1942, nu departe de mormîntul precedent, a ieșit și el la iveală la o adîncime mai mică decît aceea constatată în genere: strachina din gura urnei se afla la numai 0,40 m adîncime, în timp ce baza urnei era la 0,90 m adîncime. Fragmentele străchinii-capac, așezată cu fundul în jos pe gura urnei, se găseau atît în gîtul urnei cît și în jurul ei, căzute pe umăr, împreună cu unele fragmente rupte din buza urnei. În pămîntul cafeniu închis ce a umplut treptat urna, se afla o ceașcă cu toartă, pe oasele calcinate ale mortului. Între oase, două fragmente calcinate de bronz.

101. Urna, una dintre cele mai mari descoperite de noi la Cîrna, are corpul în două etaje și patru torți late și plate. Peretele, gros, e negru în secțiune, cu o ușoară nuanță spre brun pe cele două fețe. Suprafața exterioară este pătată negru, cenușiu, brun și albicios. Nedecorată. În. 44,3 cm; d.m. 36 cm; d.g. 26 cm. Inv. III 6 528.

102. Strachina, din care lipsește o bună parte, are gura în patru colțuri și o singură toartă sub unul dintre acestea. În secțiune, peretele e negru; suprafața exterioară a rămas în general neagră, unele porțiuni avînd însă pete brune și cenușii. Ornamentarea tipică, foarte bogată, acoperă întreaga suprafață exterioară și folosește din plin motive cu capetele răsucite spiralic, inclusiv «motivul fără nume». Substanța albă de incrustație se păstrează în cantitate destul de mare. În. 15,1 cm; d.g. 26,4 cm. Inv. III 6 529.

103. Ceașca din interiorul urnei are o formă mai puțin comună, cu corpul relativ sferic retezat la ambii poli și cu o toartă suprainălțată; corpul vasului și mai ales toarta sînt deformate de arderea secundară, care a schimbat în parte și înfățișarea exterioară a acestei cești, acum brun-roșcată, mată, cu pete cenușii și fisuri fine. Decorul tipic, împuns, constă în principal dintr-o ghirlandă cu franjuri. Se păstrează multă substanță albă de incrustație, așternută masiv. În. 6,1 cm. Inv. III 6 526.

Mormîntul XXVIII (pl. XXI și pl. LXVI) este primul dintre cele descoperite în campania anului 1955. La 0,72 m adîncime apare fundul capacului, în timp ce baza urnei stătea pe pămîntul gălbui la 1,10 m adîncime. Strachina-capac, așezată cu fundul în sus și puțin aplecată într-o parte, acoperea urna, pe umerii căreia se aflau o cană, o statueta și un fragment din alt vas; toate acestea alunecaseră spre linia mediană a urnei. În gîtul urnei, în poziție aproape perfect verticală, se afla un vas cu corpul sferic, fără toartă, avînd pe el un căpăcel în patru colțuri, așezat însă cu vîrfurile calotei în jos. Interiorul urnei plin pînă la jumătate cu pămînt cafeniu închis, iar în rest cu multe oase calcinate, între care se aflau și două fragmente minuscule de bronz.

104. Urna, de dimensiuni medii, a fost pusă în mormînt fără o parte din gît și din gură, fiind de altfel crăpată pînă spre fund. Forma nu e tocmai tipică, gîtul fiind foarte larg, iar partea superioară a corpului prea puțin bombată. Două torți grosolan modelate, nici plate și nici cilindrice, sînt așezate pe linia diametrului maxim. În pastă au fost amestecate foarte multe pietricele. În afară de cele două pojghițe superficiale, arse la roșu, secțiunea peretelui e neagră-cenușie. Suprafața exterioară este extrem de roasă, așa încît pe alocuri pietricelele alternează cu porțiunile roșii-cărmizii. Nedecorată. În. 30,8 cm; d.m. 20,7 cm. Inv. III 6 100.

105. Strachina-capac aparține seriei tipice, cu gura în patru colțuri și cu o singură toartă; cîteva fragmente lipsesc. Deși destul de modestă ca dimensiuni, a fost lucrată dintr-o pastă mai îngrijită, arsă uniform la roșu și cu înveliș brun-deschis, păstrat în parte în bună stare. Decorul

tipic, avînd ca motive principale ghirlande și șiruri de impresiuni semicirculare, în care materia albă de incrustație se păstrează numai pe alocuri. În. 13,3 cm; d.g. 26,2 cm. Inv. III 6101.

106. Cănița de pe umărul urnei — așezată cu baza chiar pe partea spartă a urnei — este tipică, avînd toarta plată supraînălțată, corpul în colțuri și picioruș inelar; buza puțin știrbită din vechime. Peretele subțire este cenușiu în secțiune; suprafața exterioară a fost roșie, dar, în porțiunile calcinate de focul rugului, a devenit cenușie. Decorul, împuns și imprimat, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, inclusiv toarta, folosind motive comune, între care desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic joacă rolul precumpănitor. Substanța albă de incrustație s-a păstrat în cea mai mare parte. În. 9 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6104.

S. 4. Statueta de pe umărul urnei este absolut întreagă, dar în același timp este și una dintre cele mai mici descoperite de noi la Cîrna. Forma este tipică, însă mult schematizată, iar decorul este executat în tehnica obișnuită. Inv. III 6542.

107. Vasul din gura urnei face parte din seria cu corpul modelat ca o sferă turtită, cu patru colțuri simetric dispuse și cu picior inelar. Peretele subțire, negru-cenușiu în secțiune și brun-roșcat la suprafață. Decorul tipic acoperă absolut întreaga suprafață a vasului, inclusiv piciorul inelar. Motivul principal este același desen în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă se păstrează aproape în toate elementele ornamentării, fiind așternută masiv. În. 8,8 cm; d.g. 5,9 cm. Inv. III 6102.

108. Căpăcelul care acoperea vasul precedent este de tip «pălărie mexicană», cu borurile în patru colțuri ridicate în sus (unul rupt din vechime); atît calota conică, cit și cele patru colțuri sînt perforate vertical. Lucrat dintr-o pastă fină, bine arsă la roșu, este afumat din pricina focului rugului. Decorul simplu, împuns și imprimat, este dispus pe ambele fețe și păstrează încă multă substanță albă de incrustație așternută compact pe una dintre fețe.

Mormîntul XXIX (pl. XXII și pl. LXVI). La 1,02 m adîncime a apărut gura unui vas crăpat, cu două torți, așezat drept capac în gura unei urne sparte, a cărei bază stătea pe pămîntul galben la 1,28 m adîncime. Vasul cu două torți era puțin aplecat și avea în interior o căniță. În urnă, pe fund, puține oase calcinate, mărunte.

109. Urna, cu buza aproape în întregime știrbită, era spartă și puțin turtită sub greutatea pămîntului. Face parte dintr-o serie de urne mai puțin frecvente, cu corpul aproape sferic, deși partea inferioară este ușor tronconică; două torți late (una lipsă din vechime) se arcuiesc chiar de pe gura vasului, pînă pe umăr. Pasta conține și pietricele. Peretele cenușiu, și în secțiune și pe ambele fețe; pe unele porțiuni se observă reflexe brune. Lustrul se păstrează pe suprafețe destul de mari. Decorul bogat, realizat prin tehnica liniilor împunse și prin șiruri de puncte, acoperă întreaga suprafață exterioară. Substanța albă de incrustație a dispărut aproape cu totul. În. 23,9 cm; d.g. 16,5 cm. Inv. III 6105.

110. Vasul din gura urnei, care ținea loc de «capac», are o formă rar întîlnită la Cîrna: corpul e aproape sferic, gîtul scund, cu gura larg deschisă și buza ușor răsfrîntă; cele două torți, prinse imediat sub buză, au un traseu relativ unghiular, cu un colț și o muchie verticală. Pasta conține grăunțe de nisip; în secțiune peretele e negru-cenușiu, în timp ce ambele suprafețe au fost brun-roșcate. Lustrul se păstrează pe alocuri, dar o bună parte din suprafața exterioară este pătată negru și cenușiu, fiind parțial roasă. Nedecorat. În. 13,5 cm; d.g. 14,6 cm. Inv. III 6106.

111. Cana descoperită în vasul precedent, intactă, aparține tipului cu toarta supraînălțată, cu corpul în colțuri și cu picior inelar. Culoarea inițială a suprafeței a fost roșie-brună, dar în contact cu focul rugului întreaga parte inferioară a vasului a fost afumată și înnegrită. Decorul, tipic, foarte îngrijit, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului. Motivul principal este tot desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Materia albă de incrustație a dispărut aproape total. În. 8,1 cm; d.g. 6,9 cm. Inv. III 6107.

Mormîntul XXX (pl. XXII și pl. LXVII). La aceeași adîncime la care se afla vasul din gura urnei mormîntului precedent (1,02 m adîncime), apare fundul străchini-capac de pe urna acesteia; celelalte fragmente ale acestui vas, cite se mai păstrează, au alunecat pe umărul urnei. Fundul acesteia stătea la 1,36 m adîncime, pe pămîntul

galben. Lipit de pîntecele urnei, în partea de V, un vas cu două torți răsturnat cu fundul în sus. Este sigur că acest vas n-a putut fi așezat în mormînt așa cum l-am găsit noi, fiind de presupus că a fost pus pe strachina-capac, de unde va fi căzut și se va fi răsturnat în timp ce groapa era parțial acoperită cu pămînt; în orice caz, umărul urnei este prea puțin accentuat pentru ca pe el să se poată menține un vas mai mare. Printre fragmentele străchinii-capac ieșea la iveală gîtul urnei, cu buza știrbită de jur împrejur. Jumătatea superioară a urnei se umpluse cu pămînt, în cealaltă jumătate fiind foarte multe oase calcinate.

112. Urna, destul de tipică, cu buza ruptă din vechime, are corpul aproape sferic, ușor prelungit spre bază, și patru torți late cu creastă mediană și cu muchiile laterale răsucite spiralic deasupra. Pasta conține și pietricele. În secțiune, peretele este negru-cenușiu. Suprafața exterioară este roasă aproape peste tot. Decorul tipic și bogat, dispus în zone orizontale, acoperă urna de la gură pînă la linia de bază a torților. Substanța albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte, deși a fost așternută masiv. În. 37 cm; d.m. 32 cm. Inv. III 6108.

113. Strachina-capac, tipică, cu gura în patru colțuri și cu o singură toartă, are buza mai înaltă. Față de dimensiunile urnei și față de deschiderea gurii ei, strachina e disproporționat de mică; dacă buza evazată a urnei n-ar fi fost cu totul ruptă din vechime, « capacul » n-ar fi putut acoperi bine nici măcar gura urnei. Peretele subțire, negru în secțiune și la suprafață, a fost ros și pătat în urma arderii secundare. Decorul, tipic, folosește într-o manieră destul de simplă linii, semicercuri-potcoave și ghirlande. Materia albă de incrustație se păstrează pe alocuri. În. 11 cm; d.g. 21 cm. Inv. III 6109.

114. Vasul cu două torți (dintre care una s-a spart în timpul lucrului, iar cealaltă e puternic roasă din vechime) face parte dintr-o serie de vase folosite uneori și drept urne: gura e rombică, capetele celor două torți suprainălțate sînt răsucite spiralic, ca un fel de mosorel neperforat, iar corpul e secționat de patru creste verticale; piciorul inelar este de dimensiuni modeste. Pastă foarte fină. Buza propriu-zisă e pe alocuri arsă uniform la roșu, în timp ce mai jos peretele vasului a rămas negru în secțiune, numai suprafețele fiind brune-roșcate. Decorul, destul de simplu, combină motivele realizate în tehnica împunsăturilor și impresiunilor cu largi caneluri-pliseuri verticale. Nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 13,1 cm. Inv. III 6110.

Mormîntul XXXI (pl. XXIII și pl. LXVII). Prins chiar în malul de pămînt lăsat provizoriu între două dintre tranșeele noastre, inventarul acestui mormînt a fost lăsat seara acoperit pentru a putea fi degajat o dată cu suprafața vecină; din neatenția paznicului, peste noapte vasele au fost sparte și răvășite, rămînînd *in situ* numai o parte din strachina-capac și ceva mai mult de jumătate de urnă, în care se aflau oase. Fundul străchinii-capac, așezată sigur cu gura în jos pe urnă, se afla la 0,85 m adîncime, în timp ce urna însăși avea baza la 1,30 m; sub ea, cîteva oase calcinate, pe pămîntul galben. Printre fragmentele răvășite ale străchinii-capac s-au găsit și fragmente dintr-altă strachină, mai mică, a cărei poziție, sub cealaltă, nu mai poate fi precizată; este însă probabil că ea a stat cu gura în sus, iar în ea se afla o căniță cu toartă.

115. Urna aparține seriei cu corpul în două etaje, avînd pe creasta mediană două torți late și plate, iar între ele cite un gurgui triunghiular. Peretele e negru în secțiune și la suprafață, însă cu pete cenușii și brune. Decorul bogat și tipic acoperă urna de pe buză pînă la linia de bază a torților; alături de motive frecvente (acela în formă de M complicat), și unele neobișnuite: un fel de brazi răsturnați cu vîrfurile în jos. Substanța albă de incrustație s-a păstrat în bună parte. În. 36,2 cm; d.m. 32,5 cm; d.g. 24,5 cm. Inv. III 6111.

116. Strachina-capac ce se afla deasupra urnei, cu gura în patru colțuri, este unul dintre cele mai mari vase de acest fel descoperit la Cîrna. Buza este groasă și în muchii, fiecare dintre cele patru colțuri terminîndu-se într-un fel de cioc; pe partea exterioară a acestor lobi a fost adîncită cite o canelură verticală, care corespunde în interior cu o muchie ușor reliefată. Sub două dintre colțuri se află cite o toartă plată. Pasta conține grăunțe fine de nisip, precum și fragmente mărunte de cioburi sfărîmate. Peretele e negru, dar la exterior pătat, porțiunile negricioase

predominante alternînd cu acelea brune-cenușii. Lustrul s-a pierdut aproape cu totul. Decorul bogat, tipic, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului; motivul esențial este același M cu capetele răsucite spiralic, alternînd cu « motivul fără nume ». Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 20,7 cm; d.g. 39,6 cm. Inv. III 6113.

117. Cealaltă strachină, așezată probabil sub prima și în aceeași poziție, aparține aceleiași forme cu gura în patru colțuri, dar a fost mult mai mică și s-a păstrat numai parțial. Peretele este ars uniform la roșu-brun; suprafața roșiatică este însă pe alocuri pătată cenușiu. Decorul tipic, de asemenea bogat, se apropie destul de mult de cel al vasului precedent, evident cu unele deosebiri. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație. În. 12,4 cm; d.g. 23 cm. Inv. III 6112.

118. Cana din interiorul urnei este tipică, avînd toarta plată supraînălțată, corpul în colțuri și piciorul inelar. Arderea a pătruns uniform la roșu întreaga grosime a peretelui. Din pricina focului rugului, suprafața exterioară a devenit în bună parte cenușie, pe alocuri fiind chiar roasă. Decorul tipic este în linii mari același cu al cănii nr. 111. Se păstrează multă substanță albă de incrustație, așternută masiv. În. 8,8 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6114.

Mormîntul XXXII—XXXIIbis (pl. XXIII și pl. LXVIII). Fundul străchini-capac care acoperea urna mormîntului XXXII a ieșit la iveală la 0,97 m adîncime, iar baza urnei se afla la 1,27 m, pe pămîntul galben. Lipit de pîntecele urnei, în partea de S, se afla un vas mai mic, cu două torți supraînălțate, avînd în gura lui o căniță răsturnată și sub ea trei oscioare calcinate. Urna cea mare era plină pînă în gît cu pămînt, jumătatea inferioară cuprinzînd însă o cantitate potrivită de oase calcinate. Strachina-capac, spartă în mai multe bucăți, a fost așezată cu gura în jos, dar cioburile ei au alunecat cu timpul pînă pe burta urnei. Prezența celor trei oscioare în vasul cu două torți, ca și poziția lui perfect verticală în momentul descoperirii, alături de faptul că în gura lui se afla intactă și cănița mai sus amintită, mă fac să cred că acest vas n-a putut fi așezat inițial sub strachină, pe umărul urnei. De aceea socotesc că ne putem gîndi la un mormînt dublu, într-o groapă comună, și destinat, firește, resturilor arse a două persoane din aceeași familie, moarte în același timp (mamă-copil?). Faptul că din strachina-capac lipsesc unele fragmente nu indică neapărat o tulburare ulterioară a mormîntului, căci acesta nu este singurul caz de la Cîrna cînd în morminte au fost puse și vase parțial sparte.

119. Urna mormîntului XXXII a fost depusă în groapă fără cea mai mare parte din gît; aparține seriei tipice cu corpul în două etaje; torțile și cele două proeminențe intermediare sînt plasate pe muchia mediană. Pasta conține și pietricele. Peretele a rămas negricios-cenușiu și în secțiune și pe ambele fețe, însă suprafața exterioară este ceva mai deschisă pe porțiunile roase din pricina focului. Decorul, tipic, acoperă partea superioară a vasului, dar este mai sărăcăcios decît la urna mormîntului precedent. Motivele principale sînt aceleași ca ale străchini-capac nr. 116 din mormîntul XXXI. Substanța albă de incrustație, așternută pe alocuri masiv, se păstrează parțial. În. 30 cm; d.m. 34,5 cm. Inv. III 6115.

120. Strachina-capac era un vas cu gura în patru colțuri și cu una sau două torți plate. N-a putut fi întregită. Pasta, nu tocmai fină, conține pietricele și resturi de cioburi pisate. Peretele, negru în secțiune și pe cele două fețe, și-a păstrat lustrul, mai ales în interior: în schimb pe alocuri a fost ros, așa încît petele brune-cenușii alternează cu acelea negre. Decorul, tipic și ca tehnică și ca motive, dar foarte simplu, avînd pe corp o ghirlandă în zig-zag. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. Inv. III 6116.

121. Vasul cu două torți supraînălțate de lîngă urnă — pe care îl putem considera drept urna mormîntului XXXIIbis, din pricina celor trei oscioare aflate în interiorul lui — are o formă rară la Cîrna: corpul e relativ sferic, turtit la poli, gîtul reprezintă cam o treime din înălțimea totală și e aproape cilindric, cu gura foarte ușor aplecată în afară și cu două torți supraînălțate, arcuite de pe buză pe umăr. În secțiune numai miezul peretelui este negricios, porțiunile roșii fiind tot atît de groase; se observă și pietricele amestecate în pastă. Întreaga suprafață, în general cărămizie, cu pete cenușii, roasă și acoperită de fisuri, indică arderea secundară. Nedecorat. În. 13 cm; d.g. 9,7 cm. Inv. III 6117.

122. Cănița găsită aplecată în gura vasului precedent este tipică, avînd toarta supraînălțată, terminată într-un lob la partea superioară, corpul în colțuri și picior inelar. Pasta fină, cenușie în secțiune. Suprafața exterioară indică un început de calcinație, fiind aproape cu totul cenușie și roasă; numai puține porțiuni și-au păstrat culoarea roșie inițială. Decor bogat, tipic, foarte asemănător pe gît cu al vaselor nr. 111 și nr. 118, deși bineînțeles cu anumite variații, motivul principal de pe corp fiind derivat din desenul în formă de M. Se păstrează aproape toată substanța albă de incrustație. În. 9 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6118.

Mormîntul XXXIII (pl. XXIV și pl. LXVIII). A ieșit la iveală la 0,77 m adîncime, cînd a apărut fundul unei străchini-capac, nedecorată, așezată cu gura în jos și spartă. Sub ea, resturile altei străchini mai mici, decorată, pusă în poziția normală, cu gura în sus. Ambele sînt însă fragmentare, din prima lipsind fundul, iar din a doua mai mult de jumătate; dar nu încapă nici o îndoială că ele au fost puse sparte în mormînt, nu numai pentru că multe fragmente lipsesc, dar și pentru că printre fragmentele lor s-au găsit și cîteva cioburi străine, de la un alt vas decorat. Urna este și ea crăpată și avea fundul la 1,17 m adîncime în pămîntul cafeniu. În ea, în afară de oasele calcinate, pămînt cafeniu.

123. Urna aparține seriei tipice cu corpul în două etaje și cu patru torți late, dintre care două lipsesc din vechime, după cum tot din vechime lipsește o parte din gît. În pastă au fost amestecate multe pietricele fine. În secțiune peretele e negru, cu excepția celor două suprafețe care au căpătat o nuanță cenușie-brună. Suprafața exterioară este roasă și pătată (roșcat, brun, cenușiu, negru) din pricina contactului cu focul rugului, în timp ce fața interioară are un aspect mai uniform, de culoare cenușie-brună. Decorul, tipic, acoperă vasul de pe buză pînă sub torți, motivul principal fiind desenul în formă de M. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 36,4 cm; d.m. 34 cm; d.g. 25 cm. Inv. III 6119.

124. Strachina nedecorată, care acoperea atît urna cît și fragmentele celeilalte străchini, aparține seriei cu gura circulară și cu două torți mici și plate, dar are un aspect destul de primitiv. Peretele este negru în secțiune, iar suprafața exterioară extrem de pătată și de roasă din pricina arderii secundare. În. 12 cm; d.g. 26,2 cm. Inv. III 6120.

125. Fragmentele străchinii decorate aparțin unui vas cu gura în patru colțuri, modelat dintr-o pastă fină. Peretele este ars perfect la roșu; culoarea cărămizie a suprafeței are pe alocuri pete cenușii, din pricina începutului de calcinare. Decorul tipic a acoperit întreaga suprafață a vasului. Puține urme de substanță albă de incrustație. Inv. III 6121.

Mormîntul XXXIV (pl. XXII și pl. LXVIII). Destul de aproape de mormîntul precedent (la circa 50 cm spre V), se afla alt mormînt, al cărui inventar se compunea dintr-o căniță așezată pe un vas fragmentar: gura căniței era la 0,70 m, iar fragmentele de bază ale vasului-urnă la 0,91 m adîncime. În această urnă netipică s-au găsit foarte puține oscioare sfărîmate și calcinate.

126. Vasul-urnă, destul de mic, pus în mormînt în stare fragmentară, a fost aproape sigur o cană tipică, cu toartă supraînălțată, corp în colțuri și picior inelar. Peretele vasului este negru în secțiune, fiind ars la roșu numai la cele două suprafețe; pe suprafața exterioară unele porțiuni sînt roase și altele pătate cenușiu, din pricina arderii secundare. Decorul, executat în tehnica comună a împunsăturilor, este mult mai deosebit, folosind, între altele, și patru benzi verticale, umplute cu triunghiuri hașurate, cu totul originale, neîntîlnite pe nici un alt vas de la Cîrna. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. Inv. III 6122.

127. Cănița din gura vasului-urnă este tipică, cu corpul colțuros și cu toarta supraînălțată, avînd pe ea un pînten înalt modelat în formă de prismă cu secțiunea rombică. Peretele foarte subțire, dintr-o pastă foarte fină în care sclipesc unele firicele mărunte de nisip, a fost complet pătruns prin ardere, fiind astfel cărămiziu uniform în secțiune. În schimb, suprafața exterioară este brună și cenușie, cu foarte multe porțiuni roase. Decorul bogat, executat în tehnica obișnuită a împunsăturilor și (mai puțin) a impresiunilor, este mai deosebit decît al cănițelor de acest fel. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 7,8 cm. Inv. III 6123.

Mormîntul XXXV (pl. LXVIII). La 0,91 m adîncime a apărut gura unui vas, care reprezintă singura zestre a acestui mormînt. Fiind plin mai mult de jumătate cu oscioare calcinate și sfărîmate, nu este nici o îndoială că este urna unui mormînt sărac.

128. Rolul de urnă l-a jucat un vas cu două torți suprainălțate (una lipsește, fiind ruptă din vechime), cu gura oval-rombică ridicată în două colțuri între cele două torți. Pasta fină; perețele subțire, negru în secțiune; pe suprafața exterioară se observă numai pe alocuri o pojghiță brună-roșiatică, cea mai mare parte fiind însă neagră-cenușie; ici-colo se observă și fisuri. Decorul bogat este executat în tehnica tipică, iar motivele sînt în general comune. Substanța albă de incrustație se păstrează parțial. În. 11,1 cm; d.m. 11,4 cm. Inv. III 6124.

Mormintele XXXVI—XXXVII—XXXVIII (pl. XXIV). De fapt aci este probabil vorba de o înmormîntare triplă, în aceeași groapă, căci vasele-urne erau aproape lipite (mai ales acelea ale mormintelor XXXVI și XXXVII), așa încît nu cred că au putut fi puse în gropi diferite. Totuși, din motive tehnice, am socotit preferabil să menținem numerotarea inițială din carnetul de săpături și de pe plan, făcută înainte de degajarea complexului. Toate au de altfel comună modestia inventarului și cantitatea redusă de oase descoperite în fiecare dintre cele trei « urne ». Altă trăsătură comună o constituie și adîncimea relativ mică la care s-au găsit aceste resturi.

XXXVI (pl. XXIV și pl. LXVIII). La 0,60 m adîncime, fundul unei străchini-capac, puțin piezișe, care acoperea cu totul urna; aceasta n-a ieșit la iveală decît după ridicarea străchini-capac, așa încît nu apare în desenul *in situ*. În gura vasului-urnă, o căniță răsturnată aproape orizontal, iar în interiorul urnei, oscioare mărunte calcinate.

129. Urna, din care lipsește încă din vechime o toartă și mai bine de jumătate din gît, are în linii generale aceeași formă cu vasul aflat lângă urna mormîntului XXX; corpul e turtit și foarte colțuros, datorită celor patru proeminențe foarte marcate, iar piciorul relativ înalt comunică cu *interiorul vasului*, deosebindu-se în felul acesta de vasul mai sus-amintit. Peretele negru în secțiune; o bună parte din suprafața exterioară, inițial neagră, a fost înroșită și roasă de focul rugului. Decorul, împuns și imprimat, folosește motive comune. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 13,1 cm; d.m. 14,2 cm. Inv. III 6125.

130. Strachina-capac aparține seriei cu gura în patru colțuri și cu o singură toartă; a fost pusă în mormînt în stare fragmentară, deoarece lipsește din ea mai bine de un sfert, fără ca cioburile respective să se fi găsit în pămîntul înconjurător. În pastă, nisip și pietricele; perețele e negricios în secțiune, în timp ce ambele suprafețe au fost inițial roșii-cărămizii, iar din pricina arderii secundare această culoare s-a transformat într-un brun-cenușiu murdar; perețele a fost ros pe alocuri. Decorul, executat în tehnica tipică și dispus pe întreaga suprafață exterioară, a fost făcut de o mină mai puțin sigură, fiind de altfel și mai simplu: motivul principal este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 10,2 cm; d.g. 19,9 cm. Inv. III 6127.

131. Cănița din gura urnei are o formă mai puțin comună: toarta suprainălțată, gura ușor răsfrîntă, gît scund și corpul sferic cu polii rețezați; piciorul inelar e rupt din vechime. Arsă la roșu, a avut de suferit din pricina focului rugului; suprafața exterioară este parțial roasă, numai unele porțiuni păstrîndu-și culoarea inițială portocalie-brună, celelalte fiind cenușii. Decorul, tipic ca tehnică, este mult mai simplu, deși se desfășoară pe întreg vasul. Substanța albă de incrustație se păstrează destul de puțin. În. 6,5 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6126.

XXXVII (pl. XXIV și pl. LXVIII). La 0,60 m adîncime, cîteva fragmente dintr-o strachină-capac, așezată cu fundul în sus pe o ulcică-urnă cu două torți, în gura căreia stătea pieziș un vâscior cu corpul sferic. În vasul-urnă, oscioare puține, calcinate, sfărîmate mărunț.

132. Vasul-urnă, deși conține unele elemente caracteristice ceramicii de la Cîrna, se deosebește în bună parte de majoritatea vaselor cu două torți din această necropolă. Corpul e relativ

sferic, turtit și colțuros, din pricina celor patru proeminente; gîtul larg, gura puțin răsfrîntă și oval-colțuroasă, de pe care pornesc două torți ce se arcuiesc imediat în jos pînă pe umărul vasului. Una dintre cele patru proeminente este mai puțin reliefată și plasată ceva mai sus decît celelalte. În pastă sînt și pietricele. Peretele e negru în secțiune; suprafața exterioară e foarte roasă în unele porțiuni și înnegrită de fum; numai pe alocuri culoarea este brună-roșiatică. Decorul, realizat tot prin împunsături, este mai primitiv și sărac. Nu se vede nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 9,8 cm; d.m. 11,4 cm; d.g. 9,2 cm. Inv. III 6128.

133. Din strachina-capac n-au fost găsite decît puține fragmente, așa cum rezultă și din desenul făcut *in situ*, după dezvelirea complexului; este foarte probabil că și această strachină s-a spart în timpul ceremoniei funerare și n-au mai fost adunate decît unele dintre fragmente, așezate apoi peste vasul din gura urnei. De altfel, o dată cu ele au mai fost puse și cîteva fragmente dintr-un alt vas (probabil dintr-o strachină mică), spartă în aceleași împrejurări, căci mormîntul nu avea de loc aparența de a fi fost tulburat ulterior. Ambele vase au fost decorate în tehnica și cu motivele tipice pentru Cîrna. Inv. III 6130.

134. Vasul din gura urnei aparține seriei cu corpul sferic, fără torți, gîtul tronconic și picior inelar. În locul celor patru proeminente mici, patru proeminente mari, dreptunghiulare, sînt plasate orizontal și perforate vertical. Peretele este negricios și în secțiune și la suprafață, unele porțiuni fiind foarte roase. Decorul tipic, executat exclusiv prin împunsături, destul de fin, folosește ca motiv principal o ghirlandă unghiulară de care sînt prinse o serie de franjuri. Substanță albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,8 cm. Inv. III 6129.

XXXVIII (pl. XXIV și pl. LXIX). Al treilea mormînt din același complex, pus sigur în aceeași groapă. La 0,60 m adîncime a apărut buza unei căni folosite drept urnă, în interiorul căreia s-au găsit oase mici, calcinate. În gura ei, cîteva resturi cu totul fragmentare dintr-o altă căniță.

135. Cana-urnă s-a spart din vechime, fiind pusă în stare fragmentară în mormînt. Era tipică, cu toarta supraînălțată (ruptă din vechime), corpul în colțuri și picior inelar. În pastă se văd grăunțe mari de nisip. Pe porțiunile care au stat în contact mai direct cu focul rugului, ambele suprafețe sînt roșii, restul vasului fiind negru atît în secțiune, cît și la suprafață. Decorul tipic, bogat, avînd ca motiv principal desenul în formă de M. S-a pierdut toată substanța albă de incrustație. În. 6,7 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6131.

136. Fragmentele de căniță aparțin unui vas de aceeași formă, dar mai neîngrijit modelat, cu pereții aspri la pipăit, mai ales în interior. Decorul, tipic, păstrează urme de substanță albă. Inv. III 6132.

Mormîntul XXXIX (pl. XXV și pl. LXIX). Nici groapa acestui mormînt n-a fost prea adîncă — chiar dacă apele au mai ros din pămîntul de deasupra —, căci gura știrbită a urnei a apărut la 0,65 m adîncime, iar fundul ei stătea în pămînt cenușiu la 0,82 m. În gura urnei, cîteva fragmente din partea inferioară a unui vas mai primitiv, iar în fundul urnei cîteva oscioare mărunte, printre care s-au găsit și fragmentele calcinate ale unui obiect de bronz.

137. Urna a fost pusă în mormînt cu gura știrbită. Deși de dimensiuni modeste, are o formă relativ tipică, cu partea superioară a corpului puternic bombată și cea inferioară tronconică și cu patru torți late, proporțional destul de mari. În peretele negru se văd pietricele; suprafața exterioară este brună-roșiatică, pătată negru-cenușiu și foarte roasă. Pe gît și pe jumătatea superioară a corpului este decorată cu caneluri. În totul — atît ca formă cît și ca decor — urna aceasta amintește de urna mormîntului XII, fiind însă mult mai mică. În. 16,3 cm; d.m. 17,1 cm. Inv. III 6133.

138. Cele cîteva fragmente din alt vas, găsite în gura urnei, dovedesc o dată mai mult că nu toate fragmentele vaselor sparte în timpul ceremoniei funerare erau adunate și depuse în mormînt.

— Cele două fragmente calcinate de bronz, care au avut mult de suferit de pe urma focului rugului, provin de la o sirmă groasă, cu secțiune relativ cilindrică, așa încît au aparținut unui obiect de podoabă ce nu poate fi determinat.

Mormîntul XL (pl. XXV și pl. LXIX). Fragmentele străchinii-capac, așezată puțin pieziș, cu fundul în gura urnei, au apărut la 0,75 m adîncime, în timp ce baza urnei stătea în pămîntul cafeniu la 1,05 m adîncime. În urnă, pămînt și foarte multe oase, mai puțin sfărîmate ca de obicei.

139. Urna este tipică, deși mai scundă și mai umflată decît alte exemplare, cu gîtul aproape tronconic; două torți late semiinclare alternează, pe linia celui mai mare diametru al vasului, cu două proeminente-apucătoare turtite. Pasta conține foarte multe pietricele. În secțiune, peretele este negru; suprafața exterioară este toată pătată în brun și negru-cenușiu, iar pe alocuri puternic roasă. Urna s-a spart sub presiunea pămîntului. Nedecorată. În. 31,1 cm; d.m. 29,9 cm; d.g. 17,1 cm. Inv. III 6134.

140. Strachina-capac, cu gura în patru colțuri și probabil cu două torți, s-a spart desigur tot cu prilejul incinerării și n-a fost pusă întreagă pe urnă. În pastă, mici pietricele; peretele este negru atît în secțiune, cît și pe cea mai mare parte a suprafeței exterioare, brună-roșcată numai pe alocuri. Deoarece și unele porțiuni ale suprafeței interioare, pe care s-a mai păstrat lustrul inițial, sînt negre lucioase, este sigur că vasul a fost negru-lustruit. În decorul tipic, mai ales împuns, se păstrează substanță albă de incrustație. Inv. III 6135.

Mormîntul XLI (pl. XXV și pl. LXIX). La 0,75 m a ieșit la iveală gura știrbită din vechime a unui vas mic, folosit drept urnă, al cărui fund se afla la 0,88 m adîncime. Lîngă el, un vas-miniatură, pus intenționat alături de urnă, căci dacă ar fi fost așezat în gura ei, n-ar fi alunecat afară, ci ar fi căzut în interior. În vasul-urnă, cîteva așchii mărunte de oase.

141. Vasul-urnă face parte dintre urnele de dimensiuni foarte modeste, avînd corpul modelat ca o sferă turtită și fundul prevăzut cu un picior inelar; pe corp, patru proeminente-prisme dreptunghiulare, așezate orizontal și perforate vertical. Pasta fină. Peretele e negru în secțiune, iar suprafața exterioară în parte cenușie-neagră, în parte cenușie-brună, din pricina arderii secundare. Decorul acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, fiind tipic și ca tehnică și ca motive. De remarcat friza de potcoave imprimate, neobișnuit de mari, de pe gît, și împărțirea corpului în metope verticale. Nu s-a păstrat de loc substanță albă de incrustație. În. 10 cm; d.m. 12,5 cm; d.g. 6 cm. Inv. III 6137.

142. Vasul cel mic este o căniță cu toarta ruptă, gura știrbită și peretele ros încă din vechime. Decorul, destul de simplificat, a fost executat în tehnica obișnuită, fără prea mare îndeminare; corpul este împărțit în două zone orizontale, secționate, la rîndul lor, în metope. Se păstrează resturi de materie albă de incrustație. În. 4,1 cm; d.g. 4,9 cm. Inv. III 6138.

Mormîntul XLII (pl. XXV și pl. LXIX). La 0,65 m adîncime a ieșit la iveală gîtul unei urne înalte, cu buza ruptă; fundul stătea pe pămîntul gălbui, la 1,05 m adîncime. Fragmentele străchinii-capac, așezată pe urnă cu fundul în sus, au alunecat pe umerii urnei. În pămîntul din interiorul urnei, două vase: o căniță cu o toartă și un vas cu două torți. Sub ele, oase multe, sfărîmate în bucăți destul de mari, printre care se afla un al treilea vas.

143. Urna e înaltă și borcănoasă, netipică, gîtul lipsind aproape cu totul din vechime; pe pîntece, patru torți grosolane, relativ plate, cilindrice. În pastă au fost amestecate multe pietricele. Peretele, foarte gros, e negru în secțiune; suprafața extrem de pătată — brună-roșcată, cenușie-brună, negricioasă — și roasă. Nedecorată. În. 41,2 cm; d.m. 32,8 cm. Inv. III 6139.

144. Strachina-capac, spartă din vechime, a fost pusă în mormînt fără fund. Apartine seriei cu gura circulară, fără să se poată preciza dacă a avut sau nu vreo toartă. Peretele e negru în secțiune; la suprafață, petele brune alternează cu acelea negre-cenușii. Nedecorată. Inv. III 6140.

145. Vasul cu două torți găsit în urnă are aceeași formă cu vasul de lîngă urna mormîntului XXX și cu urna mormîntului XXXVI: gura e relativ rombică, porțiunea supraînălțată a torților e răsucită spiralic, ca un mosorel neperforat; corpul are un aspect colțuros din pricina

celor patru muchii verticale, iar fundul este un picior inelar. Peretele e negru în secțiune și brun-roșcat la suprafață; petele negre și porțiunile roase sînt rezultatul contactului cu focul rugului. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului. Motivul de bază este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Ici-colo se mai păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 9,9 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6141.

146. Cana cu toartă suprainălțată are corpul relativ sferic, fără colțuri, și piciorul inelar. Din pricina apropierii de focul rugului este roasă și puțin crăpată. Decorul tipic, împuns și imprimat, folosește și unele motive mai puțin frecvente: de pildă, friza de spirale în formă de S, culcate și îmbucate. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu desăvîrșire. În. 10,3 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6142.

147. Văsciorul găsit între oasele din urnă are corpul relativ sferic, cu patru proeminențe mici, perforate vertical și cu picior inelar. Din pricina arderii secundare, suprafața e aspră și crăpată, avînd o culoare brună-roșcată pe o jumătate și cenușie-neagră pe cealaltă. Nedecorat. În. 5,6 cm; d.g. 4,5 cm. Inv. III 6143.

Mormîntul XLIII (pl. XXVI și pl. LXX). La 0,70 m adîncime a apărut buza unei căni așezată în gura urnei pe cîteva cioburi dintr-o strachină-capac. Fundul urnei era la 1,08 m adîncime, în pămînt cafeniu închis. În jumătatea inferioară a urnei, foarte multe oase.

148. Urna, pusă în mormînt cu buza știrbită, face parte din categoria acelor cu corpul în două etaje, dar este mai zveltă și nu are obișnuita muchie orizontală. Două torți plate și late pornesc de pe linia mediană și se sprijină pe porțiunea cea mai bombată a corpului, pe care mai sînt situate și două mici proeminențe triunghiulare. În pastă sînt amestecate și pietricele. Peretele este negru-cenușiu în miezul secțiunii și brun-roșcat pe cele două fețe; focul rugului a ros întreaga suprafață exterioară; predomină porțiunile pătate negru și cenușiu. Nedecorată. În. 29,4 cm; d.m. 22,6 cm; d.g. 18,6 cm. Inv. III 6144.

149. Fragmentele din fundul străchinii-capac așezată în gura urnei nu acopereau cu totul deschiderea acesteia. După puținele cioburi păstrate, nu se poate spune decît că vasul, spart desigur cu prilejul incinerării, aparține seriei tipice, cu buza în patru colțuri. În pastă sînt amestecate și pietricele; peretele este negru și în secțiune și pe ambele fețe. Decorul este tipic, avînd ca motiv principal pe corp o ghirlandă în zig-zag. Inv. III 6146.

150. Cana, cu buza știrbită cu prilejul descoperirii, este tipică, avînd o toartă plată cu un lob suprainălțat, corpul în colțuri și picior inelar. În pastă se văd și mici pietricele. Miezu secțiunii peretelui este negru-cenușiu, iar cele două fețe sînt roșii. Arderea secundară destul de puternică a scorjit suprafața exterioară, pătînd-o roșcat și cenușiu; pe alocuri au ieșit la iveală pietricele amestecate în lut. Decorul este realizat prin linii împunse punctate, prin linii apăsate (dar nu propriu-zis incizate) și prin matrițe circulare cu spirale în interior. Motivele sînt simple și comune, deși felul în care sînt dispuse este mai puțin obișnuit. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8,5 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6145.

Mormîntul XLIV (pl. XXVI și pl. LXIX). Fundul unei străchini mici și sparte a apărut la 0,85 m adîncime; el acoperea complet gura urnei, a cărei bază se afla la 1,15 m adîncime, în pămîntul galben, pe două fragmente ceramice: unul dintre acestea este chiar o toartă a urnei, iar celălalt o bucată din buza ei. Deoarece nici unul dintre aceste fragmente n-a putut cădea ulterior acolo unde le-am găsit noi, este sigur că ele au fost așezate intenționat înainte de a se depune urna în mormînt. Aproape toată urna era plină cu pămînt, numai spre fund fiind oase puține și destul de mărunt sfărîmate. Pe oase, o căniță.

151. Urna, de dimensiuni medii, aparține tipului întîlnit și în mormîntul XXXVI, piciorul cilindric comunicînd cu interiorul vasului. Gura și gîtul sînt oval-rombice; cele două torți sînt terminate la partea superioară în formă de «mosorel». În pastă, multe pietricele mărunde. Peretele este negru în secțiune, iar la suprafața exterioară pătat (negru, cenușiu, brun) și ros din pricina flăcărilor rugului. Decorul, tipic, este bogat și mai variat decît la alte exemplare, folosind

motive întâlnite în general la căni și la vase mici cu două torți, și nu la urne tipice de dimensiuni mai mari; între altele, două ghirlande unghiulare, pe gît și pe umăr. Substanța albă s-a pierdut în cea mai mare parte. În. 23,7 cm; d.m. 26 cm. Inv. III 6147.

152. Strachina-capac, de mici dimensiuni, are gura circulară, o toartă plată și trei gurguie pe umăr, semănînd în linii generale cu o ceașcă scundă și cu gura larg deschisă. Este modelată neîngrijit, dintr-o pastă bine frămîntată, care conține și grăunțe de nisip. În secțiune, peretele e negru; ambele fețe sînt roase, crăpate și foarte pătate din pricina arderii secundare. Nedecorată. În. 8,9 cm; d.g. 16 cm. Inv. III 6148.

153. Cănița din interiorul urnei este tipică, avînd toarta suprainălțată, corpul destul de turtit și cu un aspect mult mai colțuros din pricina celor trei proeminențe mai accentuate decît de obicei; picior înelar. Suprafața a fost roșie; pe porțiunea superioară se păstrează resturi de lustru; jumătatea inferioară este înnegrită de fumul rugului. Cîteva dintre așchiile de oase din urnă s-au lipit de perete. Decorul tipic, împuns și imprimat, se combină pe corp cu grupe de cîte trei caneluri verticale. Pe alocuri se mai păstrează materia albă de incrustație. În. 6,4 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6145.

Mormîntul XLV (pl. XXVII și pl. LXXI) a avut și el de suferit, o dată cu mormîntul XXXI; totuși poziția *in situ* a putut fi desenată și în același timp s-a putut reconstitui situația inițială a vaselor. La 0,83 m adîncime se aflau fragmentele unei mici străchini, așezată probabil cu fundul în jos. Cioburile ei erau oarecum amestecate cu acelea provenind din partea dinspre fund a unei străchini-capac mai mare. Printre ele, apărea buza știrbită a urnei, al cărei fund se afla în pămîntul galben la 1,19 m adîncime. Strachina-capac, pusă cu fundul în sus, acoperea partea superioară a urnei; ținînd seama și de alte cazuri similare, pare probabil că strachina cea mică a fost inițial așezată sub capac, ca în reconstituirea noastră. Sub apăsarea pămîntului, strachina-capac s-a spart, unele dintre fragmente alunecînd pînă sub linia de mijloc a urnei; altele au căzut în urnă, oprindu-se pe oasele multe și destul de mari din interiorul ei, pe care de altfel se afla și o căniță decorată. Sub baza urnei, în pămînt, cîteva sfărîmături mici de oase. Într-o porțiune mică de pămînt negricios de sub urnă, o așchie de silex și un os mai mare, ajunse probabil aici — o dată cu pămîntul negricios — cu prilejul săpării gropii mormîntului. La 0,80 m spre V de urnă s-a găsit un fragment dintr-o placă (?) de bronz. Ținînd seama de distanța dintre urnă și acest fragment, nu este probabil ca piesa respectivă să fi aparținut inventarului mormîntului; de altfel fragmentul este cu totul neconcludent, fiind prea mic și trecut prin focul rugului.

154. Urna, destul de mare și de zvultă, aparține tipului cu corpul împărțit în două etaje printr-un șant și o muchie orizontală. În spațiile dintre cele două torți late, muchia are un fel de colțuri ridicate în sus. În pastă se văd grăunțe mai mari de nisip; în secțiune, perețele e negru; suprafața a fost inițial brună-roșiatică, dar acum e roasă și pătată, predominînd porțiunile negre și cele cenușii. Decorul, în tehnica tipică, începe de pe buză și coboară pînă sub linia torților, fiind însă destul de sărăcăcios. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 35,7 cm; d.m. 28,8 cm; d.g. 23,2 cm. Inv. III 6150.

155. Strachina-capac, de dimensiuni apreciabile, aparține seriei cu gura circulară, fără colțuri; sub buză sînt plasate două torți plate. Pasta neagră, cu grăunțe de nisip și chiar pietricele. Ambele suprafețe au fost negre, dar au pete brune-roșcate din pricina arderii secundare. Decorul tipic, pornind de pe interiorul buzei evazate, acoperă jumătatea superioară a vasului. Motivul în formă de M alternează cu acela pentru care nu am găsit un nume adecvat. Substanța albă de incrustație se păstrează numai în mică măsură. În. 19,1 cm; d.g. 43,3 cm. Inv. III 6153.

156. A doua strachină, așezată sub prima, e de dimensiuni modeste, gura fiind modelată în patru colțuri; o singură tortiță plată se arcuiește de sub unul dintre lobi pînă pe umăr. Arsă inițial la roșu, suprafața exterioară a fost pătată negru-cenușiu de focul rugului, iar fața interioară prezintă și unele bulbucături, care arată cit de ridicată a fost temperatura în imediată vecinătate a rugului. Decorul acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv toarta, fiind executat în tehnica

tipică a împunsăturilor și a impresiunilor. Motivele sînt comune, desenul principal de pe corp fiind o ghirlandă cu franjuri. Substanța albă de incrustație s-a pierdut în bună parte. În. 9,7 cm; d.g. 19,5 cm. Inv. III 6152.

157. Cănița cu toarta supraînălțată, descoperită în urnă, este tipică. A fost parțial calcinată din pricina arderii secundare, așa încît cea mai mare parte a suprafeței exterioare este roasă și a căpătat o culoare cenușie murdară, numai puține porțiuni păstrîndu-și culoarea inițială roșiatică-brună. Decorul tipic, destul de bogat. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 7,7 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6151.

Mormîntul XLVI (pl. XXVII și pl. LXXI) se deosebește de majoritatea mormintelor descoperite în necropola de la Cîrna prin felul în care au fost așezate în groapă vasele respective, toate găsite de noi în poziția și locul lor inițial. Condițiile absolut clare în care se afla inventarul acestui mormînt aduc o lumină concludentă asupra poziției inițiale a inventarului altor morminte, care în momentul descoperirii nu ofereau o imagine destul de clară. Totodată, acest fapt corespunde și cu informațiile date de C. S. Nicolăescu-Plopșor asupra unora dintre mormintele găsite în săpăturile sale dinainte de 1940. Într-adevăr, cele nouă vase care alcătuiau zestrea acestui mormînt au fost așezate toate pe pămîntul galben din fundul gropii, înscriindu-se într-un oval destul de mare, fără ca vreunul dintre vase să fi fost pus pe urnă sau în urnă; groapa respectivă a fost deci destul de mare, deși nici de data aceasta nu i s-a putut delimita conturul, cu toate răzuirile noastre. Buza urnei a apărut la 0,98 m adîncime, fundul ei stînd pe pămîntul galben, la 1,20 m adîncime. Toate celelalte vase se aflau la un nivel corespunzînd cu acela al părții inferioare a urnei; deși unele dintre ele erau puțin înclinate, nu încapă nici o îndoială că inițial toate au fost așezate vertical. În sfîrșit, unul dintre vasele mai mici (vasul nr. 161) era pus în gura altuia (vasul nr. 160). Important este și faptul că oasele defunctului au fost risipite intenționat în groapă: în urnă s-au găsit numai trei-patru oscioare sfărîmate; lîngă ea și lîngă vasul nr. 165 erau alte cîteva, între aceste vase și strachina cu picior (vasul nr. 166) se aflau mici grămăjoare de cîte 3—4 oase, iar sub piciorul strachinii am găsit de asemenea cîteva fragmente de oase mărunte. Avem deci aci, pe de o parte, un al doilea fel de depunere a vaselor în morminte, și pe de altă parte dovada obiceiului de a răspîndi oasele în groapă, alături de acela comun de a le pune într-un vas-urnă.

158. Urna este destul de mică, dar oarecum tipică, avînd corpul relativ sferic turtit și patru torți late și plate așezate pe linia celui mai mare diametru. Peretele e negru în secțiune; suprafața exterioară a fost neagră și lustruită, dar din pricina contactului cu focul rugului, lustrul s-a pierdut aproape cu totul, iar pe alocuri suprafața a căpătat pete brune-roșcate. Decorul tipic, mai puțin încărcat, acoperă vasul de pe buză pînă la linia torților, folosind motive mai simple și în parte mai neîndemînic executate. S-a păstrat multă substanță albă de incrustație. În. 23,4 cm; d.m. 23,2 cm; d.g. 16,6 cm. Inv. III 6154.

159. Cană tipică, cu toarta supraînălțată, cu corpul în colțuri-gurguie și cu picior inelar. Peretele e negru în secțiune; suprafața, în general neagră, are și pete brune. Pe alocuri vasul este ros puternic și calcinat. Decor tipic, nu prea încărcat, în care în locul motivului în formă de M sînt franjuri verticale cu capătul răsucit spiralic. Substanța albă de incrustație se păstrează parțial. În. 8,5 cm; d.g. 6,9 cm. Inv. III 6155.

160. Cană de același tip cu precedentă, a cărei toartă se termină la partea superioară cu un lob; proeminențele sînt mai accentuate și aplicate în jos. Piciorul inelar este și el destul de înalt. În peretele negru se văd grăunțe de nisip; suprafața exterioară nu și-a păstrat peste tot culoarea neagră inițială, fiind pe alocuri pătată în brun; pe unele porțiuni se observă însă lustrul inițial. Decorul este mai bogat și mult mai variat decît la vasul precedent; între picioarele motivului în formă de M cu barele răsucite spiralic a fost desenată un fel de monogramă. Nu se mai păstrează decît puțină materie albă de incrustație. În. 8,5 cm; d.g. 7,6 cm. Inv. III 6156.

161. În gura cunii precedente se afla o căniță fragmentară, de dimensiuni aproape miniaturale, dar de același tip, căreia îi lipsește o toartă și o parte din corp. Peretele negru în secțiune; inițial, suprafața a fost roșie-brună; acum este în bună parte roasă și cenușie. Decor tipic împuns, la care se adaugă pe git și câteva fine caneluri orizontale. Motivul principal de pe corp apare sub forma inițială a unor franjuri cu capetele spiralice, atîrnînd de o friză de triumphiuri hașurate. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație. În. 5,9 cm; d.g. 4,2 cm. Inv. III 6155.

162. Între vasele descrise sub numerele 159 și 160 se afla răsturnată într-o parte o străchioară cu gura rombică în patru colțuri și cu fundul oval. Din pricina arderii secundare, atît suprafața interioară, cît și exteriorul sînt roase și pătate în diferite culori (brun, roșcat, cenușiu și negru). Vasul este decorat, pe ambele fețe, tipic dar simplu, decorul fiind dispus radial. Nu se mai păstrează decît foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 5,3 cm; d.g. 10,8 cm. Inv. III 6159.

163. Cană ceva mai mare decît cele de la nr. 160—161, dar destul de asemănătoare cu aceea descrisă la nr. 160; buza a fost puțin știrbită în timpul săpăturii. Peretele este negru în secțiune și pe ambele fețe, fiind pătat pe alocuri în brun. Decorul tipic, bogat și îngrijit executat, acoperă în întregime vasul, gitul și toarta fiind mai împodobite decît la oricare alt exemplar similar. Pe corp, motivul principal este același desen în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic, trasat foarte desfăcut, așa încît își pierde individualitatea. De remarcat și bogăția decorului de pe toartă, care trece și pe fața interioară, spre buză. Substanța albă de incrustație a dispărut aproape cu totul. În. 8,5 cm; d.g. 7,4 cm. Inv. III 6158.

164. Strachină mică, cam de aceeași formă cu aceea descrisă la nr. 162, dar cu lobii mai accentuați și cu fundul profilat aproape ca un mic picior. Pasta conține pietricele fine, care pe alocuri au răzbit la suprafață din pricina focului rugului; tot atunci s-au produs și petele diferite de pe suprafața vasului. Decorul, exclusiv exterior, este mult mai simplu, fiind de asemenea dispus radial. Substanța albă de incrustație s-a pierdut total. În. 3,6 cm; d.g. 9,4 cm. Inv. III 6157.

165. Cană de formă mai puțin comună, cu toarta supraînălțată, gitul scund, corpul turtit și puternic bombat dar fără colțuri, fundul fiind modelat tot ca un picior inelar. Culoarea neagră inițială a fost pe alocuri roasă și pătată roșcat. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv toarta, împărțind corpul vasului într-o serie de metope prin franjuri verticale, ce coboară din colțurile unei ghirlande. Pe alocuri se mai păstrează culoarea albă de incrustație. În. 7,4 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6160.

166. În timp ce toate vasele descrise la nr. 159—165 se aflau spre N și E de urnă și relativ grupate, la S și oarecum izolată s-a găsit o strachină cu picior; totuși, nu este nici o îndoială că și ea aparține aceluiași mormînt. Exemplarul este aproape unic la Cîrna, căci nu s-a mai găsit decît unul singur de aceeași formă. Buza plată (știrbită) este întoarsă spre interior, corpul nu este prea adînc; din piciorul relativ cilindric nu se păstrează decît partea superioară, așa încît nu se poate ști cit de înalt a fost. Peretele e negru în secțiune; suprafața, roasă și pătată, a fost negricioasă. Decorul tipic, dispus pe ambele fețe, acela din interior și de pe buză fiind mai simplu decît acela de pe fața exterioară. Motivele principale sînt desenul în formă de M mult desfăcut și acela căruia nu i-am găsit un nume. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 12,5 cm; d.g. 33,2 cm. Inv. III 6161.

Mormîntul XLVII (pl. XXVI și pl. LXX) este unul dintre cele mai sărăcăcioase și neconcludente dintre mormintele descoperite la Cîrna, ambele vase care compun inventarul lui fiind sparte din vechime și puse în stare fragmentară în groapa mormîntului. La 0,72 m adîncime se afla partea superioară a vasului-urnă, al cărui fund era la 0,90 m adîncime. În gura acestui vas era fundul unui vas primitiv, care ținea loc de capac și se menținea într-un echilibru destul de instabil, fără a acoperi cu totul gura « urnei ». În pămîntul din urnă, oase puține, sfărîmate, pe fund.

167. Din urna de dimensiuni modeste nu s-a găsit în mormînt decît corpul propriu-zis și o mică parte din git; după direcția ciotului de toartă păstrat și a părții inferioare a gîtului se poate crede că urna a aparținut seriei de vase cu două torți ce pornesc chiar de pe buză. Pastă fină; peretele este roșu în secțiune; suprafața exterioară este acum pătată cu pete negre și cenușii,

din pricina arderii secundare, fiind de altfel și roasă. Nedecorată. În. 20,7 cm; d.m. 22,6 cm. Inv. III 6162.

168. Fundul de vas care ținea loc de capac arată că vasul respectiv a fost modelat dintr-o pastă destul de omogenă, cu mici grăunțe de nisip. Peretele e neobișnuit de gros, poate mai gros ca la oricare alt vas de la Cîrna; două-treimi din secțiune sînt negre, în timp ce zona dinspre fața exterioară este roșie-brună. Poate că acest fund provine de la o urnă spartă; în orice caz nu de la o strachină. Nedecorat. Inv. III 6163.

Mormîntul XLVIII (pl. XXVIII și pl. LXX). La 0,77 m adîncime a apărut fundul unei străchini mari, nedecorate, care acoperea altă strachină-capac, decorată și ceva mai mică, așezată tot cu fundul în sus pe gura urnei; în momentul descoperirii, o parte din această strachină-capac ieșea la iveală de sub cealaltă, găsită puțin înclinată. Baza urnei era la 1,15 m adîncime, pe pămîntul galben. Atît urna cît și străchinile erau sparte, din ele lipsind cîteva bucăți, ceea ce dovedește că au fost puse deteriorate în mormînt. Printre crăpăturile urnei au ieșit cîteva oase; totuși jumătate din urnă era încă plină cu oase sfărîmate și calcinate.

169. Urna, mare și tipică, are o șa accentuată la linia de despărțire dintre gît și umăr. Cele patru torți — două lipsesc din vechime — se aflau pe linia celui mai mare diametru; ele au deasupra un fel de proeminente-butoni. Pasta destul de fină; peretele negru în miezul secțiunii și roșu-brun pe cele două fețe; pe multe porțiuni, suprafața este însă roasă și pătată, porțiunile roșii-brune alternînd cu acelea cenușii-brune, cenușii și chiar negre. Nedecorată. În. 38,6 cm; d.m. 33,7 cm; d.g. 24,5 cm. Inv. III 6164.

170. Strachina-capac decorată, așezată chiar pe urnă, cu gura în jos, aparține tipului cu gura în patru colțuri, dar cu buza groasă, în muchii. Pasta, fină, conține și grăunțe de nisip. În secțiune, miezul peretelui este negru intens, iar pe cele două fețe ars la roșu. Din pricina arderii secundare, suprafața este pe alocuri aspră și prezintă numeroase fisuri, iar pe unele porțiuni chiar pete negre. Decorul tipic, împuns și imprimat, acoperă întreaga suprafață exterioară; motivul principal este ghirlanda cu cîteva franjuri. Din substanța albă de incrustație s-au păstrat numai resturi neînsemnate. În. 13,7 cm; d.g. 27,5 cm. Inv. III 6165.

171. Strachina nedecorată, care o acoperea aproape complet pe cealaltă, este mare și înaltă, cu gura circulară, buza ușor arcuită în afără și două torți cilindrice semiinelare care coboară de pe buză pe umăr. Peretele e negru-cenușiu în secțiune, fața exterioară și buza interioară fiind arse la roșu pe o adîncime de circa 2 mm; restul suprafeței exterioare este pătat, porțiunile negre și cenușii alternînd cu acele brune, iar în interior suprafața a rămas aproape uniform neagră. În. 20,2 cm; d.g. 30,4 cm. Inv. III 6166.

Mormîntul XLIX (pl. XXVIII și pl. LXX) a fost descoperit aproape exact la aceeași adîncime ca și cel precedent: fundul străchini-capac, așezată cu gura în jos, era la 0,79 m adîncime, iar baza urnei stătea pe pămîntul cafeniu deschis, aproape galben, la 1,13 m adîncime. În gura urnei, sub strachina-capac, erau așezate fragmente dintr-o strachină (?) cu picior inelar. În urnă, oase multe și mai puțin sfărîmate ca de obicei.

172. Urna aparține aceluiași tip ca și aceea a mormîntului precedent, fiind însă mai mică și mai zveltă și avînd numai două torți (una ruptă din vechime) și două proeminente lunguiețe orizontale, crestate vertical. Pasta conține grăunțe de nisip și pietricele. În secțiune, peretele este negru, cele două fețe fiind roșii; pe suprafața exterioară se văd pete negre și cenușii, multe crăpături și multe porțiuni roase. Nedecorată. În. 32,3 cm; d.m. 28,6 cm; d.g. 20 cm. Inv. III 6167.

173. Strachina-capac e tipică, cu gura în patru colțuri; a suferit mult din pricina focului rugului, care a calcinat-o pe jumătatea inferioară. Inițial fusese arsă la roșu, peretele fiind pătruns în chip egal pe toată grosimea. Porțiunile care au suferit mai mult de pe urma arderii secundare au căpătat fie un colorit roșu-cărămiziu, fie unul cenușiu, suprafața devenind aci zgrunțuroasă și cu multe fisuri. Decorul bogat, tipic, acoperă întreaga suprafață exterioară; motivele sînt de asemenea comune, dar faptul că pe corpul vasului au fost trasate două șiruri de ghirlande suprapuse — aceea de sus unghiulară, iar cealaltă mai arcuită — constituie o particularitate mai rar

întilnită. Pe alocuri se mai păstrează și substanță albă de incrustație. În. 12,6 cm; d.g. 28,7 cm. Inv. III 6169.

174. Din vasul cu picior, pus vertical în gura urnei, nu se mai păstrează decît jumătatea inferioară și fragmente din partea superioară, care nu se pot lega între ele. În orice caz, nu pare să fie vorba de o cană cu corpul colțuros, deoarece corpul este prea bombat și buza individualizată; ar putea să fi fost o strachină zvultă, cu picior. Nu se poate preciza nici dacă a avut sau nu vreo toartă. În secțiune, miezul peretelui este negru, iar pe cele două fețe roșu; pe alocuri, focul rugului a înnegrit și ros suprafața exterioară. Decorul constă din caneluri verticale, ușor arcuite. Inv. III 6168.

Mormîntul L (pl. XXIX și pl. LXXII). La 0,80 m adîncime a apărut fundul unei străchini-capac, pusă cu gura în jos pe urnă și acoperind-o pînă la toartă. Baza urnei stătea pe pămînt galben la 1,23 m adîncime. Spre ENE, rezemată de strachina-capac, se afla răsturnată o cană spartă. Este clar că ea a fost așezată «în picioare» pe strachina-capac. În gura urnei se afla o altă strachină, de dimensiuni modeste, așezată normal cu gura în sus. În acest vas zăcea răsturnată o cană cu toartă lipsă din vechime, acoperită și ea de strachina-capac. Urna însăși era spartă și turtită de presiunea pămîntului; oasele sfărîmate ocupau cam 3/4 din interiorul ei.

175. Urna, de dimensiuni mijlocii, aparține seriei cu corpul în două etaje, partea superioară fiind despărțită de cea inferioară printr-o șa și o muchie, de pe care se arcuiesc în jos cele patru torți. În pastă, nenumărate pietricele destul de mari. În secțiune, peretele este negru-cenușiu, numai fețele fiind arse la roșu; mai pretutindeni suprafața exterioară a căpătat o nuanță cenușie-brună. Interiorul vasului a fost modelat foarte neîngrijit. Atît din pricina umidității solului, cît și din pricina marelui număr de pietre amestecate în pastă, partea dinspre fund a urnei este neobișnuit de mult roasă, pietricelele apărînd la suprafață, ca într-un adevărat mozaic. Decor tipic și bogat, împuns și imprimat, începînd de sub buză pînă sub linia de bază a torților. Motivul principal de pe corp este o combinație rezultată din desenul în formă de M și din acela căruia nu i-am găsit un nume potrivit. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 31,5 cm; d.m. 27,9 cm. Inv. III 6170.

176. Strachina-capac, deși tipică, cu gura în patru colțuri, este proporțional mai înaltă decît de obicei. Buza este groasă și lată, iar colțurile exterioare ale celor patru lobi ai gurii corespund și unor colțuri interioare, mai puțin accentuate. Are o singură toartă, plată, sub unul dintre colțurile buzei. Peretele gros, modelat dintr-o pastă destul de fină, cu grăunțe de nisip, este negru în secțiune; în schimb, suprafața exterioară are pete brun-roșcate, cenușii și negre, din pricina contactului cu focul rugului. Decorul, tipic, prezintă atît particularitatea că începe abia de la linia de demarcație dintre gît și umăr (gîtul nefiind decorat), cît și pe aceea a unei anumite lipse de simetrie în dispunerea motivelor principale. Într-adevăr, în timp ce motivul central (două «paranteze» opuse, cu capetele răsucite spiralic) se repetă de patru ori, în spațiile intermediare se găsesc două motive diferite: de o parte desenul orizontal căruia nu i-am găsit un nume adecvat, iar de altă parte un desen mai original, care reproduce aproape sigur un pandantiv bogat, cu franjuri. Din substanța albă, așternută masiv, se păstrează puține resturi. În. 19,6 cm; d.g. 33 cm. Inv. III 6174.

177. Strachina din gura urnei a fost găsită sfărîmată; aparține aceleiași serii cu buza în patru colțuri și cu o singură toartă. Arderea secundară a deformat-o și chiar a calcinat-o parțial: cu toate acestea se poate constata că peretele a fost negru-cenușiu în secțiune, cu excepția celor două suprafețe, arse la roșu pe o adîncime de circa 1—2 mm. Porțiunile care au suferit din pricina contactului cu focul rugului sînt acum cenușii și chiar negricioase. Decorul, tipic, acoperă aproape întreaga suprafață exterioară, pînă în vecinătatea fundului. Motivul principal este format de ghirlande. Substanța albă de incrustație se păstrează în cantitate mare pe alocuri și a fost așternută masiv, constituind chiar adevărate benzi de culoare. În. 7,7 cm; d.g. 8,7 cm. Inv. III 6173.

178. Cana descoperită lingă strachina-capac aparține tipului comun, cu toartă plată supraînlățată, cu corpul în colțuri, dar relativ turtit, și cu picior inelar. Toarta are la partea superioară o șa adîncă, cu două colțuri laterale, făcînd parte din categoria *ansae-lor lunatae*.

Pasta fină; peretele e negru în secțiune, numai cele două suprafețe fiind arse la roșu. Focul rugului a ros și a pătat însă suprafața exterioară, care acum este mai ales cenușie-neagră. Decorul tipic, împuns și imprimat, este combinat cu grupuri de caneluri-creste verticale; el trece și spre interiorul buzei. Materia albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte. În. 10,7 cm; d.g. 9,4 cm. Inv. III 6172.

179. Cana găsită în strachina din gura urnei aparține aceleiași serii cu toarta suprainălțată (ruptă din vechime), cu corpul în colțuri și cu picioruș inelar. Gura vasului e ușor deformată din pricina arderii secundare, iar două dintre cele trei colțuri-proeminente sînt parțial retezate din vechime. Peretele a rămas negru în secțiune, dar a fost puternic ars la roșu pe ambele fețe. Cu toate urmele vizibile ale arderii secundare — porțiuni roase și fin crăpate — se poate afirma că inițial vasul a fost roșu. Decorul tipic și bogat acoperă întreaga suprafață exterioară — cu excepția piciorului inelar — și trece și pe fața dinspre buză a torții. Motivul de bază este desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape de tot. În. 8,7 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6171.

Mormîntul LI—LIbis (pl. XXX, pl. LXXII și pl. LXXIII). Toate vasele acestui complex fiind găsite grupate, nu este nici o îndoială că ele au fost depuse în același timp într-o singură groapă. În același sens pledează de asemenea și felul vaselor și dispoziția lor, ceea ce m-a determinat să cred că este vorba de un mormînt dublu. Cu toate acestea, interpretarea acestui complex poate da loc la unele îndoieli. Fundul străchinii-capac de pe « urna » LI a apărut la 0,89 m adîncime, în timp ce baza urnei se afla la 1,24 m, pe pămîntul galben. Sub strachina-capac se afla o strachină cu picior inelar, așezată cu gura în sus în gura urnei; două-trei fragmente din această strachină cu picior se aflau lîngă cealaltă strachină. Urna, cu gîtul și gura parțial știrbite din vechime, era plină aproape pînă în gît cu oase multe și relativ mari. Strachina-capac a mormîntului LIbis, așezată tot cu gura în jos, a fost găsită alunecată pieziș, așa încît lăsa parțial descoperită gura urnei. Sub toarta dinspre NV a urnei, o căniță aproape miniaturală stătea răsturnată pe un ciob decorat de strachină-capac; se poate presupune că ea a fost așezată pe umărul urnei și că, în timp ce strachina-capac a alunecat într-o parte, ea n-a mai fost ținută fixată de umărul urnei și a alunecat încet în jos, atît cît i-a îngăduit pămîntul încă netasat dimprejur. Această urnă a fost pusă în pămînt pe o căniță de un tip special, dar în ea nu se afla decît pămînt și nici un os. Între cele două urne s-a găsit o ceașcă, probabil căzută tot de sub strachina-capac.

Așa cum am amintit mai sus, interpretarea acestui complex poate da loc la îndoieli. Dacă nu ar fi vorba de două urne de dimensiuni normale, acoperite ca de obicei cu cîte o strachină-capac, desigur că am fi socotit că e vorba de un singur mormînt cu un inventar bogat. Dar prezența celor două urne, acoperite potrivit regulii, mă face să cred că aici a fost un mormînt dublu, conținînd « zestrea » funerară a două persoane moarte odată și incinerate și îngropate împreună. Faptul că una dintre urne era plină cu oase, iar în cealaltă nu se afla nici un singur os, ar însemna că la adunarea oaselor de pe rugul comun nu s-a mai făcut vreo deosebire între oasele celor doi incinerăți, toate fiind puse într-o singură urnă; dar, deoarece ambele urne fuseseră plasate în jurul rugului, ele vor fi fost depuse amîndouă în mormînt ca și cum ar fi conținut fiecare resturile defuncțiilor, căci — devreme ce fuseseră folosite la ceremonia incinerării — nu mai puteau fi duse « acasă ». Această explicație, notată de noi pe teren, în carnetul de săpături, a fost confirmată de studiul oaselor, care a dovedit că acestea aparțin unui individ matur și unui copil.

180. Urna ce conținea oase, de mărime mai mult decît mijlocie, are gura răsfrintă puțin în jos, corpul relativ sferic, cu două torți late și ușor albate, plasate pe linia celui mai mare diametru. Pasta este mai fină decît la multe urne, deși conține și pietricele mărunte. Peretele e

negru, atît în secțiune cît și la suprafață, cu excepția porțiunilor roase sau pătate brun și brun-cenușiu în urma arderii secundare. Decorul tipic, dispus de pe buză pînă la linia de bază a torților, este destul de simplu. Motivul principal îl constituie ghirlanda în zig-zag de pe corp. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu desăvîrșire. În. 29,6 cm; d.m. 26,3 cm; d.g. 19,1 cm. Inv. III 6175.

181. Strachina-capac ce acoperea această urnă este tipică, dar ceva mai zveltă, avînd buza în patru colțuri; pare să nu fi avut nici o toartă. Pasta conține grăunțe de nisip și chiar pietricele. Peretele e negru în secțiune, iar suprafața pătată brun-cenușiu. Pentru decorul tipic, care acoperă întreaga suprafață exterioară a străchinii — și în care ghirlanda cu franjuri joacă rolul principal — au fost folosite instrumente ceva mai grosolane. Ici-colo resturi sporadice din substanța albă de incrustație. În. 12,8 cm; d.g. 23,4 cm. Inv. III 6177.

182. Strachina cu picior inelar de sub vasul precedent pare să fi avut buza modelată în patru colțuri, judecînd după singurul lob păstrat, sub care este plasată tortița oarecum unghiulară. Aspectul general este mai zvelt decît de obicei, desigur și din pricina piciorușului-inelar destul de înalt. Pasta fină, arderea uniformă mai peste tot; în general, peretele e ars la roșu pe toată grosimea; numai pe alocuri se observă în secțiune o fișie neagră. Din pricina focului rugului, peretele este peste tot crăpat și pe alocuri pătat brun-cenușiu. Decorul tipic, foarte îngrijit, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv piciorul inelar și toarta unică. Și aci motivul principal este constituit de ghirlanda cu franjuri. Materia albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte. În. 13 cm; d.g. 17,8 cm. Inv. III 6176.

183. Urna fără oase, aproape tot atît de înaltă ca și cealaltă, face parte din grupa vaselor cu două torți plate ce se arcuiesc de pe buză pe umăr; gura este ușor romboidală, gîtul fiind oarecum ca o prismă rombică, rotunjită însă spre umăr. Peretele, modelat dintr-o pastă destul de curată, este negru-cenușiu în secțiune; suprafața a fost brună, dar focul rugului i-a schimbat aspectul inițial. Decorul constă exclusiv din caneluri. În. 25,3 cm; d.m. 24,1 cm; d.g. 16,5 cm. Inv. III 6178.

184. Strachina-capac ce acoperea această urnă este tipică, cu gura în patru colțuri și cu o singură tortiță. Lutul conține grăunțe de nisip și chiar pietricele; peretele este negru atît în secțiune cît și pe cele două fețe, cu excepția porțiunilor pătate de focul rugului, care a crăpat vasul și l-a ros. Nedecorată. În. 12 cm; d.g. 19 cm. Inv. III 6179.

185. Ceașca găsită lingă urnă nu este tocmai tipică; a fost modelată cu o toartă plată suprainălțată, cu gura circulară, corpul sferic fără colțuri și cu buza plată. Peretele este ros și numai pe alocuri își mai păstrează culoarea roșie-brună inițială, restul fiind cenușiu-brun și chiar negru (pe fund). Decorul, tipic, acoperea întreaga suprafață a vasului, inclusiv toarta, chiar și buza fiind crestată. De remarcat cele patru rozete care constituie motivele centrale ale metopelor realizate prin liniile verticale. Substanța albă de incrustație, așternută masiv, s-a păstrat în bună parte. În. 6,3 cm; d.g. 6 cm. Inv. III 6182.

186. Cănița de sub urnă, spartă și pusă în stare fragmentară în mormînt, aparține unui tip unic la Cîrna, avînd corpul în două etaje. Toarta a fost modelată cu un lob suprainălțat; partea superioară a corpului, care înlocuiește gîtul cănilor obișnuite, este ca un colac umflat, așezat pe corpul turtit și în colțuri, iar baza e modelată ca un picior inelar. Deși peretele e subțire, n-a fost pătruns de foc în chip egal, așa încît pe alocuri e negru în secțiune. Culoarea roșie inițială a suprafeței exterioare a fost pătată cenușiu și roasă în urma arderii secundare. Decorul tipic, executat cu instrumente fine, dar trasat de o mînă mai puțin sigură, folosește motive simple și mai puțin comune. Ici-colo, destulă substanță albă de incrustație. În. 7 cm; d.g. 5,5 cm. Inv. III 6181.

187. Văsciorul găsit spre NE de urnă poate fi trecut în rîndul cănițelor cu toarta suprainălțată, căci — deși corpul este aproape sferic — are și un picior inelar. Toarta e ruptă din vechime. Arderea uniformă, la roșu; cîteva pete negre-cenușii de pe suprafața exterioară se datoresc focului rugului. Decorul tipic și fin are oarecare tendință de originalitate. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 5,2 cm; d.g. 4,5 cm. Inv. III 6180.

Mormîntul LII (pl. XXIX și pl. LXXIII). La 0,80 m adîncime am întîlnit buza unei străchini așezată în poziție verticală în gura urnei; aceasta din urmă stătea puțin

înclinată, cu fundul la 1,10 m adâncime. În interiorul urnei, spre fund, oase destul de puține; pe ele, două vâscioare așezate vertical, iar lângă cel mai mic dintre acestea, un căpăcel ca o tavă rombică.

188. Urna, greoaie, aparține seriei de vase cu două torți, pornind chiar de la gura ușor ovală. Gîtul este tronconic, iar corpul puternic bombat, mai înalt decît de obicei. Pasta conține grăunțe de nisip și pietricele. În secțiune, peretele e negru; suprafața a fost brună, dar acum este foarte roasă pe alocuri, în special pe partea care a stat în contact mai apropiat cu focul rugului, unde s-a și înnegrit. Nedecorată. În. 22 cm; d.m. 21,3 cm; d.g. 14,5 cm. Inv. III 6183.

189. Strachina din gura urnei aparține seriei cu gura dreaptă și larg deschisă și cu o toartă. Peretele este negru în miezul secțiunii și roșu pe ambele fețe, dar pe alocuri a fost ros. Decorul tipic, atît împuns cit și imprimat, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, cu excepția firească a fundului. Substanța albă de incrustație se păstrează mai ales în zona dinspre bază. În. 6,8 cm; d.g. 16,5 cm. Inv. III 6184.

190. Unul dintre cele două vâscioare din interiorul urnei este o căniță absolut tipică, cu toarta plată, avînd un lob supraînnălțat, cu corpul în colțuri puternice și aplecate în jos și cu picioruș inelar. Suprafața este brună-roșcată, cu vagi urme de lustru; spre fund se observă efectele arderii secundare. Decorul tipic și bogat acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului și trece și pe fața dinspre gură a torții și pe porțiunea vecină a buzei. Motivul principal este desenul în formă de M, ceva mai complicat. Acolo unde substanța albă de incrustație s-a păstrat mai bine, ea umple cu totul acest motiv. În. 6,8 cm; d.g. 5,2 cm. Inv. III 6185.

191. Celălalt vâscior din interiorul urnei are corpul aproape sferic, cu buza înaltă de circa 1 cm și cu fundul retezat orizontal; două proeminențe cu virful secționat și străpunse vertical țin loc de tortițe. Inițial vasul a fost ars uniform la roșu, dar în urma contactului cu focul rugului suprafața a fost roasă pe alocuri și pătată negru-cenușiu. În porțiunile mai roase au ieșit la iveală mici pietricele. Corpul este decorat cu caneluri verticale și în unghiuri, foarte îngrijit executate. În. 5,7 cm; d.g. 3,6 cm. Inv. III 6186.

192. Căpăcelul miniatură, în formă de tăviță rombică, cu picioruș inelar, a folosit desigur pentru a acoperi ultimul vas descris, deși în urnă el căzuse lângă căniță. Cele două colțuri mai lungi sînt perforate, așa încît vasul și căpăcelul puteau fi suspendate împreună. Peretele este negru în secțiune și roșu la suprafață. Decorat în tehnica obișnuită. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 1,2 cm; lung. 4,7 cm. Inv. III 6187.

Mormîntul LIII (pl. XXXI și pl. LXXIII). La 0,95 m adâncime au apărut cîteva cioburi dintr-o strachină-capac sfărîmată, care acopereau mai mult simbolic altă strachină destul de mare, așezată în poziție firească în gura urnei. Este probabil că strachina-capac s-a spart cu prilejul incinerării și nu s-au mai depus în mormînt toate fragmentele, căci o răvășire ulterioară ar fi trebuit să afecteze și cealaltă strachină, găsită crăpată dar întreagă, la aceeași adâncime. În această strachină se aflau: o cană spartă (care se vede și în desenul *in situ*), un vas cu totul deformat, o altă cană spartă, răsturnată cu gura în burta primei căni, precum și fragmente din altă cană; căpăcelul care se vede și în desenul *in situ* era chiar pe buza străchinii. Fundul urnei era la 1,25 m adâncime; în interiorul ei, oase sfărîmate.

193. Urna este de tip comun; cea mai mare parte a gîtului lipsește. Cele două torți late alternează cu două proeminențe lunguiețe, destul de reliefate. În spărtură se văd multe pietricele și grăunțe de nisip. Peretele este negru în secțiune, ambele suprafețe avînd o nuanță mai deschisă; întreaga suprafață exterioară este roasă. Cîteva porțiuni sînt brune-roșcate, iar restul negru-cenușiu. Nedecorată. În. 31,8 cm. Inv. III 6188.

194. Cele cîteva fragmente păstrate din strachina-capac provin dintr-un vas tipic, cu gura în patru colțuri și cu una (sau două?) torți plate. Peretele este roșu atît în secțiune cit și la suprafață; numai porțiunile care au suferit mai mult din pricina focului rugului au fost roase și înnegrite, lăsînd să apară și pietricele amestecate în pastă. Decorul tipic, motivul principal pe corp fiind o ghirlandă în zig-zag cu franjuri verticale. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. Inv. III 6195.

195. Strachina din gura urnei, deși spartă, s-a putut întregi perfect. Aparține tipului cu gura circulară și cu buza ușor înclinată în afară. O toartă relativ plată, știrbită, pornește chiar de pe buză și se oprește pe umăr; ea a avut deasupra un fel de lob sau buton, întocmai ca multe dintre cămile cu toarta suprainălțată. Pasta neagră, destul de fină. Ambele suprafețe sînt negre, cu porțiuni degradate spre cenușiu și chiar brun, din pricina arderii secundare, care pe alocuri a ros puțin peretele și lustrul. Decorul se compune exclusiv din caneluri — între care trebuie menționate acelea spiralice, unice la Cîrna. În. 11,2 cm; d.g. 24,3 cm. Inv. III 6189.

196. Cana din strachină — din care partea superioară apare și în desenul *in situ* — aparține seriei cu toarta ușor suprainălțată (ruptă din vechime), cu corpul relativ sferic, fără gurguie și cu picior inelar. Pasta fină; peretele este în genere pătruns la roșu, dar pe alocuri miezul secțiunii a rămas negru. Suprafața roșie are unele pete cenușii, iar unele porțiuni sînt puternic roase. Nedorată. În. 9,7 cm; d.g. 8,4 cm. Inv. III 6190.

197. Cănița găsită răsturnată în strachină are în general aceeași formă cu a vasului precedent, fără colțuri pe corp, fiind mai zveltă. Toarta suprainălțată se termină cu un lob. Peretele, inițial roșu, este extrem de ros și pe alocuri negru-cenușiu, lăsînd să apară la suprafață pietricelele din pastă. Decorul tipic este mai puțin comun pe corpul secționat într-o serie de metope verticale. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,1 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6193.

198. Celălalt vas găsit în strachina de pe urnă a fost turtit, crăpat și deformat de arderea secundară; din el lipsesc și citeva mici fragmente. Face parte din grupa vaselor cu corpul oarecum sferic-turtit și modelat cu patru colțuri-proeminente străpunse vertical, baza fiind în formă de picior inelar. Decorul imprimat și împuns acoperea întreaga suprafață exterioară, cu excepția piciorului inelar, folosind pentru git și umăr motive mai comune, iar pe corp și patru rozete plasate în spațiile dintre cele patru proeminente. Materia albă de incrustație s-a menținut aproape peste tot. În. 8,5 cm. Inv. III 6191.

199. Din al patrulea vas aflat în strachină nu ni s-au păstrat decît cîteva fragmente, și pare evident că numai acestea au fost puse în mormînt după terminarea ceremoniei incinerării. Ele provin de la o cană cu corpul în colțuri și picior inelar; a avut desigur și o toartă, dar nu s-a găsit nici un fragment din ea. Vasul a fost inițial negru, dar arderea secundară i-a dat pe alocuri un colorit brun-roșcat și l-a ros destul de puternic în unele părți. Decorul tipic a fost nu numai bogat, dar chiar încărcat. Motivul principal este obișnuitul desen în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic, avînd și cite o complicată «monogramă» rombică în mijloc. Se păstrează puțină substanță albă. Inv. III 6192.

200. Căpăcelul vasului fără toartă — vizibil și în desenul făcut *in situ* — are forma de «pălărie mexicană», cu calota conică goală în interior și cu borurile largi arcuite în sus, în patru colțuri. Ars inițial la roșu, focul rugului l-a pătat cenușiu. Atît virful calotei, cît și cele patru colțuri sînt perforate vertical. Acest căpăcel folosisese desigur pentru acoperirea vasului deformat de arderea secundară. Decor tipic pe ambele fețe, dar mai bogat pe fața superioară. S-a mai păstrat și substanța albă de incrustație. În. 2,7 cm; d. 5,9 cm. Inv. III 6194.

Mormîntul LIV (pl. XXXI, pl. XXXII și pl. LXXIV) reprezintă un complex deosebit de interesant pentru cunoașterea unuia dintre aspectele ritului funerar de la Cîrna. La circa 1,00 m adîncime, pe o suprafață neregulată, depășind 1 m lățime, au apărut fragmente împrăștiate de la mai multe vase, așa cum se văd în schița făcută înainte de degajarea acestor resturi. În primul moment, am avut impresia că fragmentele unei străchini-capac ar fi provenit de la două vase de acest fel, deoarece unele dintre fragmente erau așezate cu fața în sus, iar celelalte cu fața în jos; în realitate, este vorba însă de o singură strachină-capac mare. Spre NE de aceste fragmente se găseau cioburi diferite dintr-o urnă (LIV¹), iar ceva mai departe cîteva fragmente din alt vas. Între cioburile urnei, un melc (*Helix pomatia*); dar nici între cioburile urnei, nici sub ele, nu s-a găsit vreun os, oricît de mic. Tot lîngă cioburile urnei LIV¹ am găsit cîteva fragmente dintr-un inel de buclă de bronz, cu secțiunea aproape semicirculară și cu un capăt relativ ascuțit. După ridicarea resturilor descrise mai sus, au apărut alte două urne — LIV² și LIV³: amîndouă stăteau vertical, prima avînd buza chiar sub fundul

urnei LIV¹, adică la 1,20 m adâncime, iar baza la 1,48 m, în pământul galben. În gura urnei LIV² se afla o cană spartă, iar corpul urnei, spart și turtit sub presiunea pământului, era *plin* cu oase. Urna LIV³ stătea lângă precedenta, pe un ciob mare, în pământul galben, la aceeași adâncime. În gură avea câteva fragmente dintr-o strachină decorată; sub acestea se aflau oase, care și aci umpleau urna pînă în gît; între ele o bucată aproximativ sferică de bronz, de mărimea unei perle. Ceva mai spre S, s-au găsit patru vase mici (vezi planul, pl. XXXI); sub unul dintre ele, câteva oscioare.

Ținînd seama de condițiile de descoperire, pare sigur că toate acestea reprezintă un complex funerar, pus într-o groapă mare, al cărui contur nu s-a putut însă preciza nici de data aceasta. Ne putem totuși întreba dacă nu cumva vasele sparte de deasupra (adică urna LIV¹, strachina și celălalt vas de lângă ea) n-au fost tulburate de vreo groapă ulterioară îngropării. Firește, lucrul nu este imposibil, chiar dacă noi n-am observat urmele unei asemenea gropi, deoarece astfel de gropi n-au lăsat urme în pământul cafeiniu. Totuși, această tulburare ulterioară nu pare probabilă. Ceea ce mă face să cred că aceste vase, sparte fie în timpul incinerării, fie intenționat la groapă, au fost puse în mormînt în starea în care le-am găsit noi, este faptul că suprafața pe care ele se aflau răspîndite corespundea aproape perfect cu aceea pe care erau așezate vasele de dedesubtul lor. De aceea socotesc că este mai plauzibil că aci a fost săpată o singură groapă mare, în care s-au așezat pe fund două urne (LIV² și LIV³) și cele patru vase mici; peste acestea s-a pus puțin pământ, iar apoi s-au depus resturile altei urne (LIV¹), ale străchinii-capac și ale altui vas. Faptul că și aceste ultime vase au urme vădite de contact cu focul rugului (strachina-capac este parțial calcinată și puțin deformată, iar celelalte n-au fost găsite complete), pare să îndreptățească ipoteza că s-au spart cu prilejul incinerării, deși n-ar fi de loc exclus să fi fost sparte intenționat chiar pe mormînt. Tot în sprijinul interpretării acestui complex drept un singur mormînt dublu sau triplu vine și faptul că în timp ce urnele LIV² și LIV³ erau pline cu oase, între resturile urnei LIV¹ nu s-a găsit nici un os. Poate și lipsa unor vase-capace pe urnele LIV² și LIV³ se explică tocmai prin faptul că peste urna LIV² era fundul urnei sparte LIV¹, iar întreaga porțiune era acoperită cu resturile acesteia din urmă și cu ale celorlalte vase. Toate acestea ne fac să credem că acest complex reprezintă un mormînt dublu, pentru două persoane mature, dacă nu chiar triplu, ținînd seama și de oasele mărunte de lângă unul dintre vasele din «stratul inferior».

201. Urna LIV¹ se încadrează în seria urnelor tipice, cu corpul în două etaje; a avut și două (?) torți relativ mici plasate mult sub linia șanțului ce separă cele două etaje. Pasta conține obișnuitele grăunțe de nisip. Peretele este negru în secțiune; culoarea neagră, inițială, a fost alterată, focul rugului dîndu-i un colorit brun-cenușiu. Decorul, tipic, este deosebit de bogat și de o execuție neobișnuit de atentă, acoperind cam trei sferturi din suprafața exterioară. Motivul principal de pe partea superioară a corpului este o friză de spirale fugătoare îmbrucate, iar în zona torților o ghirlandă mărunță, cu franjuri. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. Inv. III 6196.

202. Strachina-capac, găsită spartă în imediata vecinătate a cioburilor urnei precedente, este tipică, cu gura în patru colțuri, cu buza groasă în muchii și cu o singură toartă plată, semicirculară. Peretele e ars la roșu, atît în secțiune, cit și pe cele două fețe; numai porțiunile calcinate de focul rugului sînt cenușii. Decorul tipic, foarte încărcat dar atent executat, acoperă întreaga suprafață a vasului, trecînd și pe fața interioară a celor patru colțuri ale buzei; motivul principal este desenul în formă de M, cu capetele barelor răsucite spiralic. Din substanța albă de incrustație s-au mai păstrat cîteva resturi. În. 16,7 cm; d.g. 27 cm. Inv. III 6197.

203. Fragmentele celuilalt vas nu ne dau posibilitatea să precizăm dacă aparțin sau nu unei căni mari sau (mai probabil) unui vas cu două torți. Peretele e negru în secțiune, după cum

tot neagră este în cea mai mare parte și suprafața interioară, în timp ce aceea exterioară este brună. Tehnica și motivele decorului sînt comune, deși îmbinarea lor și dispunerea lor mai aerisită îi dau un aspect mai deosebit. În unele locuri se mai păstrează materia albă de incrustație. Inv. III 6198.

204. Urna LIV² aparține aceluiași tip ca și LIV¹, deci are corpul în două etaje, categoric separate printr-o muchie orizontală puternic reliefată. Cele două torți plate și foarte late sînt plasate sub această linie de demarcație. În pastă se observă și pietricele. Peretele este negru în secțiune. Ambele suprafețe au fost inițial tot negre, dar pe alocuri focul rugului le-a pătat în roșu și brun. Decorul încărcat, dar tipic, dispus în zone. Motivul principal de pe partea superioară a corpului este desenul în formă de M, alternînd cu acela căruia nu i-am găsit un nume adecvat. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 36,3 cm; d.m. 31,1 cm; d.g. 20,7 cm. Inv. III 6204.

205. Cana din gura urnei precedente, spartă și puternic calcinată pe rug, este tipică, avînd lobul torții supraînălțat rupt, corpul în colțuri și piciorul inelar. Decorul tipic, foarte bogat, este atent executat, folosind și aici ca motiv esențial desenul în formă de M cu capetele spiralice. În. 10,2 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6205.

206. Urna LIV³ este simplă și tipică, fără etaje; toată buza, o bună parte din gît și chiar o parte din umăr lipsesc din vechime; deci urna a fost pusă în mormînt în stare fragmentară. Cele două torți late sînt destul de neatent modelate. În pastă se văd grăunțe de nisip. Secțiunea peretelui neagră; suprafața, inițial tot neagră, este acum pe alocuri roasă și pătată brun-cenușiu. Nedecorată. În. 32,7 cm; d.m. 26 cm; d.g. 18 cm. Inv. III 6206.

206bis. Fragmentele din gura urnei provin de la o strachină calcinată parțial de focul rugului, care probabil s-a spart cu prilejul incinerării. Nu putem spune dacă vasul aparține seriei de străchini cu buza în colțuri. A avut cel puțin o torțiță. Suprafața este roșcată-brună, cu fisuri și pete cenușii, iar în secțiune peretele este roșu. Decorul tipic, împuns și imprimat, a fost foarte bogat și mai puțin comun, amintind de acela al străchinilor cu picior nr. 293 și nr. 393. Într-adevăr, sub toartă se află un triunghi hașurat, ale cărui catete se răsucesc în cîte un cîrlig spiralic, în timp ce de vîrfurile triunghiului atîrnă un pandantiv-ochelari. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6207.

207. Căniță cu toartă ușor supraînălțată și cu mic gurgui deasupra, avînd corpul sferic, fără colțuri; piciorul, desigur inelar, lipsește din vechime. Peretele e negru în secțiune, numai suprafețele fiind arse la roșu; contactul cu focul rugului a pătat și a ros fața exterioară. Decorul simplu și tipic; motivul principal pe corp este o ghirlandă cu franjuri. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu desăvîrșire. În. 5,2 cm; d.g. 5,2 cm. Inv. III 6201.

208. Vasul cu două torți aparține seriei relativ frecvente cu gura aproape rombică, cu torțile supraînălțate, terminate la partea superioară cu un fel de cioc retezat în triunghi, gîtul destul de înalt și corpul în patru colțuri, avînd la bază un picior inelar. Suprafața, inițial brună, este pătată în negru și cenușiu; în spărtură, peretele e negru. Decor bogat și tipic, folosind ca motiv principal desenul în formă de M. Torțile sînt decorate și pe partea interioară a buzei. Substanța albă de incrustație s-a menținut în multe dintre elementele decorului. În. 10,5 cm. Inv. III 6199.

209. Văscior parțial spart din vechime, în formă de borcănaș rudimentar modelat, cu una (sau două?) proeminențe. Peretele negru în secțiune și brun-cenușiu la suprafață. Nedecorat. În. 7,3 cm; d.g. 6,2 cm. Inv. III 6202.

210. Cănița, a cărei toartă (supraînălțată) lipsește din vechime, are corpul relativ sferic și fundul plat, fără picioruș. Decor tipic, foarte fin, cu motive mai puțin frecvente, între care și unele rozete plasate la încrucișarea unor linii dispuse în cruce. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 5,5 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. III 6200.

— În ceea ce privește cele două fragmente de obiecte de bronz descoperite în cuprinsul acestui complex, primul — aflat în apropiere de cioburile urnei LIV¹ — provine foarte probabil de la un inel de buclă de păr, cu secțiunea aproximativ semisferică, terminat la un capăt cu un vîrf nu prea ascuțit. Bucata de bronz de formă relativ sferică, din urna LIV³, este

numai un fragment dintr-un obiect nedeterminabil, deoarece, nefiind perforată, n-a putut fi o perlă.

Mormîntul LV (pl. XXIX și pl. LXXV). La 1,00 m adîncime a fost descoperit fundul străchinii-capac așezată cu gura în jos, care acoperea în întregime urna: baza acesteia din urmă se afla pe pămîntul galben, la 1,25 m adîncime. Din această pricină, vasul-urnă nu se vede în desenul *in situ*. Pe strachina-capac stătea pieziș o căniță, desigur inițial așezată chiar pe fundul străchinii și alunecată cu prilejul umplerii gropii cu pămînt. În urnă, oase destul de multe, mai ales dacă ținem seama de dimensiunile modeste ale vasului.

211. Urna a avut două torți supraînălțate, gura aproape rombică, gîtul tronconic înalt, corpul destul de armonios bombat și baza plată; una dintre torți e ruptă din vechime. Peretele e negru în secțiune; suprafețele au fost brune-roșcate, dar focul rugului le-a ros și de aceea acum par pătate în negru. Ornamentarea tipică acoperă întreaga suprafață exterioară. De remarcant că și pentru șirul de triunghieri de pe buză s-au folosit matrițe cu marginile crestate. Mai peste tot s-a păstrat substanța albă de incrustație. În. 14,7 cm; d.m. 16,8 cm; d.g. 9,2 cm. Inv. III 6208.

212. Strachina-capac, fragmentară, aparține seriei cu gura în patru colțuri și cu o singură toartă. Pasta este în genere fină, deși în spărtură se văd ici-colo și pietricele. Arderea n-a înroșit decît suprafețele, miezul peretelui rămînînd negru. Focul rugului a alterat aspectul inițial al suprafeței exterioare, care pe alocuri este acum pătată în negru și cenușiu. Decorul tipic, dar mai simplu, acoperă aproape întreaga suprafață exterioară, folosind ca motiv esențial ghirlanda dublă cu franjuri. Din materia albă de incrustație au mai rămas unele resturi. În. 13,7 cm. Inv. III 6209.

213. Cănița de lingă strachina-capac este absolut tipică — toarta supraînălțată, corpul în colțuri și picioruș inelar — deși ceva mai îndesată. Arderea unitară la roșu; cîteva pete cenușii sînt rezultate din contactul cu focul rugului. Decorul tipic, și ca execuție și ca dispunerea motivelor; motivul principal pe corp este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă, pusă în cantități masive, s-a păstrat aproape în întregime. În. 7 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6210.

Mormîntul LVI (pl. XXXIII și pl. LXXV) se prezenta ca un complex de vase și de cioburi împrăstiate, acoperind o suprafață destul de mare; primele fragmente au apărut la 1,00 m adîncime. Așa cum se vede din desenul nostru, o bună parte dintre fragmentele urnei (nr. 214) sînt îngîrămadite în partea de SV a acestui complex, iar celelalte vase (trei vâscioare și o strachină) se aflau în partea de NE. Între vasele nr. 215 și 216 se afla un fragment din altă cană decorată, iar în gura străchinii era pus un os de porc. Faptul că toate vasele au fost găsite într-o poziție verticală aproape perfectă, iar osul în strachină, dovedește că nu ne putem gîndi la o tulburare ulterioară a mormîntului, care să-i fi răvășit inventarul. De aceea este cert că resturile acestui mormînt au fost găsite de noi chiar în felul în care au fost depuse în groapă. Sub cioburile urnei care se văd în plan, mai erau și alte fragmente din același vas. Pe de altă parte, nici printre vasele și cioburile acestui complex, nici în ele și nici sub ele n-a fost găsit nici un singur fragment de os calcinat, așa încît pare evident că ne aflăm în fața unui mormînt simbolic, în care resturile mortului n-au putut fi îngropate, tocmai pentru că n-au putut fi incinerate. Iar cum urna și, în mai mică măsură, unele dintre celelalte vase descoperite în acest mormînt prezintă indicii de ardere secundară, pare verosimil să admitem că și de data aceasta s-a săvîrșit o incinerare simbolică, dîndu-se foc unui rug pe care (sau în jurul căruia) fuseseră așezate vasele destinate mormîntului. În ceea ce privește faptul că urna a fost găsită spartă și fragmentele ei relativ împrăstiate, el s-ar putea explica atît prin spargerea neintenționată a vasului cu prilejul

incinerării, cît și printr-o spargere intenționată, la groapa mormîntului. Pentru prima explicație pledează și faptul că unele din bucăți lipsesc. Altă particularitate o constituie și prezența ciolanului de animal pus în gura străchiniii din mormînt, fie că el reprezintă vreun rest de la un « banchet funebru », fie că este osul unei bucăți mai mari de carne pusă în mormînt spre a-i folosi răposatului drept hrană în « viața viitoare ».

214. Urna, destul de mare, face parte din seria cu corpul în două etaje, despărțite printr-o muchie în relief; a fost însă pusă în mormînt spartă și în stare fragmentară. Două torți plate și late, ușor albiate, alternează cu două proeminente modelate ca niște mici piramide. Peretele este negru în secțiune, fiind ars la roșu numai la suprafață; focul rugului a ros și a pătat pe alocuri în negru suprafața. Nedecorată. D.m. 40 cm. Inv. III 6211.

215. Căniță de formă tipică, cu toarta plată supraînălțată și îndoită sus în unghi, cu muchie orizontală, avînd corpul puțin asimetric, cu proeminente, și cu picior inelar. Peretele este roșu la suprafață și negru în secțiune. Decorul folosește ca motiv principal pe corp desenul în formă de M. Se mai păstrează substanță albă pe alocuri. În. 8,3 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6214.

216. Cană de aceeași formă, dar mult mai mare, avînd buza ușor știrbită și gîtul crăpat, cu toarta supraînălțată, corpul în colțuri și picior inelar. Suprafața inițial brună a fost roasă și pătată în negru-cenușiu. Decorul tipic este mai puțin încărcat, cu același desen în formă de M, pe corp. Decorul de pe torți trece și pe buza interioară. În. 11,2 cm; d.g. 9 cm. Inv. III 6215.

217. Vas cu corpul sferic turtit, fără toartă, din care lipsesc unele fragmente, fiind spart și deformat; colțurile corpului sînt destul de proeminente și străpunse vertical. Suprafața cenușie pătată. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară, corpul fiind împărțit într-un fel de metope lunguiețe. Nu se mai păstrează decît foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 9,1 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6213.

218. Strachina în care se afla osul de porc, de dimensiuni modeste, este ceva mai zveltă și cu gura circulară, de pe care pornește o toartă plată destul de mică. Peretele este negru în secțiune, în timp ce ambele fețe sînt arse la roșu. Roasă și pătată de arderea secundară, suprafața exterioară a fost folosită în întregime drept cîmp decorativ, corpul fiind împărțit în metope ca la vasul precedent. Se păstrează destulă materie albă de incrustație. Inv. III 6212.

219. Fragmentele găsite între cele două căni aparțin tot unei căni calcinate și decorate în maniera tipică. Este sigur că acest vas a fost calcinat și s-a spart la rug, ceea ce confirmă observația noastră că și în lipsa cadavrului se săvîrșea ceremonia simbolică a incinerării, prin arderea rugului. Inv. III 6216.

Mormîntul LVII (pl. XXXIII și pl. LXXVI). La 0,70 m a apărut buza știrbită a unei urne înalte, al cărei fund stătea la 1,10 m adîncime pe pămîntul cafeniu închis. Ceva mai jos de mijlocul urnei, spre E de ea, o căniță răsturnată cu gura spre N se rezema de urnă. De cealaltă parte, altă căniță spartă și răsturnată, alături de trei cioburi din buza urnei. În gura urnei, cinci fragmente din partea dinspre fund a unei străchini-capac, care desigur ținuse efectiv rolul de capac, dar a fost pusă în mormînt în starea fragmentară în care am găsit-o noi. Urna era aproape plină cu foarte multe oase sfărîmate. Nu încapă nici o îndoială că atît fragmentele din buza urnei, cît și cele două cănițe n-au fost găsite de noi în poziția inițială, ci vor fi căzut în timpul umplerii gropii cu pămînt. Este totuși greu de crezut că cele două cănițe ar fi fost puse pe fragmentele de capac de pe urnă, deoarece în acest caz ar fi putut rămîne în gîtul urnei. În orice caz, nu au putut fi așezate pe umărul urnei, deoarece acesta este prea puțin arcuit pentru a da posibilitatea așezării unor vase pe el. Reconstituirea noastră prezintă de data aceasta un caracter mai ipotetic.

220. Urna înaltă, deși tipică, este ceva mai zveltă decît de obicei, gîtul reprezentînd cam o treime din înălțimea totală. Are două torți plate și late (una lipsă din vechime) și două puternice umflături intermediare, plasate ceva mai sus decît torțile și avînd un fel de creastă verticală. Pasta, conținînd și unele pietricele, a rămas neagră în secțiune. Și învelișul exterior a fost negru,

deși arderea secundară l-a ros și pe alocuri l-a pătat în brun și cenușiu. O serie de dungi paralele verticale pe gît țin de tehnica prelucrării suprafeței vasului, neavînd nici un rol decorativ, căci urna n-a fost decorată. În. 37,7 cm; d.m. 25 cm; d.g. 18,4 cm. Inv. III 6218.

221. Strachina-capac va fi fost destul de mare și probabil de tipul obișnuit. Nici arderea secundară, care a calcinat parțial vasul, n-a putut pătrunde întreaga grosime a peretelui dinspre fund, numai suprafețele fiind roșii. De altfel din vas au fost puse în mormînt numai cîteva fragmente. Decorul tipic a acoperit desigur întreaga suprafață exterioară; deasupra succesiunii de gropițe impuse în jurul fundului se află grupe de cîte șase mici impresiuni semicirculare, așa cum nu am mai întîlnit pe nici un alt vas de la Cîrna. Se păstrează destul de multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6219.

222. Cănița găsită intactă lingă urnă (foarte ușor atinsă de cazmaua lucrătorului) este tipică, avînd toarta suprainălțată, corpul cu creste și picior inelar. Peretele e negru în secțiune și conține pietricele. Suprafața arsă la roșu păstrează pe alocuri resturi din lustrul inițial, deși a fost pătată cenușiu de focul rugului. Piciorul inelar este străpuns de o găurice orizontală, particularitate mai rar întîlnită și al cărei rost nu poate fi precizat. Decorul acoperă întregul vas, inclusiv toarta și fața ei dinspre gură, folosind pe corp obișnuitul motiv în fomă de M. Substanța albă de incrustație, păstrată aproape toată, a fost așternută masiv. În. 8,6 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6220.

223. Vasul spart, situat diametral opus față de cănița precedentă, aparține seriei cu corpul sferic turtit, dar a fost pus în mormînt în stare fragmentară, deoarece o serie de fragmente lipsesc din vechime. Arderea secundară a ros adînc suprafața. Decorul e tipic, împuns și imprimat, folosind, între alte motive, și pe acela în formă de pandantiv-ochelari răsturnat, cu buclă. Nu s-a păstrat decît puțină materie albă de incrustație. Inv. III 6221.

Mormîntul LVIII (pl. XXXIV și pl. LXXVI). La 0,70 m adîncime am dat de fundul străchinii, așezată cu gura în jos pe urnă; buza urnei ieșea printre fragmentele străchinii, iar unele dintre acestea au alunecat pe umărul urnei. Baza urnei era la 1,05 m adîncime, pe pămîntul cafeniu deschis, în zona de tranziție spre galben. În gura ei se aflau și alte fragmente din strachina-capac, precum și cîteva fragmente dintr-o altă strachină de același tip, spartă cu prilejul incinerării. În interiorul urnei, pămînt și multe oase.

224. Urna, cu excepția unei crăpături la buză, este cu totul intactă și aparține seriei cu corpul în două etaje, despărțite printr-o muchie orizontală reliefată; două torți late se arcuiesc de pe această muchie pînă pe linia celui mai mare diametru; în spațiile intermediare sînt plasate două gurguie prismatice. Decorul tipic acoperă vasul începînd de pe fața superioară a buzei și pînă la linia de bază a torților. Ghirlandele din jumătatea superioară servesc pentru delimitarea unor metope verticale, în timp ce acelea din zona inferioară a corpului constituie un motiv de sine stătător. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu desăvîrșire. În. 33,4 cm; d.m. 29,7 cm; d.g. 28,7 cm. Inv. III 6222.

225. Strachina-capac, cu gura în patru colțuri puțin ridicate, a fost spartă și parțial calcinată de focul rugului. Unica toartă pornind de pe buză este modelată la partea superioară ca o șă cu colțuri (*ansa lunată*). Deși pasta este fină, conține și pietricele. A fost arsă la roșu, dar peretele nu este chiar uniform pătruns. Decorul tipic, executat cu instrumente mai fine, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv baza, ceea ce înseamnă desigur că dintru început acest vas a fost destinat rolului de capac. Atît la toartă, cît și pe celelalte colțuri, buza a fost decorată și pe fața interioară, fiind totodată crestată pe toată circumferința ei. Între motivele folosite, alături de acela în formă de M complicat, predomină franjurile cu capetele spiralice, «fluturașii» etc. Și pe fundul vasului se află patru impresiuni de cercuri concentrice în cruce, constituind astfel o excepție de la obișnuitul sistem de decorare a vaselor. Numai pe alocuri se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 10,7 cm. Inv. III 6223.

226. Fragmentele din a doua strachină (mai toate aparținînd zonei dinspre fund a vasului) poartă urmele unei puternice arderi secundare. Decorul tipic, împuns. Din ceea ce s-a păstrat, rezultă că și pe acest vas motivul în formă de M a jucat un rol principal. Din culoarea albă s-au păstrat puține resturi. Inv. III 6224.

Mormîntul LIX (pl. XXXIV și pl. LXXV) s-a semnalat printr-o ceașcă (a cărei toartă a apărut la 0,90 m adîncime) așezată vertical în gura urnei, în timp ce baza acesteia din urmă se afla la 1,10 m adîncime. Urna a fost depusă în mormînt aproape fără gît, așa încît ceașca era aproape la nivelul umărului urnei. Lîngă urnă, chiar la linia celui mai mare diametru, două cănițe destul de apropiate, dintre care una crăpată. Este probabil că ele au fost așezate pe umărul urnei, de unde au alunecat în timp ce groapa era umplută cu pămînt, sau poate după aceea. În urna crăpată, pămînt și multe oase.

227. Urna, deși tipică, este mult mai zveltă decît de obicei. Gîtul lipsește aproape cu totul; a avut două torți late, așezate simetric. Pasta conține pietricele și fragmente mărunte de cioburi sfărîmate. Peretele e negru în secțiune; cele două fețe sînt pe alocuri roșii, cele mai multe porțiuni ale suprafeței exterioare fiind negricioase. Nedecorată. În. 33,3 cm; d.m. 27,5 cm. Inv. III 6 225.

228. Ceașca (sau strachina mică?) cu toarta plată supraînălțată, așezată în gura urnei în loc de capac, a fost deformată de arderea secundară, care pe alocuri i-a alterat culoarea roșie inițială. Nedecorată. În. 10,1 cm; d.g. 14 cm. Inv. III 6 226.

229. Cănița cea mică, deși aparține tipului obișnuit, cu toarta supraînălțată și cu corpul cu creste, se deosebește de majoritatea exemplarelor de acest fel prin faptul că are corpul modelat ca un fel de bot lunguiet în zona diametral opusă torții. Piciorușul este străpuns de o gaură orizontală. Arderea secundară a alterat aspectul inițial, suprafața fiind acum roasă în cea mai mare parte, iar culoarea roșie păstrîndu-se numai pe unele porțiuni, restul fiind brun și cenușiu. Și decorul tipic e mai puțin comun, fiind mai aerisit și folosind pe lîngă spirala în S trasată vertical și «fluturași» mai mari decît de obicei. Nu s-a păstrat nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 7,3 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. III 6 227.

230. Cealaltă căniță, din care lipsesc cîteva fragmente, este în schimb tipică (toartă supraînălțată, corp în colțuri și picior inelar). Arderea în cuptor n-a pătruns tot peretele, deși acesta e subțire, miezul fiind negru și numai cele două fețe fiind roșii. În schimb, arderea secundară a ros și a pătat cenușiu și roșu închis unele porțiuni, mai ales dinspre fund. Decorul tipic este foarte sobru, avînd, între altele, pe corp trei rozete mari din cercuri concentrice cu raze. Foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 8,5 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6 228.

Mormîntul LX (pl. XXXV și pl. LXXVI). La 0,90 m adîncime se aflau cioburile unei străchini-capac, așezată normal, cu fundul în gura urnei; printre ele, și un fragment dintr-o căniță. Gura și gîtul urnei erau sparte, diferitele fragmente fiind căzute în afară; corpul urnei, crăpat și spart, avea fundul la 1,15 m adîncime, pe pămîntul cafeniu-gălbui. În urnă, multe oase; între ele, răsturnat cu gura în jos, un vas cu căpăcelul în gură.

231. Urna simplă, tipică, cu umărul bombat și patru torți mari și late. Peretele, în care se văd și pietricelele, e negru în secțiune. Gîtul și buza sînt roșii-brune, dar restul e negru-cenușiu; partea dinspre fund prezintă crăpături fine și are un aspect zgrunțuros, datorat cu siguranță arderii secundare. Dar e greu de presupus că și culoarea roșie-brună-portocalie a gîtului și a buzei se datorește aceluiași fenomen; mai degrabă s-ar putea atribui unei arderi inițiale inegale. Nedecorată. În. 27,8 cm; d.m. 30,7 cm; d.g. 26,7 cm. Inv. III 6 229.

232. Strachina-capac din gura urnei este tipică, cu gura în patru colțuri și cu o torțiță sub unul dintre acestea; este ușor deformată și pe alocuri calcinată din pricina arderii secundare. Peretele, pătruns uniform la roșu și cu ambele suprafețe roșii, este pătat în porțiunile calcinate și a devenit pe alocuri cenușiu chiar în secțiune. Decorul tipic, precis executat, acoperă întreaga suprafață exterioară, folosind ca motiv principal ghirlanda cu franjuri. S-a mai păstrat destulă substanță albă de incrustație. În. 9,6 cm. Inv. III 6 230.

233. Vasul descoperit în interiorul urnei aparține seriei cu corpul sferic mai turtit la partea superioară și modelat cu patru creste verticale străpunse de asemenea vertical, avînd la bază un picior inelar. Peretele e roșu, atît în secțiune cît și pe cele două fețe; arderea secundară

a înnegrit întreaga jumătate inferioară a vasului și a ros-o, așa încît au ieșit la iveală și pietricele mărunte amestecate în pastă. Decorul este foarte fin și tipic, acoperind întreaga suprafață exterioară și avînd ca motive principale desenul în formă de M, triunghiuri hașurate și « fluturași ». S-a păstrat destulă substanță albă de incrustație. În. 8,4 cm; d.g. 5,4 cm. Inv. III 6232.

234. Căpăcelul e în formă de « pălărie mexicană », cu calota conică străpunsă vertical și goală în interior și cu borurile în patru colțuri ușor ridicate și perforate. Decorul tipic, exclusiv pe fața superioară, a fost umplut din plin cu substanță albă de incrustație, din care se păstrează însă numai unele resturi. Din păcate, acest căpăcel s-a pierdut între timp.

Mormîntul LXI (pl. XXXV, pl. LXXVI și pl. LXXVII). Strachina-capac, așezată cu fundul în sus, a ieșit la iveală la 0,75 m adîncime; baza urnei se afla la 1,12 m adîncime, pe pămînt cafeniu-gălbui. Spre VNV, chiar lîngă strachina-capac, o căniță spartă. De sub strachină, printre spărturi, apare buza și o toartă a unei alte străchini, așezată în poziție normală în gura urnei. În această strachină se afla un vas mai mare, cu două torți supraînălțate (una lipsă din vechime), avînd, la rîndul ei, în gură un ciob mare. În pămîntul din vasul cu două torți se aflau și cîteva oscioare, iar în urna mare și crăpată, multe oase, pe care stătea o căniță. La 30 cm spre E de acest complex, o căniță răsturnată, avînd gura și toarta rupte din vechime; în pămîntul dintre ea și urnă s-a găsit un os mic. Faptul că vasul cu două torți, așezat în strachina din gura urnei, conținea și el cîteva oase, acoperite cu un ciob mare, cu rol de capac, pare a arăta că și aci este vorba de un mormînt dublu. În ceea ce privește cănița găsită lîngă strachina-capac, este destul de verosimil să credem că ea a fost așezată chiar pe strachina-capac, de unde se va fi deplasat în timp ce se umplea cu pămînt groapa mormîntului, sau după aceea. Este însă greu de presupus că cealaltă căniță aflată la circa 30 cm de mormînt să fi fost și ea inițial așezată pe strachina-capac, deoarece ar trebui să presupunem, pe de o parte, că groapa a fost foarte mare, iar în al doilea rînd că această căniță a fost proiectată destul de puternic de pe capac, tot în timpul umplerii gropii cu pămînt, ceea ce pare mai puțin posibil. Dar dacă ea n-a fost inițial așezată pe strachina-capac, atunci trebuie să admitem că n-a avut nici o legătură cu acest mormînt și prezența ei în locul unde am găsit-o noi ar trebui atribuită unei gropi anterioare (resturile vreunui mormînt risipit din vechime?).

235. Urna este de tipul comun, avînd patru torți late, ce străjuiesc la distanțe egale linia de maxim diametru al vasului. Pasta conține pietricele; peretele e negru în secțiune; ambele fețe au fost brune-roșcate, inițial lustruite, fiind roase și pătate în negru și cenușiu. Nedecorată. În. 39,3 cm; d.m. 36 cm; d.g. 26 cm. Inv. III 6234.

236. Strachina-capac, de dimensiuni mari, este una dintre piesele cele mai reprezentative descoperite în necropola de la Cîrna, prin bogăția, varietatea și perfecțiunea execuției motivelor decorative. Forma este tipică, cu gura în patru colțuri; două torți late, îndoite în unghi, sînt plasate sub două dintre colțurile gurii. Pasta fină; peretele n-a fost pătruns pretutindeni la roșu, însă ambele suprafețe au fost arse la roșu și acoperite inițial cu un înveliș care a căpătat în cuptor o culoare brună-roșcată, fiind de altfel lustruit cu îngrijire. Focul rugului a pătat unele porțiuni și în special a înnegrit partea interioară dinspre fund, ceea ce ar putea să însemne că și în timpul ceremoniei funerare strachina-capac fusese așezată cu gura în jos (pe urnă?). Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară, dar trece și în interiorul buzei, de jur împrejurul gurii: acesta este singurul exemplu de decorare interioară a întregului perimetru al buzei străchinilor de acest tip. Pe de altă parte, dacă pentru buză și pentru gît sînt folosite motivele obișnuite acestor zone, pe umăr aleargă o spirală fugătoare; sub această friză se află o ghirlandă cu arcuiri convexe și cu franjuri, ce despart vasul în metope verticale. Realizarea decorului este de o precizie excepțională, iar ansamblul, deși poate prea încărcat, este de mare efect. La aceasta contribuie în mare măsură și substanța albă de incrustație, păstrată în cantitate mare. În. 16,4 cm; d.g. 33 cm. Inv. III 6240.

237. Strachina din gura urnei a fost pusă în mormînt în stare fragmentară; aparține tipului cu gura circulară și a avut două torți inelare puțin supraînălțate (una lipsește din vechime) și două gurguie intermediare pe umărul ușor arcuit. Pasta conține și pietricele. Peretele e negru în secțiune; fața interioară este neagră, iar aceea exterioară brună-cenușie. Unele porțiuni, pe care se mai păstrează lustrul, dovedesc că aceasta a fost culoarea inițială; unele pete arată că și acest vas a avut de suferit de pe urma contactului cu focul rugului. Nedecorată. În. 9,4 cm; d.g. 17,2 cm. Inv. III 6239.

238. Vasul cu două torți, găsit în strachina precedentă, a fost așezat și el deteriorat în mormînt: îi lipsește din vechime una dintre torți și o parte din gît. Gura este romboidală, cu lobiile dintre torți mai ridicați; cele două torți se arcuiesc de pe buză pe umăr. Gîtul vasului e destul de înalt, corpul umflat și turtit, iar baza este un picior inelar. Peretele este negru în secțiune, cu excepția unor zone foarte subțiri la suprafață, unde a devenit roșu-brun; dar focul rugului l-a ros și l-a înnegrit pe cea mai mare parte a suprafeței exterioare. Decorul, acoperind pe lîngă întreaga suprafață exterioară și interiorul buzei lîngă torți, are o respirație mai largă, în special pe corp, unde motivul esențial este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 13,2 cm; d.m. 14 cm. Inv. III 6237.

239. Ciobul din gura vasului precedent aparține unui fund gros de vas mare; în secțiune se văd pietricele și mai ales cioburi sfărîmate. Este sigur că în mormînt n-a fost depus decît acest fragment. Inv. III 6203.

240. Cănița tipică, cu toarta plată supraînălțată și cu corpul colțuros, care stătea pe oasele din urnă, este foarte bine conservată: în afară de o mică știrbitură la gură și alta la piciorul inelar — care ne îngăduie să constatăm că, cel puțin aici, arderea inițială a pătruns peretele la roșu — restul e intact. Pe cea mai mare parte a suprafeței (exterioare și interioare) se păstrează culoarea inițială, brună-roșcată, cu resturi clare de lustru; ici-colo focul rugului a înnegrit sau a pătat cenușiu suprafața exterioară. Decorul tipic, executat destul de fin și cu precizie, acoperind toată această suprafață, este bogat, folosind pe zona buzei și a gîtului întocmai aceleași motive ca pe vasul cu două torți. Pe corp de asemenea avea aceleași motive în formă de M, dar mult mai complicate. Substanța albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte. În. 8,7 cm; d.g. 7,8 cm. Inv. III 6235.

241. Cănița (spartă din vechime) găsită lîngă strachina-capac este de același tip cu aceea precedentă, dar ceva mai mică. Peretele subțire este negru în secțiune, numai cele două fețe fiind roșii; focul rugului l-a ros și l-a pătat. Decorul folosește aceleași motive ca la vasele precedente, dar întrucîtva mai simple și cu unele elemente secundare deosebite. S-a păstrat multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6238.

242. Cănița descoperită la circa 30 cm de urnă este de același tip — gîtul și toarta lipsind din vechime — dar are peretele ceva mai gros, negru în secțiune. Exteriorul, inițial brun-roșcat, este ros și pătat. Decorul constă exclusiv din caneluri, unele dintre acestea avînd capetele răsucite spiralic, procedeu mai rar întîlnit la Cîrna. În. 7,1 cm; d.g. 6,2 cm. Inv. III 6236.

Mormîntul LXII (pl. XXXVI și pl. LXXVII). La adîncimea de 0,70 m a apărut fundul unei străchini-capac, spartă, așezată cu gura în sus pe o urnă a cărei bază stătea la 1,10 m adîncime pe pămîntul cafeniu deschis. În urnă, pămînt și multe oase.

243. Urna, deși tipică, face parte dintr-o grupă mai zveltă, partea superioară a corpului fiind mai scundă decît aceea inferioară. Cele patru torți late, cu marginile puțin reliefate, sînt plasate chiar pe linia celui mai mare diametru. Pasta, mai fină, conține și grăunțe de nisip. Peretele, subțire, este negru în mijlocul secțiunii și brun-roșcat la suprafață; focul rugului l-a pătat în negru și cenușiu. Nedecorată. În. 39,7 cm; d.m. 32,4 cm; d.g. 25,8 cm. Inv. III 6241.

244. Strachina-capac este tipică, cu gura în patru colțuri și cu una (sau două?) torți plate; a fost pusă în mormînt în stare fragmentară. Pasta fină; peretele pătruns perfect la roșu; suprafața brun-roșcată păstrează pe alocuri lustrul. Decorul tipic acoperea întreaga suprafață exterioară, avînd ca motiv esențial ghirlanda cu franjuri în care se păstrează multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6242.

Mormîntul LXIII (pl. XXXIV și pl. LXXVII). La 0,75 m adîncime au ieșit la iveală fragmentele unei străchini așezate normal în gura urnei; fundul acesteia se afla la 0,98 m adîncime, în pămîntul cafeniu închis. În apropiere de urnă, două-trei fragmente ceramice străine, fără legătură cu mormîntul. În urnă, destul de multe oase. Groapa acestui mormînt a fost mai puțin adîncă decît a celor mai multe dintre mormintele de la Cîrna, poate tocmai din pricină că și urna cu oseminte era mult mai puțin înaltă.

245. Urna este o oală cu două torți, cu buza ușor răsfrîntă orizontal, gîtul relativ cilindric, corpul ca o sferă retezată la ambii poli și fundul plat. Peretele, modelat dintr-o pastă amestecată cu grăunțe de nisip și pietricele, este negru în secțiune și oarecum brun-cenușiu pe cele două fețe. Decorul tipic și bogat acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza și torțile. Spiralele, triunghiurile hașurate, cercurile concentrice imprimate și desenele în formă de M sînt principalele elemente folosite. S-au mai păstrat numai resturi neînsemnate de materie albă de incrustație. În. 20,2 cm; d.m. 20,1 cm; d.g. 13,5 cm. Inv. III 6243.

246. Strachina face parte dintr-o serie mai puțin frecvent întîlnită: gura este destul de închisă și ceva mai verticală, avînd un singur colț pe care a fost prinsă unica toartă (ruptă din vechime), baza este modelată ca un picior inelar. Peretele n-a fost pătruns complet la roșu, în secțiune fiind negru, iar cele două fețe fiind roșii. Decorul, tipic, foarte neglijent; motivul principal de pe corp este o ghirlandă trasată primitiv, de care atîrnă și franjuri. Nu se păstrează substanță albă de incrustație decît pe picior. În. 9,6 cm; d.g. 11,5 cm. Inv. III 6244.

Mormîntul LXIV (pl. LXXVIII) cuprindea numai două căni: una crăpată, așezată vertical la 0,55 m adîncime și conținînd cîteva oscioare sfărîmate, și a doua cu totul fragmentară, așezată probabil în gura vasului precedent; nu sîntem însă siguri că aceasta a fost poziția ei inițială, deoarece cu prilejul descoperirii a fost spartă și deplasată din loc. Unele cioburi s-au și pierdut; altele lipseau din vechime, cum se poate constata din spărtură, așa încît vasul n-a putut fi întregit și în felul acesta n-am putut reproduce reconstituirea mormîntului în poziția originală.

247. Cana-urnă, crăpată din vechime, este tipică, avînd toarta supraînălțată răsucită aproape inelar la partea superioară, iar corpul în colțuri și picior inelar. Peretele, deși subțire, este mai mult negru în secțiune, numai fața exterioară fiind arsă la roșu; focul rugului a ros și a înnegrit unele porțiuni. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară — inclusiv fața interioară a buzei — pe întregul perimetru; a fost executat cu precizie și cu instrumente foarte fine. Triunghiurile hașurate, cercurile concentrice, dar mai ales motivul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic sînt de o precizie și de o finețe excepțională. Substanța albă de incrustație a rămas destul de multă pe alocuri. În. 11,4 cm; d.g. 9 cm. Inv. III 6245.

248. Despre cealaltă căniță nu se poate spune decît că aparținea aceleiași forme, dar era de dimensiuni mai mici. Decorul tipic este mai puțin îngrijit. Inv. III 6252.

Mormîntul LXV (pl. XXXVI și pl. LXXIX). La 0,90 m adîncime s-au descoperit primele fragmente ale străchini-capac așezate cu gura în jos pe urnă; fundul acesteia era la 1,20 m adîncime, în pămîntul galben. Strachina spărgîndu-se, fragmentele ei au alunecat treptat pînă aproape de linia celui mai mare diametru al urnei. În gura urnei, în afară de unele fragmente din strachina-capac, s-au găsit și alte cîteva fragmente provenind de la cel puțin două vase diferite. În corpul urnei, pe lîngă cîteva fragmente din propriul său perete, spart, se aflau foarte multe oase relativ mari și pămînt.

249. Urna este de tip comun, partea inferioară a corpului prelungindu-se însă ceva mai mult spre fund. Cele două torți late sînt plasate mai sus decît de obicei. Peretele e negru în secțiune și pe ambele fețe; se păstrează chiar lustrul pe alocuri, dar în genere focul rugului l-a pătat și l-a ros. Nedecorată. În. 36,3 cm; d.m. 24,6 cm; d.g. 18,7 cm. Inv. III 6246.

250. Strachina-capac aparține seriei cu gura modelată în patru colțuri, buza groasă în muchii și o singură toartă sub unul dintre cele patru colțuri. Ardere perfectă la roșu, pe alocuri

păstrându-se și lustrul. Decorul tipic, acoperind întreaga suprafață exterioară — inclusiv buza — folosește motive și procedee comune pentru străchini-capace, însă trădează o mină mult mai puțin îndemînatică. Friza de ghirlande fine de pe umărul vasului capătă pe alocuri un aspect unghiular-colțuros, iar marea ghirlandă unghiulară, cu franjuri, de pe corp, ca și gropițele de la care pornesc arcurile ghirlandei, n-au fost trasate perfect simetric, meșterul fiind nevoit să intervină ici-colo cu unele completări și corectări. Substanța albă de incrustație s-a mai păstrat în unele locuri. În. 17,7 cm; d.g. 29,7 cm. Inv. III 6247.

251. Dintre celelalte fragmente din gura urnei, cel puțin unul făcea parte dintr-o cană cu corpul în colțuri, de dimensiuni ceva mai mari decât majoritatea cănilor, decorată cu largi caneluri verticale. Inv. III 6249.

251bis. Alte fragmente provin dintr-o strachină, cu decor ceva mai fin împuns și imprimat, asupra căruia nu avem motive să stăruim și în care se păstrează și substanță albă de incrustație. Inv. III 6246.

Pare sigur că vasele din care provin aceste fragmente s-au spart în bucăți cu prilejul ceremoniei incinerării, iar familia răposatului nu le-a mai adunat pe toate, ducând la groapă numai câteva cioburi, împreună cu urna și cu strachina-capac.

Mormîntul LXVI (pl. XXXVI și pl. LXXVIII) a avut o groapă ceva mai adîncă, deoarece strachina-capac așezată cu gura în jos pe urnă a ieșit la iveală abia la 1,00 m adîncime, iar baza urnei se afla la 1,25 m, pe pămîntul galben. În interiorul urnei, pe fund, oase mici, destul de puține; pe ele, culcată pe o parte, o statueta intactă, de care s-au lipit cîteva spărturi de oase.

252. Urna, de dimensiuni modeste, este numai relativ tipică, fiind mult mai turtită decît de obicei; a avut două torți late semicirculare (una lipsește din vechime) și două proeminente lunguiețe, orizontale, crestate vertical. Peretele e negru în miezul secțiunii, numai cele două fețe fiind brun-roșcate. O bandă îngustă de impresiuni verticale accentuează linia de despărțire dintre git și umăr, constituind singurul element decorativ (în afară de cele două proeminente) al acestui vas. În. 22,7 cm; d.m. 20,9 cm; d.g. 17,5 cm. Inv. III 6250.

253. Strachina-capac face parte tot din grupa străchinilor cu picior inelar, cu buza în patru colțuri și cu o toartă relativ plată, semicirculară. Peretele este negru în miezul secțiunii, numai cele două fețe rămînînd inițial brun-roșcate. Focul rugului a ros și a pătat fața exterioară. Interiorul a fost modelat cu destulă neglijență, ceea ce ne-ar îndreptăți să presupunem că vasul a fost destinat dintru început să joace rolul de capac. Decorul tipic, acoperind întreaga suprafață exterioară, este destul de simplu pe git; pe umăr se introduce însă un motiv mult mai rar, acela al frizei meandrice; deși aceste meandre nu au unghiurile bine marcate, realizarea acestui desen este mult mai aproape de meandre decît de spirale, mai ales că la Cîrna spiralele sînt uneori atît de strîns răsucite, încît se pot înscrie într-un cerc. Restul corpului este decorat cu două ghirlande paralele, cu franjuri. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și s-a păstrat în mare măsură. În. 14,3 cm. Inv. III 6251.

S.5. Statueta aflată pe oasele din interiorul urnei, deși a avut și ea de suferit de pe urma arderii secundare, este într-o stare foarte bună de conservare, nefiind de loc știrbită. Ornametarea este mai bogată pe față și ceva mai puțin încărcată pe spate. Inv. III 6544.

Mormîntul LXVII (pl. XXXVII și pl. LXXIX). La 0,80 m adîncime se afla o strachină așezată cu gura în jos pe fundul unei străchini-capac, pusă, la rîndul ei, cu gura în sus pe urnă. Spre NV de urnă, lipită de ea, o căniță fragmentară; spre SE, alte două cănițe. Este probabil că toate acestea au fost așezate inițial pe umărul urnei, fiind ținute în această poziție de strachina-capac. Sub prima căniță s-au găsit oscioare. În strachina de deasupra se aflau cîteva cioburi, inclusiv fundul altui vas, așezat cu gura în jos. Atît strachina-capac cît și urna erau sparte. Baza urnei stătea la 1,15 m adîncime, pe pămîntul cafeniu-gălbui. În urnă, în afară de un ciob de la alt vas, foarte multe oase și deasupra lor pămînt.

254. Urna este tipică, cu patru torți mari străjuind linia de maxim diametru. Peretele, în care se văd multe pietricele, este negru atît în secțiune cît și pe ambele fețe; pe unele

porțiuni se mai păstrează și lustrul inițial, deși focul rugului a pătat pe alocuri fața exterioară în brun-cenușiu. Nedecorată. În. 37,4 cm; d.m. 32 cm; d.g. 25,6 cm. Inv. III 6253.

255. Strachina de deasupra străchinii-capac este absolut tipică, avînd gura în patru colțuri și o tortiță. Peretele este negru în secțiune, fața interioară fiind foarte neatent lucrată, în timp ce fața exterioară este atent lustruită în nuanțe negre și cafenii (ultima nuanță datorită poate arderii secundare, care pe alocuri a ros și a pătat vasul chiar în brun-roșcat). Elementul principal al decorului tipic este constituit de o dublă ghirlandă arcuită. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 11,2 cm; d.g. 23,8 cm. Inv. III 6257.

256. Strachina-capac, de același tip, are buza în muchii și o toartă plată unghiulară, umărul fiind mai accentuat decît la vasul precedent. Peretele n-a fost pătruns în chip uniform, dar ambele suprafețe sînt arse la roșu; focul rugului a făcut să se piardă lustrul inițial și a pătat unele porțiuni. Decorul, îngrijit și bogat, începe chiar de pe buza crestată cu grupe de liniute și coboară pînă la fund. De remarcat friza de spirale ce aleargă imediat sub umăr; aceste spirale nu sînt toate egale, ceea ce dovedește că au fost executate cu un instrument cu vîrful dublu ascuțit, dar nu cu o matriță. Decorul este trasat îngrijit și a fost umplut masiv cu substanță albă de incrustație. În. 15,1 cm; d.g. 26 cm. Inv. III 6258.

257. Cănița din partea de NV a străchinii-capac a fost pusă în mormînt în stare fragmentară, între fragmentele ei găsindu-se de altfel și un ciob străin. Aparține tipului comun, cu toarta supraînălțată și cu corpul bombat (probabil colțuros). Arderea inițială a pătruns egal la roșu toată grosimea peretelui, culoarea suprafețelor fiind de asemenea roșie. Decorul tipic e ceva mai simplu, folosind pe corp ghirlande și franjuri, iar pe toartă două linii terminate în capete spiralice. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 6,8 cm; d.g. 6,8 cm. Inv. III 6255.

258. Căniță de același tip, avînd corpul cu colțuri și picioruș inelar; partea de sus a torții, modelată ca un lob dreptunghiular cu două începuturi de coarne, este întreagă; dintr-o mică spărtură a piciorului inelar se poate observa că arderea a pătruns în chip uniform la roșu întreaga grosime a peretelui. Ambele suprafețe au fost inițial roșii și, cu excepția cîtorva porțiuni ceva mai roase, n-au avut mult de suferit din pricina focului rugului. Piciorul inelar a fost împuns cu intenția de a se obține o găurică orizontală, ca la alte exemplare, dar străpungerea n-a fost realizată. Decorul tipic, executat foarte fin, dă preferință pe corp unor complicate motive în formă de M. Multă substanță albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6256.

259. Căniță pusă în mormînt în stare fragmentară, de același tip și prezentînd aceleași particularități de ardere ca aceea descrisă la nr. 257; decorul este și el similar, deși ceva mai bogat. Nu se mai observă resturi de materie albă. Inv. III 6254.

Mormîntul LXVIII (pl. LXXVIII). Unicul element de inventar îl reprezintă o cană (?) fragmentară și crăpată, găsită la 1,00 m adîncime, în care se aflau foarte puține oase sfărîmate mărunt. Este sigur că această «urnă» s-a spart cu prilejul ceremoniei incinerării, familia mortului nedîndu-și prea multă osteneală să adune toate resturile. Acesta este unul dintre mormintele cele mai sărace de la Cîrna.

260. Urna pare să fi fost o cană — de dimensiuni mai mari decît acelea obișnuite — cu o toartă supraînălțată, modelată la partea superioară cu o șa puternic albiată și deci cu două colțuri laterale; corpul este tipic, colțuros. Peretele, negru în secțiune, are un înveliș subțire brun-cenușiu, pe alocuri ros și pătat în urma arderii secundare. Decorul tipic, destul de bogat și de fin executat, folosește și motivul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. Inv. III 6259.

Mormîntul LXIX (pl. XXXVII și pl. LXXVIII) face parte din aceeași serie de morminte sărace, conținînd numai cîteva fragmente de vas mare, al cărui fund a ieșit la iveală la 0,90 m adîncime, fiind așezat cu gura în sus pe o urnă ce stătea pe pămîntul galben la 1,20 m adîncime. În interior, oase destul de multe și relativ mari.

261. Urna, de dimensiuni medii, este în linii generale tipică, dar destul de turtită, avînd baza ușor profilată. Cele două torți late, mici, alternează cu două proeminente-creste, așezate orizontal pe linia celui mai mare diametru. Pasta conține și fragmente de cioburi sfărîmate; perețele, aproape cu totul negru în secțiune, cu excepția suprafeței, care este roșie-brună; pe alocuri

aspectul inițial a fost parțial alterat din pricina arderii secundare. Nedecorată. În. 23 cm; d.m. 22,5 cm. Inv. III 6260.

262. Fragmentele de vas ce slujeau drept capac provin de la un vas destul de mare, cu pereții mai groși chiar decît ai urnei, și a cărei formă pare a fi fost aceea de borcan, profilul semănînd cu acela al părții inferioare a unei urne Latene de tip « sac ». În pastă au fost amestecate și pietricele destul de mari, alături de altele mai mărunte. Peretele este negru în secțiune, numai cele două suprafețe fiind inițial arse la roșu. Se observă clar efectele arderii secundare. Nedecorat. Inv. III 6530.

Mormîntul LXX—LXX^{bi} (pl. XXXVIII și pl. LXXVIII). La 0,80 m adîncime s-au descoperit cîteva fragmente mari, așezate orizontal peste un vas-urnă, a cărei bază se afla la 1 m adîncime. Chiar în gura urnei, o căniță — inițial așezată vertical — stătea puțin aplecată, fiind de altfel spartă și avînd lipsuri din vechime; sub ea o ceașcă, pe o grămăjoară de oscioare mărunte. Numai după ridicarea celor cîteva fragmente mari, așezate drept capac, s-a putut observa că spre est de primul vas-urnă și aproape lipită de el se afla altă urnă fragmentară (LXX^{bi}), avînd în gură o căniță și sub aceasta un pumn de oase sfărîmate mărunte. Este deci un mormînt dublu, peste care au fost așezate drept capac comun fragmente mari din corpul unei urne decorate.

263. Urna mormîntului LXX este o cană mare, cu toartă plată suprainălțată, cu corpul bombat și tronconic la partea inferioară și baza plată, fără obișnuitul picior inelar. Crăpată din vechime și cu peretele spart într-o parte, a fost inițial arsă la roșu; focul rugului și umiditatea solului i-au ros foarte mult suprafața exterioară, lăsînd să se vadă pietricelele din pastă. În general modelarea este destul de neglijentă. Nedecorată. În. 12,9 cm; d.g. 11,1 cm. Inv. III 6261.

264. Cănița din gura urnei a fost pusă în mormînt în stare fragmentară și anume numai partea dinspre fund și o parte din corp, cu piciorul torții. Face parte din seria comună, cu o toartă (probabil suprainălțată) și cu corpul în colțuri. Focul rugului a deformat vasul, l-a ros și l-a înnegrit, așa încît în porțiunile roase se pot vedea grăunțele de nisip și pietricele fine amestecate în pastă. Decorul tipic; motivul esențial a fost desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. Inv. III 6263.

265. Ceașca găsită în corpul urnei are corpul aproape sferic, tortița plată suprainălțată și baza plată. Arderea secundară a calcinat-o ușor, crăpînd-o și dîndu-i o culoare cenușie pe cea mai mare parte a suprafeței. Cîteva așchii de oase s-au înfipt în perete. Ornamentarea tipică acoperă întreaga suprafață exterioară, trecînd pe toartă și pe partea dinspre buza interioară. Franjurile cu capetele răsucite spiralic, închise în metope verticale, formează elementul principal al decorului, în care s-a păstrat destul de multă substanță albă de incrustație. În. 7 cm; d.g. 6,9 cm. Inv. III 6262.

266. Urna LXX^{bi} a fost pusă în mormînt în stare cu totul fragmentară; avea forma de cană tipică, cu toarta suprainălțată și cu corpul în colțuri. Peretele e negru în miezul secțiunii, cele două fețe avînd o ușoară nuanță brună. Decorul se compune exclusiv din caneluri. Este probabil că vasul s-a spart cu prilejul incinerării rămășițelor defunctului. În. 8,2 cm. Inv. III 6264.

267. Cănița din interiorul acestei urne s-a pierdut, așa încît nu putem spune despre ea decît că aparținea tipului obișnuit.

268. Cele două fragmente mari de urnă, folosite drept « capac » pentru ambele vase-urne, provin din umărul unei urne de mari dimensiuni; fragmentele sînt puternic roase. Ar fi ispititor să presupunem că acest vas fusese inițial destinat să folosească drept urnă, dar sfărîmîndu-se cu prilejul incinerării s-a renunțat la această intenție și n-au mai fost adunate decît două fragmente mari, folosite drept capac; bineînțeles, aceasta nu e decît o ipoteză. Urna fusese decorată pe umeri cu motive în formă de M, alternînd cu acela căruia nu i-am găsit un nume potrivit. Se mai păstrează puțină substanță albă de incrustație. Inv. III 6265.

Complexul LXXI (pl. XXXIX și pl. LXXX) cuprinde resturile mai multor indivizi; cel puțin două dintre urne (LXXI¹ și LXXI³) au fost puse cu siguranță în

aceeași groapă. Vasul LXXI² (= nr. 273) nu trebuie considerat urnă, deoarece nu conținea oase, iar urna LXXI⁴, fiind la o distanță cam mare de LXXI³, a putut aparține unui mormînt diferit, într-o groapă apropiată de cealaltă; această interpretare pare confirmată și prin schița complexului văzut în plan. Dar, neputîndu-se determina conturul gropilor mormintelor, nu putem socoti drept sigură această interpretare, așa încît descriem aci întregul complex, așa cum l-am trecut în plan și cum l-am descris în carnetul de săpături. Vasele de deasupra urnelor au apărut la adîncimea de 0,90 m, iar fundurile urnelor stăteau la 1,25 m pe pămîntul galben. Suprafața ocupată de complex avea o formă neregulată, relativ ovală, cu diametrul maxim de circa 1 m.

LXXI¹. În gura urnei (vasul nr. 269) se afla o jumătate dintr-un mare vas dublu, cu toarta ruptă, așezat drept capac cu gura în sus (vasul nr. 270). În acest vas se aflau alte două mai mici: deasupra, cu fundul în sus, un vas de o formă mai puțin comună, amintind pe aceea a opaițelor (vasul nr. 271), iar sub acesta, o căniță așezată vertical (nr. 272). În urnă s-a găsit o statueta spartă, dar perfect întregibilă, așezată pe oase destul de multe. — LXXI² (vasul nr. 273): o oală decorată, cu ambele torți rupte din vechime, stînd între urnele LXXI¹ și LXXI³; nu conținea decît pămînt și un fragment ceramic (nr. 274), fără nici un os, așa încît poate fi socotită un vas secundar și nu o urnă funerară. — LXXI³. În gura urnei (vasul nr. 275), fragmente dintr-o strachină-capac (vasul nr. 277); pe urnă, alunecate în jos, fragmentele unei străchini mari (vasul nr. 276), pusă cu gura în jos pe urnă, iar ceva mai jos, răsturnate, alte fragmente de strachină decorată. După poziția tuturor acestor fragmente, rezultă că ambele străchini au fost așezate pe urnă cu gura în jos: strachina bogat decorată deasupra aceleia foarte puțin decorată. Între fragmentele străchini bogat decorate, un căpăcel de tipul «pălărie mexicană» (vasul nr. 279); lîngă el, un vas fără toartă (nr. 278), răsturnat cu gura în jos și inițial acoperit cu căpăcelul amintit. Mai spre ENE, lîngă alt fragment din aceeași strachină, o căniță răsturnată pieziș (nr. 280). Pare destul de probabil că aceste vase secundare au fost așezate pe fundul străchini-capac sărăcăcios decorată și acoperite de strachina-capac bogat decorată. În urnă, în afară de pămînt, oase calcinate și sfărîmate. — LXXI⁴. Această urnă (vasul nr. 281) conținea cîteva cioburi, pămînt și cîteva oase mărunte. Unul dintre cioburi este un fund (de strachină-capac?), care poate a fost așezat drept capac pe urnă; celelalte fragmente aparțin unei cănițe.

269. Urna LXXI¹, destul de mică, crăpată și cu lipsuri din vechime, este relativ tipică, avînd gîtul disproporționat de înalt, cu buza evazată și corpul cam turtit; două torți mici și două apucătoare dreptunghiulare, cu colțurile ușor pronunțate, sînt așezate pe linia celui mai mare diametru. Miezul secțiunii peretelui este negru, iar suprafețele arse la roșu-brun, dar roase și păte în negru și cenușiu din pricina focului rugului. Nedecorată. În. 22,7 cm; d.m. 24,1 cm; d.g. 19,5 cm. Inv. III 6266.

270. Jumătatea de vas-dublu, pusă în gura urnei precedente drept capac, are corpul și gura puțin ovale; atît toarta puternică, supraînălțată, cît și puntea groasă de legătură cu cealaltă jumătate, erau rupte din vechime. Peretele este negru în miezul secțiunii, ambele fețe fiind arse la roșu. Focul rugului a calcinat partea dinspre fund a acestei jumătăți de vas, crăpînd-o. Nedecorată. În. 10,2 cm; d.g. 14,2 cm. Inv. III 6267.

271. Vasul de formă originală, pe care l-am asemuit cu un opaiț, are corpul sferic-turtit, cu deschiderea gurii destul de mică și cu un fel de gît lung pieziș, prismatic, care însă nu este străpuns longitudinal și deci nu putea fi folosit pentru scurgerea unor lichide. Din pricina acestui gît, vasul seamănă oarecum cu o pasăre. A suferit mult de pe urma focului rugului, care l-a și calcinat și deformat puțin, astfel încît acum are o culoare cenușie. Decorul tipic, nu prea încărcat, constă în special dintr-o friză de spirale în formă de S culcat ce se îmbracă una într-alta, alergînd orizontal pe partea superioară a vasului. Cele trei colțuri ale briului au fost

străpunse vertical, pe ciocul prismatic fiind de asemenea mai multe găuri și câteva elemente de decor. Substanța albă de incrustație, așternută destul de masiv, s-a păstrat numai parțial. În. 7,1 cm; d.g. 3,7 cm. Inv. III 6268.

272. Cănița găsită sub vasul precedent are toarta supraînălțată terminată într-un lob rombic și corpul sferic relativ turtit, cu picior inelar, dar fără colțuri; în locul acestora au fost trasate trei caneluri alveolate vertical. Inițial ars la roșu, peretele vasului a fost puternic calcinat de arderea secundară. Decorul tipic, împuns, este mai simplu pe corp, dar și mai original, gravitind de altfel în jurul celor trei caneluri-alveole și împărțind corpul în metope lunguiețe. Pe alocuri se mai menține materie albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6269.

S.6. Statueta din interiorul urnei a avut mult de suferit din pricina focului rugului, care i-a crăpat și i-a scorojit întreaga suprafață, din care au sărit și câteva așchii. Forma și decorul sînt tipice. Inv. III 6539.

273. Vas cu două torți supraînălțate (trecut inițial sub nr. LXXI²), ambele rupte din vechime, are corpul ca o sferă turtită și lată la bază. Peretele conține grăunțe mărunte de nisip, fiind negru în secțiune; suprafețele au fost inițial brune, dar s-au ros și s-au pătat în cea mai mare parte, așa încît acum vasul apare negricios. Decorul este original, deși a fost executat în tehnica obișnuită a împunsăturilor și impresiunilor. În spațiile libere dintre cele două torți au fost trasate cîte trei cercuri alăturate de mărime aproximativ egală, însă mai puțin sigur executate decît alte ornamente în aceeași tehnică. În interiorul unuia dintre aceste cercuri a fost rezervat un miez triunghiular cu marginile arcuite, în timp ce în toate celelalte cercuri au fost rezervate miezuri rombliche, tot cu laturile arcuite. Acest decor este cu totul unic la Cîrna, atît prin motivele folosite cît și prin maniera de combinare a lor. Substanța albă de incrustație destul de puțină. În. 11,5 cm; d.g. 8,1 cm. Inv. III 6271.

274. Fragmentul găsit în interiorul vasului precedent provine aproape sigur de la o strachină de dimensiuni modeste, decorată, din care nu s-a pus în mormînt decît acest fragment: fiind prea mic pentru a putea acoperi gura vasului precedent, n-a putut avea rolul de «capac». De altfel, în interiorul acestui vas nefiind puse oase, nici nu era neapărată nevoie de capac.

275. Urnă mare, tipică (LXXI³), are corpul împărțit în două etaje printr-o muchie orizontală, de pe care pornesc patru torți late. Jumătatea inferioară a vasului este destul de turtită. Peretele este negru atît în secțiune cît și pe ambele fețe. Arderea secundară a ros suprafața exterioară și a pătat-o pe alocuri în brun-roșcat; se mai păstrează însă porțiuni cu lustrul inițial. Nedecorată. În. 33,4 cm; d.m. 33,9 cm; d.g. 23,3 cm. Inv. III 6272.

276. Strachina-capac de deasupra a fost puternic calcinată și deformată de focul rugului, fiind destul de probabil că a fost adusă spartă la mormînt. Forma e tipică, cu gura rotundă și buza răsfrîntă orizontal, cu două torți. Porțiunile nealterate de arderea secundară arată că inițial vasul a fost ars la roșu, peretele fiind egal pătruns. Focul rugului l-a ros și l-a calcinat, dîndu-i o nuanță cenușie deschisă. Decor tipic, foarte bogat, avînd ca motive principale desenul în formă de M și acela «fără nume». Se mai păstrează ici-colo substanța albă de incrustație. Inv. III 6279.

277. A doua strachină-capac, care stătea chiar pe gura urnei și deci sub cealaltă, are gura în patru colțuri, cele două torți fiind însă ceva mai mari. Atît în secțiune, cît și pe cele două suprafețe, vasul a avut culoarea neagră-cenușie, dar arderea secundară i-a schimbat aspectul inițial și l-a pătat în brun-roșcat. Drept unic decor, un șir de impresiuni executate foarte rudimentar pe linia ce desparte umărul de git, precum și două mici proeminențe, cîte una sub fiecare din cele două torți. D.g. 31 cm. Inv. III 6278.

278. Vasul cu corpul relativ sferic și cu patru colțuri perforate vertical a fost și el deteriorat cu prilejul arderii secundare: o parte din buză și din piciorul inelar s-au spart și lipsesc, iar culoarea roșie inițială a fost înlocuită în general cea mai mare parte printr-o nuanță cenușie. Piciorul inelar este străpuns orizontal de o găurice. În afară de cîteva rozete adînc imprimate, decorul este executat exclusiv în tehnica împunsăturilor, folosind ca motiv esențial desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a păstrat mai ales în porțiunile calcinate. În. 9,3 cm; d.g. 6,8 cm. Inv. III 6275.

279. Căpăcelul în formă de «pălărie mexicană», găsit lingă vasul precedent și pe care stătuse desigur, este ceva mai mare decît celelalte exemplare de același fel descoperite în 1955

la Cîrna. Calota și cele patru colțuri au fost perforate vertical. A suferit și el mult de pe urma focului rugului, care l-a calcinat; din această pricină, au sărit din el câteva așchii. Ambele fețe, dar în special fața superioară, sînt bogat decorate. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 2,9 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6276.

280. Cănița de lingă vasele precedente, de formă tipică, cu toarta supraînălțată, cu corpul în colțuri și cu picior inelar, a fost deformată și spartă de focul rugului, care pe alocuri a pătat în cenușiu mat suprafața inițial roșie. Ornamentarea acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, avînd ca motiv principal pe corp desenul în formă de M, foarte complicat. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 8,2 cm. Inv. III 6277.

281. Urna mormîntului LXXI⁴ este un vas cu două torți supraînălțate, dintre care una s-a rupt înainte de depunerea în mormînt; de asemenea lipsește cea mai mare parte din gît. Peretele, în a cărui spărtură se văd grăunțele de nisip din pastă, este negru în secțiune, numai suprafața exterioară fiind cafenie-roșcată, dar și ea pătată de focul rugului. Decorul tipic folosește pe torți și pe gît și unele motive obișnuite la căni, în timp ce pe restul corpului se desfășoară o ghirlandă cu franjuri. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 15,9 cm; d.m. 17,6 cm; d.g. 12,8 cm. Inv. III 6273.

282. Despre fundul de vas descoperit în interiorul acestei urne nu se poate spune decît că provine de la un vas cu pereții neglijent lucrați, care a avut destul de mult de suferit de pe urma arderii secundare. Inv. III 6270.

283. Partea superioară a unei cănițe cu toarta supraînălțată, descoperită tot în urnă, păstrează încă lustrul pe învelișul brun. Decorul tipic, imprimat și împuns, este deosebit de fin și de bogat. Substanța albă, deși așternută masiv, nu se mai menține decît parțial. D.g. 4,9 cm. Inv. III 6274.

Mormîntul LXXII (pl. XXXVIII și pl. LXXVIII). Fundul vasului folosit drept capac, pus cu gura în jos pe urnă, se afla la 0,90 m adîncime, iar baza urnei la 1,20 m adîncime, pe pămîntul galben. Printre fragmentele sparte ale vasului folosit drept capac străbate toarta supraînălțată a unei căni așezate vertical în gura urnei. Sub ea, în urna sfărîmată, altă căniță. Printre fragmentele urnei se află de altfel și un fund de strachină (?) din pastă destul de primitivă. Oasele din urnă erau atît de puține și de mărunt sfărîmate, încît abia s-au putut aduna din pămîntul ce a umplut treptat urna.

284. Urna, pusă în mormînt în stare fragmentară, se poate să fi fost tot atît de bine o cană mare, cu toarta supraînălțată, sau o oală cu două torți, dar printre fragmentele adunate de noi nu se află decît o singură toartă. Modelată neglijent, dintr-o pastă ce conține obișnuitele grăunțe de nisip. Peretele e negru în secțiune; numai pe alocuri suprafața exterioară este roșie. Decorul tipic era constituit pe corp de o ghirlandă de sub care coboară franjuri ce impart corpul vasului în metope. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. Inv. III 6284.

285. Vasul care îndeplinea funcția de capac este de dimensiuni modeste și aparține seriei de vase cu gura circulară, toarta foarte ușor supraînălțată și aproape imperceptibil alveolată, buza răsfrîntă și umărul arcuit, care ar putea fi considerate tot atît de bine cești mari ca și străchini. Miezul secțiunii peretelui este negru, numai cele două fețe fiind bine arse la roșu. Focul rugului a alterat pe alocuri aspectul inițial, dînd diferite nuanțe suprafeței, peretele prezentînd pe alocuri și un început de calcinare. Nedecorat. În. 6,8 cm; d.g. 15,4 cm. Inv. III 6281.

286. Cana de sub capac este de tipul comun (toartă supraînălțată, corp în colțuri și picior inelar), dar mult mai masivă. Suprafața roșie, pe care se mai văd și urme de lustru, a fost pe alocuri roasă și pătată; în secțiune peretele e negru. Chiar lingă una din cele trei proeminente de colț se află o gaură ovală, făcută intenționat din vechime. Dacă vasul acesta ar fi fost folosit ca urnă, gaura ar fi fost firească, putînd fi pusă în legătură cu credințele despre sufletul călător după moarte; dar aci, rostul ei este mai puțin clar. Decorul este constituit în primul rînd din grupe de caneluri verticale. În. 10 cm; d.g. 8,6 cm. Inv. III 6280.

287. Cănița găsită sub vasul precedent, din care lipsește toarta și aproape tot gîtul, aparține seriei cu toarta supraînălțată, corpul modelat cu creste verticale, terminate jos cu un fel de ciocuri, și picior inelar. Peretele este negru în secțiune; suprafața roșie păstrează pe alocuri chiar lustrul, deși a suferit de arderea secundară, care a pătat-o în negru, cenușiu și chiar roșu

aprinși. Decorul tipic este mai puțin comun și folosește și pe corp succesiunile de semicercuri imprimate. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 8,8 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6282.

287bis. Partea dinspre fund a străchinii, din pastă destul de primitivă, are o culoare cenușie pătată de focul rugului și a fost decorată cu franjuri împunse. Inv. III 6283.

Mormîntul LXXIII (pl. XXXVIII și pl. LXXXI). Inventarul acestui mormînt este destul de sărac, fiind compus dintr-o urnă al cărui gît, rupt din vechime, a ieșit la iveală la 0,80 m adîncime; fundul se afla pe pămîntul galben la 1,20 m adîncime. Două dintre fragmentele buzei căzuseră pe umărul urnei, fără a avea o legătură directă cu restul vasului, așa încît partea superioară nu a fost întregită; în gîtul urnei, cioburi mari dintr-o strachină-capac, spartă din vechime, așezată cu fundul în jos. În urnă, o căniță spartă și multe oase mari.

288. Urna, tipică și voluminoasă, are partea superioară a corpului masivă și înaltă, cu cele patru torți late situate ceva mai sus de diametrul maxim. În secțiune peretele este negru, iar suprafața e puternic roasă de arderea secundară, care a pătat-o în chip diferit. Decorul tipic pornește de pe buza evazată și se oprește la linia de bază a torților; corpul este împărțit în două zone suprapuse, decorate cu motive în formă de M și cu ghirlande. Și torțile sînt decorate. Materia albă de incrustație se păstrează numai pe alocuri. În. 34,6 cm; d.m. 33,8 cm. Inv. III 6284.

289. Cele două fragmente de strachină-capac sînt din porțiunea dinspre fund a vasului, așa încît nu se pot face precizări în legătură cu seria în care se încadrează această strachină. Peretele este negru, iar suprafața e roasă și pătată. Decorul tipic avea ca motiv principal obișnuita ghirlandă cu franjuri.

290. Cănița din urnă este mai degrabă o ceașcă cu toarta supraînălțată și cu corpul sferic turtit, fără colțuri și fără picior inelar. Din pricina arderii secundare, peretele s-a bășicat pe alocuri, fiind pătat în chip diferit (cenușiu, brun deschis, brun-roșcat). Culoarea inițială a fost însă un brun deschis. Nedecorată. În. 6,9 cm; d.g. 6,1 cm. Inv. III 6286.

Mormîntul LXXIV (pl. XL și pl. LXXXI). La 0,75 m adîncime a apărut o strachină cu picior așezată cu gura în sus. Fragmentele altei străchini, care jucase rolul de capac, alunecaseră pe umărul urnei, pînă aproape de torți. În strachina cu picior se aflau fundul și cîteva cioburi din strachina-capac, ceea ce dovedește că aceasta din urmă o acoperise pe cealaltă. Baza urnei se afla la 1,15 m adîncime. Interiorul urnei era plin aproape pînă la gît de foarte multe oase, sfărîmate în bucăți mai mari decît de obicei; printre oase se afla și un fragment de obiect de bronz. Lîngă urnă, chiar aproape de baza ei, patru vase mici, dintre care unul singur este întreg. Deoarece nu se poate presupune că ele ar fi alunecat de pe strachina-capac cu prilejul umplerii gropii cu pămînt, după cum n-au putut aluneca nici de sub strachina-capac, căci atunci n-ar fi căzut toate «în picioare», cum le-am găsit noi, socotim că ele au fost așezate de la început în locurile unde le-am găsit, după ce se aruncase în jurul urnei puțin pămînt. De altfel și faptul că ele erau situate cam de jur împrejurul urnei (două spre V, una la S și alta spre E) pledează în același sens.

291. Urna este mare, tipică, cu corpul în două etaje despărțite printr-o muchie orizontală, de pe care pornesc două torți late, cu creastă verticală pe mijloc; în intervalele dintre torți, două mici gurguie oarecum prismatice. Peretele e negru în secțiune; suprafața a fost inițial tot neagră și lustruită; focul rugului a înroșit-o și a ros-o pe alocuri. Decorul destul de simplu, compus din impresiuni și caneluri. În. 35,6 cm; d.m. 32,5 cm; d.g. 21,7 cm. Inv. III 6287.

292. Strachina-capac aparținea tipului comun cu gura în patru colțuri ample, cu o singură toartă. Peretele, destul de gros, a fost pătruns aproape peste tot la roșu, culoarea inițială a suprafeței fiind și ea tot roșie. Arderea secundară a deformat vasul, calcinîndu-l parțial și dîndu-i o culoare cenușie murdară. Decorul tipic acoperea întreaga suprafață exterioară a vasului, pe gît și pe umăr fiind ceva mai bogat decît de obicei; pe restul corpului motivul principal este ghirlanda cu franjuri. În unele porțiuni s-a păstrat multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6288.

293. Strachina cu picior din gura urnei, inițial acoperită de cealaltă, prezintă unele particularități care fac din ea o piesă unică la Cîrna. Într-adevăr, deși gura e modelată în colțuri, are totuși numai trei lobi unghiulari, căci — în locul unde trebuia să fie al patrulea colț — buza se ridică mult în sus, mai exagerat chiar decît la o toartă supraînălțată, într-un fel de bandă lată și subțire, ruptă la partea superioară. Deși la prima vedere s-ar părea că ar fi vorba de o toartă supraînălțată, nu ne aflăm în fața unui rest de toartă, între altele și pentru că această prelungire verticală este decorată pe ambele fețe. Deși orice încercare de reconstituire este firește ipotetică, unele dintre elementele decorului de pe ambele fețe ale acestei prelungiri verticale, foarte asemănător unor elemente decorative de pe statuetele de la Cîrna, ar putea să arate că această prelungire închipuia într-o formă stilizată tocmai capul (rupt) și bustul unei statuete (sau al unei păsări). Sub colțul buzei din stînga prelungirii se afla o tortiță, iar sub toate colțurile (și probabil și sub prelungirea amintită) se afla cite o lungă proeminență orizontală. Piciorul vasului, ceva mai mare, este inelar. Din punct de vedere al arderii, sînt valabile aceleași observații ca și la vasul precedent, cu mențiunea că focul rugului l-a deformat puțin. Decorul imprimat și împuns — acoperind întreaga suprafață exterioară a vasului, ca și ambele fețe ale prelungiri iamintite — a fost executat cu instrumente foarte fine. Motivul esențial este constituit de desene în formă de M foarte complicat; decorul de pe prelungirea verticală amintește pandantivele-ochelari și colierele de pe figurine. Materia albă de incrustație se păstrează numai pe alocuri. În. 11,3 cm; d.g. 17 cm. Inv. III 6289.

294. Prima căniță, pusă în mormînt incompletă și spartă puțin în timpul lucrului, este tipică (toarta supraînălțată, corpul în colțuri și picior inelar). Piciorul este străpuns de o găurice. Arderea secundară a ros suprafața și i-a dat o culoare cenușie și brun-roșcată. Decorul tipic folosește pe git motive comune, iar pe corp benzi de franjuri verticale. Se păstrează puțină substanță albă. În. 7,3 cm. Inv. III 6292.

295. A doua căniță, ciocnită la buză și cu toarta crăpată, este întreagă. Aceeași formă ca și vasul precedent, dar mai mare și cu colțurile mai proeminente și aplecate în jos ca niște ciocuri. Piciorul este străpuns de o găurice. Focul rugului a ros și a pătat pe alocuri în cenușiu suprafața exterioară, inițial roșie-brună. Decorul bogat și tipic acoperă întreaga suprafață exterioară, folosind pe corp în primul rînd motivul în formă de M foarte complicat. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,8 cm; d.g. 7,3 cm. Inv. III 6291.

296. A treia căniță este mai mică decît celelalte și se deosebește de ele prin faptul că are corpul sferic, fără colțuri, și fundul plat, fără picior inelar. Toarta supraînălțată e ruptă din vechime. Peretele, ars inițial la roșu, și-a păstrat culoarea pe cea mai mare parte a suprafeței, cu excepția unor porțiuni ce prezintă un început de calcinare. Decorul tipic, dar simplu (destul de asemănător cu al primei cănițe din acest mormînt), dispus în zone orizontale pe git, împarte corpul în zone verticale. Se mai păstrează și substanță albă de incrustație. În. 5,4 cm; d.g. 5,2 cm. Inv. III 6290.

297. Celălalt vas a fost pus spart și fragmentar în mormînt. Judecînd după fragmentele păstrate, face parte mai degrabă din seria vaselor cu corpul sferic turtit și fără toartă, două dintre colțurile păstrate fiind perforate vertical. Decorul tipic folosește între altele și o friză de triunghiuri hașurate, de care sînt prinse cele trei motive în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație a fost așternută sub buză ca o bandă lată de peste 1 cm. Inv. III 6293.

— Fragmentul de bronz pare a proveni dintr-o brățară lată de 0,5 cm, cu fața interioară plată și cea exterioară ușor bombată.

Mormîntul LXXV (pl. XL și pl. LXXXI). La 0,80 m adîncime a apărut toarta supraînălțată a vasului-urnă, al cărui fund stătea la 1,00 m adîncime în pămîntul cafeniu. În gura acestui vas se aflau cîteva cioburi groase, iar pe fund o ceșcuță. Nu s-au găsit însă oase de loc, așa încît este probabil că ne aflăm și aci în fața unui cenotaf, mai ales că distanța față de cel mai apropiat mormînt (LXXVI) este prea mare (0,60 m) pentru a se putea presupune că ar fi vorba de unul și același complex funerar.

298. Urna este o cană mare, cu toartă plată supraînălțată, gura largă, gitul relativ înalt, corpul bombat și partea inferioară tronconică. Peretele este negru în secțiune; culoarea inițială a suprafeței de asemenea neagră, deși arderea secundară a pătat-o (brun, roșcat și cenușiu). Singurul

element decorativ îl constituie o succesiune de mici caneluri paralele verticale pe umărul arcuit. În. 14,5 cm; d.g. 15,4 cm. Inv. III 6296.

299. Ceșcuța din urnă are corpul aproape cilindric, dar tronconic spre fund, și o toartă supraînălțată, modelată în același fel ca aceea a vasului-urnă. Arsă la roșu, suprafața exterioară a fost ușor pătată și parțial roasă de focul rugului. O ghirlandă cu franjuri constituie motivul decorativ esențial, realizat în tehnica împunsăturilor și păstrind încă o parte din substanța albă de incrustație. În 6,8 cm; d.g. 6,8 cm. Inv. III 6297.

300. Cele câteva cioburi din gura urnei provin de la un vas de mari dimensiuni, cu peretele neobișnuit de gros (peste 1 cm), lucrat dintr-o pastă cu pietricele și cu sfărîmături de cioburi pisate. Ambele suprafețe sînt arse la roșu, iar miezul secțiunii este negru. Aceste fragmente ar putea proveni numai de la o urnă mare (partea dinspre fund); în acest caz, nu ar fi exclus ca vasul să se fi spart cu prilejul ceremoniei incinerării simbolice și din această pricină unul dintre vasele inițial destinate rolului de vase de ofrandă să fi primit rolul de urnă. Inv. III 6531.

Mormîntul LXXVI (pl. XL și pl. LXXXI). Primele resturi ieșite la iveală au fost unele porțiuni din buza urnei, aflate la 0,65 m adîncime (terenul avea aci o ușoară depresiune), care au străbătut prin fragmentele străchinii-capac așezate cu gura în jos pe urnă; unele dintre cioburile străchinii-capac (fundul) se aflau în gura urnei, iar celelalte alunecaseră pe umărul bombat al acesteia; baza urnei stătea pe pămînt cafeniu la 1,05 m adîncime. În interiorul urnei, pămînt și oase.

301. Urna este tipică, deși mai zveltă, avînd corpul despărțit în două etaje printr-o muchie de pe care porneau în jos patru torți late: una lipsește din vechime, iar alta era ruptă, dar fragmentele ei s-au găsit în pămîntul din imediata vecinătate. E greu de precizat dacă inițial culoarea suprafeței a fost roșie sau negricioasă, deoarece vasul a suferit mult din pricina arderii secundare, peretele fiind mult pătat în brun și cenușiu. În porțiunile roase se văd și pietricele din pastă. Nedecorată. În. 38,3 cm; d.g. 33,6 cm; d.g. 19,2 cm. Inv. III 6294.

302. Strachina-capac ușor deformată, din care lipsesc de altfel destule fragmente, aparține seriei cu gura în patru colțuri și cu o tortiță plată. Peretele e pătruns uniform la roșu; focul rugului l-a crăpat și l-a pătat, dîndu-i în general un colorit gălbui pe fața exterioară și cenușiu pe aceea interioară. Decorul tipic este și destul de simplu, folosind ca motiv principal pe corp o dublă ghirlandă cu franjuri. Aproape peste tot se păstrează substanța albă de incrustație. În. 12,2 cm; d.g. 30 cm. Inv. III 6295.

Mormîntul LXXVII (pl. XLI și pl. LXXXII) aparține tot seriei de înmormîntări simbolice, deoarece nu s-au găsit oase în vasele respective și nici în preajma lor. Mormîntul ne-a fost semnalat prin toarta mare, supraînălțată, a unui vas dublu (tip « solniță ») din care lipsește jumătate, în timp ce jumătatea existentă este și ea spartă. Faptul acesta ne face să presupunem că depunerea în mormînt a unei singure jumătăți de vas-dublu era un obicei și nu o întîmplare, deoarece în cimitirul de la Cîrna am întîlnit în mai multe cazuri jumătăți de vase-duble, fie cu rol de urne, fie cu rol de capace, niciodată un asemenea vas întreg nefiind întrebuițat ca urnă sau drept capac. Fundul acestei « urne » era la 0,84 m adîncime față de terenul înconjurător, din pricină că terenul prezenta aci o anumită depresiune. În această jumătate de vas-dublu se afla un vâscior aproape miniatural, dar nici un os.

303. Jumătatea de vas-dublu are o toartă lată în formă de buclă mult supraînălțată, păstrată de data aceasta întreagă, care se sprijinea cu cîte un picior pe buzele celor două recipiente; acestea erau legate și printr-o punte groasă, orizontală. Peretele este negru-cenușiu atît în secțiune cît și la suprafață; crăpăturile, porțiunile roase și petele brune și roșii aprins se datoresc contactului cu focul rugului. Nedecorat. În. 13,5 cm; d.g. 15,4 cm. Inv. III 6298.

304. Vâsciorul are corpul sferic turtit la ambii poli și un mic picior inelar drept bază; două torți verticale, perforate orizontal, leagă gîtul de umăr. Culoarea inițială a fost brună, dar focul rugului a alterat-o, înnegrind-o pe alocuri. Decorul tipic, exclusiv împuns, împarte

corpul vasului în metope. Nu se păstrează decît puțină materie albă de incrustație. În. 4,9 cm; d.g. 4 cm. Inv. III 6299.

Mormîntul LXXVIII (pl. XLI și pl. LXXXII) avea drept inventar două vâscioare: o căniță spartă, așezată în poziție normală, la 0,80 m adîncime, pe care se afla partea dinspre fund a altui vas, căniță sau vas fără torți, pus acolo în chip de capac, cu fundul în sus. În interiorul primului vas se aflau puține oase sfărîmate mărunt. Acest mormînt este unul dintre cele mai sărace de la Cîrna.

305. Cănița-urnă, a cărei toartă (probabil suprainălțată) lipsește din vechime, este tipică, avînd corpul în colțuri și picioruș inelar. A fost neagră, dar a avut destul de mult de suferit de pe urma arderii secundare. Decorul și el tipic, aproape exclusiv împuns, motivul principal de pe corp fiind desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. Inv. III 6301.

306. Vasul celălalt a putut fi tot atît de bine o căniță sau un vas cu corpul sferic turtit și modelat în patru colțuri: jumătatea superioară lipsind cu totul, și nici cea inferioară nefiind completă, orice precizare ar fi neîntemeiată. În schimb, putem spune că vasul a fost ars de la început la roșu. Decorul este aproape exclusiv împuns, motivul principal fiind tot desenul în formă de M, dar executat diferit. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. Inv. III 6300.

Mormîntul LXXIX (pl. XLI și pl. LXXXII). La o adîncime similară cu aceea a mormintelor precedente, dar care — din pricina ușoarei depresiuni a terenului — pare aci mai mică (0,50 m gura strachinii și 0,85 m adîncime fundul urnei), se aflau resturile unui alt mormînt, relativ izolat. O strachină cu o toartă ușor suprainălțată stătea vertical pe gura urnei, acoperind-o în întregime. La cîțiva centimetri spre S de gura urnei se afla răsturnată o căniță, despre care e greu să presupunem că a fost inițial pusă în strachină, deoarece nu vedem cum ar fi putut ajunge atît de departe, chiar dacă pămîntul pentru umplerea gropii ar fi fost aruncat fără grijă. Ceva mai spre S, un fund de vâscior contribuie la accentuarea impresiei că aci ar putea fi vorba de o răvășire ulterioară, care n-ar fi afectat însă decît vasele situate pe strachină și o va fi spart pe aceasta, fără să o deplaseze. S-ar putea ca acest fund de căniță să nu aibă nici o legătură cu mormîntul în apropierea căruia a fost găsit, dar chiar așa poziția inițială a celeilalte cănițe rămîne dubioasă. În interiorul urnei, sub pămîntul din porțiunea superioară, oase multe. Printre acestea, un fragment calcinat și inform dintr-un obiect de bronz, precum și un pandantiv făcut dintr-un dinte perforat de animal.

307. Urna, cu buza știrbită din vechime, este tipică; a avut două torți late și două mici gurguie intermediare, plasate pe porțiunea cea mai puternic arcuită a corpului vasului. Peretele este negru atît în secțiune cît și la suprafață; se mai păstrează resturi de lustruire, deși suprafața are pete brune și roșcate. Și la acest vas se poate observa pe gît tehnica netezirii verticale a acestei porțiuni a vasului. Nedecorată. În. 33 cm; d.m. 25,8 cm; d.g. 19,8 cm. Inv. III 6302.

308. Vasul din gura urnei poate fi socotit tot atît de bine o ceașcă mare, ca și o strachină cu gura larg deschisă și ușor răsfrîntă în afară, cu toartă suprainălțată, umărul puțin reliefat și baza plată. Ars inițial la roșu, a avut de suferit de pe urma focului rugului. Nedecorat. În. 11,9 cm; d.g. 19,7 cm. Inv. III 6303.

309. Cănița de lingă urnă este tipică — avînd toarta plată suprainălțată, corpul în colțuri și picior inelar; a fost arsă inițial la roșu, fără ca peretele să fie uniform pătruns. Nedecorată. În. 7,5 cm; d.g. 6,8 cm. Inv. III 6304.

310. Fundul de vâscior aparține, probabil, unui vas cu corpul sferic-turtit, fără toartă, cu patru colțuri perforate vertical și picior inelar. Poartă urmele puternice ale arderii secundare, care i-a ros suprafața exterioară, scoțînd în evidență pietricelele din pastă. Decorul consta în caneluri verticale și în șiruri de puncte împunse. Inv. III 6305.

— După cum am amintit, fragmentul de bronz găsit printre oase este cu totul inform, așa încît nu se poate spune despre el decît că provine probabil de la un obiect de podoabă ars o dată cu cadavrul defunctului.

— În schimb, deși rupt, pandantivul făcut dintr-un dinte de animal ne dă posibilitatea să-l asemuim cu destule alte pandantive similare găsite în așezările și necropolele epocii bronzului.

Mormîntul LXXX—LXXXbis (pl. XLII și pl. LXXXII). La 0,80 m adîncime a apărut buza știrbită a urnei, în gura căreia se aflau o serie de fragmente din fundul strachinii-capac, sparte, precum și cîteva cioburi din alte vase. Celelalte fragmente din strachina-capac, așezată cu gura în jos, au alunecat pînă mai jos de mijlocul urnei, a cărei gură a răzbit în felul acesta printre cioburile strachinii-capac. Baza urnei stătea la 1,10 m adîncime, pe pămîntul galben. În interiorul ei, oase multe, sparte în bucăți destul de mari; printre ele, un dinte de rozător mic. Spre E de urnă, o cană mare, cu toarta și buza ruptă, în gura căreia se aflau cîteva cioburi. În interiorul oalei, cîteva oase sfărîmate mărunt, pe care abia le-am putut alege din pămînt; lîngă cană, alte cîteva oscioare. Este vorba destul de probabil de un mormînt dublu.

311. Urna, tipică, face parte din grupa aceloră cu corpul în două etaje, net separate printr-o muchie, mărginită de ambele părți de cîte un șanțuleț; de pe muchie pornesc în jos cele două torți late, semicirculare. Peretele este negru în secțiune, suprafața fiind pe alocuri brun-roșcată, mai degrabă din pricina arderii inițiale inegale. Singurele elemente de decor ale vasului sînt împunsăturile de lîngă muchie și dintre gît și umăr. În. 40 cm; d.m. 31,2 cm; d.g. 23 cm. Inv. III 6306.

312. Strachina-capac — care aparține seriei cu gura în patru colțuri, buza în muchii și o torțiță plată semicirculară — a putut fi întregită complet. Deși puternic arsă, peretele n-a fost pătruns în chip uniform la roșu, așa încît miezul secțiunii este negru. Suprafața a fost brun-roșcată, cu lustru îngrijit, păstrat pe alocuri. Arderea secundară a calcinat parțial vasul și l-a deformat ușor în zona fundului. Decorul tipic, foarte fin, împuns și imprimat, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv muchia buzei și întregul ei circuit interior, precum și zona interioară a celor patru colțuri. De remarcat friza compusă dintr-un fel de meandre dublu-răsucite, de pe umăr, și ghirlanda cu franjuri de pe corp. Aproape peste tot se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 15,9 cm; d.g. 28,7 cm. Inv. III 6307.

313. Fragmentele străine din gura urnei provin dintr-o strachină calcinată, spartă desigur cu prilejul ceremoniei incinerării. Decorul a fost tipic și ca execuție și ca motive. Inv. III 6309.

314. Urna LXXXbis este o cană mare, cu toarta supraînălțată pierdută din vechime, cu corpul destul de turtit, dar fără colțuri, și baza plată. Peretele este negru în secțiune, iar suprafața exterioară pătată și chiar puțin roasă. Decorul tipic, foarte îngrijit, acoperă întreaga suprafață exterioară, trecînd de pe toartă și pe interiorul buzei. Sub piciorul torții, corpul este împărțit într-o serie de metope, de care atîrnă franjuri legate jos într-o ghirlandă. Substanța albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte. În. 14 cm; d.g. 14,4 cm. Inv. III 6308.

315. Fragmentele ceramice găsite în gura vasului precedent provin de la o strachină (?) nedecorată, neagră, purtînd urmele vădite ale arderii secundare. Între aceste fragmente fiind și un fund de vas, am putea presupune că a fost pus în gura urnei în loc de capac. Inv. III 6309bis.

Mormîntul LXXXI (pl. XLI și pl. LXXXIII). La 0,85 m adîncime au apărut cîteva cioburi din strachina-capac și din buza urnei, al cărei fund se afla la 1,20 m adîncime, la cîteva centimetri deasupra pămîntului galben. Poziția cioburilor strachinii-capac, alunecate pe umărul urnei, arată că acest vas a fost așezat tot cu gura în jos. În gura urnei, un fund gros. În interiorul ei, cam pe la mijloc, două vase: o cană răsturnată cu fundul în sus, lîngă peretele urnei, și un vas fără toartă, în poziție normală, diametral opus cîinii. Ambele vase erau așezate pe oasele multe și destul de mari din urnă. Între oase, un inel de buclă de bronz, rupt în cîteva fragmente.

316. Urna, al cărei gît lipsește în bună parte încă din vechime, este tipică și simplă, avînd două torți semicirculare destul de mari pe pîntece. Peretele e negru în secțiune; suprafața a fost neagră-lustruită, dar nu uniform, căci unele nuanțe mai deschise nu par să se datoreze arderii secundare, care totuși a pătat unele porțiuni ale vasului, mai ales în brun-roșcat. Nedecorată. În. 34,8 cm; d.m. 33,5 cm. Inv. III 6310.

317. Din strachina-capac cu buza în patru colțuri și cu o singură toartă nu s-au păstrat decît cîteva fragmente care nu se leagă de fundul găsit în gura urnei, căci acesta nu aparține aceluiași vas. Decorul a fost tipic, ca tehnica, motive și organizare. Se păstrează încă resturi de substanță albă de incrustație. Inv. III 6314.

318. Cana din corpul urnei este întreagă și tipică: toarta supraînălțată, corpul în colțuri și picior inelar (colțul opus torții este foarte proeminent). Focul rugului i-a calcinat partea inferioară, dîndu-i o culoare neagră și cenușie-albicioasă; partea superioară și-a păstrat culoarea roșie inițială. Decor bogat, tipic: pe corp obișnuitul desen în formă de M repetat de trei ori, trasat într-un chip mai puțin comun. Se mai păstrează pe alocuri substanță albă de incrustație. În. 8,3 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6313.

319. Celălalt vas face parte din seria cu corpul sferic turtit, cu patru proeminente-torțițe (două ascuțite și două retezate, dar toate perforate vertical) și fundul inelar. Și acest vas a suferit din pricina focului rugului, unele porțiuni prezentînd un început de calcinare și altele fiind înnegrite, dar pe alocuri s-a mai păstrat aspectul inițial. Decorul tipic folosește pe corp exact aceleași motive, combinate în același fel ca la cana precedentă. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și s-a menținut în cea mai mare parte. În. 7,2 cm; d.g. 4,8 cm. Inv. III 6312.

319bis. Fund gros de la un vas mare (urnă tipică), cu suprafețele roșcate, negru în secțiune. Inv. III 6311.

— Inelul de buclă, de bronz, deși rupt în bucăți, constituie un element prețios din punct de vedere cronologic. Din el nu lipsește decît o mică parte, așa încît este clar că aparține tipului cu un capăt întors. Prezența acestui inel de buclă de acest tip în inventarul unui mormînt dovedește că și piesa similară găsită pe plaja bălții provine tot din mormintele contemporane ale aceleiași necropole.

Mormîntul LXXXII (pl. XLIII și pl. LXXXIII). La 0,75 m adîncime a apărut fundul străchinii-capac, așezată cu gura în jos pe urnă; fundul urnei era la 1,08 m adîncime, în pămîntul cafeniu deschis. Celelalte fragmente ale străchinii-capac au alunecat pînă aproape de pîntecele urnei. Lîngă umărul acesteia, în direcția ESE, o cană răsturnată, probabil inițial așezată pe umăr, sub strachina-capac, dar alunecată de sub ea. În pîntecele urnei, o căniță cu gura în sus, a cărei toartă supraînălțată ajungea pînă la gîtul urnei. Aproape chiar sub ea, alt vas, lipit și de ea și de pîntecele urnei. Sub al doilea vas, un căpăcel tip pălărie-mexicană, pe oasele destul de multe și de mari; între acestea, un fragment dintr-un inel (?) de bronz.

320. Urna, relativ tipică, are corpul sferic turtit și tronconic la partea inferioară. Două gurguie ascuțite și două proeminente lungi, foarte pronunțate, țin locul torților. Peretele e negru în secțiune, suprafețele avînd pe alocuri o ușoară nuanță roșie, deși în general culoarea lor e neagră-cenușie și lustruită. Nedecorată. În. 33,4 cm; d.m. 31,2 cm; d.g. 22,6 cm. Inv. III 6315.

321. Strachina-capac aparține seriei cu gura în patru colțuri, avînd o toartă plată, unghiulară, sub unul dintre acestea; fundul este ușor profilat. Peretele și suprafețele sînt negre, cu excepția porțiunilor roase și pătate brun-roșcat. Decorul este ca de obicei împuns și imprimat, motivele fiind comune, dar îngrijit executate. Pe corp se desfășoară o ghirlandă cu arcuiri convexe, de sub care coboară franjuri. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 15,4 cm; d.g. 25,4 cm. Inv. III 6316.

322. Printre fragmentele străchinii-capac s-au găsit și două cioburi străine, unul provenind de la un vas cu peretele gros și altul de la o strachină-capac decorată, foarte mult deformată de focul rugului; aceasta poate însemna că în jurul rugului au fost așezate mai multe vase, dar unele spărgîndu-se prea tare, n-au mai fost aduse la mormînt.

323. Cana de pe umărul urnei, tipică, cu toarta supraînălțată pierdută din vechime, are cele trei colțuri foarte puțin reliefate. Arderea inițială a înroșit ambele suprafețe, peretele rămânând negru în miezul secțiunii, iar focul rugului a calcinat partea inferioară a vasului, dându-i o culoare cenușie și crăpind-o în mai multe locuri. Decorul tipic folosește ca motiv de bază desenul în formă de M, mai complicat. Se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 9,3 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6319.

324. Cana din interiorul urnei este de aceeași formă, dar întreagă și cu colțurile mai proeminente. Toarta este plată și lată la partea superioară. Și acest vas a fost calcinat de arderea secundară, devenind mai peste tot cenușiu. Decorul îngrijit acoperă întreaga suprafață exterioară. Motivele folosite sînt aceleași, cu mici variante în ceea ce privește execuția și unele detalii. Nu se mai păstrează decît puțină materie albă de incrustație. În. 9,3 cm; d.g. 7,7 cm. Inv. III 6320.

325. Celălalt vas din pîntecele urnei aparține seriei cu corpul sferic turtit și baza inelară, avînd pe corp patru proeminente dreptunghiulare, străpunse vertical. Culoarea inițială a fost alterată de focul rugului, care a ros și calcinat suprafața exterioară a vasului, fără ca totuși să-l deformeze. Decorul tipic este foarte îngrijit executat și mai puțin comun. De remarcat pe gît friza de spirale în formă de S culcat. Substanța albă de incrustație s-a păstrat mai ales pe gît. În. 8,5 cm; d.g. 6,1 cm. Inv. III 6371.

326. Căpăcelul de tip «pălărie mexicană», cu borul în patru colțuri ridicate și cu calota conică, este ars la roșu și prezintă ușoare urme de calcinare; atît calota cît și cele patru colțuri sînt perforate vertical. Decorul tipic, imprimat-împuns, acoperă ambele fețe, precum și muchia borurilor. Se păstrează resturi masive de materie albă de incrustație. În. 2,5 cm; d. 5,9 cm. Inv. III 6318.

— Fragmentul de «inel» de bronz (rupt de altfel și el în două) are o secțiune mai mult circulară, dar s-ar putea să provină tot de la un inel de buclă.

Mormîntul LXXXIII (pl. XLIII și pl. LXXXIII) ne-a furnizat o surpriză: după curățirea fragmentelor găsite în gura urnei, s-a constatat că ele aparțin părții inferioare a unei alte urne, spartă din vechime și folosită drept capac. Fundul acestui original «capac» pătrunsese adînc în urnă, căci gîtul acesteia se spărsese și fragmentele căzuseră împrejurul vasului. Primele fragmente au ieșit la iveală la 0,75 m adîncime, iar baza urnei se afla la 1,05 m adîncime, în pămîntul cafeniu deschis. În urnă, pămînt și oase calcinate, sfărîmate.

327. Urna aparține tipului comun, cu corpul destul de turtit și relativ mic față de gît. Are patru torți mari, foarte late, pe linia de maximă arcuire a corpului, alte două torți suplimentare fiind plasate pe linia de unire dintre gît și umăr. Inițial suprafața a fost neagră și lustruită, dar arderea secundară a înroșit-o pe alocuri. Nedecorată. În. 38,4 cm; d.m. 34,2 cm; d.g. 29,6 cm. Inv. III 6321.

328. Capacul improvizat este jumătatea inferioară a unei urne, cu peretele negru în secțiune, fețele exterioară și interioară fiind inițial arse la roșu; ros și pătat pe alocuri (negru-cenușiu). Nedecorat. Inv. III 6322.

Mormîntul LXXXIV (pl. XLII și pl. LXXXIV) face parte, ca și mormîntul LXXVIII, dintre cele mai sărace morminte descoperite de noi la Cîrna: la 0,95 m adîncime, o grămăjoară de oase sfărîmate în bucăți ceva mai mari, pe care stătea răsturnat un fund de vas gros; alături, o căniță culcată pe o parte, sub gîtul căreia se aflau alte cîteva oscioare. În căniță numai pămînt.

329. Fundul de vas ce acoperea oasele a aparținut unui vas cu pereții groși, avînd în pastă și sfărîmături de cioburi; secțiunea e neagră, ca și fața interioară, dar suprafața exterioară, foarte neîngrijit modelată, a fost arsă la roșu. Inv. III 6324.

330. Cănița aparține seriei mai puțin frecvente, cu toarta supraînălțată și cu corpul sferic turtit, fără colțuri; piciorul inelar e străpuns de o găurice. Arderea secundară a calcinat partea inferioară; partea superioară a rămas în bună parte roșie, culoarea inițială. Decorul

împuns; motivul principal este constituit de o serie de franjuri cu capete răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8,2 cm; d.g. 6,3 cm. Inv. III 6323.

Mormîntul LXXXV (pl. XLIV și pl. LXXXIV). Atît urna cît și strachina se aflau turtite și sfărîmate sub greutatea pămîntului. Strachina-capac, ale cărei prime fragmente au apărut pe la 0,85 m adîncime, a fost pusă pe urnă cu gura în jos; unele dintre fragmente au alunecat în jos acoperind pe alocuri urna pînă la torți. Sub această strachină-capac, nedecorată, s-au găsit — tot pe urnă — o serie de fragmente de la altă strachină-capac, de data aceasta decorată, precum și cîteva fragmente din fundul unui vas cu pereții groși. Baza urnei era la 1,10 m adîncime. Pe oasele din urnă se afla o cană spartă, așezată în poziție normală.

331. Urna este tipică și mare, cu corpul despărțit în două etaje prin obișnuita muchie de pe care pornesc patru torți mari, avînd la rîndul lor cîte o creastă mediană verticală și cîte un buton la partea superioară. Față de mărimea vasului, peretele (negru în secțiune) este destul de subțire. Suprafața a fost inițial tot neagră și lustruită, dar pe unele porțiuni s-a ros și a fost pătată brun-roșcat de focul rugului. Decorul tipic, excepțional de bogat, acoperă vasul de pe buza exterioară pînă sub linia de bază a torților: pe buză aleargă o linie în zig-zag, triplu-împunsă, pe gît sînt folosite motive imprimate (cercuri și semicercuri-potcoave); pe partea superioară a corpului «motivul fără nume» alternează cu parantezele spate în spate, iar zona torților este decorată cu o ghirlandă unghiulară cu franjuri. O particularitate o constituie prezența a două grupe de cîte trei găuri ce străpung vertical buza, făcute înainte de executarea decorului, deoarece unghiurile liniei în zig-zag de pe fața superioară a buzei sînt mai mici în dreptul acestor găuri, spre a le putea evita. În. 41,4 cm; d.m. 37,7 cm; d.g. 29,5 cm. Inv. III 6325.

332. Fragmentele de strachină-capac nedecorată aparțineau unui vas cu gura circulară și cu două torți late și plate ce pornesc de pe buză și se arcuiesc pînă pe umărul ușor bombat; restul corpului este tronconic. În perete, negru în secțiune, se observă pietricele și grăunțe de nisip. Suprafața neagră, lustruită, a căpătat pe alocuri, de pe urma arderii secundare, o nuanță brună. Inv. III 6327.

333. Fragmentele de strachină decorată aparțin unui vas tipic, cu gura în patru colțuri, care a avut mult de suferit de pe urma focului rugului; s-a spart de altfel pe rug și n-au mai fost adunate toate fragmentele. Peretele e negru în miezul secțiunii și roșu pe ambele fețe. Decorul tipic: motivul principal îl constituie ghirlandele triunghiulare cu franjuri ce atîrnă pînă aproape de bază. Pe alocuri se mai păstrează și materie albă de incrustație. Inv. 6532.

334. Cănița din interiorul urnei este tipică (toarta supraînnălțată, corpul modelat în colțuri nu prea accentuate și picioruș inelar); toarta are la partea superioară un lob relativ trapezoidal, cu un mic butonaș în relief pe fața dinspre interiorul căni. Ambele suprafețe sînt roșii, dar arderea n-a pătruns în chip uniform peretele, rămas negru în miezul secțiunii. Decorul împuns folosește pe corp desenul în formă de M destul de complicat, cu capetele barelor răsucite spiralic. Decorul torții, simplu, trece și pe fața dinspre bază. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 8,8 cm; d.g. 7,2 cm. Inv. III 6326.

Mormîntul LXXXVI (pl. XLIV și pl. LXXXIV). La 0,80 m adîncime a apărut fundul străchinii-capac, așezată cu gura în jos pe urnă și acoperind o bună parte din corpul acesteia; baza urnei se afla la 1,05 m adîncime, pe pămîntul cafeniu deschis. În corpul urnei, pe oase, o căniță așezată «în picioare», cu toarta ruptă dar întregibilă. Cam spre fundul urnei, printre oase, o altă căniță răsturnată. Oase nu prea multe, dar sfărîmate în bucăți ceva mai mari.

335. Urna, cu buza ruptă și cu corpul crăpat din vechime, aparține tipului comun: una dintre cele două torți, așezate ceva mai sus de linia mediană, lipsește din vechime. În peretele negru se văd și pietricele. Suprafața, neagră, a fost pătată brun și roșu. Nedecorată. În. 35,4 cm; d.m. 23,2 cm. Inv. III 6328.

336. Strachina-capac aparține seriei cu gura larg deschisă modelată în patru colțuri și cu o singură toartă sub unul dintre ele. Numai suprafața a fost brună (și lustruită), în secțiune peretele fiind negru; pe alocuri focul rugului a calcinat, a crăpat și chiar a pătat suprafața în negru-cenușiu. Nedecorată. În. 11,5 cm; d.g. 22,3 cm. Inv. III 6329.

337. Printre fragmentele străchinii precedente a fost găsit și un ciob din altă strachină, decorată, spartă probabil tot cu prilejul ceremoniei funerare și neadusă la rug.

338. Cana găsită în partea superioară a corpului urnei a fost găsită crăpată; lipsește și baza inelară, ruptă din vechime. Aparține seriei cu toartă plată supraînălțată, corpul relativ sferic turtit și fără colțuri. Arderea inițială a pătruns în chip uniform peretele, suprafața fiind ea însăși roșie. Focul rugului a calcinat-o numai parțial, pătind-o ușor. Decorul tipic se rezumă la o serie de zone orizontale pe gît și la o ghirlandă cu franjuri pe corp. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8,8 cm. Inv. III 6331.

339. Cănița găsită între oase este de același tip, dar ceva mai zveltă, avînd piciorul inelar străpuns orizontal de o găurice. Virful torții este modelat ca un lob relativ dreptunghiular. Suprafața brună-roșie, pe care se mai păstrează urme din lustrul inițial, a fost întrucîtva roasă și pătată din pricina arderii secundare. Decorul tipic, comun pe gît și simplu pe restul corpului. În schimb, decorul de pe lobul superior al torții este mai puțin obișnuit. Se păstrează încă destul de multă substanță albă de incrustație, așternută masiv. În. 8,1 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6330.

Mormîntul LXXXVII—LXXXVIIbis (pl. XLV, pl. LXXXIV și pl. LXXXV). Fundul străchinii-capac, așezată cu gura în jos, a ieșit la iveală la 0,75 m adîncime; unele fragmente au alunecat pe umărul urnei pînă la linia torțiilor; baza urnei era la 1,12 m adîncime, pe pămîntul galben. În gîtul urnei, sub strachina-capac, a fost așezată o strachină spartă. Între aceste fragmente erau și cîteva cioburi străine, probabil de la o căniță; în jumătatea inferioară a urnei, pe oase, un vas fără torți. Oasele sînt multe și sfărîmate în bucăți relativ mari. La circa 0,40 m, spre ESE de urnă, cam la nivelul torțiilor acesteia, se afla un fragment dintr-o strachină-capac, iar lîngă el era jumătatea inferioară a unui vas cu picior inelar, conținînd oscioare mărunte. Deși distanța dintre primele vase și acestea este destul de mare, faptul că lîngă jumătatea de vas cu oscioare se afla un fragment din strachina-capac a urnei celei mari mă face să cred că aci este un mormînt dublu, pus într-o mare groapă comună. Totuși, ar mai putea fi avută în vedere și posibilitatea ca aceste fragmente și oasele respective să reprezinte resturile unui mormînt anterior, răvășit cu prilejul săpării gropii mormîntului LXXXVII.

340. Urna LXXXVII, cu buza știrbită din vechime și cu gîtul disproporționat de mare în raport cu corpul, aparține totuși seriei tipice. Pe lîngă cele patru torți mari, late și arcuite pe linia celui mai mare diametru, mai are două tortițe în unghi, care leagă baza gîtului de urnă, întocmai ca la mormîntul LXXXIII. În perete se văd pietricele și sfărîmături de cioburi. Atît în secțiune cît și pe ambele fețe peretele e negru, dar arderea secundară i-a făcut multe pete brune-cenușii. Nedecorată. În. 38,2 cm; d.m. 34,5 cm; d.g. 29,7 cm. Inv. III 6332.

341. Strachina-capac, tipică, cu gura larg deschisă în patru colțuri și cu buza groasă, în muchii, are o singură toartă sub unul dintre colțuri. În pastă se văd și pietricele mărunte. Suprafața a fost neagră și lustruită, dar focul rugului a ros-o și i-a dat parțial o nuanță brună-roșcată. Decorul tipic, acoperind întreaga suprafață a vasului, inclusiv muchia buzei, a fost executat foarte îngrijit, cu instrumente mai groase, așa încît traseul motivelor este mai larg; motivul esențial este desenul în formă de M, mare și complicat. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și se păstrează în cantitate destul de mare. În. 17,3 cm; d.g. 35,4 cm. Inv. III 6334.

342. Strachina din gura urnei a fost pusă în mormînt în stare cu totul fragmentară: s-a găsit aproape numai partea dinspre fund, dar este sigur că aparține unui vas tipic, cu gura în colțuri, spart cu prilejul incinerării corpului, toate fragmentele găsite prezentînd un început de calcinare. Decorul tipic cobora pînă la cercul fundului; motivul esențial pare a fi fost ghirlanda cu franjuri din puncte împunse. Se păstrează destulă substanță albă de incrustație. Inv. III. 6333.

343. Vasul din interiorul urnei face parte din seria cu corpul sferic turtit, modelat în patru colțuri perforate vertical, și cu piciorul inelar. Întreaga suprafață exterioară este neobișnuit de puternic roasă, așa încît ies la iveală nenumărate pietricele. Decorul este tipic și simplu, despărțind corpul vasului într-o serie de metope lungi. Se mai păstrează multă materie albă de incrustație. În. 8,1 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. III 6335.

344. «Urna» LXXXVIIbis nu era decît jumătatea inferioară a unui vas cu corpul în patru colțuri și cu picior inelar, parțial rupt din vechime. Decor tipic, al cărui motiv principal este obișnuitul desen în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă lipsește cu totul. Pare probabil că vasul acesta a fost pus în mormint în starea fragmentară în care l-am găsit noi, căci o răvășire ulterioară nu l-ar fi putut rupe în două, lăsîndu-l totuși în poziția verticală inițială și cu oasele în el. Fragmentul de strachină-capac de lîngă acest vas-urnă a fost probabil pus tot intenționat, spre a sluji drept capac. Inv. III 6336.

Mormîntul LXXXVIII (pl. XLVI și pl. LXXXV). Fundul străchinii-capac, așezată cu gura în jos pe urnă, a ieșit la iveală la 0,70 m adîncime, iar baza urnei se afla la 1,10 m adîncime în pămîntul cafeniu deschis; fragmentele străchinii-capac au alunecat pe urnă pînă la toarta acesteia. În gura urnei, sub fundul străchinii-capac se afla un vas cu gura larg deschisă, așezat vertical; în el o căniță, de asemenea «în picioare». În porțiunea dinspre fund a urnei, oase calcinate și sfărîmate, nu prea multe.

345. Urna, tipică, are două torți mari și late, precum și două gurguie intermediare, pe linia celui mai mare diametru. Pasta conține pietricele. Focul rugului a pătat pe alocuri în brun-roșcat suprafața neagră a vasului. Nedecorată. În. 34 cm; d.m. 31 cm; d.g. 21 cm. Inv. III 6337.

346. Strachina-capac aparține seriei cu gura în patru colțuri, cu buza groasă, tăiată în muchii, precum și cu o torțiță sprijinită pe umărul ușor profilat. Pastă fină; peretele este negru în secțiune, fețele fiind arse la roșu-brun și păstrînd încă pe alocuri lustrul inițial. Arderea secundară a ros parțial suprafața exterioară, ba chiar a calcinat-o. Ornamentarea tipică acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza. Motivul principal pe corp este constituit de două ghirlande cu franjuri. S-a păstrat multă materie albă de incrustație. În. 14,7 cm; d.g. 30,5 cm. Inv. III 6340.

347. Vasul găsit în gura urnei, sub strachina-capac, este o cană mare cu gîtul destul de înalt, ușor sugrumat, cu umărul puternic bombat și cu corpul subțîindu-se treptat spre fund; a avut și o toartă supraînălțată, ruptă din vechime. În pastă se văd grăunțele de nisip. Peretele este negru; suprafața a fost pătată brun-cenușiu. Decorul tipic, executat cu instrumente cu virfuri duble și triple, împarte corpul vasului în metope. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 13,3 cm; d.g. 14,8 cm. Inv. III 6339.

348. Cana aflată în vasul precedent este tipică, avînd toarta supraînălțată, corpul cu trei colțuri proeminente și picior inelar perforat de o găurice orizontală. Arderea secundară a calcinat parțial suprafața exterioară, dîndu-i în aceste porțiuni o culoare cenușie-albicioasă; restul vasului a rămas brun-roșcat. Decorul tipic folosește ca element principal motivul în formă de M cu capetele răsucite spiralic, dar mai complicat ca de obicei. Substanța albă de incrustație s-a păstrat aproape în întregime. În. 9 cm; d.g. 7,8 cm. Inv. III 6338.

Mormîntul LXXXIX (pl. XLVI și pl. LXXXVI). La 0,60 m adîncime a apărut fundul străchinii-capac pusă cu gura în jos pe urnă, a cărei bază se afla la 0,85 m adîncime. Cioburile străchinii-capac acopereau toată partea superioară a urnei, pînă la torți. De sub fundul străchinii-capac răzbătea o strachină mică, așezată în poziție normală în gura urnei; în această strachină era o căniță spartă. Pe umărul urnei, spre S, sub strachina-capac, era așezat un vas cu două torți (una lipsește din vechime). Spre NV, alunecate aproape de torțile urnei, două statuete sparte, de lut ars, culcate pe o parte, așezate desigur inițial pe umerii urnei. Un fragment destul de mare din buza urnei a fost găsit chiar lîngă fundul ei și aproape sub ea, fiind probabil că a fost pus acolo în chip intenționat. Și statuetele sînt sparte din vechime: pe lîngă faptul că nu au cap, lipsesc și alte fragmente. În interiorul urnei, pe fund, oase puține și mărune.

349. Urna, de dimensiuni medii, aparține tipului obișnuit; a avut două torți late semi-inelare (una lipsește din vechime) și două gurguie intermediare. Arderea secundară a fost atât de puternică, încât a calcinat peretele aproape peste tot, dându-i o culoare cenușie deschisă; numai pe partea care nu a fost în contact direct cu flăcările rugului s-a păstrat culoarea negricioasă inițială. Jumătatea superioară a corpului urnei este plisată în largi caneluri. În. 33,2 cm; d.m. 30,3 cm; d.g. 19,9 cm. Inv. III 6341.

350. Strachina-capac care acoperea inventarul mormîntului aparține seriei cu gura în patru colțuri și cu o singură toartă relativ unghiulară. Peretele, rămas negru după arderea din cuptor (mai ales pe fața exterioară), a fost mult pătat în brun-roșcat și chiar roșu cu prilejul contactului cu focul rugului. Decorul tipic destul de comun, dar executat atent. Motivul principal este ghirlanda cu franjuri. Materia albă de incrustație nu s-a pierdut cu totul. În. 15,8 cm; d.g. 29,1 cm. Inv. III 6342.

351. Strachina din gura urnei este de același tip, însă mult mai mică, avînd două torți și fundul ceva mai profilat; inițial a fost arsă la roșu, dar arderea secundară a ros și a pătat suprafața. Decorul tipic, executat cu instrumente mai fine, este similar aceluia al vasului precedent. Substanța albă de incrustație s-a păstrat în cea mai mare parte. În. 9,2 cm; d.g. 12,2 cm. Inv. III 6343.

352. Cănița aflată în strachina precedentă este tipică, avînd corpul în trei colțuri; dar toarta suprainălțată și întreaga gură lipsesc din vechime. Arsă de la început la roșu, focul rugului i-a ros și i-a pătat suprafața exterioară, acoperită toată cu ornamente tipice: pe gît, motive mai puțin frecvente, iar pe corp desenul în formă de M cu capetele barelor mult răsucite spiralic. Se păstrează multă materie albă de incrustație. În. 6 cm. Inv. III 6344.

353. Vasul cu două torți găsit pe umărul urnei se deosebește de vasele obișnuite de acest fel, deoarece cele două torți nu pornesc de pe buză, ci sînt situate pe partea cea mai bombată a corpului (una dintre torți lipsește din vechime); corpul este relativ sferic, cu un gît puțin înalt și cu partea inferioară tronconică. În spațiile intermediare dintre torți, două mici gurguie. Ars inițial la roșu, a suferit și el pe alocuri de focul rugului, care l-a pătat (cenușiu, negricios) și l-a ros, așa încît ici-colo se văd pietricelele amestecate în pastă. Nedecorat. În. 9,7 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6344.

— Amîndouă statuetele au fost sparte și una chiar deformată cu prilejul incinerării mortului și depuse în mormînt în stare fragmentară; nu poate fi însă nici o îndoială că lipsurile acestea sînt din vechime, deoarece secțiunea peretelui în spărături este vizibil veche, iar mormîntul nu prezenta nici cel mai mic indiciu de o eventuală răvășire ulterioară.

S. 7. Statueta mai mare — a doua ca mărime dintre cele descoperite în cîmpul de urne de la Cîrna — n-a fost deformată de focul rugului; în schimb a fost roasă și pătată pe alocuri. Întreg decorul a fost realizat prin tehnica tipică a împunsăturilor și a impresiunilor, în care s-a pus multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6540.

S. 8. Statueta cea mică a fost foarte mult deformată și calcinată de focul rugului, care a ros-o și a înnegrit-o. Ornamentarea împunsă destul de bogată. Inv. III 6541.

Mormîntul XC (pl. XLVII și pl. LXXXV). Cîteva dintre fragmentele străchinii-capac, așezată cu gura în sus pe urnă, se aflau în gura urnei la 0,60 m adîncime, în timp ce fundul acesteia stătea la 0,90 m adîncime în pămîntul cafeniu deschis. Unele dintre cioburile străchinii-capac, sparte și deschise ca petalele unei flori, au căzut pe umărul urnei. În corpul urnei, cam pe la mijloc, se afla o căniță, pe oasele calcinate care umpleau întreaga jumătate inferioară a urnei.

354. Urna, tipică, a fost pusă în mormînt cu gura știrbită; buza este foarte puțin răsfrîntă, spre deosebire de majoritatea urnelor de acest fel; patru torți se arcuiesc vertical pe linia de sudare a celor două jumătăți ale corpului. Peretele este negru, suprafața exterioară fiind însă pătată din pricina arderii secundare și roasă. Nedecorată. În. 38 cm; d.m. 27,6. Inv. III 6346.

355. Strachina-capac, judecînd după fragmentele găsite, a fost pusă pe urnă în stare fragmentară. Aparține tipului comun, cu gura în patru colțuri. Arderea inițială nu a înroșit decît cele două fețe ale peretelui, în timp ce miezul spăturii e negru; focul rugului a calcinat unele

porțiuni și a ros suprafața. Decorul tipic, motivul principal fiind ghirlanda cu franjuri. Se păstrează încă substanța albă de incrustație. În. 13,2 cm. Inv. III 6348.

356. Cănița aflată în interiorul urnei este tipică, avînd toarta supraînălțată, corpul cu trei colțuri și picior inelar. Arderea secundară a calcinat unele porțiuni, dîndu-le o nuanță cenușie; restul suprafeței a rămas roșu intens. Decorul împuns folosește motive cu totul obișnuite, ceva mai simplu trasate, deși motivul în formă de M este mai deosebit realizat. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 8,1 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6347.

Mormîntul XCI (pl. XLVII și pl. LXXXVI). La 0,55 m adîncime au fost descoperite fragmentele străchinii-capac de pe gura urnei și buza acesteia din urmă, care străbătea printre celelalte fragmente. Fundul urnei stătea pe pămîntul cafeniu deschis la 0,95 m adîncime. Strachina-capac a fost așezată pe urnă cu gura în sus, iar cele mai multe dintre cioburile ei au căzut în jurul gîtului urnei, împreună cu unele fragmente din buza acesteia; alte fragmente au rămas chiar în gura urnei. Se pare însă că strachina-capac a fost pusă spartă în mormînt, căci unul dintre fragmentele ei se afla chiar în fundul urnei, *sub* oase, deci pus inițial acolo. Printre fragmentele străchinii-capac se afla și un ciob dintr-o căniță, spartă desigur tot cu prilejul incinerării. În gîtul urnei, sub unul din fragmentele străchinii-capac, s-a găsit un vâscior fără torți, deformat și el de focul rugului, despre care însă nu s-ar putea presupune că a fost pus intenționat în gura urnei: noi l-am găsit aci pe pămîntul care umpluse urna, scurs treptat printre cioburi; dar inițial, cu prilejul depunerii acestor vase în groapă, el nu putea sta *sub* strachina-capac, unde n-ar fi avut pe ce să se sprijine și ar fi căzut în fundul urnei, pe oase. De aceea trebuie să admitem că vasul acesta a fost pus *în* strachina-capac de pe urnă, iar atunci cînd fragmentele străchinii s-au depărtat unele de altele sub presiunea pămîntului, vasul a alunecat și el pînă în gîtul urnei, oprindu-se pe pămîntul care între timp o umpluse aproape cu totul. În fundul urnei, acoperind fragmentul de strachină-capac despre care am amintit, oase calcinate și sfărîmate, în cantitate destul de mică.

357. Urna, aparținînd tipului cu corpul în etaje, este una dintre cele mai mari și mai bogat decorate descoperite în săpăturile de la Cîrna. În jurul gîtului, pe umăr, se află patru mici proeminente țuguiate, situate chiar în dreptul celor patru torți late, semiînclinate, de pe creasta mediană a urnei; între torți, tot pe această creastă, au fost modelate alte patru proeminente. În perete se văd pietricele și grăunțe de nisip. Suprafața a fost inițial neagră, deși nu cu totul uniformă; are multe pete brune-roșcate și este pe alocuri roasă, așa încît au ieșit la lumină grăunțele fine de nisip din pastă. Decorul împuns și imprimat acoperă suprafața vasului începînd de pe buză și pînă la creasta mediană. Motivul principal de pe corp este desenul căruia nu i-am găsit un nume adecvat. S-a păstrat relativ puțină substanță albă de incrustație. În. 41,2 cm; d.m. 33,4 cm; d.g. 29,2 cm. Inv. III 6348.

358. Strachina-capac este tipică, avînd gura în patru colțuri, cu buza groasă, în muchii, și o torsiță; a suferit foarte mult din pricina focului rugului, fiind calcinată și chiar deformată. Felul în care se prezintă unele dintre fragmente arată că strachina aceasta nu-și mai putea îndeplini decît parțial rolul de capac, întrucît unele dintre bucăți nu se mai puteau lega de celelalte, iar prezența unuia dintre fragmente chiar sub oasele din urnă confirmă acest fapt. De altfel nici nu a putut fi întregită. Totuși, este sigur că a fost inițial arsă la roșu-brun și lustruită. Porțiunile care au suferit mai mult de arderea secundară sînt acum cenușii-albicioase și prezintă nenumărate fisuri. Decorul foarte bogat acoperea întreaga suprafață, inclusiv muchia buzei, folosind în general elemente cunoscute; obișnuita ghirlandă cu franjuri de pe corp este înlocuită printr-o serie de motive izolate, cu capetele răsucite în spirale ample. Pe alocuri se păstrează o cantitate mai mare de substanță albă de incrustație. Inv. III 6350.

359. Vasul din gura urnei aparține seriei cu corpul sferic-turtit, fără torți, modelat în patru colțuri proeminente perforate vertical și cu picior inelar. Arderea secundară l-a deformat și l-a calcinat parțial, dîndu-i o culoare cenușie murdară. Decorul, realizat mai ales prin tehnica

împunsăturilor, împarte corpul în metope verticale. Substanța albă de incrustație a fost pusă în cantitate excesiv de mare, constituind pe gît și pe picior adevărate benzi late de culoare. În. 8,2 cm. Inv. III 6351.

360. În ceea ce privește fragmentul de căniță aflat printre cioburile străchinii-capac, nu se poate spune despre el decît că aparține unui vas cu totul comun ca formă și decor. Și pe el materia albă de incrustație a fost așternută masiv.

Mormîntul XCII (pl. XLVIII și pl. LXXXVII). Din pricina unei ușoare depresuni a terenului, resturile acestui mormînt au ieșit la iveală la o adîncime ceva mai mică: partea superioară a urnei era la 0,60 m adîncime, iar fundul urnei la 0,85 m adîncime. Gîtul urnei lipsește; în spărtura de la partea superioară se aflau fragmentele decorate ale unei străchini cu picior inelar, care ținuse desigur locul capacului. Corpul urnei era aproape plin cu oase multe și mai puțin mărunte decît de obicei.

361. Urna a fost tipică și simplă; gîtul lipsește cu totul, așa încît este sigur că vasul a fost pus în mormînt în această stare, căci nu se poate vorbi de o răvășire ulterioară a mormîntului. Dintre cele două torți semiinelare, se păstrează una singură; între ele, pe aceeași linie a celui mai mare diametru, două mici gurguie. În pastă, pe lîngă pietricele, au fost amestecate și sfărîmături de cioburi. Peretele e negru în secțiune. Suprafața exterioară nu pare a fi avut o culoare uniformă: deși este în cea mai mare parte neagră, unele porțiuni brun-roșcate dinspre fund dau impresia că au avut de la început această culoare, păstrîndu-și și lustrul. Nedecorată. În. 23,8 cm; d.m. 29,2 cm. Inv. III 6352.

362. Strachina cu picior, găsită spartă în gîtul urnei, seamănă întrucîtva cu aceea din mormîntul XLVI, dar este de dimensiuni mai mici. Corpul este relativ tronconic, cu gura larg deschisă, buza lată cu o creastă spre interior și cu patru mici lobi tot spre interior, iar piciorul inelar este destul de scund. Două găuri străpung peretele în dreapta și în stînga unuia din lobii buzei. Inițial neagră, suprafața vasului a fost ușor calcinată și pătată în brun-roșcat și cenușiu-albicios de focul rugului. Decorul, împuns și imprimat, acoperă atît suprafața exterioară cît și o parte din aceea interioară a vasului, inclusiv buza și piciorul. În timp ce motivele exterioare — ghirlande cu franjuri care împart peretele în metope — sînt destul de apropiate de acelea obișnuite pe străchinile-capace, desenul interior — constituit din șiruri orizontale de impresiuni diferite, rozete etc. — este mai puțin comun, dar relativ neglijent executat. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,2 cm; d.g. 17,7 cm. Inv. III 6353.

Mormîntul XCIII (pl. XLVIII și pl. LXXXVII) s-a semnalat printr-o căniță a cărei gură se afla la 0,80 m adîncime, așezată într-un vas puțin mai mare, dar fragmentar, la 0,90 m adîncime; lîngă ele, spre E, altă căniță, tot spartă. Oasele mărunte și destul de puține din vasul al doilea (cel mai mare) precizează rolul lui de urnă funerară. Nici unul dintre aceste trei vase nu este întreg, și totuși nu se poate vorbi despre o răvășire ulterioară a mormîntului, deoarece cănița pusă în vasul-urnă stătea vădit la locul ei, în poziție firească, verticală. Vasele se vor fi spart deci cu prilejul incinerării.

363. Urna a putut fi o cană tipică, sau un vas cu corpul modelat în patru colțuri și cu picior inelar, din care nu s-a păstrat decît o parte din jumătatea inferioară. Peretele, negru în secțiune ca și pe ambele fețe, a fost ros și pătat pe alocuri cu prilejul incinerării. Decorul tipic, executat foarte îngrijit, folosește între altele motivul în formă de M complicat, cu capetele barelor laterale răsucite spiralic. În unele locuri se mai păstrează și materie albă de incrustație. Inv. III 6345.

364. Căniței din gura «urnei» îi lipsește din vechime toarta suprainălțată. Buza este știrbită aproape pe tot perimetrul; corpul, turtit, are colțuri proeminente, iar piciorușul inelar este destul de înalt. Peretele negru în secțiune; ambele suprafețe au fost arse inițial la roșu și n-au suferit prea mult din pricina focului rugului, așa încît pe alocuri se mai poate observa și lustrul inițial. Decorul tipic folosește în linii generale aceleași motive ca la vasul precedent, dar mai simple și mai reușite. Ici-colo se mai păstrează și substanță albă de incrustație. În. 7,8 cm. Inv. III 6355.

365. Cana de lingă celelalte două vase, de asemenea spartă, are și ea o toartă plată supraînălțată, dar corpul este modelat fără colțuri și fără picior inelar, cu fundul plat. Decorul tipic, executat foarte îngrijit; de remarcat în special franjurile alcătuite din S-uri îmbucate. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 6,9 cm; d.g. 6 cm. Inv. III 6356.

Mormîntul XCIV (pl. LXXXVII) era și mai sărac decît cel dinainte: o cană spartă din vechime, a cărei buză a apărut la 0,70 m adîncime și al cărei fund se afla la 0,80 m adîncime, constituie tot inventarul. În interior, oase calcinate, mărunte; lingă el, cîteva fragmente calcinate de bronz.

366. Cana era tipică, dar mai mare decît de obicei, cu toarta supraînălțată (ruptă din vechime), cu corpul în colțuri și cu picioruș inelar. Suprafața exterioară, inițial brună și lustruită, a fost pătată în negru și roasă cu prilejul arderii secundare. Decorul este executat îngrijit în tehnica tipică a liniilor împunse, dar nu lipsesc nici motive imprimate. Și de data aceasta motivul principal este desenul în formă de M cu bare răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu desăvîrșire. În. 11,3 cm; d.g. 9,4 cm. Inv. III 6357.

Mormîntul XCV (pl. XLVIII și pl. LXXXVII) a fost în schimb mult mai bogat: fragmentele vaselor din gura urnei au ieșit la iveală la 0,65 m adîncime, în timp ce baza urnei stătea pe pămîntul cafeniu deschis la 0,95 m adîncime. Capacul, spart, a fost așezat cu fundul în sus pe urnă; printre fragmentele lui se vedeau vasele din gura urnei și de pe umărul ei, aflate inițial sub capac; alte fragmente ale acestuia din urmă au alunecat pînă spre mijlocul urnei. În gura urnei, deci sub capac, era o strachină cu gura în sus, în care se aflau alte două vase: o căniță răsturnată și un vas dublu, în formă de solniță, găsit în poziție verticală. Parțial sub cănița răsturnată și în parte sub solniță se afla capacul dublu al acesteia, spart în două. Între cioburile strachinii s-a găsit și un mic cilindru de lut ars, perforat longitudinal, avînd unul dintre capete modelat în formă de păsărică. Într-unul dintre recipientele vasului dublu se aflau două inele fragmentare de bronz, pentru bucle. Pe umărul urnei, spre V, era o altă căniță, cu gura spartă din vechime, acoperită probabil inițial de capac. Urna era foarte strivită, încît gîtul îi intrase în pîntece. În interiorul ei, oase multe și sfărîmate în bucăți relativ mari.

367. Urna aparține seriei cu gura ușor romboidală, de pe care pornesc două torți late ce se arcuiesc spre umăr. A avut pe mijlocul corpului și două gurguie, care alternează cu torțile. În spărtură se văd și pietricele și sfărîmături de cioburi. Peretele este negru în miezul secțiunii, ambele fețe fiind brun-roșcate și păstrînd încă lustrul; totuși, unele porțiuni sînt negre, probabil din pricina arderii inegale. Nedecorată. În. 26,4 cm; d.m. 30,4 cm. Inv. III 6358.

368. «Capacul» era constituit din jumătatea inferioară a unui vas (de tip urnă?) cu pereții groși, care a suferit mult din pricina arderii secundare; cu acest prilej se va fi spart și nu s-a mai pus în mormînt decît porțiunea dinspre fund, care putea îndeplini funcția de capac. Nedecorat. Inv. III 6360.

369. Strachina din gura urnei aparține tipului cu gura în colțuri: totuși toarta pornește chiar de pe buză, iar porțiunea diametral opusă lipsește, așa încît nu putem fi siguri că vasul a avut două torți. Deși a suferit mult de pe urma arderii secundare, se poate preciza că, în timp ce peretele e negru în miezul secțiunii, ambele fețe au fost dintru început roșii, chiar dacă acum unele porțiuni au pete cenușii și negre. Pe lingă obișnuitul decor împuns, vasul a fost decorat pe umeri și cu caneluri verticale. În motivele împunse se mai păstrează puține resturi de substanță albă de incrustație. În. 12,2 cm; d.g. 24,1 cm. Inv. III 6359.

370. Vasul dublu este singura piesă de mici dimensiuni, aparținînd acestui tip, descoperită în săpăturile noastre de la Cîrna (dar printre piesele achiziționate mai figurează un vas-solniță de aceleași dimensiuni: vezi mai jos, nr. 534). Modelate ca două vase cu corpul sferic ușor turtit și cu colțuri, cele două recipiente, care nu sînt perfect egale, au un gît scund relativ vertical și cite un picioruș inelar. Ele sînt legate atît printr-o punte groasă, care unește corpul

propriu-zis, cît și printr-una plată și foarte subțire, la buză, perforată printr-o gaură verticală cu diametrul de aproape 2 cm. Vasul a fost inițial ars la roșu, dar poartă și urmele arderii secundare. Decorul, bogat și executat în special în tehnica împunsăturilor, a fost realizat cu instrumente foarte fine. Bineînțeles că cele două recipiente sînt decorate în chip identic, corpul fiecăruia fiind împărțit în metope. Se păstrează încă cea mai mare parte din substanța albă de incrustație. În. 6,7 cm; d. gurii fiecărui recipient 5,7 cm. Inv. III 6537 a.

371. Capacul vasului precedent, găsit spart în două, a fost întregit perfect. El este aproximativ ca un scut în formă de 8, cu cele două discuri ușor convexe la mijloc și perforate vertical prin cîte o găurice. Puntea care leagă cele două discuri este perforată la mijloc cu o gaură de același diametru ca aceea observată la vasul căruia îi era destinat acest capac. Și pe suprafața lui se văd unele pete datorite arderii secundare. Decorul tipic și foarte fin acoperă întreaga suprafață exterioară și folosește între altele și motivul în formă de pandantiv-ochelari. A rămas multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6537 b.

372. Micul obiect de lut ars, cu corpul aproape cilindric (ca un dop lung), perforat vertical, este modelat la partea superioară în formă de păsărică. Acest «dop», introdus prin gaura căpăcelului și a punții ce leagă cele două recipiente ale vasului-solniță, fixa astfel capacul pe vas. Și el este fin decorat în tehnica obișnuită. Se păstrează încă multă substanță albă de incrustație. În. 5,3 cm. Inv. III 6537 c.

373. Cana găsită în strachina de pe urnă este tipică, avînd toarta plată, supraînălțată, lătită la partea superioară într-un lob relativ rombic, corpul turtit cu trei colțuri (acela opus tortii fiind foarte mare și ascuțit) și picioruș inelar străpuns de o gaură orizontală. Arderea secundară i-a ros suprafața exterioară, pătînd-o pe alocuri în negru; restul (ca și interiorul) este roșu-brun. Decorul tipic este fin realizat, motivul principal fiind constituit de desenul în formă de M complicat. Tortița este decorată și pe fața interioară a lobului rombic. S-a păstrat încă mult din substanța albă de incrustație așternută masiv. În. 8,7 cm; d.g. 7,8 cm. Inv. III 6362.

374. Cana de pe umărul urnei — pusă în mormînt în stare fragmentară — este de același tip cu aceea precedentă, fiind însă de dimensiuni mai mici și cu colțurile corpului mai puțin accentuate; și piciorul ei este perforat orizontal. Arsă inițial la roșu, și-a păstrat aceeași culoare și după ce a stat în contact cu focul rugului, pierzîndu-și însă lustrul. Decorul este aproape întru totul asemenea celui de pe cana precedentă, dar mai simplu. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8,5 cm; d.g. 7,2 cm. Inv. III 6361.

— Cele două fragmente de obiecte de bronz, cu secțiunea relativ semicirculară, provin foarte probabil de la două inele de bucle; starea lor nu ne îngăduie însă să precizăm dacă erau sau nu de același tip ca acela din mormîntul XXXIX, adică avînd unul dintre capete întoarse.

Mormîntul XCVI (pl. XLIX și pl. LXXXVIII). La 0,75 m adîncime se afla fundul străchinii-capac, pusă cu gura în jos pe urnă; fragmentele ei au alunecat treptat, acoperind astfel toată partea superioară a urnei, pînă la torți. De altfel urna, al cărei fund se afla la 1,05 m adîncime, a fost pusă în mormînt fără buză și fără gît. Pe oasele din fundul urnei, o cană și un vâscior fără torți; alături de ele, un melc de specia *Helix pomatia*. Spre deosebire de aproape totalitatea urnelor de la Cîrna, umplute cu pămînt cafeniu, această urnă se umpluse cu pămînt galben, ceea ce ar putea să însemne că groapa mormîntului a fost săpată și în pămîntul galben, care a fost pus apoi chiar deasupra urnei; noi n-am mai putut observa însă nici aci conturul gropii.

375. Urna — depusă în mormînt, așa cum am amintit, fără gît — aparține tipului comun, cu două torți late, semiinclare, plasate vertical pe linia celui mai mare diametru al vasului, precum și două creste-proeminențe lungi, orizontale, alveolate, întocmai ca briurile plastice. Deși dimensiunile vasului sînt destul de mari, peretele este relativ subțire. În spărtură se pot vedea pietricele și grăunțe de nisip. După arderea inițială, vasul a rămas negru, suprafața exterioară fiind lustruită; focul rugului a ros-o și a pătat-o numai parțial. Singurul element decorativ este constituit de cele două proeminențe lunguiete alveolate. În. 27,2 cm; d.m. 30,6 cm. Inv. III 6363.

376. Strachina-capac aparține seriei cu gura în patru colțuri, avînd buza în muchii și o toartă plată. Arderea în cuptor a pătruns uniform la roșu peretele; lustrul brun-roșcat de pe

fața exterioară a fost ros de focul rugului, care a deformat vasul. Ornamentarea, tipică, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza. Motivul principal de pe corp este ghirlanda cu franjuri. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 13,7 cm. Inv. III 6364.

377. Cana din interiorul urnei este tipică, avînd o toartă cu lob relativ rombic deasupra buzei, corpul turtit în colțuri și picioruș inelar. Focul rugului a calcinat ușor unele porțiuni, rozînd și pătînd în cenușiu-negru suprafața inițial roșie. Decorul tipic, foarte precis executat, are ca motiv de bază desenul în formă de M complicat, cu capetele barelor răsucite spiralic. Se păstrează încă multă substanță albă de incrustație, așternută masiv. În. 8,6 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6365.

378. Celălalt vas găsit pe oase este aproape miniatural și reprezintă o formă unică la Cîrna: partea superioară pare așezată în cea inferioară; aceasta e relativ cilindrică, cu marginea ieșind mult în afară, ca o creastă străpunsă de două perechi de găuri diametral opuse; vasul stă pe un picioruș inelar. S-ar putea face totuși o apropiere între acest vas și acela descris la nr. 14 (m. IV), deși acesta din urmă a fost modelat ca și cum într-adevăr ar fi vorba de două vase diferite. A suferit destul de mult din pricina focului rugului, care l-a înnegrit în cea mai mare parte, culoarea roșie inițială păstrîndu-se numai pe o mică porțiune. Decorul bogat și tipic, executat nu prea îndemînat cu instrumente fine, acoperă întreaga suprafață exterioară. Materia albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 4,2 cm. Inv. 6366.

Mormîntul XCVII (pl. XLIX și pl. LXXXVIII). La numai 0,55 m adîncime a apărut fundul străchinii-capac, pusă cu gura în jos; printre cioburile ei, care acopereau urna pînă aproape de torți, ieșea buza urnei, baza acesteia fiind la 0,90 m adîncime, în pămîntul cafeniu deschis. Atît gîtul cît și corpul urnei erau plesnite, iar fundul străchinii-capac intrase în gura ei. În partea superioară a pîntecului urnei, o strachină fragmentară, cu gura în sus, stătea pe oase. Între oasele multe și sfărîmate în bucăți relativ mari, o parte din calota craniană se menținea întreagă; fiind însă crăpată, s-a desfăcut în bucăți cu prilejul golirii urnei.

379. Urna, de dimensiuni mari, aparține tipului cu corpul secționat orizontal printr-o muchie; dar întrucît imediat sub această muchie linia profilului nu se mai arcuiește, ci coboară pieziș spre fund, urna nu poate fi considerată absolut tipică pentru seria cu două etaje. Patru torți late, cu creastă vertical-mediană, sînt situate deasupra muchiei ce desparte corpul. În spărtură se văd pietricele și grăunțe de nisip. Atît miezul peretelui, cît și ambele fețe au rămas negre după arderea inițială; focul rugului a lăsat multe pete brun-roșcate pe suprafața exterioară. Ornamentarea tipică acoperă întreaga jumătate superioară, începînd chiar de pe fața interioară a buzei — ba chiar din interiorul gîtului — și mergînd pînă la muchia mediană. Motivele de pe corp sînt mai puțin comune pentru urne: ghirlandă cu arcurile convexe și franjuri, triunghiuri hașurate etc. Se păstrează numai foarte puțină materie albă de incrustație. În. 38,9 cm; d.m. 38,4 cm; d.g. 27,8 cm. Inv. III 6367.

380. Strachina-capac aparține seriei cu gura circulară, dar cu două ușoare colțuri orizontale; de pe buză coboară pe umărul arcuit două torți late; restul corpului este un trunchi de con destul de înalt, avînd pe umăr două mici proeminențe organice. Arsă inițial la roșu, a fost puțin deformată de focul rugului, care i-a pătat și i-a ros suprafața, scoțînd la lumină pietricelele din pastă. Nedecorată. În. 17 cm. Inv. III 6371.

381. Strachina din interiorul urnei, fragmentară și de dimensiuni mai modeste, este cu totul lipsită de buză, așa încît nu putem preciza dacă a făcut parte din seria cu gura în colțuri. Sigur este că a avut o toartă, umărul ușor arcuit și corpul tronconic. Din pricina arderii secundare, întreaga suprafață este brună-cenușie. Decorul, tipic și îngrijit executat, acoperea întreaga suprafață exterioară, avînd drept motiv principal ghirlanda cu franjuri. Ici-colo se mai păstrează puțină materie albă de incrustație. Inv. III 6368.

Mormîntul XCVIII (pl. L și pl. LXXXVIII). Buză știrbită a urnei a fost găsită la 0,65 m adîncime, iar fundul urnei se afla la 0,95 m adîncime, pe pămînt cafeniu deschis. Cîteva dintre fragmentele buzei căzuseră pe umărul urnei; lîngă ele, în partea de N, cîteva fragmente din strachina-capac, al cărei fund era intrat în gura urnei; este sigur că strachina-capac fusese așezată cu gura în sus. Sub cioburile ei, înspre N de

urnă, o cană alunecată ceva mai jos stătea «în picioare», probabil inițial așezată pe umărul urnei. În urnă, oase multe și sfărâmate în bucăți relativ mari.

382. Urna aparține seriei tipice, avînd pe corp două torți mari, late, și două gurguie intermediare. În spărtură se văd obișnuitele pietricele. Culoarea inițială a suprafeței a fost neagră, dar pe alocuri arderea secundară a pătat-o în cenușiu. Nedecorată. În. 35,6 cm; d.m. 31,8 cm; d.g. 22,4 cm. Inv. III 6369.

383. Din strachina-capac n-a fost pusă în mormînt decît porțiunea dinspre fund, ceea ce ar putea să însemne că vasul s-a spart cu prilejul incinerării. Suprafața era brună-lustruită. Din fragmentele păstrate rezultă că decorul tipic acoperea cea mai mare parte a suprafeței exterioare și avea drept motiv principal pe corp ghirlanda. S-a păstrat destul de multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6533.

384. Cana de lingă urnă este tipică, avînd toarta plată suprainălțată, cu extremitatea superioară mai lată și îndoită în unghi ascuțit, corpul relativ turtit, cu colțuri proeminente și cu picior inelar. Peretele, deși subțire, n-a fost pătruns la roșu în chip uniform de arderea inițială: miezul secțiunii e negru, iar ambele fețe au o culoare brună. Focul rugului a crăpat cana. Decorul, mai ales împuns, repetă motive comune cănilor, principalul element fiind tot acela în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 9 cm; d.g. 8,3 cm. Inv. III 6370.

Mormîntul XCIX (pl. L și pl. LXXXIX). La 0,60 m adîncime a apărut fundul străchinii-capac așezată cu gura în jos; baza urnei era la 0,95 m adîncime. Fragmentele străchinii-capac acopereau o bună parte din corpul urnei; între cioburile ei, și de fapt întrucîtva chiar pe fundul ei, două fragmente decorate din altă strachină-capac. Lipită de strachină, înspre ENE, o cană cu gura în jos: a fost așezată probabil «în picioare» pe strachina-capac și s-a răsturnat cînd groapa era aproape cu totul umplută cu pămînt, deoarece este evident că n-a putut fi așezată în mormînt așa cum a fost găsită și nici de sub strachina-capac nu avea cum să ajungă la nivelul la care a fost găsită. În gura urnei, sub strachina-capac, partea inferioară a unui vas mare, a cărui formă nu poate fi precizată. Jumătate din corpul urnei era plin cu oase multe și relativ mari.

385. Urna este tipică și simplă, cu buza oarecum aplecată în jos, cu patru torți late și mari, așezate vertical pe linia celui mai mare diametru, și patru proeminente-gurguie așezate pe umăr, sub gît, în dreptul torților. Peretele este negru și în secțiune și pe cele două fețe, unele porțiuni păstrînd încă lustrul inițial. Arderea secundară a lăsat cîteva pete brune-roșcate. Nedecorată. În. 42,3 cm; d.m. 32,8 cm; d.g. 25,8 cm. Inv. III 6372.

386. Strachina-capac este simplă, cu gura perfect circulară, buza foarte puțin aplecată în afară; are o singură toartă. Arderea inițială a pătruns în chip uniform la roșu toată grosimea peretelui, cu excepția fundului, care — fiind mai gros — a rămas negru în miezul secțiunii. Suprafața exterioară, brună lustruită, n-a fost decît puțin afectată de focul rugului. Nedecorată. În. 13,7 cm; d.g. 25,2 cm. Inv. III 6373.

387. Căniță de lingă strachina-capac aparține seriei cu toarta suprainălțată și cu corpul sferic-turtit, dar fără colțuri, avînd și picioruș inelar. Arderea secundară și condițiile zacerii în pămînt au ros în multe locuri suprafața roșie-brună a peretelui și au scos la iveală miezul negru cu multe grăunțe de nisip. Decorul, mult mai puțin comun, deși conține elemente obișnuite, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv fața dinspre gură a lobului relativ dreptunghiular al torții; motivul principal de pe corp este o ghirlandă cu franjuri. Materia albă de incrustație se păstrează încă în bună parte. În. 7,3 cm; d.g. 6,1 cm. Inv. III 6375.

388. Despre fragmentul din partea inferioară a unui vas, găsit în gura urnei, nu se poate spune decît că aparținea unui vas destul de mare; judecînd după curbura peretelui, nu ar putea proveni decît de la un vas-urnă sau de la o strachină înaltă. Bine ars la roșu, a fost înnegrit pe alocuri de focul rugului; unele porțiuni păstrează încă lustrul inițial. Inv. III 6374.

389. Cele două fragmente de strachină decorată, găsite stinghere printre cioburile străchinii-capac, dovedesc încă o dată (ca și fragmentul din gura urnei, descris mai sus), că în timpul

ceremoniei incinerării multe din vasele puse în jurul rugului se spărgeau și nu toate fragmentele mai erau adunate pentru a fi depuse în mormânt.

Mormîntul C (pl. LI și pl. LXXXVIII). La abia 0,45 m adîncime a apărut buza urnei, al cărei fund stătea la 0,90 m adîncime pe pămîntul cafeniu deschis. Fundul străchinii-capac intrase în gura urnei (de aceea nici nu se vede în desenul *in situ*), iar restul fragmentelor ei alunecaseră și se opriseră ca un fel de guler sub gîtul urnei, ajungînd pînă la torțile acesteia. Între strachina-capac și umărul urnei, o bucată de bronz. Cîteva dintre cioburile străchinii-capac au căzut în interiorul urnei. În partea dinspre fund a acesteia, oase nu prea multe, dar mai puțin sfărîmate.

390. Urna tipică e destul de zveltă, cu două torți late și nu prea mari ce se arcuiesc semi-inelar. În afară de mici știrbituri și crăpături din vechime, urna este întreagă. Culoarea neagră a suprafeței exterioare a fost alterată de arderea secundară. Nedecorată. În. 40,5 cm; d.m. 30,1 cm; d.g. 21,1 cm. Inv. III 6376.

391. Strachina-capac este asemenea aceleia care a jucat același rol la mormîntul precedent, cu deosebirea că este mai mare și are o toartă mare și lată, arcuită de sub buză pînă pe umăr. Arderea secundară a calcinat și deformat parțial acest vas, care își păstrează însă în general culoarea roșie-brună inițială, cu excepția porțiunilor calcinate. Nedecorată. Inv. III 6377.

— Fragmentul de bronz ar putea proveni mai degrabă de la un alt obiect de podoabă decît de la un inel de buclă, însă este prea mic și prea deteriorat pentru a se putea spune altceva decît că defunctul sau defuncta purta și obiecte de podoabă de bronz.

Mormîntul CI (pl. LI și pl. XC). Buza spartă a urnei a ieșit la iveală la 0,60 m adîncime, în timp ce fundul ei se afla la 0,98 m adîncime. Fundul străchinii-capac, împreună cu alte cioburi, căzuseră în gîtul urnei, iar restul alunecaseră pe umărul urnei pînă în apropiere de toartă, fiind astfel evident că strachina fusese așezată pe urnă cu gura în jos. Printre resturile străchinii-capac, un fragment de la alt vas. În partea superioară a corpului urnei, sub fragmentele străchinii-capac căzute acolo, se afla o căniță spartă, a cărei toartă lipsește din vechime. Ținînd seama de dimensiunile ei modeste, este clar că n-a fost pusă în gîtul urnei, unde nu s-ar fi putut menține, ci a fost așezată pe oasele foarte multe și destul de mari care umpleau cea mai mare parte a urnei.

392. Urna tipică a fost pusă în mormînt cu gura știrbită și fără una dintre cele două torți late, care alternau cu două proeminente lungi și teșite. Arderea secundară a ros și a pătat în brun-roșcat suprafața exterioară a urnei, așa încît au ieșit la iveală nenumărate pietricele. Nedecorată. În. 33,2 cm; d.m. 26 cm; d.g. 21 cm. Inv. III 6378.

393. Strachina-capac prezintă particularități structurale destul de neobișnuite, fiind un exemplar unic: gura este modelată în patru colțuri, dintre care două sînt răsucite în genul capetelor tortițelor-mosorașe cilindrice ale unora dintre vasele cu două torți, și străpunse vertical, iar două sînt simple (unul dintre acestea lipsește). Sub cele două colțuri răsucite cilindric sînt plasate două tortițe cu traseu relativ unghiular, iar sub acestea, pe umărul vasului, cîte o proeminență lunguiată orizontală, teșită; partea inferioară, tronconică, a corpului stătea pe un picioruș inelar, rupt. Arsă inițial la roșu, strachina a avut mult de suferit din pricina focului rugului, care a crăpat-o; tot din această pricină va fi fost pusă fragmentară în mormînt. Decorul, pe lîngă tehnica tipică, folosește și caneluri largi verticale; prin unele dintre motivele sale, el se deosebește însă de al tuturor străchinilor-capace descoperite la Cîrna. Într-adevăr, dacă îmbinarea canelurilor de pe umăr cu liniuțele împunse care le delimitează este un procedeu cunoscut și pe alte vase, motivul esențial repetat pe corp sub cele două colțuri nerăsucite ale buzei este unic, reproducînd un mare pendentiv pectoral. În porțiunile care au suferit mai puțin din pricina focului rugului se păstrează încă destul de multă substanță albă de incrustație. Inv. III 6380.

394. Cănița din urnă, cu toarta supraînălțată și o mică parte din corp ruptă din vechime, aparține seriei cu corpul în colțuri foarte puțin proeminente, dar fără obișnuitul picior inelar, fundul fiind ușor convex. Arderea inițială a pătruns peretele în chip uniform la roșu, dar focul

rugului l-a calcinat parțial, dîndu-i pe alocuri o culoare cenușie și chiar neagră. Decorul, tipic, este îngrijit executat, motivul principal pe corp fiind desenul în formă de M executat mult mai simplu. Se mai păstrează destul de multă materie albă de incrustație, așternută masiv. În. 8 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6379.

395. Fragmentul ceramic aflat printre cioburile străchinii-capac provine de la un vas cu corpul în colțuri, de dimensiuni mai mari decît ale cănilor obișnuite. Întregul lui aspect dovedește că a suferit mult din pricina focului rugului, fiind sigur că vasul respectiv s-a spart chiar cu prilejul incinerării. Importanța lui constă în faptul că a fost decorat într-o manieră nemaiîntîlnită la Cîrna: două benzi paralele semicirculare, trasate prin linii împunse, avînd interiorul hașurat cu linii verticale, în aceeași tehnică a liniilor împunse. La capetele benzilor în arcuiri sînt imprimate cercuri în interiorul cărora matrița a rezervat cîte o cruce în relief. Nu se păstrează nici o urmă de substanță albă de incrustație. Inv. III 6534.

Mormîntul CII (pl. LII și pl. LXXXIX). Fundul străchinii-capac, așezată cu gura în jos pe urnă, se afla la 0,60 m adîncime, baza urnei fiind la 0,95 m adîncime; chiar lîngă strachina-capac, spre E, o căniță stătea pieziș pe un fragment din rochia-clopot a unei statuete situată pe umărul urnei; este aproape sigur că această căniță a fost inițial așezată pe strachina-capac. Spre S, cu fața în afară, culcată pe dreapta, o statueta mare, spartă (din care face parte fragmentul pe care stătea cănița): este clar că aceasta a fost poziția inițială a statuetei, căci «în picioare» n-ar fi încăput sub capac. În corpul urnei, o strachină cu picior inelar, destul de mare, dar spartă; ținînd seama de faptul că în chip normal această strachină n-ar fi putut intra pe gura urnei, este posibil că ea a fost pusă în gura urnei, dar fiind crăpată s-a spart sub presiunea pămîntului de deasupra și fragmentele ei au căzut în interiorul urnei. S-ar putea totuși ca ea să se fi spart cu prilejul incinerării și cioburile să fi fost adunate și puse în urnă. În sprijinul ultimei explicații pare a veni și faptul că unele dintre fragmente lipsesc. Lîngă resturile acestei străchini, o căniță; sub ele, oase nu prea multe și nici prea mari.

396. Urna a fost pusă în mormînt cu buza puțin știrbită și fără una dintre cele două torți late. Aparține tipului comun, de dimensiuni medii. Pasta conține pietricele și sfărîmături de cioburi. Arderea secundară a pătat în roșu și brun suprafața inițială neagră lustruită. Chiar pe linia ce desparte gîtul de umăr, la distanță aproape egală de cele două torți, a fost tăiată în peretele urnei o gaură aproape circulară, cu un diametru de circa 2 cm, așa cum s-a mai observat și la alte vase și desigur în legătură cu credințele despre peregrinările «sufletului» după moarte. Nedecorată. În. 31,5 cm; d.m. 25,2 cm; d.g. 21,2 cm. Inv. III 6381.

397. Strachina-capac, cu gura modelată în patru colțuri, n-a fost nici ea pusă întreagă în mormînt, deoarece lipsesc cîteva fragmente. A fost tipică, avînd o singură toartă sub unul dintre colțuri și buza groasă în muchii. Atît în secțiune cît și la suprafață, peretele e negru; focul rugului a ros și a pătat numai în mică măsură suprafața exterioară, așa încît pe alocuri se poate observa și lustrul inițial. Decorul, tipic și ca executare și ca motive, acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza, fiind realizat însă cu instrumente mai puțin fine și în același timp mai energic mînuite, așa încît motivele sînt mai adîncite decît de obicei. Motivul principal este ghirlanda cu franjuri. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu desăvîrșire. În. 10,8 cm; d.g. 23,6 cm. Inv. III 6387.

398. Strachina cu picior din urnă, mai mică decît precedenta, se deosebește de ea și prin faptul că are două tortițe sub două dintre cele patru colțuri ale buzei. Arsă inițial la roșu, a suferit mult din pricina focului rugului, care a calcinat-o și a deformat-o cu totul, crăpînd-o și dîndu-i o culoare neagră-cenușie pe o bună parte din suprafață. Decorul tipic acoperă întreaga suprafață exterioară, trecînd și în interior pe cele patru colțuri ale buzei. Motivul principal de pe corp este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Ici-colo se mai păstrează materie albă de incrustație. Inv. III 6382.

399. Cănița de pe umărul urnei este tipică, avînd toarta plată suprînălțată, corpul în colțuri și picior inelar. Focul rugului a ros și a pătat pe alocuri suprafața roșie, scoțînd la iveală și grăunțele de nisip din pastă. Nedecorată. În. 8,3 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6384.

400. Cănița din interiorul urnei este aproape identică și ca formă și ca dimensiuni, deși toarta are la capătul superior o creastă ascuțită, iar cele trei colțuri ale corpului sînt mai pronunțate. Arderea secundară i-a ros și i-a înnegrit parțial suprafața roșie. Decorul, mai mult împuns, folosește pe corp elemente mai puțin comune, dintre care amintim cercurile concentrice, din interiorul buclei unor «pandantive-ochelari» răsturnate cu bucla în jos și cu spiralele în sus. Se păstrează numai puțină substanță albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 6,2 cm. Inv. III 6383.

S. 9. Statueta de pe umărul urnei a fost cea mai mare dintre acelea descoperite pînă acum la Cîrna, avînd 25 cm înălțime. Din păcate și ea a fost pusă în mormînt în stare fragmentară, cum se poate vedea chiar din desenul *in situ*; lipsa unor fragmente nu se poate datora unei răvășiri ulterioare: deplasările unora dintre fragmente pot fi explicate ușor prin presiunea exercitată de pămînt asupra strachinii-capac și indirect asupra statuetei, dar lipsa celorlalte nu poate fi explicată decît așa cum am arătat mai sus. Inv. III 6546.

Mormîntul CIII (pl. LII și pl. XC). La 0,45 m adîncime a apărut buza știrbită a urnei, al cărei fund stătea la 0,90 m adîncime pe pămîntul cafeniu deschis; strachina-capac era cu totul spartă: fundul și cîteva cioburi intraseră în gîtul urnei, iar restul alunecase ca un guler larg pînă la torțile urnei. În interiorul urnei, spre fund, oase destul de multe și de mari. La 20—30 cm de urnă, cîteva fragmente ceramice străine.

401. Urna este tipică; buza lipsește, iar gîtul, spart și el, este net despărțit de umărul arcuit; dintre cele patru torți foarte late, una este ruptă și alta știrbită. În secțiune apar pietricele destul de multe și de mari. Culoarea neagră inițială a fost roasă și pătată brun-roșcat și cenușiu de focul rugului. Nedecorată. În. 42,3 cm; d.m. 35,5 cm. Inv. III 6386.

402. Strachina-capac, de mari dimensiuni, aparține seriei tipice cu gura în patru colțuri și cu buza groasă în muchii, avînd două torți unghiulare plasate diametral opus sub două dintre colțuri. Arderea inițială n-a pătruns în chip egal peretele foarte gros al vasului, rămas negru în miezul secțiunii; culoarea roșie a suprafeței a avut însă mult de suferit de pe urma focului rugului, așa încît unele porțiuni sînt negre sau cenușii. Ornamentarea tipică acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv buza; pentru motivele împunse au fost folosite instrumente cu vîrfuri mari, iar pentru motivele imprimate matrițe mai pline, așa încît decorul, deși este executat îngrijit, nu are finețea de pe alte vase. Ghirlandele duble cu franjuri sînt întrerupte de desene în formă de M foarte lățițe, cu colțurile și capetele barelor răscucite spiralic. S-a păstrat multă materie albă de incrustație. În. 18 cm; d.g. 37,8 cm. Inv. III 6387.

Mormîntul CIV (pl. LIII și pl. XCI) face parte din grupa mormintelor cu vasele juxtapuse. La 0,50 m adîncime am dat peste gura știrbită a urnei, a cărei bază se afla la 0,85 m adîncime. La circa 30 cm spre N, așezată ceva mai sus decît nivelul de bază al urnei, se afla o strachină cu gura în sus, în interiorul ei fiind răsturnată o ulciță cu două torți. La cîteva centimetri de strachină se afla un fragment din ea, iar sub ea s-au găsit două cioburi din gura urnei. În urnă, oase destul de multe și de mari, iar în gura ulcelei din strachină, două oscioare. Ținînd seama de condițiile de descoperire (distanța dintre strachină și urnă, poziția perfect verticală a primei și prezența ulcelei în ea), nu se poate crede că strachina ar fi căzut de pe umăr în cursul umplerii gropii cu pămînt. De aceea cred că felul în care am găsit aceste vase corespunde situației inițiale, cînd au fost depuse în mormînt. Admițînd această interpretare, este limpede că groapa a trebuit să fie destul de largă, deși nici aici răzuirea atentă a solului n-a putut duce la vreo concluzie cu privire la forma și la dimensiunile exacte ale gropii.

403. Urna tipică are patru torți, foarte ușor șanțuite, pe linia de sudură dintre cele două jumătăți ale corpului vasului. Culoarea neagră inițială a fost pătată în brun-roșcat și cenușiu de focul rugului. Singurul element decorativ este constituit de cîteva împunsături pe buza evazată. În. 36 cm; d.m. 29,5 cm; d.g. 20,5 cm. Inv. III 6388.

404. Strachina are buza în patru colțuri și gura mai mult ovală decît circulară, cu o toartă unghiulară sub unul dintre colțuri. Deși peretele este gros, a fost pătruns egal la roșu;

în schimb, suprafețele brun-roșcate au pete cenușii și negre din pricina începutului de calcinare datorat focului rugului. Decorul, destul de fin, este tipic și relativ simplu, avînd ca motiv principal ghirlanda dublă-convexă. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 16,3 cm; d.g. 28,2 cm. Inv. III 6389.

405. Ulcica cu două torți supraînălțate a fost puternic calcinată de focul rugului, care a crăpat-o. Gura este aproape circulară, gîtul ușor tronconic, corpul sferic turtit și piciorul inelar. A fost inițial arsă la roșu, dar părțile calcinate sînt acum cenușii. În peretele ros apar grăunțele mărunte de nisip din pastă. Decorul are particularități tehnice și conține unele motive cu totul unice la Cîrna; pe gît și pe corp sînt o serie de motive realizate prin excizie ușoară: pe gît triunghiuri, iar pe corp romburi foarte lungi, realizate prin unirea nu tocmai perfectă a bazelor unor triunghiuri așezate cu vîrfurile în direcții opuse. Interiorul acestor motive a fost acoperit cu hașuri piezișe de linii împunse. Peste toate elementele decorului a fost așternută în chip masiv materia albă de incrustație. În. 7,7 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6390.

Mormîntul CV (pl. LIII și pl. XCI). O urnă cu gura știrbită la 0,55 m adîncime, cu baza la 0,80 m adîncime și cu cîteva fragmente din fundul unui vas în gură, constituie singura zestre a acestui mormînt, la care trebuie adăugate oasele multe și mari ce umpleau aproape trei sferturi din corpul urnei. Fundul folosit drept capac era așezat cu baza în gura urnei.

406. Urna a fost tipică și desigur pusă în mormînt fără buză și fără o bună parte din gît; una dintre cele două torți late și relativ mari lipsește de asemenea din vechime, iar cealaltă este știrbită. Arderea secundară a alterat în cea mai mare parte aspectul inițial al vasului, porțiunile negre alternînd acum în chip cu totul arbitrar cu acelea roșii, brune-roșcate și cenușii. Nedecorată. În. 24,4 cm; d.m. 25,1 cm. Inv. III 6391.

407. Despre fundul care îndeplinea funcția de capac nu se poate spune decît că provine de la un vas care a suferit mult de pe urma focului rugului: desigur cu acest prilej s-a spart și nu s-au mai adunat toate fragmentele. Pe porțiunea păstrată, vasul nu a fost decorat.

Mormîntul CVI (pl. LIV). Dacă în alte morminte am găsit pe urnă drept capac cîte un fund de urnă, în mormîntul acesta capacul era însuși fundul propriei sale urne, oricît de ciudat ar părea aceasta. Într-adevăr, la 0,64 m adîncime a apărut gura urnei, în care se afla drept capac un fund de vas; partea inferioară a urnei, lipsită de fund, stătea pe pămîntul cafeniu deschis la 0,90 m adîncime. După curățire, s-a putut constata că fundul pus în gura urnei este chiar fundul ei. În interior, oase puține și sfărîmate mărunte. Nici aici nu s-a putut delimita conturul gropii, deși petele negricioase alternînd cu acelea cafenii deschis arătau clar că pămîntul fusese umblat. Din punct de vedere al inventarului, acest mormînt este unul dintre cele mai sărăcăcioase de la Cîrna.

408. Urna a fost simplă și tipică, avînd două torți destul de mari, semiinelare. Pasta conține multe pietricele și sfărîmături de cioburi pisate. Focul rugului a calcinat parțial vasul și l-a crăpat, pătînd în cenușiu și brun-roșcat suprafața, așa încît numai pe alocuri se mai păstrează culoarea neagră inițială. Nedecorată. Inv. III 6392.

Mormîntul CVII (pl. XCI). Ultimul mormînt descoperit în campania anului 1955 face parte tot din categoria mormintelor sărace. La 0,60 m adîncime a ieșit la iveală un vas fragmentar, aplecat într-o parte, stînd pe pămînt cafeniu deschis, cu fundul la 0,70 m adîncime. Pe vas, cîteva fragmente ceramice străine, așezate ca pentru a ține loc de capac, iar în interiorul lui, pe fund, oscioare mărunte și puține.

409. Urna este numai o jumătate (incompletă și ea) dintr-un vas dublu. Pasta conține pietricele și sfărîmături de cioburi; peretele, gros, e negru în secțiune; suprafețele nu mai au o culoare unitară, avînd pete brune, roșii și negre. Nedecorată. Inv. III 6393.

410. Cel puțin unele dintre fragmentele găsite pe acest vas-urnă par a aparține unei străchini înalte, cu umărul bine profilat, de asemenea nedecorată. Și de data aceasta putem crede că vasele s-au spart cu prilejul incinerării și familia mortului nu a adunat toate fragmentele pentru a le depune în mormint.

Mormîntul CVIII (pl. LIV și pl. XC). Primul mormînt descoperit în campania anului 1956 se afla chiar în dîmbul rămas nesăpat între șanțurile I și II din 1942, fiind foarte mult vătămat de apele de inundație, care roseseră malul chiar pînă la mormînt și distruseseră o parte din inventarul lui. Fragmentele capacului au ieșit la iveală la 0,57 m adîncime¹, iar fundul urnei se afla la 0,82 m. Capacul fusese așezat cu fundul în sus pe gura urnei. Mai spre S, cu gura în jos, se afla o cană, care inițial n-a putut sta decît pe capac. Urna, foarte spartă, conținea pe fund oase. În imediata apropiere a resturilor acestui mormînt pe jumătate distrus de ape se aflau cîteva mari fragmente ceramice, despre care în primul moment am presupus că provin de la același mormînt. După curățirea lor, s-a constatat că aparțin altor vase, și anume unei urne și unei străchini-capac decorate, de tip obișnuit. Ele au fost aduse probabil de apele care au distrus în această zonă inventarele altor morminte și reprezintă resturile unui mormînt pe care noi nu l-am numerotat și nu l-am mai trecut în plan, deoarece inventarul lui nu se afla *in situ*.

411. Urna, din care lipsește o bună parte, este relativ tipică (buza lipsește în întregime), cu corpul sferic prelungit în formă de trunchi de con spre bază și cu două torți late, semiînclare. Pasta e destul de fină și de compactă. Întreaga suprafață este roasă și prezintă chiar crăpături fine, iar petele cenușii alternează cu porțiunile roșii-brune. N-a fost decorată. În. 30 cm. Inv. III 6395.

412. Strachina-capac, din care lipsește o bună parte, aparține seriei tipice, cu buza în patru colțuri ridicate aproape vertical; sub unul dintre aceste colțuri este plasată o tortiță lată. Arsă la roșu, strachina are însă pe alocuri pete negre-cenușii rezultate din contactul cu focul rugului; din aceeași pricină s-a pierdut și lustrul inițial. Decorul tipic, bogat, acoperă întreaga suprafață exterioară. Alături de ghirlanda dublă cu franjuri, merită să fie menționat în chip special decorul umărului, derivat cu siguranță dintr-o friză meandrică. Substanța albă de incrustație s-a păstrat pe alocuri. În. 13,3 cm; d.g. 25,2 cm. Inv. III 6396.

413. Cana găsită răsturnată lângă urnă este tipică, avînd toarta plată supraînălțată, corpul în colțuri și piciorul inelar, dar este de dimensiuni ceva mai mari decît de obicei. În afară de o mică știrbitură la buză, este intactă; în schimb, o bună parte din suprafața inițial roșie este acum roasă și pătată cenușiu și negru, ca urmare a arderii secundare. Decorul este tipic ca tehnică, motive și distribuție; de remarcat desenul în formă de M, foarte complicat. Se mai păstrează și puțină substanță albă de incrustație. În. 10,3 cm; d.g. 7,8 cm. Inv. III 6397.

Mormîntul CIX (pl. LIV și pl. XCI). La 0,67 m adîncime au ieșit la iveală fragmentele unui vas mare, cu toarta supraînălțată, așezat cu fundul în sus drept capac pe un vas-urnă de mărime mijlocie, cu două torți, avînd fundul la 0,79 m adîncime. Vasul capac era alunecat mult pe o parte, iar cîteva dintre fragmentele lui se aflau la cîteva centimetri de rest. În urnă, oase calcinate și mărunț sfărîmate, umplînd cam o treime din vas. În jurul urnei, la baza ei, pămîntul era cafeniu închis, prezentînd și pete negre, dar nu s-a putut preciza nici un contur de groapă; de altfel pămîntul galben era la adîncime mai mare.

414. Urna aparține seriei de vase mari cu două torți plate pornind de pe gît pe umăr, cu gîtul tronconic și cu corpul sferic relativ turtit, fundul fiind plat. Gura este romboidală. O bună

¹ În această zonă (săpătura XI C) apele de inundație au rupt treptat terenul și în același timp au ros și stratul de pămînt de deasupra, așa încît am luat ca punct 0, pentru

măsurarea adîncimii diferitelor descoperiri din 1956, orizontala marginii de SV a tranșei XI/1955.

parte din buză și din gît, cu una dintre torți, lipsește din vechime, vasul fiind depus incomplet în mormînt. Deși păstrează urme de lustruire, suprafața vasului nu are un aspect unitar, fiind în parte cenușie-negricioasă, în parte brună-roșcată. Nedecorată. În. 16,4 cm; d.m. 15 cm; d.g. 11 cm. Inv. III 6398.

415. Cana care slujea drept capac — și din care lipsește mai mult de o treime — are dimensiuni mai mari decît cele obișnuite, forma însăși fiind mai puțin frecventă la Cîrna: ea seamănă mai degrabă cu o jumătate dintr-un mare vas-dublu, cu o toartă lată suprainălțată, cu creastă la partea superioară și avînd corpul relativ bitronconic. Peretele destul de gros; petele negre alternează cu porțiunile brune. Nedecorată. În. 13 cm. Inv. III 6399.

Mormîntul CX (pl. LV și XCII). Primele fragmente au apărut la adîncimea de 0,51 m, în timp ce fundul urnei se afla la 0,85 m adîncime. Strachina-capac mare, care acoperea urna, era spartă; fundul ei se găsea într-o altă strachină aflată în gura urnei, iar celelalte fragmente erau căzute mult mai jos, acoperind jumătate din urnă pînă la torți. Strachina cea mică, din gura urnei, era pusă în poziție normală, cu gura în sus. Cam la înălțimea umărului urnei, lîngă fragmentele capacului, se aflau trei vascioare secundare: spre N un vas fără torți, aplecat într-o parte, iar spre S două căni cu toartă suprainălțată, relativ verticale. Ținînd seama de felul în care au fost găsite, este cert că aceste trei vase n-au putut fi așezate pe umărul urnei, ci mai probabil pe capac, de unde vor fi alunecat treptat, fie o dată cu umplerea gropii cu pămînt, fie în timp ce s-a tasat pămîntul. Dacă totuși ele au fost puse inițial în groapă la această adîncime, aceasta ar însemna că au fost așezate în mormînt abia după ce groapa fusese umplută mai mult de jumătate. Spre V, la cîteva centimetri de capac, un os. Urna, ușor înclinată sub greutatea capacului, era aproape plină cu oase calcinate. Fundul ei stătea pe pămînt cafeniu deschis. Sub ea se aflau cîteva cioburi mărunte, care însă nu aparțin nici unui dintre vasele mai sus amintite.

416. Urna, de dimensiuni modeste, este numai relativ tipică. Are două torți semicirculare; cu excepția buzei puțin știrbite, este întreagă. Culoarea inițială a fost neagră, dar în urma contactului cu focul rugului suprafața e pe alocuri roasă și prezintă pete cenușii deschise și brune. În porțiunile roase apar pietricele. Decorul este tipic și foarte bogat, coborînd de pe buză pînă sub linia torților; motivul predominant este constituit de șirurile orizontale de semicercuri-potcoave, la care se adaugă o linie dublă în val și o serie de franjuri. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 26,2 cm; d.m. 22,3 cm; d.g. 19,7 cm. Inv. III 6400.

417. Strachina-capac, deși tipică, cu buza în patru colțuri, este mai înaltă decît de obicei, avînd o singură toartă, sub unul dintre lobii buzei; cîteva fragmente lipsesc. A fost neagră, dar acum are multe porțiuni brune și chiar roșcate, iar lustrul s-a pierdut aproape cu desăvîrșire. Decorul imprimat și împuns este destul de sărăcăcios, avînd ca motiv principal o ghirlandă cu franjuri foarte scurte. Pe alocuri se păstrează urme de culoare albă. În. 17,4 cm; d.g. 34,3 cm. Inv. III 6402.

418. Strachina din gura urnei — puțin știrbită la buză — este mai mică și aparține seriei cu picior inelar, buza în patru colțuri și o toartă. Este brună-roșcată, foarte puțin pătată. O crăpătură circulară între fundul propriu-zis și piciorul inelar arată clar că acesta din urmă era (cel puțin în unele cazuri) modelat aparte și lipit după aceea pe fund. Decorul foarte bogat — imprimat și împuns — acoperă cea mai mare parte a suprafeței exterioare. Unele motive sînt comune, dar altele sînt mai puțin frecvente: între acestea din urmă notăm pe acelea de sub cei patru lobi ai buzei, precum și o serie de desene în formă de M, foarte complicate, pe umăr. Se păstrează puțină materie albă de incrustație. În. 11,8 cm; d.g. 20,5 cm. Inv. III 6401.

419. Vasciorul cu corpul sferic turtit are un gît tronconic neobișnuit de înalt la asemenea vase și o gură foarte strîmtă, iar la fund obișnuitul picior inelar. Cele patru proeminente (una parțial ruptă) sînt dreptunghiulare, ușor înclinate în jos și perforate vertical. Culoarea roșie a vasului a fost mult alterată de focul rugului, care a calcinat pe alocuri peretele, crăpîndu-l și dîndu-i o culoare cenușie ștearsă. Decorul a fost executat aproape exclusiv în tehnica liniilor împunse,

folosind motive comune, dar mai original combinate. De remarcat șirul de triunghiuri hașurate de care atîrnă franjuri terminate spiralic și ghirlandele ce înconjură fundul. Pe piciorul inelar se mai păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 8,4 cm; d.g. 4,2 cm. Inv. III 6404.

420. Una dintre cănițele tipice descoperite la S de urnă are partea superioară a torții suprainălțate ruptă din vechime, corpul turtit, cu trei colțuri, și piciorul inelar. Culoarea inițială a fost brună-roșcată, dar pe alocuri vasul prezintă un început de calcinare care i-a dat o nuanță cenușie spălăcită și multe fisuri fine. Decorul bogat este mai ales împuns, motivul esențial de pe corp fiind constituit de cele trei desene în formă de M; la motivul central meșterul a uitat să facă toate cele patru bucle spiralice, trasînd numai trei. Culoarea albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,3 cm; d.g. 8 cm. Inv. III 6403.

421. Cealaltă căniță cu toarta suprainălțată, de asemenea tipică, are un lob pentagonal deasupra buzei și corpul turtit și modelat în trei colțuri, iar baza inelară. A suferit mai puțin de pe urma arderii secundare; totuși culoarea roșie-brună și-a pierdut lustrul original, iar pe alocuri este pătată cenușiu. În secțiune peretele a rămas negru. Desenul tipic este mult mai sobru pe corp și mai îngrijit lucrat decît la vasul precedent, realizat desigur de altă mină. Și aci motivul principal este desenul în formă de M. Se mai păstrează pe alocuri materie albă de incrustație. În. 8,9 cm; d.g. 7,6 cm. Inv. III 6405.

Mormîntul CXI (pl. LV și pl. XCIII). La 0,54 m adîncime s-a descoperit buza unei străchini, în gura căreia se afla fundul unei străchini-capac spartă, ale cărei bucăți au alunecat pe urnă pînă la torțile acesteia. Spre N de strachina-capac, o căniță tipică, răsturnată, inițial așezată desigur pe strachina-capac. Cîteva fragmente din strachina-capac se aflau în imediata vecinătate a urnei, al cărei fund stătea la 0,90 m adîncime, pe pămînt cafeniu deschis. Urna era pe trei sferturi plină cu oase calcinate, sfărîmate în bucăți destul de mari.

422. Urna mare, cu gîtul crăpat, aparține seriei cu corpul în două etaje, despărțite printr-o muchie bine reliefată, de pe care pornesc două torți late; în spațiile intermediare torților se află două mici gurguie prelungite în jos cu cîte o scurtă creastă verticală. Urna a fost neagră și lustruită, dar a avut de suferit de pe urma arderii secundare, care a ros și a pătat în cenușiu și brun unele porțiuni. Bogat decorată, începînd de pe buză și pînă la linia de bază a torților, cu motive comune, imprimate și mai ales împunse. Motivul predominant de pe corp este desenul în formă de M complicat. Din substanța albă de incrustație nu se mai păstrează decît resturi neînsemnate. În. 32,9 cm; d.m. 27 cm; d.g. 25 cm. Inv. III 6406.

423. Strachina-capac — din care lipsesc o serie de fragmente — este mare și proporțional mai înaltă decît de obicei, avînd gura perfect circulară, cu buza groasă și ușor răsfrîntă orizontal. De pe buză se arcuiesc pe umeri două torți late și plate, diametral opuse, în timp ce în spațiile intermediare buza avea cîte un mic lob unghiular, dar perfect orizontal. Strachina a fost neagră lustruită, dar focul rugului a pătat-o pe alocuri în roșu, brun și cenușiu, rozîndu-i suprafața. Decorul, cu totul deosebit de al mării majorității a străchinilor-capace, constă din grupe de mici caneluri paralele pe buza evazată, cîteva grupe de împunsături-caneluri verticale pe umăr și, mai ales, din grupe de cîte trei și patru mari caneluri verticale pe umăr. La acestea se adaugă două proeminente organice pe umăr, plasate sub cei doi lobi ai buzei, încercuite de cîte două caneluri circulare. Jumătatea inferioară a vasului nu a fost decorată. În. 19,2 cm; d.g. 36 cm. Inv. III 6407.

424. Strachina așezată în gura urnei, sub strachina-capac descrisă mai sus, este mult mai mică și aproape întreagă. Este absolut tipică, deși cei patru lobi (toți mai mult sau mai puțin știrbiți) sînt aproape verticali; o singură toartă lată sub unul dintre lobi. A fost și a rămas brună-roșcată, cu excepția cîtorva mici porțiuni spre fund, unde se observă un început de calcinare și o serie de crăpături fine din pricina contactului cu flăcările rugului. Decorul împuns și imprimat este absolut tipic, acoperînd întreaga suprafață exterioară (inclusiv muchia lată a buzei) pînă lingă fund. Motivul principal de pe umăr și de pe corp îl constituie o variantă mai simplă a aceluși desen orizontal căruia nu i-am găsit un nume adecvat. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 11,5 cm; d.g. 20 cm. Inv. III 6408.

425. Cănița de lingă capac este tipică, avînd toarta plată supraînnălțată, gîtul înalt, corpul turtit și modelat cu trei colțuri-proeminente, iar piciorul inelar destul de înalt. Buza și piciorul sînt puțin știrbite, iar corpul crăpat. Vasul a fost negru, dar în urma contactului cu focul rugului are multe porțiuni pătate în cenușiu și brun-cenușiu. Decorul tipic, împuns și imprimat, a fost executat foarte îngrijit, fiind de altfel și destul de bogat; de notat că ornamentarea torții trece și pe buza interioară, unde realizează motive mai puțin comune pe această zonă. Din substanța albă de incrustație n-au mai rămas decît resturi neînsemnate. În. 9 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6 409.

426. În ceea ce privește cele citeva fragmente ceramice descoperite sub urnă, ele nu aparțin nici unuia dintre celelalte vase ale mormîntului și provin de la alte vase sparte cu prilejul ceremoniei incinerării. Inv. III 6 535.

Mormîntul CXII (pl. LVI și XCII). La 0,55 m adîncime au apărut fragmentele unei străchini așezate cu fundul în gura urnei. În jurul umărului urnei, citeva fragmente dintr-o altă strachină, care a jucat rolul de capac și a fost pusă inițial cu gura în jos peste cealaltă. Fundul urnei se afla la circa 1 m, pe pămînt cafeniu deschis. Alături de fragmentele străchinii-capac, spre SSV, o cană spartă, răsturnată, căzută poate de pe strachina-capac. Fundul străchinii așezat în gura urnei a intrat pînă în corpul urnei, care era umplut aproape pînă la jumătate cu oase calcinate. Pe aceste oase se aflau două vascioare: o căniță, în poziție aproape verticală și, alături de ea, chiar lipit de peretele urnei, un vascior cu corp sferic, puțin înclinat într-o parte. Ținînd seama de faptul că din strachina-capac se păstrează mai puțin de jumătate, ca și de faptul că și din cealaltă strachină lipsește o bună parte, după cum lipsesc fragmente și din cănița răsturnată de lingă cioburile străchinii-capac, înclin să cred că această situație se datorește mai degrabă unei gropi ulterioare, care a pătruns pînă la primele vase ale mormîntului, deteriorîndu-le și împrăștiind unele dintre fragmente. Desigur, aceste vase s-ar fi putut sparge cu prilejul ceremoniei incinerării, cum am presupus în atîtea alte cazuri, însă felul în care am găsit cioburile străchinii-capac pare să excludă această explicație. Din acest vas n-am găsit decît circa jumătate, fără fund și fără buză, așezat ca un fel de colier larg în jurul gîtului urnei, poziție ce nu pare firească pentru citeva fragmente de vas — dacă ele ar fi fost aduse de la rug în starea în care le-am găsit noi —, și dimpotrivă pare a pleda în favoarea depunerii în mormînt a unei străchini-capac, așezate cu fundul în sus pe cealaltă strachină din gura urnei. Numai în felul acesta, prin presiunea pămîntului, strachina-capac spartă va fi alunecat ușor în jos și va fi putut ajunge pe umărul urnei, așa cum am găsit-o noi.

427. Urna este mare și aparține aceleiași serii tipice cu corpul în etaje, separate prin obișnuita muchie, de pe care pornesc cele patru torți (două lipsesc din vechime). Culoarea inițială a urnei a fost neagră, dar focul rugului a pătat-o pe alocuri în brun-roșcat și i-a ros lustrul. Decorul tipic acoperă vasul de pe buză pînă la linia de bază a torților. Motivul esențial de pe zona centrală îl constituie desenul în formă de M mai complicat. Din substanța albă de incrustație au rămas numai puține urme. În. 40 cm; d.m. 32,3 cm; d.g. 24,3 cm. Inv. III 6 410.

428. Din strachina-capac — aparținînd seriei cu gura orizontală — s-a păstrat, așa cum am amintit, numai o mică parte; a avut însă două torți orizontale, cu secțiune relativ cilindrică, plasate pe umăr și prinse în perete cu «dopuri» de felul acelor folosite pentru torțile urnelor și ale cănițelor. A fost neagră și nedecorată, dar focul rugului i-a dat o culoare cenușie și pe alocuri brună. Inv. III 6 412.

429. Strachina din gura urnei este tot fragmentară, lipsind mai mult de jumătate din ea. A fost tipică, cu gura în patru lobi unghiulari și cu o tortiță sub unul dintre aceștia. E roșie, dar pătată cenușiu și negru, mai ales spre fund. Decorul tipic, împuns și imprimat, este executat destul de îngrijit și acoperă întreaga suprafață exterioară. Motivul principal de pe corp este ghirlanda unghiulară cu franjuri. Nu se mai păstrează deloc materia albă de incrustație. În. 10,4 cm; d.g. 17,7 cm. Inv. III 6 411.

430. Cănița spartă găsită lângă strachina-capac va fi fost așezată pe capac sau în strachina din gura urnei și — dacă această explicație este justă — se va fi spart și răsturnat ulterior. În linii generale este tipică, avînd o toartă supraînălțată cu muchie verticală pe mijloc, corpul sferic turtit, fără obișnuitele colțuri, și picior inelar. Neagră-cenușie, cu pete brune datorite arderii secundare; nedecorată. În. 8,8 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6414.

431. Cănița din interiorul urnei se deosebește de precedenta prin faptul că toarta este plată și lătită la partea superioară, iar gîtul este ceva mai sugrumat; nici aceasta nu are obișnuitele colțuri-proeminente pe corp. Roșie, dar roasă mai ales spre fund, are peretele foarte subțire și prezintă multe fisuri; ba chiar în unele puncte peretele s-a găurit, acolo unde instrumentele cu care au fost executate motivele decorative au fost apăsate mai puternic. Decorul este totuși în general foarte fin și mai puțin comun pe partea centrală, dispus — ca și pe gît — într-o serie de zone orizontale. Nu se păstrează nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 8,9 cm; d.g. 7,1 cm. Inv. III 6413.

432. Văsciorul cu corpul sferic turtit și cu gîtul foarte înalt este foarte rudimentar executat și a avut totodată de suferit de pe urma arderii secundare: unul dintre cele patru colțuri (perforate vertical) e rupt, buza e ușor știrbită, peretele găurit, jumătatea inferioară fiind destul de roasă. Porțiunile cenușii-negricioase predomină, alternînd cu acelea brune-roșcate. În decorul exclusiv împuns și destul de simplu, dar mai puțin comun, predomină șirurile de puncte și liniile împunse vertical. În. 7 cm; d.g. 4,4 cm. Inv. III 6415.

Mormîntul CXIII (pl. LVI și pl. XCI). La 0,57 m adîncime au ieșit la iveală fragmente din gîtul urnei, al cărei fund se afla la circa 0,90 m adîncime, în pămînt cafeniu deschis. Pe umărul ei erau căzute cîteva fragmente dintr-o strachină-capac pusă cu fundul în sus; unele fragmente s-au oprit abia la torțile urnei. Sub urnă se afla un os destul de mare de animal. În gîtul urnei un fragment din fundul străchinii-capac. În corpul urnei, oase destul de multe. Ținînd seama că strachina-capac fusese așezată cu gura în jos, e de presupus că a fost relativ intactă atunci cînd a fost depusă în mormînt, așa încît și aci înclin să cred că mormîntul a fost ușor tulburat ulterior. Trebuie avut în vedere faptul că vasele acestui mormînt se aflau la foarte mică adîncime (ca și ale aceluia precedent): așa cum am amintit, adîncimile indicate de noi pentru vasele mormintelor săpate în 1956 sînt oarecum ipotetice, ele fiind calculate pornind de la linia 0 a tranșeei XI/1955, dar de fapt aceste vase apăreau sub stratul de pămînt cu iarbă, în porțiunea indicată pe plan cu sigla XI C (1956) terenul fiind ros de ape; unele vase s-au ivit la mai puțin de 20—25 cm adîncime. În schimb, pare cert că buza urnei acestui mormînt lipsea atunci cînd urna a fost pusă în mormînt.

433. Urna, crăpată și cu unele porțiuni lipsă, aparține tot seriei cu corpul în două etaje. De pe muchia ascuțită, care separă cele două etaje, pornesc două torți late semiinelare; în spațiile intermediare se află cite un gurgui în muchii. Suprafața e aproape peste tot neagră-cenușie, numai pe alocuri fiind brună; în secțiune, peretele e negricios. Decorul tipic, împuns și imprimat, în zone orizontale. Elementul esențial pe corp îl constituie desenul în formă de M și « motivul fără nume ». Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 33,6 cm; d.m. 36 cm. Inv. III 6416.

434. Strachina-capac are corpul tronconic înalt, cu buza înclinată spre interior și teșită. În patru puncte simetrice buza a fost modelată ca un fel de colț interior, în genul unora dintre străchinile mici (vezi vasul nr. 166 din mormîntul XLVI); în exterior, în dreptul a două dintre aceste colțuri, sînt prinse torți semiinelare orizontale, iar în celelalte două puncte intermediare peretele este bulbuc, fără a constitui propriu-zis adevărate proeminente. Suprafața cenușie-negricioasă este foarte mult roasă și pătată în brun și roșcat. N-a fost decorată. În. 16,4 cm; d.g. 31,5 cm. Inv. III 6417.

435. Printre fragmentele ceramice descoperite alături de acelea ale acestei străchini-capac se află și un fragment din pastă neagră, cu ambele fețe lustruite, provenind de la un vas cu buza înaltă ușor întoarsă în afară și cu corpul turtit. Trei muchii reliefate vertical decorează acest fragment, despre care se poate spune astfel că provine de la un vas care se deosebește atît prin formă cît și prin decor de restul ceramicii de la Cîrna. Inv. III 6536.

Mormîntul CXIV (pl. LVII și pl. XCIII). Fragmentele străchinii din gura urnei au ieșit la iveală la 0,55 m adîncime; ele acopereau buza știrbită a urnei, a cărei bază se afla la 1,05 m adîncime, în pămîntul cafeniu deschis. Strachina din gură era așezată normal, cu baza în jos, iar fragmentele ei se desfăcuseră lateral, unele fiind alunecate ceva mai jos, pe umărul urnei. Urna era spartă. În gîtul ei se afla fundul străchinii, iar corpul ei era umplut aproape pe jumătate cu oase calcinate. Pe oase se aflau trei vâscioare: o căniță aproape verticală, lîngă peretele urnei; alături de ea altă căniță, culcată cu gura spre prima; lîngă aceasta, altă căniță « în picioare ».

436. Urna este tipică, cu corpul puternic bombat la partea superioară și cu două torți late, alternînd cu două umflături puternice care — întocmai ca la strachina-capac a mormîntului precedent — nu pot fi considerate adevărate proeminențe. Suprafața a fost neagră, dar acum multe porțiuni sînt pătate brun, roșcat și cenușiu, iar alte porțiuni sînt roase. Nedecorată. În. 41,5 cm; d.m. 32,2 cm; d.g. 23,2 cm. Inv. III 6419.

437. Strachina din gura urnei, deși mică, e tipică, avînd gura modelată cu patru colțuri lobate (două rupte din vechime) și o tortiță lată sub unul dintre ele. A fost roșie-brună pe ambele fețe, dar interiorul are acum multe pete negre. Întreaga suprafață exterioară este foarte roasă. Decorul împuns și imprimat, absolut tipic și comun, folosește ca motiv principal pe corp ghirlanda în zig-zag, fără franjuri. Se păstrează destul de multă substanță albă de incrustație. În. 11,5 cm; d.g. 22,5 cm. Inv. III 6420.

438. Primul vas descoperit în interiorul urnei este un compromis între o cană și un vas cu corpul sferic turtit, în locul celui de al patrulea colț avînd un fel de toartă modelată ca un gît și cap de pasăre cu cioc. De notat că una dintre găurile care perforază proeminențele a străpuns și peretele propriu-zis al vasului. A suferit mult de pe urma focului rugului, fiind crăpat și calcinat pe jumătate din suprafața sa. Pe această parte are diferite nuanțe de cenușiu, restul fiind încă roșu. Acest vas nu constituie de altfel un *unicum* numai prin forma sa, ci și prin bogata sa ornamentare realizată în special prin împunsături. Într-adevăr, deși motivul de bază este tot desenul în formă de M, spiralele de la partea superioară se continuă, închizîndu-se și deschizîndu-se într-o succesiune de alte spirale îmbucate, așa cum nu cunoaștem pe nici un alt vas de la Cîrna, și amintind de ornamentarea spiralică din Egeea (Ciclade) și de la Micene. Pe de altă parte, sub triunghiurile hașurate de la partea superioară a motivelor în formă de M, se află cite un desen în formă de brad, de asemenea foarte rar pe ceramica de la Cîrna. În sfîrșit, gîtul și capul de pasăre, ca și porțiunea de sub ele, au un decor cu totul aparte: ochii sînt indicați prin cite un punct împuns adînc, înconjurat de puncte-raze în cerc, iar pe gît se află desenul « în formă de liră » întîlnit pe capul statuetelor. Dedesubt, o serie de coliere, triunghiuri hașurate și « fluturași ». Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 7,9 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6421.

439. Cănița găsită răsturnată cu gura spre vasul precedent este în schimb tipică, partea superioară a torții fiind ruptă, iar buza puțin știrbită. Cele trei colțuri sînt modelate mai mult ca niște creste verticale, nefiind perforate. Arsă la roșu, are o nuanță brună și păstrează încă multe porțiuni lustruite. Decorul tipic, mai ales împuns, este executat îngrijit, avînd ca motiv principal desenul în formă de M. Numai pe alocuri se observă resturi din materia albă de incrustație. În. 7,8 cm; d.g. 6,6 cm. Inv. III 6423.

440. Cealaltă căniță este întreagă, tot tipică, toarta avînd deasupra buzei un « scut » cu capul arcuit și cu colțuri laterale. Corpul e mai puțin turtit, colțurile nefiind prea proeminente; dar vasul e puțin asimetric, aplecat ușor pe spate, defect care nu poate fi atribuit focului rugului. A fost roșu-brun pe ambele fețe, dar focul rugului l-a ros și l-a pătat (negru și cenușiu). Decorul tipic, foarte bogat, are ca motiv principal același desen în formă de M, dar mai complicat. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv, așa încît acoperea ca o bandă lată de culoare zonele decorative de pe gît și zona de pe picior; ea s-a păstrat în cea mai mare parte. În. 8 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6422.

Mormîntul CXV (pl. LVII și pl. XCIII). La 0,77 m adîncime au ieșit la iveală cîteva fragmente puse drept capac pe vasul folosit ca urnă, în timp ce fundul acestuia

din urmă se afla la 0,95 m adâncime, pe pământul cafeniu deschis. Alături de «urnă», o căniță cu toarta și o parte din corp rupte. Tot alături, un fragment dintr-o strachină cu buza în patru colțuri. În vasul-urnă, oase calcinate mici și puține, pe fund.

441. Vasul folosit drept urnă este o cană mare, cu toarta supraînălțată (în parte lipsă), avind gura largă, gîtul scund, relativ tronconic, umărul arcuit și partea inferioară a corpului de asemenea tronconică, cu fundul lat și plat. Suprafața este mai mult brună spălăcită, cu porțiuni roase în care apare pasta neagră. Decorul constă din grupe de linii adîncite, grupe de gropițe așezate vertical și grupe de caneluri verticale paralele. Toarta are o creastă verticală și un profil unghiular. Nu s-a folosit substanță albă de incrustație. În. 13,6 cm; d.g. 12,2 cm. Inv. III 6424.

442. Cănița de lingă vasul-urnă este în schimb tipică, avind deasupra buzei prelungirea în formă de scut a tortii; buza e puternic evazată, gîtul scund, iar corpul sferic turtit, modelat cu trei gurguie destul de reliefate, stă pe un picioruș inelar. Vasul este roșu pe ambele fețe, cu excepția citorva porțiuni roase de focul rugului și de ape, unde a apărut miezul cenușiu-negru. Decorul, aproape exclusiv împuns, este foarte bogat, trecînd și pe buza interioară. Motivul principal de pe corp este tot desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6425.

443. Cele cîteva fragmente așezate drept capac în gura «urnei» aparțin unei strachini, spartă desigur cu prilejul ceremoniei funerare și din care nu s-au adus la mormînt decît cîteva bucăți. Acolo unde n-a fost înroșită de focul rugului, strachina a fost neagră-lustruită, dar nedecorată. Fragmentul găsit lingă căniță este un lob mare, unghiular, de la o strachină tipică, neagră și decorată.

Mormîntul CXVI (pl. LVII și pl. XCIII). Ultimul mormînt descoperit în necropola de la Cîrna în săpăturile din 1956 face și el parte din seria mormintelor sărace. La 0,85 m adîncime se afla un fund spart, pus drept capac pe o cană mare folosită drept urnă și stînd cu fundul la 1,05 m adîncime, în pământul cafeniu deschis. Lingă cană, o ceșcuță, iar în interiorul ei oase puține.

444. Cana-urnă, cu buza puțin știrbită și cu corpul crăpat, aparține aceluiași tip ca și «urna» mormîntului precedent, fiind însă mai zveltă și mai mică. Toarta supraînălțată are o șa și un început de colțuri la partea superioară, care o înscriu printre cele mai modeste *ansae lunatae*. Atît în interior, dar mai ales pe fața exterioară, suprafața este foarte pătată, porțiunile negre alternînd cu cele roșcate, brune și chiar cenușii. Nedecorată. În. 12 cm; d.g. 11,3 cm. Inv. III 6427.

445. Ceșcuța are o formă destul de puțin comună, avînd corpul ca un butoiăș bombat la mijloc și gura (știrbită) puțin mai largă decît fundul; toarta mult supraînălțată este lătită la partea superioară. Suprafața a fost brună-roșcată, dar partea care a stat mai aproape de focul rugului s-a înnegrit. Decorul acoperă întreaga suprafață exterioară, inclusiv toarta; pe corp el constă dintr-o ghirlandă cu arcuri convexe de sub care pornesc linii verticale ce împart corpul în metope, închise la bază de ghirlanda ce înconjură fundul. Se păstrează foarte puține resturi de substanță albă de incrustație. În 6,6 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6428.

446. Fundul ce acoperea «urna» ca un capac aparține unui vas mare, cu peretele destul de gros, inițial negru pe ambele fețe, dar pătat în brun-roșcat de pe urma arderii secundare. Porțiunea păstrată nu este decorată. Inv. III 6426.

★

Înainte de a încheia acest capitol, socotim util să dăm aci un tabel al tuturor vaselor etc. descoperite cu prilejul săpăturilor noastre, în cele 116 morminte, repartizate pe morminte și forme.

Tabelul vaselor descoperite în necropola de la Cîrna, repartizate pe morminte

Vasele fragmentare au fost înregistrate și ele la formele respective, iar fragmentele izolate au fost trecute la rubrica «fragmente». În ultimele coloane sînt indicate statuetele și obiectele de bronz

Mormintul	Urne tipice și inrudite	Urne cu corpul în două etaje	Urne și vase cu două torți coborînd de la buză	Străchini-capace cu gura în patru colțuri	Străchini-capace cu gura rotundă	Străchini cu picior	Căni și cești cu toartă	Vase cu corpul relativ sferic	Capăcele pentru astfel de vase	Vase duble	Diverse	Total vase	Fragmente ceramice	Statuete	Obiecte de bronz și de os
I	1			1	1							3	×		
II	1			1								2			
III		1			1		1					3	×		×
IV	1			1	1		2				1	6			
V	1			1	2							4			
VI	1			1								2	×		
VII	1			1		1	2	2				7			
VIII	1			1			3					5			
IX	1						1					2			
X	1			1			3	1	1		1	8		1	
XI	1			1			3					5			
XII	1			1	1							3			
XIII							2					2			
XIV	1			2			2	1	1	1		8	×		
XV	1			2			1	1				5		1	
XVI		1			1		1					3			
XVII							1	1		1		3			
XVIII			1									1			
XIX	1			1								2			
XX	1			2			1					4			
XXI		1		1								2			
XXII				1			1			1		3	×		
XXIII	1			1	1		1					4			
XXIV	2						2					4			
XXV		1										1			
XXVI	1			1	1		1					4		1	
XXVII		1		1			1					3			×
XXVIII	1			1			1	1	1			5		1	
XXIX			1				1				1	3			
XXX	1		1	1								3			
XXXI		1		2			1					4			
XXXII – XXXII bis		1	1	1			1					4			
XXXIII		1		1	1							3			
XXXIV							2					2			
XXXV			1									1			
XXXVI			1	1			1					3			
XXXVII	1							1			1	3	×		
XXXVIII								2				2			
XXXIX	1											1	×		×
XL	1			1								2			
XLI				1				1				2			
XLII	1		1		1		1	1				5			

(urmare)

Mormintul	Urne tipice și înrudite	Urne cu corpul în două etaje	Urne și vase cu două torți coborînd de la buză	Străchini-capace cu gura în patru colțuri	Străchini-capace cu gura rotundă	Străchini cu picior	Căni și cești cu toartă	Vase cu corpul relativ sferic	Căpăcele pentru astfel de vase	Vase duble	Diverse	Total vase	Fragmente ceramice	Statuete	Obiecte de bronz și de os
XLIII		1		1			1					3			
XLIV			1		1		1					3			
XLV		1		1	1		1					4			×
XLVI	1					1	5				2	9			
XLVII	1										1	2			
XLVIII	1			1	1							3			
XLIX	1			1							1	3			
L		1		2			2					5			
LI – LI bis	1		1	2		1	2				1	8			
LII			1		1		1	1	1			5			
LIII	1			1	1		2	1	1			7	×		
LIV	1	2	1	1			3				2	10	×		×
LV			1	1			1					3			
LVI		1			1		2	1				5	×		
LVII	1			1			1	1				4			
LVIII		1		1								2	×		
LIX	1						3					4			
LX	1			1				1	1			4			
LXI	1		1	1	1		3					7	×		
LXII	1			1								2			
LXIII			1			1						2			
LXIV							2					2			
LXV	1			1								2	×		
LXVI	1											2		1	
LXVII	1				1		3					6			
LXVIII					2		1					1			
LXIX	1										1	2			
LXX–LXX bis							5					5	×		
LXXI	1	1	2	1	1		3	1	1	1	1	13	×	1	
LXXII					1		2				1	4	×		
LXXIII	1						1					2	×		
LXXIV		1		1		1	3	1				7			×
LXXV							2					2	×		
LXXVI		1		1								2			
LXXVII								1		1		2			
LXXVIII							1				1	2			
LXXIX	1						1				1	3	×		×
LXXX–LXXX bis		1		1			1					3	×		
LXXXI	1			1			1	1				4	×		×
LXXXII	1			1			2	1	1			6	×		×
LXXXIII	1										1	2			
LXXXIV							1					1	×		
LXXXV		1		1	1		1					4			
LXXXVI	1			1			2					4	×		

Mormintul	Urne tipice și înrudite	Urne cu corpul în două etaje	Urne și vase cu două torți coborînd de la buză	Străchini-capace cu gura în patru colțuri	Străchini-capace cu gura rotundă	Străchini cu picior	Căni și cești cu toartă	Vase cu corpul relativ sferic	Căpăcele pentru astfel de vase	Vase duble	Diverse	Total vase	Fragmente ceramice	Statuete	Obiecte de bronz și de os
LXXXVII—															
LXXXVII bis	1			2				2				5			
LXXXVIII	1			1			2					4			
LXXXIX	1		1	2			1					5		2	
XC	1			1			1					3			
XCI		1		1				1				3	×		
XCII	1					1						2			
XCIII							2				1	3			
XCIV							1					1			
XCV			1	1			2			1	2	7			×
XCVI	1			1			1				1	4			
XCVII		1			1						1	3			
XCVIII	1						1					2	×		
XCIX	1				1		1					3	×		
C	1				1							2			×
CI	1					1	1					3	×		
CII	1			1		1	2					5		1	
CIII	1			1								2			
CIV	1		1	1								3			
CV	1										1	2			
CVI	1										1	2			
CVII	1									1		2	×		
CVIII	1			1			1					3			
CIX	1						1					2			
CX	1			1		1	2	1				6			
CXI		1		1	1		1					4	×		
CXII		1		1	1		2	1				6			
CXIII		1			1							2	×		
CXIV	1			1			2				1	5			
CXV							2					2	×		
CXVI							2					2	×		
	68	25	19	73	30	9	125	27	8	7	25	416		9	

CAPITOLUL IV

DIFERITE DESCOPERIRI FĂCUTE ÎN CURSUL SĂPĂTURILOR, DAR NEAPARTINÎND INVENTARULUI MORMINTELOR DESCRISE ÎN CAPITOLUL PRECEDENT (pl. XCIV—XCVI)

ÎN afară de cele 116 morminte descrise în capitolul precedent, în diferitele șanțuri și suprafețe săpate de noi la Cîrna s-au mai găsit unele resturi ceramice și de altă natură. Unele dintre aceste descoperiri au fost trecute și pe planul general al necropolei, punctele în care s-au făcut descoperirile fiind marcate cu diferite litere (de la *a* la *r*). În schimb, pentru celelalte nu s-a mai făcut această mențiune în plan.

Vom descrie aci în primul rînd descoperirile din «punctele» notate și pe plan (pl. XCIV), iar apoi pe celelalte; primele au fost înscrise și în catalogul ceramicii, primind numere de ordine în continuare. Nu vom descrie însă și diferitele fragmente răzlețe, fie că aparțin culturii cîmpurilor de urne, fie că datează din perioada Hallstatt. Ultimele nu sînt concludente decît exclusiv din punct de vedere al încadrării lor cronologice, căci nu s-a găsit nici un vas întreg sau întregibil și nici un fragment decorat.

Cît privește celelalte obiecte răzlețe descoperite în cursul săpăturilor, ele vor fi descrise sumar, tocmai pentru că nu se poate afirma că ar avea vreo legătură cu necropola de incinerare.

1

Punctul a. — 447. La 0,80 m adîncime, cîteva fragmente dintr-un vas mare, cu peretele gros, probabil de la o urnă; nici unul dintre fragmente nu este concludent pentru precizarea mai îndeaproape a formei, nefiind de altfel nici decorate.

Punctul b. La aceeași adîncime și la o distanță nu prea mare, un fel de vatră de lut ars, groasă de circa 3 cm, fără formă precisă, neavînd nimic nici lingă ea, nici pe ea. Ținînd seama de faptul că se afla la 0,80 m adîncime și de împrejurarea că nu exista nici o urmă de perete ars, nu cred că poate fi considerată drept vatra unui rug de incinerare, mai ales că și dimensiunile sînt destul de mici (cîteva zeci de cm²), așa încît înclin să o atribui mai degrabă altei epoci decît vremii cimitirului de incinerare de la Cîrna.

Punctul c. — 448. Cam la aceeași adîncime, cîteva fragmente ceramice avînd în linii generale același aspect ca și acelea din punctul *a*, nefiind concludente. Deși aparțin sigur aceluiași

complex cultural și cronologic ca și necropola, după felul în care au fost găsite nu se poate presupune că ar prezenta resturile unui mormînt răvășit.

Punctul d. — 449. La 0,90 m adîncime, cîteva fragmente dintr-o căniță tipică, în pămîntul cafeniu deschis, nisipos; toarta (suprainălțată) lipsește din vechime, iar corpul e sferic turtit, fără colțuri, dar cu picior inelar. Ornamentarea tipică, împunsă, conține și elemente neîntîlnite pe nici unul dintre vasele descoperite în mormintele săpate de noi la Cîrna și anume mici proeminente pe gît și altele similare pe corp, plasate în locul colțurilor. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul.

Punctul e. — 450. La 0,78 m adîncime a apărut gura unei căni; toarta (suprainălțată) și piciorul inelar lipsesc din vechime. Forma nu este tocmai tipică, umărul fiind foarte pronunțat, gîtul scund și corpul lățit și turtit. Petele brune se datoresc arderii secundare, porțiunile nealterate fiind negre. Și decorul conține elemente mai rare, executate mai ales în tehnica împunsăturilor. În vas nu se afla decît pămînt; deoarece nu credem că este vorba de singurul vas al unui mormînt simbolic, s-ar putea ca el să provină de la un eventual mormînt răvășit; în acest sens pledează și adîncimea la care a fost găsit. În. 6,2 cm; d.g. 7,5 cm.

Punctul f. — 451. La 0,85 m adîncime, pe o porțiune de lut ars de cîteva zeci de cm², cîteva fragmente ceramice nedecorate, dintr-un vas mare care, după pastă, pare a aparține epocii Latène.

Punctul g. — La circa 0,70 m adîncime, două cănițe una lîngă alta, amîndouă pline cu pămînt. Întrecut aceste cănițe au fost găsite în prima campanie de săpături, cînd nu întîlnisem aproape deloc morminte cu zestre funerară atît de redusă și fără oase, le-am trecut pe plan sub litera *g*, indicativ care a fost menținut ulterior, pentru a evita orice confuzie. S-ar putea, totuși, ca aci să fi fost un mormînt simbolic.

452. Prima căniță, aproape întreagă, e tipică (toarta suprainălțată, corpul în colțuri și picioruș inelar). Suprafața roșie-brună a fost ușor pătată în cenușiu de focul rugului. Decor tipic, executat cu instrumente relativ fine. De remarcat franjurile cu cîrlig spiralic, care, așa cum vom arăta în capitoul în care studiem decorul ceramicii de la Cîrna, preced în chip evolutiv-organic motivul în formă de M. Materia albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 6,3 cm; d.g. 6,1 cm.

453. A doua cană, aproape miniaturală, are corpul modelat fără colțuri și fără picior; toarta (suprainălțată) lipsește din vechime. Decorul tipic are ca motiv principal pe corp o ghirlandă foarte șerpuită, cu franjuri scurte. Se mai văd resturi din substanța albă de incrustație. În. 5,2 cm.

Punctul g¹. — 454. Destul de aproape de vasele precedente și cam la aceeași adîncime, cîteva fragmente groase dintr-un vas mare, lucrat destul de neîngrijit și avînd un briu alveolar sub gît și altul ceva mai jos. Aceste resturi aparțin unui vas Latène și nu au nici o legătură cu cele două cănițe, dar am păstrat atît pe plan cît și în descriere indicativele date dintru început pe șantier.

Punctul h. — 455. Cîteva fragmente ceramice la 0,80 m adîncime, provenind din două vase cu cîte o toartă suprainălțată. Unul dintre fragmente aparține unei căni mari, cu o *ansa lunată* și cu decor tipic, în care se păstrează încă destulă materie albă de incrustație. Celelalte aparțin unei cănițe mai mici, tot cu decor tipic.

Punctul i. — 456. Un fragment dintr-o căniță tipică, cu tortița respectivă, la 1,04 m adîncime. Decor tipic.

Punctul j. — 457. La 0,70 m adîncime, un vâscior fără toartă, cu corpul sferic găurit, cu patru proeminente străpunse vertical și cu picior inelar. Vasul era umplut cu pămînt. A suferit foarte mult din cauza focului rugului, care l-a calcinat și i-a dat o culoare cenușie pe cea mai mare parte a suprafeței. Decor tipic, împuns, simplu, corpul fiind împărțit în metope prin linii verticale. Foarte puține resturi de materie albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 4,8 cm. Inv. III 6 430.

Punctul k. — 458. La circa 0,70 m adîncime, jumătatea inferioară a unui vas cu corpul în colțuri și cu picior inelar, puternic înnegrit de focul rugului. Deși nu era prea departe de mormîntul XL, nu credem că a aparținut inventarului acestui mormînt, dar nici nu se poate spune, că ar fi fost depus intenționat în locul în care l-am găsit noi. Decorul tipic, împuns, îngrijit executat, din care se pot vedea în special motive cu capete răsucite spiralic. Foarte puțină substanță albă de incrustație.

Punctul l. — 459. La distanță destul de mare de orice alte resturi și la adîncimea de 0,65 m, cîteva fragmente dintr-o mare strachină cu gura în patru colțuri, dar de un tip mult mai

puțin comun. Buza este răsfrîntă, groasă de 1 cm și în muchii, iar pe fața interioară a colțurilor se află cîte o puternică creastă verticală, sub colțuri găsindu-se o adîncitură corespunzătoare. Sub unul dintre colțuri, o tortiță semicirculară lată; pe alte două fragmente cîte o proeminență orizontală pe umăr: una este lungă și cu creasta ușor alveolată, iar cealaltă e relativ triunghiulară. Suprafața neagră lustruită a fost pătată, iar în secțiune peretele este negru intens. Decorul foarte bogat și tipic conține multe elemente, inclusiv « motivul fără nume ». Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație.

Punctul m. — 460. La circa 1,00 m adîncime, cu totul izolat, un fund de oală cu corpul relativ sferic, dar a cărei formă nu se poate preciza. Peretele este negru în secțiune, ambele fețe fiind brune-roșcate, roase și pătate.

Punctul n. — 461. Între 0,75 și 1,05 m adîncime, cîteva bucăți de lut ars, ca un fel de cărămidă sfărîmicioasă, găsite peste mai multe fragmente din fundul unui vas mare și gros, și din buza teșită a altor două vase mai mici. Unele au înveliș negru lustruit, iar altele roșcat-por-tocaliu, fiind sigur hallstattiene.

Punctul o. — 462. La 0,55 m adîncime se afla buza știrbită a unei urne Latene ce stătea în poziție perfect verticală cu fundul la 0,80 m adîncime. Buza este ruptă în bună parte și corpul crăpat. Sub urnă, cîteva cioburi, dintre care unul tipic pentru necropola din epoca bronzului. Urna era plină pînă la gură cu pămînt, iar în porțiunea dinspre fund se aflau oase calcinate, destul de mari. Forma este aceea tipică, de « sac », cu un briu alveolar în relief la 2 cm sub buză. Lucrată cu mina. Peretele este negru în secțiune, ambele suprafețe fiind pătrunse la roșu-brun pe o adîncime de peste 1 mm; ulterior au fost pătate în roșu aprins și cenușiu. Pasta conține și pietricele. Numai printr-o eventuală extindere a cercetărilor spre SV, s-ar putea preciza dacă este vorba de un mormînt izolat din a doua epocă a fierului, sau de unul situat în marginea unui cimitir din această epocă. Ținînd seama și de celelalte fragmente Latene descoperite de noi, s-ar putea totuși presupune că aci — chiar dacă nu a fost și o adevărată necropolă în epoca Latene — zona a fost totuși folosită și atunci pentru înmormîntări. În. 26,2 cm; d.g. 24,6 cm. Inv. III 6 429.

Punctul p. — 463. La numai 0,50 m adîncime, un fund și cîteva cioburi dintr-o strachină (?) neagră, cu decor tipic, împuns, foarte fin, acoperind corpul vasului pînă la linia fundului. De remarcat ampla folosire a spiralelor răsucite mult; puțină substanță albă de incrustație.

Punctul r. — La 0,85 m adîncime s-au găsit cîteva fragmente mari dintr-o urnă și dintr-o strachină tipică, provenind probabil de la un mormînt distrus cu prilejul săpării unei gropi relativ recente, deoarece în imediata apropiere a acestor resturi nu se afla nici un alt mormînt a cărui groapă să fi tulburat și distrus mormîntul căruia îi aparțineau aceste fragmente.

464. Urna pare a fi fost tipică, cu gîtul înalt și buza răsfrîntă, dar din pastă neagră; nedecorată.

465. Strachina-capac era roșie, avînd un bogat decor tipic, în care se păstrează substanță albă de incrustație.

★

466. Înainte de a trece la celelalte obiecte răzlețe descoperite în cursul săpăturilor, se cuvine să descriem tot aci o cană descoperită în anul 1942, dar a cărei identitate s-a pierdut cu prilejul evacuării colecțiilor Muzeului Național de Antichități în anul 1944. Această cană este tipică, cu toarta suprainălțată (lipsă din vechime) spartă și cu multe lipsuri, avînd corpul modelat cu colțuri puternice, îndreptate puțin în jos, și cu picioruș inelar. O particularitate neîntîlnită pe alte vase de la Cîrna o constituie prezența a două mici proeminențe intermediare, plasate chiar pe umărul vasului. Peretele este roșu-brun pe ambele fețe și păstrează încă urme de lustruire. Decorul acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului, trecînd pe fața interioară a torții și chiar pe partea interioară a buzei. Motivul principal îl constituie desenul în formă de M cu barele răsucite spiralic și combinat cu alte spirale. Se păstrează încă destulă substanță albă de incrustație. În. 9,4 cm; d.g. 8,8 cm. Inv. III 6 491.

2. OBIECTE RĂZLEȚE DESCOPERITE ÎN SĂPĂTURI

Obiecte de silex (pl. XCV). În cursul săpăturilor de la Cîrna s-au găsit 15 obiecte de silex, cîteva întregi și restul fragmentare. Marea majoritate sînt lucrate dintr-un silex brun-gălbui, iar cîteva dintr-un silex brun de diferite nuanțe. Pe multe se păstrează încă porțiuni din cortex. Toate sînt destul de rudimentar lucrate, cele mai multe neavînd rețușe marginale intenționate,

ci numai retușe de uzură. Se pot distinge lame, răzuitoare pe lame și răzuitoare simple, precum și un percutor. Cea mai mare dintre piesele întregi are 13,8 cm lungime și 4,4 cm lățime maximă, iar cel mai mic răzuitor are 4,3 cm lungime și 2,8 cm lățime maximă. Aproape toate lamele și răzuitoarele pe lamă sînt ușor curbate, avînd fața de pe care au fost desprinse de pe nucleu plată, iar pe spinare una sau două nervuri. Răzuitorul întreg, tipic, are o formă relativ ovală, mai ascuțită la un capăt și rotunjită în partea bulbului de percuție. Percutorul este numai relativ sferic și tăiat neregulat dintr-un silex cenușiu cu unele reflexe albăstrii, păstrînd și unele porțiuni de cortex. Diametrul maxim depășește 9 cm. Adîncimea la care au fost găsite piesele de mai sus variază între 0,60 m și 1,05 m, fiind aflate deci în pămîntul cafeniu deschis nisipos în care se găsesc de obicei și vasele diferitelor morminte. La aceste piese trebuie adăugate alte fragmente de lame și de răzuitoare pe lame, care nu se deosebesc întru nimic de cele descoperite în săpături, nici prin materialul din care sînt lucrate, nici prin tehnica lucrului și nici prin formă, dar care au fost găsite pe plaja Bălții Nasta.

Întrucît nici unul dintre aceste obiecte de silex nu a fost găsit în vasele din morminte sau în imediata vecinătate a vaselor acestora, cred că se poate spune că ele nu aparțin necropolei. Este adevărat că în unele așezări aparținînd culturii cîmpurilor de urne s-au găsit și unelte de silex, dar, potrivit părerii lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, tehnica de lucru a acestor silexuri este cu totul decadentă și de aceea el înclină să le atribuie mai degrabă perioadei hallstattiene decît unei epoci mai vechi. Acest fapt concordă, de altfel, cu descoperirea resturilor ceramice hallstattiene destul de numeroase despre care am amintit. Eventual s-ar putea presupune că piesele de silex (și de piatră) descoperite în zona necropolei aparțin culturii Coțofeni, deoarece pe plajă s-au găsit fragmente ceramice care trebuie atribuite acestei culturi. Dar sîntem datori să precizăm că în șanțurile și suprafețele săpate de noi nu am găsit aproape deloc fragmente ceramice de tip Coțofeni, așa încît prima explicație este mai verosimilă.

Obiecte de piatră șlefuită (pl. XCVI/1—5). În săpăturile din anul 1942 s-au găsit trei fragmente de topoare-ciocane de piatră șlefuită și un mic percutor de piatră, iar în anul 1955 s-au mai găsit două fragmente de topoare de piatră.

Unul dintre fragmente este prea mic pentru a se putea spune despre el altceva decît că aparține unui exemplar cu început de îngăurire. Totuși, ținînd seama atît de faptul că acest început de gaură are o formă alveolată, iar muchiile păstrate nu par a indica o formă de topor-ciocan, ca și de împrejurarea că pe una dintre fețe se află săpat un mic șanțuleț în linie dreaptă, înclin să cred că acest fragment provine mai degrabă de la un alt obiect decît de la un topor-ciocan, fără a putea însă să-i precizăm forma și destinația.

Un al doilea fragment (pl. XCVI/3) provine de la un topor-ciocan mare, spart pe diametrul găurii și a cărui formă a putut fi relativ triunghiulară, cu partea superioară foarte lată. Trebuie menționat de asemenea că gaura pare a nu fi avut același diametru pe tot traseul ei, fiind mult mai mică la un capăt și mai largă la celălalt capăt.

Al treilea fragment (pl. XCVI/4) reprezintă partea superioară a unui topor-ciocan, spart pe diametrul găurii, cu fețele ca un pentagon neregulat. Muchiile sînt teșite, iar sus este retezat orizontal. De remarcat că mijlocul găurii este puțin mai îngust decît cele două extremități; în interior se pot vedea șanțulețele paralele rezultate de pe urma perforării găurii (probabil cu o trestie). Forma de topor-ciocan căreia îi aparține acest fragment este comună atît în neoliticul recent cît și la începutul epocii bronzului.

Fragment mai mare (pl. XCVI/1) dintr-un topor-ciocan care va fi avut aceeași formă generală ca și cel precedent, cu deosebirea că de data aceasta se păstrează jumătatea inferioară, tot de la diametrul pieziș al găurii. A fost deosebit de gros (aproape 3,5 cm) și are muchiile foarte precise.

Ultimul fragment de topor-ciocan (pl. XCVI/2) — tot partea inferioară — este spart tot în dreptul găurii, din care se păstrează aproape trei sferturi. Cu excepția tăișului, foarte ascuțit, toate celelalte muchii au fost rotunjite. În ceea ce privește forma, exemplarul aparține tipului naviform, fiind ușor arcuit și cu tăișul puțin mai lătit într-o parte; acest lucru ne dă dreptul să credem că aparține mai degrabă începutului epocii bronzului decît epocii neolitice.

Percutorul de piatră (pl. XCVI/6) are mai mult o formă cubică decît una sferică, avînd unele muchii destul de bine marcate, însă cu colțurile rotunjite. Nu prezintă nici o particularitate. Diam. 4,5 cm.

La aceste piese descoperite în săpăturile noastre, trebuie adăugat un toporaș spart de piatră șlefuită (pl. XCVI/5), găsit în 1956 pe plaja Bălții Nasta. Este lucrat dintr-o piatră cenușie-

negricioasă, căreia i s-a lăsat în parte forma originală. Într-adevăr, atît forma lunguiață, mai subțiată la partea superioară, cit și fața puternic bombată, par a nu se datora intervenției mîinii omului; această față este numai aproximativ șlefuită, în timp ce fața inferioară, aproape plată și cu muchiile precise, a fost foarte atent lucrată; tăișul arcuit a fost și el lucrat cu grijă, dar acum este știrbit. Cam o treime din toporaș, pe latura dinspre stînga (cum privim), lipsește. Lung. 8,3 cm.

Obiecte de lut ars (pl. XCVI/7—11). Tot în săpăturile din 1942 s-au găsit trei fusaiole de lut ars, iar pe plaja lacului s-a mai găsit una. Cea mai mică (diam. 2,7 cm) este bitronconică turtită, cu muchia dintre cele două trunchiuri de con foarte rotunjită (pl. XCVI/11). Alt exemplar bitronconic, pe lingă faptul că are muchia mediană mult mai marcată, are ambele capete mult retezate (diam. 3,4 cm) (pl. XCVI/9). Cea mai mare dintre fusaiole (diam. 5,3 cm), deși este bitronconică, nu are ambele trunchiuri de con egale, cel superior fiind puțin mai înalt (pl. XCVI/8); pe de altă parte, fața superioară este convexă. În sfîrșit, ultimul exemplar (pl. XCVI/10) este numai tronconic, cu partea inferioară arcuită (diam. 3,2 cm).

În afară de aceste fusaiole, tot în cursul anului 1942 s-a găsit un obiect fragmentar de lut ars, cu unul dintre capete rupte, așa încît nu se poate preciza nici înălțimea originală, nici forma exactă (pl. XCVI/7). Mijlocul este umflat și cu creasta în relief, iar restul obiectului, spre cele două capete, este oarecum cilindric, partea păstrată întreagă fiind retezată aproape orizontal, iar cealaltă, ruptă, fiind ceva mai subțire (înălț. 3,8 cm).

CAPITOLUL V

MATERIALE CERAMICE DESCOPERITE PE GRINDUL TOMII ÎNAINTE DE SĂPĂTURILE NOASTRE ȘI ACHIZIȚIONATE PENTRU MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI ÎN ANII 1941 și 1942 (pl. XCVII—CIII)

ÎN anii 1941 și 1942, Muzeul Național de Antichități a achiziționat din satul Cîrna un număr destul de mare de vase descoperite pe Grindul Tomii, la care s-au adăugat și altele donate. Vom descrie aceste vase după formele în care pot fi încadrate, neavînd nici o indicație asupra felului cum se prezentau mormintele cărora le aparținuseră. Singurele precizări pot fi făcute în privința urnelor mari, tipice, și a vaselor mari cu două torți, care au fost cu siguranță folosite ca urne pentru păstrarea oaselor arse, precum și în privința străchinilor mari, folosite de cele mai multe ori drept capace. Celelalte pot fi înglobate în linii generale în categoria vaselor «secundare», deși unele dintre ele au putut servi drept urne.

URNE

Urnele tipice achiziționate la Cîrna se împart în aceleași două mari categorii ca și acelea descoperite în săpăturile noastre: I 1 — urne cu corpul puternic bombat, dar unitar, și I 2 — urne cu corpul împărțit în două etaje. Unele dintre ele sînt destul de mici, dar întrucît și în săpăturile noastre am găsit urne tipice relativ mici, le încadrăm tot în această grupă a urnelor. Apoi descriem grupa vaselor cu două torți pornind chiar de pe buză, despre care nu se poate afirma întotdeauna că au slujit drept urne (mai ales în privința exemplarelor de mici dimensiuni). Unul dintre vasele cu două torți și cu corpul relativ sferic — ale cărui dimensiuni exclud altă destinație decît aceea de urnă — are însă și caractere proprii urnelor tipice, așa încît îl vom descrie după acestea, înainte de a trece la vasele cu două torți pornind de pe buză. În sfîrșit, tot după această grupă, vom descrie și cîteva vase mici, cu cîte două torți, a căror formă poate fi pusă în legătură cu aceea a urnelor tipice.

Urne tipice (pl. XCVII—XCVIII)

467. Urnă parțial restaurată, cu corpul ca o sferă turtită, partea dinspre fund fiind tronconică. A avut patru torți late semiînclinate pe linia celui mai mare diametru și patru mici gurguie pe umăr. Culoarea neagră inițială a fost alterată de focul rugului, multe porțiuni ale suprafeței fiind acum brun-roșcate. Decorul tipic, cu motive relativ comune; motivul principal de pe corp este constituit de o ghirlandă triplu-împunsă ce se arcuiește foarte larg de lângă umăr până deasupra torților, într-o manieră neîntilnită pe alte urne de la Cîrna. Substanța albă de incrustație se păstrează numai în foarte mică măsură. În. 37,5 cm; d.m. 35,6 cm; d.g. 26,2 cm. Inv. III 6 557.

468. Urnă al cărei git lipsește cu totul, cu corpul bombat, prelungit tronconic la partea inferioară, avînd două torți cu cîte un gurgui-pinten îndreptat în sus și două proeminențe intermediare. Peretele, destul de subțire, conținînd și pietricele, este negru atît în secțiune cît și la suprafață, deși pe alocuri a fost ros și pătat. Nedecorată. În. 28 cm; d.m. 29 cm. Inv. III 6 558.

469. Urnă fragmentară, din al cărei git nu se păstrează decît o mică parte, cu umărul bine profilat. Pastă și ardere ca la exemplarul precedent. Decorată exclusiv cu cîteva creștături pe buză. În. 22 cm. Inv. III 6 559.

470. Urnă de mici dimensiuni, cu buza și gitul parțial lipsă, încadrîndu-se în linii generale în același tip, dar avînd gitul proporțional mai înalt; umărul bombat este de altfel mai înalt într-o parte, dînd astfel vasului un aspect asimetric. Suprafața nu este îngrijit netezită, fiind cenușie-negricioasă, cu pete cenușii mai deschise. Nedecorată. În. 19,2 cm; d.m. 17,2 cm; d.g. 14 cm. Inv. III 6 560.

471. Urnă aparținînd aceleiași serii, dar avînd pe mijlocul corpului o dungă orizontală de impresiuni, așa încît face tranziția între seriile I 1 și I 2 (cu corpul în două etaje). Culoarea inițială s-a păstrat numai pe unele porțiuni ale peretelui, restul fiind brun și cenușiu. Ornamentarea, simplă, este tipică, însă împunsăturile sînt ceva mai rare. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și se mai păstrează în cantitate destul de mare. În. 17 cm; d.m. 16 cm; d.g. 13,5 cm. Inv. III 6 561.

472. Urnă cu corpul despărțit în două etaje printr-o creastă mediană însoțită de două șanțuri. Din cele patru torți mari, foarte late, se păstrează numai trei. Atît în secțiune cît și la suprafață peretele e negru; arderea secundară a alterat însă aspectul inițial, așa încît lustrul s-a pierdut în bună parte și unele porțiuni ale suprafeței au o culoare cenușie deschisă, iar cîteva brună-roșcată. Decorul tipic coboară pînă la linia de bază a torților. Motivul principal pe corp este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Multă substanță albă de incrustație, acoperind în destule locuri cu totul motivul. În. 39,5 cm; d.m. 36 cm; d.g. 26 cm. Inv. III 6 562.

473. Urnă de același tip, dar mai mică, cu gitul aproape ca o pilnie larg deschisă și înaltă; partea superioară a corpului e mai mică decît aceea inferioară. Și această urnă a fost neagră, însă focul rugului a pătat-o pe alocuri, dîndu-i nuanțe cenușii și brune. Două torți late, cu marginile reliefate, alternează cu două gurguie pe muchia dintre cele două etaje. Decorul tipic este similar în linii generale cu acela de pe vasul precedent, cu deosebirea că motivul în formă de M de pe partea superioară a corpului alternează aci cu motivul căruia nu i-am găsit un nume adecvat. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 37,5 cm; d.m. 32 cm; d.g. 25,2 cm. Inv. III 6 563.

474. Urnă de același tip ca cele două precedente, avînd însă gitul ca o pilnie tronconică larg deschisă la gură, fără buză răsfrîntă. De pe muchia mediană pornesc în jos patru torți. Porțiunile negre alternează cu acelea cenușii și brune-roșcate. Decorul tipic, executat mai adînc, folosește și cîteva elemente mai rare pe git și pe umăr, în timp ce etajul superior al corpului este decorat cu aceleași motive ca la vasul precedent (nr. 473), iar zona dintre torți are același motiv ca la vasul 472. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 36 cm; d.m. 32,6 cm; d.g. 22,6 cm. Inv. III 6 564.

475. Urnă de același tip, cu gitul rupt din vechime; patru torți relativ mici pornesc de pe muchia mediană. Arderea secundară a calcinat parțial peretele, l-a crăpat și i-a dat o înfățișare cu totul neunitară, porțiunile negricioase alterînd cu acelea cenușii, brune și roșcate. Nedecorată. În. 22 cm; d.m. 28,4 cm. Inv. III 6 565.

476. Urnă mică, cu gîtul ca o pîlnie aproape tronconică și cu corpul despărțit în două etaje prin obișnuita muchie orizontală. Două tortițe late și două tortițe false alternează la intervale regulate pe linia de mijloc. Arsă inițial la brun-roșcat, își păstrează încă pe alocuri și lustrul. Decorul tipic numai în parte, căci atît zig-zagul de pe buză cît și ghirlanda zig-zag dintre torți sînt cu adevărat *incizate*, constituind astfel o rară excepție la Cîrna (vezi în această privință și decorul vasului nr. 490). În schimb, celelalte elemente sînt executate în maniera tipică. Nu se păstrează materie albă de incrustație. În. 16,3 cm; d.m. 14,4 cm; d.g. 13,4 cm. Inv. III 6 548.

477. Urnă de același tip și aproape de aceleași dimensiuni, dar mai zveltă; pe muchia orizontală sînt două torți plate (una ruptă) și două tortițe false. Destul de neglijent modelată, a suferit de altfel de arderea secundară, fiind chiar ușor deformată; culoarea suprafeței este mai mult brun-roșcată. Nedecorată. În. 15,7 cm; d.m. 12,8 cm; d.g. 11,4 cm. Inv. III 6 566.

478. Urnă similară, ceva mai mică, cu gîtul ca o pîlnie tronconică și corpul net separat în două etaje printr-o muchie orizontală. Cele patru torți sînt plate. Suprafața e pătată în urma arderii secundare. Nedecorată. În. 13,4 cm; d.m. 13,2 cm; d.g. 9,4 cm. Inv. III 6 549.

479. Urnă de același tip, al cărei gît lipsește; corpul este separat în două etaje printr-o muchie orizontală mediană, de pe care pornesc două tortițe ce alternează cu două gurguie. Pasta fină și peretele negru în secțiune. Culoarea neagră inițială a suprafeței a fost numai parțial alterată; pe unele porțiuni s-a păstrat chiar lustrul. Decorul tipic, fin, cu mai puține împunsături în linie; pe zona cea mai bombată a corpului este trasată o dublă ghirlandă în zig-zag. Se mai păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 12 cm; d.m. 15,3 cm. Inv. III 6 567.

480. Urnă (?) de același tip și aproape de aceleași dimensiuni, cu gîtul rupt, avînd însă muchia de separare a celor două etaje mai puțin accentuată, precum și patru tortițe. Pastă fină; peretele este negru în secțiune; suprafața exterioară este pătată. Nedecorată. În. 14 cm; d.m. 17 cm. Inv. III 6 568.

481. Urnă (?) similară, rămasă fără gît și fără cele patru torți. A suferit mult din pricina arderii secundare, fiind parțial calcinată; din această cauză nu și-a păstrat decît în unele locuri culoarea neagră, restul suprafeței fiind roșie, brună și cenușie. Nedecorată. În. 12 cm; d.m. 15,6 cm. Inv. III 6 569.

482. O urnă care — dacă nu ar avea torțile plasate în chip cu totul neobișnuit — ar putea fi considerată tipică pentru grupa I. Cele două torți unghiulare leagă partea inferioară a gîtului cu umărul. Peretele este negru în secțiune și pe ambele suprafețe, cu excepția porțiunilor roase și pătate în brun-roșcat. Decorul tipic, împuns și imprimat, începe pe fața superioară a buzei și acoperă gîtul și întreaga porțiune bombată a corpului. Motivul esențial, pe pîntece, este compus dintr-o linie în zig-zag, triplu-împunsă, de care atîrnă o serie de franjuri terminate spiralic. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 26,5 cm; d.m. 27 cm; d.g. 21,8 cm. Inv. III 6 570.

**Vase mici cu cîte două torți, care ar putea fi considerate înrudite
cu urnele mai sus descrise
(pl. XCVIII—XCIX)**

Dintre cele șapte vase de acest fel, trei pot fi asemuite cu urnele din seria I 1 și celelalte patru cu tipul intermediar descris la nr. 482, deși de fapt se deosebesc de această urnă prin lipsa unei buze net evazate, dar se aseamănă cu ea prin felul în care sînt plasate torțile. Nici unul nu este decorat.

483. Vas destul de zvelt, cu gîtul larg și cilindric, umărul puțin bombat și partea inferioară în formă de trunchi de con. Cele două torți nu sînt așezate exact la aceeași înălțime și dau astfel vasului un aspect asimetric. Pasta neagră; suprafața exterioară neagră-cenușie, cu unele pete brune. În. 10,3 cm; d.m. 8,9 cm; d.g. 7,2 cm. Inv. III 6 571.

484. Vas cu gîtul larg și scund, cu corpul ca o sferă turtită, avînd două torți relativ inelar-cilindrice și două gurguie intermediare pe linia celui mai mare diametru. Negru, cu pete cenușii și fisuri. În. 8 cm; d.m. 9 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6 572.

484bis. Vas-urnă mic, cu gîtul cilindric, buza știrbită, ușor răsfrintă, și corpul bombat. A avut două torți pe linia celui mai mare diametru, dar s-au rupt din vechime. Tot peretele este ros, așa încît pietricelele din pastă au ieșit în evidență. În genere, suprafața e neagră-cenușie, dar pe alocuri sînt și pete brune-roșcate. În. 12,7 cm; d.m. 12,5 cm; d.g. 8,5 cm. Inv. III 6 573.

485. Vas cu gîtul scund, cilindric, foarte larg, cu umărul bombat și cu două torți late între gît și umăr. A avut mult de suferit de pe urma arderii secundare, o bună parte din suprafață fiind acum cenușie și brună, numai o parte păstrîndu-și culoarea neagră inițială. În. 11,6 cm; d.m. 9,8 cm; d.g. 7,6 cm. Inv. III 6 574.

486. Văscior destul de asemănător cu exemplarul precedent, cu deosebirea că are fundul modelat în formă de picior inelar. Două torți sînt plasate între gît și umăr, și două proeminențe lunguiețe, teșite, pe linia celui mai mare diametru. Aspectul exterior întocmai ca al exemplarului precedent. În. 8,8 cm; d.m. 10,6 cm; d.g. 8,2 cm. Inv. III 6 575.

487. Vas mult mai zvelt decît cele dinainte, pe care l-am fi pus alături de acela descris la nr. 483, dacă n-ar avea torțile prinse de gît și de umăr. Corpul este bombat și borcănos; torțile sînt ușor indoite. Suprafața exterioară e neagră-cenușie, cu multe pete brune. În. 10,3 cm; d.m. 9,1 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6 576.

487bis. Văscior cu gura larg deschisă, gîtul scund și ușor tronconic, corpul plin și fundul profilat. Cele două torți sînt plate și prinse între gît și umăr. Peretele, destul de neglijent modelat, este cenușiu închis cu pete brune. În. 7 cm; d.g. 7 cm. Inv. III 6 577.

Vase cu două torți pornind de pe buză

(pl. XCIX—C)

488. Urnă cu gura aproape circulară, cu corpul bombat la partea superioară și tronconic spre fund. Torțile groase pornesc de pe buză și se arcuiesc pe umăr. Într-o mică știrbitură de pe buză se văd pietricelele amestecate în pastă. Suprafața este un adevărat mozaic de pete, porțiunile negre alternînd cu acele brune, roșii, cenușii. Nedecorată. În. 22 cm; d.g. 14,5 cm. Inv. III 6 578.

489. Urnă cu gura ovală-rombică, gîtul tronconic și corpul relativ sferic și turtit; cele două torți, cu cîte o creastă mediană, pornesc chiar de pe buză, arcuindu-se în jos pînă pe umăr. Suprafața a fost neagră și lustruită; arderea secundară a ros-o puțin și i-a dat unele pete roșcate, brune și cenușii. Decorul tipic, executat cu instrumente deosebit de fine, acoperă întreaga suprafață exterioară a vasului. Motivul principal de pe corp îl constituie franjurile cu capete răsucite spiralic, care stau la baza motivului în formă de M. Se păstrează pe alocuri și substanță albă de incrustație. În. 21,6 cm; d.m. 23,7 cm. Inv. III 6 550.

490. Urnă aproape intactă, deosebindu-se de precedenta numai prin faptul că gîtul este cilindric și puțin mai scund, torțile fără creste mediane, iar corpul ceva mai zvelt, cu patru gurguie pe linia celui mai mare diametru, două în dreptul torților și două în dreptul colțurilor buzei; baza este ușor profilată. Suprafața neagră este roasă și pătată, unele porțiuni avînd o culoare brună-roșcată aproape unitară. Tehnica decorului este în special aceea a inciziei propriu-zise. Motivele folosite sînt de altfel foarte simple: linii și franjuri. De fapt — făcînd abstracție de felul cum este executat decorul — desenul în sine pare o imitare simplificată a decorului de pe vasul precedent. De aceea, nu încapem nici o îndoială că nu putem vorbi despre o diferență cronologică. Nu se păstrează nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 22,4 cm; d.m. 24 cm. Inv. III 6 579.

491. Urnă cu gura relativ rombică, cu colțuri între cele două torți, gît relativ cilindric, corpul sferic lunguieț, cu fundul profilat; acest ultim amănunt pare a se datora unei împrejurări independente de voința olarului: e probabil că vasul era destul de moale cînd a fost așezat și ușor apăsător pe o masă sau alt obiect tare și plat, așa încît pasta încă moale s-a revărsat puțin într-o parte. Cele două torți semiinelare și plate au partea superioară în formă de șa cu colțuri. Culoarea neagră inițială a trecut pe alocuri într-un brun murdar. Decorul mai puțin comun, și ca tehnică și ca dispunerea motivelor, folosind și de data aceasta și linii simple incizate, alături de o serie de elemente imprimate. Se păstrează vagi resturi de substanță albă de incrustație. În. 21 cm; d.m. 18 cm. Inv. III 6 580.

492. Vas fragmentar, cu gura ovală ridicată în formă de lobi între torțile ce se arcuiesc de pe buză pe umăr; corpul este mult mai turtit decât la celelalte exemplare, baza fiind foarte lată. În felul acesta vasul constituie o variantă mai puțin comună. În secțiune, peretele e negru; numai suprafața a fost roșie, dar fiind în mare parte roasă, este acum — mai ales spre fund — cenușie-negricioasă. Decorul tipic, împuns și imprimat, în zone orizontale pe gît și pe umăr, împarte corpul în metope. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 10 cm; d.m. 14,6 cm. Inv. III 6 581.

493. Vas mare cu două torți suprainălțate, gura probabil rombică, corpul turtit și fundul ca un picior aproape cilindric, destul de înalt, comunicînd cu interiorul. Cele două torți (dintre care una lipsește împreună cu o bună parte din gît) au la partea superioară cîte o prelungire ușor răsucită în afară, iar pe spinare cîte o creastă verticală. Pe linia de maximă arcuire a corpului sînt modelate patru gurguie cu vârful teșit. Suprafața e neagră lustruită, iar pe alocuri brună-cenușie. Decorul, acoperind gîtul și corpul vasului (cu excepția piciorului), se compune din caneluri, din șiruri de puncte formînd pe corp unele motive în cruce și din șiruri de impresiuni simple. Nu se păstrează nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 20,8 cm; d.m. 21,3 cm. Inv. III 6 582.

494. Vas mare cu gură ovală-rombică și gîtul proporțional mai înalt și mai accentuat tronconic; o parte din buză și prelungirile răsucite ale torților lipsesc. Corpul este tot turtit și cu fundul ca un picior comunicînd cu interiorul; cele patru proeminențe de pe pîntece sînt mai puțin exagerate. Și la acest vas suprafața e un adevărat mozaic de pete, a căror culoare variază de la negru — prin cenușiu de diferite nuanțe și brun — pînă la roșu. Decorul, în afară de cele patru gurguie, este constituit exclusiv din caneluri. În. 17,3 cm; d.m. 18,4 cm. Inv. III 6 583.

495. Vas de aceeași formă, însă mai mic, așa încît a putut fi folosit și ca vas secundar, nu numai ca urnă. O parte din buză și prelungirile de la partea superioară a torților sînt rupte. Cele patru gurguie de pe corp sînt destul de mici; pe fiecare toartă a fost plasată cîte o mică proeminență teșită. Din pricina arderii secundare, o parte a vasului a căpătat o culoare roșie închisă, în timp ce restul a rămas negru-cenușiu. Decorul, executat neglijent de o mină nesigură, este totuși tipic și bogat (zig-zag, gropițe, semicercuri, cercuri etc.). Nu se păstrează deloc materie albă de incrustație. În. 13 cm; d.m. 13 cm. Inv. III 6 584.

496. Văscior de aceeași formă ca a ultimelor vase descrise, dar care, fiind aproape miniatural, n-a putut fi folosit decât ca vas secundar; din gură și din corp lipsesc unele porțiuni. În genere este neîngrijit lucrat. Cu excepția unor pete negre, suprafața este brun-deschisă. Decorul împuns, destul de simplu, dar mai puțin comun: de remarcat ghirlandele de pe gît, triumphiurile hașurate și «fluturașii». Substanța albă de incrustație nu se mai păstrează decât într-un punct. În. 6,5 cm. Inv. III 6 551.

496bis. Vas avînd gura relativ rombică, gîtul proporțional foarte înalt, corpul turtit, cu două colțuri-proeminențe și fără picior inelar la fund. Torțile coboară de pe buză pe umăr. Una din torți și o parte din buză lipsesc. Vasul a fost negru-cenușiu, dar are și unele porțiuni pătate în nuanțe ce merg pînă la brun. Decor tipic și destul de simplu. Nu se păstrează substanță albă de incrustație. În. 7,8 cm; d.g. 7,8 cm. Inv. III 6 440.

STRĂCHINI (pl. C)

Între vasele cumpărate de la Cîrna figurează numai trei străchini de tipul acelor folosite în chip curent drept capace, lucru foarte explicabil dacă ne gîndim că în săpăturile noastre am găsit prea puține străchini întregi.

497. Strachină tipică, cu gura în patru colțuri și cu o toartă sub unul dintre acestea. Suprafața este cenușie-neagră, cu pete cenușii deschise, iar în secțiune peretele este negru. Decorul tipic, executat destul de rudimentar, folosește atît motivele imprimate, cît și motivele împunse. Motivul principal este constituit de ghirlanda unghiulară, cu franjuri. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 10,6 cm; d.g. 18,9 cm. Inv. III 6 552.

498. Strachină mare, cu gura circulară larg deschisă și cu buza groasă puternic răsfrîntă orizontal (ca la urnele mari), avînd două torți late, semiinelare, diametral opuse, ce se arcuiesc

de sub buză pe umăr. În spărtură, peretele este negru, numai suprafețele fiind inițial arse la roșu. Din pricina focului rugului suprafața este acum roasă și pătată. Decorul tipic, mai ales împuns, folosește și tehnica impresiunii, și acoperă două treimi din suprafața exterioară, începînd chiar de pe buză. Motivul de bază de pe corp este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a păstrat numai pe alocuri. În. 17 cm; d.g. 36 cm. Inv. III 6 585.

499. Strachină cu buza orizontală ușor aplecată în afară, umărul bine pronunțat și prevăzut cu trei gurguie, iar corpul tronconic. Buza fiind știrbită și lipsind chiar o parte din umăr, nu putem ști dacă — în afară de toarta păstrată — a mai avut sau nu încă una. Suprafața cenușie închisă, pe alocuri neagră, foarte pătată. Nedecorată. În. 13,5 cm; d.g. 17,8 cm. Inv. III 6 586.

500. Strachină aproape miniaturală, cu patru colțuri pe buză și cu umărul foarte puțin pronunțat. Sub două dintre colțuri sînt plasate două torții. Suprafețele sînt roșii pătate, iar în secțiune peretele a rămas negru. Decorul se rezumă la un șir de puncte împunse la baza gîtului, în care se mai păstrează pe alocuri substanța albă de incrustație. În. 5,5 cm; d.g. 10,5 cm. Inv. III 6 587.

CĂNI CU TOARTĂ SUPRAÎNĂLȚATĂ (pl. CI—CII)

Toate vasele de acest fel, cu excepția a trei exemplare, au corpul modelat în colțuri mai mult sau mai puțin proeminente; de aceea în descrierea noastră le vom grupa după felul cum este modelată partea superioară a torții.

501. Cană tipică, cu toarta ușor lătită la partea superioară și cu colțurile corpului foarte proeminente. Neagră, cu pete brune și porțiuni roase. Decorul exclusiv împuns și apăsător acoperă și toarta, trecînd și pe fața ei dinspre buză; pe corp, motivul principal este alcătuit dintr-o ghirlandă triplă. Se păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 7,5 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6 588.

502. Cană cu buza și piciorul inelar puțin știrbite, avînd corpul sferic turtit și modelat fără nici o proeminență. Neagră, cu foarte puține pete roșcate și cu unele porțiuni roase; lustrul nu s-a păstrat decît pe alocuri. Decor aproape exclusiv împuns, foarte asemănător celui de pe vasul precedent, fiind de altfel executat cu același instrument sau cu unul foarte asemănător. Se păstrează numai foarte puțină materie albă de incrustație. În. 8,7 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6 590.

503. Căniță cu corpul colțuros foarte turtit și cu gîtul relativ înalt: toarta se termină la partea superioară cu un lob relativ trapezoidal. Arsă inițial la roșu, prezintă un început de calcinare. Decorul tipic, executat cu instrumente fine, avînd ca principal motiv pe corp frecventul desen în formă de M cu barele răsucite spiralice. Lobul torții este decorat pe fața interioară cu un fel de romb hașurat. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6 591.

504. Cană foarte asemănătoare cu exemplarul precedent, dar mai mare. Partea superioară a torții este ca un lob relativ trapezoidal, dar mai mare. Arderea secundară i-a pricinuit cîteva pete negre pe suprafața brună-roșcată. Decorul este tipic, bogat și executat destul de fin. Tot motivul în formă de M este și aci desenul principal pe corp. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 9,8 cm; d.g. 8,4 cm. Inv. III 6 592.

504bis. Căniță cu buza și cu o parte din corp lipsă, avînd colțurile de pe corp foarte accentuate și toarta modelată cu un lob aproape dreptunghiular. Prezintă urme de calcinare și un început de deformare, dar cu excepția unei porțiuni de la gură și de la toartă este încă roșie. Decorul este în special împuns, avînd și aci ca element principal motivul în formă de M. Și fața dinspre gură a torții este foarte simplu decorată. Se păstrează încă destulă substanță albă de incrustație. În. 8,3 cm; d.g. 8,1 cm. Inv. III 6 439.

505. Cană tipică, cu buza puțin știrbită, al cărei lob de deasupra torții are colțuri mult prelungite lateral. Suprafața e roșie, cu pete cenușii rezultate dintr-un început de calcinare. Decorul bogat, imprimat și împuns, folosește și elemente și combinații mai puțin comune (cruci punctate pe corp și pe gît), dar și nelipsitul desen în formă de M. Pe fața exterioară a torții,

de sub buză pe umăr. În spărtură, peretele este negru, numai suprafețele fiind inițial arse la roșu. Din pricina focului rugului suprafața este acum roasă și pătată. Decorul tipic, mai ales împuns, folosește și tehnica impresiunii, și acoperă două treimi din suprafața exterioară, începînd chiar de pe buză. Motivul de bază de pe corp este desenul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic. Substanța albă de incrustație s-a păstrat numai pe alocuri. În. 17 cm; d.g. 36 cm. Inv. III 6 585.

499. Strachină cu buza orizontală ușor aplecată în afară, umărul bine pronunțat și prevăzut cu trei gurguie, iar corpul tronconic. Buza fiind știrbită și lipsind chiar o parte din umăr, nu putem ști dacă — în afară de toarta păstrată — a mai avut sau nu încă una. Suprafața cenușie închisă, pe alocuri neagră, foarte pătată. Nedecorată. În. 13,5 cm; d.g. 17,8 cm. Inv. III 6 586.

500. Strachină aproape miniaturală, cu patru colțuri pe buză și cu umărul foarte puțin pronunțat. Sub două dintre colțuri sînt plasate două torții. Suprafețele sînt roșii pătate, iar în secțiune peretele a rămas negru. Decorul se rezumă la un șir de puncte împunse la baza gîtului, în care se mai păstrează pe alocuri substanța albă de incrustație. În. 5,5 cm; d.g. 10,5 cm. Inv. III 6 587.

CĂNI CU TOARTĂ SUPRAÎNĂLȚATĂ (pl. CI—CII)

Toate vasele de acest fel, cu excepția a trei exemplare, au corpul modelat în colțuri mai mult sau mai puțin proeminente; de aceea în descrierea noastră le vom grupa după felul cum este modelată partea superioară a torții.

501. Cană tipică, cu toarta ușor lătită la partea superioară și cu colțurile corpului foarte proeminente. Neagră, cu pete brune și porțiuni roase. Decorul exclusiv împuns și apăsător acoperă și toarta, trecînd și pe fața ei dinspre buză; pe corp, motivul principal este alcătuit dintr-o ghirlandă triplă. Se păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 7,5 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6 588.

502. Cană cu buza și piciorul inelar puțin știrbite, avînd corpul sferic turtit și modelat fără nici o proeminență. Neagră, cu foarte puține pete roșcate și cu unele porțiuni roase; lustrul nu s-a păstrat decît pe alocuri. Decor aproape exclusiv împuns, foarte asemănător celui de pe vasul precedent, fiind de altfel executat cu același instrument sau cu unul foarte asemănător. Se păstrează numai foarte puțină materie albă de incrustație. În. 8,7 cm; d.g. 6,5 cm. Inv. III 6 590.

503. Căniță cu corpul colțuros foarte turtit și cu gîtul relativ înalt: toarta se termină la partea superioară cu un lob relativ trapezoidal. Arsă inițial la roșu, prezintă un început de calcinare. Decorul tipic, executat cu instrumente fine, avînd ca principal motiv pe corp frecventul desen în formă de M cu barele răsucite spiralice. Lobul torții este decorat pe fața interioară cu un fel de romb hașurat. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 8 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6 591.

504. Cană foarte asemănătoare cu exemplarul precedent, dar mai mare. Partea superioară a torții este ca un lob relativ trapezoidal, dar mai mare. Arderea secundară i-a pricinuit cîteva pete negre pe suprafața brună-roșcată. Decorul este tipic, bogat și executat destul de fin. Tot motivul în formă de M este și aci desenul principal pe corp. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 9,8 cm; d.g. 8,4 cm. Inv. III 6 592.

504bis. Căniță cu buza și cu o parte din corp lipsă, avînd colțurile de pe corp foarte accentuate și toarta modelată cu un lob aproape dreptunghiular. Prezintă urme de calcinare și un început de deformare, dar cu excepția unei porțiuni de la gură și de la toartă este încă roșie. Decorul este în special împuns, avînd și aci ca element principal motivul în formă de M. Și fața dinspre gură a torții este foarte simplu decorată. Se păstrează încă destulă substanță albă de incrustație. În. 8,3 cm; d.g. 8,1 cm. Inv. III 6 439.

505. Cană tipică, cu buza puțin știrbită, al cărei lob de deasupra torții are colțuri mult prelungite lateral. Suprafața e roșie, cu pete cenușii rezultate dintr-un început de calcinare. Decorul bogat, imprimat și împuns, folosește și elemente și combinații mai puțin comune (cruci punctate pe corp și pe gît), dar și nelipsitul desen în formă de M. Pe fața exterioară a torții,

trei romburi hașurate, iar pe partea interioară a lobului torții un alt romb hașurat. Se mai păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 9,6 cm; d.g. 8,6 cm. Inv. III 6 593.

506. Cană cu buza puțin știrbită, avînd lobul torții modelat cu colțuri laterale. Pe corp, trei creste proeminente verticale. Culoarea roșie inițială s-a alterat pe alocuri, formîndu-se pete cenușii. Decorul tipic, împuns și imprimat. Motivul principal de pe corp, avînd ca centru cele trei creste, stă în legătură cu desenul în formă de M, dar este foarte original executat. Toată circumferința buzei este decorată în interior cu o linie dublu-împunsă. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 10,5 cm; d.g. 8,6 cm. Inv. III 6 594.

507. Căniță ceva mai zveltă, avînd la partea superioară a lobului relativ dreptunghiular al torții două colțuri ieșite lateral în afară. A fost puternic calcinată de focul rugului, toată suprafața prezentînd mici fisuri; unele porțiuni sînt cenușii, celelalte de un roșu mai mult sau mai puțin intens. Decor tipic, relativ simplu și în parte neglijent executat, avînd pe corp ca motiv principal desenul în formă de M. Nu se păstrează deloc materie albă de incrustație. În. 7,8 cm; d.g. 5 cm. Inv. III 6 595.

508. Cană tipică, ușor deformată, cu lobul torții ca un pentagon neregulat și cu proeminențele de pe corp foarte reliefate. Parțial calcinată de arderea secundară, porțiunile calcinate avînd o culoare cenușie-albicioasă, în timp ce restul este roșu. Decorul tipic, bogat, este combinat pe corp cu grupe de caneluri. Se păstrează numai puțină materie albă de incrustație. În. 7,6 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. III 6 596.

509. Cană tipică, intactă, cu lobul de deasupra torții de formă rombică și cu cele trei gurguie de pe corpul turtit destul de proeminente. Suprafața e roșie. Decorul tipic și bogat, executat foarte precis cu instrumente fine, trece pe fața interioară a lobului torții și pe buza interioară. Același desen în formă de M cu capetele barelor laterale răsucite spiralic, constituie motivul principal de pe corp. Se mai păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 9,1 cm; d.g. 9,1 cm. Inv. III 6 597.

510. Căniță de același tip, destul de neglijent modelată, dar avînd un picior mai înalt decît de obicei; o bună parte din gît lipsește din vechime. Lobul torții este modelat cu trei colțuri, dintre care cele două laterale sînt arcuite ca niște cornițe. Cîteva pete brune-roșcate; restul suprafeței negru. Decor împuns și imprimat mult mai rudimentar decît de obicei, dar cu aceleași elemente (motiv principal, desenul în formă de M). Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 9,2 cm. Inv. III 6 598.

511. Căniță cu prelungirea torții modelată în trei colțuri și cu corpul ceva mai zvelt, gurguiele fiind puțin accentuate. Suprafața este neagră, cu cîteva pete brune. Decorul tipic, cam grosolan lucrat, seamănă foarte mult cu acela al vasului precedent și a fost probabil executat de același meșter. Între elementele deosebite, menționăm un fel de treflă împunsă pe fața dinspre buză a lobului torții. Se păstrează numai puțină materie albă de incrustație. În. 9 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6 599.

512. Căniță cu gura ovală și ușor ridicată în partea opusă torții. Corpul este sferic turtit, avînd un singur gurgui mic, tot în partea diametral opusă torții; aceasta din urmă se termină la partea superioară într-un fel de prismă triunghiulară cu cioc. Suprafața roșie a căpatat o neobișnuită nuanță gălbuie, pe alocuri fiind roasă. Miezul secțiunii peretelui este negru. Decorul împuns rudimentar, foarte simplu. Nu se mai păstrează deloc substanță albă de incrustație. În. 6,3 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. III 6 600.

513. Cană de același tip, avînd buza și unul dintre colțurile torții știrbite. Corpul este foarte turtit și mic în raport cu gîtul, cele trei colțuri-proeminențe fiind în schimb exagerat de mari. Suprafața brună-roșcată are pete negre și cenușii. Decorul constă exclusiv din caneluri. În. 8,2 cm; d.g. 7,7 cm. Inv. III 6 601.

514. Căniță-miniatură de același tip, neglijent modelată. Unul dintre colțurile torții este rupt. A suferit mult din pricina focului rugului, care a calcinat-o puternic, crăpîndu-i suprafața și innegrînd-o parțial. Culoarea inițială a fost roșcată. Decorul împuns și crestă, simplu și foarte neglijent executat, face pe alocuri impresia că a fost trasat cam la întîmplare. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 5,3 cm; d.g. 4 cm. Inv. III 6 602.

515. Căniță tipică, cu toartă modelată în formă de șa. Suprafața roșie-brună a fost pe alocuri roasă din pricina agenților chimici din pămînt. Decorul exclusiv împuns, executat destul

de îngrijit cu un instrument cu trei vîrfuri paralele, amintește întrucîtva de acela al cănilor nr. 501—502, fiind realizat în întregime cu un vîrf triplu (sau poate cu o rotiță dințată). De remarcat franjurile-cîrlige spiralice de pe umăr, realizate în așa fel încît arată încă o dată că aceasta este originea motivului în formă de M. Substanța albă de incrustație lipsește total. În. 9,1 cm; d.g. 7,5 cm. Inv. III 6 603.

516. Cană mare, aproape intactă, cu toarta suprainălțată, în formă de șa cu colțuri puternice. Suprafața este mult mai neagră, cu porțiuni roșii pe care se mai păstrează și lustrul inițial. În spărtură peretele este negru. Decorul folosește atît împunsături cît și pastile imprimate și caneluri. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 11,9 cm; d.g. 11,2 cm. Inv. III 6 553.

517. Cană mare, cu buza aproape complet ruptă din vechime, avînd partea superioară a torții în formă de șa; cele două colțuri sînt însă rupte. Gîtul este foarte înalt, iar corpul turtit și cu proeminente accentuate. În secțiune peretele este numai parțial pătruns la roșu, dar ambele fețe au fost arse la roșu; focul rugului a pricinuit un început de calcinare, dînd pe alocuri suprafeței exterioare o culoare cenușie deschisă. Decorul tipic, bogat, executat cu îngrijire, deși cu instrumente cu vîrfuri mai groase, se combină și cu grupe de caneluri verticale largi. Nu se păstrează deloc culoarea albă de incrustație. În. 13,5 cm. Inv. III 6 604.

518. Cană de același tip, dar mai mică, cu toarta în șa cu colțuri pronunțate; unul dintre colțurile torții, o parte din buză, ca și o bucată din corp lipsesc. Corpul e turtit, avînd gurguele extrem de pronunțate. Suprafața neagră, cu puține porțiuni înroșite de arderea secundară; în secțiune peretele este negru. Decor tipic, împuns și imprimat, executat cu instrumente relativ fine, motivul principal de pe corp fiind desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 9,9 cm; d.g. 8,6 cm. Inv. III 6 605.

519. Cană destul de mare, cu corpul foarte turtit, toartă lată, suprainălțată, modelată în formă de șa cu două coarne puternice care se arcuiesc unul spre celălalt, într-o manieră unică la Cîrna. Jumătate din vas a suferit mai intens din pricina flăcărilor rugului care l-au calcinat; pe această parte culoarea roșie-cărămizie inițială a devenit cenușie-neagră și mată. Decorul îngrijit executat, cu instrumente fine, este mai ales împuns, dar a folosit și impresiunile. De remarcat franjurile cu capetele răsucite spiralic — imaginea certă a originii motivului în formă de M. Nu se păstrează decît puține resturi de substanță albă de incrustație. În. 11,6 cm; d.g. 9,2 cm. Inv. III 6 554.

520. Cană de același tip, avînd partea superioară a torții ruptă. Arderea secundară n-a alterat decît puțin aspectul inițial, vasul păstrîndu-și în cea mai mare parte culoarea roșie-brună, cu excepția zonei dinspre fund, unde este mai cenușiu; lustrul s-a pierdut în schimb cu totul. Decorul, în special împuns, foarte îngrijit executat. Motivul principal este desenul în formă de M cu cîrlige spiralice. Lobul torții a fost decorat, ca de altfel și buza în vecinătatea torții. Se păstrează numai foarte puțină materie albă de incrustație. În. 8,8 cm; d.g. 8,4 cm. Inv. III 6 606.

521. Cană cu toarta și piciorul rupte și buza știrbită. Cele trei colțuri sînt modelate în formă de creste verticale cu un fel de cioc la partea inferioară. Peretele e negru în miezul secțiunii, dar ambele suprafețe exterioare sînt brune-roșcate, cu unele porțiuni ceva mai roase. Decorul aproape exclusiv împuns, foarte bogat, a fost executat cu instrumente cu vîrfuri mult mai pline decît la exemplarul precedent. Cele trei creste proeminente sînt centrul unor desene în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În. 8,6 cm; d.g. 8,4 cm. Inv. III 6 607.

522. Căniță cu gîtul înalt, toarta (suprainălțată) ruptă, corpul foarte turtit și cu cele trei colțuri foarte proeminente. Puternic calcinată, întreaga suprafață fiind cenușie murdară, cu puține pete albe și roșii. Decorul, împuns și imprimat, este simplu și neglijent executat, cu instrumente nu prea fine. Desenul în formă de M este și aci motivul principal pe corp. În unele locuri se păstrează multă substanță albă de incrustație. În. 7,4 cm; d.g. 6,3 cm. Inv. III 6 608.

523. Căniță tipică, cu toarta (suprainălțată) ruptă și cu trei creste foarte proeminente. În afară de o pată cenușie, suprafața e toată roșie-cărămizie, foarte roasă. În secțiune peretele este negru. Decorul tipic, cu trei desene în formă de M, centrate pe crestele vasului. Se păstrează foarte puțină materie albă de incrustație. În. 7,3 cm; d.g. 6,4 cm. Inv. III 6 609.

524. Căniță cu cea mai mare parte din gură și cu toarta ruptă. Corpul e sferic turtit, fără gurguie. Suprafața e roșie, pătată și roasă. Decor împuns, simplu și neglijent. De remarcat desenul în formă de stea în patru colțuri, cu cruce în interior, de pe corp. Se păstrează încă destulă materie albă de incrustație. În. 5,6 cm; d.g. 4,7 cm. Inv. III 6610.

525. Cană de proporții medii, cu buza ruptă; lipsește și toarta (supraînălțată). Forma generală diferă de a cănilor descrise mai sus, deoarece gîtul este proporțional mai scund și corpul mai înalt, cu partea inferioară tronconică. În spărtură peretele este negru, iar suprafețele sînt pătate roșu, cenușiu închis și chiar negru. Nedecorată. În. 11 cm; d.g. 9,6 cm. Inv. III 6611.

526. Cană înaltă, puțin știrbită și cu o toartă lată ce coboară de pe gură direct pe corp, fără a mai fi supraînălțată. Gîtul înalt și oarecum tronconic, cu buza puțin răsfrîntă în afară, este despărțit de corp printr-un fel de canelură orizontală. Fundul plat, foarte larg. Suprafața este roșie pătată. Nedecorată. În. 16,7 cm; d.g. 9,6 cm. Inv. III 6612.

527. Vas căruia îi lipsește cea mai mare parte din gît și o bună parte din corp. Pe buză și pe umăr se văd urmele unei torți; s-ar putea totuși ca acest vas să nu fi fost o cană, ci un vas de o formă mai puțin tipică, eventual cu două torți. Suprafața neagră-cenușie, destul de zgrunțuroasă. Nedecorată. În. 9,2 cm; d.g. 7,2 cm. Inv. III 6613.

528. Ceașcă cu corpul mai scund și mai turtit, baza lată și cu toarta supraînălțată, îndoită în unghi deasupra buzei. Buza este știrbită, iar toarta e ruptă. Peretele e negru în secțiune și foarte pătat la suprafață (brun, cenușiu, roșcat) și ros. Nedecorată. În. 4,5 cm; d.g. 8,3 cm. Inv. III 6614.

529. Exemplar similar, însă mai puțin turtit, cu buza mult știrbită și cu toarta lipsă. În secțiune peretele este negru-cenușiu, dar suprafața este roșie, brună și chiar neagră, cu porțiuni vădit calcinate și roase; se văd și pietricelele din pastă. Nedecorată. Inv. III 6615.

530. Ceașcă cu corpul relativ semisferic și cu buza piezișă, terminată ca un mic cioc. Toarta nu se ridică deasupra nivelului buzei. Suprafața este în general cenușie și brună, cu porțiuni mai închise și mai deschise și cu unele pete roșii. Nedecorată. În. 8,5 cm; d.g. 12 cm. Inv. III 6616.

531. Ceașcă cu corpul aproape perfect tronconic, cu buza știrbită și cu toarta (supraînălțată) ruptă. Roșie-cărămizie, cu pete cenușii. Nedecorată. În. 6,1 cm; d.g. 10,5 cm. Inv. III 6617.

VASE CU CORPUL RELATIV SFERIC TURTIT ȘI FĂRĂ TORȚI (pl. CIII)

532. Vas cu corpul sferic turtit (gîtul parțial rupt) și cele patru gurguie în formă de proeminențe lungi, orizontale și în muchii. Suprafața roșie a fost roasă și pe alocuri pătată, devenind cenușie. Decorul împuns, executat foarte îngrijit cu instrumente fine. Motive simple și destul de comune. De remarcat pe gît o găurice care străbate peretele pînă în interior. Se păstrează puțină substanță albă de incrustație. În. 9,7 cm; d.g. 6,2 cm. Inv. III 6618.

533. Văscior de aceeași formă, avînd și proeminențele întocmai ca la vasul precedent. Cu excepția unor porțiuni devenite cenușii în urma unui început de calcinare, suprafața vasului este brună-roșiatică. Decorul este exclusiv împuns și executat cu grijă; motiv principal, desenul în formă de M. Se păstrează multă substanță albă de incrustație, așternută pe alocuri ca o bandă masivă. În. 7,8 cm; d.g. 4,9 cm. Inv. III 6555.

533bis. Vas de aceeași formă, dar cu un fel de turban în relief între gît și restul corpului. Puternic calcinat, crăpat și deformat de arderea secundară. Cele patru gurguie au fost modelate ca niște creste verticale, străpunse longitudinal de sus pînă jos. Suprafața este roasă, avînd pe alocuri pete cenușii; culoarea roșcată inițială este în unele porțiuni înlocuită printr-un cenușiu murdar. Decorul împuns, mult mai bogat și foarte fin executat, avînd ca motiv principal pe corp desenul în formă de M mai complicat. Nu se păstrează aproape deloc substanță albă de incrustație. În. 8 cm. Inv. III 6619.

VASE DUBLE (pl. CIII)

Din această grupă de vase fac parte și trei exemplare achiziționate. În timp ce unul este mic, așa încît n-a putut fi folosit decît ca vas secundar, destinația celorlalte două a putut fi diferită, deoarece dimensiunile lor sînt destul de mari pentru ca ele să fi fost folosite chiar drept urne, așa cum am constatat uneori în săpăturile noastre.

534. Vas-dublu, puțin știrbit la buză, ale cărui recipiente au fost modelate ca două căni cu toartă supraînălțată, cu corpul turtit, avînd fiecare trei gurguie proeminente, în formă de creste verticale, și picior inelar. Cele două recipiente sînt legate prin toarta în formă de buclă supraînălțată și printr-o punte masivă, deosebindu-se astfel de micul vas dublu nr. 370 descoperit în mormîntul XCV. Pasta neagră, fină; suprafața neagră, lustruită, pe alocuri roasă și foarte puține pete brune. Decorul tipic, bogat, executat cu instrumente foarte fine, acoperă întreaga suprafață exterioară, coborînd de pe toartă și pe buza interioară și fiind foarte asemănător cu acela al multor căni; pe fiecare recipient, cîte trei motive principale în formă de M, cu centrul pe crestele proeminente. Se păstrează destul de multă substanță albă de incrustație. În. 6,3 cm; d.g. unui recipient de 6 cm. Inv. III 6 556.

535. Jumătate dintr-un vas dublu, cu toarta-buclă lată și cu puntea de legătură rupte chiar de la punctul de sudură cu corpul vasului. Peretele a fost negru în secțiune și la suprafață; focul rugului a răscopt vasul, așa încît întreaga suprafață exterioară este bulbucată și pătată (pete cenușii, albicioase și roșii). Nedecorat. În. 16 cm; d.g. 15,8 cm. Inv. III 6 620.

536. Altă jumătate dintr-un vas similar, ceva mai mic, inițial roșu; în porțiunile calcinate de arderea secundară este acum cenușiu-albicios. Nedecorat. În. 12,3 cm; d.g. 11,7 cm. Inv. III 6 621.

DIVERSE (pl. CIII)

537. Vas ca un borcânaș, cu gura larg deschisă și corpul puțin bombat, îngustat spre fund. Buza e teșită și are două prelungiri orizontale, ca un început de tortițe. Suprafața neglijent modelată este brună și cu pete cenușii. Nedecorat. În. 8,2 cm; d.g. 6,7 cm. Inv. III 6 622.

538. Vas oarecum de aceeași formă, dar cu gura mai închisă și cu fundul mai profilat. Destul de rudimentar modelat, este negru în secțiune și negru cu pete cenușii la suprafață. Nedecorat. În. 7 cm; d.g. 6 cm. Inv. III 6 623.

539. Vas-miniatură, ca o strachină tronconică, cu buza verticală, puțin știrbită. Pe muchia dintre corp și buză sînt plasate cinci proeminențe orizontale. Fundul puțin concav. Cea mai mare parte a suprafeței este cenușie, dar o porțiune destul de însemnată este roșcată. Buza groasă este decorată cu creștături paralele. În. 3,5 cm; d.g. 4,2 cm. Inv. III 6 624.

540. Vas fragmentar în formă de pasăre; corpul este lunguiet și deschis ca o barcă la partea superioară, avînd un fel de proră modelată ca un mic cap de pasăre; stă pe un mic picior inelar. Pe ambele laturi a avut cîte o proeminență străpunsă vertical. Arderea inițială nu a pătruns în chip egal toată grosimea peretelui, miezul rămînînd negru, numai suprafețele fiind roșii. Decorul tipic, mai mult împuns, nu este prea fin executat. Cei doi ochi ai păsării sînt indicați prin cîte o găurice împunsă, iar sub gît sînt trasate două linii curbe de care atîrnă triunghiuri hașurate, ca și de liniile ce înconjură gura vasului. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. (pînă deasupra capului) 5,6 cm. Inv. III 6 625.

541. Tavă lunguiată, stînd pe patru picioare (modelate mai degrabă în formă de picioare de om decît de animal), dintre care două lipsesc cu totul și altul parțial. Marginile tăvii sînt înălțate, iar în mijlocul ei se află o adîncitură circulară. Unele porțiuni sînt roșcate, dar cea mai mare parte a suprafeței este cenușie și brună. Este probabil că acest vas, ca și acela descris la nr. 540, n-au avut un rol utilitar, fiind folosite mai degrabă în legătură cu diferite ceremonii de cult. Nedecorat. În. 5,6 cm; lungime 22,8 cm; lățime 11,6 cm. Inv. III 6 589.

CAPITOLUL VI

MATERIALE PROVENIND DIN NECROPOLA DE LA CÎRNA AFLATE ÎN MUZEUL REGIONAL CRAIOVA (pl. CIV—CV)

O PARTE dintre materialele ce vor fi descrise în acest capitol provin din cercetările mai vechi ale lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, iar celelalte au fost achiziționate de d-sa în diferite rînduri de la Cîrna, pentru Muzeu. Toate vor fi descrise aci ținînd seama de formele lor, fără să putem face vreo încercare de a le grupa după morminte. Pe de altă parte, am lăsat intenționat la o parte o serie de vase aparținînd aceleiași culturi, dar despre care nu se poate afirma cu certitudine că provin de la Cîrna¹.

URNE TIPICE (pl. CIV)

Cele patru urne tipice, descoperite sigur la Cîrna și aflate în Muzeul regional din Craiova, aparțin celor două categorii mari cunoscute: cu corpul unitar și cu corpul împărțit în două etaje, așa încît le vom descrie în această ordine.

542. Urnă tipică, zveltă, cu buza ruptă de jur împrejur; a avut patru torți late, pe linia de maximă arcuire a corpului, dintre care una a fost ruptă. Peretele este negru atît în secțiune, cît și la suprafață, care e de altfel roasă. Nedecorată. În. 42 cm. Inv. 2015.

543. Urnă de același tip, ceva mai mică și mai puțin zveltă decît precedenta, cu buza stirbită. Are două torți late semiînclinate și două proeminențe lungi. Peretele e negru în secțiune, iar suprafața neagră și foarte roasă. Nedecorată. În. 37,2 cm; d.m. 36,8 cm. Inv. 2016.

¹ Nu am mai descris în lucrarea noastră cele cîteva vase provenite tot de la Cîrna, din fosta colecție Gh. Georgescu din Corabia, deoarece ele au fost descrise și ilustrate în catalogul acestei colecții publicat acum mai bine de 20 de ani (D. Berciu, *Colecția de antichități «Gh. Georgescu» Corabia*, Caracal, 1937, p. 18—25; fig. 7 și 8/2, urne cu etaje, cu gîtul rupt; fig. 9/12, două căni cu toartă

supraînălțată; fig. 10/1, cană de același tip, cu toartă ruptă; fig. 10/2, căpăcel de tipul «pălărie mexicană»). Pe de altă parte, o serie de vase din Muzeul regional Craiova, a căror proveniență nu este absolut sigură, au fost lăsate la o parte, tocmai pentru că nu se poate afirma cu toată certitudinea că provin de la Cîrna.

544. Urnă din seria cu corpul împărțit în două etaje printr-o muchie reliefată; gîtul lipsește în întregime. De pe muchie porneau în jos patru torți late, semiinelare (una lipsește). Peretele este negru atît în secțiune cît și la suprafață, dar cu multe pete brune și cenușii. Unele porțiuni ale suprafeței exterioare sînt roase. Ornamentarea tipică este simplă; motivul principal este constituit de franjurile de pe umăr. Nu se mai vede nici o urmă de substanță albă de incrustație. În. 28,4 cm; d.m. 38 cm. Inv. 2 002.

545. Urnă mai mică, de același tip, cu aproape tot gîtul știrbit din vechime, avînd partea superioară a corpului mai amplă și aceea inferioară proporțional mai scundă. Dintre cele patru torți mari, late, două lipsesc. În secțiune peretele este negru; la suprafață porțiunile negre alternează cu celea cenușii și brune de diferite nuanțe. Ornamentarea tipică, foarte simplă, se rezumă la un șir de impresiuni pe linia dintre gît și umăr și la patru grupe de cîte două cerculețe imprimate pe umăr. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. În interior se păstrează oscioare calcinate, dovadă că urna aceasta provine din săpăturile lui C. S. Nicolăescu-Plopșor. În. 24,8 cm; d.m. 24,6 cm. Inv. 2 003.

VASE CU DOUĂ TORȚI PORNIND DE PE BUZĂ (pl. CIV)

546. Vas cu două torți arcuindu-se de pe buză pe umăr, gura ovală-rombică (știrbită), gîtul ca o prismă romboidală, corpul cu patru colțuri-proeminente și cu partea inferioară în formă de picior închis la bază și comunicînd cu interiorul. Torțile se răsucesc sus ca două mosorele spiralice. Peretele este negru în secțiune; suprafața neagră lustruită are puține pete brune-cenușii. Decorul tipic se combină cu o serie de șanțulețe-caneluri pe corp și pe picior. Și «mosorelul» torților este decorat. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și s-a păstrat în cantitate mare. În. 16,6 cm. Inv. 2 159.

547. Vas de același tip, cu gura ovală-romboidală, avînd lobii dintre torți ascuțiți și ridicați pieziș, gîtul tronconic înalt, corpul sferic turtit cu patru colțuri proeminente și cu fundul tot ca un picior închis la bază. Cele două torți sînt la fel ca la vasul precedent, avînd o muchie mediană verticală, crestată și terminată într-o mică proeminență chiar la cotul torților. Suprafața vasului este pătată, petele brune-roșcate alternînd cu celea negre-cenușii; porțiunile pe care se mai păstrează lustrul sînt foarte reduse. Decor tipic, bogat, acoperind întreaga suprafață exterioară și trecînd și pe partea dinspre buză a torților. Substanța albă de incrustație nu se mai păstrează. În interior se află oase mărunt sfărîmate și calcinate, ceea ce dovedește că și acest vas a fost folosit drept urnă și provine din vechile săpături ale lui C. S. Nicolăescu-Plopșor. În. 14,2 cm. Inv. 2 159.

548. Urnă de aceleași dimensiuni și aparținînd în linii generale aceluiași tip, deși prezintă unele particularități; corpul are patru colțuri-proeminente pe linia mediană și se termină într-un picior relativ cilindric închis la bază, comunicînd astfel cu interiorul. Prelungirile superioare ale torților, răsucite spiralic, sînt rupte din vechime. Peretele este negru în secțiune, iar suprafața neagră-cenușie, cu pete brune și albicioase datorite arderii secundare. Decorul tipic se combină cu cîteva șanțulețe-caneluri verticale. Lipsește orice urmă de substanță albă de incrustație. Vasul este plin pînă în gît cu oscioare calcinate, așa încît provine din săpăturile întreprinse de C. S. Nicolăescu-Plopșor. În. 16,4 cm. Inv. 2 161.

STRĂCHINI (pl. CV)

Dintre străchinile tipice pentru cultura Cîrna aflate în Muzeul din Craiova, numai patru provin cu siguranță de la Cîrna. Trei aparțin seriei cu gura în patru colțuri, iar a patra este cu gura dreaptă și mult mai mică.

549. Strachină cu gura în patru colțuri și cu o toartă relativ plată situată sub unul din colțuri. Peretele este negru în secțiune și negru-cenușiu la suprafață; pe unele porțiuni se păstrează și lustrul. Interiorul este foarte ros. Ornamentarea tipică, foarte bogată, avînd pe corp

desenul în formă de M care alternează cu «motivul fără nume». Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație. În. 12,2 cm. Inv. 2 007.

550. Strachină de același tip, cu buza în cea mai mare parte ruptă și cu fundul profilat ca un mic picior. Peretele este roșu în secțiune; suprafața roșcată-brună a fost pătată cu prilejul arderii secundare, fiind acum cenușie-albicioasă și prezentind multe fisuri. Decorul tipic, mai simplu și oarecum grosolan executat, folosește pe corp o ghirlandă cu arcuiri convexe și franjuri. S-a păstrat numai puțină materie albă de incrustație. În. 10,6 cm. Inv. 2 158.

551. Strachină de același tip, mai mică, cu loburile gurii mai puțin ascuțite; o bună parte din gură este știrbită. Peretele este roșcat în secțiune, suprafața exterioară fiind brună-cenușie, cu multe pete, iar fundul puternic ros. Ornamentarea este tipică, dar simplă și destul de neglijentă. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul. Strachina este păstrată în muzeu plină cu oase calcinate, dar nu credem că acestea au fost găsite în ea, ci desigur au fost ulterior deșertate dintr-o urnă. În. 8,6 cm. Inv. 2 167.

552. Strachină cu gură ovală, foarte puțin ascuțită într-o parte, unde este străpunsă de două găurele. Corpul este tronconic, fără toartă. Lustrul negru a fost ros pe alocuri. Decor tipic pe toată suprafața exterioară, inclusiv fundul; corpul este împărțit în patru prin două linii ce se întretaie în cruce chiar pe fund. Materia albă de incrustație, așternută masiv, se păstrează în cantitate mare. În. 3 cm; d.g. 11 cm. Inv. 2 053.

CĂNI ȘI CEȘTI (pl. CV)

Deoarece la o bună parte dintre aceste vase toarta este ruptă, nu se poate preciza întotdeauna cu certitudine dacă a fost sau nu suprainălțată. De aceea le vom descrie în funcție de felul cum a fost modelat corpul — cu sau fără proeminențe și creste — și în funcție de prezența sau lipsa piciorului inelar. Precizăm de altfel că unele dintre exemplare nu au fost fotografiate, așa încît nu sînt reproduse în planșele lucrării.

553. Cană tipică, cu toarta (suprainălțată) ruptă din vechime, corpul modelat în colțuri și baza în formă de picioruș inelar. Suprafața e roșie-brună, dar cu pete cenușii-albicioase. Ornamentarea tipică este bogată și acoperă întreaga suprafață exterioară, motivul principal fiind și aci desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 8,7 cm; d.g. 6 cm. Inv. 2 162.

554. Cană ceva mai mică¹, ușor deformată, cu toarta (probabil suprainălțată) ruptă, avînd corpul sferic modelat cu trei creste verticale destul de lungi; stă pe un picior inelar. A fost puternic calcinată de focul rugului și a căpătat pe alocuri o culoare cenușie, deși se mai păstrează și unele porțiuni cu aspectul inițial (roșu). Ornamentarea tipică, bogată, este pe gît aproape identică aceleia a exemplarului precedent, pe corp motivul principal fiind același desen în formă de M. Substanța albă de incrustație a fost așternută masiv și s-a păstrat în mare măsură. În. 8,4 cm; d.g. 5,6 cm. Inv. 2 173.

555. Cană de același tip, dar mult mai mare, a cărei toartă este și ea ruptă, iar buza știrbită; corpul este modelat în colțuri, cu piciorul inelar foarte larg. În spărtură, miezul secțiunii este negru, în timp ce suprafața exterioară este pătată (cenușiu, negru și brun-roșu) și puternic roasă. Ornamentare tipică, destul de simplă, folosind pe corp un zig-zag cu franjuri foarte scurte și cu cîteva rozete mici. În interior se păstrează încă oscioare calcinate, sfărîmate, ceea ce poate să însemne că această cană a fost folosită drept urnă. În. 14,5 cm. Inv. 2 174.

556. Căniță cu toarta suprainălțată, cu o bună parte din gîtul înalt rupt, corpul turtit și modelat în colțuri proeminente, iar piciorul inelar. Toarta suprainălțată se termină la partea superioară într-un lob relativ rombic și plat. În secțiune, peretele este negru-cenușiu; suprafața

¹ Fotografia acestui vas, ca și a aceloră descrise sub nr. 556, 557, 560 și 565, nu figurează în planșele lucrării noastre.

neagră-cenușie a fost roasă și pătată în brun în urma arderii secundare. Decor tipic. Se păstrează foarte puțină substanță albă de incrustație. În. 8,6 cm. Inv. 2166.

557. Căniță aproape miniaturală, semănînd oarecum cu vasul descris sub nr. 555, dar mai zveltă. Partea superioară a torții este ruptă, iar gura ușor știrbită. Gîtul este tronconic, diametrul maxim fiind la gură, iar corpul este modelat în trei colțuri proeminente, cu vîrfurile retezat; picior inelar. Suprafața în diferite nuanțe cenușii. Ornaментarea este exclusiv împunsă și destul de simplă: trei linii în zig-zag, una sub linia de sub buză, alta la baza gîtului și a treia pe umăr. Foarte puține resturi de materie albă de incrustație. În. 6,4 cm; d.g. 5 cm. Inv. 2142.

558. Cană cu toarta supraînălțată (ruptă), gîtul cilindric relativ scund despărțit de umăr printr-un șanțuleț și corpul foarte turtit, cu colțurile ca niște creste verticale, avînd baza lată, ușor convexă. Suprafața e neagră-cenușie, păstrînd încă urme de lustruire, dar are și pete brune. Nedecorată. În. 13 cm; d.g. 11,2 cm. Inv. 2175.

559. Cană cu toartă plată, modelată cu șa puțin scobită la partea superioară și care nu depășește nivelul buzei răsfrinte puternic. Gîtul înalt, deschis ca o pîlnie la partea superioară și cilindric în jos, reprezintă mai mult de jumătate din înălțimea totală a vasului. Corpul mic și turtit, modelat cu trei gurguie, dintre care unul s-a rupt, și cu un mic picior inelar. Neagră-cenușie, cu pete brune. Nedecorată. În interior se păstrează oase mărunte, calcinate. În. 11 cm; d.g. 7 cm. Inv. 2165.

560. Cană cu gura știrbită și cu toarta ruptă din vechime, avînd gîtul neobișnuit de înalt și aproape tronconic, iar corpul modelat cu trei gurguie turtite; baza este plată, fără picior. Suprafața, inițial neagră, a fost pătată (brun și albicios) în urma contactului cu focul rugului. Decorul tipic, în care trebuie remarcate frizele de spirale fugătoare, cu buclele închise în cerc. Substanța albă de incrustație lipsește. În. 10,4 cm. Inv. 2160.

561. Cană cu toartă plată supraînălțată, corpul fără colțuri, dar cu picior inelar destul de înalt. Suprafața e cenușie și pe alocuri brună, cu pete albicioase. Nedecorată. În. 10,1 cm; d.g. 6,8 cm. Inv. 2169.

562. Căniță cu toarta supraînălțată, corpul aproape sferic, fără colțuri, dar cu bază inelară. Suprafața brună-roșcată a fost roasă și pătată cenușiu în timpul incinerării. Decorul tipic, mai simplu, dar folosind și motive mai puțin comune: un fel de monograme — unele avînd ca centru un romb neregulat, iar celelalte o spirală în formă de S culcat. S-a păstrat încă destulă substanță albă de incrustație. În. 7,6 cm; d.g. 5,2 cm. Inv. 2176.

563. Căniță cu toarta supraînălțată, cu o parte din gît și o bună parte din buză rupte; corpul este sferic turtit, fără colțuri, iar fundul modelat ca un picior inelar. Toarta are o muchie longitudinală pe mijloc. Peretele e negru în secțiune; suprafața exterioară în cea mai mare parte cenușie-negricioasă, dar pe o mare porțiune brună-roșiatică. În. 5,5 cm. Inv. 2171.

564. Căniță cu toarta supraînălțată și lătită la partea superioară într-un lob relativ dreptunghiular, cu colțurile de sus accentuate; calcinată și parțial deformată din pricina arderii secundare; tot din aceeași cauză, gura — inițial circulară — are acum un traseu neregulat. Gîtul este însă inexistent, fiind înlocuit cu o buză puțin înaltă; corpul aproape sferic, fără gurguie sau creste, iar baza în formă de picior inelar. Numai o mică porțiune din suprafața exterioară și-a păstrat culoarea roșie inițială, restul fiind cenușiu-albicios și prezentînd nenumărate fisuri. Ornaментarea tipică acoperă întreaga suprafață exterioară, ca și fața interioară a lobului torții; motivul principal pe corp este desenul în formă de M. Substanța albă de incrustație s-a pierdut aproape cu totul. În. 8,8 cm. Inv. 2168.

565. Ceșcuță fragmentară, cu toarta supraînălțată; gura larg deschisă, fără gît bine determinat, iar corpul turtit cu baza plată și îngustă. Peretele este negru în secțiune; suprafața neagră a căpătat unele pete cenușii-albicioase în urma contactului cu focul rugului. Decorul împuns împarte suprafața exterioară a vasului în trei zone, în fiecare dintre ele fiind cîte un meandru dublu, trasat vertical. Pe nici un alt vas de la Cîrna, cunoscut nouă, meandru nu a mai fost realizat în felul acesta. Substanța albă de incrustație s-a pierdut. În. 5,3 cm; d.g. 5,8 cm. Inv. 2139.

VAS CU CORPUL SFERIC TURTIT (pl. CV)

566. Exemplar modelat cu patru colțuri proeminente perforate vertical. Sub buză, în locul gîtului, un umăr puternic arcuit și net separat de corp și de buză, constituind un fel de colac suprapus pe corp; vasul are astfel un profil în două etaje, destul de apropiat de acela al vasului descoperit de noi în punctul *j* (vasul nr. 457). Baza este în formă de picior inelar, perforat într-o parte. Peretele este negru în miezul secțiunii, iar suprafețele sînt roșii-brune. Decor tipic, deosebit de bogat și de frumos executat; remarcăm pe umăr o frumoasă succesiune de S-uri culcate și îmbucate, ale căror capete nu se leagă însă, iar pe corp, patru desene în formă de M. Merită să fie subliniat faptul că desenele în formă de M nu mai sînt centrate ca de obicei pe proeminențele vasului, fiind plasate între acestea; în schimb, pe proeminențe a fost desenat cîte un romb hașurat. Substanța albă de incrustație a fost pusă masiv, mascînd în felul acesta tehnica decorului. În. 8,3 cm; d.g. 5,3 cm. Inv. 2 172.

P A R T E A   A   I I - a

STUDIAREA MATERIALELOR NECROPOLEI DE LA CÎRNA

CAPITOLUL I

TEHNICA ȘI FORMELE CERAMICII

T ÎN ÎND seama de faptul că ceramica necropolei de la Cîrna reprezintă aproape totalitatea inventarului descoperit aci, este foarte firesc să-i acordăm toată atenția, ea constituind elementul de bază pentru încadrarea culturală a acestei necropole și pentru întreaga cultură căreia îi aparține. Este adevărat că în ceea ce privește tehnica modelării vaselor, constatările noastre nu vor aduce multe lucruri noi față de ceea ce se știa mai dinainte în legătură cu ceramica cîmpurilor de urne ale epocii bronzului, așa încît și noi vom stăruî mai puțin. În schimb, în privința formelor și a decorului va trebui să insistăm mai mult. De aceea, după constatările de ordin general rezultate din examinarea tehnicii modelării ceramicii de la Cîrna, ne vom îndrepta atenția în acest capitol asupra formelor, iar în capitolul următor asupra decorului ceramicii de la Cîrna.

TEHNICA

Deși este un fapt bine cunoscut, trebuie totuși să repetăm că toată olăria descoperită în mormintele cimitirului epocii bronzului de la Cîrna a fost lucrată cu mîna. Măestria meșterilor olari ai epocii a suplinît însă cu prisosință, de cele mai multe ori, lipsa unui «utilaj» perfecționat, așa încît marea majoritate a vaselor din necropola de la Cîrna se prezintă din punct de vedere tehnic la un nivel foarte ridicat, depășind destul de des pe acela al unora dintre vasele altor necropole similare. Trebuie precizat în special faptul că sutele de piese ceramice de la Cîrna sînt bine arse, cu pereții tari și cu o rezonanță clară, firește atunci cînd vasul nu este crăpat.

Așa cum s-a văzut din descrierea inventarelor diferitelor morminte, alături de vasele inițial negre au existat și vase inițial roșii, ceea ce înseamnă că meșterii olari ai epocii foloseau atît metoda arderii oxidante, cit și pe aceea a arderii reducătoare.

În ceea ce privește urnele mari, se poate spune că aproape toate au fost inițial negre, diferitele pete de nuanțe variate fiind datorate focului rugului. Dimpotrivă, la străchinile mari (folosite drept capac), proporția celor arse inițial la roșu este mai mare decît a acelor scoase din cuptor negre. Vasele cu două torți au fost mai ales negre, dar cîmile și celelalte vase au fost mai ales roșii și brune. Temperatura cuptoarelor în care se ardeau vase la roșu era desigur destul de ridicată, dacă ținem seama de faptul că de foarte multe ori pereții groși de mai bine de jumătate de centimetru erau perfect pătrunși uniform la roșu. Desigur că atunci cînd numai pojghițele superficiale s-au înroșit, iar miezul peretelui a rămas negru, temperatura

cuptorului a fost mai scăzută. Pe de altă parte, în unele cazuri înroșirea suprafeței se datorește focului rugului. De cele mai multe ori însă, focul rugului a pătat suprafața vaselor. Atunci cînd focul rugului a fost mai puternic și vasele au stat mai mult timp în contact cu el, s-au produs calcinări și deformări, suprafața scorojindu-se și crăpîndu-se. Destul de multe vase descoperite de noi la Cîrna n-au putut fi perfect întregite nu numai pentru că lipseau multe fragmente, ci pentru că ele erau puternic deformate. De altfel, nu este greu de distins un vas care a avut mai mult de suferit de pe urma acestei arderi secundare, chiar atunci cînd a rămas întreg și nu s-a deformat. Iar dacă multe dintre vase au fost puse sparte în morminte, acest lucru se datorește în bună măsură și efectelor acestei arderi secundare, deși trebuie să ne gîndim, cel puțin în unele cazuri și pentru unele dintre vase, și la o spargere rituală și deci intenționată, în timpul ceremoniei funerare.

În ceea ce privește tehnica preparării vaselor, așa cum s-a văzut din descrierea fiecărei piese, în cele mai multe cazuri în argilă se amestecau pietricele (la vasele mari) și nisip (la vasele mai mici), folosindu-le ca degresant. Uneori, la urne, s-au observat în pereți și sfîrîmături de cioburi, dar această practică nu era prea frecventă. Deși nu se poate vorbi despre o regulă generală, de multe ori am constatat că vasele aveau un înveliș fin, de aceeași culoare cu vasul însuși, pe care se mai păstrează urmele unei lustruiri mecanice.

FORMELE (pl. CVI—CIX)

Studierea formelor ceramice descoperite în necropola de la Cîrna duce la concluzia că gama lor nu era prea mare și că ne aflăm în fața citorva forme de bază și a unor variante mai mult sau mai puțin numeroase. Pe de altă parte, este normal ca chiar vasele înglobate de noi în aceeași variantă a aceluiași forme să nu fie identice, existînd aproape întotdeauna mici detalii care le diferențiază. Singurele forme pentru care se poate spune că există mai multe exemplare foarte apropiate unele de altele sînt străchinile și cîmile cu toarta suprainălțată — unele dintre ele mergînd într-adevăr aproape pînă la identitate, deși astfel de cazuri sînt foarte puține. Oricum ar fi, nici în descrierea noastră, nici în planșele de forme ce însoțesc acest capitol, nu vor putea fi înregistrate toate abaterile neînsemnate de la principalele forme și variante ale bogatului lot ceramic de la Cîrna. De altfel, spre a nu face prea multe grupe și categorii de vase, am trecut uneori în aceeași grupă principală sau în aceeași variantă și vase despre care s-ar putea presupune că legătura organică cu forma sau varianta respectivă nu este chiar sigură. Bineînțeles că acest lucru va fi menționat ori de cîte ori ni se va părea necesar.

Este normal ca, într-o necropolă de incinerare în care resturile arse ale morților nu au fost decît rareori depuse direct pe pămînt, fiind strînse în anumite recipiente ceramice, acestea din urmă — adică urnele funerare — să nu lipsească mai din nici un mormînt. De aceea numărul urnelor descoperite la Cîrna trebuia să fie cel puțin egal cu al mormintelor în care oasele nu au fost depuse direct în groapă, iar în fapt el este chiar mai mare. Aceasta se explică prin faptul că în cîteva dintre morminte se aflau cîte două urne. Tot atît de firească este și prezența în mare număr a vaselor destinate să acopere gura urnelor și care au avut deci rolul de capac — deși s-au întîlnit și unele morminte în care un astfel de capac lipsește. Dar nici vasele destinate păstrării osemintelor arse, nici acelea care le acopereau nu aparțin întotdeauna acelorași forme. Este adevărat că marea majoritate a urnelor au fost vase mari, pintecoase, după cum la cele mai multe morminte rolul de capac îl juca o strachină destul de mare; s-au întîlnit însă destule morminte în care a fost folosit drept urnă un vas de o formă cu totul deosebită, iar drept capac de asemenea alt vas decît obișnuita strachină. Trebuie apoi amintit că, după cum aproape nu există mormînt fără vas-urnă (cu excepția acelor în care oasele arse se aflau sub un vas), tot astfel mormintele în care nu s-a găsit nici un vas sau fragment care să aibă rolul de capac sînt extrem de rare.

Vom începe deci studiarea formelor ceramicii de la Cîrna prin descrierea urnelor și a străchinilor, căci în cele mai multe cazuri rolul de capac a fost deținut de o strachină. În ceea ce privește urnele, ele au fost împărțite de noi în două categorii principale, deoarece reprezintă forme diferite una de alta și ar fi fost greșit să le trecem în aceeași grupă numai

pentru că îndeplineau aceeași funcție. Pe de altă parte, dacă am fi încorporat la *urne* toate vasele folosite incidental pentru păstrarea oaselor calcinate, ar fi trebuit să descriem tot aci multe alte vase, căci cămile sau recipientele de altă formă au avut uneori aceeași destinație. Majoritatea urnelor, aparținând totuși unei anumite forme generale, au fost înregistrate la forma numită de noi *urne tipice*. În același timp, deoarece foarte multe dintre vasele cu două torți ce pornesc de pe gît și coboară pe umeri au fost folosite drept urne, toate vasele de acest fel au fost înglobate în aceeași categorie — și anume în a doua grupă de urne. Dar și în prima grupă — în afară de vasele de forme înrudite, care au fost efectiv folosite drept urne — am introdus și descris o serie de vase de dimensiuni mai mici, care n-au avut rolul de urne, dar care reprezintă aceeași formă generală sau variante foarte apropiate. Căci numai rostul diferit nu ni s-a părut un element suficient de concludent pentru a descrie în grupe diferite vase de aceeași formă sau foarte apropiate de tipul principal. După aceleași criterii ne-am condus și în ceea ce privește descrierea străchinilor: nu toate străchinile descoperite de noi în necropola de la Cîrna au fost folosite drept capace, iar cele mai multe dintre străchinile cu picior fac excepție de la această regulă, fiind simple vase «secundare». Dar întrucît ele se leagă cu totul organic de celelalte străchini, nu am fi avut nici un motiv valabil să le înglobăm în altă grupă generală. Cu atît mai mult cu cît, de fapt, nu se poate vorbi de *capace* de o formă specifică, ci de *străchini* care au fost folosite drept capace, așa încît în această grupă trebuiau cuprinse toate străchinile de diferite feluri.

Înainte de a trece la descrierea diferitelor forme, se cuvine să mai precizăm un fapt: deși noi n-am putut găsi așezarea ai cărei locuitori au folosit necropola de pe Grindul Tomii — după cum de altfel nici în atîtea alte cazuri n-au fost găsite așezările respective — nu avem nici un motiv să credem că vasele descoperite în morminte ar fi fost special lucrate în vederea acestei destinații funerare. Dimpotrivă, ni se pare sigur că diferitele vase erau folosite în chip curent în așezările respective, fiind vase cu totul obișnuite, care apoi însoțeau pe mort în pămînt. Poate că dacă pentru urne, de exemplu, s-ar fi folosit numai vasele mari, de formă absolut tipică, s-ar fi putut formula ipoteza că ele erau confecționate exclusiv în vederea depunerii în mormînt. Dar cum constatările din toate necropolele arată că, alături de urnele tipice și mari, au fost folosite ca urne și alte feluri de vase, această ipoteză trebuie înlăturată. Eventual s-ar putea presupune pentru unele dintre vasele de forme mai deosebite că ele vor fi fost destinate exclusiv cultului — întocmai ca statuetele —, dar și în acest caz ele își aveau un rost tot atît de important și în timpul celorlalte practici de cult ale vieții comunității, nu numai în legătură cu moartea și cu înmormîntările.

I. Urne tipice și vase de forme înrudite (pl. CVI)

I 1 a. URNE CU GÎT CILINDRIC SAU ÎN FORMĂ DE PÎLNIE, CU JUMĂTATEA SUPERIOARĂ A CORPULUI BOMBATĂ ȘI CU JUMĂTATEA INFERIOARĂ RELATIV TRONCONICĂ. Urnele aparținînd acestei categorii par a fi fost cele mai frecvente, căci dintre cele 116 morminte descoperite în săpăturile noastre, circa jumătate conțineau astfel de urne. Trebuie totuși menționat aci că, printre urnele tipice descoperite *înainte* de săpăturile noastre și intrate în colecțiile Muzeului Național de Antichități sau ale Muzeului regional din Craiova, primul loc din punct de vedere numeric îl ocupă urnele din grupa I 2 — varianta cu corpul «în etaje».

Dimensiunile lor variază de la circa 20 cm la peste 40 cm înălțime (ajungînd pînă la 45 cm), majoritatea lor avînd însă între 30 și 40 cm. Alături de acestea se află o serie de vase mici, uneori abia depășind 10 cm înălțime, care trebuie incluse în aceeași variantă. Cele mai multe dintre acestea nu au fost găsite însă în săpăturile noastre, așa încît nu știm dacă au putut fi sau nu folosite eventual chiar ca urne; cele cîteva descoperite în săpăturile noastre erau vase secundare, neconținînd oase (de ex. m. LXXXIX). Unul dintre acestea (vasul nr. 41) se afla pus chiar în interiorul urnei, împreună cu alte vase secundare, fiind de altfel foarte mic (abia 7,5 cm înălțime).

Despre un singur exemplar din această categorie se poate spune că a avut o buză aproape perfect verticală, fără a fi răsfrîntă în afară (vasul nr. 474). Toate celelalte au însă buza groasă și răsfrîntă orizontal. La destule urne, buza răsfrîntă este chiar înclinată în jos. Grosimea ei atinge 1 cm, marginea fiind subțiată și cîteodată ascuțită ca o muchie. De obicei,

însă, buzele răsfrînte orizontal sînt puțin scobite pe fața inferioară și în același timp au marginea tăiată în muchii.

În majoritatea cazurilor înălțimea gîtului reprezintă ceva mai puțin de o treime și mai mult de un sfert din înălțimea totală a vasului. Altele au însă un gît foarte lung în raport cu corpul turtit, după cum nu lipsesc nici cîteva exemplare cu gîtul proporțional mai puțin înalt. Nerespectarea proporțiilor obișnuite duce la realizări mai puțin armonioase, ca de pildă în cazul vasului nr. 416, la care gîtul reprezintă mai mult de o treime din înălțimea totală. Cît privește vasul nr. 35, gîtul său excesiv de lat este și foarte lung, așa încît reprezintă aproape 40% din înălțimea vasului, fiind mai înalt decît jumătatea superioară a corpului propriu-zis. Gîtul urnelor are numai în puține cazuri pereții aproape perfect verticali, așa încît să dea impresia unui cilindru suprapus de cercul mai larg al buzei. În majoritatea cazurilor, cele două extremități au un diametru relativ egal, însă peretele este ușor scobit pe parcurs, așa încît cilindrul este sugrumat la mijloc. Totodată, prin decorarea gîtului cu caneluri orizontale (v. mai jos, p. 165), profilul gîtului pare ondulat, ca la vasul nr. 50. Dar aspectul general cilindric al gîtului majorității urnelor nu înseamnă că n-ar exista atît exemplare cu gît mai larg la bază decît la gură, precum și invers. Cel mai caracteristic exemplar pentru documentarea acestei variante este vasul nr. 139 (urna mormintului XL), avînd un gît cu totul tronconic, cu pereții aplecați pieziș spre interior către gura cu deschidere mult mai îngustă decît baza gîtului. Tot puțin numeroase sînt și vasele al căror gît se lărgeste în chip exagerat spre gură, dînd impresia unui gît în formă de pîlnie (de ex. vasul nr. 55); în schimb, în grupa de urne cu corpul în două etaje, asemenea cazuri sînt mai frecvente.

Corpul urnelor din această categorie ar putea fi încadrat în linii generale într-o sferă cu profilul jumătății superioare bombat și arcuit firesc, pe cînd profilul părții inferioare este ușor scobit și prelungit spre fund. Dar nici raportul dintre proporțiile celor două jumătăți, nici gradul de arcuire al profilului nu sînt aceleași la toate exemplarele și din această pricină vasele sînt unele mai zvelte și altele mai turtite. Printre urnele al căror corp se apropie mai mult de o sferă, amintim vasele nr. 137 și nr. 416. Merită să fie menționat și faptul că ultimul exemplar citat are un gît excesiv de larg, diametrul gurii (inclusiv buza evazată) fiind aproape tot atît de mare ca diametrul maxim al corpului vasului.

Majoritatea urnelor cu corpul mai turtit au gîtul proporțional mai înalt decît urnele cu corpul mai zvelt. Dintre urnele mai zvelte, unele au chiar profilul părții inferioare mai puțin unitar: imediat sub torți, peretele este puțin bombat și abia ceva mai jos linia profilului își schimbă traseul, arcuindu-se spre interior, ducînd astfel la acel aspect «supt» despre care am amintit și dînd în consecință o relativă individualitate zonei din apropierea fundului. În ceea ce privește umărul urnelor din această grupă, el este destul de direct legat de gît, șanțuirea inerentă sudurii acestor părți organice fiind de multe ori abia perceptibilă. Sînt totuși destule cazuri cînd acest șanț este destul de accentuat (de ex. la vasul nr. 243). La destule urne, umărul este ușor turtit în vecinătatea acestui șanț, așa încît tranziția de la linia bombată a umărului la linia verticală a gîtului se face printr-un fel de prispă plată foarte ușor adîncită la baza gîtului (vasul nr. 180). Cît privește fundul vaselor, el este plat și în general destul de mare pentru a asigura stabilitatea unor asemenea recipiente, deși uneori el este proporțional îngust și atunci vasul respectiv face impresia că nu are deplină stabilitate.

Una dintre urnele achiziționate, deși face parte sigur din această grupă, este cu totul nearmonios modelată. Gîtul reprezintă mai mult de o treime din înălțimea totală, iar fundul este foarte îngust, așa încît abia asigură stabilitatea vasului (nr. 470). O urnă mică (vasul nr. 471) pare a constitui un jalon direct de legătură între grupa I 1 a și grupa I 2: într-adevăr, deși partea centrală a corpului este subliniată printr-un șir orizontal de impresiuni puternice (ca la urnele cu corpul în două «etaje»), aceste impresiuni nu afectează în nici un fel linia profilului, care nu se frînge deloc. Ba chiar dimpotrivă, în chip excepțional corpul retezat la cei doi poli este mai apropiat de o sferă chiar decît exemplarele citate mai sus pentru corpul lor cvasi-sferic.

În sfîrșit, o altă caracteristică comună aproape tuturor urnelor din această grupă (și de altfel și din celelalte grupe aparținînd formei nr. I) o constituie prezența torților. Din acest punct de vedere, urnele tipice se pot grupa în cîteva serii: urne cu două torți; cu patru torți; cu două torți și două apucătoare; cu două torți și două simple proeminențe; apoi cu două apucătoare (fără nici o toartă), și chiar cu două apucătoare și două gurguie (nr. 320). Toate

acestea sînt plasate mai mult sau mai puțin de-a lungul celui mai mare diametru al vasului, respectînd o simetrie perfectă, distanțele dintre torți — ca și acelea dintre torți, gurguie și proeminențe — fiind întotdeauna egale pe același vas. De multe ori însă, apucătoarele și gurguiele sînt plasate ceva mai sus. Mai rare sînt urnele cu patru torți pe corp și cu alte două torți suplimentare între gît și umăr (nr. 327), ca și urnele cu patru torți pe corp și cu patru gurguie ascuțite pe umăr, în imediata vecinătate a gîtului (nr. 385). În sfîrșit, dintre urnele de la Cîrna una singură (nr. 482) are exclusiv două torți destul de mici și relativ unghiulare, plasate la baza gîtului. Cele mai numeroase urne sînt acelea cu patru torți; locul următor îl ocupă acelea cu două torți, celelalte variante fiind reprezentate prin mai puține exemplare.

Torțile normale sînt relativ groase, dar turtite, acelea aproape cilindrice fiind extrem de rare (în special la vasele mai mici; vezi de ex. nr. 484). Majoritatea torților sînt chiar late, uneori fiind destul de subțiri. În destule cazuri, torțile late au marginile ușor reliefate, așa încît mijlocul pare adîncit. Numai rareori marginile torților sînt atît de reliefate încît par un adevărat briu în relief ce însoțește marginile. În sfîrșit, amintim aci și un exemplar cu totul aparte din acest punct de vedere (nr. 112): marginile torților, puternic reliefate, se prelungesc în sus pe corpul vasului, răsucindu-se de ambele părți în cîte o spirală în relief; iar pe mijlocul acestor torți este modelată o creastă verticală puternic reliefată, care se continuă și ea în sus, pe corpul vasului.

Fără nici o excepție, toate torțile urnelor tipice sînt plasate *vertical*, fiind prinse în chip obișnuit pe diametrul maxim al corpului «sferic» al vaselor, în așa fel încît piciorul superior al torții stă deasupra acestui diametru maxim, iar piciorul inferior stă dedesubtul lui. Ultima regulă nu este însă întotdeauna respectată, la destule exemplare torțile avînd tendința de a se ridica spre umăr (de ex. nr. 37, 76 etc.), după cum la altele se observă tendința contrară, de a plasa torțile ceva mai jos de diametrul maxim (nr. 35). În legătură cu prima tendință, se poate menționa o urnă achiziționată la Cîrna (nr. 482), care se poate încadra destul de bine în grupa I 1 a, dar la care cele două torți, îndoite aproape în unghi drept, au fost fixate chiar între umăr și gît, așa încît vasul constituie, din acest punct de vedere, o excepție la Cîrna.

Pe de altă parte, dacă în general traseul torților este semicircular, sînt și destule exemple cînd, în loc să descrie un semicerc, ele descriu o buclă îndreptată în sus. Unele torți, în loc să fie propriu-zis arcuite, sînt îndoite într-un cot destul de brusc, aproape unghiular. În sfîrșit, amintim tot aci și faptul că printre vasele achiziționate se află o urnă fragmentară (vasul nr. 468) avînd pe fiecare dintre cele două torți cîte un început de buton în relief, sub forma unor gurguie destul de pronunțate.

În ceea ce privește «apucătoarele», ele nu sînt în general altceva decît proeminențe lungi, plasate *orizontal* pe linia celui mai mare diametru al vasului; cîteodată ele sînt destul de reliefate, putînd sluji cu adevărat pentru ridicat vasul. Unele dintre cele mai reliefate sînt crestate vertical, iar uneori (vasul nr. 375) aceste crestături au aspectul unor alveole înșirate orizontal pe suprafața teșită a apucătoarei, dînd acesteia înfățișarea unui mic briu alveolat.

Înainte de a trece la varianta următoare (I 1 b) de urne tipice, trebuie să mai precizăm că unele dintre vasele mici care pot fi grupate în linii generale în aceeași formă sînt atît de neglijent modelate, iar altele au pierdut o serie de elemente caracteristice, încît numai dorința de a nu face prea multe subdiviziuni în descrierea noastră (ceea ce ar fi dus la repetări inutile) ne-a determinat să le încadrăm aci. Căci dacă vasul secundar nr. 41 — care de altfel nu numai că nu a folosit drept urnă, căci se afla el însuși în corpul adevăratei urne, dar nici nu putea fi folosit în chip normal ca urnă, din pricina dimensiunilor sale — păstrează cu destulă grijă proporțiile diferitelor părți constitutive și se apropie de forma unor urne tipice (de ex. de aceea a vasului nr. 180), în schimb vasul nr. 484 nu mai păstrează proporțiile obișnuite. Totuși, cu oarecare bunăvoință, și el poate fi situat alături de vasul nr. 137, despre care nu încapem nici o îndoială că reprezintă o urnă tipică. De la aceste forme se poate ușor trece relativ organic la alte cîteva vase, pe care le vom îngloba și descrie în a doua serie, grupa I 1 b ce urmează.

I 1 b. Cîteva urne (mai puțin de zece), în genere de dimensiuni medii și mai ales mari, precum și o serie de vase mai mici, ce nu au slujit drept urne, aparțin unor variante care, la prima vedere, n-ar trebui încadrate în seria urnelor cu corpul relativ sferic și cu gîtul înalt. Într-adevăr, primele din această grupă mai restrînsă se apropie în multe cazuri de forma unui mare borcan cu gît destul de larg și cu corpul lunguieț (de ex. nr. 104 și nr. 143, care au slujit drept urne, dar și vasul secundar nr. 483), cu totul depărtat de forma relativ sferică a

corpului variantei anterioare. Desigur, dacă aceste exemplare ar fi izolate, nu le-am fi pus în legătură cu tipul I 1 a și nu le-am fi putut considera o variantă a acestuia. Dar prezența unor exemplare de forme intermediare (de ex. vasul nr. 220), care fac legătura între urna de tip I 1 a și forma de borcan a unora dintre exemplarele variantei I 1 b, ne-a determinat să credem că se poate stabili o legătură organică cu celelalte și că nu trebuie să considerăm aceste exemplare drept reprezentante ale unei forme cu totul deosebite. Vasele nr. 227 și 354 păstrează încă arcuirea specifică a umărului, unghiul făcut de linia profilului gîtului la punctul de desprindere din umăr fiind destul de accentuat. Iar vasul nr. 220 are prag și șanț sub gît, cu gîtul destul de individualizat și de înalt, apropiindu-se astfel mult de vasele tipice ale grupei I 1 a. Despre vasul nr. 390 se poate spune că reprezintă într-adevăr o variantă intermediară între I 1 a și I 1 b, corpul nemaifiind aproape de loc lunguieț, dar fiind în schimb destul de asemănător cu al multor urne tipice din această grupă.

În ceea ce privește torțile acestor urne, nu stăruim, deoarece ele nu se deosebesc întru nimic de ale variantei principale. Aceste vase fiind însă mult mai zvelte, și în felul acesta linia diametrului maxim căzînd mai sus, torțile sînt plasate și ele ceva mai sus decît la celelalte.

O serie de vase mici (nr. 41 și nr. 488) pot fi, în schimb, legate de vasele secundare de mici dimensiuni, descrise împreună cu urnele din grupa I 1 a, tocmai pentru că reproduc în mic o formă tipică. Altele sînt exemplare hibride: de pildă, vasul nr. 486, la care gîtul e scund și lat, iar la baza corpului s-a adăugat un fel de picior inelar, în timp ce torțile au ajuns lîngă gît, iar cele două proeminențe-apucătoare intermediare au fost coborîte sub linia mediană a corpului; sau vasul nr. 485 cu gît bine individualizat și buza ușor răsfrîntă, dar cu torțile de asemenea plasate cu un picior pe gît și cu celălalt pe umăr.

I 2. A doua mare categorie de urne tipice, cu corpul principal sferic și cu gîtul întru totul asemenea diferitelor variante ale categoriei I 1 a, se deosebește totuși de vasele acestea printr-o trăsătură specifică, constituită de împărțirea corpului în două etaje. În privința dimensiunilor nu se poate face vreo deosebire esențială: cele mai multe sînt vase mari, depășînd 30 cm înălțime și destul de des chiar 40 cm; în raport cu înălțimea vasului, diametrul maxim este proporțional mai mare decît la prima categorie. Și în această grupă există însă și exemplare care nu ating nici 20 cm înălțime, deși se poate crede că marea lor majoritate au fost folosite tot drept urne.

Dintre cele 116 morminte săpate de noi, 24 (adică peste 1/5) conțineau asemenea urne; numărul acestor urne cu două etaje (în total 25, deoarece într-un mormînt erau două) reprezintă ceva mai mult de 25% din totalul urnelor tipice descoperite în săpăturile noastre.

Cu toate că și în cadrul acestei categorii se poate vorbi de două variante principale (I 2 a și I 2 b), buza și gîtul acestora nu diferă, așa încît asupra lor se pot face observații valabile pentru ambele variante. Buza este în totalitatea cazurilor puternic evazată, cu marginea ușor arcuită în jos, fața superioară fiind uneori bombată, iar cea inferioară scobită. Gîtul este cîteodată aproape perfect cilindric (vasul nr. 201), de multe ori sugrumat la mijloc (vasul nr. 82 etc.), dar de cele mai multe ori cu tendință destul de clară spre forma de pîlnie larg deschisă (de ex. vasul nr. 7); în aceste ultime cazuri diametrul maxim al gurii — inclusiv buza evazată — este aproape egal cu acela al corpului vasului.

Caracteristica urnelor din această categorie o constituie felul în care a fost modelat corpul propriu-zis. Cele două « etaje » sînt de fapt cele două jumătăți ale corpului, separate clar aproape în totalitatea cazurilor printr-o muchie orizontală. În funcție de locul pe care este situată această muchie și de aspectul general al corpului, și totodată în funcție de poziția torților față de muchie, se pot distinge cele două variante ale acestei categorii: varianta I 2 a, cu muchia plasată relativ la mijlocul corpului propriu-zis, care nu alterează prea mult aspectul relativ sferic al corpului vasului; și I 2 b, cu muchia mai sus de mijloc, dubla etajare a corpului devenind foarte accentuată și aspectul relativ sferic pierzîndu-se cu totul.

I 2 a. Exemplarele aparținînd acestei variante (de ex. vasele nr. 96, 357 și 379) sînt mai puține decît celelalte; prin aspectul lor general, ele sînt foarte apropiate de vasele din categoria I 1 a. Într-adevăr, dacă ar fi lipsite de muchia orizontal-mediană, urnele din această categorie nu s-ar deosebi deloc de celelalte; jumătatea superioară a corpului este bombată, umărul fiind despărțit de obicei de gît printr-o șa nu prea marcată, iar jumătatea inferioară a corpului este aproape perfect tronconică, cu pereții foarte ușor arcuiți în afară sau scobiți. Majoritatea exemplarelor din această serie au cîte patru torți, al căror picior inferior se situează

chiar pe muchia orizontală, pe cînd celălalt se sprijină pe peretele bombat al vasului. În fapt, se poate spune că muchia orizontală se continuă direct în marginile reliefate ale torților, așa încît nu se poate vorbi de o continuitate perfectă a muchiei pe întreaga circumferință a vasului. Există de altfel și unele exemplare la care torțile sînt destul de neîngrijit modelate și tot asemenea plasate, în special la unele dintre urnele nedecorate. Pe de altă parte, la mijlocul intervalelor dintre torți, muchia are uneori un fel de colțuri verticale de aspect prismatic (vasul nr. 357). În sfîrșit, se întîlnesc și exemplare avînd pe umăr cite patru gurguie plasate simetric în dreptul torților (același nr. 357), întocmai ca la unele urne din categoria I 1 a. Trebuie menționat apoi că, la urnele decorate, impresiunile ce însoțesc muchia deasupra ei nu sînt niciodată atît de puternic apăsate încît să formeze un adevărat șanț, ca la vasele din varianta următoare. De asemenea, niciodată decorul nu coboară *sub* această muchie, fapt care constituie un element esențial pentru această serie.

I 2 b. Mult mai numeroase și mai diferențiate sînt în schimb urnele aparținînd celei de-a doua variante. Într-adevăr, muchia orizontală — întotdeauna suficient de reliefată — este însoțită de două ușoare șanțuiri de ambele părți, care sugrumă în așa fel partea bombată a corpului urnei, încît duce la accentuarea aspectului specific al celor două etaje. Peretele vasului nu mai este bombat exclusiv *deasupra* muchiei orizontale, ci și *dedesubtul* ei; mai mult chiar, bombarea este mai accentuată dedesubtul muchiei orizontale, așa încît etajul superior este mai îngust decît porțiunea de sub muchie, diametrul maxim al corpului vasului nemaifiind situat la mijlocul înălțimii corpului, ca la prima variantă, ci coborînd mai jos. Firește însă că nu la toate urnele de acest fel raportul dintre diferitele părți componente ale corpului vasului este același; unele exemplare au diametrul maxim (măsurat la baza torților, dar fără torți) aproape egal cu înălțimea totală a vasului; iar dacă măsurăm acest diametru de pe exteriorul torților, atunci el depășește destul de categoric înălțimea totală a vasului (de ex. vasul nr. 331). Unele dintre vasele mici care trebuie încadrate tot în această serie — dar despre care nu se poate afirma că au fost folosite exclusiv ca urne, deoarece toate exemplarele la care ne referim aci fac parte dintre piesele achiziționate de la locuitorii satului Cîrna — sînt atît de turtite, încît (mai ales cînd gîtul este spart) par mai mult late decît înalte (de ex. vasul nr. 479 etc.).

În rare cazuri, muchia orizontală lipsește, fiind înlocuită însă prin aceeași puternică sugrumătură ce desparte cele două etaje (vasul nr. 148).

În general, din pricina deplasării în sus a muchiei orizontale și a arcuirii puternice a pintecului, partea inferioară a corpului vasului este mai puțin înaltă, deși aspectul general este de obicei tot acela tronconic, diametrul fundului fiind întotdeauna mult mai mic decît diametrul gurii. La citeva dintre urnele mici, amintite mai sus pentru aspectul lor turtit, partea inferioară nu mai este însă deloc tronconică, fiind aproape semisferică.

O altă caracteristică aproape generală a acestei variante o constituie felul în care sînt plasate torțile; într-adevăr, spre deosebire de vasele din varianta precedentă (I 2 a), la care torțile se ridicau de pe muchie în sus, la această variantă torțile *coboară* de pe muchie în jos, piciorul de sus al torților fiind prins pe muchie, iar cel inferior fiind prins *pe* sau imediat *sub* linia de maximă arcuire a pintecului. Printre excepțiile în privința felului de prindere a torților, cităm vasul nr. 204: cele două torți nu mai stau în nici un fel în legătură cu linia de sudură a celor două etaje (linie reprezentată aci de o puternică șanțuire, căci muchia propriu-zisă lipsește), fiind plasate mult dedesubtul ei. De altfel, șanțuirea ce desparte cele două etaje este plasată atît de sus, încît etajul superior este mult mai scund decît cel inferior, spre deosebire de regula obișnuită.

Aproape toate torțile sînt modelate ca o bandă lată, uneori ușor alveolată și cu marginile ceva mai ridicate; excepții pot fi considerate torțile unora dintre urnele mici, deoarece au o secțiune oarecum cilindrică, fapt ce se datorește mai mult unei execuții neîngrijite decît intenției de a modela în felul acesta torțile. Și în cadrul acestei categorii de urne există atît exemplare cu cite patru torți, cit și exemplare cu cite două torți. Printre exemplarele descoperite în săpăturile noastre predomină cele cu două torți; în schimb, printre exemplarele achiziționate, urnele cu patru torți ocupă primul loc. O particularitate ce trebuie semnalată se întîlnește la două urne mici din grupa celor achiziționate (vasele nr. 476 și 477); acestea au, în afara celor două torți normale, și cite două torți *false* intermediare, ușor modelate în relief, dar neperforate.

La unele urne, toarta lată ca o bandă are pe mijloc o creastă verticală, terminată într-un singur caz (vasul nr. 331) printr-un adevărat buton retezat la partea superioară.

Spre deosebire de prima variantă, la această serie decorul trece și sub muchia ce desparte cele două etaje, acoperind porțiunea puternic arcuită a pintecului. Totuși, niciodată decorul nu coboară cu adevărat sub linia de bază a torților, prezentându-se — din acest punct de vedere — întocmai ca la cealaltă variantă, ceea ce înseamnă că această zonă decorativă este legată organic de torțile vasului, al căror decor este de cele mai multe ori în directă legătură cu acela al acestei zone.

II. Urne și vase secundare cu două torți ce leagă buza cu umărul (pl. CVII)

Așa cum am amintit mai sus, *nu* toate vasele de acest fel au slujit drept urne, unele fiind simple vase secundare. Întrucît însă dintre cele 19 exemplare de acest tip descoperite în săpăturile noastre, majoritatea au avut efectiv rolul de urne, și numai puține erau vase secundare în deplina accepție a termenului, nu greșim considerându-le în primul rînd drept urne. Dar chiar în ceea ce privește vasele de acest tip descoperite la Cîrna în afara săpăturilor noastre, putem afirma că — cel puțin acelea de dimensiuni mari și mijlocii — au slujit drept urne, deoarece vase secundare de dimensiuni mari s-au întîlnit foarte rar în săpăturile noastre (cu excepția firească a străchinilor-capace). În schimb, vasele mici cu două torți nu vor fi servit — decît în rare cazuri — drept urne pentru depunerea osemintelor. Dar întrucît, din punctul de vedere al elementelor formale specifice, nu se poate constata vreo deosebire între exemplarele mari și mijlocii pe de o parte, și cele mici de altă parte, *toate* vasele ce se pot încadra în tipul pentru care definiția de mai sus corespunde vor fi descrise împreună.

În funcție de felul în care a fost modelată gura acestor vase, am deosebit două grupe principale — prima cu gura ovală sau rotundă și a doua cu gura oarecum rombică (cea mai caracteristică) —, iar în cadrul fiecăreia dintre aceste grupe, cîteva subgrupe; de aceea credem util să dăm întîi schema diferitelor variante și subgrupe încadrate de noi în această formă:

II 1. Vase cu gura normală (ovală sau circulară) și cu două torți:

- a. cu torți la nivelul gurii;
- b. cu torți suprainălțate.

II 2. Vase cu buza în patru colțuri și cu gura oarecum rombică:

- a. cu buza în patru colțuri, fără picior;
  - a¹. cu torți nedepășind nivelul gurii;
  - a². cu torți suprainălțate;
- b. cu buza în patru colțuri și cu picior inelar adăugat la baza vasului;
- c. idem, cu picior oarecum cilindric, al cărui interior face parte însă în chip organic din recipient.

II 1 a. VASE CU GURA NORMAL MODELATĂ ȘI CU DOUĂ TORȚI LA NIVELUL GURII. Prin faptul că unele dintre aceste vase au corpul relativ sferic, puțin prelungit spre bază în formă de trunchi de con și cu un gît relativ cilindric, destul de înalt și de bine marcat, ele ar putea fi puse într-o oarecare legătură cu unele dintre urnele tipice mai puțin zvelte, deosebindu-se însă în chip esențial prin felul în care sînt prinse torțile ce pornesc de pe buză și coboară pe umăr în unghi aproape drept. Exemplarul cel mai caracteristic pentru una dintre variantele acestei grupe poate fi considerat vasul nr. 183, al cărui gît foarte larg, reprezentînd aproape o treime din înălțimea totală, se evazează ușor la partea superioară, iar diametrul maxim al vasului, situat aproximativ la mijlocul înălțimii corpului propriu-zis, este superior înălțimii acestuia (măsurat fără gît). Umărul este destul de bombat și formează o mică prispă orizontală sub gîtul ce se detașează net de restul corpului. Tocmai această ultimă caracteristică lipsește însă la cele mai multe dintre variantele acestei serii. Într-adevăr — pe lîngă faptul că gîtul celorlalte exemplare nu mai este atît de înalt și totodată este relativ tronconic și cu pereții pronunțat arcuiți —, umărul trece pe nesimțite spre gît, fără să mai formeze vreun prag. Torțile sînt implicit mai mici (lungimea lor fiind în funcție de înălțimea gîtului) și ceva mai arcuite. Un exemplar care ilustrează destul de bine această variantă intermediară este vasul nr. 245. Altă serie de asemenea vase au gura proporțional mai largă, gîtul mult mai scund și cu pereții arcuiți — torțile fiind și mai mici —, iar corpul mai puțin turtit, partea inferioară fiind subțiată și prelungă, așa încît

diametrul maxim se ridică mai spre umăr (vezi vasul nr. 109). Cele mai multe vase din această serie au torți plate și destul de late, deși unele sînt mai groase și cu un început de spinare, cu tendința de a fi modelate ca o creastă. Dimensiunile lor nu depășesc niciodată pe acelea ale unor urne tipice mijlocii, cel mai mare avînd 24 cm înălțime.

Înainte de a trece la seria următoare, se cuvine să amintim tot aci și vasul nr. 273, a cărui formă este destul de apropiată de a aceluia de sub nr. 245, dar ale cărui torți se abat de la linia generală prin faptul că au la partea superioară cite o mică proeminență-țugui; nivelul acestora depășește în chip firesc linia buzei și totodată dă torților o înfățișare puțin deosebită. În legătură cu felul cum sînt modelate aceste torți — dar numai în funcție de acest element, deoarece toate celelalte elemente caracteristice nu ne-ar da dreptul să-l încadrăm în această serie — vom aminti tot aci și un alt vas (nr. 110), care se îndepărtează de seria descrisă aci prin faptul că diametrul gurii este numai cu puțin inferior diametrului maxim al corpului, gîtul suprimat fiind redus la simpla sugrumare de sub buză, iar torțile nu mai pornesc de pe buză, ci de sub ea, avînd cite un colț la partea superioară. Atît prin felul cum sînt plasate torțile, cit și prin aspectul general al vasului, el nu se leagă organic de seria aceasta, dar am preferat să-l amintim aci, spre a nu mai face o grupă specială numai pentru el.

II 1 b. VASE CU GURA NORMALĂ ȘI CU DOUĂ TORȚI SUPRAÎNĂLȚATE. A doua serie principală în cadrul vaselor și urnelor cu torți pornind de pe buză o constituie exemplarele la care aceste torți sînt mai arcuite la partea superioară, în așa fel încît depășesc destul de mult nivelul gurii și intră în categoria torților supraînălțate. Unele dintre aceste vase au dimensiuni destul de mari, depășindu-le pe acelea ale obișnuitelor vase secundare — de ex. vasul nr. 188 —, dar altele sînt mult mai mici, putînd fi înscrise, din acest punct de vedere, printre vasele de dimensiuni mijlocii. Înălțimea celui mai mare este de 22 cm, iar a celor mai mici de 12 cm — socotită și într-un caz și în celălalt pînă la nivelul mediu al buzei.

Dar nu numai prin această diferență de înălțime se deosebesc diferitele vase din această grupă. Exemplarele mai mari sînt mult mai zvelte, avînd un gît tronconic bine marcat, iar corpul destul de puțin bombat și cu partea inferioară subțiată și prelungită tronconic (vasul nr. 188). La unele vase mai mici corpul propriu-zis este mult mai apropiat de forma de sferă cu polii retezați, la partea superioară fiind prins gîtul destul de înalt, sugrumat la mijloc; cele două torți sînt foarte mari și se arcuiesc puternic (ex. vasul nr. 121). Alteori, corpul este mai puțin sferic, cu diametrul maxim deplasat mult mai sus, gîtul fiind mai scund și mai îngust, iar torțile ridicîndu-se și mai exagerat în sus și desenînd astfel o buclă ovală (ex. vasul nr. 273).

O caracteristică generală a tuturor vaselor din această serie o constituie faptul că torțile nu sînt niciodată plate, ci au o secțiune relativ semicirculară și destul de des o creastă mediană, iar uneori suprafața fațetată longitudinal.

Fără să stăruim aci asupra filiației acestei forme, trebuie totuși remarcat că nu ni se pare că ele pot fi derivate din vasele descrise în seria II 1 a, de care se leagă numai în chip cu totul general.

II 2. Vase cu buza modelată în colțuri și avînd astfel o gură oarecum rombică. Această mare categorie poate fi considerată una dintre formele specifice culturii cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie și inferioară — alături de urnele cu două etaje, de străchinile cu buza în patru colțuri și de cîmile cu toarta supraînălțată și cu corpul în colțuri. Într-adevăr, cu excepția unor exemplare similare întilnite într-una dintre culturile vecine și înrudite (Periam), în nici o altă cultură a epocii mijlocii și finale a bronzului nu se cunoaște o asemenea particularitate în modelarea buzei vaselor cu două torți.

Deși dintre variantele acestei grupe, cea mai caracteristică (fiind mai frecvent întilnită) pare a fi aceea înscrisă de noi sub II 2 c, am preferat să înscriem diferitele variante de la simplu la complicat, pornind în acest fel tocmai de la aceea care nu se deosebește în linii generale de grupa II 1 a decît prin felul cum a fost modelată gura. De aceea vom începe chiar cu varianta

II 2 a¹ — CU BUZA ÎN PATRU COLȚURI, FĂRĂ PICIOR, ȘI CU TORȚILE NEDEPĂȘIND NIVELUL GURII, variantă reprezentată printr-un număr relativ mic de exemplare de dimensiuni medii și mici. Gura acestor vase este rombică, nu numai pentru că buza este modelată cu doi lobi unghiulari situați la mijlocul intervalelor dintre torți (celelalte două colțuri ale « rombului »

fiind constituite tocmai de punctele de plecare ale torților), dar și fiindcă însuși gîtul — cel puțin la partea sa superioară — are o construcție relativ prismatică, fie că partea sa inferioară, pînă la umăr, se continuă ca un trunchi de con, fie că este relativ cilindrică. Linia de legătură între gîtul și umărul vasului este în general bine marcată printr-o ușoară șanțuire (de ex. vasele nr. 414 și 489), deși la unele piese tranziția dintre gîtul mai mult cilindric și ușor sugrumat la mijloc este aproape imperceptibilă (vasul nr. 109). Torțile, cu secțiune mai ales semicirculară, se arcuiesc în jos pe umăr, fără a avea nici o particularitate deosebită. Cît privește corpul propriu-zis, el este mai mult lat decît înalt, diametrul său maxim fiind situat ceva mai sus de mijloc, iar jumătatea inferioară avînd un aspect tronconic.

II 2 a². Același tip de vase, dar cu torți suprainălțate, nedeosebindu-se de cele dinainte decît tocmai prin această particularitate (vezi de ex. vasele nr. 128 și nr. 211). Uneori supraînălțarea torților este foarte moderată (vasul nr. 128), iar alteori, dimpotrivă, destul de accentuată (vasul nr. 211).

În strînsă legătură cu vasele din categoria *II 2* trebuie descrisă aci și o variantă reprezentată printr-un singur exemplar (vasul nr. 491), care se abate prin cîteva detalii de la canonul general precizat mai sus, dar pe care de asemenea nu credem necesar să-l descriem într-o categorie sau formă de sine stătătoare. Gura este rombică, dar torțile propriu-zise nu mai pornesc chiar de pe buză, ci imediat de sub buză, fiind legate de aceasta prin cîte o șa foarte accentuată, cu colți laterali destul de pronunțați. Din această pricină profilul vasului, așa cum a fost redat pe planșa respectivelor forme, dă o impresie întrucîtva inexactă. Gîtul cilindric este chiar ușor mai larg spre gură decît la bază și proporțional ceva mai înalt; de asemenea, și corpul vasului este mult mai înalt decît lat, avînd la partea inferioară un început de individualizare a fundului.

Variantele următoare ale acestei serii sînt însă mult mai caracteristice:

II 2 b. VASE CU BUZA ÎN PATRU COLȚURI ȘI CU PICIOR CILINDRIC INELAR ADĂUGAT LA PARTEA INFERIOARĂ A VASULUI. Cu excepția faptului că piciorul inelar este adăugat la partea inferioară a vasului (întocmai ca la căni și la vasele cu corpul sferic turtit; vezi mai jos, p. 144 și p. 148) și deci nu comunică cu interiorul recipientului, cele cîteva vase din această grupă nu se deosebesc de acelea ale grupei următoare prin nici o altă trăsătură esențială. Totuși, în ceea ce privește dimensiunile se poate face o deosebire: dimensiunile lor sînt destul de modeste, abia depășindu-le pe acelea ale cănilor și neajungînd niciodată la 15 cm înălțime. Gura acestor vase este rombică, cu colțurile intermediare pronunțate; gîtul este în formă de trunchi de con, iar corpul colțuros, din pricina nelipsitelor proeminente în număr de patru, uneori aplecate în jos ca niște ciocuri; cîteodată corpul este destul de turtit. Piciorul inelar este mai lat la bază și ușor sugrumat la linia de legătură cu corpul vasului, întocmai ca la multe cănițe. Cele două torți, ce coboară de pe două dintre colțurile gurii rombice pînă pe linia bine marcată ce desparte gîtul de umăr, nu se arcuiesc de fapt deasupra nivelului buzei, așa încît nu sînt niciodată torți suprainălțate în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dar la partea superioară ele au fie un fel de mosorel răsucit spiralic (nr. 114), fie o prelungire dreptunghiulară aproape verticală, fie în sfîrșit un fel de ciocuri de pasăre (vasul nr. 208), care depășesc nivelul buzei.

În afară de răsucirea spiralică de la partea superioară, trebuie observat că de cele mai multe ori torțile au pe spinare o creastă verticală destul de pronunțată, iar arcuirea lor nu este întotdeauna uniformă.

II 2 c. CU BUZA ÎN PATRU COLȚURI ȘI CU PICIOR OARECUM CILINDRIC, COMUNICÎND CU INTERIORUL VASULUI ȘI FĂCÎND ASTFEL PARTE ÎN CHIP ORGANIC DIN RECIPIENT. Aceste vase — cele mai multe de dimensiuni submijlocii, dar cîteva și de dimensiuni destul de mari, depășînd 20 cm înălțime — au gura tot rombică, cu colțurile foarte pronunțate; gîtul este ca un trunchi de con, iar corpul o sferă turtită și retezată la ambii poli, prelungită la partea inferioară cu un picior relativ tronconic, a cărui înălțime reprezintă cam $1/5$ din înălțimea totală a vasului. Cele două torți, care coboară de pe două dintre colțurile gurii rombice pînă pe linia bine marcată ce desparte gîtul de umăr, nu sînt niciodată suprainălțate în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dar la partea superioară și ele au întotdeauna o continuare sau un adaos — cîteodată un fel de lob răsucit în afară (vasul nr. 493), dar de cele mai multe ori o răsucire spiralică în formă de melc sau mai degrabă de mosorel. Ca și la varianta precedentă, această prelungire se ridică deasupra nivelului mediu al buzei. Pe de altă parte, aceste vase au întotdeauna pe corp două sau patru proeminente sau colțuri (uneori perforate vertical, alteori neperforate), situate de-a

lungul liniei celui mai mare diametru și avînd uneori virful îndreptat ușor pieziș în jos. Această particularitate dă vaselor un aspect colțuros, unghiular, întocmai ca și la varianta precedentă și la unele vase de alte forme. Cîteodată, chiar pe linia bine marcată ce desparte gîtul de umăr sînt plasate încă două proeminențe, exact sub colțurile intermediare torților (vasul nr. 126), iar uneori toarta este aproape îndoită ca un cot (vasul nr. 145). La unele exemplare, mosorelul de deasupra este alveolat destul de mult pe mijloc, fapt ce trebuie pus desigur în legătură cu influența *ansae-lor lunatae* (de ex. la vasul nr. 114). Alteori mosorelul are două sau patru creștături pe spinare (vasele nr. 151 și nr. 549), cîteodată fiind chiar înlocuit cu un fel de lobi cu colți ușor întorși spiralic, avînd în același timp și o creștătură pe mijlocul spinării (vasul nr. 145).

III. Străchini (pl. CVIII)

Marea majoritate a mormintelor din necropola de la Cîrna posedau cel puțin cite o străchină, folosită de foarte multe ori drept capac, fără însă ca această destinație să ne îndreptățească să considerăm aceste vase drept capace propriu-zise. Judecînd de altfel după ceea ce se cunoaște în legătură cu repertoriul formelor ceramicii cîmpurilor de urne, nu se poate vorbi decît foarte rar despre capace propriu-zise, făcute special pentru a fi folosite ca atare. Tocmai de aceea este cu totul firesc să se fi folosit drept capac mai întotdeauna un vas cu deschiderea cît mai largă și care tocmai prin aceasta să poată acoperi nu numai gura urnei — împiedicînd scurgerea pămîntului peste oase —, dar și să sprijine vasele secundare puse de atîtea ori pe umărul urnelor mai mari.

În toate cele 116 morminte descoperite la Cîrna noi nu am găsit decît trei vase mari despre care să putem presupune că eventual au fost de la început destinate rolului de capac, deoarece au fost decorate și pe fund. Dar nu le-am putut considera o formă aparte, tocmai pentru că nu se deosebesc prin alte elemente de celelalte străchini.

O consecință firească a marelui număr de străchini folosite sau nu drept capace este numărul destul de mare al variantelor. Totuși, în linii generale, ne putem rezuma la două mari grupe sau variante — aceea cu gura dreaptă și aceea cu buza modelată în patru colțuri; în cuprinsul acestora se pot preciza o serie de subvariante, în funcție de existența sau de lipsa piciorului, de numărul torților etc. Întrucît însă cele mai multe dintre străchinile cu picior (mai ales acelea cu gura rotundă) reprezintă o variantă destul de îndepărtată de celelalte, am preferat ca în descrierea noastră să facem din ele o grupă aparte, așa încît schema după care vom descrie străchinile de la Cîrna este următoarea:

- III 1. Străchini fără gît și cu buza întoarsă în interior.
- III 2. Străchini cu gît bine marcat, avînd gura rotundă și buza orizontală:
  - a. cu două torți;
  - b. cu o singură toartă.
- III 3. Străchini cu buza modelată în patru colțuri:
  - a. cu o singură toartă;
  - b. cu două torți;
  - c. fără nici o toartă.
- III 4. Străchini cu picior:
  - a. cu gura rotundă și cu picior cilindric;
  - b. cu gura modelată în patru colțuri și cu picior relativ inelar.

Dacă în schema de mai sus nu am respectat aceeași ordine pentru înscrierea diferitelor variante în cadrul celor trei grupe, aceasta se datorește faptului că în grupa a doua cele mai caracteristice și mai numeroase exemplare sînt acelea cu două torți — în timp ce străchinile cu o singură toartă sînt nu numai mai puține, dar și mai puțin specifice —, pe cînd dimpotrivă în grupa a treia primele două categorii sînt tot atît de caracteristice, așa încît ni s-a părut firesc să începem descrierea cu exemplarele prevăzute cu o singură toartă și să trecem apoi la celelalte.

III 1. Puținele exemplare care constituie această grupă au gîtul diferențiat de restul corpului, umărul arcuit la partea superioară a corpului tronconic înclinîndu-se spre interior și deschizîndu-se direct în gura rotundă, fără nici o tranziție, așa încît buza nu este în nici un fel marcată. O altă caracteristică a acestei serii o constituie felul în care sînt așezate cele două torți:

ele sînt *orizontale* (spre deosebire de toate torțile celorlalte grupe și variante) și situate chiar pe linia celui mai mare diametru al vasului, adică pe umărul bombat, destul de aproape de gură, avînd o secțiune relativ circulară. Unul dintre puținele exemplare ale acestei serii (vasul nr. 434) are pe buză două mici colțuri îndreptate spre interior, plasate simetric între cele două torți, care amintesc de felul cum este modelată buza unora dintre străchinile cu picior (vasele nr. 166 și 362).

Gura altei străchini (vasul nr. 428) a fost realizată, s-ar putea spune, prin retezarea orizontală a recipientului puțin deasupra arcuirii spre interior a umărului bombat.

O variantă a acestei grupe ar putea-o constitui vasul nr. 552, al cărui corp tronconic este larg deschis la gură, neavînd nici git, nici umăr, nici torți și fundul foarte ușor concav.

III 2. Străchini cu gura rotundă. Dintre numeroasele străchini de la Cîrna, folosite fie drept capace, fie ca simple vase secundare, grupa cu gura rotundă și cu buza orizontală este reprezentată prin 30 de exemplare; deci ea nu poate fi socotită cea mai reprezentativă dintre grupele de străchini, acest calificativ revenindu-i de drept grupei cu gura modelată în unghiuri (III 3). În schimb, în cadrul acestei grupe, varianta mai frecventă și în același timp mai caracteristică este aceea cu două torți, așa încît vom începe cu ea descrierea noastră.

III 2 a. CU DOUĂ TORȚI. În săpăturile noastre s-au descoperit numai puține străchini ce pot fi încadrate în această grupă. Ținînd seama de diferențele existente atît în ceea ce privește locul unde sînt plasate torțile, cît și în privința felului cum este modelată gura, ca și de felul cum se prezintă corpul propriu-zis al vasului, am putea spune că aproape fiecare exemplar are particularitățile sale. Dimensiunile acestor străchini sînt destul de variate, cele mai mari ajungînd pînă aproape de 20 cm înălțime și peste 35 cm diametru la gură. Exemplarele mai proporționate sînt acelea a căror înălțime reprezintă cam jumătate din deschiderea gurii, dar aceste proporții nu sînt întotdeauna respectate, înălțimea însemnînd uneori mai mult de $\frac{2}{3}$ din diametrul maxim.

Caracteristica generală o constituie pe de o parte faptul că străchinile acestei grupe au întotdeauna un git bine individualizat și destul de înalt, tranziția spre corpul vasului fiind bine marcată, iar pe de altă parte faptul că — deși în linii generale corpul este tronconic — profilul străchini se arcuiește într-un umăr bombat la partea superioară, spre a face legătura cu gitul.

În general, buza acestor străchini este mai mult sau mai puțin răsfrîntă în afară; în unele cazuri, această răsfrîngere este destul de pronunțată, luînd astfel aspectul unei buze evazate tipice (de ex. vasele nr. 155 și 498) și oferind o suprafață plată și destul de lată pe care este împuns decorul întocmai ca pe buzele urnelor; în același timp, buza este groasă și tăiată în muchii. În alte cazuri, buza este mai puțin răsfrîntă (de ex. vasul nr. 8), avînd marginea ascuțită sau teșită. Citeodată buza este aproape perfect verticală (vasul nr. 171), iar alteori chiar înclinată înspre interior (vasul nr. 380). Ultimul exemplar citat se deosebește însă de toate celelalte prin faptul că are buza ușor convexă, așa încît, privite din profil, torțile par puțin suprainălțate, deși fără această arcuire a buzei ele n-ar fi depășit nivelul ei. În ceea ce privește corpul însuși, în afară de acea bombare de sub linia de prindere a gitului, el formează un trunchi de con. Într-un singur caz (vasul nr. 90) fundul are o tendință de profilare și de individualizare, dar la toate celelalte exemplare el este retezat orizontal sau foarte ușor concav (de ex. vasul nr. 423).

Torțile acestor străchini pot fi împărțite în două grupe: prima le cuprinde pe acelea care pornesc direct de pe buză (de ex. vasele nr. 332 și 380), iar cealaltă pe acelea care își au punctul de plecare la cîțiva milimetri sub buză (de ex. vasele nr. 155 și 171). Toate se arcuiesc însă în afară și apoi coboară și se prind pe linia celui mai mare diametru al umărului vasului. Cele mai multe torți sînt perfect plate și chiar subțiri, dar unele sînt mai groase, cu secțiune ovală și chiar aproape circulară; în sfîrșit, la strachina cu buza scobită, ele au muchii laterale.

III 2 b. CU O SINGURĂ TOARTĂ. Dintre puținele exemplare din această categorie, trebuie să recunoaștem că pentru unele am ezitat și ezităm încă dacă își au cu adevărat locul printre străchini, sau dacă dimpotrivă nu ar trebui înregistrate printre ceștile cu toartă mai mult sau mai puțin suprainălțată. Ceea ce ne-a determinat totuși să le înglobăm aci este faptul că sînt foarte apropiate — din punctul de vedere al aspectului general — de unele vase despre care nu ne putem îndoi că își merită denumirea de străchini; de aceea, dacă nu ar avea și toarta suprainălțată, am fi ezitat mai puțin. Cu această rezervă, le încadrăm totuși în această grupă, putînd fi considerate o variantă intermediară — puțin numeroasă, de altfel — între străchinile mai mici și adevăratele cești.

Dimensiunile acestor străchini sînt mijlocii și mici. Cele mai multe au gitul individualizat, reprezentînd aproape un sfert și adesea chiar mai puțin din înălțimea totală a vasului, și fiind mai

întotdeauna ușor sugrumat la mijloc. Umărul este și el întotdeauna bombat, pe el aflându-se diametrul maxim al vasului, deși uneori gura are și ea același diametru. Citeodată buza este destul de groasă, fiind modelată în muchii. Restul corpului are un aspect mai mult sau mai puțin tronconic, dar linia peretelui este ușor arcuită pe aproape tot parcursul. Fundul este plat sau foarte ușor scobit, iar diametrul lui nu atinge decât rareori mai mult de o treime din diametrul maxim al vasului.

Aproape toate exemplarele descoperite la Cîrna au toarta mai mult sau mai puțin supraînălțată. Unul singur (vasul nr. 51) are o toartă plată care — pornind de pe buză — nu se ridică deloc deasupra nivelului acesteia. Torțile celorlalte sînt însă supraînălțate și tocmai această particularitate dă vaselor un aspect general ce le apropie de ceștile mai joase (vezi de ex. în special vasele nr. 70 și nr. 285). Fără să fie prea late, torțile sînt relativ plate, dar destul de groase. O realizare aparte o constituie toarta vasului nr. 195, care nu se ridică deasupra nivelului buzei, dar a avut o prelungire în genul aceleia de la multe cîni cu toarta supraînălțată, din păcate ruptă.

Una dintre străchinile cu toarta foarte puțin arcuită deasupra nivelului buzei are pe corp trei gurguie-proeminente, situate pe porțiunea cea mai bombată (vasul nr. 237) și care amintesc de una dintre caracteristicile cînilor cu toarta supraînălțată. La alt exemplar (vasul nr. 152), toarta nu mai pornește chiar de pe buză, ci puțin de sub ea.

În sfîrșit, trebuie să amintim tot aci o străchină fragmentară (vasul nr. 144) cu corpul tronconic, umărul arcuit, gît relativ înalt și buza ușor răsfrîntă în afară, care pare să nu fi avut nici o toartă; totuși, avînd în vedere starea ei fragmentară, nu putem afirma cu toată tăria acest lucru.

III 3. Străchini cu buza modelată în patru colțuri. Această formă, reprezentată în săpăturile noastre prin peste 70 de exemplare, este una dintre formele absolut caracteristice la Cîrna și în celelalte necropole similare. Mai mult de jumătate dintre mormintele săpate de noi la Cîrna conțineau cîte un asemenea vas — și uneori chiar două — de foarte multe ori de dimensiuni destul de mari, ajungînd pînă la circa 20 cm înălțime și avînd citeodată un diametru ce depășește 40 cm. Multe exemplare sînt însă de mărime medie și alături de acestea s-au găsit nu numai cîteva exemplare mici, dar chiar și unele aproape miniaturale (vasele nr. 162 și nr. 164, care reprezintă de altfel o variantă aparte).

Corpul majorității exemplarelor se poate înscrie într-un trunchi de con cu laturile ușor arcuite, avînd la partea superioară un umăr arcuit, peste care se suprapune ceea ce trebuie să numim destul de impropriu un gît (căci nu-i putem spune nici buză) înalt de cîteva centimetri, reprezentînd între o treime și un sfert din înălțimea totală a vasului. Linia de sudură între corp și gît este de multe ori bine marcată, mai ales că la exemplarele decorate (deci la aproape totalitatea pieselor din această grupă) ea este subliniată și prin decor. Buza este întotdeauna piezișă și de multe ori foarte puternic răsfrîntă în afară, citeodată atît de exagerat încît se apropie de orizontală, dar niciodată perfect verticală.

Dîmpotrivă, două exemplare (vasele nr. 276 și 459) au buza evazată orizontal, întocmai ca la urne (și decorată de asemenea ca la urne), constituind excepții printre străchinile cu buza în patru colțuri și semănînd din acest punct de vedere cu cele mai mari dintre străchinile cu buza perfect orizontală, fără colțuri (vasele nr. 155 și nr. 498).

Buza este modelată cu patru colțuri dispuse simetric la intervale egale, constituind astfel tot atîția lobi triunghiulari, uneori modești, dar alteori puternic individualizați. Numai rareori acești lobi sînt ușor arcuiți, așa încît aspectul lor triunghiular dispăre. Pe de altă parte, de foarte multe ori buza este groasă, cu marginea tăiată în muchii. În sfîrșit, la cîteva exemplare cele patru colțuri au la mijloc un fel de creastă verticală, care coboară pînă spre linia de sudură dintre gît și corp, și corespund în afară cu o ușoară depresiune — luînd uneori aspectul unui șanțuleț-canelură — ce secționează vertical gîtul străchinii sub lobi.

Se cuvine de altfel să amintim și faptul că, dacă — spre deosebire de aspectul rombic al gurii — gîtul străchinilor este la bază în general perfect circular, se întîlnesc și exemplare la care el este mai oval, așa încît, privit de sus, vasul dă impresia unei tăvi lunguiețe (ex. nr. 404).

În ceea ce privește aspectul general al acestor vase, putem preciza că — atunci cînd corpul este puternic bombat și linia profilului arcuită pe aproape întregul parcurs — apropierea de trunchiul de con a corpului propriu-zis nu se mai poate observa (vezi de ex. vasele nr. 181 și nr. 292). Totuși, aspectul general al străchinilor nu variază numai în funcție de linia profilului

corpului, ci și în legătură cu raportul dintre înălțimea totală și diametrul maxim, care la foarte multe exemplare nu se mai află pe linia celei mai mari arcuiri a umărului, ci la gură. Cînd înălțimea totală a vasului este mică — deși așa-zisul gît rămîne întotdeauna proporțional destul de înalt — vasul se apropie mai mult de forma străchinilor scunde și larg deschise din zilele noastre. Tocmai prezența acestui gît proporțional destul de înalt ne-ar da dreptul să asemuim unele dintre aceste vase (și anume acelea la care diametrul maxim nu este mult mai mare decît înălțimea) cu castroanele din zilele noastre. Am crezut, însă, că ar fi fost oțios să încercăm să împărțim străchinile de la Cîrna în două categorii pe baza acestor criterii, așa încît ele rămîn toate înregistrate sub aceeași denumire.

III 3 a. STRĂCHINI CU BUZA ÎN COLȚURI ȘI CU O SINGURĂ TOARTĂ. Aproximativ trei sferturi dintre străchinile cu buza în colțuri descoperite de noi la Cîrna au o singură toartă, așa încît această variantă poate fi socotită cea mai tipică.

Multe dintre exemplarele acestei variante sînt foarte scunde și larg deschise la gură, avînd din aceste puncte de vedere un aspect foarte apropiat de acela general al străchinilor cu gura perfect circulară și cu buza orizontală, dar cu o toartă suprainălțată. Dacă punem alături, de pildă, vasele nr. 232, 397, și mai ales vasul nr. 177, cu străchinile scunde cu o toartă suprainălțată, se va constata ușor că — în afară de buza în colțuri — singura deosebire o constituie faptul că la primele exemplare citate toarta nu mai este suprainălțată.

Buza fiind groasă, este de multe ori și teșită, așa încît se prezintă în fațete, cu muchii foarte pronunțate. Dar caracteristica cvasi-generală a acestor străchini stă în faptul că toarta se află situată sub unul dintre cei patru lobi de pe buză, sprijinindu-se cu piciorul inferior pe umăr. Întotdeauna lată și plată, niciodată prea mare, această toartă este uneori arcuită, dar alteori are un profil în unghi. În cîteva cazuri însă, toarta pornește chiar de pe buză: la unele dintre aceste străchini (vasul nr. 225) toarta este modelată cu șa, cu două virfuri laterale, ca la *ansae-le lunatae*; la altă străchină (vasul nr. 369) colțul din dreptul torții este pur și simplu suprimat, buza avînd de fapt numai trei colți și traseul ei în porțiunea torții fiind aproape perfect orizontal; deși acest vas constituie o excepție, nu ni s-a părut necesar să stabilim pentru el o subvariantă deosebită și de aceea l-am înregistrat tot aci.

În sfîrșit, toarta care pornește chiar de pe buza unei alte străchini are deasupra un fel de creastă înaltă (știrbită acum), care ar putea fi considerată drept un început de lob (nr. 195), așa încît seamănă cu tortițele unora dintre căni.

În ceea ce privește proeminențele, ele se întîlnesc foarte rar ca element decorativ pe străchini; menționăm de altfel în chip special una dintre aceste excepții (vasul nr. 6), numai pentru că proeminențele respective — patru la număr, plasate imediat sub arcuirea maximă a umărului — dau un aspect mai deosebit însăși formei și mai ales profilului vasului.

III 3 b. STRĂCHINI CU GURA ÎN PATRU COLȚURI ȘI CU DOUĂ TORȚI. Din punct de vedere al aspectului general, exemplarele din această categorie nu se deosebesc de celelalte, întrucît se întîlnesc exemplare mai zvelte, a căror înălțime este aproape egală cu diametrul gurii (vasul nr. 38), alături de altele proporțional mult mai scunde, la care înălțimea abia depășește jumătate din același diametru (nr. 18). De asemenea, se întîlnesc vase de proporții apreciabile (nr. 116), care în morminte au folosit drept capace, ca și exemplare foarte modeste (nr. 351), care nu puteau avea acest rol, și efectiv au fost plasate în gura urnei.

La toate exemplarele gîtul este ușor sugrumat, iar umărul destul de pronunțat arcuit, linia piezișă a corpului tronconic fiind uneori (de ex. vasele nr. 38 și nr. 351) destul de arcuită, iar fundul ușor individualizat ca profil. Și printre aceste străchini întîlnim piese cu buza groasă, modelată în muchii. La una dintre străchinile cele mai mari descoperite la Cîrna (nr. 116), buza are o grosime de aproape un centimetru, iar cele patru colțuri din virful lobilor sînt modelate ca adevărate prisme triunghiulare retezate.

Este de la sine înțeles — ținînd seama de spiritul de simetrie care caracterizează întreaga producție ceramică a acestei culturi — că cele două torți sînt plasate întotdeauna simetric, adică diametral opus, în directă legătură cu două dintre colțurile buzei, fiind de altfel întotdeauna verticale. Și între străchinile acestea se află însă una cu torțile pornind chiar de pe buză și avînd partea superioară modelată ca o șa cu două colțuri laterale. Din această pricină, cele două colțuri de pe care pornesc torțile sînt în chip firesc crestate de șaua torții (vasul nr. 38). Și în cadrul acestei variante se întîlnesc exemplare cu o creastă verticală pe partea interioară a lobilor (compensată printr-un fel de canelură verticală sub lobi, la exteriorul vasului), dar în același timp alte străchini au un fel de șanțuleț-canelură interioară.

Amintim și de data aceasta că torțile sînt late și plate și — indiferent dacă pornesc de *sub* sau de *pe* colțurile buzei — coboară pe umărul arcuit al vasului, avînd un traseu unghiular.

III 3 c. STRĂCHINI CU GURA ÎN PATRU COLȚURI ȘI FĂRĂ NICI O TOARTĂ. Cele cîteva exemplare de acest fel (vasele nr. 31, 133, 181, 292) se apropie, tocmai prin lipsa torților, mai mult de adevăratele castroane. Din celelalte puncte de vedere însă, nu se poate vorbi despre vreo deosebire față de celelalte categorii. Singura excepție ar putea-o constitui un exemplar foarte scund (nr. 292), avînd cele patru colțuri excesiv de mari și puternic răsfrînte aproape orizontal; la acest vas, înălțimea reprezintă mai puțin de jumătate din diametrul maxim, situat de data aceasta la gură și nu pe umăr; aspectul extrem de turtit se datorește într-o oarecare măsură și faptului că vasul a fost puternic calcinat și ușor deformat de focul rugului.

Pe de altă parte, ca o variantă destul de deosebită a acestei grupe trebuie amintite și două exemplare cvasi-miniaturale (nr. 162 și 164), la care arcuirea umărului aproape a dispărut și, în orice caz, porțiunea dintre umăr și buză, numită de noi în chip convențional «git», lipsește cu totul; la ambele exemplare cele patru colțuri ale buzei se desprind mai mult sau mai puțin direct chiar din umăr, înclinîndu-se spre interior. Al doilea dintre aceste vâscioare are de altfel fundul foarte profilat, indicînd astfel o ușoară tendință spre un picior individualizat.

III 4. Străchini cu picior. **III 4 a. CU GURA ROTUNDĂ ȘI CU PICIOR CILINDRIC SAU APROAPE CILINDRIC.** Dintre cele trei exemplare descoperite la Cîrna, și pe care le putem încadra în această variantă, numai cel mai mic (nr. 25 bis) respectă cu strictețe definiția dată mai sus; corpul este aproape emisferic, buza perfect dreaptă, iar piciorușul cilindric se apropie întrucîtva de un picior inelar. Celelalte două exemplare — unul, deși mai mare, tot destul de modest (nr. 362), iar altul cu piciorul retezat din vechime (nr. 166) așa încît nu putem ști cît de înalt a fost — au și ele un fel de mici lobi pe buză, dar modelați ca niște colțuri orizontale îndreptate spre interior, și în felul acesta nu împieteză deloc sau aproape deloc asupra orizontalității buzei. Primul dintre aceste două vase are de altfel piciorul ceva mai larg la bază decît la locul de prindere cu restul corpului, așa încît capătă un aspect tronconic. Menționăm de asemenea că piciorul nu comunică cu interiorul vasului. Corpul vasului este aproape perfect tronconic, în timp ce la exemplarul mai mare peretele este ușor arcuit în afară. În orice caz, nici unul nu are umăr și cu atît mai puțin git. O altă caracteristică comună ultimelor două exemplare o constituie faptul că decorul acoperă atît fața exterioară cît și pe aceea interioară, ceea ce arată că vasele acestea nu au folosit unor scopuri gospodărești de fiecare zi, ci au avut o destinație specială (de cult?), dar nu avem nici un indiciu pentru a afirma că ar fi fost vase anume confecționate spre a fi puse în morminte.

Trebuie adăugat și faptul că strachina cea mai mare are și două tortițe late și plate, plasate aproape imediat sub buză și diametral opuse. În sfîrșit, nu e lipsit de interes să amintim și aci că strachina de dimensiuni mijlocii a fost pusă în gura urnei, cu piciorul în jos, jucînd astfel rolul de capac.

III 4 b. STRĂCHINI CU BUZA ÎN PATRU COLȚURI ȘI CU PICIOR RELATIV INELAR. Nici exemplarele din această grupă nu sînt prea numeroase, dar în schimb cele tipice nu se deosebesc de obișnuitele străchini cu buza în patru colțuri decît prin adăugarea piciorului — care poate fi perfect cilindric (vasul nr. 246), sau ca un inel sugrumat de-a lungul liniei de legătură cu corpul (nr. 253). Buza, gîtul, corpul și toarta (căci în general nu au decît o singură toartă) — ca și proporțiile dintre diferitele părți ale corpului și însăși împărțirea în zone decorative — sînt la fel ca la străchinile cu gura în patru colțuri și fără picior.

Alte două vase constituie tot atîtea excepții — unul dintre ele îndepărtîndu-se destul de puțin, în liniile sale esențiale, de celelalte, pe cînd al doilea prezintă o particularitate unică la Cîrna. Prima străchină (nr. 393) are corpul destul de obișnuit, cu un gît înalt și sugrumat, umărul fiind bombat, iar piciorul inelar. În schimb, cei patru lobi ai buzei nu sînt identici nici din punct de vedere al dimensiunilor, nici din punctul de vedere al formei. Doi (firește diametral opuși, deci în conformitate cu legea simetriei) sînt mai mici, nefiind deloc ascuțiți, ba chiar retezați și ușor crestați pe mijloc, în timp ce ceilalți doi, mult mai mari, se răsucesc ușor în jos (amintind astfel de torțile-mosorele spiralice ale unor vase) și avînd marginea superioară ușor albiată, ca un început de șa. Pe de altă parte, acest vas mai are și două tortițe plasate pe gît sub cei doi lobi mari, precum și două proeminențe destul de puternice, așezate pe linia celui mai

mare diametru al corpului, chiar în dreptul torților. Și din punct de vedere al decorului acest vas prezintă o serie de particularități, asupra cărora ne vom opri în capitolul respectiv.

A doua excepție (vasul nr. 293) — pe care în primul rînd ne-am gîndit să o descriem printre vasele de forme deosebite — se poate totuși încadra în categoria străchinilor cu picior, pe de o parte pentru că în linii generale corpul are totuși aceleași trăsături (gît ușor sugrumat, umăr bombat, corp relativ tronconic, cu peretele ușor arcuit și picior relativ inelar — deși proporțional ceva mai înalt), iar pe de altă parte pentru că buza este și ea modelată cu patru lobi. Elementul deosebit constă în faptul că unul dintre acești lobi se ridică în sus în genul torților supraînălțate (dar fără să coboare înapoi pe umăr). Din păcate partea superioară — am zice «virful» acestui lob — este ruptă. Ținînd seama de decorul de pe acest lob și de sub el, care folosește foarte multe motive proprii statuetelor, s-ar putea ca partea superioară — care lipsește — să fi fost modelată *ca un cap de statueta*. Întrucît însă asemenea vase nu sînt cunoscute nici la Cîrna, nici în celelalte necropole și așezări ale acestei culturi, iar pe de altă parte unul dintre vâscioarele din m. CXIV (nr. 438), care are un gît cu cap în formă de pasăre, este decorat pe și sub gît într-o manieră destul de apropiată de aceea a vasului descris aci, este mai probabil ca acest lob ridicat mult în sus să fi fost și el terminat într-un cap de pasăre. În sprijinul acestei interpretări vine și decorul de pe gîtul «vasului-opaiș» descoperit în m. LXXI (nr. 271). Dar chiar așa, vasul nr. 293 rămîne un exemplar excepțional. Iar pentru a termina descrierea lui, amintim că — abătîndu-se de la legea simetriei — el are o toartă plasată sub lobul din dreapta aceluia prelungit în sus și trei proeminente lungi și teșite, pe linia celui mai mare diametru, sub cei trei lobi.

IV. Căni și cești cu toartă (pl. CIX)

Cele mai frecvente vase întîlnite în necropola de la Cîrna sînt fără îndoială cămile și ceștile cu toartă (de cele mai multe ori supraînălțată), deoarece — chiar dacă ele nu au fost găsite în toate mormintele — s-au găsit în schimb în multe morminte cîte două și chiar cîte trei, așa încît numărul total al exemplarelor descoperite în săpăturile noastre depășește chiar pe acela al urnelor tipice și al străchinilor-capace, ajungînd la 125. Deoarece există însă cîteva variante destul de bine precizate, și întrucît, alături de vase de cîteva centimetri înălțime, se află și vase de aproape 20 cm, ne-am pus problema dacă nu ar fi mai potrivit să încercăm să desprindem cămile de cești și să le descriem pe fiecare în chip separat, atribuind primei categorii exemplarele mai mari și celelalte vasele mai mici și deci mai apropiate de noțiunea curentă de ceașcă. Această împărțire n-ar fi dus însă la rezultate mulțumitoare, deoarece ar fi însemnat să plasăm în două grupe deosebite vase întru totul similare din punct de vedere al tuturor caracteristicilor formale și care nu se deosebesc decît prin dimensiuni — sau dimpotrivă să punem în aceeași grupă vase care nu au comun decît toarta și dimensiunile apropiate. De altfel, în terminologia romînească, dacă se poate spune cană (și se folosește chiar diminutivul «câniță») pentru un vas cu toartă chiar de dimensiuni mai mici, nu se poate spune în nici un caz ceașcă decît pentru vase de mici dimensiuni. De aceea am preferat să le încadrăm pe toate sub aceeași denumire generică, rămî-nînd să stabilim principalele variante în funcție de diferitele elemente formale caracteristice și nicidecum în funcție de dimensiuni.

Marea majoritate a acestor căni a fost folosită ca vase secundare, dar s-au întîlnit și morminte în care ele conțineau oase calcinate și deci jucau rolul de urne, după cum nu lipsesc nici mormintele la care o cană fusese pusă în gura vasului-urnă, avînd astfel rolul puțin adecvat de capac. În ceea ce privește poziția cănilor folosite ca vase secundare, nu se poate vorbi despre o regulă generală, deoarece le-am găsit în morminte în poziții variate. Foarte multe erau introduse dintru început în corpul urnelor și puse deasupra oaselor calcinate sau chiar printre acestea; altele, nu mai puțin numeroase, fuseseră așezate pe umărul urnelor sau pe strachina-capac ce acoperea gura urnei. Dar s-au găsit și asemenea căni în gura urnei, după cum s-au găsit și lingă urnă, fie așezate pe fundul gropii, la aceeași adîncime cu baza urnei și lingă aceasta, fie ceva mai sus. În sfîrșit, s-au găsit căni și în mormintele al căror inventar ceramic era depus în întregime pe pămînt și în cîteva cazuri printre vasele destul de distanțate de urne.

Toate aceste vase avînd o toartă, cel mai valabil criteriu după care urmează să stabilim cele două variante principale mi se pare a fi acela constituit de prezența sau de lipsa piciorului inelar, rămî-nînd ca în cadrul fiecăreia dintre aceste două variante principale să stabilim unele grupe,

în legătură cu forma generală a corpului vasului și cu toarta lui. Precizăm însă că în cursul descrierii diferitelor variante și grupe nu ne vom opri decât asupra unui singur element în legătură cu toarta — și anume asupra faptului dacă este sau nu supraînălțată. Toate celelalte detalii în legătură cu modelarea generală a torților și mai ales cu aceea a părții lor superioare vor forma obiectul unui paragraf special la sfârșitul descrierii cânilor.

Deși cele mai multe dintre câmile descoperite la Cîrna au picior inelar, deoarece este sigur că varianta fără picioruș este cea mai veche, începem descrierea noastră cu această variantă.

IV 1. Câni și cești fără picior. Dacă în cadrul celeilalte variante principale nu se întâlnesc decât exemplare de dimensiuni mici, printre câmile și ceștile fără picior există și exemplare de dimensiuni mijlocii, care ar putea fi chiar considerate drept câni mari. Aproape toate au toarta destul de puternic supraînălțată, cu o singură eventuală excepție (vasul nr. 560), la care toarta ruptă pare a se fi arcuit numai foarte puțin deasupra nivelului buzei.

Din punctul de vedere al aspectului general al corpului și al părților sale componente, putem distinge două grupe mai importante:

IV 1 a. Câni cu gît bine individualizat;

IV 1 b. Câni fără gît.

Grupa a doua poate fi împărțită și ea în mai multe subgrupe.

IV 1 a. În afară de existența gîtului bine individualizat, vasele din prima grupă se caracterizează toate și prin faptul că înălțimea (socotită fără toartă) este mai mare decât diametrul maxim. Cîteva dintre exemplarele mai mici seamănă perfect cu unele dintre câmile cu picior inelar, de care nu se deosebesc decât tocmai prin lipsa piciorului (de ex. vasul nr. 131): gîtul relativ cilindric reprezintă aproximativ o treime din înălțimea totală a vasului, buza este ușor răsfrîntă în afară, iar corpul sferic ușor turtit are un fund puțin profilat. Și alte exemplare sînt relativ apropiate de câmile cu picior, dar au corpul ceva mai zvelt, și totodată un gît mult mai larg, cu buza răsfrîntă și ușor ondulată (ex. nr. 365). Cîteva dintre câmile mari de aceeași formă, cu gîtul foarte larg și relativ cilindric și cu buza groasă răsfrîntă (nr. 298 și 441), fac tranziția spre unele vase cu corpul ca o oală și cu gît proporțional scund.

Alte câni mijlocii și mari au dimpotrivă gîtul aproape cilindric și destul de înalt, cu buza foarte ușor răsfrîntă, corpul fiind mult mai apropiat de forma de sferă; diametrul maxim nu mai este situat în apropiere de umăr, ci aproximativ la jumătatea înălțimii corpului, în timp ce fundul este retezat orizontal și destul de lat (nr. 47, 53 și 314). Există și cânițe cu corpul relativ sferic, avînd diametrul maxim mai sus de jumătatea înălțimii corpului și păstrînd încă un gît pe cît de larg pe atît de scund (nr. 185), așa încît — deși în linii generale se apropie de una dintre seriile de vase din grupa următoare — prin prezența gîtului se leagă mai mult de grupa aceasta.

O adevărată excepție o constituie un vas al cărui gît este tronconic și modelat cu proeminențe, în timp ce fundul este neobișnuit de lat (nr. 560); în afară de acest exemplar, la toate celelalte vase linia de sudură dintre gît și corp este clar marcată.

IV 1 b. A doua grupă de câni cuprinde și ea exemplare mai mari alături de cele mici, avînd însă toate drept caracteristică generală lipsa gîtului.

Într-o primă subgrupă încadrăm unele câni cu corpul destul de asemănător cu acela al unora dintre vasele seriei precedente, deosebindu-se de acestea printr-o oarecare masivitate și lipsă de «siluetă», aspect la care contribuie firește și lipsa gîtului. Linia puternic bombată a profilului se arcuiește la partea superioară pînă la gura larg deschisă, cu buza perfect verticală, atît la exemplarele mari (de ex. vasul nr. 415), cît și la cele mai mici (nr. 103 și 263).

Altă subgrupă este constituită de cîteva vase mici cu corpul mai zvelt și cu linia profilului foarte puțin arcuită, așa încît — dacă gura nu ar fi ceva mai îngustă decât restul părții superioare a corpului — s-ar putea vorbi de o formă aproape tronconică (vasele nr. 299 și 445).

Un singur exemplar are corpul perfect tronconic și scund, diametrul gurii fiind mult mai mare decât acela al bazei (nr. 565). Dar acest vas nu poate fi socotit printre formele tipice pentru ceramica de la Cîrna.

Cît privește vasele din a treia subgrupă (care, alături de puține exemplare din subgrupele precedente, ar merita numele de «cești»), se poate spune că aproape fiecare se deosebește într-o oarecare măsură de celelalte. Cîteva seamănă cu unele din subgrupa a doua, dar sînt proporțional mai scunde, avînd corpul mai turtit și gura mai larg deschisă (nr. 565). Altul este numai un segment de sferă, cu buza întoarsă spre interior și cu o toartă care se frînge în unghi drept, după

ce se ridică aproape vertical în sus (nr. 528). Ținând seama de felul cum se prezintă ciotul de toartă de la partea superioară, ca și porțiunea rămasă pe corpul vasului — ambele părind a avea tendință de orizontalitate —, s-ar putea eventual ca acest ultim exemplar să reprezinte numai jumătate dintr-un vas-dublu («solniță»), cu corpul mai scund decât al celorlalte exemplare de acest fel. Altă ceașcă are o formă cu totul curioasă, care s-ar părea că se datorește mai mult unei întâmplări decât intenției olarului: într-adevăr, pe de o parte semisfera care constituie corpul acestui vas nu este retezată perfect orizontal, ci pieziș, iar pe de altă parte porțiunea inferioară este nesimetrică, așa încît nici fundul nu este perfect orizontal (vasul nr. 530); de altfel, în partea opusă torții, buza formează un fel de colț abia perceptibil.

Ultimele exemplare — ca și altele pe care nu le mai menționăm în chip special — fac de altfel parte dintre vasele neglijent modelate și nedecorate și nu reprezintă variante caracteristice.

IV 2. Căni cu picior inelar. Cele mai multe dintre cănile și ceștile descoperite la Cîrna, reprezentînd cel puțin trei sferturi din numărul lor total, aparțin variantei cu picior. Toate sînt însă vase de dimensiuni mici și foarte mici, cel mai înalt exemplar avînd mai puțin de 12 cm (măsurat ca de obicei pînă la buză, nu pînă în vîrfurile torții). Marea majoritate au corpul compus din trei părți distincte, și anume gîtul, corpul propriu-zis și piciorul inelar. Un singur exemplar (nr. 564) este lipsit cu totul de gît, buza ridicîndu-se pieziș direct din corpul aproape sferic al vasului. Aceasta nu înseamnă însă că gîtul celorlalte vase este întotdeauna la fel. Dimpotrivă, uneori el este foarte scund (de ex. vasul nr. 165), abia depășind 1 cm înălțime; de multe ori are o înălțime medie, reprezentînd aproximativ o treime din înălțimea totală a vasului (de ex. vasele nr. 240, 318, 563), dar cîteodată el este exagerat de înalt, constituind jumătatea sau chiar mai mult de jumătate din înălțimea totală (de ex. vasele nr. 178 și 272 etc.). De altfel, în ultimele cazuri această disproporție între gît și restul vasului depinde și de turtirea exagerată a corpului. Totuși există și un exemplar (vasul nr. 559) la care corpul nu este prea turtit, dar gîtul este într-adevăr excesiv de înalt, constituind de altfel o excepție și prin faptul că are aproape forma unei pîlnii tronconice. În linii generale, se poate spune însă că gîtul cănilor este mai mult sau mai puțin cilindric, mai ales cînd este scund. În schimb, atunci cînd este ceva mai înalt, el este ușor sugrumat la mijloc și într-o oarecare măsură are o secțiune mai mult ovală decât perfect circulară. Acest detaliu de modelare stă în legătură directă cu felul cum este modelată gura și buza exemplarelor respective. Într-adevăr, destul de multe cești au o gură puțin ovală, iar buza fiind puțin aplecată în partea diametral opusă torții capătă un aspect de cioc și trage după sine și linia profilului gîtului. Un alt detaliu îl constituie faptul că buza nu este întotdeauna perfect orizontală, linia ei fiind uneori ușor arcuită (ex. vasul nr. 563), iar în cazul exemplarului fără gît semnalat mai sus formînd aproape un fel de lobi laterali (nr. 564). În sfîrșit, mai precizăm, pe de o parte că în destule cazuri buza este îngroșată și teșită oarecum în muchii, iar pe de altă parte că — pe lîngă faptul că gura nu este cu adevărat circulară — ea nu descrie un oval perfect, deoarece arcul porțiunii unde se prinde piciorul de sus al torții este mai larg deschis decât restul traseului.

În ceea ce privește corpul propriu-zis al acestor vase, am putea spune că el reprezintă o sferă mai accentuat sau mai puțin turtită, retezată firește mai mult la partea superioară — de unde se ridică gîtul — și mai puțin la partea inferioară, pe care este prins piciorul inelar. Cîteodată (de ex. vasele nr. 178, 213, 272, 513 etc.) corpul este însă așa de mult turtit încît, pe lîngă că schimbă oarecum înfățișarea generală a vasului, se îndepărtează cu totul de ceea ce s-ar putea considera ca o sferă retezată la cei doi poli.

Alte detalii de modelare a corpului ne îndreptătesc însă să vorbim de o serie de subvariante sau grupe în cadrul acestei variante principale. Din acest punct de vedere distingem următoarele grupe:

IV 2 a. căni cu corpul sferic unitar;

IV 2 b. căni cu corpul secționat de trei creste verticale;

IV 2 c. căni avînd trei proeminente-colțuri pe corp.

Despre prima grupă firește că nu avem nimic de adăugat la ceea ce s-a spus mai sus, afară de precizarea că tot în rîndurile ei am putea situa și un exemplar cu trei ușoare alveole-caneluri realizate simetric pe corpul vasului (nr. 272).

A doua grupă are, pe corpul aproape întotdeauna destul de turtit, trei creste verticale, terminate la partea inferioară cu un fel de cioc îndreptat în jos (vasele nr. 240, 324 etc.). Aceste

creste sînt realizate uneori organic, prin apăsarea peretelui vasului dinspre interior. O caracteristică destul de frecventă o constituie faptul că la multe dintre vasele cu creste (ca și la acelea cu proeminențe de altfel) corpul este puțin prelung, aspectul de cioc al crestei diametral opuse torții fiind și mai accentuat (de ex. vasul nr. 240).

Ținînd seama de legea generală a simetriei în ceea ce privește formele și decorul, una dintre cele trei creste este situată diametral opus torții—afîindu-se deci în dreptul prelungirii maxime a gurii vasului —, iar celelalte două sînt așezate la distanțe relativ egale între prima creastă și toartă. Aceeași regulă este respectată de altfel aproape în totalitatea cazurilor și pentru plasarea proeminențelor la vasele din grupa următoare, așa încît asupra acestui detaliu nu vom mai reveni.

Proeminențele grupei a treia sînt uneori organice și ascuțite, deși în destule cazuri sînt mai teșite și apar în profil ca niște mameloane, mai ales cînd sînt înconjurate de cercuri împunse. Atunci cînd proeminențele sînt mai accentuate și în același timp ușor îndreptate în jos, aspectul de cioc este, și aci, foarte categoric (de ex. vasele nr. 15 și nr. 160). Există de altfel și vase cu cîte o singură proeminență (nr. 512), dar ele sînt mai puțin numeroase.

De cele mai multe ori piciorul este un inel cilindric, de cîțiva milimetri înălțime, sudat sub corpul vasului. Destul de adesea, însă, el este ușor profilat, fiind sugrumat de o șanțuire la partea superioară, unde face legătura cu vasul; pe zona aceasta este de altfel foarte adesea împuns un ornament destul de simplu. Într-un singur caz piciorul este proporțional mai înalt și are pereții puternic concavi, încît nu mai seamănă deloc a picior inelar (vasul nr. 510).

Torțile cînilor. — Aproape totalitatea torților cînilor cu picior inelar pot fi considerate torți supraînălțate, dar numai cu o precizare prealabilă absolut necesară. Într-adevăr, la foarte multe dintre exemplare toarta se ridică mai mult sau mai puțin deasupra nivelului buzei (uneori chiar foarte mult), pentru ca apoi să se îndoaie în unghi sau să coboare în arc pînă pe corp, unde se lățește și se prinde chiar pe linia celui mai mare diametru orizontal al vasului. Există însă și o a doua categorie, destul de bine reprezentată și ea, la care nu toarta propriu-zisă depășește în arcuirea ei nivelul buzei, ci numai prelungirea sau adaosul modelat în chip foarte variat deasupra torții, chiar la punctul de desprindere a acesteia de pe buza vasului. În felul acesta, privită din profil, toarta propriu-zisă nu mai este supraînălțată, căci se arcuiește de la buză în jos, pînă pe corpul vasului (de ex. nr. 272). Dar întrucît prelungirea sau adaosul trebuie considerat ca făcînd parte integrantă din toartă, credem că nu greșim dacă socotim și aceste torți drept supraînălțate, cu atît mai mult cu cît unele dintre torțile cu asemenea adaosuri depășesc ele însele nivelul buzei.

Singura cană cu picioruș inelar de la Cîrna a cărei toartă nu numai că nu este supraînălțată și nu are nici un adaos la partea superioară, dar coboară brusc de pe buză la partea superioară a corpului, nu provine din săpăturile noastre, fiind păstrată în Muzeul din Craiova (vasul nr. 559).

O altă caracteristică generală a torților o constituie secțiunea lor, care nu este niciodată perfect circulară. Într-adevăr, cele mai multe torți sînt plate sau aproape plate, dar în destule cazuri au cîte o creastă longitudinală. Cînd sînt mai masive, ele au o secțiune relativ triunghiulară. Tot o caracteristică comună poate fi considerată arcuirea lor pe traseu.

Elementele specifice asupra cărora socotim că trebuie pus accentul stau însă în legătură cu felul cum este modelată toarta la partea superioară — fie că este vorba de torți realmente supraînălțate, fie că este vorba de torți care au un adaos la partea superioară. Din acest punct de vedere se pot constitui trei grupe:

- a. torți supraînălțate, uneori ușor lățite la punctul de maximă înălțare și frînte în unghi drept înainte de a coborî spre corpul vasului;
- b. torți cu un adaos sau prelungire la partea superioară;
- c. torți mai mult sau mai puțin supraînălțate și modelate cu o șa cu colți la partea superioară, intrînd astfel în categoria *ansae-lor lunatae*.

Prima grupă de torți este caracteristică pentru toate variantele descrise de noi în această mare categorie de vase, iar celelalte două grupe nu se întîlnesc decît la cîmile cu picior.

a. Torțile din prima categorie sînt destul de comune. Indicăm totuși cîteva, pentru a ușura identificarea lor de către cititor. Unele nu sînt deloc lățite la partea superioară, avînd aceeași lățime pe tot traseul (de ex. nr. 258), dar acestea sînt cele mai puțin frecvente. Cele mai nume-

roase sînt torțile care — după ce se lătesc ușor la punctul de coborîre — se subțiază pe traseu, pentru ca apoi să se lătească iar spre punctul de prindere pe corpul vasului; cîteodată arcuirea laturilor este abia perceptibilă (ex. nr. 240 etc.), dar alteori ea este foarte accentuată (ex. nr. 215). Creasta formată la linia de indoire a torții (deci punctul cel mai ridicat pe care îl atinge toarta în traseul său) poate fi perfect orizontală (vasele nr. 157 și 186 etc.), ușor convexă (ex. nr. 185), sau puțin concavă (ex. nr. 229). Cînd însă toarta este modelată cu secțiunea triunghiulară, avînd și o creastă longitudinală bine marcată de-a lungul întregului traseu arcuit, atunci firește că și la linia de maximă înălțare creasta respectivă capătă un aspect unghiular (ex. vasul nr. 213).

b. Prelungirea (sau adaosul) de la partea superioară a unora dintre torți este un lob modelat anume și despre care s-ar putea presupune că avea și un rol practic, folosind la sprijinirea degetului mare al mîinii cu care era apucată cana de toartă. Formele pe care le ia acest lob sînt relativ puține, deși numai rareori se întîlnesc exemplare întru totul identic modelate. Pe de altă parte, mai trebuie precizat că, în afară de puține excepții, modelate oarecum în formă de prismă (și care deci au mai puțin dreptul la denumirea de lobi), toți ceilalți lobi sînt subțiri și plați.

Printre cei mai simpli sînt aceia de formă relativ dreptunghiulară sau trapezoidală, cu colțurile ușor rotunjite (de ex. nr. 258, 339 și 507); uneori ei sînt sugrumați la baza de legătură cu toarta, pentru a se detașa astfel în chip mai categoric. Unele torți au lobul dreptunghiular modelat cu trei colțuri la partea superioară (de ex. nr. 511), iar într-un caz cele două colțuri laterale (din păcate rupte) se arcuiu spre interior, luînd astfel aspectul unor coarne (vasul nr. 510) și semănînd, probabil, din acest punct de vedere, cu toarta *lunata* cu coarne a vasului nr. 519 (vezi mai jos). Destul de simpli sînt și lobi cu marginea superioară convexă, avînd două ușoare colțuri laterale și fiind de asemenea sugrumați spre punctul de legătură cu toarta (de ex. nr. 334). Urmează o serie de lobi modelați oarecum în formă de romb, dar cu colțul de prindere la toartă transformat într-o limbă mai lată (nr. 272). Majoritatea acestor lobi rombici au însă colțurile laterale ușor rotunjite (ex. nr. 373) și uneori chiar cu marginile mai arcuite (ex. nr. 442), îndepărtîndu-se astfel de forma de romb. Cîțiva dintre acești lobi « rombici » sînt de altfel dați pe spate, toarta oferînd în felul acesta un profil destul de original, mai ales cînd prelungirea-lob este destul de înaltă (de ex. nr. 377).

În ceea ce privește unicul exemplar la care prelungirea destul de înaltă este modelată ca o prismă cu secțiunea relativ rombică (nr. 127), menționăm că deoarece muchiile laterale se termină la partea superioară cu colți, această prelungire, privită de la spate, are și ea aspectul unui romb.

c. De la torțile cu creasta ușor concavă din prima grupă, se poate trece la toarta cu o sîntuire mai accentuată (ex. nr. 514) și apoi la altele cu o șa cu colțurile laterale mai puțin (nr. 515) sau mai mult marcate (vasele nr. 178 și nr. 518), ultimele fiind veritabile *ansae lunatae*, așa cum am întîlnit și la cîteva străchini (vezi mai sus, p. 142). Una dintre căni are de altfel ade-vărate coarne cu colțurile puternic arcuite și întoarse unul spre altul (vasul nr. 519), constituind la Cîrna un *unicum*, deși aparține incontestabil seriei de *ansae cornutae*.

V. Vase cu corpul relativ sferic și fără adevărate torți (pl. CIX)

Fără să fie prea numeroase, aceste vase au fost întîlnite în circa 20% din mormintele săpate de noi la Cîrna, descoperindu-se în total 27 de exemplare. Ele reprezintă una dintre cele mai caracteristice forme ceramice ale necropolei Cîrna și ale întregului grup cultural căruia îi aparține aceasta. Trebuie remarcat de altfel că, exceptînd vasul dublu nr. 370, ele sînt singurele vase de la Cîrna pentru care s-au modelat căpăcele speciale. În cîteva dintre mormintele în care s-au descoperit astfel de vase, s-au găsit și căpăcelele respective — uneori stînd încă pe gura vasului. Pe de altă parte, n-am întîlnit niciodată asemenea căpăcel în vreun mormint din care lipsea un vas cu corpul sferic turtit.

De dimensiuni întotdeauna mici — unele abia avînd 5 cm înălțime și nici unul nedepășind 11 cm — aceste vase au jucat aproape întotdeauna rolul de vase secundare. Singura excepție constatată de noi între cele 22 de morminte în care le-am găsit o constituie mormintul XLI, unde vasul sferic turtit a fost folosit chiar drept urnă, deși în chip firesc abia putea conține un pumn de oscioare. Cît privește locul unde au fost găsite în morminte exemplarele folosite ca vase

secundare, putem preciza că cele mai multe se aflau în interiorul vasului urnă (nouă exemplare); celelalte se aflau pe umărul urnei, între cele două străchini-capace, în gura urnei și, în sfârșit, direct pe pământ lângă urnă sau printre celelalte vase depuse pe pământ. Pe de altă parte, faptul că destul de adesea ele au fost puse împreună cu căpăcelul și acoperite de acesta, pare a ne îndreptăți să presupunem că, în momentul așezării în mormint, ele erau pline cu anumite lichide sau substanțe cărora li se atribuiau poate unele însușiri speciale — sau urmau să-l însoțească pe mort în « călătoria » lui spre alte meleaguri și să-i folosească și acolo.

Și în cadrul acestei forme ceramice se poate vorbi despre mai multe variante, însă ele se deosebesc destul de puțin unele de altele, așa încît preferăm să nu ne oprim decît pe scurt asupra particularităților fiecărei variante, insistînd mai mult asupra trăsăturilor generale comune.

Într-adevăr, se pot distinge pe de o parte unele variante în funcție de gradul de turtire a corpului (cîteva exemplare avînd totuși corpul aproape perfect sferic și deci foarte puțin turtit), după cum s-ar putea alcătui subgrupe diferite pornind de la prezența sau de la lipsa piciorușului inelar, a micilor tortițe decorative, a colțurilor sau proeminențelor de pe corp, și așa mai departe. Dar întrucît o asemenea împărțire prealabilă ar duce la o repetare inutilă a unora dintre detaliile caracteristice și totodată s-ar putea crea impresia că deosebirile acestea ar fi mai esențiale decît sînt în realitate, le înglobăm într-o descriere unitară.

În linii generale, se poate vorbi de trei părți componente ale acestor vase: buza, corpul și piciorușul. De la această regulă generală nu face excepție decît două-trei exemplare, care *nu* au și picior. Dar nu încapă nici o îndoială că — deși acestea din urmă reprezintă o varietate mai simplă — cele mai caracteristice sînt tocmai cele cu picior inelar.

În ceea ce privește buza acestor vase (cu gura întotdeauna circulară), ea este uneori scundă, abia avînd 1 cm înălțime, fiind perfect sau aproape perfect verticală (vasele nr. 77 și 14 etc.). Destul de multe exemplare au însă buza proporțional ceva mai înaltă și totodată puțin aplecată spre interior (nr. 134 și 343). Cînd însă această buză se transformă într-un adevărat gît care reprezintă aproape o treime — și uneori chiar mai mult — din înălțimea totală a vasului, este clar că aspectul general al acestuia se depărtează de forma tipică și exemplarele respective pot da impresia că aparțin unei forme deosebite. Este vorba însă numai de variante diferite în cadrul aceleiași forme. Acest gît destul de înalt poate fi tronconic, avînd uneori la rîndul lui o buză individualizată, fie prin șanțulețul ce aleargă la cîteva milimetri sub ea (de ex. vasul nr. 432), fie prin ușoara ei răsfrîngere în afară (vasul nr. 29), deși se întîlnesc și exemplare la care gîtul este retezat orizontal la gură, fără nici o individualizare a buzei (ex. nr. 419). Cîteodată, gîtul este însă aproape perfect cilindric și destul de înalt, fie lipsit de sublinierea buzei (nr. 217), fie cu buza ușor răsfrîntă în afară (nr. 60). Linia de legătură dintre gît (sau buză) și corpul propriu-zis este întotdeauna bine marcată, iar la toate exemplarele decorate (care reprezintă aproape totalitatea vaselor de acest tip) ea este subliniată și printr-un element al decorului (în speță o linie orizontal împunsă).

Exemplarele cu corpul aproape perfect sferic și retezat ușor la cei doi poli sînt destul de puțin numeroase (de ex. vasele nr. 67 și 191), căci majoritatea vaselor au corpul mai mult sau mai puțin turtit; cîteva sînt chiar exagerat de turtite (vasele nr. 217 și 278). Dar în afară de această deosebire în legătură cu gradul de turtire, se pot observa două variante principale în funcție de felul cum este modelat corpul. O serie de vase au cîte patru proeminențe organice pe corp, modelate întocmai ca la cîmile cu torți supraînălțate, în timp ce altele au numai creste verticale — de asemenea similare aceloră de pe cîni. O categorie intermediară o constituie vasele cu cîte patru proeminențe aplicate (și deci nu împuse dinspre interior, ca acelea organice), de diferite forme, între care trebuie remarcate în chip special proeminențele lungi orizontale, tăiate în muchii și perforate vertical (ex. vasul nr. 134). În regulă generală, aceste proeminențe (de cele mai multe ori cîte patru, dar în unele cazuri numai cîte două) sînt așezate simetric pe linia celui mai mare diametru orizontal al vasului, dar uneori și puțin sub nivelul acestuia. Destul de des atît colțurile cît și proeminențele sînt îndreptate pieziș în jos, ca la cîmile cu toarta supraînălțată. Ținînd seama atît de dimensiunile mici ale vaselor și cu atît mai mult de acelea ale proeminențelor însele, este sigur că singurul lor rol utilitar era acela de a sluji la fixarea căpăcelilor prin sforile ce se petreceau prin găurile respective.

Într-un singur caz, pe corpul vasului au fost plasate două tortițe, și anume pe umăr, îndreptate pieziș în sus dar perforate vertical (vasul nr. 191), iar la alte vâscioare se pot observa

cîte două tortițe miniaturale pe buză (ex. vasul nr. 304). Aceste tortițe trebuie considerate drept elemente decorative, deoarece nu puteau fi de nici un folos.

În sfîrșit, trebuie să amintim că două exemplare (nr. 533bis și 566) au între buză și corp un fel de colac în relief, care le dă un aspect puțin deosebit din acest punct de vedere, amintind de profilul urnelor cu două etaje.

În ceea ce privește baza acestor vase, ea este modelată în regulă aproape generală în formă de picioruș inelar lipit de fundul vasului, uneori ușor sugrumat la linia de sudură, alteori perfect cilindric.

În sfîrșit, precizăm că varianta fără picior nu este cunoscută la Cîrna decît prin două exemplare (nr. 28 și 191), cu fundul plat realizat prin retezarea orizontală a corpului.

VI. Căpăcele pentru vasele cu corpul sferic turtit (pl. CIX)

După cum am spus și mai sus, cîteva dintre vasele cu corpul sferic mai mult sau mai puțin turtit au fost depuse în mormintele respective împreună cu căpăcelul destinat să le acopere. Aceste căpăcele sînt adevărate piese-miniaturi, fiind destinate unor vâscioare a căror gură abia are un diametru de cîțiva centimetri; ele sînt modelate în așa fel încît intră parțial în gura vaselor și deci nu puteau fi decît foarte mici. În speță, diametrul celui mai mare are 5 cm, iar înălțimea lui abia atinge 1,8 cm, în timp ce la exemplarul cel mai mic aceste două dimensiuni sînt respectiv de 3,2 cm și de 1,8 cm.

Printre puținele exemplare găsite în săpăturile noastre, șapte aparțin unei forme mai complicate și unul unei forme mai simple. Privite de sus, toate au o formă mai mult sau mai puțin rombică, însă în timp ce la primele acest romb are ambele diametre relativ egale, la ultimul exemplar diametrul longitudinal este aproape de două ori cît celălalt. Deosebirea esențială dintre cele două variante nu constă însă numai în această particularitate, ci în întreaga lor structură. Într-adevăr, unicul exemplar ce aparține ultimei variante (nr. 192) are fața superioară perfect plată, iar mijlocul feței inferioare — ușor bombată — este modelat ca un cerc în relief: marginea este teșită și în muchii, fiind perforate numai cele două colțuri depărtate ale rombului. În felul acesta, căpăcelul putea acoperi gura foarte îngustă a vasului respectiv, cercul reliefat intrînd în gură, iar colțurile mai ascuțite depășind-o lateral. Pe de altă parte, găurile care perforau aceste colțuri aveau un rol cu totul practic: petrecindu-se cite o sforicică prin fiecare gaură a căpăcelului și prin fiecare toartă a vasului, capacul putea fi în felul acesta fixat perfect pe vas.

Celelalte căpăcele (nr. 44, 61, 108, 192, 200, 279 și 326) — pe care le-am asemuit cu «pălăriile mexicane» — sînt mult mai deosebite și constituie o formă specifică culturii cîmpurilor de urne. Dacă, privite de sus, aceste căpăcele se înscriu într-un romb cu unghiurile aproape egale, în schimb structura lor este mult mai complicată: partea centrală are o înfățișare de con cu laturile ușor arcuite, gol în interior (constituind astfel «calota» pălăriei), iar restul («borurile» pălăriei) este ridicat în sus, cu cele patru colțuri desfăcute pieziș lateral. Din pricină că vîrfurile conului este uneori înconjurat cu unul sau mai multe cercuri împunse sau crestate, el apare în profil ca și cum ar fi înconjurat de unul sau mai multe colace în relief. «Blorurile» sînt și ele uneori groase și tăiate în muchii, iar într-un anumit caz (vasul nr. 326) laturile rombului sînt ușor arcuite în afară, așa încît — văzut de profil — vâsciorul pare a avea colțurile retezate, deși această impresie nu corespunde realității.

Căpăcelele aparținînd acestei variante au întotdeauna diametrul «bazei» ceva mai mic decît diametrul gurii vasului pe sau lingă care au fost găsite, așa încît ele intră puțin în gura vasului, închizînd-o perfect.

Ținînd seama de faptul că toate cele șapte căpăcele de acest fel descoperite de noi aveau colțurile perforate și se aflau exclusiv în morminte care conțineau vâscioare cu corpul sferic turtit avînd patru colțuri sau patru proeminențe perforate *vertical*, este sigur că prin aceste găuri se petreceau sfori care erau apoi trecute prin găurile din colțurile căpăcelor. Acest fapt duce la concluzia sigură că un asemenea căpăcel nu putea fi pus la împlinire pe gura vasului, ci trebuia să se țină seama tocmai de această corespondență a colțurilor lui cu colțurile sau proeminențele vasului. Concluzia noastră este confirmată și de cele cîteva cazuri în care căpăcelele au fost descoperite chiar pe vasele respective (mormintele X, XIV, XXVIII și LX), unde într-adevăr colțurile căpăcelor se aflau în dreptul proeminențelor vasului.

VII. Vase duble — « solnițe » (pl. CIX)

Atit în săpăturile noastre, cit și în materialul achiziționat de la Cirna, figurează o serie de vase de o formă specială, care — avind două recipiente identice, legate printr-o toartă și printr-o altă punte de legătură, — amintesc de solnițele vremii noastre, fără ca, bineînțeles, această asemănare formală să poată determina și rostul lor în viața comunităților de acum mai bine de trei milenii. Majoritatea exemplarelor descoperite la Cirna sînt însă fragmentare, păstrindu-se de obicei un singur recipient, cu o parte din toarta de legătură; în săpăturile noastre nu s-au găsit decît două exemplare întregi sau aproape perfect întregibile (vasele nr. 59 și 370), iar dintre piesele achiziționate în sat unul singur a fost întreg (de fapt rupt în două și întregit de noi: vasul nr. 534). Dimensiunile lor sînt foarte variate — de la vascioare al căror corp nu depășește cîteva centimetri, pînă la vase de mari dimensiuni, ajungind (fără toartă) la înălțimea de 13 cm.

Tocmai această varietate de dimensiuni explică și întrebuițarea lor diferită în morminte; unele dintre exemplarele-jumătăți au fost folosite ca urne (vasele nr. 84 și 303), iar altele drept capace pentru urne netipice (nr. 73). Toate aceste urne și capace netipice erau însă de dimensiuni destul de mari. În schimb, atunci cînd vasele duble au fost depuse în morminte ca vase secundare, ele erau de dimensiuni mijlocii (nr. 59) sau mici (nr. 370).

Din punctul de vedere al felului cum sînt legate cele două recipiente ale acestor vase duble, se poate vorbi de două variante: una cu toarta puternic supraînălțată, ca o buclă de fundă, și alta fără asemenea toartă. Iar în legătură cu felul cum a fost modelată baza acestor vase, ne aflăm de asemenea în fața a două variante: una cu baza orizontală, simplă, și alta cu picior inelar. În fapt, dintre exemplarele întregi și fragmentare provenind de la Cirna, numai unul singur nu a avut toarta supraînălțată, și numai două (dintre care și acela fără toartă supraînălțată) au picior inelar, realizat întocmai ca la căni, așa încît asupra acestui detaliu nu vom mai reveni.

În privința formei generale a corpului exemplarelor mari și mijlocii, am putea spune că, într-un anumit fel, corpurile recipientelor ar putea fi considerate drept două sfere retezate mai mult la partea superioară și mai puțin la aceea inferioară. Firește că această generalizare ar putea da o imagine relativ greșită, și de aceea trebuie adăugate unele precizări. Partea inferioară a corpului este relativ tronconică, cu peretele mai mult sau mai puțin arcuit și cu baza întotdeauna largă și perfect orizontală. La partea superioară, peretele acestui trunchi de con se arcuiește puternic, ca un umăr bine conturat, care trece apoi în gîtul de obicei mai îngust (vasele nr. 73, 84, 270 și 303). Aceste exemplare sînt mai apropiate, în liniile lor generale, de unele străchini înalte. Unul dintre ele are de altfel pe corp și trei proeminențe (nr. 303). Alteori corpul este proporțional mai înalt, fie că gîtul este inexistent și înlocuit cu o buză ușor verticală (nr. 59), fie că dimpotrivă gîtul este excesiv de înalt (nr. 535). Alături de aceste două variante destul de deosebite, putem semna încă una (nr. 536), la care corpul este destul de turtit și gîtul, deși înalt, mai strîmt decît la ultimul exemplar amintit. Cit privește ambele exemplare mici și decorate, corpul celor două recipiente seamănă perfect cu acela al unor căni cu corpul sferic turtit, cu creste verticale pe corp (vasul nr. 534) sau fără asemenea creste (vasul nr. 370). Asemănarea cu cămile tipice este sporită și de prezența piciorului inelar.

În privința felului cum sînt legate cele două recipiente gemene ale vaselor duble, putem vorbi de o trăsătură general comună și de unele deosebiri. Într-adevăr, recipientele gemene au întotdeauna o îndoită legătură: una pe corpul propriu-zis și alta la buză. Legătura de pe corp este situată la punctul de maximă arcuire a acestuia — adică pe așa-zisul umăr arcuit al lui —, fiind realizată fie prin îngroșarea peretelui și lipirea directă a celor două recipiente în punctul de sudură (vasele nr. 370 și 534), fie dimpotrivă printr-un fel de punte cu secțiunea ovală, lungă de cîteva centimetri (vasele nr. 59, 73, 270 și 303). Se pare, de altfel, că puntea de legătură era caracteristică pentru exemplarele mari și mijlocii, în timp ce sudarea aproape directă a recipientelor este specifică exemplarelor mici.

Cealaltă legătură a celor două recipiente gemene este situată la partea superioară și are — la aproape totalitatea exemplarelor — forma unei torți puternic supraînălțate, modelată ca o panglică uneori foarte lată și alteori mai îngustă. La exemplarul mic cu picior inelar, toarta este modelată întocmai ca torțile supraînălțate ale multor căni (vasul nr. 534). Numai la celălalt vas dublu cu picioruș inelar legătura de la buză nu a fost modelată în formă de toartă, ci ca o altă punte, aproape cu totul plată și foarte lată, perforată la mijloc pentru a putea fi introdus un dop cilindric care menținea capacul de vas.

Cu aceste cîteva precizări, putem considera încheiată descrierea vaselor duble, rămînînd să ne mai oprim tot aci și asupra capacului ultimului vas menționat (vasul nr. 370). Acesta are forma unui scut în formă de 8, avînd la mijloc două mici colțuri laterale și fiind perforat chiar pe această punte de legătură dintre cele două discuri circulare. Fața superioară a discurilor este bombată și are chiar un mic vîrf la mijloc, fața inferioară fiind și ea convexă. Forma acestui căpăcel este cu totul originală, el fiind realizat în chip special pentru a putea fi așezat pe vâsciorul dublu fără toartă suprainălțată.

În ceea ce privește dopul relativ cilindric care, petrecut prin gaura capacului și prin aceea a punții de legătură dintre buza celor două recipiente, ținea capacul fixat de vas, el a fost modelat la partea superioară în formă de păsărică și reprezintă pînă acum — ca și capacul de altfel — un *unicum* ingenios și chiar artistic modelat.

VIII. Diferite vase de forme mai puțin comune (pl. CIX)

Sub această denumire generică vom descrie o serie de vase de forme deosebite, întîlnite aproape toate numai în cîte unul sau două exemplare.

1. *Cană cu corpul în două etaje* (vasul nr. 186), care se deosebește de obișnuitele căni cu toarta suprainălțată tocmai prin faptul că gîtul a fost înlocuit printr-un al doilea corp, suprapus celui dintîi. Deasupra etajului superior se află o buză ușor răsfrîntă în afară și îngroșată, de pe care pornește o toartă suprainălțată ce coboară pe etajul inferior al corpului; acesta este modelat întocmai ca la cănile cu trei colțuri-proeminențe și stă pe un picioruș inelar.

2. *Vas al cărui corp sferic pare a fi fost modelat pe un fund de strachină cu picior* (nr. 16). În momentul descoperirii am fost înclinați să credem că este vorba de două vase deosebite, care fiind puse unul în celălalt s-au lipit în urma acțiunii focului rugului. Dar examinarea lui a dovedit că acest ciudat vas a fost modelat așa cum l-am găsit noi. Într-adevăr, vasul cu corpul sferic turtit și cu o buză verticală are ca fund însuși fundul unei străchini (?) cu picior cilindric ceva mai înalt. Restul străchini a fost însă rupt din vechime, așa încît este greu de precizat cum va fi fost modelat vasul în totalitatea lui. Pare destul de greu să admitem că meșterul olar a realizat intenționat o asemenea formă hibridă; totuși, întrucît nu se poate presupune că este vorba de o sudură ulterioară a două vase diferite, sîntem nevoiți să rămînem la prima explicație și să credem că meșterul a modelat un vâscior în interiorul altuia mai mare.

3. *Vâscior avînd pe corp o creastă teșită* (nr. 378). La prima vedere, pare a fi vorba de un vas din aceeași categorie cu cel precedent, deoarece jumătatea superioară a corpului — modelat ca o emisferă retezată la partea superioară — face impresia că ar fi lipită pe un fel de strachină cu picior inelar. Totuși, creasta despre care am amintit nu mai reprezintă peretele rupt al altui vas, ci face parte organică din același vas, fiind chiar decorată.

4. *Vas în formă de pasăre* (nr. 540), avînd corpul modelat ca o sferă turtită, larg deschisă la partea superioară, marginea ridicîndu-se și prelungindu-se într-o parte în formă de gît și de cap de pasăre; pe corp are trei proeminențe perforate vertical, iar la bază un picior inelar.

5. *Întrucîtva înrudit cu vasul precedent* este altul (nr. 438), care ar fi putut fi descris ca o variantă a vaselor cu corpul sferic turtit și cu proeminențe, deoarece nu se deosebește de acestea decît prin faptul că, în locul uneia dintre proeminențe, se ridică vertical un gît terminat la nivelul buzei cu un cap de pasăre stilizat.

6. *Altă formă de vas-pasăre* este reprezentată de vasul pe care l-am asemuit și cu un opaiț (nr. 271); și el are corpul sferic ușor turtit, cu un gît umflat ca un colac sau ca un turban întocmai ca la unele vase cu corp sferic turtit, fără torți și cu picior inelar, avînd însă deasupra un gît puternic ce se ridică pieziș pînă la nivelul gurii și se termină într-un cap de pasăre stilizat. Se poate spune că această formă este un compromis între cele două precedente.

7. În săpăturile noastre am găsit un vâscior spart (nr. 209), iar printre vasele achiziționate la Cîrna se află alte două (nr. 537 și 538), a căror formă este intermediară între un pahar și un borcan înalt tronconic. Toate sînt de dimensiuni mici, nedecorate, iar unul are pe buză doi mici lobi perforați vertical (nr. 537).

8. *Tavă cu patru picioare* (vasul nr. 541), de formă lunguiată-romboidală și sprijinindu-se pe patru picioare (dintre care două rupte din vechime) modelate oarecum în formă de picioare omenеști. Marginea tăvii era reliefată, iar cele două perechi de picioare erau legate printr-un fel

de punte vălurită. Nu încapă nici o îndoială că această tavă — ca și cele trei vase descrise în paragrafele precedente — a fost folosită mai degrabă în legătură cu cultul decît în viața de toate zilele. Nu ar fi deloc exclus ca pe ea să fi fost puse ofrande în timpul ceremoniei incinerării, sau alimente o dată cu depunerea resturilor incinerate și a celorlalte vase în mormînt.

★

Repartiția pe forme a vaselor descoperite în necropola de la Cîrna

Urne tipice	Urne cu 2 etaje	Urne și vase cu 2 torți coborînd de la gură	Străchini-capace cu gura în 4 colțuri	Străchini-capace cu gura rotundă	Străchini cu picior	Căni și cești cu toartă	Vase cu corpul sferic turtit	Căpăcele pentru vasele precedente	Vase duble	Diverse alte vase	Total
68	25	19	73	30	9	125	27	8	7	25	416

CAPITOLUL II

DECORUL CERAMICII (pl. CX — CLI)

DECORUL ceramicii de la Cirna, extrem de bogat, a fost realizat printr-un număr redus de procedee. Cea mai mare parte a ornamentelor a fost făcută prin tehnica împunsăturilor cu instrumente lucrate dintr-un material dur, altele prin imprimarea unor matrițe și roțițe dințate pe peretele vaselor și câteva — extrem de rare — au fost obținute prin adevărate incizii. Unele linii orizontale (frecvente în special pe gîtul cănilor) au fost obținute prin purtarea apăsată pe pasta încă moale a unui instrument cu vârful bont, așa încît au rezultat un fel de linii adîncite sau mici șanțulețe foarte înguste, cu profilul uneori în unghi drept, care se deosebesc de ornamentele incizate în adevăratul înțeles al cuvîntului. În sfîrșit, unele liniuțe verticale seamănă la prima vedere cu creștăturile, dar ele nu sînt decît tot impresiuni făcute uneori cu un vîrf ascuțit ca acela al unei șurubelnițe, de pildă, și eventual cu roțița dințată.

Cît privește ornamentele reliefate, ele se rezumă pe de o parte la proeminențele unora dintre urne, la acelea ale vaselor cu două torți, ale majorității cănilor, ale vâscioarelor cu corpul sferic și ale altor cîteva vase, iar pe de altă parte la canelurile întîlnite pe urne, străchini-capace, căni și alte vase. Intrucît asupra proeminențelor am stăruit atît cît era necesar cu prilejul descrierii formelor ceramicii, nu vom mai reveni asupra lor decît incidental, atunci cînd ele joacă și un anumit rol în desfășurarea sau centrarea decorului. În ceea ce privește canelurile, ele vor fi menționate pentru fiecare formă în parte, după descrierea celorlalte ornamente tipice, tocmai pentru că în ornamentarea ceramicii de la Cirna canelurile nu pot fi considerate un element de primă importanță. În destule cazuri — și mai ales la căni, la urne și la vasele cu cîte două torți — canelurile sînt nu numai alăturate celorlalte categorii de ornamente, dar sînt uneori chiar subliniate prin puncte impuse de-a lungul creștelor reliefate și în felul acesta sînt introduse în desfășurarea generală a unora dintre combinațiile ornamentale.

Toate aceste mijloace tehnice de ornamentare au fost cunoscute și folosite în chip curent pentru produsele ceramice descoperite în cultura cîmpurilor de urne a epocii bronzului din zona ei sud-estică de răspîndire, așa încît nu ni se pare necesar să ne referim aci la una sau alta dintre necropole și așezări pentru a stabili acest paralelism de ordin general.

1. Ținînd seama de numărul foarte redus de obiecte metalice descoperite în cele 116 morminte săpate de noi la Cirna — și totodată de faptul că toate au fost aproape sigur piese de podoabă —, presupunem că cea mai mare parte, dacă nu chiar totalitatea instrumentelor cu care erau realizate motivele decorative ale ceramicii, erau făcute din lemn sau din os și nu din metal. Fără îndoială că descoperirea unora dintre uneltele însele cu care s-au realizat ornamentele ar fi fost de mare interes, dar la asemenea descoperiri ne-am putea aștepta cel mult în cuprinsul unor așezări și nu în inventarul mormintelor unei necropole. Cert este că asemenea instrumente, din

lemn sau mai probabil din os (deoarece lemnul din orice esență se tocea mai repede și nu mai putea reda ornamentul atît de precis), erau destul de variate. Într-adevăr, dacă toate ornamentele ar consta din linii împunse, din puncte înșirate sau din linii incizate, nu ar fi fost nevoie în general decît de sule cu vîrf fin și bine ascuțite. Dar chiar multe dintre ornamentele împunse presupun instrumente mai complicate, pentru a nu mai pomeni despre ornamentele imprimate, pentru realizarea cărora era nevoie de o matriță, mai simplă sau mai complicată, precum și de roțițe dințate.

a) Ar putea părea firesc să începem observațiile noastre în legătură cu tehnica decorării ceramicii de la Cîrna cu cel mai simplu procedeu — acela al inciziei simple. Credem însă că nu greșim lăsîndu-l pe acesta la urmă, tocmai pentru că în ceramica tuturor cîmpurilor de urne ale culturii căreia îi aparține și necropola de la Cîrna, decorul incizat este cel mai puțin caracteristic și cel mai rar întîlnit. Dimpotrivă, tehnica decorului împuns și aceea a decorului imprimat cu matrița sînt cu mult cele mai frecvente, așa încît începem cu ele.

Cele mai simple și totuși mai puțin numeroase ornamente împunse au fost realizate cu un instrument cu un vîrf simplu, subțire și bine ascuțit. Cu acest instrument meșterul făcea simultan o operație dublă, pentru a obține decorul dorit: purtînd apăsător vîrfurile instrumentului pe pasta încă foarte moale a vasului, el trasa în felul acesta ornamentul din ea, dar întrucît apăsarea era făcută ritmic și diferind în intensitate, în interiorul liniei și deci de-a lungul traseului ei se realizau împunsături succesive la distanțe aproape perfect egale — procedeu numit « Stichkanaltechnik ». La o observare mai puțin atentă a decorului, s-ar putea crede că meșterul realiza în primul rînd motivele prin simple incizii, revenind apoi și făcînd împunsături cu sula pe întregul traseu al decorului. Dar, ținînd seama de aspectul general al desenului, este aproape sigur că explicația dată mai sus în privința manierei sau tehnicii de obținere a decorului împuns este exactă. De altfel, același lucru rezultă și din observarea motivelor executate cu instrumente cu vîrf dublu sau triplu (adică crestat o dată sau de două ori).

Multe dintre ornamentele care par realizate cu un vîrf dublu sau triplu au putut fi realizate însă prin imprimare cu diferite roțițe mici, de os sau de lut (și mai puțin probabil de lemn), cu zimți reguțați — dubli sau tripli — și paraleli. Aceste roțițe puteau asigura pe de o parte posibilitatea executării mai rapide a decorului, iar pe de altă parte uniformitatea traseului decorului respectiv. Asupra acestei probleme vom reveni atunci cînd ne vom ocupa cu ornamentele imprimate, dar trebuie făcută aci încă o precizare. De multe ori, chiar după o observare foarte atentă, nu se poate afirma cu siguranță dacă un anume ornament a fost executat cu vîrfuri duble sau triple, ori dimpotrivă cu roțițe speciale, dințate. Într-adevăr, dacă atunci cînd traseul decorului nu este prea regulat, este evident că el a fost făcut cu diferite instrumente ascuțite, în schimb atunci cînd traseul este foarte regulat, am fi înclinați în primul moment să credem că el a fost executat cu roțița. Pentru a putea face o afirmație categorică în acest sens, ar fi trebuit însă să fi avut posibilitatea de a executa noi înșine negative după cele mai multe dintre ornamentele asupra cărora există îndoială în ceea ce privește tehnica folosită pentru decorul lor, negative pe care să fi urmărit apoi dacă unele particularități sau neregularități ce se constată din loc în loc se repetă la intervale regulate. Odată constatată această repetare regulată a unor particularități sau chiar greșeli, am fi putut afirma fără ezitare că decorul sau porțiunile de decor ale unui vas au fost sau nu executate prin împunsături sau cu roțița. Întrucît însă este evident că nu se puteau executa sute și chiar mii de negative numai pentru a rezolva această problemă în legătură cu detaliile tehnice ale decorului fiecărui vas în parte, ne mulțumim cu aceste observații și nu vom afirma despre un anumit decor sau despre o anumită porțiune de decor că a fost executată cu roțița dințată decît atunci cînd lucrul apare incontestabil. Pentru toate celelalte cazuri ne vom referi mereu la ornamente împunse — cu vîrfuri simple, duble sau triple (linii dublu-împunse, linii triplu-împunse etc.).

Pe de altă parte, în unele cazuri în care se poate face ușor precizarea tehnicii de lucru, am constatat că unele elemente ale aceluiași motiv ornamental au fost executate în tehnica împunsăturilor, iar altele cu roțițe dințate, rezultatul fiind de altfel destul de apropiat.

Revenind la tehnica executării ornamentelor împunse, se poate afirma că instrumentele respective nu erau ținute cu vîrfurile perpendiculare pe peretele vasului ce trebuia decorat, ci înclinat, unghiul dintre instrument și vas nedeșăvîșind însă 40—50°. Faptul acesta rezultă în chip clar din direcția pe care o au aceste împunsături, care nu pătrund perpendiculare în peretele vasului, ci pieziș. În felul acesta, intensitatea cu care meșterul apăsa instrumentul pe vas alterna ritmic: atunci cînd apăsa mai intens, se realiza și împunsătura, iar cînd apăsa mai ușor se obținea numai

linia-șanțuleț. Apăsarea mai puternică nu era făcută de altfel în loc, ci împungînd ușor instrumentul înapoi (față de punctul de plecare al liniei), așa încît este vorba de o adevărată revenire ritmică și deci de o mare îndemînare.

Alt detaliu tehnic ce se poate reconstitui fără dificultate dacă examinăm cu atenție ceramica de la Cîrna privește direcția ductului decorului împuns. Liniile verticale (sau aproape verticale) și celea piezișe erau trasate întotdeauna de sus în jos, iar împunsăturile — fiind realizate prin apăsarea ritmică *înapoi* — pătrundeau dimpotrivă de jos în sus în peretele vasului. Liniile motivelor sau porțiunilor de motive mai mult sau mai puțin horizontale erau executate de la stînga la dreapta (cum este și firesc de altfel pentru orice om care ține instrumentul în mîna dreaptă), împunsăturile din cuprinsul liniilor fiind realizate dimpotrivă prin reveniri de la dreapta spre stînga. În schimb, atunci cînd linia decorului avea un traseu puternic curbat sau aproape circular, metoda de lucru varia: la vasele mici, pare sigur că meșterul nu ridica instrumentul de pe vas, ci se ajuta mișcînd ușor după nevoie vasul cu mîna stîngă, în care îl și ținea. În acest fel, linia motivului este continuă și împunsăturile sînt toate împunse în continuare în aceeași direcție.

Pentru executarea motivelor care aveau în compoziția lor linii curbe și cu atît mai mult pentru acelea cu traseu circular sau aproape circular, mai ales la vasele mari, linia circulară sau puternic arcuită nu putea fi realizată în continuare din aceeași direcție fără ridicarea instrumentului de pe vas. Căci, dacă ținem seama de rotirea motivului, atunci cînd instrumentul ajungea într-un punct în care traseul ar fi trebuit să fie făcut de la dreapta la stînga, meșterul ridica instrumentul de pe vas și îl aducea din nou la punctul de plecare, de unde îl mînuia fie schimbîndu-și el însuși poziția, fie schimbînd-o pe a vasului, fie — în sfîrșit — în cazuri excepționale, trecînd instrumentul în mîna stîngă. De aceea împunsăturile din interiorul liniilor-șanțulețe nu au fost făcute niciodată prin apăsarea vîrfului în jos, ci numai în sus și aproape întotdeauna de la dreapta la stînga.

Excepțiile la regula de trasare a desenului de la stînga spre dreapta se rezumă în realitate la una singură, generalizată: trasînd, de pildă, în jurul buzei sau pe gîtul unui vas cu toartă (în cele mai multe cazuri o strachină-capac sau o căniță cu toarta suprainălțată) un decor orizontal de la stînga la dreapta, în interiorul căruia împunsăturile sînt făcute întotdeauna spre stînga, și tocmai pentru că instrumentul era ținut mult înclinat, atunci cînd meșterul se apropia de toartă, aceasta constituia un obstacol pentru mîna: de aceea meșterul era obligat să întrerupă traseul liniei împunse la cîțiva centimetri de toartă, să ridice instrumentul și să-l treacă în mîna stîngă, terminînd astfel de împuns linia respectivă de la dreapta spre stînga, adică chiar de la toartă și pînă la punctul de unde ridicase instrumentul de pe vas. Numai în foarte rare cazuri ornamentul trece și pe *sub* arcul torșii. Este interesant de semnalat de altfel că nici ornamentele ce par executate cu roțițele nu treceau pe sub arcul torșilor. Sînt cazuri cînd nici o toartă nu silea meșterul să treacă instrumentul în mîna stîngă și totuși, dintr-un anumit punct (de pildă la urna nr. 474) ornamentul de pe gît pare trasat de la dreapta spre stînga și împuns cu reveniri ritmice spre dreapta. De aceea este totuși probabil că au existat și cazuri cînd în loc să treacă instrumentul dintr-o mînă în cealaltă, meșterul a schimbat poziția vasului.

Judecînd după forma împunsăturilor și chiar după ductul liniilor-șanțulețe, înseși instrumentele cu un singur vîrf erau de diferite feluri — sau, mai exact spus, acest vîrf era realizat în chip destul de variat. Cel mai simplu instrument de acest fel putea avea aspectul unei sule obișnuite, cu corpul nu prea subțire, pentru a fi ținut mai comod în mînă, și cu vîrful ascuțit ca o sulă. Dar de foarte multe ori — și în special la urne și la străchini-capace — se poate constata folosirea unui instrument cu vîrful relativ unghiular. De aci rezultă pe de o parte că în locul liniei-șanțuleț se realizează un adevărat șanțuleț de o anumită lățime (în orice caz peste 1,5—2 mm, cît reprezintă în chip obișnuit, mai ales la vasele mici, lățimea liniilor-șanțulețe), iar pe de altă parte împunsăturile iau o cu totul altă înfățișare, apărînd mai degrabă ca niște apăsări unghiulare ce se suprapun parțial și alcătuiesc astfel șanțulețul cu care a fost realizat motivul decorativ. Alteori, vîrful instrumentului era chiar semicircular, realizîndu-se adevărate semilune parțial suprapuse — instrument foarte frecvent folosit la străchini în jurul gîtului și destul de des și la urne. Dimpotrivă, atunci cînd aceste impresiuni în linie par realizate cu un instrument cu vîrful tăiat în unghiuri, ele au fost realizate probabil cu o roțiță dințată.

Este adevărat că unele ornamente care par executate cu un instrument cu « vîrf dublu » ar fi putut să fie realizate cu un instrument cu vîrf simplu, cu care se va fi trasat *de două ori*, succesiv și paralel, fiecare linie-șanțuleț a decorului. Pentru ca această ipoteză să fie valabilă ar fi trebuit să se poată observa două lucruri: în primul rînd, ca împunsăturile din cele două linii împunse

paralele să nu fie perfect «sincronice», am spune, adică să nu fie întotdeauna absolut alături în cele două șanțulețe; iar în al doilea rând ar trebui ca, atunci când se constată unele mici greșeli în ductul decorului, aceste mici greșeli să nu fie perfect aceleași și în același loc în ambele șanțulețe, așa încît traseul unuia dintre șanțulețe (și anume acel trasat ulterior) să nu fie absolut perfect paralel cu al celuilalt. În măsura în care observarea atentă a ceramicii de la Cirna ne-a putut furniza elemente în privința acestei probleme, ele sînt întotdeauna *negative* și deci tind să înlăture această ipoteză. De cele mai multe ori, cînd ductul unei asemenea linii-șanțuleț dublă nu este absolut drept — ceea ce este cu totul explicabil dacă ținem seama de faptul că decorul era executat cu mîna liberă —, se poate foarte bine observa că ambele liniuțe (și atunci cînd sînt trei, toate trei) prezintă absolut aceleași mici neregularități, ușoare cotituri etc. De aceea, acest sincronism perfect al împunsăturilor din cele două sau trei șanțulețe paralele ce formează traseul ornamentului, pe care noi îl socotim realizat în multe cazuri cu un vîrf dublu sau triplu crestă, dovedește că în nici un caz explicația executării succesive a fiecărui șanțuleț, la care s-a oprit un tehnician maghiar¹, nu poate fi considerată justă.

Tot cu cel mai simplu instrument — sula cu vîrf normal, dar nu prea subțire și nici excesiv de ascuțit — au fost executate și șirurile de puncte dispuse în linie, mai puțin frecvente, dar totuși întîlnite. Folosim expresia de «puncte în linie» sau de șiruri de puncte și nu pe aceea de linie punctată, tocmai pentru a evita o confuzie și deci o greșită interpretare, deoarece în aceste cazuri nu este vorba de o linie continuă, ci tocmai de o succesiune de puncte în linie. Nici aceste împunsături individuale nu au fost făcute însă prin apăsarea verticală a instrumentului în pasta vasului, ci tot prin împingerea dintr-un unghi ascuțit. Uneori chiar, aceste împunsături individuale sînt făcute foarte «în lung», în special pe vasele mari (de ex. pe buza urnelor), așa încît mai ales de la distanță apar într-adevăr ca niște liniuțe întrerupte din loc în loc.

Cel puțin tot atît de frecvent ca instrumentele cu vîrf simplu au fost folosite și acelea cu vîrf dublu², mai ales la vasele mari (străchini și urne), dar destul de des și la celelalte vase. În acest caz, vîrful inițial unghiular al instrumentului a fost crestă ușor pe mijloc, așa încît el a căpătat un aspect ce ar putea fi reprezentat grafic printr-un **M**. Prin apăsarea lui pe pasta vasului, tot în același fel «ritmic» despre care am vorbit, se obține un șanțuleț cu o mică creastă pe mijloc, ca un fir subțire în relief, împunsăturile făcîndu-se în timp ce se trasa însăși linia motivului decorativ. Atunci cînd crestătura făcută în vîrful triunghiular al instrumentului nu a fost prea puternică, «firul» din mijlocul șanțulețului a rămas aproape la nivelul marginilor decorului. În sfîrșit, meșterii au folosit și un instrument cu vîrf crestă de două ori, din a cărui apăsare și împingere ritmică pe peretele vasului au rezultat șanțulețe mai largi, cu două creste-firicele pe fund. Desigur că aceste instrumente nu puteau fi întrebuințate decît pentru realizarea unor motive mai largi și reclamînd un spațiu mai mare, ceea ce înseamnă că sînt mai frecvente pe vasele mari — urne și străchini.

Nu o singură dată, pe un vas al cărui decor este făcut în general cu un instrument cu «vîrf dublu», cu care s-au realizat linii duble împunse paralele, pe unele porțiuni ale decorului constatăm în chip neașteptat că cele două linii devin trei și chiar patru. Este desigur puțin probabil că pentru executarea aceleiași ghirlande unghiulare, de pildă (vezi urna 474), meșterul a schimbat mereu instrumentele, așa încît unele dintre liniile acestor zig-zaguri să fie făcute cu un instrument cu vîrf dublu, altele cu o sculă cu vîrf triplu și chiar cvadruplu. De aceea credem că este vorba de retușări, necesare fie pentru că liniile inițiale nu au fost trasate bine ca direcție, fie că pe alocuri nu au pîrnut suficient de marcate pentru a putea fixa apoi culoarea de incrustație. Uneori acest aspect al decorului s-ar putea datora nu atît retușărilor, ci faptului că eventual decorul va fi fost realizat cu roțița; atunci cînd meșterul care a trasat porțiunea de decor executată de la dreapta spre stînga nu a nimerit perfect în capătul porțiunii executate dinspre stînga spre dreapta s-au putut produce aceste dublări ale decorului.

Marea majoritate a vaselor — fie ele urne, străchini-capace, căni etc. — a fost decorată cu o atenție deosebită. Într-adevăr, mai ales pentru vasele mici, instrumentele cu care au fost

¹ István Méri, *Die Anfertigung der Inkrustationsbetten aus den Gefäßen von Kisapostag* (apendice la lucrarea Amalici Mozsolics, *Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*, în *Arch. Hung.*, XXVI, 1942, p. 1–53–100).

² Este evident că prin «vîrf dublu» și prin «vîrf

triplu» nu ne putem referi la cele două capete ale instrumentului, ci la felul cum a fost tăiat vîrful instrumentului folosit pentru executarea ornamentelor (cu atît mai mult cu cît altfel nu am putea vorbi de vîrf... triplu!).

trasate motivele aveau vîrfuri atît de fine — chiar atunci cînd erau « duble » sau « triple » — și mîna meșterului era atît de sigură, încît împunsăturile în traseul liniilor și al șanțulețelor sînt de o regularitate aproape perfectă. În sfîrșit, mai precizăm aci încă un detaliu. Cîteodată chiar același motiv — de pildă o ghirlandă cu franjuri — a fost executat în două tehnici diferite: uneori arcurile ghirlandei au fost executate cu roțițe dințate și franjurile cu vîrfuri de împuns, iar alteori dimpotrivă, arcurile au fost împunse și franjurile imprimate cu roțițe dințate.

b) În ceea ce privește ornamentele imprimate, unele au fost executate prin matrițe am spune fixe, aplicate succesiv pe vas din loc în loc, în funcție de motivul ce se cerea realizat, iar altele au fost realizate cu roțița dințată. Instrumentele care țineau locul unor adevărate matrițe erau probabil de os sau de trestie, dar puteau fi eventual și de metal. Ținînd seama însă de unele detalii pe care le vom preciza îndată, pare sigur că unele vor fi fost făcute din trestie sau din oase lungi mai mult sau mai puțin cilindrice. Mai mult decît atît, credem posibil ca unele să fi fost făcute din oase de păsări mari¹, golite de măduvă și retezate orizontal cel puțin la capătul care urma să fie folosit ca « matriță » pentru imprimat motivul dorit.

Într-adevăr, cu foarte puține excepții, decorul imprimat cu matrițele propriu-zise se rezumă la cercuri și la semicercuri. Iar precizia cu care au fost realizate de cele mai multe ori cercurile simple și semicercurile ne face să credem că matrițele respective puteau fi de os, din trestie sau eventual de metal, mai degrabă decît de lemn. Pentru cercurile simple, « matrița » putea fi constituită pur și simplu din marginea circulară a vîrfului retezat al instrumentului scobit în interior pe o adîncime de cîțiva milimetri. Cum însă cercurile imprimate sînt foarte fine, grosimea liniei nedepășind mai niciodată 1—1,5 mm, este aproape imposibil să admitem că asemenea matrițe erau de lemn, așa încît socotim că ele erau făcute din alte materiale. Aceasta cu atît mai mult, cu cît nu credem că o margine ascuțită și destul de reliefată a unui instrument de lemn ar fi putut rezista la impresiuni succesive fără să se știrbească sau să se tocească repede. Pentru cercurile simple — la care se imprima în fapt numai linia de contur, interiorul rămînînd la același nivel cu restul suprafeței peretelui vasului — credem mai probabil că vor fi fost folosite *trestii*, perfect retezate la un capăt, care nu aveau nevoie de altă « prelucrare » pentru a fi transformate în « instrumente » și se găseau din belșug în bălțile Dunării.

Dimpotrivă, este mai puțin probabil ca impresiunile în formă de semicerc să fi fost obținute cu trestii secționate în lungime, așa încît trebuie să admitem că au fost executate cu instrumente special lucrate dintr-una din celelalte materii prime amintite. Este adevărat că unele dintre semicercuri par a avea și un fel de punct-gropiță la fiecare dintre cele două capete ale arcului și în felul acesta nu ar părea probabilă nici folosirea unui os de pasăre mare retezat la un capăt. Examinînd însă cu atenție diferitele vase pe care succesiunile de semicercuri-potcoave imprimate par a fi fost executate cu instrumente cu cite un punct la fiecare din cele două capete ale arcului, am ajuns la concluzia că asemenea matrițe nu au existat. Într-adevăr, mica « gropiță » situată acolo unde se unesc două cite două semicercurile imprimate nu se datorește unui detaliu de prelucrare a matriței respective, ci exclusiv faptului că la fiecare imprimare a matriței, marginea ei (unul dintre capetele arcului) se suprapunea impresiunii precedente. Cea mai bună dovadă că aceasta este interpretarea exactă stă în faptul însuși că aceste capete îngroșate nu se observă decît la semicercurile imprimate alăturate unul lîngă altul (și nu întotdeauna); în schimb, ori de cite ori între ele a rămas un spațiu cît de mic, rezultat din faptul că impresiunile nu s-au atins, aceste impresiuni *///* prezintă îngroșări sau gropițe la capetele arcurilor.

S-ar putea formula ipoteza că succesiunile de semicercuri, care formează foarte frecvent un motiv ce înconjură orizontal gîtul unor vase sau chiar buza lor, au fost realizate cu matrițe mai complexe, avînd ele însele gravate o succesiune de semicercuri unul lîngă altul, însă tocmai detaliul amintit mai sus despre felul cum sînt realizate capetele cu « gropițe » ale arcurilor, ca și faptul că uneori suprapunerile capetelor arcurilor sînt mai accentuate, ne face să socotim improbabil acest lucru. Și dacă ținem seamă că o matriță mai lungă nu putea fi aplicată ușor pe o suprafață întotdeauna arcuită (cum este aceea a pereților vaselor), posibilitatea existenței unei astfel de matrițe cu mai multe semicercuri pe ea trebuie exclusă cu desăvîrșire.

Alături de aceste matrițe de fapt cu totul simple, indiferent din materialul în care vor fi fost executate — și în afară de acele matrițe speciale, asupra cărora nu ne vom opri aci — este indiscutabilă însă și prezența unor matrițe circulare ceva mai complicate. Pe destul de multe vase

¹ István Méri a postulat și folosirea oaselor drept matrițe pentru imprimat ornamentele (*op. cit.*, p. 99).

(mai ales dintre cele mari), nu mai este vorba de un simplu cerc imprimat mărginit numai la linia lui de contur, ci dimpotrivă avem de a face cu adevărate gropițe circulare; aceasta înseamnă că — spre deosebire de matrițele cu care se realizau cercurile liniare — aceste matrițe erau constituite de însuși capătul cilindric al instrumentului, care era imprimat puternic și adâncit între 1—3 mm în peretele vasului. În felul acesta rezultau gropițe circulare-cilindrice. Dar în cele mai multe cazuri, fundul gropiței circulare nu este simplu, unitar, ci cuprinde în interiorul său încă unul sau două cercuri concentrice — cu sau fără punct central. În destule alte cazuri, pe fundul gropiței se află imprimată o spirală ce se răsușește de două sau trei ori în jurul centrului său. Alteori, pe fundul gropiței rămân câteva punctișoare în relief. Ținând seama de dimensiunile cercurilor imprimate — al căror diametru rareori depășește 1 cm — trebuie să admitem că matrița va fi fost foarte fină. Faptul că matrițele pe care erau gravate cercurile concentrice, cu sau fără punct central, și spiralele, trebuie să fi fost foarte fine, ne face pe de altă parte să credem că erau realizate în os sau în metal, mai degrabă decât în lemn. Ca o simplă ipoteză de lucru amintim, totuși, că nu ar fi fost imposibil ca aceste matrițe să fi fost realizate din lut ars, deși finețea impresiunilor nu pare a fi un argument în favoarea acestei ipoteze¹.

În sfârșit, amintim că în foarte puține cazuri au fost folosite pentru imprimat și matrițe cu desen mult mai complicat, de formă tot circulară, dar asupra cărora nu ni se pare necesar să dăm aci detalii.

Ornamentele imprimate cu diferite roțițe dințate par și ele destul de frecvente. Așa cum am văzut mai sus, este nevoie de o observare deosebit de atentă pentru a se putea distinge unele ornamente imprimate cu roțițele dințate, de acelea împunse cu mîna liberă. În ceea ce privește materialele din care vor fi fost confecționate aceste roțițe dințate, ele nu puteau fi decât tot osul, lutul și lemnul și, eventual, metalul. Dar întrucît unele dintre motivele despre care se poate admite că nu au fost executate cu mîna liberă, ci cu o roțiță dințată, sînt extrem de fine, sîntem îndreptățiți să credem că — în lipsa roțițelor de metal — erau folosite roțițele de os, căci din lemn și cu atît mai puțin din lut nu se puteau realiza matrițe atît de fine.

Cele mai frecvente ornamente executate cu roțițele dințate sînt acele liniuțe verticale paralele, în bandă orizontală, executate cu roțița dințată lată de 6—8 mm pe gîtul cînilor și al străchinilor, dar bineînțeles și pe alte vase. Examinînd atent aceste benzi orizontale de liniuțe verticale paralele, se poate observa că la intervale regulate se repetă o liniuță imprimată mai puternic, ceea ce nu se poate explica decît admitînd că ele au fost executate cu o roțiță avînd un dinte ceva mai înalt decît ceilalți. Aceste roțițe puteau fi confecționate și din lemn, și din os.

În ceea ce privește ornamentele care se aseamănă cu acelea împunse cu vîrf dublu sau triplu, ele au putut fi executate cu roțițe mici și extrem de fine, cu dinți destul de înalți, învirtite apăsate pe suprafața vasului, pentru a trasa desenul dorit. Desigur că aceste instrumente au fost socotite necesare nu numai pentru ușurarea muncii și pentru executarea cît mai precisă a decorului, cît mai ales pentru ca întreaga ornamentare a vasului să fie făcută într-un timp cît mai scurt, înainte de întărirea peretelui. Căci odată uscat peretele nici un fel de ornament împuns sau imprimat nu se mai putea executa. Născocind aceste procedee mecanice, meșterii olari au trebuit să respecte însă aspectul tradițional al decorului împuns și de aceea roțițele au fost în așa fel făcute încît să poată realiza ornamente întru totul similare, în cele mai multe cazuri, aceloră împunse. Și trebuie să recunoaștem că au reușit într-un grad superlativ, deoarece de foarte multe ori, mai ales în cazul ornamentelor mai fin trasate, este foarte greu de spus dacă ele au fost realizate cu instrumente cu vîrfuri ascuțite sau cu roțițe dințate. Pe de altă parte, trebuie să precizăm că există totuși și cazuri în care liniuțele verticale paralele dispuse în benzi orizontale nu au fost executate cu roțițe dințate, ci cu unele instrumente avînd vîrfurile ca acela al șurubelnițelor noastre.

c) Nu este locul să stăruim asupra felului în care au fost executate puținele ornamente cu adevărat incizate, tocmai pentru că ele reprezintă o categorie extrem de puțin numeroasă. Cu atît mai mult, cu cît este de la sine înțeles că astfel de ornamente erau obținute cu instrumente cu vîrf destul de fin și de ascuțit, care tăia oarecum pasta vaselor. Iar instrumentele în sine puteau fi tot atît de bine de os, de metal și chiar de lemn.

d) Ornamentele apăsate sînt desigur foarte vecine ca tehnică de realizare de acelea incizate, fiind obținute tot prin purtarea apăsată a unui instrument pe peretele vasului, spre a se realiza

¹ Și D. Berciu s-a gîndit la posibilitatea folosirii matrițelor de lut pentru unele ornamente imprimate

(v. *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 127—128).

tot un desen simplu liniar, dar *nu tăiat* în lut, ci apăsător. Această netă distincție nu este o simplă subtilitate, fiind o realitate care trădează nu numai folosirea unui instrument cu vârful diferit, dar în același timp ne duce, pentru o bună parte din cazurile când astfel de linii au fost introduse în decor, la înțelegerea însăși a originii respectivului decor — așa cum vom vedea la locul cuvenit. Deosebirea dintre instrumentele folosite pentru realizarea acestui decor liniar apăsător și acelea pentru decorul incizat propriu-zis constă firește în felul cum a fost tăiat vârful însuși al instrumentelor. Iar acest detaliu rezultă fără greutate din examinarea profilului liniilor apăsate la care ne referim. Spre deosebire de vârful ascuțit al instrumentelor cu care se trasa decorul incizat propriu-zis, vârful celorlalte a fost întotdeauna în așa fel tăiat încât să aibă o secțiune aproape perfect rectangulară. Prin apăsarea acestui «vârf» în pasta încă moale se obțineau astfel șanțulețe cu secțiune rectangulară, a căror adâncime era de cele mai multe ori aproape egală cu lățimea.

Desigur, nu întotdeauna liniile-șanțulețe rezultate prin apăsarea unui asemenea instrument au secțiunea în unghiuri drepte perfecte, ceea ce ar putea duce la concluzia că s-au folosit și simple sule cu vârful bont pentru trasarea lor. Oricum ar fi, credem că la origine tehnica decorului cu linii apăsate nu derivă, la Cîrna și implicit în întreaga grupă sud-estică a culturii cîmpurilor de urne din epoca bronzului, din tehnica simplă a decorului incizat, avîndu-și dimpotrivă originea într-o tehnică specifică întîlnită într-o anumită cultură ce a precedat-o pe aceea a cîmpurilor de urne și de la care a mai împrumutat și alte elemente. Dar, despre această problemă, la locul cuvenit.

★

Din studierea materialului ceramic provenit din necropola de pe malul Băltii Nasta, ca și din cea mai sumară privire asupra tuturor descoperirilor aparținînd aceleiași culturi, rezultă o constatare general-valabilă, și anume aceea că aproape în totalitatea cazurilor (dacă nu chiar în totalitatea lor), ornamentele împunse, imprimate, incizate și apăsate erau umplute cu substanță albă. Pentru determinarea componenței acestei substanțe ne-am adresat Întreprinderii de prospecțiuni și laboratoare «Prospecțiuni» (fostul Institut Geologic) din București, care a întocmit un buletin de analiză reprodus de noi mai jos în întregime.

BULETIN DE ANALIZĂ

Obiectul analizei. Determinarea compoziției ornamentelor albe de pe o piesă arheologică de la Cîrna, raion Gura Jiului, reg. Craiova, trimisă de Academia R.P.R., Institutul de Arheologie, cu adresa nr. 5396/18.XII.1958.

Rezultatul analizei

	%
SiO ₂	9,0
Fe ₂ O ₃	2,4
Al ₂ O ₃	15,7
P ₂ O ₅	21,8
TiO ₂	urme
CaO	38,6
MgO	1,4
Na ₂ O	0,62
K ₂ O	0,37
Cl	0,78
H ₂ O (total)	1,59
CO ₂	4,41

Observații: Proba este constituită aproape 50% (47,6%) din fosfat de calciu (provenit probabil din cenușă de oase) plus ceva caolin și carbonat de calciu. Între constituenții în cantitate mai mică apare și ceva clorură de sodiu.

Șef Serviciu

(ss) E. Zamfirescu

Analist

(ss) Dr. S. Lupan

Rezultă deci că vechea afirmație a lui Wosinszky care, pe baza unei analize a substanței albe de incrustație, arăta că este vorba de praf de oase, este în parte exactă și pentru necropola noastră, deoarece acesta reprezenta circa 50% din amestecul folosit pentru incrustarea olăriei de

la Cîrna; caolinul și calcarul amestecat aveau desigur rolul de liant al prafului de oase. În orice caz, va trebui ca în viitor arheologii să evite folosirea termenului de «substanță calcaroasă de incrustație», înainte de a se face pentru fiecare cultură în parte analizele cuvenite.

Revenind la realizarea ornamentelor împunse, poate părea desigur destul de curios faptul că migala cu care erau executate aceste ornamente avea drept scop, în primul rînd, să asigure fixarea cît mai temeinică în șanțulețele respective a acestei substanțe albe. Fără îndoială, contrastul dintre peretele negru-cenușiu sau roșu-brun deschis al uriașei majorități a vaselor acestei culturi și albul materiei incrustate în diferitele ornamente este de un efect decorativ de cea mai aleasă calitate. Dar deoarece, de foarte multe ori, atunci cînd culoarea albă s-a păstrat în întregime, ea acoperă cu totul traseul motivului decorativ, ba de multe ori chiar îl depășește (mai ales pe gîtul cînilor), se naște întrebarea firească dacă rostul tuturor acestor desene împunse, imprimate etc. nu a fost decît exclusiv acela de a asigura o fixare cît mai temeinică a substanței albe de incrustație¹. Dorința de a asigura această trăinicie este foarte firească, mai ales că, în ceea ce ne privește, socotim că ceramica culturii cîmpurilor de urne descoperită în morminte nu a fost executată în chip special pentru rosturi funerare. Ea reprezintă (cu eventuale puține excepții) însăși ceramica de toate zilele.

Dar dacă este cu totul firesc să se adopte o tehnică pentru realizarea unui decor împuns cît mai apt pentru a primi și a păstra timp îndelungat substanța de incrustație, nu este de loc firesc să admitem că era nevoie de instrumente cu vîrfuri atît de variate ca mărime și ca formă pentru ca în cele din urmă totul să fie acoperit în chip uniform cu culoare albă de incrustație, așa încît tehnica decorului împuns (ca și a aceluia imprimat și adîncit) să dispară cu desăvîrșire și să nu rămînă vizibile decît motivele decorative scoase în evidență prin culoarea albă pe fondul mai închis sau mai deschis al vasului. Rezerva noastră în această privință ni se pare și mai justificată dacă ne gîndim la cazurile cînd întreaga porțiune decorată de sub buza cînilor, de exemplu, constituită din motive diferite și realizate în tehnici diferite, a fost găsită acoperită cu o adevărată bandă masivă și lată de substanță albă. Ce rost ar mai fi avut în acest caz — ca și în altele de același fel — folosirea unor tehnici și chiar a unor motive diferite, pentru realizarea unui decor variat, dacă urma să nu se mai vadă nici unul dintre aceste detalii componente, iar singurul decor intenționat ca atare și realizat final ar fi fost simpla bandă lată — guler alb în jurul gîtului cînilor?

De aceea l-am consultat pe maestrul ceramist Gh. Niculescu-Mogoș, cu care am discutat de altfel și unele dintre problemele privind tehnica arderii vaselor, ca și aceea a executării decorului ceramicii. D-sa ne-a arătat că pentru a se incrusta ornamentele cu o substanță albă, în olărie nu există decît un singur procedeu: după ce vasul este uscat, înainte de a se pune în cuptor pentru a fi ars, pe toată suprafața lui se dă cu substanță albă relativ lichidă, dar pe punctul de a se închea, așa încît să intre în toate ornamentele împunse, imprimate sau incizate. După aceea se șterge vasul bine cu o cîrpă udă, așa încît să se spele și să nu rămînă substanță albă decît în interiorul decorului. Dacă însă această ștergere nu se face destul de repede și cu toată atenția necesară, atunci în unele locuri substanța albă rămîne masivă — și așa se explică benzile de culoare albă rămase pe gîtul multor cîni sau în alte porțiuni ale decorului unor vase și care acoperă și deci maschează cu totul decorul împuns sau imprimat.

Această explicație tehnică concordă de altfel întru totul cu punctul nostru de vedere logic în privința rostului substanței albe și al tehnicii decorării ceramicii. Într-adevăr, scopul unei tehnici atît de migăloase în ceea ce privește realizarea decorului împuns și imprimat nu putea fi exclusiv acela de a ajuta la fixarea mai temeinică a substanței de incrustație. Desigur, împunsăturile piezișe, ca și impresiunile cu roțițele și cu matrițele, erau foarte potrivite pentru acest scop, dar nu vedem de ce ar fi fost nevoie de o realizare atît de precisă a acestor împunsături numai pentru aceasta. Nici varietatea instrumentelor folosite pentru decorul împuns nu și-ar fi avut vreo justificare în acest caz. Pe de altă parte, dacă ne referim și la unele dintre ornamentele imprimate — de exemplu la acele impresiuni circulare pe fundul cărora se află cercuri concentrice, spirale sau chiar numai puncte în relief —, trebuie să recunoaștem că ar fi absurd să presupunem

¹ Aceasta este concluzia la care a ajuns István Méri (*op. cit.*, p. 92) și la care a subscris și P. Reinecke (recenzie la lucrarea Amaliei Mozsolics citată de noi la p. 157, nota 1 în *Germania*, 1943, p. 57 — 60),

care s-a socotit astfel îndreptățit să spună că se acordă o prea mare importanță rolului tehnicii decorului în studierea ceramicii preistorice.

că meșterii respectivi își vor fi pierdut vremea să graveze cu atîta migală matricele respective, dacă motivele imprimate urmau să fie complet astupate cu substanță albă. De aceea rămînem la convingerea că substanța albă era pusă în așa fel încît să sublinieze motivul decorativ și să scoată în același timp în evidență detaliile tehnicii folosite pentru realizarea lui, tehnică uneori de o finețe și de o precizie care face cinste meșterilor olari ai acelor timpuri.

2. Trecînd la descrierea decorului întîlnit pe diferitele categorii de vase descoperite în necropola de la Cîrna, precizăm că metoda adoptată pentru descrierea și studierea acestor ornamente este aceea de a trece în revistă, pentru fiecare formă principală de vase, diferitele motive folosite pentru părțile organic-componente ale vasului și nu de a studia motivele în sine. Așa cum se va vedea de altfel, această metodă este, am spune, impusă de însuși materialul pe care îl studiem, deoarece nu numai diferitele forme însele au, de obicei, motive de predilecție în decorul respectiv, ci există mai ales o întrebuintare preferențială pentru diferitele motive în funcție de diferitele părți ale vasului. Uneori, această preferință este dictată oarecum de forma și de dimensiunile porțiunii respective a vasului, care reprezintă în chip firesc o zonă distinctă pentru așternerea decorului; alteori, însă, această preferință este cu totul subiectivă, deoarece nimic n-ar fi împiedicat pe talentații meșteri olari ai celei de-a doua jumătăți a mileniului II înaintea erei noastre să folosească și alte motive din repertoriul lor destul de bogat.

Bogata documentare grafică pe care am socotit-o necesară pentru ilustrarea acestui capitol nu a fost însă împărțită după tehnica decorului — despre care am vorbit pe larg mai sus —, întrucît acest lucru nu era nici necesar, nici — mai cu seamă — posibil. Într-adevăr, în marea majoritate a cazurilor, pe același vas și chiar pe aceeași zonă a unui vas sînt folosite cel puțin două dintre tehnicile amintite — mai ales împunsăturile și impresiunile — și de multe ori chiar trei. Este însă clar că ar fi fost imposibil să separăm, în reprezentarea grafică, diferitele ornamente în funcție de tehnica folosită pentru realizarea lor. Pe de altă parte, chiar pentru redarea unui motiv unitar, dar bineînțeles mai complicat, meșterii olari ai epocii au folosit cîte două și trei procedee tehnice — și separarea acestora ar fi dus la dizolvarea motivului însuși, ceea ce ar fi fost firește absurd.

De aceea, noi prezentăm succesiuni de motive folosite, orînduite pe planșe deosebite nu numai pentru diferitele forme de vase, dar și pentru diferitele zone decorative, în așa fel încît să nu fie omise nici un motiv și nici o combinație de motive mai frecvent întîlnite și cu adevărat specifice. Alegerea nu a fost întotdeauna dintre cele mai ușoare. Într-adevăr, deși motivele principale nu sînt și nici nu pot fi infinite, totuși realizarea lor este de o varietate uluitoare, așa încît am putut constata, împreună cu colaboratorul nostru tehnic, că între cele peste 500 de vase pe care le cunoaștem din necropola de incinerare de la Cîrna, *nu există nici măcar două al căror decor să fie absolut identic*. În felul acesta, pentru a nu omite nimic din documentarea grafică a capitolului despre decorul ceramicii, ar fi trebuit să reproducem motivele tuturor vaselor de la Cîrna. Socotim, însă, că acest lucru ar fi fost excesiv.

În sfîrșit, încă o lămurire prealabilă. Dacă pentru redarea motivelor mai simple, care se desfășoară unitar pe întreaga zonă a vasului, am reprodus numai o anumită porțiune din motiv, suficientă pentru reconstituirea întregului, pentru redarea motivelor mai complicate sau pentru acelea care se repetă ritmic (în general de trei sau de patru ori) pe zona respectivă, am reprodus una dintre aceste unități am spune organice; în acest fel, reconstituirea mentală a întregii desfășurări a decorului zonei respective nu întîmpină nici o dificultate. Cîteva desfășurări ale întregii ornamentări de pe unele dintre cele mai reprezentative vase de la Cîrna completează documentația grafică și înlesnesc deplin urmărirea desfășurării decorului, pe care fotografiile sau simplele desene ale unei singure părți a vasului nu o pot realiza.

Mai amintim tot aci — lucru care a reieșit de altfel din descrierea-catalog a materialului ceramic — că marea majoritate a vaselor din necropola de pe malul Bălții Nasta sînt decorate, procentul acelor nedecorate nefiînd prea ridicat. Cel mai mare procent de vase nedecorate — socotit pe forme tipice — îl reprezintă urnele din categoria I 1. Primul tabel de mai jos, în care se precizează procentul vaselor decorate și nedecorate, pe forme, a fost întocmit ținîndu-se seama *exclusiv* de vasele descoperite în *mormintele* săpate de noi, deoarece numai pentru acestea proporția nu reprezintă o întîmplare, ci însăși realitatea epocii respective.

În tabelele de mai jos au fost avute în vedere pe de o parte vasele nedecorate și pe de altă parte acelea decorate în tehnica tipică, precum și cu caneluri. Procentul vaselor decorate exclusiv cu caneluri este extrem de redus (nici 2% din totalul vaselor descoperite în mormintele de la Cîrna), așa încît se poate spune că procentele din primul tablou sînt valabile în linii generale și pentru ceramica decorată în tehnica tipică descoperită la Cîrna în săpăturile noastre.

Formele ceramice	Procentul vaselor decorate	Procentul vaselor nedecorate
I. Urne tipice I 1	12,5%	87,5%
I 2 (cu etaj)	85,0%	15,0%
II. Urne și vase cu două torți pornind de la gură	78,0%	22,0%
III. Străchini III 1 și 2 (cu gura rotundă și buza orizontală)	33,0%	67,0%
III 3 (cu buza în patru colțuri)	99,0%	1,0%
III 4 (cu picior)	100,0%	—
IV. Căni și cești cu toartă	90,0%	10,0%
V. Vase cu corpul sferic și fără toartă	96,0%	4,0%
VI. Căpăcele pentru vasele precedente	100,0%	—
VII. Vase duble	14,0%	86,0%
VIII. Diverse	48,0%	52,0%

Repartiția vaselor descoperite în necropolă în funcție de decor (1, decor tipic, eventual combinat și cu caneluri; 2, decor compus exclusiv din caneluri; 3, fără decor)

Urne tipice			Urne cu corpul în două etaje			Urne și vase cu două torți coborînd de la gură			Străchini cu gura în patru colțuri			Străchini cu gura rotundă			Străchini cu picior			Căni și cești cu toartă			Vase cu corpul sferic turtit			Căpăcele pentru vasele sferice			Vase duble			Diverse alte forme de vase		
Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate	Decor tipic	Caneluri	Nedecorate			
7	2	64	16	—	3	14	1	4	74	1	1	9	—	18	10	—	—	110	3	13	25	1	1	8	—	—	1	—	6	11	1	12
Total vase decorate în tehnica tipică (eventual combinată și cu caneluri)																								285								
Total vase decorate numai cu caneluri																								9								
Total vase fără decor																								122								
Total general																								416								

Tot în legătură cu documentarea grafică a acestui capitol, se cuvine să prevenim de la început pe cititor asupra unei probleme deosebit de importante. Scara redusă (1/4 din mărimea naturală) la care au fost desenate aceste ornamente, care sînt de foarte multe ori — mai ales la vasele mici — extrem de fine, nu a putut permite întotdeauna, cum era și natural, redarea grafică a însăși *tehnicii* respective. O asemenea încercare n-ar fi avut șanse de reușită decît pentru motivele mai larg executate și mai ales pentru acelea de pe vasele mari, de cele mai multe ori mai puțin migăloase. Dimpotrivă, la scara noastră, chiar dacă redarea exactă a tehnicii decorului ar fi fost posibilă, ea ar fi dus la o totală îmbîcsire a desenului și drept consecință la o înnegrire a clișeului, așa încît rezultatul ar fi fost dezastruos din punct de vedere tehnic. De aceea, am reprezentat în

principal motivele și numai în măsura posibilului s-a încercat să se redea grafic și tehnica în care a fost realizat respectivul motiv. Ținând seama însă de faptul că aproape toate vasele descoperite în necropola de la Cîrna sînt reproduse și în fotografii, tehnica respectivă poate fi ușor urmărită. Am socotit însă că acest eventual neajuns poate fi suplinat prin prezentarea cîtorva planșe fotografice cu mostre de tehnică, în mărime naturală. În aceste fotografii se pot urmări în chip clar toate detaliile de tehnică, dîndu-se astfel în același timp și posibilitatea de a se verifica cele spuse de noi în legătură cu tehnica ornamentului (pl. CX—CXII).

I. DECORUL URNELOR TIPICE (pl. CXIII — CXXII)

Deoarece nu există deosebiri între felul de a decora urnele tipice cu corpul unitar (I 1) și decorul urnelor tipice cu două etaje (I 2), vom îngloba toate aceste vase în aceeași descriere generală a ornamentării.

Dintre cele patru părți componente ale urnelor, susceptibile de a fi decorate — buza, gîtul, umărul (respectiv jumătatea superioară a corpului) și pîntecele (dar numai partea lui superioară) —, ultimele trei părți au fost mai întotdeauna decorate la urnele pe care talentații meșteri olari ai vremii au așternut ornamentarea. Pe de altă parte, fiecare dintre aceste părți componente ale urnelor reprezintă o zonă decorativă aparte, ornamentul respectiv desfășurîndu-se fără legătură organică cu acela din celelalte zone. De altfel gîtul este despărțit de umăr mai întotdeauna printr-un decor simplu orizontal, iar jumătatea superioară a vasului este separată de aceea inferioară printr-o linie de împunsături etc. Aceste « linii » de demarcație pot fi foarte bine puse în legătură cu decorul oricăreia dintre zonele despărțite prin ele, deoarece numai rareori sînt legate direct — am spune organic — de decorul acestora.

Cîteva urne mai puțin tipice fac excepție de la această regulă oarecum generală, contopind corpul propriu-zis al vasului (adică cele două jumătăți) într-o singură zonă unitară. Trebuie menționat și faptul că torțile urnelor decorate au fost și ele ornamentate, motivele de pe ele fiind foarte adesea legate cu — și încadrate în — decorația din zona torților.

În sfîrșit, se cuvine să menționăm că, în timp ce majoritatea urnelor decorate au o ornamentare destul de bogată, sînt și unele la care decorul este atît de modest încît abia merită acest nume. Cităm în această privință două exemple foarte concludente: urna nr. 469 are drept unic ornament cîteva liniuțe care crestează buza, iar urna nr. 311 este decorată numai cu două șiruri orizontale de împunsături mari — un șir la linia ce desparte gîtul de umăr și celălalt la muchia de despărțire a etajelor.

a. *Buza* (pl. CXIII). Evazarea orizontală a buzei, care de multe ori depășea lățimea de 2 cm, asigură aproape întotdeauna posibilitatea desfășurării unui motiv decorativ simplu, circular. Totuși există destul de multe urne decorate, a căror buză nu este ornamentată. În schimb, la una dintre urnele decorate, atunci cînd la motivul principal, care înconjură buza, sînt adăugate și unele elemente ce pot fi numite secundare, acestea coboară puțin în interiorul gîtului.

Cele mai frecvente motive folosite pentru decorarea buzei urnelor pot fi socotite trei: șirul de cercuri imprimate, zig-zagul și succesiunea de semicercuri. Primele sînt evident realizate exclusiv prin impresiuni cu matrița, al doilea motiv aproape exclusiv prin tehnica liniilor împunse (cu foarte puține excepții de linii incizate), iar semicercurile sînt de cele mai multe ori obținute prin linii împunse, dar uneori și prin impresiuni de semicercuri alăturate.

Șirul de impresiuni circulare poate fi simplu — cu cercurile aproape totdeauna perfect lipite —, desfășurîndu-se fără a fi însoțit de nici o altă linie (nr. 5). Alteori cercurile imprimate nu sînt lipite, ci destul de distanțate unele de altele, constituind un motiv ce se rotește pe buză, mărginit de cîte una sau două linii împunse de fiecare parte (nr. 349); uneori, de altfel, succesiunea de cercuri imprimate este însoțită spre marginea exterioară de două linii împunse, iar spre interiorul gîtului de o singură linie împunsă.

Motivul zig-zagului, de o regularitate perfectă, este foarte frecvent întîlnit, fiind realizat în marea majoritate a cazurilor prin linii împunse, dar uneori și cu roțița dințată. Zig-zagul poate fi simplu — adică dintr-o singură linie (nr. 115) —, dublu, realizat cu un instrument cu vîrf dublu (nr. 154, 379 etc.) și triplu, executat cu un vîrf cu două creștături (nr. 288). Pe o urnă bogat decorată (nr. 331), linia triplu-împunsă a zig-zagului de pe buză prezintă o particularitate deosebită: în patru locuri situate la distanțe egale, zig-zagul amplu se reduce la un zig-zag cu unghiurile

mult mai puțin înalte, făcând loc în spațiul astfel rămas disponibil la cîte trei cercuri imprimate. De altfel destul de des, decorul în zig-zag este însoțit spre interiorul gîtului de cîte una, două, trei și chiar patru linii împunse. Pe urna cu zig-zag triplu împuns, mai sus amintită, zig-zagul este mărginit de ambele părți de cîte o linie de asemenea triplă, avînd în plus, spre gura vasului, încă o linie simplă. Pe buza uneia dintre urnele decorate cu un zig-zag dublu, în patru puncte simetric situate pe traseul acestuia, cîte două dintre unghiuri sînt închise printr-o ipotenuză, fiind astfel transformate în triunghiuri, și hașurate pieziș în interior (nr. 427).

Pe de altă parte, și la o serie de alte urne intervin unele motive secundare, dispuse întotdeauna simetric în patru puncte în cruce și totdeauna spre interiorul vasului. Se întîlnesc astfel grupe de cîte două cercuri concentrice și cu punct în interior, imprimate cu matrițe circulare (nr. 473), precum și grupe de cîte trei (nr. 427) și mai multe semicercuri (nr. 379), totdeauna deschise spre gura vasului.

A treia grupă mai frecventă o constituie aceea cu decorul în arcuiri-semicercuri, dispuse într-o succesiune continuă, așa încît seamănă cu ghirlande răsturnate: cîteodată sînt trasate două (nr. 123) și alteori chiar trei asemenea linii-ghirlande (nr. 357), mărginite spre interiorul gîtului urnei de cîte una sau mai multe linii paralele. Dar alteori nu mai este vorba de două sau trei linii în arcuiri executate prin repetarea ghirlandei cu același instrument cu vîrf simplu, ci de realizarea ornamentului cu un vîrf dublu sau chiar triplu, sau chiar cu roțița dințată, ca și la ornamentul în zig-zag. Pe de altă parte, există și exemple la care în locul instrumentului de împuns s-a folosit matrița semicirculară, aplicată în continuare, așa încît semicercurile sînt în perfectă continuitate, unul lîngă altul (nr. 82), însă ele au fost realizate individual. Și alături de acest ornament aleargă linii paralele împunse, dispuse de asemenea tot spre interiorul gîtului. Menționăm apoi că și în această grupă se pot întîlni completări cu motive secundare, ca de exemplu o linie scurtă ondulată (nr. 201), plasată spre marginea buzei și repetîndu-se de patru ori, în patru puncte situate în cruce.

În sfîrșit, amintim și succesiunea de liniuțe verticale realizate cu o roțița dințată, mărginite de ambele părți de una sau mai multe linii, de un efect decorativ în orice caz mult mai puțin reușit (nr. 175).

b) *Gîtul* (pl. CXIV—CXV). Gîtul urnelor reprezintă un cîmp decorativ mult mai lat și ca atare mai propriu pentru desfășurarea diferitelor motive. Trebuie precizat că toate urnele decorate pe corp au decor și pe gît. De obicei linia de bază a gîtului — șanțulețul care face legătură cu umărul urnei — este subliniată printr-un motiv dispus în linie orizontală, în timp ce tranziția gîtului spre buză nu este niciodată subliniată prin vreun motiv decorativ. În această privință, precizăm că linia orizontală trasată pe planșe la toate desenele deasupra motivului decorativ de pe gît /// reprezintă o linie reală, aparținînd decorului, ci a fost trasată spre a indica linia superioară a cîmpului decorativ constituit de gît (adică începutul arcuirii buzei evazate), pentru ca în felul acesta să reiasă clar poziția decorului pe gît.

Dintre procedeele tehnice descrise de noi în legătură cu decorul ceramicii de la Cirna, pe gît au fost folosite numai trei: impresiunile cu matrița și acelea cu roțile dințate, împunsăturile în linie sau izolate și canelurile. Cit privește elementele decorative, se constată o preferință netă pentru impresiunile circulare: uneori ele constituie singure decorul (nr. 154 și 158), de foarte multe ori sînt întrebuițate împreună cu alte elemente și numai foarte rar nu apar deloc. Asemenea impresiuni circulare pot fi simple (nr. 154, 158, 357; etc.), dar alteori matrița a imprimat două cercuri concentrice, cu (nr. 288, 467) sau fără punct în centru (nr. 175, 474, 476 etc); în sfîrșit, de cîteva ori în interiorul cercului a fost imprimată și o spirală (de ex. nr. 331). Atunci cînd cercurile imprimate lipsesc din decorul gîtului, ele sînt aproape întotdeauna înlocuite cu alte ornamente imprimate, și anume cu semicercurile.

În legătură cu specificul decorării gîtului, menționăm că numai motivele desfășurate orizontal pot fi urmărite de jur împrejurul gîtului, într-o succesiune continuă, în timp ce motivele verticale se repetă din loc în loc — în special de patru ori și în puncte diametral dispuse în diagonale. Numai foarte rar motivele verticale combinate acoperă întreaga suprafață a gîtului (nr. 357). Meșterul a urmărit nu numai o simetrie perfectă a desfășurării decorului în cuprinsul fiecărei zone, dar și o corespondență a acestor motive (care despart zona respectivă în tot atîtea subunități) cu motivele orizontale de pe buză și cu acelea verticale de pe umăr.

Cel mai simplu decor imprimat este constituit de un șir de cercuri distanțate, care înconjură gîtul ceva mai sus de jumătatea înălțimii (nr. 5). Acest șir de cercuri imprimate nu revine

însă decit foarte rareori în decorul mai complicat al gîtului urnelor (nr. 201). În schimb, diferitele compoziții verticale cu asemenea cercuri imprimate sînt foarte frecvente. Dintre cele mai simple — pentru a le aminti în primul rînd pe acelea ce reprezintă uneori singurul motiv decorativ al gîtului, repetat de patru ori —, cu excepția liniei împunse sau a benzii imprimate cu roțița dințată de la tranziția spre umăr, menționăm grupele de cercuri dispuse în formă de T (nr. 175, 476 etc.) și apoi pe acelea imprimate întrucîtva în formă de cruce, cîteodată chiar cu o bază constituită din alte trei cercuri (nr. 158). După cum s-a precizat, aceste impresiuni pot fi cercuri simple sau concentrice. Uneori șirul vertical de impresiuni circulare — de data aceasta sub formă de cercuri concentrice — se oprește la oarecare distanță de succesiunea de împunsături semilunare de pe muchia umărului, de la care pornesc în sus — pe tot perimetrul gîtului — șiruri scurte de împunsături verticale (nr. 474).

De la această grupă de ornamente imprimate vertical, se trece la alte serii mai complicate: cele patru grupe simple de impresiuni circulare dispuse vertical sînt înlocuite de patru grupe compuse fiecare din cîte trei șiruri verticale de impresiuni circulare, cu brațe laterale în formă de cruce la partea superioară (nr. 154, 467 etc.); uneori cercurile sînt simple, alteori sînt concentrice și cîteodată au cîte un punct în centru. Pe o urnă mai bogat decorată, prin alternarea motivului vertical, compus din cercuri dispuse în cruce, cu șiruri de impresiuni verticale, avînd la mijloc cîte patru impresiuni circulare lipite una de alta, se ajunge la realizarea unui decor ce acoperă întreaga suprafață a gîtului (nr. 357).

Cel mai simplu motiv vertical combinat cu alte motive orizontale îl constituie grupe de trei cercuri, avînd deasupra, spre buză, o linie în zig-zag orizontal, mărginită la rîndul ei de alte două linii drepte (nr. 288). Ceva mai complicate sînt șirurile verticale de cercuri simple sau dispuse în formă de T, imprimate deasupra șirului de impresiuni de la baza gîtului (nr. 476); alteori, același motiv este imprimat pe partea inferioară a gîtului, deasupra lui desfășurîndu-se un ornament orizontal mai amplu: fie trei linii paralele orizontale, mărginite de ambele laturi de o succesiune de liniuțe verticale paralele (nr. 175), fie un șir de puncte împunse și o succesiune de semicercuri imprimate, avînd între ele două linii împunse (nr. 422).

A treia serie de motive combinate, verticale și orizontale, este reprezentată de cazurile în care șirurile verticale de cercuri imprimate sînt întrerupte de ornamentul orizontal. Nu putem descrie fiecare combinație de motive, dar unele detalii trebuie precizate. Ornamentul vertical secționat își păstrează în unele cazuri unitatea virtuală — deasupra motivelor orizontale rămîind fie partea superioară a T-ului inițial (nr. 416, 201, 427 etc.), fie partea superioară a crucii cu brațe orizontale scurte (nr. 115). Alteori însă, porțiunea rămasă sub decorul orizontal se individualizează, primind cîte un cerc de fiecare latură și căpătînd astfel ea însăși aspectul unui T (nr. 82 și 331). De altfel, cîteodată nu este vorba de un simplu șir vertical de cercuri, ci de cîte două șiruri, bineînțeles repetate de patru ori (nr. 427), iar mai rar de o succesiune continuă care acoperă tot gîtul (de ex. nr. 331). Cercurile rămase deasupra motivului orizontal nu desenează întotdeauna acel T despre care am amintit, putînd fi dispuse în grupe de cîte patru (nr. 331). În sfîrșit, pe destul de multe urne se introduc — izolat sau în grupe — și alte cercuri imprimate, dar și ele dispuse simetric față de șirul sau șirurile principale de cercuri în verticală (de ex. nr. 201 și 427).

De cele mai multe ori, motivele orizontale constituie o adevărată bandă, cîteodată destul de lată, compusă din mai multe elemente, ca de pildă: un șir orizontal de cercuri imprimate, mărginit de fiecare parte de cîte două linii împunse (nr. 201); două sau mai multe linii orizontale paralele mărginite sus și jos de cîte o succesiune continuă de semicercuri imprimate (nr. 115 și 427) și, în sfîrșit, linii împunse și șiruri orizontale de liniuțe verticale paralele imprimate cu roțița dințată, mărginite de aceleași semicercuri imprimate (nr. 331). Ultimele sînt dispuse întotdeauna la fel pe toate urnele la care se întîlnesc pe gît: succesiunea de sus arc arcurile concave, iar aceea de jos convexe.

Dintre motivele mai rare, semnalăm unul în care banda orizontală s-a plasat sub buză, iar de la baza gîtului se ridică liniuțe verticale duble — alternînd din loc în loc cu cîte o linie verticală ondulată și totodată mai înaltă (nr. 482) — trasate cu roțița dințată.

În sfîrșit, menționăm că decorul liniar orizontal care separă zona gîtului de umăr poate fi o simplă linie împunsă, cu vîrfurile simple sau duble, după cum poate fi și o succesiune de împunsături în semilună (nr. 476) și în unghi, sau de impresiuni verticale făcute cu roțița dințată (nr. 467). În destule cazuri însă, gîtul nu este despărțit de umăr prin nici un fel de decor, ci exclusiv prin șanțuirea de la îmbinarea celor două părți organice ale vasului.

c) *Umărul* (pl. CXVI—CXVIII). Vom folosi de preferință termenul «umăr» pentru partea superioară a corpului vasului, pe de o parte fiindcă el redă destul de corect arcuirea accentuată pe care o au aproape toate urnele din această grupă, iar pe de altă parte pentru că este mult mai scurt.

Cu excepția unor exemple cu totul răzlețe, umărul constituie o zonă decorativă distinctă, cu motive proprii, care nu se continuă în celelalte două zone vecine, chiar dacă se poate vorbi în chip constant despre o simetrie a decorului, care privește întregul vas. Pe de altă parte, după cum de cele mai multe ori la urnele decorate gîtul este despărțit de umăr și printr-un element decorativ, tot astfel umărul este separat — dar și legat în același timp — de pîntece printr-un decor simplu orizontal, despre care se poate spune tot atît de bine că aparține și umărului și pîntecului. Firește că la urnele cu corpul «în etaje», despărțirea între cele două zone decorative o face însăși muchia sau șanțul care separă cele două părți constitutive ale corpului vasului. La celelalte urne însă, atunci cînd despărțirea nu este indicată și prin decorul simplu amintit, ea este exprimată pe de o parte prin deosebirea totală a motivelor întrebuintate, iar pe de altă parte prin faptul că decorul specific umărului este situat întotdeauna deasupra liniei de prindere a piciorului superior al torților.

Repetăm precizarea că majoritatea motivelor decorative sînt executate în tehnica împunsăturilor și a impresiunilor cu matrițe sau cu roțițe dințate, acelea incizate fiind de departe cele mai puține, iar canelurile fiind foarte rare.

S-ar putea vorbi, în linii generale, despre motive decorative mai simple și de unele mai complicate — dar desigur se pot avea în vedere și alte criterii pentru clasificarea și descrierea lor. Ni se pare preferabil să ținem seama totuși, într-o oarecare măsură, de simplitatea sau de complexitatea decorului, cu atît mai mult cu cît unele dintre primele pot fi considerate o repetare a motivelor întîlnite pe gîtul urnelor.

Cel mai simplu decor de pe umărul unei urne îl constituie desigur acela al unei urne păstrate în Muzeul din Craiova (nr. 545), care — în afară de șirul orizontal de impresiuni relativ similare de pe linia dintre gît și umăr — se rezumă la grupe de cîte două cercuri imprimate ce se repetă de patru ori la distanțe egale în jurul umărului. Pe altă urnă, cercurile imprimate constituie de asemenea elementul esențial în decorul umărului — dar ceva mai complicat: între cele două șiruri de impresiuni verticale făcute pe liniile ce despart gîtul de umăr și umărul de pîntece, motivul decorativ se repetă simetric tot de patru ori: la mijloc șapte impresiuni de cercuri concentrice, dispuse în formă de T, iar de o parte și de alta cîte două cercuri concentrice imprimate alăturat, de la care pornesc în jos cîte două șiruri paralele verticale de împunsături, formînd un «pendant» destul de apropiat de forma desenului central (nr. 476).

Desigur că și motivele decorative de pe umăr folosesc elemente întîlnite pe gîtul urnelor, dar dispuse cu totul diferit, așa încît nu mai pot fi socotite o simplă repetare a acelor.

Destul de simplu (nr. 544) este decorul compus din trei linii împuse, orizontale, sub care se află o succesiune de impresiuni semicirculare deschise în jos, de la care pornesc — în patru puncte — trei șiruri de linii dublu-împuse: unul central, vertical, și celelalte două ușor piezișe și arcuindu-se ca un cîrlig la partea inferioară; jos, în dreapta și în stînga șirurilor verticale, cîte o impresiune circulară avînd în interior o spirală. Tot simplu este și decorul care constă dintr-o bandă orizontală de liniuțe verticale realizate sigur cu roțița dințată — bandă situată pe șanțul dintre gît și umăr —, sub care a fost împunsă o linie orizontală; pe aceasta sînt plasate grupe de cîte două triunghiuri hașurate, cu vîrfurile în jos, realizate în tehnica liniuțelor împuse (nr. 479) și combinate cu linii împuse paralele și cu diferite impresiuni circulare, cu cîte trei cercuri concentrice.

Destul de simplu și în același timp original este decorul care amintește de «trapezul» acrobaților de circ (nr. 471): suspendat de șirul orizontal de împunsături similare ce delimitează marginea superioară a zonei umărului, acest motiv ocupă întregul spațiu dintre două torți și se repetă astfel de patru ori pe întreaga zonă.

Un decor destul de puțin pretentios și totuși conținînd unele elemente *unice* se desfășoară ca o friză îngustă pe umărul unei urne de dimensiuni foarte reduse (nr. 35). Friza este delimitată de ambele laturi de cîte o linie incizată. În cuprinsul ei se succed trei «motive»: două arcuri semănînd cu doi C spate în spate, avînd între ei o linie verticală; spre dreapta se află o linie verticală, apoi un semicerc avînd în interior o linie verticală, o altă linie verticală izolată — și așa mai departe. Menționăm, de altfel, că acest decor ciudat nu este realizat într-un chip perfect

simetric, deoarece nu întotdeauna linia verticală izolată se află la mijlocul distanței dintre decorul în formă de dublu C și linia semicirculară.

Simplu din punct de vedere al elementelor componente, dar destul de îmbâcsit ca realizare — și în același timp puțin frecvent — este decorul de pe umărul unei urne care repetă, cu unele completări, unul din decorurile orizontale ale gîtului altor urne: el este realizat ca o bandă lată ce se desfășoară orizontal de jur împrejurul vasului, fiind constituită din șiruri de puncte, din liniuțe impuse, precum și din succesiuni de semicercuri imprimate (nr. 416). Sub această bandă lată, coboară linii dublu-impuse pînă deasupra torților, acestea fiind mărginite la partea superioară de cinci impresiuni circulare; în spațiile dintre torți, alte grupe de cîte două linii verticale fac legătura cu linia dublă ondulată, împunsă, ce separă oarecum zona umărului de jumătatea inferioară a vasului.

Tot o combinație de elemente orizontale cu cele verticale se întîlnește, mai complexă, pe altă urnă (nr. 82): cîte trei linii orizontale impuse închid o bandă destul de lată, în interiorul căreia aleargă un mănunchi de trei linii impuse vălurite. Întreaga această porțiune este mărginită la partea inferioară de un șir de impresiuni semicirculare convexe, sub care — în cele patru porțiuni de deasupra și din imediata vecinătate a torților — se află decorul vertical: trei linii verticale relativ distanțate (cele marginale avînd capătul întors ca un cirlig), combinate cu impresiuni de cercuri concentrice și cu șiruri verticale de puncte impuse, totul limitat de alte două linii verticale impuse. Marginea de jos a zonei este subliniată de o linie orizontală împunsă.

În cîteva cazuri, întreaga zonă a umărului este tratată ca o bandă unitară orizontală, în interiorul căreia se succed diferitele elemente componente. Iată, de exemplu, urna nr. 201, cu banda mărginită la liniuța dinspre gît de cîte două linii impuse orizontale, sub care aleargă o linie dublă vălurită, de asemenea împunsă. În mijlocul benzii, o spirală fugătoare, realizată prin împunsături cu un virf dublu, iar dedesubtul ei altă linie dublă mai strîns vălurită, urmată de cîteva linii impuse orizontale; marginea inferioară a zonei este limitată de o linie-șanțuleț adîncă.

Altă bandă compusă (nr. 112) conține elemente și mai variate. Sub împunsăturile semilunare de la baza gîtului — din care în desen se vede numai partea superioară, dînd impresia unor împunsături triunghiulare, — și mărginită de o linie-șanțuleț orizontală puternic împunsă, aleargă o succesiune de spirale în formă de S înclinate puternic spre dreapta, realizate tot cu virful dublu. În jumătatea inferioară a zonei, pe lîngă diferitele liniuțe și linii impuse, de remarcat patru grupe de cîte cinci romburi lipite, hașurate, unite prin linii în unghi, toate în tehnica liniuțelor impuse. Dedesubt liniuțe verticale executate cu roțițe dințate. Legătura dintre această bandă și torți o formează o succesiune verticală de liniuțe orizontale, repetată de patru ori.

Un decor desfășurat continuu este și acela de pe urna nr. 467: o linie triplu-impunsă se ondulează larg pe toată zona umărului, așa încît cele patru arcuri inferioare trec chiar deasupra celor patru torți; la partea superioară, această triplă linie vălurită este însoțită de o succesiune de liniuțe realizate sigur cu roțița dințată. În cele patru spații ce rămîn deasupra liniei vălurite sînt dispuse în formă de T impresiuni cu cercuri concentrice și puncte în interior — făcînd « pendant » perfect decorului de pe gîtul urnei —, în timp ce în spațiile de sub arcurile valurilor se află cîte o mică proeminență circulară, înconjurată de trei cercuri concentrice impuse și cu raze în jur; de sub proeminență pornește vertical o linie împunsă, avînd în dreapta și în stînga cîte un șir de impresiuni semicirculare dispuse spate în spate și combinate cu o serie de cercuri duble imprimate.

Mai simplu și conținînd numai unele dintre elementele secundare ale celui precedent, este decorul urnei nr. 158: sub o linie dublu-impunsă ce limitează zona spre gît, decorul se mărginește la patru grupe simetrice de cîte trei serii de linii verticale paralele: liniile seriei din mijloc se răsucesc la capătul superior în formă de spirale și sînt închise jos de alte două linii cu capetele răsucite spiralic, în timp ce liniile seriilor laterale au deasupra și dedesubt cîte două cercuri imprimate. Toate aceste serii sînt completate prin șiruri verticale de impresiuni semicirculare, totdeauna așezate spate în spate. Avem aci o simetrie perfectă — chiar dacă seriile din mijloc nu sînt identice cu acelea laterale, acest decor fiind de fapt o variație pe tema unora dintre elementele decorului urnei precedente. Mai amintim aci și decorul constituit întrucîtva printr-o succesiune de « metope » avînd laturile de sus și de jos formate din cîte o ghirlandă dublă (vasul nr. 224). Această friză de metope este mărginită sus de linii impuse, iar jos de liniuțe verticale imprimate cu roțița dințată. Nu e lipsit de interes să precizăm că acest ornament

în formă de «metope» ovale ar părea să imite un decor similar realizat prin caneluri — uneori cu marginile impuse —, întâlnit pe unele căni cu toarta suprainălțată (v. mai jos, p. 192).

Două pot fi socotite motivele de căpetenie întâlnite însă în ornamentarea zonei umărului urnelor: dintre acestea unul se întâlnește în chip frecvent atit pe străchinile-capace, cit și pe cămile cu toarta suprainălțată și pe vâscioarele cu corpul sferic turtit, iar celălalt — în afară de urne — n-a mai fost constatat decit pe străchini.

Primul motiv este acela căruia i-am spus «desen în formă de M», mai simplu sau mai complicat; celui de al doilea nu i-am putut găsi un nume adecvat, așa încit l-am indicat tocmai prin «motivul fără nume». Și unul și celălalt sînt executate totdeauna prin linii impuse, de preferință duble, chiar dacă uneori sînt direct legate și chiar combinate cu elemente secundare impri-mate. Niciodată însă aceste motive nu au fost realizate prin incizie.

Motivul în formă de M are — în majoritatea cazurilor — toate trei barele la fel de lungi (ba uneori bara mediană este chiar mai lungă); aproape întotdeauna, însă, barele laterale au capetele răsucite spiralic și sus și jos. Partea superioară a acestui motiv este, de cele mai multe ori, realizată ca o linie în zig-zag, lucru destul de semnificativ dacă ne referim la ceea ce vom constata pe cămile cu toarta suprainălțată și pe vasele sferice turtite. În destule cazuri, capetele de sus răsucite spiralic ale barelor laterale se întorc mult în jos, dînd astfel impresia unui dublu M suprapus.

Deși nu pentru toate motivele decorative ale ceramicii de la Cirna am putea preciza punctul lor de plecare și variantele succesive prin care au trecut pînă au ajuns la varianta mai mult sau mai puțin finală, pentru desenul în formă de M se poate indica punctul de plecare pe baza diferitelor variante principale în care este întâlnit. Două sînt detaliile care ne-au dus la precizarea punctului de plecare al acestui motiv: prezența celor două sau trei triunghiuri, de cele mai multe ori hașurate, de la partea lui superioară, precum și capetele răsucite în formă de cîrlige spiralice ale barelor laterale. Căci atit triunghiurile hașurate, cit și cîrligele spiralice nu și-ar găsi nici o explicație logică dacă am socoti că desenul în formă de M și-ar avea punctul de plecare într-o linie în zig-zag frîntă de două ori, ale cărei crîmpeie laterale s-au prelungit treptat și în același timp au luat o direcție tot mai verticală, pentru ca apoi să-și răsucească virfurile spiralic, în timp ce unghiurile de deasupra liniei frînte s-ar fi transformat în triunghiuri hașurate. Această presupusă evoluție a desenului nu se sprijină pe nici o bază reală, fiind cu totul ipotetică. Dimpotrivă, dacă ne referim la unele vase pe care umărul este decorat cu o succesiune de triunghiuri — de cele mai multe ori hașurate — de care atîrnă franjuri cu capetele răsucite spiralic, ajungem cu siguranță la adevăratul punct de plecare al motivului nostru.

Într-adevăr, pe cîteva căni și vase cu corpul sferic turtit, umărul este decorat — între altele — cu o succesiune de triunghiuri, din virfurile cărora coboară franjuri cu capetele răsucite spiralic, adevărate cîrlige spiralice. Decorul de pe unul dintre vâscioarele cu corpul sferic turtit (nr. 28) poate reprezenta, după părerea noastră, punctul inițial de plecare: deși triunghiurile nu sînt aci hașurate, toate franjurile (scurte) își răsucesc cîrligul spiralic în *aceeași direcție*, așa cum este firesc pentru un motiv care se desfășoară neînterupt în jurul vasului. Acest lucru a fost însă posibil numai pentru că desfășurarea orizontală a rămas în întregime *deasupra* proeminențelor de pe corpul vasului. De îndată ce franjurile sînt mai lungi, ele coboară în chip necesar — la asemenea vase și la căni — de o parte și de alta a proeminențelor, ceea ce duce în chip tot atit de necesar la întreruperea din loc în loc a succesiunii de franjuri-cîrlige; proeminența devine astfel centrul unei zone care se cere decorată pe de o parte mai unitar și pe de altă parte simetric. Ca o consecință logică, meșterul olar n-a mai putut răsuci toate cîrligele spiralice în aceeași direcție, fiind obligat să răsucească spre dreapta cîrligele din dreapta proeminenței și spre stînga pe acelea din stînga. În felul acesta, cele două franjuri vecine proeminenței centrale, cu cîrlige spiralice răsucite în afară, și triunghiurile hașurate de deasupra, compun cel mai simplu motiv în formă de M — fără să fie deloc sigur că meșterii olari s-au oprit de la început la el pentru a-l transforma într-un adevărat leit-motiv. Dimpotrivă, ni se pare mult mai verosimil să admitem că la început franjurile — nemaiconstituind o succesiune neînteruptă în jurul vasului — au fost grupate fie cîte patru, fie chiar mai multe (dar totdeauna în grupe cu soț) și trasate jumătate cu cîrligul spiralic răsucit spre stînga și jumătate cu el răsucit spre dreapta. Pe de altă parte, ținînd seama de faptul că proeminența sau creasta vasului nu permite ca pe ea să se deseneze un franj tot atit de lung și cu capătul răsucit spiralic, ci numai unul perfect vertical, s-a putut ajunge la bara centrală pe care o întîlnim de foarte multe ori la desenul în formă de M.

Un exemplu destul de grăitor în această privință mi se pare că poate fi considerat decorul vasului nr. 482 (asupra căruia vom reveni de altfel la locul cuvenit), la care succesiunea de triunghiuri realizate prin zig-zagul triplu împuns nu mai este nici ea continuă, deși este mai lungă decât era nevoie pentru franjurile respective, iar de o parte și de alta a franjului central — perfect vertical — se află câte două franjuri cu capetele inferioare răsucite spiralic. De observat că franjul lateral din dreapta este aproape tot atât de lung ca și cele centrale, pe cînd cel din stînga este mai scurt. Același este și cazul ornamentului de pe cana nr. 519, pe care succesiunea de triunghiuri se păstrează neîntreșurată, iar franjurile laterale sînt aproape tot atât de lungi ca cele centrale. De la aceste exemple se poate trece aproape pe nesimțite la o serie destul de frecventă, în care așa-zisul motiv în formă de M are cîrlige spiralice foarte lungi și la partea superioară (de pildă străchinile nr. 116, 341 și 402). De aceea ne socotim îndreptățiți să credem că varianta aceasta a fost anterioară motivului în formă de M cu cîrligele spiralice de sus cu cozi foarte mici sau chiar fără cozi; la ultima variantă, cîrligele sînt prinse direct pe triunghiurile de sus, fiind răsucite în sens contrar cîrligelor spiralice de jos (de ex. vasele nr. 60, 318, 566 etc.).

Iată de ce, oricît ar putea să pară de curios, trebuie să admitem că tocmai atunci cînd motivul acesta pare mai simplu și se apropie mai mult de litera cu care l-am asemuit noi, el a parcurs întreaga gamă a evoluției sale, căci motivul final, simplificat, nu poate fi considerat drept o invenție primordială, ci un rezultat ulterior. Excepție de la această concluzie poate fi considerată numai reprezentarea motivului în formă de M cu totul simplu, fără triunghiuri și fără cîrlige spiralice, care nu este într-adevăr decât o simplă linie frîntă de două ori, linie care însă nu constituie în nici un caz punctul de plecare al celorlalte desene în formă de M cu cîrlige spiralice.

Pentru a încheia aceste considerații, precizăm că ni se pare foarte probabil că evoluția despre care am vorbit mai sus se va fi petrecut cel puțin paralel — dacă nu și cu precădere, în unele cazuri — în decorarea țesăturilor, căci foarte multe dintre motivele decorative ale ceramicii acestei culturi sînt mai firești pentru ornamentarea textilelor decât pentru împodobirea ceramicii.

Nici atunci cînd desenul în formă de M reprezintă unicul motiv principal al umărului urnelor, el nu apare niciodată singur, chiar abstracție făcînd de faptul că, în totalitatea cazurilor, zona în care sînt cuprinse aceste motive este delimitată și sus și jos de linii împunse sau de șanțulețe împunse, iar în cazul urnelor « cu etaj » și printr-o creastă și un șanț mai accentuat înspre puternica arcuire a pîntecului. Realizarea acestor linii sau șanțulețe este destul de variată, uneori intervenind și elemente suplimentare — impresiuni verticale făcute cu roțița, succesiuni de impresiuni semicirculare și chiar benzi înguste de o parte sau de alta a zonei.

Cea mai simplă friză avînd ca motiv esențial desenul în formă de M este aceea în care acesta apare de patru ori — plasat întotdeauna deasupra torților —, avînd numai unele simple completări — am spune interioare și exterioare. Completările interioare sînt uneori mai multe cercuri imprimate dispuse simetric, impresiuni circulare cu cercuri concentrice în interior, sau semicercuri imprimate două câte două alături, formînd un motiv ce poate fi comparat cu un 3 în poziție normală sau întoarsă etc. (nr. 69 și nr. 422). Completările exterioare sînt motive secundare verticale, care despart oarecum friza în metope ce închid desenul în formă de M: de pildă linii triplu-împunse vertical (nr. 69), sau o linie împunsă vertical la mijloc, mărginită de șiruri de impresiuni semicirculare și completată la capete cu câte un cerc imprimat (nr. 422). Firește că și această friză cu metope simple prezintă mai multe variante. Ceea ce trebuie reținut este că și la frizele cu metope mai simple, ca și la acelea cu decor mai complicat, simetria este întotdeauna respectată cu strictețe, motivul sau grupul de motive repetîndu-se de două sau de patru ori, după cum permite spațiul în funcție de amploarea motivului, dar niciodată la întîmplare (de pildă de trei sau de cinci ori).

De la simplul desen în formă de M încadrat cu motivele secundare verticale, se trece în chip destul de frecvent la două variante. În prima dintre acestea, desenul în formă de M repetat de patru ori alternează cu câte un dublu C așezat spate în spate și, în felul acesta, motivul principal nu mai este închis acum în metope (nr. 123 și nr. 472). În cadrul celeilalte variante, în afară de cele patru desene în formă de M, sînt plasate alte patru desene în formă de M, dar redată în chip diferit (nr. 288). Evident, deoarece ambele variante ale desenului în formă de M se repetă aci de câte patru ori pe umărul aceleiași urne, s-ar putea spune că valoarea lor este aceeași. Dar credem că este neîndoielnic că în toate cazurile motivul principal trebuie considerat acela plasat deasupra torților, celălalt neputînd fi socotit decât o completare a lui. Din această pricină întot-

de-auna pe planșele cu motive decorative am redat *cîte trei* elemente ale decorului, și nu numai două, deși de fapt în total ele sînt opt și nu douăsprezece. Dacă însă am fi procedat altfel, n-ar fi rezultat decît ritmul desfășurării motivelor, dar nu și felul în care este încadrat motivul principal de cel secundar. Și în cazul acestor îmbinări de motive intervin o serie de alte elemente secundare — uneori mai multe și mai originale, alteori cu totul simple.

Al doilea motiv mai frecvent și mai caracteristic — căruia nu i-am găsit un nume potrivit — apare uneori ca element de încadrare de o parte și de alta a motivului în formă de M sau chiar a aceuia în formă de dublu C așezat spate în spate, iar alteori ca motiv principal încadrat la rîndul lui de alte motive. În esență, el se compune din două sau trei linii paralele orizontale, avînd la capete cîteva semicercuri imprimate, dispuse vertical, totdeauna cu deschiderea spre interior; în majoritatea cazurilor linia de bază este întreruptă la mijloc, capetele ei desfăcute putînd fi răsucite spiralic, pentru a da posibilitatea trasării unei linii verticale, pornită oarecum din centrul motivului, și care coboară mult mai jos (nr. 119). Alte ori, cele două capete ale liniei orizontale întrerupte se prelungesc în jos și se răsucesc aci spiralic, luînd înfățișarea unui dublu C dispus spate în spate (nr. 204) — și așa mai departe. Prin diferite adaosuri și combinații se ajunge la motive mult mai complicate și cu aspect cu totul « baroc », în care linia primitivă organică a desenului abia se mai poate recunoaște sau se pierde cu desăvîrșire. Și la acest motiv se atașază nenumărate elemente secundare — cercuri imprimate, semicercuri imprimate în formă de 3, șiruri verticale și orizontale de liniuțe, ba chiar și micul motiv în formă de virf de săgeată cu marginile duble, pe care l-am numit « fluturaș ».

Atunci cînd alternarea desenului în formă de M cu motivul fără nume se face în chip organic, amîndouă fiind reprezentate sobru, ansamblul frizei este armonios și plăcut. Chiar și în unele cazuri cînd cel de al doilea motiv, prin prelungirea în jos și răsucirea spiralică a capetelor inferioare, devine un motiv hibrid, combinat cu acel dublu C spate în spate, realizarea de ansamblu în cuprinsul frizei este încă destul de armonioasă (nr. 204). De asemenea, atunci cînd motivul principal în formă de M este bine separat față de frînturile ciudat reprezentate ale motivului al doilea (nr. 474), decorul frizei își păstrează o relativă sobrietate. Uneori însă, motivul central în formă de M devine cu totul secundar, din pricina proporțiilor sale reduse și a elementelor secundare ce îl însoțesc și care au luat o amploare disproporționată, și în același timp din pricina dimensiunilor exagerate pe care le-a luat celălalt motiv, extins puternic lateral și complicat cu nenumărate variante — în total foarte încărcat (nr. 357).

Această juxtapunere a celor două motive esențiale duce cîteodată și la o combinare directă a lor, în așa fel încît întreaga friză devine o bandă continuă de decor: jumătate din fostul desen în formă de M este legată de desenul orizontal « fără nume », foarte prelung și complicat, situat în dreapta, și cealaltă jumătate este legată de desenul din stînga (nr. 175). Dacă în locul barei centrale a desenului în formă de M n-ar fi rămas totuși un traseu secundar de liniuțe executate cu roțița și de împunsături care să completeze imaginea vizuală a acestui desen, s-ar fi avut impresia că este vorba exclusiv de desfășurări ample și complicate ale desenului orizontal « fără nume ».

Cîteodată acest desen, foarte complicat realizat, este plasat de o parte și de alta a unui desen în formă de dublu C pus spate în spate și avînd o linie verticală la mijloc (nr. 331), dîndu-i astfel acestui desen un rol central pe care nu îl are niciodată cînd e pus alături de acela în formă de M. Dar « desenul fără nume » poate deveni el însuși motivul central al decorului frizei umărului: cu tot felul de completări și de elemente secundare, poate fi întîlnit strălucit de un motiv foarte rar în ornamentația ceramicii de la Cîrna, și anume acela în formă de brad (nr. 115). Efectul decorativ al acestei combinații este deosebit.

Chiar atunci cînd decorul este mai simplu realizat și nu folosește ambele motive principale amintite mai sus, se ajunge la realizări foarte îndepărtate de punctul de plecare. Acesta este cazul unei frize de pe umărul urnei nr. 427, în care desenul central mai seamănă încă cu acela în formă de M, dar cele două desene alăturate sînt mai degrabă simple combinații decadente de linii cu capete răsucite spiralic, deci ar putea fi socotite tot desene în formă de M, răsturnate și ceva mai complicate sau derivate din « pandantivele în formă de ochelari ». De menționat și faptul că pe zona superioară a acestei frize aleargă o succesiune de spirale în formă de S culcate pieziș.

În sfîrșit, mai amintim un exemplar care combină o serie de linii împunse, cu cercuri, șiruri de liniuțe paralele executate cu roțița, triunghiuri hașurate etc., dînd impresia unui adevărat decor floral, cu lujere înalte și flori rotunde — deși evident că decorul nu poate fi în nici un caz interpretat ca atare (nr. 379).

d. *Pîntecele* — sau partea centrală a vasului, puternic arcuită — este decorat la toate exemplarele ornamentate și pe umăr (pl. CXIX—CXX). Dar pe această zonă decorul este mult mai simplu — și poate tocmai de aceea mai armonios. Atunci cînd vasul aparține seriei cu « două etaje », decorul se află la partea superioară a etajului inferior. Niciodată însă decorul nu coboară spre fund, ci se mărginește la o bandă largă de cel mult 10 cm, între torțile vasului, și corespunde tocmai porțiunii situată între punctele de prindere (superior și inferior) ale torților. Acestea din urmă întrerup de altfel de cele mai multe ori desfășurarea normală a decorului, care numai rareori se rotește în perfectă continuitate de jur împrejurul pîntecului vasului.

La marea majoritate a urnelor, motivul principal al ornamentării acestei zone este realizat prin linii împunse, mai întotdeauna duble sau triple; numai foarte rar el a fost obținut prin incizie. În schimb, elementele secundare ce intervin pentru completarea motivului principal sînt în mare măsură imprimate, după ele venind, din punct de vedere al frecvenței, acelea împunse.

Cele mai multe urne decorate au pe această zonă un ornament în formă de zig-zag, reprezentat în diferite variante și întotdeauna combinat cu alte elemente. Dar chiar cel mai simplu zig-zag nu este reprezentat niciodată absolut singur, ci cu unele completări — bineînțeles făcînd abstracție de linia ce desparte cele două zone. Dintre cele două exemple de zig-zag incizat, ambele realizate prin cite o singură linie, unul are deasupra virfurilor unghiurilor cite o mică prelungire verticală pe care stă o impresiune circulară cu cercuri concentrice și puncte în interior (nr. 476), iar celălalt are cite o impresiune circulară în fiecare dintre unghiurile ce rămîn sub traseul zig-zagului. Toate celelalte zig-zaguri sînt trasate cu linii dublu și triplu împunse, absolut întotdeauna în combinație cu cercurile imprimate. Cea mai simplă combinație este aceea a cercului imprimat în toate virfurile zig-zagului, și jos și sus (nr. 479), după care urmează destul de frecvente exemple cînd la toate virfurile zig-zagurilor sînt imprimate cite două cercuri alăturate, fie simple (nr. 69 și 158), fie concentrice (nr. 175). Uneori cercurile din virfurile unghiurilor zig-zagurilor sînt plasate chiar în aceste virfuri, dînd oarecum impresia că întrerup desfășurarea continuă a zig-zagului (nr. 158, 175 etc.), dar alteori sînt plasate detașate, așa încît zig-zagul se desfășoară neîntrerupt și nestinjenit între torți (nr. 82).

Atunci cînd vasul are două torți și două mici proeminențe pe creasta de despărțire a « etajelor », zig-zagul se întrerupe mai întotdeauna la torți, linia care îl trasează suind pe marginea torții și oprindu-se la limita superioară a acesteia. În dreptul celor două proeminențe intermediare, zig-zagul continuă uneori nestinjenit. Alteori linia dublă care îl trasează desenează sub aceste proeminențe, în locul obișnuitului unghi, un arc foarte larg, fără ca linia decorului să fie însă întreruptă (nr. 119). Dar în destul de multe cazuri zig-zagul se întrerupe și sub proeminențe, cu dăosebirea însă că sub aceste proeminențe se plasează întotdeauna un desen suplimentar (nr. 473) — la fel de altfel ca și atunci cînd zig-zagul nu se întrerupe deloc (nr. 119). Cea mai simplă formulă de subliniere izolată a proeminențelor care întrerup desfășurarea zig-zagului este desenaarea unui arc dublu-împuns (nr. 473), întocmai ca acela trasat atunci cînd linia zig-zagului nu se întrerupe și desenează un arc sub proeminență. Alteori arcul însuși dispăre, fiind înlocuit cu o succesiune de impresiuni semicirculare dispuse în arc (nr. 433). Atunci cînd urna este mai bogat și mai « baroc » decorată, sub și chiar pe acele proeminențe intermediare de pe creasta orizontală apar o serie de alte elemente decorative: puncte împunse, semicercuri și cercuri imprimate, linii verticale etc. (nr. 115, 119, 422, 433, 473 etc.).

În cîteva cazuri, zig-zagurile în linii împunse sînt combinate în însăși desfășurarea lor și cu alte elemente secundare, în afară de nelipsitele cercuri imprimate. Astfel, pe urna nr. 331, în fiecare unghi al zig-zagului se află cite un șir vertical de liniițe orizontale imprimate cu roțițe dințate. Mai puțin frecventă este dublarea zig-zagului însuși: la cîteva centimetri unul de altul, pe zona centrală a urnei nr. 416 aleargă două zig-zaguri duble; acela de sus mai mărunț și mai des, nu prea precis executat, iar cel de jos mai larg și mai precis. Din loc în loc, cite o pereche de linii verticale dublu-împunse leagă cele două zig-zaguri, cel de jos fiind de altfel însoțit de nelipsitele cercuri imprimate.

În legătură cu felul în care a fost decorată linia sau banda ce limitează zona centrală la marginea ei de sus, trebuie precizat de la început că asemenea linie sau bandă despărțitoare nu există decît la urnele cu corpul în etaje, deoarece celelalte *///* au nici o separare a zonei umărului de aceea a părții centrale a vasului. Cea mai simplă formulă este desigur aceea a liniei simple împunsă cu un virf subțire, după care urmează aceea cu linie dublu-împunsă. Alături de acestea avem succesiunea de împunsături semilunare, care umplu șanțulețul de deasupra crestei orizontale

(nr. 473). Cîteva linii paralele împunse, la care se adaugă uneori și un șir de semicercuri imprimate în succesiune continuă, constituie un început de bandă decorativă îngustă deasupra motivului în zig-zag (nr. 82), pentru ca două sau mai multe șanțulețe cu impresiuni verticale făcute cu roțița și un șir de puncte să alcătuiască o bandă destul de lată (nr. 331). Tot aci se cuvine să amintim că uneori însăși muchia orizontală din jurul vasului este crestată de liniuțe.

În sfîrșit, revenim pe scurt la una dintre urnele cu decorul în zig-zag întrerupt atît în dreptul torților, cit și în dreptul celor două proeminențe. Sub creasta orizontală, de la o toartă pînă la cealaltă, o linie orizontală dublu-împunsă, cu capetele răsucite spiralic și formînd un arc sub proeminență, desparte zig-zagul de creasta amintită (nr. 433).

Alte două motive, acela al ghirlandei cu arcurile concave, deci normal arcuite în jos (nr. 224, 288 etc.), și acela al ghirlandei răsturnate, am spune, cu arcuri convexe (nr. 123 și 357), sînt cele mai frecvente — după zig-zag — în decorarea zonei centrale a urnelor. Realizate tot prin linii dublu (și mai rar triplu)-împunse și combinate destul de des cu cercurile imprimate (nr. 123 și 224), ele sînt de asemenea însoțite la partea superioară — și cîteodată și la partea inferioară — de unele dintre motivele secundare întîlnite în combinație și cu zig-zagul (linii împunse orizontal, succesiunea de semicercuri imprimate etc.). Se cuvine să semnalăm totuși faptul destul de neobișnuit în această ornamentică în care simetria este o regulă rigidă, că pe urna nr. 123, meșterul — neavînd loc suficient și pentru al patrulea arc al ghirlandei răsturnate — l-a desenat pe acesta din urmă mult mai mic, stricînd astfel simetria decorului. Altădată arcurile nu sînt deloc egale (nr. 357) — de data aceasta însă nu din lipsă de spațiu, ci probabil din motive subiective: neîndeminarea meșterului — și dau oarecum impresia unei linii vălurite, deși // este vorba de acest ornament.

Ghirlandele desenate în poziție firească prezintă și unele variante care merită să fie amintite. Uneori linia-ghirlandă este descompusă în arcuri izolate (nr. 224), așa încît acestea apar separate, cu cite un cerc imprimat la capetele ambelor brațe. Altădată rămîn organic unite numai cîte două asemenea arcuri, capetele laterale fiind ușor răsucite spre interior, iar în virful median fiind plasată o impresiune cu cercuri concentrice, înconjurată de împunsături ca razele unui soare (nr. 228).

Decorarea zonei centrale a urnelor cu o bandă în compoziția căreia să nu intre nici unul dintre motivele descrise mai sus constituie o adevărată raritate. Un astfel de caz îl prezintă urna nr. 379, pe care această zonă decorativă este tratată ca o friză despărțită oarecum în metope: marginea superioară e indicată prin două linii orizontal-împunse, deasupra cărora se desfășoară o succesiune de impresiuni semicirculare, iar marginea inferioară printr-o succesiune de liniuțe verticale realizate cu roțița dințată și prin două linii orizontale. Interiorul frizei este secționat vertical din loc în loc, dar nu perfect simetric, de șiruri de liniuțe orizontale și de linii dublu-împunse, unele avînd sus o impresiune cu cercuri concentrice în interior și de ambele părți motivul în formă de 3. De altfel și umărul acestei urne este decorat cu motive mai puțin comune.

Al doilea caz de acest fel la care ne vom referi aci este constituit de decorul etajului inferior al urnei nr. 201: sub banda orizontală ce desparte etajele — compusă din șiruri de liniuțe vertical imprimate, alternînd cu linii împunse și avînd dedesubt o succesiune de impresiuni semicirculare — coboară adevărate franjuri verticale, realizate prin linii dublu-împunse; franjurile cu capetele răsucite spiralic alternează cu acelea terminate într-o impresiune circulară, răsucindu-și spiralele spre dreapta și spre stînga.

Se cuvine să ne oprim aci puțin și asupra decorului urnei nr. 482, despre care am mai amintit și cu prilejul discutării punctului de plecare probabil al motivului în formă de M. Desfășurarea decorului acestei urne constituie o excepție prin faptul că se limitează, în fapt, la o singură zonă în care este incorporată cea mai mare parte a suprafeței vasului. Pe această zonă se repetă de două ori un motiv mai mare, alternînd cu cîte unul mai mic plasat sub torți și făcînd parte din aceeași familie — o linie triplu-împunsă în zig-zag sub care coboară franjuri. Cele două motive mari nu sînt identic realizate, probabil dintr-o neatenție a meșterului. Într-adevăr, în timp ce pe o parte a urnei motivul principal se prezintă așa cum l-am descris mai sus, pe cealaltă parte meșterul a trasat — în afară de linia dreaptă, care ar fi trebuit să fie centrală — cinci franjuri: trei la dreapta și două la stînga. De altfel și pe desenul de pe partea cealaltă, simetric din acest punct de vedere, sînt unele scăpări ale meșterului.

e. *Torțile* (pl. CXXI). Faptul că torțile urnelor sînt late și relativ plate (chiar dacă uneori prezintă o alveolă care o șa verticală pe mijloc) le face susceptibile de a fi decorate — și meșterii respectivi au ținut seama de această condiție obiectivă, împodobind și torțile urnelor decorate.

În foarte multe cazuri se poate spune că decorul zonei centrale sfîrșește sau începe pe torți, căci de-a lungul marginilor acestora coboară linia simplă, dublă sau triplă, împunsă, care se desfășoară apoi în zig-zagul sau ghirlanda orizontală. Punctele de plecare de la partea superioară a torților sînt uneori marcate prin cite una sau două impresiuni circulare — simple sau cu cercuri concentrice în interior (nr. 472) — impresiuni care de altfel pot constitui motive decorative ale torților și fără directă legătură cu liniile de pe margine. Aceste impresiuni circulare pot fi așezate în linie verticală (nr. 476), în grup rombic de cite patru (nr. 472), sau în linie orizontală la marginea de sus (nr. 201) sau de jos (nr. 158) a torții. Altădată punctele de plecare pot fi răsucite spiralic, mai accentuat (nr. 379) sau mai simplu (nr. 69), după cum pot trece direct în linia împunsă de deasupra zonei mediane a vasului. Și celelalte elemente secundare întîlnite în restul decorului sînt constatate uneori pe torți: șiruri de puncte împunse vertical (nr. 467), șiruri verticale de liniuțe orizontale (nr. 288), succesiuni mai lungi sau mai scurte de impresiuni semicirculare alăturate (nr. 82 și 467), cite două impresiuni de acest fel, în formă de 3 (unele dispuse normal, altele întoarse: nr. 379) etc. Cîteodată, de altfel, chiar imediat deasupra torții este plasat un mic element decorativ — o succesiune verticală de liniuțe orizontale imprimate (nr. 112 și 331), o spirală (nr. 379), sau chiar două cîrlige spiralice închizînd parcă între ele două liniuțe verticale (nr. 158).

Atunci cînd sînt folosite mai multe procedee tehnice și totodată mai multe dintre aceste motive secundare pe aceeași toartă, decorul devine în chip firesc mai complicat și uneori chiar încărcat.

Amintim în primul rînd urna nr. 154 de proporții foarte modeste, ale cărei torți au pe mijloc motivul «soarelui» sau al rozetei — un cerc imprimat, înconjurat de puncte împunse în jurul lui — la mijlocul unui șir vertical de puncte împunse. Fără să fie prea frecvent în ornamentica de la Cîrna, acest motiv este caracteristic printre micile motive secundare, întîlnindu-se și pe alte forme de vase. Alte torți sînt adevărate rarități: este vorba de torțile cu buton ale unor urne (de ex. nr. 331), element care desigur ține și de aspectul «decor», dar care își are importanța în special în legătură cu forma sa. Baza butonului este înconjurată de o linie împunsă, de la ea pornind în jos un șanțuleț vertical, în timp ce pe margini coboară cite o linie triplu-împunsă, realizînd un adevărat șanțuleț.

În sfîrșit, ultimul exemplu la care vrem să ne oprim îl constituie torțile cu decor reliefat ale urnei nr. 112, de asemenea unice la Cîrna: marginile reliefate ale torții se continuă tot în relief pe vas, desenînd cite un cîrlig spiralic în dreapta și în stînga punctului de fixare a torții; totodată pe mijlocul torții a fost realizată o creastă destul de puternică. Acest decor reliefat este combinat cu o serie de elemente împunse și imprimate.

II. DECORUL URNELOR NETIPICE, CU DOUĂ TORȚI COBORÎND DE PE BUZĂ, ȘI AL VASELOR SECUNDARE DE ACELAȘI TIP (pl. CXXIII — CXXIV)

Deși, așa cum s-a văzut la descrierea formelor, unele dintre aceste vase au picior (fie formînd o continuare a recipientului, fie separat de corp), decorul acestor două grupe este destul de similar, așa încît îl vom trece în revistă în chip unitar — în funcție de părțile organic-constitutive ale vaselor — deși diferitele exemplificări grafice sînt prezentate pe planșe diferite.

Se poate vorbi de două zone principale, aceea a gîtului și aceea a restului corpului, la care se adaugă firește și torțile, al căror decor nu se leagă niciodată direct de acela al corpului vasului. Piciorul, chiar cînd este decorat, are ornamente foarte modeste — în special linii adîncite orizontale și linii împunse sau șiruri de liniuțe verticale imprimate, așa încît nu socotim necesar să ne oprim mai pe larg asupra lor. Putem totuși menționa, în legătură cu liniile adîncite, care se întîlnesc de altfel și pe gît, că ele reprezintă un punct de apropiere cu decorul gîtului multora dintre cîmile cu toarta suprainălțată. Și la aceste vase predomină decorul împuns, deși nu lipsesc nici celelalte categorii: motive imprimate, adîncite și chiar incizate propriu-zis. Trebuie subliniat, însă, că se întîlnesc și canelurile, poate mai frecvent decît la alte vase, uneori constituind pe gît sau pe corp unicul ornament al vasului (nr. 183), așa cum de altfel am văzut și la unele urne,

alteori intrînd în combinație, pe corpul vaselor, cu decorul împuns și imprimat, cum vom mai avea prilejul să vedem la cămile cu toartă supraînălțată. Pe gît, canelurile sînt numai orizontale și de altfel marcate destul de ușor, realizînd deobicei mai mult o undulare ușoară a profilului. Se întîlnesc însă și exemplare pe care canelurile de pe gît sînt adevărate șanțulețe adîncite (nr. 493 și 494). În schimb pe corp ele sînt verticale; în special atunci cînd sînt combinate cu motivele împunse, sînt foarte scurte, aproape ca niște șanțuri ovale ușor adîncite și cu marginile puțin reliefate. Pe de altă parte, gurguiile de pe corpul unora dintre aceste vase intră uneori și ele în combinație cu restul decorului, fiind chiar subliniate de acesta.

a. Decorul buzei și al gîtului. Fiind vorba mai ales de vase cu buza în colțuri, decorul de sub buză urmează într-un anumit fel linia acesteia, fără ca totuși — cum vom vedea la străchînile cu buza modelată în colțuri — să se introducă decît rareori motive speciale în dreptul acestor lobi. Pe de altă parte, deoarece decorul nu trece niciodată pe sub arcurile celor două torți, el este întrerupt în dreptul acestora, așa încît zona buzei este împărțită în două porțiuni de aceeași întindere, pe care decorul se desfășoară repetîndu-se în chip simetric de două ori.

Cel mai simplu decor este acela constituit din linii adîncite orizontal-paralele imediat sub buză și la punctul de joncțiune între gît și corp (nr. 548), întrerupte însă de un șir de puncte-gropețe împunse, sub colțurile buzei. Apoi se trece la combinarea acestor linii adîncite sau a liniilor orizontale împunse, cu șiruri de liniuțe verticale imprimate, succesiuni de semicercuri sau numai grupe de semicercuri, adăugîndu-se și o serie de elemente secundare, așa încît uneori întregul gît constituie o largă bandă decorativă (nr. 128, 129, 208, 211, 238, 245 etc.). Mai originală — fiind unică — este banda lată de impresiuni destul de lungi, care se arcuiește ușor pe gît, respectînd linia lobilor buzei, de pe unul dintre vasele fragmentare din această categorie (nr. 492). Nu lipsește nici linia dublă în zig-zag împuns (nr. 495), de care atîrnă linii duble terminate în cîrlige foarte ușor răsucite la capăt (nr. 490), sau linii scurte verticale avînd din loc în loc la vîrf grupe de cite trei impresiuni circulare (nr. 151). Impresiunile circulare, avînd în mijloc cercuri concentrice (nr. 491) sau spirale (nr. 547), sînt și ele frecvente, ca de altfel și motivul în formă de soare reprezentat normal, cu puncte-gropețe împunse împrejurul impresiunii circulare (nr. 281 și nr. 489). Dacă mai amintim și unele motive în formă de M răsturnat (nr. 219) și de semicercuri izolate imprimate spate în spate, fie lipite (nr. 546), fie ușor distanțate (nr. 281), credem că nu am omis decît variantele care nu fac decît să repete motivele principale.

b. Decorul corpului. Corpul este împărțit și el în două, ca și gîtul, din pricina torților, decorul repetîndu-se în chip simetric în cele două jumătăți.

Linia de despărțire dintre gît și corp este întotdeauna subliniată orizontal de una sau mai multe linii împunse cu instrumente avînd vîrfuri de mărimi diferite — așa încît linia respectivă capătă uneori înfățișarea unui adevărat șanțuleț împuns — sau de cite un șir de gropițe împunse în chip individual. Nu lipsesc nici liniile adîncite, dar cu secțiuni în unghiuri drepte, așa încît nu pot fi considerate linii incizate. Se întîlnesc și liniile vîlurite paralele (nr. 129), precum și frize înguste cu ghirlande adîncite de semicercuri împunse (nr. 492), ca și succesiuni de semicercuri imprimate (nr. 491), care de fapt se leagă mai degrabă de decorul propriu-zis al corpului, decît de zona de despărțire dintre el și gît. De la această linie de demarcare pornește decorul corpului, despre care se poate spune că este în general vertical. Totuși, de foarte multe ori acest decor vertical este legat de o bandă decorativă orizontală, plasată sub liniile de separare de zona gîtului, și constituind un fel de friză îngustă de care atîrnă ornamentele verticale. Între acestea menționăm în chip special vasul nr. 495, care — sub liniile adîncite de la partea inferioară a gîtului — are pe corp un șir de gropițe și două linii incizate orizontale, ce leagă torțile, sub ele fiind imprimate semicercuri puternice, cu vîrfurile arcurilor prelungite în jos tot prin impresiuni. Din aceste impresiuni coboară două șiruri de gropițe pînă deasupra proeminențelor pe care le înconjură. Grupele de linii paralele împunse, avînd uneori între ele și gropițe împunse (nr. 546), impart citeodată corpul în simili-metope, mărginite (nr. 546) sau nu (nr. 493) și la bază de cite o linie orizontală, sau închise de ghirlanda din jurul fundului (nr. 492). În aceste simili-metope se pot întîlni motive secundare, printre care semnalăm motivul în formă de «soare» realizat într-un chip special — un cerc-șanțuleț împuns cu un vîrf lat (nr. 492) — sau chiar un motiv în formă de stea cu colțuri multiple, avînd în mijloc cercuri concentrice imprimate (nr. 546). Alteori, liniile verticale împunse, însoțite de succesiuni verticale de gropițe împunse individual, coboară pînă la proeminențele de pe corp, încercuite de linii și gropițe și secționate în cruce dublă prin liniuțe împunse (nr. 547) — o realizare mult mai complicată decît aceea amintită mai sus pentru alt vas

(nr. 495). Destul de simple sînt și motivele realizate exclusiv prin puncte împunse în șiruri, dispuse oarecum în formă de cruce în spațiile dintre liniile verticale (nr. 493), iar alteori prinzind la mijloc și încercuind proeminența vasului (nr. 132). Se poate cita un caz de repetare aproape identică și pe corp a motivului de pe gît (nr. 490), cu mențiunea că motivul este aci mai mare, intervenind în desenarea lui și șiruri punctate vertical, alături de liniile cu cîrlige care coboară de sub linia dublă în zig-zag orizontal. Se întîlnește mai rar și ghirlanda cu arcuiri convexe, realizată cu un virf dublu, de care atîrnă franjuri diferite (nr. 281).

Tot printre combinațiile destul de simple trebuie menționat decorul care — sub succesiunea orizontală de semicercuiri imprimate — constă din grupe de linii incizate (una verticală și două arcuite), fiecare avînd la virf cîte o impresiune circulară cu cercuri concentrice și alte două impresiuni similare de ambele părți (nr. 491). Precizăm, de altfel, că pe acest vas s-au folosit din plin ca element decorativ cercurile concentrice imprimate, atît pe gît cît și pe toartă.

Motivul în formă de M, suspendat de o succesiune de triunghiuri hașurate, de o linie în zig-zag sau de simple linii orizontale, este destul de frecvent. Uneori el este redat simplu, după maniera obișnuită, cu patru cîrlige spiralice (nr. 238), alteori are numai două cîrlige spiralice, dar bara mediană se termină într-un grup de cercuri imprimate, dintre care acela central este realizat ca un motiv în formă de soare, cu gropițe împunse în jurul lui (nr. 489). Acest motiv se întîlnește și combinat cu o serie de alte elemente: linii curbe cu capete spiralice, dar frînte la mijloc (nr. 145), care nu sînt altceva decît ghirlande descompuse; adevărate spirale în formă de S, care se leagă de cîrligele de sus și înlocuiesc astfel cîrligele de jos ale barelor laterale (nr. 245), și așa mai departe. Decorul vasului nr. 151, la care de zig-zagul orizontal atîrnă linii verticale terminate în cercuri imprimate și linii piezișe răsucite în cîrlige spiralice, stă în legătură cu punctul de plecare al motivului în formă de M, despre care am vorbit mai sus. În schimb, pe alt vas se pare că avem de-a face cu o adevărată descompunere a acestui motiv (nr. 211). Dimpotrivă, cîrligele spiralice răsucite la capătul de sus, grupate în mijlocul «metopelor» unui alt vas (nr. 128), nu pot fi puse în legătură cu motivul în formă de M, și reprezintă o variantă mai complicată a ghirlandelor descompuse din jurul fundului, care-și ridică de obicei capetele în sus și le răsucește spiralic.

În sfîrșit, înainte de a trece la decorul torților, mai amintim trei vase. Pe primul (nr. 129) decorul împuns este combinat cu scurte caneluri orizontale, care capătă înfățișarea unor scuturi ovale alăturate, așezate între motivele împunse desfășurate orizontal. Al doilea vas (nr. 273) ni se pare însă mult mai important, din pricina legăturilor indiscutabile pe care le are cu ceramica Vučedol. Pe fiecare dintre cele două zone despărțite de torți, au fost împunse adînc cîte trei cercuri (unele mai mult ovale), pe a căror suprafață interioară au fost împunse linii arcuite; acestea au lăsat în relief în mijlocul cercurilor cîte o cruce cu punct central. Pe al treilea vas (nr. 75), cele două proeminențe destul de accentuate, situate între torți, au fost închise în cercuri concentrice, în interiorul cărora a fost rezervată cîte o cruce, în timp ce spațiile dintre brațele crucii și cercul înconjurător au fost umplute cu triunghiuri hașurate. Și acest decor amintește destul de mult de elemente ornamentale frecvent întîlnite în ceramica culturii Vučedol.

Ultimele două vase reprezintă de altfel adevărate excepții în ceea ce privește decorul ceramicii de la Cîrna, așa încît asupra lor vom reveni în capitolul următor, cînd vom încerca să lămurim originea decorului culturii cîmpurilor de urne.

c. Pentru decorul torților sînt folosite de obicei elemente mai simple, deși în cîteva cazuri ornamentarea este ceva mai complicată. Simple sînt șirurile de liniuțe și de puncte împunse, ca și liniile imprimate toate vertical, urmînd linia însăși a torții. Nu lipsește nici secționarea torții prin grupe de linii orizontale (nr. 145), combinate însă și cu elemente cu traseu vertical. Printre torțile cu decor mai puțin comun amintim pe acelea cu motivul în formă de cerc de puncte împunse, situat în mijlocul unui șir vertical de puncte împunse individual și avînd la bază trei semicercuiri imprimate (nr. 495); apoi toarta cu puncte împunse pe mijloc și semicercuiri pe margine, prinsă pe vas chiar deasupra unui motiv în formă de M cu patru cîrlige spiralice (nr. 238); și, în sfîrșit, torțile cu o succesiune verticală de impresiuni de cercuri concentrice, combinate cu alte impresiuni similare și formînd împreună obișnuitul motiv în cruce, din cercuri imprimate (nr. 491), atît de frecvent pe gîtul și uneori chiar pe umărul urnelor tipice. Un exemplu mai puțin comun îl constituie cele două torți ale unui vas (nr. 211) decorate cu mici liniuțe orizontale pe creasta spinării, dedesubtul cărora a fost realizat un motiv în formă de soare cu raze destul de lungi, reprezentînd o variantă rară.

III. DECORUL STRĂCHINILOR (pl. CXXV—CXXXVII)

Cu toate că, studiind forma acestor vase, am înregistrat o serie de grupe și de variante, nu ni se pare necesar să descriem decorul străchinilor pentru fiecare grupă și variantă în parte, ci ne vom mulțumi să trecem în revistă de o parte decorul străchinilor simple, și de altă parte decorul străchinilor cu picior, fără să repetăm pentru cele din urmă ceea ce vom fi spus pentru primele, atunci când principiile după care a fost executată ornamentarea și motivele decorului sînt aceleași. De aceea, nu am ținut seama aici nici de deosebirea formală destul de accentuată dintre străchinile cu gura orizontală și între acelea cu buza în colțuri, decît în puținele cazuri cînd această deosebire a fost pentru meșterii olari de acum mai bine de trei milenii un prilej de a se abate de la regulile generale după care au fost decorate străchinile.

1. Străchini fără picior

Dacă am studia decorul acestor vase ținînd seama de toate părțile lor constitutive-organice, ar trebui să ne referim în chip succesiv la decorul buzei, al gîtului, al umărului și al restului vasului. Dar ținînd seama de felul cum se desfășoară decorul, această secționare a studierii lui ar avea o doză destul de mare de artificialitate, căci decorul buzei și al așa-zisului gît constituie totdeauna o zonă relativ organică și unitară; iar umărul — deși este subliniat în aproape totalitatea cazurilor printr-un decor mai simplu, desfășurat orizontal — stă de cele mai multe ori în legătură directă cu restul corpului vasului. De aceea, preferăm să trecem în revistă decorul acestor vase împărțindu-l în două mari zone: acela al buzei și al gîtului, și acela al umărului și al restului corpului.

În prealabil se cuvine să mai facem însă unele precizări.

Deși decorul străchinilor se află aproape întotdeauna și în întregime pe suprafața exterioară a acestor vase, în destul de multe cazuri și fața interioară a *buzei* este decorată, chiar dacă această ornamentare este de cele mai multe ori simplă. În al doilea rînd, ținînd seama că aceste străchini — așa cum am arătat mai sus (p. 139) — au fost concepute într-adevăr ca străchini, chiar dacă în morminte au jucat mai ales rolul de capace, este firesc ca decorul lor să se oprească în preajma liniei fundului și să nu treacă și pe acesta. Și într-adevăr, din zecile de străchini descoperite de noi, numai trei fac excepție de la această regulă, fiind decorate și pe fund, ceea ce ar putea constitui de altfel o dovadă că meșterul respectiv le menise rolului de capac.

În ceea ce privește procedeele tehnice folosite la realizarea ornamentării străchinilor, cel mai frecvent și deci mai caracteristic este acela al împunsăturilor, urmat de acela al impresiunilor cu matrițe și cu roțițe. Deși puțin numeroase, sînt și străchini decorate cu caneluri, uneori chiar combinate cu decorul împuns. Rarele proeminente nu merită numele de ornamente adevărate și de altfel au fost amintite cu prilejul discutării formelor, așa încît nu mai revenim aci.

a. *Decorul buzei* (pl. CXXV—CXXXVII). Înainte de a descrie decorul *exterior* al buzei, amintim cazurile de decoiare a feții ei interioare (pl. CXXXVII).

Este firesc ca buza larg evazată și fără colțuri a unora dintre străchinile cu gura orizontală, modelată uneori ca aceea a urnelor mari, tipice, să fi fost decorată în același fel ca la urne. De pildă, pe buzele a două vase (nr. 155 și 498) a fost împuns cîte un dublu zig-zag care se rotește de jur împrejurul gurii; iar pe al treilea vas cu buza dreaptă și răsfrîntă orizontal (nr. 276) se află o succesiune de semicercuri-potcoave imprimate, mărginite de două linii împunse. Dar și pe buza în patru colțuri și totuși puternic răsfrîntă orizontal în afară a unei alte străchini (nr. 459), meșterul respectiv a ținut să traseze un dublu zig-zag continuu.

Pe de altă parte, fața interioară a colțurilor buzei este și ea uneori decorată. Astfel, la una dintre străchinile cu patru colțuri și cu o toartă în formă de șa, sub locul de prindere a torții a fost trasat un decor compus din două linii arcuite avînd sub ele o succesiune de șapte semicercuri imprimate (nr. 46). Altă străchină de același tip are aproximativ același decor sub locul de prindere a torții, iar pe celelalte trei colțuri are cîte patru impresiuni de cercuri concentrice, dispuse în cruce (nr. 225). O străchină înrudită cu acestea, avînd însă două torți de același fel, are sub locul de prindere a torților un desen ceva mai complicat, deoarece liniile împunse, după ce trasează semicercurile sub toartă, coboară pe distanță de cîțiva centimetri de o parte și de alta,

iar succesiunea de impresiuni semicirculare urmează același traseu (nr. 38). Celelalte două colțuri sînt și ele decorate cu linii împunse și cu o succesiune de semicercuri imprimate, care urmează toate traseul colțurilor. Altă strachină (nr. 351) are în schimb pe fiecare colț cîte două linii împunse formînd cîte un unghi obtuz, tocmai pentru că urmează conturul marginii buzei.

Pe colțurile unor străchini se află cîte o linie dublu împunsă vertical, avînd de fiecare parte fie cîte două semicercuri imprimate (nr. 429), fie cîte cinci semicercuri (nr. 6) sau chiar cîte șase (nr. 173). Pe altă strachină, colțurile sînt decorate cu cîte o linie ondulată triplu împunsă, avînd o impresiune circulară cu cercuri concentrice la capătul de jos (nr. 202). Același decor se întîlnește și pe alt exemplar, dar atît linia dublu împunsă cît și succesiunile de semicercuri imprimate sînt mai lungi, iar pe întreg perimetrul buzei aleargă o linie dublu împunsă însoțită de mici liniuțe paralele. Destul de apropiat ca sistem este și decorul interior al buzei străchini nr. 236, compus dintr-un șir de gropițe însoțit de o linie dublu împunsă, de-a lungul întregului perimetru al buzei, sub care coboară, pe fiecare dintre cele patru colțuri, cîte o linie dublu împunsă vertical, avînd de ambele laturi două mari impresiuni semicirculare alăturate în formă de 3. În sfîrșit, amintim și decorul de pe fața interioară a buzei unei străchini cu toarta în formă de șa, puternic arcuită (nr. 70): chiar sub șa au fost trasate cinci linii orizontale împunse, avînd deasupra și dedesubt cîte un șir orizontal de mici liniuțe verticale paralele, imprimate.

În ceea ce privește restul suprafeții interioare, nu cunoaștem decît un singur caz cînd decorul a fost coborît mai jos de buză, spre deosebire de grupa străchinilor cu picior, în care asemenea cazuri sînt mai dese. Pentru a ne opri deocamdată la strachina fără picior decorată și pe fața interioară, precizăm că ea este una dintre cele două străchini mici din m. XLVI, nefiind de altfel deloc tipică nici ca formă (nr. 162), deși are gura rombică cu patru colțuri. Fundul este subliniat în interior de un cerc de împunsături, iar restul suprafeții interioare este împărțit în patru zone prin patru linii împunse vertical între fund și colțurile gurii; de ambele părți ale fiecăreia dintre aceste linii se află cîte o succesiune verticală de semicercuri-potcoave imprimate.

Ținînd seama de dorința meșterilor olari de a folosi întreaga suprafață exterioară pentru decor, nu este de mirare că însăși muchia buzelor groase a fost și ea decorată. Pentru aceasta au fost trasate (cu roțița dințată?) liniuțe verticale paralele. De cele mai multe ori aceste liniuțe care crestează perpendicular buza teșită sînt grupate numai pe cele patru colțuri și se opresc la punctul unde buza își reia traseul normal orizontal (nr. 312). Alteori, asemenea grupe de liniuțe se găsesc și în mijlocul porțiunilor orizontale ale buzei (nr. 225), iar cîteodată întregul perimetru al buzei este decorat în acest fel (nr. 404). În două cazuri, însă, meșterii au stăruit mai mult pe această zonă — firește tocmai la vase care și pe restul suprafeței sînt bogat și variat decorate. Pe buza groasă a străchini cu colțurile modelate la vîrf ca niște prisme triunghiulare (nr. 116), liniuțele imprimate alternează în cadrul aceleiași grupe cu liniuțe paralele cu marginea buzei, iar buza tot atît de groasă a celui alt vas (nr. 236) este decorată cu crîmpee de zig-zaguri întrerupte din loc în loc de liniuțe perpendiculare pe marginea buzei.

Dar dacă decorarea buzei evazate, a feței interioare a lobilor și a marginii groase și tăiate în muchii este firească în funcție de cele spuse mai sus — căci toate reprezintă zone perfect vizibile — nu tot atît de firească ni se pare decorarea feței de dedesubt a buzei evazate a vaselor nr. 276 și 459, căci acest decor nu se vede decît atunci cînd vasele sînt răsturnate. Este adevărat că aceste vase fiind destinate să slujească drept capace, decorul de sub buză devenea vizibil — dar atunci nu și-ar mai avea rostul decorul de pe buză. Oricum ar fi, precizăm că pe ambele vase menționate, sub buză se află cîte o succesiune de semicercuri-potcoave imprimate, mărginite de linii împunse.

Încheind cu aceste excepții se poate spune că decorul de pe zona buzei și a gîtului ține seama — la vasele cu buza în patru colțuri — de această caracteristică a formei. Dar torțile, plasate întotdeauna la unul sau la doi dintre lobii buzii, întrerup sau secționează desfășurarea decorului buzei și gîtului (fără ca totuși să afecteze unitatea acestei benzi decorative), cu excepția motivelor trasate chiar sub marginea buzei, care se desfășoară uneori în continuare și deasupra torțiilor.

Aproape în totalitatea cazurilor buza este însoțită de una sau de două linii împunse am spune orizontal, cu mențiunea însă că ea se abate de la această orizontalitate perfectă întocmai ca și marginile buzei, atunci cînd aceasta se înalță spre a forma lobii amintiți. Sub această subliniere a buzei, pe marea majoritate a străchinilor se găsește o succesiune orizontală de impresiuni semicirculare, mai des cu arcurile concave, dar în destule cazuri și cu arcurile convexe. Se întîlnesc

și citeva exemple — foarte puține — de asemenea succesiuni duble (nr. 369), după cum uneori un fel de ghirlandă dublu-împunsă înlocuiește semicercurile imprimate. Și aceste succesiuni de semicercuri urmează în chip cu totul fidel traseul buzei. Cîteodată sub succesiunea de impresiuni semicirculare sînt trasate alte linii orizontale — simple și duble și chiar triplu-împunse — dar altele impresiunile semicirculare încheie seria elementelor ce decorează și subliniază buza propriu-zisă.

Decorul care separă zona gîtului de umărul bombat al vasului își păstrează în chip constant orizontalitatea, așa încît el nu mai urmează buza, ci subliniază fidel baza gîtului, pe care îl desparte de umăr. De foarte multe ori și acest decor se mărginește la una sau două linii împunse, deși nu lipsesc nici șanțulețele triplu împunse sau șirurile de linii verticale imprimate cu roțița. Pe de altă parte, instrumentele folosite pentru această subliniere a liniei de despărțire dintre gît și umăr au fost în general mai late și mai groase, așa încît realizează mai întotdeauna adevărate șanțulețe, tot atît de obișnuite ca și acelea executate cu virfurile arcuite și cu virfurile triunghiulare. Faptul că instrumentul nu a fost apăsător cu aceeași tărie pe diferitele vase face ca ornamentul realizat să pară ușor diferit, chiar atunci cînd virful instrumentului era tăiat identic.

În cîteva cazuri, chiar în zona îngustă dintre decorul împuns sub buză și acela de la baza gîtului, a mai fost trasat încă un șanțuleț (nr. 116, 170 etc.), sau au fost imprimate grupe de linii verticale sau puncte împunse. Dar la cea mai mare parte dintre străchini spațiul nu mai permite intercalarea unui motiv suplimentar decît în porțiunile de sub colțurile buzei. Cel mai simplu procedeu de a umple acest gol îl poate constitui un șir vertical de puncte împunse (nr. 437), o impresiune făcută cu un instrument de o formă mai puțin comună (nr. 117 și 312), la care se pot alătura și cercuri concentrice imprimate în dreapta sau în stînga (nr. 312). Motivul în formă de , cu cele două jumătăți perfect lipite (nr. 195), sau despărțite ca doi C întorși spate în spate și avînd între ei o impresiune verticală (nr. 170), este simplu și nu prea frecvent. În schimb, foarte adesea apare acel motiv imprimat în formă de doi 3 alăturați spate în spate, pe care l-am mai întîlnit și pe urne. Cei doi 3 sînt separați printr-una (nr. 341, 376), două (nr. 18 etc.) sau chiar trei linii împunse vertical (nr. 25), sau prin alte elemente: șiruri verticale de mici impresiuni orizontale (nr. 102), impresiuni mai late și chiar un desen aproape circular (nr. 66). Uneori impresiunile semicirculare sînt mai numeroase, așa încît formează o scurtă succesiune verticală (nr. 173 etc.). Pe cîteva străchini-capace, de pe mijlocul celor doi 3 pornește un șir orizontal, mai scurt sau mai lung, de puncte împunse (nr. 66, 116, 341). Cîteodată în dreapta sau în stînga motivelor de sub virful colțului buzei sînt plasate și alte motive: triunghiuri concentrice cu cerculețe în virful de sus (312), gropițe împunse în grupe de cîte patru (nr. 212), șiruri scurte de impresiuni semicirculare (nr. 102) etc., totdeauna însă destul de departe de motivul central și anume acolo unde linia buzei se reîntoarce la orizontalitate după ce s-a arcuit pentru a forma colțurile respective. Uneori desenul în formă de 3 degenerază, atît prin faptul că devine disproporționat de mare, cît și prin faptul că își pierde preciziunea (nr. 402), iar altădată poate deveni cu totul unghiular (nr. 418).

Deși motivele amintite mai sus sînt cele mai frecvente, este de la sine înțeles că ele nu sînt unice. Așa, de exemplu, pe colțurile unei străchini, meșterul s-a mulțumit să traseze trei scurte șiruri relativ verticale de impresiuni dreptunghiulare (nr. 417); pe altă străchină e repetat pe fiecare lob un motiv compus dintr-o combinație de cîte trei linii verticale-împunse și cîte două cercuri imprimate. Altădată, sub banda bogată de linii și impresiuni semicirculare ce însoțește buza, nu întîlnim decît un șir vertical de impresiuni orizontale, avînd de fiecare parte cîte un cîrlig spiralic (nr. 358). Înruddit cu acest ultim motiv este acela la care cele două cîrlige spiralice stau în legătură cu un desen central în formă de soare (nr. 52), desen care se repetă și la cele două margini ale colțurilor; ultimul se întîlnește și pe alte cîteva străchini (nr. 6, 80 etc.). Apoi o serie de motive mai simple și mai complicate, dintre care amintim pe acelea care combină impresiunile în formă de cercuri simple sau concentrice cu alte elemente (nr. 202), inclusiv cu un motiv mai puțin frecvent, în formă de X (nr. 38).

Pentru a încheia cu decorul zonei buzei și a gîtului, menționăm că la străchinile cu buza perfect orizontală — deci fără lob — motivele ce decorează spațiul dintre decorul ce însoțește marginea buzei și acela care subliniază baza gîtului se repetă în chip simetric, fie izolate, fie în grupe organice.

b. Corpul (pl. CXXVIII—CXXXIII). Cu foarte rare excepții, decorul ce înfășoară circular corpul străchinilor este delimitat nu numai spre gît, ci și spre fund. Marea majoritate

a exemplarelor au o linie împunsă care, înconjurînd fundul la circa 1 cm, delimitează implicit zona de desfășurare a ornamentelor. Destul de numeroase sînt și vasele la care această linie este dublă sau însoțită de o succesiune de impresiuni semicirculare aproape întotdeauna concave (nr. 77, 156, 181 etc.), iar la altele, mai puțin numeroase, intervin și alte motive — între care amintim linia vălurită (nr. 255), șirul de liniuțe verticale imprimate — precum și o combinaire mai complexă a elementelor mai sus descrise. Credem că nu greșim afirmînd că numai pe foarte puține străchini decorul de pe corp nu este delimitat nici spre gît, nici spre fund de vreun element orizontal (nr. 417).

În ceea ce privește umărul, de la simpla linie împunsă cu instrumente cu vîrfuri variate, sau imprimată cu roțița dințată, care nu face decît să-l separe de gît, se poate trece la o adevărată bandă orizontală, lată uneori de 2—3 cm, bogat și variat decorată, și care de multe ori reprezintă o treime din lățimea zonei decorative a corpului străchinii. Numai în puține cazuri zona umărului împieteză destul de mult și asupra corpului propriu-zis al vasului, ajungînd să reprezinte aproape jumătate din înălțimea decorului de pe corp (nr. 256), iar într-un anumit caz (nr. 189), decorul de esență orizontală al părții superioare a corpului (inclusiv umărul) acoperă o suprafață egală cu decorul vertical al părții inferioare a corpului. Pentru decorarea umărului sînt folosite linii orizontale împunse, șiruri orizontale de liniuțe verticale imprimate cu roțița (nr. 170, 246 etc.), linii vălurite împunse (nr. 77, 212 etc.) și combinații din toate aceste elemente; intervine apoi și aci succesiunea de impresiuni semicirculare (nr. 376), deși mult mai rar decît spre fund.

Semnificativă ni se pare însă apariția și în zona umărului străchinilor a unui motiv întîlnit de cîteva ori, tot ca o completare a motivului principal, și pe umărul urnelor — și anume motivul spiralei. De cîteva ori apare friza îngustă de spirale în formă de S, culcate pieziș și ușor îmbucate, dînd impresia unor spirale fugătoare (nr. 98). Se întîlnește însă și adevărata spirală fugătoare, compusă dintr-o succesiune de spirale mari și armonios răsucite în jurul lor însele (nr. 236 și 256), care aleargă în jurul vasului chiar pe zona cea mai puternic bombată a umărului.

Alături de spirale apare însă și motivul înrudit — care totuși la Cîrna nu a fost întîlnit pe nici o urnă — și anume meandru. Realizat și simplu, cu o linie împunsă și desfășurîndu-se astfel ca o friză armonioasă pe umăr, între alte două linii orizontale împunse (nr. 25), el se întîlnește și degenerat, am spune: în loc ca traseul șanțulețului care îl desenează să se întoarcă o dată pentru fiecare meandru, el se întoarce succesiv de cîte trei ori în fiecare loc, așa încît dă un motiv hibrid (nr. 312). Altă dată, meșterul realizează numai o friză simili-meandrică: într-adevăr, decorul constă dintr-o linie împunsă frîntă în unghiuri aproape drepte; de-a lungul acestui traseu, în spațiile dreptunghiulare astfel rămase sînt introduse cîte două dreptunghiuri concentrice, așa încît în primul moment și mai ales de la oarecare distanță această friză dă o falsă impresie de meandru (nr. 412). Mai interesant este faptul că lingă toartă, unde se întreune, friza aceasta se termină într-o spirală colțuroasă.

Este de la sine înțeles, însă, că decorul esențial este acela care se desfășoară aproape întotdeauna perfect simetric pe corpul propriu-zis al vasului, sub zona umărului. Nici de data aceasta nu vom întîlni însă două vase decorate în chip identic, ci numai asemănătoare. De aceea, va trebui să ne mulțumim cu indicarea celor cîteva familii de motive și cu amintirea, în cadrul acestora, a unora dintre variante; pentru celelalte, credem că bogata ilustrație a lucrării noastre este suficientă.

Cel mai simplu motiv poate fi considerat acela al liniilor arcuite în ghirlande — fie o linie dublu sau triplu-împunsă (nr. 113), fie două ghirlande duble « paralele » (nr. 77) — care nu sînt combinate cu nici un element vertical. Dacă și capetele de sus ale acestor ghirlande cu arcuri concave ar fi rotunjite, atunci desigur ar putea părea mai potrivit să vorbim despre linii în val — însă este clar că este vorba de linii arcuite într-un singur sens (în speță concave) și de aceea socotim că cea mai bună denumire pentru asemenea motive este tocmai aceea de *ghirlande*.

Atunci cînd de această ghirlandă — simplă sau dublă, de data aceasta întîlnită uneori și sub formă de linie oarecum vălurită — atîrnă în jos diferite elemente verticale, realizate în special liniar, deși nu lipsesc nici liniuțele orizontale imprimate și nici punctele împunse, se poate vorbi de adevărate ghirlande cu franjuri. Acestea din urmă pot fi și drepte și ușor vălurite, dar coboară vertical. De cele mai multe ori, ele pornesc de sub unghiul dintre două arcuri (de ex. nr. 105), dar uneori și de pe mijlocul arcului (nr. 212). Pe de altă parte, trebuie observat că nu toate franjurile de pe același vas sînt realizate întotdeauna în același fel. Alături de franjurile identice, întîlnim exemple de franjuri realizate în cîte două și chiar trei feluri (de ex. nr. 212), deși simetria este respectată aproape întotdeauna. Într-un anumit caz (nr. 79), pe lingă franjurile ce atîrnă normal

sub ghirlanda vălurită, au mai fost împunse și șiruri verticale de găurele deasupra acesteia, așa încît motivul a pierdut din puritatea sa. Iar pe altă strachină (nr. 417), franjurile ce atîrnă de sub cele două linii vălurite ce înlocuiesc ghirlandele sînt nu numai disproporționat de scurte, dar nu sînt nici similare, întrucît grupele de cîte trei linii scurte verticale alternează cu un cîrlig spiralic de asemenea triplu împuns.

Multe dintre ghirlandele cu franjuri se combină și cu alte elemente secundare, și anume cu cercurile imprimate, mai frecvent la vîrfurile superioare ale ghirlandelor arcuite (nr. 66, 189, 550 etc.), dar uneori și sub arcuri.

De la ghirlandele arcuite normal și de la linia vălurită, s-a trecut în multe cazuri la răsturnarea ghirlandei, arcurile fiind convexe, nu concave. Și aceste ghirlande «răsturnate» pot fi mai simple sau mai complicat executate, uneori chiar dublindu-se; totodată și de ele atîrnă obișnuitele franjuri variate, așa încît ne mulțumim numai cu aceste precizări și cu semnalarea folosirii ca elemente suplimentare a impresiunilor circulare, simple sau concentrice (nr. 25, 397), și a introducerii altor motive secundare, ca de pildă a aceluia în formă de doi 3 plasați spate în spate (nr. 404 etc.).

O variantă destul de frecventă a acestui decor cu ghirlandele răsturnate este obținută prin trasarea unei ghirlande suplimentare, la vîrfurile franjurilor — deci în zona fundului — și care le unește, așa încît uneori ornamentul își pierde cu totul caracterul de ghirlandă, transformîndu-se într-un fel de succesiune de scuturi sau metope ovale înalte. Aceste «scuturi»-metope pot fi uneori duble, cu cîte un franj în interior (nr. 56 și 355), după cum pot fi întrerupte din loc în loc, prin faptul că «ghirlanda» care face închiderea la baza scuturilor este și ea întreruptă din loc în loc. Prin introducerea în dreptul torților a cîte unui alt motiv — în unele cazuri folosindu-se și linii cu capetele răsucite spiralic — desfășurarea circulară a motivului este întreruptă și se accentuează aspectul de metope; atragem atenția în această privință în special asupra decorului străchinilor nr. 140 și mai ales nr. 236.

Destul de frecvent utilizat pentru decorarea corpului străchinilor este și motivul în zig-zag. Realizat din cîte două sau mai multe linii frînte împunse, el este cîteodată identic cu motivele similare de pe urne, mai ales cînd vîrfurile de sus și de jos ale liniilor frînte sînt subliniate sau chiar întrerupte de cîte unul sau două cercuri imprimate (nr. 120, 149 etc.). Mai frecvent însă decît la urne, sub zig-zagurile de pe corpul străchinilor coboară franjuri; combinate și cu cercurile imprimate, ele dau întregului ornament o înfățișare destul de deosebită de a liniei frînte în zig-zag de la care s-a pornit (nr. 46, 89 etc.). Vom menționa și aci cîteva realizări mai puțin comune. Linia-șanțuleț împunsă pe una dintre străchini (nr. 194) nu are franjuri decît din loc în loc — realizate sub formă de succesiuni verticale de liniuțe orizontale; în schimb, deasupra fiecărui colț al liniei frînte au fost împunse cîte trei puncte. Pe alt vas, linia frîntă triplu-împunsă, care ar fi trebuit să realizeze zig-zagul, a fost întreruptă aproape în fiecare punct în care urma să fie frîntă — și nu numai din pricina cercurilor imprimate, ci pentru că însăși traseul decorului a fost intenționat secționat (nr. 250), așa încît nu se mai poate vorbi de un adevărat zig-zag, ci exclusiv de membrele lui izolate. De altfel, faptul însuși că unele dintre franjuri sînt foarte lungi, iar altele foarte scurte, singularizează și mai mult decorul acestui vas. În alt caz — pe strachina la care am întilnit acea frumoasă spirală fugătoare desfășurîndu-se pe umăr (nr. 256) — zig-zagul trasat ca un șanțuleț împuns are, la fiecare colț de jos al liniei frînte, triunghiuri în formă de cîrlige spiralice, iar de aceste cîrlige atîrnă alte franjuri executate ca niște scurte liniuțe orizontale paralele. Tot atît de singular ca realizare este și decorul străchinii nr. 173, la care, sub zig-zagul normal realizat printr-o linie dublu împunsă, aleargă o ghirlandă de asemenea dublu împunsă, în timp ce franjurile sînt exclusiv interioare, iar impresiunile cu cercuri concentrice nu lipsesc nici la vîrfurile de sus, nici la acelea de jos ale liniei frînte în zig-zag.

Dacă motivele decorative descrise pînă acum pentru corpul străchinilor au mai ales corespondențe pe pintecul urnelor (zig-zagurile, de exemplu), motivele la care ne vom opri mai jos fac parte dintre acelea întilnite exclusiv pe umărul urnelor și vor reveni pe corpul cînilor.

Primul dintre aceste motive la care ne vom opri — tocmai fiindcă, alături de acela al ghirlandei cu diferitele variante, a fost cel mai frecvent folosit pe corpul străchinilor — este desenul în formă de M. Deoarece pe străchini ne lipsesc exemple concludente pentru punctul de plecare al acestui motiv, așa cum l-am precizat mai sus (v. p. 169—170), trecerea în revistă a unora dintre variantele sub care se prezintă el pe aceste vase va fi făcută începînd cu exemplele cele mai simple.

Desenul în formă de M se întâlnește și relativ izolat, în cadrul unor simili-metope închise prin câte o linie împunsă vertical în dreapta și în stînga, dar avînd o desfășurare mai mult orizontală, am spune, decît verticală, deoarece linia în zig-zag de la partea superioară are un traseu destul de lung (nr. 130). Atît capetele de sus cît și cele de jos sînt răsucite spiralic, în sensuri diferite. Altădată triunghiurile rămase între zig-zagul de la partea superioară a desenului și linia orizontală de pe umăr sînt hașurate, întocmai ca la cea mai mare parte a cînilor decorate cu acest motiv; iar capetele laterale ale liniei care trasează zig-zagul sînt prelungite pieziș în jos și răsucite spiralic, de data aceasta în același sens cu cîrligele spiralice în care se termină picioarele laterale ale motivului, dînd astfel impresia a două desene în formă de M suprapuse, unul mai deschis și altul mai strîns (nr. 66). Acest motiv, repetat simetric de patru ori pe corpul vasului, este limitat de ambele părți de cîte un desen mai puțin frecvent: cîte o linie vertical-împunsă, de pe mijlocul căreia cresc ca niște ramuri cîte două cîrlige spiralice, unul de fiecare parte a liniei, dar răsucite în jos, nu în sus ca barele desenului în formă de M. Atît pentru motivul principal, în formă de M, cît și pentru cel secundar, au fost folosite drept completare impresiuni cu cercuri concentrice.

Dar motivul în formă de M poate fi combinat și cu alte elemente decorative. De pildă, desfăcut în două (nr. 117), sau încă legat organic (nr. 341) — cu colțurile superioare prelungite ca adevărate brațe și răsucite apoi spiralic în imediata apropiere a spiralelor de la partea inferioară —, este străjuit de fiecare parte (și în felul acesta despărțit de pandantul său vecin) de cîte un desen în formă de dublu 3 pus spate în spate, cu capetele răsucite spiralic. Bara mediană a motivului în formă de M este înlocuită de cîte o succesiune de impresiuni adînci, iar cele două desene în formă de 3 sînt separate printr-o linie triplu-împunsă vertical (nr. 341) sau prin succesiune de liniuțe paralele (nr. 117). Nu lipsesc nici cercurile imprimate și nici punctele-gropețe în șiruri scurte orizontale.

De un deosebit efect este combinarea motivului central în formă de M cu brațe lungi răsucite spiralic, cu motivul ghirlandei duble cu franjuri (nr. 402). O altă încadrare, mai simplă dar nu tot atît de reușită, este aceea de pe vasul nr. 65: bara verticală centrală a motivului în formă de M este redată aproape ca un zig-zag vertical și se unește la bază cu linia dublu-arcuită, cu capetele puternic răsucite spiralic, care închide motivul principal. Cercurile imprimate și succesiunile de liniuțe paralele imprimate cu roțițe completează seria elementelor secundare.

De altfel chiar atunci cînd decorul este mai încărcat, măiestria cu care este executat și felul armonios în care sînt combinate diferitele elemente componente atenuează aspectul de prea încărcat. Iată, de exemplu, strachina nr. 66, la care cele două bare laterale ale motivului central nu mai sînt direct legate între ele la partea superioară, răsucindu-și capetele și avînd aspectul unui C dublu, desenat spate în spate, iar de pe altă parte bara centrală, verticală, se unește jos cu ghirlanda ce închide fundul vasului ca într-o stea cu multiple raze. Din colțurile acestei ghirlande pornesc în sus linii de pe care se desprind pe ambele părți franjuri spiralice, legate de cîrligele spiralice ale capetelor liniei frînte ce taie ambele desene în formă de C ale motivului central. Dacă se mai adaugă și cele două desene în formă de 3, plasate întotdeauna spate în spate, și cercurile imprimate, evident că decorul este într-adevăr încărcat, dar efectul acestei combinații este foarte reușit.

Ca și pe umărul urnelor, se întâlnește și pe corpul străchinilor combinarea și alternarea motivului în formă de M cu acela «fără nume» — în așa fel încît de fiecare parte a primului se găsește întotdeauna celălalt motiv. Deși este vorba de o succesiune ritmică regulată, în care fiecare dintre aceste desene se întâlnește de două sau de patru ori, credem că frecvența mult mai mare a motivului în formă de M — și faptul că el se întâlnește ca motiv *esențial* pe cînilor cu o toartă, unde celălalt lipsește cu desăvîrșire — ne dă dreptul să socotim că acesta este motivul principal. Această combinație fiind o repetare a aceleia descrisă destul de larg pentru urne, nu vom mai stăruia aci și nu vom mai aminti diferitele aspecte și combinații ale acestor două motive cu altele mult mai secundare. În schimb, ne vom opri asupra unei străchini (nr. 549), la care felul cum este redat motivul «fără nume» ar părea că ne pune în măsură să-i întrevădem geneza. Motivul în formă de M este redat destul de simplu, avînd triunghiurile de la partea superioară hașurate, capetele barelor laterale răsucite spiralic și bara centrală înlocuită printr-un șir vertical de puncte împunse. Și celălalt motiv este realizat simplu: o bară orizontală la capetele căreia au fost imprimate cîte două semicercuri alăturate redînd cîte un 3 (cel din dreapta normal, celălalt întors); de la virful de jos al acestor impresiuni se arcuiește cîte un picior răsucit în chip de cîrlig spiralic, și care amintește mult de felul în care sînt uneori redată picioarele desenului în formă de M. Pe mijlocul barei

orizontale de sus este prins un triunghi hașurat, cu colțuri laterale răsucite și ele spiralic, iar din vârful triunghiului coboară vertical o linie dublu-împunsă. Nu încapă nici o îndoială — mai ales dacă facem abstracție de jumătatea superioară a cifrei 3 de la capetele barei orizontale — că acest desen seamănă cu un motiv în formă de M care manifestă tendința de a trece de la aspectul vertical normal la unul relativ orizontal. Fără să afirmăm că prin acest exemplu am identificat în chip sigur punctul de plecare — și deci geneza — motivului «fără nume», apropierea din exemplul descris ni se pare incontestabilă și deci susceptibilă de a fi luată în considerație. Tot în sprijinul aceleiași ipoteze ar părea că pledează și exemplele destul de numeroase în care acest motiv are două perechi de picioare cu capetele răsucite spiralic, amintind astfel de cirligile spiralice prelungite în jos de la partea superioară a barelor motivului în formă de M. Desigur, s-ar putea să fie aici numai o simplă contaminare; dar pînă nu vom găsi elemente mai concludente, care să ne pună pe calea altei interpretări genetice a motivului «fără nume», va trebui să ne oprim la explicația de mai sus.

Întocmai ca la urne, acest motiv alternează de altfel și cu acela în formă de doi C așezați spate în spate, fie cu linie mediană (nr. 102) — și în acest fel ne face din nou să ne gândim și pentru explicarea acestui motiv tot la o descompunere a motivului în formă de M — fie fără o asemenea bară verticală (Σ; nr. 6). Rămîne totuși, înainte de a aminti în chip sumar rarele cazuri de ornamentare a fundului străchinilor, să ne oprim asupra decorului mai complicat și totodată mai puțin obișnuit a două străchini. Acestea se abat de la comun tocmai prin felul în care sînt combinate diferitele motive și prin ansamblul original ce rezultă din această combinație, ca și prin faptul că introduc și unele elemente ce nu se mai întîlnesc în decorul altor străchini. Fiecare dintre aceste vase este decorat de altfel într-un chip diferit — și am spune chiar cu elemente diferite — deși ornamentarea lor a fost realizată tot prin tehnica împunsăturilor și prin aceea a impresiunilor.

Prima strachină (nr. 225) folosește din plin acei «fluturași» întîlniți în decorarea statuetelor — redați aci de cele mai multe ori în formă de săgeată cu coadă lungă — precum și cercuri concentrice imprimate. Nu se mai poate vorbi aci de un motiv central străjuit de o parte și de alta de unul secundar, ci de o folosire — simetrică, desigur — a diferitelor elemente decorative, care nu se înscriu într-un decor ce ar putea fi descris în chip organic. Cel mult am putea aminti că toți acești «fluturași», cu sau fără coadă de «săgeată», alternează din loc în loc cu vrejuri spiralice cu coada destul de lungă. De asemenea, se poate preciza că partea dinspre fund este decorată cu o ghirlandă cu franjuri, deasupra ghirlandei succedîndu-se simetric grupe de cîte două impresiuni de cercuri concentrice alăturate.

În schimb, la a doua strachină (nr. 202), se poate recunoaște prezența motivului în formă de M, dar foarte neobișnuit redat și ciudat combinat cu alte elemente. Zig-zagul de la partea superioară, care se frînge de cinci ori orizontal, amintește într-o oarecare măsură de succesiunea de triunghiuri cu franjuri pe care am pus-o la originea motivului în formă de M. Sub fiecare dintre vîrfurile de jos ale liniei frînte se află cîte o impresiune circulară; de la două dintre acestea pornesc în jos barele paralele, lungi și subțiri, ce se răsucesc la bază spiralic. În locul barei mediane sînt o serie de motive secundare (romb hașurat, fluturaș, succesiuni de liniuțe paralele, șiruri de împunsături etc.), destul de simetric organizate și amintind totuși într-un fel de bară verticală pe care o înlocuiesc. De capetele laterale ale liniei în zig-zag atîrnă cîte un cirlig spiralic; iar între acestea și spiralele de la capetele de jos ale barelor laterale se intercalează un alt vrej spiralic, agățat oarecum acrobatic de brațele laterale ale unui alt motiv ce întrunește un fragment de ghirlandă cu arcuri convexe și un motiv în formă de «pandantiv-ochelari». La toate acestea se mai adaugă unele franjuri și o serie de șiruri de mici liniuțe paralele imprimate cu roțița, care încarcă decorul.

Dintre cele trei străchini decorate și pe fund, una are pe această zonă impresiuni circulare (nr. 225), cu puncte în centru; pe fundul alteia (nr. 173) a fost trasată o cruce imprimată cu o roțiță dințată, iar a treia (nr. 113) are tot un decor simplu ce pare chiar neterminat: fundul străchinii este secționat pe mijloc printr-o succesiune de gropițe împunse, în timp ce altă serie de gropițe sînt dispuse în arc numai pe o parte din perimetrul fundului, mai mult de jumătate din perimetru nefiind decorat.

c. *Tortile* (pl. CXXXIV). Marea majoritate a tortilor străchinilor-capace fiind late, oferă un bun prilej pentru plasarea unor motive decorative, fără legătură directă cu ornamentarea vasului respectiv. În unele dintre cazurile cînd toarta pornește chiar de pe buză, decorul trece și pe fața interioară a acesteia — așa cum am văzut mai sus — limitat însă aproape exclusiv la această zonă de legătură cu toarta. Se întîlnesc destule exemple, de altfel, cînd toarta nu întrerupe decît parțial

decorul exterior al buzei și al gîtului, deoarece liniile împunse orizontal și succesiunile orizontale de semicercuri imprimate își fac loc de multe ori între marginea buzei și punctul de fixare a torții, desfășurându-se și aci în continuare. Numai desenul gîtului propriu-zis este aproape întotdeauna întrerupt de torți, meșterii olari ai epocii neîncercînd decît rareori să decoreze vasele și sub arcu torților.

Gama motivelor secundare folosite în ornamentarea ceramicii fiind destul de redusă, nu este de mirare că multe dintre elementele folosite pentru decorul torților urnelor se regăsesc și pe torțile străchinilor, uneori dispuse într-o manieră destul de asemănătoare, fără ca vreodată să se poată vorbi despre o identitate totală. Și de fapt nici între torțile străchinilor însele nu se poate vorbi de o identitate perfectă a decorului, observația făcută de noi în partea introductivă a capitolului despre ornamentarea ceramicii fiind și aci valabilă: după cum nu există două vase identice decorate, tot astfel nu există nici două torți identice din punctul de vedere al decorului. Elementele cele mai frecvent întîlnite în decorul torților străchinilor sînt: liniile verticale împunse, realizate cu instrumente variate, succesiunea verticală de liniuțe orizontale, impresiunile semicirculare, de cele mai multe ori dispuse orizontal dar uneori și vertical, sub formă de 3, foarte rare ori cercuri imprimate etc.

Liniile verticale sînt de cele mai multe ori plasate de-a lungul marginilor torților — simple, duble sau triple, împunse sau realizate cu roțița; altele însă ele se află chiar pe mijlocul torții. Și succesiunea verticală de liniuțe orizontale imprimate cu roțița — întreruptă sau nu de un motiv dispus orizontal pe mijlocul torții — a fost executată tot în lungul liniei mediane, întocmai ca la torțile unor urne. Frecvente sînt însă impresiunile semicirculare plasate orizontal pe mijlocul torților străchinilor deasupra și dedesubtul uneia sau mai multor linii orizontale. Citeodată avem un singur semicerc de fiecare parte a mănunchiului de linii împunse (nr. 80), dar de cele mai multe ori cîte două semicercuri alăturate, de fiecare parte, așa încît este vorba de fapt de cunoscutul motiv în formă de 3, dar culcat (nr. 89, 170, 244, 292 etc.); uneori se întîlnesc și mai multe semicercuri alăturate (nr. 120) — întocmai ca la urne. Nu lipsesc nici semicercurile imprimate vertical — fie două spate în spate (nr. 156), fie alăturate în formă de 3, de asemenea spate în spate și despărțite printr-o linie verticală (nr. 253).

Mai puțin comune sînt motivele izolate plasate vertical — ca de pildă o linie ondulată simplă chiar pe mijlocul torții (nr. 56), sau o linie ondulată terminată jos cu o gropiță circulară (nr. 351). Ca și la urne, întîlnim și la străchini torți secționate în cîte trei zone prin linii orizontale, precum și diferite alte combinații, inclusiv acelea la care capetele unor linii împunse se răsucesc în cîrlige spiralice (nr. 140).

2. Decorul străchinilor cu picior (pl. CXXXVII)

Așa precum s-a văzut în capitolul formelor ceramice, străchinile cu picior sînt de două feluri: străchini de tipul normal al străchinilor-capace cu buza în colțuri sau dreaptă (chiar dacă intervin și unele variante mai puțin comune, asupra cărora am stăruit la locul cuvenit) și străchinile cu corpul tronconic și cu picior ceva mai înalt.

În ceea ce privește prima categorie, atît decorul buzei și al gîtului, cît și acela al corpului sînt, în linii generale, foarte apropiate de ale celorlalte străchini, așa încît ne vom mulțumi cu o descriere mai sumară, cu excepția a două vase asupra cărora vom stărui.

Liniile împunse sub buză însoțite de succesiunea de semicercuri imprimate sînt, așa-zicînd, nelipsite, atît la străchinile cu buză dreaptă (nr. 25bis), cît și la acelea cu buza în colțuri (nr. 181, 253, 398). Șirul de liniuțe verticale imprimate cu roțița (nr. 398) este frecvent, iar motivele compuse din cîteva semicercuri imprimate vertical, spate în spate, și separate printr-o linie verticală (nr. 253), nu sînt decît o variantă amplificată a motivului în formă de 3.

Pe corp întîlnim atît decorul în ghirlandă simplă, cu arcuri convexe și cu franjuri, și ghirlande dublu-împunse, cu franjuri variate (nr. 181), cît și friza cu meandre sub care se desfășoară o dublă ghirlandă în zig-zag, cu franjuri de asemenea variate. Nu lipsește nici decorul în formă de M, uneori destul de descompus (nr. 398), barele laterale neavînd cîrlige spiralice decît sus și fără legătură între ele, în timp ce în locul barei centrale sînt trasate două linii paralele. Altă dată, de o parte și de alta a desenului central în formă de M (nr. 418) au fost plasate două motive similare, foarte mici, avînd cîrligele numai jos, bara mediană fiind prelungită pînă aproape de linia fundului și terminîndu-se într-un cerc imprimat. În dreapta și în stînga acestei linii verticale, cîte un scurt

zig-zag ce ține locul motivului în formă de 3, zig-zag care se întâlnește, de altfel, și în interiorul (dacă se poate spune așa) motivului principal. Grupuri de liniuțe scurte paralele sînt plasate în dreptul colțurilor tuturor micilor zig-zaguri, cu excepția a două. Trebuie menționat de altfel că motivele secundare ce separă și delimitează metopic zonele pe care este trasat motivul principal se repetă și ele tot numai de patru ori, așa încît cele două motive diferite alternează într-un ritm și într-o simetrie perfectă pe banda decorativă constituită de corpul vasului.

Cit privește piciorul acestor străchini, el este uneori nedecorat, iar alteori are sau o succesiune de mici liniuțe verticale (nr. 398), sau o succesiune de impresiuni semicirculare între două linii împunse orizontale (nr. 181 și 253).

Decorul străchinii cu picior care a avut un colț prelungit în sus, poate terminat în formă de cap de statueta sau de pasăre (nr. 293), conține și elemente noi, iar îmbinarea lor pe corp este oarecum deosebită. Buza însăși este decorată din loc în loc de grupe de cîteva liniuțe imprimate, iar sub buză aleargă succesiunea de impresiuni semicirculare subliniată de o linie orizontală împunsă. Decorul buzei este însă întrerupt la colțul de care am amintit, deoarece acesta, împreună cu porțiunea din corpul vasului aflată sub el, constituie o zonă aparte în desfășurarea circulară a decorului pe corpul vasului și nu se mai repetă. Ornamentarea acestei zone consta dintr-o serie de « coliere » formate din șiruri arcuite de gropițe împunse și, spre bază, și de linii împunse arcuite, în mijlocul cărora au fost plasate două cîrlige spiralice de o parte și de alta a unei linii centrale verticale. Totul amintește vag de decorul de pe pieptul statuetelor de la Cirna — ceea ce ne-a făcut, de altfel, să formulăm ipoteza că partea superioară a acestui colț al buzei ar fi putut să fie modelată în formă de cap de statueta sau de pasăre. De o parte și de alta a acestei zone centrale se repetă simetric cîteva motive secundare: la mijloc, motivul în formă de M cu patru cîrlige spiralice și avînd deasupra un fel de secure dublă hașurată, iar pe lături cîte două succesiuni de semicercuri imprimate spate în spate și despărțite prin cîte o linie împunsă. Piciorul nu este decorat decît prin linia împunsă orizontală ce îl desparte de corpul propriu-zis.

A doua strachină mai deosebit decorată (nr. 393) se deosebește și prin unele detalii de formă și anume în privința felului cum sînt modelate cele patru colțuri ale buzei: două sînt răsucite mai puțin și celelalte două mai mult, aproape în genul « mosorelelor » de la unele vase cu două torți. Buza răsfrîntă este decorată cu un zig-zag ce se întrerupe numai la colțurile răsucite, pe care de altfel se află un decor destul de simplu, avînd la mijloc și un cerc imprimat. Sub buză aleargă o succesiune de semicercuri imprimate, pe gît sînt combinații de șiruri de puncte și de « pandantive-ochelari » răsturnați. Corpul este secționat vertical prin opt benzi late, avînd în interiorul lor mici benzi orizontale cu puncte. În patru dintre cele opt zone astfel realizate sînt plasate cîte trei caneluri verticale subliniate prin linii împunse, iar în celelalte au fost realizate simetric două combinații de motive împunse și imprimate, care se repetă fiecare de două ori. Interesant mi se pare desenul în formă de ac cu capul dublu-spiralic de pe două din aceste zone, iar pe de altă parte foarte deosebit este decorul în arcuri largi concentrice realizate prin linii împunse, succesiuni de semicercuri imprimate etc., de care atîrnă un șir de triunghiuri cu cîrlige spiralice în vîrfuri.

Tranziția spre străchinile decorate bogat și în interior o face strachina nr. 25bis, care are pe cercul fundului interior o succesiune de semicercuri imprimate.

În ceea ce privește decorul celor două străchini cu buza orizontală puțin întoarsă spre interior și cu picior mai mult tronconic decît cilindric (nr. 166 și 362), nu vom stăruia prea mult.

Corpul uneia (nr. 362) este decorat la exterior cu o serie de « metope » realizate printr-un zig-zag împuns, cu vîrfurile legate — prin linii împunse — de ghirlanda de asemenea împunsă de la marginea inferioară. Deasupra și dedesubtul acestor « metope » aleargă șiruri orizontale de mici liniuțe verticale și un zig-zag. Interiorul este acoperit cu un decor foarte bogat, desfășurat circular în jurul fundului, secționat în patru de o cruce împunsă cu un instrument destul de lat, în fiecare dintre cele patru secțiuni fiind cîte un motiv în formă de soare. Restul suprafeței interioare este decorat cu trei grupe de cîte două șiruri de impresiuni diferite.

Pe a doua strachină din această grupă (nr. 166), decorul exterior constă din patru motive în formă de M combinate cu alte elemente alternînd cu patru motive « fără nume », combinate la rîndul lor și ele cu « sori » și cu gropițe împunse. Piciorul este subliniat orizontal de un șir de liniuțe verticale imprimate, succesiune de semicercuri imprimate și cîteva linii împunse. În interior, strachina are un decor simetric: o linie dublă împunsă subliniază cercul fundului, iar în jurul ei aleargă în cerc o succesiune de impresiuni semicirculare. Sub fiecare dintre cei patru lobi sînt imprimate cercuri dispuse în cruce.

IV. DECORUL CĂNILOR CU TOARTĂ SUPRAÎNĂLȚATĂ

(pl. CXXXVIII — CXLVIII)

Chiar la o trecere în revistă sumară a cănilor cu toartă supraînălțată, se observă îndată că decorul lor este împărțit în două zone deosebite, de o parte aceea a buzei și a gîtului, și de altă parte aceea a corpului propriu-zis, la care se adaugă în chip firesc o a treia, secundară, constituită de suprafața torților. Se întilnesc firește și excepții — mai ales cînd forma căinii reprezintă ea însăși o adevărată excepție în gama destul de unitară a variantelor cănilor cu toartă supraînălțată, cum este de exemplu vasul nr. 565: la acest vas, care nici nu are gît, nu se poate vorbi decît despre o singură zonă decorativă, aceea a corpului.

Pe de altă parte, întrucît marea majoritate a cănilor cu toartă supraînălțată au și un mic picior-suport inelar, nu e de mirare că și pe el întilnim ornamente, foarte simple de altfel — mai întotdeauna liniute verticale paralele executate cu roțița dințată — de cele mai multe ori linia de legătură între corp și picioruș fiind marcată printr-o linie împunsă, printr-un șir de puncte împunse, printr-un șanțuleț realizat prin împunsături cu un virf mai lat, sau, în sfîrșit, printr-o succesiune de semicercuri imprimate. Ținînd însă seama pe de o parte de simplitatea acestor motive, de repetarea lor aproape identică în cadrul puținelor variante, și pe de altă parte de faptul că de cele mai multe ori ele nu fac decît să închidă și să delimiteze la partea inferioară banda decorativă a corpului, nu socotim necesar să ne oprim mai mult asupra lor.

Pentru decorarea cănilor a fost folosită în primul rînd tehnica liniilor împunse, de cele mai multe ori executate cu instrumente deosebit de fine, fapt explicabil dacă se ține seama de însăși dimensiunile vaselor, care fiind mici impuneau de la sine utilizarea instrumentelor mai delicate. Aceeași tehnică a împunsăturilor a fost aplicată și pentru realizarea șirurilor de puncte individuale și a altor elemente secundare ale decorului, atît pe gît cit și pe corp. Multe dintre aceste ornamente « împunse » au putut fi executate și cu roțițe dințate. Iată, de pildă, foarte frecvent pe gîtul cănilor — dar și pe restul corpului — se află benzi orizontale de liniute paralele verticale, care par realizate de cele mai multe ori cu o roțiță dințată și sînt mărginite de ambele părți de cite o linie adîncită. Aceste linii adîncite sînt de altfel destul de mult folosite pentru împărțirea gîtului în zone orizontale, fiind executate cu un instrument nu numai bont, dar de multe ori chiar tăiat la virf în unghiuri drepte, așa încît prin apăsarea în peretele moale trasa linii adîncite care nu pot fi confundate cu inciziile.

Aci sîntem datorî să amintim, în legătură cu planșele cu motive ornamentale, că din pricina dimensiunilor reduse ale cănilor — cele mai multe abia depășind 10 cm înălțime — a fost imposibilă (la scara de 1/4 la care au fost desenate) redarea într-o manieră diferită a liniilor împunse și a liniilor adîncite prin apăsare.

În al treilea rînd, sînt folosite și impresiunile propriu-zise, dar mult mai puțin frecvente decît la celelalte vase. Cele mai obișnuite sînt impresiunile semicirculare (« potcoave ») în succesiuni pe gît, și mai rar acelea circulare.

Destul de des sînt întilnite pe căni canelurile. De obicei orizontale pe gît și verticale pe corp, ele sînt încadrate în general în ornamentarea împunsă și imprimată a cănilor. Constatarea aceasta este mai ales valabilă pentru corpul cănilor, unde canelurile, întotdeauna grupate, sînt de foarte multe ori subliniate prin înțeparea creștelor despărțitoare cu puncte dispuse în șiruri sau prin linii împunse. În sfîrșit, o singură căniță are pe gît — presărate printre motive împunse tipice — și citeva (probabil trei) mici proeminențe rotunde, modelate aproape ca niște pastile aplicate (nr. 449).

De cele mai multe ori, cele două zone decorative ale cănilor nu sînt legate între ele, întrucît decorul gîtului este concentrat mai ales în porțiunea superioară de sub buză. Totuși, pe unele vase aceste zone decorative sînt legate între ele, linia de demarcare — legătură și despărțire în același timp — fiind reprezentată tocmai de linia sau de liniile împunse orizontale la baza gîtului.

a. *Buza și gîtul* (pl. CXXXVIII — CXL). Caracteristica generală a decorului acestei zone, fie că este mai simplu, fie că este mai bogat, o constituie desfășurarea lui prin excelență orizontală, chiar atunci cînd se adaugă și unele elemente verticale, în jurul porțiunii inferioare a gîtului. Tot atît de general valabilă este și constatarea că absolut întotdeauna decorul buzei și al gîtului se întrerupe la toartă și nu trece niciodată pe sub arcu reprezentat de aceasta.

Deoarece nici în ceea ce privește cămile nu poate fi vorba de o descriere individuală, ne vom referi în primul rînd la procedeele și motivele cele mai frecvent folosite, oprindu-ne mai

amănunțit, numai cînd ni se va părea cu totul necesar, asupra uneia sau alteia dintre nenumăratele căni descoperite în necropola de la Cirna. Este de la sine înțeles că această trecere în revistă de la mai simplu la mai complicat nu încearcă în nici un fel să indice că aceasta ar fi fost însăși ordinea cronologic-evolutivă în care au apărut și s-au dezvoltat diferitele motive și maniere decorative.

Printre cele mai simple zone decorative pot fi socotite acelea care se rezumă la două sau trei linii orizontale imediat sub buză — întotdeauna împunse. Sub ele pot fi plasate grupe orizontale de împunsături individualizate, sau benzi de liniuțe verticale imprimate (dar uneori și împunse), după care urmează alte linii orizontale, de data aceasta aproape întotdeauna adîncite-apăsate și nu împunse. Liniuțele verticale paralele în șiruri orizontale sînt de altfel deosebit de frecvente, fie imediat sub linia ce însoțește buza, fie mai jos. Apar și șiruri piezișe, dar mai rar, și atunci desigur ele sînt împunse, nu imprimate. Cîteodată liniile orizontale sînt mult mai numeroase — cele de sus fiind împunse, iar celelalte adîncite — intervenind și aci liniuțe verticale imprimate în succesiune orizontală. Nu lipsesc nici șirurile orizontale de puncte-gropițe împunse în chip individual, după cum poate fi înțeles ca motiv secundar între diferitele linii orizontale și desenul realizat prin impresiuni circulare concentrice înconjurate de puncte împunse în cerc — motiv numit de noi «soare» sau «rozetă». Apare și linia în zig-zag, rar triplu sau dublu, dar foarte frecvent simplu și constituind unul dintre elementele de căpetenie ale zonei decorative reprezentată de buza și gîtul cănilor. Precizăm de altfel că acest ornament a fost realizat întotdeauna prin linii împunse (și poate cu roțița dințată), de cele mai multe ori cu instrumente cu vîrf extrem de fin, dar uneori și cu instrumente cu vîrf mai puternic, care au dus la adevărate șanțulețe. Bineînțeles că și la vasele mai simplu decorate pe gît, linia în zig-zag este alăturată altor elemente — șiruri de puncte împunse, șiruri de liniuțe verticale imprimate etc. — cîteodată între cele două linii în zig-zag desfășurîndu-se alte elemente orizontale sau verticale.

Abia acum însă, o dată cu generalizarea liniei în zig-zag sub linia sau liniile împunse orizontal de sub buză, am putea spune că începe organizarea zonei decorative a gîtului. Această «organizare» rezultă dintr-o succesiune verticală de cîteva benzi orizontale înguste de numai cîteva milimetri fiecare, separate întotdeauna prin cîte una sau mai multe linii adîncite orizontale și conținînd fiecare, de obicei, elemente decorative diferite. Se succed astfel benzile conținînd zig-zagul, cu acelea cu liniuțe verticale etc., la care se adaugă în curînd, aproape de baza acestei zone decorative orizontale, succesiunea orizontală de semicercuri concave imprimate. De cîteva ori, avem chiar două șiruri orizontale de asemenea semicercuri, foarte aproape unul de altul. Intervine și motivul în formă de «soare» (de ex. nr. 216 și 283), se trece la linia dublă în zig-zag și uneori chiar triplă (de ex. nr. 150), după cum benzile cu liniuțe scurte vertical-imprimate pot fi ele însele dublate (de ex. nr. 163). Motivul în formă de 3 (nr. 258), ca și altele mai puțin obișnuite — unghiuri ascuțite dispuse față în față și separate printr-o liniuță verticală (nr. 146) — nu lipsesc nici ele, deși sînt destul de rare. Iar atunci cînd liniuțele împunse vertical sînt mai lungi, dau impresia că separă partea inferioară a gîtului într-un fel de metope (de ex. nr. 178).

Sînt și exemplare la care liniile orizontale — împunse sau adîncite — lipsesc cu totul, deși zona decorată conține o serie de elemente diferite, dispuse tot în șiruri orizontale. Cităm ca exemplu cana nr. 81, pe al cărei gît, sub linia buzei, se află un șir orizontal de împunsături-gropițe individuale, după care urmează un dublu zig-zag împuns, alt șir de împunsături individuale, o succesiune de spirale în S ușor aplecate și fără legătură directă între ele, realizate în tehnica liniilor împunse — totul mărginit la partea inferioară de un alt șir de puncte înțepate individual.

Altă serie destul de numeroasă de căni, a căror zonă decorativă de pe buză și gît este organizată pe același principiu al benzilor înguste alăturate, se deosebește de cele precedente prin faptul că zig-zagul de sub liniile orizontale de pe buză este înlocuit cu o succesiune de impresiuni semicirculare, cu deschiderea în sus. Sub ele urmează una sau mai multe benzi înguste, separate prin obișnuitele linii orizontale adîncite și conținînd în esență aceleași elemente ca și la cealaltă serie. Nu putem trece cu vederea cana nr. 442, pe care de sub fiecare vîrf al semicercurilor imprimate atîrnă o mică liniuță împunsă vertical, amintind de franjurile ghirlandelor de pe străchini. La cîteva exemplare, succesiunea de semicercuri a fost imprimată atît sub buză — cu arcurile concave — cît și spre baza zonei decorative a gîtului, dar aci cu arcurile convexe (nr. 135, 205, 413 etc.). Atunci cînd în locul semicercurilor imprimate avem sub buză semicercuri din linii împunse (de ex. nr. 20), ne aflăm de fapt în fața motivului ghirlandelor înțelnite pe străchini, bineînțeles mai modeste și mai puțin frecvente.

Chiar liniile vălurite iau uneori locul semicercurilor și al zig-zagului, realizate prin linii triplu-împunse (nr. 501, 515), sau șiruri verticale de puncte înțepate (nr. 517), despărțind oarecum în metope partea inferioară a gîtului. Firește că s-ar mai putea stăruii și s-ar putea da mai multe detalii și cit mai multe exemple, dar credem că documentația grafică, împreună cu cele spuse pînă aci, completează în chip suficient acest paragraf.

Mai original decorat este gîtul cîtorva căni asupra cărora ne vom opri puțin — menționind de altfel numai pe scurt și elementele obișnuite pe care le conțin. Pe jumătatea inferioară a gîtului unei căni (nr. 505) — sub liniile vălurite și orizontale și sub șirurile de puncte de pe partea de sus a gîtului — au fost trasate grupe paralele verticale de șiruri de puncte, iar în spațiile dintre aceste grupe a fost trasată tot prin șiruri de puncte cîte o cruce cu brațe foarte lungi, la întretăierea cărora a fost imprimată o pastilă circulară. La altă cană (nr. 509), jumătatea inferioară a gîtului este decorată cu două rînduri de puncte împunse, iar deasupra umărului cu un șir de impresiuni unghiulare. Între aceste trei rînduri paralele coboară din loc în loc cîte o linie verticală împunsă; patru dintre acestea au de ambele laturi cîte un «fluturaș» dublu. În sfîrșit, mai simplu este decorul altei căni (nr. 516), care — sub linia în zig-zag și sub liniile apăsate și șirul de puncte de pe jumătatea superioară a gîtului — a fost decorată cu trei grupe de cîte patru impresiuni circulare, avînd cercuri concentrice în interior, dispuse oarecum în formă de T.

În sfîrșit, amintim că pe unele căni decorul gîtului constă exclusiv din grupe de caneluri verticale (nr. 242).

b. Corpul (pl. CXXI — CXLIV). Corpul cănilor reprezintă o zonă bine distinctă pentru aplicarea ornamentului, fiind în fapt și cea mai însemnată. Desfășurarea ornamentului pe această zonă destul de lată este însă direct condiționată de două caracteristici ale acestei forme de vas — prima nelipsită (toarta) și a doua prezintă la marea majoritate a cănilor (colțurile-proeminente). Într-adevăr, întrucît baza torții este fixată aproape întotdeauna cam la mijlocul înălțimii corpului propriu-zis al cănilor, ea constituie un obstacol pentru desfășurarea continuă a decorului — chiar atunci cînd nu îl întrerupe cu totul. În al doilea rînd, cele trei proeminente care mai întotdeauna marchează cele trei colțuri constituie de cele mai multe ori punctele centrale în jurul cărora sînt dispuse motivele ornamentale. În felul acesta, la o întreagă grupă de căni, și chiar la cea mai numeroasă, ornamentarea corpului nu se bazează pe desfășurarea continuă a motivului sau a motivelor decorative în această zonă, începînd de la dreapta piciorului torții și oprindu-se la stînga acestuia, ci pe repetarea simetrică, de trei ori, a unui motiv mai simplu sau mai complicat, fiecare dintre aceste trei repetări ale motivului avînd ca centru una dintre proeminentele căni. Întîlnim deci și aci aceeași repetare ritmică observată atît la urne cît și la străchini pe zonele la care nu este vorba de o desfășurare continuă orizontală a motivului (sau a motivelor), repetare ritmică determinată aci de unul dintre elementele organice caracteristice ale formei respective — proeminentele sau crestele corpului.

Începem totuși descrierea noastră prin grupa în care ornamentarea se desfășoară orizontal-continuu pe corp, cuprinzînd de altfel și proeminentele în această desfășurare. Și în cadrul acestei grupe se pot deosebi două subgrupe bine precizate, în funcție de caracterul esențial al elementelor decorative folosite: prima subgrupă ar putea cuprinde cănilor cu motive desfășurate orizontal-continuu, iar cealaltă cănilor cu corpul secționat vertical oarecum în formă de metope. Desigur însă, se produc și contaminări ale acestor două metode, ajungîndu-se la combinarea lor pe același vas. Prima categorie este, de altfel, mai puțin frecventă și vom începe cu ea. Fără să trecem cu vederea linia, sau liniile orizontale împunse la joncțiunea gîtului cu corpul, este totuși evident că nu la ele ne referim atunci cînd vorbim de motivele desfășurate orizontal, ci la decorul plasat sub aceste linii — sau ceva mai jos de locul obișnuit al acestora, atunci cînd ele nu există.

Zig-zagurile duble (nr. 557) pot constitui decorul aproape exclusiv al corpului, putîndu-li-se adăuga mici liniuțe care atîrnă ca niște franjuri scurte, o serie de desene în formă de «soare» (nr. 514) și două linii vălurite dedesubtul lor (nr. 555). Tot în desfășurare exclusiv orizontală putem întîlni însă o succesiune de motive simple paralele: linii împunse, linii vălurite — sau linii în zig-zag — șiruri de liniuțe verticale imprimate între două linii orizontale, semicercuri imprimate, zig-zaguri cu franjuri etc. (nr. 387 și 431), constituind o adevărată bandă decorativă lată, foarte asemănătoare cu benzile late ce împodobesc gîtul cănilor.

Grupa de linii vălurite poate constitui și ea elementul decorativ principal, însă nu se întîlnește niciodată singură, ci întotdeauna fie cu grupe de liniuțe împunse verticale, deasupra și dede-

subt (nr. 502), fie cu cîrlige spiralice sub ea (nr. 515). Interesant de semnalat că într-un anumit caz această triplă linie vălurită primește completări arcuite la partea inferioară, care închid proeminențele rămase sub ea (nr. 501). Altă dată (nr. 146) avem un șir orizontal de liniuțe verticale imprimate, mărginit de linii împunse orizontale, sub care aleargă o spirală fugătoare constituită dintr-o succesiune de spirale în formă de S culcate și îmbucate, realizate în tehnica liniilor împunse, iar sub ele se desfășoară o adevărată ghirlandă cu grupe de franjuri care coboară pînă la liniile împunse ce despart corpul de piciorul cîinii; pe picior au fost imprimate cu roțița dințată mici liniuțe verticale paralele.

Înainte de a ne referi la ornamentele verticale, amintim că vasul nr. 516, decorat pe gît cu impresiuni circulare dispuse în formă de T, are pe corp patru grupe de asemenea impresiuni circulare cu cercuri concentrice în interior, dispuse tot în formă de T și alternînd cu unele caneluri verticale. În dreptul celor trei proeminențe coboară vertical cîte un șir de puncte, care apoi se rotește în jurul proeminențelor.

Ornamentele verticale care împart corpul cînilor în mai multe porțiuni și dau uneori acestei zone aspectul de metope sînt mai frecvente. De la grupele de linii verticale împunse sau triplu-împunse ce pornesc dintre liniuțele verticale de sus și se opresc uneori la oarecare distanță de linia de despărțire cu piciorușul cînilor (nr. 48), iar alteori merg pînă la această linie (nr. 39), constituind singurul element ornamental vertical în lungul corpului, se trece la desene mai complicate: grupe de cîte două linii dublu-împunse, în dreapta și în stînga unei linii ce străjuiește de o parte și de alta crestele-proeminențe subliniate și printr-un șir vertical de liniuțe orizontale imprimate cu roțița dințată (nr. 68); grupe de linii verticale în diferite combinații cu motivul în formă de soare (nr. 185, 210), cu cercuri imprimate (nr. 150) sau cu «fluturași» puși față în față între șiruri de puncte împunse (nr. 131); grupe de cîte două linii verticale împunse combinate cu ghirlandele dinspre fund răsucite în jurul proeminențelor în cîte o buclă circulară (nr. 91); alte grupe similare între care este plasat din loc în loc și cunoscutul motiv în formă de 3 (nr. 287) și așa mai departe. Nu lipsesc de altfel nici motive absolut izolate — de pildă «soarele» realizat printr-o serie de cercuri concentrice în jurul proeminențelor și cu razele crestate de jur împrejur (nr. 230), sau «fluturași», săgeți și spirale verticale în formă de S, despărțite prin șiruri verticale de impresiuni semicirculare (229).

În ceea ce privește decorul corpului secționat în «metope», este de la sine înțeles că termenul acesta trebuie luat într-un sens mai larg. Într-adevăr, pe unele cîni, zona decorativă dintre cele două linii orizontale împunse la partea superioară și la cea inferioară a corpului este acoperită de motivul cunoscut și pe străchini, ghirlanda cu arcuri convexe, de sub care pornesc în jos, pînă la fund sau pînă aproape de fund, linii verticale împunse (nr. 338); cîteodată punctul de plecare al acestor linii este subliniat printr-o gropiță împunsă mai accentuat (nr. 207). Același desen, realizat printr-o linie dublu-împunsă, primește între franjurile verticale cîte un șir vertical de liniuțe orizontale imprimate cu roțița dințată (nr. 165) — totul fiind foarte migălos executat — sau de puncte împunse (nr. 32), decorul fiind de data aceasta executat cu un vîrf dublu foarte puternic apăsător. Alteori dimpotrivă, liniile verticale — în grupe — coboară chiar de pe linia de la baza gîtului și se opresc în ghirlanda ce înconjură fundul, iar în mijlocul metopelor astfel realizate sînt imprimate cu roțița șiruri verticale de mici liniuțe orizontale (nr. 339). Se trece apoi la metopele închise atît sus (prin ghirlanda răsturnată), cît și jos (prin ghirlanda în poziție normală) și avînd în interior fie șiruri verticale de liniuțe orizontale imprimate (nr. 445), fie impresiuni în formă de cercuri concentrice (nr. 197).

Înrudite cu aceste simili-metope sînt și motivele realizate printr-o dublă ghirlandă puternic arcuită, prinsă chiar de liniile orizontale de sub gît și ajungînd cu buclele arcurilor pînă aproape de linia fundului (nr. 296), iar în interior avînd șiruri verticale de liniuțe orizontale imprimate, spre a nu mai aminti de obișnuitul șir de liniuțe verticale de la partea superioară. Există desigur și alte variante ale acestor simili-metope în formă de scuturi lungi, combinate fie în jurul «soarelui» de pe proeminență (nr. 272), fie de o parte și de alta a unor motive mai puțin comune (nr. 178 etc.). Tot aci trebuie menționate în sfîrșit și «scuturile» grupate și lipite cîte trei, care sînt în fond caneluri verticale ușor adîncite, cu crestele subliniate fie de linii simple împunse (nr. 153), fie de linii duble împunse (nr. 517), fie de linii împunse și de șiruri de gropițe împunse (nr. 508), totul dispus simetric de o parte și de alta a proeminențelor sau a crestelor-proeminențe, subliniate ele însele de cîte un mic motiv sau de cîte o combinație de mici motive decorative. Dintre acestea din urmă trebuie amintite neapărat cîrligele spiralice — răsucite fie la capătul de sus,

fie la acela de jos, căci ele formează, la altă serie de câni, elementul decorativ central și principal în același timp.

Cîrligele spiralice cu buclele în jos — totdeauna câte două și răsucite în afară (nr. 160), alteori dublate (nr. 330, 365) și combinate cu alte elemente secundare; același motiv răsturnat și luînd înfățișarea unei lire (nr. 400), avînd de ambele părți cercuri concentrice imprimate, precum și diferite combinații de spirale în formă de S (nr. 81), uneori cu cite un braț suplimentar și dînd naștere astfel unui desen de-a dreptul hibrid (nr. 260), sînt plasate întotdeauna pe creasta proeminentă sau pe proeminența ascuțită ce se repetă de trei ori pe corpul vasului. Bineînțeles că mai întotdeauna aceste motive — care se repetă și ele tot de trei ori — sînt separate prin diferite linii verticale împunse, sau chiar prin alte motive secundare.

În ceea ce privește desenul «hibrid» pomenit mai sus (nr. 260), el poate fi rezultat din desfacerea în două a cunoscutului motiv în formă de M, întilnit atît pe urne cît și pe străchini și care — într-o serie de variante mai mult sau mai puțin diferite și într-o nesfîrșită serie de combinații cu tot felul de elemente secundare — reprezintă motivul cel mai frecvent folosit pentru decorarea corpului cînilor necropolei de pe malul Bălții Nasta. Dar tocmai pentru că este vorba de atîtea și atîtea variante și combinații, nu le vom putea descrie pe toate, ci ne vom mulțumi cu semnalarea celor cîteva caracteristici generale, a principalelor variante și a celor mai frecvente sau mai originale combinații — celelalte putînd fi urmărite atît pe planșele cu motive decorative, cît și pe planșele reprezentînd vasele însele.

În majoritatea cazurilor triunghiurile rămase deasupra liniei în zig-zag de la partea superioară a motivului în formă de M sînt hașurate cu liniuțe împunse pieziș. Mai întotdeauna hașurarea piezișă este făcută de la stînga (sus) spre dreapta (jos) (de ex. nr. 160, 364, 373, 510 etc.), deși sînt și cazuri mai rare în care hașurările pornesc pieziș de la dreapta (sus) spre stînga (de ex. nr. 518). Ba chiar se pot vedea și triunghiuri hașurate în sens contrar (nr. 521) sau chiar nehașurate (de ex. nr. 466, 504bis). Nu e lipsit de interes să amintim că uneori triunghiurile hașurate nu sînt situate numai deasupra liniei în zig-zag de la partea superioară a motivului în formă de M, ci se continuă de jur împrejurul vasului, constituînd o îngustă bandă decorativă de sine stătătoare (nr. 519), întreruptă, ca și restul decorului, în dreptul torții — bandă cu franjuri terminate în cîrlige spiralice, pe care noi am pus-o la originea motivului în formă de M (vezi mai sus, p. 169–170).

Destul de des motivul în formă de M este simplu, totuși foarte rareori este chiar lipsit de prelungirile laterale de la partea superioară (nr. 507), fiind constituit numai din cele două bare laterale ce coboară de pe linia în zig-zag și se arcuiesc spiralic la partea inferioară, avînd pe mijloc o altă bară centrală verticală și cîteva liniuțe orizontale. De cele mai multe ori însă, capetele superioare ale barelor laterale se prelungesc lateral și apoi coboară sub formă de cîrlige spiralice, mai ades răsucite în același sens — deci am spune paralel — cu cîrligele de jos (de ex. nr. 15 etc.), dar uneori și în sens contrar (nr. 160). Nu întotdeauna meșterul a păstrat distanța firească dintre cîrligele de la partea superioară și acelea de la partea inferioară, așa încît cîteodată cele două perechi de cîrlige sînt foarte apropiate (nr. 553) și alteori chiar lipite (nr. 26). Pe de altă parte, poate fi semnalat un exemplu de motiv în formă de M destul de simplu realizat, dar la care cîrligele spiralice de la partea superioară s-au dizolvat, ca să spunem astfel, din ele rămînînd numai cite două linii curbe ușor îmbucate (nr. 222).

Nu lipsesc nici cazurile cînd simetria n-a fost respectată — uneori poate din pricină că inițial motivul principal a fost greșit trasat, dar alteori fiind poate realizat așa intenționat. Pentru primul caz cităm o cîniță (nr. 334) pe care numai una dintre barele laterale are și la capătul superior cîrlig spiralic, iar pentru al doilea caz trimitem la o cană al cărei motiv în formă de M are unul dintre picioare mult mai lung decît celălalt, cîrligele spiralice fiind ele însele inegale (nr. 564).

În interiorul motivului în formă de M — uneori cu bară verticală centrală, alteori fără ea — se află întotdeauna o creastă proeminentă sau o proeminență, bineînțeles la cîmile care au o asemenea caracteristică și care sînt de departe cele mai numeroase. Sublinierea prin decor a proeminenței sau a crestei centrale este absolut generală — chiar dacă ea se rezumă la cel mai simplu fel de a indica bara centrală a literei M. De cele mai multe ori, însă, acest spațiu dintre barele laterale este folosit pentru plasarea multor motive mici secundare; uneori acestea pot fi socotite rezultate din desfășurarea sau pentru completarea normală a decorului, dar de cele mai multe ori sînt izvorite exclusiv din dorința atît de exuberant manifestată de a folosi orice spații pentru plasarea unor motive suplimentare, încărcîndu-se astfel decorul — cu toate că numai

rareori efectul realizat de această suprasaturație de mici motive decorative este cu adevărat supărător. Dintre aceste mici motive secundare amintim numai câteva. Cele mai numeroase sînt cercurile imprimate — simple sau concentrice (nr. 62) —, dar pe lângă acestea întîlnim motivul în formă de «soare» (nr. 520), «fluturași» (nr. 179), romburi, cite un cîrlig spiralic izolat (nr. 420), motivul imprimat în formă de 3, întotdeauna dublu și plasat spate în spate (nr. 240), o serie de alte combinații ale cîrligelor spiralice, citeodată chiar spirale în formă de S îmbucate în succesiune verticală (nr. 295) și așa mai departe. Trebuie precizat de altfel că pe destule căni se întîlnesc combinații de cite două și chiar mai multe asemenea motive mici secundare între cele două bare principale ale motivului în formă de M.

Destul de des realizarea motivului în formă de M nu este tocmai tipică, am spune «clasică», deoarece se ajunge la reprezentări hibride. Iată, de exemplu, pe una dintre căni (nr. 122), partea superioară a motivului, cu linia în zig-zag orizontal terminată la cele două capete sub formă de cîrlig spiralic, a pierdut legătura cu ceea ce ar fi trebuit să fie barele verticale laterale ale motivului, așa încît acestea din urmă sînt reprezentate ca simple linii arcuite cu capetele răsucite spiralic (amintind de motivul în formă de pandantiv-ochelari), iar în total pare a fi vorba de două motive suprapuse dar independente. Nu este totuși nici o îndoială că ne aflăm în fața aceluiași motiv, derivat din cîrlige spiralice; iar pentru aceasta este suficient să-l comparăm cu unele dintre exemplarele reproduse pe aceeași planșă și în special cu acela al vasului nr. 520.

Dimpotrivă, cu toate că pe vasul cu un șir continuu de triunghiuri hașurate (nr. 519) motivul în formă de M este în aparență dizolvat, în fapt ne aflăm aci tocmai în fața decorului care constituie punctul lui de plecare; o serie de franjuri-cîrlige spiralice, unele mai scurte, altele mai lungi, atîrnate de triunghiurile hașurate. Între barele cîrligelor mai lungi au fost plasate combinații de linii curbe cu capetele răsucite spiralic, ca și un mic motiv în formă de pandantiv-ochelari. În schimb, o ciudată reprezentare într-adevăr decadentă a motivului în formă de M o constituie decorul altei căni (nr. 111), pe care cele două bare laterale s-au apropiat atît de mult încît aproape s-au contopit pe porțiunea centrală a traseului lor. Iar pe alt vas (nr. 506) ele s-au unit cu adevărat, așa încît partea superioară a motivului a rămas ca un M simplu, foarte desfăcut, cu două cîrlige spiralice și cu triunghiul de deasupra hașurat, iar partea inferioară seamănă cu un pandantiv-ochelari cu bucla foarte înaltă. Cît privește diferitele feluri în care motivul central în formă de M este combinat cu alte motive secundare plasate de o parte și de alta a lui, socotim că nu este nevoie să stăruim în chip special, cu o singură excepție pe care o menționăm aci: pe cana nr. 504bis, pe barele laterale ale motivului în formă de M sînt prinse încă două cîrlige spiralice — și astfel desenul are șase cîrlige de pe care pornesc șiruri scurte de puncte.

Dacă însă mai toate desenele în formă de M sînt încadrate — așa cum am spus — într-un fel de metopă prin tot felul de linii verticale ce le separă, pe una dintre cămile citate și mai sus pentru decorul mai deosebit al gîtului (nr. 505), spațiile dintre cele trei motive în formă de M sînt lungi, decorate cu cite două succesiuni de puncte dispuse în cruce, avînd la întretăierea lor cite două cercuri concentrice cu punct în mijloc.

În sfîrșit, înainte de a ajunge la decorul torșilor, vom mai trece în revistă citeva exemplare în care ornamentarea este mult mai complexă și foarte încărcată, dar fără nici o legătură cu motivul în formă de M.

Și pe aceste vase zonele orizontale în care se desfășoară decorul sînt secționare în trei, în funcție de proeminențele sau de crestele proeminente ale cănilor, care devin astfel centrele celor trei succesiuni identice de motive. Mai întotdeauna proeminența este subliniată prin încercuirea ei cu o serie de cercuri concentrice sau prin motivul în formă de «soare», iar atunci cînd este vorba de o creastă proeminentă, deasupra cercurilor concentrice se mai află și alt motiv (nr. 127). Decorul principal poate fi și orizontal (nr. 49), constituit dintr-o bandă hașurată avînd și deasupra și dedesubtul ei triunghiuri hașurate, după cum poate fi constituit și dintr-o serie de motive dispuse vertical: succesiune de spirale în S ușor îmbucate, motivul imprimat în formă de M, sau chiar un motiv în formă de stea cu patru colțuri (nr. 127), la care se mai pot adăuga și benzi verticale în interiorul cărora se află triunghiuri hașurate (nr. 126). Dintr-un anumit punct de vedere, și aceste două ultime exemple pot fi înglobate în grupa cănilor cu corpul secționat în «metope», dar motivele fiind verticale, separarea metopelor nu mai este atît de clară.

În sfîrșit, înregistrăm aci și o altă constatare valabilă pentru majoritatea cănilor decorate. Linia împunsă în formă de ghirlandă stelată sub motivele obișnuite de pe corpul cănilor, și care închide de fapt fundul vasului, pare o adevărată stea cu mai multe colțuri, dacă privim vasul dinspre fund și bineînțeles atunci cînd desfășurarea liniei-ghirlande este continuă și nu întreruptă. Și în această privință se poate constata deci o similitudine cu multe dintre străchinile-capace și cu vasele cu corpul sferic turtit.

De foarte multe ori, însă, această ghirlandă stelată este întreruptă sub toarta cănilor, linia care o trasează ridicîndu-se pînă sub toartă, de o parte și de alta a acesteia. Pe alte multe căni, ghirlanda este fracționată în citeva linii desenate ca un arc frînt în unghi la mijloc și cu capetele ridicate mult în sus, uneori fiind chiar răsucite spiralic. Atît în aceste cazuri, cît și în foarte multe dintre exemplele cînd ghirlanda este continuă sau aproape continuă, colțurile ei sînt legate cu motivele principale prin liniile verticale ce despart «metopele», iar sub ea coboară destul de des franjuri pînă spre piciorul inelar.

O grupă restrînsă de căni mari fără picior, al căror corp poate fi asemuit cu acela al unei oale (de ex. nr. 47, 314 și 347), cu cite o toartă suprainălțată — fiind de altfel foarte apropiate din unele puncte de vedere cu anumite variante ale vaselor cu două torți — se apropie mult de acestea din urmă și din punct de vedere al ornamentării (pl. CXLIX). Într-adevăr, dacă decorul gitului, prin motivele minore dispuse într-o serie mai mică sau mai mare de benzi orizontale (liniute verticale, șiruri simple sau duble de impresiuni semicirculare, linii împunse orizontal, șiruri de gropițe împunse orizontal etc.) se încadrează în linii generale în decorul obișnuit al cănilor cu toartă suprainălțată, în schimb ornamentarea corpului se deosebește de a majorității acestora și este într-un totu asemenea aceleia a unora dintre vasele cu două torți: sub banda orizontală ce face legătura între decorul orizontal al gitului și acela vertical al corpului, grupe de cite trei și patru linii împunse vertical împart corpul vasului într-o serie de zone relativ drept-unghiulare — în fapt tot un fel de metope (nr. 47 și 314). Alteori aceste linii verticale se unesc într-o ghirlandă spre partea inferioară a corpului (nr. 347), combinînd deci motivul vertical cu ghirlanda ce înconjură fundul ca o stea cu multe colțuri. Între șirurile de linii împunse sînt plasate mai întotdeauna și șiruri de mici liniute orizontale, unele dintre ele pornind de la cite un motiv circular imprimat (nr. 314), în jurul căruia au fost împunse uneori alte cercuri concentrice (nr. 347). Fundul ușor profilat este întotdeauna subliniat, fie prin simple liniute verticale (nr. 314), fie prin linii orizontale împunse (nr. 347), fie chiar printr-o succesiune de semicercuri imprimate (nr. 47).

În sfîrșit, în afară de canelurile verticale de pe corpul unora dintre căni, combinate cu, și subliniate de elemente decorative împunse, menționăm și o cană (nr. 242) decorată atît pe git cît și pe corp exclusiv cu grupe de caneluri verticale, dar pe care se mai observă și o particularitate deosebită: în dreptul gurguielor și sub toartă, cite două dintre caneluri au capetele de jos răsucite spiralic.

c. Torțile (pl. CXLV—CXLVIII). Deși nu întotdeauna torțile acestor căni sînt plate ca o adevărată bandă — căci unele au pe spinare o creastă —, suprafața pe care o reprezintă ele este folosită pentru decor la cele mai multe dintre cămile ornamentate. Nu este vorba însă de motive prea complicate, ci dimpotrivă în special de motive simple. Pe de altă parte, trebuie precizat că destul de des decorul torții trece și pe buza interioară a căinii, uneori chiar făcînd înconjurul gurii; alteori coboară și pe corpul vasului, sub piciorul torții. Cît privește tehnica în care este executat decorul torțiilor, predomină tehnica liniilor împunse și a împunsăturilor individuale în șiruri.

Însăși forma suprafeței ce urmează să fie decorată determină o desfășurare mai întotdeauna verticală a ornamentului, chiar atunci cînd diferitele elemente componente sînt dispuse în grupe orizontale. Cea mai simplă manieră este aceea a unui șir vertical de puncte împunse pe mijlocul torții (nr. 157), ca și succesiunea verticală de liniute orizontale paralele. De cele mai multe ori însă, șirul de puncte și succesiunea de liniute sînt combinate cu alte elemente simple: fie grupe de liniute orizontale care întrerup la mijloc șirul de împunsături (nr. 186), la care se mai adaugă sus și jos alte liniute orizontale imprimate (nr. 39, 185 etc.), sau alte mici motive secundare (nr. 103, 131, 295 etc.). Amintim că la foarte multe căni baza torții este subliniată de cite una sau mai multe linii curbe, cu sau fără împunsături sau liniute fine dedesubt (de ex. nr. 103).

Nu rareori, în afară de șirul central de împunsături sau de liniute orizontale, toarta este decorată și de-a lungul marginilor laterale de cite una sau două linii împunse, care — mai ales

atunci cînd baza torții este subliniată prin linii orizontale — închid decorul de pe mijlocul torții ca într-un fel de cadru (nr. 62, 118, 215 etc.). Uneori aceste linii trasate de-a lungul marginilor torții se termină la partea inferioară în cîrlige spiralice (nr. 213, 259), ultimul exemplu citat nemaiavînd decor central și implicit nici «cadru». De altfel cadrul acesta poate lua și ciudata formă a unui scut triunghiular prelung (nr. 146).

Motivele trasate orizontal se rezumă de fapt la grupe de liniuțe paralele imprimate orizontal (nr. 287, 518 etc.), deoarece grupele de cîte două unghiuri cu vîrfurile în sus nu secționează orizontal toarta, ci constituie tot un element decorativ vertical (nr. 280); merită să fie menționat faptul că pe unele torți acest ultim motiv este completat — sus sau jos — și cu cîrlige spiralice. Tot verticale sînt și liniile împunse ondulate, întrerupte sau nu la mijloc de grupe de liniuțe orizontale (nr. 384, 520 etc.), sau avînd între ele un șir de liniuțe orizontale (nr. 258). Nu lipsește de altfel nici succesiunea verticală de S-uri îmbucate, pe o toartă care are sub ea două perechi de cîrlige spiralice, cu linie verticală între ele, amintind într-o oarecare măsură de motivul în formă de M (nr. 365).

Combinarea șirurilor de liniuțe orizontale cu linii în zig-zag și cu linii curbe subliniate de unele gropițe împunse duce la un ansamblu destul de original (nr. 106), ca de altfel și combinarea unor «fluturași» cu cîrlige spiralice și alte elemente (nr. 163). Cel mai deosebit decor se află însă pe toarta cu coarne puternic întoarse spre interior (nr. 519): cîte un șir vertical de triunghiuri hașurate de ambele laturi, legate din loc în loc cu cîte o linie împunsă orizontal. Printre completările de sub baza torții — care se leagă totuși organic de decorul acesteia — și pe care le-am amintit mai sus, cităm în chip special motivul în «soare» (nr. 213).

Cît privește continuarea decorului pe fața torții dinspre interiorul buzei (pl. CXLVII—CXLVIII), el este uneori o simplă repetare a aceluia de pe toarta propriu-zisă, dar în destule cazuri — și mai ales la torțile cu «lob» bine marcat la partea superioară — el introduce elemente noi față de acela al «spinării» torții. O repetare a liniei în zig-zag cu gropițe în vîrfurile unghiurilor, întilnită pe partea superioară a «spinării» torții, o constatăm la cana nr. 106 — după cum la altă cană (nr. 146) avem cunoscutul motiv în formă de dublu C pus spate în spate. Alteori întilnim pe partea dinspre buză a torții triunghiuri hașurate, de care atîrnă liniuțe terminate în cîte o gropiță (nr. 508), după cum întilnim și motivul în formă de «soare» combinat cu șiruri de liniuțe verticale. În sfîrșit, menționăm aci și toarta cu buton rombic, avînd fața superioară a butonului hașurată cu liniuțe paralele imprimate (nr. 127).

În strînsă legătură cu acest decor de pe fața dinspre buză a unora dintre torți stă și decorarea buzei interioare a unora dintre căni, care se reduce la un șir de împunsături sau la o linie împunsă ce face înconjurul perimetrului gurii, așa încît simpla menționare a acestor proceduri este suficientă aci (pl. CXLVIII).

V. DECORUL VASELOR CU CORPUL SFERIC TURTIT ȘI FĂRĂ TOARTĂ

(pl. CL—CLI)

Ca și la cănile cu toarta suprainălțată și cu corpul în trei colțuri (cu care, din punct de vedere al conformației corpului, aceste vase sînt destul de înrudite), decorul vaselor cu corpul sferic turtit ține seama de cele două componente organice ale vasului — buza de multe ori scundă (care înlocuiește gîtul propriu-zis) și corpul sferic turtit; la acestea se adaugă uneori și un decor simplu pentru piciorușul inelar. Pe de altă parte, nu numai împărțirea decorului în două registre principale apropie decorul acestor vase de cănile cu toarta suprainălțată, ci însăși dispoziția decorului, tehnica folosită și motivele realizate, inclusiv acea simetrie, aici și mai perfectă, întrucît toarta lipsește.

Tocmai pentru că buza este aproape întotdeauna foarte scundă (uneori de-abia depășește 1 cm înălțime), decorul ei se leagă direct de acela al corpului vasului, de care nu mai este despărțit printr-o porțiune nedecorată, cum se întîlnește de multe ori la căni. Totuși nu trebuie trecut cu vederea faptul că la cele două exemplare ce reprezintă varianta «cu turban» în jurul gîtului, s-ar putea vorbi despre trei zone decorative: două înguste (buza și «turbanul») și una mai lată (corpul), pentru a nu mai aminti de picioruș. Spre a nu stărui în chip separat asupra acestor două vase, am înglobat descrierea motivelor ornamentale folosite pentru decorarea lor în trecerea în revistă a celorlalte exemplare. Pe de altă parte, deoarece

pentru decorarea acestor vase se întrebuițează aceleași procedee tehnice (linii împunse, șiruri de găurele împunse, liniute verticale imprimate cu roțița și alte motive imprimate cu matrițele — combinate uneori cu caneluri mărunte pe corp), ca și — în genere — motive foarte înrudite, nu vom stăruia în chip prea detaliat în descrierea noastră.

Liniile împunse orizontal, combinate cu șiruri de găurele împunse, constituie desigur cel mai simplu decor al buzei (nr. 28, 134, 304), la care se adaugă apoi și șirurile orizontale de liniute verticale (nr. 29, 43, 233, 297, 319, 344). Intervin apoi în combinație șiruri verticale de găurele (nr. 432), linii în zig-zag, simple (nr. 217, 278) sau dublu-împunse (nr. 419), sau realizate cu un vîrf puternic crestă (nr. 395), precum și succesiunile de impresiuni semicirculare (nr. 60, 107, 141). Motivul în formă de «soare» își face și el timid apariția (nr. 271), iar spiralele în formă de S, culcate și îmbucate, realizînd mai mult sau mai puțin motivul «spiralei fugătoare» (nr. 325, 533bis, 566), nu lipsesc nici ele. Mai întotdeauna linia de legătură între buză și corpul vasului este subliniată printr-o linie împunsă, iar uneori printr-un șir de găurele împunse.

Corpul vaselor — modelat de cele mai multe ori cu patru colțuri-proeminente și avînd astfel, mai ales privit de sus, un perimetru rombic — este decorat pe baza a două principii deosebite, despre care putem spune însă că reprezintă reguli absolute. În prima variantă, banda lată constituită de desfășurarea circulară a suprafeței ce trebuie decorată este secționată prin ornamente de esență verticală, realizîndu-se pe multe exemplare — uneori și cu ajutorul canelurilor — acele metope și simili-metope despre care am vorbit și cu prilejul descrierii ornamentării altor vase: la toate exemplarele pentru decorarea cărora se folosește acest principiu, proeminențele, chiar cînd sînt avute în vedere, nu reprezintă un element de care să fie strîns legat decorul și desfășurarea lui. În schimb, în a doua variantă, proeminențele și crestele proeminente, care țin de multe ori locul acestora, constituie punctul central al celor patru zone în care este împărțită banda desfășurată a suprafeței corpului — și în felul acesta motivul principal, repetat în chip firesc de patru ori, este axat tocmai pe aceste proeminente și creste proeminente.

În ceea ce privește decorul în sine, în prima variantă întîlnim linii verticale avînd între ele gropițe împunse în șiruri (nr. 67), legate cel mult de linia care marchează limita superioară a bandei decorate, după care urmează un început de delimitare și la partea inferioară, printr-o linie ghirlandă împunsă (nr. 198, 304 și 432); este adevărat că uneori aceasta din urmă lipsește, dar atunci legătura între liniile și șirurile de găurele împunse vertical este făcută prin ghirlandele cu arcuiri convexe de la partea superioară (nr. 217, 359), după care urmează închiderea «metopelor» mai mult sau mai puțin în formă de scuturi ovale alăturate (nr. 141), a căror margine superioară poate fi constituită de o linie frîntă în zig-zag, cu triunghiurile hașurate (nr. 344). Cercurile concentrice imprimate (nr. 344) și motivul în formă de soare (nr. 198) își fac și ele apariția. Tot un decor continuu, care nu ține seama de cele patru proeminente, îl constituie și succesiunea de cîrlige spiralice agățate de o linie în zig-zag (nr. 28), dar acest motiv acoperă numai partea superioară a zonei ornamentate, în timp ce jumătatea inferioară se mărginește la un decor cu șiruri de gropițe împunse avînd ca centre ale desfășurării lor cele patru proeminente. Întrucîtva similar din punct de vedere al folosirii spațiului disponibil pentru ornamentare se prezintă și decorul altui vas (nr. 325), unde aproximativ o treime de la partea superioară a acestui spațiu o constituie o bandă orizontală de motive secundare, între care dublul zig-zag împuns este acela central, în timp ce, pe restul suprafeței, decorul — compus în primul rînd din linii paralele închizînd între ele zig-zaguri verticale împunse — este de asemenea axat pe proeminente și se repetă astfel de patru ori.

Cu cîteva excepții, vasele pe care a fost desenat un motiv principal repetat de patru ori (potrivit numărului proeminențelor sau al creștelor proeminente) au — de fapt — și ele corpul împărțit în metope: pe de o parte pentru că separarea celor patru repetări ale motivului central se face de cele mai multe ori prin linii verticale sau prin motive secundare dispuse vertical, și pe de altă parte pentru că aceste linii verticale sînt legate la partea inferioară de linia-ghirlandă ce se desfășoară în jurul piciorușului inelar și care (privită dinspre fund) are aspectul unei stele cu mai multe colțuri, în timp ce la partea superioară motivele principale, ca și elementele ce le despart, se sprijină direct pe linia sau pe liniile orizontale împunse de la baza buzei. Cît privește motivul central însuși, el este constituit la aproape totalitatea vaselor noastre de desenul în formă de M, mai simplu sau mai complicat, rare ori fără cîrlige spiralice și la partea superioară (nr. 395), dar mai întotdeauna avînd două perechi de cîrlige spiralice, una jos și alta

sus — fie că aceste perechi sînt răsucite în același fel (nr. 29, 107, 233, 533bis etc.), fie că, dimpotrivă, unele sînt răsucite în jos și altele în sus (nr. 60, 359, 319, 566 etc.). Merită să fie menționat faptul că bara centrală a motivului în formă de M lipsește mai des, întîlnindu-se sub formă de linii împunse (nr. 395), sau șiruri de liniuțe (nr. 43), și alte motive (nr. 566 etc.) pe vasele cu creste proeminente, și fiind înlocuită prin cîte un mic motiv secundar — cercuri concentrice, fluturași, etc. — pe vasele cu proeminențe propriu-zise (nr. 29, 107, 233, 359, 319 etc.). Dintre motivele secundare plasate între cele patru motive în formă de M, amintim în cîmp special romburile cu raze (nr. 566), romburile cu colțuri răsucite în cîrlige spiralice și cu interiorul hașurat (nr. 533bis) și chiar motivul în formă de soare (nr. 359), de cele mai multe ori separația fiind făcută, după cum am mai amintit, de grupe de linii împunse vertical, cîși nu lipsesc nici șirurile verticale de spirale în formă de S îmbucate (nr. 43). Alteori se întîlnesc numai franjuri cu capătul inferior răsucit spiralic, fie la dreapta, fie la stînga, dar alterînd simetric, și suspendate de linii în zig-zag (nr. 134) și chiar de triunghiuri hașurate (nr. 29, 419), cu care poate fi desigur pus în legătură și decorul vasului amintit mai sus (nr. 28), care se rezumă pentru partea superioară la o succesiune de cîrlige spiralice agățate de o linie în zig-zag. Cît privește vasele la care motivul în formă de M pare cuprins de brațele arcuite ale unei linii cu capetele răsucite de asemenea spiralic (nr. 359, 419), nu este nici o îndoială că această linie provine dintr-o secționare a ghirlandei ce înconjură de obicei fundul.

În sfîrșit, pentru a încheia cu decorul acestor vase, amintim că mai întotdeauna piciorușul este ornamentat cu liniuțe verticale imprimate — fie continuu (nr. 107, 141, 297, 319), fie în grupe (nr. 419) —, cu o succesiune de împunsături, sau cu o linie puternic împunsă cu un instrument cu virful unghiular, care a lăsat amprente puternice. Într-un singur caz se poate vorbi de un decor mai complicat al piciorușului (nr. 60), cînd, pe lîngă linia orizontală triplu-împunsă, întîlnim și o succesiune de impresiuni semicirculare.

VI. CĂPĂCELELE ROMBICE (pl. CL)

Aceste capace cu aspect de pălărie mexicană, în strînsă legătură cu vasele cu corpul sferic și găsite uneori chiar pe gura acestora, sînt și ele bogat decorate pe ambele fețe și chiar pe muchiile laterale. Pentru cele două fețe se folosește de obicei tehnica împunsăturilor, la care se mai adaugă și unele cercuri concentrice imprimate, iar pentru decorul muchiilor s-a recurs exclusiv la liniuțe verticale imprimate. O descriere amplă a decorului acestor căpăcele nu o credem însă utilă, deoarece este vorba de o desfășurare circulară sau în raze în jurul centrului pe care îl constituie «calota» semisferică a căpăcelelor. Subliniem însă finețea decorului și originalitatea combinațiilor de cercuri concentrice, «sori» și cîrlige spiralice, pe exemplarele cele mai bogat decorate.

VII. VASE DUBLE — SOLNIȚE (pl. CXLIX)

Dintre aceste vase, numai două sînt decorate — și anume acelea mici, reprezentînd oarecum juxtaapunerea a două cîni cu torți supraînălțate (nr. 534), sau a două vase cu corpul sferic (nr. 370).

Ținînd seama de acest lucru, este firesc ca și decorul celor două exemplare mici (nr. 370 și 534) să aibă afinități directe, din toate punctele de vedere, cu decorul cînilor cu toartă supraînălțată și cu acela al vaselor cu corpul sferic turtit. Vom avea astfel o îngustă friză decorativă pe buza scundă: linii orizontale împunse, o succesiune de semicercuri imprimate și o bancă orizontală de liniuțe verticale imprimate cu roțița (nr. 370), sau chiar două succesiuni de semicercuri imprimate — una cu arcuiri convexe și cealaltă cu arcuiri concave —, despărțite prin patru linii adîncite, orizontale (nr. 534). Sub linia de despărțire dintre gît și umăr, corpul este despărțit în metope. Cele două recipiente ale vasului nr. 370 au metope mai numeroase și mai înguste, cu diferite motive, cele principale (repetate de trei ori pe fiecare recipient) fiind constituite ce un fel de succesiune verticală de romburi, iar în celelalte metope aflîndu-se desenul imprimat în formă de 3 pus spate în spate și despărțit printr-o linie verticală. La vasul nr. 534, în cele trei metope ale fiecărui recipient se află cîte un motiv în formă de M centrat pe crestele

proeminente ale vasului; fiecare dintre aceste desene are la partea superioară cîte două triunghiuri hașurate, iar la capetele barelor patru cîrlige spiralice. Liniile verticale ce despart metopele și acelea ce coboară pe proeminențe se unesc cu ghirlanda din jurul fundului, întocmai ca la căni. Piciorușele ambelor vase sînt decorate cu liniuțe verticale paralele, imprimate, iar toarta suprainălțată a vasului nr. 534 este împodobită exclusiv cu linii împunse și cu șiruri de puncte împunse.

În ceea ce privește capacul nr. 371, în formă de 8, al vasului nr. 370, el este de asemenea bogat decorat în tehnica împunsăturilor — cu pandantive în formă de ochelari așezate cîte două față în față, în centrul celor două discuri, cu grupe de liniuțe-raze etc., și cu trei cercuri concentrice în jurul găurii centrale prin care se introducea «dopul» terminat în formă de pasăre ce fixa capacul pe «solniță», decorat și el de altfel în aceeași tehnică.

VIII. DECORUL VASELOR DE FORME SPECIALE (pl. CXLIX)

Nu toate vasele pe care noi le-am încadrat în această grupă au fost decorate, așa încît în chip firesc ne vom opri aci numai asupra aceloră decorate și, bineînțeles, destul de sumar.

1. Cana cu corpul în două etaje (nr. 186) are buza crestată, iar pe gît și pe etajul superior al corpului un decor destul de simplu, compus din linii orizontale împunse, două linii vîlurite în aceeași tehnică și o bandă orizontală din liniuțe verticale imprimate. În schimb, pe jumătatea inferioară, deasupra creștelor proeminente sînt împunse pandantive-ochelari, unite prin șiruri de puncte de un fel de funde cu patru bucle desenate în spațiile intermediare dintre crește. Spre fund, zona decorată este limitată, ca și pe cămile obișnuite, de o ghirlandă dublu-împunsă în formă de stea cu mai multe colțuri.

2. Vasul al cărui corp sferic turtit pare a fi fost modelat pe un fund de strachină cu picior (nr. 16) este decorat simplu: șiruri orizontale de liniuțe verticale paralele pe gîtul scund, un zig-zag și o linie împunsă orizontal pe umăr și șiruri verticale de gropițe și de împunsături pe corp și pe porțiunea păstrată de strachină; pe piciorul acesteia, liniuțe verticale imprimate și linii împunse orizontal-paralele.

3. Vasul care are pe corpul relativ sferic o creastă teșită (nr. 378) este împărțit și din punct de vedere al decorului în două zone distincte: zona de sus, cu motive unghiulare-rombice neîntîlnite în același fel pe nici un alt vas de la Cîrna, și cu spirale în formă de S, amintește în chip foarte sugestiv de unele înflorituri de pe iile românești (ca de altfel într-o anumită măsură și decorul vasului dublu nr. 370). Pe partea centrală a corpului aleargă o ghirlandă dublu-împunsă, de care sînt legate un fel de «scuturi» lunguiețe punctate în interior cu șiruri verticale de împunsături. Atît creasta mediană cît și piciorușul sînt decorate cu liniuțe verticale — în grupe pe creastă și într-o succesiune continuă pe picior.

4. Vasul în formă de pasăre (nr. 540) este decorat ceva mai deosebit: în afară de indicarea ochilor prin cîte o găurice împunsă și de liniuțele și punctele de pe gît, trebuie remarcate sub gît cele două linii curbe — ca niște coliere — de care atîrnă triunghiuri hașurate. Aceleași triunghiuri sînt agățate și de liniile împunse ce înconjură gura vasului. Unele dintre triunghiuri au franjuri verticale, terminate în cîte un cerc imprimat.

5. Vasul cu corpul sferic turtit (nr. 438) și cu un braț ce se înalță lateral ca un fel de gît de pasăre este bogat ornamentat, atît pe zona buzei destul de înalte (succesiune de semicercuri imprimate, liniuțe verticale etc.), cît și în zona corpului. Motivul principal — repetat de trei ori și avînd ca centru creștele proeminente verticale — este un complicat desen în formă de M cu capetele barelor laterale răsucite spiralic, pe lîngă care intervin o serie de spirale în formă de S îmbrucate. Un sfert al benzii decorative orizontale constituită de corpul vasului este decorat însă diferit, în legătură cu gîtul de pasăre amintit. Decorul acestei porțiuni și al «gîtului de pasăre» amintește într-o oarecare măsură pe acela al uneia dintre străchinile cu picior (nr. 293) și, implicit, decorul de pe capul și pieptul unora dintre statuetele de la Cîrna: la partea superioară (pe «gît»), cîteva mici liniuțe verticale, sub care se află un pandantiv în formă de ochelari, răsturnat; sub acesta o serie de liniuțe imprimate în semicerc concav, cîteva gropițe împunse vertical, totul închis de o linie împunsă în semicerc convex, sub care aleargă o ghirlandă răsturnată. Dedesubt șiruri de liniuțe paralele verticale; două dintre colțurile ghirlandei se prelungesc în jos și se răsucesc ca niște cîrlige spiralice.

6. Vasul ce amintește într-o oarecare măsură de unele opaițe romane (nr. 271) — dar care este și el un fel de vas-pasăre — are pe buză un decor din linii împunse orizontal și din șiruri de puncte împunse vertical, destul de asemănător multora dintre benzile de sub buza cănilor cu toartă suprainălțată. Decorul de pe corp este desfășurat tot orizontal, fiind compus dintr-o bandă de spirale în formă de S-uri îmbucate orizontal, o linie-șanțuleț puternic împunsă subliniată din loc în loc de elemente secundare și o ghirlandă în formă de stea cu multe colțuri, împunsă în jurul fundului. Desfășurarea orizontală a decorului buzei și al corpului este întreruptă numai în dreptul gâtului acestui vas de formă ciudată — gâtul fiind de altfel la rîndul lui decorat într-un chip destul de apropiat de acela al vasului precedent (nr. 438), însă mult mai simplu: șiruri de liniuțe și de gropițe împunse pe gît, iar sub gît un «colier» compus dintr-o linie împunsă și dintr-un șir de gropițe.

CAPITOLUL III

ÎNCADRAREA CULTURALĂ A CERAMICII DE LA CÎRNA

DESCRIEREA și studierea formelor și a decorului ceramicii de la Cîrna — făcută în cele două capitole precedente — se cuvine în chip firesc completată pe de o parte prin stabilirea corespondențelor în cuprinsul celorlalte necropole (și așezări) ale aceleiași grupe culturale din Oltenia, Banat și Iugoslavia, iar pe de altă parte prin încercarea de a urmări pentru unele dintre elementele componente analogiile din culturile vecine, contemporane sau mai vechi, și de a preciza geneza lor și explicația prezenței lor în cultura cîmpurilor de urne. Desigur că în ansamblul ei, indiferent de diferitele deosebiri și particularități, ceramica de la Cîrna se încadrează perfect în ceramica marii grupe sud-estice a culturii cîmpurilor de urne, iar prin marele număr al pieselor, prin varietatea ornamentului și prin datele absolut certe asupra condițiilor de descoperire a marii majorități a vaselor, ea va constitui — pînă la alte săpături ample — izvorul cel mai bogat pentru cunoașterea detaliată a ceramicii acestei culturi, cel puțin în țara noastră.

În prima parte a acestui capitol vom trece deci în revistă fiecare dintre formele și variantele principale ale ceramicii de la Cîrna, pentru a încerca să stabilim în primul rînd cele mai directe și mai apropiate analogii din cadrul aceleiași culturi și, extinzînd apoi cercetarea noastră în spațiu și timp, spre a căuta pe cît posibil originea diverselor forme și variante principale. În a doua parte a capitolului, vom face același lucru pentru tehnica decorului și pentru principalele motive ornamentale. În felul acesta, luînd desigur în considerație și celelalte elemente pe care descoperirile din necropola de la Cîrna ni le-au pus la îndemînă, vom încerca să formulăm în capitolul final al acestei lucrări unele concluzii de ordin general cu privire la această cultură.

Sîntem datori însă de la început să amintim că lucrarea de față fiind o monografie a necropolei de la Cîrna, și nu a întregii culturi a cîmpurilor de urne căreia ea îi aparține, cercetarea noastră nu poate și nici nu vrea să fie exhaustivă, ci se va limita la încercarea de a situa pe această cale ceramica și necropola de la Cîrna în cadrul general al culturilor epocii bronzului mijlociu din centrul și sud-estul Europei.

Pe de altă parte, deoarece discuțiile asupra cronologiei culturilor bronzului timpuriu și mijlociu din Ungaria și din regiunile vecine de est, sud-est și sud sînt încă în toi, și este de la sine înțeles că nu ne putem opri aci asupra diferitelor controverse în această problemă, vom ține seama — în căutarea analogiilor și a genezei diferitelor forme — de încadrarea generală a diferitelor culturi din această regiune.

1. FORMELE

§ 1. Dintre necropolele (și așezările) aparținînd acestei culturi identificate pe teritoriul Olteniei, numai două necropole — în afară de aceea de la Cîrna — au fost cercetate sistematic: necropola de la Ostrovul Mare («Bivolării») și aceea de la Balta Verde. Darea de seamă asupra săpăturilor din prima necropolă nu a apărut, dar materialele au fost publicate în catalogul Muzeului de la Turnu Severin¹. Despre săpăturile de la Balta Verde avem în schimb la îndemînă atît un raport detaliat, cît și o serie de informații suplimentare².

Între descoperirile de la Ostrovul Mare, *urnele aparținînd seriei tipice I 1a* de la Cîrna sînt destul de numeroase, deși par a reprezenta un procent mai mic decît acelea cu corpul în două etaje. Multe dintre ele³ își au analogii foarte apropiate la Cîrna. Ca și în necropola noastră, la unele exemplare gîtul este proporțional mai lung⁴ sau mai scurt⁵, mai apropiat de cilindrul perfect sau dimpotrivă sugrumat, și așa mai departe. Se întîlnesc de altfel atît exemplare cu patru torți, cît și urne cu cîte două torți, cu cîte două torți și două gurguie, sau cu două torți și două proeminențe lungi, alveolate. Remarcăm chiar și un exemplar care, în afară de cele două torți și de cele două gurguie de pe linia celui mai mare diametru, are și două tortițe la baza gîtului⁶, adică în genul urnei nr. 55 de la Cîrna (care are însă patru torți pe pîntece), precum și un exemplar avînd exclusiv două torți plasate la baza gîtului⁷, deci întocmai ca la urna nr. 482 de la Cîrna, chiar dacă corpul urnei de la Ostrovul Mare este mai zvelt.

Și multe dintre vasele mici de la Cîrna, de tipul urnelor, pe care le-am înglobat în aceeași grupă, își găsesc analogii perfecte la Ostrovul Mare. Așa, de pildă, vasul nr. 484 de la Cîrna seamănă din toate punctele de vedere cu exemplarul I 210 de la Ostrovul Mare⁸, cu deosebire că ultimul are, în locul gurguielor, două proeminențe lungi și alveolate, ca unele dintre urnele mari. Și celelalte vase mai mici de acest tip de la Cîrna își găsesc corespondențe apropiate în unele dintre vasele reproduse pe pl. XVIII—XXI ale Catalogului Muzeului din Turnu-Severin, dar nu ni se pare necesar să cităm pentru fiecare exemplar în parte analogiile respective.

În schimb, nu par a se fi găsit la Ostrovul Mare urne de tipul borcanelor înalte înglobate de noi în *grupa I 1b* (deci în genul vaselor nr. 104, 143, 220 etc. de la Cîrna).

Între *urnele cu corpul în două etaje* (seria I 2 de la Cîrna) descoperite în cîmpul de urne de la «Bivolării» figurează atît exemplare cu corpul secționat printr-o muchie

¹ D. Berciu, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu-Severin*, în *Materiale*, I, 1953, p. 589—691.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *Materiale*, II, 1956, p. 251—489 (v. p. 22 și urm.). De consultat și D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XIII, pl. XIV/8—9 și 11—12, și pl. XVIII/1—3 și 5—9.

⁴ *Ibidem*, pl. XIII/4.

⁵ *Ibidem*, pl. XIII/9.

⁶ *Ibidem*, pl. XIV/8.

⁷ *Ibidem*, p. XVIII/1.

⁸ *Ibidem*, pl. XVIII/9.

orizontală (varianta I 2a de la Cîrna) ce nu sugrumă pîntecul vasului¹, precum și piese cu corpul dublu arcuit, reprezentînd adevărata variantă cu corpul în două etaje (I 2b de la Cîrna), atît de dimensiuni mari², cît și mai reduse³ — deci întocmai ca la Cîrna (nr. 479).

În ceea ce privește modelarea torților urnelor de la Ostrovul Mare nu vom face decît puține mențiuni speciale, deoarece mai toate sînt late și plate, ca la Cîrna. Cităm, pe de o parte, un exemplar cu torți ascuțite la partea superioară⁴ — ca la cîteva piese de la Cîrna (nr. 436 și 468) —, iar pe de altă parte amintim că la una dintre urnele de la Ostrovul Mare, cu două torți normale, muchia dintre ele se întrerupe acolo unde uneori se află situate gurguile intermediare și se răsucesc în dreapta și în stînga în cîte o spirală în relief⁵, așa cum se răsucesc muchiile laterale ale torților la una dintre urnele de la Cîrna (nr. 320).

Și în necropola de la Balta Verde urnele cu corpul simplu de tipul acelor din grupa I 1 de la Cîrna sînt mai puține decît acelea cu corpul în două etaje. Urna mormîntului nr. 15, de pildă⁶, seamănă foarte bine cu o serie de urne de la Cîrna, iar urna mormîntului nr. 16, pe lîngă gurguile de pe corp și de pe umăr, are și două tortițe prinse la baza gîtului⁷, în genul acelor de pe urna nr. 482 de la Cîrna.

Nici la Balta Verde nu par a se fi întîlnit urne-borcane asemenea acelor din grupa I 1b de la Cîrna, dar nu putem să nu notăm aci în treacăt impresia că unele dintre urnele *hallstattiene* de la Balta Verde⁸ par derivate din această serie de urne-borcane, chiar dacă desigur nu putem afirma nici că această filiație trebuie considerată sigură și nici, mai ales, că între seria urnelor-borcane și aceste urne *hallstattiene* n-ar trebui găsită o serie de jaloane intermediare⁹.

Urnele cu corpul în două etaje de la Balta Verde sînt din toate punctele de vedere similare acelor de la Cîrna, întîlnindu-se atît exemplare cu corpul despărțit printr-o simplă creastă orizontală — fără dubla arcuire a profilului corpului¹⁰ —, cît și exemplare cu corpul sugrumat de creasta orizontală¹¹. Mai mult decît atît, unele vase au gurguile dintre torți modelate fie sub formă de colți îndreptați în sus¹², fie sub formă de butoni cilindrici retezați orizontal¹³, întocmai ca la unele dintre urnele de la Cîrna (de ex. nr. 468). Interesantă de semnalat ni se pare prezența unei urne¹⁴ al cărei corp nu mai este despărțit printr-o creastă, ci exclusiv printr-o linie dublu-împunsă care coboară pe torți și face legătura cu ghirlandele de pe partea inferioară a corpului.

¹ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XIV/5 și 7 și pl. XVI/2.

² *Ibidem*, pl. XV/1—7; pl. XVI/6 și pl. XVIII/4.

³ *Ibidem*, pl. XV/8, pl. XXI/2—3; etc.

⁴ *Ibidem*, pl. XVI/4.

⁵ *Ibidem*, pl. XIV/2. În *Arheologia preistorică a Olteniei*, Berciu reproduce (fig. 126) o altă urnă cu asemenea spirale răsucite din muchia de pe mijlocul corpului, fără indicarea locului de proveniență.

⁶ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 23/2.

⁷ *Ibidem*, fig. 28/1 și fig. 35/1.

⁸ *Ibidem*, fig. 51.

⁹ D. Berciu (*Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 114) socotește că această formă de urnă-borcan înalt orientează spre lumea sudică și amintește de vasele-pithoi. D-sa reproduce (*ibidem*, fig. 122/2) și un astfel de vas, cu gîtul mult mai scund decît la cele descoperite de noi, care ar

proveni tot de la Cîrna și s-ar afla în Muzeul din Craiova. În 1950 și 1952, cînd am studiat la acest muzeu materialele de la Cîrna păstrate acolo, acest vas nu avea număr de inventar și nu i se mai putea preciza proveniența. Pe de altă parte, D. Berciu se gîndește la altă variantă ca precursor a urnelor *hallstattiene* (*ibidem*, p. 114 și fig. 128). Dar vasul indicat de el, chiar dacă se deosebește prin silueta sa de tipurile obișnuite ale urnelor cu două etaje, aparține totuși acestei categorii și mi se pare ceva mai îndepărtat de urnele *hallstattiene* decît de urnele-borcane de la Cîrna.

¹⁰ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 23/1.

¹¹ *Ibidem*, fig. 9/1—2 etc.

¹² *Ibidem*, fig. 9/2.

¹³ *Ibidem*, fig. 10.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 17—18.

Printre vasele aparținând fostei colecții Papazoglu din Muzeul Național de Anti-chități al Institutului de arheologie se află și o urnă cu corpul în două etaje, de dimensiuni medii, descoperită la Desa, care aparține seriei reprezentate între altele prin vasele nr. 148, 476 și 477 de la Cîrna, avînd sugrumătura mediană foarte accentuată. Iar printre vasele din Muzeul din Craiova, fără loc cert de proveniență, se află atît urne ce se încadrează în grupa I 1 de la Cîrna, cît și în grupa I 2. Ba chiar, așa cum am amintit mai sus (p. 200, nota 8), se află și un vas de tipul I 1b, borcan-piriform înalt, cu gît scund, despre care se presupune că ar proveni de la Cîrna. Și la Plosca s-au găsit urne cu corpul împărțit în două etaje printr-o muchie reliefată¹, iar o altă piesă cu corp unitar pare a proveni de la Rast², unde — deși nu a fost identificat un cîmp de urne — noi înșine am găsit cu prilejul săpăturilor întreprinse în așezarea neolitică de la Gîrla Țîfarului o serie de fragmente ceramice tipice pentru cultura cîmpurilor de urne³. În sfîrșit, tot în Oltenia de sud-vest s-au găsit urne cu două etaje și la Ostrovul Corbului, mai mici și avînd gura larg deschisă ca o pîlnie⁴.

Banatul făcînd parte în mare măsură din teritoriul de răspîndire a grupei sud-estice a cîmpurilor de urne, este firesc ca de îndată ce trecem în sus de Porțile de Fier să întîlnim pe Dunăre așezări sau necropole aparținînd acestei culturi. Cea mai apropiată localitate cu astfel de descoperiri din Banatul românesc este Orșova⁵, dar materialele de aci sînt prea fragmentare pentru a fi avute în vedere în legătură cu majoritatea formelor ceramice. Cel mult am putea aminti aci o urnă « din împrejurimile Orșovei »⁶, cu corpul aproape bitronconic: gîtul e rupt, umărul foarte puțin arcuit, iar pe linia celui mai mare diametru are două torți și două proeminente lungi orizontale, crestăte-alveolate, ca unele dintre exemplarele de la Cîrna.

În trei din cele patru localități cu descoperiri mai importante din Banat — Vatină, Vîrșeț, Temes Kubin și Dubovaț — s-au descoperit numeroase urne, mai mult sau mai puțin înrudite cu acelea de la Cîrna. Puținele urne de la Vatină păstrate în Muzeul Banatului⁷ pot fi legate exclusiv de seria simplă de la Cîrna. Trebuie observat de altfel că corpul lor este relativ bitronconic, urmărul fiind foarte puțin arcuit. Și unul dintre exemplarele reproduse de Childe⁸ este tot bitronconic, cu gît proporțional foarte mare, iar celălalt⁹ reprezintă o variantă mult deosebită, întrucît gîtul însumează mai bine de jumătate din înălțimea totală, iar corpul, deși bombat, este foarte scund. O urnă din Muzeul Banatului, a cărei proveniență este necunoscută, seamănă într-o oarecare măsură cu unele dintre urnele-borcan de la Cîrna.

Atît la Temes Kubin cît și la Dubovaț urnele sînt destul de numeroase. Din prima localitate provin o serie de urne cu corpul în două etaje¹⁰, toate fiind decorate și avînd corpul puternic sugrumat la mijloc. Altă particularitate a lor este constituită de faptul

¹ Muzeul regional al Olteniei, inv. nr. 2004.

² În 1952 urna aceasta nu avea număr de inventar. Potrivit indicațiilor primite din partea personalului Muzeului, ea ar fi fost achiziționată în anul 1950.

³ C. S. Nicolăescu-Plopșor și Vladimir Dumitrescu, *Raport asupra activității șantierului arheologic Rast-Dolj*, în *SCIV*, II, 1951, p. 267—277 (v. p. 272).

⁴ Muzeul regional al Olteniei, inv. nr. 2133. Amintim că și în Bulgaria sînt cunoscute unele puncte cu descoperiri aparținînd aceleiași culturi de-a lungul Dunării, între Vidin și Lom, dar lipsesc pînă acum săpături siste-

matice și materialul este în special fragmentar; de aceea nu ne vom opri aci asupra acestor descoperiri.

⁵ Unele materiale la M. Wosinsky, *Az öskor meszbe-tétes diszitesü agyagművészete*, pl. C — CIII.

⁶ Muzeul Banatului, inv. nr. 1346 (1214).

⁷ *Ibidem*, inv. nr. 3186, 1214 (A III L.2).

⁸ V. Gordon Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, fig. 146 c.

⁹ *Ibidem*, fig. 146 a.

¹⁰ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCI; V. G. Childe, *The Danube*, fig. 156 f.

că gîtul este proporțional mai scurt și mult mai apropiat de forma de trompetă. Pe de altă parte, unele dintre vase au torți exclusiv între gît și umăr ¹, reprezentînd o grupă care lipsește cu totul la Cîrna și în restul Olteniei, în categoria I 2.

Dimpotrivă, de la Dubovaț nu se cunosc decît urne legate de prima mare grupă de la Cîrna (I 1), deși există în general unele deosebiri destul de importante. Unele dintre urnele din această localitate bănățeană ² seamănă totuși bine, atît prin proporțiile dintre diferitele părți componente, cît și prin arcuirea umărului, cu destule exemplare de la Cîrna, chiar dacă la una gîtul pare ceva mai trompetiform. Două urne păstrate în Muzeul din Belgrad au umărul bine arcuit și partea superioară a corpului relativ tronconică, dar se deosebesc de formele tipice de la Cîrna prin felul cum a fost realizat gîtul, ca și prin alte detalii: una ³ are gîtul scurt, cilindric, fără buză evazată, amintind (dar numai din acest punct de vedere) de singura urnă de la Cîrna fără buză răsfrîntă (vasul nr. 474); a doua ⁴, deși cu gîtul mai larg la gură, nu are nici ea buza evazată, dar în schimb cele două torți destul de mari coboară de la mijlocul gîtului pînă la umăr. La cele mai multe dintre urnele de la Dubovaț se observă tendințe de exagerare a proporțiilor gîtului, atît în înălțime cît și în lățime, și totodată de reducere a volumului corpului propriu-zis. Într-adevăr, unele exemplare au un gît exagerat de înalt, gura foarte largă și cu buza puternic evazată, avînd astfel un diametru care depășește sau în orice caz egalează diametrul maxim al corpului vasului, în timp ce corpul este micșorat apreciabil ⁵. În felul acesta, aspectul caracteristic al urnelor tipice pentru cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea inferioară se pierde cu totul, căci ultimele vase citate se deosebesc chiar de acele exemplare de la Cîrna la care gîtul este exagerat de mare și de larg, iar corpul proporțional mai mic, căci acesta își păstrează încă aspectul de sferă retezată la partea de sus și puțin prelungită tronconic la partea inferioară (de ex. vasul nr. 268). Mai mult decît atît, prin lărgirea și mai exagerată a gîtului, care nu mai este decît ușor sugrumat, și prin reducerea corpului la un simplu colac arcuit între fundul tronconic și gît, se ajunge la Dubovaț la un fel de crater ⁶, căruia i se adaugă uneori chiar un picior scund ⁷, pentru a se realiza o formă absentă cu desăvîrșire la Cîrna și în celelalte necropole oltene.

Dar chiar la exemplarele la care nu se ajunge la o micșorare a părții centrale a corpului și la care umărul este încă destul de bine arcuit, partea inferioară a corpului se subțiază, fiind redusă la dimensiuni firești pentru un vâscior, nu pentru urne de aproape 30 cm înălțime ⁸, iar corpul în general pare mai colțuros. Toate acestea dovedesc că necropola de la Dubovaț trebuie plasată pînă într-o perioadă ceva mai tîrzie decît celelalte necropole etc. amintite pînă acum.

Înainte de a trece pe malul drept al Dunării, în Serbia Veche, mai amintim că în Muzeul Banatului din Timișoara se păstrează urne similare seriei de la Dubovaț mai apropiate de urnele de la Cîrna și provenind din alte localități bănățene: astfel una a fost descoperită lîngă Kecsa în 1895, iar alta la Satu-Mare ⁹.

¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCI. Și la Vîrșet s-au găsit asemenea urne: *ibidem*, pl. XCVI/3.

² Muzeul Banatului, inv. nr. 1995 (A. III), 1388. 957; M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCIII/1.

³ N. Vulić — M. Grbić, *Corpus Vasorum Antiquorum. Jugoslavie*, fasc. 3, pl. 29/5.

⁴ *Ibidem*, pl. 29/4.

⁵ *Ibidem*, pl. 28/4—5; M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCI/2.

⁶ N. Vulić — M. Grbić, *op. cit.*, pl. 28/5.

⁷ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCVIII/2.

⁸ Exemplar în Muzeul Banatului, fără număr de inventar.

⁹ Muzeul Banatului, inv. nr. 3006 (A III 6).

Și la Starčevo, într-un mormînt aparținînd aceleiași culturi, s-a găsit o urnă destul de zveltă, cu gîtul înalt aproape perfect cilindric și cu buza ușor răsfrîntă în afară¹, care seamănă cu unele dintre urnele zvelte de la Cîrna.

Pe malul drept al Dunării, ceramica din așezarea de la Zuto Brdo din Serbia este atît de fragmentară, încît nu ne vom putea referi la ea decît în special în legătură cu unele elemente ale decorului. În necropola vecină de la Kličevac², toate mormintele conțineau urne ce se încadrează în linii generale în grupa I 1 de la Cîrna, deși aproape la toate se manifestă aceeași tendință de exagerare a proporțiilor gîtului în raport cu restul corpului, rămas încă relativ globular³, tendință discutată mai sus în legătură cu unele vase de la Dubovaț.

În sfîrșit, dintre necropolele cele mai apusene care pot fi înglobate în marea grupă de sud și sud-est a culturilor cîmpurilor de urne, ne vom referi pe scurt la aceea de la Bjelo Brdo, în Slovenia (lîngă vărsarea Dravei în Dunăre), la aceea de la Surcin și la aceea de la Szeremle (ceva mai la N, pe Dunăre), despre ultima putîndu-se spune de fapt că indică limita de extremă răsîndire spre nord a acestei grupe culturale.

Din materialele pe care le avem la dispoziție, rezultă că la Bjelo Brdo sînt caracteristice urnele cu două etaje, avînd însă un gît foarte larg și o gură și mai largă⁴, întocmai ca acelea de la Temes Kubin mai sus amintite, și cu un fel de torți-apucătoare plasate chiar pe umăr, nu pe pîntece — o variantă ce nu se întîlnește în Oltenia. Una dintre urnele de la Surcin⁵ se poate încadra, în schimb, în linii generale în grupa I 1 de la Cîrna, cu deosebire că gîtul aproape cilindric este neobișnuit de înalt, deși corpul este încă destul de proporționat. Dimpotrivă, a doua urnă de la Surcin⁶ are un gît care copleșește prin proporțiile sale corpul însuși, intrînd astfel în seria urnelor de la Dubovaț amintite mai sus și fiind desigur și ea mai tîrzie, așa cum spunea de altfel și Amalia Mozsolics⁷. La Szeremle, urnele caracteristice aparțin seriei noastre I 2 — cu corpul în două etaje⁸ și cu gîtul în formă de pîlnie foarte larg deschisă la gură, uneori în genul acelor de la Bjelo Brdo și a unora de la Temes Kubin. Unul dintre exemplare este destul de mic⁹, întocmai ca vreo cîteva dintre piesele achiziționate de noi la Cîrna (ce ex. nr. 476, 477, 479, 470), dar se cuvine să precizăm că din desenul de pe planșa respectivă nu rezultă în chip clar dacă într-adevăr acest vas are și el corpul în două etaje sau nu.

★

¹ Dr. Draga Garašanin, în *Rad Vojvođanskih Muzeja*, III, 1954, p. 66—73, fig. 12.

² M. M. Vassits, *La nécropole de Kličevac*, în *Revue Archéologique*, 1902, p. 172—190, fig. 2—5 și 7—8; M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. CVI și pl. CVII/1.

³ Așa le definește de altfel și Childe (*The Danube*, p. 285). În legătură cu originea tipului și cu afirmația sa că aceste urne globulare stau la baza urnelor cu corpul în două etaje, vom reveni mai jos.

⁴ Dr. Josip Brunšmid, *Hrvatske sredovječne starine I—V*, în *Vjesnik Hrvatskoga Arch. Društva*, N.S., VII, 1903—1904, p. 30 și urm., fig. 28; N. Åberg, *Bronzezeitliche u. früheisenzeitliche Chronologie*, III, Stockholm, 1932, fig. 91. În schimb, printre descoperirile întîmplătoare de la Dalj figurează o urnă cu corpul în două etaje (al cărui gît lipsește), cu două torți late plasate pe partea de maximă arcuire a pîntecului și cu alte două torți false, intermediare (V. Hoffiller, *Corpus Vasorum Antiquorum*,

Yugoslavie, fasc. 2, Dalj, pl. 33/2). Dar dacă din punct de vedere al locului unde sînt prinse torțile, această urnă se apropie de acelea din grupa Gîrla Mare-Cîrna, în schimb și ea, ca și toate celelalte din această grupă occidentală, și ca unele din Banat, are etajul superior al corpului mult mai mare în raport cu etajul inferior, ceea ce la Cîrna nu se observă niciodată.

⁵ A. Mozsolics, *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, în *Wiener Präh. Zeitschrift*, XIX, 1942, p. 30—50; v. fig. 11/1.

⁶ *Ibidem*, fig. 11/2.

⁷ *Ibidem*, p. 50.

⁸ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXIX/7—8; N. Åberg, *op. cit.*, fig. 90; F. Tompa, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*, în *24/25. Bericht d. röm-germ. Kommission*, 1934—1935, p. 28—127.

⁹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXIX/7.

Din cele de mai sus rezultă că, în ceea ce privește urnele caracteristice din seriile I 1 și I 2 de la Cîrna, ele își găsesc analogii mai apropiate sau mai îndepărtate în întreaga grupă de sud și sud-est a culturii cîmpurilor de urne, în care noi înglobăm în întregime — după cum vom preciza mai pe larg în capitolul final al acestei lucrări — două dintre grupele în care a împărțit Gordon Childe cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea de mijloc și inferioară (= grupele Bjelo Brdo și Kličevac), și o parte din a treia (grupa Vatina, din Banat); căci deși există apropieri și legături între Vatina și cultura Periam-Pecica, aceasta din urmă nu poate fi înglobată în aceeași grupă, cum sugerase provizoriu Childe¹.

În ceea ce privește comparațiile și legăturile ce se pot face cu celelalte grupe culturale ale epocii bronzului atât din țara noastră cât și din regiunile vecine dinspre vest, problema se complică destul de mult, pe de o parte prin faptul că multe materiale aparținând culturilor epocii bronzului din România nu sînt încă publicate, iar pe de altă parte din pricina controverselor în legătură cu încadrarea culturală și mai ales cronologică a bogatului material din epoca bronzului din Ungaria. De aceea, fără a lua poziție aci în aceste probleme controversate, noi ne vom mărgini să ne referim atât în privința analogiilor cu formele urnelor tipice, cât și apoi în privința analogiilor cu celelalte forme de la Cîrna, la indicarea exemplarelor și tipurilor ce ni se par că pot duce la concluzii în legătură cu geneza formelor.

În Oltenia, la Verbicioara², în stratul aparținând culturii Verbicioara din epoca bronzului (fostă Verbicioara III), s-au descoperit și morminte de incinerare, ale căror urne au fie un corp relativ sferic, cu gît cilindric scurt și cu brîu reliefat pe linia celui mai mare diametru, fie un corp lunguiet, cu gît similar. Torțile (cîte patru sau cîte două) sînt plasate însă la baza gîtului, pe care îl leagă cu umărul. Alte vase mici sferice, aparținând aceleiași serii generale, au gîtul redus la o simplă buză de 1 cm înălțime, iar pe brîul orizontal, crestat, sînt plasate și patru mici tortițe (abia cît niște proeminențe perforate). Recent s-au descoperit și în Banat — lîngă Lugoj, la Visag³ — urne funerare de același tip cu acelea de la Verbicioara și aparținînd indiscutabil nu numai prin formă, dar și prin unele ornamente specifice, tot aceleiași culturi Verbicioara. Fără îndoială că între această serie de vase cu corpul sferic împărțit în două prin brîul median și cele mai simple dintre urnele cu două etaje de la Cîrna este o anumită legătură, asupra căreia vom reveni după ce vom trece în revistă celelalte vase ce pot fi asemuite cu urnele tipice de la Cîrna.

Lîngă București, într-o așezare a culturii Tei-București, s-a găsit o urnă cu corpul relativ sferic despărțit în două printr-o muchie orizontală și cu gît cilindric, fără buză evazată⁴. De notat că gîtul este despărțit de umărul bombat printr-o șanțuire destul de accentuată, în timp ce torțile sînt plasate deasupra muchiei mediane, ca la unele dintre urnele de la Cîrna la care această muchie nu sugrumă corpul.

Din numeroasele vase publicate de Tompa în sinteza sa de acum 25 de ani, cîteva urne provenind din cimitire de incinerare pe care el le data în perioada Tószeg B (= Bronz II) au indiscutabil legături tipologice cu urnele tipice de la Cîrna. Precizăm

¹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 268 și urm.

² Toate informațiile privind materialele inedite de la Verbicioara și din celelalte descoperiri făcute de D. Berciu mi-au fost comunicate de d-sa; folosesc

și acest prilej spre a-i mulțumi pentru informațiile date.

³ I. Stratan, *Raport asupra cercetărilor arheologice ale Muzeului raional din Lugoj*, în *Materiale*, VII.

⁴ D. V. Rosetti, *Civilizația tip București*, fig. 12.

însă de la început că gîtul celor mai multe urne este modelat ca o pîlnie tipică și deci mai larg deschisă la gură decît la majoritatea urnelor de la Cîrna. Nu se poate nega totuși că o serie de urne din cimitirul de la Aporka¹ pot fi considerate drept aparținînd aceleiași familii ca urnele simple din categoria noastră I 1a. Una are de altfel și un brîu reliefat pe mijlocul corpului și patru torți la baza gîtului², apropiindu-se din acest ultim punct de vedere de urnele amintite de la Verbicioara. Această serie este încadrată de P. Patay în grupa Vaty³, din care fac parte și unele descoperiri de ceramică incrustată, inclusiv urne cu corpul sferic turtit, avînd un brîu alveolar sub linia celui mai mare diametru, iar pe umăr — la jumătatea distanței dintre gît și mijloc — patru torți late⁴. Din alt cimitir datînd din bronzul timpuriu — acela de la Kisapostag — Amalia Mozsolics publică și urne⁵ care amintesc de unele vase de la Verbicioara, chiar dacă au patru torți pe corp și gîtul deschis sus în formă de pîlnie, precum și alte cîteva ce pot fi considerate totuși oarecum apropiate în linii generale de unele dintre urnele tipice de la Cîrna: una fragmentară, cu patru torți⁶, poate fi asemuită cu unele dintre urnele-borcane ale grupei I 1b, iar alte cîteva⁷ cu cele din seria I 1a, chiar dacă nu au torți; una are în schimb gurguie pe umăr⁸. Și unele dintre urnele descoperite de mult în cimitirul de la Lovasbény pot fi asemuite în linii generale cu urnele noastre cu corpul simplu, deși torțile sînt plasate pe umăr⁹. Tot de aci provine și o urnă cu gîtul cu totul rupt, dar avînd corpul despărțit în două etaje printr-un brîu în relief de pe care coboară patru torți plate¹⁰, intrînd în felul acesta în seria vaselor ce pot fi asemuite cu urnele cu două etaje ale culturii Gîrla Mare-Cîrna.

Se știe că în marele cimitir de inhumatie de la Szöreg¹¹ pe Mureș s-au găsit și cîteva morminte de incineratie, ale căror urne nu pot fi puse în legătură cu acelea de la Cîrna. În schimb, una dintre ele, cu corpul sferic și gîtul scund¹², poate fi asemuită cu unele dintre acelea de la Verbicioara. Mi se pare, în sfîrșit, că pot fi amintite aci și unele descoperiri din împrejurimile Seghedinului, ca și de la Tîrgu-Mureș, asupra cărora s-a oprit mai de curînd Vl. Milojević¹³ și pe care el le-a pus în legătură tipologic-culturală cu cultura mormintelor tumulare («Hügelgräber») danubiano-austriacă a bronzului. De la Tîrgu-Mureș provin între altele două urne, dintre care una cu corp bitronconic, gît cilindric și buza ușor evazată¹⁴ poate fi considerată apropiată în linii generale de unele urne de la Cîrna, chiar dacă cele două torți sînt plasate la baza gîtului, iar pe linia celui mai mare diametru se află patru proeminențe. Referindu-se mai de mult la aceste două urne, K. Horedt spune că nu ar fi sigur că ele provin de la Tîrgu-Mureș

¹ F. Tompa, *op. cit.*, pl. 26/2, 11, 16 și 17.

² *Ibidem*, pl. 26/17.

³ P. Patay, *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn*, în *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II, nr. 13, Budapesta, 1938; v. pl. XII/10–11.

⁴ *Ibidem*, pl. XIII/4.

⁵ Amalia Mozsolics, *Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*, în *Arch. Hungarica*, XXVI, Budapesta, 1942; v. pl. II/1, 29, 60.

⁶ *Ibidem*, pl. XI/5.

⁷ *Ibidem*, pl. XI/21, 24.

⁸ *Ibidem*, pl. XI/26.

⁹ Vezi de ex. V. Gordon Childe, *The Danube*, fig. 150/1 și 3.

¹⁰ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XXVII/6.

¹¹ J. Foltiny, *Die bronzezeitliche Gräberfeld in Szöreg*, în *Dolgozatok—Szeged*, XVII, 1941, p. 1–68–89; v. pl. XV/4.

¹² J. Banner, *Beigaben der bronzezeitlichen Hockergräber aus der Maros-Gegend*, în *Dolgozatok—Szeged*, VII, 1931, pl. 1–46–60; v. pl. VIII/41.

¹³ Vl. Milojević, *Zur Frage der Chronologie der frühen und mittleren Bronzezeit in Ostungarn*, în *Actes de la IIIe session, Zürich, 1950 (Congrès Intern. des Sciences Préhistoriques et Protobistoriques)*, Zürich, 1953, p. 256–278; v. p. 271 și urm.; fig. 13 și urm. De altfel caracterul apusean-dunărean al mormintelor de la Tîrgu-Mureș a fost subliniat mai înainte și de P. Reinecke (*Germania*, 27, 1943, p. 62).

¹⁴ *Ibidem*, fig. 13/20.

și că poate provin din Banat, iar urna descrisă aci de noi era trecută de el printre urnele de tip Vatina¹.

La Bilisics, lângă Seghedin, s-au descoperit urne cu corp pîntecos mai turtit, atribuite de Childe fazei Proto-Lausitz²; aceste vase intră în fapt în aceeași mare familie a urnelor cu corpul oarecum bitronconic, gît cilindric și buza răsfrîntă orizontal.

Fără îndoială că cercetarea noastră ar putea fi extinsă, dar nu credem necesar acest lucru în funcție de însuși scopul ei. Rămîne numai să ne întrebăm—înainte de a încerca, pe baza tuturor datelor adunate, să precizăm geneza formelor urnelor tipice de la Cîrna—dacă acestea n-ar putea fi legate, direct sau indirect, chiar de unele apariții mult mai vechi, de la sfîrșitul neoliticului. Desigur că tipul de vas mare cu corpul relativ sferic și gît mai mult sau mai puțin înalt (numit de obicei și « amforă ») se întîlnește în destule culturi mai vechi. Chiar în cadrul culturii Gumelnița-Sălcuța de pe teritoriul Olteniei se găsesc unele vase ce ar putea fi asemuite cu urnele tipice ale cîmpurilor de urne. De asemenea, între vasele mari cu corpul sferic-bitronconic ale culturii Cucuteni se află în toate fazele — și mai ales în faza finală B — vase ce ar putea fi comparate cu urnele epocii bronzului la care ne referim, după cum destule vase din lumea sudică-egeică au aceeași formă generală. În această privință este interesant să arătăm aci că P. Reinecke, vorbind despre ceramica de la Kisapostag (Ungaria), spunea că aceasta a preluat și a prelucrat în orice caz unele lucruri din neoliticul tîrziu. Așa s-ar putea înțelege formarea gîtului-pîlnie la multe vase: și chiar « amforele » — pe care el le socotea contemporane cu amforele șnurceramice și deci apariții epi-neolitice — și-ar avea rădăcina în ultima analiză în marea « amforă » cu gît strîmt și răsfrînt în afară a cercului Helladic timpuriu din Grecia continentală, care cronologic corespunde cu neoliticul tîrziu central-european³.

Și în repertoriul formelor culturii Baden-Pécel din Ungaria se află vase de același tip general, unele chiar cu torți pe corp⁴, în genul multora dintre urnele de la Cîrna etc.; ele sînt clasate de Banner printre « vasele de provizii », deși unele s-au găsit în morminte de incinerare. Dar e problematic că aceste vase ar putea fi considerate drept trepte premergătoare formelor culturii bronzului de la Dunărea inferioară. Despre forma de « amforă » aparținînd culturii Baden și descoperită la Vučedol⁵, avînd patru apucătoare sub linia diametrului maxim, R. R. Schmidt spunea că ea își are originea în cercul amforelor central-germane⁶. Printre amforele culturii Vučedol din așezarea eponimă se află cîteva exemplare⁷ care, dacă ar avea umărul mai puternic bombat și gîtul ceva mai înalt, ar fi relativ apropiate de formele tipice ale urnelor de la Cîrna, mai ales că mai multe au cîte două torți late așezate pe diametrul maxim al corpului, iar unele și cîte patru tortițe la zona de tranziție dintre gît și umăr⁸. Aceste amfore sînt derivate de R. R. Schmidt din acelea din regiunea de origine a ceramicii megalitice și cu decor în șnur⁹. Dar și în cimitirul de la Tököl (Ungaria), aparținînd culturii vaselor campaniforme

¹ K. Horedt, *Donauländische Einwirkungen auf die bronzezeitliche Keramik Siebenbürgens*, în *Wiener Präh. Zeitschr.*, XXVIII, 1942, p. 83–95 (v. p. 87).

² V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 319, fig. 174; v. și Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 272, fig. 14/2.

³ P. Reinecke, în *Germania*, 1943, p. 57–60 (recenzie la vol. Amaliei Mozsolics citat de noi mai sus: *Der früh-bronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*).

⁴ J. Banner, *Die Pécel Kultur*, Budapesta, 1956; v.

de ex. pl. CXVII/4–6, 8–10, 12, dar în special pl. CXVII/4 și 5.

⁵ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945, pl. 20, fig. 3.

⁶ *Ibidem*, p. 68.

⁷ *Ibidem*, pl. 31.

⁸ *Ibidem*, pl. 31/2 și 5.

⁹ *Ibidem*, p. 100.

(« Glockenbecher »), s-a găsit și o urnă ¹ de o formă foarte apropiată cu aceea a urnelor tipice de la Cîrna, avînd însă gîtul ceva mai scund și un fel de brîu în jurul gîtului. A. Mozsolics atribuia această formă influenței culturii ceramicii în șnur ².

Dacă ne ridicăm ceva mai mult spre nord, în regiunile în care cultura ceramicii în șnur s-a răspîndit puternic, întîlnim sumedenie de amfore de care fără îndoială trebuie legate genetic — vom vedea mai jos în ce fel — urnele culturii cîmpurilor de urne. Dar pentru a nu cita prea multe exemplare, ceea ce ar fi inutil pentru scopul urmărit, ne vom mulțumi să indicăm numai cîteva descoperite în Cehoslovacia, care ni se par mai caracteristice din punctul de vedere al problemei tratate, mai ales că aci a fost și unul dintre centrele de răspîndire ale așa-zisei ceramice « nordice ».

Exemplarele din Cehoslovacia ³ seamănă în mai multe privințe mai puțin cu urnele de la Cîrna și mai mult cu acelea din culturile de la începutul epocii bronzului, ceea ce este foarte firesc. Corpul acestor amfore este uneori oval ⁴, dar în destule cazuri aproape perfect sferic ⁵, avînd un gît cilindric nu prea înalt și buza uneori puțin răsfrîntă în afară ⁶. Marea majoritate a acestor amfore au cîte două torți late așezate pe linia celui mai mare diametru, dar se întîlesc și exemplare cu cîte patru tortițe suplimentare la baza gîtului ⁷ — despre care se poate spune că reprezintă cu siguranță punctul de plecare al amforelor și al urnelor similare din culturile bronzului timpuriu și mijlociu de la Dunărea de mijloc și inferioară. Deosebit de semnificativ mi se pare și faptul că unele dintre aceste amfore au corpul despărțit orizontal în două prin cîte un brîu alveolat plasat pe linia celui mai mare diametru și care unește astfel torțile ⁸.

Încă de acum 30 de ani, în legătură cu urnele din mormintele de incinerare din Banat, Childe spunea că « the cinerary urn is a sort of corded amphora », iar mai departe că aceste urne corespund ca formă și decor exact vaselor « neolitice » din Thuringia ⁹; despre urnele « mai tîrzii » de la Vatina spunea că s-au dezvoltat din amforele șnurceramice ¹⁰. A. Mozsolics, într-o lucrare pe care n-am putut-o consulta ¹¹, și-a exprimat părerea că rolul de transmitător al acestei forme l-a jucat cultura vaselor campaniforme. Și ținînd seama de faptul că ritualul incinerării a fost adus la Dunărea de mijloc tot de triburile culturii « Glockenbecher », această interpretare mi se pare foarte verosimilă. De altfel, A. Mozsolics socotește că în Ungaria toate influențele și elementele șnurceramice au ajuns prin intermediul acestei culturi ¹², în timp ce în Transilvania ele ar fi putut să vină și direct. Oricum ar fi, direct sau indirect, forma de urnă tipică din culturile cîmpurilor de urne — și mai ales din grupa sud-estică — nu poate deriva decît din amforele șnurceramice. De aceea nu împărtășim părerea lui Tompa ¹³, care socotea că prototipul urnelor pîntecoase

¹ A. Mozsolics, *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, loc. cit., fig. 5.

² *Ibidem*, p. 41—42.

³ Ne vom mulțumi să cităm unele dintre exemplarele caracteristice reproduse de A. Stocký în monumentalul său volum *La Bohème préhistorique*, I, Praga, 1929, deoarece scopul nostru nu este să epuizăm exemplarele ce pot fi citate, ci exclusiv acela de a fixa cîteva trăsături esențiale necesare legăturilor pe care trebuie să le facem.

⁴ De exemplu A. Stocký, *op. cit.*, pl. LXV/7, pl. LXVIII/10, pl. LXX/6 etc.

⁵ *Ibidem*, pl. LXV/1, pl. LXVI/8, pl. LXVIII/2, pl. LXIX/2, pl. LXX/1 și 4 etc.

⁶ *Ibidem*, pl. LXX/4.

⁷ *Ibidem*, pl. LXV/2, pl. LXVI/8, pl. LXVIII/2 etc.

⁸ *Ibidem*, pl. LXVII/4 și 9, pl. LXVIII/2, pl. LXX/11, pl. LXIII/2 și 7, pl. LXXVIII/2, pl. LXXX/5—5. 19, 21 etc.

⁹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 266.

¹⁰ *Ibidem*, p. 288. Nu discutăm aci părerea lui Childe în privința datării culturii Vatina, căci asupra acestei probleme ne vom opri în capitolul final.

¹¹ A. Mozsolics, *Fejér megye a bronzkorban*, în: *Székesfehérvári Szemle*, 1938 (citată după P. Patay, *op. cit.*, p. 23 și p. 44).

¹² A. Mozsolics, *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, loc. cit.

¹³ F. Tompa, *op. cit.*, p. 58 și 67.

din epoca timpurie a bronzului ungar trebuie căutat în vasele pîntecoase de provizii din cultura Bodrogheresztur din așa-zisa perioadă a cuprului.

Deși nu este probabil, s-ar putea presupune că și cultura Vučedol — care a influențat destul de mult «ceramica incrustată panonică» și grupa sud-estică a culturii cîmpurilor de urne — va fi avut un rol de transmițător al acestor forme. Pe de altă parte, dacă am admite că cultura Gîrla Mare-Cîrna a moștenit aceste forme de la cultura Verbi-cioara, care a precedat-o direct nu numai în Oltenia, dar și în unele părți ale Banatului, cum am arătat mai sus ¹, atunci am putea fi înclinați să credem că urnele cu două etaje — derivate desigur din seria cu brîu orizontal pe mijlocul corpului — au fost cel puțin inițial mai vechi decît acelea cu corpul unitar, lucru care s-a spus de altfel ². Este însă mai probabil că întrucît în rîndul amforelor șnurceramice amintite se găsesc și exemplare cu brîu pe corp, dar și exemplare cu corpul unitar, ambele variante au fost transmise dintru început culturilor bronzului timpuriu. De aceea sîntem înclinați să admitem că în cuprinsul culturii Gîrla Mare-Cîrna, atît urnele cu corpul unitar, cît și acelea al căror corp este numai virtual separat printr-o creastă în relief, fără a avea și o dublă arcuire a peretelui, sînt tipologic cele mai vechi și derivă din formele precedente ale bronzului timpuriu, derivate la rîndul lor indirect din cultura ceramicii în șnur de la sfîrșitul neoliticului. Urnele cu corpul puternic despărțit în două etaje ar putea reprezenta în felul acesta o treaptă ulterioară de dezvoltare, chiar dacă data apariției acestei variante în cultura cîmpurilor de urne nu poate fi deloc depărtată de a celorlalte ³. Pe de altă parte, este sigur că și urnele cu corpul unitar au avut o evoluție continuă, care duce — așa cum am mai spus mai sus — la modificarea categorică a proporțiilor diferitelor părți componente, gîtul devenind enorm în raport cu corpul care se micșorează (Kličevac

¹ V. mai sus, p. 204 și nota 2.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 468 și urm.

³ Această soluție la care ne-am oprit aci diferă întru totul de ipoteza formulată de noi acum mai bine de douăzeci de ani în legătură cu geneza probabilă a formei de urnă cu corpul în două etaje din cultura cîmpurilor de urne și din cultura Monteoru (cf. Vladimir Dumitrescu, *Remarques sur une forme de vase trouvée dans le site préhistorique de Monteoru*, în vol. *XVII-e Congrès Intern. d'anthropologie et d'archéologie préhistorique*, București, 1939, p. 430—436). Socotind că există o înrudire între urnele cu corpul în două etaje și așa-numitele «Spändegefässe» din mormintele de la Monteoru și punînd aceste două serii de recipiente în legătură cu unele vase din faza Cucuteni A—B de la Traian, al căror corp prezintă de asemenea un profil dublu-arcuit (vase despre care nu este nici o îndoială că sînt anterioare epocii bronzului), am crezut atunci că se poate presupune că forma de la Traian reprezintă punctul de plecare al vaselor de la Monteoru și din cultura cîmpurilor de urne. Împotriva acestei concluzii s-a obiectat (I. Nestor, *Revista Istorică Romînă*, X, 1940, p. 415—416) că întrucît în faza Cucuteni B nu se mai întîlnesc asemenea vase, lipsește veriga de legătură între cele două grupe de vase cu două etaje, despărțite și cronologic printr-un interval de timp. Desigur că această obiecție are o anumită greutate, dar unele dintre descoperirile de la Traian dovedesc că forma în discuție

s-a menținut și în stilurile care obișnuit se încadrează în faza Cucuteni B, așa încît nu din această pricină am renunțat acum la interpretarea mai veche. Motivul de ordin tipologic care m-a determinat să renunț la ea este, așa cum s-a văzut mai sus, prezența chiar în necropola de la Cîrna și în alte necropole similare a variantei intermediare, cu creastă reliefată pe corp. Iar faptul că urnele cu corpul în două etaje se întîlnesc și la limitele de V și NV ale teritoriului de răspîndire a grupului sud-estic al culturii cîmpurilor de urne reprezintă și el un element determinant, fiind evident că răspîndirea culturii cîmpurilor de urne nu s-a făcut în nici un caz dinspre est spre vest. Pe de altă parte, dacă în paginile de mai sus nu am mai readus în discuție și acele «Spändegefässe» de la Monteoru, este pentru că ele nu pot fi considerate anterioare tipologic celor mai vechi urne cu două etaje din cultura cîmpurilor de urne și deci nu pot lămuri geneza acestora. Stabilirea locului «Spändegefässe»-lor de la Monteoru în evoluția acestor vase a fost indicată numai în treacăt de conducătorul săpăturilor de la Monteoru, care a spus că aceste vase «reprezintă o dezvoltare ulterioară a vaselor cu două etaje din grupa Bjelo Brdo» (I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *Bericht d. röm.-germ. Kommission*, 1932, p. 113, nota 454), ceea ce poate fi exact numai dacă ele apar la Monteoru începînd exclusiv dintr-o fază ulterioară primelor apariții de vase cu două etaje din grupa sud-estică a culturii cîmpurilor de urne.

și mai ales Dubovaț): acestea din urmă trebuie considerate chiar mai târzii decât ultimele exemplare cu corpul în două etaje. În sfârșit, înainte de a ne opri pe scurt și asupra torților, trebuie totuși precizat că la Cîrna ambele grupe principale (I 1 și I 2), ca și variantele fiecărei grupe, sînt strict contemporane, fiind întîlnite uneori chiar în aceleași morminte.

În ceea ce privește modelarea torților urnelor de la Cîrna și din toată grupa sud-estică a culturii cîmpurilor de urne, aproape întotdeauna late și cu totul plate, ea se leagă de aceleași amfore tîrzii șnurceramice. Torțile vaselor piriforme neolitice de la Dunărea de jos au întotdeauna o secțiune relativ circulară și sînt în orice caz foarte înguste. Urnele de la Cîrna ale căror torți au un început de colț la partea superioară (nr. 436 și 468), ca și urnele cu butoni pe toartă (de ex. nr. 331), trebuie puse în legătură, din acest punct de vedere, cu vasele cu butoni pe toartă din cultura Verbicioara, precum și cu acelea din cultura Tei-București, unde butonii pe torți sînt foarte frecvenți, chiar dacă este vorba de vase cu una sau două torți supraînălțate, și nu de urne mari¹.

§ 2. *Urne și vase cu două torți coborînd de la gură la umăr.* Unele dintre vasele descrise de noi în această mare categorie (forma II cu variantele respective) își găsesc analogiile cele mai apropiate în chip firesc tot în cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea inferioară, iar altele în cultura bronzului din regiunea de la gura Mureșului.

În ceea ce privește variantele II 1 a și b, la Ostrovul Mare nu găsim nici o analogie². Dintre vasele descoperite la Balta Verde, unul singur ar putea eventual să aparțină acestei grupe³, dar gura fiind cu totul ruptă, s-ar putea să facă tot așa de bine parte din grupa noastră II 2 a. Al doilea vas cu două torți pornind de la gură, din aceeași necropolă⁴, are însă buza mult răsfîrîntă și totodată, judecînd după desen (deoarece textul nu precizează nimic în această privință), pare a avea și ușoare colțuri, ceea ce ar însemna că aparține și el seriei înglobate de noi sub sigla II 2 a.

Dintre numeroasele vase cu două torți (mai ales supraînălțate) descoperite la Dalj, în apropiere de vărsarea Dravei în Dunăre și deci aproape de Bjelo Brdo, numai acelea cu gura relativ rombică (despre care ne vom ocupa mai jos) pot fi comparate cu vasele în discuție, deoarece celelalte aparțin cunoscutei necropole hallstattiene din această localitate. Desigur că acestea din urmă pot fi considerate derivate din formele anterioare ale epocii bronzului, dar aceasta nu interesează aci⁵. Un alt vas din aceeași serie din Iugo-

¹ Problema torților cu buton a fost discutată și de I. Nestor (*Der Stand*, p. 116—117), care — amintind și de torțile de acest fel din Macedonia (Chauchitsa) — le pune în legătură și cu un vas inedit de la Pecica, de asemenea cu butoni pe torți. Nu ar fi de altfel exclus ca într-un fel sau altul torțile cu buton din epoca bronzului să stea în legătură cu cunoscutele torți cilindrice și cu buton la partea superioară, din neoliticul bulgar. Pe de altă parte, în ultimii ani s-a văzut că în cultura Noua de la sfîrșitul bronzului vasele cu două torți cu buton sînt nu numai frecvente, ci și caracteristice. Dacă asemenea torți cu buton apar pînă în vremea sciților, faptul acesta trebuie privit ca o transmisiune din cultura Noua, dar el nu interesează în legătură cu exemplarul de la Cîrna, pentru care singurele apropiieri valabile sînt acelea din culturile Verbicioara și Tei-București.

² Vasul I. 172 (D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXVI/2) nu ni se pare bine trecut în această categorie, deoarece torțile nu por-

nesc de pe buză, ci de sub ea, iar buza este răsfîrîntă în afară.

³ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 8/2 și fig. 12.

⁴ *Ibidem*, fig. 4/2.

⁵ V. Hoffiller, *Corpus Vasorum Antiquorum. Jugoslavie*, fasc. 2; Dalj, pl. 13/1—3, 5, 7—9, 11; pl. 14/1—3, 6—7. Discutînd problema ceramicii de la Dalj, Pia Laviosa Zambotti (*I Balcani e l'Italia nella preistoria*, Como, 1954, p. 263 și urm.) face greșeala de a încorpora aceste vase în grupa ceramicii panonice a epocii bronzului, socotind că ele au fost găsite în aceeași necropolă cu cele două vase cu gura rombică mai sus amintite (v. Hoffiller, *op. cit.*, Dalj, pl. 13/10 și 12) și cu urna bitronconică tipică pentru cultura Bjelo Brdo descoperită la Dalj (*ibidem*, pl. 33/2). Dar din textul lui Hoffiller rezultă clar că toate vasele care aparțin culturii cîmpurilor de urne ale epocii bronzului au fost descoperite în afara zonei necropolei hallstattiene, prin săpături întîmplătoare, așa încît — cum este și firesc de altfel — nu au nici o legătură cu aceasta.

slavia, cu torți mai puțin înalte (oarecum în genul vasului nr. 188 de la Cîrna), fără loc precis de descoperire¹, pare a avea gura rotundă-ovală. Dintre cele câteva vase cu două torți supraînălțate și cu gura rotundă-ovală din Banat, menționăm două mai scunde, cu torți puternic ridicate, unul de la Satu Mare² și altul al cărui loc precis de descoperire nu se cunoaște³ — ambele amintind în linii largi de unele vase tipice ale culturii Verbicioara, așa cum vom vedea mai jos —, iar altul mai înalt, cu torți ușor supraînălțate și modelate cu o ușoară șa⁴, dar coborînd ceva mai jos decît la exemplarele de la Cîrna.

În nivelul 3 al culturii Verbicioara din așezarea eponimă se găsesc foarte frecvent vase mici, cu corpul relativ sferic și cu două torți supraînălțate — unele chiar cu buton deasupra —, cu care ar putea fi puse în legătură unele dintre vasele de la Cîrna (de ex. nr. 273). Nici din cultura Tei nu lipsesc asemenea vase relativ scunde, unele avînd și un mic picioruș⁵. Interesant este însă faptul că la Verbicioara unele dintre aceste vase au și gura rombică cu colți, în genul seriei II 2a de la Cîrna. Dar înainte de a trece la aceste vase cu gura rombică, se cuvine să mai amintim câteva vase din bronzul timpuriu din culturile de la gura Mureșului și din Ungaria, cu gura relativ rotundă și cu două torți ce coboară de pe buză pe umăr. În cultura Mureșului, vasele de acest fel sînt în general mult mai zvelte⁶, dar se întîlnesc și destule exemplare cu silueta mai puțin zveltă, cu sau fără picioruș la bază⁷, fără ca totuși ele să fie prea apropiate de formele comune în cultura Gîrla Mare-Cîrna. În schimb, unele dintre vasele culturii Kisapostag⁸ sînt destul de asemănătoare cîtorva dintre exemplarele de la Cîrna.

Vasele cu gura rombică din seria II 2a¹ își găsesc analogii în Oltenia atît la Balta Verde⁹, cît și la Ostrovul Mare¹⁰. În ceea ce privește varianta cu gura rombică și cu torți supraînălțate (grupa II 2a²) ea poate fi comparată cu unele vase din Banat și chiar din culturile Mureșului, însă înainte de a indica aceste analogii trebuie să precizăm că ele reprezintă, întocmai ca și vasele cu gura rotundă sau ovală, mai ales variante mai zvelte, care se leagă de seria precedentă, și variante cu corpul mai colțuros. Pe de altă parte, vasele ce se pot compara cu seria II 2a² de la Cîrna sînt foarte apropiate de acelea pe care le-am putea asemui și cu seria II 2b.

Iată, de pildă, atît la Vatina¹¹ cît și la Omoljica¹², în Banatul iugoslav, se găsesc exemplare cu colțurile buzei foarte ridicate, cu torțile mult arcuite în sus și lateral și cu corpul colțuros; de la acestea, trecerea spre vasele de același tip dar avînd și un picior scund se face pe nesimțite — cum arată vasele de la Vatina¹³ și de la Omoljica¹⁴, ca și din alte locuri din aceeași regiune¹⁵, alături de care trebuie să situăm din unele

¹ N. Vulić — M. Grbić, *op. cit.*, pl. 19/13. Vezi de altfel și vasele de pe pl. 25/2 și 3, de la Pančevo, care au însă un început de picior.

² Muzeul Banatului, inv. nr. 3318.

³ Traian Simu, *Indicatorul obiectelor mai importante păstrate în Muzeul jud. Severin*, Lugoj, p. 9, fig. 7 (atribuit în chip greșit epocii neolitice).

⁴ Muzeul Banatului, inv. nr. 1656, fără indicația locului de descoperire.

⁵ D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 6 etc. Altele inedite în Muzeul Național de Antichități al Institutului de arheologie.

⁶ J. Foltiny, *op. cit.*, pl. II/3, 9, 12, pl. III/4, 8 etc.; Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in*

Siebenbürgen, București, 1944, fig. 15/1, fig. 19/8, pl. VII/1.

⁷ J. Foltiny, *op. cit.*, pl. VII/4, pl. VIII/7, pl. XI/1, 3—4 etc.; Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 19/3, pl. VII/2—5; Vl. Milojević, *Zur Frage*, fig. 2/13.

⁸ A. Mozsolics, *Die frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*, pl. III/35 și pl. X/27—28.

⁹ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 27/1 (= fig. 32).

¹⁰ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXVI/1, 3—5.

¹¹ Muzeul Banatului, inv. nr. 3634 (A III 18).

¹² N. Vulić—M. Grbić, *op. cit.*, pl. 20/10.

¹³ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXVIII/4.

¹⁴ N. Vulić—M. Grbić, *op. cit.*, pl. 20/9 și 11.

¹⁵ *Ibidem*, pl. 19/12; pl. 25/5.

puncte de vedere seria noastră II 2b. Apoi se trece la vase cu picior mult mai înalt și subțire ¹, reprezentînd o variantă ce nu se întîlnește nici la Cîrna, nici în restul Olteniei. Dar torțile exemplarelor citate, chiar dacă sînt toate supraînnălțate, se deosebesc de cele de la Cîrna.

Cît privește seria noastră II 2b, ea își găsește analogii în necropola de la Ostrovul Mare ², dar și în Banatul iugoslav ³, unde se întîlnesc chiar torțile răsucite ca un mosorel sau cu prelungiri în formă de cioc. În sfîrșit, seria noastră II 2c cred că trebuie socotită o dezvoltare organică dar locală a grupei II 2b, prin încorporarea — ca să spunem așa — a cavității piciorului în corpul vasului.

Pare destul de probabil că, în cuprinsul epocii bronzului, la începutul dezvoltării acestei serii trebuie puse variantele întîlnite în cimitirele de înhumare și în așezările de la vărsarea Mureșului în Tisa. Aci s-au descoperit, așa cum am amintit ⁴, și exemplare mai scunde, deci mai apropiate prin raportul dintre înălțime și diametrul maxim de vasele de la Cîrna — alături de majoritatea exemplarelor mult mai zvelte, atît fără picior cît și cu picior și mai ales cu torți ce nu depășesc nivelul buzei, deși se găsesc și din acestea din urmă.

Pe de altă parte, dacă stratigrafic și tipologic vasele cu gura rotundă sau ovală sînt anterioare aceloră cu gura rombică, nu este mai puțin adevărat că ultimele *nu* apar exclusiv la sfîrșitul epocii bronzului, cum credea Childe. Într-adevăr, el încorporează printre aparițiile de la sfîrșitul bronzului și de la începutul epocii fierului — ba chiar și mai tîrziu ⁵ —, alături de vasele de la Vatina citate de noi mai sus, avînd gura normală, două torți puternic înălțate, corp colțuros și picior destul de înalt ⁶, și vasele cu gura în colțuri de la Pecica, Surcin etc. ⁷, precum și pe acelea de la Pecica cu două torți *lunatae*, gura ondulată și cu un mic picior ⁸, socotindu-le pe toate influențate direct de vasele metalice ⁹. Dar rezultatele săpăturilor întreprinse de Dorin Popescu la Pecica în anul 1943 ¹⁰ l-au îndreptățit să afirme că materialele aparținînd culturii Periam-Pecica de la Pecica nu depășesc faza B1 a epocii bronzului (după cronologia Reinecke) ¹¹. De altfel, toate săpăturile din regiunea Mureș-Tisa întreprinse după apariția sintezei lui Childe au arătat că materialele acestei culturi nu depășesc în general faza mijlocie a epocii bronzului, iar în strînsa sa analiză Milojević a dovedit și el că aceste forme și variante aparțin tot primelor perioade ale epocii bronzului, chiar dacă aci ar fi după el eventual

în necropola hallstattiană din acea localitate, așa încît greșit au fost considerate (Pia Laviosa Zambotti, *loc. cit.*) contemporane cu vasele cu două torți din necropola hallstattiană.

⁸ V. G. Childe, *The Danube*, fig. 218.

⁹ *Ibidem*, p. 382 și urm. Ulterior Childe a făcut apropierea între aceste vase și un vas de alabastru din mormîntul IV de la Micene (V. G. Childe, *Prehistoric Migrations in Europe*, Oslo, 1950, fig. 153). Este evident că există o anumită asemănare între aceste vase, dar nu este deloc sigur că vasele de acest fel de la Periam sînt «copii în lut» ale aceluia de la Micene, cum spune Childe.

¹⁰ Rezultatele acestor săpături n-au fost încă publicate. O serie de vase descoperite cu acest prilej au fost reproduse în lucrarea sa mai sus citată (*Die frühe und mittlere Bronzezeit*, pl. IV—VII și pl. VIII/1).

¹¹ Comunicare personală a colegului Dorin Popescu,

¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXVIII/1—2, de la Vatina. De la Periam, un exemplar în Muzeul Banatului (inv. nr. 1675), iar de la Pecica-Rovine, alt exemplar în Muzeul Național de Antichități, care conținea un mic depozit de obiecte de aur databile în Bronz B (Vladimir Dumitrescu, *Funde aus der zweiten Periode der Bronzezeit in Bezirk Arad*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 27—131).

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, pl. XXVI/7—9.

³ N. Vulić—M. Grbić, *op. cit.*, pl. 31/4 și 6.

⁴ Vezi mai sus, p. 210 și notele 6 și 7.

⁵ V. G. Childe, *The Danube*, p. 382 și urm.

⁶ *Ibidem*, fig. 219.

⁷ Pentru Surcin, *ibidem*, fig. 221. Vezi de altfel și cele două vase de acest tip descoperite la Dalj (V. Hof-filler, *op. cit.*, Dalj, pl. 13/10 și 12), deci la extremitatea de vest a teritoriului de răspîndire a culturii cîmpurilor de urne ale epocii bronzului, care însă nu au fost găsite

și lucruri ce trebuie socotite contemporane cu Toszeg D și poate ceva mai târziu¹. Tompa² situa și el vasele de acest fel de la Szöreg în faza sa Toszeg II B a epocii bronzului. Față de toate cele de mai sus, concluzia indiscutabilă este că toate aceste forme și variante nu depășesc limita superioară a bronzului mijlociu.

Întrebările pe care trebuie să ni le punem acum se referă în primul rînd la geneza acestei forme în cadrul culturilor epocii bronzului la Dunăre, iar în al doilea rînd în ce fel această formă a ajuns în cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea inferioară. Pentru a răspunde la aceste întrebări se cuvine să amintim pe scurt diferitele ipoteze emise în această privință.

După cum se știe, Childe³ socotea că vasul cu două torți coborînd de la gură, tipic pentru cultura Periam-Pecica și în general pentru culturile bronzului timpuriu din această regiune, reprezintă o formă anatoliană adusă aci de către meșterii ce prelucrau metalele, veniți din aceleași locuri. I. Nestor⁴ l-a urmat pe Childe în această privință. Cu totul altă geneză socotea că poate propune Åberg, căutînd originea acestei forme în cultura Jordansmühl, din care se va fi transmis prin intermediul culturilor Bodrogkeresztur și Unetiçe⁵, părere la care s-au raliat și Tompa⁶ și Patay⁷.

Nu se poate totuși trece cu vederea faptul că încă din neolitic în regiunile direct legate de Dunărea inferioară — în cultura Gumelnița și mai ales în cultura Bubany-Hum din Serbia, îndeaproape înrudită cu aspectul Sălcuța — apar destul de timpuriu atît vase scunde cu corpul turtit și cu două torți pornind de la buză, cît și altele cu corpul mai înalt și mai zvelt. În ceea ce privește Sălcuța, după informațiile lui D. Berciu, în ultimul nivel al acestei culturi (nivelul IV) se găsesc chiar vase cu gura ușor rombică. De aceea am putea căuta aci prototipurile vaselor cu două torți, atît ale aceloră din varianta cu gura rotundă-ovală, cît și ale aceloră din seria cu gura rombică ale culturii cîmpurilor de urne, mai ales că această cultură a ocupat o anumită porțiune din teritoriul de răspîndire al aspectului Sălcuța. Tot după informațiile lui D. Berciu însă, această formă lipsește pînă acum în primul nivel al culturii Verbicioara — anterior culturii Gîrla Mare; abia în nivelul 2 apar «clepsidrele» cu două torți de tip Periam-Pecica, cu corpul bombat la partea inferioară, în timp ce vasele cu corpul sferic turtit și cu două torți supraînnălțate — pe care de altfel le-am amintit mai sus în legătură cu unele dintre variantele noastre — se întîlnesc începînd abia din nivelul 3. În felul acesta, dacă și cercetările viitoare vor dovedi că această formă nu se găsește deloc în primele nivele Verbicioara, este clar că tipul de vase cu două torți legate de buză nu a putut trece în această cultură direct din culturile eneolitice anterioare, ci se datorește influențelor celorlalte culturi relativ contemporane (sau de puțin mai vechi) de la Dunărea centrală și Tisa-Mureș. De altfel, dacă într-adevăr cultura Verbicioara apare abia în faza B a epocii bronzului — cum socotește Berciu —, ea nici n-ar fi putut prelua direct forma de la culturile eneolitice târzii. Nu e mai puțin adevărat, însă, că în alte culturi contemporane cu începutul bronzului de pe teritoriul țării noastre — de pildă cultura Glina III — se găsesc vase cu două torți avînd corpul ceva mai puțin zvelt decît al vaselor din culturile bronzului de la Tisa și Mureș.

Discutînd recent problema vaselor cu două torți din neoliticul tîrziu din Serbia (cultura Bubany-Hum) și din restul Europei de sud-est, cercetătorul iugoslav M. Gara-

¹ Vl. Milojević, *Zur Frage*, p. 271.

² F. Tompa, *op. cit.*, pl. 28/1-2, 6-7, 12 etc.

³ *The Danube*, p. 221.

⁴ *Der Stand*, p. 88 și urm.

⁵ *Op. cit.*, III, p. 45-46.

⁶ *Op. cit.*, p. 74.

⁷ *Op. cit.*, p. 10. Și Dorin Popescu (*op. cit.*, p. 77-78) socotește explicația dată de Åberg drept valabilă.

șanin¹ aruncă o privire rapidă asupra vaselor cu două torți din Balcani și din regiunile de la Dunărea de jos și mijlocie, oprindu-se și el la concluzia că originea acestei forme trebuie căutată în prototipurile anatoliene, de unde forma a trecut în Balcani și apoi mai spre nord. După părerea sa, influența complexului balcano-anatolian din epoca timpurie a bronzului a avut un rol însemnat la formarea grupelor culturale ale Panoniei, ale regiunilor Dunării de jos și întrucâtva și ale acelor din zona de est a Europei centrale². În felul acesta, vechea ipoteză a lui Childe asupra punctului primordial de plecare pentru această formă pare a se confirma, fără a mai fi nevoie însă să admitem că ea ar fi fost adusă chiar de meșterii anatolieni pînă la Dunăre, căci ea a putut ajunge prin mijlocirea culturilor situate în spațiul balcanic intermediar.

Rezumînd cele de mai sus, se poate deci spune în concluzie că această formă de origine anatoliană și apoi devenită balcanică a ajuns la Dunărea de jos și mijlocie înainte de începutul epocii bronzului, fiind adoptată de culturile tîrzii neolitice de aci și apoi de acelea ale bronzului timpuriu. În cultura Gîrla Mare-Cîrna ea apare însă împreună cu alte elemente transmise din culturile bronzului timpuriu din zona Dunăre-Tisa-Mureș și în primul rînd din grupa Periam-Pecica, această transmisiune putîndu-se face în zona de contact dintre aceste culturi³. Ipoteza lui Tompa⁴, care — pornind de la concluziile lui Åberg⁵ — vedea în formele respective din faza sa Toszeg B o moștenire din forma întîlnită în cultura eneolitică Bodrogkeresztur (care a preluat-o din cultura Jordansmühl), nu pare verosimilă și pentru că în faza Toszeg A nu se cunosc vase cu două torți coborînd de pe buză. De aceea este verosimil că forma s-a transmis în Toszeg B prin intermediul culturilor vecine, fiind mai greu să se admită în domeniul formelor ceramicii supraviețuiri fără continuitate directă⁶. Pe de altă parte, vasele cu două tortițe din cultura Vučedol⁷ nu pot fi considerate în nici un fel un prototip pentru acelea din cultura cîmpurilor de urne, chiar dacă în aceasta din urmă se întîlnesc destule elemente de origine vucedoliană.

§ 3. *Străchinile*. Fără îndoială că și de data aceasta cele mai apropiate analogii pentru una sau alta dintre seriile de la Cîrna se pot întîlni tot în Oltenia și în Banat, adică în necropolele și așezările aceleiași grupe culturale, și deci vom începe cu acestea.

În ceea ce privește varianta fără gît și cu buza arcuită spre interior (grupa III 1), diferitele comparații ce se pot face indică numai că această serie se întîlnește și în alte

¹ M. Garașanin, *Zu den zweihenkeligen Gefäßen der südosteuropäischen Bronzezeit* (în l. sîrbă, cu un rezumat în l. germană), în *Rad Vojvođanskih Muzeja*, 5, 1956, p. 5—13. Recent, după ce lucrarea noastră era gata pentru a fi predată la tipar, a apărut articolul cercetătoarei maghiare I. Kutzián (*Über südliche Beziehungen der ungarischen Hochkupferzeit*, în *Acta Arch.*, 9, 1958, p. 155—190), în care se ajunge la aceeași concluzie a originii anatoliene a vaselor cu două torți, pe baza unei studieri complete a problemei).

² *Ibidem*, p. 12—13.

³ Chiar dacă această formă s-ar găsi pe viitor și în nivelele mai vechi ale culturii Verbicioara, tot nu credem că ea s-a transmis de aci în cultura cîmpurilor de urne,

deoarece aceasta din urmă s-a născut și s-a dezvoltat pe o zonă mult mai întinsă decît aceea a culturii Verbicioara.

⁴ *Op. cit.*, p. 74: VI. Miložić socotește că vasele cu două torți nu apar în cultura bronzului dunărean decît după acelea cu o singură toartă (*Zur Frage*, p. 269).

⁵ *Op. cit.*, III, p. 45—46.

⁶ Dimpotrivă, pentru unele elemente în legătură cu cultul—cum sînt statuetele de exemplu—această supraviețuire nu trebuie neapărat exclusă, deoarece statuetele au putut fi modelate și în alte materiale care nu s-au mai păstrat (v. mai jos, cap. IV, p. 244 și urm.).

⁷ R. R. Schmidt, *op. cit.*, pl. 35/5.

necropole ale grupei sud-estice a culturii cîmpurilor de urne ¹, dar și în necropolele grupei de la Dunărea mijlocie ².

Exemplare similare unora dintre acelea din grupa III 2a — cu gît bine marcat, cu gura rotundă și cu buza ușor răsfrîntă în afară sau chiar evazată, avînd și două torți ce coboară de la buză pe umăr sau de sub buză (cînd aceasta este mai puternic evazată) — se întîlnesc la Ostrovul Mare ³, unele avînd chiar torțile ușor supraînnălțate ⁴, mai mult chiar decît ale vasului nr. 380 de la Cîrna. Tot în aceeași necropolă s-a găsit și un vas care, deși diferă prin silueta generală a corpului, are pe buza evazată și două mici colțuri orizontale între cele două torți ⁵, constituind o variantă pe care am putea-o considera de tranziție spre adevăratele străchini cu buza în colțuri. Nici la Balta Verde nu lipsesc străchini cu două torți verticale unind buza cu umărul ⁶, iar la Vîrșeț ⁷ și la Vatina ⁸ s-au descoperit chiar unele exemplare cu buza groasă și puternic evazată orizontal, întocmai ca la vasele nr. 155 și 498 de la Cîrna.

Această serie poate fi legată organic de străchinile similare, cu două și cu patru torți, avînd corpul construit în același fel (adică cu gîtul bine diferențiat de corp și cu umărul marcat) din cultura Periam-Pecica ⁹, întîlnite în număr foarte mare mai ales în cimitirele de la Mureș ¹⁰, dar și în grupele culturilor cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie ¹¹.

Pentru grupa noastră III 2b semnalăm la Balta Verde un exemplar cu torți foarte ușor supraînnălțate ¹². La Vîrșeț au fost descoperite cîteva exemplare de acest fel, cu o singură toartă care nu depășește nivelul gurii, gura fiind de altfel destul de groasă și în muchii ¹³. Alte exemplare din cultura cîmpurilor de urne, cu o toartă mai mult sau mai puțin supraînnălțată și fără gît, intră mai degrabă în seria de cești cu corpul semisferic și cu toarta supraînnălțată, pe care noi le-am descris în seria IV 2b, așa încît ne vom opri asupra lor mai tîrziu. În schimb, în cimitirele de inhumatie de la Mureș, apar străchini cu gît bine diferențiat de corpul construit — în linii generale — ca la vasele cu două și cu patru torți, dar avînd o singură toartă supraînnălțată, uneori lată și ușor scobită la partea superioară ¹⁴, alteori modelată aproape ca o *ansa lunata* cu colțuri ¹⁵ și, în sfîrșit, chiar într-o formă mai originală și mai complicată ¹⁶; această serie este nu

¹ La Ostrovul Mare s-au găsit unele străchini simple de acest fel, de dimensiuni modeste, cu două torți orizontale (v. D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXV/3 și 6). Tot acolo un exemplar de același tip, dar și cu două mici umflături pe buză (*ibidem*, pl. XXV/5), întocmai ca la vasul nr. 434 de la Cîrna. Și la Dubovaț s-au descoperit străchini cu două torți orizontale chiar la buză și cu două umflături intermediare (Muzeul Banatului, inv. nr. 1995, A. III 6).

² La Soroksár s-au găsit astfel de străchini cu cîte patru mici umflături pe buză, dar fără torți (M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXVII/8).

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXII/10.

⁴ *Ibidem*, pl. XXII/11.

⁵ *Ibidem*, fig. 9/3.

⁶ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 13.

⁷ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXV/2 și pl. LXXXVII/1.

⁸ Muzeul Banatului, inv. nr. A. III b 15.

⁹ Childe (*The Danube*, p. 280) spunea acest lucru în legătură cu străchinile-capace din grupa sa Lovasbény-Vatya,

referindu-se de altfel și la analogiile din faza Toszeg B, dar și la vasele anterioare din cultura vaselor campaniforme.

¹⁰ La J. Foltiny, *op. cit.*, nenumărate exemplare pe cele mai multe dintre planșe; cf. și J. Banner, în *Dolgozatok*—Szeged, VII, 1931, p. 1 și urm., pl. VI, precum și VI. Milojević, *Zur Frage*, fig. 5, 6 și 10.

¹¹ V. G. Childe. *The Danube*, fig. 150, deși ceva mai înaltă decît majoritatea străchinilor-capace de la Cîrna.

¹² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 30.

¹³ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXIII/5 și pl. LXXXIV/3. Și la Dalj s-a găsit — în afară de urna cu etaje și de cele două vase cu gura relativ rombică și cu cîte două torți — o străchină de același tip, cu buza groasă și evazată aproape orizontal (V. Hoffiller, *op. cit.*, Dalj, pl. 33/5—5 a).

¹⁴ J. Foltiny, *op. cit.*, pl. XII/2.

¹⁵ *Ibidem*, pl. XV/13.

¹⁶ *Ibidem*, pl. X (fără număr); J. Banner, în *Dolgozatok*—Szeged, VII, 1931, pl. VII/22; F. Tompa, *op. cit.*, pl. 28/15 etc.

numai anterioară exemplarelor de la Cîrna, dar poate fi considerată ca stînd genetic la baza formei acestora din urmă. Dealtfel în aceleași necropole se întîlnesc străchini similare și cu o toartă ce *nu* se ridică deasupra nivelului buzei ¹.

Varianta străchinilor cu buza modelată în patru colțuri (forma III 3), care la Cîrna este mult mai frecventă decît toate celelalte la un loc, a fost identificată și în celelalte două necropole mai bine cercetate din Oltenia — la Ostrovul Mare ² și la Balta Verde ³. Din cîte mi-am putut da însă seama din bibliografia pe care am avut-o la îndemînă, această formă nu pare a fi fost descoperită nici în Banat și nici în Serbia. S-ar putea de altfel ca, întrucît din pricina formei evazate a buzei asemenea vase nu se păstrează mai niciodată întregi, resturile lor să nu fi fost adunate cu prilejul vechilor săpături nesistematice și a descoperirilor întîmplătoare.

În cultura Verbicioara, străchinile cu colțuri pe buză (și cu torți sub colțuri) apar începînd din nivelul 3, deși sînt în linii generale mai înalte. De asemenea, acest tip de străchini este cunoscut și în cultura Witenberg din Transilvania ⁴, tot din epoca bronzului, cu deosebirea că aci sînt lipsite, fără excepție, de gît. Potrivit informațiilor primite de la Dorin Popescu, în săpăturile sale de la Pecica din 1943, străchini de acest tip apar începînd de la adîncimea de 1,60 — 1,80 m, ceea ce înseamnă că nu dăinuiesc pînă la sfîrșitul acestei așezări, pe care D. Popescu îl plasează în perioada B 1.

În necropolele din zona Mureș-Tisa nu par să se fi descoperit însă străchini cu gura în colțuri, similare acelor tipice de la Cîrna; excepție face un exemplar fragmentar din împrejurimile Seghedinului ⁵, care însă nu seamănă cu seria noastră tipică, deoarece nu are gît și umăr bine despărțit de corp. Un exemplar găsit împreună cu celelalte vase de la Tirgu-Mureș ⁶ amintește mai degrabă de cele două mici străchini cu buza în colțuri descoperite în mormîntul XLVI de la Cîrna (vasele nr. 162 și 164).

În necropola de incinerare de la Lovasberény s-a găsit, între altele, și o străchină cu corpul tronconic și cu buză evazată pe care se află patru colțuri duble, perforate ⁷. Desigur că acest vas nu seamănă îndeaproape cu străchinile tipice din cultura noastră, dar particularitatea buzei cu colțuri poate indica aceeași mare familie. Într-un depozit de olar din Slovacia, în care s-au găsit și alte vase similare unora din cultura cîmpurilor de urne și din cultura Mureșului — se aflau și străchini cu gura în patru colțuri, unele fără picior și altele cu picior ⁸. I. Eisner amintea că străchini cu buza lobată se întîlnesc în Slovacia în ceramica din tumulii de la Surolenice și aparțin fazei B 2 a epocii bronzului ⁹. În cultura tumulilor — grupa Herciniană a lui Childe — se găsesc străchini tronconice cu buza în patru colțuri ¹⁰, destul de apropiate în linii generale de forma celor două mici vase de la Cîrna amintite mai sus, chiar dacă unele au și torți. De altfel, străchini cu buza în patru colțuri — unele destul de asemănătoare cu acelea mici de la Cîrna (nr. 162 și 164) — se întîlnesc și în Austria de jos ¹¹. În legătură cu aceste străchini

¹ J. Banner, în *Dolgozatok—Szeged*, VII, 1931, pl. V/22b.

² D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXVII/8, pl. XXX/8 și pl. XXXI/1 și 3.

³ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 6 și fig. 8/1.

⁴ I. Nestor, *Der Stand*, p. 94; K. Horedt, *Donau-ländische Einwirkungen*, loc. cit., p. 90.

⁵ Vl. Milojević, *Zur Frage*, fig. 13/16.

⁶ *Ibidem*, fig. 14/7.

⁷ Pista Béla, *Lovasberény (Feber M.) Urnatefö*, în *AE*, 1897, p. 304—317, fig. 19.

⁸ I. Eisner, *Ein Warenlager eines Töpfers aus der mittleren Bronzezeit im slowakischen Marchgebiete*, în *Wiener Präh. Zeitschrift*, XXVII, 1940, p. 171—180; vezi fig. 1/3—5.

⁹ *Ibidem*, p. 179. Totuși Eisner încadra depozitul acesta în faza Reinecke C, ceea ce mi se pare prea tîrziu.

¹⁰ V. G. Childe, *The Danube*, p. 301 și fig. 165 c.

¹¹ K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, Viena, 1937, I, p. 176 și urm. și pl. 4/4, 20/7 și 27/1.

din Austria, Willvonseder citează de altfel o serie întreagă de analogii din Cehoslovacia (Slovacia, Boemia, Moravia) și amintește că străchinile cu buza lobată apar în Germania încă din Bronzul vechi, însă nu pot fi puse în legătură directă cu acelea din Cehoslovacia¹. Ele apar de altfel și mai târziu, de pildă în mormintele de la Gemeinlebar, în Austria². Dacă ținem seama de faptul că străchini cu gura în patru colțuri apar în nivelul 3 al culturii Verbicioara din Oltenia, iar la Pecica în perioada a II-a a bronzului, pare sigur că transmiterea acestei forme în cultura Gîrla Mare-Cîrna s-a făcut sau prin intermediul primei sau prin al celeilalte culturi: este mai posibil că totuși cultura Verbicioara a transmis această formă culturii Gîrla Mare-Cîrna, chiar dacă este vorba și de unele diferențe.

În ceea ce privește străchinile cu picior din ambele serii de la Cîrna (grupa noastră III 4), este firesc să întîlnim analogii apropiate în necropolele din Oltenia — și ne vom mulțumi să indicăm aci unele exemplare de la Ostrovul Mare³ și de la Balta Verde: printre vasele găsite în ultima necropolă se află exemplare asemănătoare atît străchinilor din grupa III 4a de la Cîrna (cu corpul fără umeri, cu buza orizontală și cu picior relativ cilindric)⁴, cît și aceleora din grupa III 4b; dintre ultimele analogii cităm în special una care în locul celui de al patrulea colț are un fel de cap de pasăre⁵, fiind astfel destul de apropiată de strachina nr. 293 de la Cîrna.

Străchinile cu picior înalt și cu ferestre, de la Vatina⁶, chiar dacă se vor fi dezvoltat din aceleași prototipuri, nu pot însă fi comparate cu nici unul dintre vasele celor două grupe de la Cîrna și nici din celelalte necropole oltene. Tot astfel străchinile cu picior de la gura Mureșului⁷ sînt destul de îndepărtate de exemplarele noastre. Chiar străchinile zvelte, cu picior și cu două torți *lunatae* pornind de pe buze⁸, încadrate de Tompa în faza sa Toszeg B II, n-ar putea fi comparate decît în linii foarte generale cu străchinile noastre cu picior, iar străchinile cu picior din cultura tumulilor nu pot fi nici ele legate direct de acelea din Oltenia.

Dimpotrivă, în ceramica încrustată din vestul Ungariei se află străchini tronconice cu picior relativ cilindric⁹ — ceva mai înalt —, dar care reprezintă neîndoiește o variantă a seriei generale în care trebuie încadrată grupa noastră III 4a. Pe de altă parte, atît aceste străchini cu picior din ceramica încrustată ungară, cît și acelea din necropolele Olteniei sînt strîns înrudite cu străchinile cu picior cilindric ale culturii Vučedol. Într-adevăr, se știe că pe lângă străchinile tronconice cu picior cu patru lobi în formă de cruce, tipice pentru această cultură, se întîlesc în așezările Vučedol și străchini cu picior scurt cilindric¹⁰, reprezentînd forme cu totul apropiate de vasele din Oltenia. De aceea, ni se pare sigur că nu se poate nega înrudirea dintre exemplarele noastre și acelea din

¹ K. Willvonseder, *loc. cit.*, p. 176 și urm.

² *Ibidem*. În cultura neolitică tîrzie Jordansmühl s-a găsit un vas lungueț, cu fundul foarte larg și cu colțuri pe buză (unul dintre colțuri fiind modelat, de altfel, în formă de protomă de animal), despre care s-ar putea presupune eventual că reprezintă un tip ce stă la originea acestor străchini (A. Stocký, *op. cit.*, pl. LVI/20).

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXV/11 și 14; pl. XXX/7.

⁴ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 25 și 26; fig. 27/3 și fig. 31, ultima cu patru mici colțuri pe buză, întocmai ca vasul nr. 166 de la Cîrna.

⁵ *Ibidem*, fig. 27/5 și fig. 33.

⁶ F. Milleker, *op. cit.*, pl. XVII/1—2.

⁷ J. Foltiny, *op. cit.*, pl. IX/1.

⁸ F. Tompa, *op. cit.*, pl. 29/3. Străchini similare acestora din urmă se găsesc și în Austria de jos (Willvonseder, *op. cit.*, pl. 18/1—2) și în Cehoslovacia. Originea lor este controversată — și în orice caz nu am putea socoti că aceste exemplare ar constitui punctul de plecare al celor din cultura Gîrla Mare-Cîrna. Eventual pentru originea străchinilor cu picior ar fi de luat în considerare sugestia lui Willvonseder (*op. cit.*, p. 181—182), care se întreabă dacă ele nu ar putea proveni din străchinile cu fundul profilat. Dar tocmai pentru că în această privință părerile sînt atît de controversate, nu stăruim.

⁹ *Ibidem*, pl. 32/4—5.

¹⁰ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, fig. 82/4; V. G. Childe, *The Danube*, fig. 114; F. Tompa, *op. cit.*, pl. 20/10 etc.

cultura Vučedol. Totodată, întrucât forme similare nu se întâlnesc — precum am văzut — decât în cultura ceramicii incrustate din vestul Ungariei, influențată puternic de cultura Vučedol, și dimpotrivă lipsesc în culturile de la Tisa-Mureș, nu ni se pare că trebuie să mai avem vreo îndoială asupra genezei vucedoliene a acestei forme, transmisă culturii cîmpurilor de urne din Oltenia. Și, în sfîrșit, deoarece grupa Gîrla Mare-Cîrna *nu* este posterioară ceramicii incrustate din Ungaria, ci cel puțin contemporană, credem că transmiterea acestei forme s-a făcut direct din cultura Vučedol, pe de o parte în ceramica incrustată din vestul Ungariei, iar pe de altă parte în grupa sud-estică a culturilor cîmpurilor de urne. Dacă cercetările viitoare vor arăta că această formă a existat și în cultura Ver-bicioara, ne-am putea gândi la o transmitere indirectă, făcută prin intermediul acesteia din urmă, unde — în nivelul 2 — apar în decorul ceramicii multe elemente vucedoliene. Dacă totuși pînă la urmă această formă de strachină se va dovedi străină de cultura Ver-bicioara, ținînd seama și de faptul că resturile culturii Vučedol au fost întîlnite după unele informații pînă la Porțile de Fier¹ și în orice caz pînă în Banat, pe malul Dunării² — deci pînă în plină regiune de răspîndire a grupei sud-estice a culturii cîmpurilor de urne —, va trebui să admitem că transmiterea acestei forme, ca și a altor elemente ce vor fi indicate cu prilejul discutării originii tehnicii și a motivelor decorative ale ceramicii de la Cîrna, s-a făcut direct. Asupra acestei probleme vom reveni de altfel și în capitolul final al acestei lucrări.

În ceea ce privește seria noastră III 4b — străchini cu buza în patru colțuri și cu picior scund —, este firesc să o socotim născută din contopirea seriei de străchini cu buza în patru colțuri fără picior, cu străchinile simple cu picior, mai ales dacă ne gândim că piciorul inelar a fost atît de mult folosit de olarii acestei culturi pentru căni, pentru vâscioarele sferice și chiar pentru unele dintre vasele cu două torți

§ 4. *Căni și cești cu toartă (forma IV)*. Deși, după cum am spus și cu prilejul descrierii vaselor aparținînd acestei forme (v. mai sus, p. 146), cele mai tipice căni și cești de la Cîrna și din celelalte necropole ale grupei sud-estice a culturii cîmpurilor de urne sînt cănila cu picior inelar, fiind mult mai numeroase decât exemplarele fără picior, nu poate fi vreo îndoială că tipologic acestea din urmă sînt cele mai vechi. Înainte de a discuta însă problema genezei acestei forme și a variantelor ei, vom indica și aci, ca de obicei, o serie de analogii mai apropiate, atît în cuprinsul aceleiași culturi, cît și în culturile vecine și mai mult sau mai puțin contemporane sau anterioare.

La Ostrovul Mare s-au descoperit și căni fără picior³, dar mai ales căni cu picior⁴. Toate au fie o toartă cu adevărat supraînălțată, fie numai o prelungire la partea superioară, care se ridică deasupra nivelului buzei, deci întocmai ca la Cîrna. Forma acestei prelungiri este destul de variată, dar nu credem necesar să stăruim în chip special aci asupra acestui aspect al problemei. În ceea ce privește modelarea corpului, se întîlnesc în această necropolă mai ales căni cu trei colțuri proeminente pe mijloc, dar nu lipsesc nici cănila fără astfel de proeminențe⁵. Nu s-au descoperit însă, după cît ne putem da seama din publicația respectivă, căni mari de tipul reprezentat la Cîrna între altele prin vasele nr. 298, 415 și 441; de asemenea, pare să lipsească și varianta de cești cu corpul relativ tronconic, în genul exemplarului nr. 445 de la

¹ Informație D. Berciu.

² De curînd Muzeul raional din Lugoj a achiziționat o colecție în care se află și o frumoasă serie ceramică aparținînd culturii Vučedol, descoperită în Banat.

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXI/10 și 14, pl. XXII/6,

pl. XXIII/15, pl. XXVII/2 (ultimul vas constituind o variantă neîntîlnită la Cîrna).

⁴ *Ibidem*, pl. XXII/1—5 și 7—9, pl. XXIII/11—14 și 16, pl. XXIV/1—14, pl. XXIX/1—3 și 7.

⁵ *Ibidem*, pl. XX/1, pl. XXII/7, pl. XXIII/11 etc.

Cîrna. Printre cănila cu torți foarte puțin supraînălțate sau care nu depășesc deloc nivelul buzei se află de altfel și câteva exemplare cu *ansae lunatae*¹, deci ca la destule exemplare de la Cîrna. În sfârșit, mai menționăm și unele piese cu corpul relativ tronconic larg deschis la gură și cu toarta puțin ridicată². La unele se observă chiar o tendință de ridicare a buzei în formă de cioc la partea opusă torții³, ca la vasul nr. 530 de la Cîrna.

Și în necropola de la Balta Verde s-au găsit câni de tipul comun de la Cîrna, însă numai din seria acelor cu piciorul inelar, fie fără proeminențe pe corp⁴, fie cu trei proeminențe⁵. Fără îndoială că și la Zuto Brdo și în celelalte locuri cu descoperiri similare din Serbia Veche vor fi existat multe câni similare, dar exemplarele reproduse în publicații sînt puține; amintim totuși o cană de la Praovo⁶ și un fragment de la Korbovo⁷, deși exemplele s-ar putea înmulți. Din materialele publicate de la Kličevac lipsesc însă astfel de câni. În ceea ce privește Banatul, se pot cita cești simple, cu gît imperceptibil, sau chiar fără gît, de la Pančevo⁸ și de la Dubovaț⁹, care fac parte din aceeași serie cu vasele nr. 215, 445 și 565 de la Cîrna. Tot aci se întîlnesc însă și câni cu picior și cu toartă supraînălțată, uneori avînd corpul turtit, fără proeminențe și gîtul scund¹⁰, dar alteori de tipul «clasic» al cănilor cu picioruș inelar, corpul în colțuri și cu toarta supraînălțată modelată la partea superioară cu o față rombică¹¹, adică întocmai ca la unele dintre cănila de la Cîrna.

Nici la Vatina nu lipsesc câni cu toartă supraînălțată, fie fără picior¹², fie cu picior¹³, unele fără proeminențe pe corp, altele cu proeminențe; dar în general aspectul acestor câni este ceva mai deosebit, mai ales că piciorul este de obicei mai înalt (ca și la vasele cu două torți din aceeași localitate). Torțile unora dintre câni au la partea superioară prelungiri în genul celor de la Cîrna, dar unele au butoni¹⁴, care nu se întîlnesc niciodată la cănila de la Cîrna; se găsesc de asemenea și torți *lunatae*¹⁵.

Trecînd la așezările și necropolele culturilor bronzului de la Tisa și de la Gura Mureșului, constatăm că aci cănila apar încă de la începutul epocii bronzului și se mențin și ulterior. Variantele sînt destul de numeroase¹⁶; predomină totuși cănila fără picior, deși nu lipsesc nici exemplarele cu picior. Începînd din perioada a II-a, unele câni, destul de puține, ce-i drept, au și proeminențe pe corp¹⁷, iar altele au *ansae lunatae*¹⁸. Pe de altă parte, unele dintre cănila înalte și cu *ansae lunatae* încadrate de Tompa în faza Toszeg B (Bronz II)¹⁹ amintesc într-o măsură destul de mare de cele două exemplare singuratică — nr. 559 și 560 — de la Cîrna, și în special de primul dintre acestea. Menționăm de altfel că unele dintre cănila care la Mureș se întîlnesc împreună cu bronzuri din perioada a II-a a bronzului sînt încadrate de Tompa în faza Toszeg C (Bronz III).

¹ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXIII/12, pl. XXIV/1—3 și 7.

² *Ibidem*, fig. 9/4 și 6, fig. 11/6, 8—9 și 11.

³ *Ibidem*, fig. 9/1.

⁴ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 19/1.

⁵ *Ibidem*, fig. 16/1, fig. 23/3 și fig. 34/1.

⁶ M. M. Vassits, *Zuto Brdo*, în *Starinar*, 1910, pl. XI/97.

⁷ *Ibidem*, pl. VIII/65.

⁸ N. Vulić — M. Grbić, *op. cit.*, pl. 26/13—14.

⁹ *Ibidem*, pl. 29/1 și 6; Muzeul Banatului, inv. nr. 1900 A. III 4; nr. 1992 A III b și 418.

¹⁰ Muzeul Banatului, inv. nr. 1991 A III 6.11.

¹¹ *Ibidem*, inv. nr. 2554 A. III.6.13.

¹² F. Milleker, *op. cit.*, pl. XV/1a, pl. XVI/12.

¹³ *Ibidem*, pl. XVI/4—10, pl. XVIII/2.

¹⁴ *Ibidem*, pl. XVI/8.

¹⁵ *Ibidem*, pl. XVI/4 și pl. XVIII/2.

¹⁶ Nu mai cităm diferitele exemplare pentru fiecare variantă, ci trimitem la lucrarea citată a lui J. Foltiny și la Banner, în *Dolgozatok—Szeged*, VII, 1931, *art. cit.*, pl. IV.

¹⁷ I. Banner, *ibidem*, pl. IV/17 c-2 și 17 f-2.

¹⁸ *Ibidem*, pl. IV/17 j.

¹⁹ F. Tompa, *op. cit.*, pl. 24/1 și 10—13.

Desigur că s-ar putea prelungi mult căutarea analogiilor mai apropiate sau mai îndepărtate, din epoca bronzului, dar nu socotim necesar acest lucru. De aceea, înainte de a încerca să precizăm originea acestei forme în culturile din bronzul timpuriu și mijlociu, ne mulțumim să amintim că forma de cană cu toarta supraînălțată este predilectă și în cultura Otomani¹, unele dintre piesele de aci având chiar un mic picior², iar altele și proeminențe pe corp³. Și în cultura Wietenberg se întâlnesc căni cu toarta supraînălțată: foarte rar varianta la care înălțimea vasului depășește diametrul lui⁴, dar mai frecvent variantele mai scunde și mai late. Același lucru se poate spune și despre cănile cu o toartă din cultura Monteoru⁵ și din cultura Tei⁶, primele putând fi apropiate mai ales de cănile fără gât și fără picior de la Cîrna, iar celelalte având forme mai variate, dar nu identice și de multe ori cu tendințe de a reduce fundul la minimum posibil. Trebuie totuși amintit că nici aci nu lipsesc *ansae-le lunatae*.

După cum se știe, încă de la sfîrșitul neoliticului apar și în unele dintre culturile țării noastre și în alte regiuni căni cu toartă supraînălțată și cu buza piezișă. Acest fapt ne îndeamnă să credem că nu este nevoie să căutăm o regiune precis determinată în care să situăm locul de origine al cănilor întâlnite în epoca bronzului, căci această formă s-ar fi putut transmite culturilor bronzului pe întregul teritoriu de răspîndire a cănilor cu toartă supraînălțată de la sfîrșitul neoliticului. Menționăm în treacăt de altfel că astăzi majoritatea cercetătorilor sînt de acord în a vedea în această formă o expresie a influențelor meridionale helladice, așa că din acest punct de vedere problema nu pare a prezenta dificultăți.

Dacă am admite că grupa Gîrla Mare-Cîrna a culturii cîmpurilor de urne s-a format chiar pe teritoriul ei de răspîndire, am putea socoti că forma de cană cu toarta supraînălțată și chiar cu proeminențe pe corp a fost preluată de la cultura Verbicioara, unde asemenea căni apar încă din nivelul cel mai vechi, iar în nivelul 3 se găsesc căni mai scunde cu toarta supraînălțată și cu buton deasupra, de tipul unora dintre exemplarele amintite de la Vatina. Trebuie totuși să semnalăm aci că printre nenumăratele căni cu toartă supraînălțată ale culturii Baden, multe au unele prelungiri deasupra⁷, altele au partea superioară modelată cu trei sau patru colțuri⁸ — ca unele exemplare de la Cîrna — și destule altele au *ansae lunatae*⁹ în genul acelorale ale cănilor noastre. Iar întrucît în cultura Coțofeni, deși cănile cu toarta supraînălțată sînt foarte frecvente, nu știm să se fi găsit și torți cu prelungiri la partea superioară și cu atît mai puțin *ansae lunatae*, pare cert că acest tip nu poate fi legat la Dunărea de jos de forme vechi strict locale. De aceea, mi se pare că trebuie să admitem că, pe lîngă o eventuală transmitere locală a tipului general și a unora dintre variantele sale (prin cultura Verbicioara), alte elemente au fost aduse dinspre N și NV, dintre acestea din urmă făcînd parte în primul rînd *ansae-le lunatae*. Pe de altă parte, o serie de căni fără picior de la Cîrna se leagă direct (vezi de ex. nr. 298, 365, 415, 441, 565) de unele căni tipice ale culturii Baden¹⁰, atît prin tectonica corpului cît și prin felul cum este modelată toarta.

¹ Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 37—42.

² *Ibidem*, fig. 38/2, fig. 41/9 și fig. 43/3.

³ *Ibidem*, fig. 41/6 și fig. 42/3 și 5.

⁴ *Ibidem*, fig. 45/2.

⁵ I. Nestor, *Der Stand*, fig. 21/5 și 6.

⁶ *Ibidem*, pl. 13 și 14.

⁷ Pentru a nu încărca prea mult aceste note, ne vom mulțumi să indicăm pentru cultura Baden unele dintre

exemplarele publicate de Banner, *Die Pécelér Kultur* (v. pl. CXIV/46).

⁸ *Ibidem*, pl. CXIV/48, 50—51.

⁹ *Ibidem*, pl. CXIV/47.

¹⁰ Pentru analogii cu vasele nr. 298, 365, 415 și 441 de la Cîrna, vezi *ibidem*, pl. CXIV/52; pentru vasul nr. 565 de la Cîrna, vezi pl. CXIV/8, iar pentru vasul nr. 265 și chiar pentru nr. 445 de la Cîrna, vezi pl. CXIV/9.

Mai greu pare de găsit explicația pentru faptul că în culturile din prima perioadă a epocii bronzului lipsesc în general torțile supraînălțate ca și *ansae-le lunatae*, și de aceea legătura directă între acest aspect al cănilor eneolitice și al aceloră din perioada a II-a a bronzului nu este perfect asigurată. Oricum ar fi însă, nu credem că s-ar putea admite că între aceste manifestări atât de similare n-ar exista o legătură organică, așa încît este posibil ca în viitor să se găsească și veriga de legătură care acum se pare că lipsește între cămile cu toartă supraînălțată din culturile de la sfîrșitul neoliticului din vestul și sud-vestul țării noastre (Coțofeni, ceramica cu împunsături succesive — „Furchenstichkeramik“) și din Ungaria, și între torțile *lunatae* din cultura Baden, pe de o parte, și cămile cu torți supraînălțate simple sau *lunatae* din perioada Bronz II.

§ 5. *Vase cu corpul relativ sferic și fără adevărate torți (forma V) și capace pentru asemenea vase (forma VI)*. Necropola de la Ostrovul Mare a dat la iveală și cîteva vase din această categorie — din seria cu picior inelar — aparținînd atît variantei cu corpul rotund¹, cît și aceleia cu colțuri-proeminente²; toate au o buză mai mult sau mai puțin verticală, dar nici unul dintre cele ilustrate nu are gîtul în formă de turban înălțat la două exemplare de la Cîrna (nr. 533 bis și 566). În ceea ce privește căpăcelele descoperite la Ostrovul Mare, unele se deosebesc total de acelea de la Cîrna, avînd o formă perfect circulară³; chiar unul cu marginile în patru colțuri⁴ se abate de la forma tipică a aceloră de la Cîrna, iar altul are borul hexagonal⁵.

Dintre cele două vascioare cu corpul relativ sferic și picioruș inelar de la Balta Verde, unul are două torți-urechiușe între gît și corp⁶, aproape ca exemplarul nr. 304 de la Cîrna, iar altul (cu gîtul destul de înalt) are patru colțuri-proeminente pe corp⁷. Și la Salcia s-a găsit un vascior de acest fel, cu gîtul destul de înalt și cu capacul respectiv⁸, care este de altfel întru totul asemănător aceloră în formă de pălărie mexicană de la Cîrna.

În Banatul iugoslav se întîlnesc în chip firesc astfel de vase. Dintre acelea de la Virșeț⁹ unele au și cîte o creastă orizontală pe corp, amintind într-un anumit fel de vasul nr. 378 de la Cîrna și de cîteva vase din cultura Otomani la care ne vom referi mai jos. Aici menționăm în chip special că unul dintre vascioarele de la Virșeț¹⁰, avînd mai ales decor în relief, are corpul construit întrucîtva la fel cu al celor două vase cu turban în jurul umărului de la Cîrna (nr. 533bis și 566). Și la Omoljica s-au găsit astfel de vase¹¹. Vasul de la Vatina¹², a cărui formă poate fi considerată în genere apropiată de a seriei care ne preocupă aci, are gura foarte îngustă și piciorul foarte mic, în timp ce proeminențele de pe corp sînt mai mari și de o formă mai deosebită. Și căpăcelele de la Vatina au forme deosebite, fiind de altfel circulare¹³.

La Szöreg s-a găsit în mormîntul 160 un vascior cu corp sferic turtit și cu muchie accentuată pe mijloc, pe care sînt prinse patru proeminente orizontale, perforate vertical; gîtul este foarte înalt, iar fundul nu are picior¹⁴. În stratul IX de la Pecica s-a găsit un

¹ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXIII/2.

² *Ibidem*, pl. XXIII/3.

³ *Ibidem*, pl. XXIII/4 și 6.

⁴ *Ibidem*, pl. XXIII/5.

⁵ *Ibidem*, pl. XXIII/10. Celelalte capace menționate în *Catalog* (p. 601, nr. 79–95), fiind mult mai mari, nu au putut servi pentru vascioarele cu corpul sferic; de altfel nici nu sînt decorate.

⁶ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 16/2.

⁷ *Ibidem*, fig. 27/4.

⁸ D. Berciu, *Catalogul*, p. 633 și pl. XXIX/5.

⁹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXII/6–9 și M. Garašanin, în *Rad Vojvojskih Muzeja*, 3, 1954, p. 57–65, fig. 7.

¹⁰ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXII/7.

¹¹ N. Vulić—M. Grbić, *op. cit.*, pl. 22/5–6.

¹² F. Milleker, *op. cit.*, pl. XVIII/6.

¹³ *Ibidem*, pl. XI/4 și pl. XX/5.

¹⁴ J. Foltiny, *op. cit.*, pl. XIV/18.

văscior cu corpul relativ bitronconic ¹, fără buză verticală și fără picior inelar, care ar putea fi pus în linii largi în legătură cu seria noastră. Același lucru se poate spune și despre unele exemplare din cultura Otomani ², care au însă și un fel de brâu în jurul corpului și în felul acesta se aseamănă și cu vasul nr. 378 de la Cîrna, descris de noi la «forme speciale» (v. mai sus, p. 152). Un alt vas cam de același fel, dar mai mare și cu picior, a fost descoperit la Tiszakeszi ³.

În ceramica incrustată din Panonia s-au găsit unele vase care ar putea fi socotite de departe asemănătoare cu seria în discuție, dar corpul lor este mai umflat la partea inferioară, iar gîtul — deși destul de înalt — nu este despărțit prin vreo accentuare a umărului de restul corpului ⁴, așa încît asemănarea rămîne destul de vagă, iar înrudirea problematică. În sfîrșit, amintesc că lîngă București, între resturile culturii Tei, s-a descoperit și un căpăcel «pălărie mexicană» ⁵, care — deși are o formă puțin diferită, cu cîte o gaură în fiecare colț și o spirală mult răsucită în mijloc — seamănă totuși cu capacele culturii Gîrla Mare-Cîrna.

§ 6. *Vase duble («solnițe»)*. Și aceste vase pot fi socotite tipice pentru cultura cîmpurilor de urne din Oltenia, căci s-au descoperit mai multe exemplare și la Ostrovul Mare, unele de dimensiuni mari și altele mici, toate avînd proeminențe pe corp ⁶. În ceea ce privește toarta de legătură, constatăm că sînt aci și exemplare cu toarta arcuită deasupra, între cele două recipiente, în genul acelora de la Cîrna, dar și unele care reprezintă o variantă neîntîlnită în necropola noastră: într-adevăr, toarta în formă de bandă nu mai este plasată normal, am spune longitudinal, ci perpendicular pe buza apropiată a celor două recipiente ale vasului dublu, așa încît fiecare dintre cele două picioare ale torții se sprijină pe gura ambelor recipiente ⁷. La unul dintre vasele mici toarta de legătură este în unghi drept, avînd însă și la baza unghiului o punte orizontală ⁸.

Lîngă Orșova s-au găsit de asemenea vase duble — unul mai mare, nedecorat, și altul mai mic, decorat ⁹ și avînd drept toartă o adevărată construcție în formă de cuț cu ferestre laterale. Și la Vatina s-au găsit astfel de vase ¹⁰, deși uneori mai deosebit modelate. În cuprinsul ceramicii incrustate panonice se găsesc în schimb vase triple ¹¹. Interesant de semnalat este faptul că și în cultura Monteoru se găsesc asemenea vase duble ¹², în timp ce ele lipsesc din cultura bronzului din regiunea Mureș-Tisa. În schimb, în cultura Tei se întîlnesc așa-numitele «vase gemene» ¹³ avînd o toartă de ceașcă plasată perpendicular între cele două recipiente—ceșcuțe lipite și comunicînd între ele. Faptul că și în cultura Coțofeni s-a descoperit un vas dublu cu proeminențe ¹⁴ ne face să credem că această formă ar putea fi o supraviețuire mai generală din perioada de tranziție de la neolitic la bronz, chiar dacă cele două recipiente ale exemplarului amintit din Oltenia comunică între ele, iar în loc de o toartă care să le lege, fiecare recipient are cîte o torțiță laterală. De altfel și în cultura Baden-Pécsel din Ungaria există unele vase duble, cu recipiente în formă de străchini alăturate ¹⁵. Și întrucît și în neoliticul spațiului carpat-

¹ Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 19/2 și p. 63.

² *Ibidem*, fig. 37/11 și fig. 43/5.

³ Vl. Milojević, *Zur Frage*, fig. 36/12.

⁴ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XLV/5—6, pl. XLVI/1 și pl. XLVIII/4—5; F. Tompa, *op. cit.*, pl. 32/13; P. Patay, *op. cit.*, pl. XLII/14.

⁵ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 10 și fig. 48.

⁶ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XVII/c; pl. XXVIII/1—6.

⁷ *Ibidem*, pl. XVII/c și pl. XXVIII/2.

⁸ *Ibidem*, pl. XXVIII/1.

⁹ Muzeul Banatului, inv. nr. 1349 B. II 4; M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. C/3.

¹⁰ F. Milleker, *op. cit.*, pl. X/5; V. G. Childe, *The Danube*, fig. 161 a.

¹¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. L/8.

¹² Inedit, în Muzeul Național de Antichități.

¹³ D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 83 a—c.

¹⁴ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 83/1.

¹⁵ J. Banner, *Die Pécelers Kultur*, pl. CXV/27. Faptul că asemenea vase duble se găsesc și în perioada miceniză

dunărean erau cunoscute vasele duble, nu este neapărat nevoie să ne îndepărtăm de această regiune pentru a găsi originea acestei forme frecvent folosite în grupa sud-estică a culturii cîmpurilor de urne.

§ 7. *Diferite vase de forme mai puțin comune.* Cana cu corpul în două etaje de la Cîrna (vasul nr. 186) nu are pînă acum, după cîte știu, analogii în celelalte necropole oltenice ale aceleiași culturi și nici în cele mai multe dintre necropolele și așezările din Banat și Serbia. La Temes Kubin s-au găsit totuși unele căni al căror gît, despărțit de corpul propriu-zis printr-o sugrumătură destul de puternică, este modelat ca un al doilea corp cu gura larg deschisă¹. Deși nu se poate spune că este vorba de vase cu totul similare, se poate presupune că ne aflăm în fața unei forme înrudite. Și în ceramica incrustată din Ungaria s-au descoperit vase sugrumate la partea superioară a corpului propriu-zis și lărgindu-se apoi într-un fel de al doilea corp, cu gura larg deschisă și cu buza răsfrîntă în afară², care ar putea fi socotite într-un anumit fel înrudite cu vasul de la Cîrna.

În cultura Periam-Pecica s-a găsit cel puțin un exemplar asemănător cu al nostru³, dar în cultura Otomani și în celelalte culturi ale epocii bronzului din România, vase similare par să lipsească. În ceramica «nordică» din Boemia s-a găsit însă un vas cu două corpuri suprapuse («Doppelkrug»), despre care Schráníl spunea că este «pînă acum o formă izolată»⁴. Poate că această formă de vas reprezintă o formă venită dinspre nord, deoarece vase cu două corpuri suprapuse (altele decît urnele cu două etaje) se găsesc și în ceramica Lausitz din Germania⁵. Ținînd seama de exemplarul amintit de la Pecica, s-ar părea că prin intermediul lui vasul de la Cîrna trebuie pus în legătură cu vasele în etaje din regiunile mai îndepărtate. Piese citate din ceramica incrustată panonică sînt apariții paralele vasului nostru, și nu mai vechi, așa încît prezența acestei forme la Cîrna se poate datora unei transmisiuni prin cultura Periam-Pecica.

Vasul sferic cu creastă mediană de la Cîrna (nr. 378) se leagă direct, așa cum am văzut mai sus (p. 221, nota nr. 2), de unele exemplare destul de asemănătoare din cultura Otomani. El nu trebuie considerat de altfel drept o formă specifică, deoarece reprezintă destul de probabil o variantă mai originală a vaselor cu corpul sferic turtit (forma nr. V). În acest sens pledează atît vasul citat mai sus de la Salcia, cît și celelalte vascioare cu puternică creastă mediană din Oltenia și din Banat, amintite cu același prilej, așa încît nu este nevoie să mai stăruim aci (v. mai sus, p. 220, notele 9 și 10).

Dintre cele trei vase în formă de pasăre de la Cîrna (nr. 271, 438 și 540), primul — reprezentînd o realizare cu totul unică — nu își găsește analogii. În schimb vasul nr. 438, cu corpul sferic puțin turtit și cu gît și cap de pasăre, poate fi asemuit cu unele exemplare de la Ostrovul Mare⁶ și cu unul de la Balta Verde⁷, toate încadrîndu-se în aceeași serie generală. Pentru vasul nostru nr. 540 cităm un exemplar de la Ostrovul

în Grecia (H. B. Walters—E. J. Forsdyke, *Corpus Vasorum Antiquorum. Great Britain*, fasc. 7, *British Museum*, III a, pl. 7/10) — după cum de altfel se găsesc și vase cvadruple (*ibidem*, pl. 7/8) — nu credem că poate constitui o indicație asupra originii acestei forme de «solnițe» din cultura epocii bronzului de la Dunăre, ținînd seama de cele spuse mai sus în legătură cu vasele duble mai vechi din această regiune.

¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXIX/1 și 4.

² *Ibidem*, pl. LVI/5 = F. Tompa, *op. cit.*, pl. 32/6; vezi și P. Patay, *op. cit.*, pl. XIII/7.

³ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXV/1.

⁴ J. Schráníl, *Die Vorgeschichte Böhmen und Mähren*, p. 65 și pl. XI/5; vezi și A. Stocký, *op. cit.*, pl. XCVI/2.

⁵ K. Hohmann, *Alte und neue lausitzische Grabfunde aus dem Teupitzer Schenkenländchen*, în *Berliner Blätter f. vor- und Frühgeschichte*, 3, 1954, H. 1, pl. 1 și urm.; fig. 7—8.

⁶ D. Berciu, *Catalogul*, p. 599; pl. XXVIII/7 și pl. XXX/3 și 5.

⁷ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 27/5 și fig. 33.

Mare¹ cu corpul ca o covată și cu gura ovală-eliptică, despre care pe drept cuvânt D. Berciu presupunea că va fi avut o protomă de pasăre², deși acest cap de pasăre este rupt. De altfel la Ostrovul Mare sînt și modele de păsări de lut³, care nu mai sînt vase propriu-zise, deoarece nu sînt recipiente, deși au folosit probabil tot pentru cult, ca și vasele-păsări.

Mai amintim aci că în necropola de la Szeremle s-a găsit și un vas-pasăre⁴, de o formă destul de apropiată de aceea a vasului nr. 540 de la Cîrna.

În sfîrșit, pentru a încheia această încercare de încadrare culturală a formelor ceramice de la Cîrna, ne vom opri și asupra celor trei vase pe care le-am asemuit cu un pahar și cu un borcan înalt tronconic (nr. 209, 537 și 538). Astfel de vase nu sînt desigur tipice și tocmai de aceea nu trebuie să ne așteptăm să le întîlnim în toate necropolele cîmpurilor de urne. Credem totuși că putem cita unele analogii de la Omoljica⁵. Unele pahare tronconice relativ înrudite ca formă se găsesc în ceramica incrustată panonică⁶, dar majoritatea, dacă nu chiar toate, au cîte o toartă.

În cultura Baden-Pécsel din Ungaria se află vase de forme similare, avînd chiar tortițe false la gură⁷, ca unul dintre exemplarele noastre. S-ar putea deci presupune că este vorba de o formă moștenită din eneolitic, dar deocamdată par a lipsi jaloanele intermediare care să ne dea dreptul să socotim asigurată această filiație.

2. DECORUL CERAMICII

Trecînd la problema ornamentării ceramicii de la Cîrna în vederea precizării cadrului general cultural în care trebuie situată, este de la sine înțeles că ne vom referi la cele arătate în capitolul precedent, dar nu pentru a repeta diferite fapte și constatări, ci pentru a le valorifica prin comparații și precizări. Vom încerca astfel în primul rînd să stabilim corespondențele diferitelor tehnici folosite la executarea ornamentelor, pentru a vedea apoi dacă putem arăta geneza unora dintre procedeele tehnice și în ce fel au ajuns ele în grupa Gîrla Mare-Cîrna. În al doilea rînd, ne vom opri asupra motivelor caracteristice întîlnite la Cîrna, pentru ca la sfîrșit să adăugăm cîteva puține constatări în legătură cu felul cum este organizat decorul.

§ 1. *Tehnica decorului.* După cum am arătat la locul cuvenit, cel mai frecvent dintre procedeele tehnice folosite pentru împodobirea vaselor necropolei de la Cîrna este acela al diferitelor feluri de împunsături și în special procedeul împunsăturilor în șanțulețe sau în linii adînci, numit « Stichkanaltechnik ». Bineînțeles că același procedeu se întîlnește cu totul identic în celelalte necropole oltene ale grupei Gîrla Mare-Cîrna, unde a fost de asemenea folosit cu predilecție pentru ornamentarea ceramicii, așa încît ni se pare inutil să mai cităm exemple speciale; o cît de sumară frunzărire a celor două lucrări de bază pentru cunoașterea materialului ceramic al acestor necropole — lucrări adesea citate de noi în paginile acestui capitol — va arăta îndreptățirea afirmației noastre. Același lucru se poate spune și în legătură cu materialele ceramice descoperite în Banat, în Iugoslavia și în sudul Ungariei (Szeremle), unde cea mai mare parte a motivelor decorative ale ceramicii a fost realizată în aceeași tehnică. Și « ceramica incrustată panonică » folosește această tehnică, dar mult mai puțin și adesea combinată cu tehnica *exciziei*,

¹ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XXX/6.

² *Ibidem*, p. 616.

³ *Ibidem*, pl. XXX/1.

⁴ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXIX/5.

⁵ N. Vulić — M. Grbić, *op. cit.*, pl. 22/2—3.

⁶ F. Tompa, *op. cit.*, pl. 32/14.

⁷ J. Banner, *Die Pécelser Kultur*, pl. CXV/1—3 și 5—6.

care în schimb lipsește aproape cu totul atît în grupa olteană, cît și în restul grupei sudice a aceleiași culturi.

Singurele exemple de folosire a tehnicii exciziei propriu-zise pe care le cunoaștem în Oltenia sînt unele vase de la Ostrovul Mare. În primul rînd, o urnă nu prea mare, cu corpul în două etaje, descoperită în anul 1921 de către căutătorii de comori, deci cu mult înainte de săpăturile întreprinse în necropola de la « Bivolării »; această urnă are patru torți late ce pornesc în jos de pe muchia de despărțire a etajelor și două torți între gît și umăr. În afară de obișnuitele ornamente împunse și imprimate, mijlocul etajului superior al urnei este secționat de o bandă lată de 2—3 cm, în interiorul căreia a fost cruțat prin excizie un zig-zag. În al doilea rînd, amintim o cană cu partea superioară a torții modelată în formă de cap de pasăre și care de asemenea combină decorul excizat cu acela împuns și imprimat ¹. Folosirea acestei tehnici și de altfel însuși zig-zagul și maniera în care a fost realizat pot fi atribuite, după părerea noastră, celei mai pure tradiții a culturii Vučedol, unde tehnica exciziei este caracteristică, iar zig-zagurile cruțate în această tehnică sînt foarte frecvente ².

Tot în legătură cu această tehnică cred că pot fi puse de altfel și ornamentele a două vase din necropola de la Cîrna, ambele aparținînd seriei cu cîte două torți pornind de la gură. Decorul primului (nr. 405) este în așa fel imprimat — triunghiuri alăturate pe gît și romburi pe corp — încît desigur se leagă direct de ornamentele excizate. De asemenea decorul celui alt (nr. 273), constituit din cîte trei cercuri cu triunghiuri și romburi în interior, deși este imprimat, amintește perfect, ca realizare, de tehnica decorului excizat. De altfel și triunghiurile intercalate în zig-zagul de pe buza urnei nr. 331 țin tot de aceeași tehnică a imprimării care imită excizia. Toate acestea reprezintă moșteniri vucedoliene, cu atît mai mult cu cît înseși motivele primelor două vase sînt și ele frecvent întîlnite în cultura Vučedol.

Și celelalte procedee pentru realizarea motivelor împunse (șiruri de puncte, împunsături cu instrumente cu vîrfurile tăiate în chip diferit, succesiuni de linii etc.) sînt comune mai ales grupelor sudice și sud-estice ale acestor culturi ale epocii bronzului și de aceea nici în privința lor nu socotim necesar să dăm referințe speciale.

Sistemul decorării ceramicii prin împunsături simple, ca și prin procedeul împunsăturilor succesive în șanțulețe (« Stichkanaltechnik »), este desigur mai vechi; tocmai de aceea ne vom opri puțin asupra problemei originii ultimului procedeu în ceramica culturii cîmpurilor de urne — și bineînțeles în primul rînd în grupa sudică, din care face parte și necropola de la Cîrna. De altfel dintre culturile bronzului timpuriu și mijlociu de la Dunărea inferioară, numai puține au folosit această tehnică pentru ornamentarea ceramicii, în afară firește de ceramica incrustată panonică. Dintre acelea răspîndite pe un teritoriu situat întrucîtva în vecinătatea grupei sud-estice, numai cultura Tei din Muntenia și din Transilvania a cunoscut din plin decorul împunsăturilor succesive în șanțulețe (« Stichkanaltechnik »)³. În cultura Verbicioara această tehnică nu apare

¹ Dr. G. Severeanu, *The Gold Treasure of the "Ostrovul Mare"*, loc. cit., fig. 2; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 122 și fig. 143. Și în Muzeul Banatului se află o strachină-cească cu torți supralățate (avînd o serie de numere de inventare mai vechi și mai noi: 3575 f. sz. 156; 429; A. III b. 9), indicată ca provenind de la Vatina, care alături de punctele împunse are motive decorative excizate-crestate, amintind de ceramica grupei « panonice ». De altfel și forma vasului, ca și abundența substanței

albe, așternută mai mult decît incrustată în decor, amintesc foarte de aproape de ceramica aceleiași grupe panonice. Dacă vasul provine într-adevăr de la Vatina, el este pe de o parte dovada unei contaminări între cele două grupe, iar pe de altă parte o nouă dovadă a sincronismului lor.

² R.R. Schmidt, *op. cit.*, fig. 56—57 etc.

³ Cf. D. V. Rosetti, *op. cit.*, și Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 80—88.

decît în nivelele tîrzii, fără a fi prea caracteristică, iar în cultura Periam-Pecica, a cărei ornamentare este de altfel mult mai sărăcăcioasă, ea nu se cunoaște deloc.

Îndreptîndu-ne atenția asupra culturilor mai vechi, de la sfîrșitul neoliticului și care ating sau depășesc pragul epocii bronzului, identificate pe teritorii vecine ariei de răspîndire a culturii cîmpurilor de urne, vom constata că două au folosit de predilecție aceeași tehnică sau una asemănătoare: pe de o parte cultura Coțofeni din Oltenia și din Transilvania (unde este cunoscută mai ales sub numele de «Furchenstichkeramik» și sub acela de «cultura Corpadea»), iar pe de altă parte cultura Vučedol din Iugoslavia de nord și din vestul Ungariei (ajunsă însă și pînă în sud-vestul țării noastre, așa cum am spus și mai sus). În chip firesc deci, credem că numai aceste două culturi sau una singură dintre ele ar fi putut contribui la transmiterea și încetățenirea tehnicii «șanțurilor împunse» în diferitele grupe ale culturii cîmpurilor de urne dunărene.

Dacă am putea admite că această transmitere s-a putut face din ambele culturi eneolitice mai sus menționate și dacă s-ar putea presupune că grupa Gîrla Mare-Cîrna a culturii cîmpurilor de urne s-a născut chiar pe teritoriul ei de răspîndire, ar trebui desigur să credem că această grupă a moștenit procedeul tehnic în discuție de la cultura Coțofeni, în timp ce grupele situate mai la vest l-ar fi primit de la cultura Vučedol. Dar o dublă geneză a aceleiași tehnici în cadrul aceluiași complex cultural al epocii bronzului este puțin probabilă, cu atît mai mult cu cît presupunerea originii strict locale, oltene, a grupei Gîrla Mare-Cîrna este — după cum vom arăta în capitolul final al lucrării noastre — cu totul improbabilă. Mai mult decît atît, în nivelele mai vechi ale culturii Verbicioara — care a ocupat o bună parte din teritoriul de răspîndire a grupei Gîrla Mare-Cîrna înaintea acesteia — tehnica împunsăturilor nu este întîlnită, așa încît posibilitatea transmiterii procedurii «șanțurilor împunse» (sau al împunsăturilor în șanțulețe) din cultura Coțofeni prin intermediul culturii Verbicioara în aceea a cîmpurilor de urne trebuie înlăturată. De altfel, chiar dacă această tehnică s-ar fi întîlnit și în cultura Verbicioara începînd din nivelele cele mai vechi, avînd în vedere că centrul de greutate al grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne cade în afara zonei de răspîndire a culturii Verbicioara, rezultă că nu aceasta din urmă a putut juca rolul de transmițător al tehnicii în discuție. Pe de altă parte, între zonele de răspîndire ale culturii Coțofeni-Furchenstich din Transilvania și acelea ale grupelor vestice și nord-vestice ale culturii cîmpurilor de urne de la Dunăre nu există o atingere și o continuitate teritorială care să poată îndreptăți eventuala presupunere că această tehnică ar fi fost transmisă dinspre est spre vest la Dunărea de mijloc.

Ținînd seama de toate acestea și întrucît cultura Vučedol a înaintat dinspre vest, răspîndindu-se pe un teritoriu în directă atingere cu acela al culturii cîmpurilor de urne și în unele cazuri precedînd-o pe aceasta în propria ei zonă de răspîndire, singura explicație neforțată pentru prezența acestui procedeu tehnic decorativ în culturile cîmpurilor de urne cu decor incrustat cu alb este transmisiunea ei din cultura Vučedol. Tot mai mulți cercetători au demonstrat în ultimii ani că această ultimă cultură a avut un rol destul de important nu numai în legătură cu transmiterea unor forme și a unor ornamente, ci chiar în privința nașterii unora dintre culturile bronzului de la Dunăre ¹. Totodată

¹ F. Tompa, *op. cit.*, p. 61 și 77; P. Patay, *op. cit.*, p. 26—28; A. Mozsolics, *Verbreitung und Einfluss der Vučedolkultur in Ungarn*, în *Serta Hoffilleriana*, p. 25—29; idem, *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, *loc. cit.*,

p. 31—33; idem, *Die frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag*, *loc. cit.*, p. 83; K. Willvonseder, *Funde der Kreises Vučedol-Laibach aus Niederdonau und Ungarn*, în *Wiener Präh. Zeitschrft.*, XXVI, 1939, p. 135—147.

s-a arătat că în faza sa finală ea a depășit pragul epocii bronzului¹, așa încît explicația la care ne-am oprit mai sus se sprijină și pe alte date, ea rămînînd singura valabilă pînă la o eventuală probă contrară.

În ceea ce privește împunsăturile făcute cu vîrfuri mai mari și avînd forme diferite, ele sînt fără îndoială variante ale aceleiași tehnici, așa încît nu mai stăruim, după cum nu ne mai oprim nici asupra șirurilor de puncte împunse individual, chiar dacă acestea se întîlnesc și în alte culturi mai vechi, unde de altfel ele nu au fost împunse întotdeauna individual, ci cu ajutorul unui instrument dințat ca un pieptene.

Folosirea unor roțițe dințate (care în fapt duce la realizarea unui compromis între ornamentarea împunsă și aceea imprimată în adevăratul înțeles al cuvîntului) ar putea fi socotită drept rezultatul perfecționării mecanice a procedeului și a instrumentelor de realizare, fără a implica neapărat și o origine diferită. Totuși faptul că și în ornamentarea ceramicii culturii vaselor campaniforme (Glockenbecher) s-au întrebuițat astfel de roțițe dințate ar putea indica o altă origine pentru procedeul decorării cu roțița dințată în cultura noastră. De altfel, nu numai folosirea unor astfel de roțițe, ci chiar unele dintre ornamentele executate cu ea pot fi puse și ele în legătură cu aceeași cultură a vaselor campaniforme. Ne referim la succesiunile mai ales orizontale de mici liniuțe paralele, întîlnite frecvent la Cîrna; și se știe că în cultura vaselor campaniforme succesiunile de liniuțe paralele imprimate vertical în cuprinsul unor înguste benzi orizontale sînt extrem de frecvente. Mai mult decît atît, aceste benzi sînt mărginite de ambele părți de cîte o linie mai mult adîncită decît propriu-zis incizată, adică așa cum am avut prilejul de repetate ori să arătăm că se constată pe nenumărate cîni de la Cîrna și din restul grupei Gîrla Mare-Cîrna. Pare deci că se poate vorbi de un paralelism perfect atît din punct de vedere al execuției tehnice, cît și din acela al felului cum este dispus ornamentul în zone pe gîtul vaselor — și nu cred că ar trebui să ne îndoim că atît procedeul tehnic cît și felul în care sînt organizate aceste benzi trebuie puse în legătură cu cultura vaselor campaniforme. În ce fel s-a putut face această transmisiune este mai greu de precizat. Totuși, ținînd seama că și cultura vaselor campaniforme a trecut pragul începutului epocii bronzului și a jucat un anumit rol la formarea culturilor bronzului ungar la Dunărea de mijloc, soluția la care înclinăm să ne oprim nu pare improbabilă. Este adevărat că și în ornamentarea ceramicii Coșofeni-Furchenstich din Transilvania se întîlnesc asemenea succesiuni orizontale de împunsături-impresiuni verticale făcute cu un instrument avînd vîrfurile tăiate ca o dăltiță (așa-numita « Meisselverzierung »), dar aceste succesiuni orizontale nu sînt transformate în adevărate benzi prin mărginirea lor cu cîte o linie apăsată sau împunsă, așa încît pare mai puțin probabil că acest procedeu tehnic și felul cum este dispus ornamentul realizat cu el să-și aibă geneza în această ornamentare a ceramicii cu împunsături succesive.

Dacă trecem la ornamentele cu adevărat imprimate — cercurile (simple, cercuri cu punct în centru, cercuri cu mai multe puncte și chiar cu spirale în interior, cercuri concentrice) și semicercurile — constatăm că și ele au dreptul să fie considerate absolut caracteristice, fiind foarte frecvente atît în celelalte necropole oltene ale grupei Gîrla Mare-Cîrna, cît și în celelalte grupe ale aceleiași mari culturi. Despre grupa panonică (numită de el Lovasberény), Childe spunea chiar că cercurile concentrice joacă un rol important², dar în realitate cred că cercurile de diferite feluri, însă mai ales acelea concentrice, sînt mai frecvente în grupele sudice, constituind în special pentru gîtul urnelor

¹ P. Patay, *op. cit.*, p. 27; A. Mozsolics, *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn, loc. cit.*, p. 33—34.

² V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 281.

un element decorativ extrem de comun și totuși folosit în chipuri diferite. Mai numeroase par a fi la Dubovaț și la Kličevac¹ — în ultima dintre aceste necropole cercurile concentrice fiind proporțional ceva mai mari, după cum a remarcat Childe².

Asemenea impresiuni circulare se întâlnesc în ceramica Wietenberg din epoca bronzului în Transilvania³ — dar, spre deosebire de cele afirmate de Schroller⁴, nu se găsesc și în ceramica cu impresiuni succesive (Furchenstich). Totodată ele se întâlnesc — chiar cu punct central, ca și în cultura Wietenberg de altfel — în ceramica Glockenbecher din Ungaria⁵. Pe de altă parte, cercuri cu punct central se întâlnesc la Vatină și pe unele obiecte de os⁶, care au fost puse în repetate rânduri în legătură cu unele piese miceniene⁷, după cum intră uneori și în ornamentarea obiectelor de bronz. Cred însă că nu se poate presupune că cercurile imprimate de pe vasele de lut din epoca mijlocie a bronzului ar trebui să fie considerate influențate sau imitate de motivele similare de pe bronzuri⁸. În funcție de cele spuse mai sus, pare verosimil că și tehnica și motivul impresiunilor circulare s-a transmis în ceramica câmpurilor de urne din ceramica Glockenbecher, în cuprinsul căreia apar — așa cum a amintit Childe⁹ — chiar în Ungaria.

În ceea ce privește celelalte impresiuni frecvent întâlnite la Cîrna — acelea semicirculare, dispuse mai ales în succesiuni orizontale — și ele au fost întâlnite în grupele sudice ale culturii câmpurile de urne¹⁰, dar par a lipsi din grupa ceramicii incrustate panonice. După părerea noastră, cele mai caracteristice dintre motivele realizate cu astfel de semicercuri imprimate sînt succesiunile orizontale, care alcătuiesc adevărate ghirlande — și nu este exclus ca ele să nu fie decît o transpunere în tehnica impresiunilor a motivului ghirlandelor împunse, desigur pentru a ușura munca decoratorului, deoarece un ornament imprimat se realizează mult mai repede.

Așa precum am spus la locul cuvenit, ornamentele incizate propriu-zise, realizate cu un instrument cu vîrf înțeles, sînt destul de puține și nu avem nici un motiv să ne oprim în chip special asupra acestui procedeu tehnic, comun celor mai multe culturi neolitice și din epoca bronzului.

¹ Pentru Dubovaț, Muzeul Banatului, inv. nr. 957, 1338, 1991 (A. III 6) etc.; pentru Kličevac, M. M. Vassits, *La nécropole de Kličevac*, în *Revue Arch.*, 1902, p. 172—190, fig. 2, 4, 5, 7, 8 etc.

² V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 285.

³ H. Schroller, *op. cit.*, pl. 12/13 și 19.

⁴ Precum mi-a semnalat K. Horedt, afirmația lui H. Schroller că și în ornamentarea culturii Furchenstich ar exista cercuri imprimate (*ibidem*, p. 30 și pl. 26/2) este neîntemeiată, deoarece este vorba de un desen greșit redat, în care boabele de linte par cercuri imprimate. În orice caz, teoria lui Schroller, după care acest decor ar fi fost moștenit în cultura Furchenstich din cultura Wietenberg, este cu totul greșită, deoarece ultima este posterioară culturii cu împunsături succesive.

⁵ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXVIII/3.

⁶ F. Milleker, *op. cit.*, pl. VIII, 3—5, 7.

⁷ Ultima oară această apropiere a fost făcută de Ralf Hachmann în lucrarea sa *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südosteuropäischen Beziehungen* (6. Beiheft zum Atlas der Urgeschichte), Hamburg 1957, p. 174—175, unde se dă și bibliografia anterioară.

⁸ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 281, spune că în grupele de cercuri concentrice legate de linii incizate, care joacă un rol de seamă în decorul grupei sale « Lovasberény », trebuie recunoscută influența lucrurilor metalice și citează drept foarte strînse paralele unele plăci hallstattiene (*ibidem*, și nota 1). Mi se pare semnificativ faptul că a trebuit să citeze tocmai exemple din epoca fierului, situate la sute de ani de ceramica noastră, așa încît înclin să cred că nu poate fi vorba de imitarea unei tehnici a metalelor — chiar dacă cercurile izolate, cu punct central, agățate la vîrfurile unei liniițe împunse, ar putea reprezenta unele podoabe metalice reproduce pe vasele de lut și devenite astfel simple motive decorative.

⁹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 281.

¹⁰ Pentru Oltenia, cităm diferite exemple de la Ostrovul Mare (D. Berciu, *Catalogul*, pl. XV/5, pl. XXVIII/7 etc. etc.) și de la Balta Verde (D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 6, fig. 23/3, fig. 25 și 26, fig. 27/1, 4, 5). Pentru Banat: Orșova (M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. C/2—3); Dubovaț (*ibidem*, pl. XCV/2—3 și 9; pl. XCVI/1; Vatină (*ibidem*, pl. LXXXVIII/4); Virșet (*ibidem*, pl. LXXXIV/1). Bineînțeles că exemplele se pot înmulți, dar nu avem nici un motiv să le cităm pe toate.

În schimb, tehnica liniilor apăsate, atât de des constatată la Cîrna pe gîtul cănilor — dar și pe destule alte vase —, credem că poate fi pusă în legătură în primul rînd cu decorul așa-zis incizat din grupa Periam¹, unde ornamentul « incizat » nu pare a fi fost realizat prin incizii cu vîrfuri tăioase, ci mai degrabă prin apăsare cu un instrument cu vîrful bont. Amintim însă că uneori nici liniile incizate care despart decorul în zone orizontale pe ceramica culturii vaselor campaniforme nu sînt cu totul tăiate în lutul vasului, ci mai mult apăsate. Oricum ar fi, pare probabil că acest procedeu întîlnit frecvent în grupa Gîrla Mare-Cîrna ar trebui considerat transmis din grupa Periam, chiar dacă la origine el este mai vechi. Aceasta cu atât mai mult cu cît în cultura Verbicioara incizia este mai ascuțită, așa încît nu pare probabil că de aci s-a transmis tehnica liniilor apăsate.

În legătură cu ornamentele reliefate, este evident că problema este mai simplă, tocmai pentru că această categorie de ornamente este cea mai puțin frecventă și cea mai puțin caracteristică pentru ceramica de la Cîrna. În primul rînd, este de la sine înțeles că vom lăsa la o parte proeminențele, precizînd numai că ele nu pot fi puse în legătură, din punct de vedere al felului cum sînt realizate, cu acelea din cultura Füzesabony-Otomanî (= « faza » Tószeg C), fie că acestea aparțin speciei « Buckelkeramik » sau speciei « Spiralbuckelkeramik », realizate într-o manieră cu totul deosebită, între aceste două specii nefiind de altfel nici o deosebire stratigrafică sau cronologică la Tószeg². Faptul că proeminențele vaselor din grupa culturală căreia îi aparține necropola de la Cîrna nu se leagă genetic de acelea din cultura Otomanî (Füzesabony) are o importanță cronologică destul de serioasă, căci dacă această legătură genetică ar fi existat, începutul grupei Cîrna ar fi trebuit datat după începuturile culturii Otomanî, ceea ce nu știm dacă se poate admite.

În privința canelurilor, se știe că pliseurile și apoi chiar canelurile bine marcate sînt specifice neoliticului balcanic și de la Dunărea inferioară, de unde trec desigur în cultura Baden. În Oltenia ele apar atât în necropola de la Ostrovul Mare³, cît și în aceea de la Balta Verde⁴. Le întîlnim și la Dubovaș⁵ în Banat, precum și la Vatină⁶ și Vîrșeș⁷. Lipsesc însă la Kličevac, ceea ce ni se pare semnificativ. Pe de altă parte, în grupa « panonică » ele sînt mult mai rare și nu constituie niciodată singurul sistem decorativ al unui vas. Unele caneluri în genul acelor din grupa Gîrla Mare-Cîrna se întîlnesc și în cultura Periam-Pecica⁸, fără să constituie un sistem decorativ prea frecvent pentru această cultură. Oricum ar fi, pare sigur că tehnica decorului canelat este o moștenire din cultura Baden, preluată la rîndul ei din culturile neolitice de la Dunărea de jos.

§ 2. *Principalele motive decorative.* Din detaliata descriere a ceramicii de la Cîrna, făcută de noi în capitolul precedent, s-a putut constata că oricît de variată ar fi această ornamentare în ceea ce privește ansamblul realizărilor ei, motivele principale (a căror combinare și modificare parțială și uneori aproape totală dă loc la cele mai multe variante) sînt relativ puține. În cele ce urmează nu vom încerca să indicăm însă toate paralelele ce se pot stabili pentru fiecare motiv sau variantă, deoarece aceasta nu ni se pare neapărat necesar în cadrul lucrării noastre, iar pe de altă parte ne-ar duce prea departe, ci ne vom

¹ Dorin Popescu, *op. cit.*, pl. IV—VII.

² A. Mozsolics, *Die Ausgrabungen in Tószeg im Jahre 1948*, în *Acta Arch.*, 2, 1952, p. 35—68 (text german); v. p. 56—58.

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XIV/4, pl. XX/5, pl. XXVI/7 și 9 etc.

⁴ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 28/1 și fig. 35/1 (aceeași urnă).

⁵ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCVII/3.

⁶ *Ibidem*, pl. LXXXVI/6 și LXXXVIII/3—4.

⁷ *Ibidem*, pl. LXXXII/1, 4, 7—8.

⁸ Dorin Popescu, *op. cit.*, pl. IV/13; pl. V/19.

mulțumi să semnalăm cele câteva corespondențe impuse de încadrarea culturală pe care o urmărim. Totodată vom arăta, atunci când este cazul, dacă motivul se întâlnește exclusiv în domeniul ceramicii, sau dimpotrivă a fost folosit și pentru decorarea obiectelor de bronz etc., și vom încerca în același timp să precizăm, în măsura posibilului, calea pe care motivele au putut ajunge în grupa sud-estică a culturii noastre. Dar nici în această privință nu vom putea discuta aci toate aspectele diferitelor probleme ce se pun, ci ne vom limita mai mult la unele indicații și sugestii, căci altfel ar însemna să transformăm această încercare de încadrare culturală a ceramicii de la Cîrna într-un studiu de o amploare nefirească în cadrul unei monografii asupra descoperirilor făcute în cuprinsul unei necropole. De aceea nu ne vom duce înapoi în timp dincolo de pragul dintre sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului.

O enumerare limitativă a principalelor motive decorative folosite în ornamentarea ceramicii de la Cîrna le-ar putea cuprinde — într-o ordine care încearcă să pornească de la cele mai simple și să treacă treptat la cele mai deosebite — pe următoarele: liniile în zig-zag (simplu, dublu sau triplu), linia ondulată și ghirlanda (concavă și convexă); triunghiurile (hașurate sau nehașurate) și romburile; soarele (sau « rozeta ») cu diferite variante; spirala fugătoare (orizontală sau verticală), realizată din S-uri îmbrucate și uneori chiar legate, sau realizată din spirale mult răsucite, ale căror cozi se leagă și se continuă organic în spirala vecină; meandrul și unele derivate ale lui; cîrligul spiralic (sau franjul spiralic) și derivatul său principal — motivul în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic, motivul « fără nume ». La acestea s-ar mai putea adăuga și altele, pe care le vom menționa la sfîrșitul acestui paragraf.

Firește că ordinea în care au fost enumerate mai sus diferitele motive nu indică în nici un fel vreo succesiune cronologică în care ele își vor fi făcut apariția în grupa sud-estică a culturii cîmpurilor de urne. Așa cum am mai spus, am început enumerarea lor cu unele dintre acelea care pot fi considerate simple și în același timp se pot lega direct și neforțat de ornamentica unor culturi anterioare care au trebuit să joace un rol anumit la nașterea grupelor sudice ale acestei culturi.

Liniile în zig-zag (simple, duble sau triple) sînt mai ales împunse și apăsate, întîlnindu-se mai rar acelea cu adevărat incizate. S-ar putea de altfel ca unele dintre acele duble sau triple să fi fost executate cu roțițe dințate, trebuind astfel să fie considerate ornamente imprimate, posibilitate care privește de altfel tehnica realizării, nu motivul însuși. Comune în special pe buzele și pe pîntecele urnelor și pe gîtul vaselor cu două torți, mai rare pe străchini (unde apar mai ales sub formă de ghirlande unghiulare), ele sînt mai cu seamă caracteristice pentru decorarea gîtului cînilor cu toartă supraînălțată. Deși liniile în zig-zag nu lipsesc nici din « ceramica incrustată panonică »¹, ele constituie un motiv caracteristic în special grupei sudice a cîmpurilor de urne, întîlnindu-se la Ostrovul Mare² și la Balta Verde³ în Oltenia, la Vatina⁴, Vîrșeț⁵ etc. în Banat și chiar la Szeremle⁶ în Ungaria. De altfel, motivul nu lipsește nici în unele grupe culturale ale bronzului timpuriu și mijlociu din Ungaria⁷, și nici din cultura Periam-Pecica de la Mureș⁸, dar nicăieri nu a fost întrebuițat atît de frecvent ca în

¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XL.

LXXXVII/2 și 6, pl. LXXXVIII/2 — 3.

² D. Berciu, *Catalogul*, pl. XVI/3, pl. XXIII/14—15, pl. XXVIII/1 etc.

³ *Ibidem*, pl. LXXXI/2, 4—5 și 7, pl. LXXXII/5.

⁴ *Ibidem*, pl. LXIX/8.

⁵ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 9/1 (fig. 10) și fig. 9/2; fig. 19/1 etc.

⁷ A. Mozsolics, *Die frühbronzezeitliche Urnenfriedhöfe von Kisapostag*, în *Arch. Hung.*, XXVI, pl. IX/3, pl. XII/9.

⁶ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXVI/6 și 9, pl.

⁸ Dorin Popescu, *op. cit.*, pl. V/3, 9, 17.

cultura noastră. Este totodată cunoscut și în celelalte culturi ale bronzului din țara noastră, dar nu stăruim aci prin prea multe exemple¹, fiind întâlnit mai rar și pe bronzurile epocii².

În ceea ce privește culturile imediat anterioare, prezența acestui motiv este certă în cultura Baden³ — deși nu reprezintă un motiv esențial acolo —, precum și în cultura Coțofeni⁴. Motivul acesta este însă foarte frecvent în alte două culturi eneolitice — Vučedol⁵ și Glockenbecher⁶ —, unde are un rol foarte însemnat în ornamentarea ceramicii, și este foarte probabil că din aceste două culturi motivul în zig-zag a trecut în culturile bronzului de la Dunărea de mijloc. Dacă luăm în considerare faptul că în special cultura Vučedol a avut legături nu numai cu grupa nordică a culturilor cîmpurilor de urne, ci și cu grupele sudice, cărora le-a transmis atît unele procedee tehnice, cît și diferite motive (cum vom avea prilejul să vedem mai jos), sîntem înclinați să socotim că motivul liniilor în zig-zag din ceramica grupei Gîrla Mare-Cîrna și a celorlalte grupe sudice ale aceleiași culturi are ca punct imediat de plecare cultura Vučedol. În același sens pledează și prezența zig-zagului excizat de pe urna de la Ostrovul Mare, amintită mai sus. Decorul împărțit în zone al gîtului cînilor, pe care zig-zagul constituie — după cum am spus — un motiv foarte frecvent, ne-ar face să ne întrebăm însă dacă însăși maniera de a plasa motivul pe gîtul cînilor n-a fost cumva moștenită de la ceramica Glockenbecher, unde de asemenea unele dintre zonele orizontale au ca motiv zig-zagurile; dar faptul că în ceramica grupelor nordice ale culturilor cîmpurilor de urne zig-zagurile nu sînt organizate în acest fel și totodată lipsa de contact direct teritorial și cronologic între grupele sudice și cultura vaselor campaniforme ne îndeamnă să preferăm prima explicație pentru prezența zig-zagurilor în grupele sudice ale culturii cîmpurilor de urne și mai ales pentru frecvența lui în grupa sud-estică.

Linia ondulată și ghirlanda. Liniile ondulate (în grupe de cîte două sau trei) nu constituie un ornament prea frecvent în ceramica de la Cîrna, aflîndu-se mai ales pe urne și pe cîni. S-ar putea de altfel ca acest motiv să derive chiar din liniile în zig-zag, fie prin intenționata rotunjire a colțurilor, fie la început printr-o trasare mai neatentă a zig-zagurilor. De aceea nu ne vom opri mai mult asupra lor, amintind numai că ele nu reprezintă nici în ornamentarea ceramicii celorlalte necropole ale grupelor sudice ale culturii noastre un ornament frecvent. De asemenea, vom menționa în treacăt că unele dintre zig-zagurile excizate ale ceramicii de la Vučedol au colțurile destul de rotunjite, ceea ce pare să confirme punctul nostru de vedere mai sus arătat. Desigur, potrivit interpretării obișnuite a liniilor ondulate din ceramica veche neolitică, ele reprezentau în chip simbolic apa, dar este evident că această reprezentare simbolică nu mai poate fi avută în vedere pentru culturile de la sfîrșitul neoliticului și începutul bronzului central-european, căci liniile vălurite (ca și zig-zagurile) nu mai sînt acum decît simple elemente decorative. Este de altfel foarte probabil că și pe țesăturile epocii existau asemenea linii ondulate și este firesc să ne gîndim la o întrepătrundere și chiar o interdependență între moti-vistica diferitelor genuri de produse ale aceleiași populații și ale aceleiași culturi materiale.

¹ Vezi de ex. în cultura Wietenberg: H. Schroller, *op. cit.*, pl. 13/9.

² De ex., pe una dintre securile de la Ighiel: Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 51/1.

³ J. Banner, *Die Pécelér Kultur*, pl. CXVIII și pl. CXIX.

⁴ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 86/16, 18, 23; fig. 93/1.

⁵ R. R. Schmidt, *op. cit.*, fig. 56/1—2, 12, 16; pl. 39/5; pl. 41/3 etc.

⁶ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXVIII/4—5, pl. LXXXIX/1—2, 4, pl. LXXX; V. Gordon Childe, *The Danube*, fig. 104—105 și fig. 108, 110.

În ceea ce privește *ghirlandele*, probabil că ele derivă în chip firesc din liniile ondulate, chiar dacă între realizarea unora și a celorlalte este o deosebire destul de mare. Ele sînt foarte frecvente în mai toate necropolele grupei sudice¹ și nu lipsesc nici în așa-numita ceramică incrustată panonică². Dar motivul ghirlandei tipice — aceea cu arcuiri concave — nu se întîlnește în cultura Vučedol, în timp ce, dimpotrivă, multe dintre vasele culturii Periam-Pecica sînt decorate cu ghirlande compuse din cîteva linii larg-adîncite, de care de multe ori atîrnă cîte două sau mai multe linii verticale paralele³. Acestea din urmă ar putea fi socotite de altfel drept punctul de plecare al multiplelor franjuri de pe ceramica de la Cîrna și din celelalte necropole similare. Și pe cunoscuta strachină cu picior de la Dunapentele (faza Tószeg B II = Bronz II B după Tompa; grupa Vatyá, după Patay) aleargă o triplă ghirlandă larg-arcuită, de care atîrnă franjuri simple, cu gropițe pe ambele capete⁴, decor ce se leagă tot de ghirlandele din grupa Periam-Pecica și de cele înrudite cu aceasta. De asemenea, pe umărul urnelor de la Aporka (Bronz II B după Tompa, grupa Vatyá după Patay) ghirlandele triple larg arcuite⁵ amintesc de ghirlandele de la Cîrna.

Ne-am putea opri aci în legătură cu ghirlandele cu arcuiri concave din ceramica epocii bronzului, dacă nu ar trebui să mai precizăm unele lucruri în privința ghirlandelor care închid spre fund zona decorativă la străchini și mai ales la căni. Este adevărat că — după părerea noastră — aceste ghirlande nu au nimic deosebit, iar sistemul de a închide sau de a limita spre fund zona decorativă în așa fel încît fundul vasului să rămînă în mijlocul unei stele cu multiple colțuri se întîlnește în unele culturi anterioare — atît în ceramica Vučedol⁶, cît și în ceramica Baden⁷ și în aceea cu împunsături succesive (Furchenstich)⁸. Într-adevăr, după cum am arătat în capitolul precedent, dacă răsturnăm orice vas cu corpul sferic relativ turtit și multe dintre cămile cu toarta supraînălțată și cu ghirlandă cu arcuiri concave deasupra piciorului inelar, și privim de sus ghirlanda din jurul fundului, ea are aspectul unei stele cu colțuri numeroase la străchini și cu patru sau cinci colțuri principale și eventual cu altele intermediare la celelalte vase; toate aceste stele au arcurile-laturi concave. Pe vasele cu corpul sferic și pe căni steaua-ghirlandă este de multe ori legată de liniile verticale ce despart corpul vasului în metope; dar pe lîngă această variantă foarte frecventă, se mai întîlnește și o variantă mai rară și mai puțin organic redată, derivată evident din prima: arcurile care formează conturul stelei între diferitele colțuri nu se mai unesc între ele, ci se leagă exclusiv de liniile laterale ale grupelor de cîte două-trei linii ce coboară vertical între proeminențele de pe corp. Într-o variantă următoare, capetele acestor arcuiri provenite din secționarea ghirlandei ce constituie marginea stelei nu se mai ridică decît puțin în sus și se răsucesc spiralic, de o parte și de alta a proeminenței, cuprinzînd astfel ca între niște brațe larg deschise proeminența și decorul centrat pe ea.

Totuși cercetătorul german G. Kossak, într-o lucrare relativ recentă, caută o explicație și o origine cu totul deosebită ultimei derivări a motivului în formă de ghirlandă-stea din jurul fundului vaselor amintite (desigur fiindcă nu cunoaște toate exemplele

¹ Dăm aci numai cîteva exemple mai caracteristice. Oltenia: D. Berciu, *Catalogul*, pl. XV/1, 5 (Ostrovl Mare); D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 9/1 = fig. 17 și 18 etc. (Balta Verde); Banat: M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXI/7—8, pl. LXXXIV/1—3 (Vîrșet); Muzeul Banatului, inv. nr. 1991 — A. III. B. 11 (Dubovat).

² M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XXVII/3 (Lovasbéreny).

³ Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 18/6, pl. IV/3 etc.

⁴ F. Tompa, *op. cit.*, pl. 26/2, 11, 18.

⁵ *Ibidem*, pl. 29/3.

⁶ R. R. Schmidt, *op. cit.*, pl. 41/3 b.

⁷ I. Banner, *Die Pécelér Kultur*, pl. CXIX.

⁸ H. Schroller, *op. cit.*, pl. 27/3 b.

pe care noi le avem la dispoziție), dîndu-i totodată o semnificație de ordin simbolic¹. Pornind de la faptul că în lucrarea consultată de el² în legătură cu ceramica necropolelor de felul aceleia de la Cîrna, este reproducă — printre motivele decorative caracteristice — o asemenea porțiune de ghirlandă-stea din jurul fundului unei căni (cum de altfel am făcut și noi în planșele cu motive decorative = pl. CXLIV, nr. 199 și 240; etc.), G. Kossak socotește că ar fi vorba de un motiv de sine stătător pe vasele oltenice și încearcă să-i dea o interpretare simbolică. Într-adevăr, el îl pune în legătură cu simbolul coarnelor de tauri și cu reprezentările socotite simbolice de pe unele vase de la Kličevac, pe care ar trebui văzute — sub un baldachin ce se sprijină pe două coloane — două animale stilizate și între ele o imagine antropomorfă sau arborele vieții. Este adevărat că și înaintea lui Kossak « scenele » de pe vasele amintite de la Kličevac au fost interpretate de Vassič³ pe linia simbolică-heraldică, interpretare acceptată între alții și de Childe⁴, « scenele » fiind puse în legătură cu diferite reprezentări miceniene. Dar cel puțin pentru decorul vaselor de la Kličevac se poate invoca argumentul că este foarte complicat și cuprinde elemente rediate într-o manieră care poate da loc la explicații mai puțin comune, pe cînd interpretarea porțiunilor de ghirlandă de pe vasele oltenice drept stilizarea simbolului coarnelor de taur etc. este cu totul excesivă și absolut neîntemeiată. Ea se datorește pe de o parte unei insuficiente cunoașteri a motivisticii decorului ceramicii culturii noastre, iar pe de altă parte unei concepții idealiste care caută simboluri în orice element decorativ, deși explicarea lui pe cale strict evolutivă și tehnică — fără simbolism și simboluri — este normală și foarte clară pentru cine cunoaște ceva mai bine materialele ceramice ale culturii Gîrla Mare-Cîrna.

Revenind la ghirlandele ceramicii noastre, amintim că ghirlandele cu arcuiri convexe, atît de tipice pentru Cîrna și pentru necropolele cele mai înrudite cu ea⁵, par a lipsi în celelalte grupe culturale ale bronzului timpuriu și mijlociu din regiunea care formează obiectul cercetărilor noastre. De aceea trebuie să admitem, pînă la proba contrară, că ne aflăm aci în fața unei invenții locale, foarte probabil născută sub influența celorlalte ghirlande și completată cu aceleași felurite franjuri, asupra cărora nu credem necesar să mai stăruim. Dar înainte de a trece la un alt motiv decorativ, semnalăm și prezența ghirlandelor paralele — concave și convexe — pe unele arme ale epocii⁶, fără ca totuși să socotim neapărat că acest motiv predilect în ceramica de la Cîrna și-ar avea originea în decorul obiectelor de bronz.

Triunghiurile — hașurate sau nu — reprezintă un motiv decorativ străvechi și frecvent, pentru care nu credem necesar să facem un excurs amplu. Ne mulțumim să le semnalăm în diferitele necropole ale aceleiași culturi⁷, ca și în ceramica unora dintre

¹ G. Kossak, *Studien zur Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas* (Römisch-Germanische Forschungen, Bd. 20), Berlin, 1954, p. 11.

² *Ibidem*, p. 10—11.

³ M. Vassits, *La nécropole de Kličevac*, loc. cit., p. 174.

⁴ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 286.

⁵ De ex. la Balta Verde (D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 17—18, fig. 19/2, fig. 25—26), la Vatina (Muzeul Banatului, inv. A. III b. 15, inv. 3204) etc. Precizăm aci că în discuția de mai sus asupra ghirlandelor nu ne-am referit și la succesiunile de semicercuri imprimate, chiar

dacă și ele formează un fel de ghirlande (uneori cu arcuiri concave, alteori cu arcuiri convexe), căci asupra lor vom reveni mai jos.

⁶ De ex. pe una dintre securile de la Apa (Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 47).

⁷ De ex. la Balta Verde (D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 33), la Virșeț (M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXII/4, pl. LXXXIV/3), Dubovaț (Muzeul Banatului, inv. nr. 1388, 1991), Satu Mare-Timiș (*ibidem*, inv. nr. 1552), Kličevac (M. Vassits, *op. cit.*, fig. 14, 17, 21; M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXIV/4) etc. etc.

culturile bronzului de pe teritoriile vecine¹, și să amintim totodată prezența acestui motiv pe multe bronzuri² încă din a doua parte a bronzului timpuriu (A2 după sistemul Reinecke); ținând seama că el se găsește și în decorul ceramicii culturilor neolitice târzii locale, fiind de asemenea caracteristic și pentru cultura Vučedol, care a jucat un rol destul de mare la crearea grupei sud-estice a culturii cîmpurilor de urne, s-ar putea admira că tocmai ea a mijlocit transmiterea și păstrarea motivului — deși desigur la acestea au putut contribui tot atât de bine și culturile Baden și Coțofeni.

În ceea ce privește *romburile*, mult mai rare chiar la Cîrna și în celelalte grupe ale aceleiași culturi, credem că și ele pot fi puse în legătură cu aparițiile din culturile anterioare. Dar nu ni se pare lipsit de interes să amintim că unele combinații ale acestei motiv își găsesc analogii contemporane mai semnificative. Pornind de la felul cum este redat rombul hașurat, avînd cîrlige spiralice la vîrfuri, pe vasul nr. 533, ca și rombul nehașurat de pe căpăcelul nr. 192 și romburile concentrice de pe vasul nr. 126 de la Cîrna, credem că li se pot găsi în primul rînd analogii care merg aproape pînă la identitate pe tortile unor vase de la Vatina³, ca și pe un obiect de lut ars de la Orșova⁴; amintim apoi că o succesiune de trei romburi de pe un vas de la Tei are și un cîrlig spiralic⁵, care încadrează motivul în aceeași serie, chiar dacă este mai simplificat. În schimb, în ceramica epocii bronzului din Macedonia, trei romburi hașurate puse cap la cap se termină de o parte și de alta cu cîte două cîrlige spiralice⁶ — motiv evident înrudit cu acela pe care îl discutăm aci. În sfîrșit, deși nu sîntem înclinați să căutăm analogii cu orice preț pentru orice motiv, credem că trebuie să punem acest ornament în formă de romb cu cîrlige spiralice la vîrfuri în legătură cu o placă rombică descoperită la Micene: aceasta are la vîrfurile ascuțite cîte trei cercuri, iar la cele obtuze cîte două cercuri⁷ — fiind foarte asemănătoare ca realizare de ansamblu cu motivul nostru. Ținînd seama și de celelalte apropieri făcute cu piese de la Micene (vezi mai jos, p. 237 etc.), nu pare exclus ca acest motiv combinat din ceramica de la Cîrna, Vatina și Orșova să rezulte tot din legăturile cu sudul micenian.

Revenind la geneza romburilor simple în cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea inferioară, amintim și despre felul cum sînt redată ele pe vasul-dublu nr. 370 de la Cîrna: cîte trei romburi puse cap în cap sînt mărginite de ambele laturi de linii în unghiuri alcătuind un ansamblu cu decor foarte asemănător cu multe de pe ceramica de la Vučedol⁸, ceea ce poate să însemne că această cultură a avut un rol important — dacă nu exclusiv — în transmiterea motivului.

Soarele (motiv căruia în cursul descrierii i-am spus uneori și rozetă sau cerc cu raze etc.) este și el frecvent în ceramica de la Cîrna și în necropolele înrudite. Nu credem

¹ Exemple se pot da foarte multe, dar ne limităm la citeva: în grupa Vatya (P. Patay, *op. cit.*, pl. X/8, 11–12); în alte localități încadrate de Tompa în faza sa B (*op. cit.*, pl. 24/1, 10–11), apoi în cultura Verbicioara (informație D. Berciu), în cultura Tei (D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 29, 31, 68) etc. etc.

² Ne mulțumim să cităm citeva exemple din Transilvania, reproduse și de Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 49–50.

³ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXVIII/4–5.

⁴ *Ibidem*, pl. C/4.

⁵ D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 73.

⁶ L. Rey, *Observations sur les premiers habitats de la*

Macédoine, in *Bull. Corr. Hellénique*, 1917–1919, fig. 31. Precizăm cu acest prilej că în ceramica epocii bronzului din Macedonia se găsesc nenumărate motive care pot fi comparate cu celea de la Dunăre — dar nu ne-am referit la ele deoarece unele pot fi considerate mai mult sau mai puțin comune. În schimb, această formă de romburi cu cîrlige spiralice la vîrfuri nu mai poate fi socotită astfel.

⁷ Recent piesa a fost reprodusă de Ralf Hachmann, *op. cit.*, pl. 68/11, pentru ornamentele sale, puse și ele în legătură de Hachmann cu decorul multor piese de os din zona Dunării și din regiunile vecine.

⁸ R. R. Schmidt, *op. cit.*, în special pl. 46/3–4.

însă că s-ar putea considera drept motive simbolice solare toate cercurile imprimate (chiar cînd ele nu sînt simple). Dimpotrivă, ni se pare puțin probabil că s-ar putea atribui vreo semnificație simbolică micilor cercuri imprimate, combinate în chip atît de felurit — mai ales pe gîtul urnelor — și întîlnite frecvent pe diferitele forme de vase în asociație cu alte motive. Această interpretare nu se poate aplica în primul rînd decît acelor cercuri — simple sau concentrice — care au în jurul lor fie un alt cerc de puncte individual impuse, fie un cerc de liniuțe perpendiculare pe cercul propriu-zis, iar în al doilea rînd cercurilor al căror interior este secționat în cruce. În amîndouă aceste variante, pe care credem că le putem interpreta drept motive solare, intră în chip firesc și cercurile concentrice care închid în mijlocul lor cîte o proeminență a vasului, dar bineînțeles tot numai atunci cînd în jurul cercurilor se află și cîte un alt cerc de puncte sau de liniuțe, sau atunci cînd interiorul cercurilor este secționat în cruce, reprezentînd astfel roata solară. În sfîrșit, și puținele cazuri în care cercul exterior este transformat într-o serie de arcuri concave, avînd astfel aspectul unei stele cu mai multe colțuri, pot fi încadrate în aceeași grupă a motivelor solare. Cît privește simplele cercuri imprimate, atît atunci cînd le întîlnim grupate în combinații mai ample, cît și atunci cînd sînt situate la capetele unora dintre liniile celorlalte motive sau în colțurile zig-zagurilor etc., avem dreptul să spunem că ele nu pot avea nici o semnificație simbolică, fiind simple motive decorative.

Odată făcută această discriminare, putem afirma că ornamentele pe care le putem considera reprezentări ale cercului sau ale roatei solare sînt puțin numeroase, deși caracteristice, atît în grupa de sud și de sud-est a culturii cîmpurilor de urne¹, cît și în așa-numita ceramică incrustată panonică. În schimb, în cultura Tei motivul este foarte des întîlnit², iar în cultura Verbicioara el apare — potrivit informațiilor primite — începînd din nivelul 4, unde găsim chiar motivul soare-roată (cu spița în cruce) și cu colțuri-raze exterioare, amintind ca realizare de unele vase vucedoliene. Faptul acesta nu are de ce să ne surprindă, deoarece cultura în care acest ornament reprezintă unul dintre motivele de bază este tocmai cultura Vučedol, unde de altfel se întîlnește în diferite variante. În special caracteristice în decorul ceramicii Vučedol sînt cercurile concentrice avînd cercul exterior dințat³, precum și acelea cu interiorul împărțit în cruce⁴. Ținînd seama de exemplele de la Vučedol, putem spune fără nici o rezervă că motivele în cercuri cu cruce în interior de pe vasele nr. 75, 273 și chiar 547 de la Cîrna sînt tipice vucedoliene și ca motive și ca tehnică, primele două exemple fiind trasate prin șanțulețe împunse mult mai puternic decît de obicei și dînd în primul moment chiar impresia unor adevărate excizii. De aceea, chiar dacă la transmiterea acestui motiv în grupa Gîrla Mare-Cîrna va fi avut un rol și cultura Verbicioara, el se leagă în orice caz de cultura Vučedol.

După cum este știut, acest simbol stă în legătură cu anumite credințe religioase, asupra cărora s-a scris destul de mult pentru a mai fi nevoie să stăruim aci. Vasele în formă de păsări — ca și acelea cu protome de păsări, alături de păsările propriu-zise modelate din lut (între care poate fi trecut și dopul pentru fixarea vasului dublu din mormîntul XCV de la Cîrna) stau și ele în legătură cu același cult al soarelui.

Spiralele de diferite feluri, fără să fie tot atît de frecvente ca alte motive, pot fi considerate totuși printre motivele caracteristice ale ceramicii de la Cîrna și ale întregii grupe culturale căreia ea îi aparține. De altfel trebuie să avem în vedere că și nenumăratele

¹ De ex. la Balta Verde (D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 12), la Vatina (chiar roata cu spițe în cruce: M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXV/3).

² D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 19, 27, 70.

³ R. R. Schmidt, *op. cit.*, pl. 34/3 a, pl. 38/6—7; pl. 46/6 b.

⁴ *Ibidem*, pl. 36, pl. 46/7.

franjuri și diferitele alte linii cu capetele răsucite spiralic — în special cîrligele spiralice — fac parte din aceeași mare familie a motivului spiralic, deși nu ne vom opri aci asupra lor decît după ce vom discuta și motivul meandrului. Căci numai în felul acesta vom putea lega organic franjurile și cîrligele spiralice de acel motiv în formă de M pe care (așa cum am arătat în capitoul precedent) noi îl socotim un derivat al acestor cîrlige spiralice combinate cu alte motive. Tocmai frecvența cîrligelor spiralice ne dă dreptul să spunem că motivul spiralic considerat în totalitatea variantelor și derivatelor sale este destul de frecvent, deoarece vasele decorate cu spirale mai complet realizate nu sînt prea numeroase nici la Cîrna și nici în celelalte necropole ale aceleiași grupe culturale.

Spirala în formă de S cu capetele puternic răsucite se întîlnește cîteodată cu totul izolată, iar altădată agățată de franjurile spiralice ale desenului în formă de M, în ambele cazuri pe căni. Spirala fugătoare, folosită mai ales în desfășurarea orizontală, dar uneori și în desfășurări verticale mai scurte, este realizată în general în două maniere oarecum deosebite: în formă de S-uri cu capetele îmbucate — fără a fi propriu-zis unite — sau în formă de spirală puternic răsucită ca un ghem, a cărei coadă se leagă de ghemul spiralei următoare. Există însă și exemple mai puține, cînd deși S-urile se unesc, capetele lor nu sînt mult răsucite și astfel desfășurarea motivului constituie o variantă intermediară celor două variante principale mai sus indicate.

Din documentația pe care am avut-o la dispoziție, rezultă că spiralele fugătoare în diferite variante nu sînt prea numeroase nici în grupa sudică a culturii noastre¹. Trebuie totuși menționată aci în chip special o realizare mai puțin comună, întîlnită pe un fel de suport cilindric de la Temes Kubin², în Banat, unde găsim de fapt așa-numitul motiv al valurilor ce se sparg — motiv compus dintr-o triplă linie împunsă ca o ghirlandă concavă, prelungită în sus la fiecare unghi cu cîte un cîrlig spiralic răsucit spre dreapta. Importanța acestei reprezentări stă în faptul că ea se găsește într-o formă absolut identică pe unele arme de bronz de la sfîrșitul bronzului timpuriu și de la începutul bronzului mijlociu³, constituind astfel un bun element de datare.

În «ceramica incrustată panonică» și în celelalte grupe culturale ale bronzului timpuriu și mijlociu de la Dunăre și Tisa, spirala fugătoare pare a lipsi. În schimb, o întîlnim în cultura Otomani⁴ și în cultura Wietenberg din Transilvania⁵, ca și în cultura Tei din Muntenia⁶.

¹ Din materialele publicate, rezultă că spirala fugătoare lipsește la Balta Verde. În schimb, ea se întîlnește la Ostrovul Mare și în alte locuri din Oltenia (D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 148 și 150; idem, *Catalogul*, pl. XXXI/4–5). O găsim de asemenea la Virșet (M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCVII/1). La Vatina, în loc de spirală fugătoare, întîlnim o succesiune de spirale în formă de S, culcate și aproape lipite (F. Milleker, *op. cit.*, pl. XX/2), care în primul moment dau impresia unei spirale fugătoare.

² M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCI/5.

³ Vezi, în primul rînd, securea de luptă cu manșon de la Fokos (Ungaria), cu astfel de spirale fugătoare «cu valuri ce se sparg», atît pe manșon, cît și pe corpul propriu-zis (J. Hampel, *Bronzkôr*, pl. LXXX/1). Dar și pe discul multor topoare de luptă din aceeași vreme din Transilvania (de ex. J. Hampel, *ibidem*, pl. LXXXII, de

la Gaura; Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 47, de la Apa și fig. 48/2 și 49/3 etc.) decorul spiralic, deși realizat circular în jurul marginii discului și cu unele adaosuri, este în fond același. Nu putem afirma însă că motivul a fost folosit în ceramică sub influența decorului metalic, chiar dacă nu se poate susține că lucrurile s-ar fi petrecut exact invers. Acest punct de vedere ni se pare valabil și pentru celelalte reprezentări ale motivului spiralic în ceramica de la Cîrna și din restul aceleiași culturi, așa încît nu împărtășim părerea lui Childe (*The Danube*, p. 286) după care spiralele imprimate (?) în formă de S de la Zuto Brdo ar fi copii după acelea de pe obiectele metalice.

⁴ Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 39/1, fig. 40/1 și 3, fig. 42/8.

⁵ *Ibidem*, pl. X/3, 9, 12, pl. XI/3, 8, 11 etc.

⁶ D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 3 și fig. 39.

Și pe unele bronzuri din epoca mijlocie a bronzului întâlnim motivul spiralei fugătoare: fie pe discurile unora dintre securile de luptă cu disc¹, fie chiar, într-o formă mai puțin «clasică», pe corpul acestora². Destul de important este, pe de altă parte, faptul că pe unele dintre falerele de aur din tezaurul despre care se spune că ar fi fost descoperit chiar la Ostrovul Mare³ se află motivul spiralei fugătoare compusă din mai multe S-uri. Pe bună dreptate acest decor a fost asemuit cu motivele similare din ceramica culturii Gîrla Mare-Cîrna⁴, deși — așa cum vom arăta în capitolul final al acestei monografii — nu ni se pare sigur că tezaurul va fi fost găsit chiar în cuprinsul necropolei de la «Bivolării». Și pe o fală de aur de la Vărșand apare același motiv⁵. Dorin Popescu a datat just în epoca mijlocie a bronzului⁶ falerele de aur descoperite pe teritoriul patriei noastre, spre deosebire de G. Severeanu care, publicînd tezaurul de la Ostrovul Mare, l-a datat în perioada a IV-a a epocii bronzului, deși arăta el singur că inelele de buclă de tipurile descoperite împreună cu falerele sînt datate mai timpuriu⁷. Datarea dr. G. Severeanu, ca și datarea unora dintre tezaurele cu falere la începutul epocii fierului, nu poate fi primită, chiar dacă unele tezaure vor fi fost îngropate mult timp după prelucrarea obiectelor respective⁸. Compararea acestor falere cu acelea miceniene și atribuirea lor influenței culturii miceniene este foarte îndreptățită⁹. Iar faptul că spiralele fugătoare se întîlnesc și pe bronzuri mai tîrzii nu infirmă cele arătate mai sus.

Cu acestea am ajuns, însă, și la problema originii ornamentării spiralice în ceramica și în bronzurile acestei epoci. Totuși, înainte de a ne opri pe scurt asupra acestei probleme, se cuvine să amintim din nou despre fragmentele vasului nr. 126 de la Cîrna, pe care sînt realizate spirale în formă de S, îmbrucate în așa fel în succesiuni verticale, încît par a constitui mai degrabă două linii vălurite și împletite. Într-adevăr, pe acest vas numai «spiralele» în formă de S vertical situate la extremitățile de sus și de jos ale succesiunilor verticale au capetele răsucite și tocmai de aceea, la prima vedere, ele par, așa cum am spus, două linii vălurite și împletite. Motivul liniilor împletite este însă cunoscut atît la Temes Kubin¹⁰, cît și la Dubovaț¹¹, precum și în ceramica incrustată panonică¹², fiind pe de altă parte cu totul comun în cultura Vučedol¹³, de unde desigur a trecut în cultura cîmpurilor de urne de la Dunăre. În funcție de cele de mai sus și ținînd seama de felul cum sînt reprezentate succesiunile de S-uri îmbrucate pe vasul nr. 126 de la Cîrna, ne-am putea gîndi la o eventuală contaminare între liniile împletite și adevăratele spirale fugătoare compuse din S-uri îmbrucate.

În ceea ce privește motivul spiralic propriu-zis, este știut că toate culturile de la Dunărea mijlocie și inferioară care se situează la sfîrșitul neoliticului și la începutul bronzului nu mai cunosc motivul spiralic și, în orice caz, chiar dacă el se mai întîlnește ici-colo, nu mai constituie un motiv preferat și caracteristic, așa cum fusese în toate culturile neoliticului mijlociu și chiar tîrziu. Nici cultura Coțofeni, nici Vučedol, nici Baden — toate situate în perioada de tranziție de la neolitic la bronz și unele chiar trecînd

¹ J. Hampel, *Bronzkôr*, pl. LXXXII și pl. LXXXIII; Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 47 și fig. 48/2.

² Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 47.

³ Dr. G. Severeanu, *op. cit.*

⁴ Dorin și Valeria Popescu, *Asupra tezaurului de aur de la Ostrovul Mare*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 865—881 (v. p. 871 și p. 873).

⁵ *Ibidem*, p. 870—871.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Dr. G. Severeanu, *op. cit.*

⁸ Dorin și Valeria Popescu, *loc. cit.*

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ M. Wosinsky, *op. cit.* pl. LXXXIX/3 și pl. XCI/5.

¹¹ *Ibidem*, pl. XCV/6 și 8.

¹² De ex. *ibidem*, pl. LXII/7 și 10 etc.

¹³ R. R. Schmidt, *op. cit.*, fig. 56/3, fig. 57/5, 8 etc.

pragul acesteia —, ca de altfel nici cultura Glina III, cultura Periam-Pecica și celelalte culturi înrudite și relativ contemporane din Ungaria — din bronzul timpuriu și de la începutul bronzului mijlociu —, nu mai cunosc acest motiv. De aceea, deși există destui adepți ai teoriei derivării locale, din neolitic, a motivului spiralic¹ — care desigur s-ar fi putut transmite prin țesături și prin produse din alte materiale (ca de exemplu din lemn) —, apariția spiralei în a doua perioadă a epocii bronzului și profuziunea cu care ea este folosită atât în produsele ceramice, cât și pe bronzuri, mi se pare un argument foarte serios în favoarea acelor care socotesc că acest motiv nu reprezintă în epoca bronzului o supraviețuire locală, de tradiție neolitică, ci se datorește influenței micieniene². Destule alte elemente din această epocă — dintre care ne mulțumim să amintim chiar statuetele grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne, apoi piesele de os descoperite la Vatina (v. mai sus, p. 233), ca și falerele de aur abia amintite — toate puse pe bună dreptate în legătură cu Micene, vin în sprijinul aceleiași interpretări. De aceea și noi socotim că reapariția spiralei în epoca mijlocie a bronzului nu poate fi considerată o reactualizare a unui motiv local de tradiție neolitică, ci rezultatul unei puternice influențe culturale venite dinspre sud.

În legătură cu *meandrul*, nu este nici o îndoială că el trebuie considerat un derivat al spiralei, așa cum s-a spus de altfel destul de des. Nu e lipsit de interes să amintim și aci faptul că, pe una dintre străchinile de la Cîrna (vasul nr. 412), friza meandrică ține parcă să ne dovedească legătura organică indisolubilă dintre aceste două motive: într-adevăr, ajungînd cu decorul la toarta străchinii, olarul — care trasase în continuare meandre împunse — *încheie această friză meandrică printr-o spirală*, care aci nu este altceva decît un meandru cu colțurile rotunjite.

Totuși meandrul nu este un motiv prea des întîlnit nici chiar în grupa olteană a cîmpurilor de urne, deși atât la Cîrna cît și în celelalte necropole oltene în chip repetat citate avem cîteva exemple destul de grăitoare³. Asupra diferitelor variante și derivări (sau chiar abateri) întîlnite la Cîrna, ne-am oprit cu prilejul descrierii ornamentării ceramicii, așa încît nu vom mai reveni aci. Dintre necropolele și așezările situate mai sus de Porțile de Fier, meandrul a fost identificat la Dubovaț⁴, la Kličevac⁵ și la Zuto Brdo⁶. În ultima localitate meandrul este realizat în diferite feluri, dar în celelalte două el se întîlnește numai într-o manieră deosebită de aceea frecventă în necropolele oltene, fiind redat printr-o adevărată bandă hașurată în interior. Din materialele pe care le-am avut la dispoziție, rezultă că meandrul nu a fost folosit ca motiv decorativ în nici una

¹ De pildă Childe (*The Danube*, p. 287), care, vorbind de cultura grupei sale Kličevac, spune că «vechiul substrat danubian trăiește mai clar ca oriunde, decorul spiralic, figurinele... descind toate din rădăcini neolitice», concluzie cu totul eronată după părerea noastră, atât în ceea ce privește decorul spiralic, cît și figurinele (pentru acestea vezi mai jos, p. 244 și urm.).

² Încă de mult Hoernes (M. Hoernes — O. Menghin, *Urgeschichte d. Bildendenkunst in Europa*, p. 403) a arătat că dezvoltarea stilului decorativ așa-zis «ungar» începe cu benzi spiralice pe săbii și pe alte obiecte, prin care se leagă de modele creto-micieniene, decorul fiind mizenizant. Menghin (*ibidem*, pl. 825) spunea că nu este verosimil ca spirala din epoca de bronz să fie o supraviețuire locală, decorul spiralic din perioada a II-a a bronzului

fiind de origine creto-miceniană. Noi ne-am raliat acestei interpretări încă de la publicarea primelor statuete descoperite la Cîrna (Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Ploșor, *Statuetele din epoca bronzului descoperite la Cîrna*, în *Oltenia*, IV, 1944, p. 19 extras).

³ Pentru Ostrovul Mare, vezi de pildă D. Bertiu, *Catalogul*, pl. XV/1 și 5 (ultimul cu meandre verticale); la Balta Verde meandrul pare a fi lipsit.

⁴ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. XCIII/1.

⁵ M. M. Vassits, *La nécropole de Kličevac*, *loc. cit.*, fig. 17.

⁶ M. M. Vasič, *Zyto Brdo*, în *Starinar*, 1910, pl. II/8 a și b; N. Vulič — M. Grbič, *op. cit.*, pl. 30/1. Se mai întîlnesc meandre de altfel și la Kladovo, Kurbin-Grad și Korbovo (M. M. Vasič, în *Starinar*, 1910 pl. III/13 a și b, pl. V/37 și pl. IX/70—72).

dintre grupele «ceramicii incrustate panonice» și nici în celelalte culturi ale Bronzului dintre Dunăre și Tisa. În schimb, merită să fie semnalat faptul că în ceramica descoperită la Vlădești (Oltenia) și aparținând (potrivit părerii lui D. Berciu) nivelului 5 al culturii Verbicioara, se găsesc meandre în benzi hașurate în felul acelor de la Kličevac, și pe care D. Berciu le pune pe bună dreptate în legătură cu meandrele stilului Dypilon. În ceramica culturii Tei apar meandre incizate și excizate¹, acest motiv nelipsind nici din cultura Wietenberg². Dar deoarece meandru nu se mai întâlnește la Dunăre în nici una dintre culturile de la sfârșitul neoliticului și nici în acelea din bronzul timpuriu, pare clar că nici el nu poate fi considerat drept o supraviețuire a neoliticului dunărean.

Cîrligul spiralic este desigur derivatul cel mai frecvent al motivului spiralic în ceramica de la Cîrna și de altfel în toată grupa sudică a culturii cîmpurilor de urne. Nu lipsește în Oltenia — fiind găsit la Ostrovul Mare³ și la Balta Verde⁴ — și nici în unele dintre necropolele din Banat — la Orșova⁵, la Virșeț⁶, la Temes Kubin⁷ și mai rar la Vatina⁸. Pe de altă parte, se întâlnește pe malul drept al Dunării la Zuto Brdo⁹ și mai spre vest la Bjelo Brdo¹⁰, dar este aproape absent în necropolele de la Dubovaț și Kličevac. În «ceramica incrustată panonică» acest motiv pare a lipsi cu totul — dacă facem excepție de cîteva exemple într-o manieră cu totul deosebită de aceea a grupei noastre¹¹ —, după cum lipsește și în culturile dintre Tisa și Mureș. Îl regăsim în schimb — rar și executat într-o manieră diferită — în cultura Verbicioara și în cultura Tei¹². Este deci firesc să socotim acest motiv drept unul dintre motivele caracteristice și preferate ale grupei sudice și sud-estice a culturii cîmpurilor de urne. Pe de altă parte, ținînd seama de slaba lui frecvență la Kličevac și la Dubovaț — care aparțin aceleiași grupe culturale, dar pot fi considerate cele mai tîrzii necropole din cuprinsul ei — rezultă că motivul cîrligului spiralic (cărui i s-a mai spus și «cîrlionț») a fost folosit mai ales în faza mai veche a acestei culturi, adică tocmai atunci cînd motivul spiralic, nou adus din sud, s-a bucurat de o trecere deosebită în rîndul olarilor și al acelor care făureau și decorau armele și celelalte obiecte de bronz. Totuși, în decorul bronzurilor din epoca mijlocie a bronzului, cîrligele spiralice sînt folosite numai ca o completare sau o umplere a spațiului dintre buclele spiralelor fugătoare îmbucate¹³.

Și despre *motivul în formă de M cu două sau patru cîrlige spiralice* — a cărui derivare din succesiunile de cîrlige spiralice agățate de triunghiuri desenate cu vîrfurile în jos am demonstrat-o la locul cuvenit (v. p. 169—170) — se poate spune că face parte numai dintre elementele componente ale decorului grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne. Astfel îl găsim la Ostrovul Mare¹⁴, la Balta Verde¹⁵ și la Virșeț¹⁶, dar lipsește în cele mai multe dintre celelalte necropole și așezări ale aceleiași grupe.

În forma caracteristică grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne, acest motiv nu se întâlnește niciodată în «ceramica incrustată panonică». Precizăm de aceea încă o dată că nu se poate face nici o legătură între motivul în formă de M cu cîrlige spiralice

¹ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 7.

² H. Schroller, *op. cit.*, pl. 13/26—27; Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 41/1 și pl. IX/12.

³ D. Berciu, *Catalogul*, pl. XIII/7, pl. XXVI/1 și 5 etc.

⁴ De ex. D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 12, fig. 27/1, fig. 33 etc.

⁵ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. C/2 și 3.

⁶ *Ibidem*, pl. LXXXII/9, pl. LXXXIII/6—7 etc.

⁷ *Ibidem*, pl. LXXXIX/1, pl. XCI/3.

⁸ F. Milleker, *op. cit.*, pl. XVI, 110.

⁹ M. M. Vasič, *Zuto Brdo*, în *Starinar*, 1910.

¹⁰ N. Åberg, *op. cit.*, III, fig. 91.

¹¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LVIII/4.

¹² D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 26, fig. 54.

¹³ J. Hampel, *Bronzeker*, pl. LXXXII/b, pl. LXXXIII/d etc.

¹⁴ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 165/1.

¹⁵ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 33 și 34/2.

¹⁶ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXIV/2.

— așa cum l-am descris în grupa sudică a cîmpurilor de urne — și motivul în formă de M din «ceramica incrustată panonică», unde este vorba de motive foarte simple și mai ales de reprezentarea lor răsturnată, în formă de W. Este adevărat că uneori acest motiv în formă de M sau W are și el marginile ușor răsucite spiralic¹, dar această variantă este foarte rar întîlnită și nu se leagă în vreun fel de motivul care ne preocupă aci. Pe de altă parte, rarele exemple de desene în formă de M simplu din necropola noastră și acelea ceva mai numeroase de la Balta Verde² — unde se întîlnesc și sub forma variantei răsturnate (W)³ — nu pot fi derivate din motivul cu cîrlige spiralice și cu atît mai puțin nu pot fi considerate drept punctele de plecare ale acestuia, deoarece după părerea noastră ele sînt motive diferite atît ca realizare, cît și ca origine. De aceea cred că se poate afirma că motivul în formă de M cu cîrlige spiralice la capetele barelor laterale reprezintă o creație proprie a grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne.

Același lucru se poate spune și despre motivul căruia nu i-am găsit un nume adecvat — *motivul fără nume*. Fie că el poate fi derivat din motivul precedent — așa cum am arătat că s-ar putea presupune ținînd seama de unele aspecte sub care apare el la Cîrna, ca de altfel și în alte locuri⁴ —, fie că trebuie considerat un motiv de sine stătător, el nu se întîlnește decît în grupa sudică a culturii cîmpurilor de urne. Se pot cita exemple similare acelor de la Cîrna atît la Ostrovul Mare⁵, cît și la Balta Verde⁶, în Oltenia, precum și la Virșeț⁷ și Temes Kubin⁸ în Banat. Și la extremitatea de nord-vest a teritoriului de răspîndire a grupei noastre culturale — la Szeremle, în Ungaria⁹ — se văd unele ornamente care ar trebui probabil să fie puse în legătură cu acest motiv, chiar dacă aspectul lor general este mai simplificat. Poate de altfel să nu fie lipsit de semnificație faptul că nici acest motiv nu este folosit în decorul ceramicii de la Kličevac și Dubovaț, dar documentația pe care o avem la îndemînă este insuficientă, așa încît deocamdată ezităm să considerăm acest motiv drept caracteristic pentru necropolele mai vechi ale culturii noastre.

În afară de încercarea de a lega acest motiv de acela în formă de M cu capetele barelor răsucite spiralic, s-ar mai putea propune o paralelizare a lui cu decorul frecvent întîlnit pe securi și pe spade splendid decorate de tipul Apa. Precum se știe, pe unele dintre acestea este gravat un ornament compus din benzi liniare spiralice, legate între ele în așa fel încît șerpuiesc în lungul lamei și se termină jos într-un arc cu ambele capete răsucite spiralic spre interior¹⁰. Dacă nu greșim, acestea ar fi singurele ornamente ce ar putea fi puse alături de acelea de pe ceramica de tip Cîrna. Totuși această apropiere

¹ J. Banner — J. Bóna — L. Márton, *Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg*, fig. 5/13.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 6; fig. 30.

³ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 126—127.

⁴ De ex. la Virșeț: M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXIV/3.

⁵ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 26.

⁶ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 26.

⁷ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXXIV/3.

⁸ *Ibidem*, pl. XC/2—3, pl. XCI/1.

⁹ *Ibidem*, pl. LXXIX/2 și 8.

¹⁰ De ex. Dorin Popescu, *op. cit.*, fig. 47 și fig. 48/2.

Pe de altă parte, unele dintre reprezentările stilizate mai simple ale «bărcilor» de pe bronzurile nordice au și ele o oarecare asemănare cu porțiunile orizontale ale unora dintre «motivele fără nume», dar evităm să facem

vreo legătură între ele și decorul care ne preocupă. Totuși Åberg (*op. cit.*, vol. V, p. 134) face o apropiere între bărcile nordice și «benzile de linii cu capetele întoarse», afirmînd că primele s-au născut din acestea din urmă. Chiar dacă este așa, nefiind deloc sigur că «motivul fără nume» din ceramica de la Cîrna etc. derivă din acele benzi de linii cu capetele întoarse, este și mai puțin sigur că se poate face vreo apropiere între motivul nostru și acela al bărcilor de pe bronzurile nordice. Unele motive triunghiulare, cu colțurile laterale rotunjite și cu adaosuri de linii, cercuri imprimate etc. din grupa nordică a «ceramicii incrustate panonice» (de ex. M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXVII/2 și 5), amintesc într-un anume fel de «motivul fără nume», fără a ne da dreptul însă să facem vreo legătură între ele.

nu ni se pare concludentă, ci mai degrabă întâmplătoare, deoarece decorul de pe bronzurile amintite derivă sigur din acela spiralic, pe cînd «motivul fără nume» nu poate fi legat direct de spirală; am semnalat însă cele de mai sus numai pentru a nu trece cu vederea această aparentă asemănare.

Dintre celelalte motive destul de caracteristice, deși unele mai rar folosite în ornamentarea ceramicii de la Cîrna, ne vom mai opri pe scurt numai asupra cîtorva, înainte de a trece la partea finală a acestui capitol, în care vom arunca o sumară privire asupra unor aspecte ale organizării decorului în ceramica de la Cîrna.

Ținînd seama de faptul că motivul în formă de *pandantiv-ochelari* (asupra căruia vom reveni și în capitolul consacrat statuetelor de la Cîrna) este compus din două cîrlige spiralice cu cozile unite, el ar putea fi privit drept un derivat direct al celorlalte motive spiralice folosite în ornamentarea ceramicii. Totuși nu credem că el a apărut în decorul vaselor pe această cale a derivării directe din celelalte motive spiralice; dimpotrivă, el trebuie considerat drept o reproducere și o reprezentare *tale-quale* a pandantivelor în formă de ochelari cunoscute în epoca bronzului. Prezența și locul acestui motiv în decorul statuetelor ni se par elemente convingătoare în sprijinul acestei interpretări, așa încît faptul că el este folosit și în decorul ceramicii se explică prin contaminarea firească dintre ornamentica plasticii și aceea a ceramicii, cu atît mai normală cu cît desigur același meșter executa decorul și pe statuete și pe vase¹. La aceeași origine trebuie să ne mai gîndim probabil și pentru alte motive simple din ceramica cîmpurilor de urne, ca de pildă pentru cercurile imprimate la capătul de jos al unor linii vertical-împunse etc.

În schimb «fluturașii», întîlniți frecvent pe statuete și relativ mai rar în ceramică, reprezintă probabil stilizarea unor motive de pe țesăturile epocii, deoarece chiar atunci cînd sînt redați pe statuete, locul lor nu cere neapărat să fie interpretați drept pandantive stilizate. În documentarea care ne-a stat la dispoziție nu am putut identifica motivul acesta decît în grupa culturală din care face parte necropola de la Cîrna, dar pentru exemplele din Oltenia nu ne vom mai referi în chip special la nici unul, menționînd că «fluturașii» se găsesc chiar și la Dubovaț și Kli evac.

Motivul în formă de 3, de cele mai multe ori dublat și pus spate în spate, frecvent observat la Cîrna și rezultat inițial din alăturarea a două impresiuni semicirculare, se întîlnește rar la Balta Verde² și la Ostrovul Mare³, dar pare a lipsi în celelalte necropole și așezări ale aceleiași grupe culturale, cel puțin judecînd după documentarea pe care am avut-o la dispoziție⁴. Este însă interesant de semnalat că acest motiv se găsește și pe bronzuri databile în a doua perioadă a epocii bronzului⁵ din aceeași arie culturală a bronzului carpato-dunărean, chiar dacă felul cum este realizat amintește într-o anumită măsură și de pandantivele-ochelari.

Și motivul format din *doi C puși spate în spate* — realizat atît simplu, prin două impresiuni semicirculare, cît și mai amplu și cu capetele mai răsucite, în tehnica împunsăturilor, — a fost constatat și în alte necropole⁶. Dar el se regăsește și pe unele dintre falerele de aur ale bronzului mijlociu atît din Transilvania⁷, cît și din tezaurul de la

¹ Putem aminti că acest motiv se întîlnește și în cultura Tei (cf. D. V. Rosetti, *op. cit.*, fig. 25).

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 34/1.

³ D. Berciu, *Catalogul*, de ex. pl. XV/5 (în reproducere nu se poate observa, clișeuul fiind șters).

⁴ Motivul care pare a semăna cu acesta în formă de 3, de pe un vas cu două torși de la Satu Mare-Tîrniș (Muzeul Banatului, inv. nr. 1552), nu este realizat prin tehnica

impresiunii, ci prin aceea a inciziei și are mai degrabă înfățișarea de «pandantiv-ochelari».

⁵ J. Hampel, *Bronzkor*, pl. XXXI/1.

⁶ De ex. la Balta Verde (D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 33).

⁷ Cf. Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (IV)*, în *Materiale*, II, 1956, fig. 126 (de la Grăniceri — pe care se află de altfel realizat și motivul pandantivului-ochelari).

Ostrovul Mare¹. De altfel se mai află și pe o cataramă de bronz² mai târzie, redat însă într-o manieră destul de apropiată de aceea de pe unele vase de la Cîrna.

Ultimele două motive nu sînt de altfel folosite în ornamentarea ceramicii grupei «panonice», așa încît pot fi considerate proprii grupei noastre.

Dintre celelalte motive și combinații de motive, ne-am putea opri în treacăt asupra motivului în formă de brazi de pe urna nr. 115 și a desenului ce amintește de lujere de flori înalte de pe urna nr. 379, numai pentru a sublinia încă o dată că ele ies din comun și nu își găsesc analogii în grupa sud-estică a cîmpurilor de urne și nici în celelalte culturi ale epocii bronzului timpuriu și mijlociu de la Dunărea mijlocie. Dacă nu am socoti că încercările de a căuta cu orice preț în natură punctele de plecare ale oricărui motiv ornamental din ceramică sînt excesive, atunci am putea fi înclinați să interpretăm aceste două realizări drept reprezentări din domeniul vegetal. Iar dacă simplele asemănări ne-ar putea determina să facem neapărat și apropieri genetice, ne-am referi pentru motivul «în formă de brad» la unele motive similare pictate pe vase micienene. Dar această asemănare ni se pare mai degrabă întîmplătoare, așa încît preferăm să nu o folosim pentru vreo concluzie.

Pe de altă parte, liniile piezișe paralele — de o parte și de alta a liniei verticale — se întîlnesc relativ frecvent pe fragmente ceramice aparținînd culturii Coțofeni, fără a constitui propriu-zis motive izolate în formă de brazi, așa încît nici în această privință nu putem să tragem vreo concluzie.

3. ORGANIZAREA DECORULUI

Cu prilejul descrierii decorului diferitelor forme de vase, am avut prilejul să arătăm că — deși ornamentarea ceramicii de la Cîrna este extrem de bogată, acoperind de foarte multe ori aproape întreaga suprafață exterioară a vasului — ea ține totuși seama de structura vaselor, așa încît trebuie socotită *tectonică*. Fiecare parte organic-componentă a vasului își are decorul său și mai niciodată decorul de pe diferitele părți componente nu se leagă. Dar întrucît am arătat pentru fiecare formă de vase atît felul în care este organizat decorul, cît și motivele preferate și acelea mai rar întîlnite, iar în partea introductivă a capitoului precedent ne-am oprit asupra tuturor elementelor pe care am socotit că trebuie să le avem în vedere în legătură cu studierea ornamentării ceramicii de la Cîrna, ne rămîne să adăugăm aci numai foarte puține lucruri.

În primul rînd, ne vom referi la frecvența organizare a decorului în metope. În această privință nu avem în vedere decît în mai mică măsură metopele rezultate prin unirea ghirlandelor de pe umărul străchinilor-capace cu acelea din jurul fundului, deoarece aceste metope nu închid în interiorul lor decît foarte rar alte motive decorative. Ne gîndim însă mai ales la metopele realizate atît de frecvent pe căni, cu ajutorul acelor linii verticale ce despart corpul propriu-zis al vasului în cîteva zone avînd fiecare în interior același motiv sau aceeași combinație de motive. Acestea pot fi socotite în orice caz metope și pare destul de probabil că nu greșim dacă atribuim și acest procedeu tot componentei vucedoliene care stă la baza formării grupei sudice a culturii cîmpurilor de urne, deoarece se știe că împărțirea cîmpului decorat al vaselor în metope este un procedeu caracteristic în ceramica acestei culturi³.

¹ Dorin și Valeria Popescu, *op. cit.*, fig. 1, fig. 2/1, pl. I—II.

² J. Hampel, *Bronzkor*, pl. CXCVI/1 și CCLIII/1.

³ R. R. Schmidt, *op. cit.*, p. 96.

În al doilea rînd, dacă luăm în considerare steaua în colțuri pe care o trasează în fapt ghirlanda ce încheie în mijlocul ei fundul vasului, ni se pare că ea nu poate fi socotită drept un element rezultat în chip firesc din simpla dorință de a se delimita zona ornamentală de pe corpul vasului. Atîta vreme cît decorul de pe corpul vasului nu constă din mari motive unghiulare, această delimitare s-ar fi putut face mult mai firesc prin una sau mai multe linii orizontale, care ar fi închis astfel într-un cerc fundul sau întreaga parte inferioară a vasului. De altfel, dacă ar fi fost vorba de o simplă delimitare a zonei dinspre fund, ar fi trebuit să ne așteptăm să găsim același sistem și la urne și la vasele cu două torți. Precum s-a văzut însă în capitolul precedent, niciodată pe vasele de acest fel nu s-a folosit acest procedeu.

Dintre culturile anterioare — pe care le-am mai pus și cu alt prilej în legătură cu unele sau altele dintre elementele ceramicii de la Cîrna — se poate observa în ceramica culturilor Vučedol, Baden și Coțofeni-Furchenstich o stea în colțuri în jurul fundului. Dar o analiză mai atentă pare să ducă la concluzia că în culturile Baden¹ și Coțofeni-Furchenstich² această stea nu este constituită de o linie anume trasată, avînd drept scop închiderea fundului și despărțirea lui de zona decorată, ci este însăși marginea inferioară a decorului în unghiuri ce acoperă corpul vaselor. Dimpotrivă, în ceramica culturii Vučedol, steaua cu mai multe colțuri care încheie fundul vasului este de fapt un decor independent de acela din zona de deasupra, întîlnindu-se frecvent atît la străchinile cu picior cît și la căni și la alte forme de vase³. De aceea, nu ar fi exclus ca și aci să trebuie să admitem o transmisiune vucedoliană în ornamentica culturii noastre.

În sfîrșit, al treilea fapt pe care îl vom menționa aci și care pare că trebuie să ne ducă și el la aceeași concluzie este constituit de ornamentarea străchini nr. 362 din mormîntul XCII și, într-o măsură mai mică, a străchini nr. 166 din mormîntul XLVI de la Cîrna. Așa cum am văzut la descrierea formelor și ornamentelor din capitolul precedent (v. p. 143 și 185), ca și cu prilejul încercării de a căuta geneza diferitelor forme și a variantelor principale, făcută chiar în primul paragraf al acestui capitol, aceste două vase sînt singurele reprezentante la Cîrna ale unei variante care se întîlnește rar și în celelalte necropole similare. Forma lor tronconică cu buza lată și piciorul scund relativ cilindric ne-au îndreptățit să le punem în legătură cu cultura Vučedol. Alături de aceste elemente formale, faptul că ele sînt singurele străchini de la Cîrna decorate și în interior (dacă facem excepție de mica strachină nr. 25bis), apoi felul cum este secționat în cruce fundul interior al vasului nr. 362, ba chiar și unele detalii ale decorului, ne fac să presupunem că ele ar putea reproduce, în tehnica specifică decorului de la Cîrna, procedee și, într-o măsură mai mică, motive vucedoliene⁴. Dar în același timp nu este lipsit de interes să amintim aci că și unele vase de la Tökölly (Ungaria) — o strachină cu picior tronconic și alta cu picior prismatic și cu ferestre⁵ — pot fi apropiate de cele două străchini de la Cîrna prin felul cum sînt dispuse motivele ornamentale pe buza lată și evazată, iar una dintre ele într-o oarecare măsură și prin organizarea decorului interior. Prezența vaselor de la Tökölly într-un mediu «Glockenbecher» dovedește contaminarea în acea

¹ J. Banner, *Die Pécelér Kultur*, pl. CXIX.

² H. Schroller, *op. cit.*, pl. 26/57, pl. 27/3 a—b etc.

³ R. R. Schmidt, *op. cit.*, pl. 39/5, pl. 41/3 a—b.

⁴ Vezi, de pildă, zig-zagul pe buza teșită a unei străchini de la Sarvaș (V. Hoffiller, *CV.A. Jugoslavie*, fasc. 2, Sarvaș, pl. V/5 b) și frecvențele motive în formă de cruce

în cerc atît la Sarvaș (*ibidem*, pl. 5/1 b, 5 b etc.) cît și la Vučedol (R. R. Schmidt, *op. cit.*, fig. 56/16; V. Hoffiller, *CV.A. Jugoslavie*, fasc. 1, Vučedol, pl. 4/6 a, pl. 10/7, pl. 25/8—11 etc.

⁵ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. LXXX și pl. LXXIX/2.

regiune a celor două culturi care au avut un rol important la nașterea culturilor cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie și inferioară.

În ceea ce privește procedeul de a împărți în zone orizontale înguste decorul de pe gîtul cănilor, ne-am spus părerea mai sus, cu prilejul discutării tehnicii ornamenterării, așa încît nu mai revenim aci, reamintind numai că acest procedeu pare a reprezenta o transmisiune (pe o cale încă neprecizată) tot din cultura vaselor campaniforme (Glockenbecher). S-ar putea admite eventual că întrucît acest procedeu s-a transmis la nord și la vest de marele cot al Dunării și în alte culturi ale epocii bronzului, el a putut fi vehiculat de acesta, dar discutarea acestei probleme ne-at îndepărta prea mult de ceramica necropolei de la Cîrna, așa încît nu credem necesar să stăruim aci.

Prin toate cele arătate în acest capitol, socotim că am precizat liniile largi ale încadrării culturale a ceramicii de la Cîrna și am adunat suficiente elemente care — împreună cu cele pe care le vom cîștiga în capitolele următoare — să ne îngăduie să trecem, în capitolul final al acestei monografii, la formularea unor concluzii în legătură cu locul necropolei de la Cîrna în cultura cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie și inferioară și cu situarea ei din punct de vedere cronologic. Desigur că problema încadrării culturale a ceramicii grupei Gîrla Mare-Cîrna ar putea să fie tratată mai pe larg, dar un asemenea studiu amplu este indicat în cadrul unei monografii a întregii grupe culturale Gîrla Mare-Cîrna și nu într-o monografie a unei singure necropole.

CAPITOLUL IV

STATUETELE DE LUT ARS (pl. CLII—CLXII)

ÎN cursul săpăturilor noastre de la Cîrna s-au descoperit în diferite morminte nouă statuete întregi sau fragmentare, și anume în șapte morminte câte o statueta (mormintele X, XV, XXVI, XXVIII, LXVI, LXXI și CII) și într-un mormînt (LXXXIX) două statuete, în felul acesta procentul mormintelor conținînd statuete fiind de 8,41%. Dintre aceste statuete, cinci sînt întregi sau aproape cu totul întregi și patru destul de fragmentare. La acestea se adaugă o statueta aproape întreagă achiziționată din sat, două fragmente găsite de noi pe plaja Bălții Nasta, lângă necropolă, precum și două fragmente descoperite în 1956 cu prilejul sondajelor făcute la E de Măgura Tomii. În același timp, Muzeul regional Craiova posedă un fragment de statueta mare, care întreagă a fost cel puțin tot atît de înaltă cît cel mai mare dintre exemplarele descoperite de noi la Cîrna.

Condițiile de descoperire a tuturor celor nouă figurine aflate în săpăturile noastre sînt destul de caracteristice pentru a ne face să admitem fără nici o dificultate că și celelalte piese achiziționate sau găsite pe plajă proveneau din morminte, făcînd parte din inventarul ofrandelor funebre depuse în groapă o dată cu resturile calcinate și sfărîmate ale oaselor defunctului. Ca și celelalte piese secundare ale mormintelor, statuetele erau depuse fie în interiorul urnei, fie pe umărul ei. Deoarece în săpăturile noastre am găsit numai trei statuete în interiorul urnelor și șase pe umărul lor, trebuie să conchidem că a doua manieră era mai frecventă, fără ca această constatare să poată avea altă importanță decît aceea de ordin statistic, întrucît și diferitele vase secundare erau puse atît în interiorul urnelor, cît și pe umărul lor. Merită totuși să fie amintit faptul că în nici unul dintre mormintele în care vasele secundare au fost găsite depuse pe pămînt (și nu în urnă sau pe ea), nu s-a găsit nici o statueta. Ținînd seama de faptul că aceste morminte reprezintă un procent destul de scăzut la Cîrna, lipsa statuetelor în mormintele în care toate vasele au fost depuse pe pămînt poate fi atribuită unei simple întîmplări. Dintre cele trei statuete găsite în interiorul urnelor respective, una fusese pusă pe oasele calcinate

și două printre aceste oase. Statuetele așezate pe umărul urnelor n-au fost puse nici ele toate în același fel: două fuseseră așezate «în picioare», lipite cu corpul de urnă, una cu fața spre urnă, iar cealaltă cu fața în afară, rochia-clopot ieșind de sub strachina-capac; trei erau culcate orizontal pe umărul statuetei, tot sub strachina-capac, și cu fața *întotdeauna în afară*, iar una între străchini. În ceea ce privește punctul cardinal spre care erau așezate statuetele în raport cu urna respectivă — două erau plasate spre vest (X și XXVIII), una spre vest-sud-vest (XV), una spre sud (CII) și cele două găsite în același mormînt oarecum spre NE (LXXXIX). Deși nu întotdeauna mormintele în care s-au găsit și statuete făceau parte dintre cele mai bogate descoperite de noi, totuși în șapte din aceste morminte se mai aflau, pe lângă statueta, și alte vase secundare, chiar făcînd abstracție de strachina-capac. Iar trei dintre aceste morminte aparțineau într-adevăr mormintelor bogate, conținînd mai multe vase secundare (X, XV și LXXI). De aci rezultă că oamenii mai săraci — judecînd bineînțeles în funcție de inventarul mormintelor — nu posedau asemenea statuete sau, în orice caz, nu-și îngăduiau luxul de a le pune în morminte.

Faptul că unele dintre statuete au fost găsite de noi nu numai sparte, dar chiar fragmentare, lipsind din ele unele bucăți, nu se datorește unor răvășiri ulterioare ale mormintelor, ci oglindește mai degrabă în chip fidel situația din momentul depunerii lor în mormînt. Într-adevăr, așa cum am accentuat în diferite rînduri, vasele — și deci și statuetele — se puteau sparge în timpul ceremoniei incinerării și nu întotdeauna familia defunctului își dădea osteneala să adune toate bucățile. Din această pricină, trei dintre cele nouă statuete găsite de noi au rămas fără cap, iar trei (dintre acestea făcînd parte și două statuete fără cap) au păstrat numai parțial rochia-clopot.

Toate exemplarele descoperite în morminte aparțin unuia și aceluiași tip: capul este modelat relativ ca o prismă cilindrică turtită, în directă continuare cu bustul; acesta e modelat ca un disc uneori ușor oval și destul de turtit; mijlocul este strîns, iar partea inferioară a corpului este un clopot relativ turtit, cu baza întotdeauna ovală și gol în interior; de cele mai multe ori, acest clopot are forma generală relativ tronconică, dar într-un caz este aproape cilindric. În sfîrșit, mai la toate piesele, brațele sînt modelate în relief de-a lungul bustului, iar șoldurile au fost modelate ca niște proeminențe destul de pronunțate. Bineînțeles că nu există exemplare absolut identice nici în ceea ce privește detaliile formale, așa încît atunci cînd vom descrie fiecare statueta în parte vom indica diferitele abateri de la canonul mai mult sau mai puțin general, însă este indiscutabil că aceste nouă exemplare reprezintă unul și același tip.

Tot aceluiași tip îi aparține de altfel și statueta aproape întreagă achiziționată de Muzeul Național de Antichități în 1941, ca și cele două fragmente găsite în 1956. În schimb, cele două fragmente găsite de noi pe plaja Bălții Nasta (unul în 1942 și unul în 1955), ca și un fragment mai mare aflat la Muzeul din Craiova, aparțin unui tip oarecum diferit: într-adevăr, deși bustul și partea inferioară a corpului au fost modelate după același canon general, capul era modelat aparte și se introducea într-o gaură cilindrică ce străpungea vertical jumătatea superioară a corpului statuetei, ajungînd pînă în cavitatea clopotului-rochie. Este adevărat că noi n-am găsit nici un astfel de cap, spre a putea preciza în chip absolut categoric în ce fel se prezenta; nu încapem însă nici o îndoială că era vorba de un dop de lut ars, de formă relativ cilindrică, ce se introducea vertical în gaura amintită (așa cum am constatat în mormîntul XCV, în care am găsit și dopul pentru fixarea capacului pe vasul-dublu), dar a cărui parte superioară va fi fost sau cu totul simplă, deci relativ cilindrică (așa cum se prezintă capul celor mai

multe dintre statuetele primului tip), sau modelată într-o formă ceva mai apropiată de a capului omenesc. Oricum ar fi, acest al doilea tip, deși reprezentat pînă acum numai prin fragmente, poate lămuri în ce fel s-a putut ajunge la stilizarea capului în forma întilnită la statuetele aparținînd primului tip și reprezintă în același timp unul dintre elementele care ne poate ajuta la încercarea de a explica filiațiunea tipologică a statuetelor de tip Cîrna. Dar această problemă, ca și celelalte care se leagă de statuetele de acest fel descoperite în cuprinsul culturii cîmpurilor de urne de la Dunărea de mijloc și de la Dunărea inferioară, vor fi discutate pe larg după descrierea detaliată a tuturor statuetelor provenite de la Cîrna.

Pentru statuetele descoperite în campania de săpături a anului 1942, ca și pentru aceea achiziționată în 1941, vom relua în esență descrierea făcută de noi acum aproape cincisprezece ani ¹, la care adăugăm în chip firesc descrierea tuturor celorlalte exemplare descoperite. Pe de altă parte, pentru o mai ușoară urmărire a problemei, le vom descrie aci pe toate în ordinea descoperirii în săpăturile noastre, adică aceea a mormintelor în care au fost găsite, trecînd la sfîrșitul seriei exemplarul cumpărat și fragmentele găsite pe plajă.

În sfîrșit, înainte de a trece la descrierea statuetelor, o mică precizare de ordin general în legătură cu tehnica ornamentării lor, pentru a nu mai reveni de fiecare dată: cele mai multe «ornamente» sînt executate în tehnica liniilor împunse, iar mai puține în tehnica impresiunilor cu matrițe. În afară de detaliile pe care le vom da pentru fiecare statueta, vom reveni în chip firesc asupra acestor «ornamente» (care în esență reprezintă detalii anatomice, precum și elemente de podoabă și de costum) în partea finală a acestui capitol.

1. Statueta descoperită în mormîntul X (pl. CLII și pl. CLIX); 20,8 cm înălțime (capul, 2,1 cm; bustul, 7 cm; talia, 1,3 cm; rochia, 10,4 cm); diametrul orizontal maxim al bustului, 6,8 cm; diametrul minim al taliei, 4,9 cm; diametrul bazei, 8,7 × 7 cm (de remarcat că gura clopotului, eliptică, este puțin mai strîmtă decît partea cea mai arcuită a fustei). Grosimea bustului la centru, 1,5 cm; grosimea peretelui clopotului la bază, între 0,5 și 0,6 cm.

Lucrată dintr-un lut fin, bine ars, prezentînd pe alocuri un început de calcinare; numai cîteva porțiuni ale suprafeței au rămas roșii, restul fiind de un cenușiu specific ceramicii calcinate. Cîteva fisuri pe cap și pe rochie sînt rezultatele aceleiași calcinări. A fost găsită întregă, însă frîntă la mijloc, cele două bucăți aderînd perfect, absolut fără nici o lipsă. Ca înfățișare generală este cea mai zveltă dintre statuetele descoperite la Cîrna. Se păstrează numai puțină substanță albă de încrustație.

Capul nu este propriu-zis cilindric, fiind mai mult o prelungire directă a corpului, deși «creștetul» este retezat și în felul acesta este circular. Discul care constituie bustul este puțin oval în sens longitudinal, cu marginile reliefate, pentru indicarea brațelor; talia e mai puțin strînsă decît la alte exemplare, iar partea inferioară a clopotului — rochia —, cu două gurguie proeminente pentru indicarea șoldurilor, are mai degrabă o formă de cilindru puțin turtit, cu pereții foarte ușor arcuiți și cu baza elipsoidală.

O linie ușor incizată orizontal încercuiește marginea de sus a capului. Sub ea, pe față, distingem în primul rînd șapte puncte-grope, așezate în linie; apoi un desen care în linii generale poate fi asemuit cu o liră, reprezentînd însă desigur ochii, nasul și gura, chiar dacă stilizarea este destul de exagerată ². Întregul bust este acoperit cu un ornament în formă de colier cu capetele răsucite spiralic, care însă nu trec după git, așa cum ar fi firesc, ci se întorc tot

¹ Vezi Vladimir Dumitrescu și dr. C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Statuetele din epoca bronzului descoperite în necropola de la Cîrna-Dolj*, în revista *Oltenia*, Cartea IV, 1944.

² Oricît ar fi ea însă de exagerată, nimic nu ne poate îndreptăți să presupunem că este vorba într-adevăr de o liră, ca un simbol al unei divinități a muzicii, cum spunea

D. Berciu (*Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 133), căci o simplă comparație cu alte exemplare la care organele feței sînt mai puțin stilizate, ne arată despre ce este vorba. De altfel și fără aceste exemplare, ipoteza ar fi cu totul inadmisibilă pentru epoca și contextul cultural al necropolei noastre.

pe piept. O serie de ornamente dintre acelea pe care le-am numit fluturași, precum și grupe de puncte și patru găuri cu diametrul de circa 3 mm însoțesc pe dinafară colierul. În schimb, între cele două capete spiralice ale colierului este așezat un alt ornament: de la un cerc punctat desenat în jurul unei gropițe imprimate, pornesc în sus două mici antene spiralice, iar în jos o linie punctată ce se termină într-un fluturaș. Din centru și de pe virfurile laterale ale acestuia pornesc trei raze formate din cîte trei puncte incizate. Aceleași raze pornesc pieziș și din capetele spiralice ale colierului. Brațele sînt ridicate printr-o ușoară reliefare a marginilor bustului și prelungite apoi ca o bandă puțin reliefată pînă pe pîntece, fiind terminate printr-o cîte trei linii punctate paralele, care indică degetele mîinilor. Și brațele sînt crestate printr-o cîte trei grupe de cîte trei liniuțe paralele. O particularitate o constituie ornamentarea părții laterale, teșită în muchii și avînd o lățime de 6—8 mm, pe care alegă cîte o serie de spirale în formă de S, culcate și îmbinate, realizate în aceeași tehnică.

Pe spate, părul este reprezentat prin trei șuvițe paralele, ondulate, ce merg pînă la mijlocul spinării, unde cele două șuvițe laterale se răsucesc spiralic, iar aceea centrală se bifurcă. Un colier asemănător aceluia de pe piept, dar ceva mai mic, cuprinde în interiorul lui cozile părului. În dreapta și în stînga colierului, pe linia celui mai mare diametru orizontal al torsului, sînt imprimate două găuri, înconjurare cu cîte un cerc punctat. Sub colier, cam la mijlocul spațiului rămas liber, este trasat un romb cu colțurile subliniate de cîte o întepătură mai adîncă și cu interiorul hașurat.

Talia statuetei este încinsă cu o cingătoare lată de circa 9 mm, formată dintr-o bandă mărginită de două linii paralele și acoperită în interior cu liniuțe piezișe paralele. În spate cingătoarea nu se închide: unul dintre capete se termină arcuit, iar celălalt printr-un fel de cata-rămă mai lată și mai complicat decorată.

Partea inferioară (rochia-clopot) constituie ceva mai mult de jumătate din înălțimea totală a idolului. Fața și spatelul, bogat ornamentate, constituie două zone distincte; baza este subliniată printr-o linie ce o însoțește de jur împrejur. Pe față, cele două proeminențe ale șoldurilor sînt legate prin trei linii paralele, dintre care aceea din mijloc e perfect dreaptă, iar celelalte două sînt trasate în zig-zag. Linia în zig-zag de deasupra se oprește la proeminența-șold din dreapta, iar la capătul celălalt ocolește proeminența șoldului din stînga și coboară apoi aproape vertical pînă spre baza statuetei, unde se bifurcă în fluturași; ea constituie o linie de demarcare între zona ornamentală a feței și aceea a spatelui fustei. În felul acesta s-ar putea presupune că această linie verticală reprezintă marginea fetei petrecută peste ea însăși. În schimb, linia inferioară în zig-zag are capetele răsucite spiralic sub cele două proeminențe-șolduri. Sub aceste linii, întreaga suprafață anterioară a fustei este împărțită orizontal în două printr-o bandă largă de circa 9 mm, mărginită de o linie închisă care-i trasează perimetrul și avînd în interior patru spirale în formă de S culcat, alternînd cu patru grupe de cîte trei liniuțe verticale. Cu toate că, în general, se poate spune că pentru cele două zone de deasupra și dedesubtul acestei benzi există o tendință de simetrie în ceea ce privește decorul, meșterul nu a respectat cu totul această simetrie. Astfel, în zona superioară două desene în formă de C dublu cu capetele răsucite spiralic stau spate în spate, ca niște paranteze dispuse în sens contrar, separate printr-o linie verticală cu virful de sus desfăcut în patru și cu acela inferior bifurcat și răsucit cu prelungiri spiralice, amintind de «lira» de pe cap. Doi fluturași simpli separă linia verticală de arcurile celor doi C. La dreapta și la stînga acestora, în jurul unui punct-gropiță înconjurat cu un cerc punctat, sînt desenate patru serii de fluturași și de raze, care dau acestor ornamente aspectul unor stele complicate, unite cu centrul celor doi C prin cîte un șir de puncte.

Ornamentarea din zona inferioară a feței este în linii generale aceeași, însă mai simplificată și într-o oarecare măsură inversată. Cei doi C nu mai au decît capetele superioare răsucite spiralic, în timp ce capetele inferioare se termină printr-o simplă bifurcație. În locul «stelelor» complicate, gropițele înconjurare cu cîte un cerc nu au decît patru raze dispuse în cruce, dintre care una pătrunde pînă în mijlocul arcului celor doi C. Din linia orizontală ce însoțește baza figurinei se desprinde, la dreapta și la stînga, cîte o spirală cu coadă; între acestea se poate observa o bandă de impresiuni verticale, care completează ornamentarea feței anterioare a «clopotului».

Spatelul clopotului este caracterizat printr-o ornamentare verticală, nici aici nefiind vorba de o simetrie perfectă. De sub o linie ondulată orizontală la circa 1 cm sub centură, coboară

șapte franjuri pînă la circa 1,5 cm de bază; dintre aceste șapte franjuri, două se termină brusc, alte două se răsucesc jos într-o vîlă spiralică, iar celelalte trei se bifurcă în fluturași. Între franjurile 3 și 4 (numărate începînd din stînga) mai este desenat un franj mai mic, ondulat și cu capătul spiralic, sub care se află trei liniuțe paralele orizontale și apoi alt franj, de data aceasta cu capătul superior întors într-un cîrlig spiralic și cu cel inferior terminat în fluturași. La stînga acestor franjuri (așa cum privim), pe o linie verticală bifurcată jos și întoarsă spre proeminența-șold, se află patru perechi de cîrlige cu capetele legate vertical prin șiruri de puncte. La dreapta franjurilor se află o zonă verticală bogat decorată: două șiruri verticale de cîte opt găurele, în dreapta și în stînga prelungirii verticale a liniei în zig-zag, altele în formă de paranteze etc., precum și fluturași dubli.

2. Statuetă descoperită în mormîntul XV (pl. CLIII și pl. CLIX): capul lipsește; 17,9 cm înălțime (bustul, 6,7 cm; talia, 1,3 cm; rochia-clopot, 9 cm); diametrul orizontal al bustului, 8 cm; diametrul minim al taliei, 5,8 cm; diametrul bazei, $10,3 \times 8,7$ cm; grosimea bustului la centru, 1,8 cm; grosimea peretelui clopotului la bază, 4 mm.

Lucrată dintr-un lut fin, pătruns neuniform la roșu, este restaurată din mai multe bucăți; în afară de cap, lipsesc și cîteva bucățele din rochie. Pe piept, într-un loc, s-a rupt pojghița roșie a învelișului și apare miezul cenușiu-negricios. Suprafața e brună-roșcată, păstrînd pe alocuri și resturi de lustru. Materia albă de incrustație nu s-a păstrat peste tot.

Bustul, aproape circular, are marginile bine reliefate, ca o bandă îngustă, pentru indicarea brațelor, terminate fiecare pe pîntece, în cîte patru degete paralele. Două șnururi coboară de pe gît și țin pe piept un pandantiv în formă de ochelari, cu o liniuță ce coboară în jos dintre cele două spirale. Pieptul este acoperit de două linii curbe trasate cu un instrument cu vîrf dublu și însoțite la exterior de cîte un șir de puncte și de cîte cinci fluturași de felul acelora de pe statueta nr. 1. Linia arcuită de deasupra, mai mică, pornește de pe umeri, în timp ce aceea mai mare trece pe spate și desenează și acolo o curbă amplă, mărginită de 16 gropițe imprimate; în spațiul închis în această linie curbă, coboară de pe cap coada triplă, ramificată jos. Trei grupe de cîte patru liniuțe creastează brațele, iar muchia laterală a acestora este decorată de cîte o linie în zig-zag ce coboară de pe umăr pînă în imediata apropiere a mijlocului.

Talia este strînsă într-o cingătoare lată, mărginită de ambele laturi de cîte o linie dublu-împunsă și acoperită în interior de trei rînduri de impresiuni paralele. La spate, cele două capete ale cataramii nu se unesc direct, ci au între ele trei șiruri de gropițe imprimate, care ar putea reprezenta catarama; unul dintre cele două capete ale cingătorii este ușor sugrumat.

Rochia-clopot este foarte amplă. Cele două proeminențe ale șoldurilor sînt străpunse de cîte două găuri ce străbat pînă în interior. Alte trei găuri orizontale străpung spatele statueții, pe creasta reliefată care constituie marginea superioară a fustei. Această muchie este crestată de jur împrejur de o serie de liniuțe verticale paralele. Baza clopotului, elipsoidală, este însoțită de un șir de puncte și de o linie împunsă în zig-zag cu un vîrf dublu, care aleargă împrejurul fustei.

Ornamentarea rochiei-clopot pornește de la aceleași principii: fața și spatele constituie două zone diferite, la rîndul ei fața fiind împărțită în două subzone printr-o bandă orizontală lată de 1,3 cm, al cărei perimetru este format de o linie împunsă tot cu un vîrf dublu. În interiorul acestei benzi se îmbucă una într-alta 14 spirale fugătoare. Această bandă este înconjurată de un șir de impresiuni vertical-paralele.

Cele două subzone despărțite prin banda aceasta sînt decorate mai sobru. Sus la mijloc, sub muchia crestată, atîrnă o serie de unghiuri concentrice, desenînd în fapt un triunghi, avînd la vîrf prins un pandantiv în formă de ochelari; de pe cele două spirale pornește în sus cîte un șir de trei puncte. La dreapta și la stînga au fost imprimate două gropițe cu diametrul de circa 9—10 mm, cu interiorul în formă de cercuri concentrice; fiecare gropiță este închisă într-un cerc realizat cu un instrument foarte fin. Între acest motiv și triunghiul amintit, cîte o grupă de trei liniuțe paralele, mai mult piezișe decît verticale.

În subzona inferioară sînt imprimate trei gropițe cu cercuri concentrice în interior; dintre ele, numai gropița centrală e înconjurată de un cerc liniar și de un cerc de puncte imprimate. Marginile laterale ale acestei subzone sînt încadrate și subliniate de cîte un cîrlig spiralic; buclele acestor cîrlige și cele trei gropițe sînt legate între ele printr-un șir orizontal de puncte imprimate.

Spatele rochiei-clopot este mai simplu decorat: șapte franjuri coboară vertical de sub muchia amintită, oprindu-se la cîteva milimetri de șirul de puncte ce însoțește marginea infe-

rioară. Franjul din mijloc este ondulat într-un zig-zag neregulat; toate cele trei franjuri centrale au virfurile de jos bifurcate. De sub șoldul stâng coboară un franj similar, mărginit pe ambele părți de o serie de liniuțe piezișe paralele, și bifurcat jos. În schimb, sub șoldul drept au fost imprimate trei rânduri verticale de gropițe, al căror număr nu se poate preciza, din pricina unui fragment care lipsește.

3. Statuetă descoperită în mormîntul XXVI (pl. CLIV și pl. CLIX); 17,8 cm înălțime (capul, 2,4 cm; bustul, 5,3 cm; talia, 1,1 cm; rochia, 8,8 cm); diametrul maxim orizontal al bustului, 7,6 cm; diametrul minim al taliei, 5,2 cm; diametrul maxim al rochiei, 9,7 cm și cel minim, 5,9 cm; grosimea în centrul bustului, 1,9 cm; grosimea peretelui rochiei-clopot, la bază, 4—6 mm. Baza este elipsoidală.

În afară de câteva crăpături, această statueta este intactă, fiind de altfel, împreună cu aceea descoperită în mormîntul LXVI, cea mai bine păstrată din toate punctele de vedere. Inițial, statueta a fost arsă la roșu; petele cenușii (în special de pe spinare) și fisurile foarte fine ale pojghiței de suprafață sînt efectele contactului cu focul rugului și dovedesc un început de calcinare. Substanța albă de incrustație s-a păstrat aproape în întregime.

Toată partea superioară, inclusiv capul, se abate întrucîtva de la canonul obișnuit. Într-adevăr, capul aproape nici nu se distinge de restul bustului, fiind mai mult o continuare firească a acestuia, retezată deasupra, iar bustul însuși nu mai este discoidal, ci aproape triunghiular.

Două linii orizontale paralele mărginesc partea de sus a capului. Sub ele este trasat desenul în formă de «liră», pentru stilizarea figurii. De gît este agățat un pandantiv în formă de ochelari, mai puțin bine realizat, de mijlocul căruia atîrnă o liniuță verticală terminată cu două creștături orizontale. O linie curbă ce coboară pînă aproape de miini încadrează acest pandantiv; cei trei fluturași de pe marginea exterioară a acestei linii au câte o codiță punctată, care le dă înfățișarea unor săgeți. Brațele sînt indicate prin câte o linie ce pornește de la umăr și coboară paralel cu marginea statuetei pînă spre pîntece, unde se răsucesc și își întorc capetele într-un cîrlig spiralic. Miinile nu mai sînt indicate, în schimb pe antebrate se află câte un grup de trei liniuțe paralele.

Pe spate, coboară de pe cap cele trei cozi paralele, dintre care cele două laterale se bifurcă; ele sînt încadrate de o linie curbă amplă însoțită de franjuri mici liniare. În stînga cozilor, destul de sus, se află o linie verticală puternic imprimată, lungă de 8—9 mm, fără corespondent în partea dreaptă, și care ar putea fi atribuită unei simple greșeli a meșterului.

Talia statuetei este destul de puțin înaltă, fiind acoperită cu desenul ce indică obișnuitul briu-cingătoare indicat prin două linii paralele ce se închid la spate: în stînga, capătul briului este rotunjit, iar în dreapta lătit și neînchis. Catarama care face legătura dintre capetele cingătorii este indicată printr-o linie punctată, orizontală, secționată vertical de alte două linii punctate paralele, făcute din câte două-trei împunsături în continuare și umplute cu foarte multă materie albă care în unele locuri formează o masă compactă.

Rochia-clopot este împărțită tot în două zone distincte de ornamentare: fața și spatele. O linie orizontală unește cele două proeminente-șolduri. În față, la mijloc, sub această linie, un ornament în formă de M cu capetele răsucite spiralic, avînd deasupra un triunghi hașurat pieziș. Cîrligele spiralice de sus sînt în directă continuare cu acelea de jos. La dreapta și la stînga acestui motiv, câte o linie-franj ondulat coboară de pe linia orizontală de sub talie. Ceva mai sus de jumătate, fața rochiei-clopot este secționată de o bandă orizontală, lată de circa 1,5 cm, formată din două linii orizontale paralele, la colțurile căreia sînt patru găurele ce răzbesc în interior. În cuprinsul acestei benzi este desenat un meandru triplu; micul spațiu rămas liber la extremitatea stîngă a acestei benzi a fost acoperit cu trei linii verticale.

Linia care însoțește marginea inferioară a clopotului nu mai este continuă, ci împărțită în două: una în față, cu capetele răsucite în sus în cîrlige spiralice, și alta pe spate, ale cărei capete se opresc lingă cîrligele aceleia din față. Sub banda cu meandre au fost trasate la mijloc două linii verticale paralele, în dreapta și în stînga lor fiind puși câte doi fluturași-săgeți. Cîte o linie orizontală, cu capătul barat de două liniuțe verticale, separă fluturașii de sus de aceia de jos. Între fluturași și cîrligele spiralice, câte un franj ondulat coboară de sub banda orizontală pînă aproape de linia ce însoțește marginea inferioară a clopotului statuetei.

La spate, cele două proeminente ale șoldurilor sînt unite printr-o linie orizontală, care se răsucesc spiralic pe ambele șolduri. Din șoldul drept coboară un șir vertical de puncte,

despărțind astfel zona decorativă a feței anterioare de aceea a spatelui, în timp ce din șoldul stîng coboară numai cîteva puncte. Nici pe această statueta nu se poate observa o simetrie perfectă în ornamentarea spatelui clopotului. Din trei gropițe imprimate la mijloc sub linia ce însoțește talia, coboară vertical trei franjuri: cel din mijloc se bifurcă la bază, iar celelalte două se răsucesc în afară în cîte o spirală. Aceste trei franjuri sînt legate între ele prin două linii orizontale, accentuate prin cîte o gropiță imprimată la punctele de plecare din franjurile laterale și la intersecția cu franjul central. De ambele părți ale acestor franjuri centrale se mai află cîte trei franjuri; dintre acestea, primele — atît la dreapta cît și la stînga — sînt mai simple, constituite din cîte un șir de puncte ce coboară pînă deasupra spiralelor franjurilor precedente, iar celelalte două perechi sînt formate din cîte o linie terminată la bază cu cîte o gropiță imprimată ceva mai mare. Aci începe deosebirea între decorul din dreapta și acela din stînga: ultima linie din dreapta este însoțită de o serie de liniuțe paralele orizontale, pe toată lungimea ei, în timp ce ultimul franj din dreapta nu are acest adaos. Între ultimele două franjuri din dreapta sînt plasați în linie verticală trei fluturași, cu virfurile spre stînga, dintre care cei doi de sus au aripile duble închise, iar al treilea are aripi simple, mărginite la ambele capete de cîte două liniuțe verticale paralele. Cozile acestor fluturași-săgeți nu sînt realizate în același fel: coada celui din mijloc este formată din cinci găurele așezate în linie, pe cînd ceilalți doi au cîte o codiță ondulată.

În partea stîngă sînt numai doi fluturași dubli, cu codițe drepte, așezați în afara franjurilor, nu între ele, constituind astfel o zonă de despărțire între podoabele părții anterioare și acelea ale spatelui rochiei-clopot.

4. Statueta descoperită în mormîntul XXVIII (pl. CLIII și pl. CLX); 13,3 cm înălțime (deoarece capul este o continuare aproape nediferențiată a corpului, iar talia este o simplă linie de despărțire între partea superioară a corpului și rochia-clopot, nu putem da decît înălțimea părții superioare — 6,6 cm și a celeia inferioare — 6,7 cm); diametrul maxim orizontal al bustului, 6,2; diametrul minim al taliei, 3,7; diametrul maxim al bazei, 7,1 cm, iar cel minim, 6,9 cm; grosimea peretelui la bază, 2,5—3,5 mm.

În afară de foarte puține crăpături la partea de jos a rochiei, statueta este foarte bine păstrată. Culoarea roșie-brună a suprafeței a suferit foarte puțin de focul rugului și păstrează în bună parte chiar lustrul inițial; o parte din rochie are însă o culoare brună-cenușie murdară. Substanța albă de incrustație s-a păstrat numai parțial.

Prin faptul că nici la această statueta capul nu este bine demarcat de bust, fiind numai un colț mai gros și retezat la partea superioară a rombului în care se înscrie partea superioară a corpului, ca și prin faptul că talia este o simplă linie de unire a celor două jumătăți ale statuetei, iar baza rochiei este aproape perfect circulară, nemaifiind elipsoidală, acest exemplar poate fi socotit, din punct de vedere al formei, cel mai simplu. De altfel și ornamentarea este mai puțin complicată decît de obicei.

Un șir de puncte înconjură orizontal marginea de sus a capului. Sub ele, în locul desenului în formă de «liră», un altul mult mai simplu: o linie verticală, bifurcată la partea superioară și cu ambele capete îndoite în unghi, stă între două linii piezișe terminate în cîrlige spiralice la partea superioară; sub toate acestea, o linie orizontală, iar sub ea trei liniuțe verticale. Nu încapă nici o îndoială că toate acestea sînt de asemenea stilizări ale organelor feței. Pe piept coboară un colier cu capetele răsucite spiralice chiar în mijlocul pieptului, iar sub el a fost imprimată o gropiță cu cercuri concentrice, înconjurată de un șir circular de puncte. La dreapta și la stînga, cîte un șir curb de puncte, întrerupte de cîte o gropiță, iar sub rozeta centrală un mic franj în zig-zag. Marginile bustului nu mai sînt reliefate, pentru a indica mîinile: acestea sînt arătate prin cîte o linie puternic punctată care însoțește marginea bustului de la umăr pînă aproape de talie, unde cele două traseuri se arcuiesc în formă de paranteză.

Pe spate părul este indicat printr-o linie ce coboară de pe cap și se desface în trei șiruri de puncte pe mijlocul spinării. O linie puternic împunsă pe marginea statuetei este însoțită de un șir de semicercuri - potcoave imprimate, în care meșterul a revenit în așa fel cu matrița încît unele dintre semicercuri aproape se închid ca niște cerculețe.

În locul obișnuitei centuri de pe talie, o linie groasă împunsă înconjură mijlocul statuetei.

Și pe rochia-clopot a acestei statuete, deși mai simplă, ornamentarea constituie două zone deosebite, una pentru jumătatea anterioară și alta pentru jumătatea posterioară. Pe față, sub linia taliei, este desenat un romb hașurat pieziș, avînd cîte un cîrlig spiralic prins de cele două

colțuri laterale și terminat în două cîrlige spiralice la virful de jos; de sub fiecare spirală coboară pieziș cîte un șir de puncte terminate în cîte o gropiță destul de adîncă, iar între cele două spirale de la virful de jos al rombului coboară o linie verticală împunsă. Marginea de jos a rochiei este însoțită în față de o linie cu ambele capete întoarse în sus și terminate spiralic, dar inegale. Între această linie și decorul mai sus descris, sînt imprimate două gropițe cu cercuri concentrice, plasate nu tocmai simetric.

Spatele fustei este decorat cu șase franjuri verticale: cele extreme sînt realizate prin șiruri de puncte imprimate, iar celelalte prin linii împunse; cele două franjuri mediane sînt legate prin trei serii de puncte orizontale și de termină jos în cinci mici franjuri.

5. Statueta din mormîntul LXVI (pl. CLIV și pl. CLX); 15,6 cm înălțime (capul, 2,2 cm; bustul, 5 cm; talia, 1,1 cm; rochia-clopot, 7,3 cm); diametrul maxim orizontal al bustului, 5,9 cm; diametrul minim al taliei, 4 cm; diametrul maxim al bazei rochiei, 6,8 cm, iar cel minim, 6,2 cm; grosimea peretelui la bază, 2,5—4 mm.

Acest exemplar este unul dintre cele mai bine păstrate, avînd numai cîteva fisuri. Suprafața este brună, cu pete cenușii și negricioase, indicîi clare ale focului rugului; din pricina acestuia, lustrul s-a pierdut aproape cu totul. Și din punctul de vedere al proporțiilor diferitelor părți componente, statueta aceasta este de asemenea una dintre cele mai reușite. Capul este înalt, ca o prismă mai mult dreptunghiulară, decît ca un cilindru, iar mîinile sînt indicate prin obișnuita reliefare a marginilor bustului. Deși diametrul maxim al rochiei-clopot se află la baza ei, clopotul este destul de proporționat și destul de larg și sub talie. Ornamentarea fină și precis executată nu mai păstrează aproape deloc materie albă de incrustație.

Două liniuțe orizontale paralele, deasupra cărora se află mici creștături fine verticale, limitează de jur împrejur partea superioară a capului. Pe față se află desenul în formă de «liră», cu anumite adaosuri, continuat pe părțile laterale ale prisme-capului în formă de arcuți verticale, cu fine liniuțe pe marginea exterioară, indicînd probabil urechile. Bustul este aproape în întregime înconjurat de o bandă lată în relief, deschisă numai la bază, care formează ca un fel de ramă, și nu slujește numai pentru indicarea brațelor, de aceea se continuă și sub cap (pe «gît»). Pe bust, în locul obișnuitei linii curbe cu capetele pe umăr, a fost trasată o linie împunsă ca un cerc neînchis în partea inferioară și subliniind în felul acesta și mai mult banda lată amintită. În interiorul acestui cerc au fost împunse liniuțe paralele. Pe mijlocul bustului, un pandantiv în formă de ochelari, atîrnat de o gropiță imprimată și avînd ca adaosuri un franj central terminat într-un fluturaș și patru serii de puncte orizontale. Brațele se arcuiesc pînă pe pîntece, unde se termină cu cîte trei degete; de-a lungul traseului lor și pe gît, grupe de liniuțe paralele.

De pe creștetul capului coboară spre spinare patru franjuri indicînd cozile, dintre care cele două laterale se răsucesc lateral spiralic. O linie curbă însoțită de 16 gropițe (medalioane-pandantive) are capetele chiar pe umăr și se arcuiește pe mijlocul spinării.

Talia este încinsă într-o centură ca o bandă mărginită de două linii orizontale cu capetele închise la spate; catarama sau agrafta e indicată prin două șiruri relativ verticale de gropițe, iar centura însăși este acoperită cu cîteva rînduri de împunsături paralele, rămase încă individuale.

Nici acest exemplar nu face excepție în ceea ce privește tratarea rochiei-clopot ca două suprafețe ornamentale distincte: fața și spatele. O linie orizontală răsucită la ambele capete în chip spiralic în jurul proeminențelor-șolduri limitează sus zona ornamentală a feței anterioare. În schimb, linia împunsă și șirul de împunsături paralele cu ea, care însoțesc baza rochiei, se desfășoară neîntrerupt în jurul statuetei. Zona feței este împărțită în două subzone prin obișnuita bandă orizontală, lată de circa 8—9 mm, în interiorul căreia se desfășoară o spirală fugătoare continuă dar turtită. Deasupra acestei benzi, centrul spațiului liber e acoperit de o bandă în cruciș, avînd în interior trei cruci piezișe liniare și concentrice, iar în afară o serie de raze sub formă de șiruri de puncte. La dreapta și la stînga, cîte o groapă imprimată, înconjurată de cîte o linie punctată și de cîte un cerc de împunsături. De sub șolduri coboară trei franjuri scurte, terminate fiecare într-o gropiță. În ceea ce privește subzona de dedesubtul benzii orizontale, ea e împărțită în două printr-o liniuță verticală, în dreapta și în stînga căreia se află cîte o linie răsucită spiralic într-un chip mai neobișnuit, primele răsucituri fiind mai largi, pentru ca apoi cele din centru să fie foarte strînse. Pe laturile statuetei, cîte o spirală verticală în formă de S, dar cu capătul de sus răsucit ca un cîrlig.

Spatele fustei constituie o zonă unitară, însă nu absolut simetrică, delimitată de o linie trasată orizontal sub talie, dar care se arcuiește în apropierea șoldurilor și coboară vertical pînă la oarecare distanță de bază. De sub această linie coboară în dreapta trei franjuri și în stînga patru; la mijloc coboară două franjuri lungi, răsucite la capăt spiralic; între acestea două, coboară un franj în zig-zag, terminat jos cu un fluturaș, iar la dreapta și la stînga coboară de sus alte două franjuri în zig-zag neregulat, mai scurte, cu capătul inferior de asemenea răsucit spiralic. Diferitele franjuri centrale sînt legate între ele din loc în loc de grupe de cîte trei și cîte două puncte-gropițe dispuse în șiruri orizontale.

6. Statueta din mormintul LXXI (pl. CLV și pl. CLX); înălțime, 17,7 cm (capul, 2,2 cm; bustul, 6,5 cm; talia, 1,3 cm; rochia-clopot, 7,7 cm); diametrul maxim orizontal al bustului, 7 cm; diametrul minim al taliei, 4,3 cm; diametrul maxim al bazei, 8,7 cm, iar cel minim, 7,2 cm; grosimea peretelui la bază, 3—4 mm.

Exemplarul acesta a fost găsit spart între oasele din urnă; cu toate că au fost adunate cu grijă toate bucățile existente, cîteva dintre fragmentele fustei-clopot lipsesc. Tot corpul este de altfel crăpat, suprafața fiind coșcovită și avînd în multe locuri culoarea cenușie murdară, chiar albicioasă, specifică obiectelor arse pe rug; culoarea roșie se mai păstrează în destule porțiuni, dar e destul de murdară. În ceea ce privește proporțiile diferitelor părți ale corpului, ele nu sînt prea bine respectate, capul și bustul fiind comparativ mai înalte față de fusta-clopot foarte scundă; baza este ușor elipsoidală. Capul este înalt și mai mult cilindric decît prismatic, bustul ca un disc puțin alungit spre gît, avînd marginile reliefate pentru indicarea brațelor, care se arcuiesc foarte proeminente pînă pe pîntece. Materia albă de incrustație s-a pierdut în cea mai mare parte.

Un șir de puncte înconjură orizontal marginea superioară a capului. Organele feței sînt mai puțin stilizate, ochii fiind redați în chip clar prin două găurele imprimate; în schimb nasul și gura nu sînt tot atît de clar redată.

Spre deosebire de exemplarele descrise mai sus, pe această statueta decorul de pe piept este direct legat de acela de pe spinare: într-adevăr, șnurul care ține pandantivul în formă de ochelari este petrecut în chip firesc pe după gît, iar linia curbă amplă dublu înțepată de pe piept și care coboară aproape pînă la miini, se continuă cu linia arcuită de pe spate, realizată în același fel. În dreapta și în stînga pandantivului-ochelari sînt imprimate cîte o gropiță destul de adîncă, iar de pandantiv atîrnă trei mici franjuri realizate prin împunsături. Pe față, linia curbă amintită este însoțită de un șir continuu de mici puncte imprimate, iar pe spinare, de 20 de gropițe. Brațele, crestate pe muchia laterală de cîte două șiruri de gropițe și de cîte două linii verticale la încheietura minii, se termină fiecare prin cîte trei degete. Din creștetul capului coboară spre spinare o coadă care se trifurcă amplu și se termină cu cîte o gropiță imprimată.

Talia este demarcată prin două linii orizontale paralele, apăsate (nu împunse), perfect închise. În banda astfel delimitată este desenată prin două șiruri de împunsături paralele o centură puțin lățită, închisă pe spate la unul dintre capete și lăsată deschisă la celălalt, unde este mărginită vertical de două șiruri de găurele. O linie orizontală apăsată străbate mijlocul centurii de deasupra șoldului stîng și pînă la vârful capătului închis spre spate al centurii. În acest capăt este de altfel imprimată o gropiță destul de mare.

Fusta-clopot este limitată la partea superioară de o liniuță dublă orizontală, foarte subțire și adînc înțepată, care se desface pentru a înconjura proeminențele șoldurilor și se unește din nou după aceea. Decorul părții anterioare a fustei constituie și aci o zonă deosebită de aceea a spatelui. Ea este de altfel secționată orizontal în două subzone prin obișnuita bandă lată pe mijlocul fustei, trasată prin două linii paralele apăsate, capetele laterale rămîbind deschise; interiorul ei este acoperit cu liniuțe verticale, paralele, iar în afară cele două linii sînt însoțite pe toată lungimea lor de cîte un șir de gropițe apăsate. Deasupra acestei benzi orizontale, o rozetă compusă dintr-o gropiță imprimată adînc, înconjurată de un șir de puncte împunse. Și linia superioară a fustei este însoțită de un șir de asemenea puncte-gropițe. În mijlocul subzonei inferioare se afla un desen pe care nu-l putem reconstitui, terminat jos în chip trifurcat: la baza șirului median a fost imprimată adînc o găurică. Marginea de jos a fustei este însoțită de o dublă linie înțepată, care se răsucește în sus spiralic de ambele părți.

Spatele fustei este secționat vertical de nouă franjuri paralele, cele cinci realizate printr-o linie dublă fin înțepată alternînd cu patru franjuri redată prin șiruri de găurele.

Cele două statuete fragmentare descoperite în mormintul LXXXIX vor fi descrise sub nr. 7 și 8.

7. Statueta cea mare (pl. CLVI și pl. CLX) a fost găsită fără cap, fără o parte din bust și fără o bună parte din rochia-clopot. Înălțimea actuală, 19 cm, dar a avut probabil 23—24 cm; înălțimea bustului, 6,6 cm (a fost probabil de circa 8 cm), a taliei de 1,1 cm—1,2 cm și a fustei-clopot de 11,3 cm; diametrul orizontal maxim al bustului, 8,9 cm; diametrul minim al taliei, 6,4 cm; diametrul maxim al bazei, 11,8 cm, iar cel minim, 9,3 cm; grosimea peretelui la bază, 4—6 mm.

Întrucât această statueta se apropie ca dimensiuni de statueta ce va fi descrisă la nr. 9, am putea presupune că și capul ei a fost modelat ca al aceleia, adică în formă de prismă dreptunghiulară cu laturile puțin arcuite și eventual și cu o ușoară creastă verticală pe mijlocul feței. Suprafața bustului reprezintă un fel de depresiune înconjurată de banda reliefată a brațelor arcuite până pe pînțele; cele două proeminențe ale șoldurilor au fost perforate pînă în interiorul clopotului, iar baza a fost elipsoidală. Se păstrează multă substanță albă de incrustație, care pe centură a fost așternută masiv.

Pe porțiunea păstrată din bust atîrnă de pe umeri un șnur cu un pandantiv în formă de ochelari, foarte simplist redat, cu un mic franj central și cu patru serii de cîte 2—3 gropițe cede-subtul și deasupra celor două cîrlige spiralice ale ochelarilor. Acest pandantiv este încadrat de obișnuita linie arcuită ce coboară de pe umăr, mărginită în afară de un șir de puncte împunse, întrerupte în cinci locuri de cîte un «fluturaș» simplu. Banda reliefată care indică traseul brațelor este străbătută de cîte o linie în zig-zag, întreruptă sub cot de cîte patru creștături perpendiculare pe ea; ambele mîini au cîte trei degete rășchirate.

Pe spinare se vede o coadă în zig-zag vertical, bifurcată în două bucle spiralice, de care atîrnă trei șiruri de cîte patru găurele. În jurul părului este trasată o linie puternic arcuită, care face impresia că tinde să se închidă la partea superioară, însoțită de nenumărate gropițe imprimate.

Talia este încinsă de o centură desenată prin trei linii orizontale paralele. Pe spate, în dreapta, cele trei linii paralele se termină prin cîte o gropiță și închid astfel centura în această parte; în stînga, linia de deasupra (și probabil și aceea de jos, unde lipsește un fragment din statueta) se întorc înapoi ca un cîrlig spiralic, iar linia din mijloc se termină într-o gropiță avînd aproximativ forma unei inimi, înconjurată de cîte un șir de puncte. Întregul traseu al centurii este acoperit cu două șiruri paralele de împunsături mici verticale, dispuse între cele trei linii paralele și destul de puțin vizibile, din pricina materiei albe de incrustație depusă în chip masiv. Cele două capete de la spate ale centurii sînt unite prin cîte un șir de puncte de un motiv în formă de romb cu cîte două cîrlige spiralice la vîrfurile de sus și de jos, și cu trei serii de puncte deasupra — desen care indiscutabil reprezintă catarama centurii.

În ceea ce privește rochia-clopot a statuetei, ea a fost decorată într-o manieră foarte asemănătoare, care merge uneori pînă la identitate, cu aceea a fustei statuetei descrisă mai sus la nr. 2. O linie orizontală însoțită de un șir de puncte separă fusta de talie. Zona anterioară este despărțită orizontal în două subzone printr-o bandă lată, avînd în interior un șir de spirale în S culcate și cu capetele îmbucate, și fiind mărginită la exterior de cîte un șir de gropițe. Deasupra acestei benzi, la mijloc, un triunghi mare, hașurat, avînd marginile terminate sus în cîte un cîrlig spiralic, iar la vîrfurile de jos în formă de pandantiv-ochelari cu mici franjuri de găurele. În dreapta și în stînga, cîte o gropiță imprimată, avînd în interior cercuri concentrice și înconjurată de o linie înțepată. Proeminențele șoldurilor sînt incluse în cîte un cerc de care atîrnă cîte trei franjuri paralele, terminate deasupra benzii orizontale cu cîte o găurice. În subzona inferioară au fost imprimate, la distanțe aproximativ egale, trei gropițe ca acelea de deasupra: aceea centrală are două (?) serii de cîte trei puncte deasupra și un franj punctat dedesubt, iar în spațiul dintre cele trei gropițe sînt trasate două asemenea linii punctate. Baza statuetei este însoțită de o linie dublă înțepată, care o înconjură de jur împrejur; în direcția șoldurilor, deci pe laturi, sînt desenate de fiecare parte cîte un cîrlig spiralic vertical, cu coada în jos.

Și decorul spatelui fustei este destul de asemănător cu acel al statuetei nr. 2. După cîte putem vedea, au fost desenate opt franjuri diferite, care coborau de pe linia orizontală de demarcare superioară, pînă la mai puțin de un centimetru de bază: franjurile laterale sînt constituite din cîte un șir de puncte-gropițe; cele două care urmează spre centru de fiecare parte sînt realizate prin obișnuitele linii împunse, iar cele două franjuri centrale sînt de fapt duble: cîte un șir de puncte însoțește fiecare linie împunsă. Aceste două franjuri duble erau legate din loc în loc prin linii însoțite de puncte și aveau de altfel între ele și scurte franjuri în zig-zag vertical. Din

pricina porțiunii destul de mari ce lipsește din fusta statuetei, nu putem preciza în ce fel se terminau jos franjurile centrale; celelalte se terminau simplu, fără nici un adaos sau răsucire.

8. Statueta cea mică din același mormînt (pl. CLV și pl. CLX) este mai rău păstrată, deși de fapt lipsește din ea mai puțin decît din exemplarul precedent sau din acela ce va fi descris sub nr. 9. Focul rugului, pe lingă că i-a rupt capul, i-a deformat în chip excesiv fusta-clopot, care din această pricină, după restaurarea noastră, are o formă cu totul nesimetrică; iar începutul de calcinare a pătat-o și a ros-o în chip foarte stăruitor, așa încît pe alocuri chiar decorul a fost ros. În porțiunile care au suferit mai puțin de focul rugului, suprafața e încă roșie, dar în rest e cenușie negricioasă; peste tot însă e crăpată și în multe locuri ies la iveală grăunțele de nisip frămîntate în pastă. Substanța albă de incrustație s-a păstrat în cea mai mare parte.

Înălțimea actuală, 14,2 cm, dar statueta a avut probabil între 16,5 și 16,8 cm; bustul, 4,7 cm; talia, 0,8 cm; rochia-clopot, 8,7 cm; diametrul maxim orizontal al bustului, 6,7 cm; diametrul minim al taliei, 5 cm; diametrul maxim al bazei, 9,5 cm, diametrul minim, 8,7 cm (dar ambele aproximative); grosimea peretelui la bază, 3—4 mm.

La partea superioară a bustului se văd buclele spiralice ale pandantivului-ochelari, de care atîrnă un franj cu un fluturaș dublu în mijloc. Marginea bustului este puțin reliefată și însoțită de cite un colier cu ambele capete răsucite mult spiralic, plasate vertical, și care reprezintă în același timp atît brațele cu mîinile, cît și un element de podoabă. Pe spinare se văd capetele celor trei șuvițe în care este împărțit părul, fiecare avînd la vîrf cite patru liniuțe perpendiculare paralele. O linie arcuită coboară de pe umeri, fiind însoțită la exterior de un șir de liniuțe paralele.

Centura de pe talie este și ea mai simplă și mai neglijent executată; patru linii orizontale-paralele merg pînă pe spate, unde se unesc și se închid într-un fel de copci distanțate, aceea din dreapta mai clară, iar aceea din stînga formînd un desen nu tocmai lămurit. Spațiul dintre cele două linii mediane ale taliei este acoperit în față cu liniuțe verticale paralele. De remarcat faptul că linia de jos a centurii trece mult sub talie, pe fustă, mai ales în partea dreaptă a spatelui.

Fusta-clopot, împărțită ca de obicei în două zone distincte (fața și spatele), este decorată într-un chip destul de asemănător cu statueta descrisă la nr. 3. Fața este împărțită în obișnuitele subzone printr-o bandă orizontală lată de 1,5 cm, cuprinzînd în interior o linie care trasează de patru ori un fel de dublu meandru suprapus (așa cum a fost întîlnit și pe unele străchini), și fiind mărginită la partea inferioară de un șir de liniuțe. Deasupra acestei benzi, sub centură, un triunghi hașurat cu capetele laturilor laterale răsucite puternic spiralic, amintind de desenul în formă de M. Sub banda orizontală este trasată o linie care include liniile paralele verticale, de pe care pornesc în jos, la distanțe egale, trei linii verticale, terminate pe un șir de puncte în linie orizontală. Capetele acestui șir de puncte se sprijină la dreapta și la stînga pe buclele spiralice ale unor cîrlige verticale; între cozile acestora, baza statuetei este însoțită de o serie de liniuțe verticale.

Cele două șolduri, mai puțin proeminente decît de obicei, au fost subliniate prin cite un cîrlig spiralic, de sub care pornește cite o bandă verticală, avînd în interior cite un șir de spirale în formă de S cu capetele îmbucate.

Pe spate, o linie în zig-zag unește cele două șolduri. De sub această linie pornesc în jos o serie de franjuri; cele două laterale sînt realizate prin împunsături paralele orizontale; spre centru urmează cite un franj de gropițe, mai scurt, apoi două franjuri cu capetele de jos răsucite spiralic, și între ele un franj în zig-zag vertical, a cărui terminație inferioară nu poate fi determinată, din pricina condițiilor de conservare a statuetei. Cele trei franjuri centrale sînt legate între ele prin două serii de puncte și linii orizontale paralele.

9. Statueta din mormîntul CII (pl. CLVII și pl. CLX), cea mai mare dintre toate exemplarele găsite la Cîrna, a fost și ea pusă în mormînt în stare fragmentară: lipsește aproape jumătate din rochia clopot; de altfel, toată jumătatea inferioară a fost restaurată din bucăți. Urmele de calcinare de pe bust și cap, deformarea părților păstrate din rochia-clopot, petele negre și cenușii și nenumăratele fisuri se datoresc contactului cu focul rugului; porțiunile care au suferit mai puțin de pe urma acestuia își păstrează culoarea roșie-brună, însă lustrul s-a pierdut peste tot. Ornamentele sînt trasate în general cu instrumente cu vîrf mai gros, desigur și pentru că dimensiunile statuetei sînt mai mari; acest lucru a înlesnit însă păstrarea unei cantități mai mari de substanță albă de incrustație. Înălțimea, 25,5 cm (capul, 2,8 cm; bustul, 8,4 cm; talia, 2,4 cm; rochia-clopot, 11,9 cm); diametrul maxim orizontal al bustului, 9,5 cm, diametrul minim al taliei,

6,3 cm; diametrele aproximative ale bazei elipsoidale a clopotului, $12 \times 7,2$ cm; grosimea peretelui rochiei la bază, 7—8 mm.

Capul este modelat ca o prismă dreptunghiulară cu muchiile din spate mult teșite; fața are un fel de creastă verticală; de altfel grosimea capului este mult superioară celeia a bustului, care este destul de plat și modelat în formă de inimă răsturnată cu vârful în sus și cu marginile reliefate, a căror muchie se continuă și pe piept, arcuindu-se apoi în sus spre centrul acestuia. Cele două proeminențe ale șoldurilor sînt destul de puțin reliefate.

O linie înțepată și un șir de găurele mărginesc orizontal limita superioară a capului. Pe față, desenul în formă de liră, cu cele două liniuțe orizontale pentru indicarea gurii, așa încît «corpul lirei» reprezintă nasul. Felul în care este stilizat aci acest motiv în formă de liră — și care de fapt nu este altceva decît un pandantiv-ochelari răsturnat — înlesnește o mai clară înțelegere a punctului său de plecare. Pe laturile capului, în dreptul ochilor, cîte o gropiță mai adîncă, înconjurată de un cerc de gropițe mai mici, indică fie urechile, fie inele pentru buclele părului.

Pe partea superioară a pieptului este un colier cu capetele răsucite spre interior, între care este desenat un fluturaș cu coadă; de exteriorul colierului atîrnă alți cinci fluturași. Întregul desen amintește destul de mult de colierul de pe pieptul statuetei nr. 1. Laturile bustului sînt decorate fiecare cu cîte trei grupe de cîte trei liniuțe orizontal-paralele, iar pe marginile interioare ale bustului sînt trasate cîte două grupe similare de liniuțe.

Părul este indicat pe spate prin trei șuvițe-cozi verticale, dintre care cele două laterale sînt drepte și se răsucesc spiralic la capătul inferior, iar aceea din mijloc este în zig-zag și are capătul de jos trifurcat. Un colier trasat printr-o linie împunsă însoțită de numeroase gropițe încadrează părul.

Briul-cingătoare care acoperă talia, mult mai lat decît de obicei, este realizat într-o manieră mai puțin comună. Patru șiruri orizontale de liniuțe verticale paralele, între care rămîne o mică muchie în relief, acoperă toată partea din față și de pe laturi a taliei înalte. La spate, în stînga, două dintre acestea se prelungesc puțin și se continuă apoi într-o copcă realizată ca un pandantiv-ochelari așezat vertical; la dreapta numai unul dintre șirurile de liniuțe se prelungește pînă la mijlocul taliei, mărginit de ambele laturi de cîte o linie împunsă, orizontală, și continuat cu un șir de puncte-gropițe, care intră în spațiul dintre buclele pandantivului-ochelari: copca din stînga și desenul din dreapta reprezintă cele două părți ale cataramii care încheiau la spate cingătorea.

Decorul rochiei-clopot nu face excepție de la regula generală, fața și spatele constituind două zone distincte, aceea din față fiind la rîndul ei împărțită orizontal în două subzone printr-o obișnuită bandă orizontală, în interiorul căreia se află o spirală fugătoare cu bucle foarte lungi și uneori cu un început de colțuri la partea superioară, care le apropie oarecum de meandre.

Cele două șolduri proeminente sînt unite printr-o linie orizontală, ale cărei capete se răsucesc spiralic tocmai pe șolduri. Sub această linie, la mijloc, un desen în formă de M cu capetele răsucite spiralic; porțiunea relativ triunghiulară ce rămîne între linia orizontală de sus și traseul pieziș al liniilor desenului în formă de M a fost acoperită cu hașuri verticale — dar de fapt triunghiul nu este perfect realizat, mai ales că în vârful lui inferior sînt trasate cîteva liniuțe orizontale paralele. Cîte un șir pieziș de liniuțe verticale unește buclele de jos ale spiralelor cu buclele unor cîrlige spiralice izolate, a căror coadă întoarsă în jos se termină într-o gropiță. Imediat după aceste cîrlige și sub șolduri, cîte trei liniuțe pieziș completează decorul acestei subzone. Despre decorul de sub banda orizontală se poate spune mai puțin, deoarece cea mai mare parte din poalele rochiei lipsește. Din linia orizontală ce însoțea de jur împrejur baza statuetei, se ridică pe latura stîngă un cîrlig spiralic avînd în față un altul răsucit în sens invers, a cărui coadă nu ajunge pînă la linia ce însoțește baza. Ținînd seama de simetria întotdeauna respectată pentru decorarea părții anterioare a rochiei, nu încapă nici o îndoială că și în partea dreaptă au existat de asemenea două cîrlige față în față.

Spatele fustei este decorat cu o serie de franjuri verticale, care însă nu pornesc chiar de pe linia care unește șoldurile, ci puțin mai jos. La dreapta și la stînga sînt cîte două franjuri simple, ce se opresc la mai bine de 1 cm de linia de bază; urmează apoi spre centru cîte un franj mai scurt și, în sfîrșit, franjurile centrale: de o parte și de alta un franj cu capătul de jos răsucit spiralic în afară; de-a lungul lor și foarte apropiate de ele, cîte un alt franj simplu, care de fapt nu face decît să sublinieze traseul vertical al celorlalte; iar la mijloc, un franj în zig-zag, care începe cu 2—3 mm mai sus și coboară mai jos decît celelalte, despărțindu-se la vîrf în cinci liniuțe.

10. Statuetă cumpărată în 1941 la Cîrna (pl. CLVIII și pl. CLX); înălțime, 13,7 cm (capul, 1,8 cm; bustul, 4 cm; talia, 1,1 cm; rochia-clopot, 6,8 cm); diametrul maxim orizontal al bustului,

5,3 cm; diametrul maxim al taliei, 3,6 cm; diametrele bazei elipsoidale, aproximativ $7,6 \times 7,2$ cm; grosimea peretelui la bază, 3 mm. Cam o treime din fustă lipsește.

Statueta este lucrată dintr-un lut fin, aproape negru în secțiune și negru-cenușiu pe suprafața exterioară, lustruită. Pe unele porțiuni culoarea este mai mult cenușie, iar la cap și pe alte mici porțiuni are o nuanță brună, căpătată desigur în urma arderii secundare. Capul are forma unui cilindru puțin turtit pe ambele fețe, bustul este destul de aproape de forma circulară, cu marginile reliefate. Talia este relativ înaltă, iar rochia-clopot, destul de largă la bază, este ca de obicei goală în interior. Substanța albă de incrustație se păstrează în cele mai multe locuri.

Marginea de sus a capului este subliniată de o liniuță incizată, întreruptă însă la spate. Obișnuitul desen care indică organele feței lipsește. De pe marginile gîtului atîrnă pe piept — susținut de două șnururi ce se îmbină într-o mică gaură — un pandantiv în formă de ochelari, de care atîrnă cele trei liniuțe. O linie dublu-împunsă încadrează acest pandantiv și coboară pînă la mijlocul pieptului. Pe ea sînt prinși cinci fluturași dubli, acela central fiind mai mare și cu marginile duble. Brațele indicate printr-o ușoară reliefare a marginilor bustului sînt crestate de trei grupuri de cîte trei liniuțe paralele. Mîinile, așezate aproape imediat deasupra taliei, au fiecare numai cîte trei degete.

Pe spate, cozile părului pornesc chiar din «creștet», fiind reprezentate printr-o linie dublă în zig-zag, trifurcată la partea inferioară. Ele sînt încadrate de linia dublu-împunsă, care se continuă de pe piept, mărginită de un șir de găurele.

Centura din jurul taliei este indicată exclusiv prin trei linii paralele, adîncite orizontal, complet închise la spate, fără nici un adaos.

Decorul fustei nu se abate de la regula generală, zona anterioară fiind împărțită în două subzone orizontale printr-o bandă lată de 7—8 mm, încadrată în două linii orizontale aproximativ paralele și umplute cu liniuțe verticale paralele. Chiar sub talie este desenat un triunghi hașurat, cu vîrfurile în jos; latura de deasupra este chiar linia de bază a centurii, iar laturile celelalte sînt constituite de două linii ce se răsucesc la vîrf în chip spiralic, iar sus se continuă orizontal pînă dincolo de cele două șolduri puțin proeminente. Deasupra și dedesubtul benzii orizontale se află motive cu totul simetrice: la mijloc cîte trei linii verticale, dintre care cele din mijloc se termină într-o gropiță, iar cele laterale sînt cozile unor cîrlige spiralice (cele de deasupra benzii se răsucesc chiar în dreptul spiralelor de la vîrfurile triunghiului); de la fiecare buclă spiralică pornește cîte un grup pieziș de cîte trei liniuțe paralele. De fiecare parte a acestui desen central, cîte un grup de patru-cinci liniuțe verticale paralele, atît deasupra cit și dedesubtul benzii. La capetele benzii orizontale se află cîte o spirală în formă de S vertical, iar sub acestea alte spirale verticale de același fel (cea din stînga nu se mai păstrează, fusta fiind ruptă), ceva mai mari. Baza statuetei este mărginită de trei linii orizontal-paralele, cea de jos mai groasă și apăsată, celelalte două mai subțiri și înțepate.

Spatele rochiei este decorat cu o serie de franjuri verticale, dispuse destul de simetric, în număr de douăsprezece: cele patru din mijloc, simple, sînt unite la partea superioară prin două șiruri orizontale de găurele; grupele de cîte patru din dreapta și din stînga acestora sînt realizate fiecare prin linii dublu-împunse; cele exterioare se răsucesc la capătul de sus într-o buclă spiralică pînă pe șolduri, unde de fapt trec puțin pe fața anterioară a statuetei.

11. Fragment descoperit în 1956 (pl. CLXI), provenind de la o statueta mare, din care s-a păstrat numai bustul, nici acela complet. Înălțimea fragmentului, 6,9 cm; lățimea maximă, 8 cm; grosimea maximă, deasupra taliei, 2,5 cm; grosimea la partea superioară (de unde s-a rupt capul), 1,1 cm; grosimea pe marginea exterioară, teșită, 0,4—0,8 cm. Atît la suprafață cit și în secțiune pasta este neagră, cu excepția unor porțiuni (în special pe spate) devenite cenușii în urma arderii secundare. Partea stîngă a părții inferioare a bustului (la dreapta, cum privim) este ruptă.

Decorul foarte bogat. De pe umeri coboară și se arcuiește pe piept o linie împunsă, mărginită de un șir de puncte și de trei fluturași. Între fluturași, două gropițe imprimate, înconjurată de cîte un cerc împuns, iar între aripile fluturașilor laterali, alte două gropițe mai mici. Linia arcuită încadrează două pandantive în formă de ochelari atîrnate de gît, de la care pornesc cîteva șiruri de puncte ca niște raze. De-a lungul brațelor, însă pe față, nu pe muchia laterală, liniuțe paralele, terminate cu cîte trei liniuțe mai lungi, după care urmează cinci liniuțe împunse orizontal pe pîntece—ultimele reprezentînd degetele mîinii. Pe spate se arcuiește o linie împunsă care se leagă numai pe un umăr de aceea din față; ea este însoțită de un șir de gropițe imprimate. În interiorul arcului, șuvițele (cozile) părului sînt reprezentate întocmai ca pandantivele-ochelari de pe piept.

Mijlocul a fost încins cu un briu lat, din care s-a mai păstrat însă prea puțin pentru a se putea da amănunte. Substanța albă de incrustație nu s-a pierdut peste tot.

12. Fragment descoperit tot în 1956 (pl. CLXI) și constând din mijlocul unei statuete, pe care se vede briul desenat prin două linii apăsate paralele, între care au fost trasate mici liniiuțe verticale. Lățimea maximă a fragmentului, 5 cm; înălțimea lui, 2,3 cm.

Dintre cele trei fragmente aparținând celui de al doilea tip menționat la începutul acestui capitol — cu gaură verticală la partea superioară, pentru introducerea unui cap modelat în chip independent — cel mai important este fragmentul aflat la Muzeul regional din Craiova, cu care vom începe de altfel descrierea noastră.

13. Fragment reprezentând jumătatea din stînga a torsului și o parte din rochia unei statuete care, inițial, chiar fără cap, va fi avut cel puțin 20 cm înălțime (pl. CLVIII și pl. CLIX). Înălțimea actuală a fragmentului, 13,9 cm (bustul, 8 cm; talia, 1,6 cm; restul, 4,3 cm; tranziția de la bust la talie și de la aceasta la rochia-clopot nu este suficient de marcată, așa încît și cifrele noastre sînt relative în această privință). Lățimea maximă a bustului în porțiunea păstrată este de 6,1 cm, așa încît diametrul maxim orizontal va fi avut circa 12 cm, deci mai mult decît la oricare dintre statuetele de tipul celălalt, descrise mai sus.

O gaură relativ circulară, cu diametrul de circa 1,2 cm, străpungea inițial statueta pe axul vertical, de la partea superioară a bustului pînă sub talie, unde intra în cavitatea cea mare a clopotului-rochie. Așa se și explică de altfel de ce statueta s-a rupt de-a lungul axei verticale. Totmai din pricina necesității de a se putea realiza gaura verticală amintită, peretele bustului acestei statuete este mult mai gros decît la exemplarele aparținînd celuialt tip, la mijloc bustul avînd o grosime de circa 2,3 cm, iar pe laturi, de aproximativ 1 cm; la partea superioară grosimea este de altfel și mai mare, ajungînd pînă aproape de 3,5 cm. În ceea ce privește modelarea părții inferioare a corpului, ea a fost făcută tot în formă de rochie-clopot, cu obișnuitele proeminențe pentru indicarea șoldurilor; judecînd însă după unica porțiune păstrată din partea anterioară a rochiei (căci la spate statueta este ruptă chiar de la talie) este probabil că forma ei era mai apropiată de aceea a unui cilindru turtit decît de aceea a unui trunchi de con, așa încît diametrul maxim lateral al bazei nu va fi fost sensibil mai mare decît diametrul luat în dreptul șoldurilor (așa cum se poate vedea din reconstituirea profilului, făcută de noi).

Statueta a fost modelată dintr-o pastă fină, fiind arsă bine la roșu. Substanța albă de incrustație s-a pierdut cu totul.

Marginile bustului sînt puțin reliefate, pentru indicarea brațelor care apoi se prelungesc ca un fel de bandă ușor reliefată, arcuindu-se pe corp și ridicîndu-se pe piept, astfel încît mîinile, indicate prin două grupe de cîte trei liniiuțe paralele, ajung chiar în mijlocul pieptului. Acolo unde traseul brațelor părăsește marginea bustului, acesta este destul de colțuros, parcă pentru marcarea cotului. Începînd chiar de pe umăr, traseul exterior al brațului este subliniat de o linie împunsă, care se termină acolo unde brațul se arcuiește în sus. Pe de altă parte, muchia laterală este decorată cu trei serii de liniiuțe orizontal-paralele, prima compusă din două linii, a doua din patru și a treia din trei liniiuțe. Pieptul statuetei a fost decorat într-un chip mai puțin obișnuit, deoarece în locul pandantivelor și colierelor cunoscute, pe jumătatea păstrată se află un cîrlig spiralic mare, cu coada în jos și cu vrejul răsucit de trei-patru ori, avînd pe partea dreaptă trei liniiuțe perpendiculare; fără îndoială că același desen se repetă și pe jumătatea dreaptă a bustului, așa încît în totalitatea lui, decorul bustului se poate asemui, în linii largi, cu acela al fustei statuetelor nr. 1 și 5.

Pe spinare se poate vedea o linie piezișă terminată într-o gropișă imprimată, reprezentînd una dintre suvițele trifurcate ale părului. Ca de obicei, părul era și aci încadrat de un colier liniar împuns, mărginit la exterior de o serie de gropișe imprimate.

În ceea ce privește talia propriu-zisă, ea este strînsă într-o centură compusă din patru șiruri orizontale de împunsături ce nu se leagă între ele, și de o linie împunsă care constituie marginea inferioară a centurii. Pe ambele laturi ale taliei, centura se continuă în același fel, însă pe spate în partea stîngă, ea se continuă ca o limbă sugrumată ușor la mijloc, așa încît seamănă cu două romburi alăturate, fiecare avînd în interior cîte o găurice imprimată într-un cerc. Este vorba aci desigur de reprezentarea unuia dintre capetele cataramii care închidea centura. În partea

dreaptă, judecînd după linia împunsă relativ orizontal, care se poate vedea chiar pe marginea spărturii, capătul centurii va fi fost desenat într-o manieră diferită, fapt în concordanță cu ceea ce s-a putut constata la celelalte statuete, căci niciodată — atunci cînd sînt indicate — cele două capete sau copci-catarame ale cingătorii nu sînt identice.

Despre decorul rochiei-clopot, putem spune foarte puțin. În primul rînd observăm că zona dintre șoldurile-proeminente și marginea inferioară a centurii constituie o bandă orizontală mărginită și la partea inferioară de o linie înțepată; în interiorul acestei benzi au fost desenați « fluturași » simpli, la oarecare distanță unul de altul. Sub această bandă se poate observa la mijloc o parte din triunghiul hașurat, avînd cele două catete laterale terminate într-un cîrlig spiralic; linia catetelor se prelungea orizontal printr-un șir de puncte apăsate, sub care se văd începuturile unor franjuri și ale unui desen mai puțin comun, care nu poate fi precizat. Șoldul este încercuit de două linii împunse.

14. Fragment găsit de noi în 1942 pe plaja Bălții Nasta, reprezentînd jumătatea părții superioare a corpului (jumătatea stîngă a bustului și a taliei), dintr-o statueta de același tip cu aceea precedentă (pl. CLXI). Deși între timp fragmentul s-a pierdut, el a fost desenat în 1944, așa încît poate fi descris și ilustrat chiar dacă nu putem da amănunte asupra pastei și asupra aspectului suprafeței. Și această statueta a fost ruptă aproximativ de-a lungul găurii circulare care servea pentru introducerea capului și ajungea pînă în cavitatea clopotului-rochie. Înălțimea fragmentului, 8,3 cm (bustul, 6,3 cm; talia 1,2 cm; restul este partea de sus a rochiei, deasupra șoldului); lățimea maximă a jumătății bustului, 3,4 cm (de unde rezultă că diametrul orizontal maxim al discului bustului era de circa 6,8—6,9 cm).

Și la acest exemplar partea de mijloc a bustului este mai groasă decît marginea (tocmai pentru că trebuia străpunsă gaura verticală); de altfel marginea este foarte subțire și ușor teșită lateral. Brațele nu mai sînt indicate prin nici o creastă în relief, ci printr-un șir de liniuțe, paralele și scurte, la început orizontale, dar avînd apoi un traseu vertical pentru a indica arcuirea brațului de la cot în jos. Mîna este indicată prin șase liniuțe orizontale împunse pe pîntece deasupra brîului, dar de mărimi inegale, și separate de traseul brațelor prin patru linii verticale paralele. De gîtul statuietei atîrna un pandantiv în formă de ochelari, din care nu se mai vede decît unul dintre cîrligele spiralice. Deasupra acestuia este imprimată o gropiță înconjurată de un cerc de puncte împunse individual. Sub pandantivul-ochelari se arcuiesc pe piept două linii curbe întocmai ca la statueta nr. 2; aceea de deasupra, firește mai mică, este groasă, în ea abia observîndu-se înțepăturile, iar dedesubtul ei se află un șir de liniuțe paralele, în genul acelor care indică traseul brațelor, dar ceva mai mari. A doua linie arcuită este trasată gros și puternic împunsă, avînd sub ea o serie de fluturași dubli.

Pe spate se vede capătul uneia dintre șuvițele părului, terminată într-o gaură imprimată. Mai jos este iar o linie arcuită, realizată printr-o linie groasă împunsă, însoțită de numeroase gropițe circulare. Ea se unește pe umăr cu capetele celei de a doua linii arcuite de pe piept, formînd, ca și la alte exemplare, un traseu continuu.

Talia este încinsă cu o centură indicată prin trei linii orizontale paralele și prin două șiruri de liniuțe verticale între ele. În spate, capătul centurii este desenat întocmai ca la exemplarul precedent, ceea ce dovedește — dacă mai era nevoie — că acest desen corespunde unei forme reale de cataramă.

15. Fragmentul descoperit în același loc în toamna anului 1955 reprezintă aproximativ jumătatea dreaptă a bustului unei statuiete, străpuns vertical pentru fixarea capului modelat aparte (pl. CLXI). Dacă n-ar aparține unei statuiete ceva mai mici decît aceea de la care provine fragmentul anterior, am fi fost înclinați să scotim acest fragment a doua jumătate a acelei statuiete, atît de *identică* este ornamentarea ambelor fețe, precum de altfel seamănă și faptul că marginea puțin teșită este mai subțire decît mijlocul.

Înălțimea fragmentului, 6 cm, lățimea maximă, 4,1 cm; grosimea maximă la bază (deasupra taliei), 2,2 cm; grosimea la partea superioară, circa 1 cm; grosimea pe marginea exterioară, 0,4—0,5 cm. Pe o adîncime de 1—2 mm, peretele este ars la roșu; restul este negru-cenușiu. Suprafața e brună-roșie. Nu se mai păstrează substanță albă de incrustație.

Pe piept se văd exact aceleași elemente ca și la exemplarul precedent: un cîrlig spiralic dintr-un pandantiv-ochelari agățat de gît, avînd deasupra lui o gropiță imprimată circular și înconjurată de un cerc de găurele împunse individual; două linii arcuite, una mai mică (în care

întepăturile abia se pot vedea), însoțită de o serie de liniuțe paralele. a doua mai simplă și mai groasă, în care tehnica împunsăturilor se vede mai bine, sub care au fost desenați nouă fluturași dubli (se văd patru întregi și o jumătate din acela central, mai mare). Traseul brațelor este indicat de asemenea printr-un șir de liniuțe paralele, la început orizontale dar apoi, pe măsură ce se arcuiește brațul, verticale; mîna este indicată prin cinci liniuțe întepate orizontal-paralele și despărțită de brațe prin cinci linii verticale paralele.

Pe spinare se văd cozile părului — cele două laterale în zig-zag, iar aceea centrală perfect verticală — realizate cu un instrument cu două vîrfuri fine paralele și terminate toate cu cîte o gropiță imprimată. O singură linie împunsă, însoțită de gropițe împunse în șir, coboară de pe umeri (fără legătură cu acelea de pe piept) și se arcuiește pe toată spinarea.

Înainte de a ne ocupa cu problema mai complexă pe care o pune forma acestor statuete, este necesar să ne oprim asupra diferitelor elemente ale ornamentării lor și să încercăm o grupare după rostul și semnificația lor, tocmai pentru că ele nu pot fi considerate în nici un caz ca simple «ornamente» ale statuetelor. Într-adevăr, așa precum am spus în treacăt în partea de început a acestui capitol, și cum am spus de altfel și acum cincisprezece ani¹, alături de cîteva elemente care redau în chip stilizat detalii somatice, și alături de altele și mai numeroase care reproduc podoabele purtate de contemporane, sînt și unele care se referă atît la diferite piese de îmbrăcăminte, cît și la decorul acestora.

Detaliile somatice redade prin ornamentarea statuetelor nu sînt prea numeroase. Aproape toate exemplarele la care s-a păstrat și capul prismatic au fața anterioară a acestuia acoperită de un desen stilizat oarecum în formă de «liră», desen care indică ochii, nasul și gura. Este adevărat că uneori mai sînt și alte detalii: două puncte pentru ochi, una sau două liniuțe orizontal-paralele pentru gură, precum și alte mici adaosuri; în linii generale însă nu se poate vorbi de vreo deosebire categorică între felul cum sînt redade organele feței la diferitele statuete de la Cîrna și la marea majoritate a statuetelor cîmpurilor de urne (și așezărilor) aparținînd acestei culturi. Cu toate acestea, statuetele de la Cîrna prezintă deosebiri mai accentuate în această privință, atît față de statueta celebră de la Kličevac², cît și față de unele dintre piesele descoperite în Banatul iugoslav³. Într-adevăr, după cum se știe, statueta de la Kličevac, avînd un cap mai puțin stilizat decît al statuetelor noastre, are totodată și indicarea mai amănunțită, mai completă și mai aproape de realitate a tuturor organelor feței, iar unele dintre statuetele cu capul modelat mai realist și cu nasul «en bec d'oiseau» au ochii indicați prin cîte un cerc concentric cu punct la mijloc⁴. În ceea ce privește urechile, n-am putea afirma că ele au fost indicate anume pe vreunul dintre exemplarele de la Cîrna, deși două dintre ele (nr. 5 și nr. 9) poartă pe părțile laterale ale capului prismatic cîte un ornament care ar putea să indice tot atît de bine urechile ca și podoabe de păr de deasupra urechilor.

Brațele sînt indicate în majoritatea cazurilor printr-o îngroșare și reliefare a marginii laterale a bustului statuetelor, care ia uneori forma unei adevărate benzi în relief; aproape în toate aceste cazuri, brațele se termină prin mîinile reprezentate cu — sau mai bine zis prin — trei, patru sau cinci degete, indicate prin linii împunse orizontale paralele pe pîntece, puțin deasupra mijlocului. Uneori mîinile sînt puțin arcuite în sus și fără

¹ Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*

² Dintre nenumăratele ei reproduceri, o cităm pe aceea din Hoernes-Menghin, *Urgeschichte d. bild. Kunst*, 1925, p. 409, ca mai accesibilă.

³ Vezi de ex. F. Milleker, *Idole de Vrșac*, în *Starinar*, seria III, vol. II, 1923, pl. I.

⁴ I. Petrovič, *Votivna količa iz Duplijaže*, în *Starinar*, seria III, V, 1928—1930, p. 21—28, pl. IX—X.

degete (nr. 9), iar la o singură statueta (exemplarul fragmentar de la Muzeul din Craiova; nr. 13), în locul obișnuitei arcuiri ușoare, brațele sînt îndoite puternic din cot și se ridică pe piept, așa încît mîinile se află chiar în centrul bustului. La alte trei exemplare (nr. 3, 4 și 8), traseul brațelor nu mai este indicat decît în parte sau deloc prin reliefarea marginilor laterale ale bustului, ci prin cîte o linie împunsă de-a lungul acestor margini, care se răsuște jos chiar în formă spiralică. La două dintre statuete (nr. 2 și nr. 5), banda reliefată de-a lungul laturilor se continuă și se închide sub gît, formînd astfel un fel de ramă întreruptă numai pe pîntece și care închide întreg mijlocul bustului statuetelor. Alteori (fragmentele nr. 11, 14 și 15), traseul brațelor n-a fost indicat decît printr-o serie de liniuțe orizontal-paralele, urmînd traseul arcuit al laturilor bustului și terminîndu-se pe pîntece cu cele cinci degete ale mîinii. De fapt însă, cred că se poate spune că toate aceste detalii nu indică decît în chip *indirect* brațele statuetelor, căci ele stau în legătură cu decorul mîneșilor bluzei și numai pentru că traseul acestora din urmă este în chip firesc însuși traseul brațelor, putem spune că brațele sînt și ele indicate. De aceea cu privire la ornamentarea diferită a mîneșilor ne vom opri mai jos cînd vom discuta și aspectul «costum» al acestei probleme. La alt exemplar (nr. 8), traseul brațelor este ușor reliefat numai la partea inferioară, iar în locul liniei împunse (care la alte statuete indică brațele) și a liniuțelor paralele care reprezintă mîinile cu degetele, au fost desenate exclusiv două linii curbe cu ambele capete răsucite spiralic. Numai poziția acestor linii ne face să le considerăm drept o manieră mai puțin obișnuită de a reprezenta brațele, deoarece forma lor este aceea a unora dintre colierele întîlnite pe pieptul multor statuete; pe de altă parte, răsucirea spiralică de la bază ar putea reprezenta și manșeta largă a mîneșii, așa cum vom vedea mai jos.

Părul nu este niciodată omis, dar poate fi observat numai pe ceafă și pe spinare, și niciodată pe cap propriu-zis. Într-adevăr, chiar atunci cînd prisma care ține loc de cap este mai amplă și retezată orizontal la partea superioară, nu se găsește deasupra «frunții» sau pe creștet nici un fel de indicație a părului; căci nu cred că șirul de puncte și liniile ce însoțesc orizontal, de jur împrejur, marginea superioară a capului, stau în legătură cu reprezentarea părului. Desigur că ne-am putea gândi și la o coadă răsucită în jurul capului, dar întrucît cozile de pe spate sînt realizate într-o manieră diferită, și uneori nu se leagă direct de șirul de puncte și de linii, mi se pare mai probabil că acestea din urmă constituie indicația unui obiect de podoabă (diademă) asupra căruia vom reveni mai jos. Reprezentarea părului se face de multe ori prin trei șuvițe paralele ce coboară de sub șirul de puncte și de sub liniile de pe cap (diadema) pînă pe mijlocul spinării, unde vîrfurile șuvițelor se termină în diferite feluri; exemplarele la care această terminație ia forma unor cîrlige spiralice sînt desigur cele mai interesante, deși nu sînt și cele mai numeroase. La alte statuete, părul a fost indicat printr-o singură șuviță bifurcată sau trifurcată la partea inferioară, după cum la altele există mai multe șuvițe, deși nu întotdeauna toate sînt de același fel. Mi se pare însă neîndoielnic că diferitele șuvițe, indiferent în ce manieră au fost desenate, reprezintă cozile în care era împletit părul. De altfel, chiar această constatare este unul dintre motivele pentru care nu credem că șirul orizontal de puncte și liniile ce înconjură marginea de sus a capului ar putea reprezenta și ele o coadă răsucită în jurul capului; de aceea preferăm interpretarea acestora drept diademă. Numai într-un singur caz — exemplarul nr. 5 — liniuțele verticale ușor piezișe trasate deasupra celor două linii împunse ce înconjură orizontal marginea superioară a capului ne-ar putea face să ne întrebăm dacă ele nu reprezintă cumva părul; dar tocmai faptul că aceste liniuțe n-au fost trasate și pe porțiunea dinspre spate

ni se pare un argument convingător în sprijinul unui răspuns negativ la această întrebare, așa încît și aceste liniuțe trebuie considerate ca făcînd parte din reprezentarea diademei. Pe de altă parte, nu mi se pare deloc exclus ca acele cîrlige spiralice de la vîrfurile unora dintre șuvițele-cozi să reprezinte diferite pandantive, fie inele pentru bucle, fie chiar pandantive în formă de ochelari agățate la vîrfurile cozilor. Amintim de altfel și aci că aceeași manieră de a indica părul se întîlnește și la fragmentele de statuete cu capul modelat aparte; nu putem ști însă dacă șuvițele-cozi porneau chiar de pe capul mobil, sau se limitau numai la spina-re.

Tot ca detalii anatomice consider și proeminențele laterale modelate la partea superioară a rochiei-clopot. De vreme ce nu ne putem gîndi la un simplu capriciu al modelatorilor, mi se pare că singura interpretare plauzibilă care se poate da acestor proeminențe este aceea a unei reprezentări excesiv de accentuate a șoldurilor, chiar dacă nu toate statuetele de la Cîrna (și din alte necropole și așezări aparținînd aceleiași culturi) au asemenea proeminențe la șolduri. Este adevărat că am putea avea în vedere eventual și altă interpretare a acestor proeminențe, considerîndu-le drept reprezentarea unor pafte purtate pe fuste, dar poziția lor laterală mă face să nu mă opresc la această soluție.

Din descrierile amănunțite ale tuturor statuetelor de la Cîrna a rezultat că lipsesc orice detalii care să precizeze sexul lor. Nici una dintre aceste statuete — pe care noi le considerăm exclusiv feminine — nu poartă indicația în relief a sînilor. La Cîrna lipsește aproape întotdeauna și reprezentarea sînilor prin desene împunse, întîlnită în alte locuri¹; singurele excepții ar putea să fie fragmentele descrise la nr. 14 și 15, la care se poate vedea destul de sus sub gît — alături de pandantivul-ochelari păstrat numai în parte — o gropiță circulară adînc imprimată, înconjurată de un cerc de puncte. Uneori astfel de ornamente plasate pe bust au fost socotite drept reprezentarea sînilor statuetelor², ceea ce pare verosimil pentru exemplarele respective, ținînd seama de poziția acestor «ornamente», cu totul firească în acele cazuri. Trebuie să ne întrebăm însă dacă plasarea lor așa de sus la exemplarele de la Cîrna se poate atribui numai unei relative neîndemînări a meșterului, stînjinit și de bogăția celorlalte desene de pe bustul statuetei, sau faptului că ele au fost considerate de meșterul respectiv drept simple motive decorative ale costumului și nu drept indicarea sînilor.

În această ordine de idei, nu mi se pare fără importanță faptul că asemenea gropițe imprimate, înconjurate de cîte unul sau mai multe cercuri de puncte împunse, se întîlnesc destul de frecvent pe rochia-clopot a statuetelor (nr. 2 și 4), indicînd desigur detalii de ornamentare a costumului, asupra cărora vom reveni mai jos. Cu alt prilej (nr. 4), o asemenea gropiță imprimată și înconjurată de un cerc de puncte împunse este plasată chiar pe mijlocul pieptului și reprezintă cu siguranță un pandativ metalic, iar statueta cea mai mare descoperită la Cîrna (nr. 9) are desene de acest fel pe laturile capului, indicînd urechile sau, mai probabil, tot pandantive. De aceea nu se poate afirma că oricîte ori întîlnim cîte două motive de acest fel dispuse simetric pe piept, ele ar trebui să reprezinte neapărat sînii statuetelor. Oricum ar fi, chiar fără indicația sînilor, noi nu avem însă nici o rezervă în ceea ce privește sexul statuetelor de la Cîrna și le considerăm drept reprezentări plastice feminine, al căror rost și a căror semnificație le vom discuta mai jos.

★

Trecînd acum la aspectul *costum* și *podoabe* din decorul statuetelor, nu greșim spunînd că de cele mai multe ori s-ar putea încerca ușor o distincție între ceea ce trebuie

¹ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 251 și urm.;
v. de ex. fig. 20/3, p. 283 etc.

² *Ibidem*, p. 287.

interpretat drept detaliu al costumului propriu-zis și elementele decorative care reprezintă obiecte de podoabă. Dar nu cred că este bine să facem o despărțire prea categorică, deoarece la orice port popular podoabele fac parte integrantă din costumul respectiv și nu pot fi privite în chip izolat. Ca să nu mă refer decît la un exemplu, este știut că și astăzi salba de galbeni face parte integrantă din costumul respectiv.

Diadema pe care o reprezintă șirul de puncte și liniuțe ce încinge partea superioară a capului face parte tocmai dintre acele podoabe care trebuie considerate ca o parte integrantă din costum. Felul destul de simplificat în care este reprezentată această diademă pe statuetele de la Cîrna nu ne îngăduie însă să discutăm pe larg acest detaliu. La marea majoritate a statuetelor, indicarea diademei se rezumă la un șir orizontal de puncte-gropițe. La unele exemplare, deasupra acestui șir de puncte se află încă unul, dar numai pe față. În sfîrșit, la un alt exemplar diadema este indicată prin două linii paralele, ușor împunse, avînd deasupra acele liniuțe-crestături verticale amintite mai sus (nr. 5) și pe care le-am pus tot în legătură cu diadema. Ținînd seama de faptul că aceste liniuțe verticale nu se găsesc și la spate, am putea trage concluzia că diadema — uneori o simplă bandă îngustă (metalică sau de țesături), iar alteori mai lată — era cîteodată mai înaltă în față și pe cele două laturi decît la spate. Aceste ipoteze nu sînt însă în chip firesc decît încercări de a lămuri mai amănunțit problema, fără a se putea afirma cu certitudine altceva decît că printre podoabele costumului feminin al epocii se afla și o diademă¹.

În legătură cu bustul statuetelor, am constatat cu prilejul descrierii fiecărei piese că la cîteva dintre exemplare atîrnă de gît, legate de un «șnur», pandantive în formă de ochelari. «Șnurul» respectiv nu este însă întotdeauna petrecut după gît cum ar fi normal, deoarece numai un singur exemplar are redat în chip clar șnurul de jur împrejurul gîtului (nr. 6), în timp ce la celelalte exemplare cu pandantive la gît, șnurul nu este desenat decît pe fața anterioară a statuei. În ceea ce privește pandantivul în sine, nu e nevoie să intrăm într-o discuție prea amplă, deoarece se știe că pandantivele metalice în formă de ochelari apar în Europa centrală încă din perioada eneolitică și dăinuiesc de-a lungul întregii epoci a bronzului, așa încît ele erau folosite și în perioadele cărora le aparțin statuetele noastre. Nu este deci nici o mirare că întîlnim asemenea pandantive pe statuete — și oricît am fi înclinați să credem că uneori nu se poate vorbi de o identificare categorică a diferitelor desene cu obiecte reale, în cazul de față nu putem avea nici o îndoială că este vorba de reprezentarea destul de exactă a pandantivelor metalice în formă de ochelari. Faptul că același motiv al «pandativului-ochelari» se întîlnește și în alte părți ale costumului, după cum este și un motiv folosit și pentru decorarea ceramicii, nu contrazice concluzia noastră de mai sus. Pe de altă parte, pandantivele acestea pot fi uneori desenate mai complicat, luînd chiar forme hibride (vezi statueta nr. 1), dar aceasta nu se datorește decît unei stilizări prea accentuate a elementelor reale pe care meșterul respectiv voia să le reprezinte.

În ceea ce privește colierele desenate pe statuetele noastre, problema este puțin mai complicată. Într-adevăr, sînt cazuri cînd nu mi se pare deloc îndoielnic că unele dintre motivele ornamentale de pe pieptul statuetelor trebuie considerate drept reprezentarea unor coliere metalice purtate de «elegantele» epocii. Dacă ne referim, de

¹ Diadema exemplarului de la Kličevac este mult mai amănunțit desenată, iar stilizarea nu mai merge pînă la arbitrar, așa cum se întîmplă la exemplarele de la Cîrna și din celelalte așezări și necropole similare; de aceea

reconstituirea unei diademe de tipul aceleia de pe capul statuei de la Kličevac ar comporta mult mai puține elemente ipotetice.

pildă, la statueta nr. 1, constatăm că atît pe piept cît și pe spate pare a fi desenat un colier-torques, cu capetele răsucite spiralic spre interior, însă fără a fi petrecute după gît, așa cum ne-am aștepta. Cu toate acestea, nu putem crede că aceste motive ar sta în directă legătură cu costumele propriu-zis (bluza), așa încît socotim că descrierea lor drept coliere este justă, tocmai fiindcă în epoca respectivă colierele metalice erau frecvente și la Dunărea de mijloc. De altfel și statueta nr. 9 are un asemenea colier la gît, între capetele lui spiralice fiind desenat încă un pandantiv.

Ceva mai dificilă pare interpretarea unui alt element «decorativ» întîlnit de foarte multe ori. Ne referim la linia împunsă simplă sau dublă, care coboară de pe umeri și se arcuiește pe de o parte pe piept, pe de altă parte pe spinare, chiar dacă între linia de pe piept și aceea de pe spinare nu se face decît rareori legătura pe umărul statuetei. S-a spus că această linie ar trebui să reprezinte marginea superioară a bluzei (sau a rochiei)¹, ceea ce ne duce implicit la concluzia că — oricît am ține seama în chip firesc și de elementul stilizare — elegantele epocii aveau un decolteu foarte exagerat. Este adevărat că acest lucru nu are de ce să ne surprindă, dacă ne gîndim că statuetele minoice, al căror tip a stat indiscutabil la baza statuetelor culturii cîmpurilor de urnă, erau reprezentate cu pieptul gol, tocmai fiindcă acesta era costumele epocii. De altfel acest lucru ar constitui o explicație mulțumitoare și pentru faptul că sîni în formă de gropiță încercuită de puncte se află deasupra liniei în discuție. Totuși nu sîntem atît de siguri că linia arcuită amintită mai sus trebuie pusă întotdeauna și exclusiv în legătură cu decolteul costumei statuetelor, și iată de ce. Una dintre statuete (nr. 2), precum și două dintre fragmente (nr. 14 și 15) au pe piept două linii puternic arcuite (care de altfel acoperă întreaga suprafață a bustului, de sub pandantivul de la gît și pînă la mîini), în timp ce pe spinare au numai cîte o singură linie arcuită. Este firesc deci să ne întrebăm care dintre aceste două linii arcuite de pe piept constituie marginea decolteului și ce reprezintă cealaltă? Căci dacă pentru alte cazuri — cînd în locul liniei arcuite ce coboară pe piept, se află o linie ce mărginește aproape în cerc conturul brațelor (nr. 5), sau cînd capetele liniei de pe spate se ridică pînă aproape de diadema de pe cap și închid aproape ca într-un cerc coadele părului (nr. 9) — avem dreptul să ne gîndim la o stilizare excesivă care nu poate influența în chip hotărîtor interpretarea noastră, nu același lucru îl putem spune și pentru dublarea liniei arcuite de pe piept. De aceea este firesc să presupunem că aceste linii arcuite de pe piept reprezintă, cel puțin în unele cazuri, cu totul altceva decît marginea decolteului bluzei (și pe piept și pe spate) și anume un colier simplu sau dublu, după numărul liniilor întîlnite. În sprijinul acestei interpretări ni se pare că pledează — pe lîngă dublarea liniei — încă două fapte. În primul rînd, este clar că cel puțin la unele dintre statuete aspectul acestei linii curbe arcuite în jos face impresia mai degrabă a unui colier cu diferite pandantive decît a marginii superioare a bluzei (exemplarul nr. 3). În al doilea rînd, pe absolut toate liniile arcuite la care ne referim, sînt prinse o serie de desene, dintre care numai unele ar putea fi puse necondiționat în legătură cu ornamentele trasate pe bluză, și anume șirul de puncte ce însoțește de foarte multe ori linia arcuită, precum și șirul de linii paralele care înlocuiește uneori șirul de puncte. În schimb, desenele în unghi — numite de noi «fluturași» —, prinse pe linia sau pe liniile arcuite de pe piept, precum și șirul de gropițe, uneori destul de mari, ce însoțesc arcul de pe spinare, par mai degrabă să reprezinte pandantive decît ornamentele cusute ale bluzei. Într-adevăr, acești fluturași ar putea

¹ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 297.

fi foarte bine o stilizare a unor pandantive metalice, frecvent întâlnite în epoca mijlocie și târzie a bronzului, tăiate dintr-o foaie de bronz în formă de bandă în unghi, uneori cu capetele ușor întoarse în sus, alteori cu capetele întoarse înăuntru, dar, destul de des, și mai simple, fără această răsucire a capetelor¹. Iar când fluturașii sînt dubli, este verosimil să credem că pandantivele de acest fel erau prinse cîte două unul sub altul, mai ales dacă ținem seama de faptul că toate exemplarele metalice descoperite în diferitele așezări și necropole sînt prevăzute cu o gaură la mijloc, tocmai spre a putea fi agățate. Este adevărat că același motiv ornamental se întâlnește uneori și pe rochiile statuetelor (nr. 3), precum și pe unele vase, dar nu credem că faptul acesta poate fi un argument împotriva interpretării noastre, deoarece, pe de o parte, aplice metalice de aceeași formă puteau fi cusute și pe alte piese ale costumului, iar în același timp un motiv decorativ cu o anumită semnificație își putea pierde uneori această semnificație, rămînînd un simplu motiv decorativ ca oricare altul. Folosirea aceluiași motiv decorativ și în ceramică nu contrazice nici el acest punct de vedere, căci între motivele decorative ale ceramicii figurează și desenul în formă de ochelari, despre care nu e nici o îndoială că derivă direct din pandantivele metalice de această formă. Cît privește gropițele destul de mari care înlocuiesc uneori pe spinare șirul de puncte ce însoțește linia arcuită, ele ar putea fi de asemenea considerate drept discuri-pandantive, atîrnînd de un șnur și formînd astfel un colier bogat, dar pot fi socotite și drept discuri prinse direct pe costum. Tot ca o interpretare stilizată a unor discuri-falere ar putea fi socotite și acele gropițe mai mari, imprimate cu o matriță cu mai multe cercuri concentrice în interior, și înconjurată de un cerc de puncte împunse, întâlnite în unele cazuri chiar pe mijlocul pieptului (nr. 4), alteori pe spinare (nr. 1); asemenea motive pot fi observate destul de des și pe rochia-clopot a statuetelor (nr. 2, 5 și 6), fiind similare întru totul acelor care, atunci cînd se găsesc cîte două așezate simetric pe piept, sînt considerate drept indicația sînilor, așa cum am văzut mai sus.

Oricum ar fi, chiar dacă liniile arcuite de pe piept și de pe spinare reprezintă exclusiv marginea decolteului bluzei, iar șirurile de puncte (și chiar de gropițe) ar trebui puse în legătură cu motivele decorative cusute pe pînză, desenele în formă de fluturași și alte cîteva mi se par mai degrabă indicarea stilizată a pandantivelor metalice, decît a unor motive țesute pe bluză.

În schimb, aproape totalitatea desenelor de pe brațele statuetelor trebuie considerate fără îndoială elemente decorative țesute pe pînza mîneșilor. Numai grupele de cîte 3—5 liniuțe verticale trasate pe cele mai multe exemplare chiar la capătul inferior al mîneșilor ar putea indica manșetele mîneșilor — element de port popular foarte frecvent întâlnit și astăzi în țara noastră, și chiar în regiunea Banatului și a Olteniei — sau, eventual, ar putea fi considerate drept reprezentarea unor brățări cu mai multe răsucituri spiralice, deoarece astfel de brățări de bronz erau frecvente în epoca mijlocie a bronzului².

¹ Pandantivele de acest fel sînt prea curențe, pentru a aminti prea multe exemple; cităm de aceea pe acelea de la Hampel, *Bronzkor*, pl. CCXXII/16,26.

² Amintesc aci că tov. Florea Florescu, de la Institutul de istoria artei al Academiei R. P. Romîne, mi-a arătat că pe mîneșile bluzelor (iiilor) costumului popular românesc, există un complex ornamental stereotip, compus din alțițe (pe umăr) în creș imediat în continuare 4—5 cm,

iar după aceea rîurile în jos pe mînecă, care se intrerup prin *brățară* (așa se cheamă manșeta), repetînd sau ornamentul de pe alțiță sau acela de pe gulerul cămășii. La *iia cu umăr* din sudul Transilvaniei, în locul alțiței (exact la înălțimea liniuțelor de pe statuetele de la Cîrna), apare un galon ornamental îngust, la înălțimea cotului alt galon ornamental, iar lingă încheietura mîinii *brățara* — toate acestea corespunzînd surprinzător de bine cu decorul de

Centura sau cingătoarea nu lipsește niciodată la statuetele de la Cîrna (pl. CLXII). Într-un singur caz ea a fost rezumată la o simplă linie împunsă ce înconjură talia statuetei (nr. 4), dar această piesă este chiar cea mai stilizată statueta din toate punctele de vedere. La toate celelalte exemplare, cingătoarea este o bandă lată indicată în diferite feluri — și care corespunde fără nici o îndoială unui brîu-cingătoare lată care făcea parte integrantă din costumul feminin al epocii. Cea mai simplă cingătoare lată este aceea a statuetei descrisă la nr. 10, și compusă din trei linii împunse orizontal-paralele, care înconjură talia statuetei, fără nici o întrerupere și fără nici o indicare a cataramii. Tot simplă este și cingătoarea fragmentului descris la nr. 12, constînd dintr-o bandă lată mărginită de ambele laturi de cîte o linie dublă împunsă și avînd în mijloc un șir de mici liniuțe verticale paralele, bandă care de asemenea încinge în chip uniform talia, fără indicația cataramii.

În schimb, la celelalte exemplare pe care se pot face observații cu privire la felul cum este reprezentată cingătoarea, banda se întrerupe la spate, unde se află și indicația foarte clară a cataramii sau a copcilor cu care cingătoarea era prinsă. Cingătoarea însăși este acoperită sau cu șiruri de împunsături paralele, sau cu liniuțe verticale sau piezișe paralele, trasate între liniile orizontale care indică marginile cingătoarei. Numai elementele pe care le avem la îndemînă — forma de bandă (uneori excesiv de lată, vezi nr. 9) și decorul — nu ne pot indica, firește, cu certitudine dacă avem de a face cu reprezentarea unor cingători metalice sau a unora textile. Dar întrucît cingătorii de bronz sînt cunoscute în perioadele mijlocii și tîrzii ale epocii bronzului din Transilvania și din R. P. Ungară, este destul de probabil că cel puțin unele dintre cingătorii statuetelor de la Cîrna reprezintă cingători metalice. Ar fi însă mai greu să precizăm în toate cazurile pe acelea care indică cingători metalice și pe celelalte care indică brîuri textile, ornamentarea lor neputînd fi întotdeauna concludentă. Unele dintre cataramile și copcile cu care sînt închise la spate cele două capete ale cingătorii ne pot fi de mult folos în această încercare. Iată, de pildă, cingătoarea statuetei nr. 9, extrem de lată pe față și pe laturi. Din felul în care banda lată se termină îndată ce trece de pe laturi pe spate, mi se pare că rezultă foarte clar că tocmai în acel punct se termină centura propriu-zisă, desenul de pe spatele taliei indicînd și o copcă desenată întocmai ca și cum ar fi vorba de unele copci cu cîrlig din zilele noastre. Dar atunci nu ne putem îndoii de faptul că această copcă, ca și banda respectivă de care este legată, au fost părți metalice cusute de restul cingătorii, care a putut fi lucrată din fire textile. Același lucru s-ar putea spune și despre statuetele nr. 3 și nr. 5, la care capetele benzii-cingătoare se opresc pe spate la oarecare distanță unele de altele, cataramile sau copcile respective fiind reprezentate prin cîte două linii vertical-împunse, la primul dintre aceste două exemplare adăugîndu-se și o linie orizontală care taie liniile verticale și face legătura dintre cele două capete ale cingătorii.

Statueta nr. 7 are și ea o cingătoare încheiată la spate cu o cataramă destul de complicată — un romb cu cîrlige spiralice la două dintre colțurile exterioare. Unul dintre capetele cingătorii se termină pe spate într-o manieră care ne face să ne gîndim că ar putea fi vorba aci de reprezentarea unei cingători metalice. Într-adevăr, cele două linii orizontale se termină răsucite în cîte un cîrlig spiralic, iar linia de mijloc se prelungește

pe brațele statuetelor noastre. Cît privește creștăturile continue de pe brațele unora dintre statuete, « ele ar putea reprezenta — spune tov. Florea Florescu — creșturile mine-

cilor lungi, iar nu motivele ornamentale țesute, creșturi care s-au păstrat pînă în epoca contemporană în Carpații meridionali ».

ceva mai mult pe spate spre «catarama» descrisă mai sus și se termină într-o limbă relativ ovală, înconjurată de un șir de puncte și avînd la mijloc o gropiță imprimată. Dar în felul acesta, capătul din stînga al cingătorii seamănă perfect cu felul în care se termină tot în partea stîngă capetele centurilor altor trei statuete: nr. 1, nr. 2 și nr. 6. Într-adevăr, în timp ce capătul din dreapta al cingătorilor se termină simplu prin închiderea arcuită a benzii care desenează cingătoarea, capătul din stînga este ceva mai deosebit, ca un fel de cap de șarpe lungueț și îngroșat la mijloc — iar la unul dintre exemple (nr. 1) chiar cu două asemenea umflături în continuare. În mijlocul umflăturilor se află cite o gropiță imprimată, uneori înconjurată de cite un cerc special de puncte împunse (nr. 1), alteori înconjurată de punctele împunse în liniile de bordură ale cingătorii, care se închid în jurul ei. Socotesc că nu poate fi însă nici o îndoială că această terminație în formă de cap de șarpe a uneia dintre capetele cingătorii (întotdeauna capătul din stînga) reproduce aproape fidel o cingătoare metalică. Căci pe unele dintre cingătorile de bronz ale epocii mijlocii a bronzului din R. P. Romîna și R. P. Ungară se află desene incizate în formă de capete de șarpe, avînd în mijlocul umflăturii finale o mică proeminență în relief, iar în celelalte umflături cite două și chiar trei asemenea mici proeminențe¹. De altfel putem preciza că în afară de această asemănare generală, capătul de două ori umflat al cingătorii statuetei nr. 1 este aproape identic cu motivul în formă de «capete de șarpe» repetate de pe una dintre cingătorile de bronz amintite².

În sfîrșit, pentru a nu stăruî prea mult asupra acestei probleme, mai amintim numai cîteva detalii. Faptul că de cele mai multe ori traseul centurii este indicat prin trei linii paralele împunse, sau prin cite două linii împunse pe laturi și una incizată la mijloc, nu este o simplă născocire decorativă a meșterului, ci reproduce de asemenea felul în care erau decorate unele dintre cingătorile de bronz ale epocii, ajunse pînă la noi. Printre acestea din urmă figurează într-adevăr și centuri al căror decor constă din trei șiruri de puncte «en repoussé» — două aproape de margini și unul pe mijloc³ —, după cum s-au găsit și centuri care, pe lîngă șirurile de puncte foarte mărunte, au pe mijloc și o linie reliefată tot prin procedeul «en repoussé»⁴ — reprezentînd în linii generale, după părerea noastră, prototipurile după care s-au inspirat meșterii cînd au desenat centurile mai sus amintite. De altfel există și centuri de bronz cu ornamentare mai complicată⁵, care poate fi pusă în legătură cu centurile mai late și mai bogat decorate ale unora dintre statuetele de la Cîrna. Socotim însă că cele arătate pînă aci sînt suficiente pentru a justifica cele două concluzii la care ne-am oprit noi în această privință: 1) diferitele feluri în care sînt reprezentate centurile pe statuetele de la Cîrna nu se datoresc fanteziei meșterilor respectivi, ci corespund unor elemente reale ale costumului feminin al epocii; 2) cel puțin o parte dintre modelele imitate cu prilejul realizării statuetelor erau centuri metalice, deși desigur nu se poate afirma aceasta despre totalitatea lor.

¹ Hampel, *Bronzkör*, pl. LXXXI/3; pl. CXXXII/5—7.

² *Ibidem*, pl. LXXXI/3 și pl. CXXXII/6—7. O centură similară a fost publicată de M. Roska (*Der bronzene Schatz von Tetétlen*, în *Dolgozatok—Szeged*, IV, 1928, p. 244—256) și datată în Hallstattul timpuriu. K. Willvonseder a atîtat însă pe bună dreptate (*Zur Datierung des Bronzegürtels von Tetétlen*, în *Dolgozatok—Szeged*, XI, 1935, p. 223—226) că cingătoarea de bronz nu a putut fi găsită împreună cu celelalte obiecte publicate de Roska, deoarece vasele sînt într-adevăr din Hallstattul timpuriu, pe cînd centura

este mai veche și anume din faza IIb—IIla a bronzului (după cronologia Reinecke). Exemplele indicate de Willvonseder sînt cu totul convingătoare, așa încît nu este nici o îndoială că asemenea centuri datează din bronzul mijlociu, fapt important și pentru datarea statuetelor și implicit a mormintelor de la Cîrna.

³ Hampel, *Bronzkör*, pl. CXXI/5—6.

⁴ *Ibidem*, pl. CXXI/2.

⁵ *Ibidem*, pl. CL/1—7 etc.

Trecînd la ultima parte a costumului statuetelor — și anume la așa-numita rochie în formă de clopot —, trebuie precizat că, deși noi înșine am folosit această expresie în chip constant, ne întrebăm dacă forma de clopot nu reprezintă partea inferioară a unei cămăși, mai degrabă decît o fustă sau o rochie propriu-zisă, tocmai pentru că și portul popular cunoaște în special cămașa dintr-o singură bucată care ține astfel loc și de bluză și de foi. Pe de altă parte, așa cum a reieșit în chip clar din descrierea noastră amănunțită și cum se poate vedea ușor din reproducerile statuetelor, rochia clopot este întotdeauna împărțită, din punct de vedere al decorării ei, în două zone net distincte: fața și spatele; linia de despărțire a acestor două zone se află situată în dreptul proeminențelor care indică șoldurile la cele mai multe dintre exemplare, sau ceva mai spre spate. Nici faptul acesta nu credem că poate fi socotit întîmplător. Căci, pe de o parte această deosebire categorică de ornamentare între fața și spatele « rochiei-clopot », iar pe de altă parte felul în care este decorat *întotdeauna* spatele, dovedește că această ornamentare reprezintă două piese distincte ale costumului feminin al epocii, care acopereau cămașa lungă: una pentru față (pe care am asemui-o cu catrința zilelor noastre) și alta pentru spate.

Dacă ne referim la partea din față a « rochiei » — adică la catrință — constatăm că dintre cele zece exemplare întregi și întregite pe care le avem de la Cîrna, nouă au un element comun foarte caracteristic: banda lată de circa 1 cm, care secționează orizontal în două părți relativ egale întreaga catrință. Chiar dacă ornamentarea acestei benzi nu este întotdeauna aceeași, nu e nici o îndoială că procentul de 90% pe care îl reprezintă exemplarele la care această bandă se întîlnește indică existența unei asemenea benzi decorative și pe catrința femeilor epocii. De altfel nu este lipsită de interes nici constatarea că, din mulțimea de elemente decorative și mai ales de variante pe care le puteau folosi meșterii decoratori ai statuetelor pentru aceste benzi, au folosit numai trei: spirale în S culcate (în special în șir continuu, deci îmbrucate), spirale meandrice, duble sau simple, și, în al treilea rînd, liniuțe paralele împunse vertical¹. Al doilea element decorativ al catrinței, care se întîlnește pe cele mai multe exemplare, este desenul situat la partea superioară, imediat sub centură: la șase dintre statuetele de la Cîrna se află aci cîte un triunghi hașurat pieșiz, cu liniile laterale prelungite și răsucite spiralic, desenul fiind uneori mai complicat și luînd înfățișarea unui desen în formă de M (de exemplu la nr. 3); la un exemplar avem un desen în formă de romb (nr. 4), la altul în formă de bandă în X (nr. 5), în timp ce la două lipsește (nr. 1 și 6). Faptele acestea arată desigur că în realitate pe catrință era țesut de obicei un asemenea model la partea ei superioară. Pe de altă parte, numai la două exemplare (nr. 1 și nr. 10) zona inferioară a catrinței este decorată aproape identic cu aceea superioară, dar și aci cu excepția firească a decorului central de la partea superioară a statuietei descrise la nr. 10, care nu se regăsește niciodată și pe zona inferioară². Marginea inferioară a clopotului este însoțită întotdeauna cel puțin de un șir de puncte, la care se adaugă și alte motive, pe care nu le mai amintim din nou. Atunci cînd acest ornament de margine se continuă

¹ Dar și acest element decorativ corespunde, după cum ne-a indicat colegul Florea Florescu, unui detaliu al costumului popular românesc. Într-adevăr, « banda lată orizontală de pe catrința portului românesc se deplasează de-a lungul veacurilor, fiind situată mai sus la catrințele mai vechi și coborînd treptat chiar pînă la marginea inferioară la costumele recente ».

² De vreme ce interpretăm toate elementele decorului rochiei statuetelor ca ornamente ale costumului respectiv, se înțelege de la sine că nu ne-am putea gîndi să considerăm acest triunghi drept reprezentarea tradițională a triunghiului sexual, așa de frecvent întîlnită în plastica neolitică a regiunii carpato-danubiano-balcanică.

neîntrerupt în jurul întregii baze a statuetei, el trebuie considerat în chip firesc ca reproducând un decor de bordură al cămășii. Dimpotrivă, atunci cînd desenul de margine nu se întâlnește decît în față, răsucindu-se spiralic în sus, pe cele două laturi, este clar că el trebuie interpretat exclusiv ca un decor al marginii inferioare a catrinței. Tot ca un motiv de margine al catrinței, de data aceasta pentru marginile laterale, trebuie interpretată și banda verticală, umplută cu un șir de spirale îmbucate, ce coboară de sub șolduri și desparte net decorul catrinței de ornamentarea de pe spate la exemplarul nr. 7. Fără să mai stăruim asupra diferitelor elemente decorative ale catrinței — descrise detaliat pentru fiecare statueta în parte — este destul să spunem că, potrivit punctului de vedere repetat de cîteva ori mai sus, ele nu pot fi interpretate decît ca ornamente ale catrințelor epocii. Faptul că unele dintre ele ar putea să utilizeze unele aplice metalice prinse pe țesătură nu contrazice această concluzie. Iar împrejurarea că cele mai multe — dacă nu toate — dintre motivele decorative simple sau combinate, întîlnite pe catrințe, sînt în esență aceleași și pe olăria necropolei și a epocii respective nu înseamnă decît că repertoriul motivelor ornamentale al acestei culturi nu era prea amplu în ceea ce privește motivele de bază, chiar dacă variantele sînt foarte numeroase.

În ceea ce privește ornamentarea spatelui « rochiei-clopot », ea este foarte unitară, avînd ca element esențial franjurile verticale, care nu ajung decît rareori pînă la « baza » clopotului. Este adevărat că niciodată franjurile de pe o statueta nu sînt toate identice, unele fiind realizate prin cîte o linie simplă împunsă, altele prin linii duble împunse, după cum unele au capetele inferioare răsucite spiralic, altele bifurcate și altele simple. Deosebit de semnificativ este faptul că la cel puțin șapte dintre cele 10 exemplare întregi și întregite (nr. 1, 3, 4, 5, 7, 8 și 9) franjurile din mijloc formează o grupă unitară și deosebită de celelalte, ba chiar sînt legate uneori orizontal între ele prin două-trei liniuțe împunse. Dacă în linii generale se poate vorbi de o oarecare simetrie în ceea ce privește franjurile și celelalte motive decorative ale spatelui statuetei, în două cazuri avem de-a face și cu elemente care contrazic această simetrie. La statueta nr. 1, sub șoldul stîng, se află împunsă o liniuță de pe care pornesc în ambele laturi cîrlige spiralice, iar la statueta nr. 3, între ultimele două franjuri din dreapta, se află o serie de trei motive în formă de « fluturași » sau « săgeți ».

Ce ar putea însă reprezenta toate aceste franjuri care constituie elementul de bază al decorului de pe spatele « rochiei-clopot » a statuetelor, dacă nu o caracteristică specifică a costumului respectiv, care — în afară de cămașă — se compunea din două piese separate în loc de fusta unitară? Și dacă este așa, este firesc să spunem că, alături de catrința din față, avem pe spate o piesă similară celui « opreg » tipic costumelor bănațene, cu franjuri ce atîrnă pînă aproape de poalele cămășii, iar la mijloc o catrință îngustă cu ciucuri. Oricît de surprinzătoare ar putea părea în primul moment această apropiere între costumele de acum cîteva mii de ani și costumele epocii noastre, ea este reală, căci astfel de franjuri nu constituie un element comun diferitelor costume populare din zilele noastre, ci se întîlnesc numai în unele dintre regiunile Banatului — adică tocmai acolo unde a fost unul dintre cele mai importante centre ale culturii cîmpurilor de urne din epoca bronzului dunărean¹.

Rezumînd cele arătate mai sus în legătură cu semnificația elementelor decorative întîlnite pe statuetele de la Cîrna, putem spune că o bună parte dintre acestea stau în

¹ Grupa centrală de franjuri legate între ele, pe care am numit-o « catrință » tot potrivit indicațiilor primite de la Florea Florescu, reprezintă de fapt « o catrință de

tip îngust (circa 25 cm lățime), păstrată în Banat și în Munții Apuseni și căreia, în unele părți din Banat, i se spune opreg ».

legătură cu costumul epocii, așa cum de altfel am arătat și noi cu alt prilej ¹, ca și alți cercetători înainte și după noi ². Este de altfel de la sine înțeles că nu putem împărtăși părerea acelor arheologi care au negat legătura dintre ornamentarea acestor statuete și elementele reale anatomice, de costum și de podoabă, atribuind totul exclusiv imaginației meșterilor respectivi ³. Deosebit de important este tocmai faptul că unele dintre elementele componente ale costumelor epocii bronzului au putut fi legate direct și nesilit de elementele componente ale portului popular al zilelor noastre dintr-una din regiunile în care — așa cum am spus — cultura cîmpurilor de urne a epocii bronzului și-a avut centrul de înflorire.

Înainte de a trece la discutarea problemei formei statuetelor de la Cîrna, se cuvine să facem o scurtă cercetare pentru a vedea în ce măsură elementele decorative de pe statuetele noastre se întîlnesc și în plastica altor necropole și așezări aparținînd aceleiași culturi.

Bineînțeles că nu ne putem gândi la o trecere în revistă a tuturor statuetelor de tipul acelor de la Cîrna din cuprinsul întregii arii de răspîndire a culturii cîmpurilor de urne din epoca bronzului dunărean, pentru a găsi toate analogiile decorului statuetelor noastre, căci asemenea amplă cercetare ne-ar duce prea departe. În al doilea rînd, elementele decorative folosite pentru statuete se întîlnesc aproape toate și în ceramica acestei culturi — unde rolul lor a rămas pur decorativ — și ca atare este clar că ele reprezintă un bun comun al unora dintre grupele regionale ale culturii cîmpurilor de urne. Totuși, cîteva indicații nu mi s-au părut lipsite de interes, deoarece ele subliniază unitatea de ordin general a decorului statuetelor acestei culturi.

O excepție o constituie în această privință statueta de la Kličevac, din păcate distrusă încă din 1914. Prin decorul propriu-zis și, într-o măsură destul de mare, și prin detaliile somatice ale jumătății superioare a corpului, această statueta reprezintă un *unicum* și se deosebește mult de celelalte statuete ale cîmpurilor de urnă. Tocmai de aceea nu socotim util să încercăm aci o precizare a trăsăturilor comune (foarte puține) și a celor deosebite (cele mai multe) dintre această piesă și acelea de la Cîrna. Pe de altă parte, există și statuete care, deși aparțin aceluiași tip general, au capul modelat « en bec d'oiseau », așa încît este natural ca la acestea organele capului să fie indicate în chip diferit. În schimb, la multe dintre statuetele de același tip, atunci cînd decorul nu este cu totul simplificat, întîlnim elemente comune, și tocmai asupra acestora dorim să ne oprim.

Indicarea « diademei » este destul de frecventă, fiind realizată fie printr-o singură liniuță punctată, fie prin mai multe linii paralele, unele incizate, altele punctate ⁴. Reprezentarea organelor feței printr-un motiv stilizat în formă de liră este relativ comună ⁵, deși la unele exemplare această « liră » este plasată ceva mai jos, fie încă pe cap ⁶, fie chiar pe partea superioară a pieptului⁷, cînd desigur semnificația ei originală s-a pierdut.

¹ Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 12 și urm.

² G. Wilke, *Pannonische Keramik*, în *Reallex. d. Vorg.*, X, p. 27.

³ N. Vulič, *L'idole de Kličevac et les idoles semblables*, în vol. *Księga Pamiatkowa... prof. Włodzimierz Deme-trykiwicz*, Poznań, 1930, p. 120—127.

⁴ M. M. Vassits, în *Starinar*, V, 1910, Belgrad, p. 1 și urm; v. pl. II/7 (Zuto Brdo) etc.

⁵ *Ibidem*, pl. III/16 (Kurbîn Grad) etc.

⁶ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. CI (Orșova), la mijlocul rîndului de jos. Trebuie precizat că Wosinsky a ilustrat fragmentele de statuete de la Orșova cu capul în jos.

⁷ *Ibidem*, tot de la Orșova, la mijlocul rîndului de sus.

În schimb, alte exemplare fragmentare de la Orșova sînt cu totul lipsite de acest motiv, avînd pe cap numai o serie de linii paralele orizontale ¹. E de remarcat de altfel că toate fragmentele de la Orșova dau impresia unei ornamentări oarecum haotice, am spune chiar degenerate.  i în Oltenia se găsesc însă statuete pe al căror chip lipsește «lira» ce stilizează organele feței, ea fiind înlocuită uneori printr-o simplă cruce ². Alte exemplare, al căror cap este redus la cea mai simplă expresie, nu au pe fa   nici un fel de desen ³.  n schimb, la unele statuete se poate constata  i adăogarea unor elemente noi: de pildă, pe un fragment de la Zuto Brdo, între «diadema» reprezentată prin mai multe linii  i șiruri de puncte  i «lira» propriu-zisă, se află două gropițe cu raze-puncte de jur împrejur, care indică desigur ochii ⁴, deși atunci c nd sînt plasate pe bustul statuetelor asemenea ornamente indică sinii. La una dintre statuetele de la Vir  et, ochii sînt indicați prin c te două cercuri concentrice de fiecare parte a unei linii verticale mediane, care se bifurcă la partea superioară pentru a desena spr ncenele ⁵.

Trec nd la bust, constatăm că nu toate statuetele au brațele reprezentate prin acea îngroșare a laturilor bustului, caracteristică majorității statuetelor de la C rna; aceasta concordă de altfel chiar cu cele observate la C rna, unde există exemplare  i fără bandă reliefată pe laturi, a a încât nu este cazul să stăruim. Putem numai aminti că brațele statuetelor de pe carele rituale de la Dupljaja sînt mult mai individualizate ⁶, ceea ce este foarte firesc dacă  inem seama că aceste figurine sînt reprezentate  in nd în m ini fr nele atelajului înaripat. Aceeași poziție a brațelor poate fi observată  i la o statu t  decapitată de vremuri de la Ostrovul Mare, ale cărei brațe însă nu mai sînt lipite de-a lungul bustului, ci sînt total deta ate de corp  i întinse orizontal la nivelul umerilor  i puțin arcuite ⁷. Reprezentarea m inilor propriu-zise, prin c teva liniuțe paralele împunse pe pîntece, fără să fie prea frecventă, nu constituie nici ea o excepție ⁸.

Elementele decorative de pe bustul statuetelor de la C rna sînt  nt lnite  i ele, uneori neschimbate, alteori evident modificate. Fără să fim în această privință subiectivi, constatăm însă că sistemul de ornamentare al statuetelor de la C rna este mult mai organic  i totodată mai bine realizat dec t la celelalte statuete de acest fel — cu excepția firească a exemplarului de la Kli evac. Pandantivele în formă de ochelari nu lipsesc ⁹, după cum se  nt lnesc  i liniile punctate arcuite care ar putea reprezenta fie marginea decolteului bluzei, fie un colier ¹⁰. Nici motivul numit de noi «fluturași» nu este străin în ornamentarea unor statuete ¹¹.

 n ceea ce privește ornamentarea spinării, se poate găsi at t indicarea  uvi elor părului ¹², chiar desfăcute în trei cozi la partea inferioară ¹³, după cum nu lipsesc nici

¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. CI  i CII.

² D. Berciu, *Catalogul...*; v. pl. XXXII/8, de la Ostrovul Mare.

³ *Ibidem*, pl. XXXII/5  i 6.

⁴ M. M. Vasi , *loc. cit.*, pl. II/7.

⁵ F. Milleker, *Idole de Vr ac*, *loc. cit.*, 1923, pl. I. Aceeași piesă a fost reprodușă de cur nd în vol. prof. Herbert Kühn, *Die Kunst Alteuropas*, 1954, pl. 59.

⁶ F. Milleker, *Preistorijska koli a na Dupljaje*,  n *Starinar*, V, 1928–1930, pl. VIII  i I. Petrovi , *Votivna koli a iz Dupljaje*,  n *Starinar*, V, 1928–1930, pl. IX–X.

⁷ D. Berciu, *loc. cit.*, pl. XXXII/3 (deși fotografia este neclară  i nu dă posibilitatea să se observe acest interesant detaliu).

⁸ *Ibidem*, pl. XXXII/5.

⁹ M. M. Vasi , *loc. cit.*, pl. III/17; D. Berciu, *loc. cit.*, pl. XXXII/6.

¹⁰ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 160/5  i 6; idem, *Catalogul...*, pl. XXXII/5; D. Berciu  i Eugen Com a, *op. cit.*, fig. 29.

¹¹ M. Wosinsky, *op. cit.*, pl. CI, rîndul de jos, la mijloc; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 160/5.

¹² M. M. Vasi , *loc. cit.*, pl. II/7 b; D. Berciu, *Catalogul...*, pl. XXXII/5 b.

¹³ D. Berciu  i Eug. Comșa, *op. cit.*, fig. 20/3.

șirurile arcuite de gropițe și de linii punctate¹ care pot fi interpretate, ca și cele de pe bust, atât drept marginea bluzei, cât și ca stilizarea unui colier cu pandantive rotunde.

În privința felului în care sînt reprezentate cingătorile, se poate afirma netă superioritate a celor mai multe dintre statuetele de la Cîrna față de celelalte piese de acest tip în genere cunoscute. Căci dacă și la Cîrna există — așa precum s-a putut vedea mai sus — centuri foarte simple sau reduse numai la cîteva linii orizontale împunse, în schimb pe nici unul dintre exemplarele din alte necropole nu am putut vedea acea precisă încălcație a cataramelor sau a copcilor de la spate, atât de clar și destul de variat reprezentată pe cîteva dintre statuetele de la Cîrna.

Dacă trecem la rochia-clopot a statuetelor, trebuie să recunoaștem că posibilitățile de comparație sînt mai restrînse, deoarece majoritatea exemplarelor descoperite în alte necropole și așezări sînt cu totul fragmentare, rezumîndu-se de cele mai multe ori la bust. Mai bogată — după colecția noastră de la Cîrna — este colecția obținută prin săpăturile de la Ostrovul Mare, la care se adaugă cîteva statuete din Banatul iugoslav. Bineînțeles că și de data aceasta trebuie să lăsăm la o parte statueta de la Kličevac.

Triunghiul de sub centură, cu capetele laturilor răsucite spiralic, atât de frecvent la Cîrna, poate fi observat și în alte locuri². Același lucru se poate spune și despre desenul în formă de M, situat uneori sub acest triunghi hașurat³. În schimb, pe nici unul dintre exemplarele întregi sau fragmentare, descoperite în alte locuri, a căror reproducere ne-a stat la dispoziție, n-am putut constata banda orizontală care — la aproape toate statuetele de la Cîrna — desparte orizontal în două jumătăți fața anterioară a rochiei-clopot. Dintre celelalte motive ce decorează fața rochiei-clopot, amintim că rombii cu cîrlige spiralice de pe exemplarul nr. 4 de la Cîrna se întîlnește aproape identic, deși plasat mai jos și mai turtit, pe una dintre statuetele de la Ostrovul Mare⁴. Gropițe înconjurare cu puncte sînt de asemenea întîlnite și pe alte exemplare⁵, după cum și în alte cazuri marginea de jos a fustei este însoțită de o linie avînd uneori și spirale lungă ea⁶.

Separarea zonei anterioare a rochiei-clopot de aceea posterioară printr-o bancă sau printr-un motiv vertical mai simplu, dar deosebit de celelalte motive ale fustei, constatată la cîteva dintre statuetele noastre, a mai fost întîlnită la Balta Verde⁷ și la Vîrșet⁸. În sfîrșit, franjurile care împodobesc constant spatele fustei-clopot sînt foarte frecvente și în alte localități — fie întru totul asemănătoare cu acelea de pe unele dintre exemplarele de la Cîrna, avînd la mijloc și o grupă centrală legată prin linii împunse orizontal⁹, fie mai simple¹⁰ sau mai deosebite¹¹. În această privință trebuie să subliniem că există și statuete a căror rochie-clopot este decorată și pe fața anterioară tot cu franjuri¹², după cum desigur multe exemplare au un decor care se deosebește, fie în total fie cel puțin în linii generale, de acela al statuetelor de la Cîrna, dar asupra acestora nu este cazul să ne oprim.

Faptul că există unele deosebiri, am spune locale, în ceea ce privește decorul statuetelor culturii cîmpurilor de urne ale epocii bronzului, nu cred că poate constitui

¹ M. M. Vasić, *loc. cit.*, pl. II/7 b, pl. IX/79 b etc.; D. Berciu, *Catalogul...*, pl. XXXII/6 b; D. Berciu și Eug. Comșa, *loc. cit.*, fig. 20/3.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *loc. cit.*, fig. 29.

³ D. Berciu, *Catalogul...*, pl. XXXII/9 b.

⁴ *Ibidem*, pl. XXXII/5.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ D. Berciu și Eug. Comșa, *loc. cit.*, fig. 29 b.

⁸ F. Milleker, *Idole de Vrșac*, *loc. cit.*, pl. I.

⁹ D. Berciu și Eug. Comșa, *loc. cit.*, fig. 29 c.

¹⁰ D. Berciu, *Catalogul...*, pl. XXXII/5 b.

¹¹ F. Milleker, *Idole de Vrșac*, fig. 2.

¹² D. Berciu, *Catalogul...*, pl. XXXII/3.

un argument împotriva interpretării noastre, potrivit căreia cele mai multe dintre aceste motive decorative sînt elemente ale costumului feminin al epocii (v. mai jos). Aceste deosebiri trebuie considerate numai drept expresia — în plastica timpului — a unor particularități locale ale costumului epocii, mai ales dacă ținem seama de împrejurarea că pînă în zilele noastre portul popular are nu numai caracteristici regionale, ci uneori accentuate caracteristici strict locale, constatate cîteodată chiar în localități vecine.

★

În ceea ce privește ultima problemă pe care vrem să o discutăm în acest capitol — și anume aceea a formei generale a acestor statuete cu « rochie-clopot », punctul nostru de vedere a rămas același, așa cum l-am formulat acum aproape douăzeci de ani ¹.

Sînt cîteva decenii de cînd arheologul austriac Hoernes, discutînd problema acestor statuete ale epocii bronzului ², a făcut legătura atît în ceea ce privește stilizarea capului statuetelor cîmpurilor de urne, cît și ornamentarea lor, cu statuetele neolitice, printre care cita și un fragment de statueta de la Babska (R. P. F. Iugoslavia) ³. Nu împărtășim însă această părere, în primul rînd fiindcă statueta de la Babska nu este neolitică, ci aparține tot culturii cîmpurilor de urne ale epocii bronzului ⁴, și ca atare nu poate fi concludentă în sensul voit de Hoernes, iar în al doilea rînd pentru că celelalte statuete neolitice din culturile de la Dunărea mijlocie la care se gîndea învățatul austriac nu pot fi comparate decît în linii cu totul generale cu acelea din epoca bronzului. Există totuși o grupă de statuete neo-eneolitice de la Dunăre cu care se poate face o apropiere tipologică: în cuprinsul culturii Gumelnița de la Dunărea de jos — în care noi înglobăm și Sălcuța-Piscul Cornișorului, din Oltenia, deoarece o considerăm mai mult o variantă locală, decît o cultură diferită —, se cunosc încă mai demult o serie de statuete, avînd partea inferioară modelată în formă de « rochie-clopot ». Cea mai reprezentativă dintre ele este așa-numită « Veneră de la Craiova », cu nasul « en bec d'oiseau » și cu cîte două găuri pe laturile capului, brațele întinse lateral și perforate, sîinii în relief și spinarea plată, iar rochia ca un clopot gol în interior ⁵. Alt exemplar tipic din aceeași grupă este figurina de la Licurici-Teleorman ⁶, ceva mai primitiv realizată, deși « clopotul » fustei este și mai accentuat, fiind mai bombat în față; această figurină ne-a permis reconstituirea formei exacte a două figurine fragmentare descoperite mai demult la Gumelnița ⁷. De altfel o serie de figurine foarte stilizate din cadrul acestei culturi au fost puse și mai înainte în legătură cu același tip minoic al figurinelor cu « rochie-clopot » ⁸. Între statuetele cîmpurilor de urne ale epocii bronzului descoperite la Cîrna și figurinele eneolitice cu rochie-clopot din valea Dunării, se poate vorbi de o apropiere tipologică de ordin general, dar nu și de o filiație directă. Exemplarele din alte localități, aparținînd aceleiași culturi a cîmpurilor de urne, avînd capul modelat mai puțin schematic și cu nasul « en bec d'oiseau », ca și acelea la care sîinii sînt indicați prin mici gurguie în relief, sînt desigur mai apropiate

¹ Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*

² M. Hoernes-O. Menghin, *Urgeschichte d. Bild. Kunst*, p. 408 și urm.

³ *Ibidem*, p. 409, fig. 2.

⁴ Și G. Wilke, în art. său *Pannonische Keramik* din *Reallex. d. Vorg.*, X, p. 27—29, enumeră figurinele de la Babska printre acelea care aparțin cîmpurilor de urne din epoca bronzului.

⁵ Vladimir Dumitrescu, *L'art préhistorique en Roumanie*, București, 1937, pl. X.

⁶ Vladimir Dumitrescu, *Alcune scoperte preistoriche nel distretto di Teleorman*, în *Dacia*, IX—X (1941—1944), p. 531—538, fig. 2/2.

⁷ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 29—103; v. fig. 64/11 și 12.

⁸ *Ibidem*, p. 80—90 și Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 138—197.

în linii generale de figurinele gumelnițene eneolitice amintite, dar aceasta nu poate influența concluzia la care ne putem opri. Ceea ce mi se pare sigur este că ambele grupe de statuete cu rochie-clopot (grupa eneolitică Gumelnița și grupa Cîrna din epoca bronzului) au la origine tipul minoic cu rochie-clopot. Întrebarea este dacă aceste două grupe derivă din grupa minoică independent una de alta, sau, dimpotrivă, grupa statuetelor culturii cîmpurilor de urne s-ar putea lega de grupa minoică prin intermediul grupei gumelnițene, indiscutabil mai veche. Pentru a răspunde la această întrebare, cred că trebuie să ținem seama în primul rînd de faptul că nu se poate admite, nici direct, nici indirect, derivarea culturii cîmpurilor de urne ale epocii bronzului din culturile neo-eneolitice de la Dunărea de jos; de aceea socotesc că răspunsul nu poate fi decît negativ. Este adevărat că elemente relativ izolate se pot transmite dintr-o cultură mai veche într-alta mai nouă, chiar dacă ultima nu derivă din cealaltă, dar credem că în cazul de față nu ne putem gândi la această eventualitate, așa încît cele două grupe trebuie interpretate ca derivate în chip independent din același prototip.

Ar mai putea fi avută în vedere, însă, și o altă posibilitate. Se știe că în cultura eneolitică Vučedol există unele statuete reprezentate îmbrăcate și care, în linii generale, ar putea da impresia unui tip foarte înrudit cu acela al statuetelor cu rochie-clopot¹. O examinare mai atentă a reprezentărilor plastice din cultura Vučedol, a căror rochie nu este goală în interior, ne împiedică însă să admitem pentru statuete filiația Vučedol—cultura cîmpurilor de urne, deși ultima a primit numeroase elemente din cultura slavonă de tip Vučedol.

De aceea, cred că singura soluție justă pentru explicarea tipului statuetelor cu rochie-clopot din cultura cîmpurilor de urne este aceea la care s-au oprit cei mai mulți cercetători, și anume că acest tip derivă din acela al statuetelor minoice cu rochie-clopot, care a fost împrumutat împreună cu o serie de alte elemente începînd din a doua epocă a bronzului central-european². Această concluzie nu contrazice în nici un fel încheerile la care am ajuns mai sus în privința detaliilor costumului acestei statuete, deoarece este firesc că împrumutînd tipul general de statuete cu rochia-clopot, meșterii să fi indicat pe această « rochie » elemente de costum strict contemporane.

¹ Ilustrată între alții de Hoernes—Menghin, *op. cit.*, p. 347, iar mai recent de R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945.

² M. Hoernes — O. Menghin, *op. cit.*, p. 825—826. Menționez însă că într-un articol publicat exclusiv în limba sîrbă și avînd numai titlul tradus în l. franceză, Menghin (*Sur les temps préhistoriques de la région de Vršac*, în *Starinar*, ser. III, vol. IV, 1926—27, p. 15—30, pl. I—III) pare a exprima un punct de vedere diametral opus, admitînd pentru acest tip de statueta o filiație neolitică în regiunea Dunării și a Savei. Facem însă această mențiune cu toată rezerva, deoarece nu sîntem siguri că traducătorul nostru a înțeles perfect textul. Și alți cercetători sînt de acord cu originea minoică a tipului (de ex. G. Karo, *Idol*, în *Reallex. d. Vorg.*, VI, p. 31; V. G. Childe, *The Danube*, p. 286), părere pe care am adoptat-o și noi încă de cînd am publicat primele statuete de la Cîrna (Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 18—19). În schimb, Nils Åberg (*Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie*, III, Stockholm, 1932,

p. 57—58) afirmă că idolii de lut ai grupei panonică (Kličevac-Zuto Brdo) sînt de tradiție neolitică, cu toate că recunoaște că legătura tipologică nu este evidentă, iar diferența de timp este foarte mare și lipsesc exemple intermediare. Mai recent, studiînd descoperirile de la Balta Verde, D. Berciu (cf. D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.* p. 251—489; v. p. 473—474) admite unele influențe sudice, dar crede că « figurinele « en cloche » din complexele în felul celui de la Gîrla Mare par a fi mai vechi decît cele din sud, documentînd o mișcare de la nord la sud ». În sprijinul acestei păreri, Berciu citează pe Vl. M. Jaksic (*Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde*, în *AA*, 1948—1949, p. 13 și urm.), care însă se referă la un fenomen petrecut la sfîrșitul perioadei miceniene, cînd mulți cercetători socotesc, pe bună dreptate, că unele triburi de la Dunărea de jos au năvălit spre sudul egeic — și atribuie acestei migrații existența unor statuete sub-miceniene sau pre-geometrice din Grecia. Dar aceasta nu înseamnă de loc că tipul însuși al statuetelor cu rochie-clopot din Egeea, vechi aci de multe secole la această

Pe de altă parte, cred că în afară de tipul general — derivat din acela al statuetelelor minoice — s-ar putea indica și anumite corespondențe de detalii. Precum se știe, unele dintre «zeițele cu șerpi» minoice au pe cap un fel de tiară înaltă, mai mult tronconică decât cilindrică, și care, din pricina înălțimii ei exagerate față de capul statuetei, dă întregului cap un aspect prismatic-cilindric¹. În felul acesta, însăși forma prismatico-cilindrică a capului statuetelelor de la Cîrna s-ar putea explica prin stilizarea excesivă a felului cum era modelat capul și tiara unora dintre statuetele cretane. Și însuși decolteul exagerat al statuetelelor de la Dunăre nu pare străin de decolteul total a statuetelelor minoice. Cu aceasta însă nu se rezolvă un alt aspect al problemei complexe pe care o pun unele dintre statuetele de la Cîrna și cele similare, și anume existența variantei cu capul mobil. S-ar putea desigur spune că s-a ajuns la înlocuirea capului fix printr-un cap mobil, deoarece capul fix se rupea ușor și în felul acesta statueta devenea inutilizabilă. Dar faptul că trei dintre statuetele descoperite de noi în mormintele de la Cîrna și aparținând variantei cu capul fix au fost găsite fără cap (rupt și pierdut din vechime, cel puțin din timpul ceremoniei incinerăției, dacă nu mai înainte) pare a dovedi că nu aceasta este explicația justă. Este adevărat că dacă statuetele au rămas fără cap cu prilejul incinerării mortului, nu e de mirare că ele au fost puse așa în morminte — dar credem că explicația de mai sus nu este mulțumitoare.

Să vedem deci dacă procesul nu s-a putut petrece invers. Pentru aceasta trebuie să încercăm să rezolvăm problema felului în care era modelat capul acesta mobil, căci nu poate fi nici o îndoială că statuetele aparținând variantei fără cap fix li se puneau totuși un cap, gaura cilindrică ce străpunge vertical jumătatea superioară a statuetelelor de acest fel și ajunge pînă în cavitatea rochiei-clopot fiind un indiciu indiscutabil în această direcție. Pe de altă parte, gaura fiind adîncă, este clar că cel puțin partea de jos a capului mobil, care se introducea în această gaură, trebuie să fi avut o formă cilindrică și să fi fost destul de lungă, ca un adevărat dop cilindric, adică așa cum era modelat dopul care fixa căpăcelul pe vasul dublu descoperit în mormîntul XCV. S-ar putea presupune de altfel că, întocmai cum partea superioară a dopului cilindric din mormîntul XCV a fost modelată în chip de pasăre, tot astfel și partea superioară a «dopului»-cap al statuetelelor putea fi modelată mai realist, oarecum în formă de adevărat cap omenesc — de pildă așa cum a fost modelat capul statuetei de la Kličevac, sau cel puțin așa cum au fost modelate capetele cu figura «en bec d'oiseau» la alte exemplare. Nu avem însă nici un element care să ne îndreptățească să credem că această presupunere ar fi întemeiată, căci toate statuetele de la Cîrna aparținând variantei cu capul fix au capul excesiv de stilizat și ar fi greu de admis că unele statuete aveau capul extrem de stilizat, pe cînd celelalte l-ar fi avut modelat în chip realist.

Totuși, chiar admitînd că partea superioară a «dopului» era modelată mai realist, se poate presupune că atunci cînd s-a trecut la contopirea celor două piese într-una singură, s-a pășit la o stilizare mai accentuată. Iar dacă admitem că și partea superioară

dată, ar putea veni de la Dunăre. Mai de curînd, arheologul cehoslovac Hájek, publicînd o serie de statuete descoperite într-o așezare din epoca bronzului — cultura Otomani — din Slovacia răsăriteană (*Hliněné lidské plastiky z doby bronzové v Barci u Košic*, în *Slovenská Archaeologia*, V, 2, 1957, p. 323—336—338), le compară cu statuetele din cultura cîmpurilor de urne și — după ce amintește și de acelea de la Babska, Vučedol etc. —

ajunge la concluzia că piesele descoperite de el sînt imitate «după idolii din sud (iugoslavi), care își au mai departe analogiile lor în Egea». Important este și faptul că Hájek exprimă părerea — întemeiată, credem noi — că idolii «iugoslavi» (și deci cultura respectivă a cîmpurilor de urne) sînt de obicei datați prea tîrziu.

¹ H. Bossert, *Altkreta*, fig. 289.

a «dopului» era stilizată, apare și mai firesc să credem că ea a slujit drept model pentru realizarea de asemenea stilizată a capului fix în forma cilindrică-prismatică ușor turtită.

Cauza de ordin practic care va fi determinat înlocuirea capului mobil, preferându-se contopirea ambelor piese într-una singură, ar putea fi în acest caz faptul că un cap mobil se pierdea ușor; de aceea se va fi renunțat la modelarea capului în chip independent, preferându-se contopirea ambelor piese într-una singură. Bineînțeles, admițând această interpretare, modelarea stilizată a capului n-ar mai putea fi legată de exemplele amintite din Egeea, legătura cu plastica din această regiune rezumându-se astfel la tipul general al statueteleor cu rochie-clopot și eventual la alte detalii. Din această contopire firească a capului cilindric cu restul corpului statuetei a putut rezulta tipul cel mai frecvent întâlnit printre statuetele cîmpurilor de urnă de la Dunăre, adică varianta cu capul prismatico-cilindric în directă continuare cu corpul statuetei, ba chiar redus uneori la o simplă prelungire aproape triunghiulară a torsului, retezată orizontal la partea superioară.

Pe de altă parte, este firesc să presupunem (cel puțin pînă se vor descoperi și asemenea capete mobile de statuete, care să ne dovedească contrariul), că și pe capetele mobile indicarea stilizată a organelor feței și a părului se făcea întocmai ca la capetele fixe. Un început de dovadă în această privință ni-l oferă de fapt exemplarele fragmentare de acest tip descrise mai sus, căci dacă este firesc ca podoabele de pe pieptul acestor fragmente să nu ne poată spune nimic în ceea ce privește figura acestor capete mobile, maniera în care este redat părul în șuvițe ce coboară pe spinare de pe cap corespunde întocmai cu ceea ce se vede la toate statuetele cu capul fix. Așa că nu poate fi nici o îndoielă că întreg traseul părului era identic, pornind tot de sub linia orizontală de pe creștetul capului. Acest început de dovadă, alături de împrejurarea că nu avem nici un motiv să credem că fața unui cap mobil trebuia să fie modelată altfel decît aceea a unui cap fix, îndreptățește cele spuse mai sus în această privință.

Eventual ne-am putea gândi și la o altă explicație, și anume că renunțarea treptată la «capul mobil» ar trebui legată de anumite schimbări în concepțiile magico-religioase ale oamenilor acelor vremuri și ai acestei culturi, dar în această privință nu avem nici un element pe care să ne sprijinim și de altfel explicația nici nu pare probabilă. Oricare ar fi însă explicația care va fi considerată mai verosimilă pentru folosirea acestor capete mobile, socotim neîntemeiată ipoteza că în gaura verticală ce străpungea partea superioară a capului se puteau pune succesiv, după nevoie, capete diferite reprezentînd divinități diferite¹.

Admițînd ca valabilă ultima explicație în legătură cu originea stilizării excesive a capului la covârșitoarea majoritate a statueteleor culturii cîmpurilor de urne, ar urma în chip logic ca statuetele cu cap mobil din cultura cîmpurilor de urne să fie mai vechi decît acelea cu capul fix. Este adevărat că, deocamdată, la Cîrna nu se poate face vreo deosebire cronologică între cele două variante de statuete, pentru simplul motiv că toate statuetele descoperite în morminte prin săpăturile noastre aparțin aceluiași tip — cu capul fix —, fragmentele celorlalte variante fiind descoperite în afara mormintelor. Totodată este clar că adoptarea unui tip nou, mai ales cînd el rezultă din modificarea și dezvoltarea ulterioară a unui tip mai vechi, nu implică neapărat și dispariția celui alt, ambele tipuri putînd dăinui împreună cel puțin un anumit timp — și acesta a fost desigur cazul în cuprinsul culturii căreia îi aparține necropola de la Cîrna. Ținînd seama de stadiul actual al cercetărilor în acest domeniu, cînd multe dintre descoperiri nu provin

¹ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 132.

totuși din săpături sistematice, nu se poate spune mai mult. Mai există totuși un aspect al problemei, care trebuie și el schițat aci, chiar dacă lămurirea lui definitivă implică un studiu mai detaliat.

Statuetele cu cap mobil reprezintă un tip cu totul special, întâlnit pînă acum în mileniiile III și II î.e.n. în patru regiuni ale Europei de SE și anume în Tesalia¹, în Cuban², în Muntenia³ și în Oltenia⁴. Dintre aceste regiuni însă, numai în Tesalia tipul de statuete cu cap mobil formează un grup mai amplu, specific pentru o anumită cultură, pe cînd în celelalte regiuni el apare de cele mai multe ori într-un singur loc și în puține exemplare; în Cuban s-au găsit statuete cu cap mobil numai în curganul de la Ul (cîteva exemplare fragmentare), în Muntenia un singur exemplar la Gumelnița, din faza B a acestei culturi, iar în Oltenia puține fragmente la Cîrna și la Salcia, deci în cultura cîmpurilor de urne. Dintre toate acestea, cele mai vechi exemplare sînt, fără îndoială, acelea din Tesalia, chiar dacă ar aparține începutului perioadei a III-a tesalice și n-ar trebui datate încă din perioada a II-a; după ele urmează acelea din Cuban și de la Gumelnița, pe cînd acelea de la Cîrna și de la Salcia sînt cele mai tîrzii. Întrebarea este însă dacă — pe lingă apropierea culturalo-cronologice care s-au făcut și cred că se pot face între statuetele de la Ul și Gumelnița pe de o parte, și acelea din Tesalia pe de altă parte⁵ — se pot stabili asemenea raporturi de dependență și de filiație și între cel mai tîrziu dintre aceste exemplare neo-eneolitice (acele de la Gumelnița) și fragmentele din cultura cîmpurilor de urne. Este adevărat că răstimpul dintre sfîrșitul fazei Gumelnița B și începutul culturii cîmpurilor de urne din bronzul mijlociu de la Dunăre nu este prea mare, dar dificultatea principală nu stă în această diferență cronologică, ci în faptul că nu vedem în ce măsură s-ar putea vorbi de elemente de tradiție gumelnițeană în cultura bronzului mijlociu. Totuși este destul de greu să se creadă că un tip atît de special s-ar fi născut în chip spontan pe baza unor invenții independente, în mai multe locuri relativ apropiate și situate în regiuni între care a existat întotdeauna o circulație culturală și chiar etnică. De aceea aș înclina să cred că prezența lor ar trebui explicată pe baza unei filiații comune. Tradiția s-ar fi putut menține și în răstimpul pentru care nu ni s-au păstrat (sau nu s-au găsit încă) asemenea statuete, și poate chiar prin exemplare modelate în materiale perisabile (lemn). Dar, așa precum am spus, discutarea amplă a acestui aspect

¹ Chr. Tsountas, *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπολεῖς Διμηνίου καὶ Σέσλου*, Atena, 1908; Wace-Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge, 1912, p. 83 etc.

² A. M. Tallgren, *La pontide préscythique*, în *ESÄ*, II (1926), fig. 66, 2—4. Dar întrucît nici din reproducere, nici, din textul lui Tallgren (singurul pe care-l aveam atunci la dispoziție în această privință) nu rezultă că este vorba de statuete cu capul mobil, am combătut mai demult (Vladimir Dumitrescu, *Une figurine de type thessalien découverte à Gumelnița*, în *Dacia*, VII—VIII, p. 97—102, v. p. 101, nota 1) apropierea — în fapt justă — pe care o făcea și V. G. Childe (*The Dawn of European Civilization*, ed. II, p. 73) între statuetele de la Ul și acelea din Tesalia. Numai după ce am putut citi descrierea clară din lucrarea lui Fr. Hančar (*Urgeschichte Kaukasiens*, Viena, 1937, p. 253 și p. 339 și urm.), am constatat că obiecțiunea mea nu era întemeiată, unele dintre statuetele de la Ul fiind de același tip cu acelea tesaliene cu capul mobil. De curînd arheologul A. A. Jessen a combătut totuși și el această

apropiere (A. A. Jessen, *Κ χρονολογίαι «большинх кубанских-курганов»*, în *SA*, XII, 1950, p. 157—202), dar cred că nu are dreptate.

³ Vladimir Dumitrescu, *Une figurine de type thessalien découverte à Gumelnița*, loc. cit.

⁴ D. Berciu, *op. cit.*, p. 132.

⁵ Obiecțiile care s-au adus (I. Nestor, în *RJR*, XI—XII, 1941—1942, p. 435—436) împotriva filiației Tesalia-Gumelnița, postulată de mine, nu mi se par valabile. Chiar dacă datarea propusă de Vl. Milojević pentru faza Dimini (Tesalian II) și deci și pentru începutul fazei următoare (*Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin 1949, p. 37 și urm.) poate fi discutată, nu mi se pare că mai rămîne vreo îndoială în privința faptului că faza Gumelnița B este mult mai tîrzie decît perioada tesalică în care au apărut prima dată asemenea statuete cu cap mobil. Totodată direcția permanentă în epoca neo-eneolitică a raporturilor dintre Egeea și Dunăre a fost cu siguranță sud-nord și nu invers.

al problemei merită să fie făcută cu alt prilej. Așa încît ne oprim deocamdată la concluzia formulată mai sus și anume că stilizarea prismatico-cilindrică a capului celor mai multe statuete ale cîmpurilor de urne din epoca bronzului pare a avea la bază varianta cu capul mobil.

Fără îndoială că cele arătate mai sus în legătură cu prioritatea unuia sau altuia dintre cele două tipuri de statuete de la Cîrna, în stadiul actual al cercetărilor, sînt ipoteze pentru confirmarea cărora descoperirile viitoare trebuie să ne mai aducă dovezi. Aceeași observație este firește valabilă și în ceea ce privește filiația propusă de noi pentru tipul statuetelor cu capul mobil. De aceea, înainte de a lua în discuție rostul acestor statuete în viața comunităților respective, socotesc necesar să mai accentuez încă o dată că forma lor generală nu cred că poate fi explicată altfel decît în funcție de aceea a statuetelor minoice bine cunoscute și ca atare problema mare a originii tipului de statuete cu rochie-clopot din cuprinsul grupelor sud-estice ale culturii cîmpurilor de urne poate fi considerată drept lămurită.

N-am stăruit încă asupra rostului statuetelor întîlnite în grupele de sud și sud-est ale culturii cîmpurilor de urne din epoca bronzului, dar trebuie să ne oprim puțin și asupra acestui aspect al problemei.

Marea majoritate a cercetătorilor sînt de acord că este vorba de reprezentarea unei divinități feminine și — ținînd seama că însăși forma este derivată din plastica Sudului — pare destul de verosimil că și semnificația și rolul acestor reprezentări trebuie puse în legătură cu aporturile Sudului. Faptul că statuete de acest fel nu apar decît în grupele sudice și sud-estice ale culturii cîmpurilor de urne, împreună cu ornamentul spiralic precumpănitor în ceramică, vine în sprijinul acestei concluzii. Pe de altă parte, împrejurarea că statuetele — în majoritatea cazurilor — se găsesc în morminte, confirmă rolul lor religios, căci nu ar fi avut ce să caute în morminte, dacă nu ar fi avut un rol în legătură cu cultul și deci cu credințele religioase. Totuși, socotim că, după cum nu au existat vase special confecționate pentru morminte, deosebite ca formă și ca decor de acelea folosite în viața de toate zilele, tot așa nu ne putem gîndi la vreo deosebire între statuetele destinate însoțirii răposatului dincolo de moarte și statuetele care veghează asupra vieții lui și a familiei înainte de acest inevitabil final. Din această pricină, nu cred că se poate vorbi despre vreo divinitate specială, adorată exclusiv în legătură cu cultul morților; totodată, mi se pare inutil să încercăm stabilirea unei legături cu vreuna dintre divinitățile mitologiilor clasice, căci ar fi anacronică.

Este adevărat că în Banatul iugoslav s-au găsit, acum aproape două decenii, două statuete întrucîtva de același tip general, reprezentate pe cîte un car cu cîte trei roți, dintre care unul este tras de păsări¹. Deși amîndouă statuetele poartă obișnuita rochie-clopot, una trebuie considerată drept reprezentarea unui bărbat, căci are indicat sexul. Capul ambelor statuete este modelat neîndemînatec, ca un adevărat cap de pasăre cu cioc și ochi mari, brațele sînt mai bine conturate, fără ca totuși să se desprindă de corp, și se arcuiesc de-a lungul marginilor laterale ale torsului, iar rochia-clopot este lipsită de cele două proeminențe ale șoldurilor. Deși majoritatea elementelor folosite pentru decorarea acestor două piese sînt cunoscute din ornamentarea statuetelor cîmpurilor de urne, ele sînt mai simplificate și se îndepărtează ca dispunere și combinații de decorul

¹ F. Milleker, *Preistorijska Kolišta na Dupljaje*, în *Starinar*, ser. III, V, 1928—30, p. 20 și pl. VIII; J. Petro-

vič, *Votivna Kolišta iz Dupljaje*, *ibidem*, p. 21—28 și pl. IX—XI.

statuetelor de la Cîrna. I. Petrovič, publicînd exemplarul cel mai bine păstrat — acela despre care se poate spune cu certitudine că reprezintă un bărbat — l-a pus în legătură cu Apollo Belenus, datîndu-l la sfîrșitul epocii bronzului sau la începutul epocii fierului. Într-un articol consacrat studierii cavelor preistorice de cult, R. Forrer¹ consideră carul de la Duplajă drept o copie a unui car de cult ale cărui origini datează dintr-o epocă mult mai veche decît prima epocă a fierului; el este de acord cu identificarea propusă de Petrovič, ținînd seama și de faptul că «rochia în timpurile arhaice nu este de loc un veșmînt feminin», putînd fi purtată, mai ales în Orientul antic, de divinitățile masculine, de preoți și de regi². Desigur, cele spuse de Forrer sînt exacte și nu putem avea vreo obiecție împotriva considerării statuetei respective de la Duplajă drept o reprezentare a unei divinități masculine. Dar aceasta nu poate însemna în nici un caz că și celelalte statuete ar fi tot reprezentări masculine, căci este sigur că ele sînt feminine: chiar dacă indicația sînilor lipsește de multe ori (și la Cîrna, precum am spus, ea lipsește de cele mai multe ori), în schimb toate exemplarele au indicate precis cozile părului căzute pe spate și cred că nu se poate spune că și acestea ar putea fi un atribut masculin. Pe de altă parte, deși rochia însăși a putut fi folosită într-o perioadă puțin mai tîrzie (căreia credem că îi aparțin exemplarele de la Duplajă) și pentru îmbrăcămintea unor bărbați, în ceea ce privește piesele de la Cîrna (constatare valabilă pentru marea majoritate a statuetelor cîmpurilor de urne: Kličevac, Balta Verde, Ostrovul Mare etc.), toate detaliile decorului ce stau în legătură cu costumele propriu-zis ne dovedesc că este vorba de un costum feminin prin excelență. De altfel nu trebuie pierdut din vedere nici alt fapt ce ni se pare esențial. Dacă, așa cum am arătat mai sus, admitem că tipul statuetelor cu rochie-clopot este derivat din acela al statuetelor cretane, atunci nu se poate face abstracție de împrejurarea că acestea din urmă reprezintă întotdeauna un personaj feminin, acolitul masculin ca și celelalte personaje masculine neputînd niciodată rochie. Toate aceste motive ne dau dreptul să afirmăm că statuetele de la Cîrna și din celelalte cîmpuri de urne și așezări aparținînd aceleiași culturi reprezintă un personaj feminin, cu excepția firească a exemplarului de la Duplajă și eventual a altor piese care ar avea indicația sexului masculin.

În sfîrșit, trebuie să precizăm că nu avem nici un motiv să credem că aceste statuete ar putea reprezenta preotese sau alte persoane în legătură cu săvîrșirea diferitelor ceremonii religioase — căci chiar dacă acestea vor fi existat, nu credem că în comunitățile epocii bronzului de la Dunăre imaginea lor ar fi trebuit redată în chip plastic prin statuete și mai ales ar fi urmat să fie depusă în mormînt o dată cu resturile incinerate ale mortului și cu celelalte ofrande.

Întorcîndu-ne la cele spuse mai sus cu privire la faptul că aceste statuete reprezentau o divinitate feminină de caracter general, nu putem să nu relevăm că discutarea rolului acestei divinități în cadrul comunităților sociale ale epocii bronzului nu s-ar putea baza pe date concrete, ci mai mult pe deducții prin comparații. Am avut prilejul în repetate rînduri să arătăm că reprezentările plastice ale divinității feminine a neoliticului trebuie puse în legătură cu cultul general al fecundității — și în această privință atît o serie de caractere specifice ale acestor reprezentări plastice, cît și dependența lor incontestabilă de plastica sud-estului mediteranean și a Asiei Occidentale sînt concludente. Am putea presupune deci pentru epoca bronzului același lucru. Dar societatea

¹ R. Forrer, *Les chars culturels préhistoriques et leurs survivances aux époques historiques*, în *Préhistoire*, I,

1932, p. 19—123 (cf. p. 76 și urm.).

² *Ibidem*, p. 90.

primitivă se dezvoltase în acest timp și nici elementul etnic nu mai era cu totul același. Deși părerea noastră este că încă din neolitic avem de a face cu o societate patriarhal-gentilică, este sigur că în epoca bronzului rolul bărbatului în societate devenise cu totul precumpănitor și deci ne-am aștepta ca și în domeniul credințelor religioase acest rol, care începuse să se manifeste și să devină vizibil și în neolitic prin unele manifestări plastice, să se accentueze. Judecînd însă după statuetele păstrate — cu excepția aceleia masculine de la Duplaja — ar trebui să admitem că tot cultul divinității mame era preponderent. Iar faptul că imaginile acestei divinități se găsesc și în mormînt nu trebuie interpretat ca un element ce vine în contradicție cu această ipoteză, deoarece — pentru a nu mai aminti de toate cazurile cunoscute din alte regiuni — chiar în cimitirul vechi-neolitic de la Cernavoda, aparținînd culturii Hamangia, s-au găsit în morminte nenunțate statuete feminine de lut, de o deosebită importanță pentru începuturile plasticii pe teritoriul patriei noastre. În felul acesta credem că se poate explica deocamdată semnificația religioasă a acestor statuete. Iar prezența lor în grupele sudice și sud-estice ale culturii cîmpurilor de urne — în timp ce lipsesc în celelalte grupe ale acestei culturi — poate fi legată pe de o parte de contactul mai direct cu lumea sudică (atît din punct de vedere ideologic, cît și din punct de vedere formal), iar pe de altă parte, într-o oarecare măsură eventual și cu rolul mai puternic al vechiului substrat etnic autohton.

★

Addenda. Acest capitol a fost scris încă din iarna 1957, în forma în care este publicat aici. În primăvara anului 1959, D. Berciu mi-a arătat o serie de statuete fragmentare de lut ars, descoperite la Cernavoda, care aparțin tipului tesalian de statuete cu gaură pentru introducerea unui cap modelat în chip separat. Este evident că modelarea generală a statuetelor de la Cernavoda nu seamănă deloc cu aceea a statuetelor de la Cîrna, dar ele se înscriu în același tip general (al statuetelor cu cap mobil). În felul acesta, deoarece cultura Cernavoda datează de la sfîrșitul neoliticului și pînă la începutul perioadei B a epocii bronzului, ele constituie tocmai veriga de legătură cronologică ce ne lipsea între statueta «tesaliană» de la Gumelnița din neoliticul final și statuetele cu cap mobil de la Cîrna, din perioadele B—C ale epocii bronzului. Una dintre statuetele de la Cernavoda este ilustrată în raportul tov. Berciu și Sebastian Morintz, despre săpăturile din această așezare ¹.

★

Într-o lucrare recentă a cercetătorului iugoslav M. V. Garașanin ², primită după predarea lucrării noastre la editură, sînt menționate și statuete neolitice de lut ars de tipul cu capul modelat aparte și cu o gaură la partea superioară a corpului, pentru introducerea capului ³, aparținînd unei faze mai tîrzii a culturii Vinča; aceasta înseamnă că numărul exemplarelor neolitice tîrzii de la Dunăre este mai mare decît cel pe care îl cunoscusem noi, fără însă a ne determina să adoptăm altă soluție pentru originea tipului respectiv decît aceea preconizată de noi.

¹ D. Berciu și Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda*, în *Materiale*, VI, p. 95 și urm., fig. 2/4.

² M. V. Garașanin, *Neolithikum und Bronzezeit in*

Serbien und Makedonien, în *39. Bericht d. Römisch-Germanisch Kommission*, 1958, p. 1—130.

³ *Ibidem*, p. 22 și fig. 4.

CAPITOLUL V

OBIECTELE DE BRONZ ȘI DE OS (pl. CLXIII)

1. **F**RAGMENTELE calcinate de bronz din m. III par a proveni dintr-o mică lamă de cuțit, ruptă și deformată (pl. CLXIII/9), cu ceafa ceva mai îngroșată, lățimea nedepășind 1 cm. Este adevărat că starea de conservare a acestor fragmente nu ne îngăduie să fim cu totul afirmativi în ceea ce privește obiectul din care provin, dar aspectul general semănând totuși cu acela al unei lame de cuțit cu partea dinspre tăiș subțiată, identificarea lor cu o lamă de cuțit ni se pare verosimilă.

2. Dintre cele două fragmente de bronz din m. XXVII (pl. CLXIII/8) unul are 2,4 cm și altul 1,1 cm lungime; ambele sînt relativ plate, fiecare îngustîndu-se spre unul dintre capetele ascuțite. Chiar dacă provin din același obiect, aceste două fragmente nu se leagă unul de altul. Fragmentul cel mare este arcuit, însă deschiderea arcului este ceva cam mare pentru a putea fi siguri că aparțin unui inel de buclă.

3. Inelul de buclă de bronz din m. XXXIX, rupt în trei bucăți (pl. CLXIII/2), cu vîrfurile pierdute, lucrat dintr-un fir de bronz cu secțiunea semicirculară, aparține tipului cu capul întors. Diam. 1 cm.

4. Fragment inform dintr-o plăcuță (?) de bronz foarte subțire, găsit lîngă m. XLV. Lung. maximă 2 cm.

5. Fragmente dintr-un inel de buclă de bronz descoperite sub vasele sfărîmate deasupra urnelor cu oase ale m. LIV. Diam. 1,1 cm.

6. Bulgăraș de bronz oarecum sferic, descoperit în urna m. LIV³. Nu se poate preciza din ce fel de obiect provine, dar este sigur că forma actuală se datorește acțiunii focului rugului. Diam. maxim 0,7 cm.

7. Fragment de brățară foarte subțire de bronz (pl. CLXIII/6), cu o ușoară muchie pe spinare, din m. LXXIV. Lung. actuală, 2,7 cm.

8. Cele cîteva fragmente de bronz din m. LXXIX sînt prea mici și neconcludente, așa încît nu se poate încerca nici o precizare în legătură cu obiectul din care provin.

9. Inel de buclă de bronz din m. LXXXI, rupt în patru bucăți (pl. CLXIII/1), aparținînd aceluiași tip cu capul întors și avînd aproximativ aceleași dimensiuni cu acela descris la nr. 3.

10. Două fragmente dintr-un inel de buclă (?) de bronz, descoperite în m. LXXXII. Cel mai mare este lung de 1 cm, iar celălalt are 0,7 cm (pl. CLXIII/5).

11. Inel de buclă de bronz, incomplet, rupt în bucăți, descoperit în văsc.orul dublu (nr. 370) din m. XCV. Arcul central a fost modelat aproape ca o foaie arcuită și ușor scobită (pl. CLXIII/3), cu capetele mult mai înguste decât mijlocul, lat de 0,35 cm.

12. Fragment dintr-un obiect de bronz (pl. CLXIII/7), găsit în m. C; provine în orice caz dintr-un obiect de podoabă — brățară? — cu tija lată puțin arcuită.

13. Dintre obiectele de bronz — aproape toate fragmentare — risipite pe plaja Băii Nasta, în imediata vecinătate a necropolei, nu descriem aci decât un inel de buclă întreg, aparținând tipului cu capul întors și cu tija răsucită de două ori (pl. CLXIII/4). Fiind identic cu inelul de buclă descoperit în m. XXXIX (descriș mai sus la nr. 3), nu este nici o îndoială că provine dintr-unul dintre mormintele distruse de apă ale necropolei de la Cîrna. Secțiunea firului de bronz este la fel ca la exemplarul amintit, cu o ușoară muchie pe spinare; la punctele unde se întoarce, firul este subțiat, iar în rest se lățește ușor. Diam. maxim 1,3 cm.

14. Pandantiv făcut dintr-un dinte de rozător (?), calcinat și rupt spre buză, avînd o gaură circulară la partea superioară (pl. CLXIII/10). A fost descoperit în m. LXXIX. Lungimea, 2,7 cm.

★

Firește că starea de conservare, ca și numărul mic al pieselor de bronz descrise mai sus, nu ne îngăduie să formulăm prea multe concluzii. O primă concluzie, de ordin cu totul general, s-ar putea referi tocmai la faptul că podoabele și celelalte obiecte de bronz aflate asupra morților atunci cînd se proceda la incinerarea lor erau destul de puține, rezumîndu-se de cele mai multe ori la cîte un inel de buclă. Nu ar fi exclus însă ca, o dată cu adunarea oaselor calcinate, diferite piese mici de bronz, arse și chiar sfărîmate în urma acțiunii focului, să fi scăpat atenției membrilor familiei care se îngrijeau de săvîrșirea ritualului funerar. Totuși, dacă ținem seama de faptul că aproape toate piesele descoperite de noi în morminte sînt foarte mici, această ipoteză nu pare concordantă, tocmai pentru că se dovedește că și bucățelele mici de bronz erau adunate o dată cu oasele și depuse în morminte. Pe de altă parte, nu putem crede nici că nu se respecta întotdeauna obiceiul de a se incinera morții cel puțin cu o parte dintre podoabele pe care le purtau în chip obișnuit oamenii înainte de moarte, așa încît sîntem nevoiți să admitem că numărul mic al pieselor metalice descoperite în mormintele de la Cîrna reflectă o situație destul de reală, dovedind că în genere membrii comunității care foloseau această necropolă aveau destul de puține podoabe metalice și în genere puține obiecte de bronz.

Aceeași sărăcie în obiecte de bronz a fost constatată de altfel și în celelalte cimitire contemporane din Oltenia. Dacă nu avem date precise asupra pieselor metalice descoperite în necropola de la Ostrovul Mare ¹ — excepție făcînd bineînțeles tezaurul de piese de aur despre care se spune că ar fi fost descoperit aci ² —, în schimb publicarea detaliată a rezultatelor săpăturilor din necropola de la Balta Verde ne arată că într-adevăr obiectele de bronz erau rare. Astfel, dintre cele 18 morminte descoperite în această ultimă necropolă, numai unul singur (mormîntul dublu nr. 17—18) conținea cîteva obiecte și fragmente de bronz ³, ceea ce înseamnă că procentul mormintelor cu obiecte de bronz este chiar mai redus decât la Cîrna.

Dar dacă diferitele fragmente nedeterminabile nu ne îngăduie decât această concluzie de ordin general privind puținătatea obiectelor de bronz aflate în posesia membrilor comunității primitive de la care ne-a rămas necropola de la Cîrna, *inelele de buclă de pîr* — atît cele fragmentare sau rupte găsite în morminte, cît și acela întreg cules de pe plajă — ne dau posibilitatea să facem unele precizări de ordin cronologic. Într-adevăr, deși

¹ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 470.

Popescu, *op. cit.*

² Dr. G. Severeanu, *op. cit.*, și Dorin și Valeria

³ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 306—337.

inelele metalice pentru buclele părului găsite în regiuni mai îndepărtate sînt uneori și mai vechi, este știut că în regiunea dunăreană și central-europeană ele sînt caracteristice pentru culturile epocii bronzului. S-a spus în diferite rînduri și pe drept cuvînt că încercarea lui H. Schmidt¹ de a situa cele mai vechi piese central-europene de bronz înaintea acelorora de la Troia II nu poate rămîne în picioare². Căci în orice caz, chiar admițînd drept valabile datele cronologice cele mai joase propuse pentru așezările succesive de la Troia, sfîrșitul așezării Troia II se plasează tot *înainte* de data de început a epocii bronzului în centrul Europei, unde inelele metalice de buclă — atît acelea de aur, cît și acelea de bronz — *nu* se cunosc înainte de prima perioadă a epocii bronzului.

Pe de altă parte, unele exemplare mesopotamiene și mai vechi arată că originea acestui tip de obiecte de podoabă trebuie căutată și mai departe în Asia anterioară.

În măsura în care starea de conservare a exemplarelor de la Cîrna îngăduie precizări de ordin tipologic, ele se încadrează în linii generale în grupa B, cu capul întors, după clasificarea lui H. Schmidt³. Cu excepția porțiunilor dinspre vîrf, mai subțiate și firește relativ ascuțite, unele dintre exemplarele de la Cîrna au pe restul traseului o secțiune relativ triunghiulară-semicirculară, fiind plate pe fața interioară și avînd uneori o ușoară creastă pe spinare (pl. CLXIII 1, 3 și 4). Pe de altă parte, exemplarul întreg și cel puțin două din celelalte exemplare sînt răsucite de cîte două ori, «capătul întors» fiind lipit de restul inelului. Alte exemplare au profilul ca un segment de cerc, «firul» fiind mai plat și mai lat (pl. CLXIII/2), și în sfîrșit unele sînt chiar ușor scobite pe fața interioară, fără ca totuși să se apropie de forma acelor exemplare pe care H. Schmidt le considera tipice pentru această variantă⁴, întrucît nu sînt atît de scobite. Toate exemplarele de la Cîrna au fost lucrate cu ciocanul.

Firește, nu putem relua aci întreaga discuție asupra acestor obiecte de podoabă, după cum nici nu ne vom putea referi la toate piesele similare descoperite pînă în prezent. Ne vom mulțumi să amintim exemplarele descoperite în alte cimitire aparținînd culturii cîmpurilor de urne și în celelalte culturi ale epocii bronzului din regiunile vecine, care ne pot fi de folos pentru încercările de precizare de ordin cronologic⁵.

În necropola de la Balta Verde s-a descoperit un inel de buclă de bronz, de tipul simplu, cu capetele petrecute⁶, și două fragmente de inele de buclă cu capetele întoarse⁷, acestea din urmă aparținînd deci tipului întîlnit și la Cîrna. Într-unul dintre urnele mormintelor de incinerare de la Tolvadia (Banat) s-a găsit «un obiect de bronz dintr-o sîrmă lățită, un capăt al obiectului se termină cu un melc spre dreapta iar celălalt spre stînga»⁸. Deși obiectul nu este ilustrat, cred că nu este nici o îndoială că este vorba tocmai de un inel de buclă cu capete întoarse, de asemenea de tipul acelorora de la Cîrna.

¹ H. Schmidt, *Troja—Mykene—Ungarn*, în *Zeitschr. f. Ethnologie*, 36 (1904), p. 608—656 (v. p. 616—630).

² V. Gordon Childe a arătat că originea acestui tip de podoabe trebuie căutată în Mesopotamia (v. *Mitteil. d. anthrop. Gesellschaft in Wien*, 1933, p. 217 și urm.).

³ *Loc. cit.* Mai accesibile sînt reproducerea tipurilor și ale unor exemplare caracteristice de aur la Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, p. 132—134, fig. 58. Vezi de același autor și *Cercetări arheologice în Transilvania (IV)*, în *Materiale*, II, p. 196—250, unde la p. 200—205 sînt descrise toate piesele de aur descoperite în Transilvania, reamintindu-se datele esențiale ale problemei.

⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 619: v. la Dorin Popescu, *Die frühe u. mittlere Bronzezeit...*, fig. 58/7—8, 10 și 13—15.

⁵ N-am consultat, la redactarea acestui capitol, lucrarea despre tipologia și cronologia inelelor de buclă pe care o pregătește tov. Eugenia Zaharia de la Institutul de arheologie.

⁶ D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 307 și fig. 39/1.

⁷ *Ibidem*, p. 307 și fig. 39/4.

⁸ Textul între ghilimele este tradus dintr-un articol al lui F. Milleker, publicat în *Délm.*, III, 2, 1908, p. 137—147, comunicat de colegul M. Moga, directorul Muzeului Banatului.

În cunoscuta așezare de la Zuto Brdo, în Iugoslavia, pe malul drept al Dunării, s-a găsit și un inel de buclă¹. Dar și la Bjelo Brdo, în necropola aparținând aceleiași culturi, s-au găsit două inele de buclă, unul fiind de aur, de același tip, cu foaia lătită și cu capătul întors².

La Verbicioara, în stratul propriu culturii cu același nume, s-a găsit încă din anul 1950 un inel de buclă de aur, cu capătul întors³, aparținând în linii generale aceleiași tip ca și exemplarele de la Cîrna. În cimitirele de la Sărata-Monteoru inelele de buclă, de bronz și de aur sînt foarte frecvente și de tipuri diferite; fiind însă inedite, nu ne putem referi mai amănunțit la ele⁴. Dar așa cum am arătat și într-unul dintre rapoartele noastre preliminare asupra săpăturilor de la Cîrna⁵, potrivit informației pe care ne-a dat-o tov. Eugenia Zaharia, care a studiat inelele de buclă descoperite la Sărata-Monteoru, seria inelelor de buclă cu capătul întors se găsește la Monteoru în cimitirul IV, care se încadrează în a doua fază de dezvoltare constatată în cimitirele de acolo, mergînd pînă la anul 1200 î.e.n. În ceea ce privește celelalte inele de bucle descoperite pe teritoriul patriei noastre, ele au fost amintite și discutate relativ recent de colegul Dorin Popescu⁶, așa încît nu mai reluăm și noi această discuție, cu atît mai mult cu cît aproape totalitatea descoperirilor sînt întîmplătoare și nu provin din așezări.

Este adevărat că s-a afirmat că inelele de buclă de aur se întîlnesc de-a lungul întregii epoci a bronzului și pînă în perioada Hallstatt⁷, dar pînă acum în nici o așezare sau necropolă datînd sigur din epoca fierului nu s-au făcut asemenea descoperiri. Faptul că unii arheologi iugoslavi⁸ datează așezarea de la Zuto Brdo (unde am văzut că s-a găsit un inel de buclă) în epoca fierului nu ni se pare deloc potrivit, după cum vom arăta în capitolul final al lucrării noastre, căci puținele obiecte din această așezare care cer o datare la începutul Hallstattului nu pot fi considerate ca aparținînd culturii de tip Gîrla Mare—Cîrna, și ca atare nu sînt în nici un fel valabile pentru indicarea limitei superioare a culturii noastre.

Publicînd recent un tezaur de inele de buclă de aur descoperite la Kengyel, în Ungaria (com. Szolnok)⁹, cercetătoarea maghiară A. Mozsolics aduce în discuție diferitele descoperiri similare; călăuzindu-se și după forma și ornamentarea vasului în care a fost descoperit tezaurul amintit, ea ajunge la concluzia că el ar trebui datat la sfîrșitul perioadei a III-a a epocii bronzului¹⁰. Printre piesele acestui tezaur se află și un inel de buclă cu capetele întoarse (despre care cercetătoarea maghiară spune că are unul dintre capete «noppenartig zurückgebogen») de tipul general al pieselor de la Cîrna, însă lucrat (ca și celelalte de altfel) dintr-o foaie subțire, cu creastă pe spinare și deci scobit

¹ M. M. Vasič, *Zyto Brdo*, în *Starinar*, 1907, p. 1—47, fig. 61.

² Dr. Iosip Brunšmid, *op. cit.*, în *Vjesnik Hrvatskoga Arch. Društva*, N.S., VII, 1903/4, p. 30 și urm.; v. și N. Aberg, *op. cit.*, III, fig. 92—93.

³ D. Berciu și colaboratori, *Șantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 229—245; v. p. 240 și fig. 11/2.

⁴ Unul dintre inelele de buclă de bronz descoperit în 1952 este ilustrat în raportul preliminar despre săpăturile din acel an (I. Nestor și colaboratori, *Șantierul Sărata-Monteoru*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 68—89; v. p. 78 și fig. 9/1). După informațiile obținute de Dorin Popescu, a Monteoru s-au găsit inele de buclă aparținînd la trei

dintre tipurile stabilite de H. Schmidt (v. Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (IV)*, *loc. cit.*, p. 23, nota 5). De altfel, și în alte locuri — chiar în tezaure — se găsesc piese de diferite tipuri împreună (*ibidem*).

⁵ Vladimir Dumitrescu, *Șantierul arheologic Cîrna*, în *Materiale*, III, p. 189—201 (v. p. 199).

⁶ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania (IV)*, *loc. cit.*

⁷ Vezi datele în lucrarea citată la nota precedentă.

⁸ De pildă N. Vulič—M. Grbič, *op. cit.*

⁹ A. Mozsolics, *Der Goldfund von Kengyel*, în *Acta Arch.*, 9, 1958, p. 253—263.

¹⁰ *Ibidem*, p. 262.

pe una dintre fețe; acest tip apare prima dată, după părerea autoarei, în faza finală a bronzului III și se continuă și în perioada bronz IV ¹. Ținînd seama de cele arătate mai sus și mai ales de faptul că la Monteoru inelele de buclă de tipul acelor de la Cîrna nu sînt mai tîrzii de anul 1200 î.e.n., credem că același lucru este valabil în linii generale și pentru piesele de la Cîrna, care desigur pot fi date în perioadele II—III ale epocii bronzului. La aceeași concluzie duce și exemplarul de aur de la Verbicioara, deoarece această cultură datează — după D. Berciu — din perioadele II—III ale epocii bronzului, chiar dacă fazele finale depășesc această dată.

În felul acesta, cele cîteva inele de buclă descoperite în mormintele de la Cîrna capătă o deosebită importanță cronologică atît pentru datarea necropolei, cît și pentru aceea a întregii grupe culturale din care ea face parte. Aceasta ne va determina să revenim asupra acestei probleme în capitolul final al monografiei de față.

În ceea ce privește paralelele ce ar putea fi căutate pentru pandantivul de dinte de animal descoperit în mormîntul LXXIX de la Cîrna, ele sînt prea numeroase și neconcludente altfel decît în linii cu totul generale, așa încît nu socotim necesar să ne oprim în chip special ².

¹ A. Mozsolics, *Der Goldfund von Kengyel*, loc. cit.

² Amintim aci numai cu titlu de indicație generală că în necropola de la Szöreg pandantivele din dinți de animale sînt destul de numeroase (v. I. Banner, *Beigaben der bronzezeitl. Hockergräber aus der Maros-Gegend*, în *Dolgozatok-*

Szeged, VII, 1931, pl. IX/1—5; J. Foltiny, *Das bronzezeitliche Gräberfeld in Szöreg*, în *Dolgozatok-Szeged*, XVII (1941); I. Banner-J. Bóna-I. Márton, op. cit., p. 106, fig. 12/B 3—5, C 4—6; etc. etc.

CAPITOLUL VI

ÎNCHEIERE

DESCRIEREA săpăturilor, a mormintelor și a inventarului funerar din necropola de la Cîrna, urmată de studierea ceramicii, a statuetelor și a celorlalte obiecte descoperite aci, ca și încadrarea lor culturală făcută în capitolele precedente, ne impun discutarea succintă a cîtorva probleme de ordin general, cu care ni se pare firesc să încheiem studierea monografică a necropolei de incinerație de la Cîrna. Aceste probleme sînt de altfel tocmai problemele majore, de ordin istoric, și ele nu puteau fi discutate decît în urma unor descrieri detaliate și a unor comparații tipologice și stilistice cîtecîdată destul de amănunțite, dar care erau menite să ne pună la dispoziție temelia de fapte absolut necesară pentru luarea în discuție a acestor probleme și pentru formularea unor concluzii istorice. Tocmai pentru construirea acestor baze, capitolele descriptive și comparative ale monografiei noastre au căpătat uneori proporții destul de ample, ceea ce constituie un specific propriu unei monografii arheologice privind o necropolă sau o așezare, monografie a cărei principală îndatorire este să prezinte în chip sistematic și complet toate materialele obținute prin săpături. Pe de altă parte, lucrarea noastră, fiind — așa cum am mai spus — o monografie a unei necropole — și nu de ordin mai general, tratînd un anumit fenomen cultural, o cultură sau chiar o epocă întreagă —, a fost firesc să ne limităm totuși numai la acele comparații și discuții ce ni s-au părut strict necesare pentru încadrarea culturală a necropolei de la Cîrna și deci pentru formularea concluziilor de ordin general care trebuiau să-și găsească locul în acest capitol final. În paginile ce urmează vom încerca deci să sintetizăm rezultatele obținute și să formulăm concluziile ce ni se par că se impun.

§ 1. *Încadrarea culturală* a necropolei de la Cîrna a reieșit, credem, cu toată claritatea din diferitele capitole ale părții a doua a lucrării noastre. În epoca bronzului, întreaga zonă a Dunării mijlocii și o parte a zonei Dunării inferioare a constituit teritoriul de viață a numeroase triburi (și desigur și uniuni de triburi) de la care ne-au rămas resturile materiale ale unor culturi înglobate de obicei sub denumirea generică de cultura cîmpurilor de urne. Dar deși este vorba de culturi înrudite din multe puncte de vedere, cele mai multe au particularități bine determinate, iar pe baza afinităților și

a elementelor comune, ca și pe baza poziției geografice se pot stabili grupe mai mici sau mai mari. Nu încapă nici o îndoială că una dintre caracteristicile esențiale ale marii grupe culturale din care face parte și necropola de la Cîrna o constituie de altfel incrustarea cu substanță albă a decorului ceramicii. În funcție de această caracteristică, s-au propus și s-au folosit diferite denumiri, nu întotdeauna suficient de concludente, pentru diferitele grupe, chiar dacă ele încercau să țină seama de poziția geografică a uneia sau alteia dintre aceste grupe. Așa, de pildă, s-a început prin a se folosi denumirea de ceramică incrustată panonică¹, acceptată apoi și de alți cercetători², pentru toată ceramica incrustată din epoca bronzului, răspîndită pe acest vast teritoriu udat de apele Dunării. Åberg a folosit în schimb termenul acesta exclusiv pentru grupele sudice ale ceramicii incrustate³ —, deși tocmai aceste grupe nu sînt aproape deloc întîlnite pe teritoriul Ungariei actuale —, în timp ce alți cercetători au preferat denumirea de « ceramică incrustată nord-panonică » pentru grupele nordice din Ungaria, înglobînd grupa sudică din Ungaria sub denumirea de « ceramică incrustată sud-transdanubiană »⁴. Vorbind de grupa sudică din afara actualelor teritorii ale Ungariei — cunoscută la data aceea mai ales prin descoperirile din Banat —, Menghin îi spunea « cultura Virșeț »⁵, în timp ce V. Gordon Childe încadra toate culturile caracterizate prin ritul incinerării din regiunea Dunării de mijloc și a Dunării inferioare în cinci grupe culturale⁶, împărțire care desigur astăzi nu mai poate fi considerată valabilă, mai ales că la aceste grupe el lega și grupa culturală Periam-Pecica de la gura Mureșului, care se caracterizează între altele și prin ritul aproape exclusiv al înhumării morților.

În ceea ce ne privește, socotim preferabil să se împartă culturile cu ceramică incrustată din regiunea Dunării ungare, iugoslave și romîne, în trei mari grupe și anume: o grupă nord-panonică (aceea căreia i-a spus așa și Patay), o grupă sud-panonică (aceea numită sud-transdanubiană de Patay) și o mare grupă iugoslavo-romînească, în care ar intra grupele sudice și sud-estice ale acestei culturi — și anume grupele Bjelo-Brdo, Vatina și Kličevac ale lui Childe — care în fapt nu constituie decît o mare grupă, ce trebuie desigur împărțită în unele subgrupe. Este clar că între materialele ceramice (ca și celelalte, de altfel) ale acestor trei mari grupe, pe lîngă elementele comune (constituite în special de decorul incrustat și de unele dintre formele ceramice), sînt și diferențe categorice: așa, de pildă, în timp ce în decorul grupei sud-panonice excizia și procedeul de a așterne culoarea albă în masă albă compactă sînt elemente absolut tipice pentru decorul ceramicii, în grupa iugoslavo-romînească excizia este un element absolut incidental, ca și așternerea culorii de incrustație în masă compactă. În același timp, decorul grupei nord-panonice se deosebește atît în linii generale, cît și în cele mai multe dintre detalii de decorul celorlalte grupe. Pe de altă parte, statuetele feminine de lut cu rochia-clopot de tip minoic-micenian reprezintă o formă caracteristică exclusiv pentru marea grupă sudică și sud-estică iugoslavo-romînă, căci în nici una dintre necropolele celor două grupe panonice nu s-au descoperit statuete de acest fel.

Împărțirea propusă de noi are de altfel avantajul de a fi legată mai strîns și de situația geografică a acestei vaste regiuni. Într-adevăr, pe cînd cele două grupe panonice sînt axate oarecum pe cursul unguresc al Dunării, grupa sudică și sud-estică sau iugoslavo-romînă se întinde de-a lungul fluviului începînd din regiunea de vărsare a Dravei

¹ Articolul lui Florian Rómer nu mi-a fost accesibil, așa încît am citat acest autor după Hoernes și după Wilke.

² M. Hoernes (în Hoernes-Menghin, *op. cit.*, p. 404).

³ N. Åberg, *op. cit.*, vol. III, p. 52 și urm.

⁴ P. Patay, *op. cit.*, p. 60—67 și p. 102—107.

⁵ O. Menghin, *op. cit.*, p. 825.

⁶ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 268 și urm.

(suind foarte puțin pe Dunăre în Ungaria, mai la nord de această confluență, de ex. Szeremle) și coborînd fluviul pînă aproape de vărsarea Oltului. Referințele noastre la una sau la alta dintre cele trei mari grupe vor fi deci conforme cu această subîmpărțire propusă aci de noi, pe care o socotim cea mai firească. Pe de altă parte, întrucît necropola de la Cîrna se încadrează în ultima mare grupă — aceea sudică și sud-estică —, este de la sine înțeles că în cele ce urmează numai această grupă va forma obiectul principal al cercetării noastre, căci nu ne vom referi la celelalte grupe decît în măsura în care acest lucru va fi necesar pentru soluționarea diferitelor probleme ce se pun în legătură cu necropola de la Cîrna și cu grupa din care ea face parte. Nu este de altfel în intenția noastră să tratăm aci amplu nici toate problemele legate de marea grupă sudică și sud-estică, ci numai în măsura în care acest lucru este necesar pentru situarea mai precisă în spațiu și mai ales în timp a necropolei de la Cîrna.

În linii generale, ținînd seama de caracteristicile esențiale ale materialelor, în special ceramice, ale multelor necropole și ale mai puțin numeroaselor așezări, cunoscute pînă acum, ale grupei iugoslavo-romîne, am fi înclinați să împărțim aceste așezări și necropole în trei subgrupe: într-o primă subgrupă am încadra Vatina, Bjelo Brdo, Virșeț și Temes Kubin, cu mențiunea că Vatina ar putea constitui ea însăși o subgrupă aparte; în a doua, așezarea Zuto Brdo, diferitele resturi de la Orșova și în general întregul material din Oltenia (deci firește și necropola de la Cîrna), iar în a treia subgrupă necropolele Kličevac și Dubovaț. Desigur, nu am menționat aci decît localitățile mai cunoscute — și pe de altă parte nu este nici o îndoială că această subîmpărțire s-ar mai putea mult articula în cadrul unui studiu exhaustiv asupra întregii grupe culturale în care am înglobat și necropola de la Cîrna. Totodată, este locul să precizăm că între multe dintre necropolele și așezările subgrupeii mai vestice (căreia i-am putea spune mai pe scurt subgrupa Bjelo Brdo-Virșeț) și acelea ale subgrupeii răsăritene (căreia i s-ar putea da numele de subgrupa Gîrla Mare-Cîrna-Zuto Brdo) există în unele cazuri corespondențe totale, care ar părea că cer încadrarea lor într-o singură subgrupă, mai ales că numai unele dintre descoperirile din subgrupa Bjelo Brdo-Virșeț pot fi considerate mai vechi decît acelea ale subgrupeii răsăritene. Unul dintre motivele care ne-au determinat totuși să propunem încadrarea lor în două subgrupe diferite este felul cum se prezintă unele dintre urnele cu corpul în două etaje. Într-adevăr, atît la Bjelo Brdo, cît și la Virșeț și la Temes Kubin etajul superior al acestor urne este aproape tot atît de înalt ca și cel inferior și mult mai puternic bombat, iar totodată baza gîtului este largă, deschizîndu-se la gură întocmai ca o pilnie largă, fără a avea forma relativ cilindrică a celor mai multe dintre urnele subgrupeii răsăritene. În felul acesta, întreaga înfățișare a acestor urne cu două etaje este destul de deosebită de aceea a vaselor similare din Oltenia, chiar atunci cînd ultimele au și ele etajul superior destul de mare. Deși vom reveni mai pe larg asupra problemei cronologiei, menționăm și aci că în unele puncte din prima subgrupă — și anume în Banat — par a se găsi elementele cele mai vechi din cuprinsul întregii grupe iugoslavo-romîne, în timp ce în subgrupa necropolelor de la Kličevac și Dubovaț se găsesc, după părerea noastră, cele mai tîrzii dintre descoperirile mai cunoscute ale aceleiași mari grupe. Cît privește subgrupa olteană și a celorlalte așezări și necropole din aceeași zonă, ea poate fi situată înaintea subgrupeii precedente și în bună măsură contemporană cu prima. Dar nu este cazul să anticipăm.

Amintim însă că de obicei cercetătorii iugoslavi vorbesc despre grupele Vatina-Virșeț și Dubovaț-Zuto Brdo, dar această împărțire nu ni se pare cu totul justificată, deoarece multe dintre elementele caracteristice din așezarea de la Zuto Brdo se deosebesc de acelea de la Dubovaț și se leagă de acelea din Oltenia. De asemenea, și din punct de

vedere cronologic, așa cum am spus și cum vom vedea la locul cuvenit, Dubovaș se leagă de Kličevac mai mult decît de oricare altă necropolă și așezare a acestei culturi.

Cu prilejul încadrării culturale a ceramicii de la Cîrna (v. mai sus, partea a II-a, cap. III), am încercat să arătăm geneza uneia sau alteia dintre formele principale și tot-odată originea tehnicii și a motivelor decorative, și chiar a unora dintre procedeele folosite pentru repartizarea decorului pe vase. Din toate acestea au rezultat în chip clar unele concluzii pe care se cuvine să le reamintim aci pe scurt, pentru a preciza geneza culturii căreia îi aparține necropola de la Cîrna. Legăturile în chip repetat indicate cu cele două grupe panonice sînt de altfel foarte firești, toate avînd la bază cîteva elemente comune, și fiind astfel destul de strîns înrudite. Nu mai puțin importante și frecvente sînt și legăturile pe care le-am arătat cu ceea ce noi am preferat să numim cultura de la Gura Mureșului¹ — în care înglobăm atît grupa Periam-Pecica din țara noastră, cît și necropolele și așezările foarte înrudite din aceeași zonă situate pe teritoriul R. P. Ungare. Semnificative sînt în același timp și apropierea ce au putut fi stabilite cu cultura Verbi-cioara — răspîndită mai ales în zona centrală și nordică a Olteniei, dar trecînd desigur și în Banat —, ca și acelea cu cultura Tei din Muntenia, pentru a nu ne mai referi aci și la celelalte culturi ale bronzului din România, cu care de asemenea au putut fi constatate multe puncte de contact. Pe de altă parte, am semnalat foarte des numeroase elemente de tip Vučedol — mai ales în ceea ce privește decorul ceramicii, dar și în legătură cu unele dintre forme. Și culturile Baden și a vaselor campaniforme — și chiar Coțofeni — au avut un cuvînt de spus în rezolvarea unora dintre problemele legate de studiul ceramicii de la Cîrna. În funcție de toate acestea și ținînd seama și de unele dintre concluziile întrucîtva general admise cu privire la originea culturilor bronzului timpuriu și mijlociu din această vastă regiune a Dunării mijlocii, credem că ne putem opri — pentru geneza grupei sudice și sud-estice a culturii cîmpurilor de urne — la următoarele încheieri.

Cele trei mari grupe culturale cu ceramică incrustată — așa cum le-am precizat mai sus — sînt strîns înrudite, avînd la bază o serie de elemente comune. Nu poate fi nici o îndoială că fondul etnic local, eneolitic, a jucat pretutindeni un rol însemnat. Dar alături de acesta, alți factori au fost cel puțin tot atît de importanți. Ritul însuși al incinerării — practicat în chip exclusiv în necropolele oltene cercetate pînă acum și în multe dintre celelalte necropole, și aproape exclusiv în cele în care se întîlnește în chip izolat și inhumarea — dovedește pătrunderea în aceste regiuni (caracterizate în neolitic prin ritul inhumăției) nu numai a unor noi credințe și practici funerare, ci și a unor noi triburi. Vom reveni de altfel ceva mai jos, dar amintim aci că după părerea aproape unanimă acest nou obicei funerar a fost adus la Dunărea de mijloc de triburile culturii vaselor campaniforme (Glockenbecher), ajunse pînă la sud de Budapesta². Tot prin mijlocirea lor a pătruns în toate culturile cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie amfora șnurceramică, folosită ca urnă funerară. Iar întrucît în grupa sudică și sud-estică (grupa iugoslavo-romînă) a cîmpurilor de urne, forma aceasta este caracteristică dintru

¹ Această denumire a fost dată de altfel de Vl. Milojević în lucrarea sa adesea citată (*Zur Frage der Chronologie der frühen und mittleren Bronzezeit, in Ostungarn, loc. cit.*), deși el desparte întrucîtva grupa Periam-Pecica de grupa de la Gura Mureșului.

² V. Gordon Childe (*The Final Bronze Age in the Near East and in temperate Europe*, in *Proceedings of the Prehistoric*

Society, N.S., XIV, 1948, p. 177—195) și C.F.C. Hawkes (*From Bronze Age to Iron Age: Middle Europe, Italy and the North and West*, *ibidem*, p. 196—218) socotesc că obiceiul cimitirelor de incinerare cu urne a fost introdus la Dunăre din Anatolia. În această privință vom reveni mai jos (p. 313), cînd vom discuta problemele legate de ritul funerar.

început, trebuie să admitem că ea a fost adoptată aci pătrunzînd de-a lungul Dunării în aceeași vreme cînd a pătruns și în cele două grupe panonice. Dacă aceste urne tipice (atît acelea cu corpul unitar, cît și acelea cu corpul în două etaje) ar fi caracteristice mai ales pentru subgrupa olteană a cîmpurilor de urne, am putea fi înclinați să atribuim culturii Verbicioara rolul de transmițător al acestei forme în cultura noastră. Dar întrucît aceeași formă de urnă, cu diferite variante, este caracteristică întregii grupe iugoslavo-romîne (întîlnindu-se chiar în necropolele din extremitatea de V și NV a teritoriului ei de răspîndire) și deoarece pătrunderea diferitelor elemente culturale s-a făcut desigur direct pe calea Dunării în jos, nu credem că putem atribui culturii Verbicioara vreun rol în transmiterea acestei forme de urne la origine șnurceramică.

Printre formele ceramice ale culturii noastre pe care le-am atribuit într-o oarecare măsură persistenței substratului local eneolitic, figurează vasele și urnele cu două torți coborînd de pe buză pe umăr, chiar dacă la origine acest tip de vas trebuie legat de Anatolia prin Balcani¹. Pe de altă parte, întrucît chiar în Banat s-au găsit și vase cu două torți² dintre acelea tipice pentru grupa Mureșului (care ar putea fi tot atît de bine numită cultura Periam-Nagyrev, deși există destule controverse în privința faptului dacă acestea reprezintă faze diferite ale aceleiași culturi), ni se pare limpede că tocmai aceasă cultură din prima perioadă a epocii bronzului va fi jucat rolul de transmițător al formei de vase cu două torți de pe buză în cultura cîmpurilor de urne a grupeii iugoslavo-romîne. Prezența la Vatina și în alte locuri din Iugoslavia a unor morminte de înhumatie printre mormintele de incineratie trebuie legată probabil de același substrat al culturii Mureșului. Iar faptul că încă din ultima fază a grupeii Sălcuța-Bubanj încep să apară vase cu două torți și cu gura ușor rombică arată că din acest complex neolitic final vasele cu două torți au trecut în cultura Periam-Nagyrev, iar de aci în grupa sudică a culturii cîmpurilor de urne dunărene. Prezența chiar la Cîrna a unei variante apropiate de aceea a unei forme speciale — ne gîndim la așa-zisele vase « baroce » cu gura rombică și cu lobii crestați — constituie un puternic indiciu al acestor legături și al rolului jucat de cultura Mureșului în transmiterea acestor forme.

Dacă prezența în grupa iugoslavo-romînă a străchinilor fără picior — atît a acelor aparținînd variantei cu gura în patru colțuri, cît și a acelor cu gura circulară-orizontală — trebuie socotită probabil drept dovadă a acelorasi influențe care au adus aceste forme de vase și în celelalte grupe de culturi din aceeași zonă (direcția curentului de răspîndire fiind în acest caz de la nord la sud), străchinile cu picior trebuie puse în legătură destul de probabil cu cultura Vučedol. În schimb, cîmile cu toarta supraînălțată se leagă organic de acelea ale culturilor Coțofeni și Baden, reprezentînd deci un element de tradiție locală, chiar dacă transmiterea lui nu s-a făcut direct. Iar torțile *lunatae*, așa de numeroase la cîmile culturii Baden, și care apar și în alte culturi ale bronzului din aceeași mare regiune a Dunării mijlocii, dar și mai departe, constituie și un indiciu cronologic pe care îl vom avea în vedere mai jos.

Însăși tehnica decorului ceramicii incrustate reprezintă — după cum s-a mai spus — o moștenire a culturii Vu edol³, care prin aceasta se dovedește a fi avut un rol destul de important la nașterea celor trei mari grupe ale culturii cîmpurilor de urne dunărene. De altfel, dacă ținem seama de faptul că aproape întreaga arie de răspîndire

¹ Childe și-a exprimat părerea că vasele cu două torți supraînălțate caracteristice pentru Vatina s-ar datora influenței formei miceniene similare (v. Gordon Childe, *The Dawn of European Civilization*, ed. IV, p. 121).

² M. Garašanin, în *Rad Vojvođanskih Muzeja*, 3, 1954, p. 57—65, fig. 1.

³ Între alții F. Tompa, *op. cit.*, p. 77 și urm.

a grupei iugoslavo-romîne (cu excepția zonei extrem răsăritene) a constituit o parte integrantă din aria de răspîndire a culturii Vučedol, persistența și transmiterea elementelor vucedoliene în decorul ceramicii grupei noastre este nu numai ușor explicabilă, dar ne îndreptățește să vedem și o anumită legătură între triburile culturii Vučedol și acelea ale grupei sudice și sud-estice a ceramicii incrustate. Este adevărat că incrustația ceramicii din culturile cîmpurilor de urne a fost atribuită de unii cercetători tot substratului eneolitic al culturii Bubanj-Hum¹, dar faptele pe care le-am luat în discuție în capitolul privind încadrarea culturală a ceramicii de la Cîrna ni se par hotărîtoare în sprijinul concluziei la care ne-am oprit și noi. Alături de aceste elemente vucedoliene, am avut prilejul să semnalăm cu prilejul studierii ceramicii unele elemente a căror origine ni se pare că se cuvine să o căutăm în cuprinsul culturii vaselor campaniforme (Glockenbecher; în special împărțirea gîtului cănilor în zone decorative ca niște benzi orizontale paralele, precum și frecvențele succesiuni de liniuțe verticale paralele — fie împunse-împrimate, fie realizate cu roțița, care și ea este o moștenire tehnică de aceeași origine); altele au fost transmise foarte probabil de grupa culturală de la gura Mureșului (de ex. ghirlandele). Canelurile trebuie considerate tot o moștenire a culturilor eneolitice din perioada de tranziție spre epoca bronzului, căci în aceste culturi pliseurile de tradiție veche neolitică se transformă în caneluri adînci și tipice (de ex. cultura Baden). Pe de altă parte, am accentuat și asupra faptului că decorul spiralic trebuie atribuit și după părerea noastră unei influențe sudice, miceniene, lipsa lui aproape totală din ceramica tuturor culturilor de la sfîrșitul neoliticului, din perioada de tranziție spre bronz și din prima perioadă a epocii bronzului, precum și felul cum este de multe ori realizat constituind argumente hotărîtoare pentru această concluzie. Tot spre aceeași concluzie duc de altfel și obiectele de os cu decor tipic micenian de la Vatina, ca și celelalte elemente amintite cu același prilej. De asemenea, forma caracteristică a statuetelor de lut cu rochie-clopot este și ea un argument concludent în același sens, după cum am arătat în capitolul consacrat statuetelor descoperite la Cîrna. Dar nu numai atît. Într-adevăr, nu ni se pare că ar putea fi socotit lipsit de semnificație nici faptul că decorul spiralic este mai frecvent și mult mai caracteristic în grupa sudică și sud-estică decît în celelalte grupe și culturi de la Dunărea de mijloc, după cum semnificativă trebuie considerată și împrejurarea că statuetele cu rochia-clopot — fie că este vorba de variantele întîlnite la Cîrna și în celelalte necropole contemporane, fie că avem în vedere varianta reprezentată prin exemplarul unic de la Kličevac — nu se găsesc decît în aceeași grupă iugoslavo-romînă. În fapt se poate spune că aceste elemente de esență sudică, în formele lor absolut tipice, s-au oprit în regiunea situată de-a lungul cursului Dunării de la răsărit de Drava, jucînd un rol important în această grupă, unele pătrunzînd sporadic (spirală), iar altele nepătrunzînd deloc mai la nord de confluența Dravei, poate pentru că această regiune meridională a culturii cîmpurilor de urne cu ceramică incrustată era mai aproape și mai direct legată de lumea sudică miceniană, dar poate și dintr-o anumită afinitate etnică existentă încă din neolitic și care este destul de probabil că s-a menținut în parte și mai tîrziu.

Ținînd seama deci de ceea ce ni se pare că a reieșit în chip convingător din cele discutate în capitolele precedente și reamintite în parte pe scurt și aci, credem că se poate spune pe de o parte că grupa iugoslavo-romînă a culturii cîmpurilor de urne cu ceramică incrustată este strîns legată și înrudită cu celelalte grupe ale culturilor cîmpurilor de

¹ M. Garašanin, *Stand, Probleme und Aufgaben der Vorgeschichtsforschung im serbischen Moravagebiet*, în Con-

grès Intern. des Sciences Préhist. et Protohistoriques. *Actes de la III-e Session Zürich 1950*, p. 98—104.

urne de la Dunărea mijlocie, iar pe de altă parte că la nașterea ei au contribuit o serie de culturi și de influențe, deși desigur nu toate au avut aceeași importanță.

Un rol de seamă l-au jucat triburile perioadei de tranziție de la neolitic la bronz, dar în același timp și triburile « culturii Mureșului » (Periam — Nagyrév) ajunse pînă în colțul de sud-vest al Banatului încă din bronzul timpuriu. Poate că ar trebui să socotim grupa iugoslavo-romînă a culturii cîmpurilor de urne chiar un rezultat al contopirii triburilor culturii bronzului cu resturile unora dintre triburile vucedoliene și cu celelalte elemente eneolitice locale. Am amintit mai sus că triburile vucedoliene au pătruns pînă în preajma Porților de Fier; și ținînd seama de răspîndirea răsăriteană a culturii Vučedol, apare clar că teritoriul ocupat ulterior de grupa iugoslavo-romînă a culturii cîmpurilor de urne corespunde în bună parte tocmai cu acela al expansiunii răsăritere a culturii Vučedol. Poate ca subgrupa olteană să reprezinte o înaintare întrucîtva mai tîrzie a triburilor culturii cîmpurilor de urne — după apariția primelor ei manifestări în regiunile situate mai sus de Porțile de Fier —, dacă nu cumva descoperiri viitoare vor dovedi dimpotrivă că și în Oltenia se află resturi tot atît de vechi ca cele mai timpurii din grupa Vatina și în același timp că triburile culturii Vučedol au coborît Dunărea mult mai departe, așa cum ne fac să credem elementele vucedoliene existente în cultura Te din Muntenia, pentru a nu ne mai referi și la acelea din cultura Verbicioara, unde sînt mai firești, căci această cultură s-a format într-un teritoriu vecin aceluia ocupat mai înainte de răspîndirile răsăritene ale culturii Vučedol. Cert este însă că în nici un caz triburile ceramicii în șnur n-au jucat în culturile cîmpurilor de la Dunăre rolul pe care li-l atribuia Childe¹.

§ 2. *Situarea cronologică a necropolei de la Cîrna* nu ni se pare o problemă prea spinosă în ansamblul ei, chiar dacă evident pot exista și în această privință unele deosebiri de vederi. Din descrierea materialelor descoperite la Cîrna și din confruntarea și discutarea lor s-a văzut că există unele care ne pun la dispoziție date destul de precise pentru a putea încerca să lămurim această problemă cronologică. Dar deoarece va trebui în chip firesc să fixăm locul necropolei de la Cîrna în ansamblul grupei culturale din care face parte, ni se pare preferabil să aruncăm mai întîi o scurtă privire asupra felului în care a fost datată pînă acum întreaga grupă culturală și numai după aceea să trecem la precizarea poziției cronologice a necropolei de la Cîrna. Bineînțeles însă că nici de data aceasta nu ne vom referi aci la toate părerile exprimate în cursul celor cîteva decenii de cînd cultura cîmpurilor de urne formează obiectul cercetării științifice, și deci nu vom discuta pe larg, și cu atît mai puțin în chip exhaustiv, problema cronologiei acestei culturi. Dimpotrivă, ne vom mulțumi să expunem unele dintre ipotezele formulate în urma unei discutări mai temeinice a problemei sau a unora dintre aspectele ei. Această limitare este impusă în primul rînd tot de tema lucrării noastre și în al doilea rînd de faptul că nu am avut la dispoziție întreaga bibliografie asupra problemei.

Dar înainte de a face această sumară trecere în revistă, se cuvine să facem aci unele scurte precizări în legătură cu sistemul cronologic adoptat, deși bineînțeles că nu este locul să intrăm în detalii. Ni se pare preferabil din toate punctele de vedere să folosim datele cronologice la care se oprișe mai de mult Reinecke, fixînd sfîrșitul perioadei Bronz D la 1100 și nu la 1200 î.e.n., așa cum s-a făcut mai recent, deoarece nu credem că în

¹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 266—267. Părerea sa mai recentă — potrivit căreia o mare parte din ceramica cimitirelor cu urne de la Dunăre derivă din versiuni locale ale ceramicii Baden, în timp ce restul poate fi derivat

din speciile Glockenbecker și Vučedol (tehnica și motivele decorului: *Prehistoric Migrations*, p. 193) — ni se pare dimpotrivă mult mai judicioasă.

această regiune a Dunării inferioare perioada Hallstatt A poate fi începută încă de la 1200 î.e.n. De altfel, la drept vorbind, chiar în felul acesta, punînd începutul perioadei Hallstatt A la 1100 î.e.n., ni se pare că pentru regiunile noastre se forțează oarecum lucrurile: din moment ce prin Hallstatt se înțelege implicit « epoca fierului », se înglobează astfel în această epocă un număr foarte mare și foarte important de descoperiri (mai ales depozite) de bronzuri care sînt evident caracteristice tocmai pentru sfîrșitul epocii bronzului. Ni se pare că, în special în regiunile noastre, atît Hallstattul A cît și Hallstattul B reprezintă o perioadă de tranziție de la epoca bronzului la epoca fierului, perioadă de profunde transformări și frămîntări social-economice și deci și culturale, dar care nu poate fi desprinsă cu totul de epoca bronzului și încorporată epocii fierului. Este oarecum nefiresc ca tocmai perioada în care prelucrarea bronzului atinge cea mai mare înflorire atît cantitativ cît și calitativ, iar prelucrarea fierului este aproape inexistentă (pentru țara noastră rezerva exprimată prin cuvîntul « aproape » nici nu prea este necesară de altfel), să fie considerată o perioadă a epocii fierului. Din acest punct de vedere ar fi fost preferabil să se rămînă la termenul Bronz E pentru Hallstatt A și poate chiar Bronz F pentru Hallstatt B.

În funcție de aceste observații, vor trebui deci înțelese rezervele pe care noi le vom face în paginile ce urmează în legătură cu părerile acelor cercetători care au înglobat unele grupe ale culturii Bjelo Brdo - Vatina - Vîrșeț - Cîrna în epoca fierului; tot astfel, potrivit celor arătate mai sus, se va înțelege de ce nu admitem datarea acelor grupe începînd de la 1200 î.e.n., respectiv la începutul fazei Hallstatt A după ultimele datări ale acesteia.

Acum mai bine de trei decenii, Menghin data întreaga grupă de care ne ocupăm — numită de el « cultura Vîrșeț », așa cum am mai amintit — în a II-a perioadă a epocii bronzului¹. În același fel se pronunța și Vasile Pârvan cînd se referea la « Vîrșeț și Vatina cele două capitale ale bronzului II »² — chiar dacă folosirea termenului de « capitale » trebuie admisă numai ca o figură de stil, pentru a indica importanța acestor două centre, mai ales că unul dintre ele este o necropolă.

În articolele sale din *Reallexikon der Vorgeschichte*, G. Wilke³ folosea ca și Fl. Rómer și ceilalți predecesori termenul de « ceramică panonică incrustată » pentru întreaga ceramică de acest fel de la Dunărea mijlocie și inferioară, arătînd că masa ei principală trebuie datată în perioada a II-a a epocii bronzului. În sprijinul concluziilor sale el invocă prezența unor vase « panonice » în depozite de bronzuri bine datate, ca și pandantivele și celelalte podoabe reprezentate pe statuetele de lut. Admitea totuși că « ceramică panonică » pare să fi dăinuit mult și în Bronz III, cum arată ceramica decorată cu proeminențe și cu spirale, strîns înrudită cu ceramica Lausitz. Aceasta ar fi după el faza în care « ceramică panonică » incrustată atinge în sud dezvoltarea sa maximă, dar unele supraviețuiri s-ar fi menținut și în Hallstatt, cum arată vasele cu două torți înalte din diferite necropole de incinerare din Ungaria. Așa cum vom arăta mai jos, sîntem de acord că vor fi existat unele supraviețuiri, dar desigur Wilke greșea trecînd printre acestea chiar necropola de la Hatvan și vasele cu gura rombică de aci, tipice pentru ceea ce s-a numit ulterior cultura Hatvan, care datează tot din bronzul mijlociu.

Influențat probabil de faptul că cele mai vechi obiecte sigur databile de la Vatina provin dintr-un mormînt de inhumare, Childe le separa oarecum pe acestea de restul

¹ O. Menghin, *op. cit.*, p. 825.

² V. Pârvan, *Getica*, p. 303.

³ *Reallex. d. Vorgeschichte*, vol. X (art. *Pannonische Keramik*), p. 27—29 și vol. XIV (art. *Ungarn*), p. 7 și urm.

materialelor descoperite aci, datînd mormîntul de inhumație și piesele lui de inventar (spadă, topor de luptă, ac de bronz cu pecete și vas cu torți supraînlătate, cu trei proeminente pe corp și cu picioruș inelar) în faza B (Toszeg B)¹, datare justă, după cum vom vedea mai jos. În schimb, pe baza vaselor tipice Vatina, cu una sau două torți supraînlătate și cu șa, avînd corpul destul de colțuros din pricina proeminențelor și a unei creste mediane orizontale, precum și un picioruș mai înalt (vase pe care el le pune în legătură, prin decor, cu unele vase de la Benaci II și de la Troia VII), socotea că se poate data cimitirul Kory-Naschitz de lîngă Vatina și « așezarea similară » de la Omoljica în faza D, iar necropola de la Vîrșeț în faza C². Deși vom reveni asupra acestei probleme, ținem să arătăm încă de pe acum că vasele citate de Childe, tipice pentru Vatina, trebuie date cu certitudine în perioada a II-a a bronzului (deci bronzul mijlociu): un argument hotărîtor îl formează între altele, pe lîngă tot ce s-a mai spus în legătură cu ele, și faptul că la Pecica-Rovine s-a găsit un vas absolut similar conținînd unele obiecte de podoabă de aur, inclusiv un mic disc cu decor « en repoussé », care — prin analogiile cu descoperirile de la Beba Veche etc. — nu poate fi datat decît în Bronz II, așa cum am arătat de acum 20 de ani³.

Mai departe, Childe afirma că unele forme din « nivelul D » de la Pecica și de la Vatina și din alte necropole au un aspect accentuat metalic, fiind inspirate de forme metalice (« intensely metallic »)⁴, deși el însuși recunoștea că unele derivă direct din vasul tipic Periam — susținînd că însăși culoarea lor neagră lustruită este de factură metalică; pe de altă parte, Childe pune o serie de ornamente de la Vatina, Omoljica etc. în legătură cu bronzuri tîrzii, unele chiar din perioada Hallstatt. Comparațiile încercate în această privință nu sînt în nici un caz concludente — și de altfel însuși Childe arăta⁵ că motivul rozetei (care se întilnește, spune el, în Italia în perioada de tranziție și în estul Europei centrale într-o fază dezvoltată a vechii epoci a fierului) apare pe o statueta de la Temes Kubin de tip « aparent bronz mijlociu ». Statueta nu este numai de tip « aparent » bronz mijlociu, ci datează din această perioadă, ceea ce dovedește clar că unele motive ornamentale pot fi folosite de-a lungul mai multor perioade, fără ca faptul acesta să ne îndreptățească să datăm toate obiectele în ultima perioadă în care se mai întilnesc astfel de motive. Dimpotrivă, nu este nici o îndoială că piesele la care se referă aci Childe (cu excepția unora dintre acelea de la Dubovaț) trebuie date în bronzul mijlociu și nicidecum la sfîrșitul bronzului și începutul fierului. Chiar vasele « baroce » de la Pecica — care apar din așa-zisul strat XIII de acolo — sînt date pe bună dreptate de Milojević⁶ în a patra fază a culturii de la Gurile Mureșului, care după sistemul cronologic adoptat de el s-ar situa între fazele Reinecke A2 — B1.

De altfel, însuși Tompa⁷ încadra vasele de acest fel în perioada sa Toszeg B II, neexistînd nici un element stratigrafic sau tipologic cert care să ceară pentru această variantă de vase cu două torți o datare atît de tîrzie ca aceea propusă de Childe. În ceea ce privește varianta vaselor cu gura rombică din « nivelurile de la Pecica », întilnite nu numai în Syrmia (cum arăta Childe), dar și în alte locuri, încadrate de Milojević în faza 5 a culturii Mureșului, ele nu au nimic comun cu faza finală a bronzului și cu începutul

¹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 266.

² *Ibidem*, p. 262. Trebuie să menționăm totuși că — așa cum am arătat mai sus, p. 289 n. 1 — ulterior Childe socotea vasele cu două torți de la Vatina drept inspirate de vasele cu două torți (tankards) miceniene, așa încît le încadra cronologic mult mai just, indiferent dacă este sau nu vorba de inspirație miceniană.

³ Vladimir Dumitrescu, *Funde aus der zweite Periode der Bronzezeit im Bezirk Arad*, in *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 127—131.

⁴ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 382.

⁵ *Ibidem*, p. 382, nota 8.

⁶ Vl. Milojević, *Zur Frage*, p. 269 și tabelul final.

⁷ F. Tompa, *op. cit.*, p. 28/1.

Hallstattului. În schimb, unele dintre urnele târzii de la Dubovaț — care nu se întîlnesc și la Vatina, cum spune Childe¹ (și este firesc să nu se întîlnească acolo!) — pe care el le-a pus împreună cu atîția alți cercetători în legătură cu urnele Villanova, sînt mult mai târzii. Ele constituie de altfel unele dintre puținele elemente pe baza cărora se poate spune că există supraviețuiri ale culturii de care ne ocupăm ce au dăinuit pînă la începutul epocii fierului. În funcție de toate acestea, este de la sine înțeles că nici concluziile de cronologie absolută ale lui Childe în această problemă nu ni se par întemeiate. Datarea « nivelului D » de la Pecica, pe care el îl consideră « ultima cultură Vatina »², între 1200 și 800 și a ultimului nivel de la Pecica (E) între 800 și 500 î.e.n. nu are nici o bază reală, și cu atît mai puțin datarea și mai tîrzie a grupei Bjelo Brdo și a tuturor necropolelor de incinerare « ungare » în Hallstatt³.

Folosind, așa cum am mai spus, denumirea de « ceramică panonică » exclusiv pentru grupa noastră iugoslavo-romînă (a cărei justă răspîndire geografică de altfel nu o cunoștea), N. Åberg⁴ socotea că cele mai vechi forme ale acestei grupe au aparținut perioadei Ünëitice (Aunjetitz), dar apoi cultura a trecut peste granițele acestei perioade în Bronz II. Pentru datarea culturii « panonice » în Bronz II, Åberg se sprijinea în chip firesc pe obiectele de bronz și de aur descoperite într-unul dintre mormintele de la Bjelo Brdo⁵: o brățară de bronz « tipică pentru Bronz II, mai ales așa cum apar ele în sudul Germaniei », și două spirale de buclă de aur cu capetele îngroșate, dintre care « una este tipică Aunjetitz »; de aceea el conchide că descoperirea aceasta « trebuie atribuită unei faze timpurii a Bronzului II »⁶. Nu ne vom opri aci asupra datelor absolute propuse de Åberg (cu mult prea coborîte) și nu vom stărui nici asupra faptului că în general el are în vedere periodizarea nordică. Dar în orice caz, este cert că mormîntul acesta constituie unul dintre elementele concludente pentru datarea grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne începînd încă de la începutul bronzului mijlociu.

Fără să trateze de fapt problemele grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne, I. Nestor arăta în 1932 că diferitele corespondențe dintre cultura Otomani și « grupa Virșeț-Vatina vor da posibilitatea unei sigure datări a fazei timpurii a culturii Vatina-Virșeț prin legarea ei de Aunjetitz »⁷. Socotind că necropolele Bjelo Brdo și Kličevac formează o altă grupă care se întinde pînă în Oltenia, Nestor încheia aceste scurte considerații amintind că « grupa panonică » apare ca import în nivelul Pecica XII și punînd sub semnul întrebării afirmația lui Childe că grupa Vatina apare la Pecica abia în faza C. Mai departe, admitea strînsa înrudire dintre grupa Vatina-Virșeț și cultura Monteoru⁸, înrudire amintită încă mai de mult de H. Schmidt⁹ și apoi de Menghin¹⁰.

¹ V. Gordon Childe, *op. cit.*, p. 383.

² *Ibidem*, p. 386.

³ *Ibidem*, p. 387.

⁴ N. Åberg, *op. cit.*, vol. III, p. 56.

⁵ *Ibidem*, p. 56—57.

⁶ *Ibidem*.

⁷ I. Nestor, *Der Stand*, p. 92.

⁸ *Ibidem*, p. 100. Recent, după redactarea acestui capitol final al lucrării noastre, am citit și cele două pagini consacrate de I. Nestor acestei culturi în vol. I al *Istoriei Romîniei* (Editura Acad. R.P.R., 1960), în care d-sa socotește că există indicii suficiente pentru a despărți grupa Vatina de celelalte grupe sud-dunărene. Pe de altă parte, considerînd cultura Vatina mai veche decît grupa Gîrla Mare, socotește că prima a contribuit și la constituirea ultimei, pe care o încorporează de altfel grupei Bjelo-

Brdo-Gîrla Mare. În Oltenia această grupă « este intrusivă », așa cum am arătat și noi (v. mai sus p. 291). În ceea ce privește încadrarea cronologică, I. Nestor este de părere că grupa Gîrla Mare « nu depășește ca atare în acest spațiu perioada mijlocie a bronzului, chiar dacă elemente ale ei vor fi jucat un rol în geneza complexă a culturilor ulterioare, din perioada de sfîrșit a bronzului și de la începutul epocii fierului ». Din acest punct de vedere, singura deosebire între această concluzie și concluziile noastre (v. mai jos, p. 301 și urm.) stă în faptul că noi admitem dăinuirea culturii Gîrla Mare-Cîrna și în perioada tîrzie a epocii bronzului — deosebire care în fond stă în legătură cu data mai timpurie adoptată și de d-sa pentru începutul epocii fierului.

⁹ H. Schmidt, *Vorgeschichte Europas*, p. 88.

¹⁰ O. Menghin, *op. cit.*, p. 825 și urm.

În sfârșit, discutînd problema supraviețuirilor tîrzii ale grupei noastre culturale, el se referă cu dreptate la urnele bitronconice de la Dubovaț¹; precizarea sa că unele grupe de la Kličevac datează în parte încă din bronzul plin și în parte din bronzul tîrziu² este firește cu totul întemeiată.

După părerea lui Tompa, grupa sudică a ceramicii incrustate s-a născut din răspîndirea pe Dunăre spre sud, în Slovacia și în SV Banatului și de aci mai departe, a grupei panonice cu ceramică incrustată — dînd numai mai tîrziu naștere « grupului independent Vatina-Temes Kubin »³. Pe de altă parte, el situa necropola de la Szeremle — care aparține grupei noastre iugoslavo-romîne, ca și ceramica incrustată încadrată ulterior de Patay în grupa « sud-transdanubiană » — în faza Tószeg C. În ceea ce privește prima problemă, trebuie să precizăm încă de pe acum că nu putem subscrie în nici un fel la punctul său de vedere, deoarece nu credem că există vreun argument valabil care să ne determine să considerăm grupa sudică și sud-estică a culturii cîmpurilor de urne derivată din grupele situate mai la nord. În privința datării ei în faza C, va trebui să revenim, deoarece și alți cercetători maghiari situează « ceramica incrustată » în această fază, pornind de la unele descoperiri de la Tószeg.

Încă din 1937, cu prilejul publicării fasc. 3 din seria iugoslavă a colecției *Corpus Vasorum Antiquorum*, cercetătorul iugoslav M. Grbič⁴ împărțea ceramica de pe teritoriul Iugoslaviei a grupei culturale care ne preocupă în mai multe « stiluri », dintre care pe două le data în epoca bronzului și pe unul în epoca fierului. Cele două stiluri (B și C) din epoca bronzului erau reprezentate în colecțiile Muzeului din Belgrad prin ceramică de la Omoljica și Pančevo, iar stilul din epoca fierului prin ceramica tipică de la Dubovaț și Zuto Brdo. Reluînd acum doi ani problema într-un articol despre « ceramica preclasică » din Balcanii centrali⁵, Grbič propunea o fază « Prevatina » datată în bronzul timpuriu, reprezentată prin vasele de la Ljuljaci — vase cu două torți uneori ușor supraînălțate —, pe care el le derivă pe drept cuvînt din acelea eneolitice ale culturii Bubanj, dar dintre care unele au și gura rombică cu colțuri și torți supraînălțate caracteristice⁶, care într-adevăr par să prevestească vasele de la Vatina. În bronzul mijlociu « ceramica prevatina devine Vatina » — spune el — iar aceasta « nu este de origine panonică, deoarece în Panonia s-a găsit numai ocazional și tîrziu ». Ea a atins Banatul dinspre vest, adică dinspre Serbia și Bosnia, prin noua expansiune ilirică. Din ea « s-a dezvoltat tipul Virșeț din bronzul tîrziu »⁷, pe care Grbič îl datează pînă la 1200 î.e.n.

După cum am arătat însă, credem că începutul epocii fierului nu poate fi situat la Dunăre la o dată atît de timpurie. Pe de altă parte, nu sîntem de acord că la Dubovaț și la Zuto Brdo nu ar exista și lucruri anterioare acestei date absolute (1200 î.e.n.), deoarece indiscutabil se află aci și lucruri care trebuie datate în bronzul mijlociu, întocmai ca la Kličevac. Asupra problemei legăturilor dintre această grupă și protogeometricul din Grecia — în care Grbič adoptă în chip justificat punctul de vedere mai pe larg expus ultima oară de Milojević — vom reveni la sfîrșitul acestui paragraf. În sfîrșit, înainte de a trece mai departe, mai amintim că într-un articol al cărui rezumat german nu conține decît enunțarea concluziei⁸, Grbič arată că, pe baza descoperirilor de la Jlandža din

¹ I. Nestor, *Der Stand*, p. 113—114.

² *Ibidem*, p. 113.

³ F. Tompa, *op. cit.*, p. 78.

⁴ N. Vulić—M. Grbič, *op. cit.*, p. 5.

⁵ M. Grbič, *Preclassical Pottery in the Central Balkans*, în *American Journal of Archaeology*, 61, 1957, p. 137—149

și pl. 47—52.

⁶ N. Vulić — M. Grbič, *op. cit.*, pl. 23/10.

⁷ M. Grbič, *op. cit.*, p. 148—149.

⁸ M. Grbič, *Entwicklungs-Frage der Keramik der Watiner und Dubowatzger Gruppe*, în *Rad Vojvojskih Muzeja*, 2, 1953, p. 73—75.

Banat, grupa Vîrșeș poate fi plasată între grupa veche Vatina (în care el încadrează descoperirile de la Omoljica) și grupa mai tîrzie Dubovaș, ceea ce este în linii generale exact. El recunoaște însă că aceste descoperiri nu aduc nici o lămurire în problema cronologiei absolute.

Mai pe larg s-a ocupat cu problemele culturii cîmpurilor de urne din Oltenia D. Berciu, atît în lucrarea sa mai veche din 1939, cît și cu prilejul publicării rezultatelor săpăturilor de la Balta Verde. În *Arheologia preistorică a Olteniei*, încadrînd în chip firesc cultura cîmpurilor de urne printre culturile epocii bronzului, D. Berciu socotea totuși că unele topoare de bronz (de tipul « celt ») descoperite la Ostrovul Mare și la Cîrna ar fi aparținut acestei culturi, afirmînd chiar că unul dintre celturile de la Cîrna ar fi fost găsit de către C.S.Nicolăescu-Plopșor într-un vas din necropola de aci ¹. De aceea el afirma că trebuie să se admită că necropolele acestei culturi au trecut destul de mult dincoace de pragul dintre mileniile II și I î.e.n. Dar, după cum am arătat mai de mult, nici unul dintre topoarele în discuție — și desigur nici tiparul pentru astfel de topoare, descoperit la Kurbin Grad, în Serbia Veche — *nu* a fost descoperit în vase aparținînd necropolelor sau așezării respective, ci pe teritoriul acestora, ceea ce este cu totul altceva. În ceea ce privește celtul de la Cîrna, C.S.Nicolăescu-Plopșor mi-a precizat categoric încă de acum mulți ani că *nu* a fost găsit într-un vas, ci pe plajă, așa încît nu poate avea nici o valoare cronologică pentru necropola epocii bronzului de pe Grindul Tomii, mai ales că — așa cum s-a văzut din descrierea tuturor mormintelor săpate de noi și a materialelor descoperite — în necropolă nu s-a găsit nici un singur obiect metalic care ar putea fi contemporan cu celturile de bronz.

În considerațiile sale finale asupra necropolelor de la Balta Verde, D. Berciu amintește faptul destul de semnificativ că în așezările de la Gîrla Mare și de la Ostrovul Corbului « s-a constatat că stratul cu cultura Gîrla Mare urmează după depunerile culturii Gîrla ». . . . , de unde « rezultă că purtătorii culturii Gîrla Mare (-Cîrna; *n.a.*) și-au dezvoltat cultura lor începînd din perioada mijlocie a bronzului, aproximativ pe la 1600 î.e.n. » ². Pe baza descoperirilor de la Verbicioara, unde ceramica de tip Gîrla Mare apare « în nivelul superior al culturii Verbicioara III », el conchide că « după cultura Verbicioara III — într-o anumită etapă a dezvoltării ei — a urmat cultura Gîrla Mare », între ele existînd legături genetice ³. Referindu-se apoi la inelele de buclă de la Balta Verde, el socotește că prin legăturile lor cu acelea din cultura Ūnățice, prima fază a culturii Gîrla Mare, reprezentată prin urna în care s-au găsit aceste obiecte metalice la Balta Verde, poate fi datată aproximativ în secolele XVI—XV î.e.n. În sfîrșit, mai amintim aci precizarea aceluiași autor potrivit căruia « cultura Gîrla Mare se naște ca și Vatina-Vîrșeș pe fondul marelui complex Mokrin — Pan evo — Verbicioara III » ⁴, după părerea sa nivelul 2 de la Verbicioara începînd în Bronz II, iar nivelul 3 (în care se găsesc și elemente Gîrla Mare) în Bronzul III.

Fără să se ocupe în chip special cu grupa iugoslavo-romînă a culturii cîmpurilor de urne, Vl. Milojević a atins în unele studii ale sale probleme legate direct de aceasta — în primul rînd de cronologia ei și în al doilea rînd de contribuția triburilor acestei culturi la evenimentele din Macedonia și din Grecia petrecute la sfîrșitul epocii miciene. Va trebui deci să amintim pe scurt punctele sale de vedere în aceste probleme.

El socotește că poziția cronologică a « grupei Vatina-Zuto Brdo este asigurată prin prezența fibulei de *tipul ad arco di violino* descoperită la Vinča într-un mormînt

¹ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 135.

³ *Ibidem*.

² D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 472.

⁴ *Ibidem*, p. 469, nota 8.

aparținând acestei culturi»¹. Iar acest tip de fibule se găsește în Grecia într-o perioadă imediat anterioară distrugerii lumii miceniene, căci nu mai apare în așa-numita perioadă submiceniană — așa încît el trebuie datat în sec. XIII î.e.n.² Am arătat însă că Milojević nu se ocupă decît indirect cu cultura care ne interesează, așa încît această dată absolută nu se referă nici la începutul nici la sfîrșitul ei, ci trebuie considerată numai un punct fix cronologic în cursul evoluției grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne. Nici în importantul său studiu despre problema cronologiei bronzului timpuriu și mijlociu din « Ungaria de răsărit » (termen sub care înglobează în chip cu totul nepotrivit și unele regiuni din vestul țării noastre), Milojević nu se ocupă în chip special de cultura noastră, deoarece problema principală o constituie fixarea cronologiei așezării « Tószeg », a « culturii Mureșului » și a « grupei Periam-Pecica », dar în chip firesc el amintește și unele fapte legate de problema care ne preocupă. Așa, de exemplu, el datează mînerile de os de la Tószeg C, similare din multe puncte de vedere cu acelea de la Vatina, în vremea « mormintelor puț »³ de la Micene (prima jumătate a sec. XVI), iar despre vasele tipice cu două torți și cu picior de la Vatina spunea că ele sînt forme ale Hellenicului mijlociu III și datează tot în sec. XVI. Milojević situează descoperirile de la Vatina în sec. XVI, iar grupa Dubovaț începînd de pe la 1350 î.e.n. și mai tîrziu, fără să precizeze pînă cînd⁴. Totuși, considerînd Vatina contemporană exclusiv cu faza 6 a culturii de la Gura Mureșului și cu nivelul 13 de la Pecica, ni se pare că el nu ține seama de toate elementele ce se pot avea în vedere. Într-adevăr, în grupa Vatina sînt cunoscute numeroase vase cu gura rombică — tipice pentru faza 5 de la Gura Mureșului; pe lângă aceasta, noi am arătat că la Cîrna (care *nu* este mai veche decît Vatina) întîlnim și un vas înrudit cu acelea din faza sa 5 de la Gura Mureșului. Pe de altă parte, ceramica « panonică » de import apare la Pecica din nivelul 12, și nu ni se pare că există argumente valabile pentru a data această ceramică de « import » de la Pecica într-o perioadă anterioară începutului grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne. De aceea credem că începuturile culturii Vatina trebuie situate înainte de sfîrșitul fazei Reinecke A 2, fără ca totuși să ne ridicăm din punct de vedere al datelor absolute înainte de 1600 î.e.n.

A doua problemă discutată de Milojević în legătură cu cultura cîmpurilor de urne de la Dunăre este legată de migrațiile pornite dinspre nordul Peninsulei Balcanice și ajunse în Grecia între perioada miceniană finală (sec. XIII) și sec. IX—VIII. După părerea sa⁵ au existat trei « valuri » de migrație; pe al doilea dintre acestea, căruia i se datorește pe de o parte introducerea meandruului în ceramica protogeometrică și unii idoli « de tip preistoric », pe care Milojević îi leagă, împreună cu sistemul decorației impuse, de acela de la Dunăre, îl datează spre sfîrșitul sec. XI (decî pe la 1000 î.e.n.) și îl socotește venit în parte din spațiul albanez și în parte din nordul Serbiei. Triburile venite din spațiul albanez vor fi fost doriani sau greci nord-vestici, iar ceilalți *traci*. Totodată el respinge categoric termenul de « ceramică Lausitz » pentru diferite resturi ceramice din Macedonia etc., datorite unor elemente venite acolo dinspre nord. Desigur că problema migrațiilor grecești nu poate forma obiectul preocupărilor noastre aci, dar ni se pare interesant să arătăm că foarte recent cercetătoarea maghiară A. Mozsolics⁶,

¹ Vl. Milojević, *Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde*, în *Arch. Anzeiger*, 1948—1949, col. 12 și urm; v. col. 34.

² *Ibidem*, col. 35.

³ Vl. Milojević, *Zur Frage*, p. 277.

⁴ *Ibidem*, tabelul cronologic.

⁵ Vl. Milojević, *Die dorische Wanderung* (*loc. cit.*).

⁶ A. Mozsolics, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung* (textul acestui articol mi-a fost pus la dispoziție în manuscris, lucru pentru care mulțumesc și pe această cale autoarei).

subliniind distrugerea așezărilor din Ungaria la sfârșitul Bronzului III și îngroparea multor depozite, datează aceste evenimente în a doua jumătate a mileniului II, socotind că o parte a populației autohtone a migrat spre Macedonia și un val mai târziu spre Italia. Așa-zisele descoperiri Lausitz de la Vardaroftsa, în Macedonia, prezintă după A. Moszolics analogii bune cu cultura Füzesabony (=Otomani), iar înaintea acestora au ajuns în unele așezări miceniene din Macedonia elemente ale ceramicii incrustate.

Situând sfârșitul culturii Füzesabony în prima jumătate a sec. XIII (circa 1250) î.e.n., cercetătoarea maghiară dă implicit în felul acesta o dată și pentru cultura «ceramicii incrustate» care a ajuns în Macedonia înaintea aceleia Füzesabony, iar această dată se situează în bronzul mijlociu. De altfel și ultimii cercetători maghiari care s-au ocupat cu descoperirile din vechile săpături de la Tószeg plasează cultura Füzesabony (=Tószeg C) în a doua parte a bronzului mijlociu, considerînd-o contemporană cu «ceramica incrustată»¹.

Încercînd o «determinare etnică și cronologică a ceramicii panonice din regiunea Dunării mijlocii», cercetătorul iugoslav Branko Gavella socotește² că întreaga ceramică panonică (în care el include și cultura Vatina) este o variantă a culturii Lausitz, ambele fiind ilirice; totodată el afirmă că ceramica «panonică» de la Dunărea de mijloc trebuie datată în epoca fierului. Din rezumatul foarte scurt în limba franceză al acestui articol rezultă că argumentele pe care se sprijină B. Gavella în această datare cu totul greșită ar fi pe de o parte tocmai faptul că el consideră ceramica panonică posterioară culturii Lausitz, și în al doilea rînd asemănărilor atît de des invocate cu ceramica Villanova. Nici unul dintre aceste argumente nu este însă valabil, deoarece — așa cum s-a arătat — cultura Lausitz a ajuns la Dunărea mijlocie într-o perioadă destul de tîrzie și anume după «ceramica panonică» (abia spre sfârșitul fazei Tószeg C), iar apropierea făcută cu urnele Villanova nu pot fi concludente din punct de vedere cronologic pentru cultura noastră.

Din păcate n-am avut la dispoziție un important articol al cercetătorului M. Garașanin tratînd tocmai despre datarea grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne, așa încît va trebui să ne mulțumim aci cu unele referințe din alte contribuții ale sale și ale cercetătoarei Draga Garașanin, precum și cu unele precizări pe care M. Garașanin ni le-a făcut într-o scrisoare personală.

În primul rînd, semnalăm faptul că — independent de Miložčić — și M. Garașanin a luat în discuție³ asemănările dintre unele statuete de la Kerameikos-Atena și acelea din «grupa Dubovaț-Zuto Brdo», precum și prezența meandrului pe ceramica contemporană de la Kerameikos, ajungînd la concluzia că aceste asemănări nu se datoresc nici unui import, nici unor manifestări locale, ci unei anumite populații venite din regiunea dunăreană a Serbiei, care a exercitat aci o influență asupra produselor artei grecești timpurii.

Într-un articol privind cronologia epocii bronzului din Banat⁴, același cercetător reia în discuție unele dintre faptele și materialele cunoscute și se oprește la concluziile următoare: descoperirile de la Vatina și Virșeț par a corespunde unei singure faze,

¹ J. Banner — J. Bóna — L. Márton, *Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg*, în *Acta Archaeol.*, V, fasc. 1—2, p. 1—140; v. și tabela cronologică de la p. 133.

² Dr. Branko Gavella, *Une contribution à la détermination ethnique et chronologique de la céramique pannonienne*

de la région du Danube Moyen, în *Rad Vojvojskih Muzeja*, 2, 1953, p. 59—66.

³ M. Garașanin, *Banat — Serbisches Donauland — Kerameikos*, în *Rad Vojvojskih Muzeja*, 2, 1953, p. 67—72.

⁴ M. Garașanin, *Ein Beitrag zur Chronologie der Banatischen Bronzezeit*, în *Rad Vojvojskih Muzeja*, 3, 1954, p. 57—65.

care se poate numi faza Vatina-Vîrșeț, deosebirile invocate de Grbič pentru a stabili două faze deosebite în cadrul acestor descoperiri datorindu-se faptului că la Vatina a existat o așezare, iar la Vîrșeț o necropolă. Pe de altă parte, descoperirile de la Pančevo și Omoljica par a fi tipologic mai vechi decât faza Vîrșeț-Vatina — așa cum arată o serie de vase legate de descoperiri din Austria ce se pot situa în faza B 1, și mai ales de grupa Magyarád din Ungaria, al cărei început este mai timpuriu, datînd chiar din faza Reinecke A, dacă se ține seama de legăturile sale cu cultura Ūnătice și chiar cu cultura Baden. Vasele cu două torți de la Omoljica — tipice fazei a doua a evoluției acestei forme la Periam — se datează în Bronz B și mai precis la limita dintre Bronz A și B 1.

Obiectele de metal descoperite într-un mormînt de la Vîrșeț (pumnal cu trei găuri pentru nituri și cu lama lătită la partea superioară în formă de trapez pentru fixarea mînerului, un ac de tipul « cu capul în formă de ghioc » (Hülsenkopfnadel) sînt tipice pentru începutul epocii mijlocii a bronzului (B 1). În ceea ce privește obiectele de metal din mormintele de la Vatina discutate și de Childe (între altele un ac cu capul în formă de pecete, o spadă cu placă pentru fixarea mînerului, un topor miniatură de așa-zis tip « maghiar »), ele trebuie datate în faza B 2, deoarece spada de acest tip nu apare mai înainte, chiar dacă topoarele apar din B 1. Concluzia lui Garašanin este că începutul fazei Pančevo-Omoljica poate fi situat la sfîrșitul fazei Reinecke A și în perioada de trecere spre bronzul mijlociu (B 1), pe cînd faza Vîrșeț-Vatina aparține bronzului mijlociu (B 1 și 2). Unele obiecte metalice descoperite la Vatina și Vîrșeț — dar al căror context arheologic nu se cunoaște — ar putea fi datate în perioada de tranziție de la bronz la fier. Iar grupa Dubovaț-Zuto Brdo, ca și descoperirile din Oltenia, încep din B 1 și merg pînă în perioada Hallstatt A a lui Reinecke, fiind astfel, după Garašanin, contemporană cu grupa Vatina-Vîrșeț.

În scrisoarea sa din 20.I.1958, în care cercetătorul iugoslav a avut bunăvoința să-mi comunice elementele pe baza cărora socotește că această cultură a durat pînă în perioada Hallstatt A, el subliniază *de două ori* că este vorba de o ipoteză, din pricina lipsei unor date sigure provenind din săpături sistematice. Aceste elemente sînt: celțul (*hache à douille*) de la Kurvin Grad; decorul brățărilor de tip Barajevo-Jajici care poate fi pus în legătură cu decorul ceramicii Dubovaț-Zuto Brdo, astfel de brățări găsindu-se în alte locuri împreună cu piese care ar trebui datate în perioada Hallstatt A; în sfîrșit, fibula *ad arco di violino* și pandantivul în formă de secure dublă găsite la Vinča într-o urnă aparținînd culturii cîmpurilor de urne, dar care astăzi nu mai poate fi identificată; piese similare ultimului obiect se găsesc în Egeea în perioada postmicieniană și protogeometrică.

După cum se vede, este vorba pe de o parte de extrem de puține obiecte și în același timp, lucru și mai important, de descoperiri incerte sau care nu mai pot fi controlate¹. De aceea rezervele cercetătorului iugoslav sînt cu totul justificate, iar întrucît ne privește socotim că pînă la descoperirea în condiții absolut sigure a unor obiecte care să impună o datare tîrzie, nu se poate admite ipoteza dăinuirii întregii grupe iugoslavo-romîne pînă în perioada Hallstatt A, decât cel mult dacă situăm începutul acestei perioade la 1200 î.e.n. (ceea ce, după cum am arătat mai sus, noi nu credem că este justificat pentru regiunile noastre). Dacă însă situăm începutul acestei perioade pe la 1100 î.e.n., atunci se poate admite că unele grupe ale culturii Bjelo Brdo-Vatina-

¹ Am văzut însă că Vl. Milojević datează fibula *ad arco di violino* de la Vinča pe la 1250 î.e.n. (v. mai sus, p. 297).

Vîrșeț-Cîrna au trecut pragul perioadei Hallstatt A, fără ca aceasta să ne dea dreptul să le considerăm specifice pentru epoca fierului, ci numai pentru începutul perioadei de tranziție de la bronz la fier. Singura grupă în care sînt și supraviețuiri ceva mai tîrzii este aceea de la Dubovaț¹.

În articolul său cu privire la unele descoperiri din Serbia și Vojvodina, Draga Garašanin² amintește în primul rînd că vechea împărțire și datare a lui Grbič nu se mai poate accepta; în Vojvodina și în Banat este vorba în primul rînd de descoperiri aparținînd bronzului timpuriu — Mocrin —, care se leagă de grupa Vatina-Vîrșeț, prin grupa cea mai veche a acesteia reprezentată de descoperirile de la Omoljica și Pancevo, iar în al doilea rînd de bronzul mijlociu, în care este situată de autoare grupa Vatina-Vîrșeț. Începuturile grupei Dubovaț-Zuto Brdo sînt contemporane cu grupa Vatina-Vîrșeț, dar apoi această grupă continuă pînă în Hallstatt A. În ceea ce privește vasele descoperite într-un mormînt de la Starčevo — publicate cu acest prilej pentru prima dată —, unele se leagă perfect de acelea din grupa Vatina-Vîrșeț, așa încît trebuie socotite contemporane cu aceasta. Mai este amintit și un pumnal de bronz descoperit la Kličevac într-o urnă de tip Dubovaț-Zuto Brdo și datînd din bronzul mijlociu. La aceste date din articolul amintit al cercetătoarei Draga Garašanin, se cuvine să adăugăm observațiile sale făcute cu prilejul publicării unor obiecte descoperite la Tručevac, în Serbia³. Împreună cu obiecte de metal — inclusiv inele de buclă de tipul «Noppenring» databile în perioada Reinecke B — s-a găsit un vas de tip Vatina cu două torți, similar cu acela de la Rovine, publicat de noi acum mai bine de două decenii⁴. Prin aceasta s-a obținut încă un element cert pentru datarea grupei Vatina încă de la începutul bronzului mijlociu. Din cele de mai sus, se vede de altfel că autoarea iugoslavă este într-un tot de acord cu părerile lui M. Garašanin, poate cu deosebirea că este ceva mai afirmativă în privința dăinuirii întregii grupe Dubovaț-Zuto Brdo pînă în perioada Hallstatt A.

Pentru a încheia această trecere în revistă — desigur sumară și incompletă — a părerilor exprimate în legătură cu situarea cronologică a grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne, înainte de a sintetiza pe scurt datele pe care ni le pun la dispoziție, în această privință, înseși descoperirile de la Cîrna, amintim că statueta și carele votive de la Dupljaja au fost date încă de la publicarea lor la sfîrșitul epocii bronzului și la începutul fierului⁵ — desigur în funcție de părerea acceptată atunci în Iugoslavia cu privire la data de sfîrșit a culturii cîmpurilor de urne. Mai recent, într-un studiu amplu privind legăturile dintre epoca bronzului din Nord și Grecia, Ernst Sprockhoff⁶ crede că podoabele reprezentate pe personajul masculin de pe unul dintre carele

¹ În ultima sa lucrare asupra epocii neolitice și a epocii bronzului din Serbia și Macedonia — primită de noi după redactarea acestei monografii — M. V. Garašanin împarte această cultură pe teritoriul studiat în două grupe: Vatina (în care intră și Vîrșeț) și Dubovaț-Zuto Brdo. Pe de altă parte, grupa Vatina este la rîndul ei împărțită în două faze: una mai veche, Pancevo-Omoljica, și alta mai nouă, Vatina-Vîrșeț (M. V. Garašanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, loc. cit., v. p. 75 și urm.). În general însă, în această nouă lucrare el nu își modifică punctele sale de vedere asupra problemei cronologice, iar asupra celorlalte probleme nu mai putem stăruia acum aci.

² Draga Garašanin, *Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Serbien und der Vojvodina*, în *Rad Vojvođanskih Muzeja*, 3, 1954, p. 66—73.

³ Draga Garašanin, *Études sur l'âge des métaux en Serbie. A propos de la découverte de Tručevac*, în *Starinar*, N.S., V—VI (1954—1955), p. 333—346—347.

⁴ Vezi mai sus, p. 293, nota 3.

⁵ J. Petrovič, *Votivna Količa iz Dupljaje*, în *Starinar*, 1928—1930, p. 20—27—28.

⁶ Ernst Sprockhoff, *Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum*, în *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz*, I, 1954, p. 28—110; v. p. 68—71.

votive își găsesc paralele în depozitele din perioada IV nordică, iar unele dintre ele și într-un depozit din aceeași perioadă din Slovacia, ceea ce ar însemna o datare în jurul anului 1000. Am văzut însă în capitolul consacrat studierii statuetelor de la Cîrna că piesele de la Dupljaja trebuie considerate mai târzii decît acelea de la Cîrna și de aceea, chiar dacă aceste date aproximative ar putea corespunde în linii mari cu data perioadei finale a culturii cîmpurilor de urne, ea nu prejudiciază cu nimic asupra datării însăși a necropolei de la Cîrna.

Din toate cele de mai sus, ni se pare că rezultă în chip lămurit că — ținînd seama exclusiv de acele elemente care ne oferă posibilități sigure de datare — grupa sudică (iugoslavo-romînă) a cîmpurilor de urne trebuie datată în special în bronzul mijlociu (perioadele B—C). Destul de puține sînt obiectele care ar părea să ceară pentru primele începuturi ale acestei culturi o dată înainte de sfîrșitul perioadei timpurii a bronzului (A 2) și de asemenea puține sînt acelea care impun în chip categoric o datare în ultima perioadă a epocii bronzului. În orice caz, pentru sfîrșitul acestei culturi, singurele elemente care ne îndreptățesc să trecem de începutul perioadei Hallstatt A sînt urnele și celelalte vase cu adevărat caracteristice pentru această perioadă, de la Dubovaț. De altfel, pînă de curînd nu părea indiscutabil că urnele și vasele amintite de la Dubovaț trebuie considerate drept o continuitate organică a elementelor specifice culturii Bjelo Brdo-Vatina-Vîrșeț-Cîrna, căci ele ar putea indica o nouă cultură hallstattiană timpurie născută din ultimele manifestări ale culturii epocii bronzului, la care se vor fi adăugat și alte elemente, fără a fi vorba totuși de una și aceeași cultură. Dar trebuie să recunoaștem că două necropole de incinerare descoperite în ultimii ani în Banat și cercetate sistematic de M. Moga dovedesc că în aceste cazuri se poate vorbi într-adevăr despre o continuare a subgrupei Dubovaț pînă după începutul epocii fierului. Deocamdată însă această dăinuire tîrzie nu poate fi generalizată pe întregul teritoriu de răspîndire a grupei sud-estice a culturilor cîmpurilor de urne.

Cert este că descoperirile cu totul caracteristice pentru grupa iugoslavo-romînă a culturii cîmpurilor de urne și totodată cele mai numeroase aparțin cu siguranță bronzului mijlociu. În sprijinul acestei concluzii — înainte de a trece la datarea necropolei de la Cîrna — socotim util să recapitulăm foarte pe scurt descoperirile tipice și concludente pentru încadrarea acestei culturi începînd din Bronz II: inelele de buclă de aur și brățara din mormîntul de la Bjelo Brdo; pumnalul cu lama lățită la partea superioară în formă de trapez, din mormîntul de la Vîrșeț, ca și acul de tipul «cu capul în formă de ghioc» (Hülsenkopfnadel); obiectele de metal din mormîntul de la Vatina (spada cu placă pentru fixarea mînerului, ac cu capul în formă de pecete, topor miniatură de tip «ungaro-romîn»), ca și obiectele de os cu decor micenizant descoperite în aceeași localitate; lama de pumnal de tipul «cu placă de mîner» (Griffplat-tendolch), cu placă ușor lățită și cu două nituri, descoperită într-o urnă a unui mormînt din necropola de la Klijevac; diferite obiecte de bronz (topoare de tipul «topor cu marginile ridicate» — Randleistenbeile —, brățară deschisă, pandantive spiralice) și de aur (spirale pentru bucle) de la Tručevac, găsite într-un vas fragmentar tipic pentru grupa Vatina; spiralele de buclă de la Balta Verde etc. Fibula *ad arco di violino*, chiar căcă trebuie plasată în bronzul tîrziu, nu se situează nici ea prea departe de descoperirile amintite mai sus.

La acestea se adaugă toate elementele decorului ceramicii care se pot lega de ornamentarea unora dintre obiectele metalice din bronzul mijlociu, indicate cu prilejul încadrării culturale a ceramicii de la Cîrna, și pe care nu le mai amintim încă o dată

aci. În aceeași categorie intră și colierele cu capetele răsucite reprezentate pe statuetele de la Cîrna, ca și pandantivele de diferite tipuri redată tot pe aceste statuete, care și ele își găsesc uneori analogii în epoca mijlocie a bronzului, precum și unele dintre cingătorile statuetelor, cu analogii precise în piesele metalice din epoca bronzului. Însăși forma statuetelor cu rochia-clopot, dependentă tipologic de unele statuete minoice și miceniene, poate avea o anumită importanță din același punct de vedere. Iar descoperirile recente de la Cernavoda — menționate numai într-o notă finală a capitolului nostru despre statuetele de la Cîrna, deoarece au fost făcute *după* redactarea aceluia capitol — arată că tipul de statuete cu *cap mobil*, a cărui filiație veche neolitică am stabilit-o mai de mult, se întâlnește în cultura Cernavoda și în perioada timpurie a epocii bronzului, fiind posibil ca prin intermediul acestei culturi el să se fi putut transmite în cultura cîmpurilor de urne.

În ceea ce privește înseși formele ceramicii, am văzut ce strîns se leagă unele dintre ele de acelea ale culturii de la gurile Mureșului (inclusiv Periam-Pecica), care — după cum s-a arătat în ultima vreme — nu depășește Bronzul B — așa încît și din acest punct de vedere plasarea începutului culturii noastre chiar de la începutul perioadei Bronz II este temeinic documentată; același lucru îl spun și numeroasele *ansae lunatae* ale atîtoră dintre vasele culturii cîmpurilor de urne. De aceea afirmația lui Childe¹ că pentru culturile cîmpurilor de urne și pentru introducerea ritului funerar al incinerăției la Dunărea de mijloc și inferioară nu s-ar putea avea în vedere o dată mai veche de anul 1450 î.e.n., nu poate fi în nici un caz acceptată. Dimpotrivă, pentru o dată finală tîrzie nu avem dovezi indiscutabile, deoarece numai asemănarea decorului unora dintre obiectele de bronz de la începutul Hallstattului (brățări etc.) cu decorul caracteristic unora dintre vasele subgroupurilor culturii noastre nu poate fi considerată hotărîtoare, motivele ornamentale putîndu-se transmite și dăinui uneori mai mult.

Toate acestea ne îndreptățesc să socotim că grupa Bjelo Brdo-Vatina-Cîrna a cîmpurilor de urne trebuie datată în cifre absolute între aproximativ 1600 și 1100 (eventual cel mult 1000) î.e.n.

Ipoteza dăinuirii culturii Bjelo Brdo-Vatina-Vîrșeț-Cîrna și dincoace de pragul dintre mileniile II—I î.e.n. nu se sprijină deocamdată decît pe ceramica tîrzie din grupa Dubovaț și din celelalte necropole recent descoperite în Banat și ca atare numai despre această subgroupă se poate spune că a dăinuit pînă dincolo de începutul perioadei Hallstatt A, în sensul și cu rezervele formulate mai sus.

În sfîrșit, înainte de a ne referi pe scurt la datele certe privind situarea cronologică a însăși necropolei de la Cîrna și a trece la celelalte probleme care trebuie atinse în acest capitol final — cîteva cuvinte în legătură cu «dispariția» culturii cîmpurilor de urne de la Dunărea inferioară.

Am văzut mai sus, cu prilejul expunerii unora dintre ipotezele formulate cu privire la cronologia culturii noastre, că vechea discuție asupra rolului culturilor de la Dunăre în migrațiile de popoare care au dus în primul rînd la distrugerea culturii miceniene și apoi la toate celelalte prefaceri de pe urma cărora a rezultat noua cultură grecească propriu-zisă, este mereu actuală. Firește, nu avem nici un motiv să o reluăm și noi aci — dar ținem să arătăm că ni se pare foarte probabil că o parte din triburile culturii

¹ V. Gordon Childe, *The Final Bronze Age in the Near East and in Temperate Europa*, loc. cit., p. 188.

Bjelo Brdo-Vatina-Vîrșeț-Cirna au avut un anumit rol în aceste migrații. Credem că este destul de semnificativ faptul că toate piesele metalice etc., a căror datare poate fi considerată sigură, merg pînă în preajma datei de sfîrșit a culturii miceniene, iar faptele aduse acum un deceniu în discuție de Vl. Milojević și cam tot atunci și de M. Garașanin sînt prea convingătoare pentru a putea fi trecute cu vederea. Bineînțeles însă că aceasta nu poate să însemne în nici un caz că toate triburile culturii cîmpurilor de urne ar fi pornit spre sud — nu numai pentru că asemenea deplasări totale nu sînt în general verosimile, ci și pentru că unele descoperiri din cadrul culturii noastre trebuie totuși plasate într-o perioadă mai tîrzie decît distrugerea strălucitei lumi miceniene. Totodată, acea grupă ceramică de la Dubovaț tipică pentru începutul Hallstattului trebuie interpretată drept dovada unor supraviețuiri mult transformate în urma marilor prefaceri provocate de aceste masive deplasări de triburi. Întrucît — așa cum s-a arătat în repetate rînduri — în sudul Peninsulei Balcanice au ajuns și elemente provenite din regiunea situată mai la nord de Dunărea iugoslavă și romînă (așa numita « ceramică Lausitz » din Macedonia, asupra căreia s-a căzut însă de acord că nu are nimic comun cu cultura Lausitz, ci stă în legătură cu alte culturi din spațiul central-dunărean), este firesc să admitem că pătrunderea lor în zona ocupată de triburile culturii cîmpurilor de urne a prilejuit aci nu numai tulburările în urma cărora o parte dintre triburile locale au pornit spre sud, ajungînd acolo înaintea aceloră cu ceramica așa-zisă « Lausitz » — aparținînd culturii Füzesabony (Otomani) după A. Mozsolics¹ —, dar a provocat desigur și prefaceri puternice și amestecuri de populație.

Înainte de a merge mai departe, amintim totuși că acum vreo zece ani, atît Childe², cît mai ales C.F.C.Hawkes³ au susținut că invadatorii din Macedonia (Vardino și Vardaroftsa) au putut veni direct din Anatolia sau mai degrabă au fost traci vecini, dar în nici un caz ei nu trebuie să fi venit din Europa centrală. Această nouă încercare de explicare a tulburărilor din Macedonia și din lumea miceniană este sprijinită pe data (greșită) pe care încerca să o fixeze Childe pentru începutul celor mai vechi cîmpuri de urne de la Dunărea mijlocie. Tot ce s-a arătat mai sus dovedește cu prisosință că aceste cîmpuri de urne apar înainte de această dată și deci sînt anterioare anului 1400 î.e.n.⁴

Populația rămasă la Dunăre a continuat desigur un timp destul de îndelungat propria cultură — și această dăinuire prelungită este desigur una dintre cauzele deosebirilor destul de mari între materialul ceramic al acelor necropole pe care le socotim în general mai tîrzii și materialele specifice subgrupelor mai vechi. Ne gîndim în specia-

¹ A. Mozsolics, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung*.

² V. Gordon Childe, *The Final Bronze Age in the Near East and in Temperate Europe*, loc. cit.

³ C.F.C. Hawkes, *From Bronze Age to Iron Age: Middle Europe, Italy and the North and West*, loc. cit.

⁴ Într-o notă (nr. 5, p. 192) a articolului său citat mai sus (v. nota 2 de pe această pagină), Childe spune totuși că « unele dintre cîmpurile de urne din Ungaria pot să înceapă mai devreme decît Tószeg C ». Dar în « Iugoslavia și în Oltenia, cîmpurile de urne de tip Kličevac conțin care cu păsări care cu greu pot fi mai vechi decît faza F, în timp ce decorul de pe urne pare nu numai să reproducă pe acela al discurilor de aur de la Otlaca clasate în faza C, dar seamănă

în chip absurd de mult (*sic!*) cu acela de pe vasele lucrate cu mina din mormintele proto-geometrice de la Kerameikos ». Childe face însă marea greșală de a voi să considere drept strict contemporane toate descoperirile grupei iugoslavo-romîne ale cîmpurilor de urne, ceea ce evident nu se poate susține, deoarece acestea se eșalonează pe cîteva secole. Pe de altă parte, « care cu păsări » nu știu să se fi găsit și în Oltenia, iar acelea de la Duplaja, în Banatul iugoslav, nu trebuie datate chiar așa de tîrziu. Decorul urnelor care seamănă cu acela al discurilor de aur de la Otlaca este desigur convingător, iar despre asemănările cu ceramica de la Kerameikos am văzut mai sus că ele nu se pot stabili decît pentru elemente tîrzii ale grupei noastre.

la o bună parte din descoperirile de la Kličevac — unde atît forme și decorul ceramicii, cît și celebra statueta se deosebesc destul de mult de materialele tipice Bjelo Brdo-Vatina-Vîrșeț-Cîrna —, precum și la foarte multe din descoperirile de la Dubovaț, despre care se poate spune același lucru. Ni se pare destul de concludent faptul că unele ornamente — de exemplu banda meandrică cu liniuțe-hașuri în interior, întîlnită la Kličevac și Dubovaț, dar și în alte locuri — se regăsesc întocmai pe de o parte în faza finală a culturii Verbicioara din jumătatea de nord a Olteniei, iar pe de altă parte pot fi legate de maniera în care aceleași motive decorative sînt realizate în ceramica protogeometrică din Grecia. Căci aceasta indică atît o evoluție locală relativ tîrzie a culturii noastre, paralel cu faza tîrzie a culturii Verbicioara, cît și o nouă participare a triburilor de la Dunăre la frămîntările și prefacerile din sudul Peninsulei Balcanice. Evoluția treptată a unei culturi este un fenomen firesc legat direct de transformările structurale din sînul societății respective, prilejuite și ele de prefacerile economice legate de progresul realizat de forțele de producție, la care se adaugă și factorul extern constituit de contactul permanent și adeseori violent cu triburile și uniunile de triburi vecine. În această perioadă, în care creșterea animalelor domestice în turme luase un avînt foarte mare și caracterul prădălnic al multora dintre triburi se accentuase, transformările din domeniul culturii materiale sînt din ce în ce mai rapide.

Desigur că populația rămasă — sau poate mai bine zis rezultată de pe urma schimbărilor petrecute în cursul acestor îndelungate prefaceri — a dus mai departe în forme uneori destul de diferite elementele culturii materiale anterioare, dar ceea ce s-a născut la capătul tuturor acestor evenimente după începutul mileniului I î.e.n. nu mai poate fi considerată tot cultura Bjelo Brdo-Vatina-Cîrna, ci o nouă cultură sau mai bine zis noi culturi. Poate că și descoperirile finale de la Dubovaț ar trebui înțelese mai degrabă în acest fel. O dovadă că noile culturi au păstrat elemente din vechea cultură a cîmpurilor de urne o constituie între altele și unele descoperiri din Oltenia: chiar pe teritoriul satului Balta Verde s-au descoperit morminte hallstattiene în care se pot identifica elemente ceramice de tradiție veche, atît în formă cît și în decor¹, fără ca ele să mai poată fi încorporate aceleiași culturi a cîmpurilor de urne a epocii bronzului, deoarece datează din Hallstatt C.

În funcție de toate cele arătate mai sus și de materialele descoperite în săpăturile noastre de la Cîrna, datarea necropolei de incinerație de pe Grindul Tomei, pe baza obiectelor provenind în chip sigur din diferitele morminte săpate de noi sau distruse de ape, nu ni se pare că mai prezintă mari dificultăți.

Cele cîteva inele de buclă trebuie date în Bronzul mijlociu (perioadele Bronz B-C), pe cînd celelalte fragmente de obiecte de bronz nu pot fi considerate caracteristice (din pricina stării lor de conservare) spre a fi folosite pentru precizări de ordin cronologic. Compararea formelor ceramice de la Cîrna cu acelea ale celorlalte necropole similare din Oltenia, Serbia, Banat și chiar cu cele mai îndepărtate dinspre vest ne-a arătat de asemenea că paralelismele cer o datare similară: asemănările indiscutabile cu ceramica de la Vîrșeț și acelea de un caracter mai general cu ceramica de la Vatina, apoi numeroasele vase cu gura rombică și chiar vasul înrudit cu unele vase ale culturii Periam-Pecica, toate indică o datare în cuprinsul epocii mijlocii a bronzului. Același lucru îl dovedesc și torțile *lunatae*, destul de frecvente la Cîrna, despre care toată lumea este de acord —

¹ Cf. D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 307 și urm.

lăsându-le la o parte pe cele mai vechi, eneolitice — că sînt caracteristice pentru pericada mijlocie a epocii bronzului.

În schimb, dacă s-ar putea afirma cu siguranță că ceștile relativ tronconice și cu toartă supraînălțată de la Dubovaț fac parte în chip sigur numai dintre descoperirile mai tîrzii din această necropolă, ne-am putea pune întrebarea dacă această formă de la Cîrna nu indică o perioadă finală a epocii bronzului. Dar am arătat la locul cuvenit că forme similare se întîlnesc încă din eneolitic, iar pe de altă parte astfel de căni au fost descoperite și împreună cu lucrurile vechi încadrate în așa-zisa fază Pre-Vatina, în timp ce la Cîrna ele s-au găsit împreună cu vase care cer neapărat o datare a lor în cuprinsul epocii mijlocii a bronzului, așa încît nu credem că trebuie datate mai tîrziu. Și unele dintre corespundențele metalice ale ornamentelor ceramicii de la Cîrna aparțin tot aceluiași perioade. Este adevărat că pentru unele dintre ornamentele ceramice am găsit analogii și pe obiecte de bronz databile în perioada Hallstatt; amintim în această privință decorul în formă de OC întîlnit și pe o cingătoare metalică din această vreme posterioară adevăratei epocii a bronzului. Dar nu credem că faptul acesta trebuie să ne determine să prelungim datarea necropolei de la Cîrna pînă dincolo de limita epocii bronzului, deoarece — așa precum s-a văzut — același decor se întîlnește și pe falerele de aur de la Ostrovul Mare, a căror datare nu poate depăși limitele bronzului mijlociu. Acest exemplu, ca și altele care eventual s-ar putea invoca, dovedește că motivele ornamentale au putut avea (mai ales pe metale) o viață mai lungă, fără ca ultimele lor reprezentări să fie hotărîtoare pentru datarea ceramicii care a folosit asemenea ornamente.

Tot aceeași ni se pare a fi și situația ornamentelor de pe statuete, care pot fi interpretate drept reprezentînd piese de podoabă sau de îmbrăcăminte. Dintre acestea, colierele cu capetele răsucite spiralic ar putea fi asemuite cu colierele metalice din primele perioade ale epocii bronzului, deși faptul că cele două capete ale colierelor desenate pe statuete se răsucesc înspre interior și nu în afară poate răpi o valoare absolută acestei comparații. Pandantivele-ochelari de metal, atît de frecvent reprezentate pe pieptul statuetelor — dar și pe fustele lor —, folosite destul de des și în ornamentarea ceramicii, sînt cunoscute din diferite descoperiri aparținînd chiar unor perioade mai vechi, așa încît prezența lor la Cîrna nu contrazice în nici un fel datarea necropolei în cadrul epocii mijlocii a bronzului. Dintre centurile reprezentate pe statuete, s-a văzut că pentru unele am putut indica apropieri destul de concludente printre piesele de metal ale bronzului romîno-ungar. Bineînțeles că nu toate — mai ales cele mai simple — pot fi considerate valabile din punct de vedere cronologic. Dar ni se pare că acele centuri cu capătul terminat în formă de « cap de șarpe » redate pe unele statuete pot avea și această însemnătate, mai ales că unele dintre fragmentele de centură de bronz cu care le-am comparat au fost găsite împreună cu o spadă databilă în epoca bronzului. În sfîrșit, credem că în sprijinul acestei încadrări generale a necropolei de la Cîrna vine și faptul că nici unul dintre obiectele descoperite *in situ* în celelalte două necropole oltene mai bine cercetate (Ostrovul Mare și Balta Verde) nu cere o altă datare decît aceea preconizată de noi pentru Cîrna. De altfel și puțînatatea obiectelor metalice descoperite în aceste necropole pledează tot pentru o dată destul de veche a lor.

Din punct de vedere al cronologiei absolute, ne-am putea gândi deci în linii generale la anii 1500—1200 î.e.n., chiar dacă eventual începutul ar trebui plasat ceva mai înainte, adică în cuprinsul sec. XVI. Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că necropola de pe Grindul Tomii de la Cîrna — atît cît am putut-o cunoaște prin săpăturile noastre — ar fi fost folosită în tot acest răstimp de mai bine de 300 de ani, ci numai că ea trebuie data-

în acest cadru general. Cele aproximativ 200 morminte pe care putem crede că le-a avut necropola — dacă ținem seama de toate vasele descoperite și înainte de săpăturile noastre — nu pot acoperi un răstimp de trei secole, mai ales că mortalitatea infantilă era destul de mare și deci media generală a vieții foarte scăzută. Dar materialele pe care le avem la dispoziție nu permit precizări mai categorice, deși noi înclinăm să credem că necropola aceasta a fost folosită mai degrabă în prima parte a bronzului mijlociu decât în partea finală a acestei perioade.

Considerind deci că elementele cu adevărat concludente pe care ni le oferă descoperirile noastre de la Cîrna se încadrează în linii generale în epoca mijlocie a bronzului, se cuvine să ne oprim puțin asupra unei alte probleme, legată am putea spune de cronologia internă a necropolei. Într-adevăr, nu este nici o îndoială că, oricît de mare ar fi fost mortalitatea în vremea aceea și deci oricît de redusă va fi fost media mijlocie a vieții locuitorilor așezării care au folosit Grindul Tomii ca loc de necropolă, nu se poate vorbi despre o contemporaneitate absolută a tuturor mormintelor descoperite la Cîrna, cu atît mai mult cu cît încadrarea necropolei în bronzul mijlociu înseamnă, după cum am arătat, un răstimp de cîteva secole. Ni s-a părut deci firesc să ne întrebăm dacă datele obținute prin săpăturile noastre ne-ar putea permite să stabilim în cuprinsul necropolei diferite zone pe care să le atribuim unor perioade deosebite — sau dacă dimpotrivă felul cum se prezentau unele morminte în raport cu cele vecine și apropiate nu ne-ar îngădui să indicăm unele morminte drept mai vechi decât altele. Dar, spre deosebire de ceea ce s-a spus că s-a putut observa în altă necropolă olteană aparținînd aceleiași grupe culturale¹, noi putem afirma că niciodată un mormînt nu a fost sigur tulburat prin săparea gropii altui mormînt mai tîrziu, — așa cum am arătat și în capitolul II al părții I a acestei lucrări. De aceea precizarea de ordin cronologic nu se poate face pe baza unor eventuale tulburări ulterioare, chiar dacă din descrierea mormintelor s-a văzut că în unele cazuri trebuie să admitem asemenea tulburări; acestea nu stau însă în legătură cu săparea gropilor pentru mormintele epocii bronzului și de aceea nu ne pot fi de nici un folos în problema pe care încercăm să o lămurim aici.

Rămîne deci să vedem dacă, ținînd seama de diferitele forme de vase descoperite în fiecare mormînt, s-ar putea încerca precizarea unor grupe de morminte și deci a unor zone ale necropolei, precizări cărora să li se poată atribui și o valoare cronologică relativă. Luînd ca punct de sprijin tabelul în care sînt indicate formele de vase descoperite în fiecare dintre cele 116 morminte săpate de noi la Cîrna, constatăm următoarele: cele trei forme de vase folosite în chip mai frecvent drept urne — urna tipică simplă, urna cu corpul în două etaje și urna cu două torți coborînd de la buză pe umăr — nu ne pot fi de nici un ajutor în această încercare. Într-adevăr, din distribuirea pe plan a diferitelor forme de vase folosite drept urne (pl. III) rezultă că urna tipică simplă (forma nr. I) se găsește răspîndită în chip destul de uniform aproape pe întreg întinsul necropolei (bineînțeles în zona cercetată prin săpăturile noastre, căci nu putem afirma nimic în legătură cu distribuirea mormintelor și a vaselor în porțiunea distrusă de inundații), fiind aproape pretutindeni mai frecventă decât celelalte. O oarecare excepție pare a fi constituită de colțul de sud-est al necropolei, unde am descoperit numai două morminte cu urne de formă tipică simplă (forma nr. I 1), printre alte șase morminte cu urne diferite: două cu urne cu etaj (forma nr. I 2), unul cu un vas cu două torți (forma nr. II), două morminte cu vase de alte forme folosite drept urne și un mormînt dublu avînd două

¹ Cf. D. Berciu și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 273.

urne — una cu corpul în două etaje și o cană. Altă excepție am putea-o vedea în grupa de morminte de la colțul de NE al necropolei, unde toate cele șase morminte au numai urne tipice simple. În sfârșit, s-ar mai putea vorbi în linii mari de o oarecare preponderență a urnelor tipice simple în partea de S a necropolei, și de o mare frecvență a urnelor cu două etaje în partea de N. Dar ținând seama și de faptul că într-un mormînt dublu (sau triplu) s-a găsit alături de o urnă simplă și o urnă cu corpul în două etaje (mormîntul LIV), iar pe de altă parte de faptul că urne și vase cu cîte două torți pornind de pe buză se întîlnesc în mormintele simple sau duble atît împreună cu urne tipice simple (de ex. mormintele XXX, XLII, LI-LIbis, LXXI, LXXXIX), cît și împreună cu urne cu corpul în două etaje (m. XXXII—XXXIIbis, LIV), nu putem încerca nici pe această cale să formulăm vreo concluzie în problema urmărită aci. De altfel, faptul că străchinile-capace cu gura în patru colțuri (cu mult cele mai frecvente la Cîrna) se întîlnesc în marea majoritate a mormintelor, indiferent de forma vasului folosit drept urnă — și din acest punct de vedere cîmile tipice cu toartă supraînălțată vorbesc în același sens —, vine în sprijinul aceleiași concluzii negative. În ceea ce privește cele opt morminte în care s-au găsit cele nouă statuete, situația este următoarea: șase statuete s-au găsit în morminte cu urne simple, iar celelalte trei în morminte în care, alături de urne simple, s-au găsit și vase cu cîte două torți. Dar aceste morminte sînt împrăștiate relativ uniform, în cuprinsul necropolei, așa încît nu credem că se poate atribui vreo semnificație deosebită împrejurării că nici o statueta nu a fost găsită într-un mormînt a cărui urnă să aparțină tipului cu corpul în două etaje. În sfârșit, ne-am mai putea referi și la formele urnelor din mormintele în care s-au găsit inele de buclă de bronz sau fragmente de bronz ce pot fi atribuite oarecum sigur unor inele de buclă. Dintre cele cinci morminte în care s-au descoperit asemenea fragmente, și ele destul de risipite în cuprinsul necropolei, patru aveau urne simple și unul conținea pe lîngă o urnă simplă și două urne cu corpul în două etaje. Ținînd însă seama de faptul că mormintele cu urna simplă reprezintă mai mult de jumătate din numărul total al mormintelor săpate de noi la Cîrna, este firesc ca diferitele obiecte să se găsească mai ales în morminte conținînd astfel de urne, chiar dacă în privința statuetelor este vorba deocamdată exclusiv de urne simple (în două dintre morminte fiind de altfel și vase secundare cu cîte două torți). De aceea avem impresia că nici pe această cale nu putem delimita în cuprinsul necropolei de la Cîrna anumite zone care să ne îndreptățească să facem precizări de cronologie relativă în legătură cu perioada lor de folosire.

Judecînd însă după răspîndirea generală a mormintelor în porțiunea cruțată de apele de inundație și săpată de noi, sîntem înclinați să credem că mormintele dinspre sud ar putea să fie eventual ultimele săpate de oamenii care au folosit această necropolă — căci în această zonă dinspre sud și întrucîtva și dinspre sud-vest mormintele nu mai sînt grupate, fiind destul de răzlețe. Firește însă că aceasta este o simplă impresie, așa încît nu stăruim. De altfel, dacă așezarea respectivă se va fi aflat undeva pe țărmul de nord al acestor lacuri și bălți ce însoțesc cursul Dunării, este oarecum firesc să ne închipuim că locuitorii ei, venind cu barca în punctul ales pentru necropolă, au început săparea gropilor de morminte chiar de lîngă malul de nord al bălții. În legătură cu alte eventuale concluzii ce s-ar putea formula în privința distribuirii mormintelor în funcție de bogăția sau sărăcia lor, ne vom opri mai jos.

Se cuvine totuși să ne mai referim aci la încă o problemă pe care o pune repartiziia în cuprinsul necropolei a cîtorva dintre mormintele ce se deosebesc de marea majoritate a celorlalte: ne gîndim la mormintele ale căror oase au fost depuse pe pămînt — în afara

urnelor. Bineînțeles că nu vorbim despre mormintele în care oasele s-au scurs din urnă din pricină că aceasta s-a spart, ci de acele puține morminte în care oasele calcinate au fost depuse exclusiv pe pământ și de acelea în care oasele se aflau atît în urne, cît și printre sau sub vase; toate mormintele acestea sînt de altfel numai șase! În m. LXXXIV, oasele se aflau exclusiv pe pământ, fiind acoperite cu un fund de vas spart; în m. XLVI în urnă nu se aflau decît trei oscioare, iar printre vase se aflau mici grămăjoare de oase și chiar oase izolate; în două morminte (XXIII și LIV) se aflau și oase împrăștiate printre vasele de lingă urnă, iar în alte două (XXXI și XLV) și oase sub urnă, bineînțeles în afară de oasele mai numeroase din urne. N-am mai avut în vedere aci alte două morminte (LXVII și LXXX) în care s-au găsit și cîteva oase chiar lingă urnă. Dintre cele șase morminte mai sus discutate, cinci sînt situate în partea de N a necropolei și unul către sud, așa încît repartiția lor nu este cu totul concludentă. Totuși, dacă ne gîndim că practica depunerii oaselor direct pe pământ este mai veche decît aceea a depunerii în urne, faptul că cele mai multe dintre mormintele cu oasele depuse pe pământ se află în partea de nord a necropolei ar putea însemna că într-adevăr aceasta a fost prima zonă folosită pentru înmormîntări. Dar întrucît nu am găsit decît un singur mormînt în care oasele au fost puse exclusiv pe pământ, putem admite că această practică întîlnită în unele necropole de la începutul epocii bronzului era pe cale de dispariție totală la Cîrna, ritul aproape general fiind acela al depunerii oaselor calcinate în urne.

§ 3. Problema apartenenței etnice a triburilor culturii Vatina-Bjelo Brdo-Cîrna a fost destul de des discutată și desigur nu poate fi considerată rezolvată. S-a vorbit de iliri, după cum s-a vorbit și de traci, noi înșine socotind altă dată că putem înclina pentru ultima soluție¹. Trebuie să recunoaștem însă că ne lipsesc date reale pentru a ne încumeta să rezolvăm această problemă, mai ales că în ultimul timp cîștigă teren concepția că în epoca bronzului nu se poate vorbi încă despre desprinderea categorică a unora sau altora din marea masă a triburilor de limbă indoeuropeană. Nici precumpănirea aproape totală a ritului funerar al incinerăției nu poate constitui un argument într-un sens sau altul, deoarece mai spre est, de pildă, într-un teritoriu ocupat mai tîrziu în chip sigur de traci, se întîlnește atît ritul incinerăției (de ex. cultura Wietenberg din Transilvania), cît și acela al inhumăției (de ex. cultura Monteoru, unde abia în faza finală începe și practicarea incinerăției). Pe de altă parte, triburile culturii Verbicioara din centrul și nord-vestul Olteniei practicau la început inhumăția și apoi incinerăția, iar în schimb triburile purtătoare ale unui facies cultural Vatina din vestul Serbiei își inhumau morții. De aceea, pînă cînd studierea resturilor osteologice va putea pune la dispoziție date mai certe și pînă cînd celelalte discipline care se ocupă cu studiul populațiilor indoeuropeene străvechi vor ajunge la unele rezultate mai concrete, va trebui să ne mulțumim cu afirmația că fără îndoială triburile acestor culturi reprezintă în primul rînd elemente indoeuropene, din care se vor desprinde apoi ilirii și tracii, fără a se neglija însă în nici un fel substratul vechi, preindoeuropean, constituit de populația eneolitică aflată aci în perioada indoeuropenizării acestor regiuni.

În această privință, rezultatele la care a ajuns colaboratorul nostru Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor în urma studierii oaselor incinerate de la Cîrna (v. mai jos, *Apendice*, p. 365 și urm.) ni se par foarte concludente, deoarece indivizii gracili cu caractere mediteraneene și uneori chiar negroide sînt destul de numeroși. Studiul diferitelor schelete

¹ Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Statuetele din epoca bronzului de la Cîrna, loc. cit.*, p. 18 — 19.

neolitice descoperite în ultimii ani în țara noastră a dovedit că multe dintre ele au caractere gracile mediteraneene, ceea ce confirmă vechea noastră părere asupra uneia dintre componentele principale ale populațiilor neolitice de la Dunărea de jos. Credem că nu este nici o îndoială că acele caractere gracile mediteraneene și negroide constatate la unii dintre indivizii incinerati la Cîrna dovedesc tocmai persistența elementului etnic vechi, neolitic, și de-a lungul epocii bronzului, bineînțeles amestecat cu noii veniți și indoeuropenizat din punct de vedere al limbii.

Pe de altă parte, dacă admitem — și nu putem face altfel — că unele sau altele dintre uniunile de triburi de la Dunărea mijlocie și inferioară au jucat un rol în evenimentele care au dus în sudul Pensinsulei Balcanice la distrugerea lumii miceniene și la toate frământările și schimbările din ultimele secole ale mileniului II și de la începutul mileniului I î.e.n., atunci sîntem siliți să admitem că între triburile culturii Vatina-Bjelo Brdo-Cîrna (și eventual între triburile culturii Otomani-Füzesabony) se aflau și acele triburi care, ajungînd în Grecia, au reprezentat migrația doriană; iar despre doriene nimeni n-ar putea spune că au fost traci sau iliri, chiar dacă fără îndoială erau înrudiți îndeaproape cu unii sau alții. Stadiul actual al cunoștințelor noastre ne îndeamnă la prudență în acest domeniu — așa încît, revenind la problema triburilor culturii noastre, trebuie să ne mulțumim deocamdată cu concluzia că ele aparțineau sigur grupurilor de populație indoeuropeană (sau indoeuropenizată) din care s-au desprins mai tîrziu de o parte ilirii și de altă parte tracii, substratul neolitic reprezentînd totuși un procent însemnat.

§ 4. Fără îndoială că dacă am fi putut identifica și cerceta așezarea ai cărei locuitori au îngropat resturile incinerate ale morților lor pe terenul de pe grindul Tomii, pe atunci ferit cu totul de indundații, am fi avut la dispoziție date mai multe și mai concludente în legătură cu organizarea socială și cu viața locuitorilor acestei așezări. Totuși, deoarece unele date se pot desprinde în această privință și pe baza studierii resturilor unei necropole, este firesc să ne referim aci și la această importantă problemă.

Epoca bronzului este caracterizată pretutindeni în sînul uniunilor de triburi și ale populațiilor ce se aflau încă în orînduirea comunei primitive prin preponderența categorică a rolului bărbatului — într-un cuvînt prin patriarhat. Agricultură cu plugul de lemn și creșterea animalelor în turme (mai ales a cornutelor mari și mici) constituiau principalele îndeletniciri ale triburilor indoeuropene de la Dunăre, desigur cu precumpănirea uneia sau a alteia, în funcție și de condițiile oferite de mediul înconjurător. În zona aceasta de bălți ale Dunării, în apropierea căroră — dacă nu chiar în cuprinsul lor — se afla și așezarea care folosea necropola de pe Grindul Tomii, pășunile sînt și astăzi foarte întinse, așa încît pare destul de probabil că rolul creșterii animalelor era foarte important și poate chiar predominant în viața comunităților epocii bronzului. Aceasta nu înseamnă desigur că agricultura nu avea și ea o greutate specifică destul de mare, cum dovedesc poate chiar statuetele feminine nelipsite aproape din nici o așezare sau necropolă a grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne, statuete ce trebuie puse în legătură în primul rînd cu vechiul cult al fecundității și al fertilității, dar sîntem înclinați să o considerăm mai puțin importantă decît creșterea vitelor. Pe de altă parte, bălțile Dunării ofereau un nesecat izvor de hrană (pești, păsări, moluște etc.) și poate că unul dintre motivele pentru care cultura cîmpurilor de urne s-a răspîndit de-a lungul Dunării a fost tocmai această bogăție de hrană ușor accesibilă.

Dar viața unor crescători de cirezi și de turme, care implică într-o oarecare măsură și un seminomadism, a dus la temeinica înscăunare a patriarhatului ca trăsătură esențială

a organizației comunităților primitive. « Aceași cauză — scrie Engels — care asigurase înainte dominația femeii în casă, și anume limitarea activității ei la munca casnică, asigura acum dominația bărbatului în casă: activitatea casnică a femeii se pierdea în comparație cu munca de agonisire depusă de bărbați »¹. Totodată aceasta duce la substanțiale diferențieri de avere, al căror ecou nu putea să nu se facă puternic simțit în zestrea mormintelor necropolelor.

După cum a arătat de asemenea Engels, « proprietatea privată asupra turmelor trebuie să se fi dezvoltat de timpuriu »², iar procesul diferențierii de avere contribuie mai întâi la formarea unei aristocrații gentilice și apoi « la întărirea și separarea ei de masa celorlalți membri ai tribului »³, spre sfârșitul epocii bronzului ajungându-se la proprietatea privată asupra tuturor mijloacelor de producție în afară de pământ⁴.

Cu aceasta revenim iar la elementele pe care ni le poate pune la îndemână o atentă examinare a mormintelor din punctul de vedere al diferențierii după avere, într-o societate în care săracii și bogații constituiau deci realități indiscutabile.

După cum s-a văzut din descrierea diferitelor morminte ale necropolei de la Cîrna inventarul funerar al acestora nu cuprindea un număr egal de vase; dimpotrivă, alături de morminte cu un singur vas, avem și morminte cu nouă vase, precum și morminte duble sau complexe cu câte 11 și chiar 15 vase. Întrucît nu ni se pare că poate fi vreo îndoială asupra faptului că numărul vaselor depuse în mormînt stătea în legătură directă cu starea familiei defunctului, va trebui să vedem dacă se poate ajunge la vreo concluzie în legătură cu distribuirea mormintelor mai sărace și mai bogate în cuprinsul necropolei.

Împărțind diferitele morminte în mai multe categorii, în funcție de numărul vaselor și al fragmentelor provenite din alte vase (care se vor fi spart la incinerare și n-au mai fost adunate toate spre a fi depuse în morminte), precum și de celelalte piese pe care le conțineau, putem spune că în necropola de la Cîrna s-au descoperit:

42 morminte sărace — conținînd unul sau două vase (circa 36,2%);

54 morminte mijlocii — conținînd între trei și cinci vase (sau cel puțin două vase și o statueta) (circa 46,6%);

15 morminte bogate — conținînd între șase și opt vase (sau cinci vase și o statueta) (circa 13%); și

5 morminte foarte bogate — conținînd cel puțin nouă vase (sau opt vase și o statueta) (circa 4%).

Dacă urmărim pe planul necropolei locul celor 15 morminte bogate și al celor 5 morminte foarte bogate, constatăm că, deși nu sînt răspîndite în chip uniform, ele nu sînt nici grupate, ci se găsesc în diferitele zone ale necropolei. Cel mult s-ar putea spune că acele 5 morminte considerate de noi foarte bogate se aflau toate în jumătatea de nord a zonei cercetate, dar și ele erau destul de împrăștiate. Pe lângă aceasta, lângă foarte multe dintre mormintele bogate se află și morminte sărace — alături de altele mijlocii —, așa încît din distribuirea diferitelor categorii de morminte nu se poate afirma că în cuprinsul necropolei ar fi existat zone rezervate unor familii (sau unei familii) mai înstărite și zone rezervate celorlalte familii.

Pe de altă parte, referindu-ne de data aceasta numai la acele morminte ale căror oase au fost supuse cercetării colaboratorului nostru dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor,

¹ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, E.S.P.L.P., 1957, ed. a IV-a, p. 161—162.

² *Ibidem*, p. 55.

³ *Istoria universală*, vol. I, trad. în l. romînă, Ed. științifică, București, 1958, p. 452.

⁴ *Ibidem*.

constatăm că printre mormintele bogate și foarte bogate se găsesc atît unele cu resturi de copii (chiar numeroase), cît și cu resturi de bărbați și de femei; este adevărat că ultimele par mai puțin numeroase, dar întrucît foarte multe dintre oasele de adulți și maturi nu au putut da indicații și asupra sexului, nu putem trage din acest fapt nici o concluzie. În schimb, putem afirma că bogăția mormîntului nu stă deloc în legătură cu vîrsta celui decedat — fapt ce constituie după părerea noastră încă o dovadă că bogăția mormîntului trebuie pusă exclusiv în legătură cu starea familiei celui înmormîntat. Nu e mai puțin adevărat, însă, că aproape întotdeauna atunci cînd oasele au fost depuse în cîte o cană sau alt vas mic, ele aparțineau unor copii. De altfel într-un asemenea vas nici nu puteau încăpea decît resturile calcinate ale unui copil, așa încît, oricît de sărac ar fi fost mortul, dacă era matur trebuia să se găsească pentru oasele lui un vas mai mare.

În sfîrșit, întrucît există deosebiri foarte mari între diferitele morminte, iar pe de altă parte mormintele bogate și foarte bogate la un loc reprezintă un procent sub 20% — în timp ce acelea sărace un procent de peste 35% —, credem că nu greșim dacă vedem în aceste procente unele indicații asupra faptului că familiile bogate erau mai puține, familiile sărace mai multe, iar familiile medii constituiau aproape jumătate din populația așezării care a folosit un timp destul de îndelungat Grindul Tomii drept necropolă.

Referindu-se la unele morminte bogate din Banat, Childe¹ le atribuia unor războinici pe care îi considera șefi, deoarece în unele dintre aceste morminte s-au găsit și arme. Dar întrucît în mormintele de la Cîrna nu s-au găsit nici un fel de arme, iar pe de altă parte — așa cum am văzut mai sus — multe dintre ele aparțineau unor copii, este evident că nu putem să le atribuim numaidecît unor războinici, ci diferiților membri ai unor familii bogate, care erau de altfel tocmai familiile unora dintre șefii și conducătorii triburilor și ai comunității.

Aci este locul să luăm în discuție și problema tezaurului de obiecte de aur descoperite la Ostrovul Mare. Deși s-a spus că el poate fi atribuit culturii Gîrla Mare-Cîrna², unele împrejurări ne fac să privim această concluzie cu rezerve. Într-adevăr, din tot ceea ce se știe pînă acum, în nici unul dintre cele peste 200 de morminte de incinerare săpate în cele trei necropole ale acestei culturi, cercetate în Oltenia (Balta Verde, Ostrovul Mare, Cîrna), nu s-a găsit nici un singur obiect de aur, și chiar numărul pieselor de bronz este foarte redus. Acest fapt, ca și împrejurarea că piesele tezaurului nu prezintă nici o urmă de trecere prin foc, ne determină să afirmăm că ele nu au fost găsite într-un mormînt. Pe de altă parte, deși s-a arătat că motivele decorative pot fi legate de decorul ceramicii de la Cîrna și că epoca tezaurului corespunde foarte bine cu epoca necropolei, condițiile în care a fost achiziționat tezaurul de la Ostrovul Mare de către dr. G. Severeanu ne dau dreptul să ne îndoim chiar de faptul că el a fost într-adevăr descoperit la Ostrovul Mare. Căci zaraful care i l-a vîndut știa că contravine legilor și nu avea nici un interes să indice locul real al descoperirii tezaurului; de aceea legarea lui de cultura cîmpurilor de urne din Oltenia rămîne pentru noi problematică.

Desigur s-ar putea obiecta că tezaurul acesta era prea prețios pentru ca familia defunctului să-l îngroape împreună cu resturile mortului; în acest sens ar putea pleda afirmația lui Childe că nu numai uneltele nu se puneau în morminte, dar nici podoabele nu erau decît rareori aduse la rug³. Oricum ar fi, pînă la descoperirea unor obiecte similare de aur în morminte sau așezări aparținînd culturii cîmpurilor de urne, trebuie

¹ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 269—270.

³ V. Gordon Childe, *The Danube*, p. 270.

² Dorin și Valeria Popescu, *op. cit.*

să păstrăm toată rezerva în ceea ce privește eventuala atribuire a acestui tezaur culturii căreia îi aparține necropola de la Cîrna.

În sfîrșit, ne-am pus întrebarea dacă eventual pentru înmormîntarea copiilor și pentru maturi existau zone diferite — sau eventual dacă existau zone diferite pentru cele două sexe. În măsura în care s-au putut face determinările pe vîrstă și pe sexe, nu rezultă să fi existat o asemenea separare nefirească a necropolei în zone diferite.

În altă ordine de idei, dacă prezența în același mormînt a unor oase de individ matur alături de oase de copil (de ex. mormintele LI-LIbis și LXI) poate să însemne că avem de a face cu resturile mamei și ale copilului morți și îngropați împreună¹, prezența unor oase de femeie și de bărbat în același mormînt ne-ar putea determina să ne întrebăm dacă aci nu avem de a face cu indiciile obiceiului de a se sacrifica și soția la mormîntul soțului și de a li se incinera corpurile împreună. Întrucît însă această situație nu a fost întîlnită decît o singură dată și tocmai atunci determinările nu au putut fi făcute cu toată certitudinea (m. LIV), este evident că nu ne putem gîndi să formulăm vreo concluzie pe baza unui singur caz.

Ni se pare de altfel demn de menționat faptul că în cursul săpăturilor, cu prilejul descoperirii mormîntului LI-LIbis — conținînd două vase-urne, dar cu oasele depuse într-o singură urnă —, am notat în carnet impresia că probabil oasele aparțin mamei și copilului, morți o dată și puși pe rug împreună, așa încît oasele incinerate nu s-au mai putut alege și au fost depuse în aceeași urnă; această impresie a fost confirmată cel puțin în parte de examenul antropologic, întrucît într-adevăr oasele de copil erau amestecate cu acelea ale unui matur de sex nedeterminabil.

Totodată nu ni se pare lipsit de interes să arătăm că în cursul săpăturilor din 1955 (cînd s-au descoperit cele mai multe dintre mormintele de la Cîrna — 80 —, dar nu aveam încă siguranța că oasele incinerate vor putea fi studiate și determinate la timp din punct de vedere al vîrstei) am notat în carnet, la fiecare mormînt, nu numai cantitatea oaselor, ci și părerea noastră asupra faptului dacă ele aparțineau unui adult sau unui copil. Confruntarea carnetului de săpături cu tabelul determinărilor făcute ulterior de dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor arată că din circa 80 de morminte, nu am greșit decît la 3—4; la toate celelalte, atunci cînd în carnet am notat pe șantier *copil*, studiul osteologic a indicat același lucru.

§ 5. Comunitatea gentilică patriarhală care își îngropa morții incinerati pe Grindul Tomii — poate chiar un trib, condus de șeful tribului și de sfatul bătrînilor, — era stăpînită, ca toate societățile primitive din trecut și din prezent, de superstiții și de credințe, al căror rol era destul de important în viața de toate zilele, dar mai ales atunci cînd oamenii erau puși în fața aceluși eveniment neînțeles care era pentru ei moartea. Se știe că încă din paleolitic oamenii și-au pus problema morții și în legătură cu ea au conceput și adoptat o serie de practici magice care s-au transformat treptat în rituri cu putere de lege, pe care le respectau cu cea mai mare strictețe. Astfel, religia «s-a născut în timpurile cele mai primitive din reprezentările confuze, primitive ale oamenilor despre propria lor natură și despre natura înconjurătoare exterioară», după cum a spus atît de clar Engels².

¹ Dar în alte morminte (III și XLVI), alături de oase de copil sînt și oase de bărbat.

² F. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei*

clasice germane, în vol. K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a. E.S.P.L.P., 1955, p. 431.

După cum am văzut, ritul funerar exclusiv al comunității din epoca bronzului care își îngropa morții în necropola de pe Grindul Tomii era acela al incinerăției, constituind o regulă absolută de la care nu am întâlnit în săpăturile noastre nici o singură abatere. În ceea ce privește originea acestui rit al incinerăției în regiunile Dunării de mijloc, cercetătorii erau aproape toți de acord pînă în ultimii ani. Căci deși, încă din neolitic, printre mormintele de înhumăție care constituiau atunci regula cvasi-generală, apăruseră în cuprinsul culturilor bandceramice unele cazuri destul de rare de incinerăție, se admitea îndeobște că introducerea pe scară largă a incinerăției și generalizarea acestui rit în cuprinsul unor regiuni și culturi de la Dunărea de mijloc la începutul bronzului și în perioadele următoare sînt fenomene ce trebuie puse în legătură cu triburile care au adus cultura vaselor campaniforme (Glockenbecher) pe Dunăre, pînă la sud de Budapesta. Acestea le-au transmis unei părți a triburilor culturii Baden și apoi ritul incinerăției a fost adoptat de noile culturi create la Dunărea de mijloc. În felul acesta, ritul incinerăției s-a încetățenit în culturile ceramicii incrustate, chiar dacă ici-colo se constată încă persistența ritului înhumăției. Așa, de pildă, chiar în grupa Vatina din Bara se întîlnesc morminte de înhumăție — desigur resturi ale grupei Mocrin legate organic de cultura Periam și de întreaga grupă a culturilor de la Gura Mureșului —, iar în Serbia de vest, unde a fost identificată o grupă numită de unii arheologi iugoslavi «grupa Vatina vest-sîrbească», aceasta este caracterizată între altele și prin mormintele de înhumăție cu diferite variante, asupra cărora nu avem nici un motiv să ne oprim aici.

Pe de altă parte, în grupa olteană a culturii noastre (grupa Gîrla Mare-Cîrna), ritul incinerăției este exclusiv, lucru de altfel și mai explicabil dacă ținem seama nu numai de faptul că în fazele mai noi ale culturii Verbicioara a fost constatat același rit funerar, dar chiar și de împrejurarea că în cultura Coțofeni din perioada de tranziție de la neolitic la bronz se cunoștea și incinerăția.

Acum mai puțin de zece ani totuși, V. Gordon Childe¹ și în special C.F.C. Hawkes² au susținut că ritul incinerăției a fost adus la Dunăre din Asia Mică, unde într-adevăr ultimele săpături sistematice de la Troia descoperiseră un întins cimitir de incinerăție aparținînd fazei Troia VI și datînd ca atare din sec. XIV î.e.n. Unul dintre argumentele autorilor acestei ipoteze îl constituie faptul că, după părerea lor, necropolele de incinerăție de la Dunărea mijlocie n-ar putea fi anterioare în linii largi începutului sec. XIV (1400) și ca atare data introducerii ritului incinerăției la Dunăre este posterioară epocii în care acest rit era răspîndit în Asia Mică³. Din tot ce s-a arătat în § 2 al acestui capitol, s-a văzut însă că unele dintre cimitirele cu urne funerare de la Dunărea iugoslavo-romînă datează cel puțin de la începutul bronzului mijlociu (circa 1600 î.e.n.), iar mai spre nord acest rit fusese generalizat în unele regiuni ale Ungariei chiar în cursul bronzului timpuriu. Pe de altă parte, întrucît — așa cum am arătat mai sus — incinerăția se cunoștea în Europa centrală încă din neolitic, iar noi am găsit, chiar pe Măgura Tomii de la Cîrna, un mormînt de incinerăție cu vase absolut tipice pentru cultura Coțofeni, ni se pare cu neputință să admitem ipoteza introducerii ritului de incinerăție în cîmpurile de urne la Dunăre în vremea unor influențe anatoliene.

Am stăruit mai înainte asupra faptului că înmormîntarea în urne a resturilor incinerate avea la Cîrna un caracter cvasi-exclusiv, așa încît nu vom mai reveni asupra acestui aspect al problemei, după cum de altfel nu este locul aci să discutăm însăși pro-

¹ V. Gordon Childe, *The Final Bronze Age in Near East and in Temperate Europe*, loc. cit., p. 189.

² C.F.C. Hawkes, op. cit., p. 199.

³ Am arătat însă că Childe face unele rezerve, socotind că unele dintre cimitirele de incinerăție de la Dunăre pot fi mai vechi (v. mai sus, p. 303, nota 4).

blema semnificației ce trebuie dată trecerii de la ritul înhumației la acela al incinerăției. Aceasta este o problemă de caracter mult mai general, care nu poate fi dezbătută aci. Sigur este în orice caz că schimbarea aceasta totală (care de altfel nu s-a petrecut în chip cu totul brusc, ci la început treptat) stă în legătură cu modificarea însăși a unora dintre concepțiile oamenilor de atunci despre «suflet» și despre mereu invocata «viață viitoare».

În directă dependență de aceste credințe despre suflet, despre faptul că el nu era legat în chip absolut de trup și de posibilitatea lui de a acționa într-un fel sau altul și după moarte, stă un anumit obicei constatat și la Cîrna. Ne referim la gaura făcută în chip intenționat pe umărul unora dintre vasele destinate rolului de urnă funerară (de ex. mormintele XVII și CII), întilnită și în alte grupe culturale și căreia i s-a dat sugestivul nume de «gaura sufletului». Într-adevăr, nu este nici o îndoială că, potrivit credinței naive a oamenilor acelor vremuri, deoarece sufletul nu mai putea ieși prin gura urnei, acoperită cu un capac (și uneori chiar și cu alte vase) pus anume pentru a împiedica scurgerea pământului peste oasele mortului, gaura de pe umărul vasului-urnă dădea posibilitate sufletului să iasă din urnă și să se întoarcă printre ai săi ori de câte ori «avea nevoie» (și mai ales, desigur, ori de câte ori era invocat de cei vii). În stadiul de dezvoltare a societății primitive din epoca bronzului astfel de superstiții nu ne pot mira. Dar oricît de surprinzător ar fi faptul, s-a constatat că asemenea superstiții, materializate într-o formă cu totul similară, s-au menținut pînă nu chiar de mult; în unele regiuni ale țării se tăia o gaură în coșciug, în dreptul mortului, din aceeași credință primitivă în peregrinările sufletului, iar această gaură se numea «fereastra sufletului».

Asupra felului cum ne închipuim săvîrșirea ceremoniilor legate de ritul incinerării și de înmormîntarea resturilor arse, ne-am oprit într-unul dintre capitolele de început ale lucrării noastre, așa încît nu socotim necesar să mai revenim și aci. Iar alte detalii în legătură cu această ceremonie ar fi sau anacronisme, sau simple ipoteze fanteziste.

Se cuvine totuși, înainte de a trece la ultima problemă legată de descoperirile noastre de la Cîrna, să rezumăm pe scurt rostul și deci semnificația statuetele descoperite la Cîrna și în celelalte necropole și așezări ale grupei iugoslavo-romîne a culturii cîmpurilor de urne. După cum am spus și în paginile finale ale capitolului destinat studierii statuetele, prezența acestora într-unele dintre morminte dovedește că ele trebuie puse în legătură nu numai cu îndatorirea de a respecta în totul ritul funerar — care cerea ca mortul să fie însoțit în «viața de dincolo» de lucrurile de care avusese nevoie în viața pămîntească și care îi vor fi de folos și în viața de dincolo de moarte —, dar și cu credințele și cu cultul însuși. Nu ni se pare că poate fi vreo îndoială asupra faptului că aceste statuete aveau într-adevăr o semnificație religioasă. Dacă prezența unora dintre ele și în așezări arată că ele trebuie considerate ca reprezentări și deci personificări ale divinității fecundității și fertilității — de străveche tradiție egeo-asiatică —, descoperirea statuetele și în morminte nu ne poate îndreptăți să ne gîndim că ele ar sta în legătură cu cultul altei zeițe, al cărei rost exclusiv ar fi fost să vegheze asupra morților, fiind deci adorată în funcție de aceste atribuții și puteri ale sale. Dimpotrivă, cu toată influența lumii egeice, ajunsă pe o treaptă mult superioară de dezvoltare a societății între altele și datorită contactului permanent cu societățile sclavagiste de tip oriental, credem că lumea culturii dunărene a cîmpurilor de urne se afla încă în faza incipientă a religiei propriu-zise, în care o singură divinitate întruchipa forțe și atribuții diferite. Este adevărat că în epoca bronzului se poate vorbi de un cult al simbolurilor solare — roți, etc. —, care se va concretiza mai târziu chiar sub forma unei divinități masculine reprezentată pe carul de la Duplaja, purtat de păsări, și în care mulți arheologi sînt de

acord că trebuie văzut prototipul zeului Apollo, considerat chiar de legende grecești drept un zeu venit din nord. Această reprezentare antropomorfă a divinității solare-uraniene este documentată deocamdată numai în perioada de sfârșit a culturii cîmpurilor de urne și de aceea credem că în bronzul mijlociu divinitatea chtoniană a fertilității și a fecundității era încă singura întruchipată în forme umane, simbolurile solare și puterile uraniene nefiind încă întruchipate antropomorf. Iar divinitatea feminină avea încă un concept destul de cuprinzător pentru ca ea să joace și rolul de ocrotitoare a mormintelor și mai ales a morților, așa încît prezența statuetelor feminine nu ne poate nici surprinde, nici determina să vedem în aceste statuete din morminte reprezentarea unei divinități a morții și a vieții de dincolo de moarte.

§ 6. Am ajuns astfel la sfârșitul prezentării monografice și a studierii materialelor deosebit de bogate obținute prin săpăturile celor trei campanii întreprinse în necropola de la Cîrna și nădărdim să nu fi omis vreuna dintre problemele majore care se cereau neapărat tratate în cadrul acestei monografii. Dacă uneori am dat amploare descrierii materialelor și alteori am stăruit mai mult asupra studierii unora dintre problemele puse de acestea, am făcut acest lucru fiindcă ni s-a părut că avem datoria să procedăm așa, tocmai din pricina importanței deosebite pe care o au rezultatele săpăturilor noastre din cuprinsul necropolei de pe Grindul Tomii.

Într-adevăr, aceasta este singura necropolă săpată în întregime nu numai de pe teritoriul restrîns al grupei oltene a culturii cîmpurilor de urne dunărene, dar și din întreaga zonă iugoslavo-romină a acestei importante culturi a epocii bronzului. Este adevărat că valoarea absolută a acestui fapt este micșorată întrucîtva de împrejurarea (subliniată la locul cuvenit) că o anumită parte din necropola de la Cîrna a fost distrusă de ape înainte de cercetările noastre; dar chiar în aceste condiții, săpăturile exhaustive din necropola de la Cîrna reprezintă cea mai amplă cercetare de acest fel în cadrul întregii grupe iugoslavo-romîne a aceleiași culturi. Totodată materialele ceramice și statuetele descoperite (la care se adaugă și materialele provenite din sondajele anterioare și acelea achiziționate din sat) sînt de o bogăție excepțională și depășesc ca număr și ca valoare muzeistică (și în unele privințe și ca valoare științifică) materialele descoperite în oricare dintre necropolele și așezările aceleiași culturi. Chiar puținele piese de bronz a căror stare de conservare ne-a îngăduit precizări în legătură cu tipul obiectelor respective pot fi socotite elemente prețioase pentru unele aspecte ale problemei. Era deci firesc ca studierea materialelor să țină seama de toate aceste fapte, iar prezentarea grafică să fie și ea cît se poate de bogată. Socotim de altfel că prin publicarea rezultatelor săpăturilor din cuprinsul necropolei de la Cîrna, multiplele aspecte ale acestei strălucite culturi materiale a triburilor dunărene din epoca mijlocie și tîrzie a bronzului vor fi mult mai bine cunoscute decît înainte, lucrarea noastră contribuind astfel la conturarea destul de clară a grupei oltene și într-o anumită măsură chiar a întregii grupe iugoslavo-romîne. Dacă în viitor se va identifica în Oltenia și o așezare relativ bine păstrată a aceleiași culturi, cercetarea ei sistematică și exhaustivă va da cu siguranță la iveală numeroase elemente care să întregescă imaginea pe care încercăm să o reconstituim, a vieții triburilor dunărene de acum trei milenii și jumătate. Aș putea chiar spune că una dintre îndatoririle arheologilor romîni care s-au dedicat studierii problemelor legate de comuna primitivă va trebui să fie tocmai încercarea de a căuta cu stăruință o asemenea așezare și de a o săpa, pentru ca în felul acesta să fie întrunite toate condițiile spre a se putea trece la un studiu monografic de ansamblu asupra culturii oltene a cîmpurilor de urne de tip Gîrla Mare-Cîrna.

Pînă atunci, necropola de la Cîrna ne-a dat posibilitatea să precizăm nenumărate aspecte ale acestei grupe, să o încadrăm mai precis în marea grupă iugoslavo-romînă și totodată să arătăm că în cuprinsul unei necropole atît de întinse nu există nici un element cert care să ne îndreptățească să credem — și cu atît mai puțin să afirmăm — că grupa olteană a acestei culturi a depășit epoca bronzului. Pe de altă parte, ea a arătat încă o dată cît de persistente pot fi unele elemente de cultură materială și cum ele se pot păstra uneori în forme destul de similare (în unele privințe aproape neschimbate în elementele lor esențiale) de-a lungul secolelor și mileniilor. Precizările pe care le-am putut face în privința unora dintre elementele costumului feminin al epocii mijlocii a bronzului și regăsirea lor în portul popular din zilele noastre al unora dintre regiunile romînești ale Banatului ni se par de o semnificație mult mai larg istorică decît se atribuie de obicei unor asemenea fapte. Într-adevăr, asemenea persistențe nu pot fi interpretate numai ca dovada unui tradiționalism în domeniul costumului și deci al culturii materiale, căci ele indică însăși persistența de-a lungul mileniilor a aceluiași fond etnic local care, mereu înmprospătat și transformat prin aportul neîncetat al noilor veniți, și-a păstrat totuși unele dintre caracteristicile proprii. În felul acesta, necropola de la Cîrna și populația care a folosit-o nu este legată de istoria patriei noastre numai prin prezența ei pe teritoriul R. P. Romîne, ci pare a se lega organic de însăși istoria poporului romîn. De aceea, dacă prin toate descrierile, comparațiile, discuțiile, ipotezele și concluziile din diferitele capitole ale acestei lucrări și prin prezentarea grafică sistematică a materialelor descoperite vom fi contribuit într-o cît de mică măsură la lămurirea unora dintre problemele trecutului îndepărtat al țării și la cunoașterea mai temeinică a unora dintre aspectele culturii materiale a triburilor care au trăit pe vremuri pe valea Dunării, socotim că ne-am îndeplinit una dintre îndatoririle noastre de arheolog și istoric.

МОГИЛЬНИК С ТРУПОСОЖЖЕНИЯМИ БРОНЗОВОГО ВЕКА В КЫРНЕ

РЕЗЮМЕ

Кырнский могильник расположен на юге Олтении, на холме Тома, находящемся южнее озера Кырна, на северном берегу Балта Наста (озера Наста), недалеко от Дуная, в болотистой местности, периодически заливаемой водами этой реки. Место, на котором расположен могильник, в настоящее время затопляется очень редко; в бронзовую же эпоху оно, по-видимому, никогда не заливалось водой.

В 1942 году раскопки проводились здесь в течение трех недель, в 1955 году — почти четыре месяца, а в 1956 году — две недели; таким образом, были раскопаны все остатки могильника, уцелевшие от разрушительного действия наводнений, которые ежегодно размывают берега. Всего было обнаружено 116 погребений, относящихся к бронзовому веку (все с трупосожжениями), а также отдельные остатки, принадлежащие более древним или же более поздним эпохам.

Судя по данным, полученным в результате раскопок, проводившихся в 1942, 1955 и 1956 гг. (см. план, табл. I), трудно утверждать, что существовал какой-либо определенный порядок, которым руководствовались при рытье могильных ям и, следовательно, при распределении погребений на участке, отведенном под кладбище. Возможно, что существовали две большие группы погребений: одна, расположенная на западе, другая — на востоке, которые, однако, не являлись изолированными друг от друга; но так как у автора нет никаких сведений о расположении погребений, разрушенных водой, любые попытки вывести какие-либо заключения в связи с этим вопросом кажутся ему лишеными объективной основы. По этой же причине, учитывая также и все вышесказанное, нельзя указать точной цифры общего числа погребений, имевшихся в этом могильнике с трупосожжениями. Все же можно утверждать с уве-

ренностью два факта. Во-первых, учитывая большое количество сохранившихся в целости сосудов (в том числе довольно много урн), поступивших из Кырны в Бухарестский Национальный музей Древности и Крайовский областной музей, не приходится сомневаться в том, что воды, затопляющие прибрежную полосу, уничтожили значительную часть могильника; вполне возможно, что общее число погребений этого могильника приближалось к 200, а может быть, даже превышало эту цифру. Во-вторых, что ясно вытекает из плана проводившихся раскопок, не может быть и речи о расположении погребений рядами или хотя бы более или менее на равном расстоянии одно от другого; даже если признать, что рытье могильных ям осуществлялось в каком-то порядке, определенные расстояния между ними все же не соблюдались, так что в одних случаях погребения расположены близко друг к другу, в других находятся довольно далеко одно от другого.

Попытки определить форму и точные размеры могильных ям, открытых в Кырне, оказались бесполезными, так как земля, находящаяся рядом с найденными в погребениях сосудами (то есть, несомненно служившая для заполнения могильных ям), в большинстве случаев была того же цвета и состава, что и окружающая почва на той же глубине: темнокоричневого цвета со сравнительно большим содержанием песка. Могильные ямы, по-видимому, были довольно большими даже тогда, когда содержали только одну урну с сожженными костями и другие сопровождающие сосуды. Этот же вывод можно сделать на основании того, что иногда отдельные черепки сопровождающих сосудов находятся на расстоянии 30—40 см от урны; данный факт можно объяснить только большим объемом могильных ям. Лишь в одном случае автор вынужден допустить, что урна и остальные сосуды, принадлежащие погребению (V), были расположены довольно близко от стен могильной ямы, так как хотя бы одна из кружек, поставленных на крышку урны, не имела бы устойчивого положения, если бы не опиралась немного и о стенку ямы; конечно, это в том случае, если сосуды не были установлены на крышку урны уже после того, как яма была засыпана землей до этого уровня. При этом, по-видимому, дно могильных ям не всегда было ровным, так как некоторые сопровождающие сосуды были найдены стоящими в нормальном (вертикальном) положении — выше основания урны, так что естественно предположить, что дно ямы было в какой-то мере ступенчатым (вероятно, только в этих случаях).

Не все могильные ямы, открытые в Кырне, имеют одинаковую глубину. Обычно дно урны находилось на глубине от 1,00 м до 1,35 м от нынешнего уровня; могильные ямы, содержащие малые урны и небогатый инвентарь, менее глубоки: 0,60—0,90 м. И только в редких случаях дно урны находится на глубине, превышающей 1,35 м. С другой стороны, если учесть тот факт, что черный илистый слой, толщиной приблизительно в 0,30 м, представляет собой, несомненно, почти полностью отложения более позднего времени, то можно заключить, что эти могильные ямы были не глубже 1,00 м, считая от древнего уровня, а иногда достигали только 0,40 м глубины.

Как невозможно определить форму и размеры могильных ям, так нельзя установить, были ли каким-либо образом эти погребения отмечены на поверхности. Правда, во многих шурфах обнаружены разбросанные камни, но ни один из них не был найден над инвентарем какого-либо из погребений. Поэтому можно сделать вывод, что никакой связи между этими камнями и погребениями не имеется и что, следовательно, они не служили для обозначения последних. Хотя над погребениями не было обнаружено никаких отличительных знаков, нельзя утверждать, что таких знаков вообще не существовало: земля, вырытая из ямы, не могла поместиться полностью обратно (даже подвергнувшись влиянию осадков), потому что в яму помещались погребальные сосуды, занимающие иногда довольно много места. Таким образом, после заполнения ямы над каждым погребением оставался небольшой холмик, который и являлся для современников знаком, обозначающим погребение. Дожди и другие атмосферные явления постепенно сравнивали с поверхностью холмики, насыпанные над более старыми погребениями, но поскольку и новые погребения появлялись вокруг них, для соответствующей общины границы кладбища (и, следовательно, полоса, в которой нельзя было рыть новые погребения), обозначенные линией свежих холмиков, были всегда известны. Уже тот факт, что ни разу не было обнаружено расположения какого-либо погребения над другим, более старым, а также отсутствие случаев разрушения старых погребений вследствие устройства более новых подтверждает сделанное выше предположение.

Конечно, эта гипотеза не исключает возможности существования и других погребальных знаков, которые не смогли сохраниться до настоящего времени, так как, возможно, были изготовлены из недолговечного материала. С теоретической точки зрения нет причин, которые помешали бы предположить, что члены первобытной общины, хоронившие мертвых на кладбище, находящемся на холме Тома, отмечали погребения толстыми бревнами. В окрестных лесах имелось достаточное количество необходимого материала, так что одновременно с заготовкой дров для похоронного костра, на котором сжигался труп умершего, семья последнего могла срубить и сохранить более толстое бревно, чтобы обозначить им погребение. Это предположение подтверждается и текстом нескольких стихов из *Илиады* (гл. XXIII, стр. 323—328), в которых говорится об индоевропейской группе населения, родственного населению Кырны, сжигавшего своих покойников, но не сооружавшего насыпей, а отмечавшего погребения вбитыми в землю бревнами.

Большая часть разрозненных предметов, найденных на территории могильника, не имеет никакого отношения к последнему. Только черепки керамики, характерной для культуры Кырна, являются, очевидно, современными могильнику, и их наличие вполне естественно. Черепки же более старого происхождения (в большинстве типа Коцофени, с орнаментом в виде чечевичных зерен, по технике выполнения относящиеся к типу *Furchenstich*), а также и более нового (галыштатская и латенская эпохи) принадлежат, по всей вероятности, более ранним или более поздним

поселениям, чем могильник. То обстоятельство, что во время раскопок, проводившихся на западной границе могильника в 1955 году, было найдено погребение с трупосожжениями, относящимися к латенской эпохе, а раскопками 1956 года, на расстоянии нескольких десятков метров восточнее могильника, обнаружено погребение с трупоположением гальштатской эпохи, подтверждает предположение, что этот холм использовался людьми на протяжении тысячелетий либо для поселения, либо для кладбища. С другой стороны, автор утверждает, что ни один из кремневых и каменных предметов, найденных в Кырне, не имел никакого отношения к погребениям, открытым на территории могильника бронзового века, даже если некоторые из них были найдены относительно близко от погребений. Действительно, ни один подобный предмет не был найден в урнах или других сосудах, составляющих погребальный инвентарь.

Были открыты как богатые погребения, инвентарь которых состоял из большого числа (до десяти) сосудов, так и бедные, содержавшие лишь один сосуд, использованный как урна; иногда этот сосуд был небольших размеров, а в некоторых случаях — поставлен в погребение в фрагментарном виде. Однако большинство погребений содержало 3—4 сосуда, включая урну с обожженными и раздробленными костями. Впрочем, несмотря на упомянутые исключения, можно сказать, что обычный инвентарь погребения состоял из типичной урны больших размеров (3/4 погребений, найденных в Кырне, содержали типичные урны или родственные варианты), покрытой чаще всего поставленной вверх дном и заменявшей крышку миской (очевидно, она служила препятствием для проникновения в урну земли). Сопровождающие сосуды, являющиеся простыми приношениями (с пищей?), ставились в могильные ямы по-разному: либо внутри урны, над и между костями умершего; либо в горлышко урны, когда были слишком большими и не проходили через это горлышко; либо на плечо урны под крышкой, либо, наконец, даже на крышку. И здесь встречаются исключения, главным образом, тогда, когда на урнах были найдены две «крышки», между которыми были помещены остальные сосуды. Только в одном случае (погребение LI) большой сосуд без костей был поставлен на меньший сосуд, стоявший вертикально на дне ямы. В другом случае (погребение XLIV) одна из поломанных ручек была положена под урну, а в нескольких погребениях под урнами были найдены керамические черепки других сосудов. Статуэтки были найдены как в урнах, так и на их плече, а мелкие украшения почти всегда находились в урне вместе с костями.

Помимо этой обычной системы размещения погребального инвентаря, при которой урна играет не только основную роль, но и занимает центральное место в яме, было установлено, что использовалась и другая система, когда сопровождающие сосуды помещались в яму *рядом* с урной и занимали иногда довольно большую площадь. Это доказывает, что и яма была соответственно больших размеров.

Нельзя утверждать, что существовала какая-либо связь между странами света и местом, занимаемым сопровождающими сосудами, так как

сосуды, найденные на плече урны, под крышками или рядом с урной, имели разные направления: на запад, север, юг, восток или северо-восток; иногда даже сосуды, находящиеся в одном и том же погребении, были размещены в разных направлениях — некоторые в северо-восточном, другие в юго-западном и т.д. Зато из 9-ти обнаруженных при раскопках статуэток, если не считать трех из них, находившихся в урнах, две были расположены на запад от урны, одна на запад-юго-запад, четвертая на юг, а две (найденные вместе в п. LXXXIX) — в северо-западном направлении.

Большинство погребений, открытых в могильнике с трупосожжениями в Кырне, следует считать индивидуальными. Однако были найдены и двойные и даже несколько тройных погребений.

Что касается определенного порядка в расположении богатых и бедных погребений, как и погребений, содержащих статуэтки, то соблюдение такового не было установлено. Хотя различное содержание погребений, несомненно, отражает имущественное и, следовательно, общественное положение семьи покойника, все же допустимо, что на территории могильника не было отведено специального места отдельным семьям общины.

Несколько погребений, инвентарь которых кажется нарушенным позже, находятся все в непосредственной близости от берега, там, где уровень земли ниже вследствие того, что вода, затоплявшая берега, неоднократно смывала верхний слой; поэтому автор почти уверен, что отмеченные нарушения погребений вызваны наличием небольших современных ям, образовавшихся позднее. Не было установлено также ни одного случая напластования погребений, относящихся к различным периодам (что является подтверждением некоторых предположений), и естественно допустить, что двойные и тройные погребения принадлежат лицам, умершим одновременно по одним и тем же причинам (болезнь, несчастный случай, сражение), или даже лицам, принадлежавших к одной и той же семье. В то время семейные связи были еще слишком значительными для того, чтобы существовала возможность совместного сожжения членов разных семейств и захоронения их останков в общей могиле.

С другой стороны, учитывая то, что речь идет о расцвете бронзового века, когда патриархальное общество было в полном развитии, не исключена возможность, что некоторые двойные погребения принадлежали супружеским парам: возможно, со смертью мужа жена жертвовала своей жизнью (или приносилась в жертву) с тем, чтобы быть похороненной вместе с ним.

Не всегда обожженные кости клались в урны (или только в урны); они найдены и в других сосудах меньших размеров, но все же в большинстве обнаруженных погребений останки умерших находились именно в урнах. Исключая несколько случаев, когда часть костей рассыпалась вокруг урны, разбившейся от давления земли, можно указать на ряд погребений, где помимо костей, находящихся в урне, были найдены и кости, разбросанные в земле, наполнявшей могильную яму, или между сосудами. Так, например, в погребении XLVI помимо 3—4 костей,

найденных в урне, между остальными восемью сосудами, составляющими инвентарь, было найдено несколько кучек обожженных раздробленных костей и даже несколько костей под сосудом с ножкой (сосуд № 166). В двух других погребениях (XXIII и LIV) помимо костей в соответствующей урне были найдены также косточки, рассыпанные между остальными сосудами, поставленными на землю. А в погребениях XXXI и XLV помимо костей, находившихся в урне, были найдены кости и *под* урной.

Наконец, еще один факт (впрочем, встречающийся довольно редко и обнаруженный только в шести погребениях — II, XIII, XXIV, LVI, LXXV и LXXVII, а также во второй урне одного из двойных погребений — LI^{бис}), имеет несомненное значение для выяснения верований людей, составлявших первобытную общину, от которой остался этот могильник. Речь идет о том, что в шести погребениях не найдены кости ни в сосудах, ни около них. Причем, имеются в виду не только отдельные сосуды, но и более сложные находки, которые бесспорно представляют погребения с характерным для них инвентарем; отсюда следует, что эти находки также являются погребениями, снабженными нормальным инвентарем, но в которых отсутствуют останки сожженного трупа; отсутствие их объясняется только тем, что кости умершего не были положены в могильную яму. Действительно, трудно предположить, что огонь костра был настолько сильным, что скелеты умерших сгорели полностью, даже если это были скелеты маленьких детей. Невероятно также, чтобы кости совершенно сгнили в земле за три тысячелетия с лишним, ибо, что показывает состояние большинства погребений, кости были хорошо защищены в урнах, закрытых крышками. Даже тот факт, что во многих погребениях были найдены урны с маленькими косточками, определенными автором как детские (еще до того, как стало известным компетентное мнение антрополога), подтверждает этот вывод. Поэтому автор считает, что случаи отсутствия в погребениях костей доказывают, что последние не были положены в могильную яму, так как семья умершего не имела возможности сжечь его труп. Несмотря на это, обычаи и традиции были настолько сильными, что весь похоронный обряд — включая символическое сожжение — выполнялся полностью и кончался захоронением погребального инвентаря умершего. Факт символического сожжения доказывается тем обстоятельством, что сосуды, найденные без костей, несут явные следы вторичного сильного обжигания, объясняемого лишь действием огня костров.

Что касается самого обряда сожжения, то не найдено никаких следов, ясно указывающих на место погребальных костров. Участки обожженной земли в виде сожженной площадки (в том числе, в пункте *b* траншеи II) могли бы быть следами подобных костров, но, учитывая и остальные более древние и более поздние элементы, открытые на территории могильника Кырна, можно сказать, что эти следы скорее относятся к другой эпохе, не имеющей прямой связи с могильником бронзового века.

Но как бы ни устраивались эти костры, несомненно то, что во время похоронного обряда на костер клали не только труп умершего.

Действительно, явные следы вторичного обжигания, обнаруженные на большинстве из найденных в погребениях сосудов, а также большое число сильно сожженных и даже деформированных сосудов доказывают безошибочно, что погребальное «приданое», предназначенное сопроводить покойника в предполагаемую загробную жизнь, также клалось на костер либо вокруг трупа, либо у головы, либо в ногах. Подтверждение этим выводам мы находим в одном отрывке *Илиады* (гл. XXIII, стр. 167—169).

Часто сосуды, принесенные к кострищу семьей покойника, разбивались во время исполнения похоронного обряда; но и в таком состоянии они клались в могилу, чем объясняется наличие в могилах разбитых сосудов. Возможно, что некоторые сосуды преднамеренно разбивались у костра или у могильной ямы. Но когда какой-либо сосуд разбивался на многочисленные куски, семья покойного не собирала все черепки, а клала в могилу только часть из них.

По окончании обряда сожжения кости покойника собирались с костра и клались в сосуд, предназначенный для их сохранения. Учитывая то, что последние были всегда раздроблены на довольно мелкие куски (только 5—6 см длины, даже когда это кости рук или ног), можно предположить, что перед положением в урну они дробились не столько для того, чтобы было удобнее поместить их в урну, сколько с целью строгого соблюдения определенного древнего обряда. Наблюдения, сделанные, главным образом, в 1955 и 1956 гг. (период, когда были исследованы кости из различных погребений), показали, что *золу*, оставшуюся от сожжения тела, не собирали и не клали в урну.

Если сосуды, сопровождающие обычно погребения с труположениями, можно считать, несомненно, сосудами, в которых помещалась разная еда, необходимая покойнику «в загробной жизни», то этого нельзя уверенно сказать о всех сопровождающих сосудах, найденных в погребениях с трупосожжениями в Кырне.

Правда, остальные сосуды, за исключением урны, содержащей кости, и служившей крышкой миски, могли быть использованы для пищевого приношения. Но как их расположение в погребениях, так и то, что содержание большинства из них было довольно скромным, не дает исследователю права предположить, что в этих сосудах помещалась еда или какие-нибудь другие приношения. К тому же в погребениях, открытых в Кырне, было обнаружено незначительное число достоверных следов пищи: кучка раковин, найденных на миске-крышке погребения V, несколько раковин в некоторых погребениях, свиная кость, найденная в «символическом» погребении LVI, и несколько костей других животных. Однако такие находки являются случайными и, следовательно, не дают права утверждать о существовании обычая класть пищу в погребения. Большинство сопровождающих сосудов, найденных в этих погребениях, следует считать приношениями покойнику, «приданным», которое должно было служить ему в «загробной жизни»; не исключена возможность, что небольшие сосуды сплюсненной сферической формы, найденные в погребениях вместе с крышками, содержали различные вещества. Наоборот,

наличие обожженных костей разных животных, смешанных с остальными костями в урнах нескольких погребений, доказывает, что по-видимому во время обряда сожжения трупа умершего на костре сжигались и куски мяса, — быть может, именно тех животных, которые были пожертвованы для погребального пиршества, являвшегося традиционным на протяжении стольких веков и тысячелетий у многих народов, населявших различные местности. Что касается остальных моментов похоронных обрядов, открытые материалы не дают автору права сделать какие-либо предположения; поэтому он оставляет данный вопрос открытым, считая нужным отметить только как достоверный факт то, что покойники возлагались на костер одетыми и со всеми украшениями. Некоторые из этих украшений сохранились, хотя и были сильно попорчены огнем; большинство их было изготовлено из бронзы.

★

После обзора инвентаря открытых погребений (гл. III) описываются материалы, найденные при раскопках вне этих погребений (гл. IV), после чего следует разбор материалов, обнаруженных еще до раскопок и приобретенных Национальным музеем Древности (гл. V) или находящихся в музее Крайовы (гл. VI).

Во второй части работы исследуются найденные материалы.

В гл. I рассматривается техника и форма сосудов, в гл. II — орнамент керамических сосудов, а в гл. III указано, к какой именно культуре принадлежит керамика, обнаруженная в Кырнском могильнике.

Свыше 500 сосудов, описанных в гл. III — IV первой части труда, принадлежат, в зависимости от их *формы*, к следующим [группам:

I. Типичные урны и сосуды родственных форм. В первую категорию (I 1a) входят урны с цилиндрическим или воронкообразным горлышком, выпуклой верхней частью и нижней частью в форме усеченного конуса. У большинства из них имеется по четыре широких ручки, расположенные на уровне наибольшего диаметра; у других — только по две ручки, между которыми на некоторых сосудах встречаются два выступа (в некоторых случаях имеются также маленькие ручки, расположенные между горлышком и плечом сосуда). Разновидность с ручкой только у горлышка весьма редка. Ряд небольших сосудов той же или родственной формы мог быть использован не только как урны, но и как сопровождающие сосуды.

Второй основной вариант (I 1 b) состоит из баночновидных урн.

Во вторую категорию (I 2) вошли так называемые урны с двухэтажным туловом, которое делится на две части реброобразным выступом и горизонтальной придавленной полосой; в этой части тулово сосуда сужается (сюда же приделаны и ручки), а над узкой частью сосуда и под нею профиль сосуда **выпуклый**.

Высота некоторых типичных урн иногда превышает 40 см, но большинство сосудов имеют высоту в 20—40 см.

II. Урны и сопровождающие сосуды с двумя ручками, соединяющими край сосуда с плечом. В эту группу также входят несколько разновид-

ностей (с горизонтальным краем; с краем ромбической формы; с ручками, прямо спускающимися к плечу; с приподнятыми ручками; без ножки и с ножкой и т.д.). Некоторые из них, довольно больших размеров, были использованы в качестве урн, а другие, средних и даже малых размеров, были использованы как сопровождающие сосуды.

III. Было найдено много мисок, большинство которых использовалось в качестве крышек, так что их можно по полному праву назвать мисками-крышками. Различаются четыре основные группы: III 1, миски без горлышка с загнутым внутрь краем; III 2, миски с хорошо заметным горлышком, с круглым отверстием и горизонтальным венчиком; III 3, миски с четырехугольным венчиком; III 4, миски с ножкой. Большая часть мисок снабжена одной или двумя ручками (почти всегда вертикальными), помещенными у самого края или между краем и плечом, а несколько мисок — без ручек. Наиболее часто встречающейся и, следовательно, наиболее характерной является группа мисок с четырехугольным венчиком (III 3). Размеры мисок довольно велики, так как они предназначались для покрытия урны и других сосудов, помещенных в горлышке или на плече урн. Имеются экземпляры с диаметром свыше 40 см, но диаметр наиболее часто встречающихся урн не превышает 25—30 см, а их высота — 15—20 см.

IV. Кружки и чаши с одной ручкой составляют категорию сосудов, наиболее часто встречавшихся при раскопках в Кырне, и были найдены почти во всех погребениях. Основные варианты состоят из кружек без ножки (1) и кружек с кольцеобразной ножкой (2). У значительной части этих сосудов тулово имеет три угла-выступа. В большинстве случаев ручки этих сосудов приподняты и их верхней части придана довольно разнообразная форма. Встречаются седлообразные ручки *ansae lunatae*, а некоторые — угловатые; между прочим, *ansae lunatae* встречаются и у некоторых мисок. Вообще размеры чаш довольно маленькие (7—10 см высоты), но есть и чаши намного больших размеров; часть их была использована как урны.

V. Сосуды с туловом относительно сферической, но сплюсненной формы, без ручек, только с выпуклостями. У большинства из них угловатая форма корпуса, как и у чаш, и кольцеобразная ножка. Размеры этих сосудов небольшие; их высота редко превышает 8—10 см.

VI. Некоторые из описанных выше сосудов были покрыты миниатюрными крышками. У большинства этих крышек форма «мексиканской шляпы», с четырехугольными полями и с конусообразным верхом. Встречаются и другие варианты.

VII. Были найдены также (сравнительно в небольшом количестве) двойные сосуды, сходные по форме с солонками разного употребления: половина подобного сосуда служила и урной и крышкой; сосуды меньших размеров являлись сопровождающими.

VIII. Встречаются также сосуды других форм, в том числе сосудов с двухэтажным туловом, сосуды в форме птиц и т.п.

Орнамент керамики, найденной в Кырне, является одним из важнейших элементов в ее исследовании и определении. Приблизительно

3/4 сосудов, найденных в погребениях, разукрашены; почти все экземпляры определенных форм сосудов (кружки, сферические сосуды) орнаментированы, в то время как сосуды других форм в большинстве своем являются неразукрашенными (например, типичные урны группы I 1). Помимо довольно редко встречающегося орнамента из насечек и каннелюр, в большинстве случаев при выполнении орнамента использовалась техника наколов, сделанных в ряд (*Stichkanaltechnik*), и оттисков. Часто на том же сосуде наблюдается использование нескольких технических методов выполнения декоративного рисунка. Орнамент выполнялся при помощи костяных и деревянных инструментов, а также и тростинок. Наконечники этих инструментов имели в большинстве случаев двойные и даже тройные рубцы, что давало возможность производить наколы в два или три ряда. По-видимому, для выполнения некоторых орнаментов использовались и зубчатые колесики. Почти всегда орнамент, выполненный посредством накола, оттиска или насечки, заполнялся белым веществом, которое, как показал анализ, изготовлялось из жженных толченых костей, каолина и известняка.

При украшении сосудов почти всегда учитывались особенности их составных частей, так что орнаменту присущ в большинстве случаев тектонический характер. Таким образом, край, горлышко, верхняя и центральная часть урн представляют собой отдельные декоративные зоны; у мисок различаем две основные зоны — с одной стороны, горлышко и плечо, а с другой — тулово; то же и у чаш и сферических сосудов. Украшалась почти исключительно внешняя часть сосудов, лишь в редких случаях орнамент заходит на внутреннюю сторону венчика, и только у немногих мисок разукрашена внутренняя поверхность. Необходимо также отметить, что тулово некоторых сосудов разделено на настоящие метопы, в пределах которых рисунок повторяется. С другой стороны, можно говорить не только об орнаментах с тектоническими зонами, но и об использовании, в большинстве случаев, определенных мотивов для отдельных зон и даже для определенных форм сосудов. Например, помимо нескольких мотивов, встречающихся на сосудах почти всех форм (главным образом, мотива в виде буквы М), наблюдаются также мотивы, свойственные лишь урнам и мискам. С другой стороны, мотивы, используемые для украшения венчика и, особенно, горлышка урн, не встречаются никогда на их тулове, и наоборот. То же самое можно сказать и об орнаменте мисок, чаш и др. Следовательно, здесь можно говорить о существовании определенных *канонов*, довольно строго соблюдаемых. Несмотря на этот факт, разнообразие орнамента настолько велико, что, хотя основных мотивов и производных от них относительно мало, можно сказать, что среди свыше 500 сосудов, найденных в Кырне, нет и двух совершенно одинаковых экземпляров. Краткий обзор не позволяет подробно изложить данный вопрос, поэтому упоминаются лишь основные декоративные мотивы, используемые для украшения керамики, открытой в Кырне:

Линии, проведенные зигзагами (простые, двойные или тройные), главным образом в *Stichkanaltechnik*, а также волнистые линии и гирлянды (той же техники), простые, двойные и даже тройные, встреча-

ются очень часто не только на горлышках чаш, но и на тулове мисок, где они более обильны. Треугольники (особенно заштрихованные), ромбы, мотив в виде солнца с лучами, различные сочетания кругов (со штрихами или точками, концентрические или даже спирали) тоже очень часто служили украшением сосудов. Спираль различных видов, хотя и не так часто употреблявшиеся, встречаются как чередующиеся спирали, S-образной наклонной формы (бегущие спирали). Некоторые варианты периода В — С напоминают орнамент бронзовых предметов бронзового века. С другой стороны, известен и ряд меандрических фризов прекрасной работы, одна из которых оканчивается спиралью; это является еще одним доказательством тесной связи и зависимости, существующей между этими двумя мотивами. Особенно же распространены крюки спиральной формы, наблюдаемые почти на всех сосудах, где была применена техника наколов, и, главным образом, на концах линий, образующих мотив, имеющий форму М. Что касается происхождения этого последнего столь распространенного мотива, то разные примеры, предоставленные нам керамикой, найденной в Кырне, доказывают, что он произошел из штрихов с концами спиральной формы, пририсованных к заштрихованным треугольникам, украшающим некоторые сосуды. Более сложный мотив, которому не было найдено подходящего названия, состоит из ряда параллельных линий, концы которых сходятся как скобки, и разных спиралей, которые тоже могут происходить от мотива в форме М. Необходимо также упомянуть мотив в форме привески-очков, рисунок в виде цифры 3 и др.

Сравнивая материал из Кырны с материалом остальных могильников, известных в Олтении (в частности, могильников, находящихся в Островул Маре и Балта Верде) и во всей полосе распространения родственных культур на среднем Дунае, можно сделать следующие выводы:

Урны, найденные в Кырне и принадлежащие к серии I 1 и I 2, имеют аналогии во всей южной и юго-восточной группе (Бжело Брдо — Ватина — Выршец — Зито Брдо — Островул Маре — Балта Верде) культуры полей погребальных урн среднего и нижнего Дуная; существуют подобные урны и в других культурах бронзового века на территории Румынии (Вербичиоара, Тей, Монтеору) и Венгрии (Кишапоштаг, Ватия, Ловашберени и др.). Но их происхождение нужно искать в некоторых формах так называемой «северной» керамики, найденной в Чехословакии, которые имеют связь с урнами шнуровой керамики и с некоторыми элементами *Glockenbecher*, перешедшими в начале бронзовой эпохи ко всем культурам среднего Дуная.

Урны и сосуды с двумя ручками (серия II) также имеют многочисленные аналогии. Они представляют собой форму анатолийского происхождения, ставшую потом балканской и распространившуюся оттуда по среднему и нижнему Дунаю еще до начала бронзовой эпохи; она была принята поздненеолитическими культурами, а также и культурами ранней бронзы. В культуре, к которой принадлежит Кырнский могильник (для которой автор считает подходящим название Гырла Маре — Кырна),

эта форма появляется одновременно с другими элементами, перешедшими из культур ранней бронзы в полосу Дунай — Тисса — Муреш (в первую очередь, культура Периама — Печика).

Миски типа найденных в Кырне, включая миски, входящие в группу III 3, с угловатыми краями, также встречаются в других родственных или современных культурах. В культуру Гырла Маре — Кырна они, вероятно, перешли из культуры Вербичиоара. Но миски с ножкой скорее всего имеют связь с мисками культуры Вучедол.

Кружки с приподнятой ручкой также типичны для всей группы Гырла Маре — Кырна и для всех родственных групп, входящих в тот же большой культурный комплекс. Эта форма, часто встречающаяся в энеолитических культурах данной области, перешла к культуре полей погребальных урн от группы Периама — Печика, где чашки очень распространены. И ручки типа *ansae lunatae* этих кружек тоже связаны с экземплярами, принадлежащими группе Периама — Печика, даже если их происхождение более древнее.

Что касается остальных форм, то они, конечно, являются менее убедительными, но все же имеют достаточно аналогий, особенно в пределах большого культурного комплекса Бжело Брдо — Ватина — Гырла Маре — Кырна, и в других современных культурах.

Наиболее часто встречающуюся технику орнамента *Stichkanaltechnik*, общую для всех групп этого культурного комплекса, следует считать перешедшей скорее из культуры Вучедол, чем из культуры *Furchenstich-Corradea* из Трансильвании, тем более, что в ранних слоях культуры Вербичиоара эта техника не встречается, а потому и не могла быть передана через культуру Коцофени. Впрочем, культура Вучедол занимала большую часть территории, на которой впоследствии распространилась культура полей погребальных урн, так что переход этой декоративной техники из культуры Вучедол является вполне естественным. Можно считать, что использование зубчатых колесиков перешло из культуры *Glockenbecher*. Техника кругообразных оттисков является, по всей вероятности, также результатом влияния этой культуры. Наконец, технику процарапанных линий следует также считать перешедшей из культуры Периама — Печика.

Каннелюры, использованные как орнамент в Кырне и во всем соответствующем культурном комплексе, нельзя связать с более поздними каннелюрами группы *Füzesabony* культуры Отомани; они — местного наследия. Известно, что культура Баден и поздние неолитические культуры нижнего Дуная использовали очень часто каннелюры для украшения керамики.

Что касается происхождения различных декоративных мотивов, то путем сравнения и дискуссий автор приходит к следующим заключениям:

Зигзаг перешел, вероятно, из культуры Вучедол и *Glockenbecher* в культуру бронзовой эпохи на среднем и нижнем Дунае, а в культуру Бжело Брдо — Ватина — Гырла Маре — Кырна он проник, несомненно, из культуры Вучедол.

Гирлянды, украшающие керамику, найденную в Кырне, связаны как с орнаментом культуры Периама — Печика, так и с орнаментом, харак-

терным для Дунапентеля, Апорки и т.д. Во всяком случае, нельзя приписывать никакого символического значения некоторым сегментным гирляндам, как это недавно пытался сделать Г. Коссак, так как речь идет о простом декоративном мотиве, не имеющем никакого символического значения.

Треугольники являются слишком часто используемым орнаментом для того, чтобы можно было установить, каким путем проникли они в культуру Гырла Маре — Кырна; не исключена возможность, что они перешли из культуры Вучедол, Баден или Коцофени. То же самое можно сказать и о ромбах, но некоторые комбинации этого мотива встречаются и в Македонии и даже в Микенах, так что не исключена возможность их проникновения в придунайскую область под влиянием указанных выше областей, тем более, что существуют и другие элементы этого влияния.

Что касается мотива, изображающего солнце, то нужно подчеркнуть, что нельзя всякий круг считать изображением солнца. Некоторые из этих мотивов, украшающие сосуды из Кырны, сходны с подобными орнаментами, свойственными вучедольской культуре; и хотя вербичио-арская культура играет роль в проникновении этого декоративного мотива, все же несомненна связь последнего и с вучедольской культурой.

Происхождение спиралеобразного мотива в культуре бронзовой эпохи в придунайской области является пока спорным вопросом, но автор убежден в том, что этот орнамент не является пережитком неолитической традиции, а, наоборот, его реактивизирование принадлежит влиянию Микен. Важным представляется тот факт, что ряд изображений спиралеобразного мотива, украшающих керамику этой культуры, связан с орнаментом, нанесенным на бронзовые предметы того времени, что в определенной мере способствует датировке.

Меандр, хотя и более редко употребляемый, наблюдается и в других могильниках того же большого культурного комплекса и в современных культурах (*Tei, Wietenberg*).

★

Статуэтки из обожженной глины, найденные в Кырне, составляют самую красивую коллекцию подобного рода, открытую до сего времени. Во время раскопок было найдено 9 целых или мало пострадавших статуэток и 2 фрагмента; в прибрежном песке Балта Наста были обнаружены другие два фрагмента, а у жителей села Кырна была приобретена еще одна, почти целая статуэтка; наконец, одна статуэтка в фрагментарном состоянии находится в Крайовском музее.

Девять статуэток, найденных при раскопках, находились либо внутри урн, либо на их плече — позиция последних могла быть горизонтальной или вертикальной. Все эти статуэтки принадлежат к одному и тому же основному типу: очень стилизованная голова, верхняя часть тела изображена в форме относительно круглого и плоского диска, талия стянута поясом, а нижней части тела придана форма платья *cloche*, пустого внутри. Некоторые фрагменты (включая и находящиеся в Крайове)

принадлежат к другому варианту, а именно имеющему цилиндрическое отверстие в верхней части корпуса, куда можно было бы вставить подвижную, отдельно изготовленную головку (до сих пор не имеется ни одного экземпляра подобной головки).

Высота статуэток равна 13—25 см. Все они очень богато украшены, для чего использовалась, главным образом, техника накола и оттиска. Этот орнамент изображает либо соматические элементы (части лица, руки), либо элементы костюма, либо, наконец, украшения. Части лица изображены обычно в виде стилизированной лиры, волосы — в виде прядей-кос, струящихся по спине, руки — в виде утолщений по бокам бюста, а кисти рук — указанием пальцев. Пояс изображен более или менее широким, простым или более сложным; встречаются подобные пояса и в культуре бронзовой эпохи В — С. Юбка *cloche* всегда богато разукрашена; спереди она разделена на две части горизонтальной полосой, проведенной посередине, а сзади разукрашена длинной бахромой, характерной румынским национальным костюмам в Банате. На груди и на спине много декоративных рисунков, изображающих, по-видимому, украшения, носившиеся в ту эпоху женщинами: ожерелья, подвески в форме « очков » и т.п.

Нет никакого сомнения в том, что эти статуэтки изображают женские божества, покровительствующие могилам; в ту эпоху эти божества являлись одновременно и богинями плодородия. Форма статуэток происходит, несомненно, из минойско-микенских статуэток в колоколообразном платье, так что и эти статуэтки являются доказательством связей с микенским югом и влияния, оказываемого им в бронзовую эпоху на территорию среднего и нижнего Дуная.

Бронзовые предметы, найденные в могильнике, немногочисленны и значительно пострадали от огня костра. Наибольший интерес представляют височные кольца, которые можно отнести к группе В (по классификации Г. Шмидта), так как один конец бронзовой петли завернут. Учитывая их сходство с подобными предметами, найденными в других местах, нужно уточнить, что височные кольца относятся к II—III этапам (В—С) бронзовой эпохи (это вполне соответствует времени, к которому отнесен остальной инвентарь Кырнского могильника.)

Другие бронзовые предметы слишком попорчены (несколько фрагментов браслетов (?), фрагмент ножа и т.д.) и поэтому не представляется возможности сделать какие-либо выводы. С другой стороны, была найдена только одна костяная подвеска из зуба грызуна. То, что в могилах было обнаружено незначительное число металлических предметов, доказывает, что в быту соответствующих племен металл имел небольшое распространение. Во всяком случае, нет никакого сомнения в том, что покойников сжигали одетыми и с их украшениями.

★

На основании материалов, найденных в могильнике, и учета как результатов сделанных сравнений, так и связей, выявленных при описании и изучении этих материалов, можно сделать вывод, что Кырн-

ский могильник относится, несомненно, к олтенской группе культуры придунайских полей погребальных урн средней бронзовой эпохи. Эту олтенскую группу целесообразнее назвать группой Гырла Маре — Кырна, потому что в настоящее время именно могильник, открытый в Кырне, является самым значительным памятником этой культурной группы, выявленной и систематически изучаемой на территории Олтении; в то же время благодаря богатству материала и большому числу погребений этот могильник является одним из самых значительных во всей придунайской полосе.

Олтенская группа относится к большой культурной группе Бжело Брдо — Ватина — Выршец — Кырна, которая простирается вдоль Дуная от места впадения реки Драва в Дунай и до места впадения в него реки Олт; она характеризуется, главным образом, большими могильниками с трупосожжениями, хотя подгруппа Ватина отличается некоторым своеобразием. Все же указанную выше группу можно разделить на следующие подгруппы: 1) Бжело Брдо — Ватина, Выршец и Темешкубин 2) Зито Брдо, Оршова и все открытия, сделанные в Олтении; 3) Кличевак и Дубовец.

Эта культура тесно связана, в первую очередь, с двумя большими паннонскими группами культуры инкрустированной керамики, открытыми в Венгрии, с которыми она была, несомненно, одновременной. Существует связь, некоторым образом даже генетическая, с культурной группой Периам — Печика у устья реки Муреш. Нельзя также отрицать связи с культурой Вербичиоара и то, что зарождению изучаемой культуры значительно способствовала культура Вучедол, в меньшей степени — культура Баден и косвенно — *Glockenbecher*. Но главную роль при зарождении данной культуры сыграли культуры Вучедол и Периам — Печика. Техника орнамента, выполненного путем накола и инкрустации, связана с культурой Вучедол, что легко объяснить тем фактом, что вся культурная группа полей погребальных урн из Югославии и Румынии распространилась на территорию, занятую раньше племенами культуры Вучедол.

Может быть, правильное считать, что югославо-румынская группа культуры полей погребальных урн явилась результатом слияния племен бронзовой культуры, распространенных на территории Тисса-Муреш, с остатками некоторых вучедольских племен и с остальными местными энеолитическими элементами. А олтенская подгруппа могла бы быть результатом несколько позднейшего продвижения племен культуры полей погребальных урн вскоре после ее появления, так как не подлежит сомнению, что в ватинской подгруппе имеются более древние элементы.

Южно-микенская культура оказала также значительное влияние как в отношении возрождения спиралеобразного орнамента в придунайской полосе, так и в отношении статуэток из обожженной глины в колоколообразном платье.

Хронологическое определение Кырнского могильника не представляет собой сложного вопроса. Все же было высказано довольно много

С другой стороны, среди богатых погребений некоторые содержали останки детей, то есть богатство могил не зависело от возраста умершего, и эти погребения нельзя приписать военным начальникам, а лишь детям каких-либо начальников.

В связи с вопросом богатства погребений автор считает, что клад золотых предметов, открытый в Островул Маре, не принадлежал племенам культуры Гырла Маре — Кырна; между прочим, не было еще установлено, был ли этот клад действительно найден в Островул Маре. Немногочисленные металлические предметы, найденные в погребениях, являются доказательством того, что этот клад не принадлежал племенам культуры Гырла Маре — Кырна.

Обряд трупосожжения был, вероятно, занесен в придунайскую область племенами культуры *Glockenbecher*, а потом распространился и обобщился во многих культурных группах бронзовой эпохи, заселявших эту территорию. Мнение В. Г. Чайлда и К. Ф. К. Гавкеса, согласно которому этот обряд был занесен из Малой Азии в середине или к концу XV в. до н.э., нельзя признать правильным, так как обряд сожжения бытовал в придунайской полосе ранее, чем в Малой Азии. Еще в период ленточной керамики неолитической эпохи в Центральной Европе появились погребения с трупосожжениями, и автором найдено в Кырне (вне зоны могильника) погребение с трупосожжением, принадлежащее культуре Коцофени конца неолита, из чего следует, что, вероятно, этот обряд был известен на Дунае еще до его появления в Малой Азии.

Подробное опубликование всех материалов, найденных в Кырнском могильнике, а также обсуждение и изучение всех вопросов, связанных с этим открытием, создают возможность более полного ознакомления с культурной группой Гырла Маре — Кырна и, следовательно, с историей одной части территории Румынии в бронзовом веке.

СПИСОК ТАБЛИЦ

Табл. I. — Общий план раскопок, проводившихся на холме Тома в Кырне.

Табл. II. — План Кырнского могильника бронзового века, с указанием типов найденных погребений.

Табл. III. — План Кырнского могильника, с указанием типов найденных в погребениях урн.

Табл. IV. — План Кырнского могильника, с указанием категорий погребений в зависимости от значения похоронного инвентаря.

Табл. V. — Виды *in situ* нескольких погребений, открытых в 1942 г.: 1, погребения XXIII и XXIV — вид с востока; 2, погребения VII, VIII, IX и X — вид с запада; 3, погребение XVII — вид с востока; 4, погребение XXVII; 5, погребение XXVI — вид с запада.

Табл. VI. — Виды *in situ* нескольких погребений, открытых в 1955 г.: 1, погребение XXVIII — вид с запада; 2, погребение XXXIII — вид с востока; 3, погребение XLV — вид с юго-востока; 4, погребение LIX — вид с юга; 5, погребения CI, C и XCIX — вид с запада; 6, погребение CII — вид с юга.

Табл. VII. — 1, Общий вид раскопок XI С, произведенных в 1956 г. (посредине видна выравненная площадка зоны раскопок I(1942)); 2, во время работ на раскопках.

Табл. VIII. — Виды *in situ* нескольких погребений, открытых в 1956 г.: 1, погребения СІХ (на первом плане) и СХІІ—СХV (на втором плане, справа налево) — вид с севера; 2, погребение СХVІ — вид с юго-востока; 3, погребение СХІІ — вид с севера; 4, погребение СХ — вид с юго-востока; 5, погребение СVІІІ (остатки, не разрушенные водой) — вид с запада.

Табл. IX. — Виды *in situ* нескольких погребений, открытых в 1956 г.: 1, погребения СХІІ—СХVІ (сверху вниз) — вид с востоко-северо-востока; 2, погребения СХІV — вид с востока; 3, погребение СХІІ — вид с востоко-северо-востока; 4, погребения СХV и СХІV — вид с северо-востока; 5, погребение СХІІІ — вид с востоко-северо-востока; 6, погребение СІХ — вид с северо-востока.

Табл. X. — Вверху погребение I: *a)* *in situ* — вид с юга; *b)* реконструкция первоначального вида погребений (показано опущение сосудов; урна представлена в разрезе, чтобы можно было видеть находящиеся в ней кости и другие сосуды). Внизу — погребение II: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XI. — Вверху — погребение III: *a)* *in situ* — вид с востока (разм. 1/6); *b)* сосуды (разм. 1/15). Внизу — погребение IV: *a)* *in situ* — вид с северо-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XII. — Вверху — погребение V — вид с востоко-северо-востока. Внизу — погребение VI: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XIII. — Вверху — погребение VII: *a)* *in situ* — вид с юго-запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение VIII: *a)* *in situ* — вид с западо-юго-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XIV. — Вверху — погребение IX: *a)* *in situ* — вид с юго-запада; *b)* в разрезе. Посредине — погребение X: *a)* *in situ* — вид с запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XI: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XV. — Вверху — погребение XII: *a)* *in situ* — вид с северо-запада; *b)* реконструкция. Посредине (слева) — погребение XIII — вид с юго-востока. Посредине (справа) — погребение XVII: *a)* *in situ* — вид с востоко-северо-востока; *b)* в разрезе. Внизу — погребение XVI: *a)* *in situ* — вид с юго-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XVI. — Погребение XIV: *a)* *in situ* — вид с востоко-юго-востока; *b)* реконструкция (размер 1/6).

Табл. XVII. — Погребение XV: *a)* *in situ* — вид с юго-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XVIII. — Вверху — погребение XIX: *a)* *in situ* — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XX (разм. 1/6).

Табл. XIX. — Вверху — погребение XXI: *a)* *in situ* — вид с юга; *b)* реконструкция. Посредине — погребение XXII: *a)* *in situ* — вид с северо-запада; *b)* реконструкция и в разрезе. Внизу — погребение XXIII — вид с запада (разм. 1/6).

Табл. XX. — Вверху — погребение XXIV — вид с юго-востока. Посредине — погребение XXV. Внизу — погребение XXVI: *a)* *in situ* — вид с запада; *b)* в разрезе (разм. 1/6).

Табл. XXI. — Вверху — погребение XXVII: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XXVIII: *a)* *in situ* — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXII. — Вверху — погребение XXIX: *a)* *in situ* — вид с севера; *b)* реконструкция. Посредине — погребение XXX: *a)* *in situ* — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XXXIV: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXIII. — Вверху — погребение XXXI: *a)* *in situ* — вид с севера; *b)* реконструкция. Внизу — погребения XXXII—XXXII-бис: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXIV. — Вверху — погребение XXXIII: *a)* *in situ* — вид с востока; *b)* реконструкция. Внизу — погребения XXXVI, XXXVII и XXXVIII: *a)* *in situ* — вид с юго-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXV. — Вверху (слева) — погребение XXXIX: *a)* *in situ*; *b)* реконструкция. Вверху (справа) — погребение XLI: *a)* *in situ* — вид с юго-запада; *b)* рекон-

струкция. Посредине — погребение XL; *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция (разм. 1/6). Внизу — погребение XLII: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция.

Табл. XXVI. — Вверху — погребение XLIII: *a*) in situ — вид с востока; *b*) реконструкция. Посредине — погребение XLIV: *a*) in situ — вид с востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение XLVII: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция. (разм. 1/6).

Табл. XXVII. Вверху — погребение XLV: *a*) in situ — вид с юго-востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение XLVI — вид с запада (разм. 1/6): справа — вид в плане (разм. 1/15).

Табл. XXVIII. — Вверху — погребение XLVIII: *a*) in situ — вид с северо-запада; *b*) реконструкция. Внизу — погребение XLIX: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXIX. — Вверху — погребение L: *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LII: *a*) in situ — вид с запада; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LV: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXX. — Погребение LI—LI-бис. Вверху — вид в плане (разм. 1/15); *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXXI. — Погребение LIII: *a*) in situ — вид с северо-запада; *b*) реконструкция (разм. 1/6). Внизу — погребение LIV: слева — предполагаемая реконструкция, мало вероятная; справа — вид в плане (разм. 1/15).

Табл. XXXII. — Погребение LIV: *a*) in situ — вид с юга; *b*) возможная реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXXIII. — Вверху — погребение LVII: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LVI — вид с востоко-северо-востока (разм. 1/6); посредине слева — вид в плане (разм. 1/15).

Табл. XXXIV. — Вверху — погребение LVIII: *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LIX: *a*) in situ — вид с юга; *b*) реконструкция — вид с востока. Внизу — погребение LXIII: *a*) in situ — вид с запада; *b*) реконструкция (размер 1/6).

Табл. XXXV. — Вверху — погребение LX: *a*) in situ — вид с востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LXI: *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXXVI. — Вверху — погребение LXII: *a*) in situ — вид с юго-запада; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LXV: *a*) in situ — вид с юго-запада; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LXVI: *a*) in situ — вид с юго-запада; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXXVII. — Вверху — погребение LXVII: *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LXIX: *a*) in situ — вид с юга; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XXXVIII. — Вверху — погребение LXX—LXX-бис: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LXXII: *a*) in situ — вид с северо-востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LXXIII: *a*) in situ — вид с запада; *b*) реконструкция.

Табл. XXXIX. Погребение LXXI: *a*) in situ — вид с юго-запада; *b*) реконструкция (разм. 1/6); *c*) в кассете — вид в плане (разм. 1/15).

Табл. XL. — Вверху — погребение LXXIV: *a*) in situ — вид с северо-запада; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LXXV: *a*) in situ — вид с севера; *b*) в разрезе — вид с востока. Внизу — погребение LXXVI: *a*) in situ — вид с севера; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLI. — Вверху (слева) — погребение LXXVII: *a*) in situ — вид с юга; *b*) реконструкция. Вверху (справа) — погребение LXXVIII: *a*) in situ — вид с юга; *b*) реконструкция. Посредине — погребение LXXIX: *a*) in situ — вид с востока; *b*) реконструкция. Внизу — погребение LXXXI: *a*) in situ — вид с юго-запада; *b*) реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLII. — Вверху — погребение LXXX: *a)* in situ — вид с юго-запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение LXXXIV — вид с северо-востока (разм. 1/6).

Табл. XLIII. — Вверху — погребение LXXXII: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение LXXXIII: *a)* in situ — вид с северо-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLIV. — Вверху — погребение LXXXV: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение LXXXVI: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLV. — Погребение LXXXVII—LXXXVII бис: *a)* in situ — вид с юго-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLVI. — Вверху — погребение LXXXVIII: *a)* in situ — вид с востока; *b)* реконструкция. Внизу — погребение LXXXIX: *a)* in situ — вид с северо-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLVII. — Вверху — погребение XC: *a)* in situ — вид с востока; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XCI: *a)* in situ — вид с юго-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLVIII. — Вверху — погребение XCII: *a)* in situ — вид с юго-запада; *b)* реконструкция. Посредине — погребение XCIII: *a)* in situ — вид с севера; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XCV: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. XLIX. — Вверху — погребение XCVI: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XCVII: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. L. — Вверху — погребение XCVIII: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение XCIX: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LI. — Вверху — погребение C: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение CI: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LII. — Вверху — погребение CII: *a)* in situ — вид с юга; *b)* реконструкция. Внизу — погребение CIII: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LIII. — Вверху — погребение CIV: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6); в правой кассете — вид в плане (разм. 1/15). Внизу — погребение CV: *a)* in situ — вид с юго-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LIV. — Вверху — погребение CVI: *a)* in situ — вид с запада; *b)* в разрезе. Посредине — погребение CVIII: *a)* in situ — вид с северо-запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение CIX: *a)* in situ — вид с северо-запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LV. — Вверху — погребение CX: *a)* in situ — вид с юго-востока; *b)* реконструкция (разм. 1/6); в левом углу — вид в плане (разм. 1/15). Внизу — погребение CXI: *a)* in situ — вид с запада; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LVI. — Вверху — погребение CXII: *a)* in situ — вид с северо-запада; *b)* реконструкция. Внизу — погребение CXIII: *a)* in situ — вид с севера; *b)* реконструкция (разм. 1/6).

Табл. LVII. — Вверху — погребение CXIV: *a)* in situ — вид с севера; *b)* реконструкция. Посредине — погребение CXV: *a)* in situ — вид с севера; *b)* в разрезе. Внизу — погребение CXVI: *a)* in situ — вид с северо-запада; *b)* в разрезе (разм. 1/6).

Табл. LVIII. — Инвентарь погребений I, II, III и IV (сосуды № 7 и 11, разм. 1/6 натуральной величины; остальные разм. 1/3).

Табл. LIX. — Инвентарь погребений V, VI и VII (№ 17, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LX. — Инвентарь погребений VIII, IX и X (№ 37 и 38, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXI. — Инвентарь погребений XI, XII и XIII (№ 45 и 50, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXII. — Инвентарь погребений XIV (№ 55, разм. 1/6; остальные разм. 1/3, за исключением фрагмента № 58, размеры которого уменьшены).

Табл. LXIII. — Инвентарь погребений XV и XVI (№ 64 и 69, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXIV. — Инвентарь погребений XVII, XVIII, XIX, XX и XXI (№ 73 и 82, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXV. — Инвентарь погребений XXII, XXIII, XXIV, XXV и XXVI (№ 88 и 96, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXVI. — Инвентарь погребений XXVII, XXVIII, XXIX (№ 101, 104 и 109 разм. 1/6, остальные разм. 1/3).

Табл. LXVII. — Инвентарь погребений XXX и XXXI (№ 112 и 115, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXVIII. — Инвентарь погребений XXXII-XXXII-бис, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI и XXXVII (№ 119 и 123, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXIX. — Инвентарь погребений XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII и XLIV (№ 137, 139 и 143, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXX. — Инвентарь погребений XLIII, XLVII, XLVIII и XLIX (№ 148, 167, 169, 171 и 172, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXI. — Инвентарь погребений XLV и XLVI (№ 154 и 158, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXII. — Инвентарь погребения L и часть инвентаря погребения LI-LI бис (№ 175 и 180, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXIII. — Остальная часть инвентаря погребения LI-LI бис и инвентарь погребений LII и LIII (№ 188 и 193, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXIV. — Инвентарь погребения LIV (№ 201, 204 и 206, разм. 1/6; остальные разм. 1/3, за исключением фрагментов № 206-бис, размеры которых значительно уменьшены).

Табл. LXXV. — Инвентарь погребений LV, LVI и LIX (№ 214 и 227, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXVI. — Инвентарь погребений LVII, LVIII, LX и часть инвентаря погребения LXI (№ 220, 224 и 231, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXVII. — Остальная часть инвентаря погребения LXI и инвентарь погребения LXII и LXIII (№ 235 и 243, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXVIII. — Инвентарь погребений LXIV, LXVI, LXVIII, LXIX, LXX — LXX-бис и LXXII (№ 252, 261 и фрагмент № 268, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXIX. — Инвентарь погребений LXV и LXVII (№ 249 и 254, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXX. — Инвентарь погребения LXXI (№ 269, 275 и 277, разм. 1/6; остальные разм. 1/3, за исключением фрагмента № 276, размеры которого уменьшены немного больше, так как он показан в перспективе).

Табл. LXXXI. — Инвентарь погребений LXXXIII, LXXXIV, LXXXV и LXXXVI (№ 288, 291 и 301, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXII. — Инвентарь погребений LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX и LXXX (№ 307 и 311, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXIII. — Инвентарь погребений LXXXI, LXXXII и LXXXIII (№ 316, 320, 327 и 328, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXIV. — Инвентарь погребений LXXXIV, LXXXV, LXXXVI и часть инвентаря погребения LXXXVII—LXXXVII-бис (№ 331 и 335, разм. 1/6; остальные разм. 1/3, за исключением фрагмента № 342, размеры которого уменьшены).

Табл. LXXXV. — Остальная часть инвентаря погребения LXXXVII — LXXXVII-бис и инвентарь погребений LXXXVIII и XC (№ 340, 345 и 354, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXVI. — Инвентарь погребений LXXXIX и XCI (№ 349 и 357, разм. 1/6, остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXVII. — Инвентарь погребений XCII, XCIII, XCIV и XCV (№ 361 и 367, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXVIII. — Инвентарь погребений XCVI, XCVII, XCVIII и C (№ 375, 379, 380, 382 и 390, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. LXXXIX. — Инвентарь погребений XCIX и CII (№ 385 и 396, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XC. — Инвентарь погребений CI, CIII и CVIII (№ 392, 401 и 411, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XCI. — Инвентарь погребений CIV, CV, CVII, CIX и CXIII (№ 403, 403, 433 и 434, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XCII. — Инвентарь погребений CX и CXII (№ 416 и 427, разм. 1/3; остальные разм. 1/3).

Табл. XCIII. — Инвентарь погребений CXI, CXIV, CXV и CXVI (№ 422, 423 и 436, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XCIV. — Сосуды и фрагменты, найденные в разных пунктах раскопок (№ 462, урна La Tène, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XCV. — Различные орудия из кремня, найденные при раскопках, не в погребениях. (разм. 2/3).

Табл. XCVI. — Орудия из камня и обожженной глины, обнаруженные при раскопках (эти находки не относятся к числу инвентаря погребений); 1—4, фрагменты топоров — молотов из шлифованного камня; 5, фрагменты топора из шлифованного камня; 6, кремневый боек; 7, предметы из обожженной глины; 8—11, различные пряслища из обожженной глины.

Табл. XCVII. — Урны, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (разм. 1/6).

Табл. XCVIII. — Урны и сходные с ними сосуды, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (№ 475 и 482, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. XCIX. — Различные сосуды с двумя ручками, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (№ 488, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. C. — Сосуды с двумя ручками и глиняные миски, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (разм. 1/3).

Табл. CI. — Кружки с приподнятой ручкой и другие варианты, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (разм. 1/3).

Табл. CII. — Кружки с приподнятой ручкой и другие варианты, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (разм. 1/3).

Табл. CIII. — Различные сосуды, приобретенные Национальным музеем древностей в 1941 г. (разм. 1/3).

Табл. CIV. — Урны и сосуды с двумя ручками; Крайовский областной музей (№ 542, 543, 544 и 545, разм. 1/6; остальные разм. 1/3).

Табл. CV. — Глиняные миски, кружки и сосуд сплюсненной, сферической формы; Крайовской областной музей (разм. 1/3).

Табл. CVI. — Основные варианты типичных урн и сходных с ними сосудов, найденные в Кырском могильнике (форма I).

Табл. CVII. — Основные варианты урн и сосудов с двумя ручками, спускающимися от края сосуда к его плечу (форма II).

Табл. CVIII. — Основные варианты глиняных мисок (форма III).

Табл. CIX. — Основные варианты кружек и чаш (форма IV), а также сосудов иных форм, найденных в Кырском могильнике (формы V—VIII).

Табл. CX. — Детали орнаментов изображены в натуральную величину для ознакомления с техникой орнамента, выполненного способом накола и оттиска: а) часть глиняной миски № 358; б) часть кружки № 81; в) верхняя часть сосудика № 325; д) часть кружки № 377; е) край урны № 357.

Табл. CXI. — Детали орнаментов изображены в натуральную величину для ознакомления с техникой орнамента, выполненного способом накола и оттиска: а) верхняя часть урны № 69; б) часть края глиняной миски № 255; в) часть кружечки № 32; д) часть тулова урны № 357).

Табл. CXII. — Детали орнаментов изображены в натуральную величину для ознакомления с техникой орнамента, выполненного способом накола и оттиска: а) часть глиняной миски № 236; б) часть кружки № 91; в) часть меандрического фриза

глиняной миски № 312; *d*) часть тулова сосуда № 405; *e*) два из трех рисунков, выполненных на тулове сосуда № 273 и представляющих собой сочетание кругов.

Табл. CXIII. — Декоративные мотивы на краях типичных урн (разм. 1/4).

Табл. CXIV — CXV. — Декоративные мотивы на горлышке типичных урн (разм. 1/4).

Табл. CXVI — CXVIII. — Декоративные мотивы на плече и верхней части тулова типичных урн (разм. 1/4).

Табл. CXIX. — Декоративные мотивы зоны тулова типичных урн — между ручками (разм. 1/4).

Табл. CXX. — Декоративные мотивы на тулове типичных урн; внизу — украшение всего тулова урн одной декоративной зоной (разм. 1/4).

Табл. CXXI. — Декоративные мотивы на ручках типичных урн (разм. 1/4).

Табл. CXXII. — Урны № 115 и 331, с развернутым орнаментом (разм. 1/4).

Табл. CXXIII. — Декоративные мотивы на сосудах с двумя ручками, соединяющими край сосуда с его плечом, вариант II 2 а (без ножки). Ряды 1—2, декоративные мотивы на горлышке; ряды 3—5, декоративные мотивы на тулове; ряд 6, декоративные мотивы на ручках (разм. 1/4).

Табл. CXXIV. — Декоративные мотивы на сосудах с двумя ручками, соединяющими край сосуда с его плечом, вариант II 2 б (с ножкой). Ряды 1—2, мотив на горлышке; ряды 3—5, мотивы на тулове; ряд 6, декоративный мотив на ручках (разм. 1/4).

Табл. CXXV. — Декоративные мотивы на крае и горлышке глиняных мисок с четырехугольным отверстием — форма III 2 (разм. 1/4).

Табл. CXXVI. — Ряды 1—5, декоративные мотивы на крае и горлышке глиняных мисок с четырехугольным отверстием — форма III 2; ряд 6, декоративные мотивы на горлышке глиняных мисок с горизонтальным отверстием — форма III 1 (разм. 1/4).

Табл. CXXVII. — Декоративные мотивы на внутренней стороне края глиняных мисок (разм. 1/4).

Табл. CXXVIII — CXXXIII. — Декоративные мотивы на тулове глиняных мисок (разм. 1/4).

Табл. CXXXIV. — Декоративные мотивы на ручках мисок (разм. 1/4).

Табл. CXXXV. — Развернутый орнамент, выполненный на нескольких глиняных мисках и других сосудах (разм. 1/4).

Табл. CXXXVI. — Развернутый орнамент, выполненный на нескольких глиняных мисках и двух сосудах с относительно сферическим туловом (разм. 1/4).

Табл. CXXXVII. — Декоративные мотивы на глиняных мисках с ножкой — форма III 3. Ряды I—3, декоративные мотивы на крае и горлышке; ряды 3—6, мотивы на тулове и ножке (разм. 1/4).

Табл. CXXXVIII — CXL. — Декоративные мотивы на горлышке кружек (разм. 1/4).

Табл. CXLI — CXLIV. — Декоративные мотивы на тулове кружек (разм. 1/4).

Табл. CXLV — CXLVI. — Декоративные мотивы на внешней стороне ручек кружек (разм. 1/4).

Табл. CXLVII — CXLVIII. — Декоративные мотивы на внутренней стороне ручек кружек (разм. 1/4).

Табл. CXLIX. — Ряды 1—2, декоративные мотивы на горлышке и тулове кружек большого размера (без ножки); ряд 3, декоративные мотивы на горлышке различных сосудов не совсем обычной формы; ряд 4, декоративные мотивы на тулове двойных сосудов и сосудов более необыкновенной формы; ряд 5, декоративные мотивы на тулове специальных сосудов и орнамент на крышке двойного сосуда; ряд 6, декоративные мотивы на тулове сосудов специальной формы и тулово двойного сосуда (разм. 1/4).

Табл. CL. — В первых рядах — украшение на крышках сосудов сплюсненной сферической формы (разм. 1/2); в остальных рядах — декоративные мотивы на горлышке сосудов с туловом сферической формы (разм. 1/4).

Табл. CLI. — Декоративные мотивы на тулове сферических сосудов (разм. 1/4).

Табл. CLII. — Статуэтка № 1, найденная в погребении X; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLIII. — Вверху — статуэтка № 2, найденная в погребении XV; вид спереди и сзади. Внизу — статуэтка № 4, найденная в погребении XXVI; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLIV. — Вверху — статуэтка № 3, найденная в погребении XXVI; вид спереди и сзади. Внизу — статуэтка № 5, найденная в погребении LXVI; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLV. — Вверху — статуэтка № 6, найденная в погребении LXXI; вид спереди и сзади. Внизу — статуэтка № 8, найденная в погребении LXXXIX; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLVI. — Статуэтка № 7, найденная в погребении LXXXIX; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLVII. — Статуэтка № 9, найденная в погребении CII; вид спереди и сзади (разм. 2/3).

Табл. CLVIII. — Вверху — статуэтка № 10, приобретенная; вид спереди и сзади. Внизу — фрагментарная статуэтка № 13; вид спереди и сзади; Крайовский областной музей (разм. 2/3).

Табл. CLIX. — Статуэтка № 1 (вид спереди, сзади и оба профиля), 2 и 3 (оба профиля) и 13 (профиль), (разм. 1/2). Вверху (справа) — статуэтки № 1 и 13 в разрезе (№ 13 в идеальной реконструкции), (разм. 1/4).

Табл. CLX. — Статуэтка № 9 (вид спереди и сзади, профиль) и статуэтки № 4, 5, 6, 7, 8 и 10 (профиль), (разм. 1/2).

Табл. CLXI. — Фрагменты статуэток № 11, 12, 14 и 15 (разм. 2/3).

Табл. CLXII. — Пояса различных статуэток, найденных в Кырне (разм. 1/2).

Табл. CLXIII. — 1 — 4, бронзовые кольца: 1, из погребения LXXXI; 2, из погребения XXXIX; 3, из погребения XCV; 4, найденное на пляже Балга Наста; 5, фрагмент бронзового височного кольца из погребения LXXXII; 6, фрагмент височной подвески из погребения LXXIV; 7, фрагмент бронзового предмета из погребения C; 8, фрагмент бронзового браслета (?) из погребения XXVIII; 9, лезвие ножа (?) из бронзы, найденное в погребении III; 10, украшение из зуба грызуна, найденное в погребении LXXXIX (все в натуральную величину).

LA NÉCROPOLE À INCINÉRATION DE L'ÂGE DU BRONZE DE CÎRNA

R É S U M É

La nécropole de Cîrna (Olténie méridionale) se trouve sur le bourrelet de rive dit « Grindul Tomii », situé au sud du lac de Cîrna, dans la région des marécages inondés périodiquement par les eaux du Danube. L'emplacement de la nécropole n'est de nos jours que rarement recouvert par les eaux qui, à l'âge du bronze, ne le submergeaient probablement jamais.

Les fouilles ont duré trois semaines en 1942, près de quatre en 1955 et deux en 1956. On a pu fouiller dans ces conditions tout ce que les eaux, qui chaque année rongent la terre ferme, ont épargné de la nécropole. On a découvert en tout 116 tombes appartenant à l'âge du bronze, toutes à incinération, ainsi qu'une série d'autres vestiges, plus anciens ou plus récents, mais tout à fait isolés.

D'après les données fournies par les fouilles pratiquées à Cîrna en 1942, 1955 et 1956 (cf. le plan, pl. I), il est difficile d'affirmer l'existence d'un certain ordre en ce qui concerne le creusement des sépultures et, par conséquent, la distribution des tombes dans la zone destinée à la nécropole. On pourrait parler tout au plus de deux grands groupes, l'un vers l'ouest et l'autre vers l'est, qui ne sont toutefois pas séparés très nettement. Mais du fait de l'absence totale d'indications relatives à la situation des sépultures détruites par les eaux, l'auteur considère que toute tentative de précision à cet égard est dénuée d'un fondement objectif. Vu également tout ce qui précède, on ne peut avancer un chiffre absolu quant au nombre total des tombes que renfermait cette nécropole à incinération. On peut néanmoins affirmer deux choses certaines. Tout d'abord, si l'on pense à la multitude de vases entiers (parmi lesquels un certain nombre d'urnes) acquis à Cîrna par le Musée National des Antiquités de Bucarest et par le Musée régional de Craiova, il ne fait pas l'ombre d'un doute que les inondations ont détruit une bonne partie de la nécropole. Aussi est-il probable que le nombre total des tombes approchât

ou même dépassât 200. Deuxièmement, même si l'on doit admettre que les tombes n'ont pas pu être creusées au hasard, il résulte clairement du plan des fouilles qu'il ne peut pas s'agir d'un classement des sépultures par rangées bien définies, ni de distances relativement égales entre les unes et les autres; parfois les sépultures sont plus serrées, d'autres fois assez espacées.

Toutes les tentatives de déterminer la forme et les dimensions exactes des tombes de Cîrna se sont avérées vaines, car la terre à proximité des vases, donc de l'intérieur des sépultures, était le plus souvent de la même couleur et de la même consistance que celle du terrain environnant, à la même profondeur: un sol brun foncé, relativement sablonneux. Les fosses ont dû être assez grandes, même lorsqu'elles renfermaient une seule urne à ossements calcinés et des vases secondaires. La même conclusion résulte également du fait que, parfois, les divers fragments de vases secondaires se trouvent à une distance de 30 à 40 cm de l'urne, ce qui serait inexplicable si la fosse n'avait pas été assez grande. Dans un seul cas on est obligé d'admettre que l'urne et les autres vases d'une tombe (V) avaient été déposés assez près de la paroi de la fosse, étant donné que tout au moins l'une des tasses placées sur l'écuelle servant de couvercle à l'urne n'aurait pu tenir sur ce couvercle sans s'appuyer un peu aussi à la paroi de la tombe, sauf, bien entendu, si ces vases ont été déposés sur l'écuelle-couvercle après que le comblement de la fosse eût atteint ce niveau. En même temps, il semble que le fond de la fosse n'était pas toujours uniformément plat, car certains vases secondaires ont été trouvés debout, un peu plus haut que la base de l'urne, de sorte qu'il est naturel de supposer que le fond de la tombe était creusé en quelque sorte en gradins (probablement dans ces cas seulement).

Les fosses de la nécropole de Cîrna n'ont pas été toutes creusées jusqu'à la même profondeur. Ordinairement toutefois le fond de l'urne se trouvait à une profondeur variant entre 1 mètre et 1^m35 par rapport au niveau actuel; en ce qui concerne les tombes contenant de petites urnes et un mobilier pauvre, la profondeur n'atteignait que 0^m60 à 0^m90. Si l'on tient compte du fait que rarement un fond d'urne a été trouvé à plus de 1^m35 et que le sol noir, vaseux, épais d'environ 0^m 30, représente à coup sûr des dépôts ultérieurs à la nécropole, il résulte que les fosses n'ont jamais dû être creusées à plus de 1 mètre de profondeur à partir du niveau du sol de l'époque et que parfois elles dépassaient à peine 40 cm.

De même que l'on n'a pu déterminer la forme et les dimensions des fosses, on n'a pu non plus déceler aucun signe distinctif sur les tombes. Il est vrai que dans beaucoup des tranchées ont été trouvées diverses pierres isolées, mais pas une seule ne recouvrait l'inventaire d'une sépulture. C'est pourquoi on peut dire que ces pierres n'avaient aucun rapport avec les tombes et que, par conséquent, elles n'ont pas servi à indiquer ces dernières. Cependant, même si l'on n'a pas trouvé de signe indicateur sur les tombes, la chose ne doit pas être interprétée dans le sens que pareils signes n'ont pas existé, car la fosse creusée ne pouvait plus contenir toute la terre extraite, précisément à cause du volume, parfois assez grand, des vases funéraires. La fosse une fois comblée, il restait certainement sur chaque tombe un petit monticule de terre qui constituait en fait une indication précise pour les contemporains. Tandis que les pluies et autres agents atmosphériques contribuaient au nivellement des petits monticules, on creusait autour de ces sépultures d'autres tombes, de sorte que, pour la communauté en question,

la limite de la nécropole (et par conséquent également la zone à l'intérieur de laquelle on ne devait plus creuser d'autres tombes) était connue en permanence, grâce à la ligne de monticules récents qui la déterminait. Le fait même que l'on n'a jamais rencontré un cas certain de tombe superposée à une autre plus ancienne, ou de sépultures dérangées par d'autres, confirme cette opinion.

Cette conclusion n'exclut toutefois pas la possibilité de l'existence d'autres signes indicateurs des tombes, lesquels n'ont pu se conserver jusqu'à nous, puisqu'ils étaient en matière périssable. Théoriquement, on n'a aucune raison de ne point supposer que les membres de la communauté primitive qui enterraient leurs morts dans la nécropole de Grindul Tomii n'aient pas utilisé pour désigner leurs tombes de gros bouts de bois. Les forêts de cette région marécageuse leur en fournissaient à souhait et, quand la famille du défunt rassemblait une quantité de bois assez grande pour élever le bûcher funéraire destiné à l'incinération du cadavre, elle pouvait couper et mettre de côté un gros bout de bois destiné à être planté sur la sépulture. On peut étayer cette supposition à l'aide de quelques vers de l'Illiade (chant XXIII, v. 323—328) concernant une population indo-européenne apparentée de près à celle de Cîrna et qui ensevelissait ses morts sans dresser de tertres sur la tombe, mais y enfonçait toutefois un bout de bois comme signe distinctif.

La grande majorité des objets épars recueillis dans la zone de la nécropole n'ont pas le moindre rapport avec la nécropole à incinération de l'endroit. Seuls les fragments de céramique, typiques pour la civilisation de Cîrna, sont manifestement contemporains de la nécropole, et leur présence n'a rien d'anormal. Les tessons plus anciens (généralement du type Coțofeni, décorés de grains de lentilles et selon la technique dite « Furchenstich »), de même que ceux, plus récents, des époques Hallstatt et Latène, doivent être mis au compte d'établissements antérieurs et postérieurs à la nécropole. La découverte, en 1955, d'une tombe à incinération typiquement Latène, dans la partie ouest de la zone limitrophe de la nécropole, et d'une sépulture hallstattienne à inhumation, en 1956, à quelques dizaines de mètres de la nécropole, témoigne du fait que Grindul Tomii a été utilisé, le long des millénaires, soit pour un établissement, soit pour des nécropoles. Par ailleurs, on peut affirmer qu'aucun des objets en silex et en pierre, découverts à Cîrna, n'avait de rapport avec les tombes de la nécropole de l'âge du bronze, même si quelques-uns ont été trouvés relativement près de certaines tombes. En effet, aucun d'entre eux n'a été recueilli dans les urnes ou dans les vases secondaires des tombes.

Ont été rencontrées des tombes riches, dont l'inventaire consistait en plusieurs vases (jusqu'à neuf), aussi bien que des tombes pauvres, dont la seule pièce de mobilier était le vase servant d'urne; cette urne était parfois petite et déposée dans la tombe à l'état de débris. La plupart des tombes avaient 3 ou 4 vases chacune, y compris l'urne renfermant les ossements du défunt, calcinés et brisés. Du reste, malgré les exceptions constatées, on peut dire que l'inventaire habituel d'une tombe consistait en une urne, le plus souvent caractéristique et de grandes dimensions (les 3/4 des tombes découvertes à Cîrna renfermaient des urnes typiques ou des variantes apparentées), recouverte d'une écuelle ordinairement renversée et servant de couvercle, certainement pour empêcher la terre de pénétrer dans l'urne. Les vases secondaires, simples offrandes (contenant des restes d'aliments?), pouvaient être disposés de diverses façons: soit à l'intérieur de l'urne, sur et entre les ossements du mort, soit dans le col du vase lorsqu'ils étaient trop grands pour y entrer, soit sur l'épaule du vase, sous le couvercle, soit enfin à même

ce dernier. Mais cette règle présente elle aussi des exceptions. En ce sens il est à mentionner notamment le cas où l'on plaçait sur l'urne deux « couvercles », entre lesquels on disposait d'autres vases. Dans un seul cas (tombe n° LI), le grand vase sans ossements était placé sur un petit vase placé debout au fond de la fosse. Une autre fois (tombe n° XLIV), l'une des anses, brisée, était disposée sous l'urne; dans quelques autres tombes, on a trouvé sous les urnes de rares débris céramiques appartenant à d'autres vases. Des statuettes ont été découvertes aussi bien dans les urnes que sur leur épaule; quant aux petits objets de parure, on les a trouvés presque toujours parmi les ossements de l'urne.

En dehors de ce système fréquent d'inhumation du mobilier funéraire, dans lequel l'urne joue non seulement un rôle essentiel tout à fait naturel, mais occupe implicitement une position centrale, on a pu constater aussi, à plusieurs reprises, un autre système, où les vases secondaires étaient déposés dans la sépulture à côté de l'urne, parfois sur une assez grande surface. Ceci constitue une preuve évidente que la fosse en question était elle aussi de grandes dimensions.

On ne saurait affirmer l'existence de quelque rapport entre l'un ou l'autre des points cardinaux et l'emplacement des vases secondaires, posés sur l'épaule des urnes — sous les couvercles — ou à côté d'elles, étant donné que l'on a rencontré de pareils vases placés dans la direction de n'importe quel point cardinal. Pour ce qui est des neuf statuettes trouvées lors de ces fouilles, si on laisse de côté les trois découvertes *dans* les urnes, deux étaient disposées à l'ouest de l'urne, une autre était vers l'ouest-sud-ouest, la quatrième vers le sud et les deux autres (il s'agit de celles découvertes ensemble dans la tombe n° LXXXIX) au nord-ouest.

La majorité des tombes de la nécropole à incinération de Cîrna doivent être considérées comme des sépultures individuelles. On a toutefois découvert aussi une série de tombes doubles et même quelques-unes triples.

En ce qui concerne une ordonnance éventuelle dans la disposition des tombes riches ou pauvres, de même que dans celle des sépultures contenant également des statuettes, on n'a rien pu constater. Bien que la différence du contenu des tombes reflète certainement une différence de fortune et, par conséquent, de la situation sociale des familles des défunts, on doit néanmoins admettre qu'il n'a pas existé, dans l'enceinte de la nécropole, des zones spéciales destinées aux diverses familles de la communauté.

Les quelques sépultures dont le mobilier semblait avoir été dérangé ultérieurement, se trouvaient *toutes* presque au bord de l'eau, là où le niveau du terrain était plus bas du fait que les inondations avaient continuellement rongé la couche supérieure. C'est pourquoi il est quasiment certain que les dérangements qui ont été observés sont dus à de petites fosses datant d'une époque récente et non pas de celle de la nécropole. On n'a également pas découvert de tombes superposées, creusées à des périodes diverses. Cette constatation vient étayer elle aussi les mêmes suppositions, et l'auteur trouve naturel d'admettre que les ensevelissements doubles ou triples appartiennent non seulement à des individus décédés ensemble, dans les mêmes circonstances (maladie, accident, combat), mais même à des membres d'une même famille. Le lien de famille était encore trop puissant pour permettre d'incinérer en même temps des personnes appartenant à différentes familles, et pour que leurs restes aient pu être déposés dans une sépulture commune.

Par ailleurs, si l'on tient compte du fait que l'on est en plein âge du bronze, quand l'organisation patriarcale avait atteint son plein développement, il ne serait pas exclu que certaines tombes doubles appartiennent à des couples: à la mort de son mari, l'épouse pouvait s'être sacrifiée (ou l'avoir été) afin d'être ensevelis ensemble.

Les ossements calcinés n'étaient pas toujours déposés dans des urnes (ou seulement dans des urnes) et dans d'autres vases plus petits, quoique — évidemment — la grande majorité des sépultures est représentée par celles où les ossements se trouvaient exclusivement dans des urnes. Si on laisse de côté les quelques cas où une partie des os étaient disséminés dans le voisinage de l'urne brisée par la pression de la terre, on peut citer une série de tombes dans lesquelles, outre les ossements déposés dans l'urne, on en a découvert d'autres, épars dans la terre qui comblait la fosse, ou parmi les vases de la tombe. C'est le cas, par exemple, de la sépulture n° XLVI: à part 3 ou 4 os renfermés dans l'urne, on a découvert, parmi les huit autres vases constituant le mobilier funéraire, quelques petits amas d'ossements calcinés, très brisés, et même quelques os déposés sous l'écuelle à pied (vase n° 166). De même, dans deux autres tombes (nos XXIII et LIV), on a observé, à côté du tas d'ossements des urnes respectives, de petits os dispersés parmi les vases secondaires déposés à même la terre. Dans les sépultures nos XXXI et XLV on a trouvé non seulement les ossements mis dans l'urne, mais d'autres encore, *sous* les urnes.

Voici enfin une autre constatation, du reste assez rare, étant donné qu'elle concerne 6 tombes seulement (nos II, XIII, XXIV, LVI, LXXV et LXXVII), ainsi que la seconde urne d'une tombe double (LIbis), constatation d'une importance incontestable au sujet des croyances des individus qui composaient la communauté primitive dont nous est restée cette nécropole. Il s'agit du fait que dans les six tombes en question il n'a été trouvé aucun ossement, ni dans les vases, ni dans leur voisinage. Mais comme il n'est pas question uniquement de vases isolés, mais de découvertes plus complexes, représentant visiblement des mobiliers funéraires, ces découvertes doivent elles aussi être interprétées comme étant également des sépultures, dans lesquelles avait été déposé un inventaire funéraire normal, mais où font défaut les restes incinérés du mort. Cette absence s'explique seulement par le fait que les ossements n'avaient pas été déposés dans la tombe. En effet, on a peine à croire que le feu du bûcher ait été assez violent pour consumer complètement les squelettes des défunts, fussent-ils même d'enfants en bas âge. Du reste, il n'est pas non plus vraisemblable que les os aient entièrement pourri dans la terre durant plus de trois millénaires, car — comme le prouvent la plupart des tombes — ils étaient assez bien protégés par les urnes munies de couvercles. Le fait même que dans les urnes on a découvert de petits ossements, attribués par l'auteur à des enfants avant même le verdict compétent de l'anthropologie, vient renforcer cette conclusion. C'est pourquoi l'auteur estime que lorsqu'on n'a pas trouvé d'ossements dans les tombes, leur absence prouve qu'il n'y en a pas eu de déposés dans les sépultures, la famille s'étant trouvée dans l'impossibilité d'incinérer les morts. Mais les coutumes et la tradition étaient si puissantes que toute la cérémonie funèbre, y compris l'incinération symbolique, était pourtant accomplie et s'achevait par l'enfouissement de la dot funéraire des morts. La confirmation de l'incinération symbolique nous est fournie aussi par des traces de combustion secondaire (allant même jusqu'à la calcination) visibles sur certains des vases retrouvés dans les tombes sans ossements, chose qui ne s'explique que par le voisinage du bûcher.

En ce qui concerne la cérémonie d'incinération proprement dite, on n'a pas retrouvé des restes susceptibles d'être attribués avec certitude à un bûcher. Différentes

portions de terre cuite ayant l'aspect d'une plate-forme calcinée (parmi lesquelles citons celle du point *b* de la tranchée II), pourraient éventuellement représenter des restes de pareils bûchers, mais si l'on considère les autres éléments, plus ou moins anciens, découverts sur le territoire de la nécropole de Cîrna, on pourrait les attribuer plutôt à d'autres époques, sans aucun rapport direct avec la nécropole de l'âge du bronze.

Indifféremment de la façon dont ces bûchers auraient été dressés, il est certain que, durant la cérémonie funèbre, on n'y plaçait pas seulement le mort. En effet, des traces visibles d'une combustion secondaire, observées sur un très grand nombre de vases trouvés dans les tombes, ainsi qu'une assez importante quantité de vases calcinés et même déformés, prouvent sans conteste que le mobilier destiné à accompagner le défunt dans la vie de l'au-delà était placé lui aussi sur le bûcher, soit tout autour du cadavre, soit à sa tête ou à ses pieds. A cet égard, l'auteur invoque un autre passage de l'Illiade qui vient confirmer sa conclusion (chant XXIII, v. 167—169).

Souvent les vases portés au bûcher par la famille du mort étaient brisés à l'occasion des funérailles. Même brisés on les déposait dans la tombe. Ce serait la seule explication des fréquentes découvertes, dans les sépultures, de vases incomplets. Il est assez probable que certains vases étaient brisés à dessein sur le bûcher ou à proximité de la tombe. D'autre part, lorsque tel ou tel vase était brisé en de nombreux morceaux, la famille ne se donnait pas toujours la peine d'en ramasser tous les débris et ne plaçait dans la tombe que quelques-uns.

L'incinération une fois achevée, on recueillait les ossements restés sur le bûcher et on les déposait dans le vase destiné à les conserver dans la tombe. Si l'on tient compte du fait que les os sont toujours brisés en d'assez petits morceaux (les plus grands ayant à peine 5 ou 6 cm de long, même s'il s'agit des os longs des bras ou des pieds), il est vraisemblable de supposer qu'avant d'être déposés dans l'urne, les ossements incinérés étaient brisés non seulement pour les faire entrer dans l'urne, mais encore et surtout pour respecter strictement quelque rite ancien. Il résulte des observations faites notamment en 1955 et en 1956 (quand, avant de les emballer, l'auteur a examiné de près tous les os provenant des différentes tombes), que *les cendres* du mort n'étaient pas recueillies pour être déposées elles aussi dans l'urne.

Si les vases qui accompagnent ordinairement les tombes à inhumation peuvent être considérés à juste titre comme des vases d'offrande, où l'on déposait les divers aliments nécessaires au défunt « dans la vie future », on ne saurait toutefois affirmer catégoriquement la même chose de tous les vases secondaires des tombes à incinération de Cîrna. Il est vrai que, en principe, en dehors de l'urne renfermant les ossements et de l'écuelle jouant le rôle de couvercle, les autres vases auraient pu servir également aux offrandes alimentaires. Toutefois, leur position dans la tombe et le fait que la plupart des vases secondaires sont assez modestes, ne semblent pas nous autoriser à supposer qu'on y aurait déposé des aliments ou des offrandes d'autre sorte. Du reste, on n'a trouvé dans les sépultures de Cîrna que peu de restes indubitables d'aliments: un petit tas de coquilles d'escargots trouvé sur l'écuelle-couvercle de la tombe n° V, d'autres coquilles d'escargots isolées dans différentes sépultures, l'os de porc de l'écuelle de la tombe-cénotaphe n° LVI et quelques ossements d'animaux. Mais ce sont là des cas sporadiques et ils ne peuvent donc nous donner le droit d'affirmer l'existence d'une habitude générale consistant à déposer des provisions dans les tombes. La plupart des vases secondaires de ces sépultures doivent être considérés comme des offrandes faites au mort,

une « dot » qui puisse lui servir dans la supposée vie future, et il n'est pas exclu que les petits vases à corps sphérique aplati, déposés dans les tombes avec leurs propres petits couvercles, aient renfermé différentes substances. Au contraire, la présence d'ossements incinérés d'animaux parmi les ossements contenus dans les urnes de quelques tombes, semble prouver que lors de la crémation du cadavre du défunt on incinérât aussi de la viande d'animaux, peut-être bien celle des bêtes sacrifiées pour assurer le banquet funèbre, toujours présent au cours des siècles et des millénaires chez tant de peuplades, dans les régions les plus diverses du globe. Quant aux autres phases des cérémonies funèbres, les restes matériels découverts n'autorisent pas l'auteur à émettre la moindre hypothèse à leur sujet; aussi n'insiste-t-il pas là-dessus; il se contente de rappeler qu'il est certain que les morts étaient livrés au bûcher revêtus de leurs habits et de diverses parures. Certaines de ces dernières se sont conservées, mais très détériorées par le feu; la plupart sont en bronze.

★

Après l'examen détaillé du mobilier des différentes sépultures (chapitre III), vient la description des objets trouvés, lors des fouilles, à l'extérieur des tombes (chapitre IV), puis celle de ceux découverts avant les fouilles et acquis par le Musée National des Antiquités de Bucarest (chapitre V) ou appartenant au Musée de Craiova (chapitre VI).

★

La IIe partie du livre est consacrée à l'étude des objets découverts à Cîrna.

Au chapitre Ier, on étudie la technique et les formes des vases; au chapitre II, le décor de la céramique; dans le IIIe chapitre, on situe la céramique de la nécropole de Cîrna dans l'ensemble de la céramique de la civilisation de Giula Mare-Cîrna.

Les vases décrits (plus de 500) aux chapitres III et V—VI de la Ière partie, rentrent dans les formes suivantes:

I. Urnes typiques et vases à formes apparentées. La première catégorie (I 1a) comprend des urnes à col cylindrique ou en forme d'entonnoir, ayant la moitié supérieure du corps bombée et la moitié inférieure tronconique. La plupart ont chacune quatre anses larges et placées sur la ligne du plus grand diamètre; d'autres n'ont que deux anses, étant munies parfois de deux proéminences intermédiaires et, dans certains cas, de petites anses entre le col et l'épaule. La variante à anses fixées exclusivement sur le col est très rare. Une série de petits vases de même forme ou d'une forme apparentée ont pu servir aussi de vases secondaires et non seulement d'urnes.

La seconde variante principale (I 1b) comprend une série d'urnes ressemblant à des bocaux.

La seconde catégorie (I 2) groupe ce que l'on appelle « urnes à deux étages », leur corps étant séparé en deux par une crête et un étranglement horizontal (sur lequel se trouvent les anses); au-dessus et au-dessous de cette crête, le profil du vase est très bombé.

Les urnes typiques ont parfois une hauteur dépassant 40 cm; la plupart ont toutefois de 20 à 40 cm de hauteur.

II. Urnes et vases secondaires à deux anses reliant le rebord à l'épaule. Dans ce groupe aussi il existe plusieurs variantes (à rebord horizontal; à rebord rhomboïdal; à anses descendant directement sur l'épaule; à anses surélevées; puis sans pied et d'autres

avec pied, etc.). Certains d'entre ces vases, de dimensions assez grandes, ont servi d'urnes; d'autres vases, communs ou même petits, ont été utilisés comme vases secondaires.

III. Les écuellen abondent. La plupart servaient de couvercle; aussi peut-on les désigner à juste titre du nom d'écuelles-couvercles. On peut les partager en quatre groupes principaux: III 1, écuellen sans col et à rebord incliné vers l'intérieur; III 2, à col bien marqué et à ouverture circulaire et rebord horizontal; III 3, à rebord modelé en 4 coins; III 4, écuellen à pied. La plupart ont une ou deux anses (presque toujours verticales), placées sur le rebord, ou entre le rebord et l'épaule; il existe également des exemplaires n'ayant qu'une seule anse, ainsi que quelques-uns qui en sont dépourvus. Le groupe le plus fréquemment représenté et qui, par conséquent, est le plus caractéristique, est celui des écuellen à rebord en quatre coins (III 3). La plupart des écuellen ont des dimensions assez grandes, précisément parce qu'elles servaient à recouvrir l'urne et les différents vases placés sur l'embouchure et sur l'épaule de l'urne. On en rencontre des exemplaires dont le diamètre dépasse 40 cm, mais les plus fréquentes sont celles dont le diamètre est de 25 à 35 cm, et la hauteur de 15 à 20 cm.

IV. Les tasses, les coupes et les autres vases à une seule anse représentent la catégorie la plus fréquente de vases découverts à Cîrna. Ils ne manquent que dans un très petit nombre de tombes. Les deux variantes principales sont les tasses sans pied (1) et les tasses à petit pied annulaire (2), plus nombreux. La majorité ont le corps pourvu de trois angles-proéminences. L'anse est dans la plupart des cas surélevée, sa partie supérieure étant modelée d'une façon assez variée. Ne font pas non plus défaut les *ansae lunatae* et certaines mêmes munies de proéminences; les *ansae lunatae* se rencontrent du reste également sur quelques écuellen. Les tasses sont en général de dimensions modestes (7—10 cm de hauteur), mais il en existe de bien plus grandes, dont certains exemplaires ont servi aussi d'urnes.

V. Les vases à corps relativement sphérique, mais aplati et sans anses véritables, mais à proéminences seulement. La plupart ont le corps anguleux, de même que les tasses, et un petit pied annulaire. Les dimensions de ces vases sont assez réduites, dépassant rarement la hauteur de 8 à 10 cm.

VI. Quelques-uns des vases précédents ont été trouvés recouverts de petits couvercles en miniature. La plupart ont la forme de «sombros», leur rebord est en 4 coins et ils ont une «calotte» conique. Mais il en existe aussi d'autres variantes.

VII. Les vases doubles, du genre salière, relativement peu nombreux, ont connu des utilisations variées: une moitié d'un pareil vase a été utilisée comme urne, une autre comme couvercle; les plus petits étaient des vases secondaires.

VIII. On a rencontré aussi d'autres formes. Parmi elles notons ici un vase dont le corps présente deux étages, des vases en forme d'oiseau, etc.

Le décor de la céramique de Cîrna constitue l'un des éléments les plus importants pour son étude et son classement culturel. Les trois quarts environ des vases découverts dans les sépultures sont décorés. Parmi certaines formes des vases (tasses et autres vases à une seule anse, vases sphériques) on trouve surtout des exemplaires décorés, alors que d'autres sont surtout dépourvus de décor (comme par exemple les urnes typiques du groupe I 1). En dehors de rares ornements véritablement incisés et en dehors des cannelures — pas très fréquentes — la grande majorité des motifs décoratifs ont été réalisés selon le procédé dit «Stichkanaltechnik» et par des impressions dans la pâte molle. On observe souvent sur les mêmes vases l'emploi de plusieurs procédés de décoration. Pour réaliser cette dernière on a utilisé des instruments en os ou en

bois, ainsi que des tiges de roseau. La plupart des instruments qui servaient à tracer le décor avaient une pointe à une ou deux encoches, de sorte qu'ils laissaient sur le vase un trait creux double ou triple. Il se pourrait que l'on ait utilisé pour certains ornements des roulettes dentées. Les ornements tracés en creux, imprimés ou incisés étaient presque toujours incrustés d'une matière blanche; l'analyse a montré qu'il s'agissait d'un mélange d'os calcinés et broyés, de kaolin et de carbonate de chaux.

L'ornementation des vases tient presque toujours compte des différentes parties qui composent organiquement le vase, de sorte qu'elle a presque toujours un caractère tectonique. C'est ainsi que le rebord, le col, la partie supérieure et la partie centrale des urnes représentent tout autant de zones décoratives à part; pour les écuelles, on peut parler de deux zones principales — le col et l'épaule, d'une part, et le reste du corps, d'autre part; de même pour les tasses et les petits vases sphériques. Le décor est presque exclusivement extérieur: ce n'est que dans de rares cas qu'il s'étend également à la face intérieure du rebord. Le corps de certains vases est, en même temps, partagé en véritables métopes, où se répète le même motif décoratif. Par ailleurs, on peut parler non seulement d'un décor par zones tectoniques, mais également d'une prédilection pour l'utilisation de certains motifs pour différentes zones et même pour diverses formes de vases. C'est ainsi par exemple, que, outre des motifs que l'on rencontre sur les vases appartenant à presque toutes les formes (en premier lieu le motif en forme de M), on trouve aussi des motifs réservés uniquement aux urnes et aux écuelles. D'un autre côté, les motifs employés pour les rebords et surtout pour le col des urnes ne se rencontrent jamais sur le corps de ces dernières, et réciproquement. On peut dire la même chose du décor des écuelles, des tasses, etc. On peut donc parler de véritables *canons*, respectés assez strictement. La variété du décor est néanmoins si grande que, bien que les motifs principaux et leurs dérivés soient relativement peu nombreux, on peut affirmer que, sur plus de 500 vases recueillis dans la nécropole de Cîrna, *il n'existe pas deux exemplaires réellement identiques*. C'est précisément pourquoi le présent résumé ne peut fournir des détails et c'est aussi la raison pour laquelle on doit se contenter d'indiquer les principaux motifs ornementaux ayant servi à décorer la céramique de Cîrna.

Les lignes en zigzag (simples, doubles ou triples), surtout celles en « Stichkanaltechnik », de même que les lignes ondulées et les guirlandes (de la même technique), également simples, doubles ou même triples, sont fort répandues sur le col des vases à une seule anse, mais plus amples sur le corps des écuelles. Les triangles (surtout hachurés), les losanges, le motif en forme de soleil à rayons, puis toutes sortes de cercles imprimés (renferment de petites lignes, des points, des cercles concentriques ou même des spirales) sont très fréquents. Les spirales de différentes sortes, encore que pas aussi fréquentes, se rencontrent assez souvent sous forme de successions de spirales en forme de S couchées et emboîtées (spirales fuyantes). Certaines variantes rappellent parfaitement le décor de certains objets en bronze de l'âge moyen du bronze. D'un autre côté, on connaît aussi une série de frises méandriques très joliment exécutées, dont l'une se termine par des spirales, ce qui prouve une fois de plus, le lien étroit et l'étroite dépendance existant entre ces deux motifs. Le crochet en spirale jouit d'une préférence toute particulière; il est partout, sur presque chaque vase décoré selon la « Stichkanaltechnik », et surtout aux extrémités des deux barres du motif en forme de M. Pour ce qui est de la genèse de ce dernier motif si en faveur, les divers exemples fournis par la céramique de Cîrna prouvent qu'il dérive des franges à extrémité enroulée en spirale, qui pendent au bas des triangles hachurés qui ornent l'épaule de

certains vases. Il y a aussi un motif plus compliqué, auquel l'auteur n'a pas encore trouvé un nom adéquat; il consiste en une série de lignes parallèles dont les extrémités se ferment comme des parenthèses et en divers appendices en spirale. Ce motif pourrait lui aussi découler de celui en forme de M. Il faut également rappeler le motif en forme de pendentif-lunette, le dessin en forme de 3, etc.

La comparaison des matériaux archéologiques de Cîrna avec ceux des autres nécropoles d'Olténie (surtout de celles de Ostrovul Mare et de Balta Verde) et de toute la zone d'expansion des civilisations apparentées du Moyen-Danube permet d'arriver aux conclusions que voici:

Les urnes des séries I 1 et I 2 de Cîrna ont des analogies avec celles de tout le groupe du sud et du sud-est (Bjelo Brdo—Vatina—Vîrșeț—Zuto Brdo—Ostrovul Mare—Balta Verde) de la civilisation des champs d'urnes du Moyen-Danube et du Bas-Danube; il existe aussi des analogies avec d'autres civilisations de l'âge du bronze en Roumanie (Verbicioara, Tei, Monteoru) et en Hongrie (Kisapostag, Vátya, Lovasberény, etc.). Mais on doit rechercher l'origine de ces formes dans certaines formes de la céramique dite «nordique» de la Tchécoslovaquie, qui se rattachent aux urnes de la céramique cordée et à certains éléments de la civilisation des vases campaniformes, qui les ont transmises à toutes les civilisations du Moyen-Danube au début de l'âge du bronze.

Les urnes et les vases à deux anses (série II) présentent également de nombreuses analogies. Ils représentent une forme anatolienne à l'origine, devenue ensuite balkanique, pour parvenir finalement sur le Bas et le Moyen-Danube avant le commencement de l'âge du bronze. Elle a été adoptée par les civilisations néolithiques, puis par celles de la première période de l'âge du bronze. Dans la civilisation à laquelle appartient la nécropole de Cîrna (civilisation que l'auteur appelle Gîrla Mare-Cîrna), elle apparaît en même temps que d'autres éléments transmis par les civilisations du commencement de l'âge du bronze de la zone du Danube, de la Tisa et du Mureș (à commencer par la civilisation de Periam-Pecica).

On rencontre encore les écuelles semblables aux types de celles de Cîrna, y compris celles de la variante III 3 à rebord en coins, dans différentes civilisations apparentées ou contemporaines. La civilisation de Gîrla Mare-Cîrna les a probablement héritées de la civilisation de Verbicioara. En revanche, les écuelles à pied peuvent être plutôt rattachées à celles de la civilisation de Vučedol.

Les tasses et les autres vases à anse surélevée sont eux aussi typiques pour tout le groupe Gîrla Mare-Cîrna et pour tous les groupes apparentés au même grand complexe culturel. Cette forme, très fréquente dans les civilisations énéolithiques de la région, a été transmise à la civilisation des champs d'urnes par le groupe Periam-Pecica, où des vases semblables sont pareillement fort fréquents. Les *ansae lunatae* de ces tasses se rattachent également aux exemplaires du groupe Periam-Pecica, même si leur origine est plus ancienne.

En ce qui concerne les autres formes, celles-ci sont sûrement moins concluantes, mais elles ont assez d'analogies, notamment au sein du grand complexe culturel Bjelo Brdo—Vatina—Gîrla Mare-Cîrna, ainsi que dans d'autres civilisations contemporaines.

La technique préférée pour le décor — la «Stichkanaltechnik» — commune à tous les groupes de ce complexe culturel, doit être plutôt considérée comme une trans-

mission de la civilisation de Vučedol, que de celle de « Furchenstich »-Corpacea, de Transylvanie, surtout que dans les niveaux plus anciens de la civilisation de Verbicioara on ne la rencontre point, de sorte que la civilisation de Coțofeni n'a pu non plus la transmettre. Du reste, la civilisation de Vučedol a occupé la plus grande partie du territoire sur lequel s'est étendue par la suite le groupe méridional de la civilisation des champs d'urnes, si bien que la transmission de cette technique ornementale de la civilisation de Vučedol est des plus naturelles. L'utilisation des roulettes dentées peut être considérée comme héritée de la civilisation des vases campaniformes. La technique des impressions circulaires est due probablement aussi à cette dernière civilisation. Enfin, la technique des lignes plutôt appuyées qu'incisées doit être tenue pour reçue de la civilisation de Periam-Pecica.

Les cannelures de Cîrna et de tout l'ensemble culturel en question ne peuvent être rattachées aux cannelures de la dernière période de la civilisation Otomani (= Füzésabony), mais doivent être regardées comme un héritage local. On sait que la civilisation de Baden ainsi que celles de la dernière période du néolithique du Bas-Danube ont beaucoup utilisé les cannelures pour orner la céramique.

Quant à l'origine des divers motifs ornementaux, les différentes comparaisons et discussions auxquelles s'est livré l'auteur l'ont amené aux conclusions que voici :

Le zigzag représente vraisemblablement un héritage des civilisations de Vučedol et des vases campaniformes dans les civilisations du bronze du Moyen et du Bas-Danube ; quant à la civilisation de Bjelo Brdo-Vatina-Gîrla Mare-Cîrna, il lui a été certainement transmis par la civilisation de Vučedol.

Les guirlandes de la céramique de Cîrna se rattachent aussi bien à celles de Periam-Pecica, qu'à celles de Dunapentele, Aporka, etc. En tout cas, on ne saurait attribuer aucune valeur symbolique à des guirlandes segmentées — comme G. Kossak a essayé récemment de le faire — étant donné qu'il s'agit d'un simple motif décoratif, sans aucune signification d'ordre symbolique.

Les triangles représentent un motif trop fréquent pour que l'on puisse préciser la voie par laquelle ils ont pénétré dans la civilisation de Gîrla Mare-Cîrna, car il n'est pas exclu qu'ils aient été transmis par les civilisations de Vučedol, de Baden ou de Coțofeni. On pourrait dire la même chose aussi des losanges, mais certaines combinaisons de ce motif connaissent des analogies jusqu'en Macédoine et même jusqu'à Mycène, de sorte qu'il ne serait pas exclu qu'ils aient atteint le Danube grâce à une influence de ces régions, surtout qu'il existe sûrement d'autres éléments dus aussi à cette influence.

En ce qui concerne le motif solaire, on doit préciser que n'importe quel cercle ne peut pas être considéré comme un motif solaire. Mais à Cîrna certaines des réalisations de ce motif se rattachent à la façon dont on les rencontre à Vučedol, de sorte que même si la civilisation de Verbicioara a eu quelque rôle dans la transmission de ce motif, il se relie en tous cas à la civilisation de Vučedol.

L'origine du motif en spirale dans les civilisations danubiennes de l'époque du bronze a donné lieu à des controverses. L'auteur est d'avis qu'il ne représente pas une réminiscence et une transmission de tradition néolithique, mais que, bien au contraire, sa reprise est due à l'influence mycénienne. Ce qui est important, c'est le fait qu'une série de représentations du motif en spirale, figurant sur la céramique de cette civilisation, se rattachent à celles des objets en bronze de l'époque, constituant ainsi un assez bon élément de datation.

Le méandre, quoique plus rare, ne manque pas non plus dans d'autres nécropoles du même grand complexe, et on le rencontre également dans d'autres civilisations contemporaines (Tei, Wietenberg).

Les statuettes en terre cuite de Cîrna constituent la plus grande et la plus belle collection de ce genre découverte jusqu'ici. On a trouvé, au cours des fouilles, 9 exemplaires entiers ou susceptibles d'être reconstitués, ainsi que 2 fragments. Au bord du lac dit « Balta Nasta », on a recueilli deux autres fragments et on a acquis, des habitants du village de Cîrna, une autre statuette presque entière. Enfin, le Musée de Craiova possède un exemplaire incomplet.

Les neuf exemplaires découverts par les fouilles de l'auteur se trouvaient soit à l'intérieur des urnes, soit sur leur épaule — ces dernières statuettes étant couchées ou disposées verticalement. Ces statuettes appartiennent toutes à un seul type principal — celui à tête fortement stylisée, la moitié supérieure du corps étant représentée par un disque relativement rond et plat, la taille étant serrée par une ceinture et la partie inférieure du corps modelée comme une « cloche », vide à l'intérieur. Certains fragments (y compris celui de Craiova) appartiennent toutefois à une variante à trou cylindrique à la partie supérieure, destiné à recevoir une tête mobile, modelée à part (on n'a trouvé jusqu'ici aucune tête de ce genre).

La hauteur de ces statuettes varie de 25 à 13 cm. Elles sont toutes décorées d'une façon extrêmement riche, selon la technique de la « Stichkeramik » et des impressions. Cette ornementation représente soit des éléments somatiques (organes du visage, mains), soit des éléments vestimentaires, soit enfin des parures. Les organes du visage sont habituellement indiqués par une sorte de lyre stylisée, la chevelure par des nattes qui ondulent sur le dos, les bras par un empâtement des côtés du buste et les mains par l'indication des doigts. La taille est toujours indiquée par une ceinture plus ou moins large et plus ou moins compliquée; certaines de ces ceintures ont des analogies avec les ceintures de l'âge moyen du bronze. La jupe « cloche » est toujours richement ornée, la partie de devant étant divisée en deux zones par une bande toujours située en son milieu, et le dos étant décoré de longues franges, tout comme les « fote » (jupes) du costume actuel des paysannes roumaines du Banat. La poitrine et le dos portent de nombreux éléments décoratifs représentant certainement des parures que portaient les femmes de ce temps-là: colliers, phalères-disques, pendentifs en forme de lunettes, etc.

Il n'y a pas de doute que toutes ces statuettes constituent des représentations de la divinité féminine tutélaire des tombes, laquelle était d'ailleurs la même, à cette époque, que la divinité féminine de la fécondité. La forme des statuettes dérive indiscutablement de celle des statuettes minoennes et mycéniennes à robe cloche, de sorte que ces statuettes aussi constituent une preuve des relations avec le sud mycénien et des influences parvenues de cette région, au Moyen- et au Bas-Danube, à l'âge du bronze.

Les objets en bronze découverts dans la nécropole de Cîrna sont peu nombreux; ils ont été très endommagés par les flammes du bûcher. Les plus importants sont quelques anneaux de boucle, en bronze, qui s'intègrent, *grosso modo*, dans le groupe B de la classification dressée par H. Schmidt, leur extrémité étant recourbée. Compte tenu des rapprochements que l'on peut établir avec des objets semblables trouvés ailleurs, ces anneaux de boucle en bronze constituent aussi un élément de datation dans les phases

B—C de l'âge du bronze, ce qui concorde parfaitement avec la date que réclame le reste de l'inventaire de Cîrna.

Les autres objets du même métal sont trop fragmentaires (un fragment de bracelet (?), un tronçon de couteau, etc.) pour permettre de tirer la moindre conclusion. Par ailleurs, on a découvert un seul pendentif en os, fait d'une dent de rongeur. La rareté des objets en métal trouvés dans les sépultures prouve que le métal n'était encore que très peu répandu parmi les tribus en question. Ce qui est certain, c'est que l'on incinérât les morts revêtus de leurs habits et portant diverses parures.

Si l'on tient compte de tous les matériaux découverts dans la nécropole, ainsi que des diverses relations et comparaisons établies à l'occasion de leur description et de leur étude, il est clair que la nécropole à incinération de Cîrna s'intègre parfaitement dans le groupe d'Olténie de la civilisation des champs d'urnes du Danube, civilisation appartenant à la période moyenne de l'âge du bronze. Il est préférable que ce groupe d'Olténie porte le nom de groupe Gîrla Mare-Cîrna, précisément parce que la nécropole de Cîrna constitue aujourd'hui le monument le plus important de ce groupe culturel découvert et étudié systématiquement sur le territoire de l'Olténie; de fait, en raison de l'abondance des objets découverts et du grand nombre de sépultures, c'est l'une des plus importantes nécropoles de l'âge du bronze de toute la région danubienne.

Ce groupe olténien fait partie du grand groupe culturel Bjelo Brdo-Vatina-Vîrșeț-Cîrna, qui s'étend le long du Danube depuis le confluent de la Drave jusqu'à proximité de l'embouchure de l'Olt. Il est caractérisé notamment par de vastes nécropoles à incinération, quoique le sous-groupe de Vatina présente certaines particularités qui le singularisent tant soit peu. Nonobstant, ce groupe culturel pourrait se laisser diviser en trois grands sous-groupes: 1) Bjelo Brdo, Vatina, Vîrșeț et Temes-Kubin; 2) Zuto Brdo, Orșova et toutes les découvertes faites en Olténie; 3) Kličevac et Dubovaț.

Cette civilisation accuse d'étroits rapports, en premier lieu avec les deux grands groupes de la civilisation de la céramique incrustée pannonienne de Hongrie, dont elle est certainement contemporaine. Il existe également des relations, dans une certaine mesure même génétiques, avec le groupe culturel Periam-Pecica des bouches du Mureș. On ne peut nier non plus ses rapports avec la civilisation de Verbicioara — et certainement à sa naissance ont contribué dans une importante mesure la civilisation de Vučedol et, dans une mesure plus modeste, les civilisations de Baden et (indirectement) celle des vases campaniformes. Le rôle des civilisations de Vučedol et de Periam-Pecica doit néanmoins être considéré comme primordial à la naissance de notre civilisation. La technique de la « Stichkeramik » et du décor incrusté se rattachent à la civilisation de Vučedol, ce qui est explicable si l'on tient compte du fait que le groupe des champs d'urnes de Yougoslavie s'est répandu précisément sur le territoire occupé auparavant par les tribus appartenant à la civilisation de Vučedol.

Peut-être serait-ce chose justifiée de considérer le groupe yougoslavo-roumain de la civilisation des champs d'urnes comme le résultat de la fusion des tribus appartenant à la civilisation du bronze de la région de la Tisa et du Mureș avec les restes de certaines tribus vučedoliennes et avec les autres éléments énéolithiques locaux. Quant au sous-groupe olténien, il pourrait représenter une pénétration un peu plus tardive des tribus de la civilisation des champs d'urnes — après l'apparition de ses premières manifestations — car il existe certainement dans le sous-groupe de Vatina certains éléments plus anciens.

Les influences culturelles du sud — et celles de Mycène en premier lieu — ont eu elles aussi leur importance, tant au sujet de la réintroduction sur le Danube du décor en spirale, qu'en ce qui concerne les statuettes en terre cuite à robe cloche.

La place chronologique qui revient à la nécropole de Cîrna ne constitue pas une question trop compliquée. Il existe cependant un assez grand nombre d'opinions qui ne concordent pas toujours parfaitement à propos de la datation du grand groupe culturel auquel elle appartient elle aussi. Compte tenu exclusivement des éléments offrant des possibilités certaines de datation, l'auteur estime que le groupe méridional yougoslavo-roumain des champs d'urnes doit être attribué surtout aux périodes B—C de l'âge du bronze, c'est-à-dire à la période moyenne de l'âge du bronze. Les objets qui pourraient assigner aux premiers débuts de cette civilisation une date antérieure à la fin de la période A2 (Reinecke) sont assez peu nombreux, de même que peu nombreux sont également ceux susceptibles d'imposer comme date la période D de l'âge du bronze. La présence de la fibule *ad arco di violino* de Vinča pourrait éventuellement indiquer le commencement de la phase Hallstatt A, mais la chose doit être accueillie pour l'instant avec des réserves et ne signifie nullement une date postérieure à l'an 1100 avant notre ère. Ce sont seulement les urnes et les autres vases hallstattiens de Dubovač — qui se rattachent d'une manière certaine aux découvertes typiques pour la civilisation en question, faites dans la même nécropole —, ainsi que les découvertes récentes dans une autre nécropole du Banat qui semblent indiquer que ce sous-groupe des champs d'urnes funéraires a franchi le seuil de la période de Hallstatt. Mais on ne saurait affirmer que tout le groupe méridional des champs d'urnes ait franchi le seuil de l'âge du fer.

Les découvertes les plus caractéristiques et, en même temps, les plus nombreuses relevant de cette civilisation appartiennent cependant aux périodes moyennes de l'âge du bronze. La preuve en est représentée par toute une série d'éléments : les anneaux de boucle en or et un bracelet trouvé dans une tombe de Bjelo Brdo ; le poignard, à lame s'élargissant vers le haut en forme de trapèze, d'une tombe de Virșeț, de même que l'aiguille du type « Hülsenkopfnadel » de la même localité ; les objets en métal d'une tombe de Vatina (épée, aiguille à tête en forme d'un sceau, etc.), de même que les objets en os à décor mycénisant de la même localité ; la lame de poignard de Kličevac, les spirales de boucle de Balta Verde et de Cîrna, etc. A cela s'ajoute une série d'éléments du décor de la céramique rencontrés aussi sur les objets en bronze de l'époque moyenne de l'âge du bronze, ainsi que certaines ceintures des statuettes de Cîrna qui reproduisent des types métalliques appartenant précisément à cette période moyenne de l'âge du bronze.

Grosso modo, l'auteur pense par conséquent que le groupe Bjelo Brdo-Vatina-Cîrna de la civilisation des champs d'urnes du Danube doit être daté approximativement entre les années 1600—1100 (éventuellement 1000) avant notre ère.

Quant à la disparition de cette civilisation, on doit certainement la mettre en corrélation avec les grandes migrations en direction sud, qui troublèrent si profondément le monde mycénien. Mais cela ne signifie pas que toute la population de la région du Danube émigra vers le sud, car à coup sûr une partie continua à demeurer sur place par la suite. Ce fait explique aussi les différences que l'on observe entre les objets plus anciens et ceux un peu plus récents livrés par certaines nécropoles (par exemple Kličevac), où l'on rencontre, à côté de types anciens, des types qui le sont moins.

En tenant compte de toutes les discussions et des découvertes de Cîrna il est clair que cette nécropole doit être située elle aussi dans la période moyenne de l'âge du bronze, approximativement entre 1500 et 1200 avant notre ère. Cela ne signifie évidemment pas que ladite nécropole fut utilisée durant 300 ans.

La question de l'existence, à l'intérieur de la nécropole, de zones de tombes plus anciennes ou plus récentes ne peut pas être résolue, étant donné que les différentes formes de vases se rencontrent en général dans toutes les zones de la nécropole. Ni en ce qui concerne les rares tombes où les ossements ont été déposés *à même la terre* (à l'extérieur des urnes) on ne peut affirmer qu'elles sont plus anciennes ou qu'elles pourraient représenter une zone plus ancienne de la nécropole. Ce qui est certain c'est qu'elles représentent une coutume plus ancienne, en voie de disparition presque totale.

Le problème si débattu de l'appartenance ethnique des tribus de la civilisation de Bjelo Brdo-Vatina-Cîrna ne peut trouver une solution que dans des grandes lignes. Bien qu'on ait parlé de Thraces et d'Illyres, il n'est nullement certain qu'il y eût, au milieu du IIe millénaire avant notre ère, une nette séparation entre ces groupes ethniques. Par ailleurs, il ne faut pas non plus négliger l'ancien substratum, pré-indoeuropéen, constitué par la population énéolithique antérieure. L'étude des ossements incinérés de Cîrna a conduit à la conclusion que nombre d'entre eux ont des caractères graciles méditerranéens. Aussi est-il certain que le fonds ethnique local s'était maintenu même après l'arrivée des Indo-Européens dans ces parages.

La population à laquelle appartenaient la nécropole de Cîrna et la civilisation en question, s'occupait à coup sûr d'agriculture et d'élevage; cette seconde occupation était peut-être même la plus importante. Les dites tribus vivaient organisées par gens, sous le régime patriarcal. Les statuettes féminines représentent cependant la survivance de croyances plus anciennes.

Mais l'élevage de gros et de petit bétail, qui implique aussi dans une certaine mesure un demi-nomadisme, entraîna non seulement l'instauration fondamentale du patriarcat comme trait essentiel de l'organisation des communautés primitives, mais encore de substantielles différenciations de biens, dont l'écho se fait entendre avec force dans le mobilier des tombes.

Comme Engels l'a montré, « la propriété privée des troupeaux doit s'être développée de bonne heure », et le processus de différenciation de la fortune contribua tout d'abord à la formation d'une aristocratie gentilice, puis « à son renforcement et à sa séparation de la masse des autres membres de la tribu », pour en arriver, à la fin de l'âge du bronze, à la propriété privée de tous les moyens de production, à l'exception du sol.

L'analyse de l'inventaire des tombes de Cîrna prouve que, dans la société de l'époque, les pauvres et les riches représentaient des réalités indiscutables. Le classement des sépultures d'après la richesse de leur mobilier a permis à l'auteur de constater que l'on avait découvert dans la nécropole de Cîrna: 42 tombes de gens pauvres, 54 d'individus de fortune moyenne, 15 tombes de gens riches et 5 de très riches défunts. La distribution de ces sépultures au sein de la nécropole n'autorise toutefois pas à parler de zones destinées à des familles riches et pauvres. D'autre part, certaines tombes riches appartenaient à des enfants, la richesse des sépultures n'étant nullement en fonction de l'âge du mort, de sorte qu'on ne peut les attribuer à des chefs militaires, mais tout au plus aux enfants de certains chefs.

A ce propos, l'auteur est d'avis que le trésor d'objets en or trouvé à Ostrovul Mare n'a pas appartenu aux tribus de la civilisation de Gîrla Mare-Cîrna; il n'est du

reste aucunement certain qu'il a été réellement découvert à Ostrovul Mare. Les rares objets en métal recueillis dans les tombes de cette civilisation représentent un argument contre l'attribution de ce trésor aux tribus de la civilisation de Gîrla Mare-Cîrna.

Le rite de l'incinération fut très probablement apporté sur les bords du Danube par les tribus appartenant à la civilisation des vases campaniformes; peu à peu il se répandit et se généralisa chez un très grand nombre de groupes culturels qui occupaient ces territoires à l'âge du bronze. La conclusion de V. G. Childe et de C.F.C. Hawkes que ce rite serait venu d'Asie Mineure, vers le milieu ou vers la fin du XVe siècle avant notre ère, ne peut pas être acceptée. Le rite de l'incinération est effectivement bien plus ancien sur le Danube qu'en Asie Mineure. Au cours même du néolithique (phase finale de la céramique rubanée) il apparaît en Europe centrale des tombes à incinération. L'auteur de cette étude en a trouvé une à Cîrna — en dehors de la zone de la nécropole — appartenant à la civilisation de Coţofeni, datant de la période de transition du néolithique à l'âge du bronze, de sorte qu'il est sûr et certain que le rite de l'incinération et les champs d'urnes funéraires ont été connus dans la région du Danube avant la date à laquelle on les constate en Asie Mineure.

La publication en détail des matériaux découverts dans la nécropole de Cîrna et la discussion ample de toutes les questions se rattachant à ces découvertes donnent la possibilité de connaître d'une façon plus complète le groupe culturel de Gîrla Mare-Cîrna et, par là, l'histoire d'une partie du territoire roumain à l'âge du bronze.

L É G E N D E S D E S P L A N C H E S

Pl. I. — Cîrna. Plan général des fouilles pratiquées au lieu dit «Grindul Tcmii».

Pl. II. — Cîrna. Nécropole datant de l'âge du bronze. Plan portant indication des différentes catégories de tombes découvertes.

Pl. III. — Nécropole de Cîrna. Plan indiquant les différents types d'urnes déposées dans les tombes.

Pl. IV. — Nécropole de Cîrna. Plan montrant les différentes catégories de tombes en fonction de l'importance du mobilier funéraire.

Pl. V. — Cîrna. Vues *in situ* de certaines tombes découvertes en 1942: 1, tombes nos XXIII et XXIV vues de l'est; 2, tombes nos VII, VIII, IX et X vues de l'ouest; 3, tombe n° XVII vue de l'est; 4, tombe n° XXVII; 5, tombe n° XXVI vue de l'ouest.

Pl. VI. — Vues *in situ* de quelques tombes découvertes en 1955: 1, tombe n° XXVIII vue de l'ouest; 2, tombe n° XXXIII vue de l'est; 3, tombe n° XLV vue du sud-est; 4, tombe n° LIX vue du sud; 5, tombes nos CI, C et XCIX vues de l'ouest; 6, tombe CII vue du sud.

Pl. VII. — 1. Vue d'ensemble de la tranchée n° XIC pratiquée en 1956 (on distingue au centre, comme un terre-plein, la zone de la tranchée I/1942); 2, le chantier pendant les travaux.

Pl. VIII. — Vues *in situ* de quelques-unes des tombes découvertes en 1956: 1, tombes nos CIX (au premier plan) et CXII—CXV (au second plan, de droite à gauche) vues du nord; 2, tombe n° CXVI vue du sud-est; 3, tombe n° CXII vue du nord; 4, tombe n° CX vue du sud-est; 5, tombe n° CVIII (tout ce que l'eau n'a pas détruit) vue de l'ouest.

Pl. IX. — Vues *in situ* de quelques-unes des tombes découvertes en 1956: 1, tombes nos CXII—CXV (de haut en bas) vues de l'est-nord-est; 2, tombe n° CXIV vue de l'est; 3, tombe n° CXII vue de l'est-nord-est; 4, tombes nos CXV et CXIV vues du nord-est; 5, tombe n° CXIII vue de l'est-nord-est; 6, tombe n° CIX vue du nord-est.

Pl. X. — En haut, la tombe n° I: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution de la tombe telle qu'elle a dû être lors de l'introduction des vases dans la fosse, avec une section à travers l'urne montrant les os à l'intérieur, ainsi que les autres vases. En bas, la tombe n° II: a, *in situ*, vue de l'est; b, essai de reconstitution; (1/6 de la grandeur naturelle).

Pl. XI. — En haut, la tombe n° III: a, *in situ*, vue de l'est (échelle 1/6); b, les vases vus en plan (échelle 1/15); en bas, la tombe n° IV: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XII. — En haut, la tombe n° V vue de l'est-nord-est; en bas, la tombe n° VI: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XIII. — En haut, la tombe n° VII: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° VIII: a, *in situ*, vue de l'ouest-sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XIV. — En haut, la tombe n° IX: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, coupe. Au milieu, la tombe n° X: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XI: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XV. — En haut, la tombe n° XII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. Au milieu, à gauche, la tombe n° XIII, vue du sud-est. Au milieu, à droite, la tombe n° XVII: a, *in situ*, vue de l'est-nord-est; b, coupe. En bas, la tombe n° XVI: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XVI. — Tombe n° XIV: a, *in situ*, vue de l'est-sud-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XVII. — Tombe n° XV: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XVIII. — En haut, la tombe n° XIX: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XX. (1/6).

Pl. XIX. — En haut, la tombe n° XXI: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° XXII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution et coupe. En bas, la tombe n° XXIII, vue de l'ouest. (1/6).

Pl. XX. — En haut, la tombe n° XXIV, vue du sud-est. Au milieu, la tombe n° XXV. En bas, la tombe n° XXVI: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, coupe. (1/6).

Pl. XXI. — En haut, la tombe n° XXVII: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XXVIII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXII. — En haut, la tombe n° XXIX: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° XXX: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XXXIV: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXIII. — En haut, la tombe n° XXXI: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XXXII—XXXIIbis: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXIV. — En haut, la tombe n° XXXIII: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, les tombes n°s XXXVI, XXXVII et XXXVIII: a, *in situ*, vues du sud-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXV. — En haut, à gauche: la tombe n° XXXIX: a, *in situ*; b, reconstitution. En haut, à droite: la tombe n° XLI: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. Au milieu, la tombe XL: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XLII: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXVI. — En haut, la tombe n° XLIII: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° XLIV: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XLVII: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXVII. — En haut, la tombe n° XLV: a, *in situ*, vue du sud-est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XLVI vue de l'ouest (1/6); à droite, vue dans le plan (1/15).

Pl. XXVIII. — En haut, la tombe n° XLVIII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XLIX: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXIX. — En haut, la tombe n° L: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° LII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LV: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXX. — Tombe n° LI—LIbis: en haut, vue dans le plan (1/15); a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXI. — Tombe n° LIII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. (1/6). En bas, la tombe n° LIV: à gauche, reconstitution hypothétique et peu probable; à droite, vue dans le plan (1/15).

Pl. XXXII. — Tombe n° LIV: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution assez probable. (1/6).

Pl. XXXIII. — En haut, la tombe n° LVII: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LVI vue de l'est-nord-est (1/6); au milieu à gauche, vue dans le plan (1/15).

Pl. XXXIV. — En haut, la tombe n° LVIII: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. Au milieu, la tombe LIX: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution vue de l'est. En bas, la tombe n° LXIII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXV. — En haut, la tombe n° LX: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXI: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXVI. — En haut, la tombe n° LXII: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° LXV: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXVI: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXVII. — En haut, la tombe n° LXVII: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXIX: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXVIII. — En haut, la tombe n° LXX—LXXbis: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° LXXII: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXIII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XXXIX. — La tombe n° LXXI: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution (1/6); c, dans la cassette, vue dans le plan (1/15).

Pl. XL. — En haut, la tombe n° LXXIV: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° LXXV: a, *in situ*, vue du nord; b, coupe, de l'est. En bas, la tombe n° LXXVI: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLI. — En haut, à gauche, la tombe n° LXXVII: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En haut, à droite, la tombe n° LXXVIII: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° LXXIX: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXXI: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLII. — En haut, la tombe n° LXXX: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXXIV vue du nord-est. (1/6).

Pl. XLIII. — En haut, la tombe n° LXXXII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXXIII: a, *in situ*, vue du nord-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLIV. — En haut, la tombe LXXXV: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXXVI: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLV. — La tombe n° LXXXVII—LXXXVIIbis: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLVI. — En haut, la tombe LXXXVIII: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° LXXXIX: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLVII. — En haut, la tombe n° XC: a, *in situ*, vue de l'est; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XCI: a, *in situ*, vue du sud-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLVIII. — En haut, la tombe n° XCII: a, *in situ*, vue du sud-ouest; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° XCIII: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XCV: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. (1/6).

Pl. XLIX. — En haut, la tombe n° XCVI: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XCVII: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. (1/6).

Pl. L. — En haut, la tombe n° XCVIII: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° XCIX: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LI. — En haut, la tombe n° C: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° CI: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LII. — En haut, la tombe n° CII: a, *in situ*, vue du sud; b, reconstitution. En bas, la tombe n° CIII: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LIII. — En haut, la tombe CIV: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution (1/6); dans la cassette de droite, vue dans le plan (1/15). En bas, la tombe n° CV: a, *in situ*, vue du sud-est; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LIV. — En haut, la tombe n° CVI: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, coupe. Au milieu, la tombe n° CVIII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° CIX: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LV. — En haut, la tombe n° CX: a, *in situ*, vue du sud-est; b, reconstitution. (1/6). Dans le coin gauche, vue dans le plan (1/15). En bas, la tombe n° CXI: a, *in situ*, vue de l'ouest; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LVI. — En haut, la tombe n° CXII: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, reconstitution. En bas, la tombe n° CXIII: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. (1/6).

Pl. LVII. — En haut, la tombe n° CXIV: a, *in situ*, vue du nord; b, reconstitution. Au milieu, la tombe n° CXV: a, *in situ*, vue du nord; b, coupe. En bas, la tombe n° CXVI: a, *in situ*, vue du nord-ouest; b, coupe. (1/6).

Pl. LVIII. — Mobilier des tombes n°s I, II, III et IV (les vases n°s 7 et 11: 1/6 de la grandeur naturelle; les autres au tiers).

Pl. LIX. — Mobilier des tombes n°s V, VI et VII (le n° 17 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LX. — Mobilier des tombes n°s VIII, IX et X (les n°s 37 et 38 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXI. — Mobilier des tombes n°s XI, XII et XIII (les n°s 45 et 50 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXII. — Mobilier de la tombe n° XIV (le n° 55 à 1/6; les autres au tiers, à l'exception du fragment n° 58 un peu plus réduit).

Pl. LXIII. — Mobilier des tombes n°s XV et XVI (les n°s 64 et 69 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXIV. — Mobilier des tombes XVII, XVIII, XIX, XX et XXI (les n°s 75 et 82 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXV. — Mobilier des tombes n°s XXII, XXIII, XXIV, XXV et XXVI (les n°s 83 et 96 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXVI. — Mobilier des tombes n°s XXVII, XXVIII et XXIX (les n°s 101, 104 et 109 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXVII. — Mobilier des tombes n°s XXX et XXXI (les n°s 112 et 115 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXVIII. — Mobilier des tombes n°s XXXII—XXXIIbis, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI et XXXVII (les n°s 119 et 123 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXIX. — Mobilier des tombes n°s XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII et XLIV (les n°s 137, 139 et 143 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXX. — Mobilier des tombes n°s XLIII, XLVII, XLVIII et XLIX (les n°s 148, 167, 169, 171 et 172 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXI. — Mobilier des tombes n°s XLV et XLVI (les n°s 154 et 158 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXII. — Mobilier de la tombe n° L et partie de celui de la tombe n° LI—LIbis (les n°s 175 et 180 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXIII. — Le reste du mobilier de la tombe n° LI—LIbis et le mobilier des tombes n°s LII et LIII (les n°s 188 et 193 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXIV. — Mobilier de la tombe n° LIV (les n°s 201, 204 et 206 à 1/6; les autres au tiers, à l'exception des fragments n° 206bis, un peu plus réduits).

Pl. LXXV. — Mobilier des tombes n°s LV, LVI et LIX (les n°s 214 et 227 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXVI. — Mobilier des tombes n°s LVII, LVIII, LX et partie du mobilier de la tombe n° LXI (les n°s 220, 224 et 231 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXVII. — Reste du mobilier de la tombe n° LXI et mobilier des tombes n°s LXII et LXIII (les n°s 235 et 243 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXVIII. — Mobilier des tombes n°s LXIV, LXVI, LXVIII, LXIX, LXX—LXXbis et LXXII (les n°s 252, 261 et le fragment n° 268 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXIX. — Mobilier des tombes n°s LXXV et LXXVII (les n°s 249 et 254 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXX. — Mobilier de la tombe n° LXXI (les n°s 269, 275 et 277 à 1/6; les autres au tiers, à l'exception du fragment 276, un peu plus réduit).

Pl. LXXXI. — Mobilier des tombes n°s LXXXIII, LXXXIV, LXXXV et LXXXVI (les n°s 288, 291 et 301 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXII. — Mobilier des tombes n°s LXXXVII, LXXXVIII, LXXXIX et LXXX (les n°s 307 et 311 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXIII. — Mobilier des tombes n°s LXXXI, LXXXII et LXXXIII (les n°s 316, 320, 327 et 328 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXIV. — Mobilier des tombes n°s LXXXIV, LXXXV, LXXXVI et partie de celui de la tombe n° LXXXVII—LXXXVIIbis (les n°s 331 et 335 à 1/6; le reste au tiers, à l'exception du fragment n° 342, réduit davantage).

Pl. LXXXV. — Reste du mobilier de la tombe n° LXXXVII-LXXXVIIbis et mobilier des tombes n°s LXXXVIII et XC (les n°s 340, 345 et 354 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXVI. — Mobilier des tombes n°s LXXXIX et XCI (les n°s 349 et 357 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXVII. — Mobilier des tombes n°s XCII, XCIII, XCIV et XCV (les n°s 361 et 367 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXVIII. — Mobilier des tombes n°s XCVI, XCVII, XCVIII et C (les n°s 375, 379, 380, 382 et 390 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. LXXXIX. — Mobilier des tombes n°s XCIX et CII (les n°s 385 et 396 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XC. — Mobilier des tombes n°s CI, CII et CVIII (les n°s 392, 401 et 411 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCI. — Mobilier des tombes n°s CIV, CV, CVII, CIX et CXIII (les n°s 403, 406, 433 et 434 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCII. — Mobilier des tombes n°s CX et CXII (les n°s 416 et 427 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCIII. — Mobilier des tombes n°s CXI, CXIV, CXV et CXVI (les n°s 422, 423 et 436 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCIV. — Vases et fragments provenant de divers points ayant fait l'objet de fouilles (le n° 462, urne Latène à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCV. — Différents outils en silex découverts pendant les fouilles, *ailleurs* que dans les tombes (2/3).

Pl. XCVI. — Outils en pierre et en terre cuite trouvés au cours des fouilles (sans relation avec les tombes de la nécropole): 1—4, fragments de haches-marteaux en pierre polie; 5, débris de hache en pierre polie; 6, percuteur en silex; 7, objets en terre cuite; 8—11, différentes fusaiôles en terre cuite.

Pl. XCVII. — Urnes acquises par le Musée National des Antiquités en 1941 (1/6).

Pl. XCVIII. — Urnes et vases apparentés acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (les n°s 475 et 482 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. XCIX. — Vases à deux anses acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (le n° 488 à 1/6; les autres au tiers).

Pl. C. — Vases à deux anses et écuelles acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (1/3).

Pl. CI. — Tasses à anse surélevée et autres variantes, acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (1/3).

Pl. CII. — Tasses et autres vases à anse surélevée, acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (1/3).

Pl. CIII. — Vases acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 (1/3).

Pl. CIV. — Urnes et vases à deux anses; Musée régional de Craiova (n°s 542, 543, 544 et 545, 1/6; les autres au tiers).

Pl. CV. — Écuelles, tasses et vase à corps sphérique aplati; Musée régional de Craiova (1/3).

Pl. CVI. — Les principales variantes d'urnes typiques et de vases apparentés trouvés dans la nécropole de Cîrna (forme I).

Pl. CVII. — Les principales variantes d'urnes et de vases à deux anses descendant du bord sur l'épaule (forme II).

Pl. CVIII. — Les principales variantes d'écuelles (forme III).

Pl. CIX. — Les principales variantes de tasses (forme IV), ainsi que des autres formes de vases découverts dans la nécropole de Cîrna (formes V—VIII).

Pl. CX. — Détails d'ornements reproduits en grandeur naturelle pour permettre d'observer la technique de la « Stichkanaltechnik » et du décor imprimé: a, portion de l'écuelle n° 358; b, portion de la tasse n° 81; c, portion de la partie supérieure du petit vase n° 325; d, portion du vase n° 377; e, rebord de l'urne n° 357.

Pl. CXI. — Détails d'ornements reproduits en grandeur naturelle pour permettre d'observer la technique de la « Stichkanaltechnik » et du décor imprimé: a, portion de la partie supérieure de l'urne n° 69; b, portion du rebord de l'écuelle n° 255; c, portion du petit vase n° 32; p, portion du corps de l'urne n° 357.

Pl. CXII. — Détails d'ornements reproduits en grandeur naturelle pour permettre d'observer la technique de la « Stichkanaltechnik » et du décor imprimé: a, portion de l'écuelle n° 236; b, portion du vase n° 91; c, portion de la frise en méandres de l'écuelle n° 312; d, portion du corps du petit vase n° 405; e, deux des trois dessins circulaires de la panse du vase n° 273.

Pl. CXIII. — Motifs décoratifs du rebord des urnes typiques (1/4).

Pl. CXIV — CXV. — Motifs décoratifs du col des urnes typiques (1/4).

Pl. CXVI — CXVIII. — Motifs décoratifs de l'épaule et de la partie supérieure du corps des urnes typiques (1/4).

Pl. CXIX. — Motifs décoratifs de la zone de la panse des urnes typiques (entre les anses) (1/4).

Pl. CXX. — Motifs décoratifs sur la panse des urnes typiques (la dernière ligne reproduit le décor d'urnes à une seule zone décorative sur tout le corps) (1/4).

Pl. CXXI. — Motifs décoratifs sur les anses des urnes typiques (1/4).

Pl. CXXII. — Décor déroulé des urnes n°s 115 et 331 (1/4).

Pl. CXXIII. — Motifs décoratifs sur les vases à deux anses reliant le rebord à l'épaule, la variante II 2 a (sans pied). Aux rangées 1 et 2, des motifs décoratifs de la zone du col; aux rangées 3—5, motifs sur le corps; à la 6e rangée, des motifs décoratifs d'anses (1/4).

Pl. CXXIV. — Motifs décoratifs sur les vases à deux anses reliant le rebord à l'épaule, la variante II 2 b (à pied). Aux rangées 1—2, motifs de la zone du col; aux rangées 3—5, des motifs sur le corps; à la 6e rangée, motifs décoratifs sur des anses (1/4).

Pl. CXXV. — Motifs décoratifs sur le rebord et le col des écuelles à rebord en quatre coins (forme III 2) (1/4).

Pl. CXXVI. — Rangées 1—5: motifs décoratifs du rebord et du col des écuelles à rebord en quatre coins (forme III 2); rangée 6: motifs décoratifs du bord des écuelles à rebord horizontal (forme III 1) (1/4).

Pl. CXXVII. — Motifs décoratifs sur la face intérieure des rebords des écuelles (1/4).

Pl. CXXVIII — CXXXIII. — Motifs décoratifs du corps des écuelles (1/4).

Pl. CXXXIV. — Motifs décoratifs sur les anses des écuelles (1/4).

Pl. CXXXV. — Motifs déroulés de quelques écuelles et d'autres vases (1/4).

Pl. CXXXVI. — Motifs déroulés de quelques écuelles et de deux vases à corps relativement sphérique (1/4).

Pl. CXXXVII. — Motifs décoratifs sur les écuelles munies d'un pied (forme III 3). Rangées 1—3: motifs décoratifs sur le rebord et le col; rangées 3—6, motifs sur le corps et le pied (1/4).

Pl. CXXXVIII — CXL. — Motifs décoratifs sur le col des tasses (1/4).

Pl. CXLI — CXLIV. — Motifs décoratifs sur le corps des tasses (1/4).

Pl. CXLV — CXLVI. — Motifs décoratifs de la face extérieure d'anses de tasses (1/4).

Pl. CXLVII — CXLVIII. — Motifs décoratifs de la face intérieure d'anses de tasses (1/4).

Pl. CXLIX — Rangées 1—2: motifs décoratifs du col et du corps des tasses de grandes dimensions, sans pied. Rangée 3: motifs décoratifs sur le col de différents vases de formes moins communes. Rangée 4: motifs décoratifs sur le corps des vases doubles et de vases de forme moins commune. Rangée 5: motifs décoratifs sur le corps de vases de forme moins commune et décor d'un petit couvercle pour vase double. Rangée 6: motifs décoratifs sur le corps de vases de forme moins commune et sur le corps d'un vase double (1/4).

Pl. CL. — Premières rangées: décor des petits couvercles pour vases à corps sphérique aplati (1/2); rangées suivantes: motifs décoratifs du col des vases à corps sphérique (1/4).

Pl. CLI. — Motifs décoratifs sur le corps des vases sphériques (1/4).

Pl. CLII. — Statuette n° 1 découverte dans la tombe n° X; face et dos. (2/3).

Pl. CLIII. — En haut, la statuette n° 2 trouvée dans la tombe n° XV; face et dos. En bas, la statuette n° 4 provenant de la tombe n° XXVIII; face et dos. (2/3).

Pl. CLIV. — En haut, la statuette n° 3 découverte dans la tombe n° XXVI; face et dos. En bas, la statuette n° 5 trouvée dans la tombe n° LXVI; face et dos. (2/3).

Pl. CLV. — En haut, la statuette n° 6 découverte dans la tombe n° LXXI; face et dos. En bas, la statuette n° 8 trouvée dans la tombe n° LXXXIX; face et dos. (2/3).

Pl. CLVI. — La statuette n° 7 provenant de la tombe n° LXXXIX; face et dos (2/3).

Pl. CLVII. — La statuette n° 9 de la tombe n° CII; face et dos. (2/3).

Pl. CLVIII. — En haut, la statuette n° 10; face et dos. En bas, la statuette fragmentaire n° 13; face et dos. (2/3).

Pl. CLIX. — Les statuettes n°s 1 (face, dos et les deux profils), 2 et 3 (les deux profils), et 13 (profil) (1/2). En haut, à droite, sections à travers les statuettes n°s 1 et 13 (reconstitution idéale de cette dernière) (1/4).

Pl. CLX. — La statuette n° 9 (face, profil et dos) et les statuettes n°s 4, 5, 6, 7, 8 et 10 (profil) (1/2).

Pl. CLXI. — Les fragments des statuettes n°s 11, 12, 14 et 15 (2/3).

Pl. CLXII. — Ceintures des différentes statuettes trouvées à Cîrna (1/2).

Pl. CLXIII. — 1—4, anneaux de boucles, en bronze: 1, de la tombe n° LXXXI; 2, de la tombe n° XXXIX; 3, de la tombe n° XCV; 4, trouvée au bord du lac « Balta Nasta»; 5, fragment d'anneau de boucle en bronze (tombe n° LXXXII); 6, fragment d'anneau de boucle en bronze (tombe n° LXXIV); 7, fragment d'objet de bronze (tombe n° C); 8, fragment de bracelet (?) en bronze (tombe n° XXVIII); 9, lame de couteau (?) en bronze (tombe n° III); 10, pendentif fait d'une dent de rongeur (tombe n° LXXIX) (tous en grandeur naturelle).

APENDICE

CERCETĂRI ANTROPOLOGICE ASUPRA OSEMINTELOR DIN NECROPOLA DE INCINERAȚIE DE LA CÎRNA

DE

Dr. DARDU NICOLĂESCU-PLOPȘOR

DACĂ pentru epocile în care era obișnuit ritul de inhumație, literatura de specialitate se îmbogățește an de an cu numeroase studii paleoantropologice, nu putem spune același lucru pentru vremurile în care se practica ritul de incinerație.

În lucrările de sinteză, privitoare la dinamica tipurilor fizice ale triburilor și populațiilor din vremea orînduirii comunei primitive, golul discontinuităților în timp ale datelor antropologice, pe spațiile destul de întinse care au cunoscut ritul de incinerație, este împlinit prin ipoteze mai mult sau mai puțin convingătoare, care încearcă să soluționeze problemele de ordin antropologic. Metoda deductivă folosită în elaborarea acestor ipoteze nu poate fi însă lipsită de un oarecare grad de subiectivism, deoarece singurele date obiective, certe, pe care se întemeiază, cele de ordin arheologic, nu pot defini din punct de vedere antropologic pe făuritorii și purtătorii culturii materiale care obișnuiau să-și incinereze cadavrele; iar materialul paleoantropologic de inhumație, anterior și posterior vremurilor în care era răspîndit ritul cremațiunii, nu este suficient pentru elaborarea unor ipoteze satisfăcătoare care să ne permită să ajungem la concluzii juste cu privire la dinamica tipurilor fizice dintr-o regiune anumită, sub raport etnogenetic.

În această situație se impune deci să se acorde toată atenția cuvenită analizei minuțioase a resturilor scheletice umane incinerate.

Această analiză nu trebuie să se limiteze numai la determinările de sex și de vîrstă, care oferă prețioase date de ordin paleodemografic. Toate fragmentele osoase trebuie examinate atent din punct de vedere morfologic și metric, după ce în prealabil s-au făcut întregirile și reconstituirile posibile. Trebuie să se stabilească intensitatea arderii, să se precizeze numărul fragmentelor, dacă în urnă sînt prezente resturi din întregul schelet sau numai anumite porțiuni și eventual dacă este respectată o anumită ordine în depunerea în urnă a fragmentelor de membre, torace și craniu. De asemenea, este necesar să se noteze prezența sau absența resturilor scheletice de animale, specia, dacă

sînt sau nu incinerate, precum și intensitatea arderii, comparativ cu aceea a osemintelor umane. Într-un cuvînt, întreg conținutul fiecărei urne trebuie examinat cu atenție și notat, spre a se putea trage unele concluzii cu privire la practicile funerare și rituale și cu privire la datele de ordin paleodemografic pe care le oferă materialul. De la caz la caz, în urma întregirilor și reconstituirilor făcute, se pot obține și unele date morfologice și metrice care să constituie o bază de discuție pentru aprecierea tipului antropologic, bineînțeles cu toate rezervele pe care le impune interpretarea unui material extrem de fragmentar și incomplet, așa cum se prezintă în mod obișnuit resturile cadavrelor incinerate.

METODA DE LUCRU ȘI MATERIALUL

După ce am triat și numărat fragmentele osoase din mormintele necropolei de la Cîrna, am procedat la întregirea și reconstituirea lor în măsura în care a fost posibil. Am grupat apoi aparte fragmentele de neurocraniu, viscerocraniu, coloană vertebrală, centura scapulo-umerală, bazin, braț, antebraț, coapsă și gambă, spre a vedea dacă scheletul este reprezentat în întregime sau numai parțial. În continuare, am examinat fiecare fragment în parte atît morfologic cît și metric atunci cînd acest lucru a fost posibil. Pe baza datelor de ordin morfologic am determinat sexul, folosind în special elementele de diagnostic diferențial pe care ni le-au oferit fragmentele craniene. În ceea ce privește determinarea vîrstei, pentru sugari, copii și adolescenți, am putut obține date destul de precise pe baza ordinei de erupție și a gradului de abraziune a dinților temporari și permanenți, precum și pe baza examinării zonelor de creștere a oaselor lungi. Pentru grupele de vîrstă adultă, maturi I, maturi II și senili, trebuie să recunoaștem că determinările făcute pe baza gradului de complicare și de obliterare a porțiunilor de suturi existente și mai puțin pe baza gradului de uzură a dinților (deoarece și în cazul cînd aceștia erau prezenți, coroana era «decapitată» sub acțiunea focului) nu oferă aceeași precizie pe care am obținut-o la celelalte grupe de vîrstă pe baza criteriilor amintite. Notăm aici un fapt de observație interesant, și anume că atît la dentiția temporară, cît și la cea permanentă, pînă la adolescenți și în parte chiar și la vîrsta adultă, nu am întîlnit decît foarte rar «decapitarea» coroanei, deși fragmentele craniene ale indivizilor prezentau același grad de calcinare. Este probabil ca acest fapt să se explice prin dezvoltarea aparatului masticator și totodată și prin creșterea tensiunilor de masticatie, care — pe măsură ce individul înaintază în vîrstă — realizează, prin solicitările mecanice funcționale repetate și intense, linii de rezistență scăzută la baza coroanei. Tensiunea gazoasă dezvoltată sub acțiunea focului în canalul radicular și diferența de structură dintre coroană și rădăcina dintelui ar realiza decapitarea.

Metoda histologică topografică pusă la punct de M. Muller¹ pentru determinarea vîrstei, aplicabilă și pe oasele calcinate, nu dă rezultate decît pe resturile indivizilor a căror vîrstă este cuprinsă între luna a treia a vieții intrauterine și cel mult pînă în prima lună după naștere. Ca atare, neavînd astfel de cazuri, nu am folosit-o.

Metoda elaborată însă de F. Twiesselman² pare că marchează unele progrese importante pentru determinarea vîrstei chiar la maturi și senili și uneori permite să se

¹ M. Muller, *Le problème médico-légal de l'os humain non calciné*, Thèse de Médecine, Lille, 1920.

² Citat de R. Vauflrey, în recenziia lucrării lui S. J. De

Laet, *L'Archéologie et ses problèmes*, Collection Latomus, t. 16, 1954, pe care o semnează în *L'Anthropologie*, t. 60, nr. 5—6, p. 568—574.

stabilească și sexul indivizilor. Cunoscînd însă această metodă numai dintr-o recenzie, în care în chip firesc nu se dau detaliile necesare, nu am putut-o folosi.

Pentru determinarea taliei, într-un singur caz am reușit să întregim 2/5 din extremitatea distală a unui humerus. Pe baza datelor metrice și morfologice pe care le prezenta, am cercetat *Colecția de morfobiologie a osului* existentă la Centrul de cercetări antropologice și am făcut determinarea după metoda Manouvrier pe trei humerusuri care prezentau aceleași caractere metrice și morfologice în cele 2/5 distale ca și fragmentul de humerus incinerat.

În afară de elementele cu valoare tipologică pe care ni le-au oferit fragmentele craniene întregite, am notat gradul de gracilitate sau de masivitate al celorlalte resturi scheletice, ținînd seama de sex și vîrstă.

În cele ce urmează prezentăm analiza succintă a tuturor resturilor osoase din necropola de la Cîrna care ne-au fost puse la dispoziție de conducătorul săpăturilor. Din săpăturile anului 1942 nu avem decît resturi osoase din puține morminte, și aici acelea complete, deoarece — cu prilejul evacuării colecțiilor Muzeului Național de Antichități în 1944 — multe s-au rătăcit. În schimb, am avut posibilitatea să studiem aproape toate resturile osoase descoperite în săpăturile întreprinse în anii 1955 și 1956.

De fiecare dată am menționat numărul aproximativ sau exact al oaselor analizate — dar se cuvine să precizăm că multe fărîmituri foarte mici de oase nu au fost adunate pe șantier cu prilejul golirii urnelor și curățirii materialelor, așa încît numărul fragmentelor osoase indicat de noi nu are o valoare absolută.

Atunci cînd într-un mormînt sau complex se aflau oase în mai multe vase, sau și în afara vaselor, analiza noastră a fost făcută pentru fiecare grupă de oase în parte.

Mormîntul III. a) *Urna nr. 7.* Oasele recoltate, în număr de 56, puternic incinerate, aparțineau foarte probabil unui bărbat de vîrstă adultă. Întregirile parțiale au permis să se aprecieze un grad de bombare mijlocie a frontalului. Fragmentele de oase lungi de aspect gracil.

b) *Vasul nr. 10.* 11 fragmente puternic incinerate aparținînd unui sugăr (după dimensiunile fragmentelor de coaste și stînga temporalului).

Mormîntul V. *Urna nr. 17.* Aproximativ 120 de fragmente de oase incinerate aparținînd probabil (?) unui bărbat de vîrstă adultă (?). Fragmentele de occipital trădează o bombare mijlocie. Oasele lungi de aspect gracil. Un fragment de diafiză femurală prezintă un pilastru cu dezvoltare mijlocie.

Mormîntul X. *Urna nr. 37.* 42 de fragmente de oase incinerate aparținînd unui copil de aproximativ 8—9 ani, judecînd după dimensiunile fragmentelor de oase lungi și după relieful și dimensiunile epifizelor proximale femurale și tibiale, la nivelul zonei de creștere. Un fragment de maxilar superior stîng prezintă un sculus prenatal și un prognatism alveolar bine exprimat.

Mormîntul XII. *Urna nr. 50.* 62 de fragmente puternic incinerate aparținînd probabil unui bărbat (?), matur II. Un fragment de mandibulă, de înălțime și grosime mijlocie, prezintă un menton cu tubercul median. Oasele lungi relativ robuste. Femur eurimer.

Mormîntul XIV. *Urna nr. 64.* 68 fragmente, puternic incinerate, aparținînd probabil unui bărbat (?), de vîrstă adultă. Occipitalul bombat mijlociu în regiunea suprai-

niacă. Regiunea retromastoidiană puternic dezvoltată. Pe un fragment de maxilar superior se poate aprecia un ușor prognatism alveolar. Oasele lungi relativ robuste prezintă o compactă diafizară destul de groasă. Pilastrul femural bine dezvoltat.

Mormîntul XV. *Urna nr. 64.* 41 fragmente relativ bine incinerate aparținînd unui copil (prima copilărie).

Mormîntul XXVIII. *Urna nr. 104.* Peste 600 de fragmente de oase puternic incinerate, reprezentînd resturi de craniu, torace și membre. Dintre acestea notăm pe cele mai caracteristice. Fragment de femur drept (capul articular și colul) pe care se vede linia cartilajului de creștere. Diametrul transversal al capului articular este de 41 mm, cel antero-posterior de 39 mm. Pe fragmentele epifizelor proximale ale tibiilor se păstrează de asemenea liniile cartilajelor de creștere. Fragmentele parțial întregibile din parietale, occipital și frontal prezintă porțiuni suturale complet deschise, cu un grad de complicare redusă corespunzînd cel mult începutului vîrstei adulte. Cu toată curbarea oaselor sub acțiunea focului se poate estima o bombare mijlocie a porțiunii suprainiace a occipitalului. Apofiza frontală a malarului drept și apofiza malară dreaptă a frontalului lasă să se întrevadă o orbită probabil ovalară rotunjită. Două fragmente de maxilar superior prezintă alveole de dimensiuni mici, un ușor prognatism alveolar (?) și un palat de adîncime mijlocie. Din mandibulă s-a păstrat regiunea apofizelor genii și un fragment din tabla internă a ramurii orizontale drepte. Notăm încă fragmente din condilii femural: aproape întregi. S-au mai găsit două fragmente dintr-un obiect de bronz.

Pe baza analizei caracterelor morfologice prezentate mai sus, putem conchide că fragmentele de oase incinerate din urna 104 au aparținut unui adolescent cu un schelet gracil (?), occipital bombat mijlociu, orbite ovalare rotunjite și un maxilar cu un palat de adîncime mijlocie și probabil un ușor prognatism alveolar (?). Sexul nu a putut fi determinat.

Mormîntul XXIX. *Urna nr. 109.* 18 fragmente de oase incinerate aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării. Se păstrează un fragment din apofiza frontală a malarului stîng cu marginea externă a orbitei.

Mormîntul XXX. *Urna nr. 112.* Peste 350 fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd unui bărbat matur II cu occipital bombat mijlociu și oase lungi relativ gracile spre robuste. Notăm lipsa premolarilor și molarilor cu rezorbția alveolară consecutivă, pe un fragment de mandibulă.

Mormîntul XXXI. *Urna nr. 115.* Peste 460 fragmente puternic incinerate aparținînd unui bărbat de vîrstă adultă, cu mastoide mijlocii, apertura piriformă de tip antropin, ușor prognatism alveolar, orbite ovalare rotunjite, de mărime mijlocie și oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul XXXII. *Urna nr. 119.* Aproximativ 200 fragmente de oase puternic incinerate aparținînd unui individ matur I, nedeterminabil ca sex. În urma întregirii fragmentelor se poate estima un occipital ușor bombat în regiunea suprainiacă, orbite relativ mari, probabil ovalar-elipsoidale rotunjite. Tibia este platicemică. Astragalul prezintă o prelungire pe col a suprafeței articulare tibio-tarsiene și o deviere a axei colului. Aceste caractere pot fi puse în legătură cu obiceiul de a sta în repaos în poziție chircită.

Mormîntul XXXIII. *Urna nr. 123.* Peste 200 fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unei femei de vîrstă adultă. Occipitalul bombat mijlociu, frontalul cu arcuri supraciliare șterse, orbite mijlocii de formă ovalar-cvadrangulare. Pe un fragment de maxilar superior cu prognatism alveolar evident se poate estima o formă antropină a aperturii piriforme. Fragmentul de mandibulă este gracil, ca de altfel și resturile oaselor lungi.

Mormîntul XXXIV. *Vasul nr. 126.* 8 fragmente de oase bine incinerate, aparținînd unui sugar.

Mormîntul XXXV. *Urna nr. 128.* 32 de fragmente puternic incinerate, aparținînd unui sugar.

Mormîntul XXXVI. *Urna nr. 129.* Peste 200 de fragmente osoase incinerate, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul XXXVII. *Vasul nr. 132.* 48 de fragmente bine incinerate, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul XXXVIII. *Vasul nr. 135.* 8 fragmente incinerate, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul XXXIX. *Urna nr. 137.* 42 de fragmente puternic incinerate, de dimensiunile 4—18 mm, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării. Notăm fragmente de claviculă, stîncă temporală, arcada alveolară a mandibulei și un fragment de occipital din regiunea iniacă, prezentînd o ușoară bombare a osului la acest nivel.

Mormîntul XL. *Urna nr. 139.* Peste 300 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unui individ matur I, nedeterminabil ca sex. În urma întregirilor parțiale făcute, se poate estima un occipital bombat mijlociu, un maxilar superior foarte probabil mezognat spre ușor prognatism alveolar, o mandibulă gracilă și oase lungi de asemenea gracile, cu reliefuri musculare slabe.

Mormîntul XLI. *Vasul 141.* 46 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării. Notăm între altele prezența stîncilor temporalelor.

Mormîntul XLII. *Urna nr. 143.* Peste 200 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unui bărbat de vîrstă adultă cu oase lungi gracile, occipital ușor bombat, cu relief puternic al planului nucal și protuberanța occipitală externă bine dezvoltată, mastoide mijlocii pentru un tip gracil, frontal bombat mijlociu și un maxilar mezognat spre un ușor prognatism alveolar.

Mormîntul XLIII. *Urna nr. 148.* Peste 600 de fragmente de oase puternic incinerate aparținînd unui bărbat matur I, cu osemintele în general gracile, o tibie platicnemică (estimată), un femur cu pilastru de dezvoltare mijlocie, occipital bombat, parietale cu baze mijlocii dezvoltate. Un fragment de frontal prezentînd marginea superioară a orbitei drepte ascuțită, cu un arc supraciliar slab dezvoltat pentru un bărbat, lasă să se întrevadă o orbită foarte probabil ovalară. Notăm o spondilartoză incipientă (ușoare osteofite la nivelul unor vertebre dorsale inferioare), și osteofite la nivelul unui fragment de metatarsian.

Mormîntul XLIV. *Urna nr. 151.* 89 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării, judecînd după dimensiunile fragmentelor de epifize proximale ale femurelor.

Mormîntul XLV. *Urna nr. 154.* Peste 200 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd probabil unui bărbat (?) matur I cu occipitalul bombat, orbite cvadrangulare cu marginile rotunjite, mandibulă de masivitate mijlocie, relativ înaltă, cu gonionul de partea dreaptă ușor tras înăuntru, ramura verticală lată și tuberculul mental proeminent, cu poziție mediană. Oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul XLVI. a) Sub urnă erau 16 fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

b) Între vase se aflau 30 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd unui bărbat de vîrstă adultă, cu mastoida mijlociu dezvoltată și cu șanțul digastric adînc. Oasele lungi relativ robuste.

Mormîntul XLVII. *Urna nr. 167.* 62 de fragmente de oase bine incinerate aparținînd unui copil de vîrsta a II-a a copilăriei.

Mormîntul XLVIII. *Urna nr. 169.* 86 de fragmente de oase incinerate, aparținînd probabil unei femei (?), de vîrstă adultă, cu oseminte gracile.

Mormîntul XLIX. *Urna nr. 172.* Aproximativ 260 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținînd probabil unui individ matur I (?), nedeterminabil ca sex, cu oseminte gracile.

Mormîntul L. *Urna nr. 175.* Peste 400 de fragmente de oase puternic incinerate cu deformări importante sub acțiunea focului. Aparțin probabil unui individ de vîrstă adultă (?), nedeterminabil ca sex, cu occipitalul bombat mijlociu, orbite probabil cvadrangulare (?), mandibulă gracilă, cu gonionul ușor răsfrînt în afară. Fragmentele de oase lungi sînt de aspect gracil spre robust.

Mormîntul LI. *Urna nr. 180.* Aproximativ 430 de fragmente de oase incinerate, aparținînd la doi indivizi.

a) un copil în vîrstă de 8 ani (incisivul median superior stîng pe cale de erupție), cu apertura piriformă de tip antropin.

b) un individ matur I, nedeterminabil ca sex, cu oseminte gracile. Starea extrem de fragmentară a resturilor osoase și imposibilitatea de a face întregiri, nu ne-au permis să obținem date în plus. Notăm observația că gradul de incinerare al osemintelor este deosebit: fragmentele aparținînd copilului sînt mai puternic incinerate decît ale adultului.

Mormîntul LII. *Urna nr. 188.* 68 de fragmente incinerate puternic, aparținînd unui copil în vîrstă de 20—24 luni, judecînd după molarul al II-lea temporar, care trebuie să fi fost erupt, dar nu a funcționat încă (nu este uzat). Notăm prezența stîncii temporalului.

Mormîntul LIII. *Urna nr. 193.* Peste 120 de fragmente de oase incinerate, aparținînd unui individ de vîrstă adultă, nedeterminabil ca sex, cu occipitalul bombat, mandibula scundă, gracilă și oase lungi de asemenea gracile.

Mormîntul LIV. a) *Urna nr. 204.* Aproximativ 380 de fragmente de oase puternic incinerate aparținînd unui individ matur I, probabil bărbat (?), cu occipital ușor bombat (?),

apertură piriformă de tip antropin, prognatism alveolar moderat, tibie platicnemică și oseminte în general gracile.

b) *Urna nr. 206.* 400 de fragmente de oase puternic incinerate, cu dimensiuni între 6 și 90 mm. Dintre acestea notăm următoarele: cap articular drept-femural, cu o porțiune de col, avînd un diametru transversal de 42 mm și cel anteroposterior de 36 mm. Fragmente de corpuri vertebrale cervicale, toracale și lombare. Suprafața inferioară a unui corp de vertebră toracală prezintă un diametru antero-posterior de 23 mm și cel transversal de 32 mm. Fragmentele de oase craniene sînt diferite, unele mai subțiri, altele mai groase și cu un grad de complicare a suturilor mai accentuat decît la primele. Fragmentele fiind foarte mici, nu au permis să se facă observații cu privire la forma diferitelor oase ale craniului. Două fragmente provenind de la malare diferite, ambele din dreapta, prezintă fiecare apofiza frontală întreagă și o porțiune din marginea inferioară a orbitei. Unul din fragmente, prin dimensiunile și masivitatea sa, pare să fi aparținut unui bărbat. Cel de al doilea, extrem de gracil, pledează pentru un individ mult mai tînăr. Un fragment de frontal, reprezentat prin apofiza malară dreaptă și jumătatea externă a marginii superioare a orbitei, se articulează cu cel de-al doilea fragment de malar descris, lăsînd să se întrevadă o orbită ovalar elipsoidală cu marginile ascuțite. Gracilitatea, caracterul marginilor orbitei, precum și absența reliefului supraciliar pledează în acest caz în favoarea sexului feminin. Un fragment de maxilar superior stîng păstrează alveolele incisivilor, caninului și premolarului, precum și marginea inferioară stîngă a aperturii piriforme, permițînd să se estimeze un nas de lățime mijlocie spre lat. Două fragmente din ramura ascendentă stîngă cu condilii prezenți, provenind de la două mandibule, două fragmente din ramura ascendentă stîngă și dreaptă, cu apofiza coronoidă provenind de la mandibule diferite și două regiuni goniace din partea stîngă, cu gonionul ușor răsfrînt în afară, aparținînd de asemenea la două mandibule diferite, demonstrează cu prisosință că în această urnă au fost depuse resturile scheletice a doi indivizi de vîrstă adultă cu oseminte gracile. Foarte probabil (pe baza mai multor caractere morfologice) să fie vorba de un bărbat (?) și de o femeie (?).

c) Sub vasul nr. 208, 5 fragmente de oase craniene, aparținînd probabil unui individ de vîrstă adultă (?), nedeterminabil ca sex.

d) Între vase și urne s-au găsit 18 fragmente de oase incinerate, aparținînd probabil unui individ de vîrstă adultă (?), nedeterminabil ca sex.

Mormîntul LV. *Urna nr. 211.* 138 fragmente de oase incinerate puternic aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul LVII. *Urna nr. 220.* Aproximativ 400 oase incinerate aparținînd unui bărbat matur II, la care notăm un ușor prognatism alveolar și gracilitatea oaselor lungi.

Mormîntul LVIII. *Urna nr. 224.* Peste 200 oase incinerate, aparținînd foarte probabil unui bărbat (?), de vîrstă adultă, cu occipitalul bombat mijlociu și oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul LIX. *Urna nr. 227.* Aproximativ 180 fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd probabil unui bărbat (?) matur, cu occipitalul ușor bombat (?) (dacă nu cumva curbura este datorită focului), orbite cvadrangulare, cu unghiurile rotunjite, arcuri supraciliare slab dezvoltate, nas de lățime mijlocie spre lat, cu apertură piriformă de tip antropin, prognatism alveolar mijlociu, mandibulă gracilă, de înălțime

și grosime mijlocie, cu apofizele genii slab dezvoltate. Pilastrul femural mijlociu dezvoltat. Oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul LX. *Urna nr. 231.* Aproximativ 400 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținând unui individ de vîrstă adultă, nedeterminabil ca sex. Oasele lungi, de aspect gracil spre robust, mai păstrează încă urmele liniei cartilajului de creștere.

Mormîntul LXI. a) *Urna nr. 235.* Peste 400 de fragmente de oase incinerate, aparținând unui individ matur II (?), nedeterminabil ca sex, cu oase lungi de aspect gracil spre robust, cu femur eurimer și pilastru redus.

b) *Vasul nr. 238.* 23 fragmente de oase incinerate, aparținând unui sugar, apreciind după dimensiunile fragmentelor de tibii, femure și cele două fragmente de stîncă temporală.

Mormîntul LXII. *Urna nr. 243.* Aproximativ 180 fragmente de oase incinerate aparținând probabil unei femei (?), de vîrstă matur I, cu oase lungi de aspect gracil.

Mormîntul LXIII. *Urna nr. 245.* Aproximativ 120 fragmente de oase puternic incinerate aparținând unui copil în vîrstă de 8—9 ani, judecînd după dimensiunile fragmentelor de femur (epifizele distale), dar mai ales după primul molar permanent care era erupt și funcționase timp de 1—2 ani.

Mormîntul LXIV. *Cana nr. 247.* 6 fragmente de oase puternic incinerate aparținînd probabil unui sugar (?).

Mormîntul LXV. *Urna nr. 249.* Aproximativ 200 fragmente de oase umane puternic incinerate. Reținem, dintre acestea, fragmente de occipital ce trădează o bombare mijlocie și un relief al regiunii iniace care pledează pentru sexul masculin. Un fragment din marginea inferioară a orbitei drepte cu unghiul extern rotunjit. Porțiunile de suturi craniene sînt aproape complet închise și în parte șterse. Un fragment din tabla internă a mandibulei (regiunea apofizelor genii) este mult curbat înăuntru din cauza focului. Notăm un fragment de os impregnat cu oxid de cupru de la un obiect de bronz. Din analiza tuturor fragmentelor de oase incinerate rezultă că arderea s-a făcut cu foc foarte puternic care a dus la plesniturile și la răsucirea multor oase. Osemințele, relativ robuste, aparțin probabil unui bărbat (?), senil I (?).

Mormîntul LXVI. *Urna nr. 252.* 42 fragmente de oase incinerate aparținînd unui sugar (?), judecînd după dimensiunile cîtorva fragmente de oase lungi.

Mormîntul LXVII. *Urna nr. 254.* Aproximativ 300 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd probabil unui bărbat (?) matur I, cu oase gracile.

Mormîntul LXVIII. *Urna nr. 260.* 12 fragmente de oase incinerate aparținînd unui sugar.

Mormîntul LXIX. *Urna nr. 261.* Aproximativ 160 de fragmente de oase incinerate aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării. Notăm prezența fragmentelor celor două stînci temporale.

Mormîntul LXX. a) *Cana nr. 263.* 28 fragmente de oase incinerate aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

b) *Urna nr. 266.* 29 fragmente de oase incinerate aparținînd unui sugar (molarul prim temporar neerupt, inclus).

Mormîntul LXXI. a) *Urna nr. 269.* Aproximativ 100 fragmente de oase incinerate aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

b) *Urna nr. 275.* Aproximativ 200 fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd probabil unui bărbat (?) matur I, cu oseminte de aspect gracil spre robust.

c) *Urna nr. 281.* 2 oase: un fragment de stîncă temporală și un altul nedeterminabil, aparținînd unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul LXXII. *Urna nr. 284.* Aproximativ 500 fragmente de oase incinerate puternic, altele mai puțin (în spărtură au culoare neagră). Dintre acestea menționăm numeroase fragmente de oase craniene cu porțiuni de suturi al căror grad de complicare și de obliterare este corespunzător începutului maturității. Două fragmente de maxilar superior permit să se aprecieze o apertură piriformă de tip antropin și de lărgime mijlocie spre lată, un prognatism alveolar evident, o schiță de torus palatin și un palat relativ adînc. Caninul superior drept prezintă o decapitare a coroanei din cauza focului. Un fragment din jumătatea dreaptă a mandibulei prezintă o resorbție completă a alveolei lui M_2 și alveola goală a lui M_3 . Un M_2 superior este de asemenea decapitat prin foc. S-au mai păstrat un fragment de temporal reprezentat prin cavitatea glenoidă a articulației temporo-mandibulare, fragmente de corpuri vertebrale, numeroase spărturi de oase lungi fără elemente morfologice importante, 2/5 proximale ale cubitusului stîng și 2/5 mijlocii ale celui drept, cu un diametru antero-posterior de 10 mm și transversal de 13 mm la nivelul orificiului nutritiv. Un fragment de omoplat stîng este reprezentat prin jumătatea cranială a marginii axiale și baza spinei ce delimitează fosele supra- și sub-spinoase. Dacă ținem seama de vîrstă, acest fragment este de o gracilitate indiscutabil feminină. Două fragmente din cele două coxale sînt de asemenea gracile. Un fragment de humerus drept, reprezentat prin 2/5 distale (prin întregire), a permis, în urma unui examen atent comparativ cu alte humerusuri, atît morfologic cît și metric, să estimăm lungimea sa totală, care trebuie să fi fost cuprinsă între 282 și 292 mm. Aceste valori denotă o talie mică pentru o femeie, adică minimum 149,7 cm și maximum 152,8 cm.

Mormîntul LXXIV. *Urna nr. 291.* Peste 1 300 fragmente de oase puternic incinerate și fragmentate, aparținînd unui bărbat matur I, cu occipitalul aplatizat cel puțin în vecinătatea lambdei (dacă nu cumva este o deformare prin foc), orbite cvadrangulare, mandibula relativ robustă și de înălțime supramijlocie. Oasele lungi sînt robuste.

Mormîntul LXXVI. *Urna nr. 301.* Aproximativ 180 de fragmente de oase puternic incinerate aparținînd unei femei de vîrstă matur I, cu un occipital bombat mijlociu, mandibulă gracilă și oase lungi în general gracile.

Mormîntul LXXVIII. *Cănița nr. 305.* 16 fragmente de oase incinerate aparținînd unui sugar.

Mormîntul LXXIX. *Urna nr. 307.* Peste 380 fragmente de oase incinerate puternic, cu dimensiuni între 8 și 72 mm. Printre osemintele umane se găsea un fragment de femur de *Canis familiaris* prezentînd același grad de incinerare ca și celelalte fragmente osoase. Din craniu semnalăm fragmente de parietal, occipital, frontal și malar cu porțiuni suturale cu un grad de complicare întîlnit la craniile de adulți. Remarcăm la un epicondîl humeral desprinderea lui sub acțiunea focului la nivelul fostului cartilaj de creștere marcat de o suprafață rugoasă. Pe celelalte oase lungi, nu se observă liniile cartilajelor de creștere. Fragmentele de occipital denotă o bombare mijlocie. Apofiza frontală a

malarului drept, întregită cu un fragment de frontal reprezentat prin marginea superioară și externă a orbitei, nu redă fidel conturul orbitei din cauza deformărilor suferite sub acțiunea focului. Se poate întrevădea însă o orbită de înălțime mijlocie și de formă probabil elipsoidă. Două fragmente din mandibulă păstrează cei doi condili care au diametrul antero-posterior de 8 mm și cel transversal de 17 mm. Un fragment din condilul lateral al femurului drept prezintă impregnări cu oxizi de cupru de la un obiect de bronz. Notăm încă fragmente de radius, clavicule, tibii, diafiză femurală cu pilastrul slab dezvoltat și o gracilitate în general destul de accentuată a tuturor oaselor lungi care aparțin probabil unei femei (?). Un fragment de astragal lasă să se întrevadă o ușoară deviere a colului.

Mormîntul LXXX. a) *Urna nr. 311.* Aproximativ 160 de fragmente de oase puternic incinerate cu dimensiuni între 8 și 45 mm. Dintre acestea menționăm două fragmente de stîncă temporală de individ tînăr. Un fragment de temporal drept cuprinzînd cîteva celule mastoidiene de la bază, rădăcina apofizei zigomatice și începutul scoamei temporale. Fragmente din frontal reprezentînd porțiuni din apofizele malare și din marginea superioară a orbitelor. Un fragment din occipital din regiunea suprainiacă dreaptă este curbat mult în plan transversal sub acțiunea focului. Curbura în plan medio-sagital denotă un occipital bombat mijlociu fără modificări în urma arderii. Cîteva fragmente de oase craniene păstrînd porțiuni de suturi complet deschise și cu un grad de complicare redus, ca de altfel și fragmentul de temporal, precum și fragmentele de diafiză de oase lungi, pledează pentru un individ tînăr, adolescent. Între fragmentele cercetate s-au mai găsit: un fragment de corn de bou, un fragment de epifiză distală de os lung de animal de talie mică, determinabil ca os și specie, două fragmente de diafiză de oase lungi de specie nedeterminabilă. S-au mai găsit șase humerusuri, un sacru cu cele două coxale și o scapulă de cîrțiță (*Talpa europeae* L.), precum și un maxilar superior stîng, un maxilar inferior stîng cu incisivul respectiv, un cubitus drept, două femure (drept și stîng) și o vertebră dorsală, aparținînd unui rozător tînăr, *Spalax thyphulus* L (orbete).

În concluzie, fragmentele de oase umane puternic incinerate aparțin unui adolescent nedeterminabil ca sex.

Unele fragmente de oase de animale pun problema ofrandei. Oasele de cîrțiță și de orbete, fiind slab incinerate, nu pot fi legate de interpretarea celorlalte.

b) *Urna nr. 314.* 28 fragmente de oase incinerate aparținînd unui sugar.

Mormîntul LXXXI. *Urna nr. 316.* Aproximativ 150 fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd foarte probabil unei femei de vîrstă matur I, cu reliefurile supraciliare și nuchale șters, orbite mari (?) cvadrangulare cu unghiurile rotunjite. Oasele lungi sînt de aspect gracil.

Mormîntul LXXXII. *Urna nr. 320.* Aproximativ 280 fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd unui bărbat de vîrstă adultă, cu nas de lățime mijlocie, apertura piriformă de tip antropin, ușor prognatism alveolar. Mandibula gracilă prezintă o înălțime și o grosime redusă în regiunea simfizală. Oasele lungi de aspect gracil păstrează încă vizibilă linia cartilajelor de creștere.

Mormîntul LXXXIII. *Urna nr. 327.* Peste 350 fragmente de oase incinerate, aparținînd unui individ matur II, nedeterminabil ca sex. Oasele lungi sînt robuste. Pe fața antero-inferioară a tibiei se află o fațetă suplimentară articulară pentru astragal.

Mormîntul LXXXIV. 86 de fragmente de oase incinerate aparținînd unui individ adult nedeterminabil ca sex.

Mormîntul LXXXV. *Urna nr. 331.* Aproximativ 180 de fragmente de oase puternici incinerate, prezentînd deformări sub acțiunea focului. Fragmentele au dimensiuni între 12 și 15 mm. Semnalăm un fragment de occipital cu regiunea iniacă, bombat mijlociu, protuberanța occipitală externă slab dezvoltată, planul nucal ușor bombat. Fragmente de parietale și din occipital, cu porțiuni mici de suturi, cu un grad de complicare întîlnit la matur I. Fragment din frontal, cu o porțiune din marginea superioară a orbitei stîngi, cu arcul supraciliar slab dezvoltat. Un fragment de malar drept, cu apofiza frontală, păstrează o porțiune din marginea externă a orbitei, care pare să fi fost probabil ovalară (?). Un fragment din jumătatea dreaptă a maxilarului superior prezintă o adîncime relativ mare a palatului, o lățime mijlocie a maxilarelor și o pierdere a celui de-al doilea molar cu resorbția alveolară avansată. Semnalăm un abces cu deschidere linguală situat la nivelul molarilor M_1 și M_2 . Un fragment din extremitatea distală a unui metatarsian prezintă osteofite. Numeroase fragmente de cubitus, radius, diafiză femurală cu pilastrul slab dezvoltat, creasta tibială, astragal etc., sînt toate de aspect gracil și pledează, împreună cu unele caractere ale oaselor craniului, în favoarea sexului feminin. Cîteva fragmente de oase de animale, nedeterminabile ca os și ca specie, prezintă același grad de incinerare puternică, punînd problema ofrandei.

Mormîntul LXXXVI. *Urna nr. 335.* Aproximativ 200 de fragmente de oase puternic incinerate, cu dimensiuni între 6 și 80 mm. Ținînd seama de unele dimensiuni care au putut fi prelevate, precum și de unele caractere morfologice, ca persistența liniei cartilajului de creștere la nivelul oaselor lungi, impresiunile alveolare ale incisivilor și caninului drept pe mandibulă, opinăm pentru apartenența tuturor fragmentelor unui copil de vîrsta copilăriei a II-a.

Mormîntul LXXXVII. *Urna nr. 340.* Aproximativ 600 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținînd unui bărbat matur I cu oase lungi masive, robuste, nas de lățime mijlocie spre lat, probabil mezonat spre ușor prognat. Astragalul prezintă deviere a axei colului și o prelungire medială pe col ce prelungește suprafața articulară tibio-astragaliană (poziția de repaus chircit?).

Mormîntul LXXXVIII. *Urna nr. 345.* Aproximativ 500 de fragmente puternic incinerate cu dimensiuni de 8—10 mm, aparținînd unei femei matur I, cu orbite ovalare înalte (?), nas de lățime mijlocie spre lat, ușor prognatism alveolar, arcada dentară probabil paraboloidă (?), palat de adîncime mijlocie și o mandibulă scundă.

Mormîntul LXXXIX. *Urna nr. 349.* 86 de fragmente de oase incinerate de copil de vîrsta primei copilării, judecînd după începutul de funcționare a molarului de 5 ani (un singur cuspid este ușor uzat).

Mormîntul XC. *Urna nr. 354.* Peste 450 fragmente de oase incinerate, aparținînd unui bărbat matur I, cu oseminte în general gracile. Fiind foarte fragmentare și nepermîtînd întregiri, nu am putut face observații morfologice cu valoare tipologică.

Mormîntul XCI. *Urna nr. 357.* Peste 200 de fragmente de oase puternic incinerate aparținînd unui bărbat matur I. Mandibulă gracilă scundă, oasele lungi de aspect gracil, cu reliefuri musculare proeminente, pilastrul femural dezvoltat mijlociu pentru un bărbat.

Mormîntul XCII. *Urna nr. 361.* Peste 250 de fragmente de oase incinerate, aparținând probabil unui bărbat (?) matur I, cu occipitalul bombat mijlociu (dacă nu cumva curbura fragmentului se datorește focului). Orbite cvadrangulare mici, cu unghiurile rotunjite, mandibulă gracilă, femurul cu pilastrul mijlociu dezvoltat.

Mormîntul XCIII. *Vasul nr. 363.* 18 fragmente de oase incinerate aparținând unui sugar.

Mormîntul XCIV. *Cana nr. 366.* 25 de fragmente de oase de incinerație aparținând unui sugar. Semnalăm câteva fragmente dintr-un obiect de bronz pulverizat.

Mormîntul XCV. *Urna nr. 367.* Aproximativ 180 de fragmente de oase incinerate aparținând unei femei de vîrstă adultă cu frontalul bombat și arcuri supraciliare slab dezvoltate, șterse, cu orbite mari, ovalare, mandibulă gracilă de grosime redusă și cu înălțime simfizară mică. Oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul XCVI. *Urna nr. 375.* Aproximativ 200 fragmente de oase puternic incinerate, aparținând foarte probabil unei femei de vîrstă matur I, cu occipital și frontal bombat, orbite ovalare cvadrangulare, cu unghiurile rotunjite, nas cu apertură piriformă de tip antropin (?), ușor prognatism alveolar și mandibulă gracilă. Oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul XCVII. *Urna nr. 379.* Peste 900 fragmente de oase puternic incinerate, aparținând unui bărbat matur I, cu occipital puternic bombat și oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul XCVIII. *Urna nr. 382.* Aproximativ 400 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținând unui bărbat matur I, cu occipital bombat mijlociu, ușor prognatism alveolar, mandibula gracilă și oase lungi de asemenea gracile.

Mormîntul XCIX. *Urna nr. 385.* Aproximativ 900 de fragmente de oase incinerate, aparținând unui bărbat matur II, cu un craniu probabil mezo- spre brachicran, estimat după fragmentele de parietale, occipital și frontal; occipital bombat, orbite scunde, nas de lățimea mijlocie spre lat, cu fosă prenasală, mezognat sau ușor prognat alveolar. Oase lungi robuste. Notăm o vertebră de rumegător, cu același grad de incinerație ca și osemintele umane.

Mormîntul C. *Urna nr. 390.* Aproximativ 180 fragmente de oase incinerate, aparținând unui individ de vîrstă adultă, nedeterminabil ca sex, cu occipital bombat mijlociu și cu oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul CI. *Urna nr. 392.* Aproximativ 500 fragmente de oase incinerate aparținând unui bărbat matur I, cu oasele lungi de aspect gracil spre robust.

Mormîntul CII. *Urna nr. 396.* Peste 130 fragmente de oase incinerate puternic, aparținând unui copil de vîrsta primei copilării.

Mormîntul CIII. *Urna nr. 401.* Aproximativ 300 de fragmente de oase puternic incinerate, cu multe plesnituri și deformări. Aparțin unui bărbat matur II, cu oase de aspect gracil, arcuri supraciliare moderat dezvoltate, mandibulă gracilă, cu arcada dentară de formă probabil paraboloidă.

Mormîntul CIV. *Urna nr. 403.* Peste 200 de fragmente de oase incinerate aparținând unui bărbat matur I, cu occipital bombat mijlociu, orbite probabil elipsoidale și oasele lungi relativ robuste.

Mormîntul CV. *Urna nr. 406.* Aproximativ 320 fragmente de oase puternic incinerate, aparținând probabil unui bărbat (?) matur I, cu occipitalul ușor bombat, nas lat, sulcus prenasalis, prognatism alveolar moderat, mandibula gracilă, tibia platicnemică. Oasele lungi de aspect gracil.

Mormîntul CVI. *Urna nr. 408.* 68 de fragmente foarte mici de oase incinerate, aparținând unui copil, de vîrsta primei copilării, judecînd după fragmentele a doi molari temporari.

Mormîntul CVII. *Urna nr. 409.* Peste 300 de fragmente de oase incinerate puternic, aparținând unui bărbat matur II, cu occipital bombat, arcuri supraciliare mijlociu dezvoltate, orbitele ovalare elipsoidale (?). Femurul platimer, cu un pilastru mijlociu dezvoltat, tibia platicnemică. Astragalul, cu ușoară deviere a axului colului, prezintă o prelungire anterioară și mediană (pe col) a suprafeței articulare tibio-tarsiene, caractere ce pot fi puse în legătură cu obiceiul de a sta în repaos în poziție chircită.

Mormîntul CIX. *Urna nr. 414.* Aproximativ 120 de fragmente de oase incinerate aparținând unui copil de vîrsta primei copilării, de aproximativ 2 ani, judecînd după molarul al II-lea temporar care trebuie să fi fost pe cale de erupție (aproape complet format).

Mormîntul CX. a) *Urna nr. 416.* Peste 300 de fragmente de oase incinerate, aparținând unui individ matur I, nedeterminabil ca sex, cu oasele lungi de aspect gracil.

b) Extremitate distală de tibie de cervid, probabil *Cervus Elaphus* (după talie), incinerat.

Mormîntul CXI. *Urna nr. 422.* Peste 600 de fragmente de oase puternic incinerate, cu dimensiuni între 8 mm și 126 mm, aparținând unui bărbat matur II, cu occipital bombat mijlociu, arcuri supraciliare bine dezvoltate, oasele lungi de aspect gracil cu reliefuri musculare slab exprimate.

Mormîntul CXII. *Urna nr. 427.* Aproximativ 300 de fragmente de oase incinerate aparținând unui individ matur II, probabil bărbat (?), cu occipitalul bombat și relieful planului nucal destul de puternic. Orbite cvadrangulare, palat relativ adînc, mezostafilin (?), oasele lungi relativ robuste.

Mormîntul CXIII. *Urna nr. 433.* Aproximativ 500 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținând unui individ matur I, nedeterminabil ca sex, cu oseminte de aspect gracil spre robust.

Mormîntul CXIV. *Urna nr. 436.* Peste 130 de fragmente de oase puternic incinerate, aparținând unui individ de vîrstă adultă cu oseminte de aspect gracil.

Mormîntul CXV. *Vasul nr. 441.* Peste 80 de fragmente de oase incinerate aparținând unui sugar în vîrstă de 10—12 luni, judecînd după caracterele primului molar temporar neerupt.

Mormîntul CXVI. *Vasul nr. 444.* 32 de fragmente de oase incinerate, aparținând unui sugar, în vîrstă de cel mult 10—12 luni, judecînd după cei doi molari temporari incomplet formați (primul are o morfologie apropiată de forma definitivă din luna 12—15, cînd erupe în mod obișnuit).

REZULTATE ȘI CONCLUZII

Resturile osoase incinerate examinate aparțin la 102 indivizi reprezentați prin aproximativ 22 000 de fragmente, fapt care ne obligă să fim foarte rezervați în discutarea datelor privitoare la sex, vîrstă și îndeosebi la caracterele morfologice cu valoare tipologică. Interpretate cu prudența cuvenită, ele nu pot să sugereze decît în linii mari, generale, unele trăsături ale populației de la care ne-a rămas cîmpul de urne de la Cîrna.

Materialul examinat, prezentat în tabloul analitic nr. 1, este distribuit pe grupe de vîrstă și sex conform tabloului nr. 2.

Tabloul nr. 1

Mormîntul nr.	Sexul	Vîrsta	Aspectul oaselor lungi	Oase de animale
III a	masculin	adult	gracil	—
b	nedeterminabil	sugar	—	—
V	masculin (?)	adult (?)	gracil	—
X	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
XII	masculin (?)	matur II	relativ robust	—
XIV	masculin (?)	adult	relativ robust	—
XV	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XXVIII	nedeterminabil	adolescent	gracil (?)	—
XXIX	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XXX	masculin	matur II	gracil spre robust	—
XXXI	masculin	adult	gracil	—
XXXII	nedeterminabil	matur I	gracil	—
XXXIII	feminin	adult	gracil	—
XXXIV	nedeterminabil	sugar	—	—
XXXV	nedeterminabil	sugar	—	—
XXXVI	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XXXVII	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XXXVIII	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XXXIX	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XL	nedeterminabil	matur I	gracil	—
XLI	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XLII	masculin	adult	gracil	—
XLIII	masculin	matur I	gracil	—
XLIV	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XLV	masculin (?)	matur I	gracil	—
XLVI a	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
b	masculin	adult	relativ robust	—
XLVII	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
XLVIII	feminin (?)	adult	gracil	—
XLIX	nedeterminabil	matur I (?)	gracil	—

(urmare)

Mormintul nr.	Sexul	Vîrsta	Aspectul oaselor lungi	Oase de animale
L	nedeterminabil	adult (?)	gracil spre robust	—
LI a	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
b	nedeterminabil	matur I	gracil	—
LII	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
LIII	nedeterminabil	adult	gracil	—
LIV a	masculin (?)	matur I	gracil	—
b	masculin (?)	adult	gracil	—
c	nedeterminabil	adult (?)	—	—
d	nedeterminabil	adult (?)	—	—
LV	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
LVI	masculin	matur II	gracil	—
LVII	masculin (?)	adult	gracil	—
LIX	masculin (?)	matur I	gracil	—
LX	nedeterminabil	adult	gracil spre robust	—
LXI a	nedeterminabil	matur I (?)	gracil spre robust	—
b	nedeterminabil	sugar	—	—
LXII	feminin (?)	matur I	gracil	—
LXIII	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
LXIV	nedeterminabil	sugar (?)	—	—
LXV	masculin (?)	senil I (?)	relativ robust	—
LXVI	nedeterminabil	sugar	—	—
LXVII	masculin (?)	matur I	gracil	—
LXVIII	nedeterminabil	sugar	—	—
LXIX	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
LXX a	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
b	nedeterminabil	sugar	—	—
LXXI a	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
b	masculin (?)	matur I	gracil spre robust	—
c	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
LXXII	feminin	matur I	gracil	—
LXXIV	masculin	matur I	masiv robust	—
LXXVI	feminin (?)	matur I	gracil	—
LXXVIII	nedeterminabil	sugar	—	—
LXXIX	feminin	adult	gracil	da
LXXX a	nedeterminabil	adolescent	—	da
b	nedeterminabil	sugar	—	—
LXXXI	feminin	matur I	gracil	—
LXXXII	masculin	adult	gracil	—
LXXXIII	nedeterminabil	matur II	gracil spre robust	—
LXXXIV	nedeterminabil	adult	—	—
LXXXV	feminin	matur II	gracil	da
LXXXVI	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
LXXXVII	masculin	matur I	robust	—
LXXXVIII	feminin	matur I	gracil	—
LXXXIX	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
XC	masculin	matur I	gracil	—
XCI	masculin	matur I	gracil	—
XCII	masculin (?)	matur I	gracil (?)	—
XCIII	nedeterminabil	sugar	—	—
XCIV	nedeterminabil	sugar	—	—
XCV	feminin	adult	gracil	—

Mormintul nr.	Sexul	Vîrsta	Aspectul oaselor lungi	Oase de animale
XCVI	feminin	matur I	gracil	—
XCVII	masculin	matur I	gracil	—
XCVIII	masculin	matur I	gracil	—
XCIX	masculin	matur II	robust	da
C	nedeterminabil	adult	gracil	—
CI	masculin	matur I	gracil spre robust	—
CII	nedeterminabil	a II-a copilărie	—	—
CIII	masculin	matur II	gracil	—
CIV	masculin	matur I	relativ robust	—
CV	masculin (?)	matur I	gracil	—
CVI	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
CVII	masculin	matur II	relativ robust	—
CIX	nedeterminabil	prima copilărie	—	—
CX a	nedeterminabil	matur I	gracil	—
b	—	—	—	da
CXI	masculin	matur II	gracil	—
CXII	masculin (?)	matur II	relativ robust	—
CXIII	nedeterminabil	matur I	gracil spre robust	—
CXIV	nedeterminabil	adult	—	—
CXV	nedeterminabil	sugar	—	—
CXVI	nedeterminabil	sugar	—	—

Tabloul nr. 2

Limita de vîrstă	masc.	%	fem.	%	nedet.	%	Total	%
Prima copilărie (infans I)	sugari				14	13,72	33	32,35
	copii				19	18,63		
A II-a copilărie (infans II)					5	4,90	5	4,90
Adolescenți (juv.)					2	1,97	2	1,97
Adulți (ad.)	9	8,82	5	4,90	8	7,84	22	21,56
Maturi (mat. I, II)	24	23,54	7	6,86	8	7,84	39	38,24
Senili (sen. I)	1	0,98	—	—	—	—	1	0,98
Total	34	33,34	12	11,76	56	54,90	102	100,00

Notă:

Sugari = 0—1 ani
 I-a copilărie = 1—7 ani
 a II-a copilărie = 7—14 ani
 adolescență = 14—20 ani

adult = 20—30 ani
 maturi (I + II) = 30—40; 40—50 ani
 senil I = 50—70 ani
 senil II = 70—x ani

Desprindem din acest tablou următoarele date de ordin paleodemografic:

Mortalitatea infantilă, foarte mare în prima copilărie (32,35%), este realizată la această grupă de vîrstă într-un procentaj impresionant de 44,88% pe seama sugariilor (14 cazuri din totalul de 33). Mortalitatea descrește mult în cea de a doua copilărie (4,90%), atingînd cifra cea mai mică la adolescenți (1,97%), ca apoi să urce brusc la vîrsta adultă (21,56%) și să atingă valori maxime la maturi (38,24). Procentajul de 0,98% pentru bătrîni arată cît de puțini oameni atingeau această vîrstă. În ceea ce privește repartitia pe sexe, nu putem s-o discutăm, deoarece 56 de cazuri din totalul de 102 sînt nedeter-

minabile și alte 18 cazuri cu determinare probabilă, nesigură. Exceptînd copiii și adolescenții, din cele 57 de cazuri de adulți, maturi și senili, 39 prezintă un aspect net gracil al oaselor în general (68,5%), 8 gracil spre robust (14,0%), 7 relativ robust (12,3%) și 3 cazuri cu oseminte de aspect robust net (5,2%). Nota dominantă o constituie gracilitatea. Dacă ținem seama de talia mică (149,7—152,8), deși obținută numai într-un singur caz (mormîntul LXXII) care prezintă oseminte de aspect gracil, și de unele elemente de ordin morfologic întîlnite izolat tot la indivizi cu schelet gracil și anume: occipitalul bombat mijlociu, arcuri supraciliare șterse sau slab dezvoltate, orbite ovalare sau cvadrangulare în general rotunjite, un nas de lățime mijlocie, mezognatism sau mai adesea ușor prognatism alveolar și o mandibulă gracilă de înălțime mijlocie cu tuberculul mental median, sîntem îndreptățiți să afirmăm (cu toate rezervele pe care ni le impune materialul extrem de fragmentar) că sîntem în prezența unei populații de tip gracil, probabil de talie mică, și probabil (?) mediteranoidă. Larga răspîndire a tipurilor mediteranoide începînd în special din neolitic, întîlnite în Balcani și în spațiul central și est-european, în continuitate de viațuire pe aceste teritorii, dar tulburate de elementele noi cu care au venit în contact în eneolitic, epoca bronzului, Hallstatt și vremurile mai tîrzii, sînt bine documentate astăzi. Cultura Baden din Ungaria și Iugoslavia, anterioară culturii cîmpurilor de urne, și cultura Monteoru din țara noastră ¹, contemporană în parte cu necropola de la Cîrna, înregistrează în mormintele de înhumăție elemente mediteranoide. În cultura Baden-Pécel din Ungaria, tipurile mediteranoide ating proporția de 62,2%, iar 43,7% revin mediteranoizilor gracili cu unele influențe negroide și numai 18,2% mediteranoizilor clasici ².

Homo danubiensis din cultura Baden, căruia R. R. Schmidt ³ îi găsește afinități cu *Homo sudeticus* al lui Reche, considerat de acesta din urmă ca venit din Asia, întrunește unele caractere pe care, deși în mod izolat, le întîlnim și la tipul gracil de la Cîrna: talia mică (147 cm), un occipital ușor bombat și tendința către proгнаție. Este greu de susținut pe baza unui singur caz că *Homo danubiensis* ar fi o subrasă a omului sudetic. Dacă ținem totuși să individualizăm un tip danubian care să reprezinte elementul predominant în spațiul Dunării inferioare, trebuie să-l căutăm în neolitic și să-l regăsim în epoca bronzului și a fierului în proporție net superioară față de elementele nou venite. Tipul danubian nu poate fi altul decît un tip mediteranoid, gracil, cu unele caractere negroide. Insuficiența materialului paleoantropologic nu ne permite însă să definim acest tip, cu toate trăsăturile lui caracteristice, de tipul regional dunărean.

Pînă atunci, nu vom putea să discutăm problema mișcărilor de populații în spațiul de răspîndire al mediteranoizilor neolitici, decît pentru populațiile nemediteranoide. Punem această problemă în legătură cu originile ritului de înmormîntare, și anume dacă a fost asimilat de localnici prin influențe din afară sau dacă a fost adus de populații nou venite.

În materialul de la Cîrna apar însă și tipuri robuste sau relativ robuste în proporție destul de mică față de tipul gracil predominant. Elementele de ordin morfologic cu valoare tipologică de care dispunem fiind foarte puține și nesigure, ne îndreptățesc să nu discutăm tipul robust sau relativ robust de la Cîrna și pe baza lui să emitem sau să susținem vreo ipoteză în legătură cu originile ritului de incinerare. În legătură însă

¹ C. Maximilian, *Date antropologice asupra populației din epoca bronzului de la Sărata Monteoru* (în manuscris).

² J. Nemeskéry, *Anthropologische Übersicht des Volkes*

der Pécel Kultur, în *Archaeologia Hungarica*, Series Nova, XXXV, p. 302.

³ R. R. Schmidt, în *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945, p. 116 și urm.

cu ritul de incinerație practicat la Cîrna putem desprinde următoarele concluzii din analiza conținutului urnelor.

În afara faptului că incinerarea se făcea în marea majoritate a cazurilor cu foc puternic ce ducea la plesnituri multiple, ca și la deformarea și fragmentarea oaselor, s-a putut observa o grijă deosebită pentru adunarea resturilor craniului. Prezența fragmentelor de craniu, a stîncii temporalului și a dinților izolați, în toate urnele, în vreme ce restul scheletului este și el reprezentat, dar nu prin toate elementele sale componente, este concludentă.

Oasele de animale prezentînd același grad de incinerație ca și osemintele umane și care pun deci problema ofrandelor, nu au fost găsite decît în patru morminte, (LXXX, LXXXV, XCIX și CX). Prezența unui femur incinerat de cîine tînăr în urna mormîntului LXXIX ar putea fi legată de credința că animalul ar însoți pe defunct după moarte. Fiind vorba de un singur caz, facem această ipoteză cu rezerva cuvenită.

O ultimă concluzie ce se desprinde din analiza materialului din urne este că morții se incinerau îmbrăcați (fragmente de obiecte de bronz și urme de oxid de cupru pe oase).

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КОСТЕЙ, НАЙДЕННЫХ В КЫРНСКОМ МОГИЛЬНИКЕ С ТРУПОСОЖЖЕНИЯМИ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует остатки обожженных костей, обнаруженных в погребениях в Кырне; кости, принадлежащие 102 индивидам, представлены приблизительно 22 000 фрагментов.

Крайняя раздробленность костного материала и его неполный характер (хотя в некоторых случаях восстановление и частичная реконструкция оказались возможными) заставляют автора быть очень осторожным в отношении выводов, касающихся пола, возраста и, прежде всего, определения основных характерных морфологических особенностей, имеющих типологическое значение. Все же исследование остатков скелетов позволило сделать некоторые заключения палеодемографического характера, уточнить некоторые данные относительно практики обряда трупосожжения и наметить, в общих чертах, некоторые признаки, характерные для населения, которому принадлежало поле с погребальными урнами в Кырне.

Палеодемографические данные. Детская смертность, очень большая в раннем детстве (32,35 %), достигает особенно высокой цифры — 44,88% — у детей грудного возраста (14 случаев из 33). В отрочестве смертность заметно сокращается (4,90 %) и, достигнув наименьшего показателя — 1,97% — для юношей, снова резко возрастает у взрослых людей (38,24%). Небольшой процент смертности, приходящейся на долю стариков (0,98%), показывает, как мало людей достигали этого возраста.

Данные, относящиеся к обряду трупосожжения. Автор отмечает помимо факта, что трупосожжение производилось на очень сильном огне, в результате чего кости трескались, деформировались и дробились, также и то обстоятельство, что с особым вниманием собирались кости черепа, а не остатки длинных костей. Кроме того в двух погребениях были обнаружены кости, принадлежавшие двум индивидам: в одном —

— кости взрослого и ребенка, в другом — кости двух взрослых людей разного пола.

Находка костей животных (правда, всего лишь в четырех урнах), подвергшихся той же степени обжигания, что и человеческие кости, выдвигает вопрос о жертвоприношениях.

Автор высказывает, с соответствующими оговорками, предположение, согласно которому наличие бедренной кости молодой собаки в одной из урн с человеческими костями может быть связано с поверьем, что это животное будет сопровождать умершего после смерти.

Данные относительно состава населения. Исследование костных остатков 57 скелетов, принадлежавших людям молодого и старческого возраста (костьки детей и подростков не были приняты во внимание), показало, что в 39 случаях кости имеют ярко выраженный грацильный характер (68,5%), в 8 — являются все еще грацильными, но более крепкими (14,0%), в 7 — кости относительно крупные (12,3%) и в 3 случаях обнаружены крупные массивные кости. Имея в виду маленький рост (149,7—152,8 см), установленный в одном случае, и некоторые характерные морфологические признаки, встречающиеся в отдельных случаях у индивидов с грацильным скелетом, автор утверждает, с оговорками, вызванными состоянием крайней раздробленности костного материала, что среди населения Кырны преобладали индивиды с грацильным сложением, по всей вероятности маленького(?) роста и относящиеся, по-видимому, к средиземноморскому (?) типу.

Автор обсуждает вопрос о придунайском типе (его представители населяли области по нижнему течению Дуная), характерные черты которого еще невозможно установить из за недостаточности палеоантропологического материала. Передвижения древнейших народностей, заселявших территорию, на которой был распространен средиземноморский неолитический тип, можно отметить только у народностей не средиземноморского типа.

Что касается нескольких погребений с крупными и относительно крупными костями, автор ограничивается простой констатацией факта, поскольку сохранившиеся морфологические элементы, необходимые для определения типа, немногочисленны и недостаточно достоверны.

RECHERCHES ANTHROPOLOGIQUES SUR LES OSSEMENTS PROVENANT DE LA NÉCROPOLE À INCINÉRATION DE CÎRNA

RÉSUMÉ

L'auteur a examiné les restes ostéologiques incinérés appartenant à 102 individus, restes représentés par environ 22.000 fragments provenant des tombes de Cîrna.

L'état extrêmement fragmentaire et incomplet du matériel, encore qu'ayant permis de procéder à des reconstitutions partielles, a obligé l'auteur à beaucoup de prudence dans la discussion des données relatives au sexe et à l'âge, et surtout en ce qui concerne l'interprétation des caractères morphologiques à valeur typologique. Les restes de squelettes ont cependant permis de tirer des conclusions d'ordre paléodémographique, de préciser certains éléments concernant les règles du rite d'incinération et de suggérer — dans les grandes lignes — certains traits propres à la population du champs d'urnes de Cîrna.

Données d'ordre paléodémographique. La mortalité infantile, très forte pour la première enfance (32,35%), atteint le taux impressionnant de 44,88% chez les nourrissons (14 cas sur un total de 33). Elle s'abaisse beaucoup (4,90%) pour la deuxième enfance et revêt la plus faible valeur chez les adolescents (1,97%), pour augmenter ensuite brusquement chez les adultes (38,24%). Le taux de 0,98% pour les vieillards montre combien rares étaient ceux qui parvenaient à atteindre un âge avancé.

Données sur le rite. Outre le fait que dans la grande majorité des cas l'incinération était faite à une température assez élevée pour causer aux os de multiples fissures et pour produire leur déformation et leur fragmentation, l'auteur a pu observer qu'un soin particulier présidait au ramassage des restes du crâne, en comparaison de ce qui se passait avec les fragments d'os longs. D'autre part, deux tombes recélaient chacune des ossements appartenant à deux individus: dans l'une des os d'adulte et d'enfant, dans l'autre les ossements de deux adultes de sexe différent.

Bien que n'ayant été trouvés que dans quatre urnes, les os d'animaux indiquant le même degré d'incinération que pour les humains, posent le problème des offrandes.

L'auteur avance, sous toute réserve, l'hypothèse que la présence dans une urne d'un fémur d'un jeune chien incinéré, mêlé à des ossements humains, pourrait se rattacher à la croyance que cet animal accompagnait le défunt après la mort.

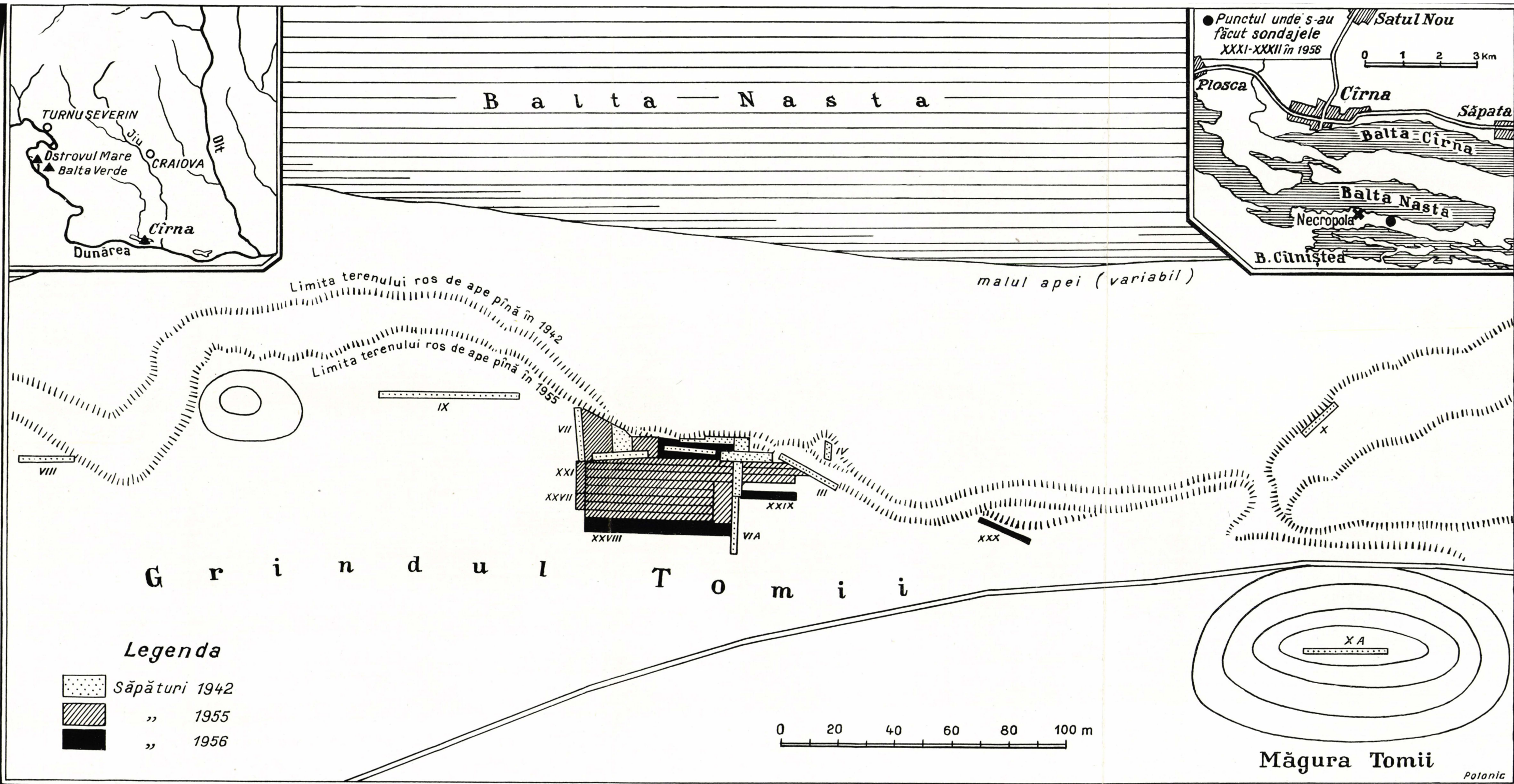
Données relatives à la structure de la population. Laissant de côté les enfants et les adolescents, parmi les 57 cas d'adultes, d'hommes mûrs ou séniles, 39 présentent un aspect gracile des ossements (68,5%), 8 un aspect allant du gracile au robuste (14,0%), 7 un aspect relativement robuste (12,3%) et 3 ont des os robustes et massifs (5,2%). Tenant compte de la petitesse de la taille (149,7—152,8 cm), calculée dans un seul cas, et de certains caractères morphologiques rencontrés isolément chez les individus à squelette gracile, l'auteur affirme, en faisant les réserves que lui impose le matériel extrêmement fragmentaire, que chez la population de Cîrna prédominait la gracilité, qu'elle était probablement (?) de petite taille et probablement (?) méditerranéenne.

L'auteur discute le problème du type danubien des contrées du Bas-Danube, type qu'on ne peut pas encore définir — en dépit de tous ses traits caractéristiques de type régional — par suite de l'insuffisance du matériel paléanthropologique. Les mouvements des populations préhistoriques dans les régions de diffusion des non-méditerranéennes néolithiques ne peuvent être surpris qu'en ce qui concerne les populations méditerranéennes.

Quant aux quelques tombes à ossements d'aspect robuste ou relativement robuste, l'auteur se contente de les signaler, car les éléments d'ordre morphologique à valeur typologique, subsistant encore, sont très peu nombreux et incertains.

PLANŞE

Pl. I. — Planul general al săpăturilor de pe Grindul Tomii, de la Cirna.

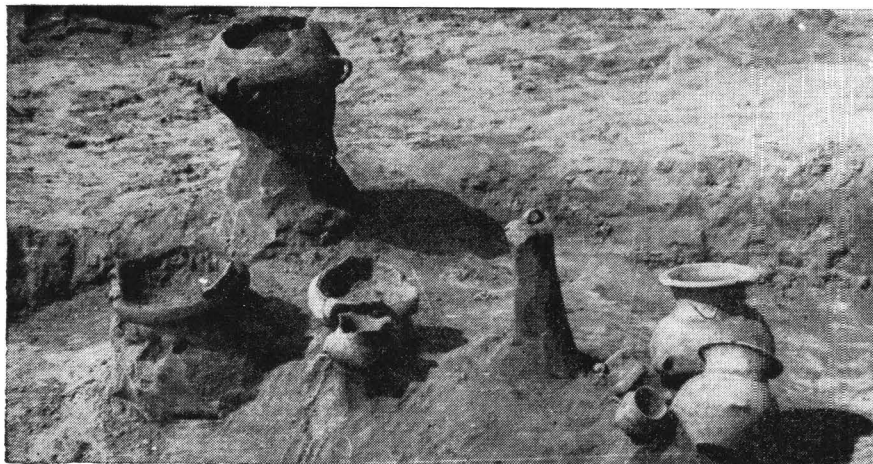

1

2

3

4

5

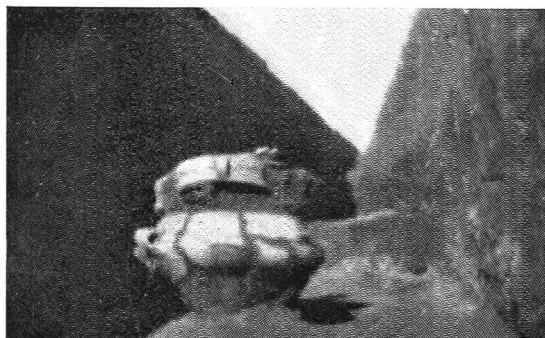
Pl. V. — Vederi *in situ* ale unora dintre mormintelor descoperite în anul 1942: 1, mormintele XXIII și XXIV, văzute dinspre est; 2, mormintele VII, VIII, IX și X, văzute dinspre vest; 3, mormântul XVII, văzut dinspre est; 4, mormântul XXVII; 5, mormântul XXVI, văzut dinspre vest.

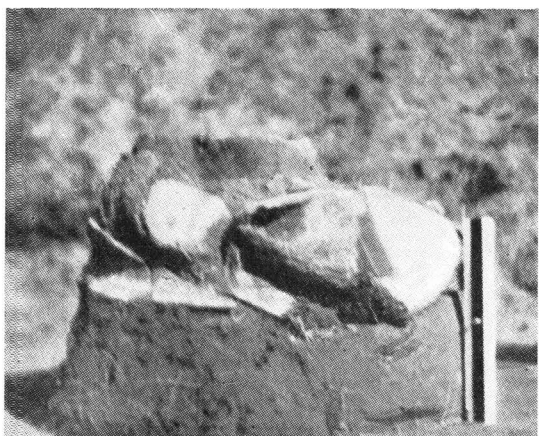

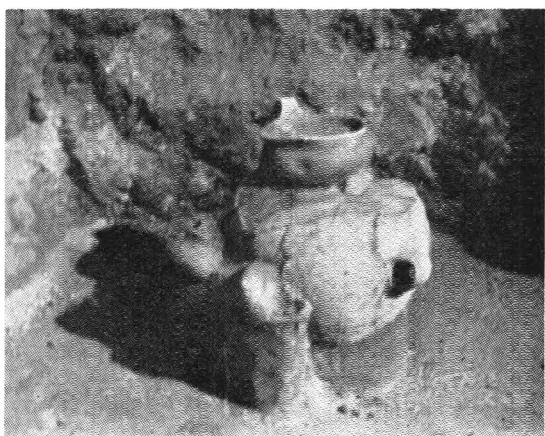
1

2

3

4

5

6

P. VI. — Vederi *in situ* ale unora dintre mormintele descoperite în anul 1955: 1, mormântul XXVII, văzut dinspre vest; 2, mormântul XXXIII, văzut dinspre est; 3, mormântul XLV, văzut dinspre sud-est; 4, mormântul LIX, văzut dinspre sud; 5, mormintele CI, C și XCIX, văzute dinspre vest; 6, mormântul CII, văzut dinspre sud.

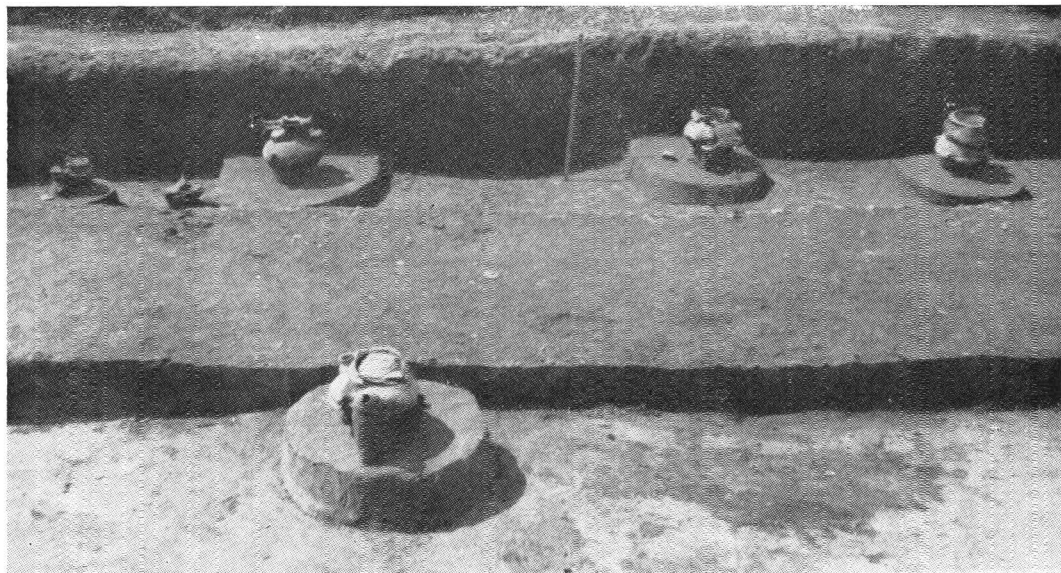

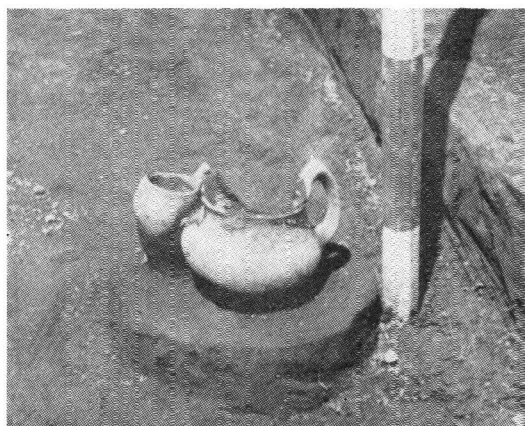
Pl. VII. — 1, vedere generală a săpăturii XI C din anul 1956 (a mijloc se vede lăsată ca o prispă zona șanțului I/1942); 2, în timpul lucrului, pe șantier.

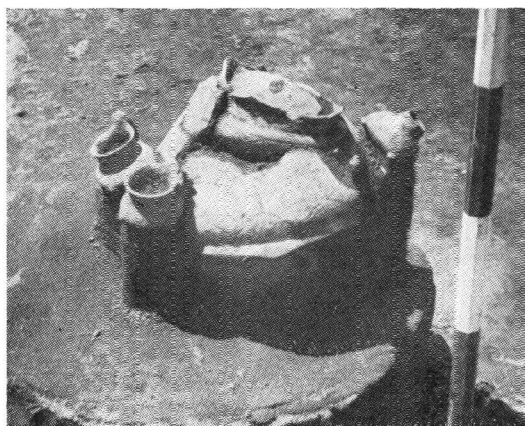
1

2

3

4

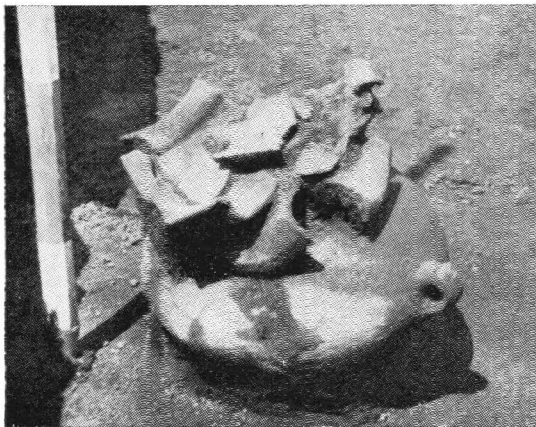
5

Pl. VIII. — Vederi *in situ* ale unora dintre mormintele descoperite în anul 1956: 1, mormintele CIX (în primul plan) și CXII—CXV (în planul al doilea, de la dreapta spre stînga), văzute dinspre nord; 2, mormintul CXVI, văzut dinspre sud-est; 3, mormintul CXII, văzut dinspre nord; 4, mormintul CX, văzut dinspre sud-est; 5, mormintul CVIII (atît cît l-au cruțat apele), văzut dinspre vest.

1

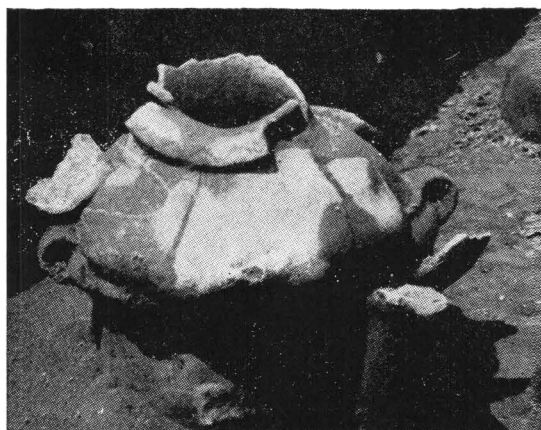
2

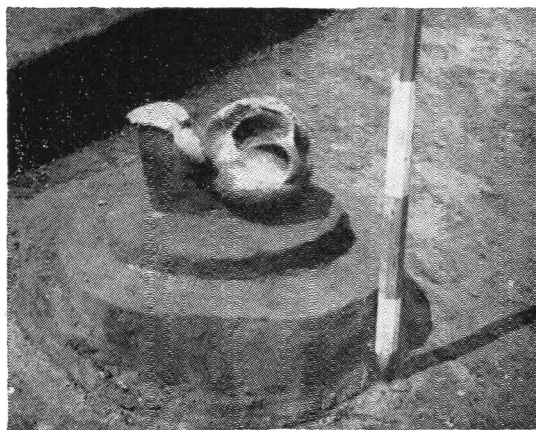
3

4

5

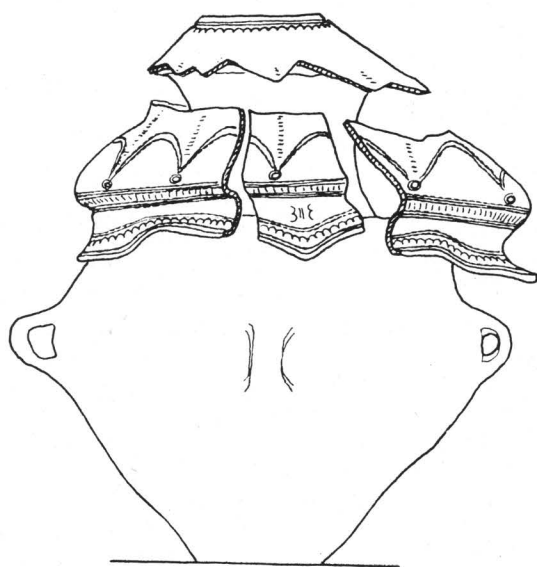

6

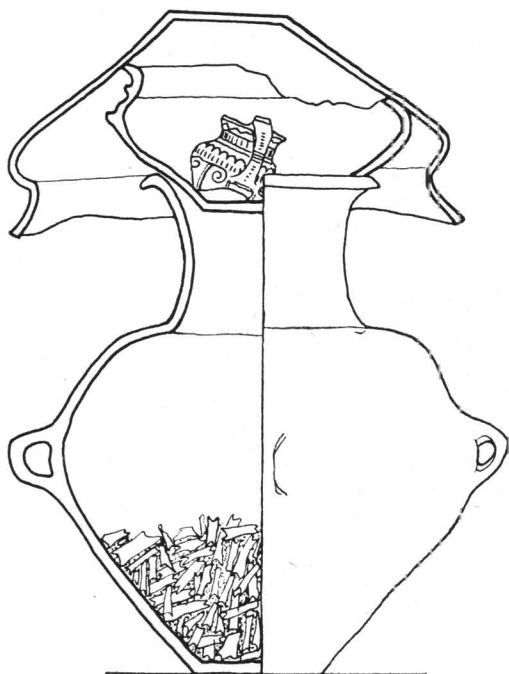
Pl. IX. — Vederi *in situ* ale unora dintre mormintele descoperite în anul 1956: 1, mormintele CXII—CXV (de sus în jos), văzute dinspre est-nord-est; 2, mormîntul CXIV, văzut dinspre est; 3, mormîntul CXII, văzut dinspre est-nord-est; 4, mormintele CXV și CXIV, văzute dinspre nord-est; 5, mormîntul CXIII, văzut dinspre est-nord-est; 6, mormîntul CIX, văzut dinspre nord-est.

I

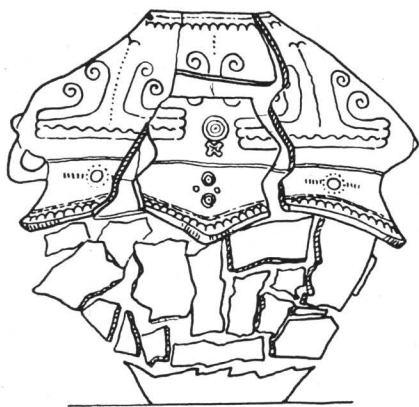

a

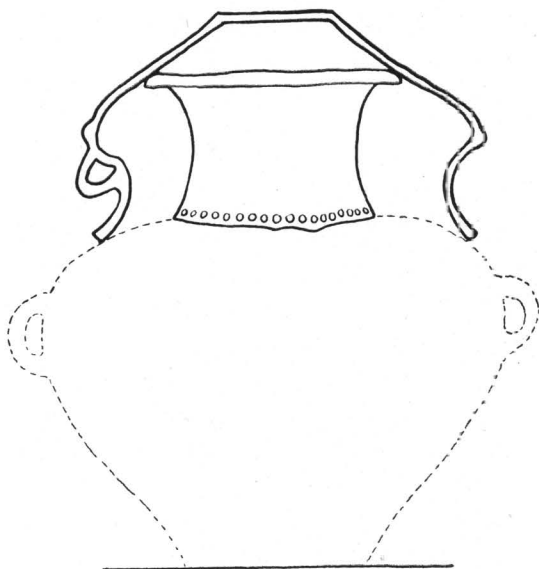

b

II

a

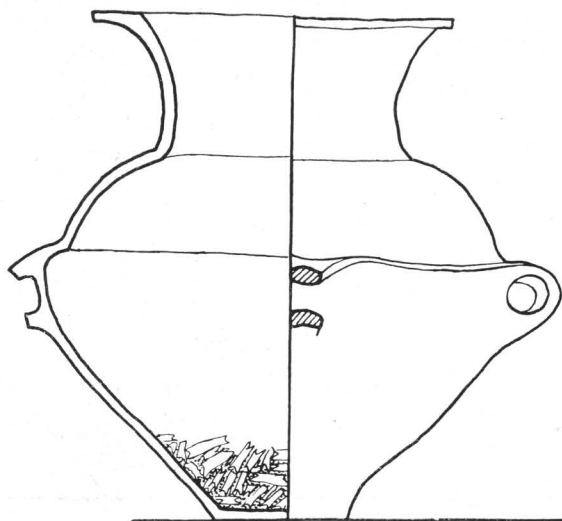

b

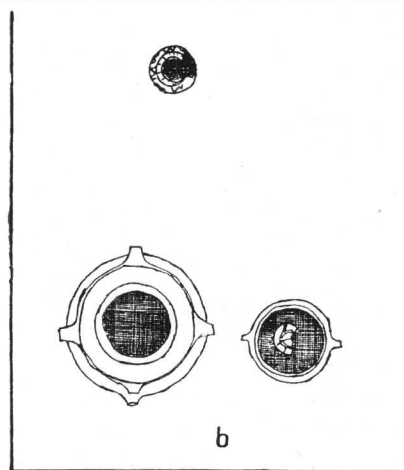
Pl. X. — Sus, mormîntul I: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituirea mormîntului, așa cum va fi fost la depunerea vaselor în groapă, cu secționarea urnei spre a se vedea oasele din interior și celelalte vase.

Jos, mormîntul II: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, încercare de reconstituire (toate reduse la 1/6).

III

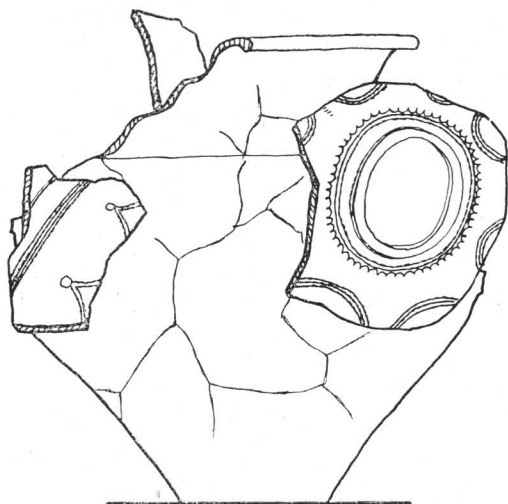

a

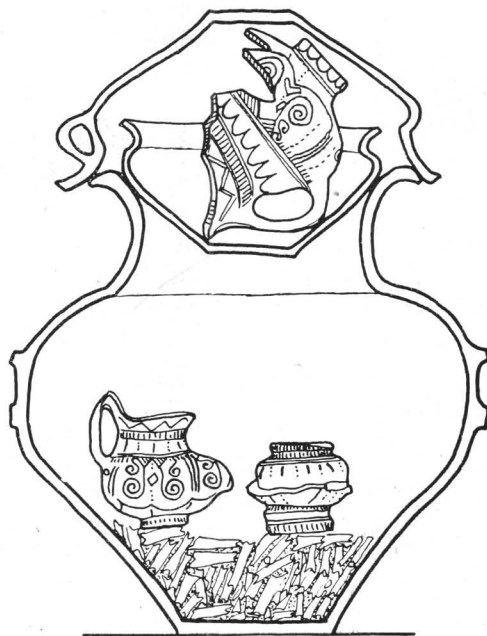

b

IV

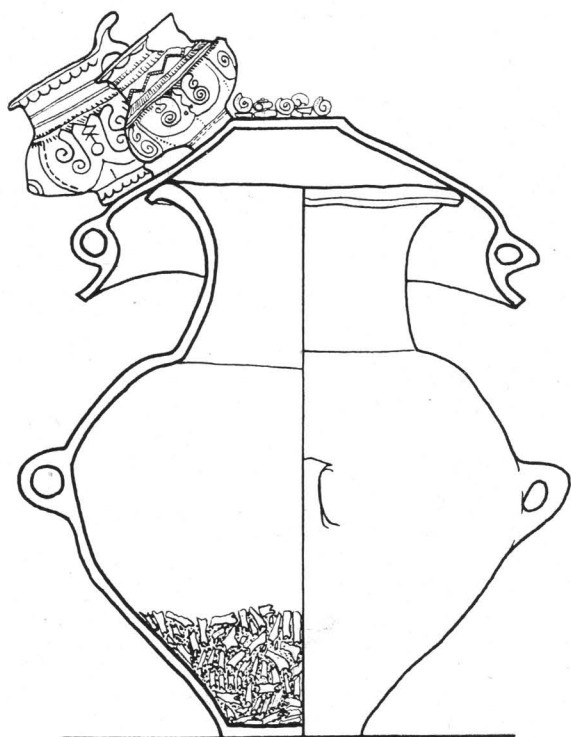
a

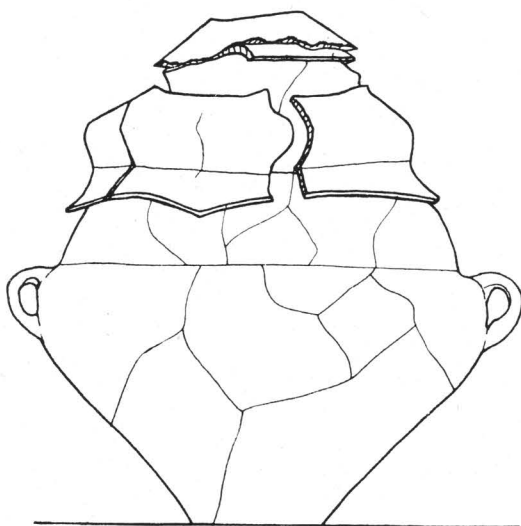
b

Pl. XI. — Sus, mormîntul III: a, *in situ*, văzut dinspre est (1/6); b, vasele văzute în plan, la scara 1/15.
Jos, mormîntul IV: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire (1/6).

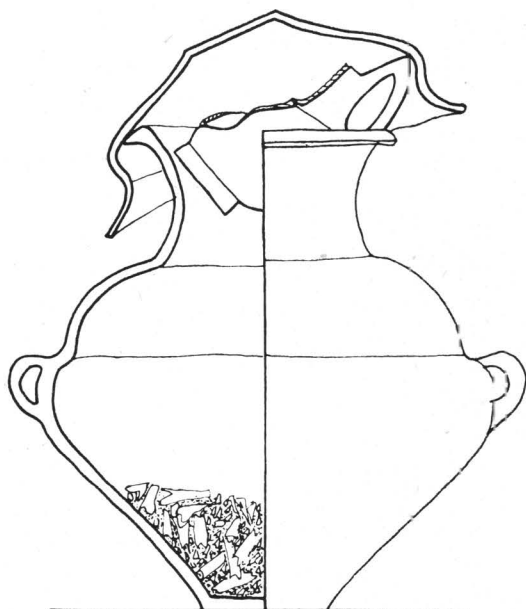
V

VI

a

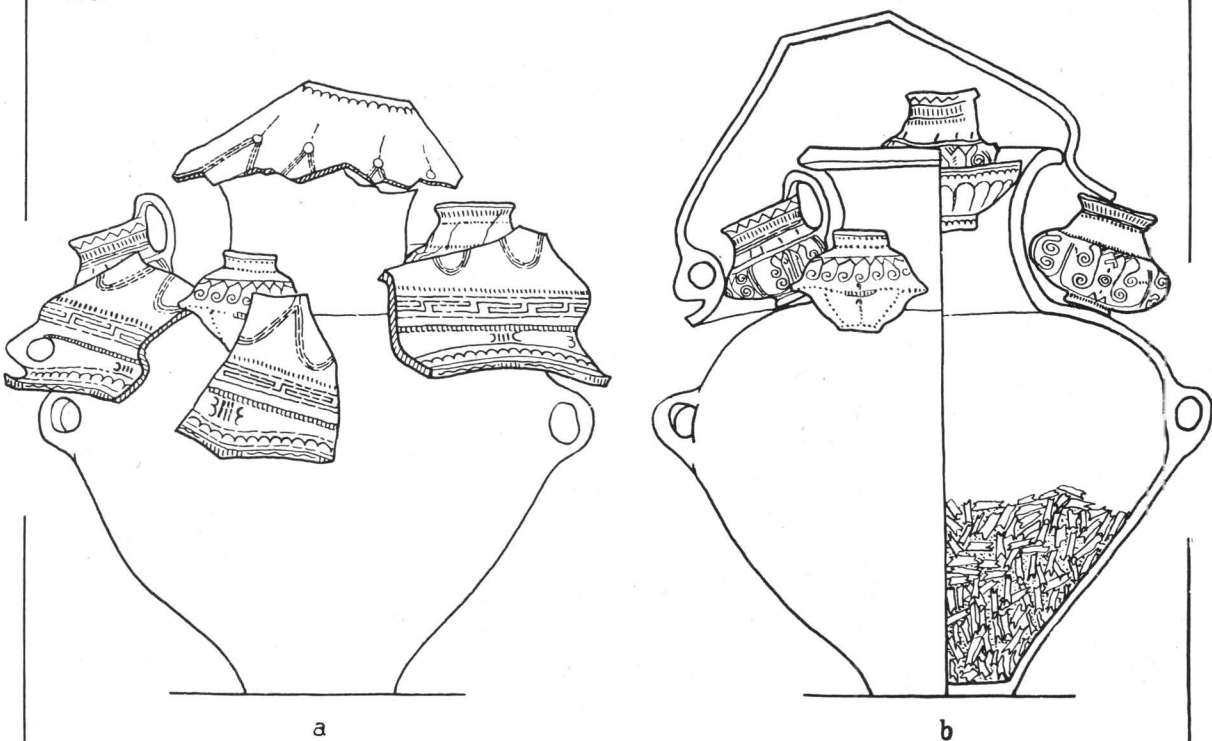

b

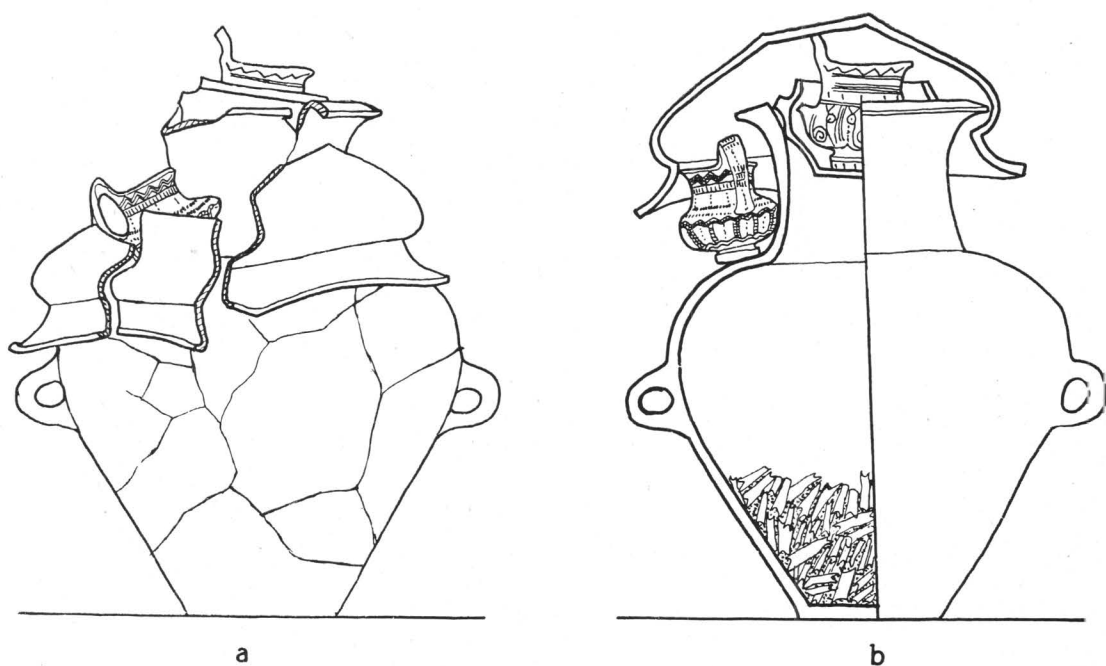
Pl. XII. — Sus, mormintul V văzut dinspre est-nord-est.
Jos, mormintul VI: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire (1/6).

VII

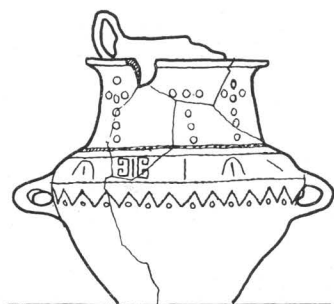

VIII

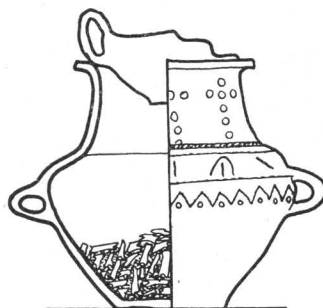

Pl. XIII. — Sus, mormintul VII: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.
Jos, mormintul VIII: a, *in situ*, văzut dinspre vest-sud-vest; b, reconstituire (1/6).

IX

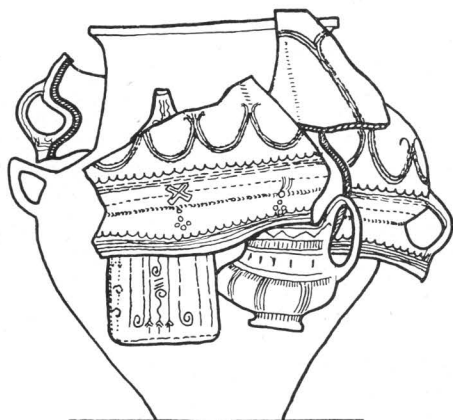

a

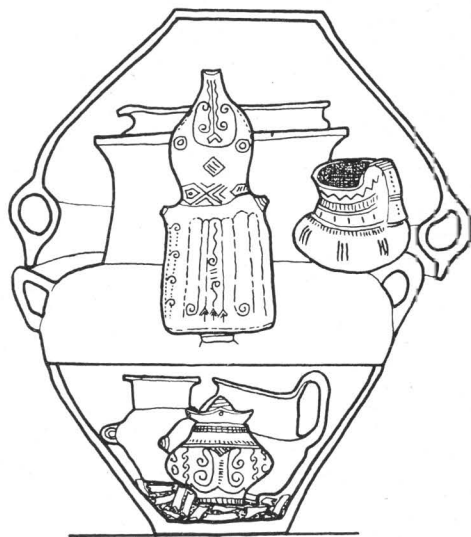

b

X

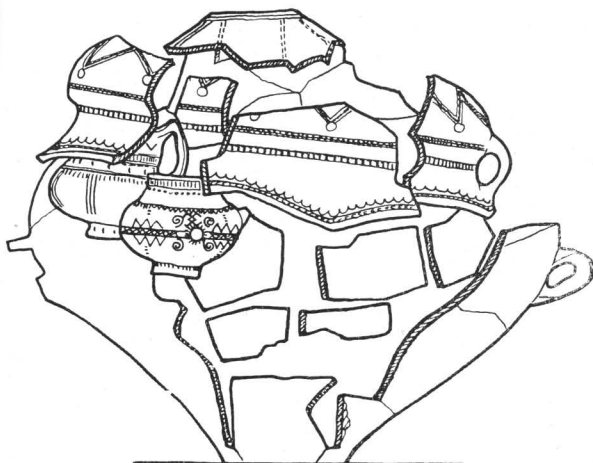

a

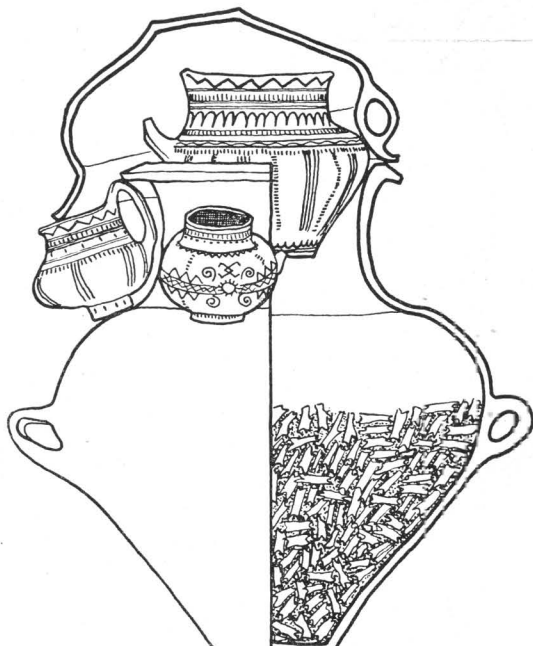

b

XI

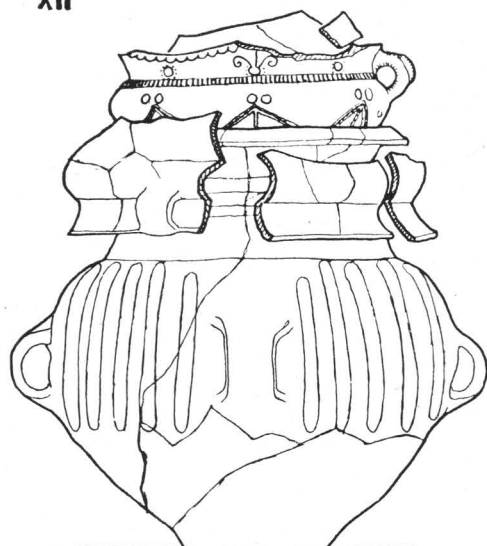
a

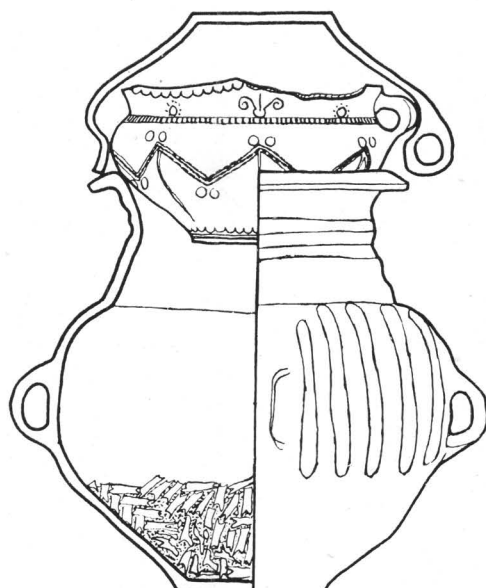
b

Pl. XIV. — Sus, mormîntul IX: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, secționat.
La mijloc, mormîntul X: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire.
Jos, mormîntul XI: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire (1/6).

XII

a

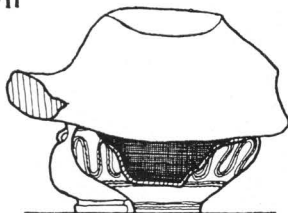

b

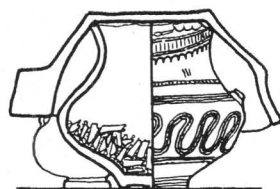
XIII

XVII

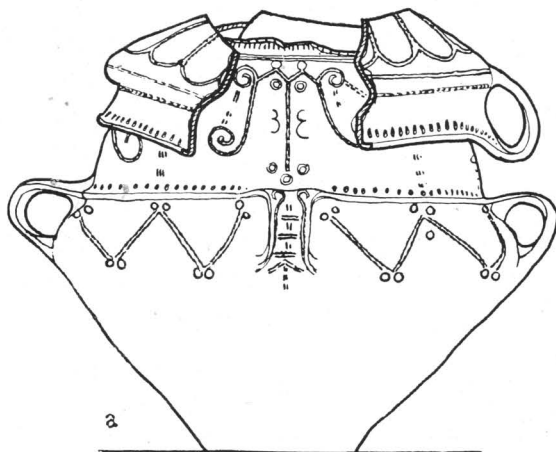

a

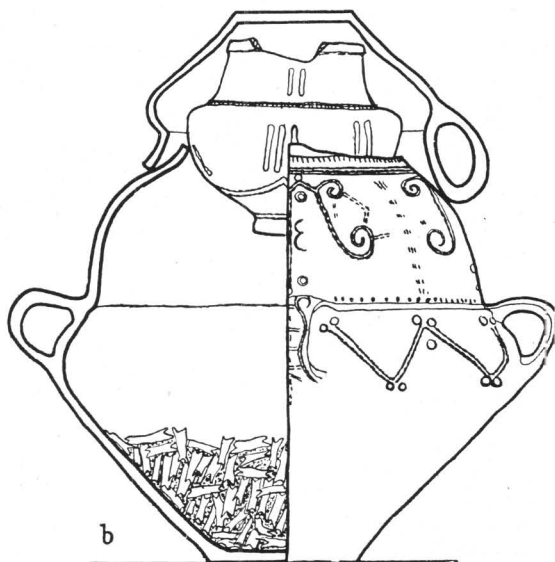

b

XVI

a

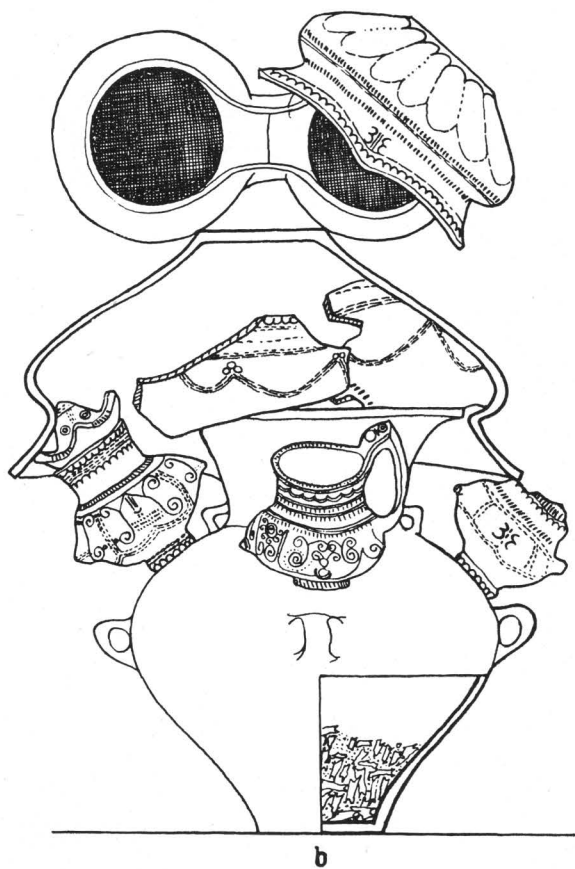
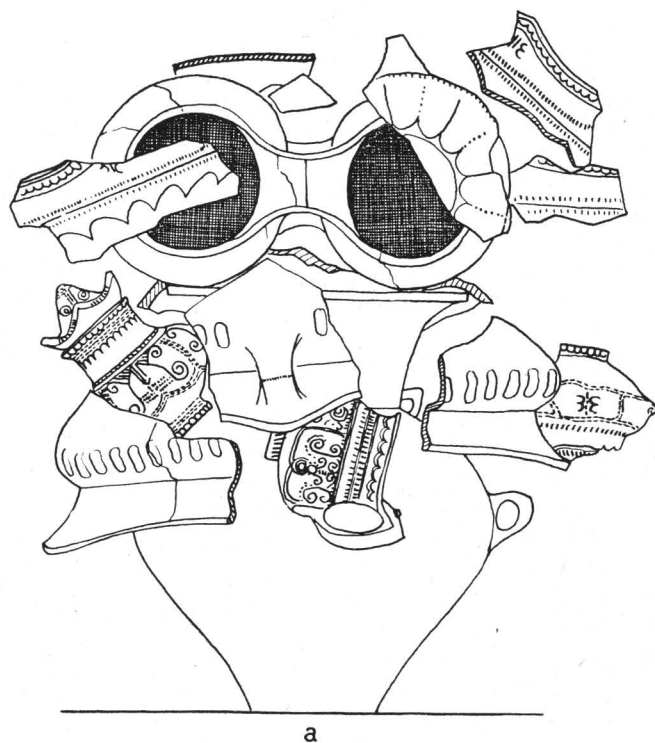
b

Pl. XV. — Sus, mormîntul XII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire.

Mijloc stînga, mormîntul XIII, văzut dinspre sud-est.

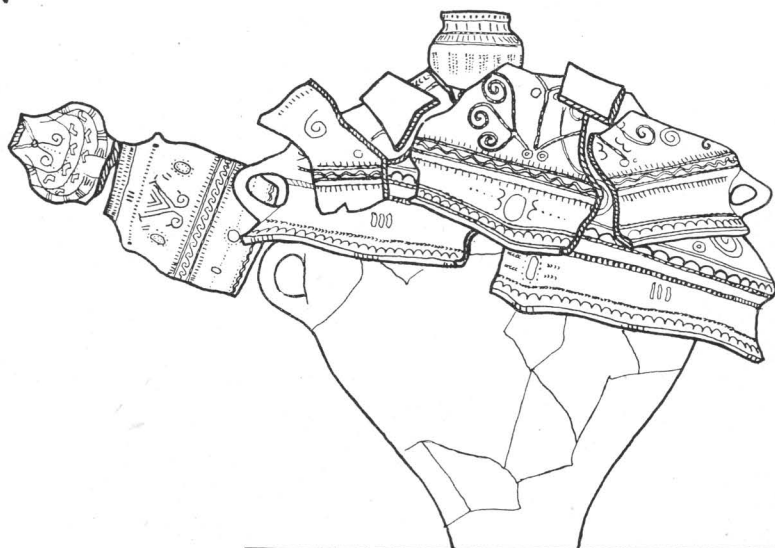
Mijloc dreapta, mormîntul XVII: a, *in situ*, văzut dinspre est-nord-est; b, în secțiune.

Jos, mormîntul XVI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire (1/6).

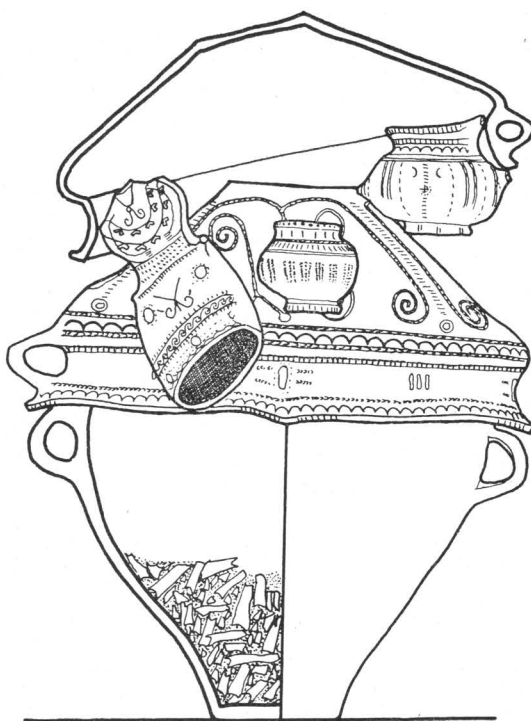

Pl. XVI. — Mormintul XIV: a, *in situ*, văzut dinspre est-sud-est; b, reconstituire (1/6).

XV

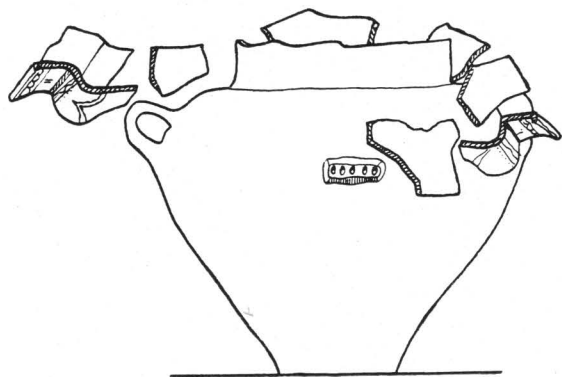
a

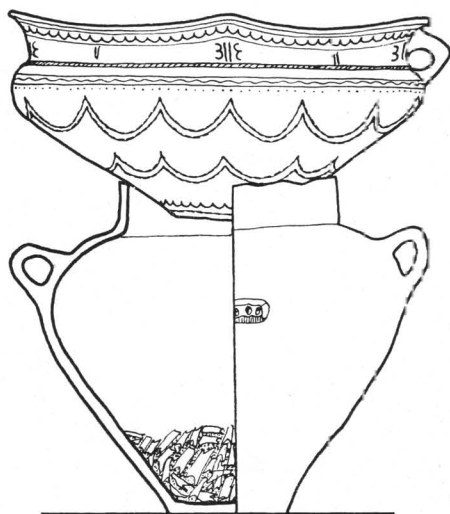
b

Pl. XVII. — Mormîntul XV: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire (1/6).

XIX

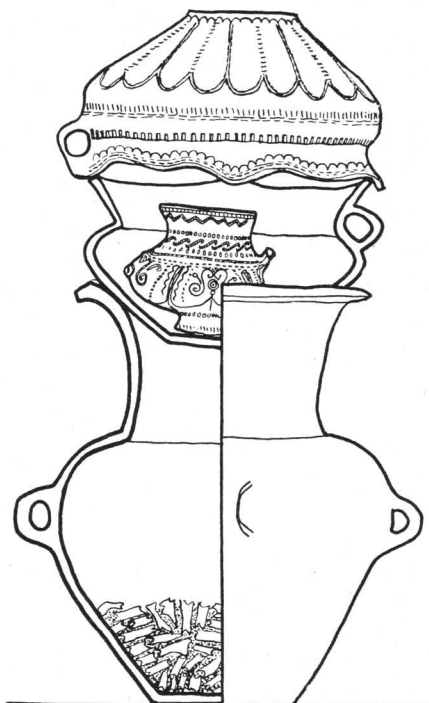

a

b

XX

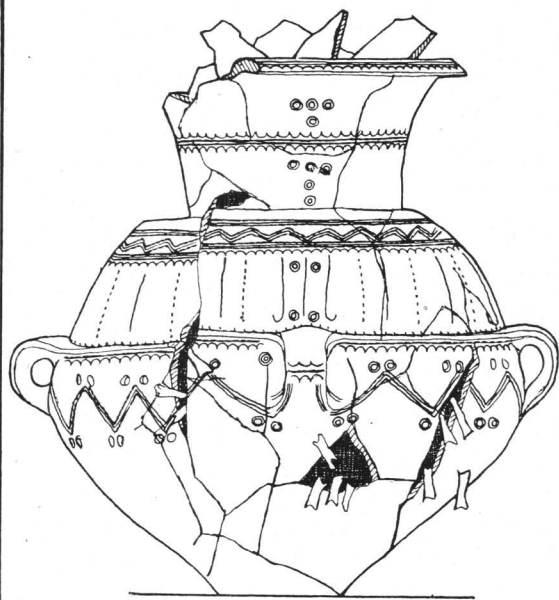

Pl. XVIII. — Sus, mormîntul XIX: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.

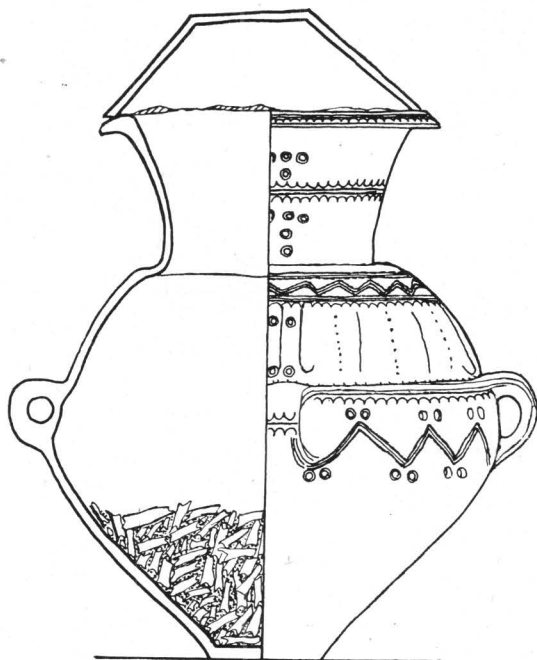
Jos, mormîntul XX (1/6).

<https://biblioteca-digitala.ro>

XXI

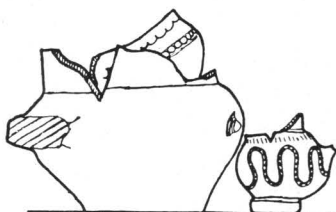

a

b

XXII

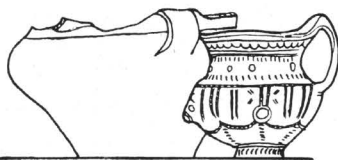
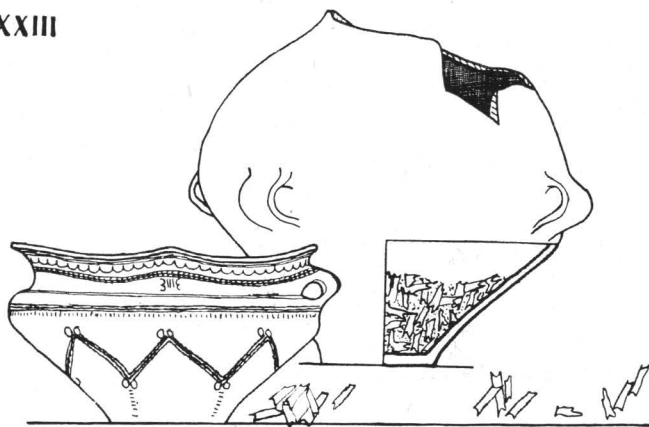

a

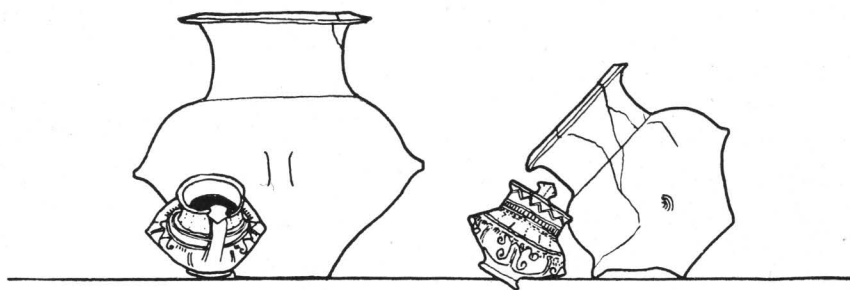
b

XXIII

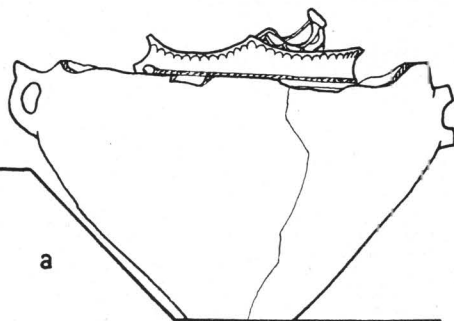
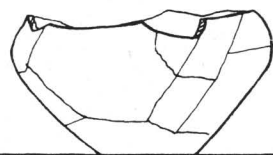
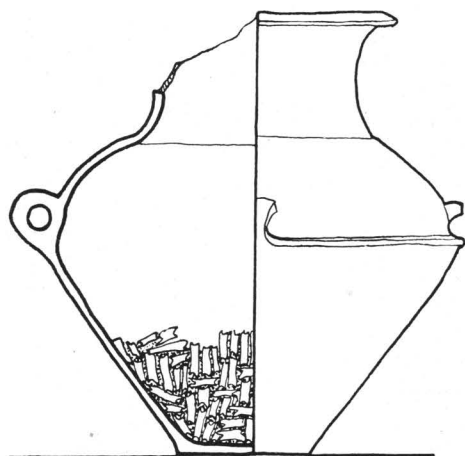

Pl. XIX. — Sus, mormîntul XXI: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.
Mijloc, mormîntul XXII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire și secțiune.
Jos, mormîntul XXIII, văzut dinspre vest (1/6).

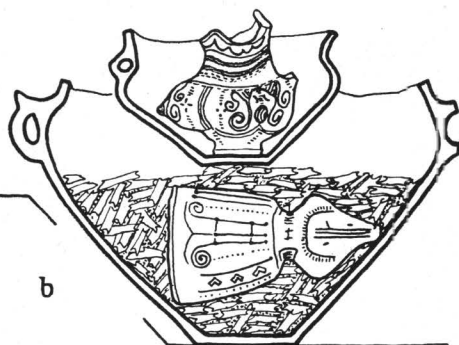
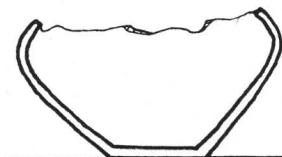
XXIV

XXV

XXVI

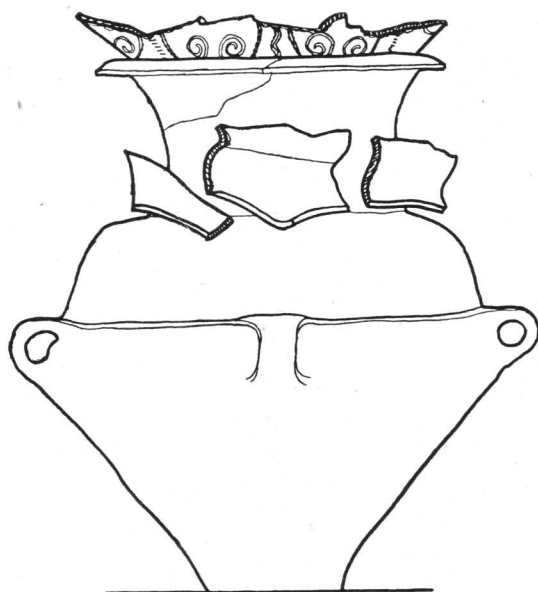
Pl. XX. — Sus, mormîntul XXIV, văzut dinspre sud-est.

Mijloc, mormîntul XXV.

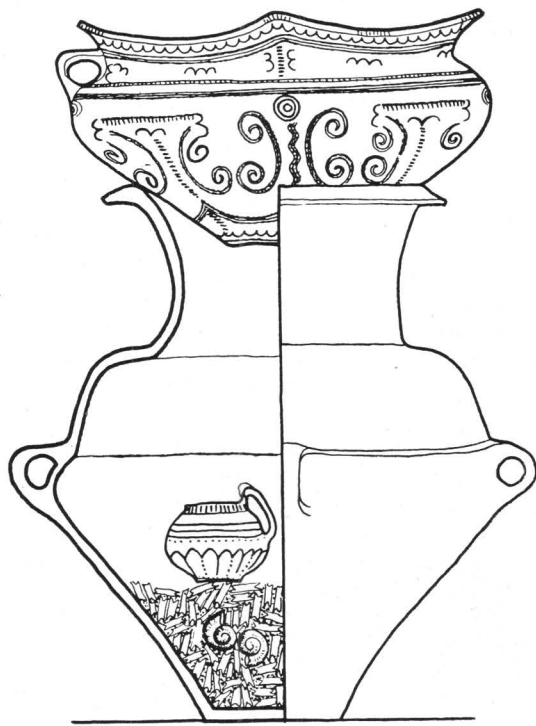
Jos, mormîntul XXVI: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, secționare (1/6).

XXVII

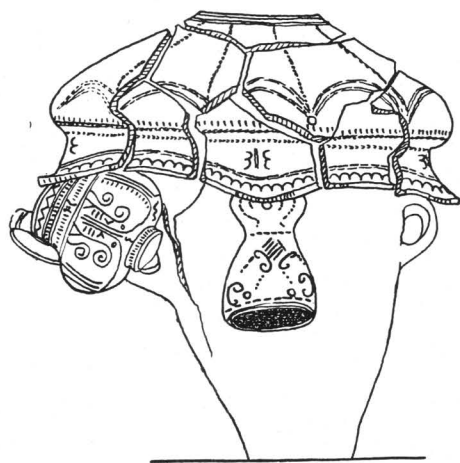

a

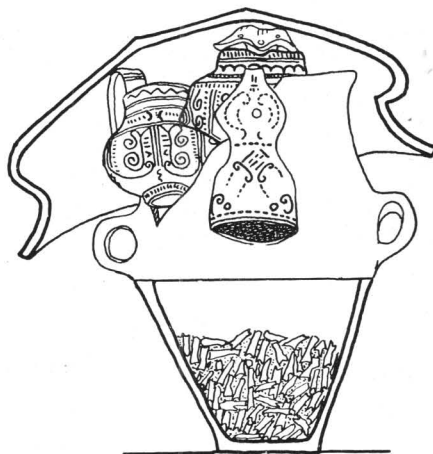

b

XXVIII

a

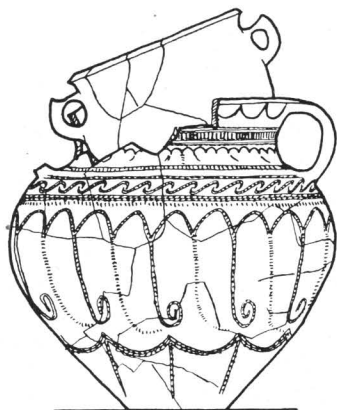

b

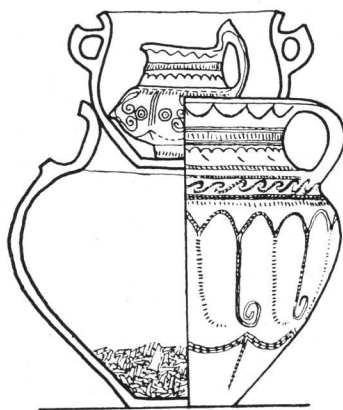
Pl. XXI. — Sus, mormîntul XXVII: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul XXVIII: a, *in situ* văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

XXIX

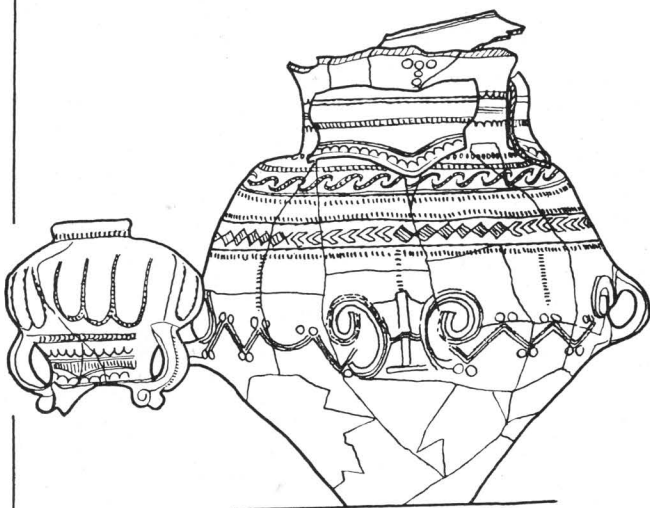

a

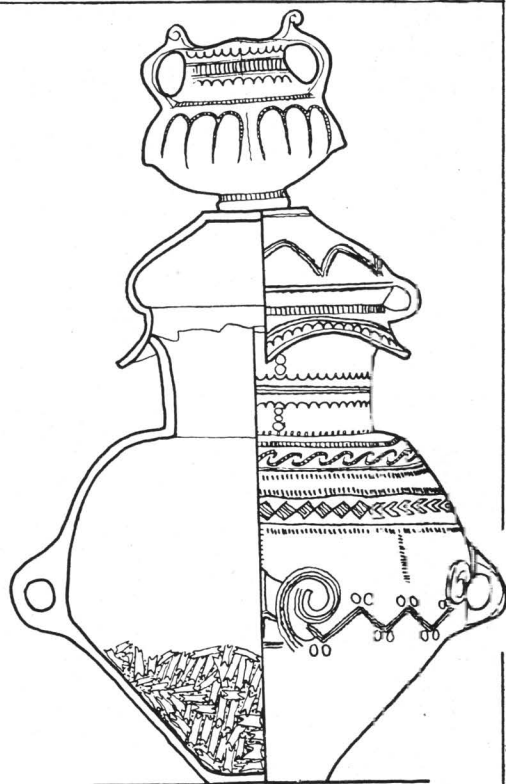

b

XXX

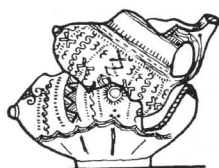

a

b

XXXIV

a

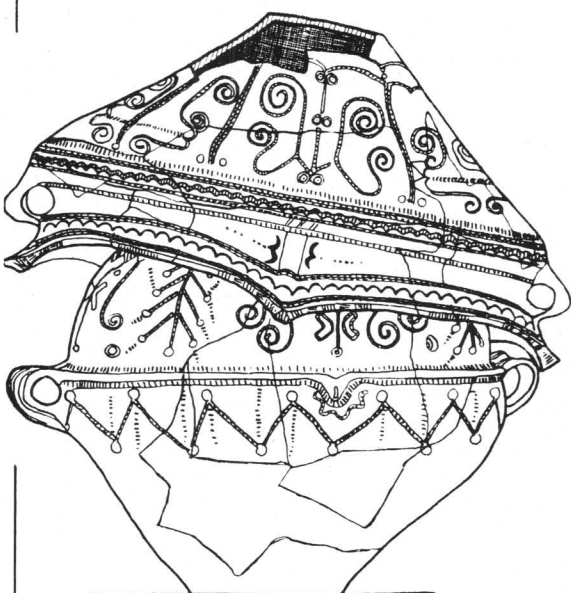

b

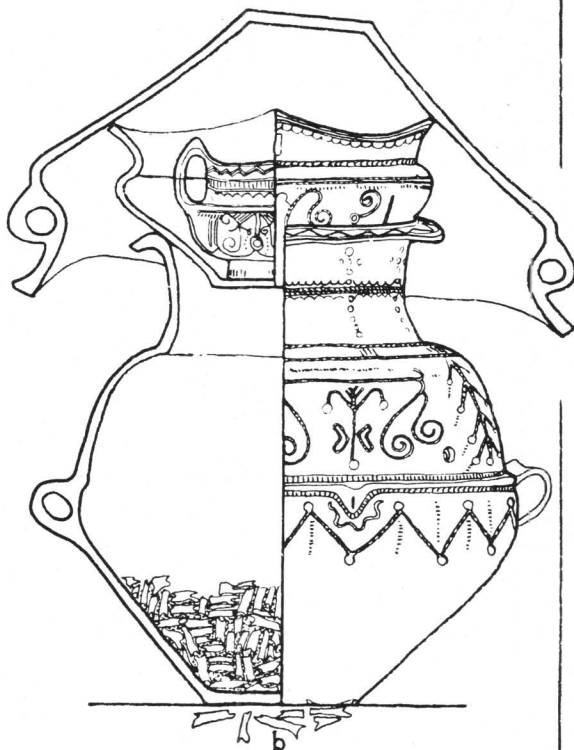
Pl. XXII. — Sus, mormîntul XXIX: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.

Mijloc, mormîntul XXX: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.

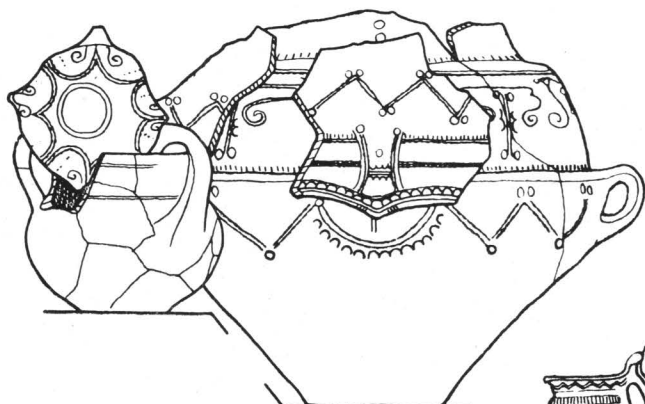
Jos, mormîntul XXXIV: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire (1/6).

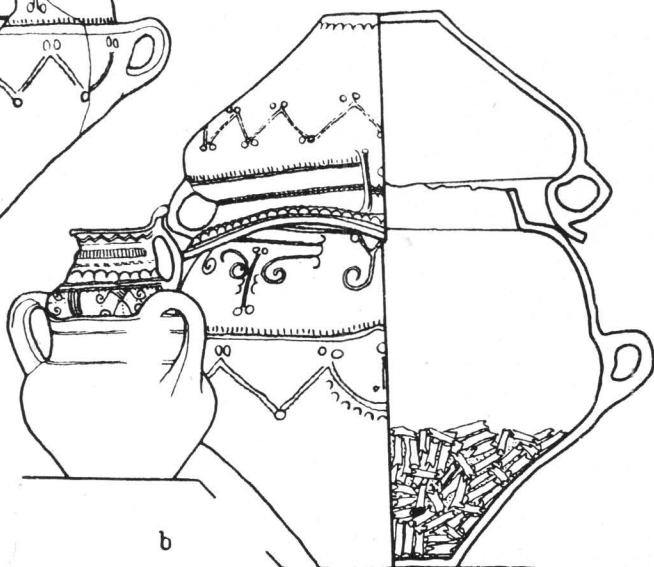
a

b

a

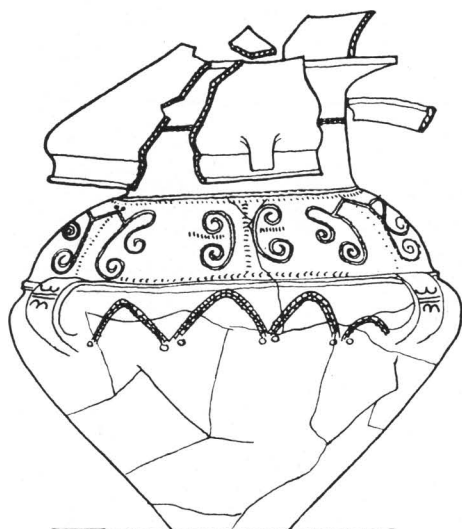

b

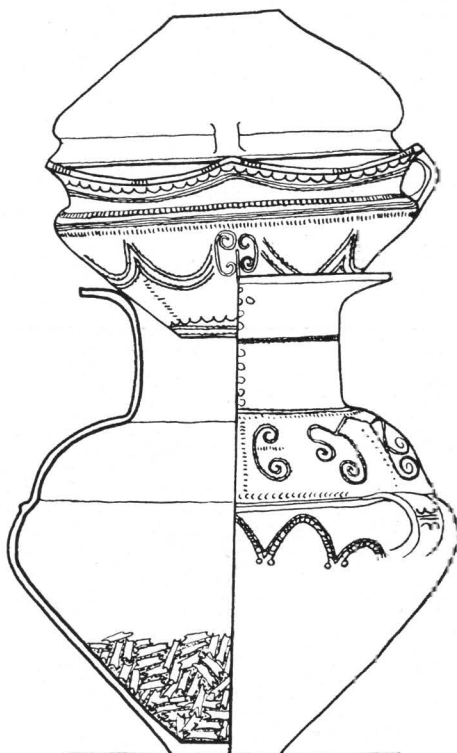
XXXII - XXXII bis

Pl. XXIII. — Sus, mormîntul XXXI: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.
Jos, mormîntul XXXII-XXXII bis; a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire (1/6).

XXXIII

a

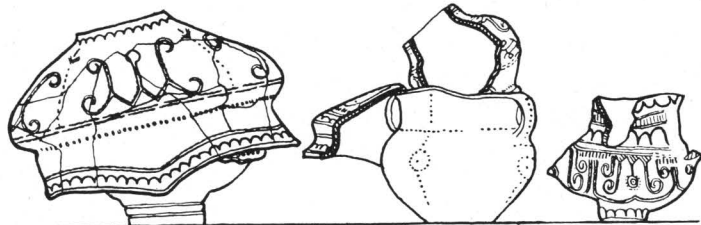

b

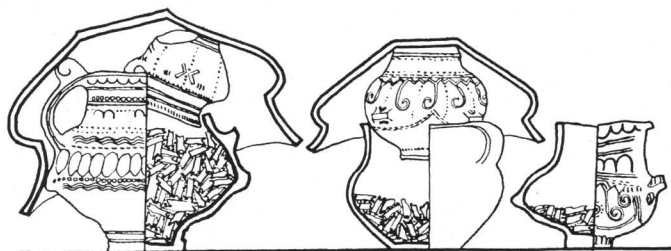
XXXVI

XXXVII

XXXVIII

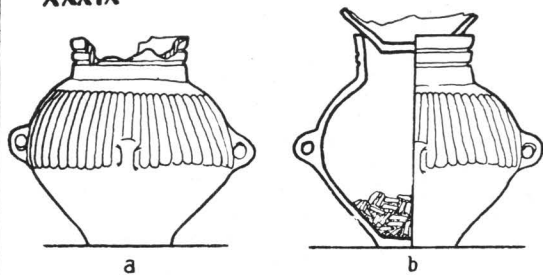
a

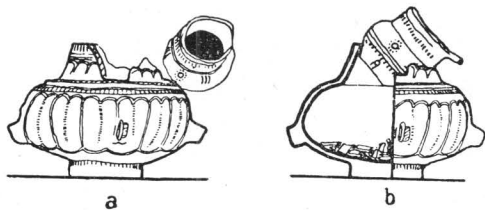
b

Pl. XXIV. — Sus, mormîntul XXXIII: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.
Jos, mormintele XXXVI, XXXVII și XXXVIII: a, *in situ*, văzute dinspre sud-est; b, reconstituire (1/6).

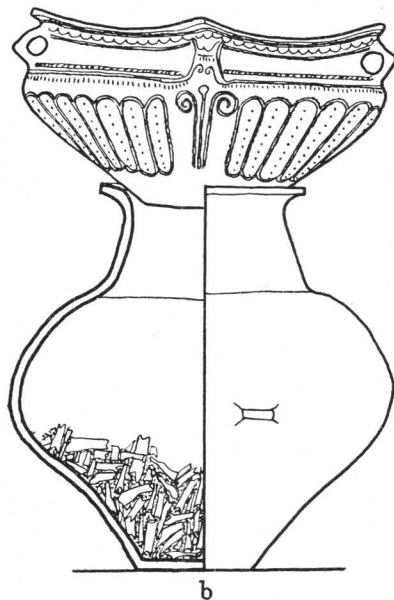
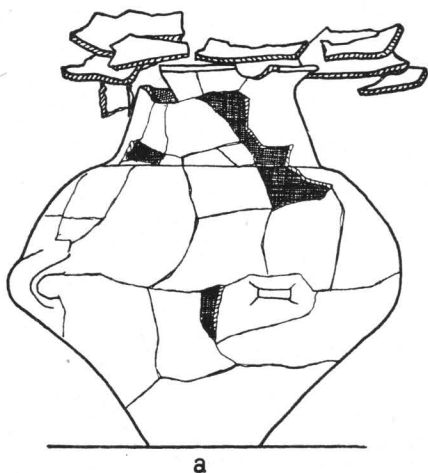
XXXIX

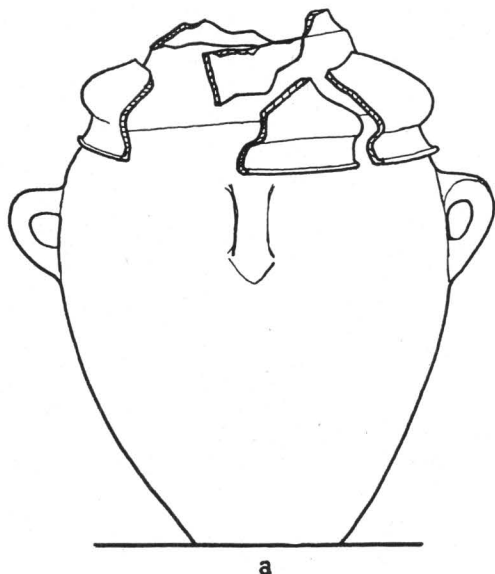
XLI

XL

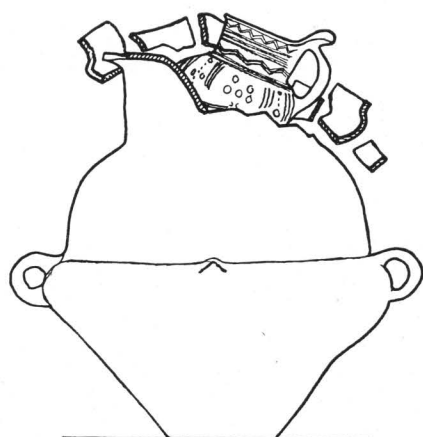

XLII

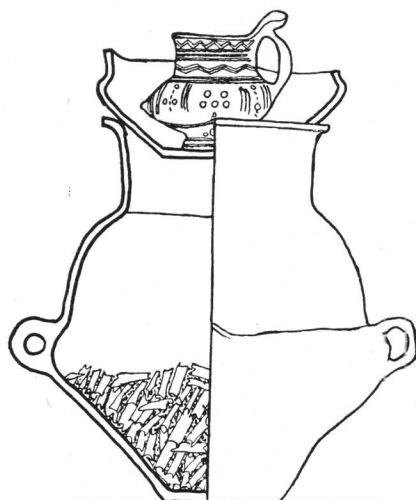

Pl. XXV. — Sus, stînga, mormîntul XXXIX: a, *in situ*; b, reconstituire.
 Sus, dreapta, mormîntul XLI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.
 Mijloc, mormîntul XL: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.
 Jos, mormîntul XLII: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

XLIII

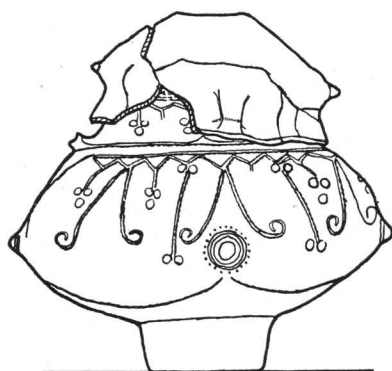

a

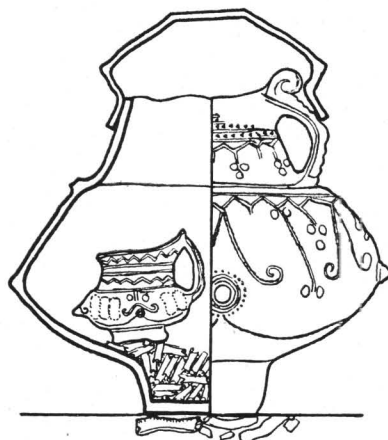

b

XLIV

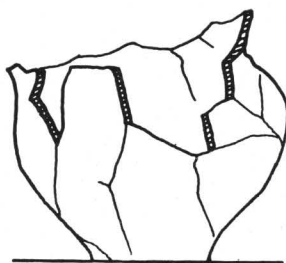

a

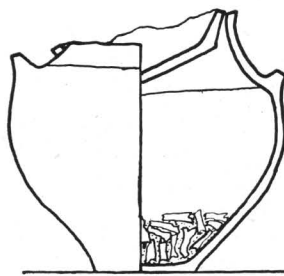

b

XLVII

a

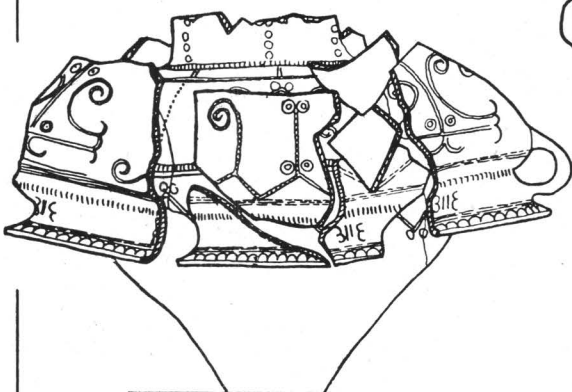
b

Pl. XXVI. — Sus, mormîntul XLIII: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.

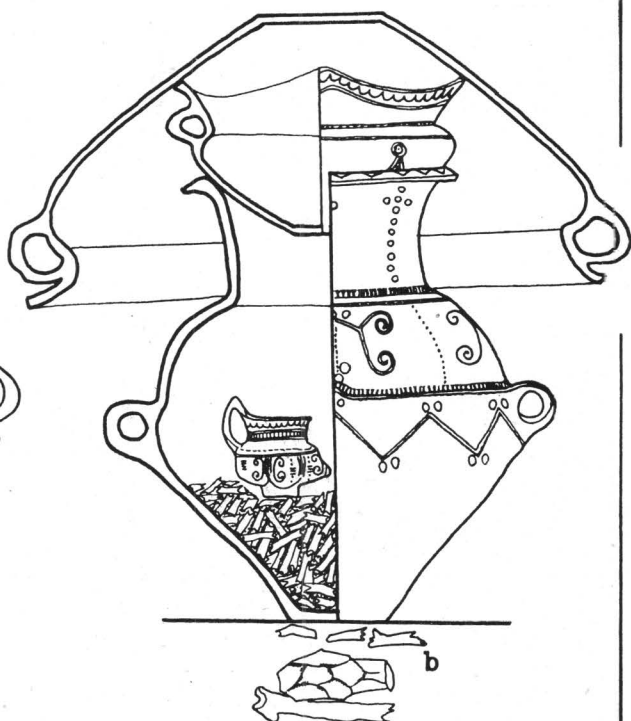
Mijloc, mormîntul XLIV: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul XLVII: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

XLV

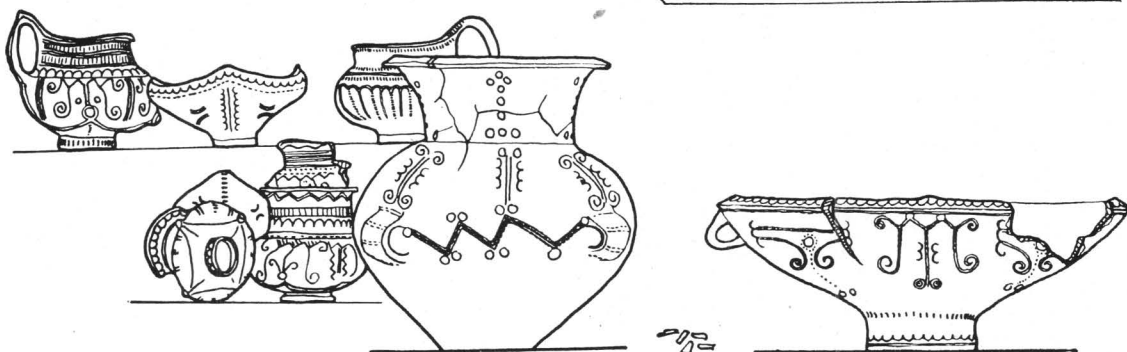
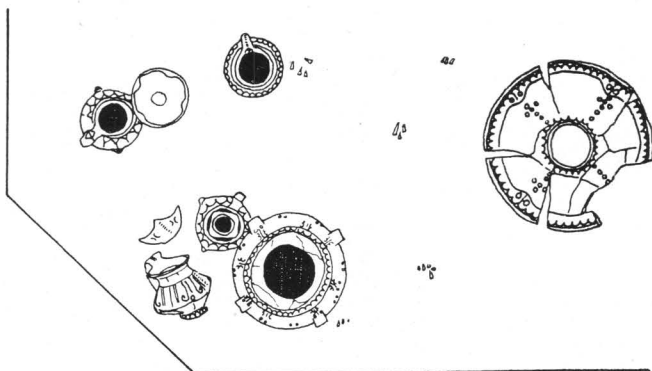

a

b

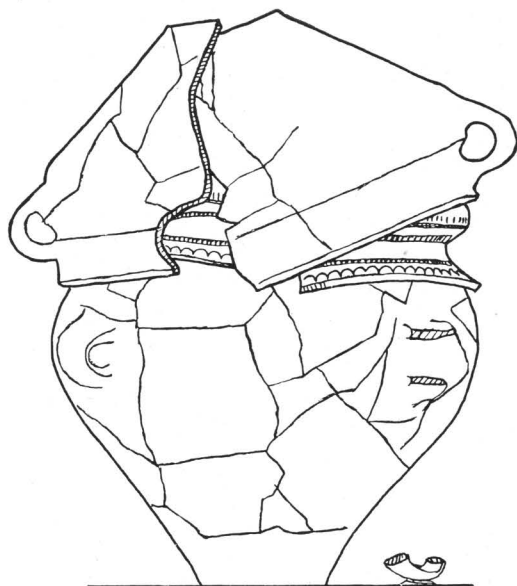
XLVI

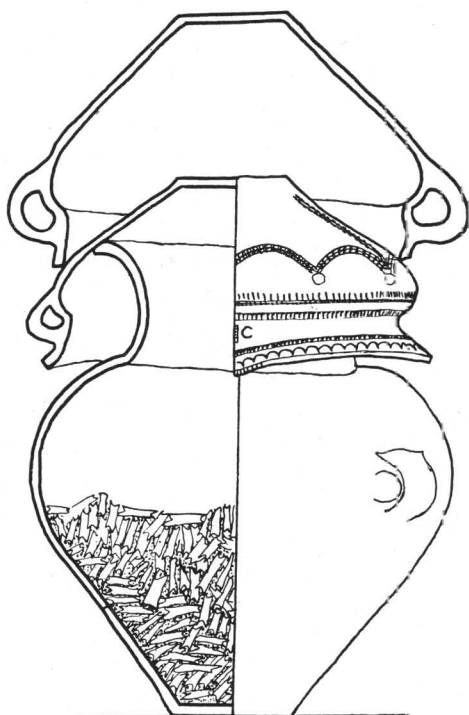
Pl. XXVII. — Sus, mormîntul XLV: a, *in situ*, văzut dinspre sud-est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul XLVI, văzut dinspre vest (1/6); la dreapta, văzut în plan (1/15).

XLVIII

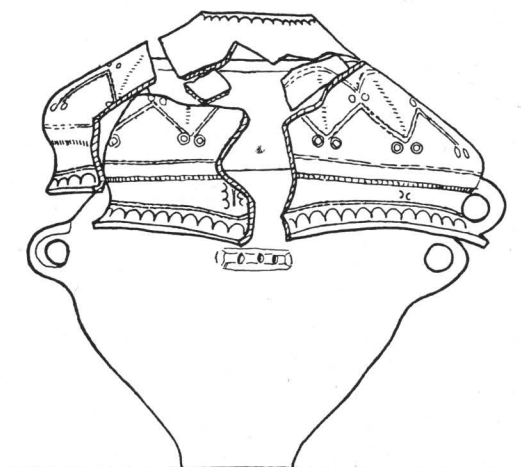

a

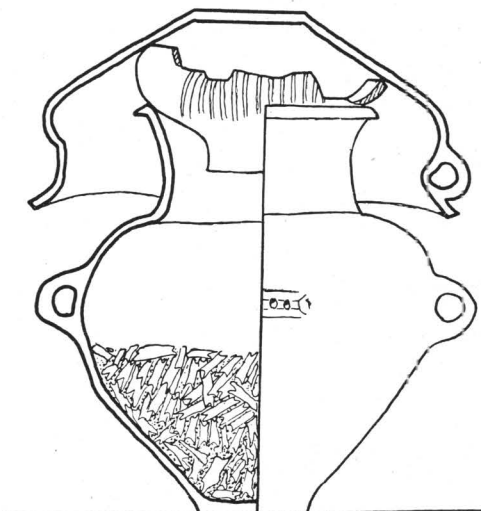

b

XLIX

a

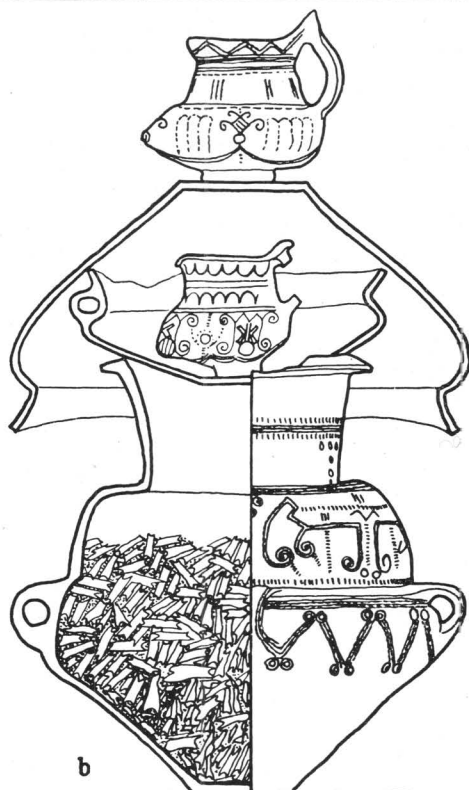
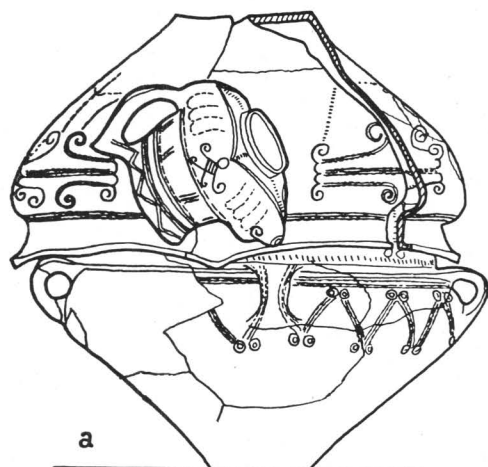

b

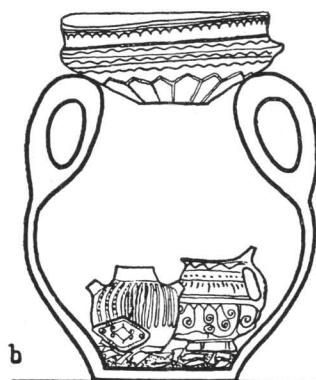
Pl. XXVIII. — Sus, mormîntul XLVIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest ; b, reconstituire.
Jos, mormîntul XLIX; a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

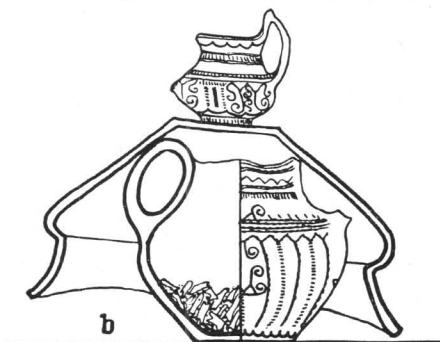
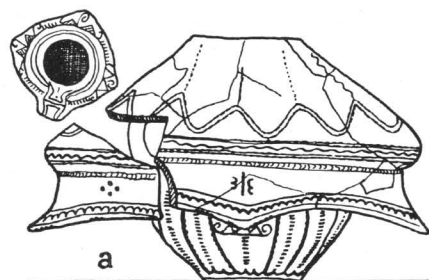
L

LII

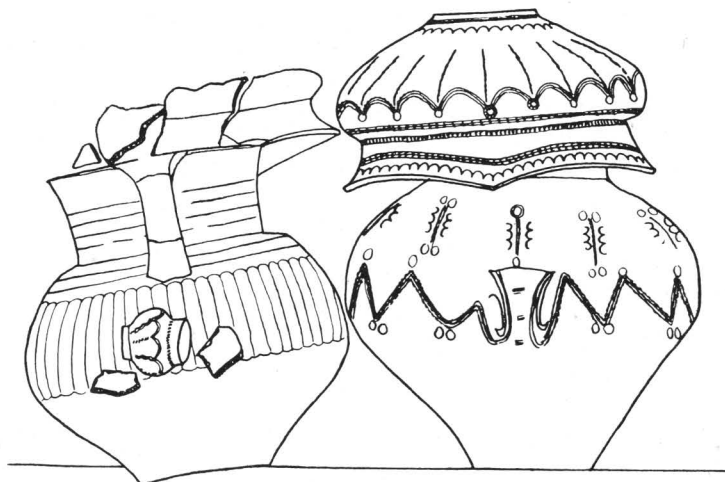
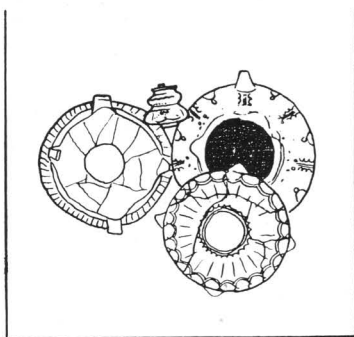
LV

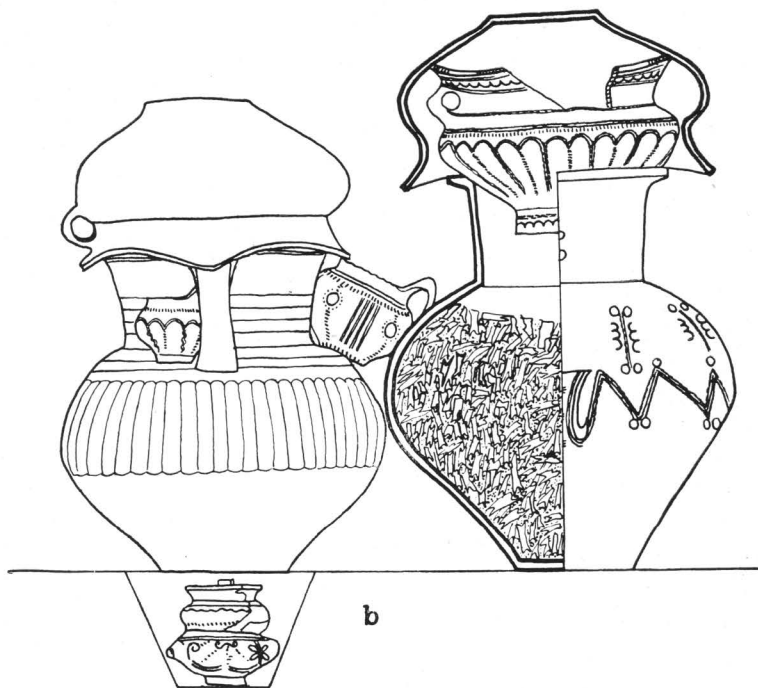
Pl. XXIX. — Sus, mormîntul L: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire.

Mijloc, mormîntul LII: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire.

Jos, mormîntul LV: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

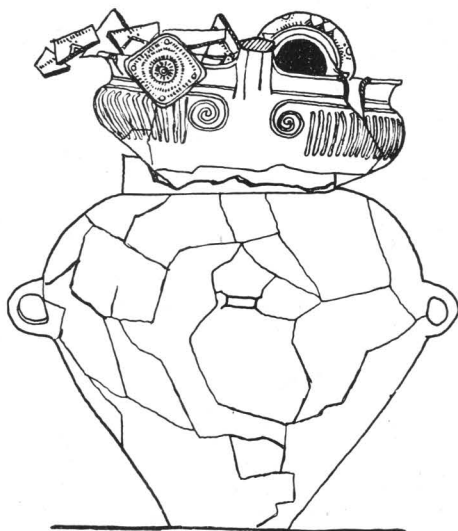

a

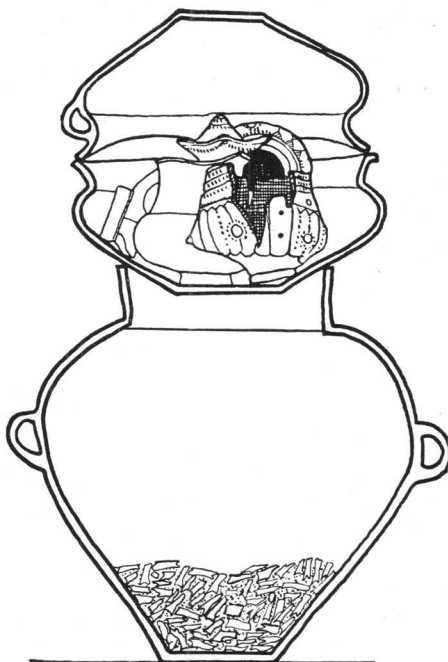

b

LIII

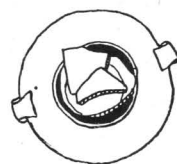
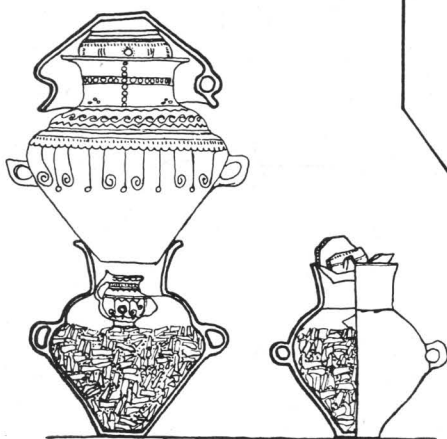

a

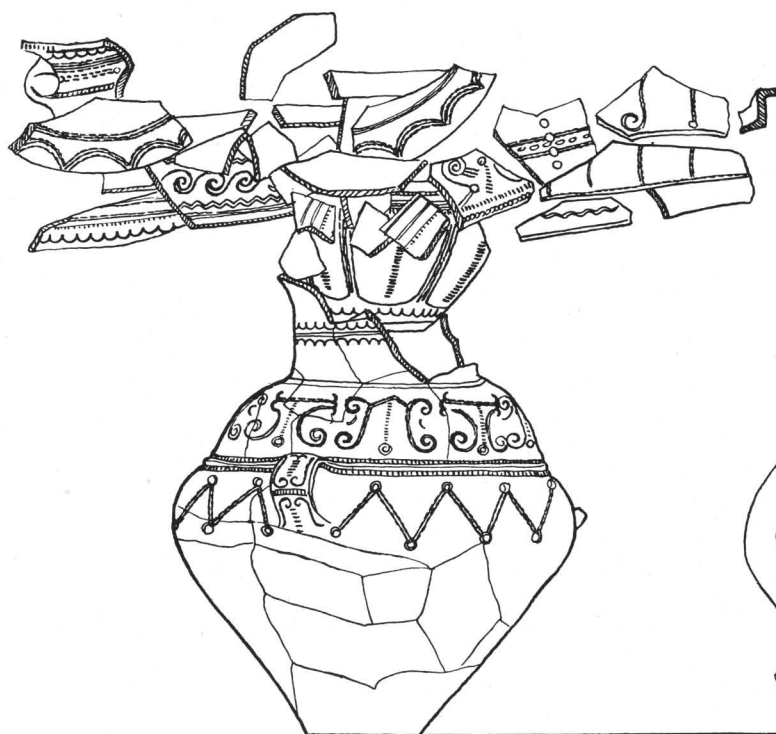

b

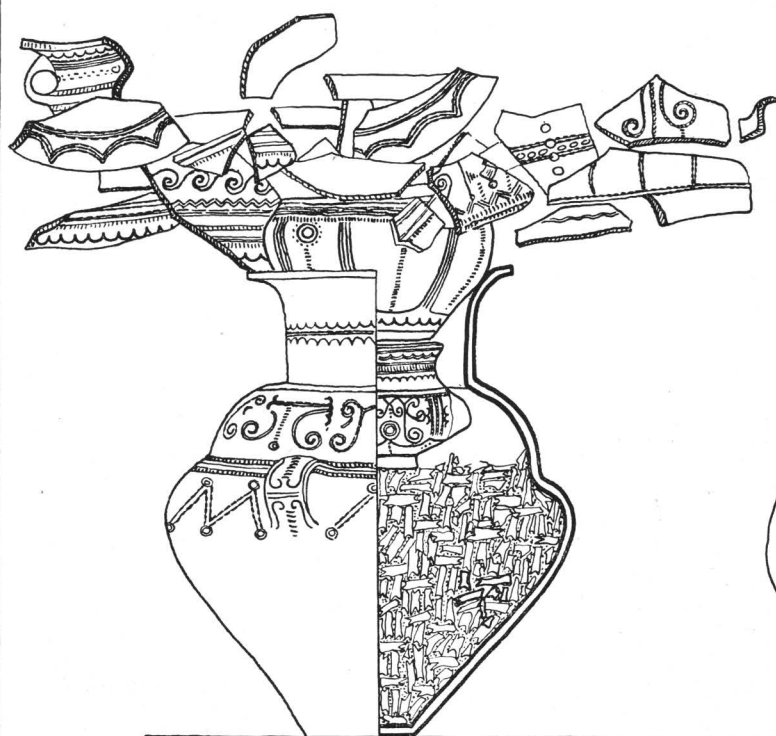
LIV

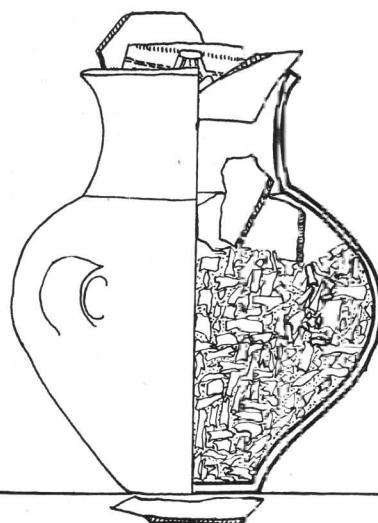
Pl. XXXI. — Sus, mormîntul LIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire (1/6).
Jos, mormîntul LIV: stînga, reconstituire ipotetică, puțin probabilă; dreapta, văzut în plan (1/15).

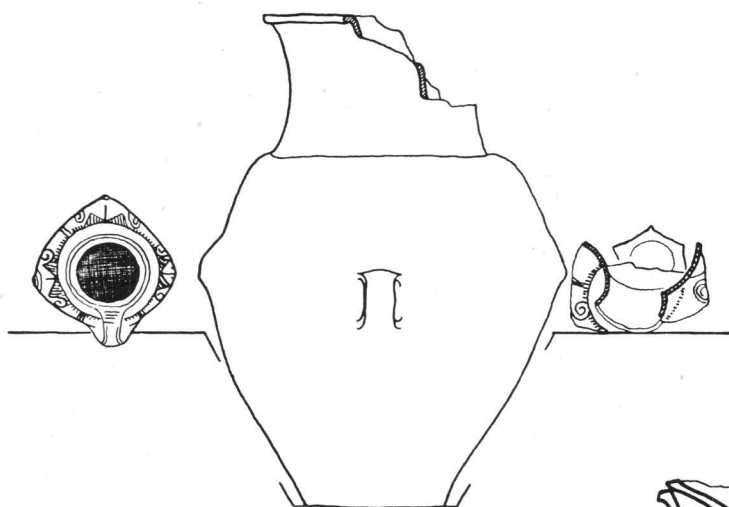

a

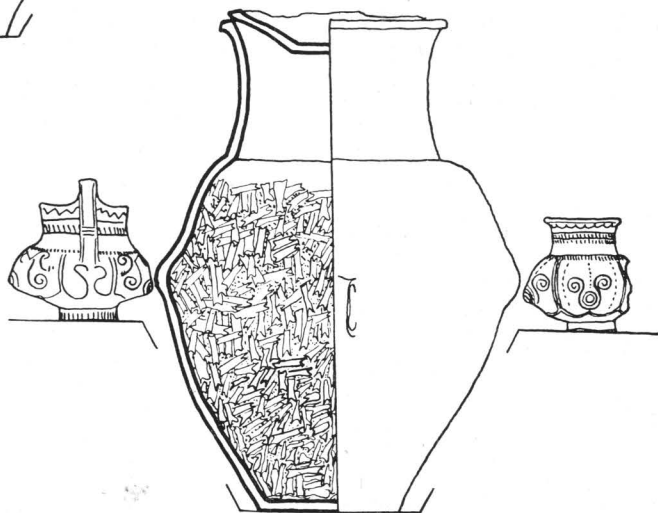

b

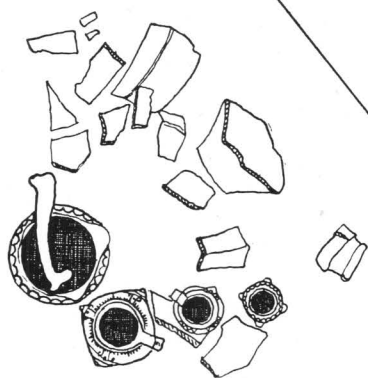

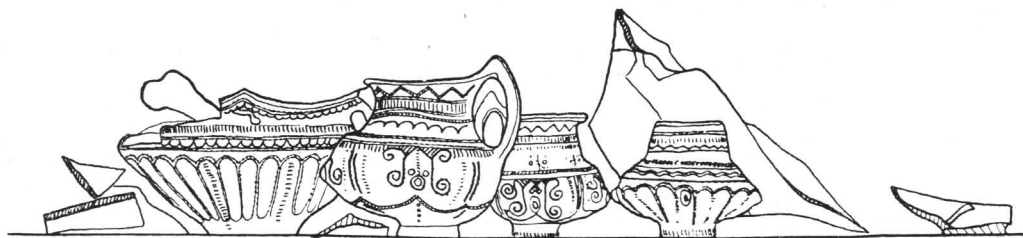
a

b

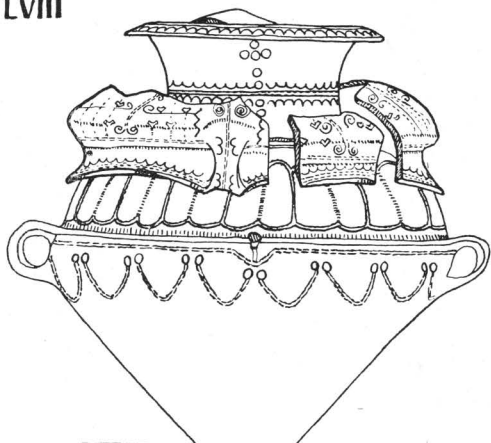
LVI

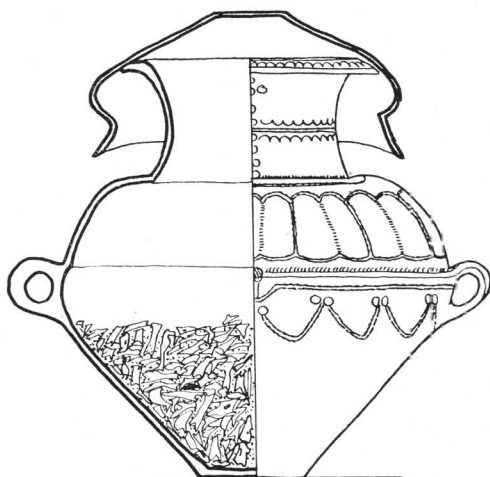
a

Pl. XXXIII. — Sus, mormîntul LVII: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LVI, văzut dinspre est-nord-est (1/6); în mijloc la stînga, văzut în plan (1/15).

LVIII

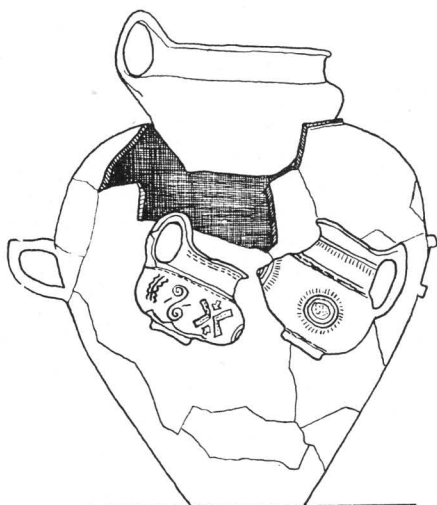

a

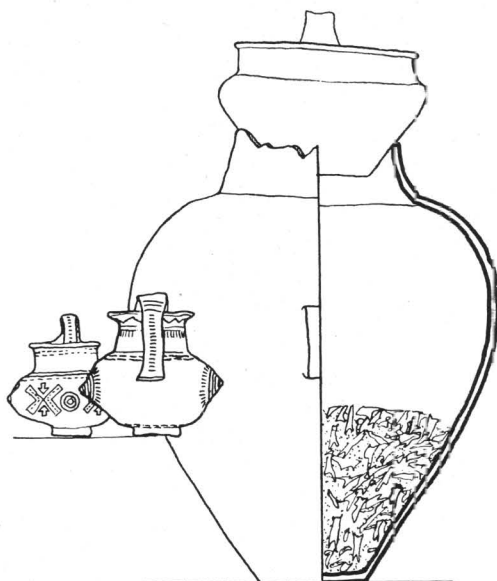

b

LIX

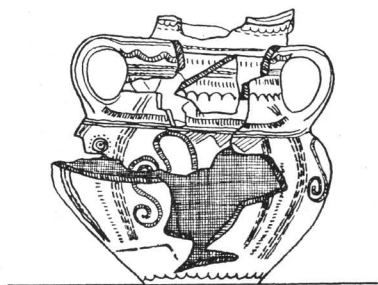

a

b

LXIII

a

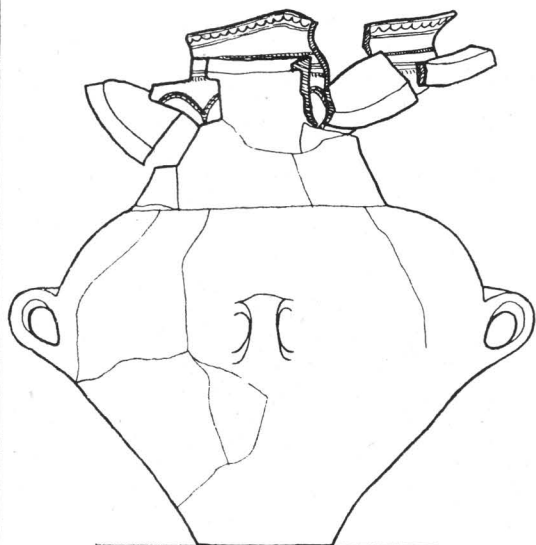
b

Pl. XXXIV. — Sus, mormîntul LVIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire.

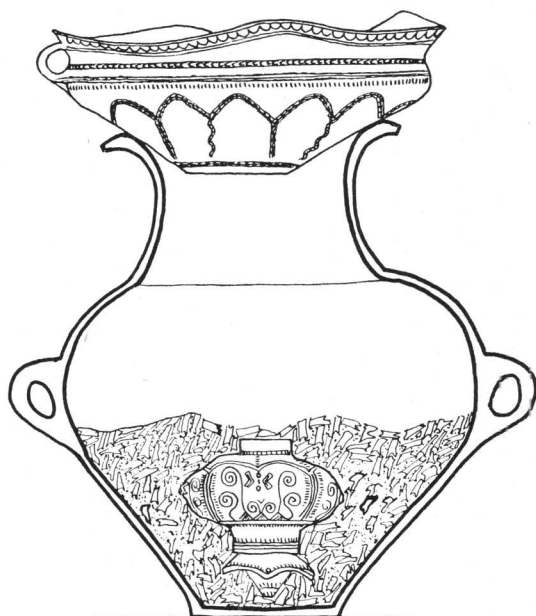
Mijloc, mormîntul LIX: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire, dinspre est.

Jos, mormîntul LXIII: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

LX

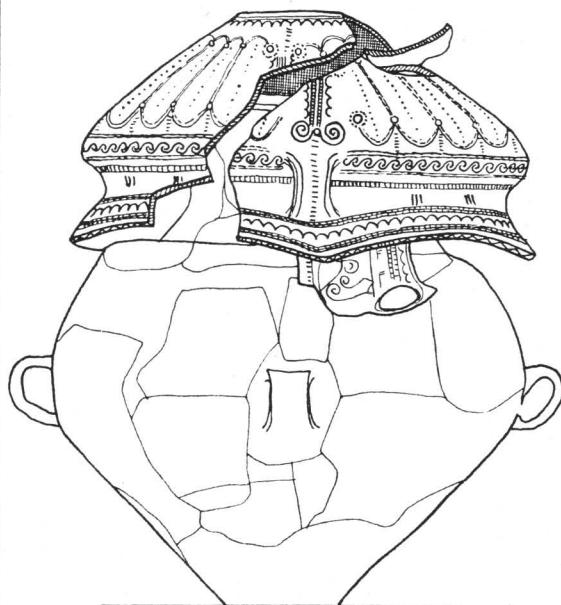

a

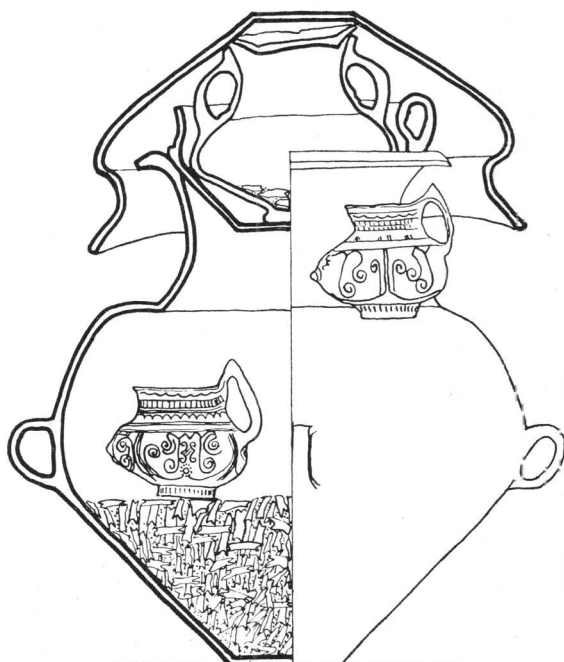

b

LXI

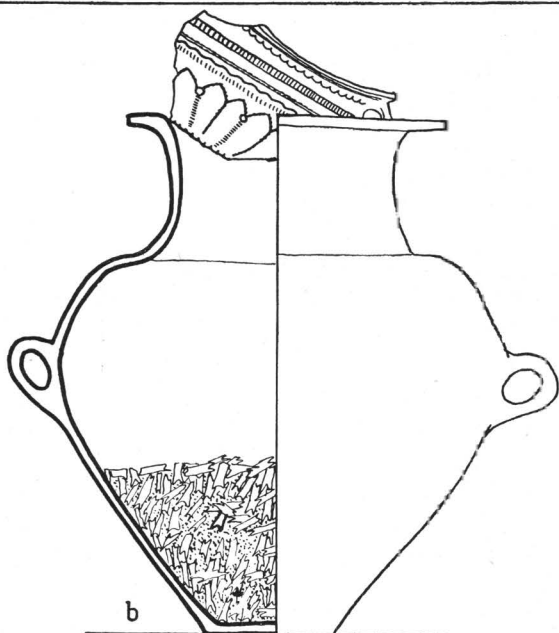
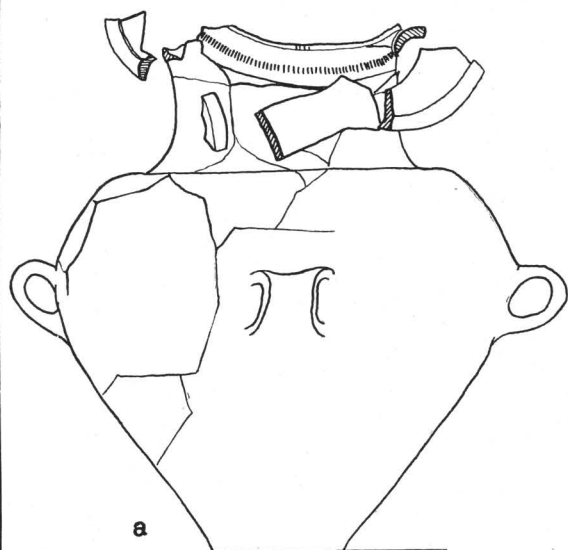
a

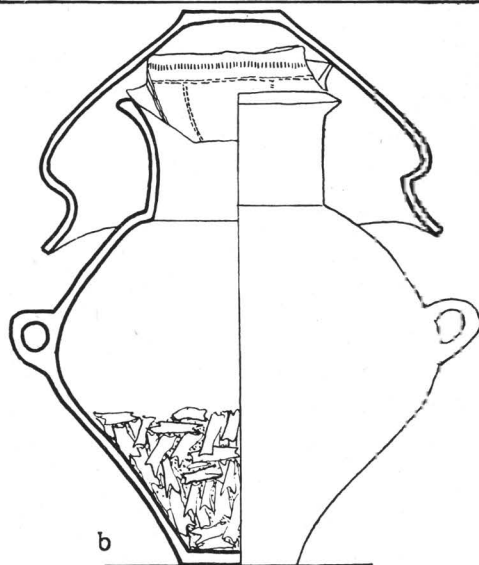
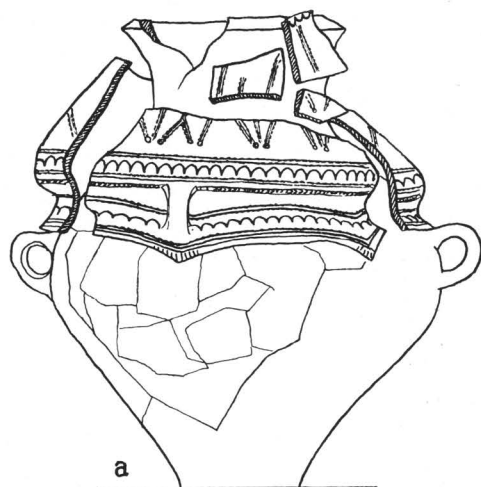
b

Pl. XXXV. — Sus, mormîntul LX: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LXI: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire (1/6).

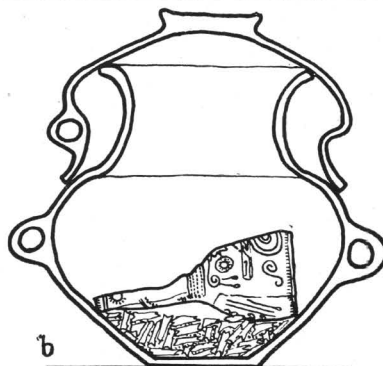
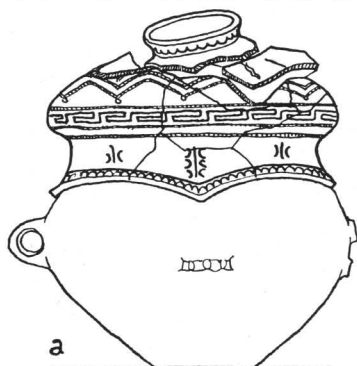
LXII

LXV

LXVI

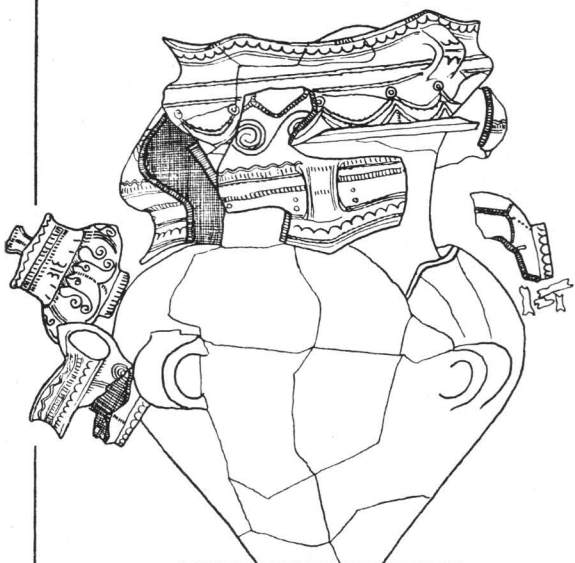
Pl. XXXVI. — Sus, mormîntul LXII: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.

Mijloc, mormîntul LXV: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.

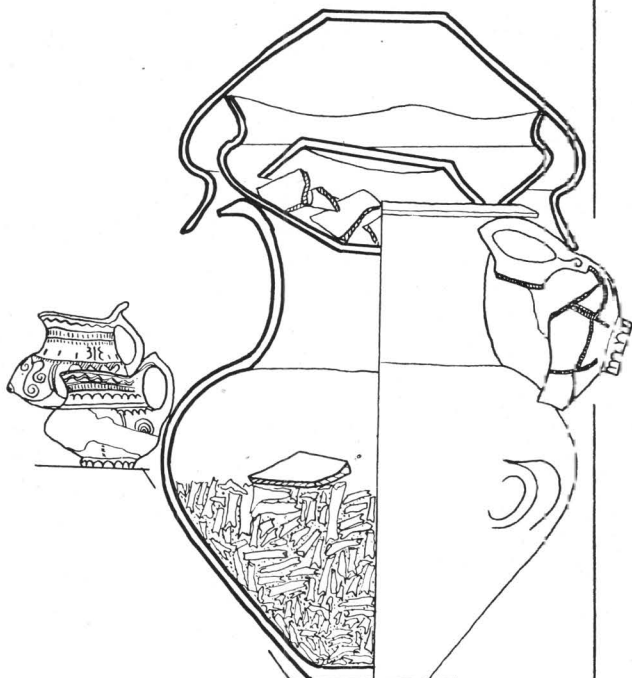
Jos, mormîntul LXVI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire (1/6).

LXVII

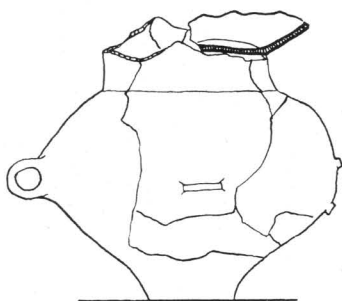

a

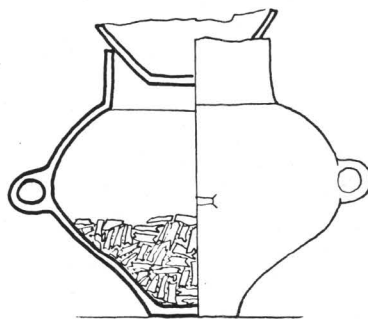

b

LXIX

a

b

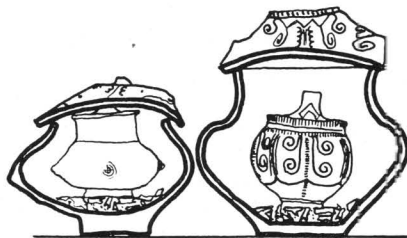
Pl. XXXVII. — Sus, mormîntul LXVII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul LXIX: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire (1/6).

LXX-LXXbis

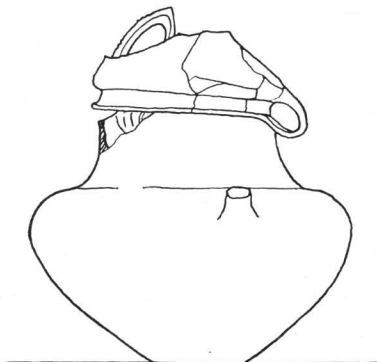

a

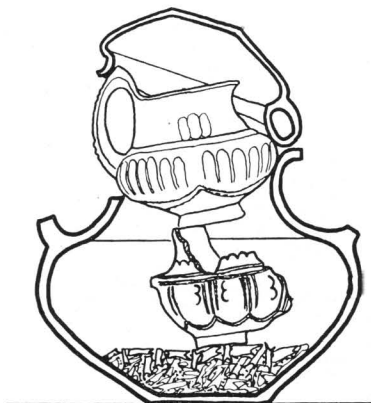

b

LXXII

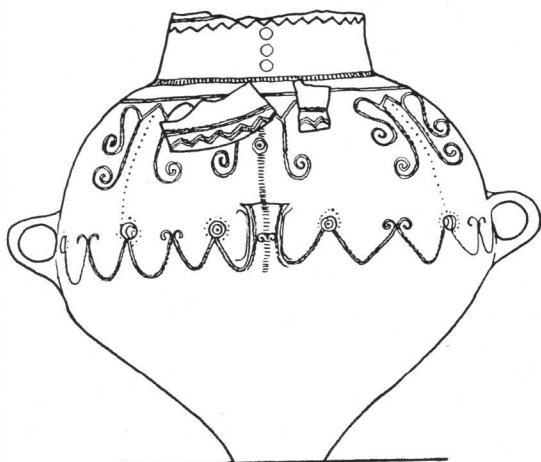

a

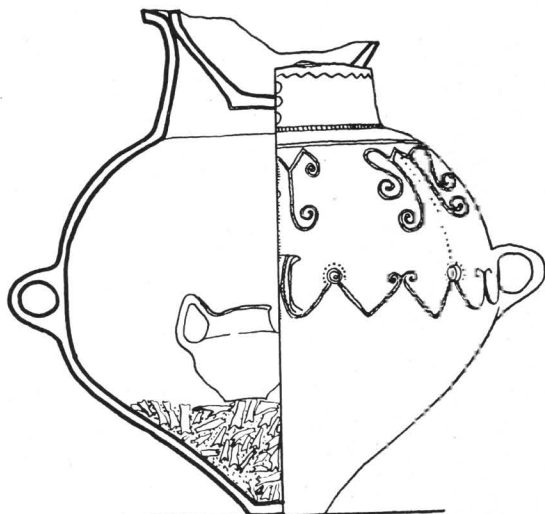

b

LXXIII

a

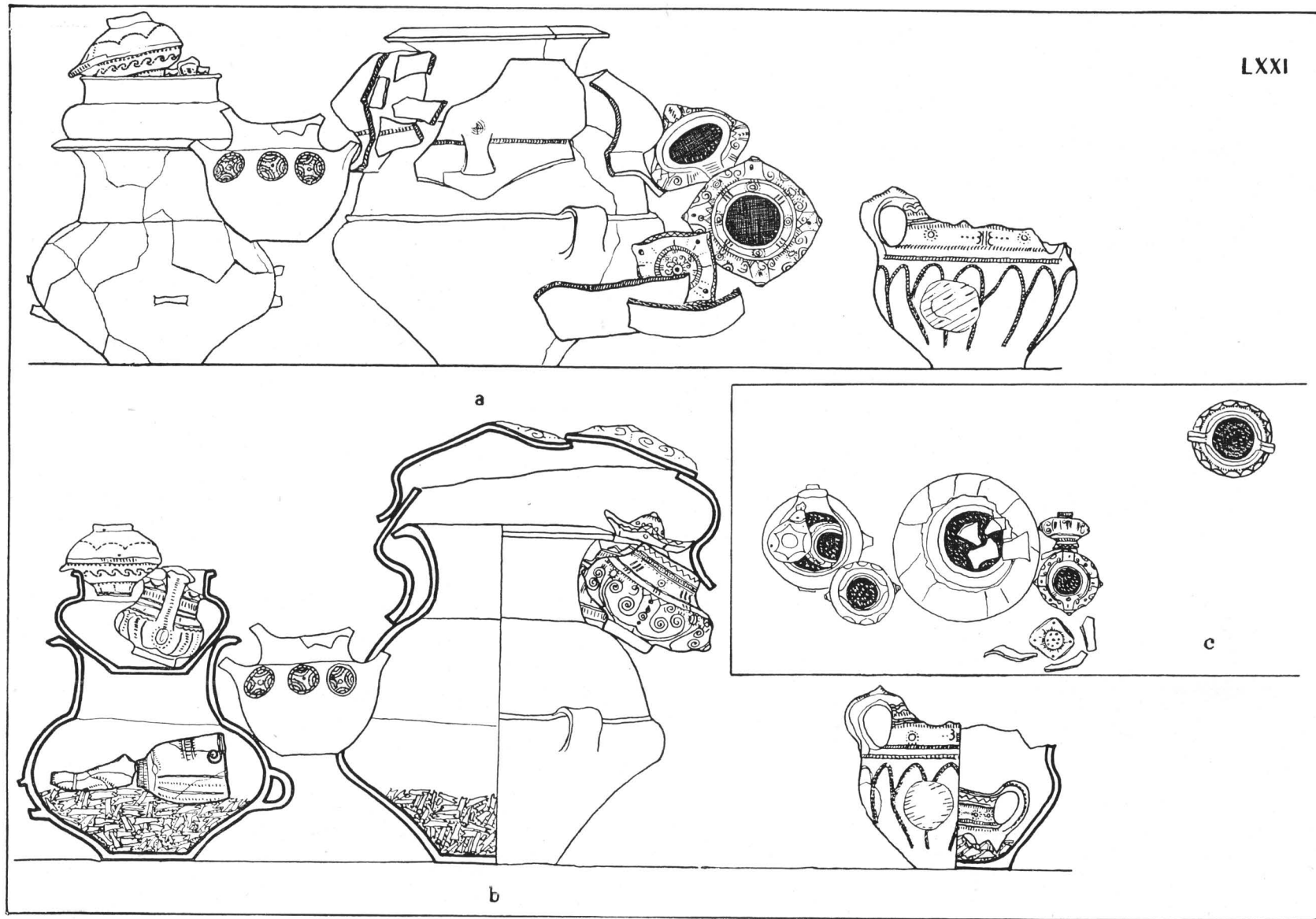

b

Pl. XXXVIII. — Sus, mormîntul LXX—LXXbis; a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.

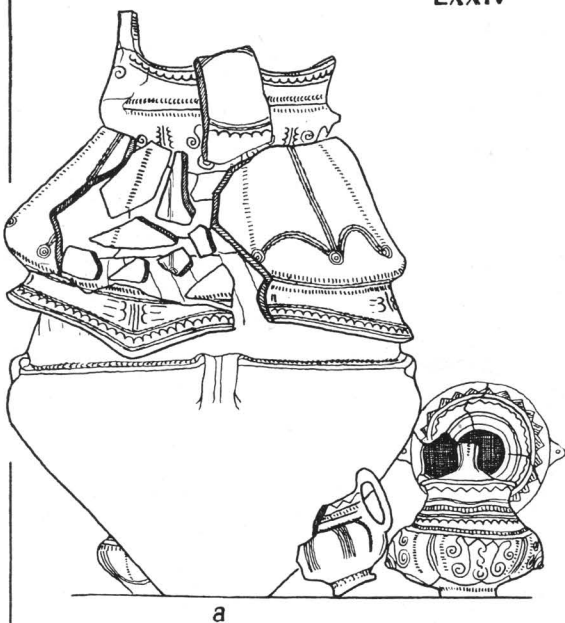
Mijloc, mormîntul LXXII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul LXXIII: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire.

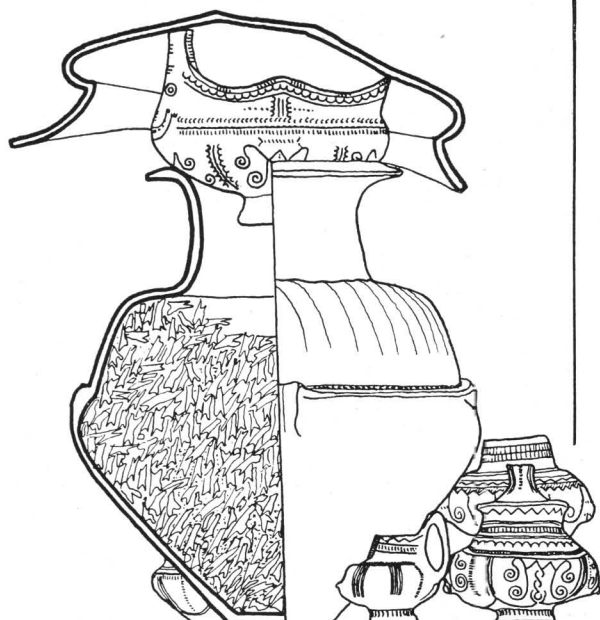

Pl. XXXIX. — Mormintul LXXI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest, b, reconstituire (1/6); c, în casetă, văzut în plan (1/15).

LXXIV

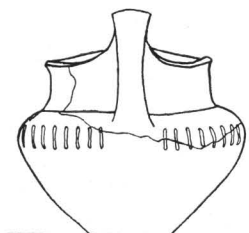

a

b

LXXV

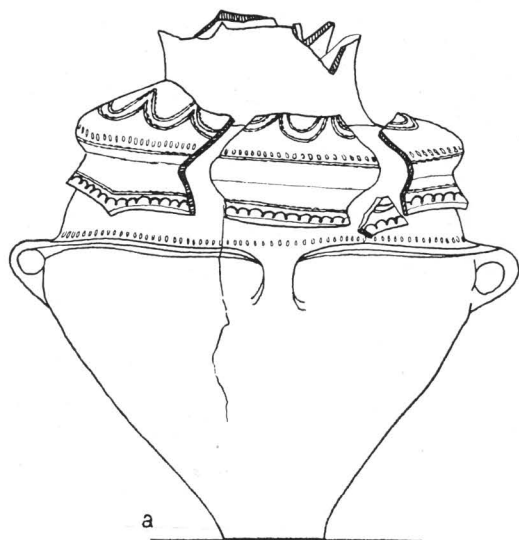

a

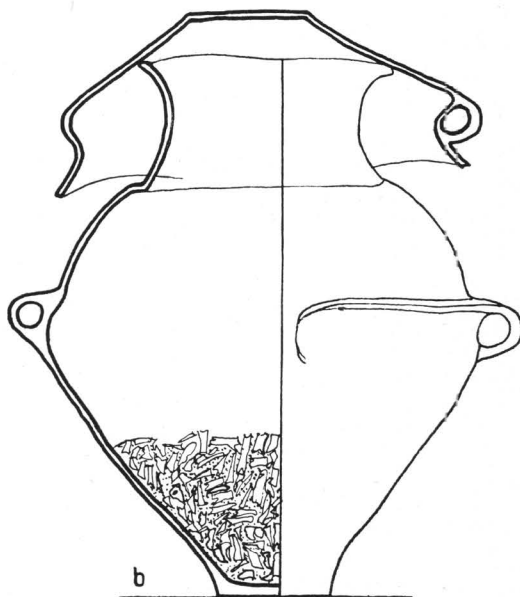

b

LXXVI

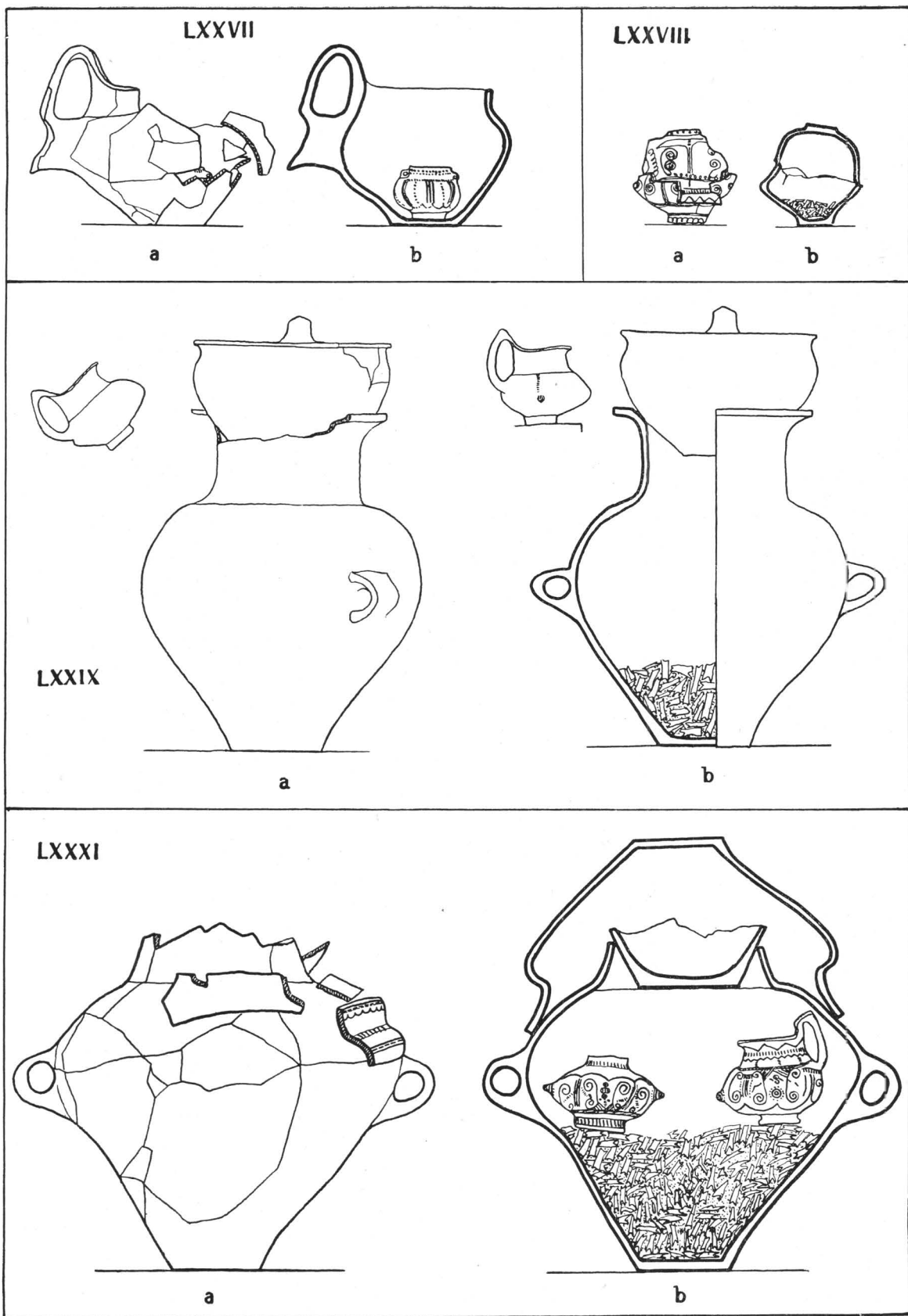

a

b

Pl. XL. — Sus, mormîntul LXXIV: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire.
Mijloc, mormîntul LXXV: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, secționat, dinspre est.
Jos, mormîntul LXXVI: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

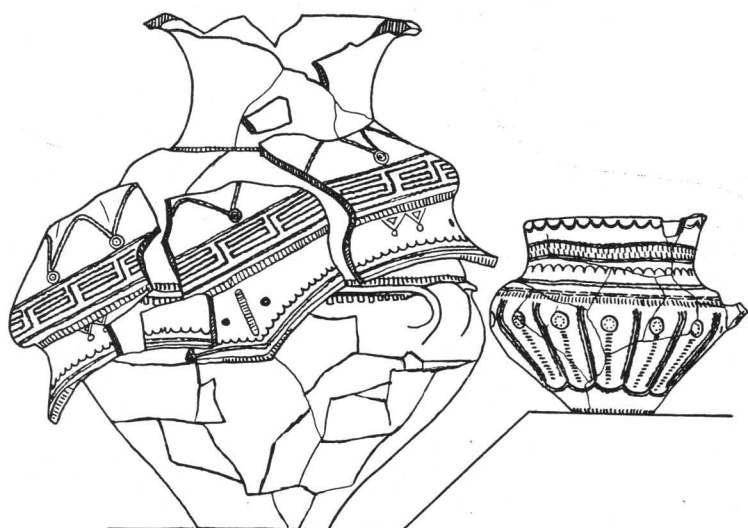
Pl. XLI. — Sus, stînga, mormîntul LXXVII: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.

Sus, dreapta, mormîntul LXXVIII: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.

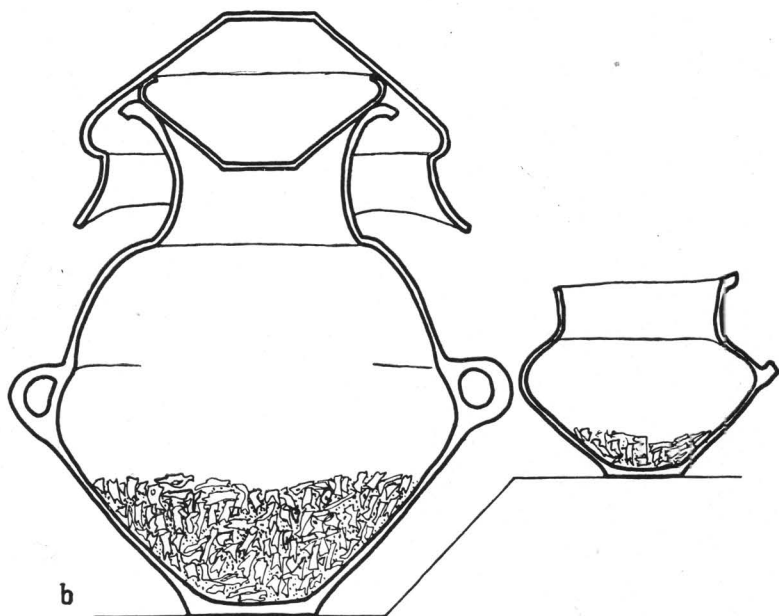
Mijloc, mormîntul LXXIX: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul LXXXI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire (1/6).

LXXX

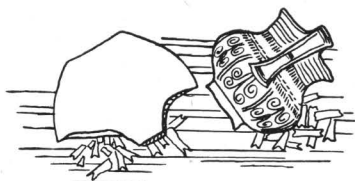

a

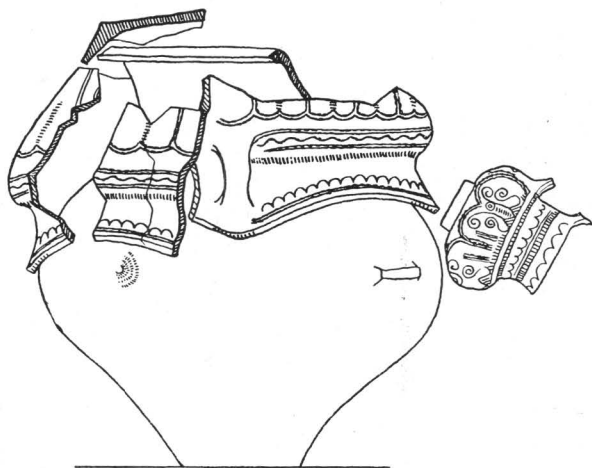
b

LXXXIV

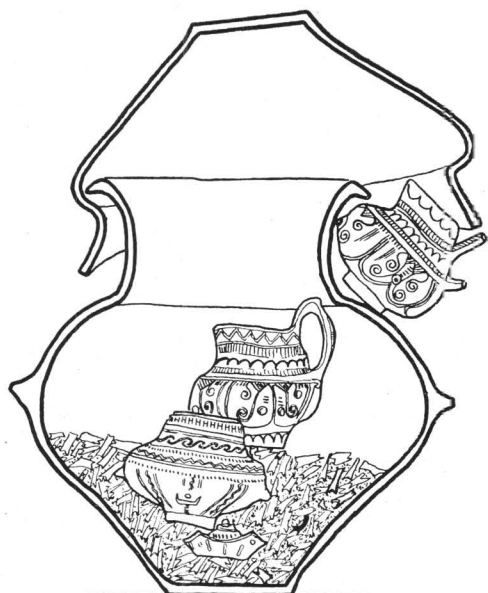

Pl. XLII. — Sus, mormîntul LXXX: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LXXXIV, văzut dinspre nord-est (1/6).

LXXXII

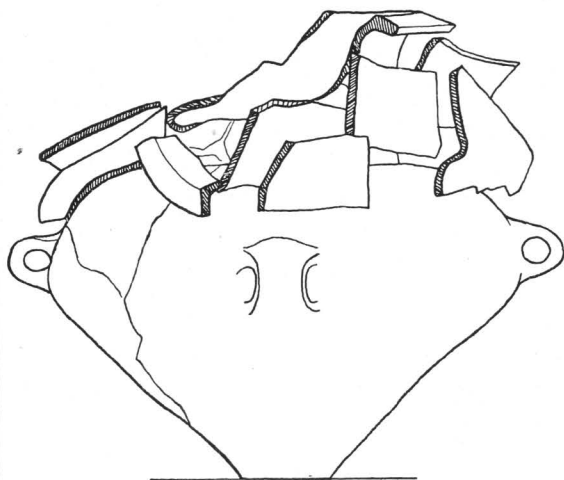

a

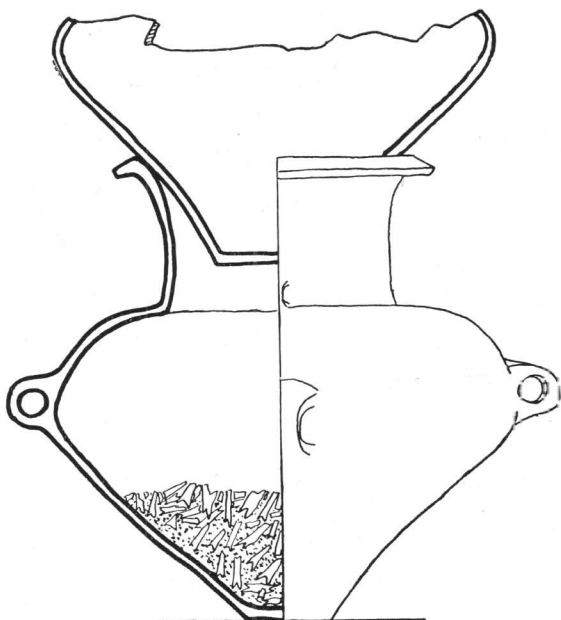

b

LXXXIII

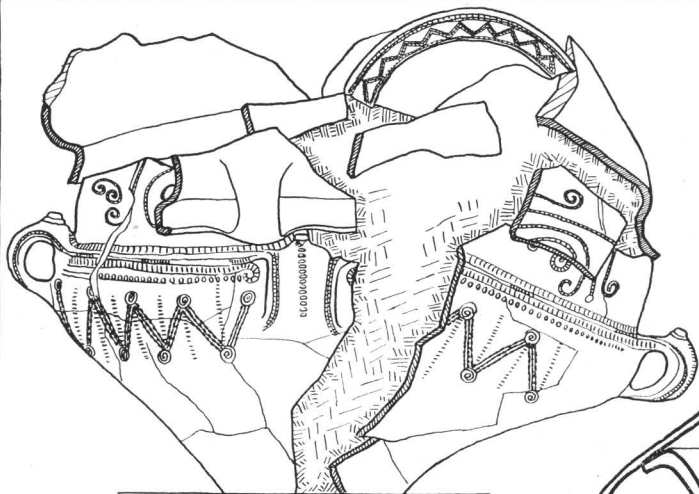

a

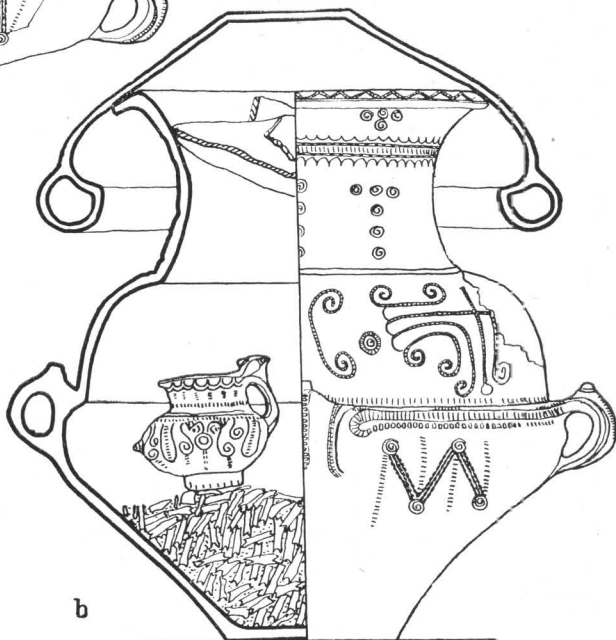
b

Pl. XLIII. — Sus, mormîntul LXXXII: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LXXXIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-est; b, reconstituire (1/6).

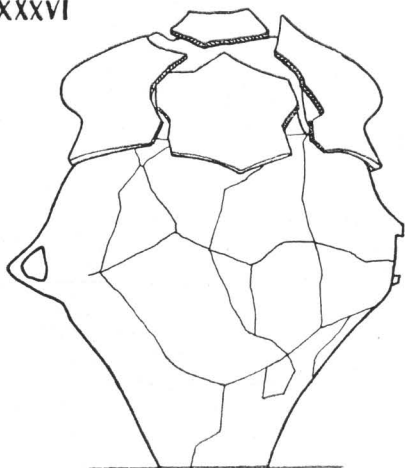
a

LXXXV

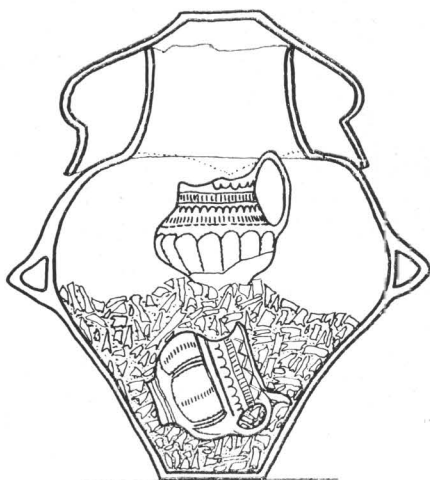

b

LXXXVI

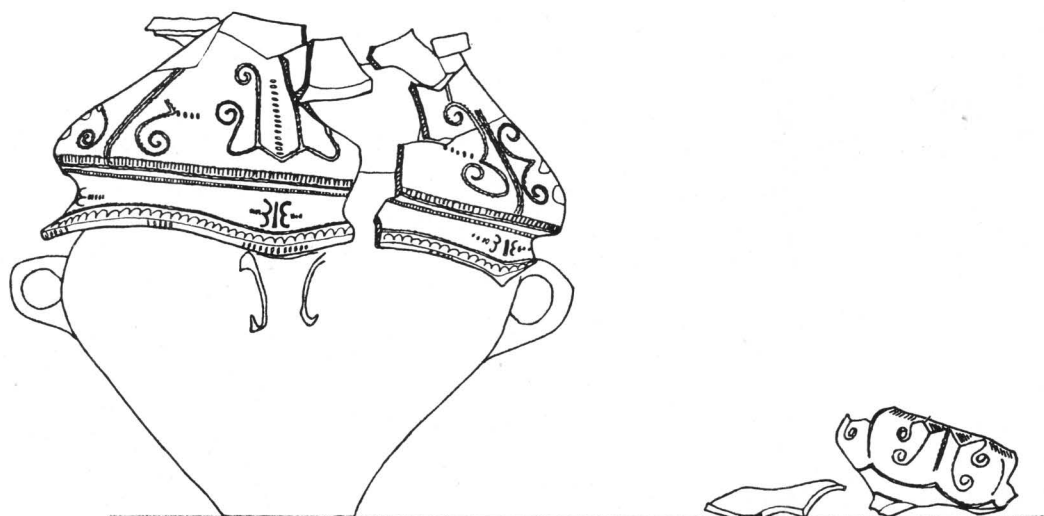
a

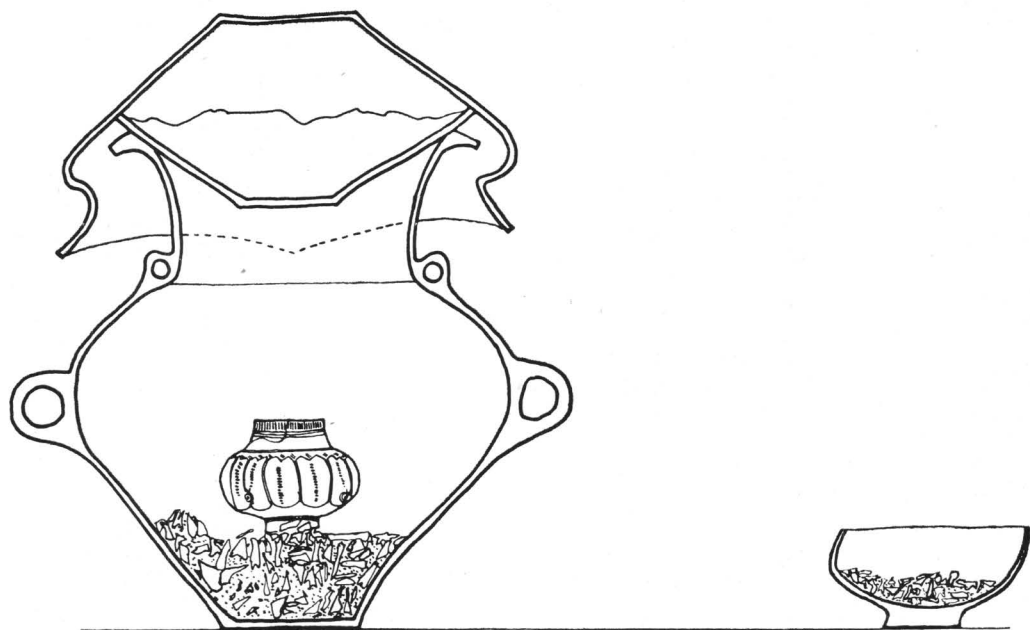
b

Pl. XLIV. — Sus, mormîntul LXXXV: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LXXXVI: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire (1/6).

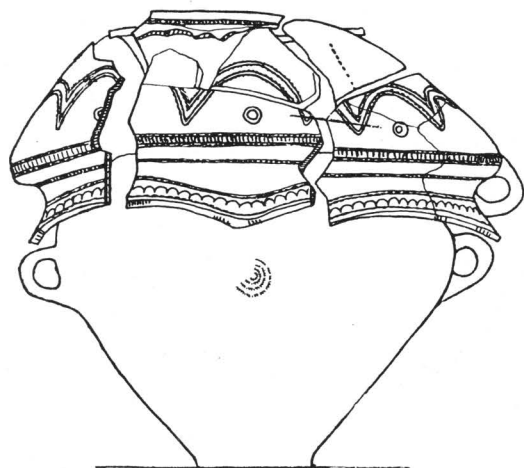

a

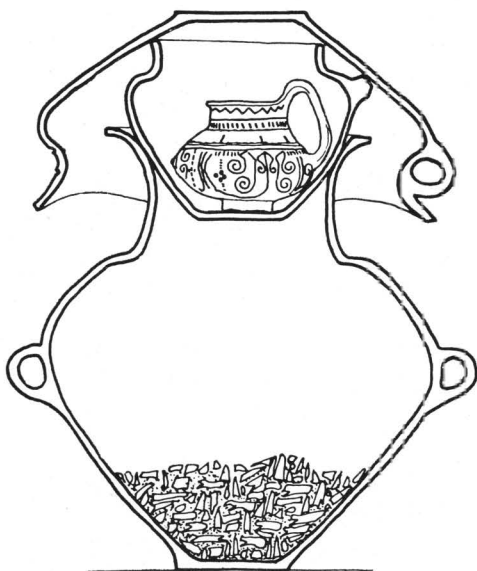

b

LXXXVIII

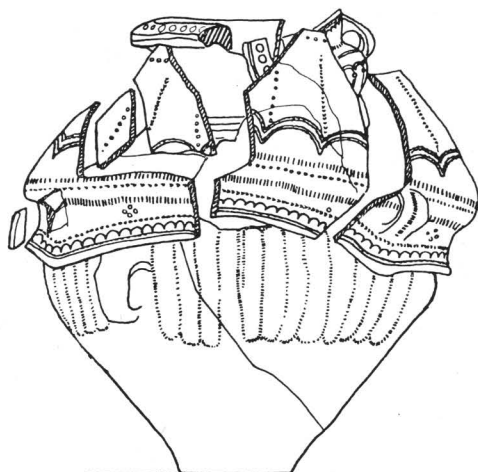

a

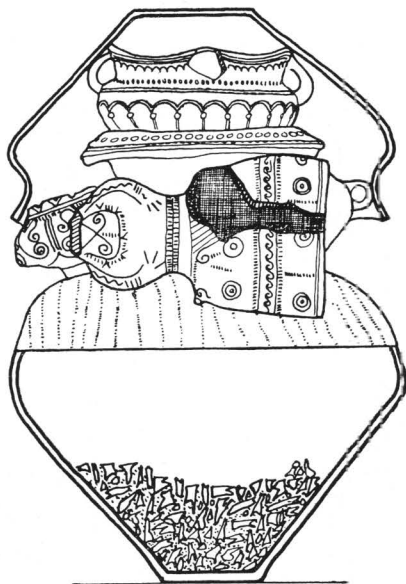
b

LXXXIX

a

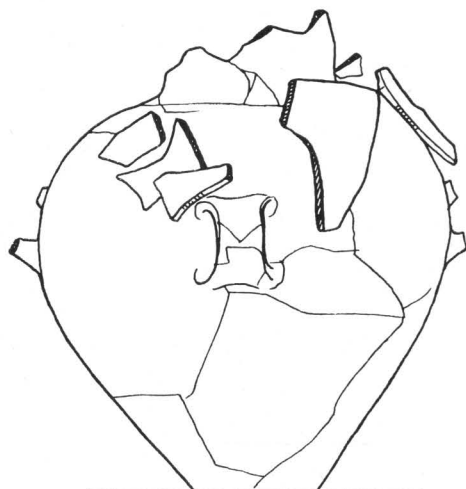
c

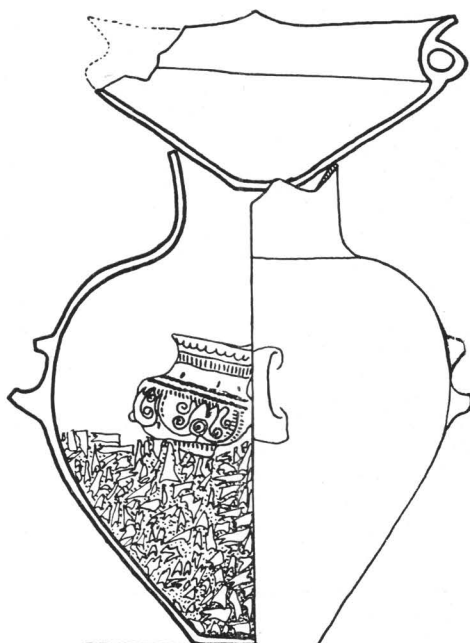
b

Pl. XLVI. — Sus, mormîntul LXXXVIII: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.
Jos, mormîntul LXXXIX: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire (1/6).

XC

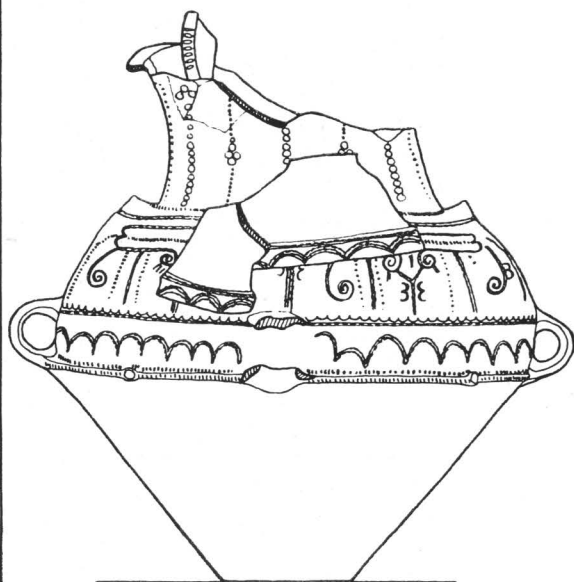

a

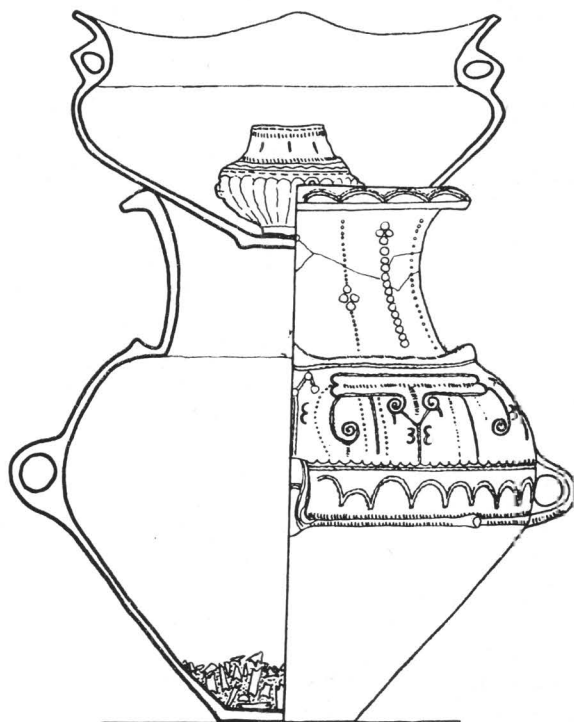

b

XCI

a

b

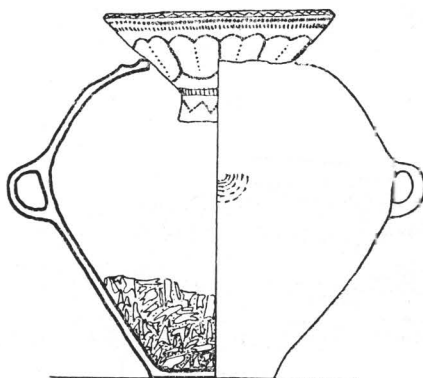
Pl. XLVII. — Sus, mormîntul XC: a, *in situ*, văzut dinspre est; b, reconstituire.

Jos, mormîntul XCI: a, *in situ*, văzut dinspre sud-est; b, reconstituire (1/6).

XCII

a

b

XCIII

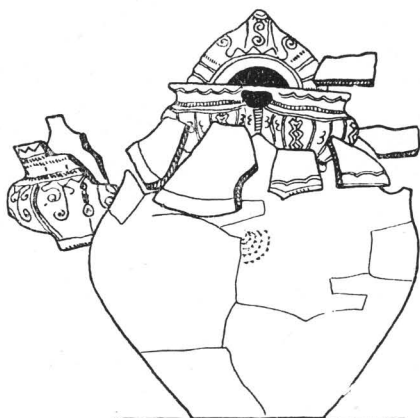

a

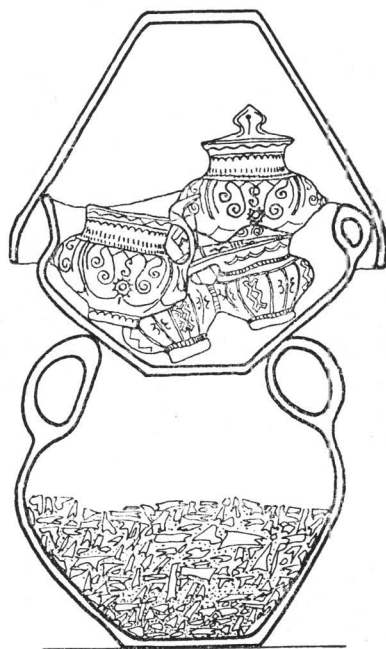

b

XCV

a

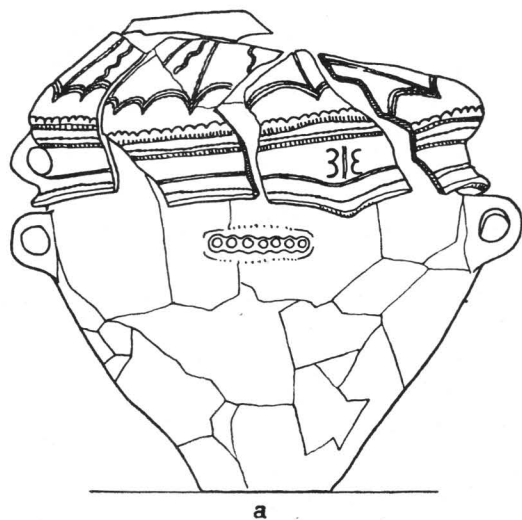
b

Pl. XLVIII. — Sus, mormîntul XCII: a, *in situ*, văzut dinspre sud-vest; b, reconstituire.

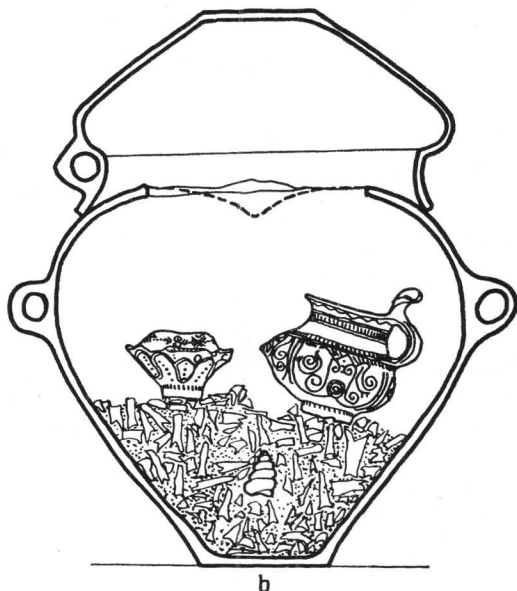
Mijloc, mormîntul XCIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.

Jos, mormîntul XCV: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire (1/6).

XCVI

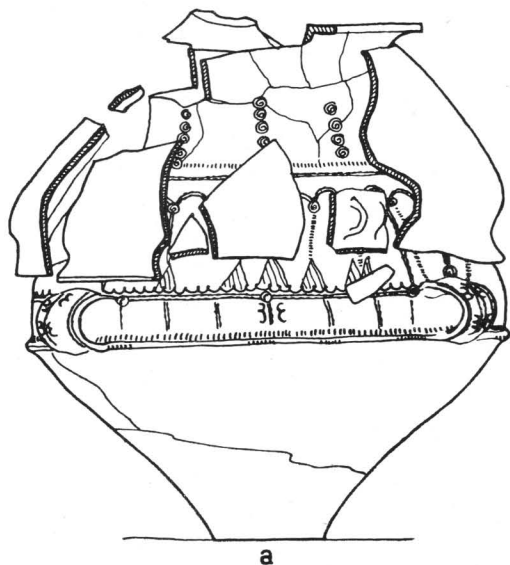

a

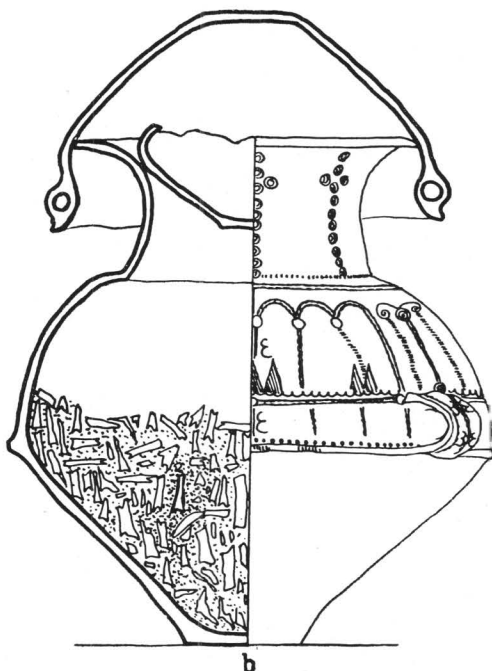

b

XCVII

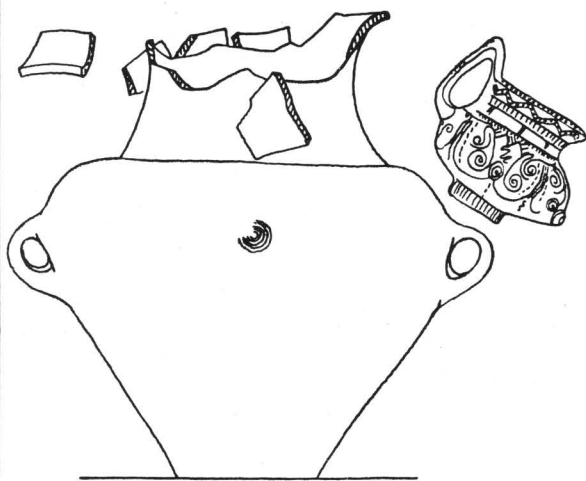
a

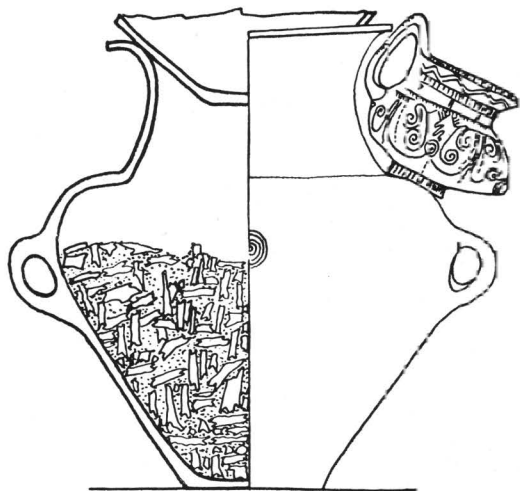
b

Pl. XLIX. — Sus, mormintul XCVI: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.
Jos, mormintul XCVII: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire (1/6).

XCVIII

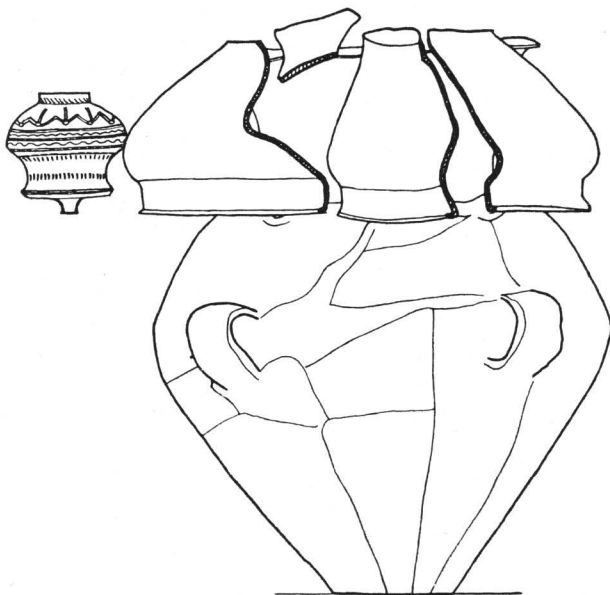

a

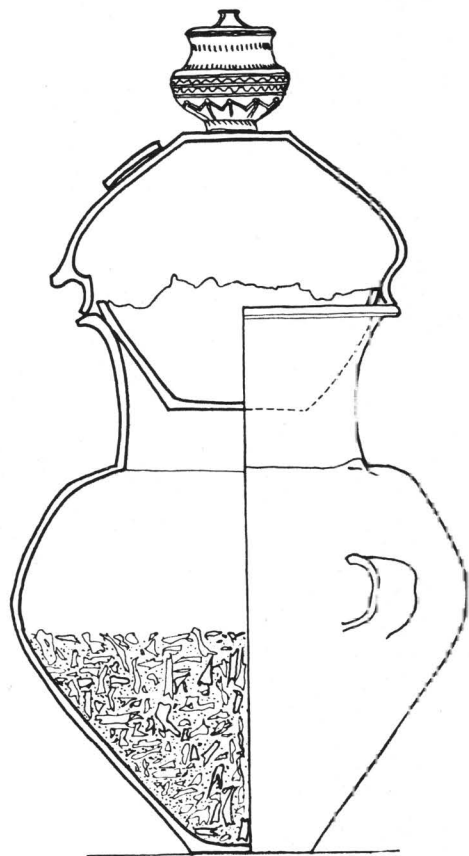

b

XCIX

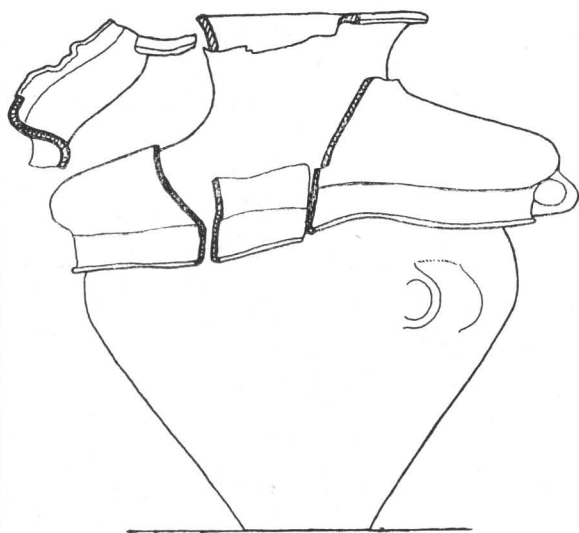
a

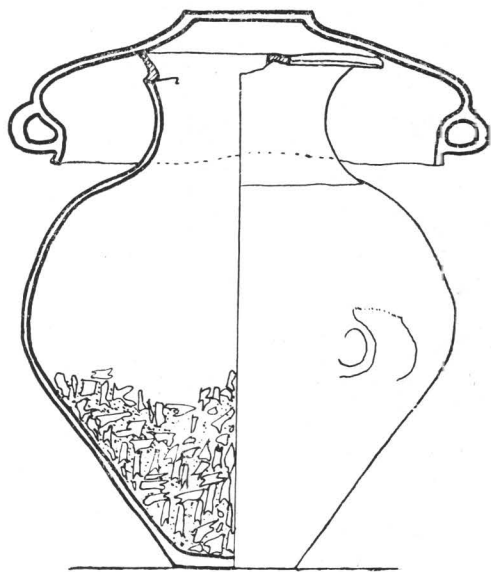
b

Pl. L. — Sus, mormîntul XCVIII: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.
Jos, mormîntul XCIX: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

C

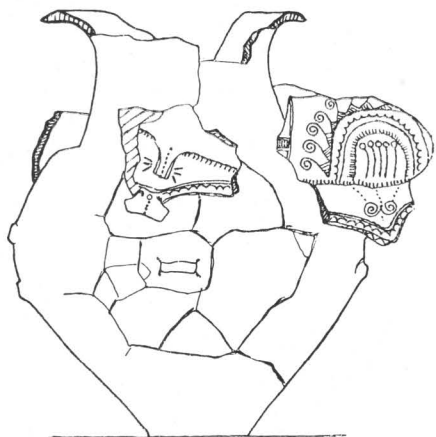

a

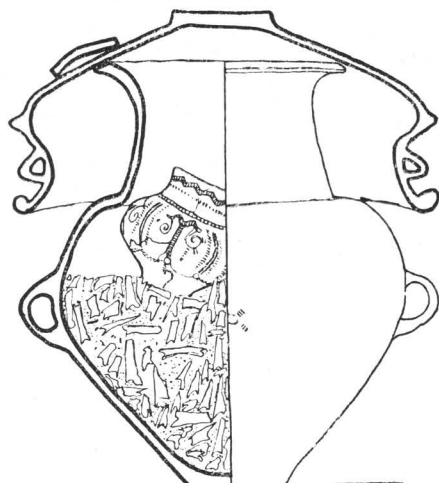

b

CI

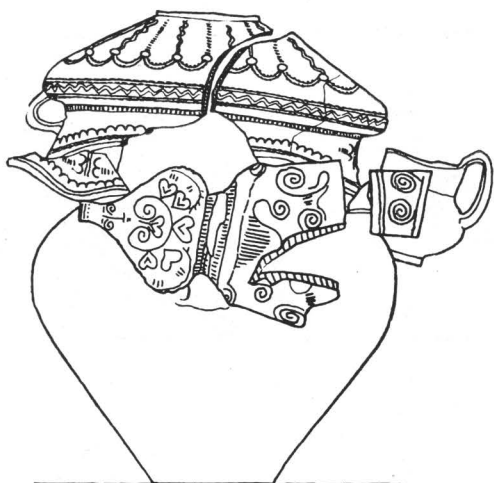
a

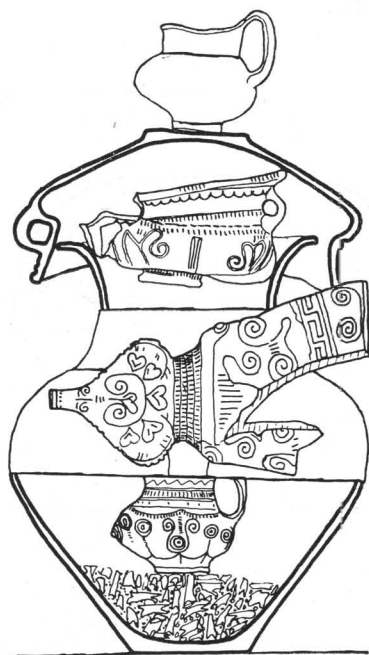
b

Pl. LI. — Sus, mormîntul C: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.
Jos, mormîntul CI: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

CII

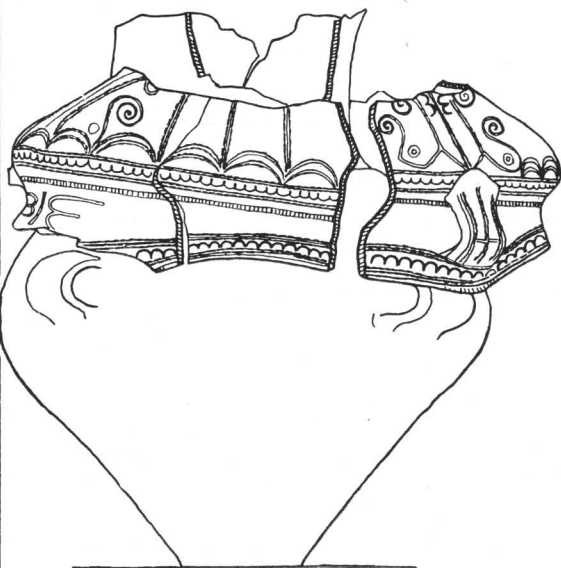

a

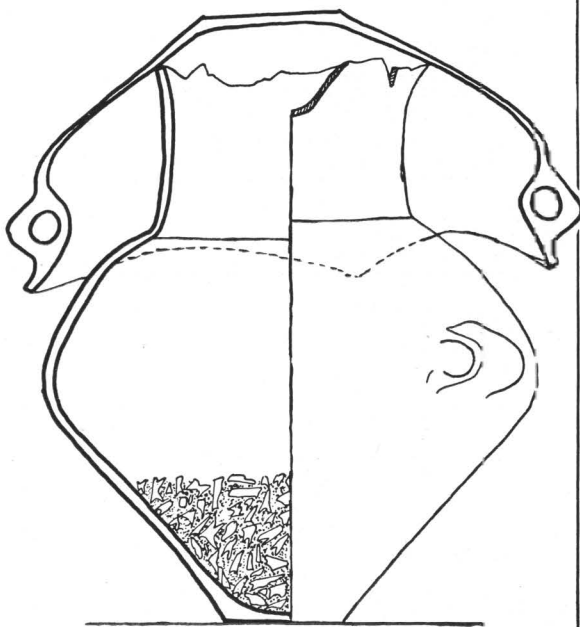

b

CIII

a

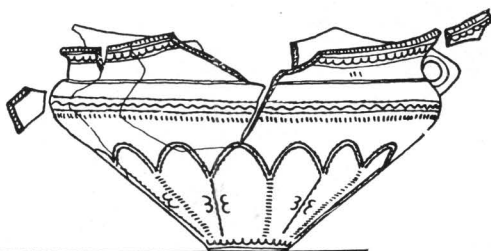
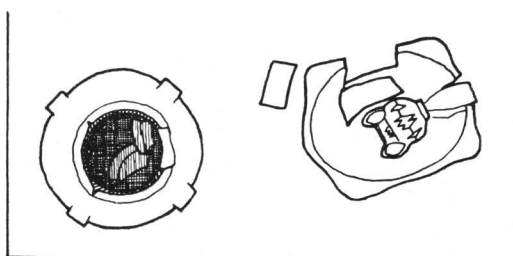
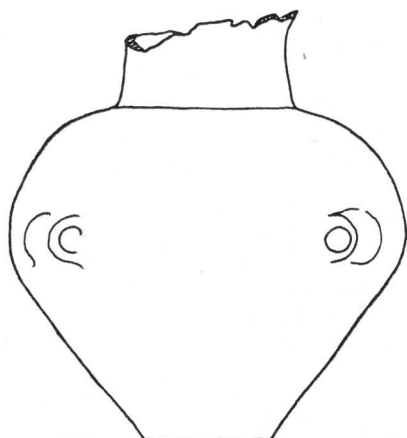
b

Pl. LII. — Sus, mormîntul CII: a, *in situ*, văzut dinspre sud; b, reconstituire.

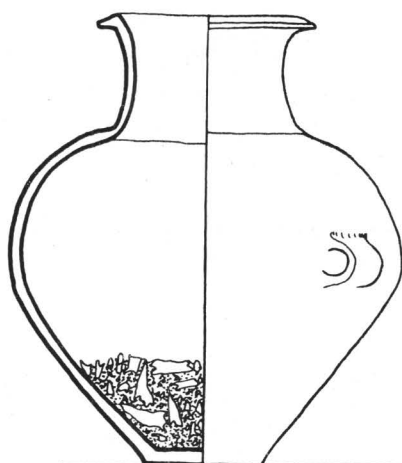
Jos, mormîntul CIII: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

CIV

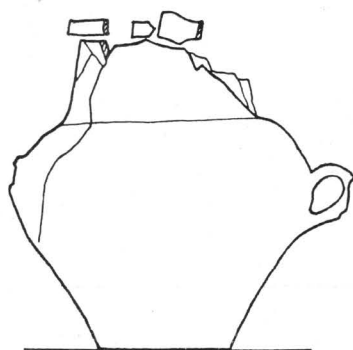

a

b

CV

a

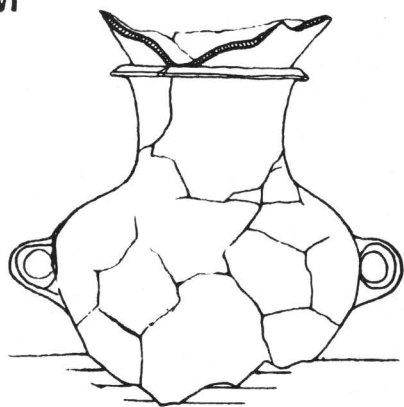

b

Pl. LIII. — Sus, mormîntul CIV: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6); în caseta din dreapta, văzut în plan (1/15).

Jos, mormîntul CV: a, *in situ*, văzut dinspre sud-est; b, reconstituire (1/6).

CVI

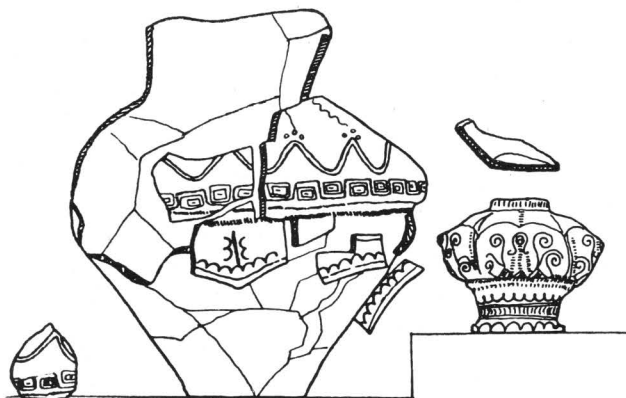

a

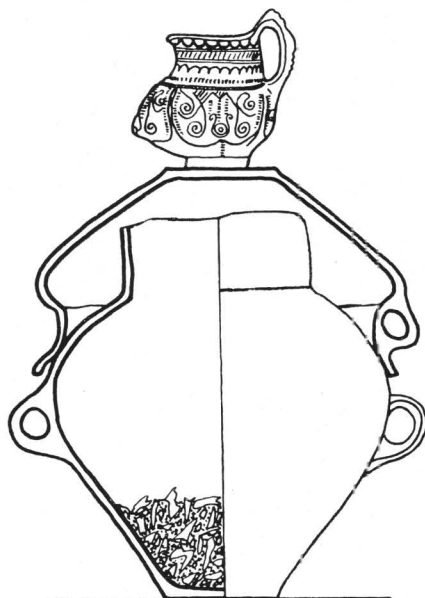

b

CVIII

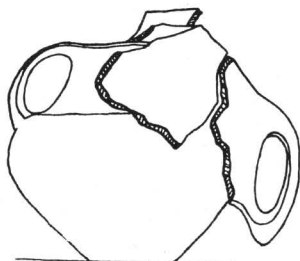

a

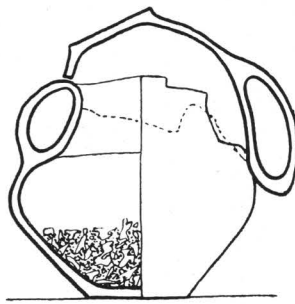

b

CIX

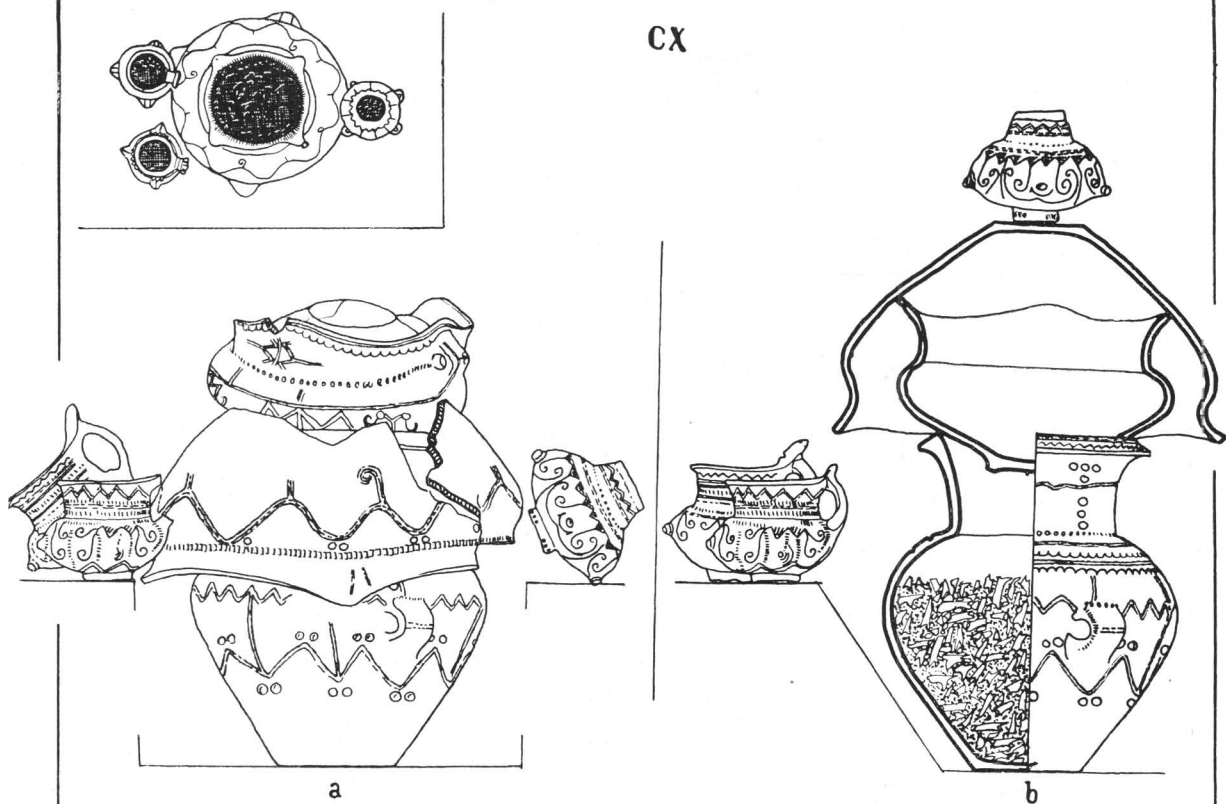
a

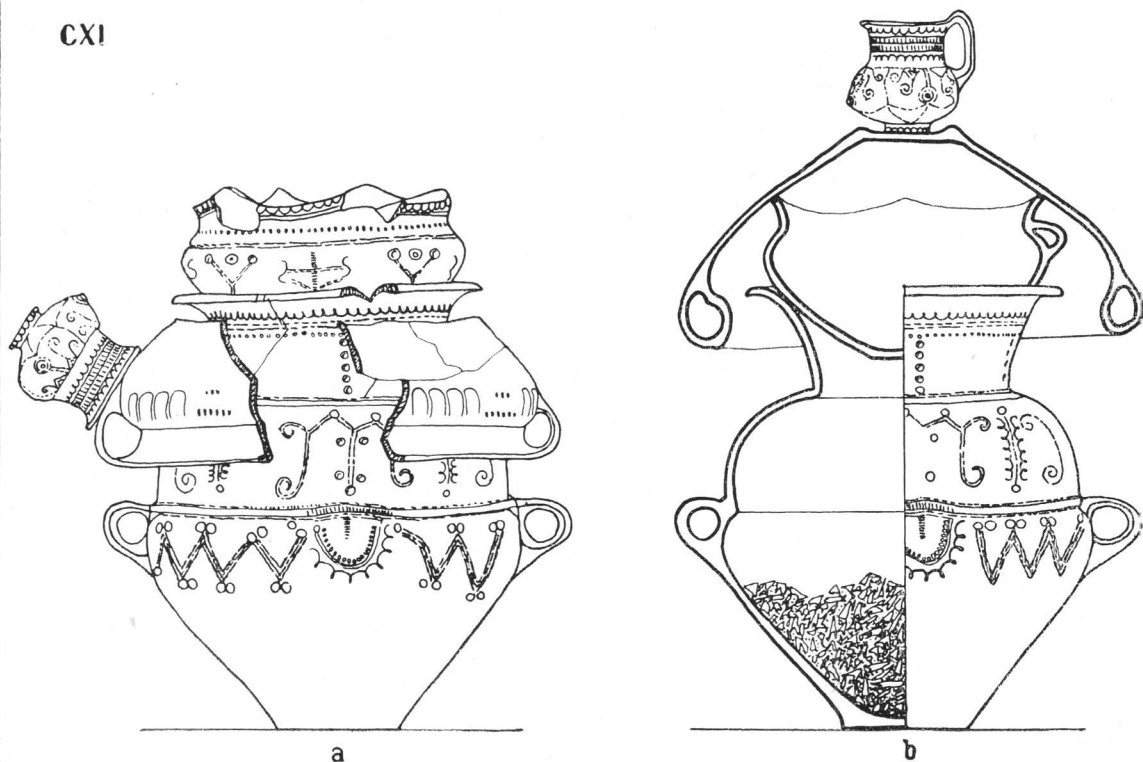
b

Pl. LIV. — Sus, mormîntul CVI: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, secționat.
Mijloc, mormîntul CVIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire.
Jos, mormîntul CIX: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire (1/6).

CX

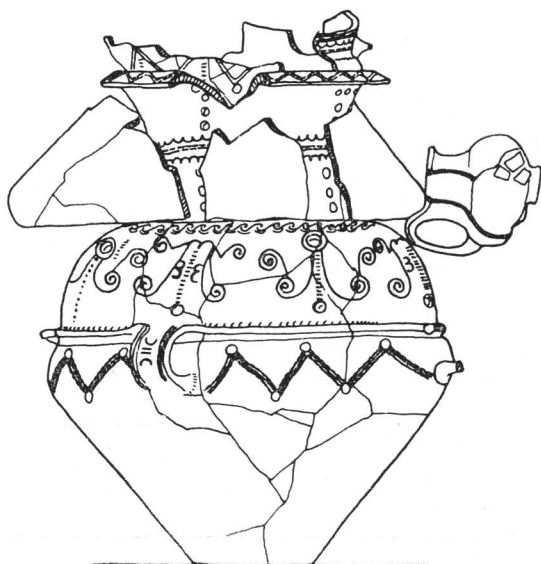

CXI

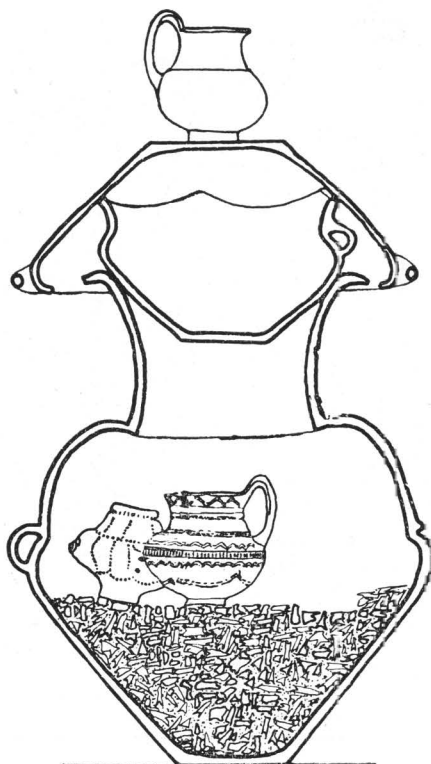

Pl. LV. — Sus, mormintul CX: a, *in situ*, văzut dinspre sud-est; b, reconstituire (1/6); în colțul din stînga, văzut în plan (1/15)
Jos, mormintul CXI: a, *in situ*, văzut dinspre vest; b, reconstituire (1/6).

CXII

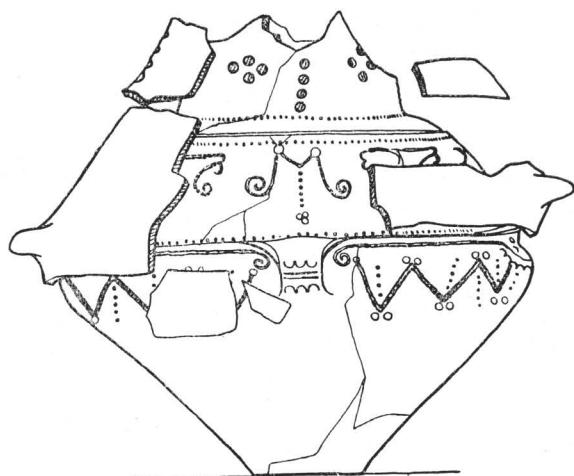

a

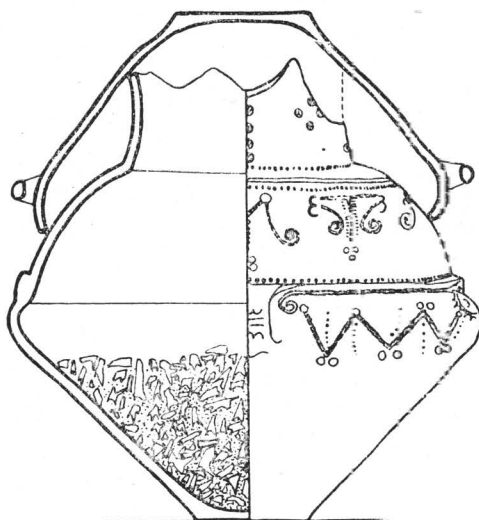

b

CXIII

a

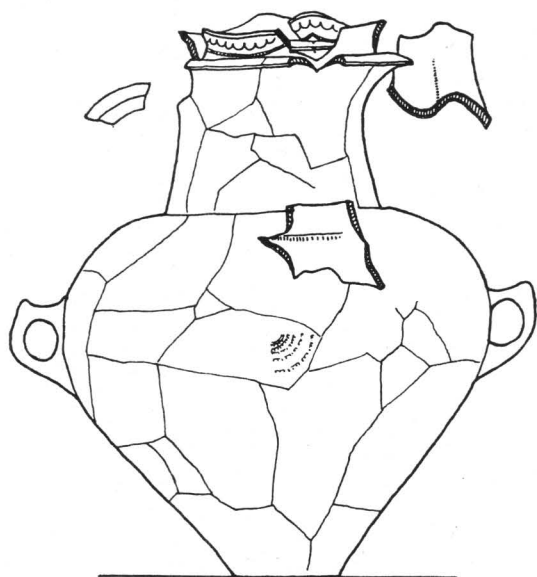

b

Pl. LVI. — Sus, mormîntul CXII: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, reconstituire.

Jos mormîntul CXIII: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire (1/6).

CXIV

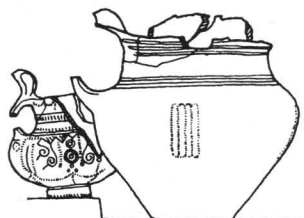

a

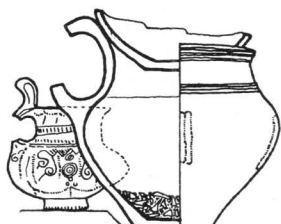

b

CXV

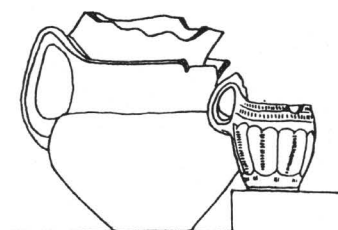

a

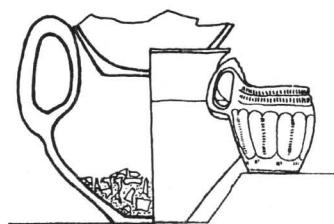

b

CXVI

a

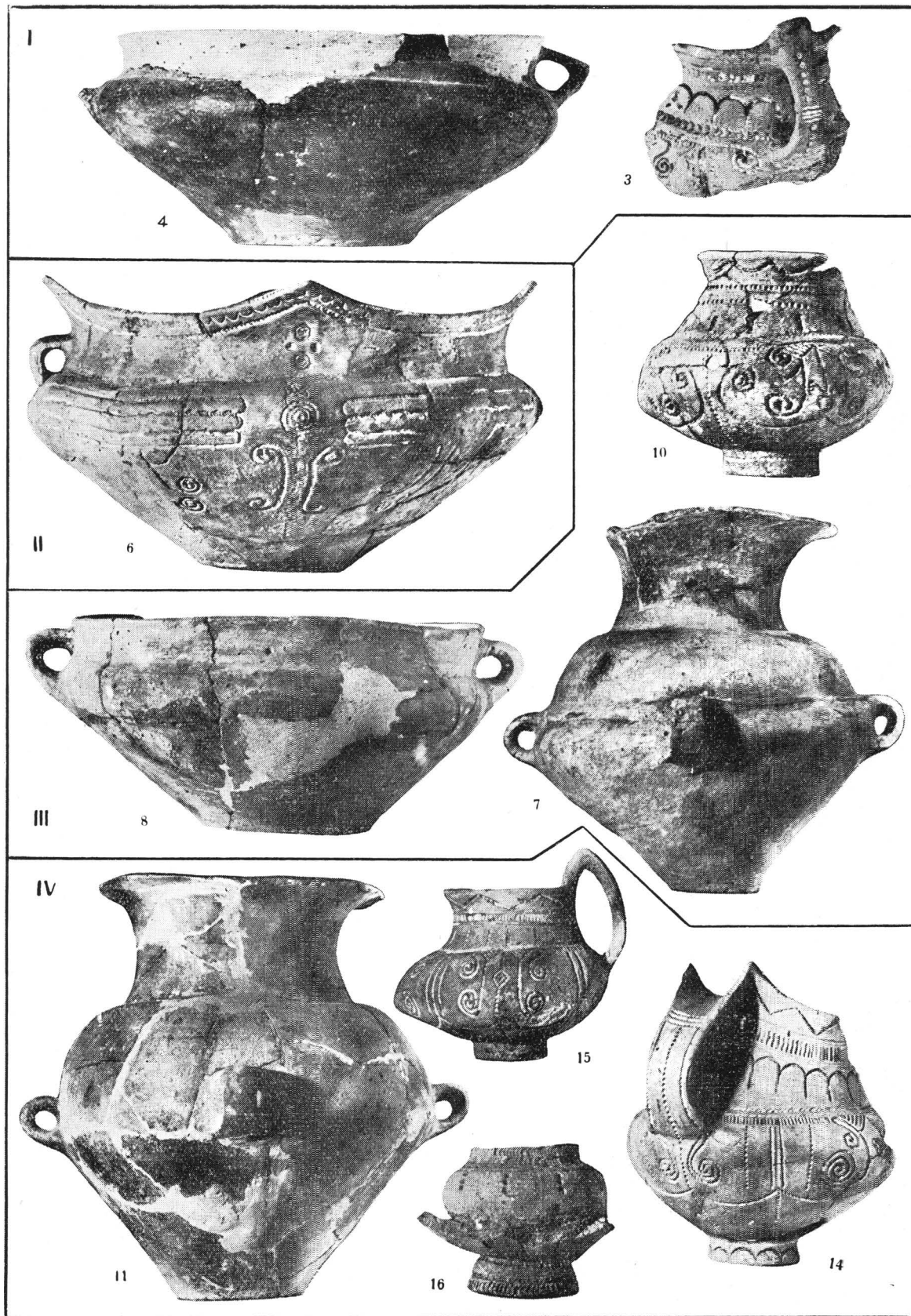

b

Pl. LVII. — Sus, mormîntul CXIV: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, reconstituire.

Mijloc, mormîntul CXV: a, *in situ*, văzut dinspre nord; b, secționat.

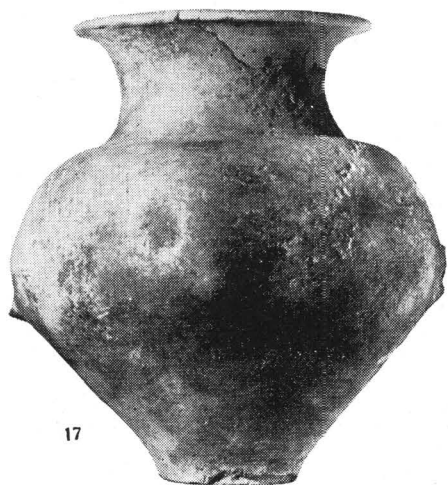
Jos, mormîntul CXVI: a, *in situ*, văzut dinspre nord-vest; b, secționat (1/6).

Pl. LVIII. — Inventarul mormintelor I, II, III și IV (vasele nr. 7 și 11, 1/6 din mărimea naturală; celelalte 1/3).

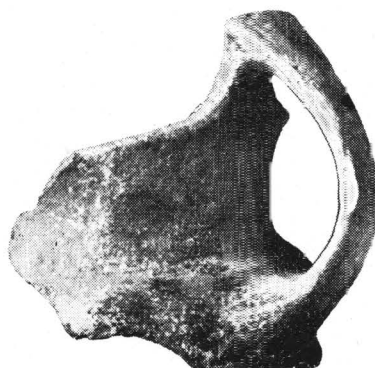

V

17

VI

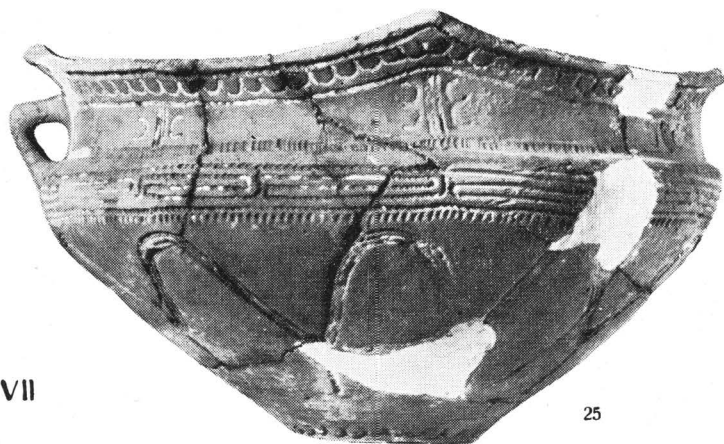
23

18

20

25

28

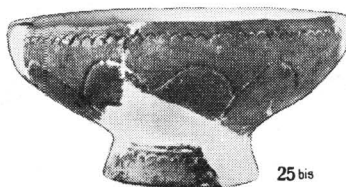

29

VII

26

25 bis

27

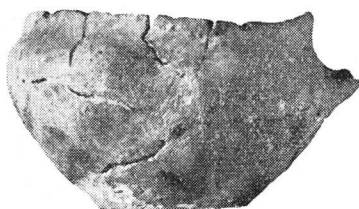

VIII

32

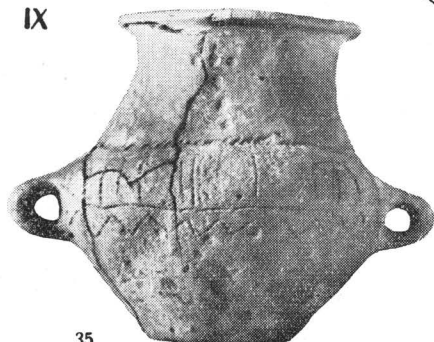

33

34

IX

35

39

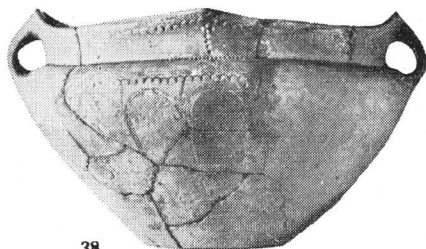

42

X

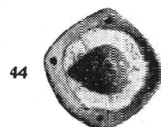
37

38

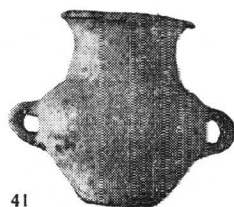
S.1

44

43

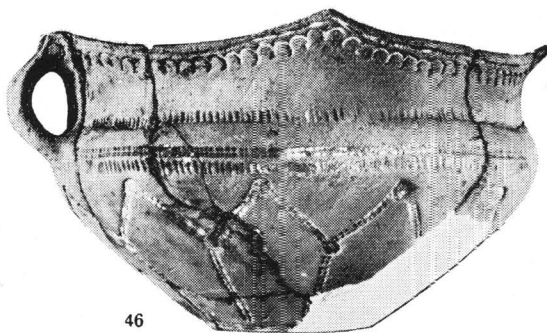
41

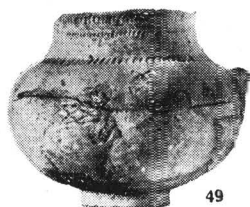
XI

45

46

49

48

47

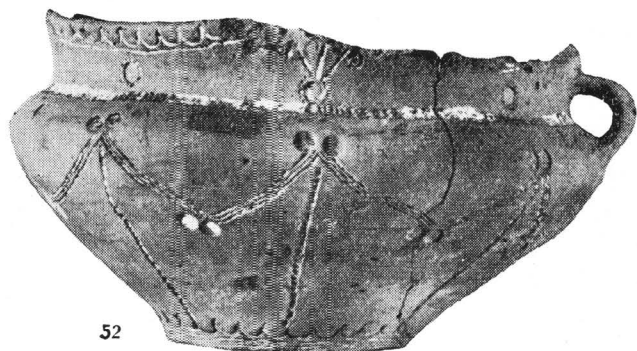

50

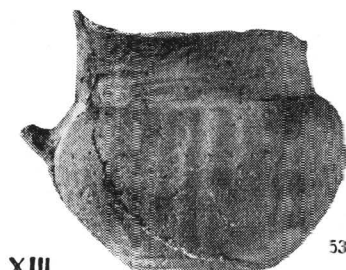

51

XII

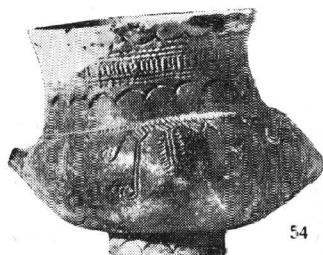

52

53

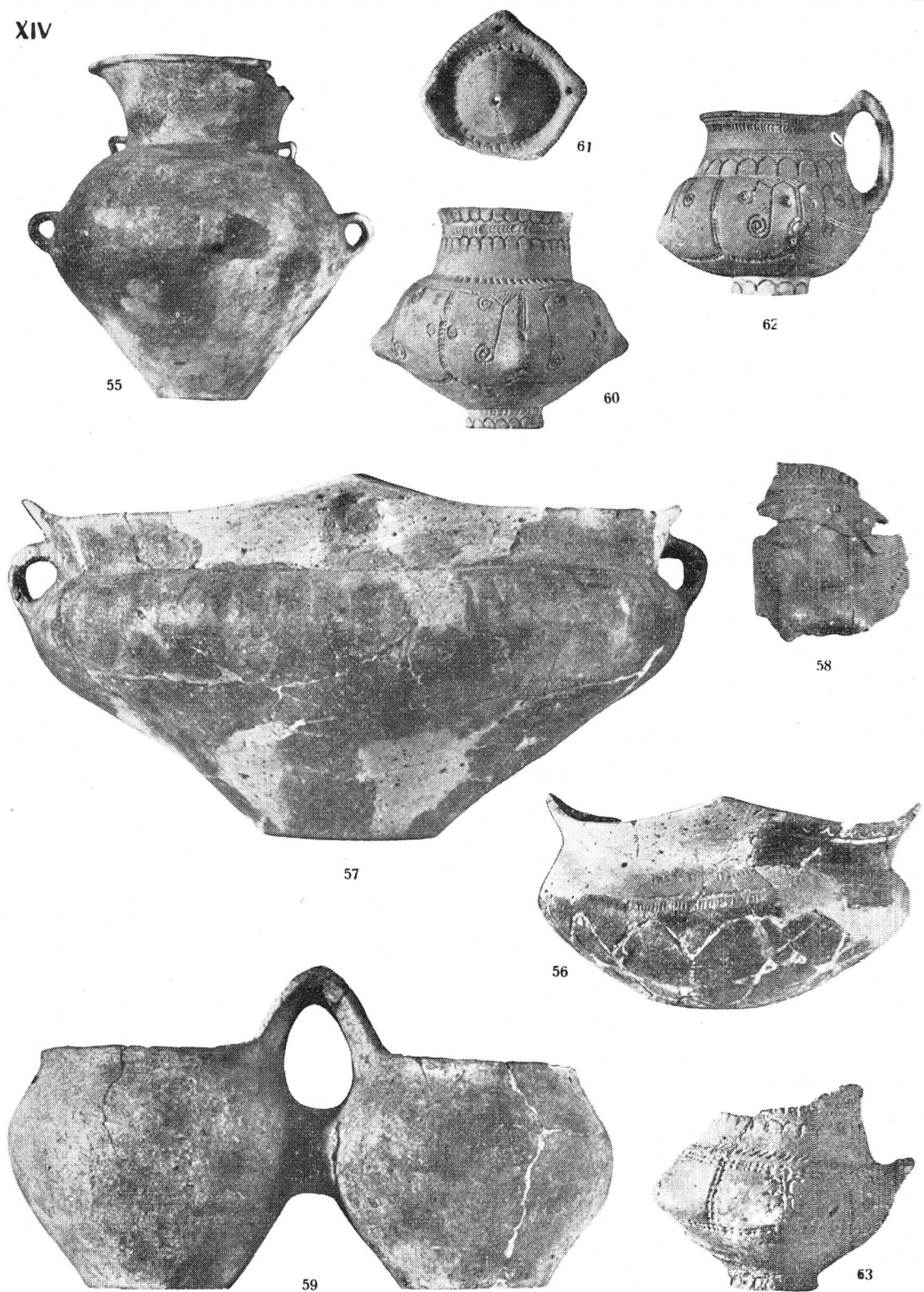
XIII

54

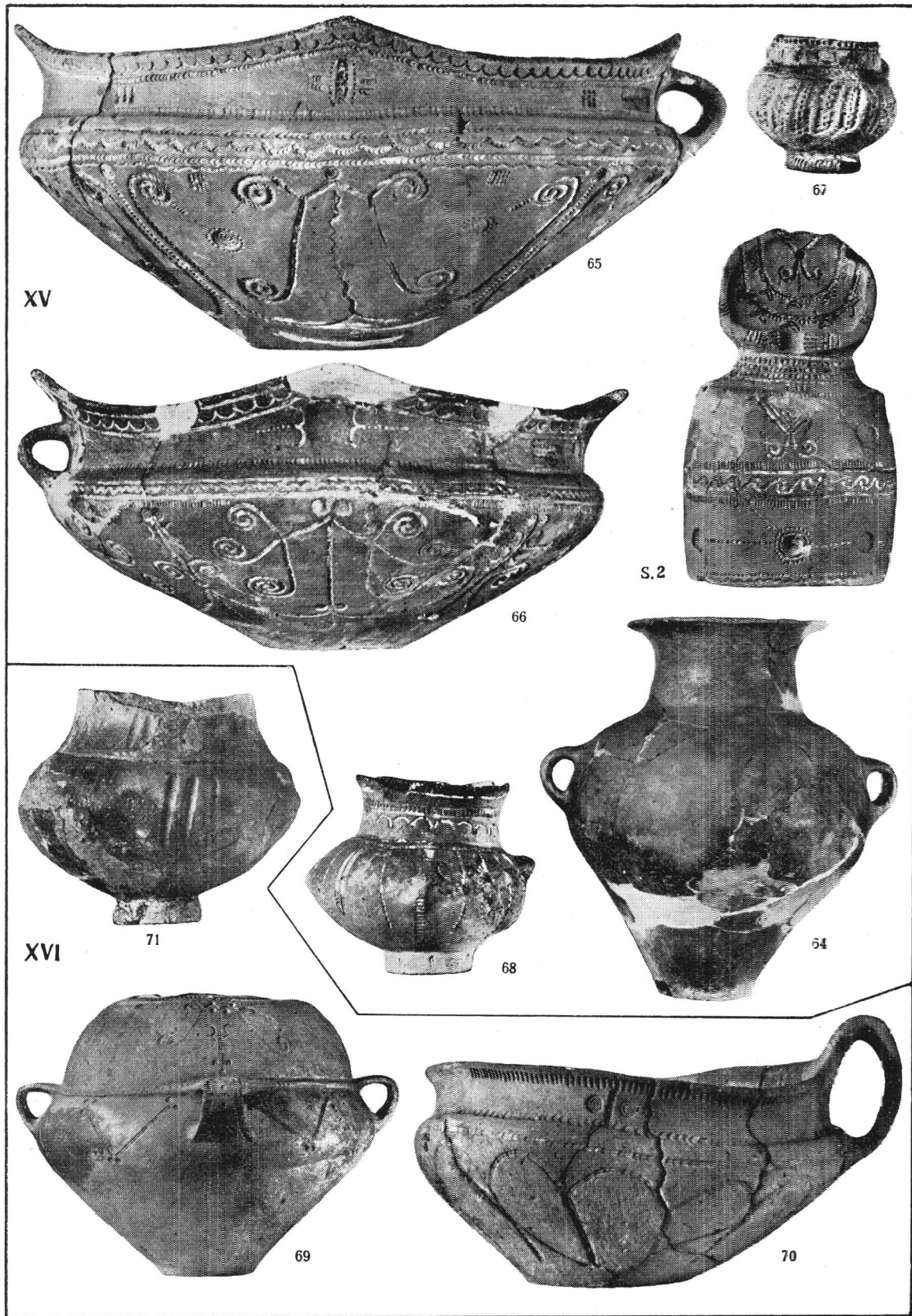

XIV

Pl. LXII. — Inventarul mormîntului XIV (nr. 55, 1/6; celelalte 1/3, cu excepția fragmentului nr. 58, redus mai mult)

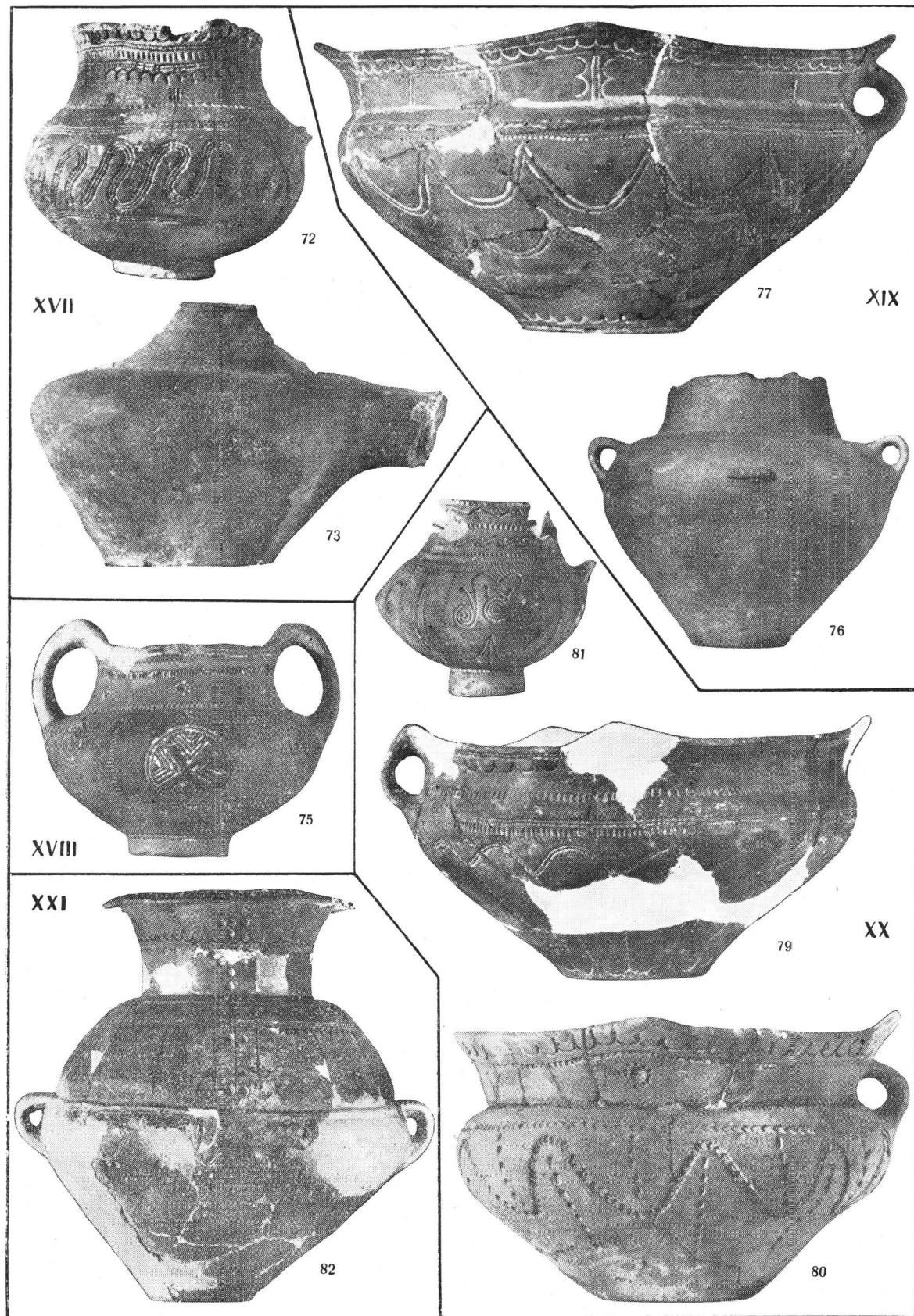

Pl. LXIII. — Inventarul mormintelor XV și XVI (nr. 64 și 69, 1/6; celelalte 1/3).

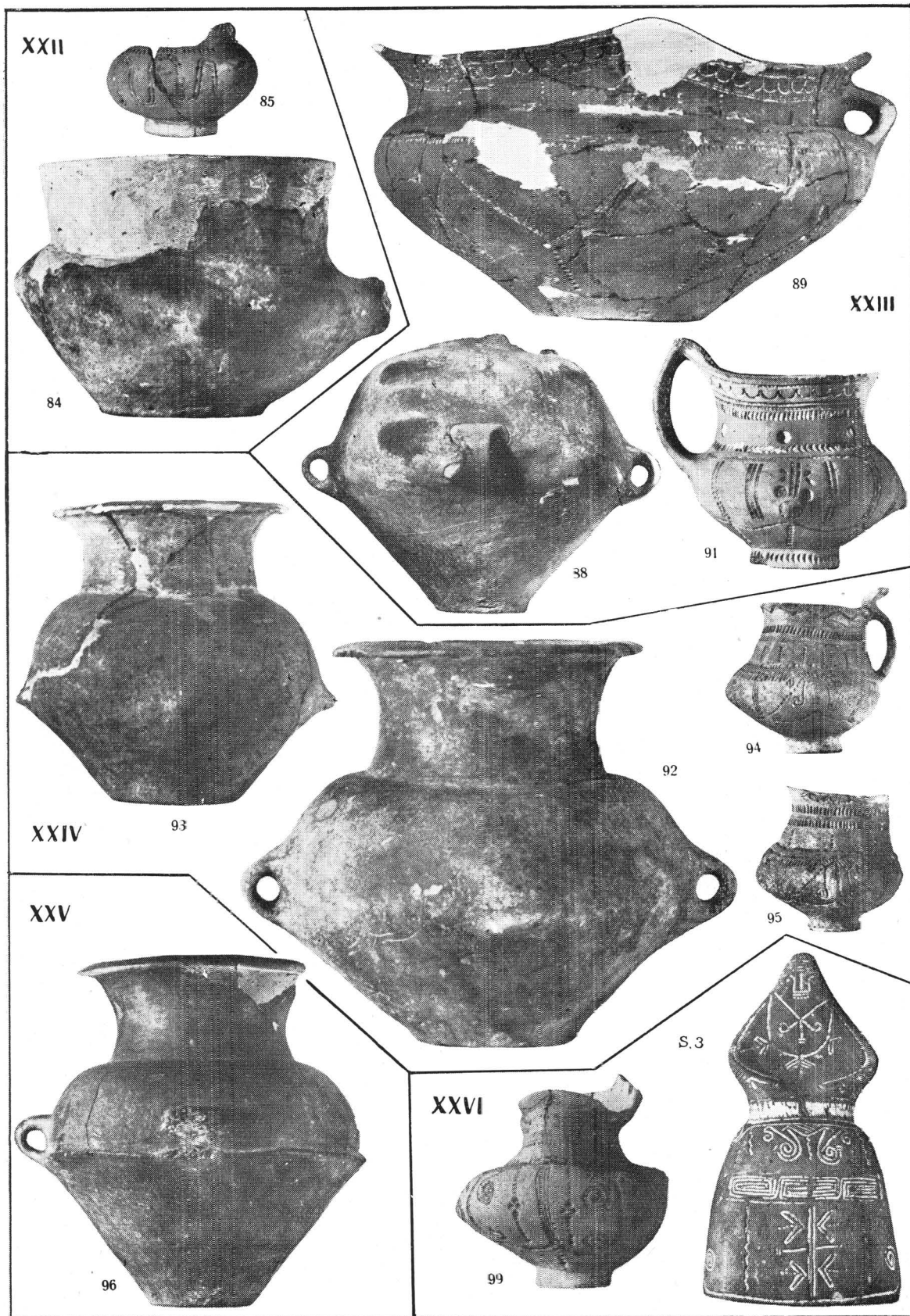

Pl. LXIV. — Inventarul mormintelor XVII, XVIII, XIX, XX și XXI (nr. 76 și 82, 1/6; celelalte 1/3).

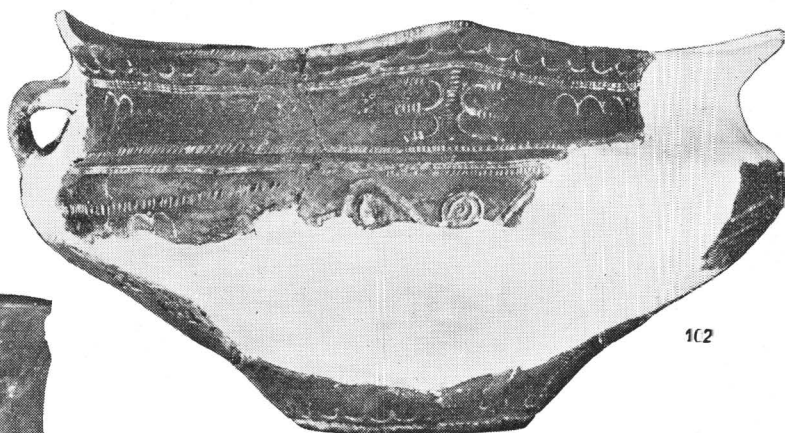

Pl. LXV. — Inventarul mormintelor XXII, XXIII, XXIV, XXV și XXVI (nr. 88 și 96, 1/6; celelalte 1/3).

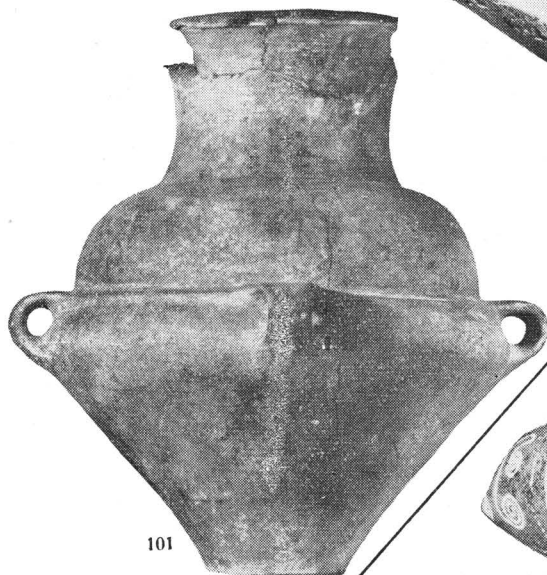
XXVII

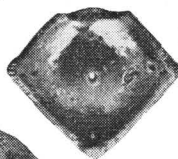
103

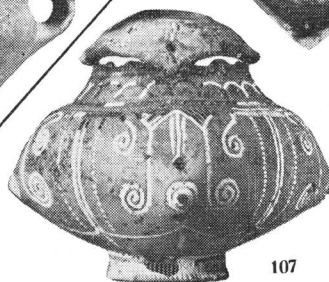
102

101

108

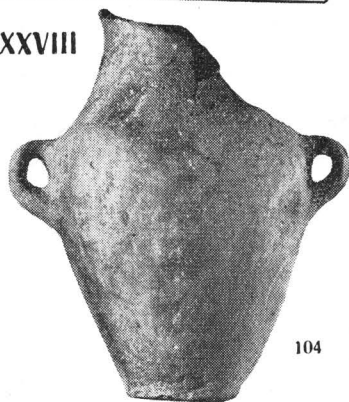

107

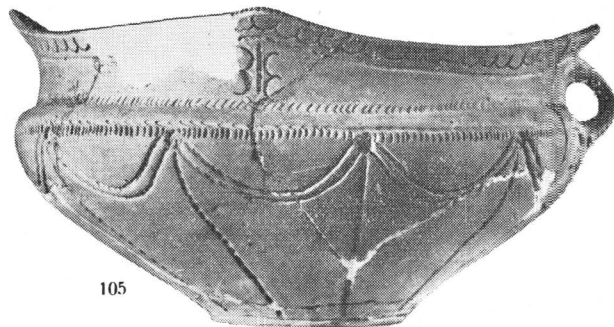

106

XXVIII

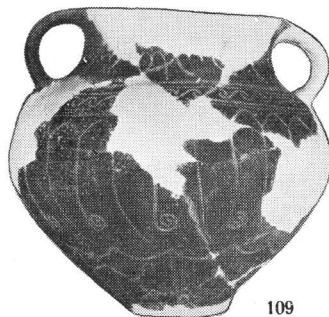
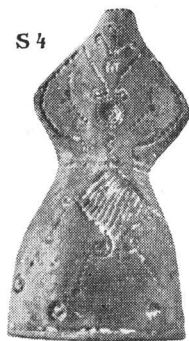

104

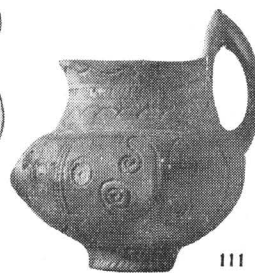

105

S 4

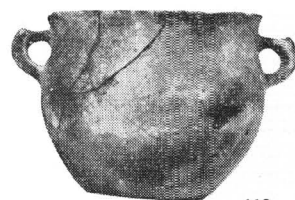

109

111

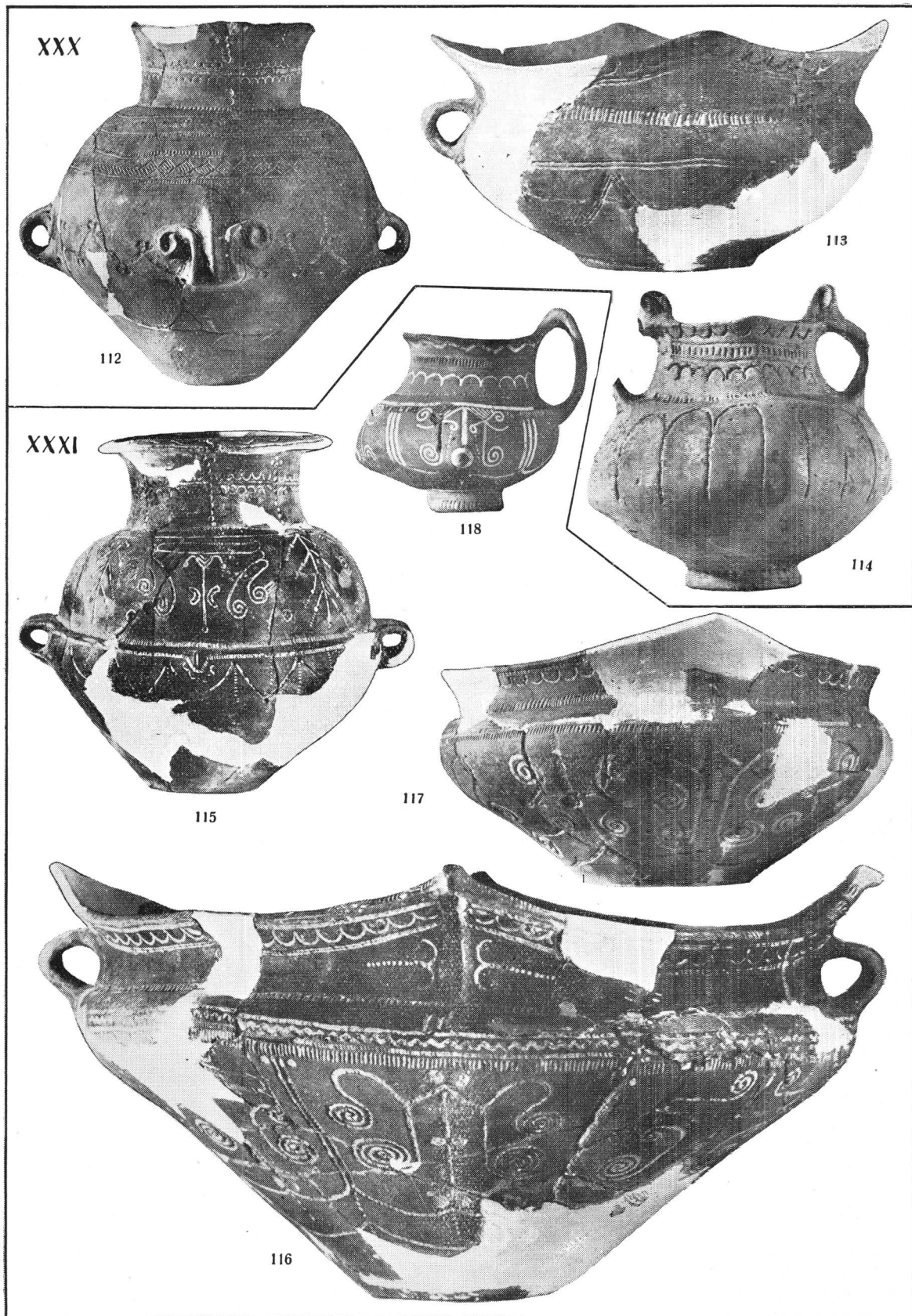
XXIX

110

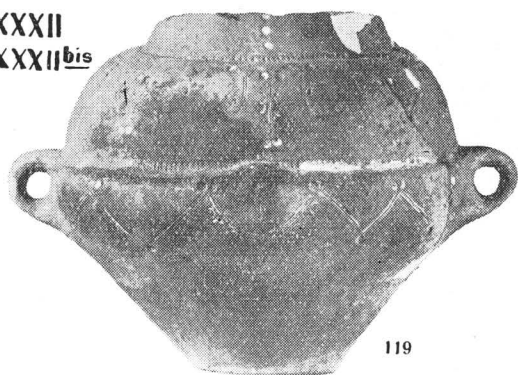

Pl. LXVII. — Inventarul mormintelor XXX și XXXI (nr. 112 și 115, 1/6; celelalte 1/3).

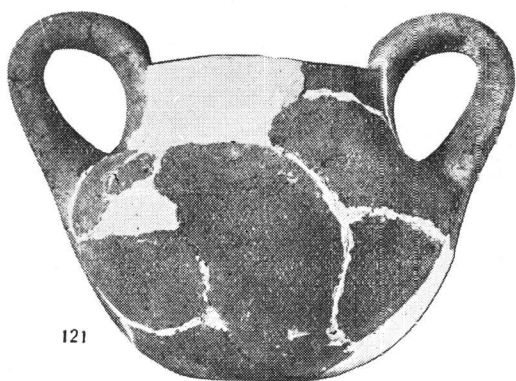

XXXII
XXXIIbis

119

121

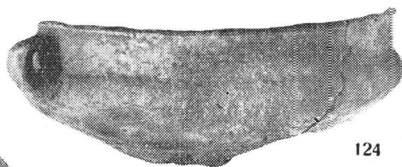

122

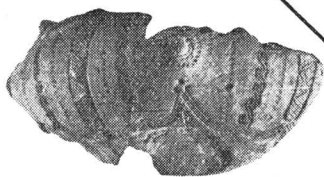
XXXIII

123

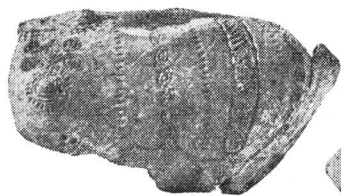

124

126

XXXIV

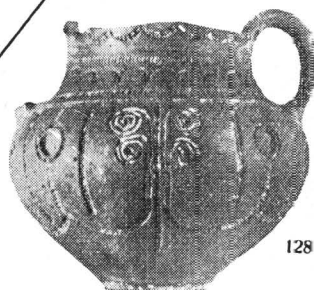

127

132

XXXV

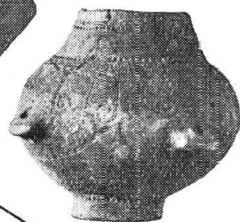

128

XXXVII

134

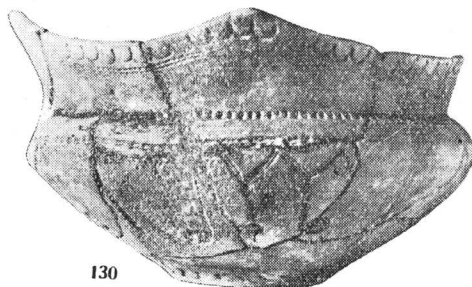

129

XXXVI

130

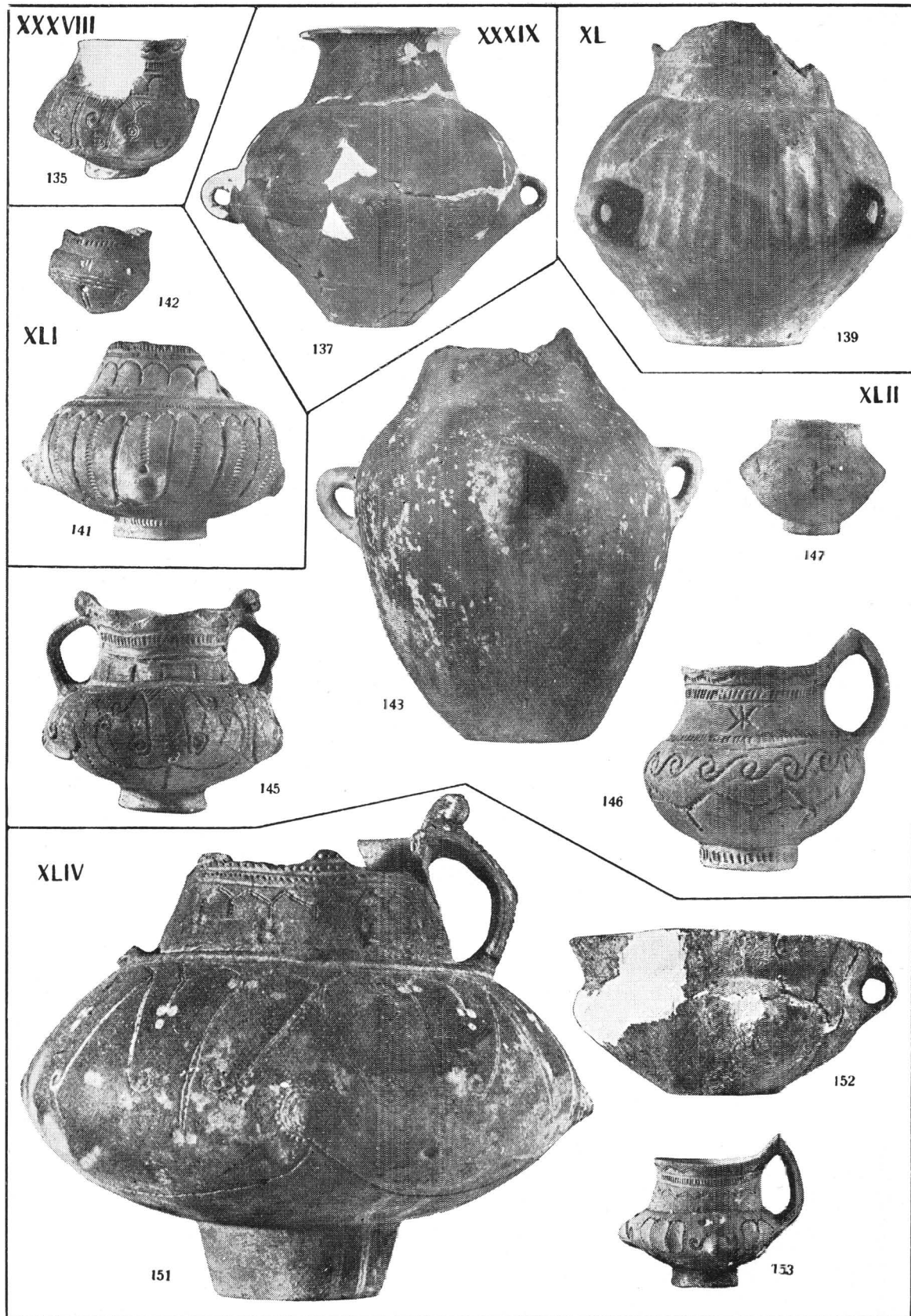

131

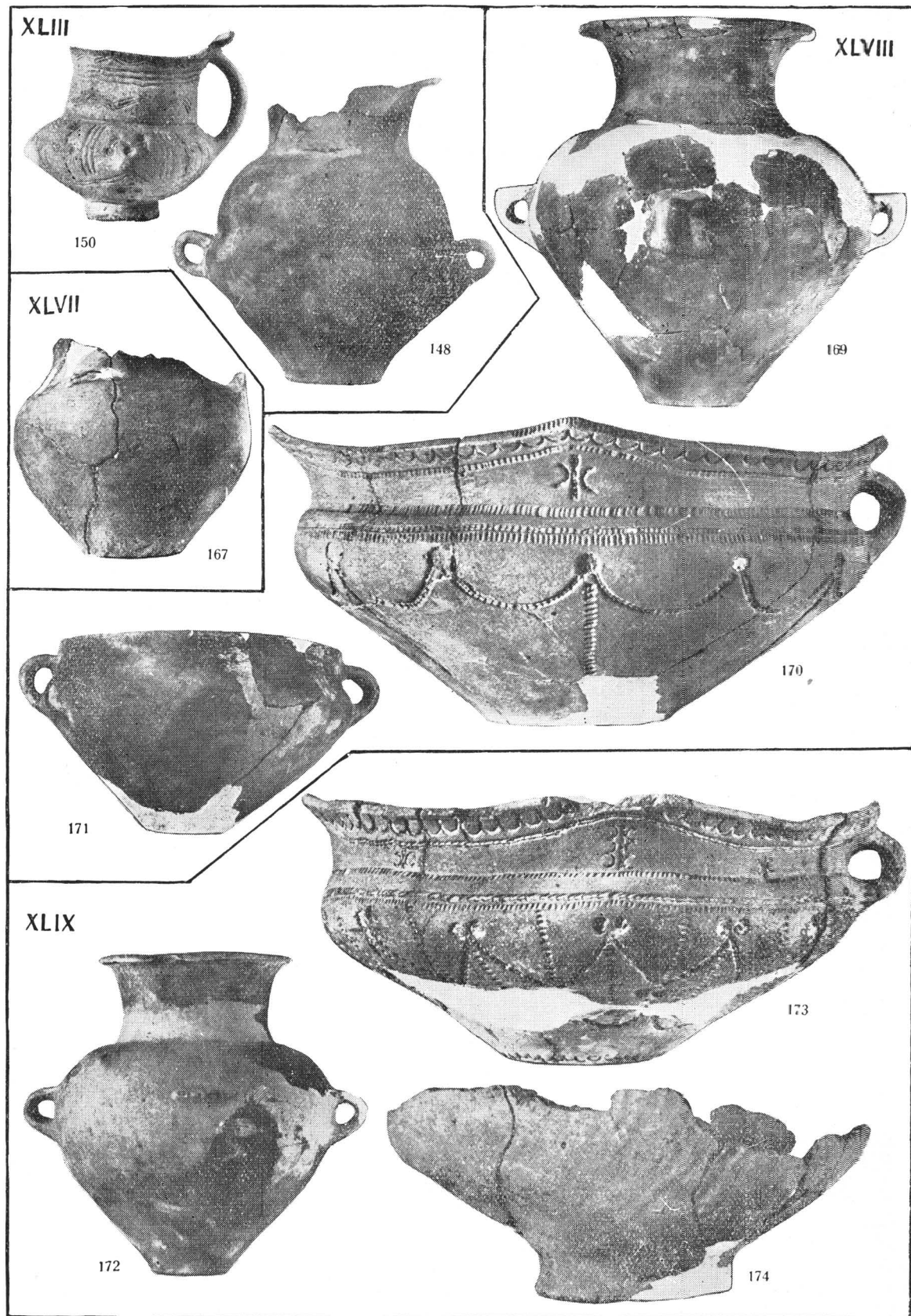
Pl. LXVIII. — Inventarul mormintelor XXXII—XXXIIbis, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI și XXXVII (nr. 119 și 123, 1/6; celelalte 1/3).

Pl. LXIX. — Inventarul mormintelor XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII și XLIV (nr. 137, 139 și 143, 1/6; celelalte 1/3).

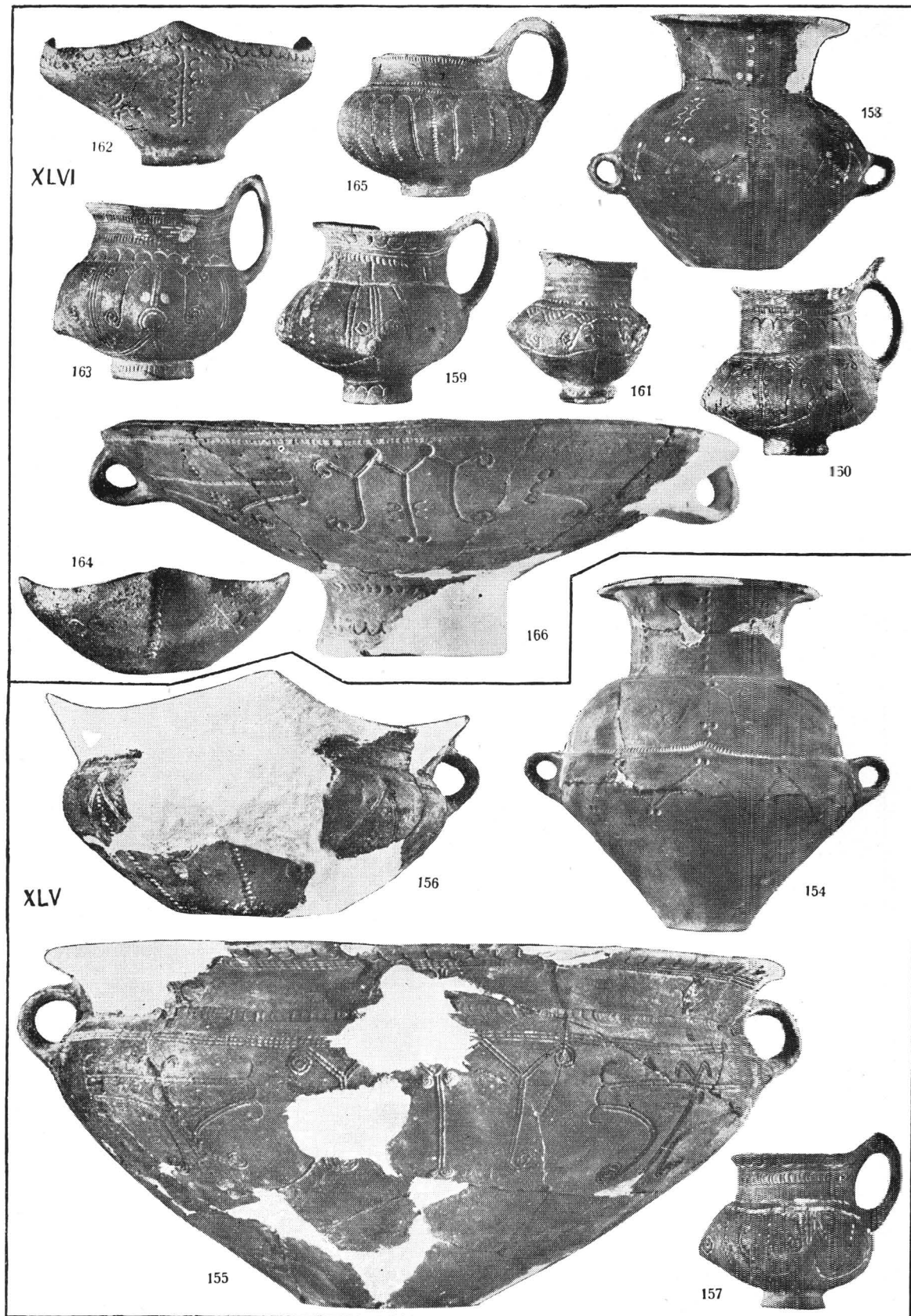

Pl. LXX. — Inventarul mormintelor XLIII, XLVII, XLVIII și XLIX (nr. 148, 167, 169, 171 și 172, 1¹/₆; celelalte 1/3).

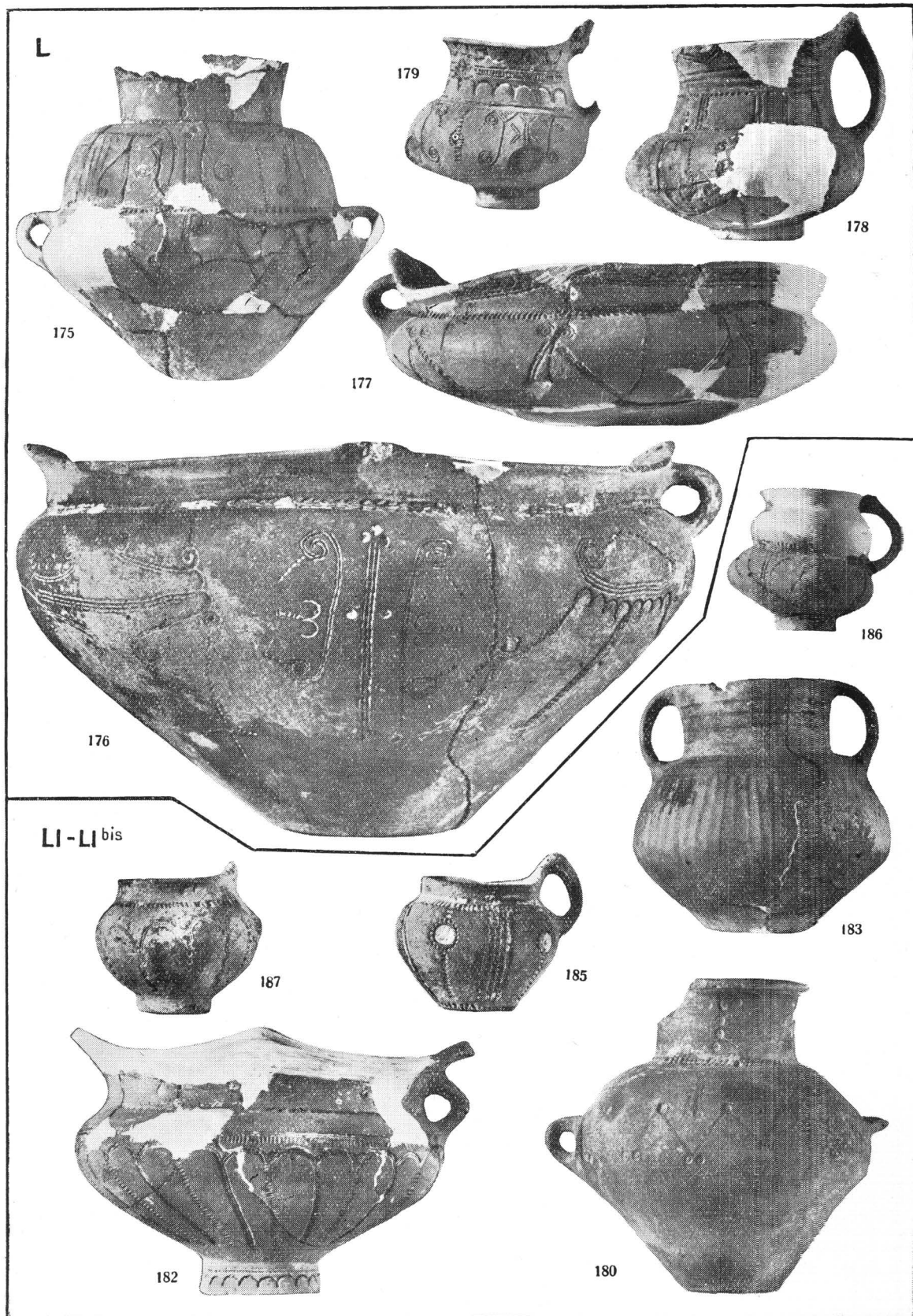

Pl. LXXI. — Inventarul mormintelor XLV și XLVI (nr. 154 și 158, 1/6; celelalte 1/3)

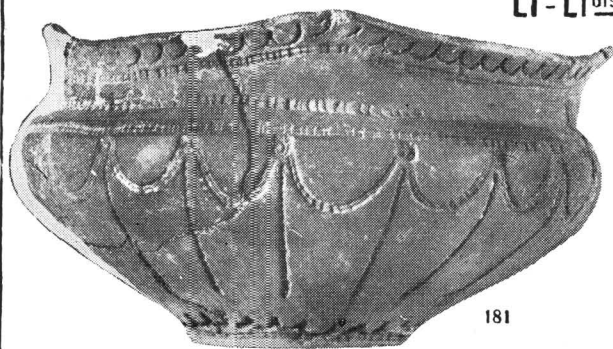

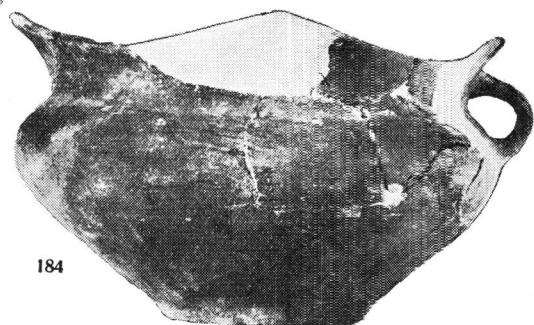

Pl. LXXII. — Inventarul mormintului L și parte din acela al mormintului LI-LI bis (nr. 175 și 180, 1/6; celelalte 1/3).

181

184

188

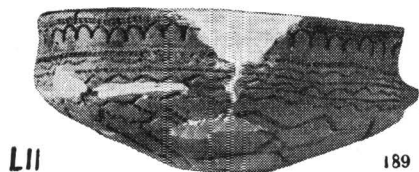
191

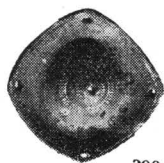
192

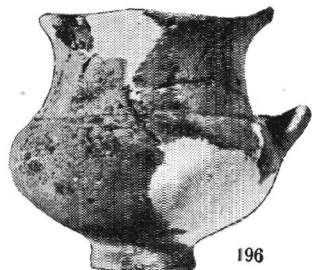
193

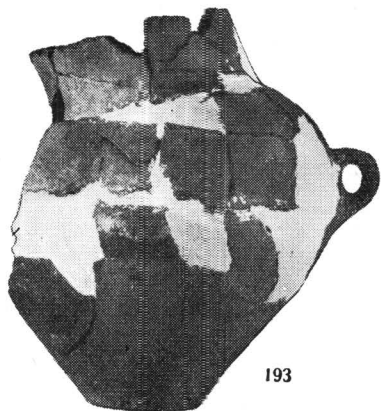
189

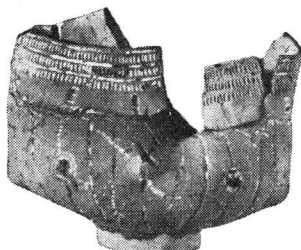
200

196

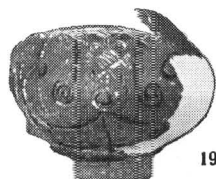
193

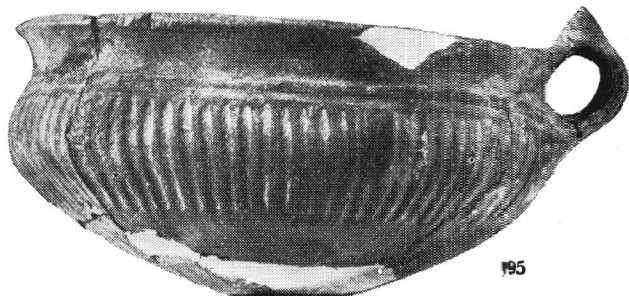
198

197

199

195

LII

LIII

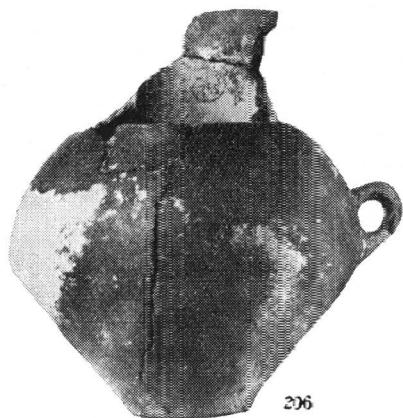
LIV

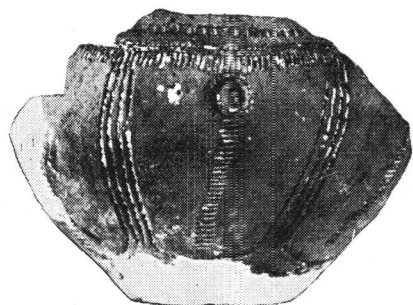
204

207

206

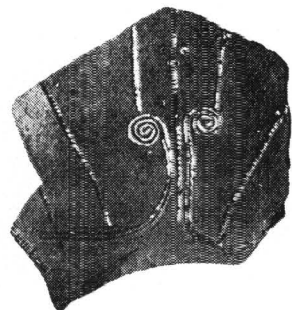
205

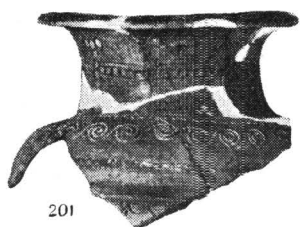
205

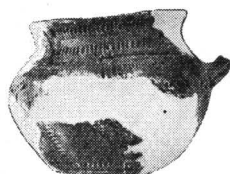
206 bis

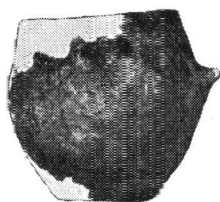
209

201

210

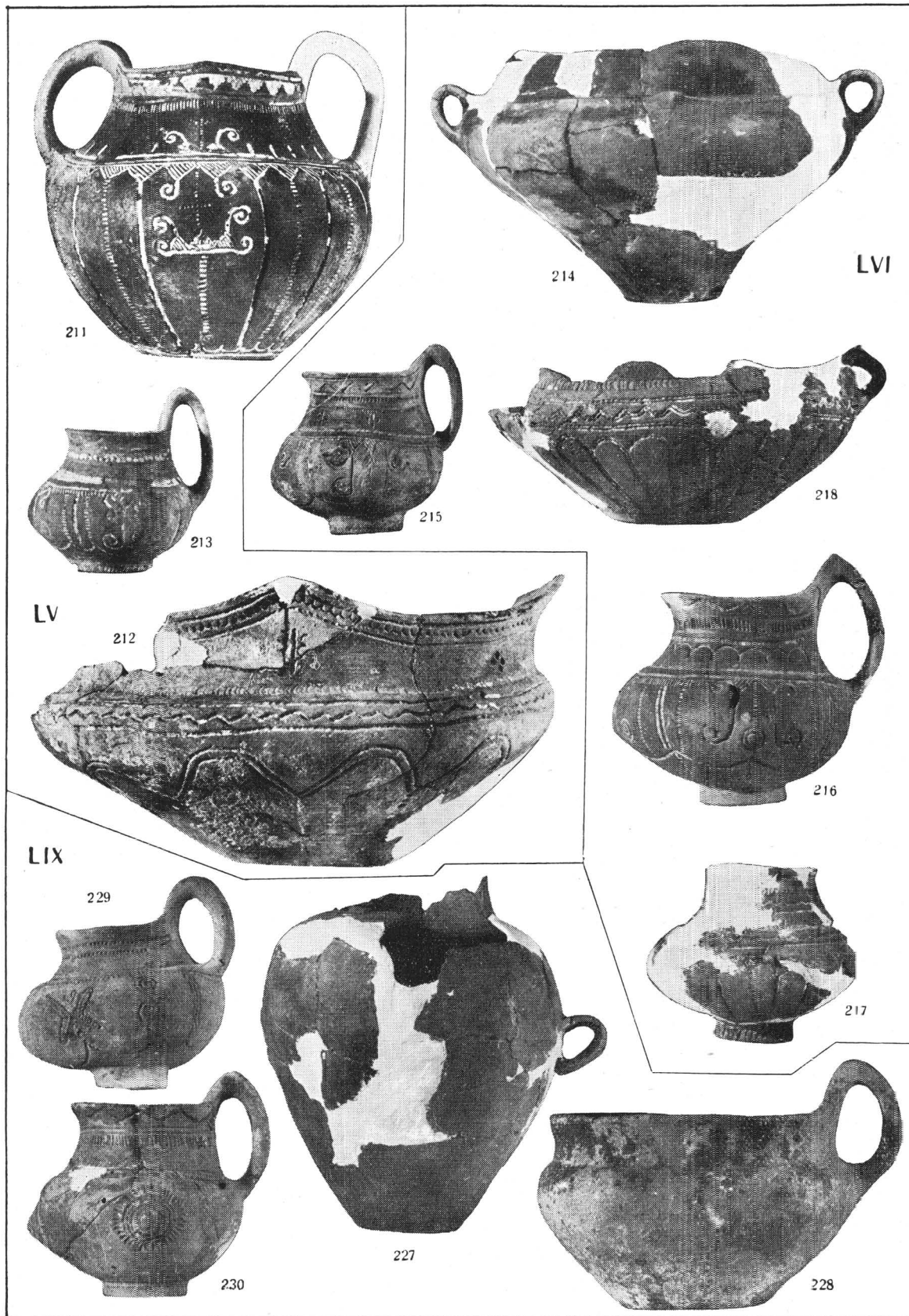
202

208

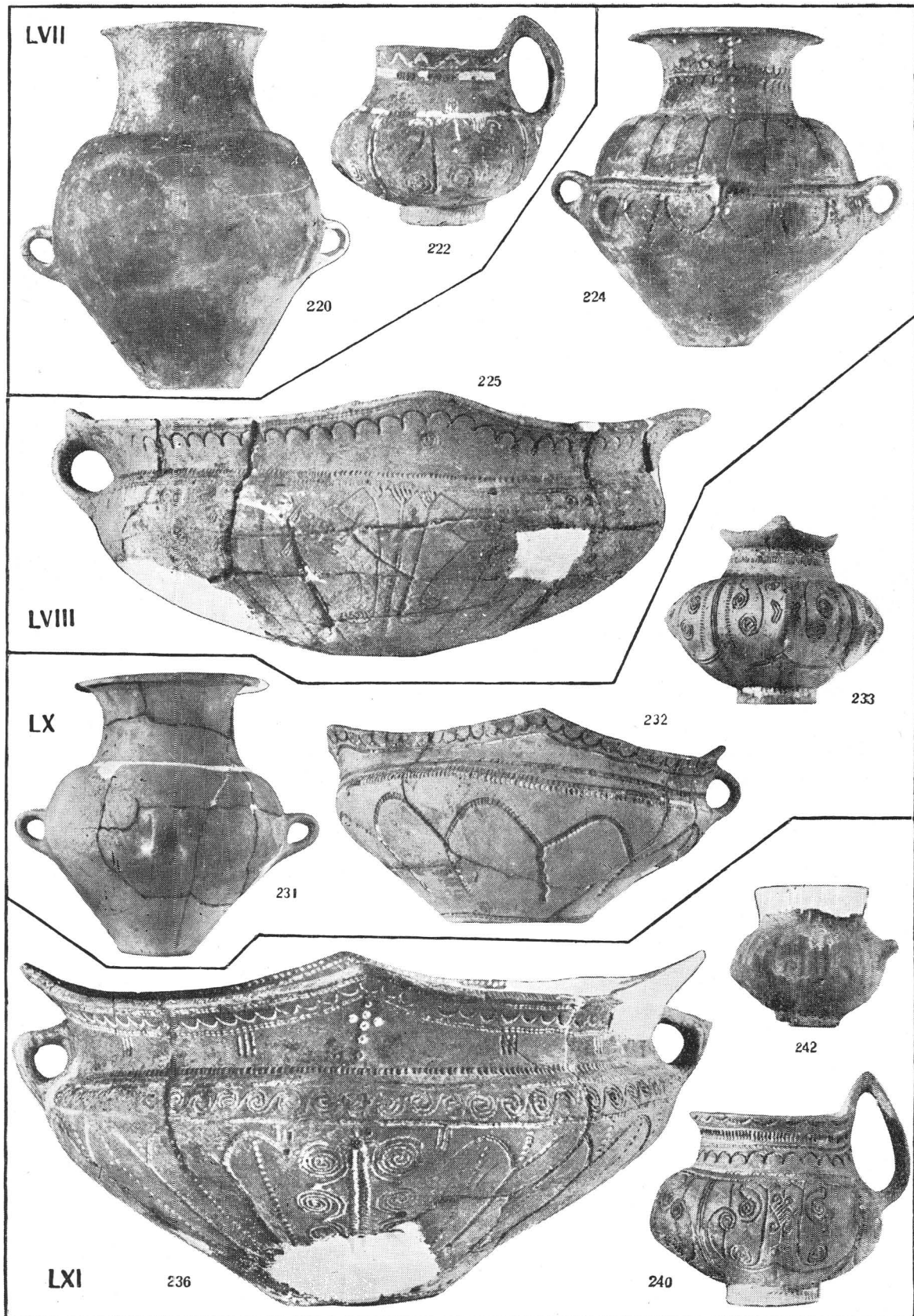

Pl. LXXV. — Inventarul mormintelor LV, LVI și LIX (nr. 214 și 227, 1/6; celelalte 1/3).

Pl. LXXVI. — Inventarul mormintelor LVII, LVIII, LX și parte din inventarul mormintului LXI (nr. 220, 224 și 231, 1/6; celelalte 1/3).

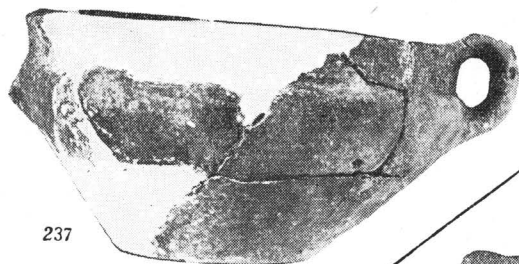
LXI - continuare

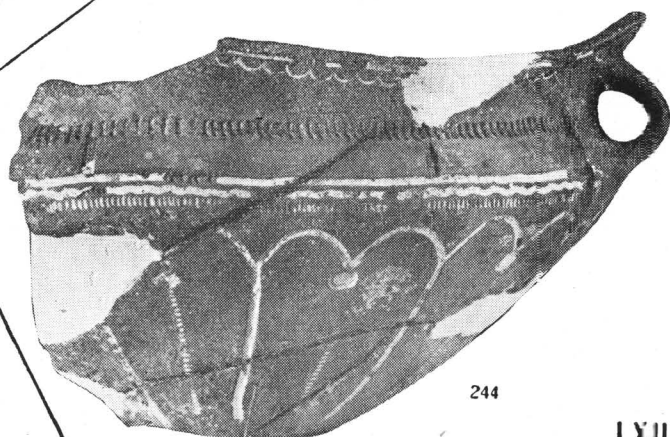
238

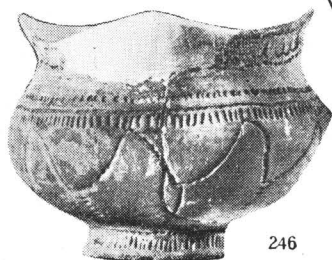
235

237

244

246

LXIII

245

LXII

243

LXIV

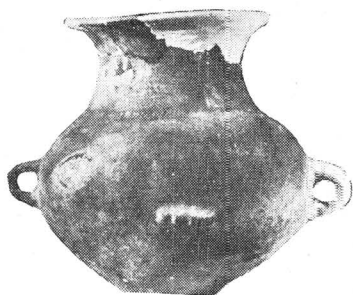

247

LXVI

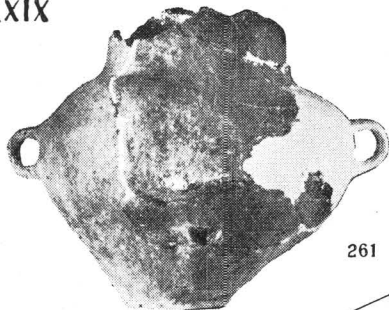

S 5

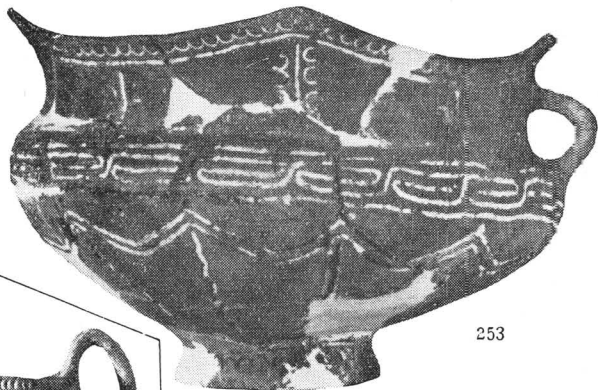

252

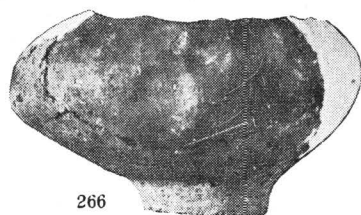
LXIX

261

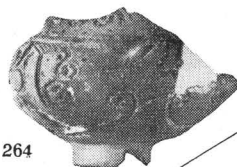
253

266

265

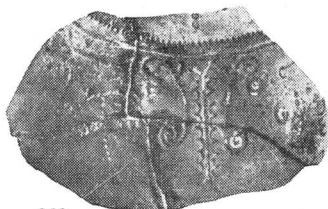
264

LXVIII

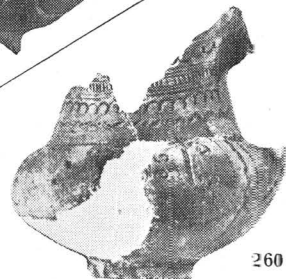
LXX-LXXbis

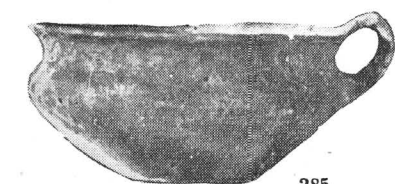
263

268

260

285

287

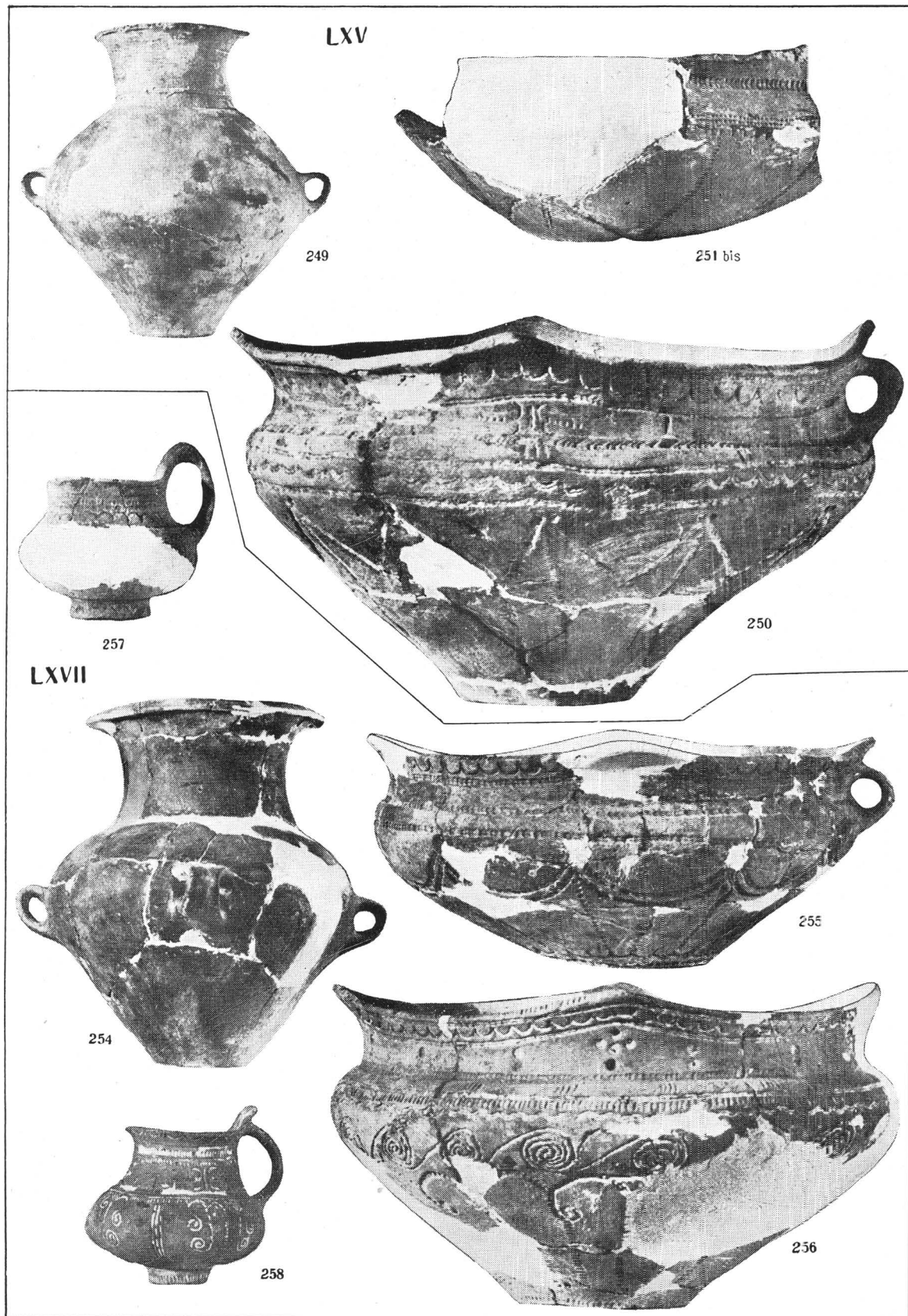

286

LXXII

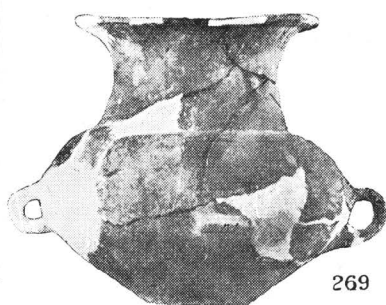

Pl. LXXIX. — Inventarul mormintelor LXV și LXVII (rr. 249 și 254, 1/6; celelalte 1/3)

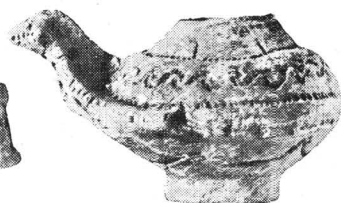

269

270

271

272

273

275

277

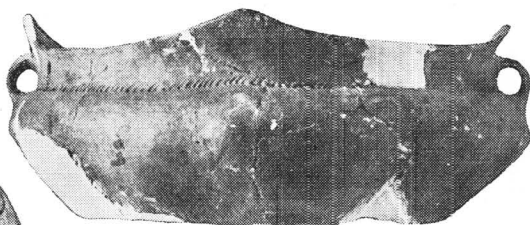
279

280

283

288

291

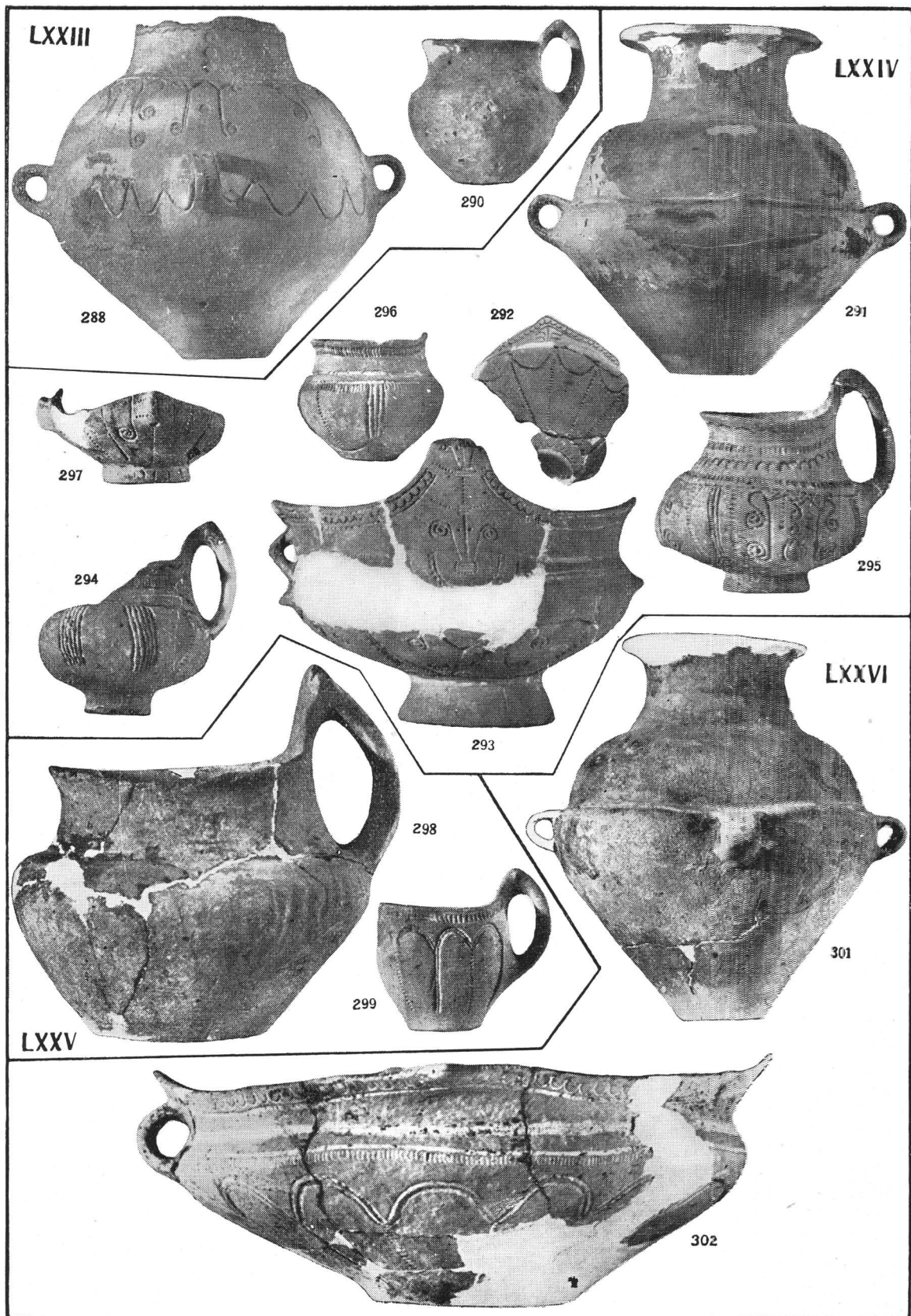

296

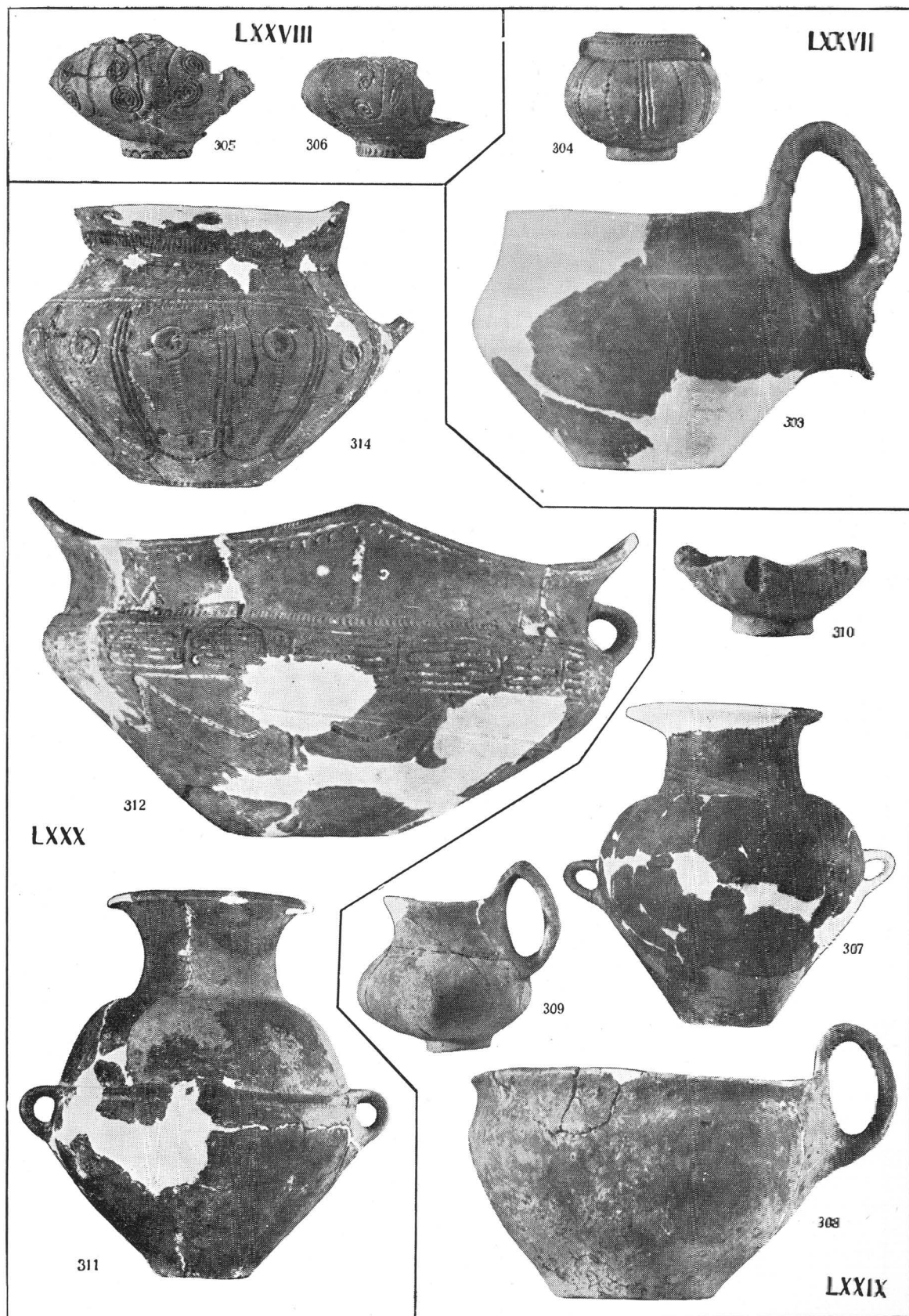
S.6

Pl. LXXXI. — Inventarul mormintelor LXXIII, LXXIV, LXXV și LXXVI (nr. 288, 291 și 301, 1/6; celelalte 1/3).

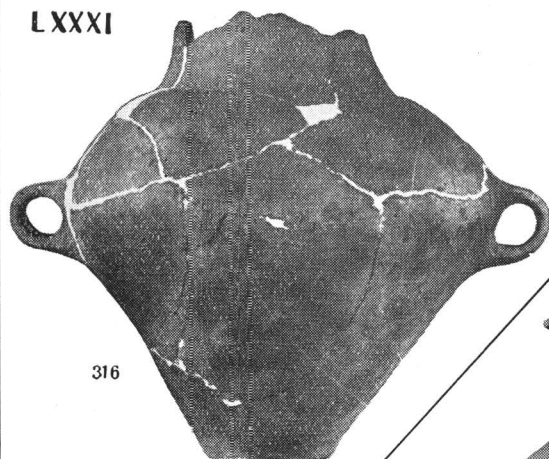

Pl. LXXXII. — Inventarul motmintelor LXXVII, LXXVIII, LXXIX și LXXX (nr. 307 și 311, 1/5; celelalte 1/3).

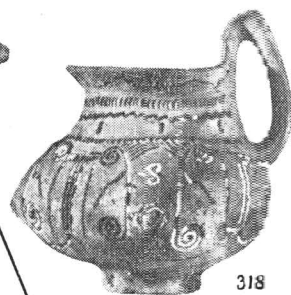
LXXXI

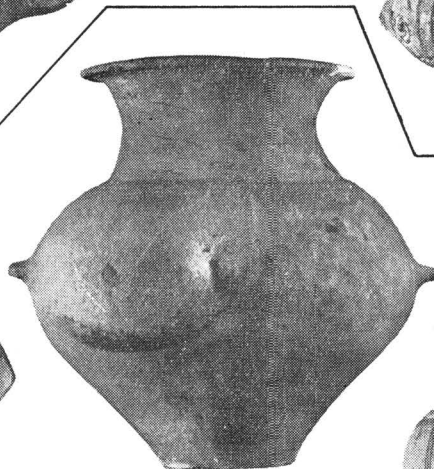
316

319

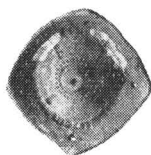
318

320

325

326

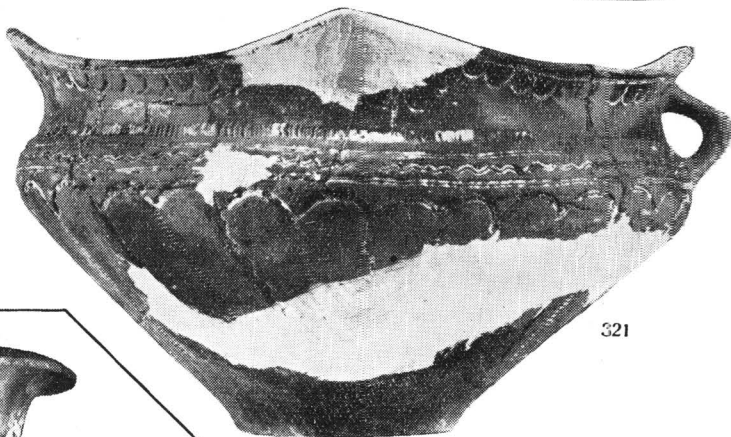

323

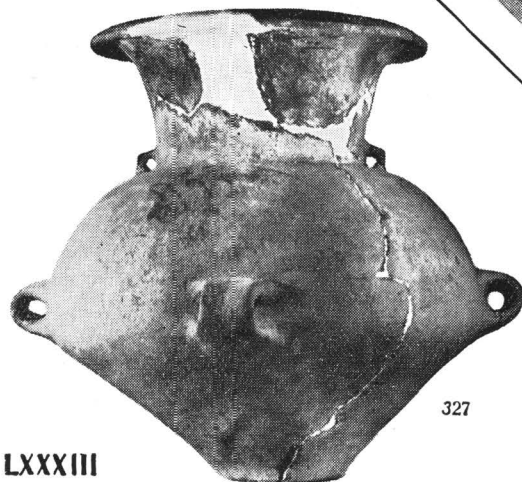
LXXXII

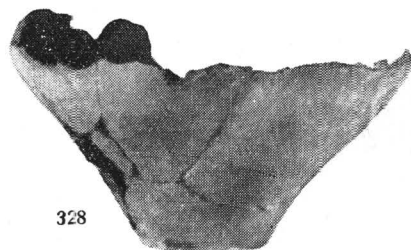
324

321

327

328

LXXXIII

LXXXIV

330

LXXXV

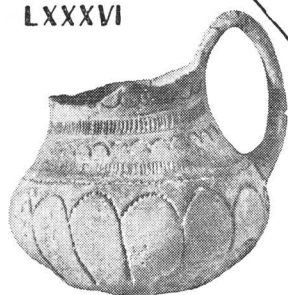

331

334

LXXXVI

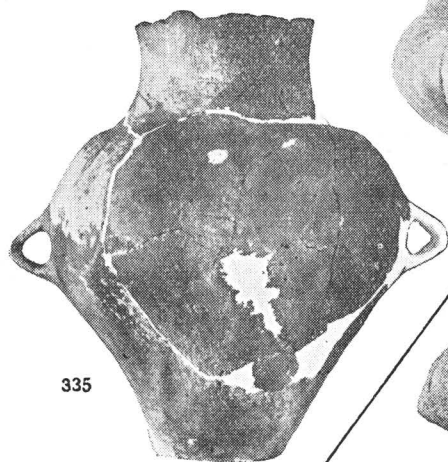

338

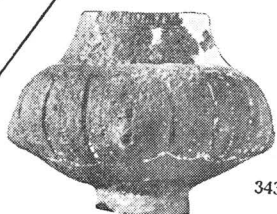
339

336

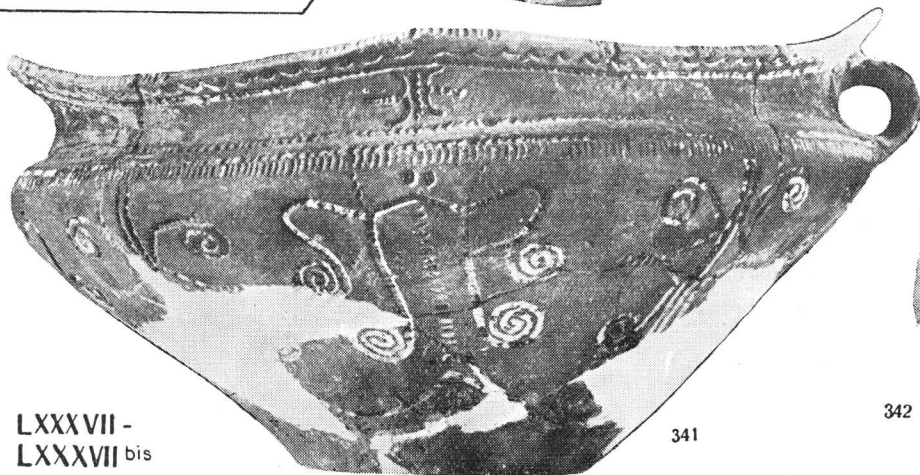
335

343

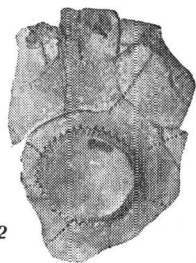

344

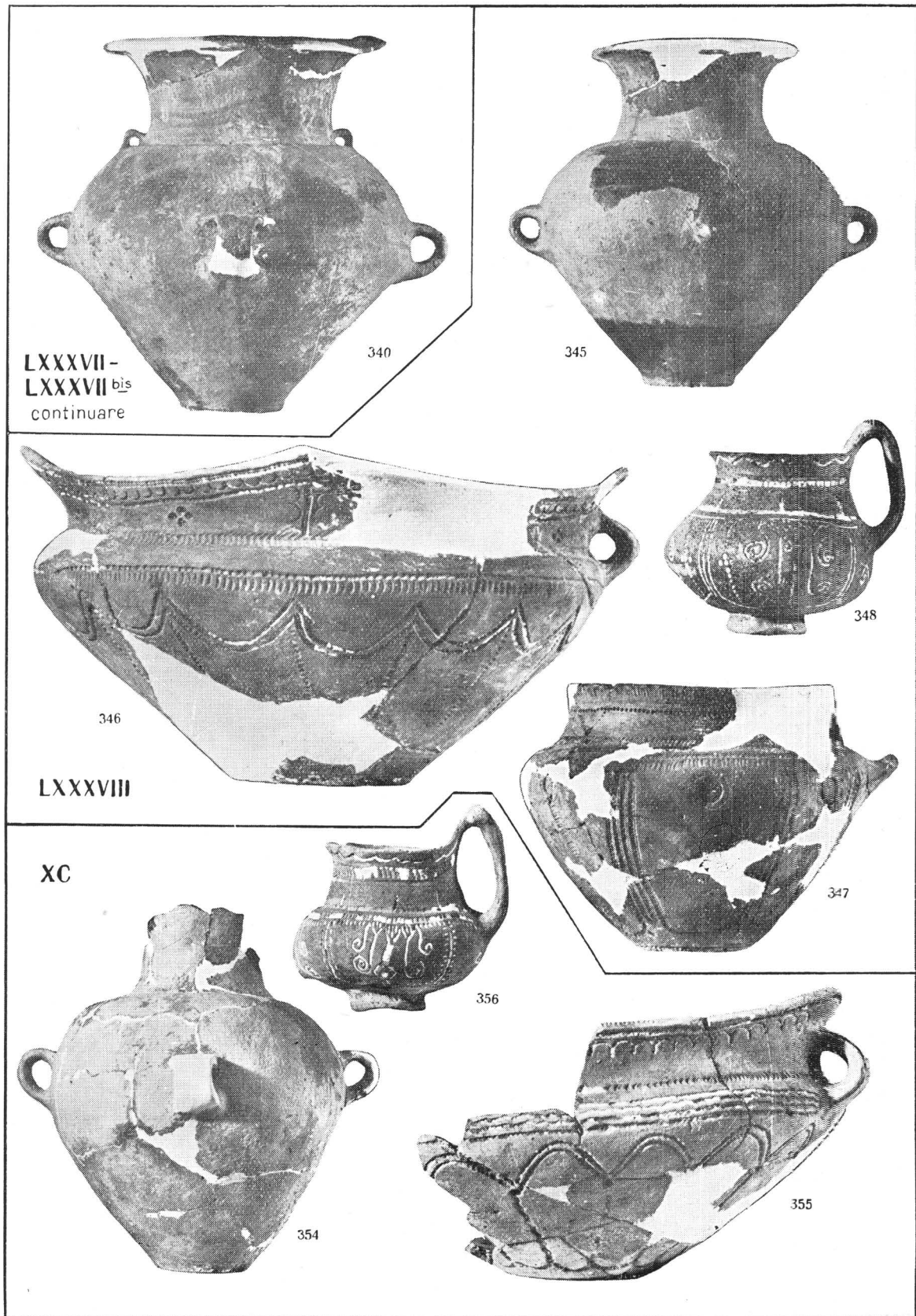
341

342

LXXXVII -
LXXXVII bis

Pl. LXXXIV.—Inventarul mormintelor LXXXIV, LXXXV, LXXXVI și parte din inventarul mormintului LXXXVII—LXXXVIIbis (nr. 331 și 335, 1/6; restul 1/3, cu excepția fragmentului nr. 342, redus mai mult).

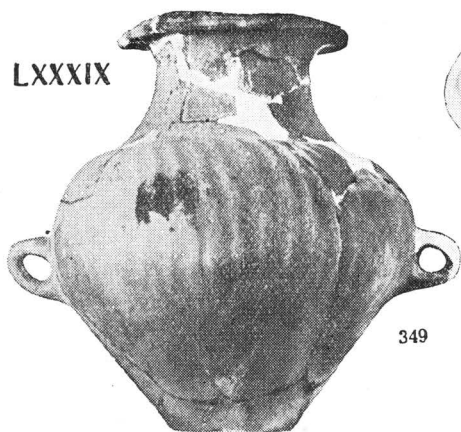

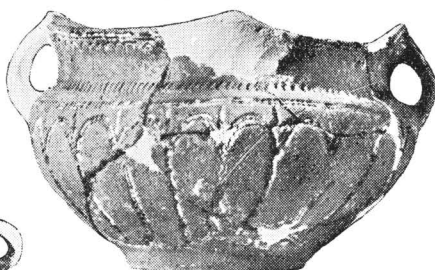
Pl. LXXXV. — Restul inventarului mormîntului LXXXVII—LXXXVIIbis și inventarul mormintelor LXXXVIII și XC (nr. 340, 345 și 354, 1/6; celelalte 1/3).

LXXXIX

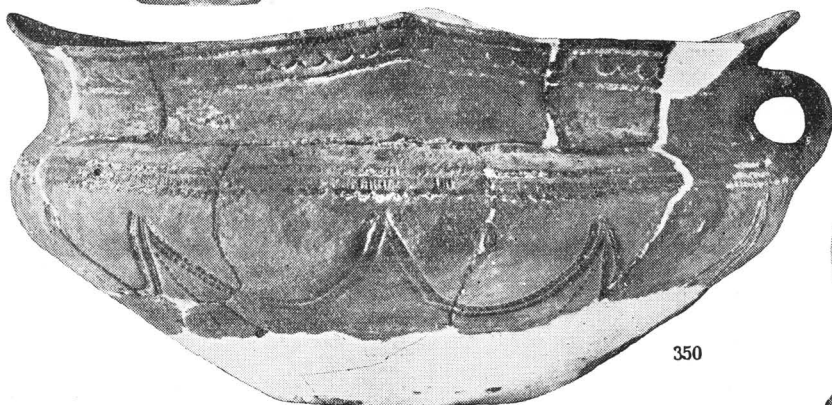
349

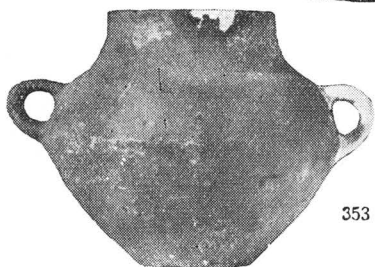
351

S.8

350

353

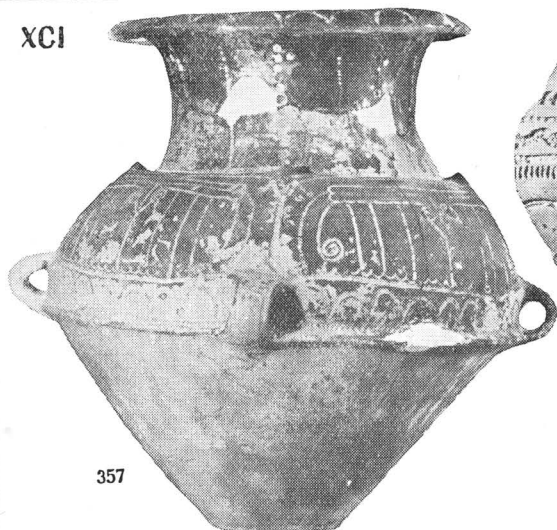

352

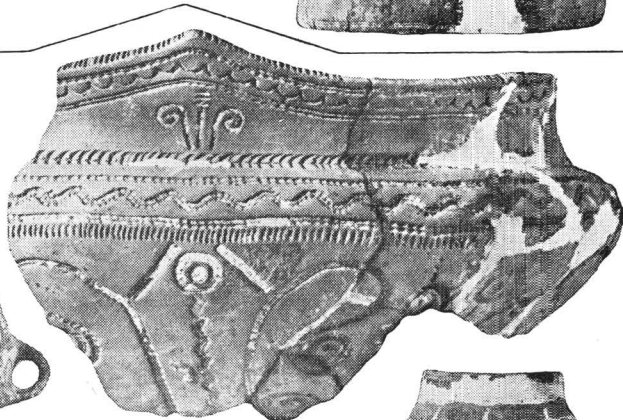

S.7

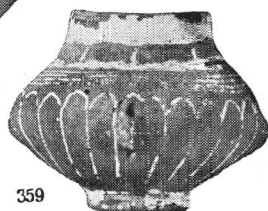
XCI

357

358

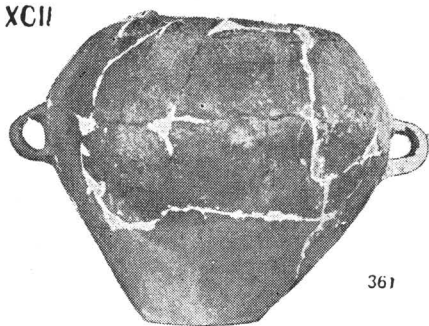
359

Pl. LXXXVI. — Inventarul mormintelor LXXXIX și XCI (nr. 349 și 357, 1/6; celelalte 1/3).

XCII

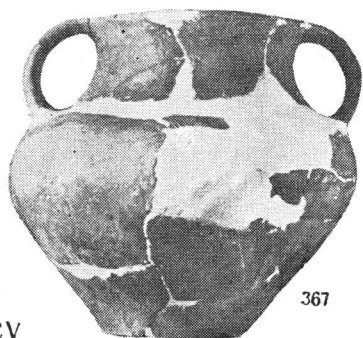

361

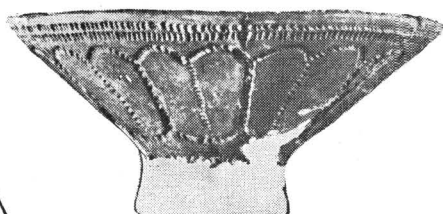

362

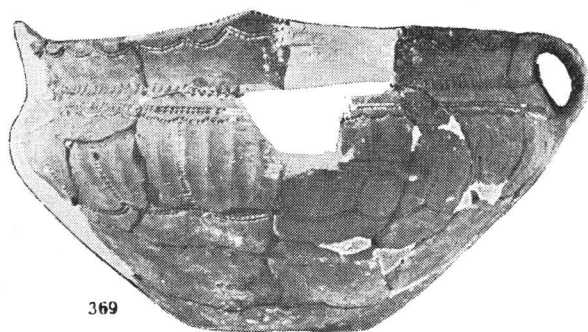
XCIV

367

365

369

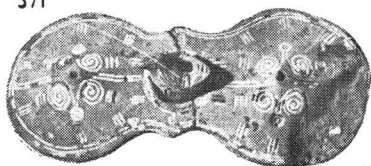

364

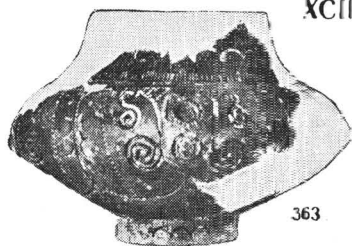

XCIII

371

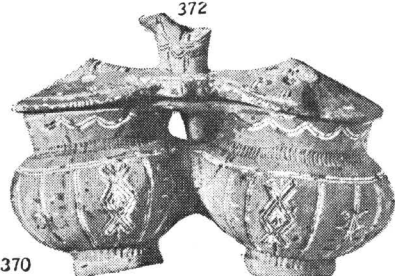

373

363

372

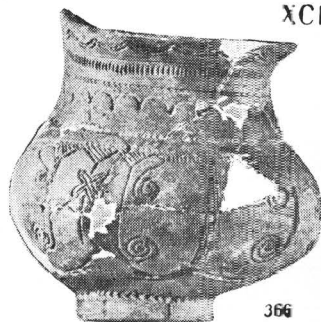

370

374

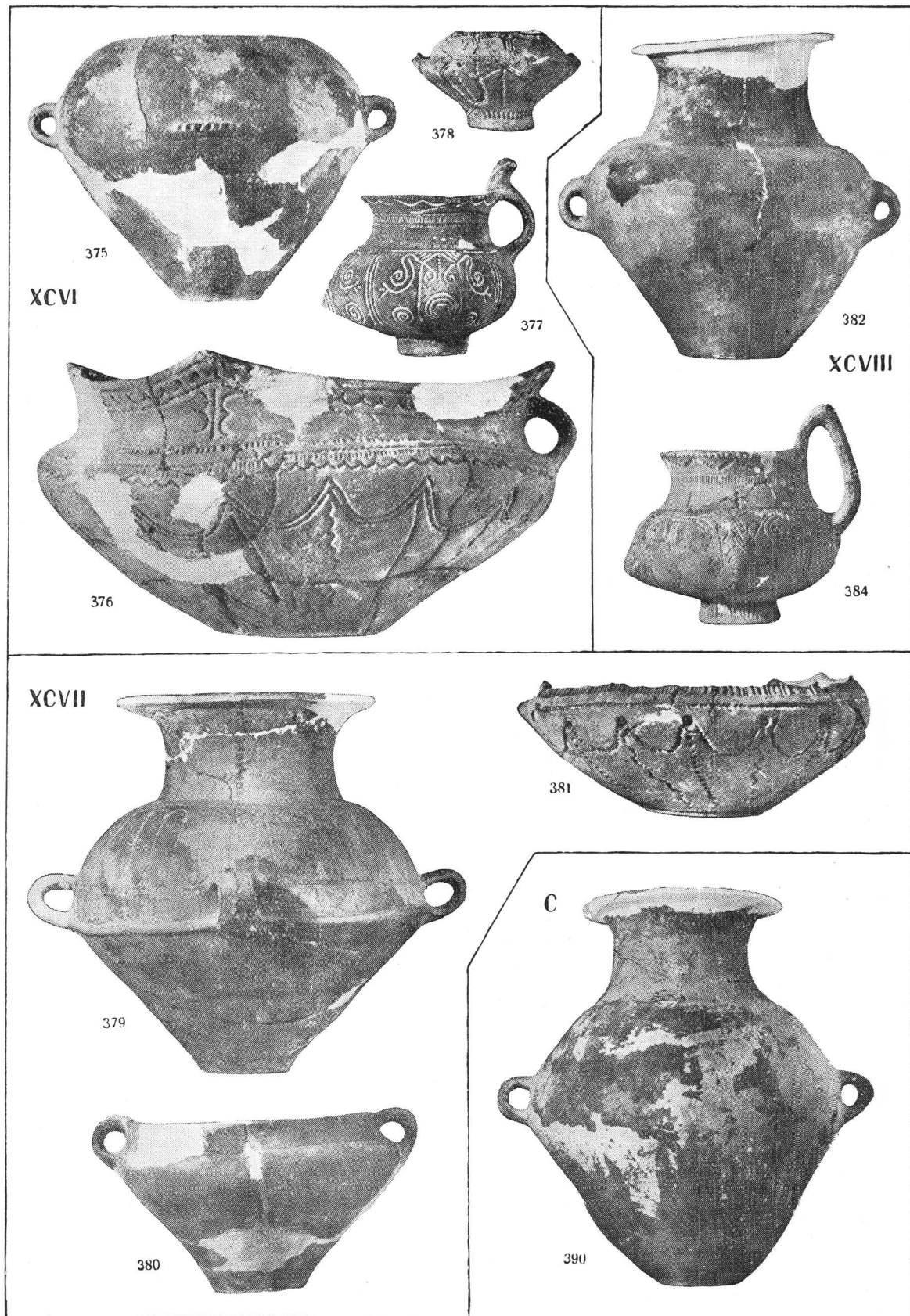
XCIV

366

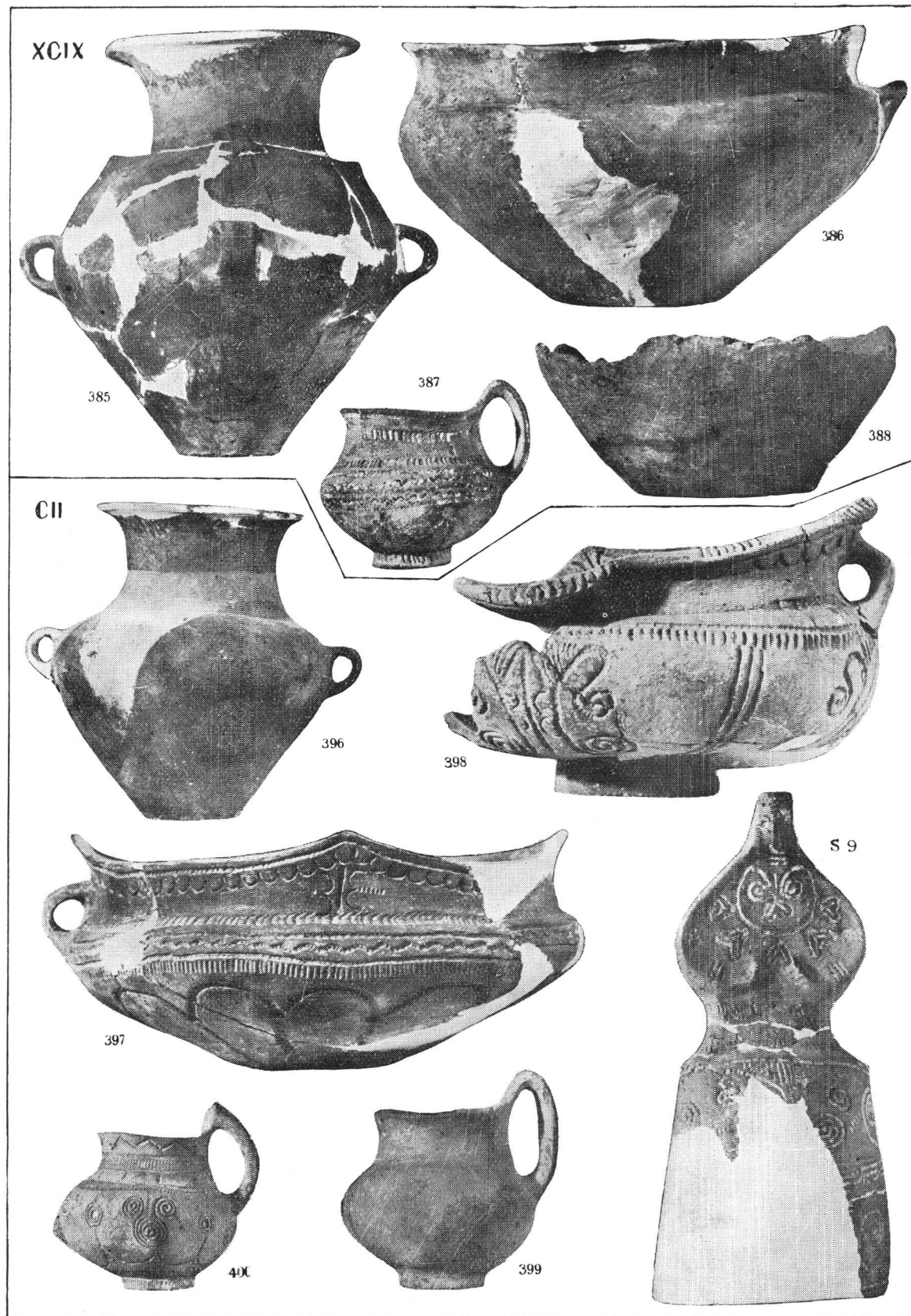

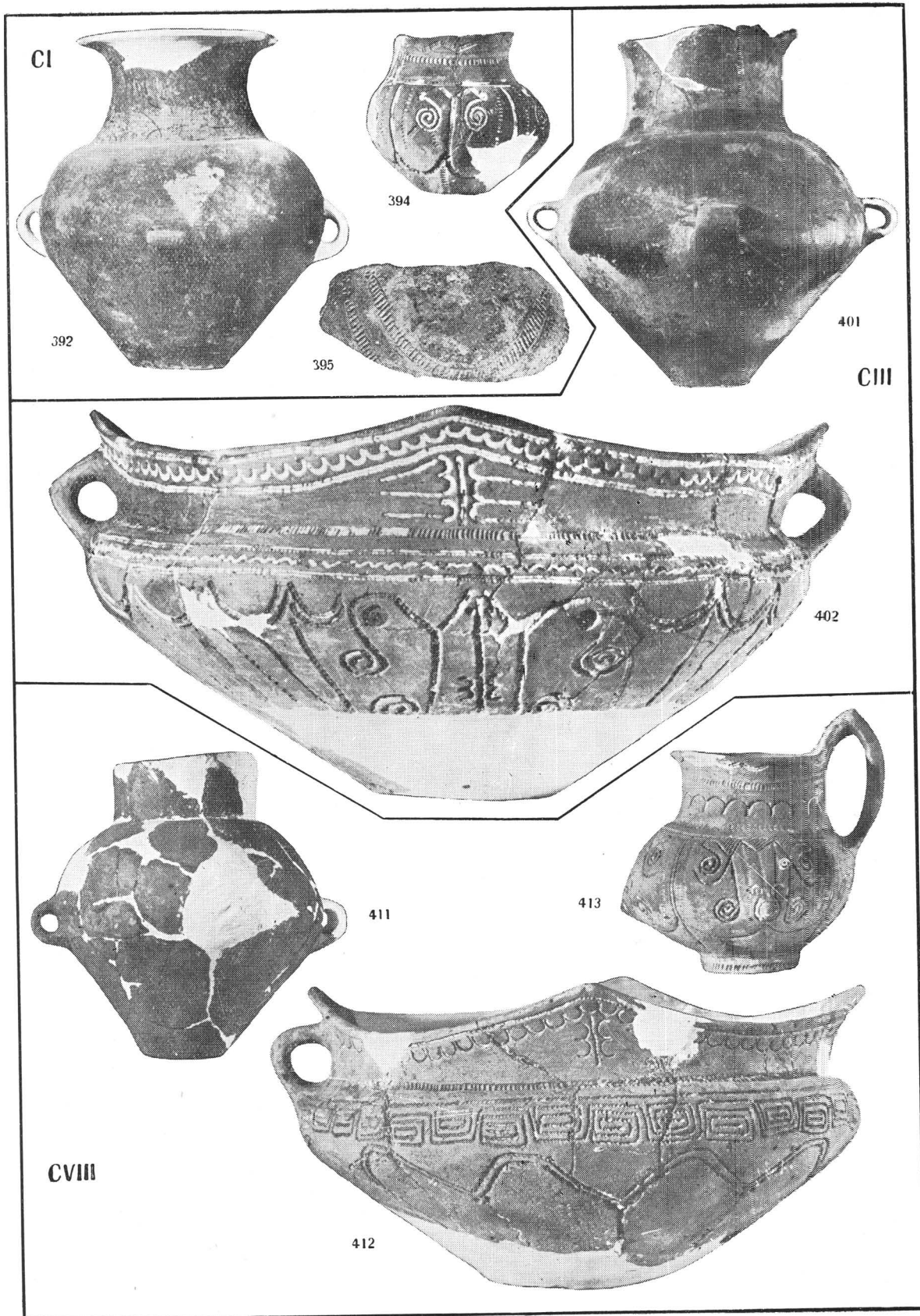
Pl. LXXXVIII. — Inventarul mormintelor XCVI, XCVII, XCVIII și C (nr. 375, 379, 380, 382 și 390, 1/5; ce.elalte 1/3).

Pl. LXXXIX. — Inventarul mormintelor XCIX și CII (nr. 385 și 396, 1/6; celelalte 1/3).

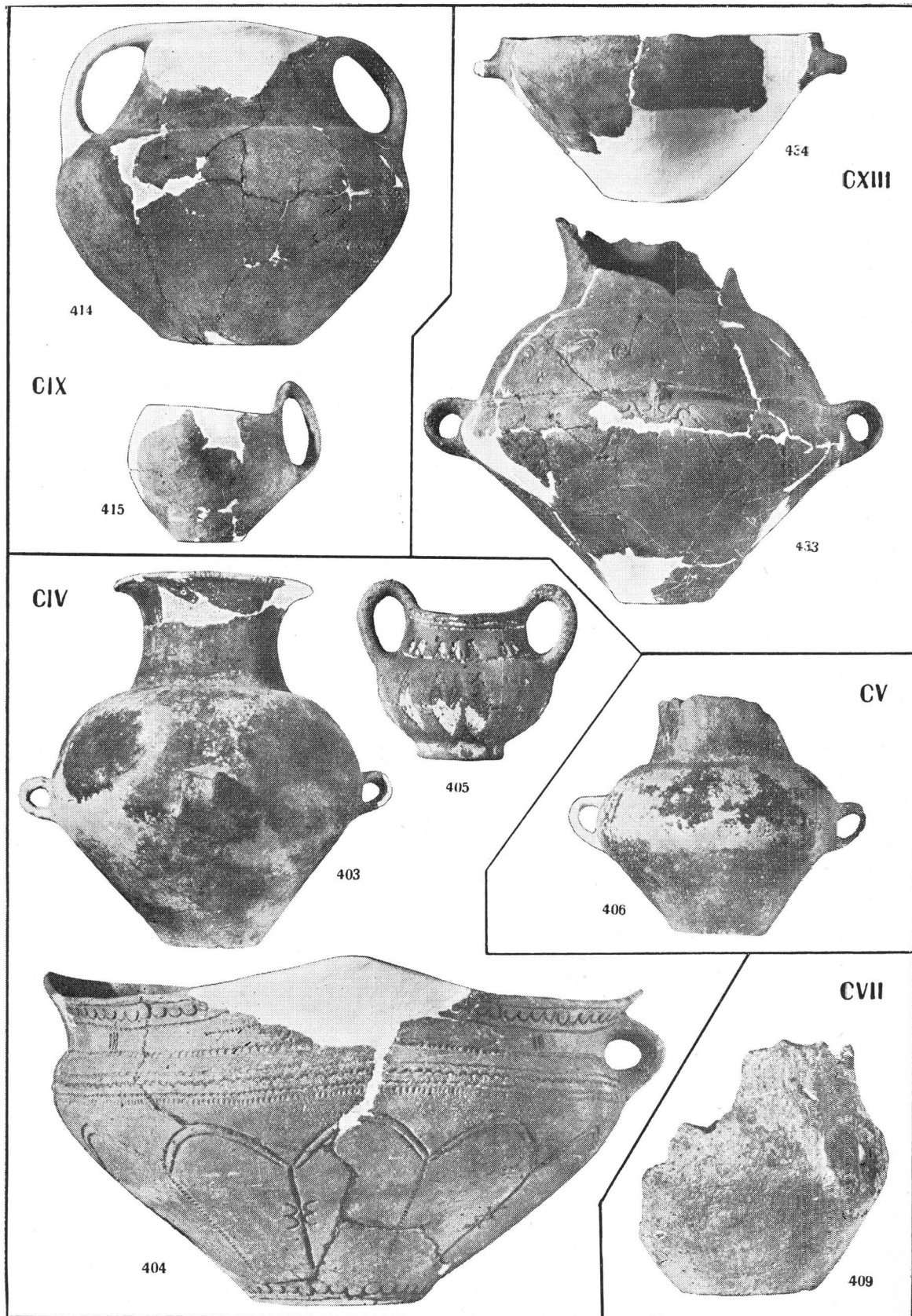

Pl. XC. — Inventarul mormintelor CI, CIII și CVIII (nr. 392, 401 și 411, 1/6; celelalte 1/3).

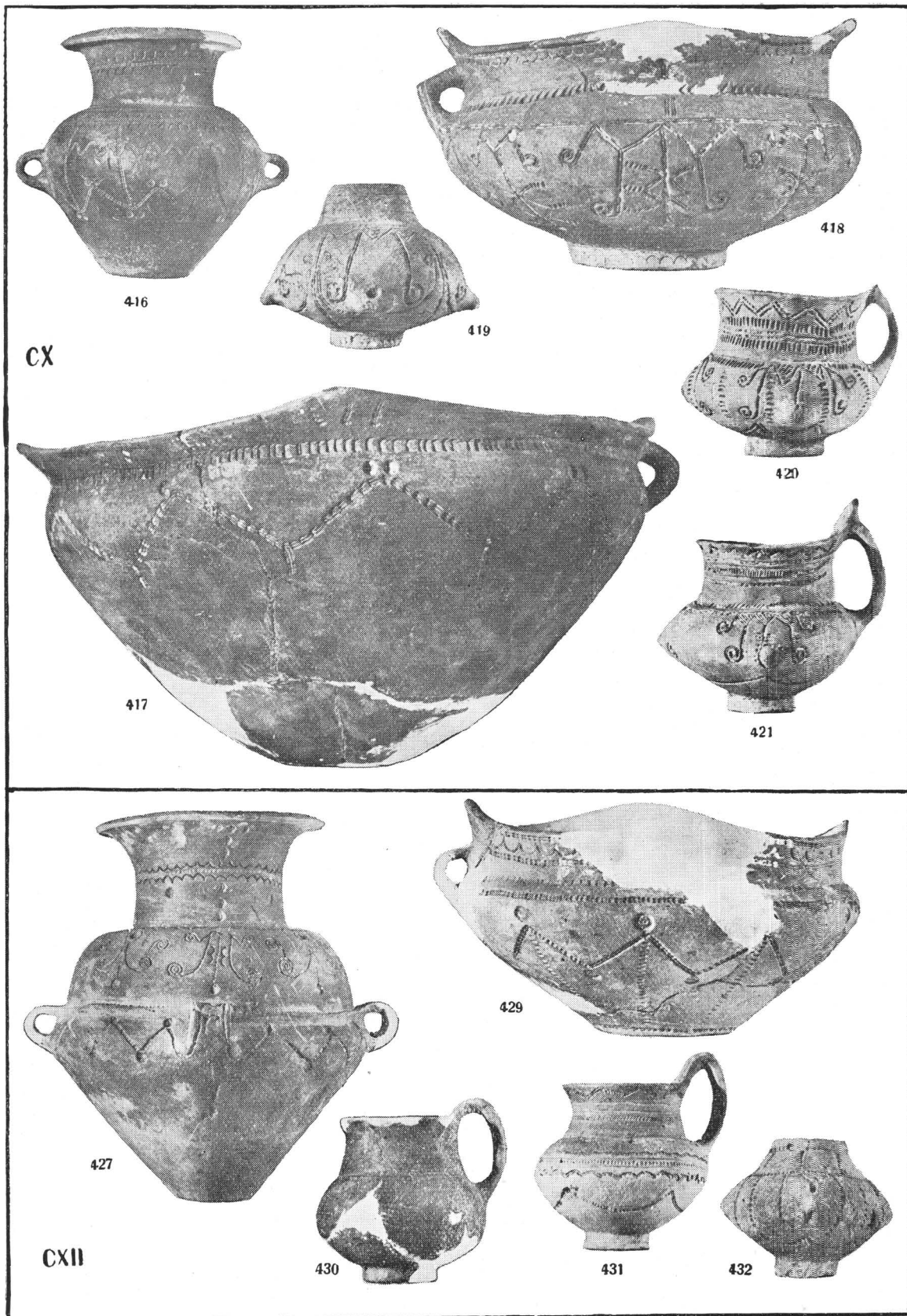

Pl. XCI. — Inventarul mormintelor CIV, CV, CVII, CIX și CXIII (nr. 403, 406, 433 și 434, 1/6; celelalte 1/3)

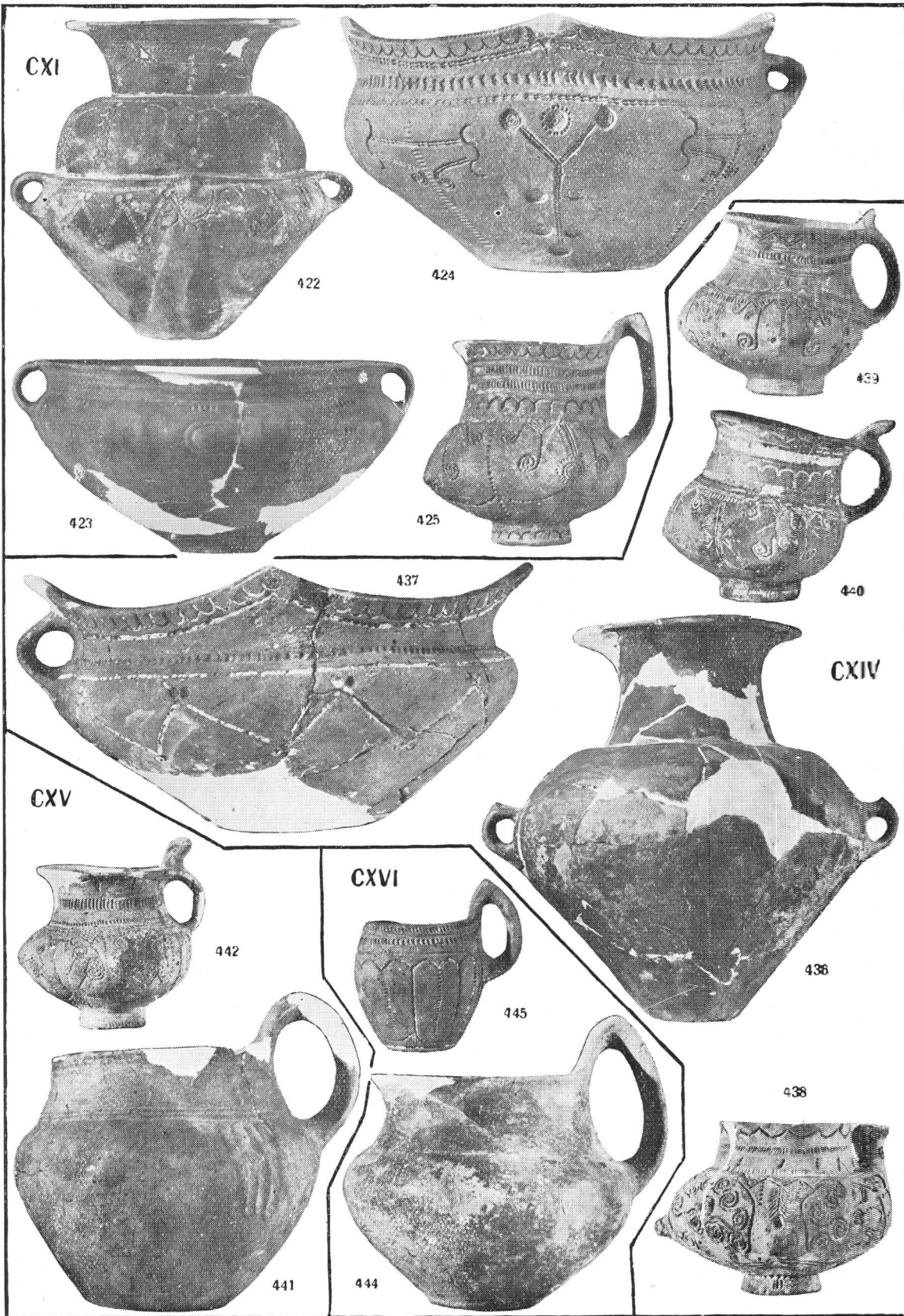

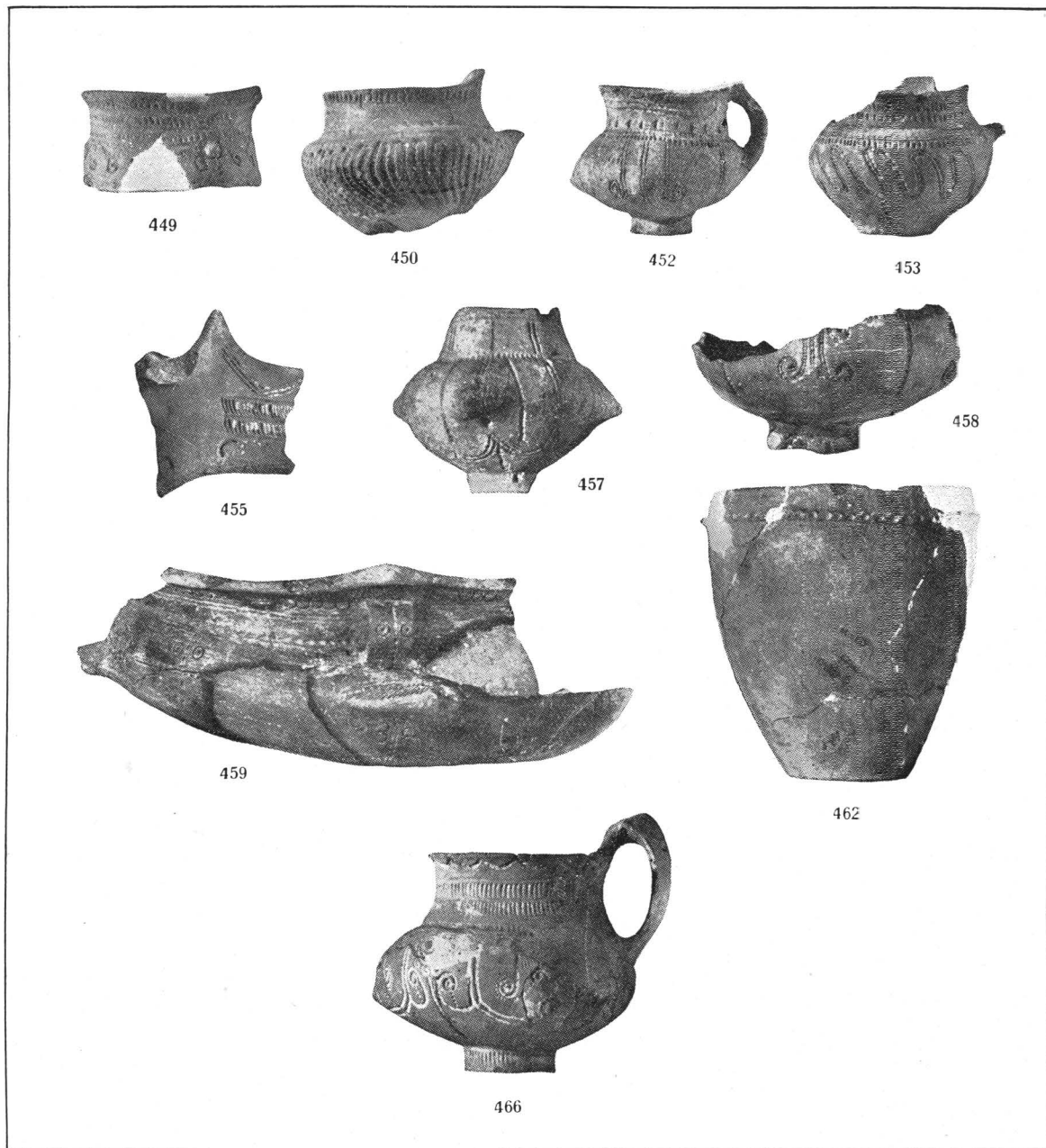
Pl. XCII. — Inventarul mormintelor CX și CXII (nr. 416 și 427, 1/6; celelalte 1/3).

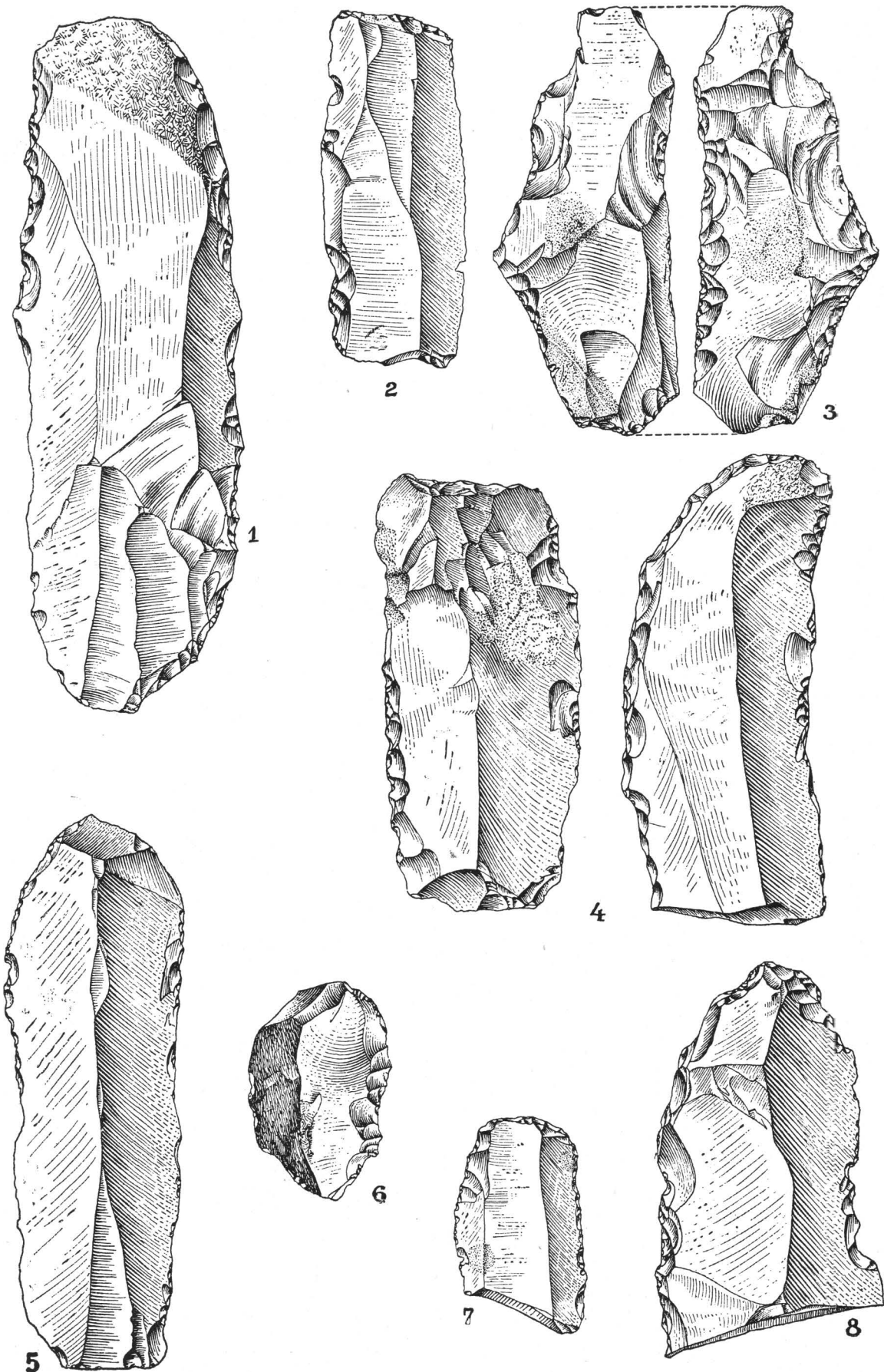
Pl. XCIII. — Inventarul mormintelor CXI, CXIV, CXV și CXVI (nr. 422, 423 și 436, 1/6; celelalte 1/3).

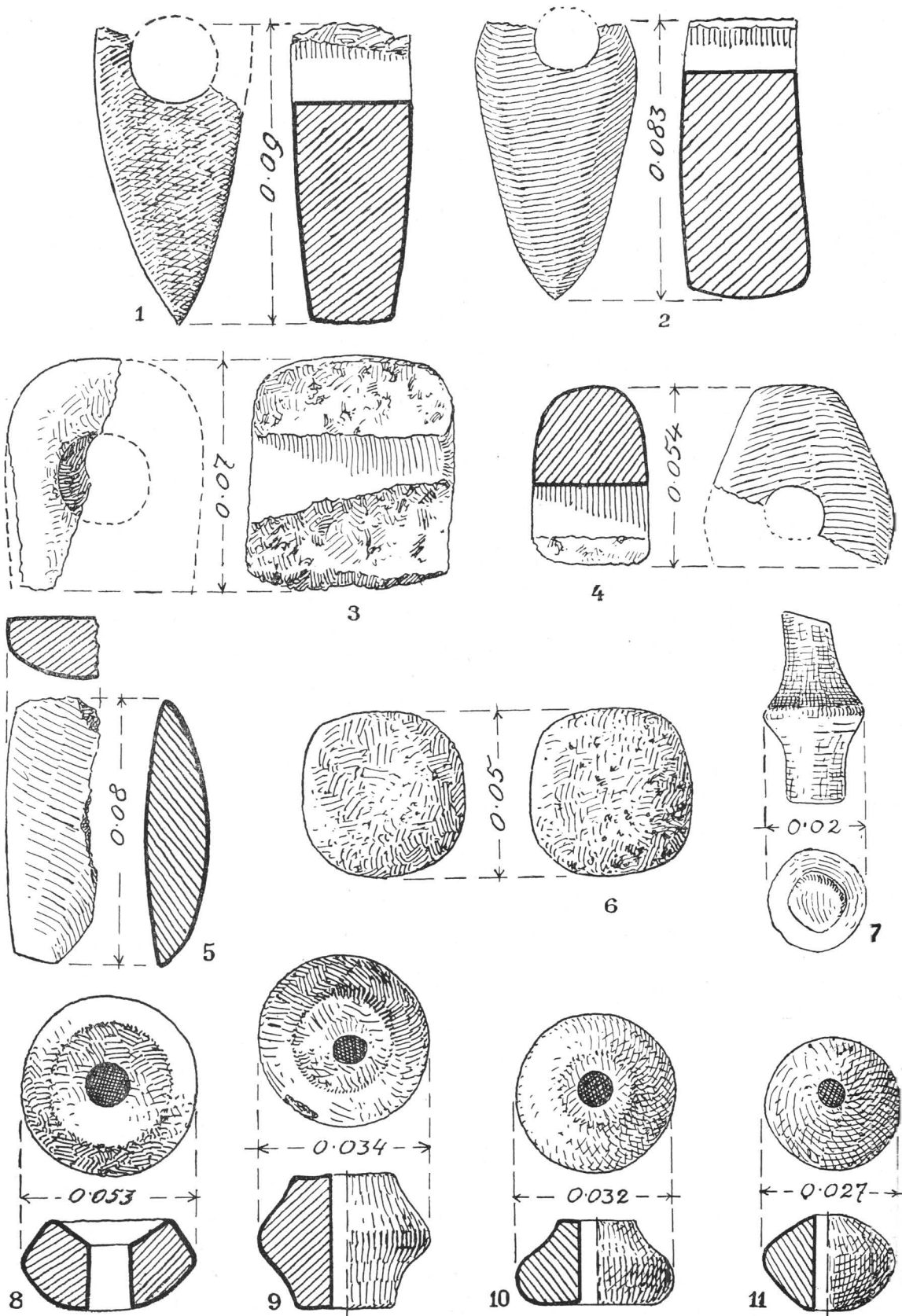
Pl. XCIV. — Vase și fragmente din diferite puncte ale săpăturilor (nr. 462, urnă Latène, 1/6; celelalte 2/3).

Pl. XCV. — Diferite unelte de silex descoperite în cursul săpăturilor, dar *nu* în morminte (2/3).

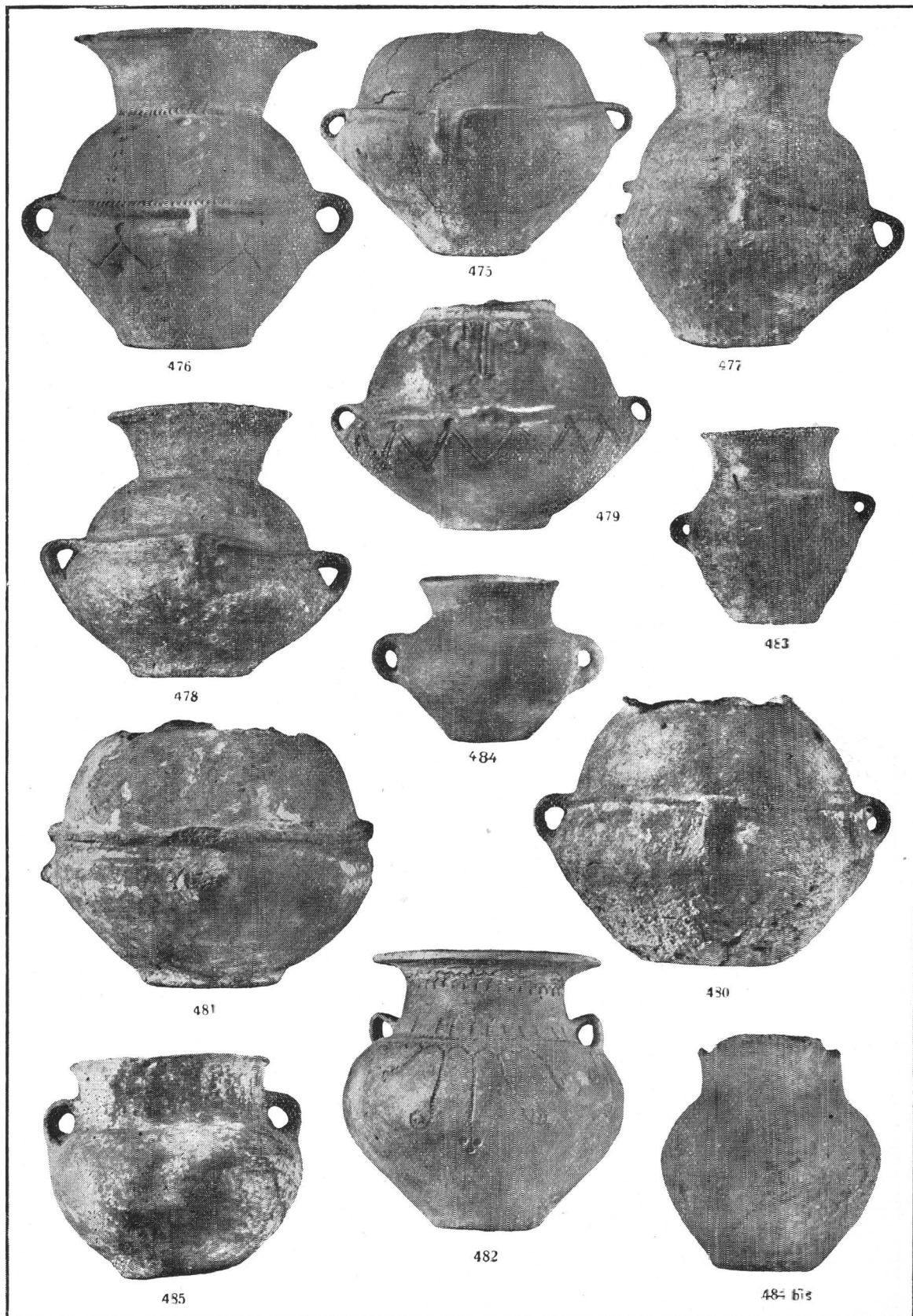
Pl. XCVI. — Unelte de piatră și de lut ars descoperite în cursul săpăturilor (fără legătură cu mormintele necropolei); 1—4, topoare-ciocane fragmentare de piatră șlefuită; 5, topor fragmentar de piatră șlefuită; 6, percutor de silix; 7, obiect de lut ars; 8—11, diferite fusaioale de lut ars.

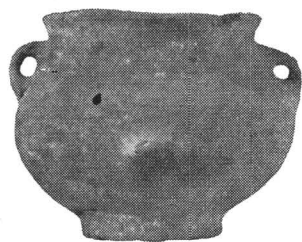
Pl. XCVII. Urne achiziționate de Muzeul Național de Antichități în 1941 (1/6).

Pl. XCVIII. — Urne și vase înrudite achiziționate de Muzeul Național de Antichități în 1941 (nr. 475 și 482, 1/6; celelalte 1/3).

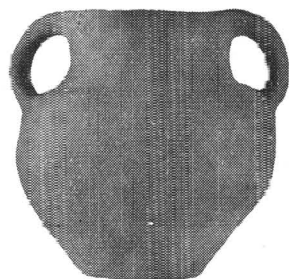
486

487

487 bis

488

489

491

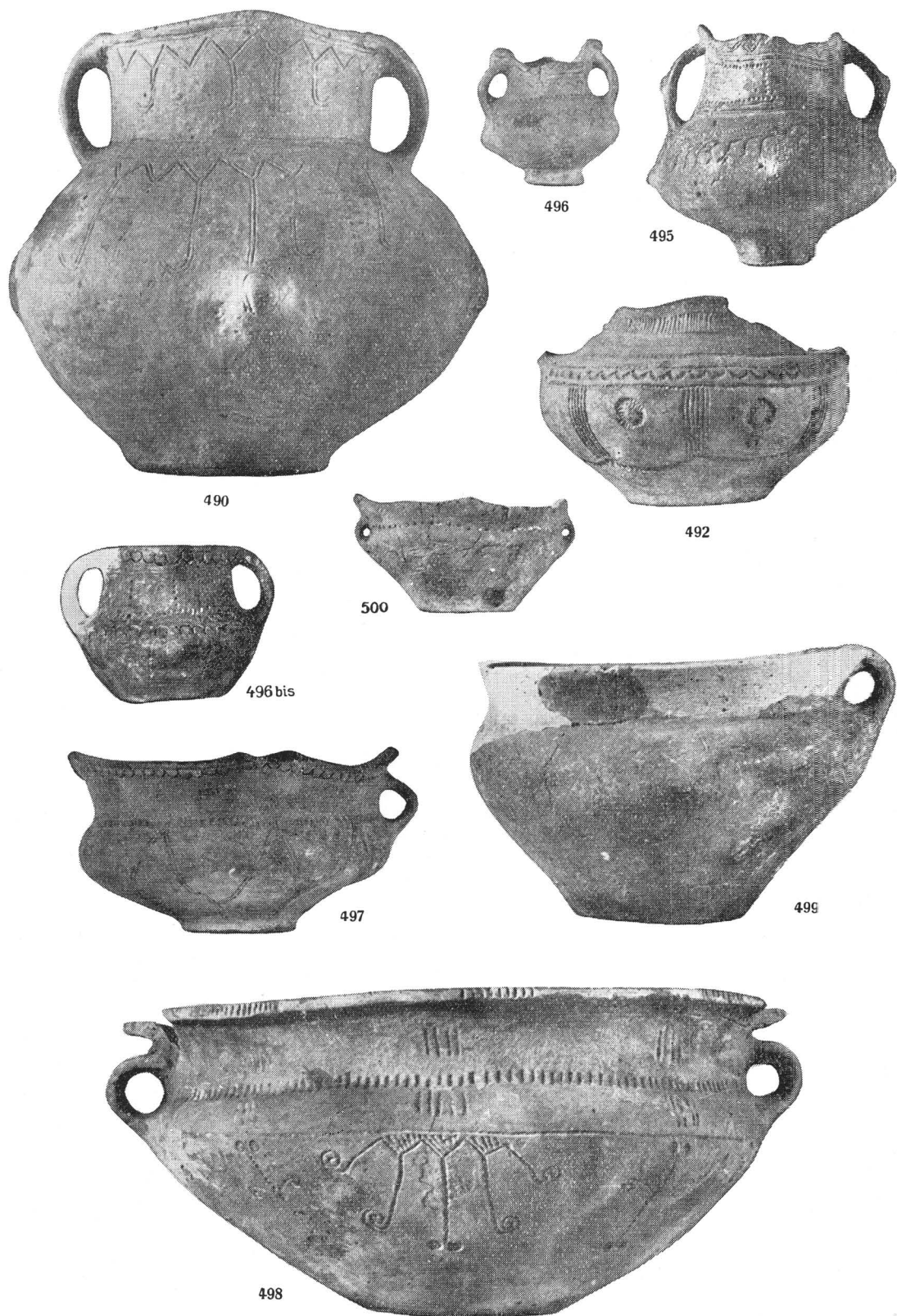

494

493

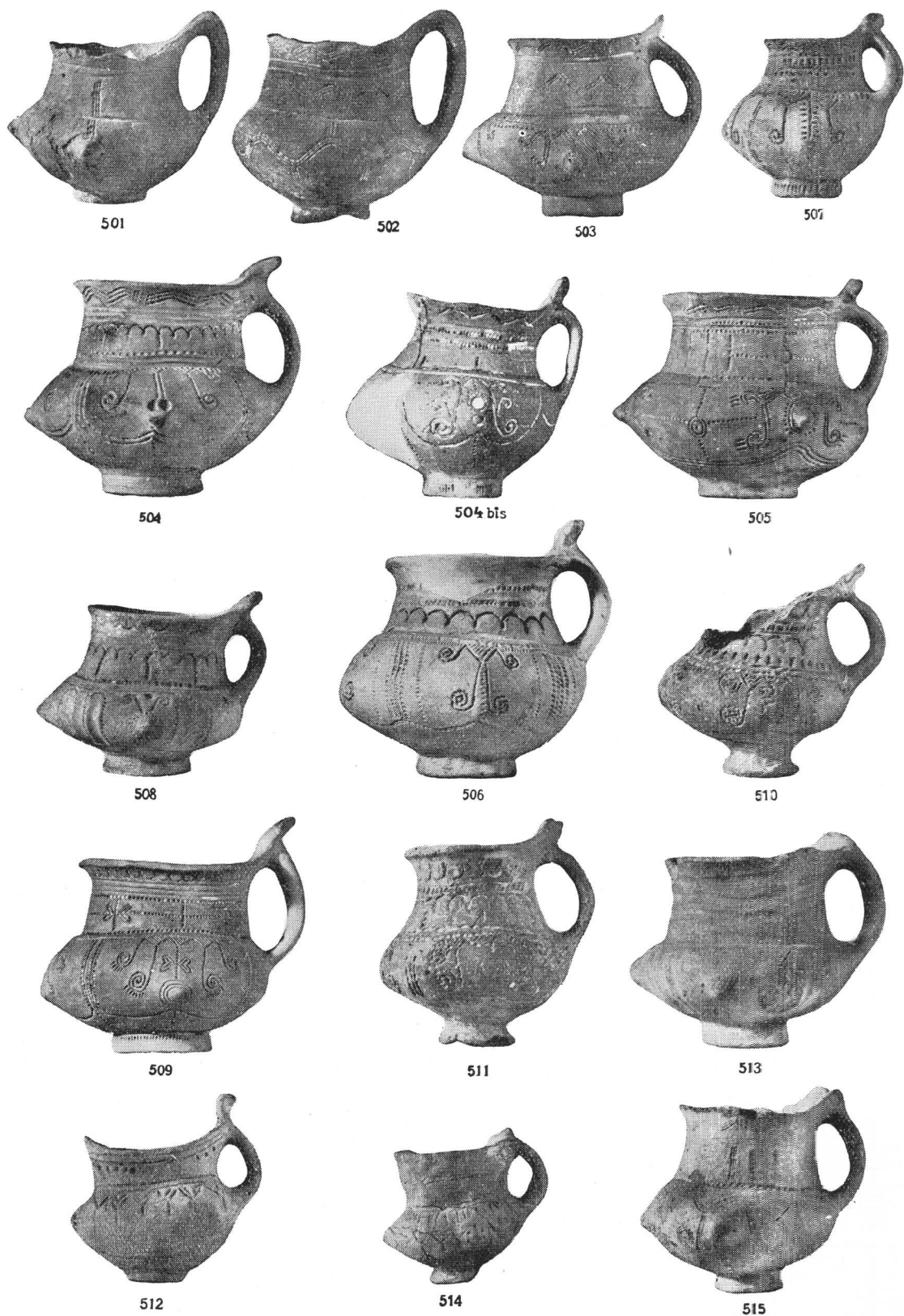

Pl. C. — Vase cu cîte două torși și străchini achiziționate de Muzeul Național de Antichități în 1941 (13).

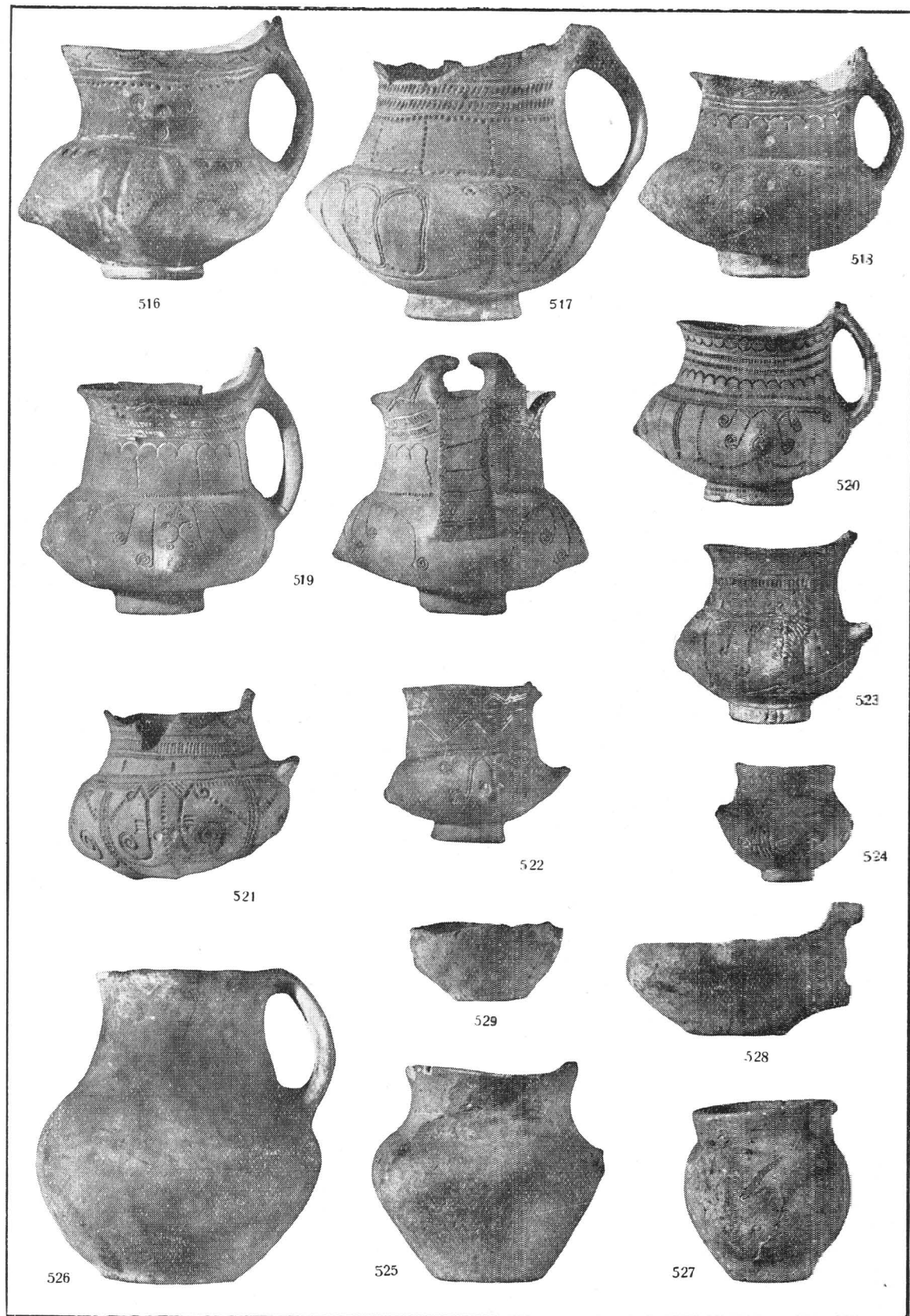

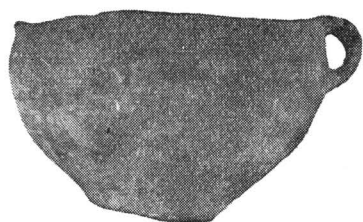
Pl. CI. — Căni cu toartă supraînălțată și alte variante, achiziționate de Muzeul Național de Antichități în 1941 (1/3).

Pl. CII. — Căni cu toartă suprainălțată și alte variante, achiziționate de Muzeul Național de Antichități în 1941 (1/3).

530

532

533 bis

531

533

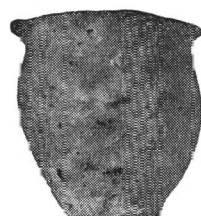
534

535

536

537

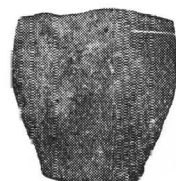
539

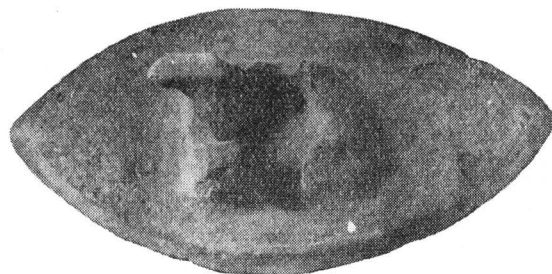
540

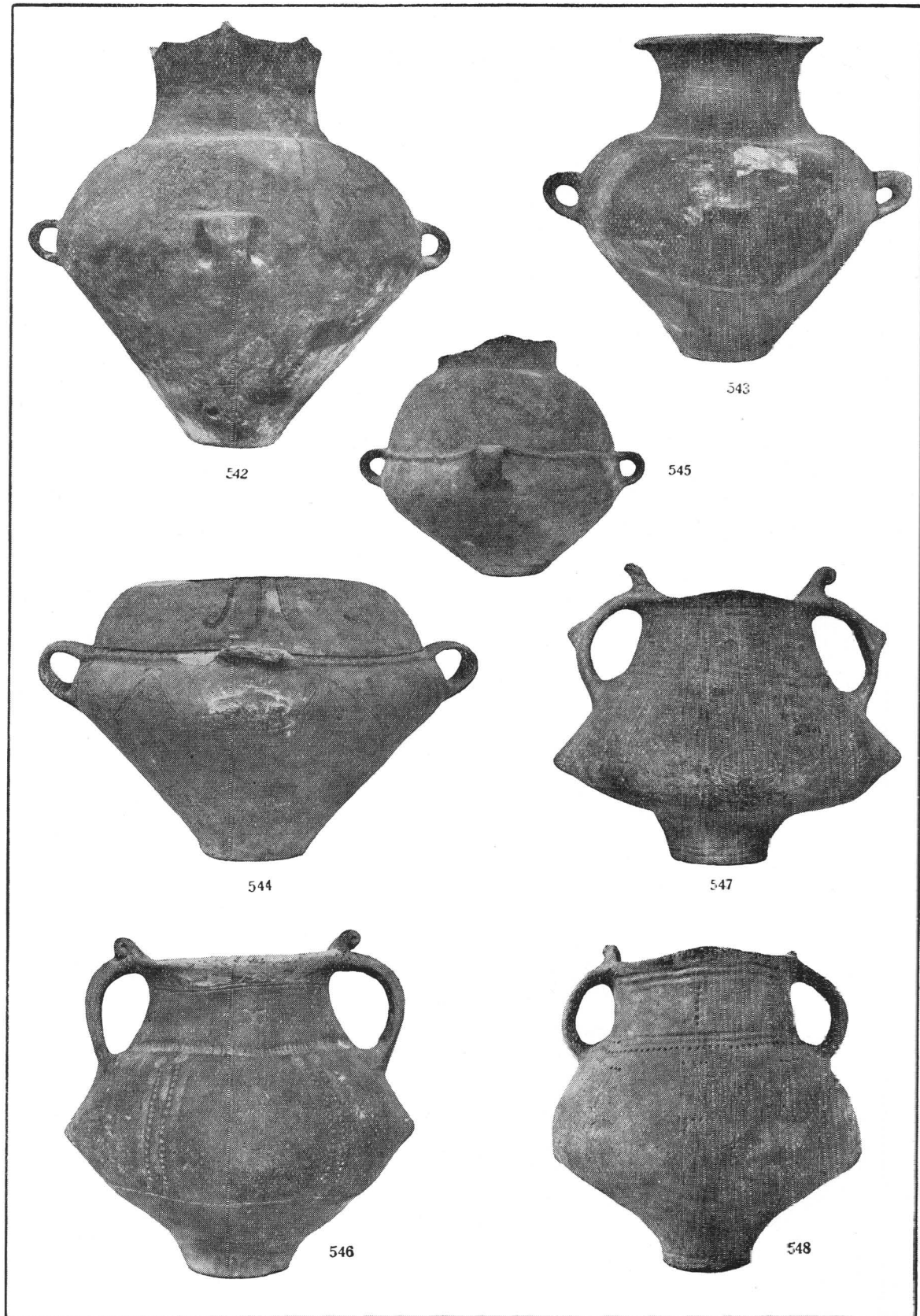
541

538

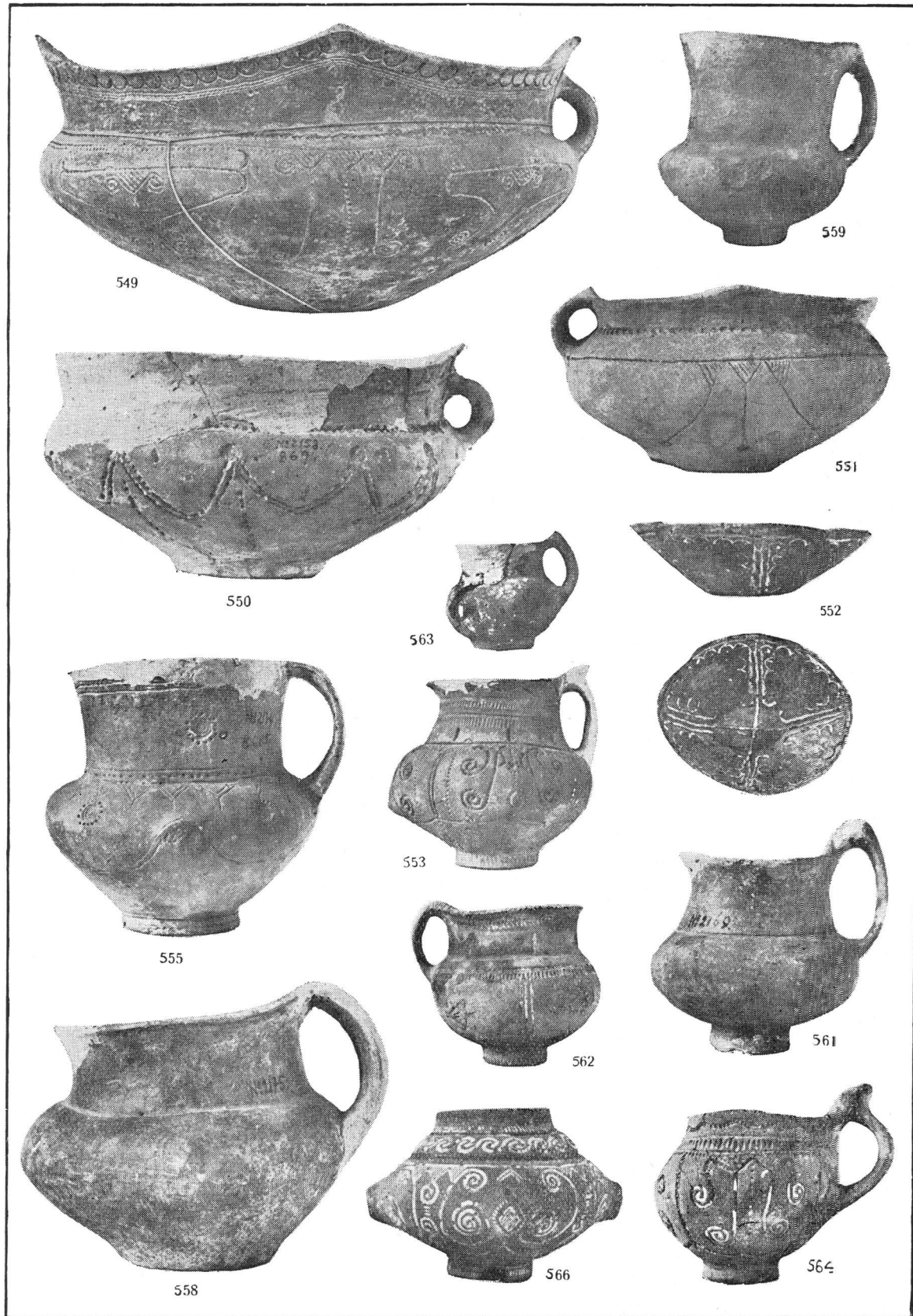

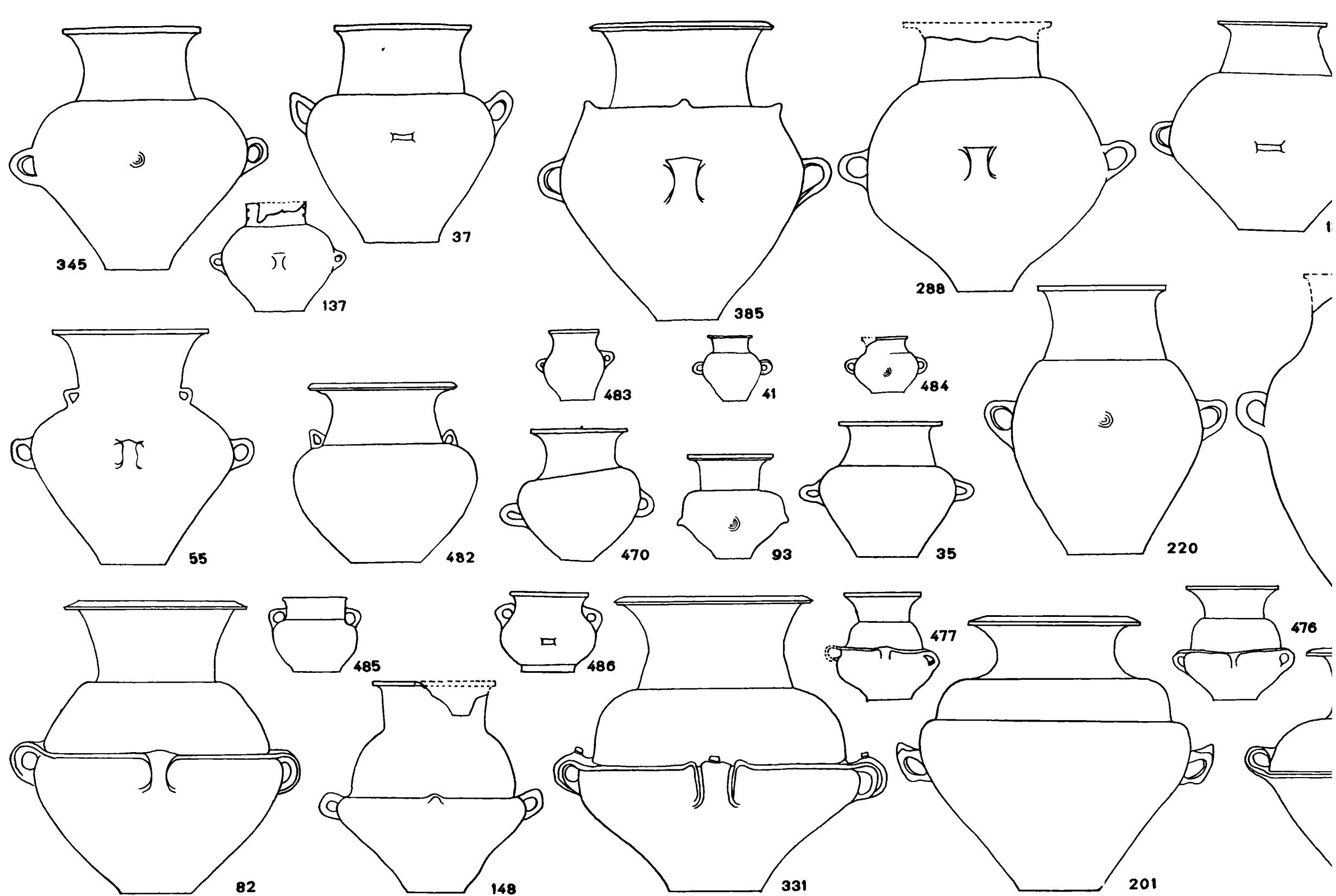
Pl. CIV. — Urne și vase cu câte două torci; Muzeul regional din Craiova (nr. 542, 543, 544 și 545, 1/6; celelalte 1/3).

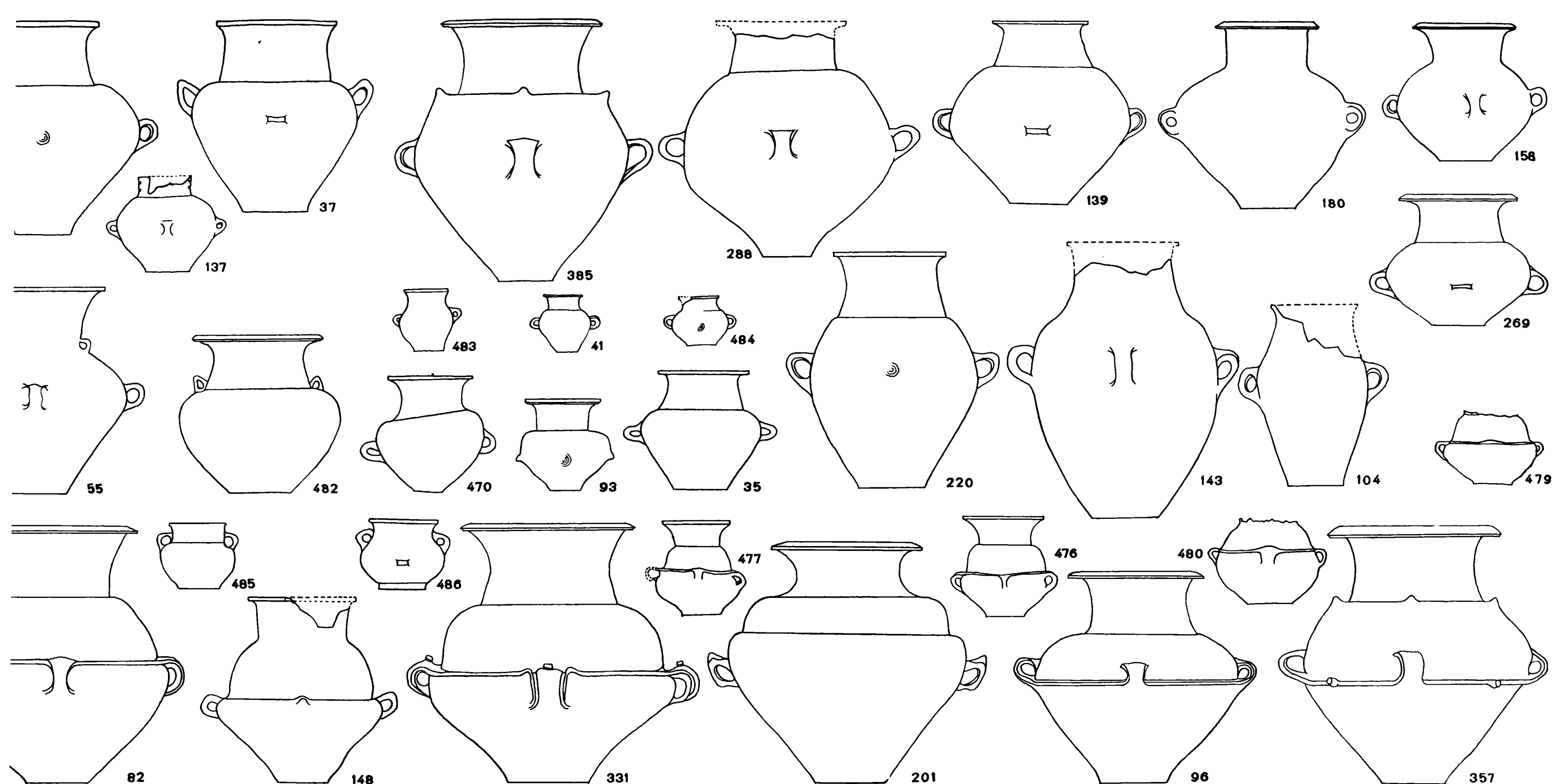

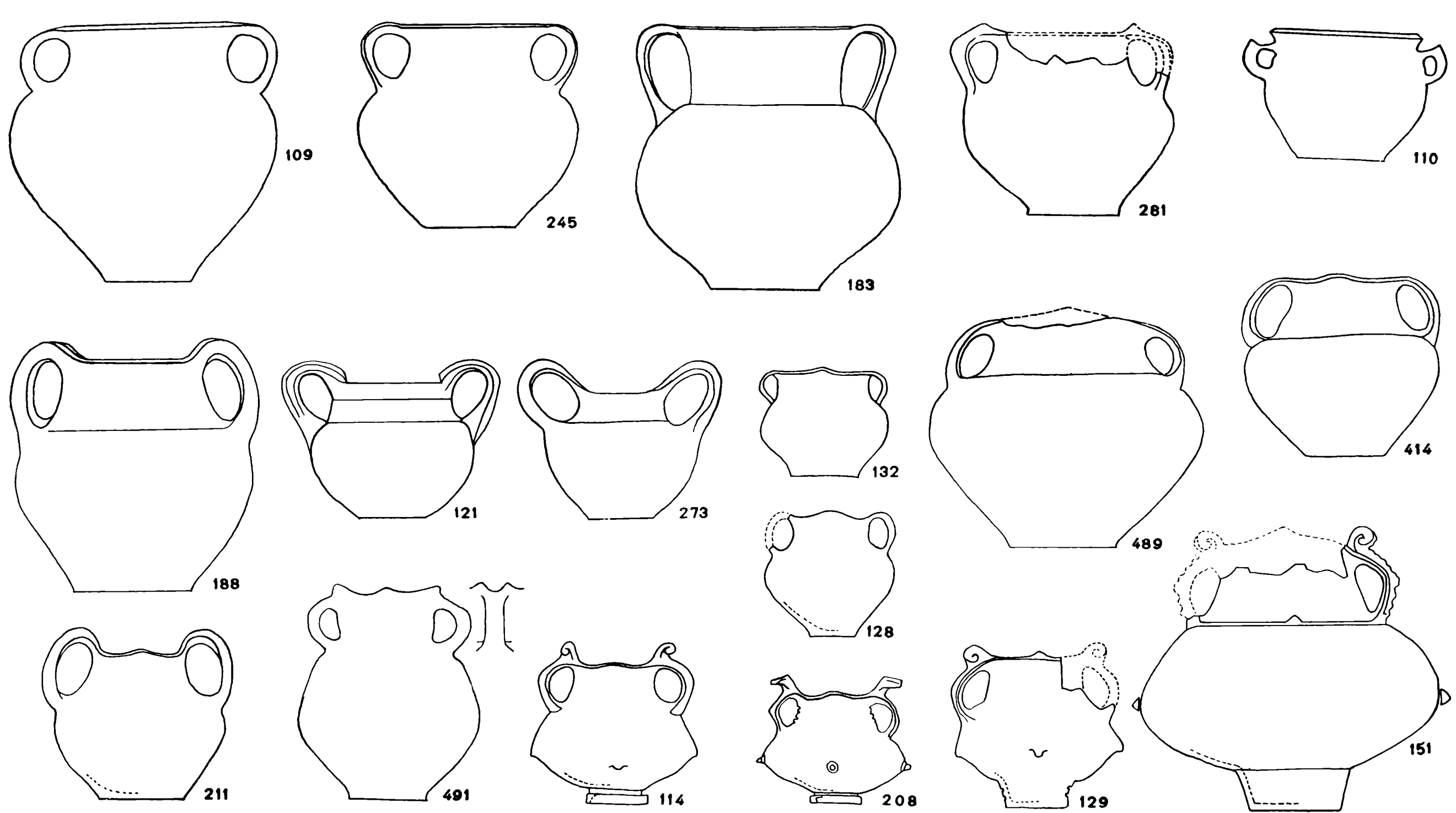
Pl. CV. — Străchini, căni și vas cu corpul sferic turtit; Muzeul regional din Craiova (1/3).

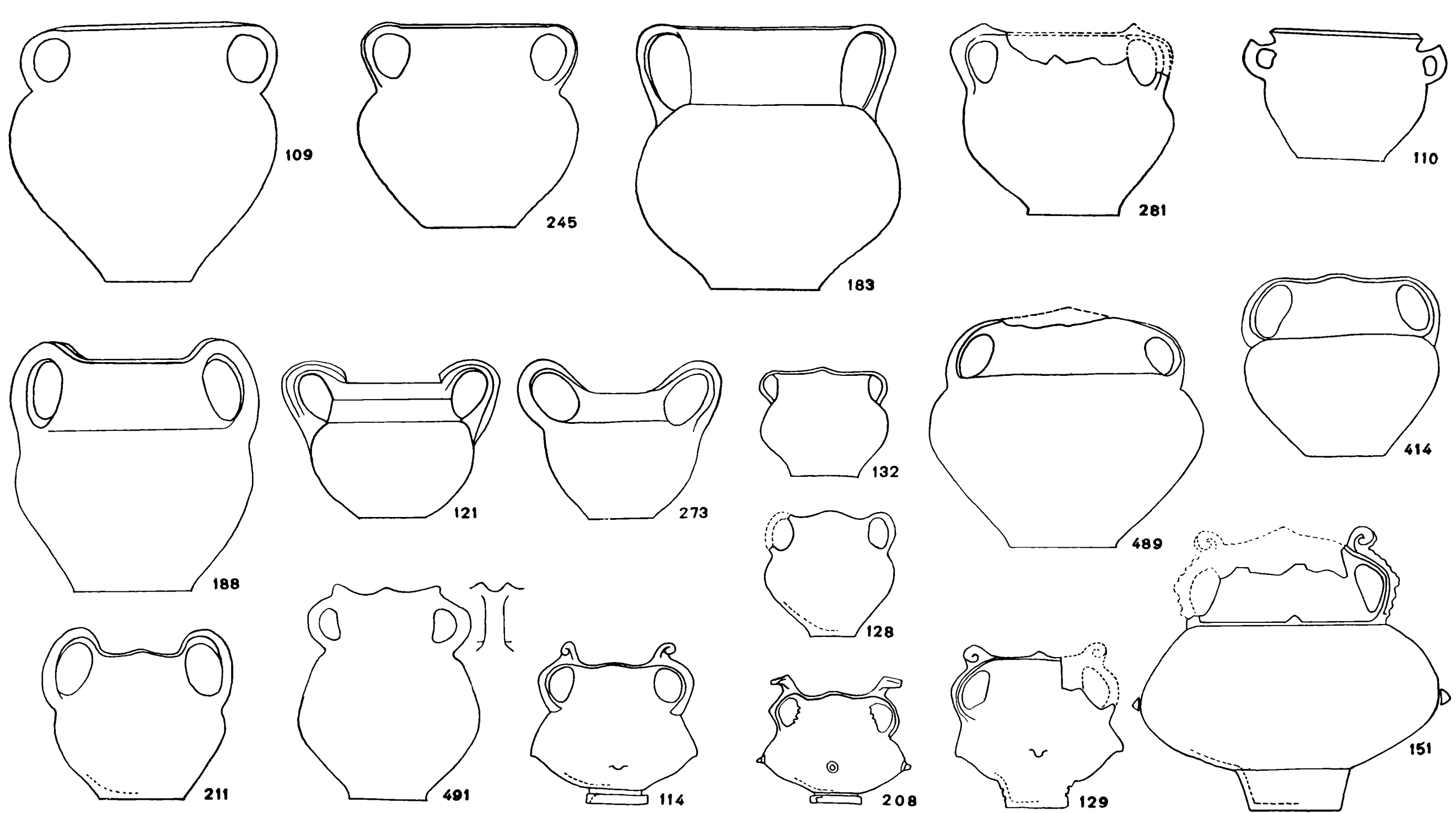
Pl. CVI. — Principalele variante ale urnelor tipice și ale vaselor înrudite din necropola de la Cîrna (forma I).
<https://biblioteca-digitala.ro>

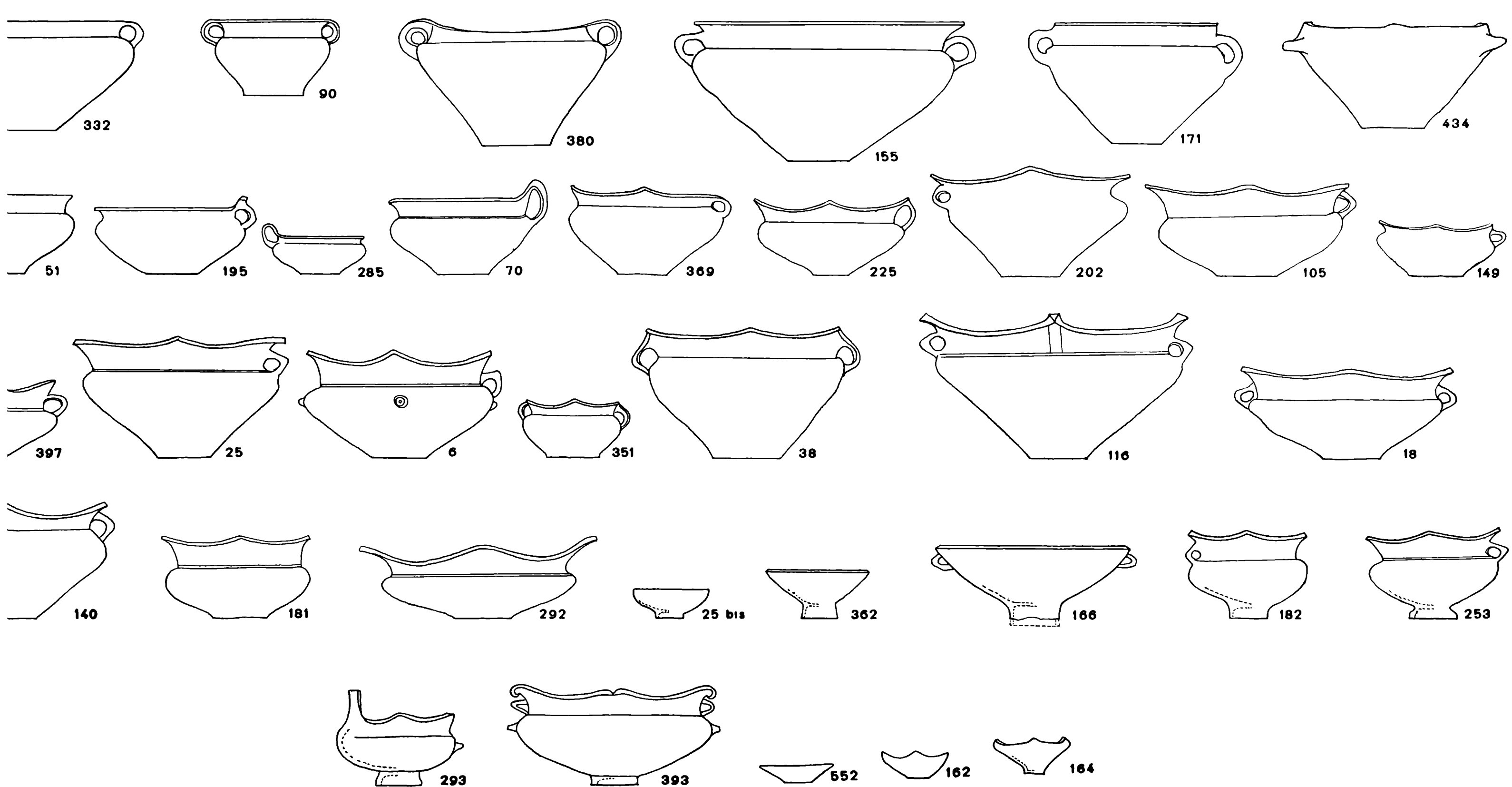
Pl. CVI. — Principalele variante ale urnelor tipice și ale vaselor înrudite din necropola de la Cîrna (forma I).
<https://biblioteca-digitala.ro>

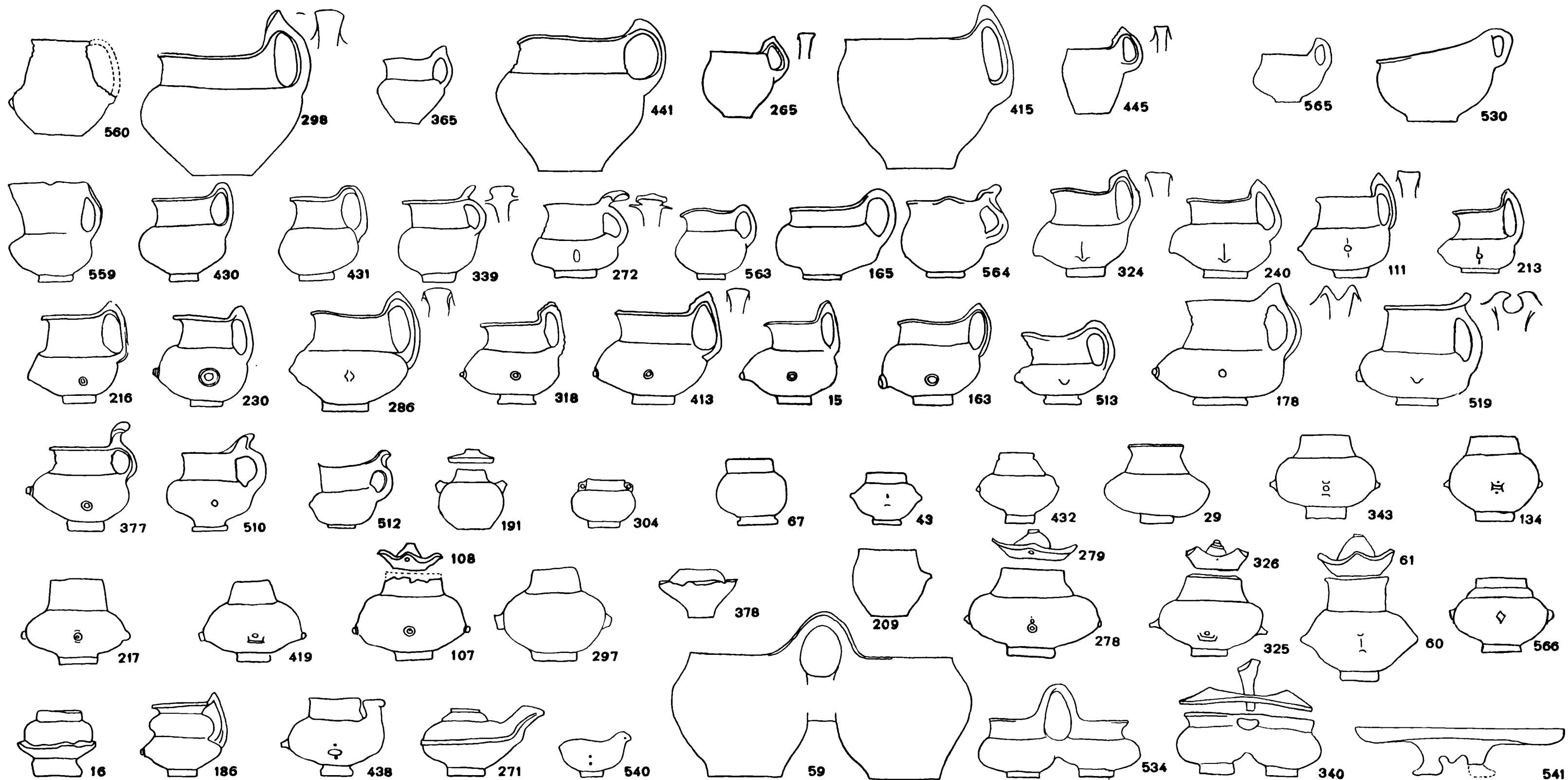
Pl. CVII. — Principalele variante ale urnelor și ale vaselor cu două torși ce coboară de pe buză pe umăr (forma II).

Pl. CVII. — Principalele variante ale urnelor și ale vaselor cu două torși ce coboară de pe buză pe umăr (forma II).

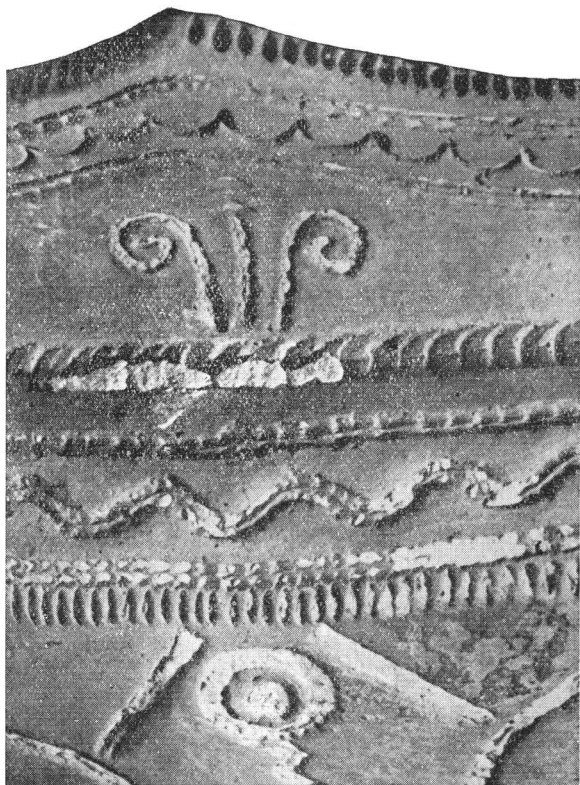
Pl. CVIII. — Principalele variante ale strâchinilor (forma III).

Pl. CIX. — Principalele variante ale cănilor și ceștilor (forma IV), precum și ale celorlalte forme de vase descoperite în necropola de la Cîrna (forme V - VIII).

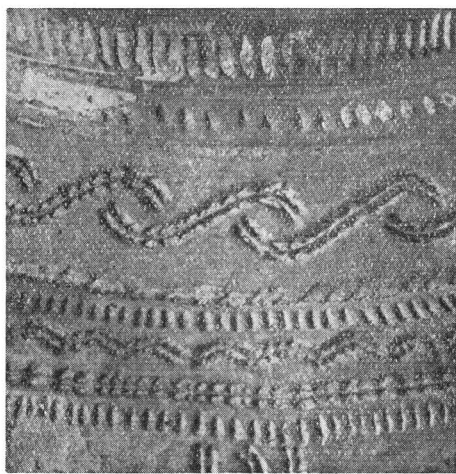

a

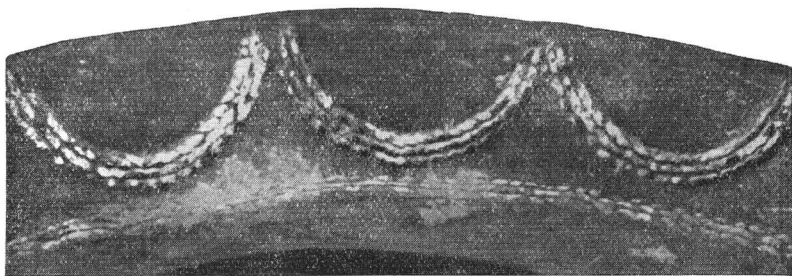
b

c

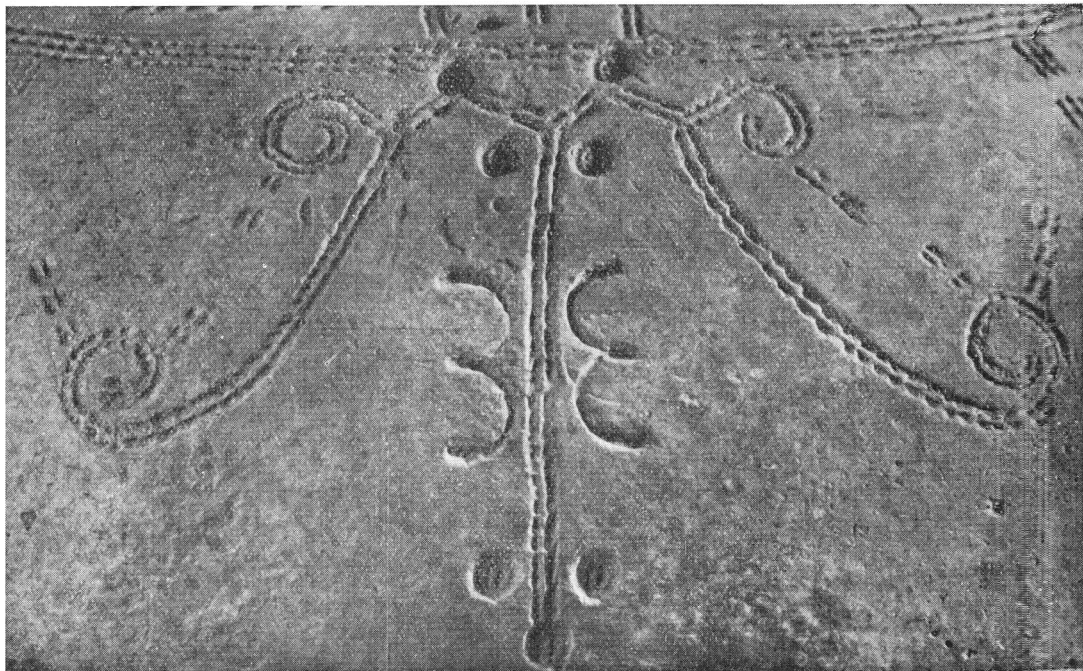
d

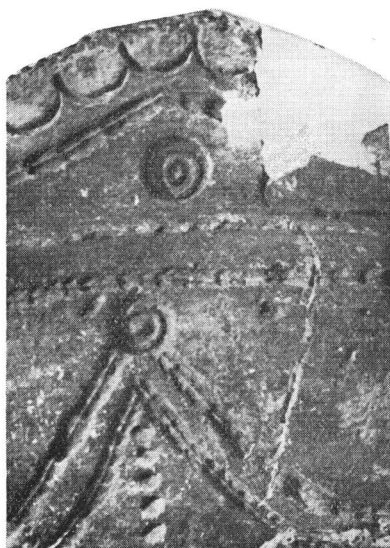
e

Pl. CX. — Detalii de ornamente, reproduse în mărime naturală, pentru a se putea observa tehnica decorului împuns și imprimat: a, porțiune din strachina nr. 358; b, porțiune din cana nr. 81; c, porțiune din partea superioară a vâsciorului nr. 325; d, porțiune din cana nr. 377; e, buza urnei 357.

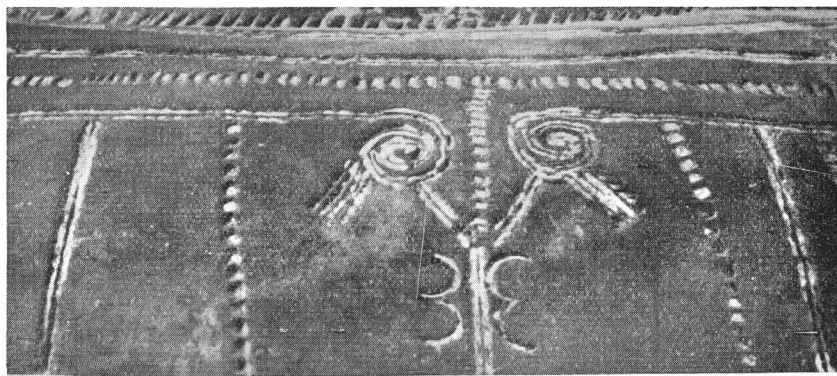
a

b

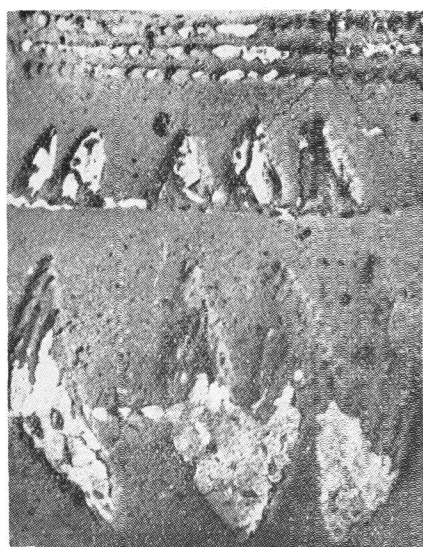
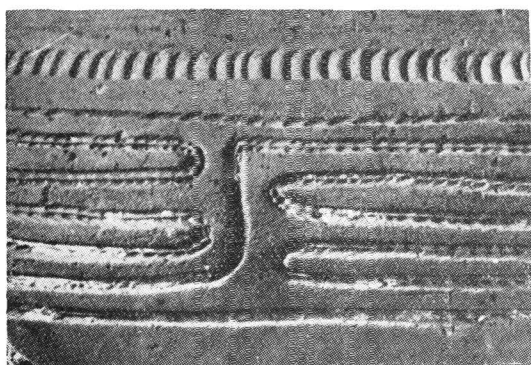
c

d

Pl. CXI. — Detalii de ornamente, reproduse în mărime naturală, pentru a se putea observa tehnica decorului împuns și imprimat: a, porțiune din partea superioară a urnei nr. 69; b, porțiune din buza străchinii nr. 255; c, porțiune din cănița nr. 32; d, porțiune de pe corpul urnei nr. 357.

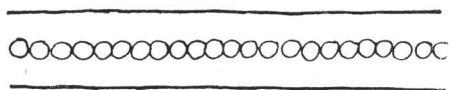

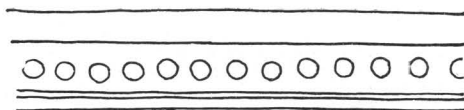
Pl. CXII. — Detalii de ornamente, reproduse în mărime naturală, pentru a se putea observa tehnica decorului împuns și imprimat: a, porțiune din strachina nr. 236; b, porțiune din cana nr. 91; c, porțiune din friza meandrică a străchini nr. 312; d, porțiune din corpul vâsciorului nr. 405; e, două dintre cele trei desene în cerc de pe pîntecele vasului nr. 273.

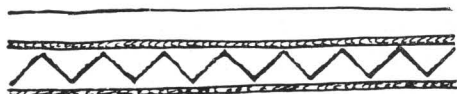

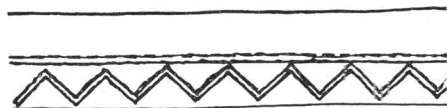
5

349

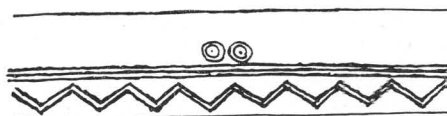
115

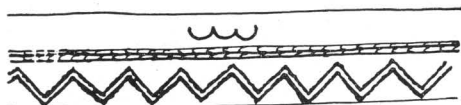
154

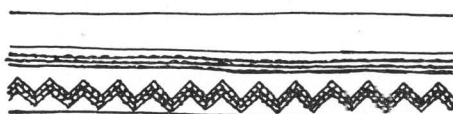
379

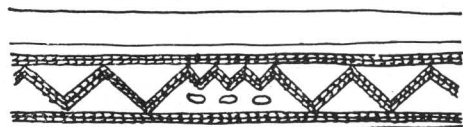
473

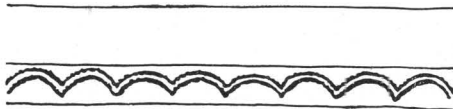
427

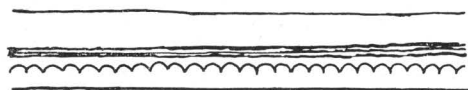
288

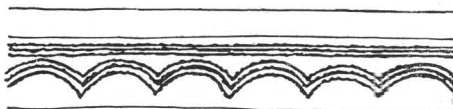
331

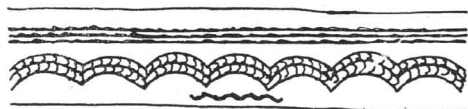
123

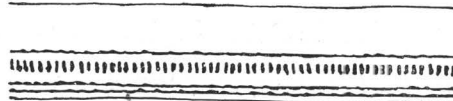
82

357

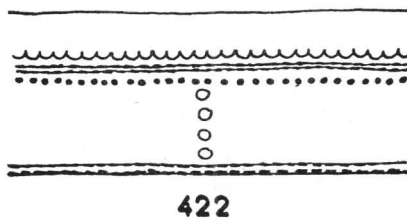
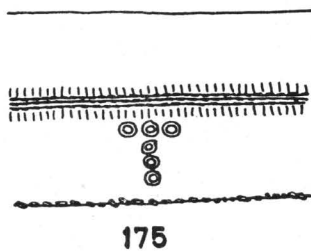
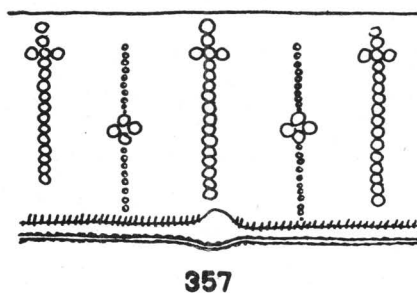
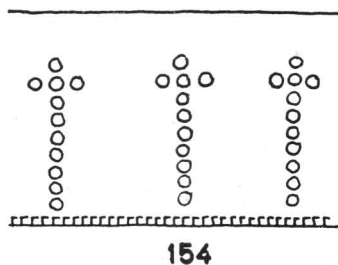
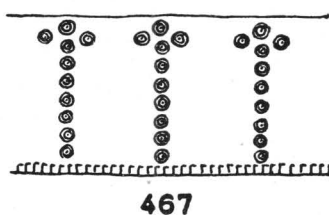
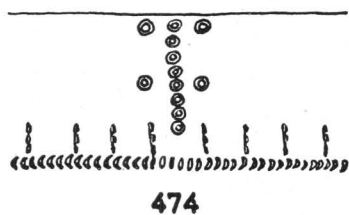
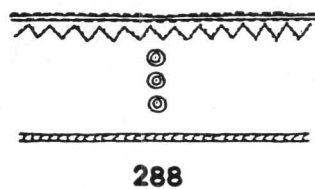
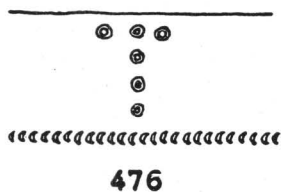
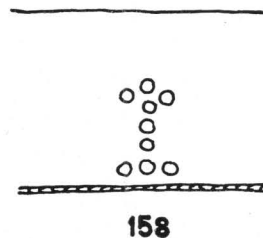
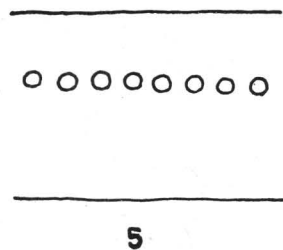

201

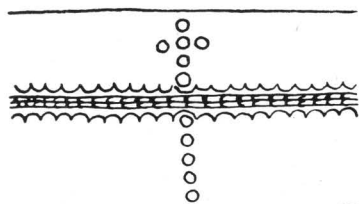
175

Pl. CXIII. — Motive decorative pe buzele urnelor tipice (1/4).

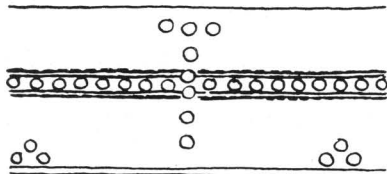

Pl. CXIV. — Motive decorative pe gîtul urnelor tipice (1/4).

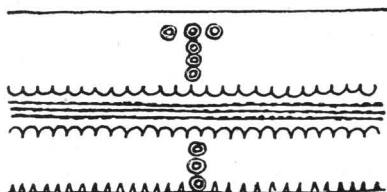

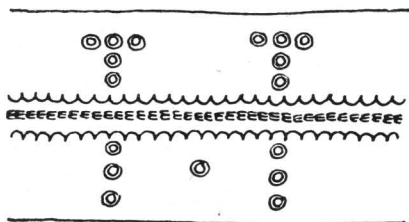
123

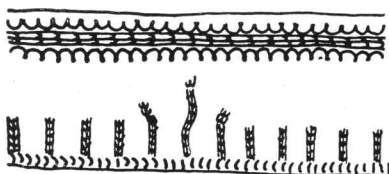
201

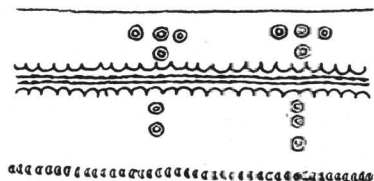
112

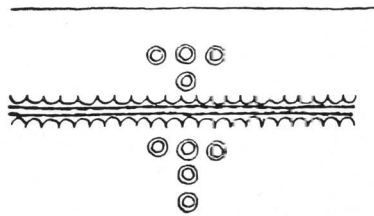
427

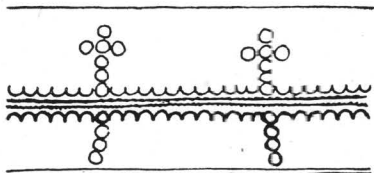
482

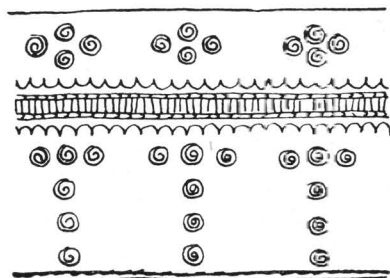
416

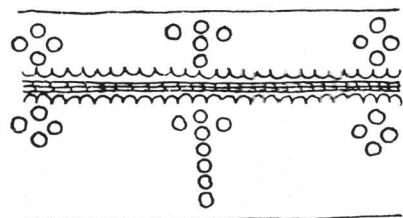
82

115

331

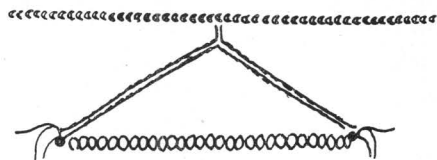

473

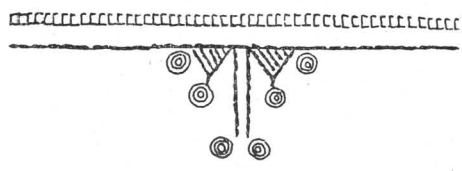
Pl. CXV.— Motive decorative pe gîtul urnelor tipice (1/4).

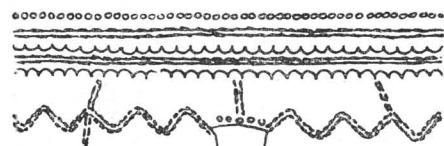
544

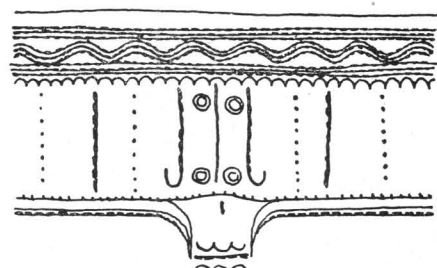
471

479

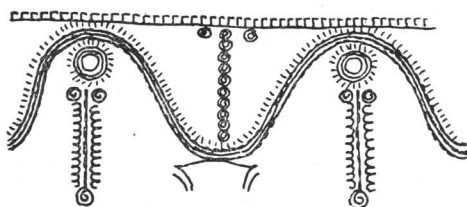
496

82

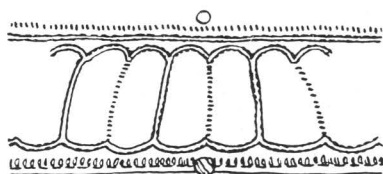

158

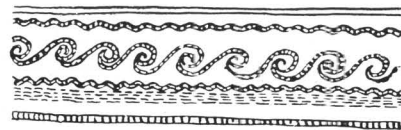

467

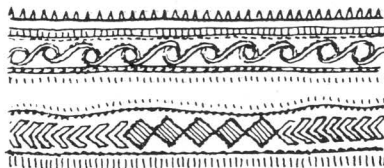
<https://biblioteca-digitala.ro>

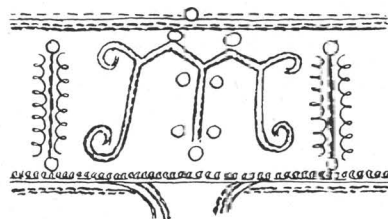
224

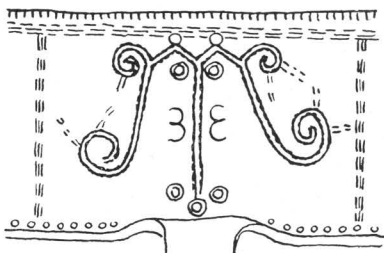
201

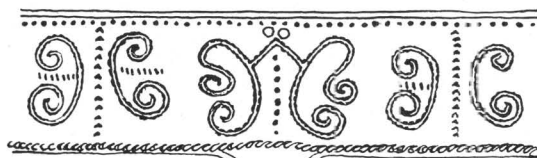
112

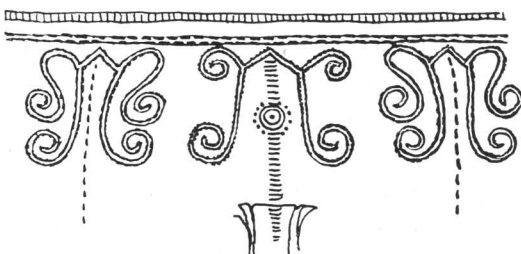
422

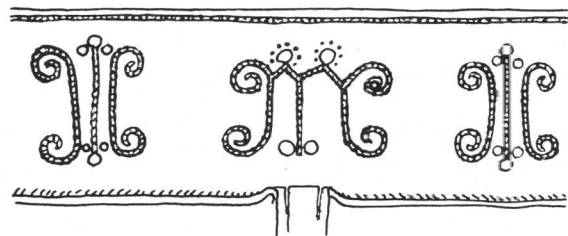
69

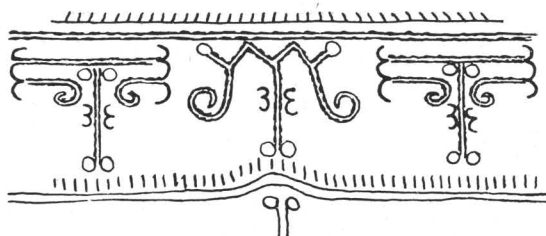
123

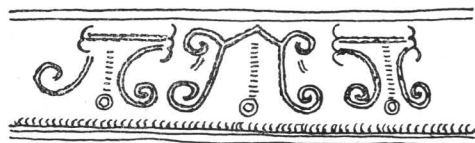
288

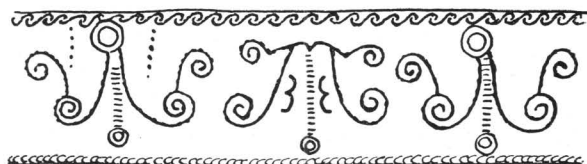
472

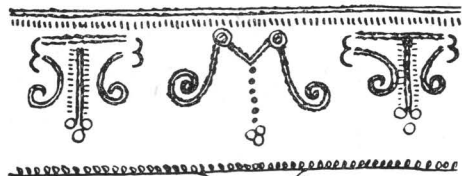
119

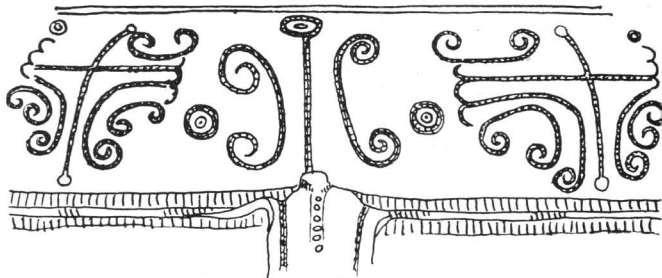
204

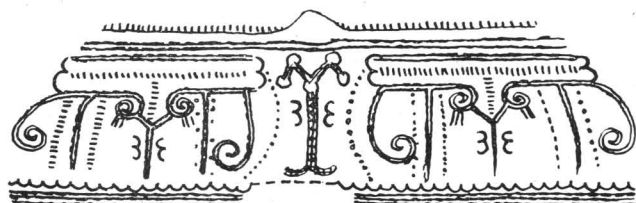
427

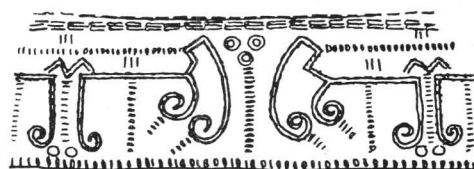
433

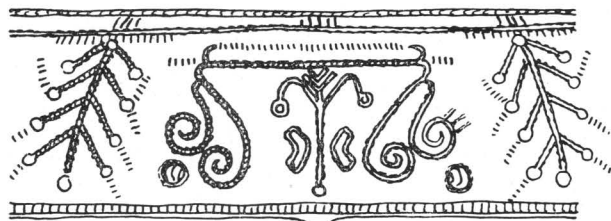
331

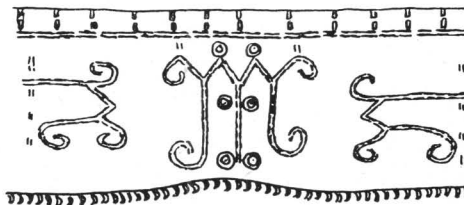
357

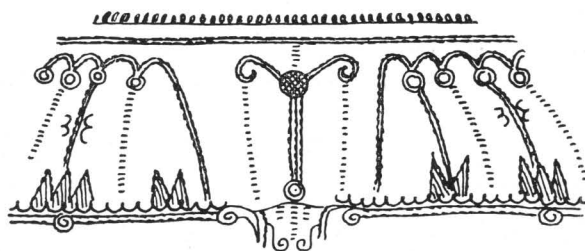
175

115

474

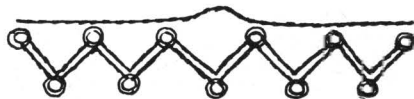

379

Pl. CXVIII. — Motive decorative pe umărul și pe partea superioară a corpului urnelor tipice (1/4).

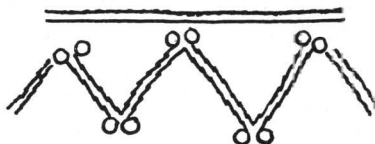
476

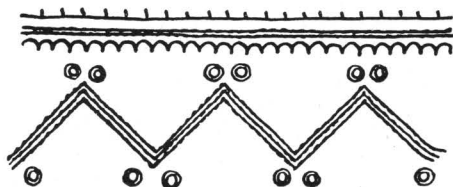
479

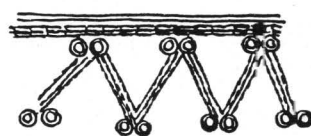
158

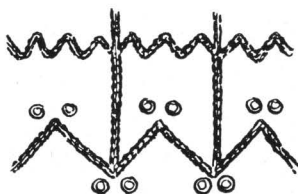
69

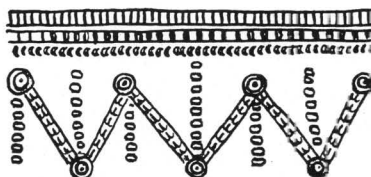
82

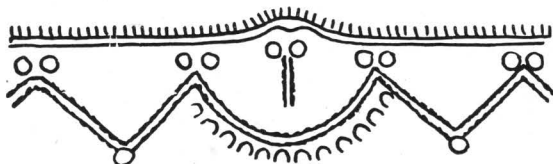
175

416

331

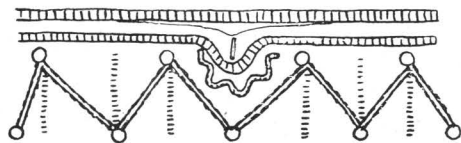

119

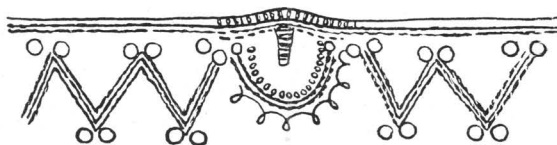

473

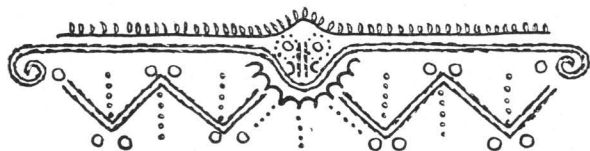
Pl. CXIX. — Motive decorative din zona pîntecului urnelor tipice (între torși) (1/4).

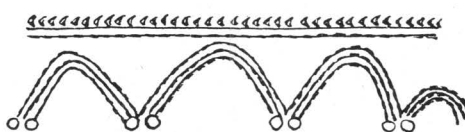
115

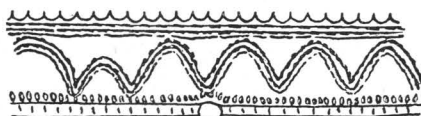
422

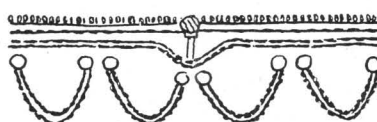
433

123

357

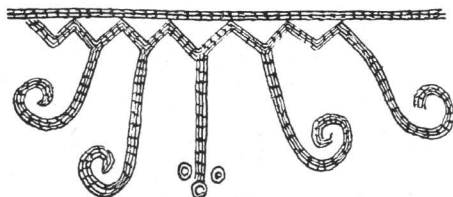
224

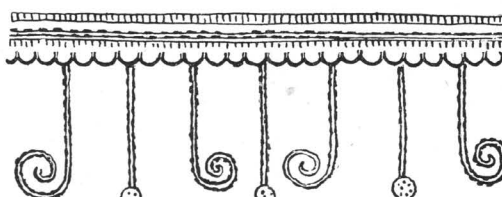
288

379

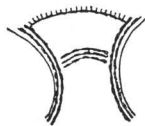

482

201

Pl. CXX. — Motive decorative pe pîntecele urnelor tipice (în rîndul de jos, decorul unor urne cu o singură zonă decorativă pe întregul corp) (1/4).

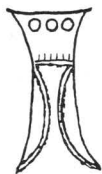
357

180

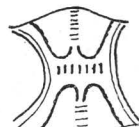
158

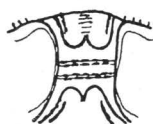
201

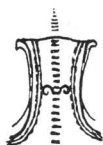
427

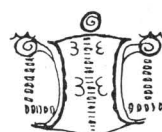
204

224

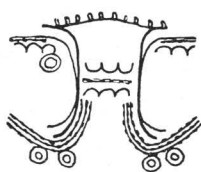
288

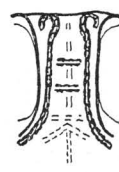
379

467

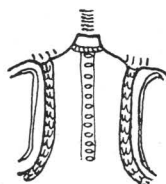
82

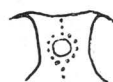
69

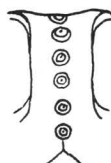
112

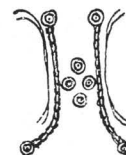
331

154

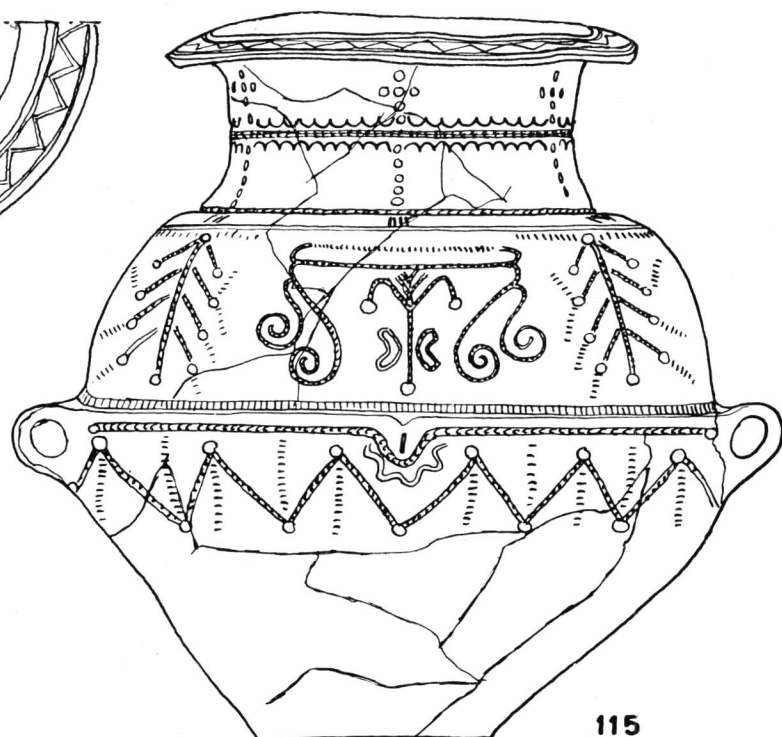
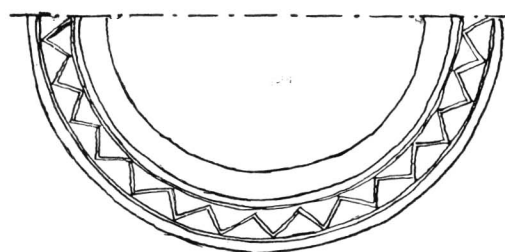

476

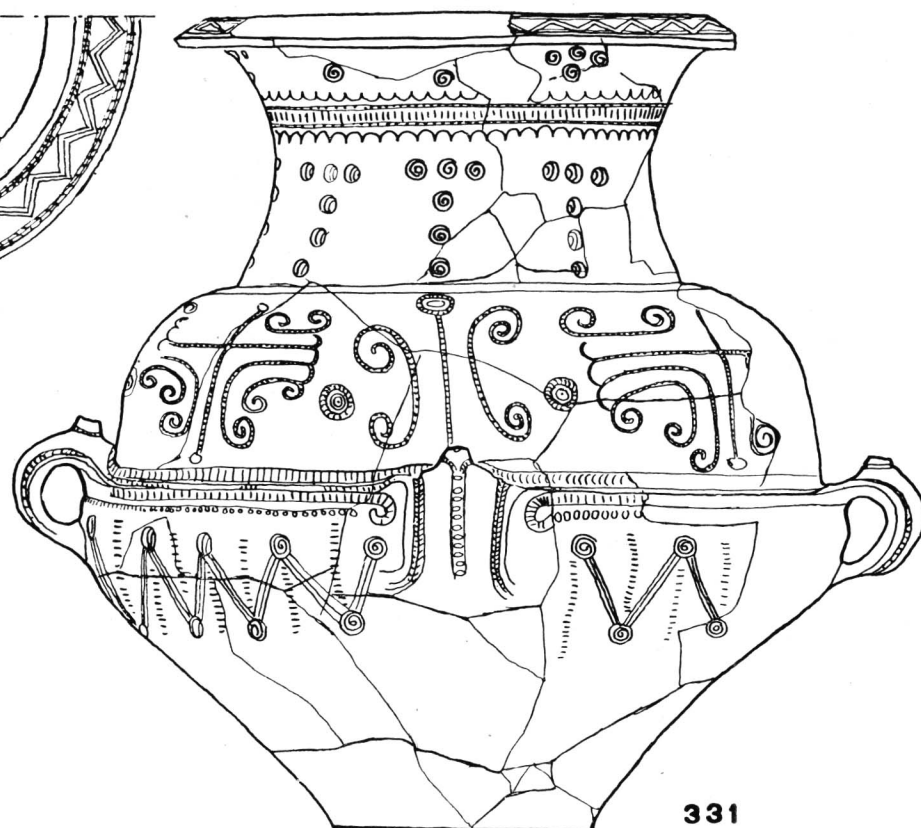
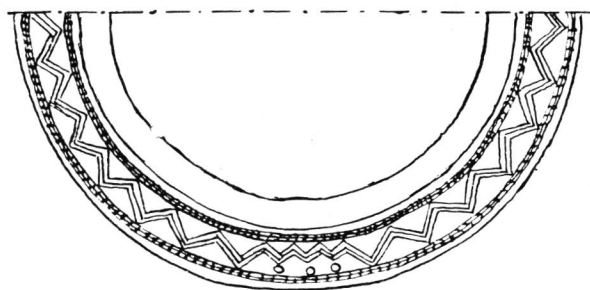
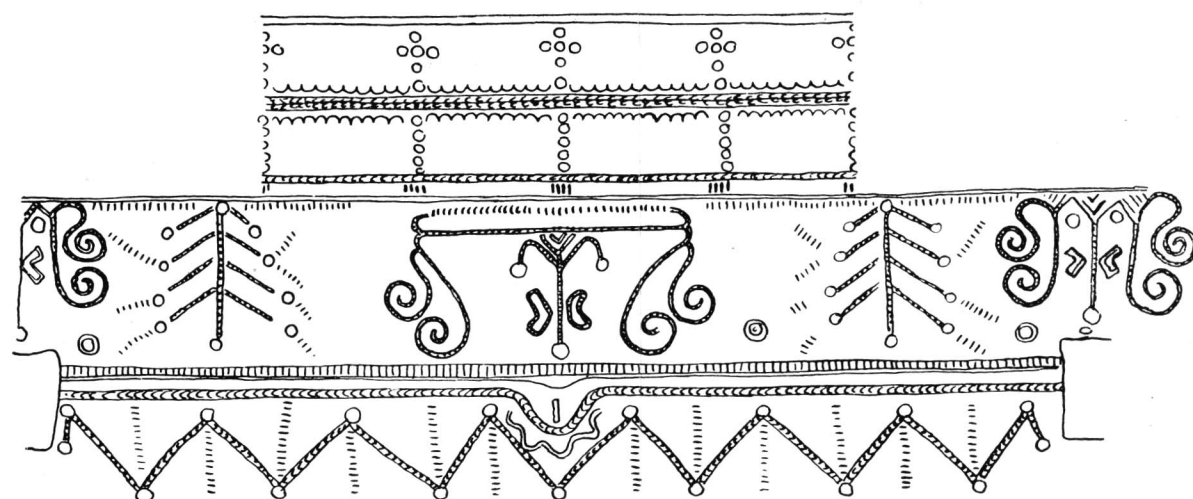

472

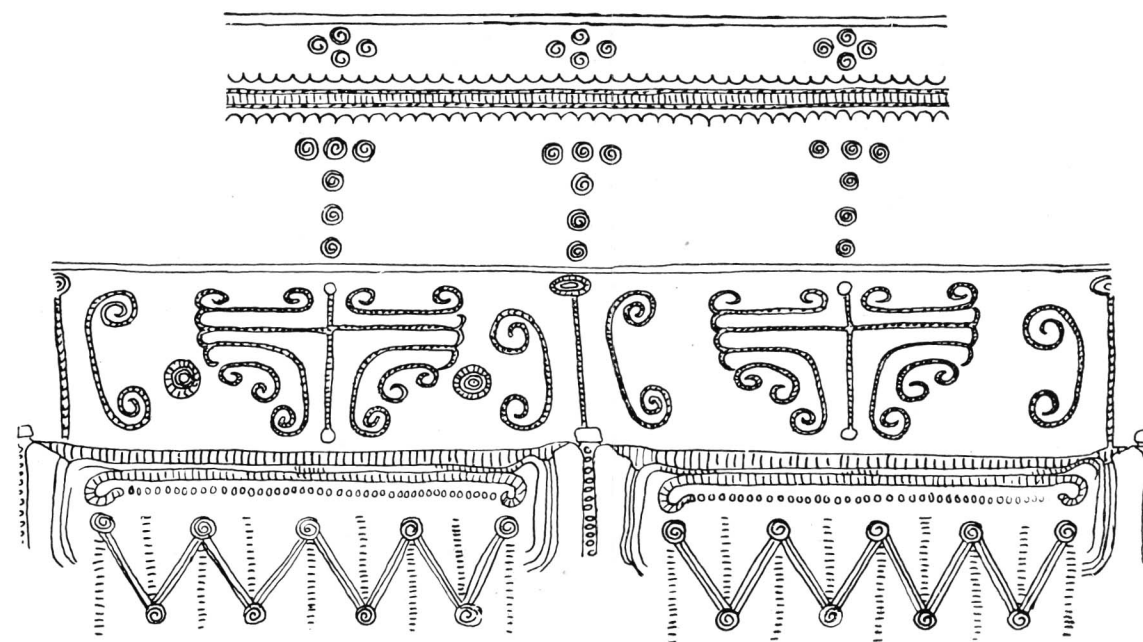
Pl. CXXI. — Motive decorative pe torțile urnelor tipice (1/4).

115

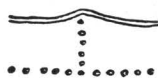

331

Pl. CXXII. — Urnele nr. 115 și 331 cu decorul desfășurat (1/4).

132

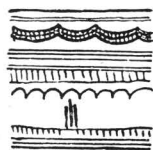
490

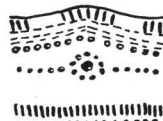
491

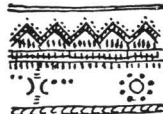
128

245

489

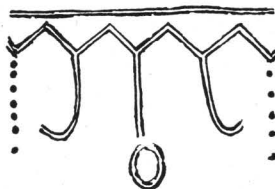
281

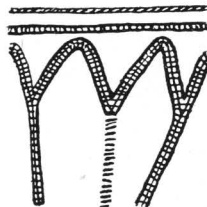
211

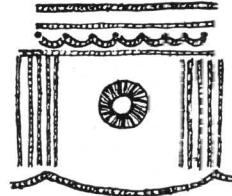
132

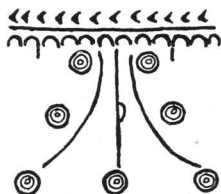
490

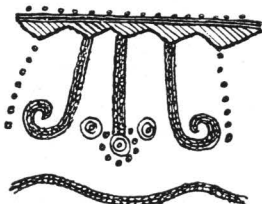
281

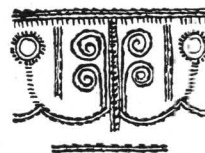
492

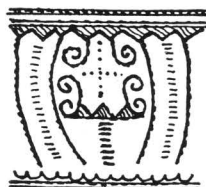
491

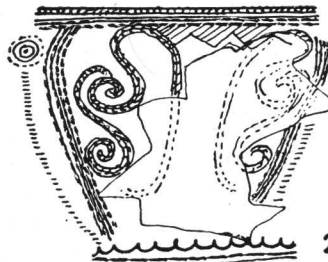
489

128

211

245

273

132

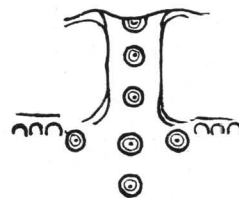
273

128

211

491

Pl. CXXIII. — Motive decorative pe vasele cu două torți ce leagă buza de umăr — varianta II 2 a (fără picior).
Rîndurile 1—2, motive decorative din zona gîtului; rîndurile 3—5, motive de pe corp; rîndul 6, motive decorative
pe torți (1/4).

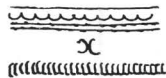
548

495

145

546

238

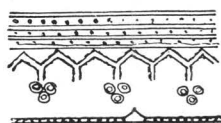
114

208

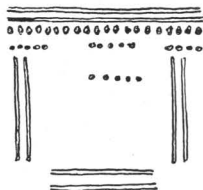
129

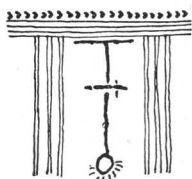
151

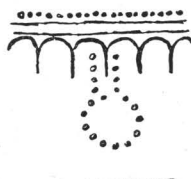
547

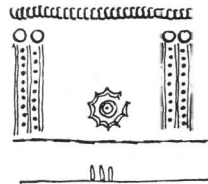
548

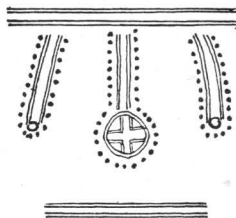
493

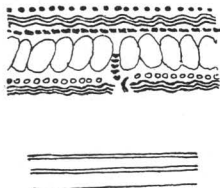
495

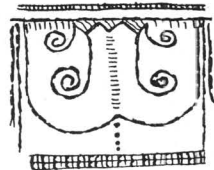
546

547

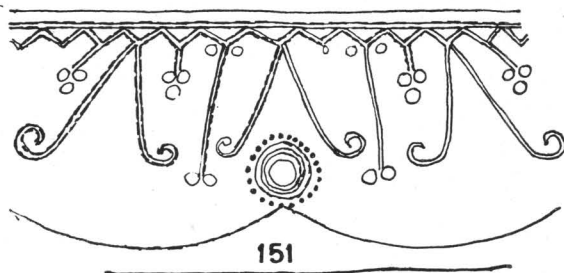
129

238

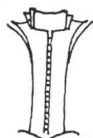
145

151

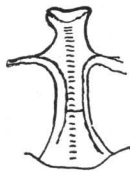
208

114

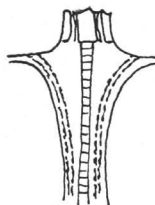
546

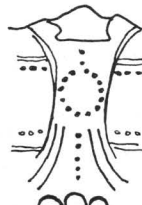
208

145

151

495

238

Pl. CXXIV. — Motive decorative pe vasele cu două torți ce leagă buza de umăr — varianta II 2 b (cu picior). Rîndurile 1—2, motive din zona gîtului; rîndurile 3—5, motive pe corp; rîndul 6, motive decorative pe torți (1/4).

98

46

424

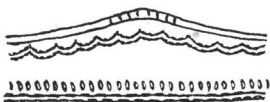
313

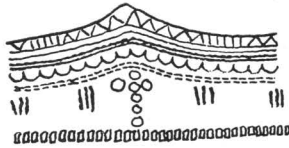
341

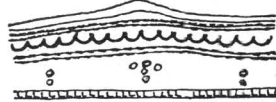
79

369

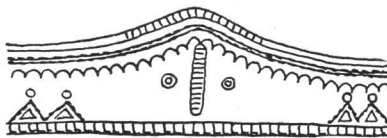
236

256

437

312

117

194

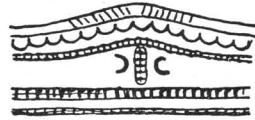
89

18

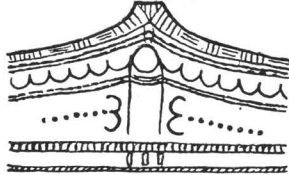
376

170

66

116

Pl. CXXV. — Motive decorative pe buza și gîtul străchinilor cu gura în patru colțuri (forma III 2) (1/4).

212

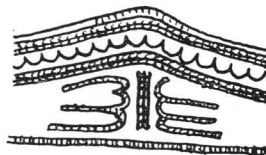
102

25

173

402

418

417

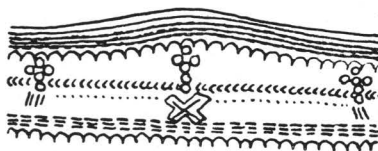
65

358

52

38

80

202

549

6

70

155

498

Pl. CXXVI. — Rîndurile 1—5, motive decorative pe buza și gîtul străchinilor cu gura în patru colțuri (forma III 2); rîndul 6, motive decorative pe gîtul străchinilor cu gura orizontală (forma III 1) (1/4).

398

173

6

312

236

202

459

293

350

46

38

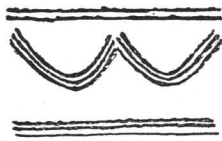

225

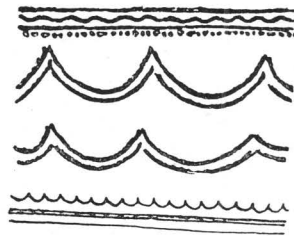

70

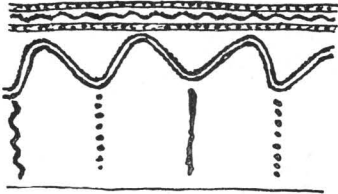
Pl. CXXVII. — Motive decorative pe fața interioară a buzelor străchinilor (1/4).

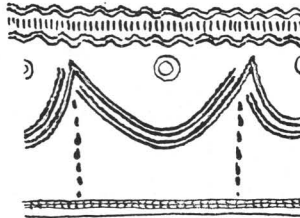
113

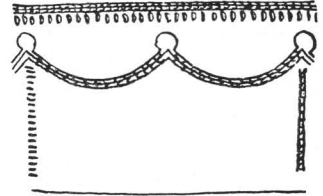
77

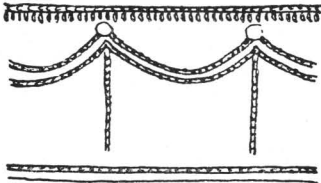
212

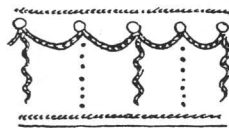
350

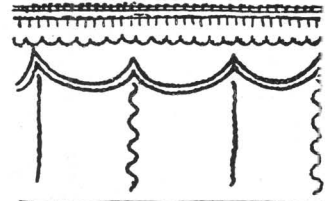
170

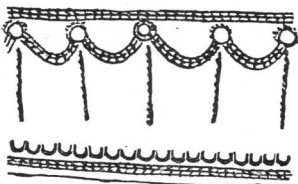
105

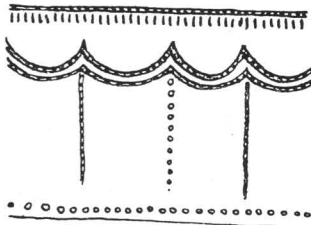
381

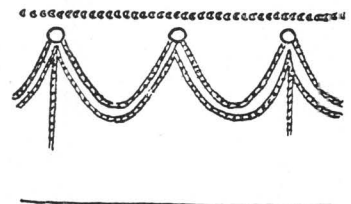
376

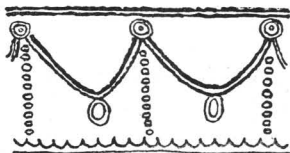
181

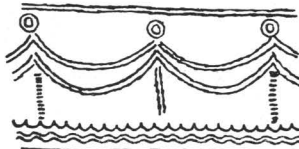
346

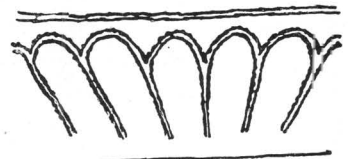
550

156

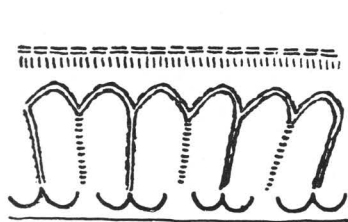

255

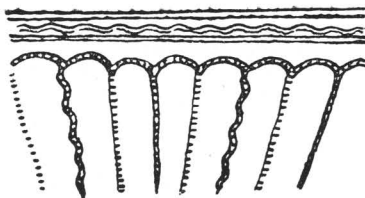

70

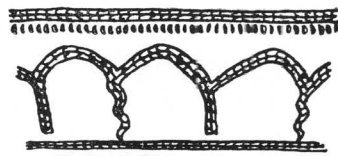
Pl. CXXVIII. — Motive decorative pe corpul străchinilor (1/4).

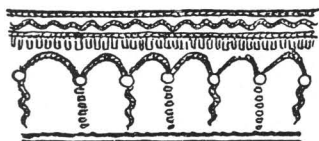
79

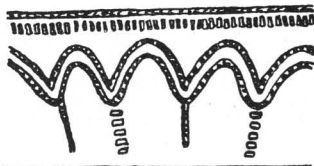
321

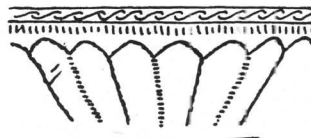
232

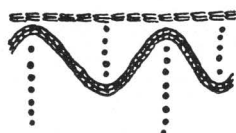
397

302

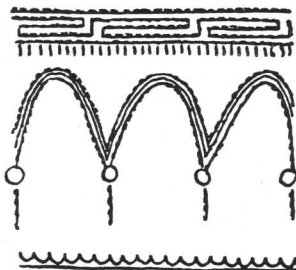
98

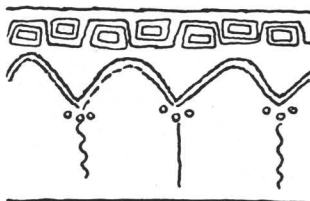
80

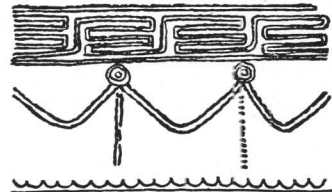
417

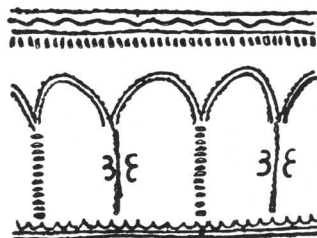
25

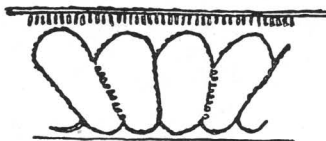
412

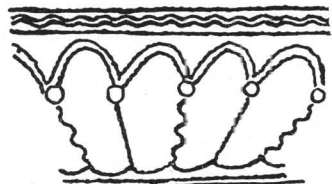
312

404

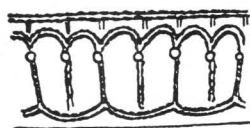

56

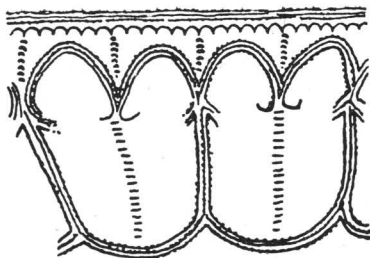

355

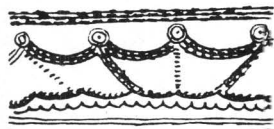
Pl. CXXIX. — Motive decorative pe corpul străchinilor (1/4).

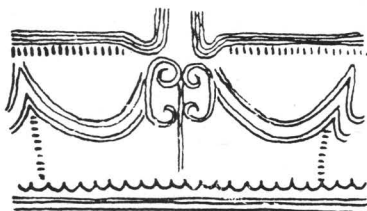
321

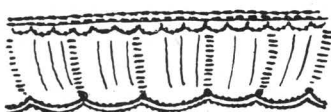
38

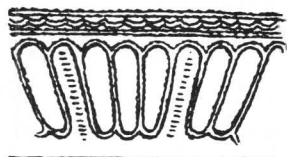
292

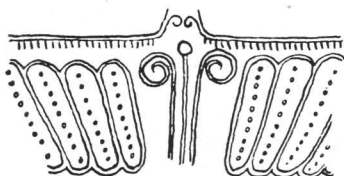
125

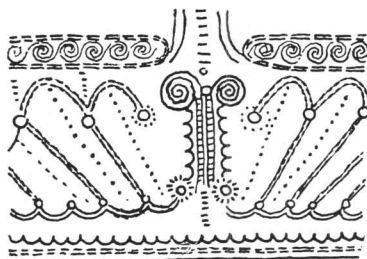
369

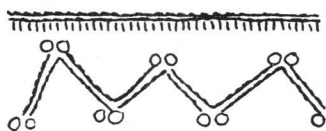
218

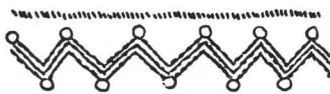
140

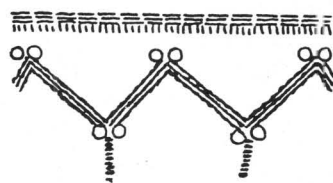
236

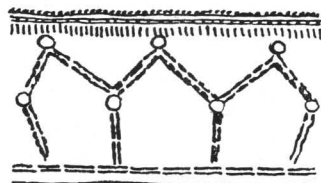
120

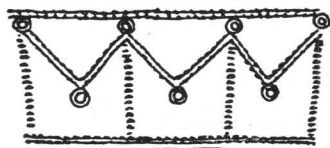
149

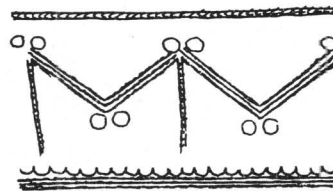
89

46

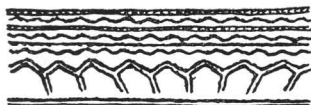

429

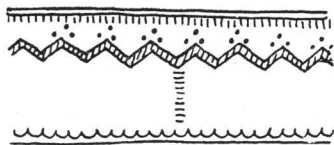

52

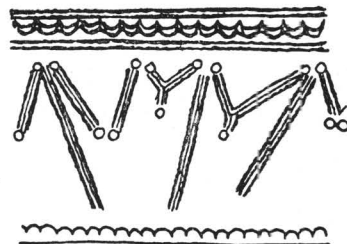

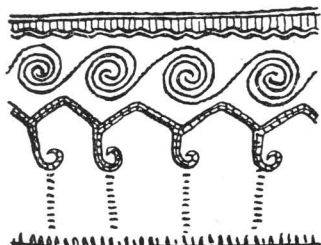
189

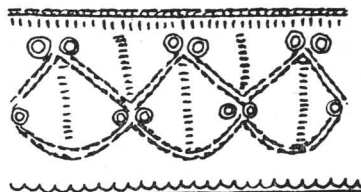
194

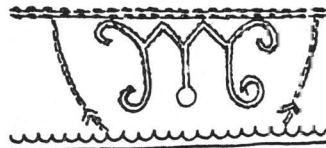
250

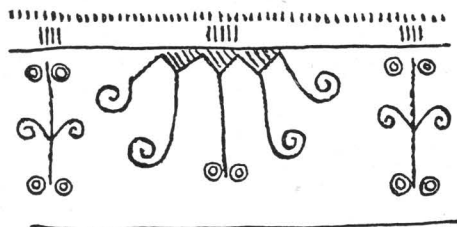
256

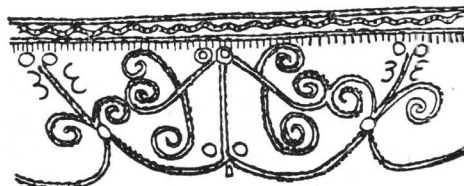
173

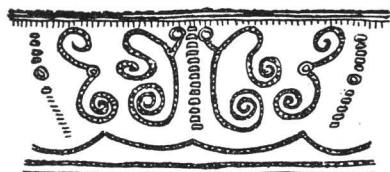
130

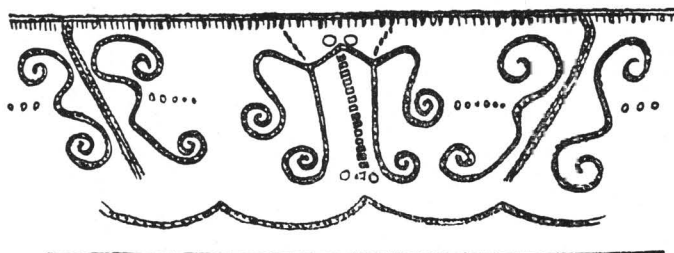
498

66

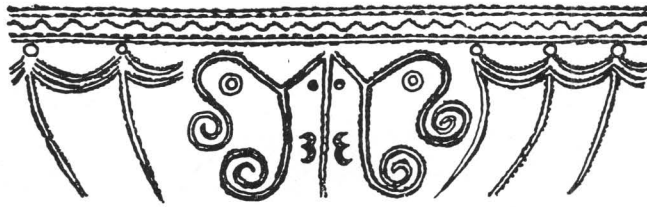

117

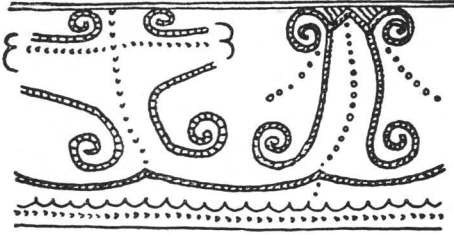

341

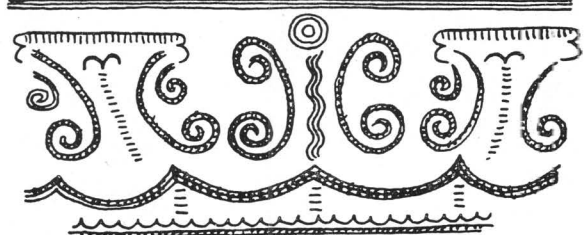
Pl. CXXXI. — Motive decorative pe corpul străchinilor (1/4).

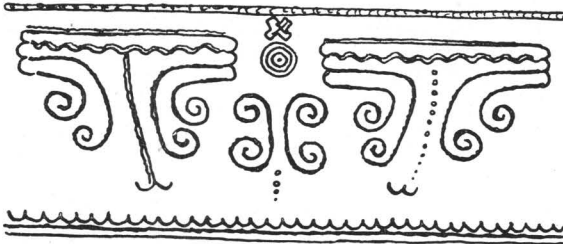
402

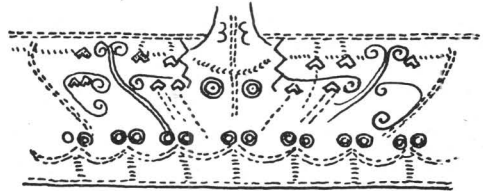
276

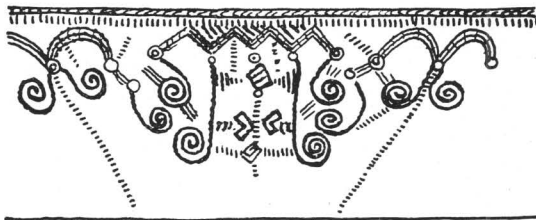
102

6

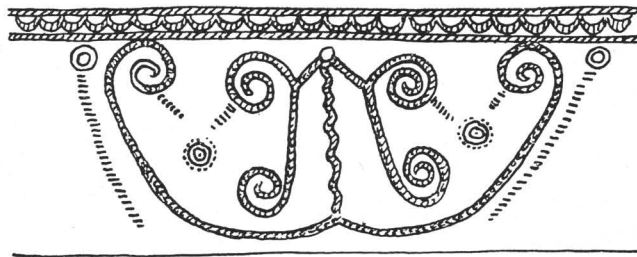

225

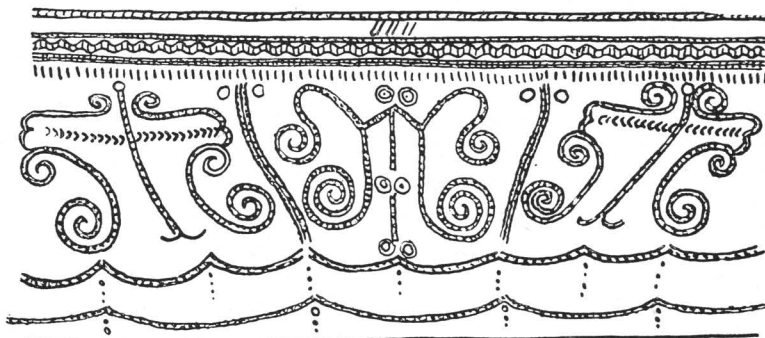

202

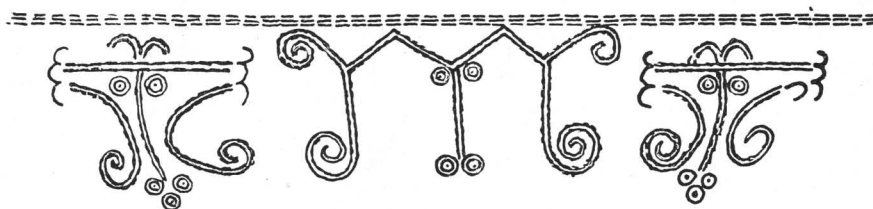
Pl. CXXXII. — Motive decorative pe corpul străchinilor (1/4).

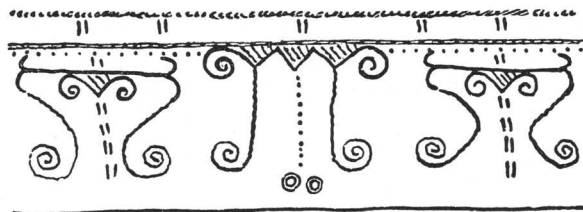
65

116

155

549

Pl. CXXXIII. — Motive decorative pe corpul străchinilor (1/4).

156

25

80

89

253

170

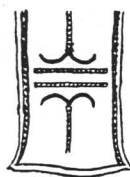
166

155

65

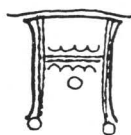
66

292

244

120

549

116

218

194

358

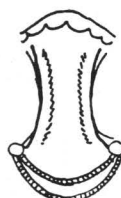
350

351

113

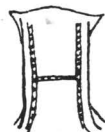
105

125

236

402

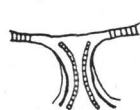
18

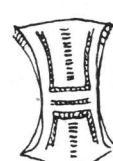
256

52

369

312

38

225

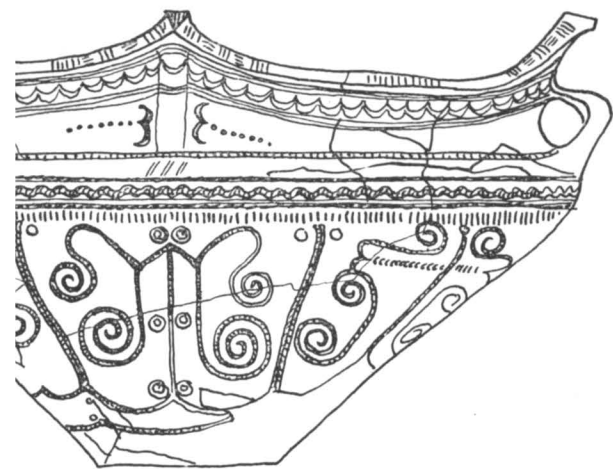

46

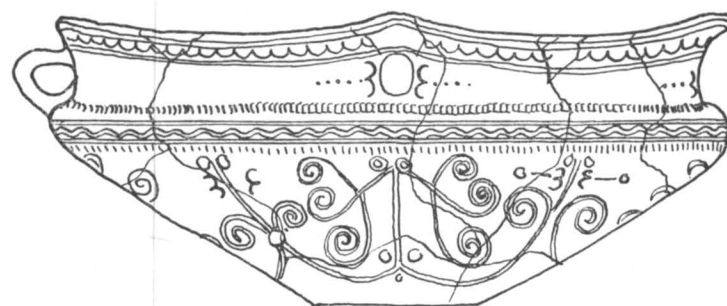

140

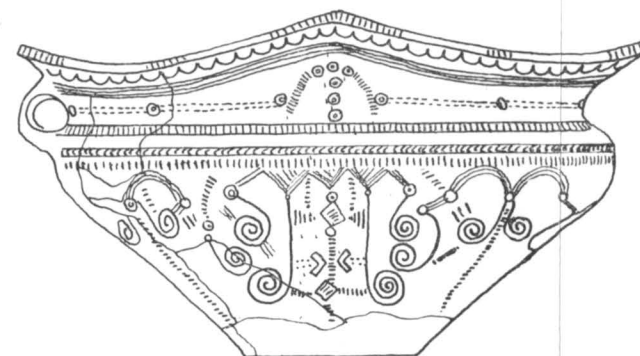
Pl. CXXXIV. — Motive decorative pe torșile străchinilor (1/4).

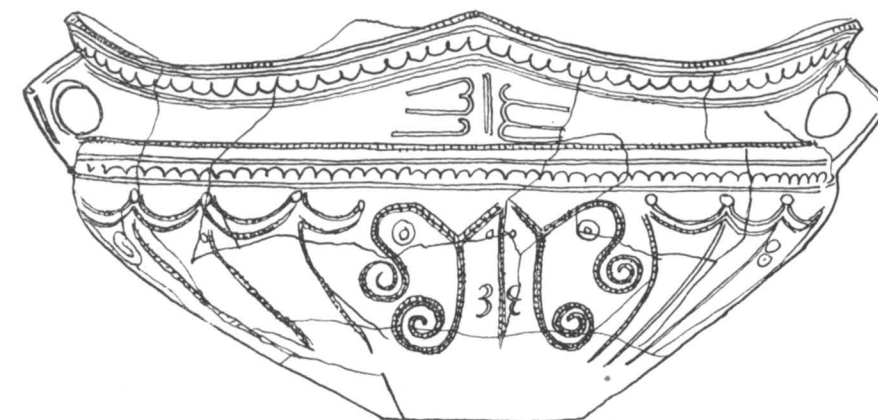
116

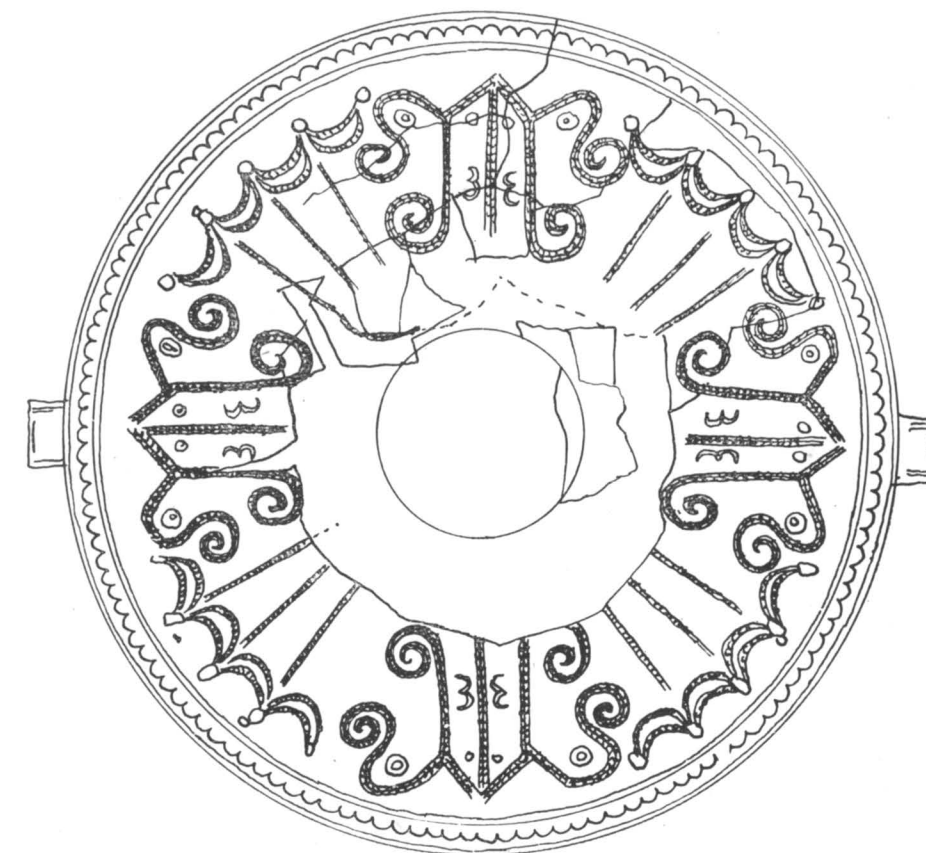
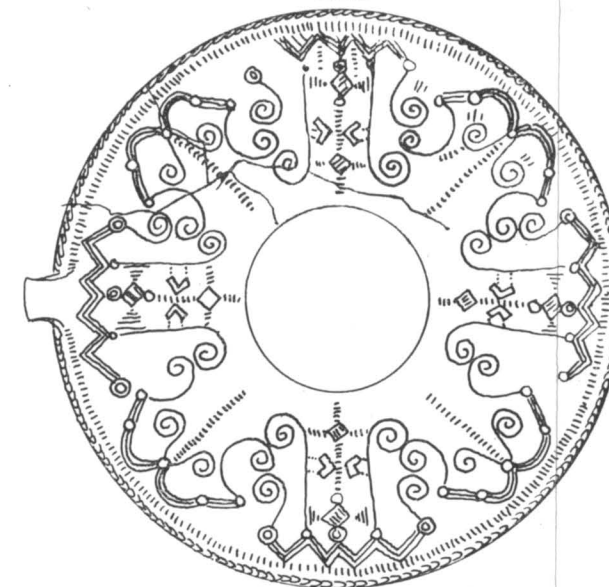
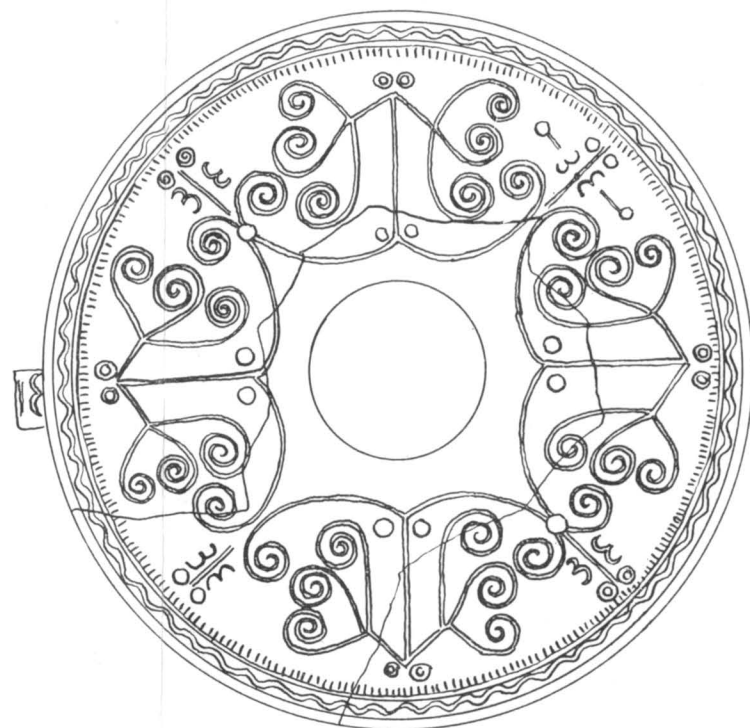
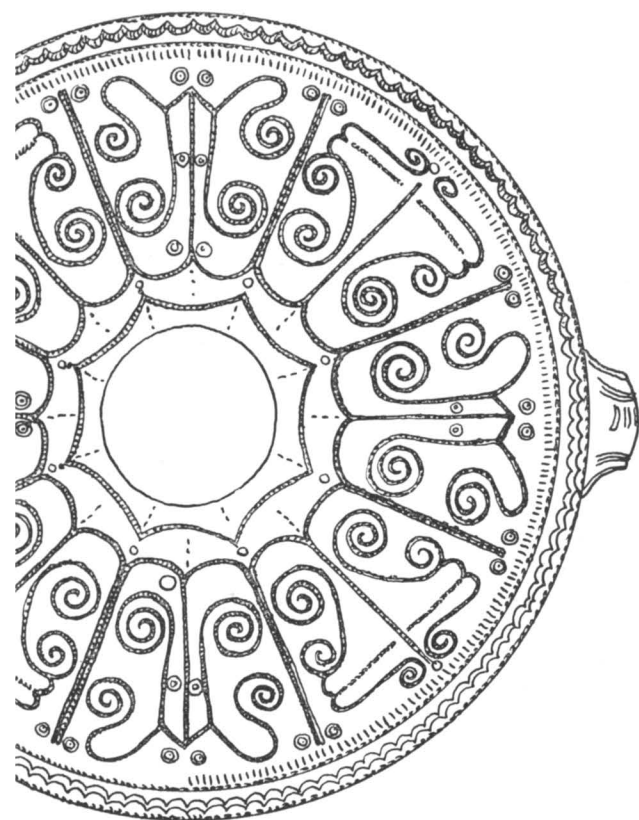
66

202

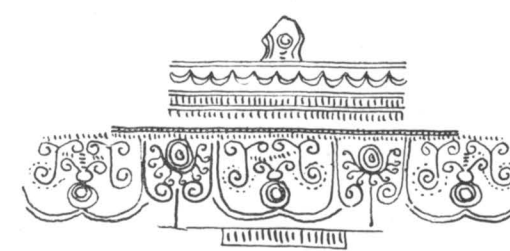
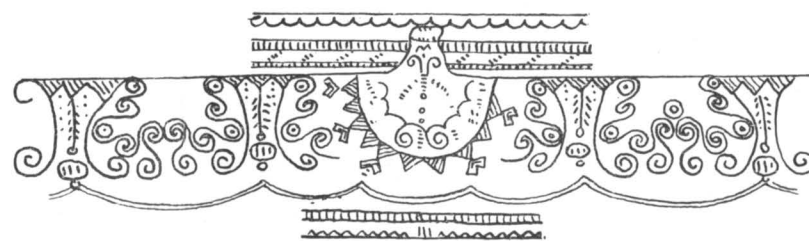
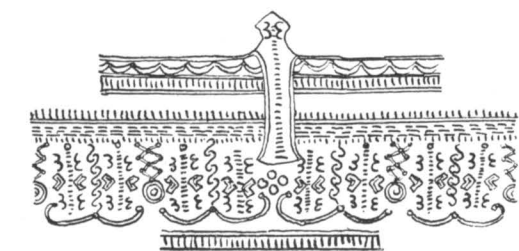
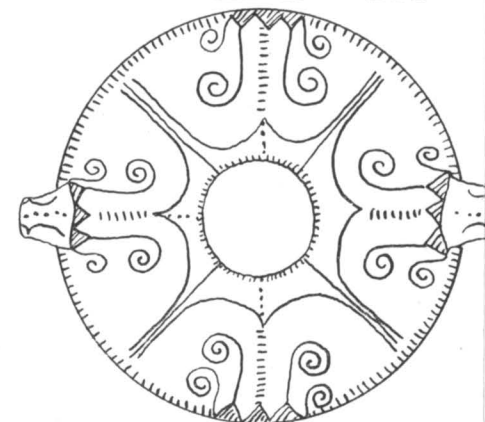
402

238

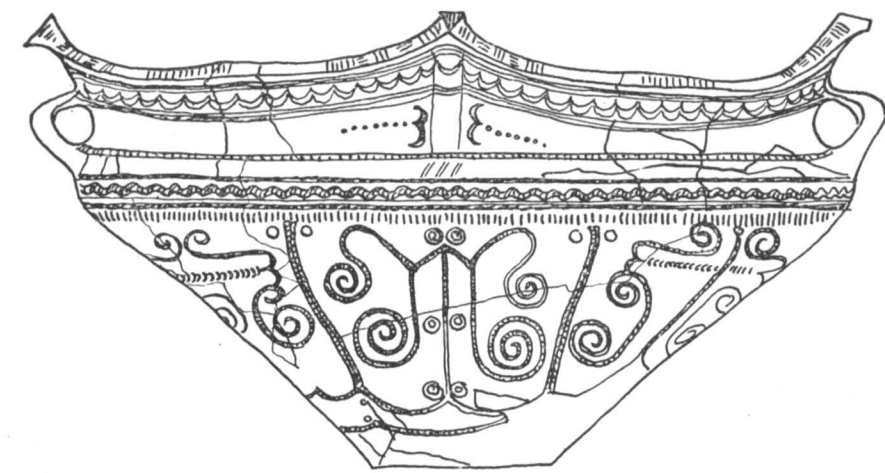
438

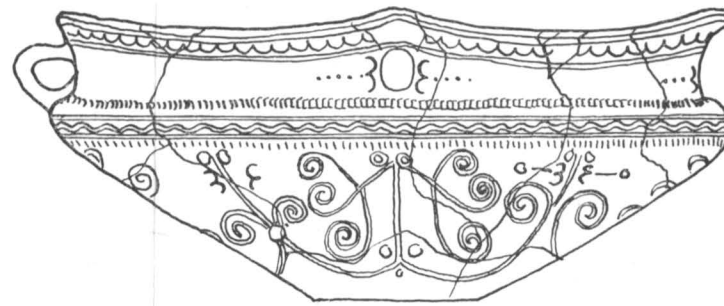
466

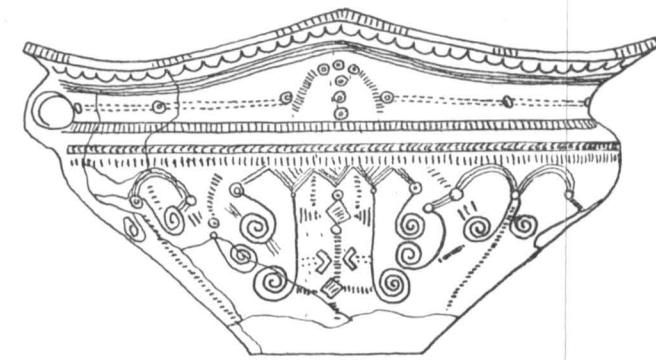

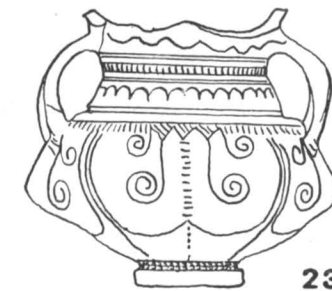
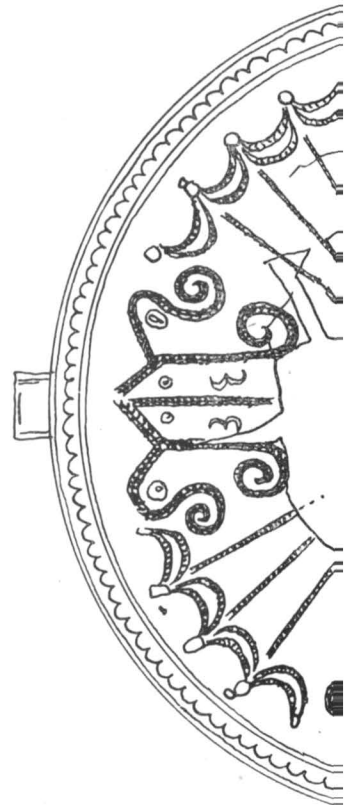
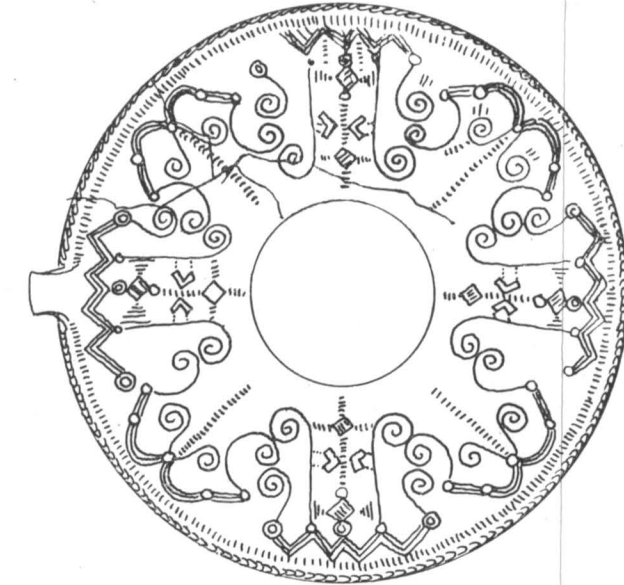
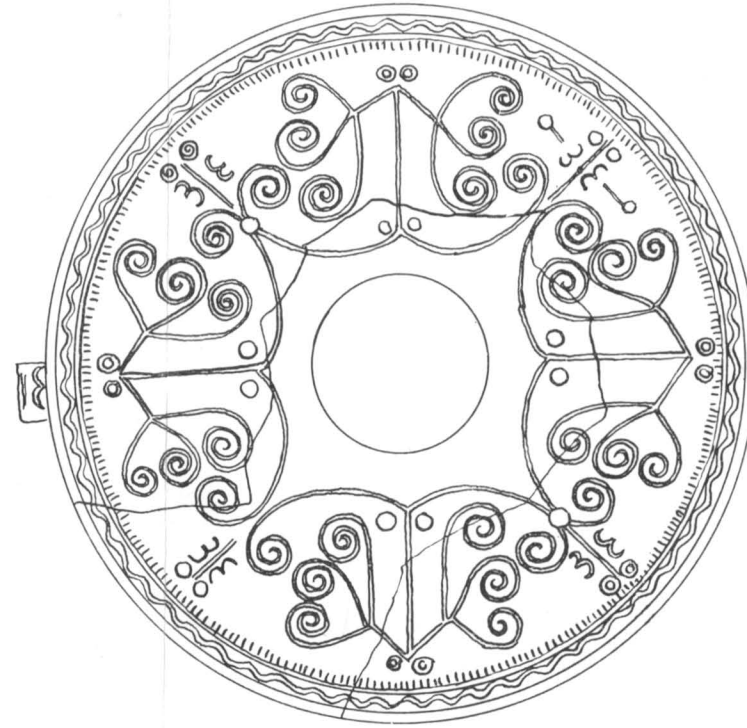
116

66

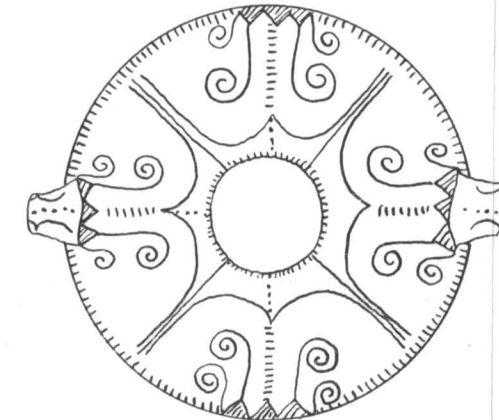
202

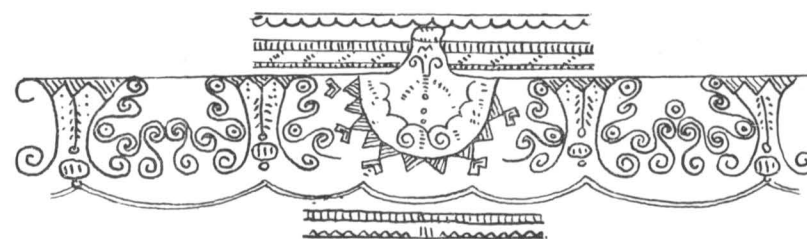
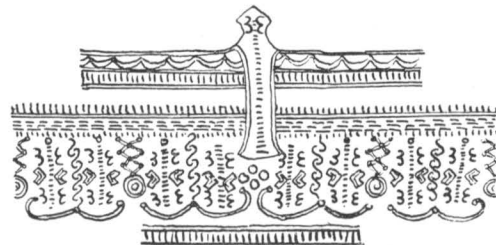
238

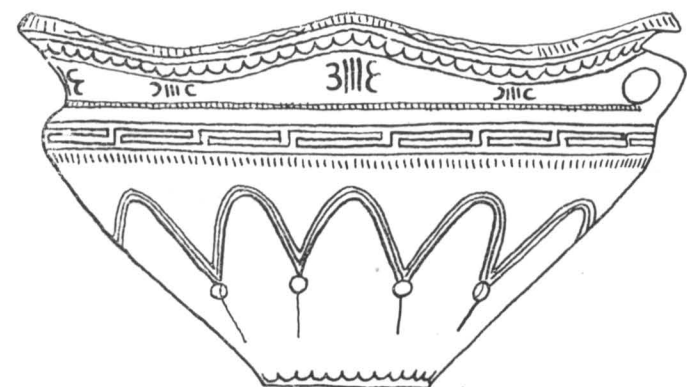

438

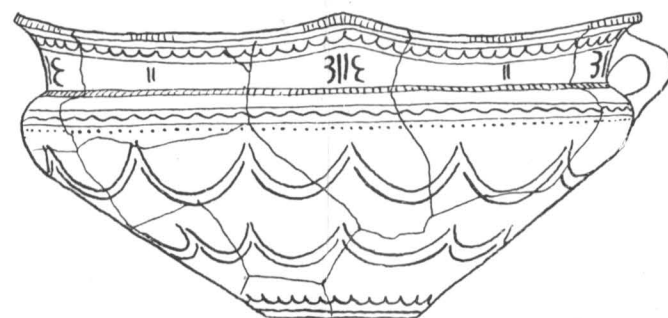

127

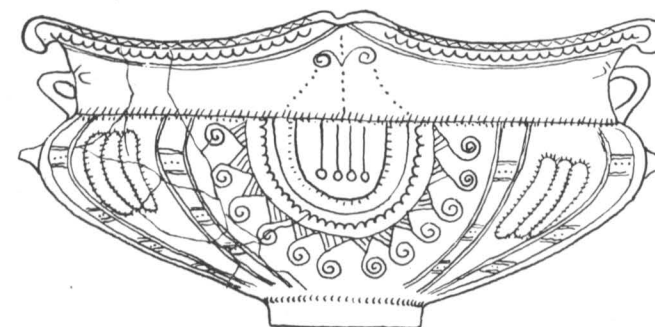

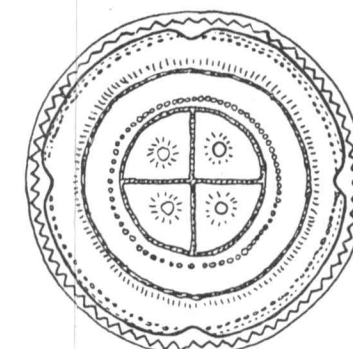
25

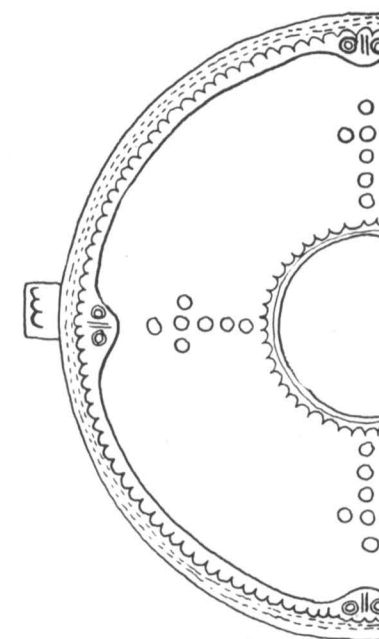
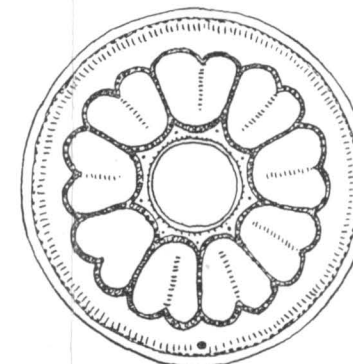
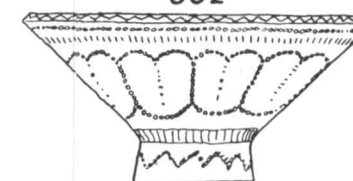
77

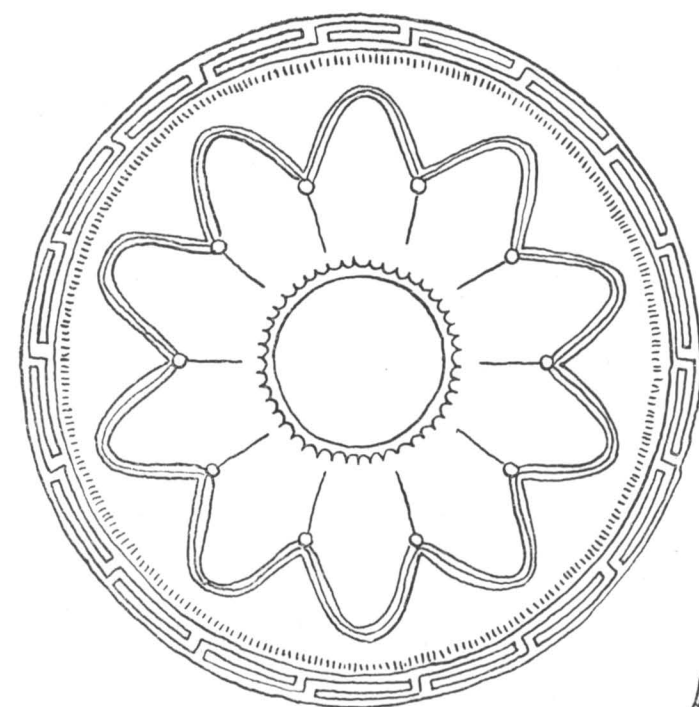
393

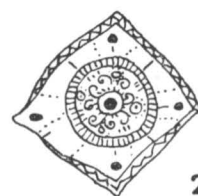
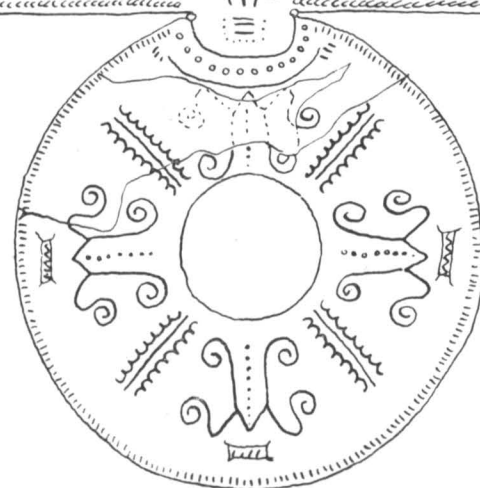
362

16a

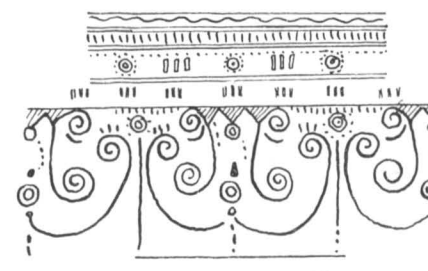
293

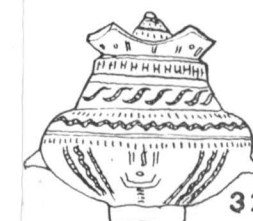
279

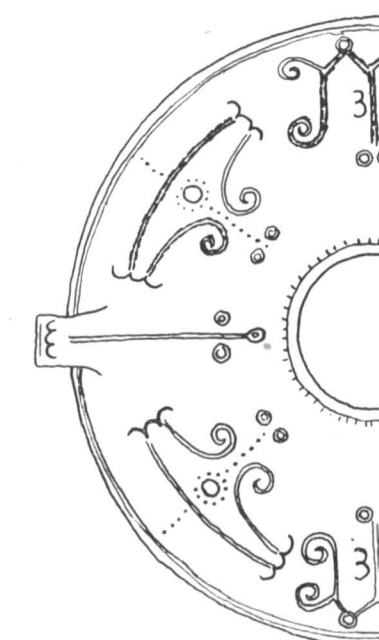
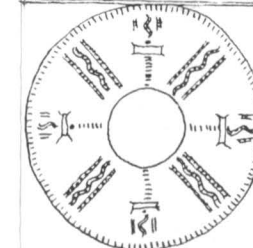
278

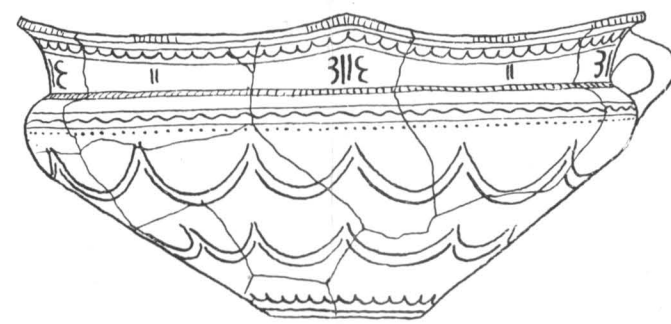
326

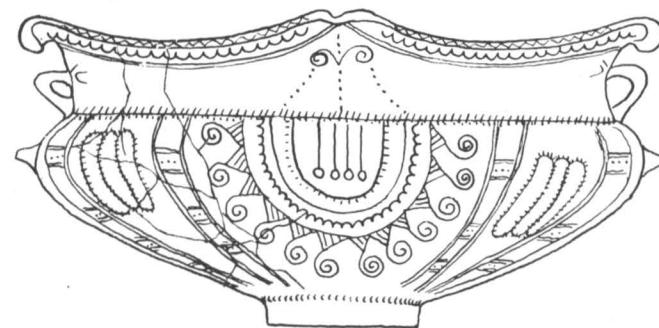
325

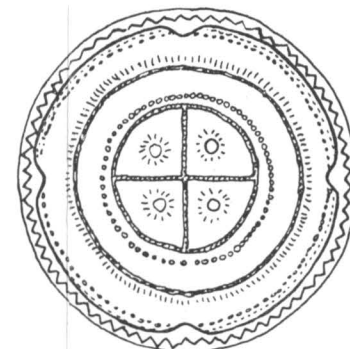

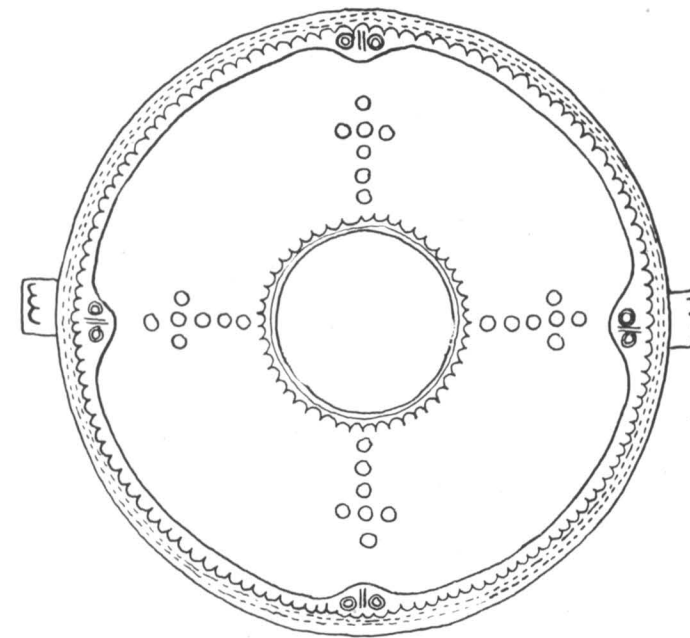
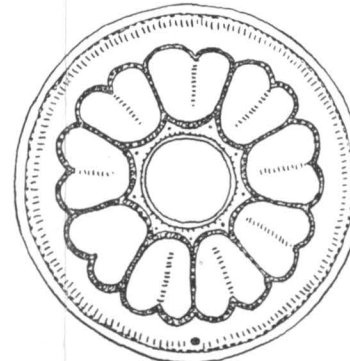
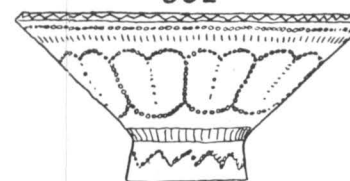
77

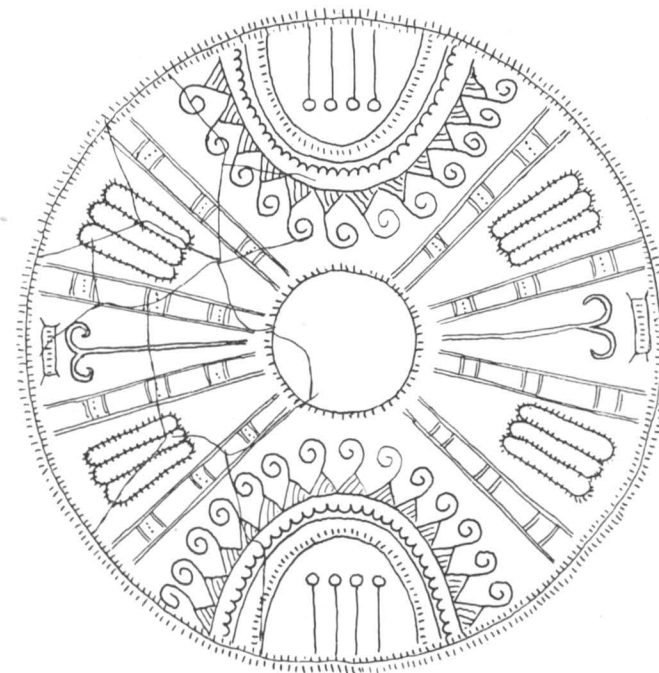
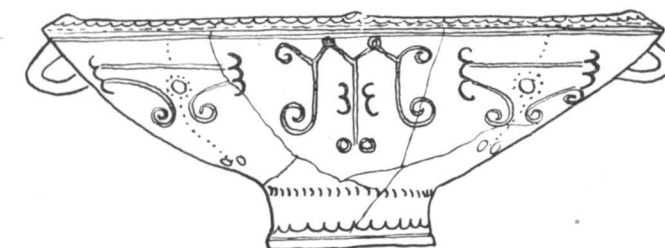
393

362

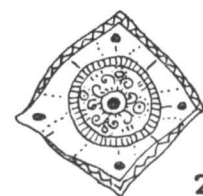
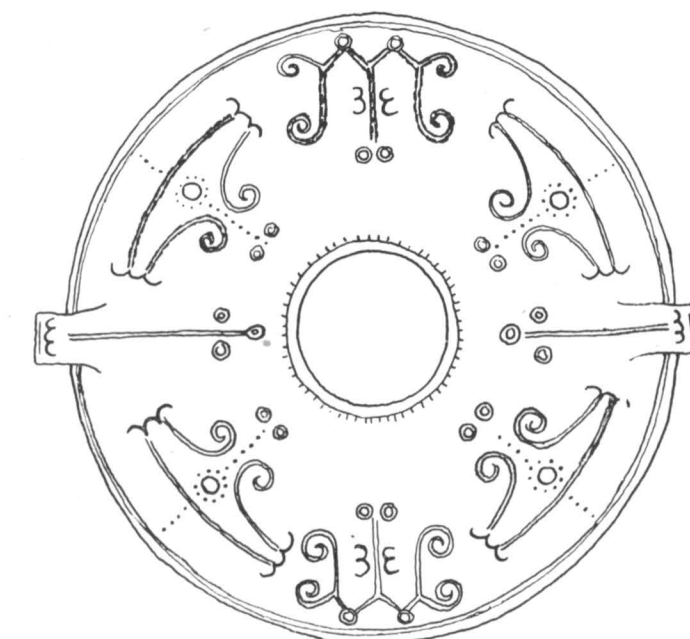
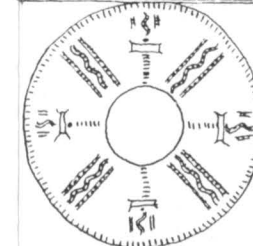
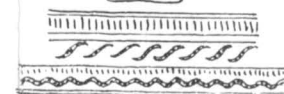
166

326

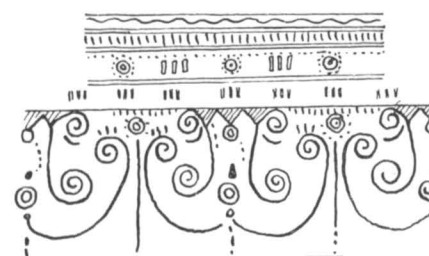
325

279

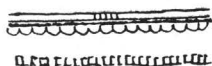
278

25 bis

398

362

166

181

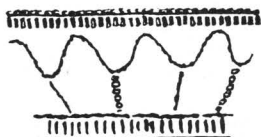
253

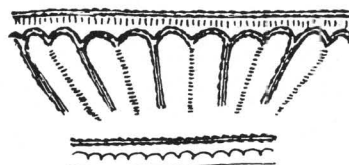
393

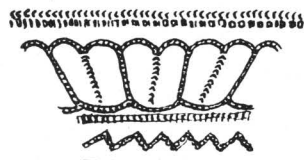
25 bis

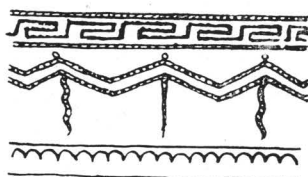
246

182

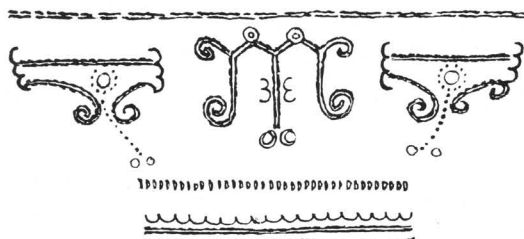
362

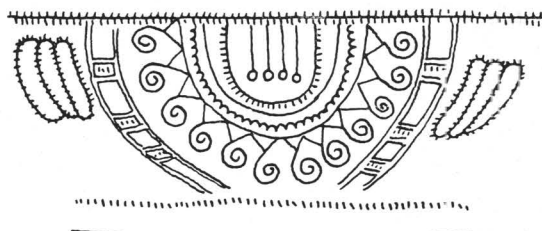
253

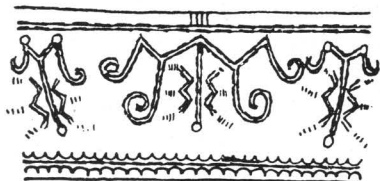
398

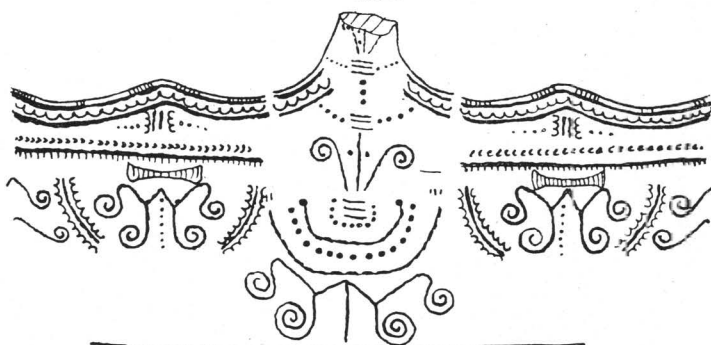
166

393

418

293

512

562

210

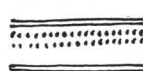
131

387

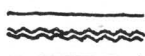
330

229

555

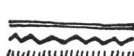
514

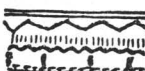
197

207

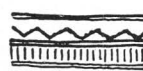
364

318

557

27

365

15

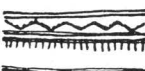
222

348

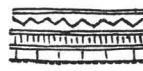
190

230

294

400

27

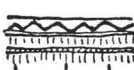
48

39

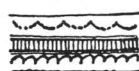
106

553

3

111

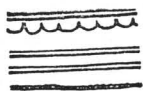

295

523

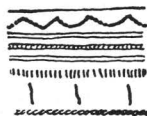
Pl. CXXXVIII. — Motive decorative pe gîtul cânilor (1/4).

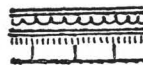
19

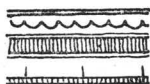
27

374

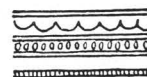
159

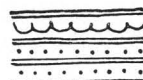
356

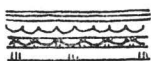
280

213

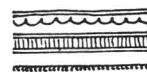
126

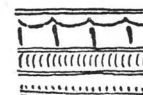
241

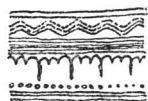
373

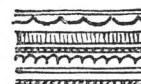
157

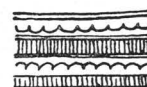
442

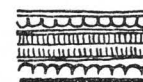
504

240

338

425

323

260

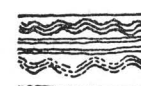
127

20

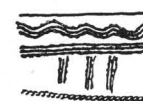
501

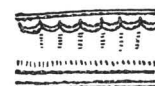
502

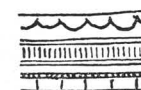
517

515

334

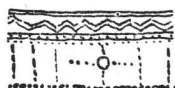
272

518

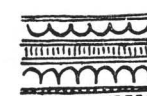
205

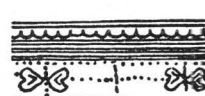
505

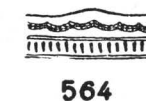
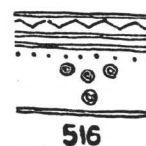
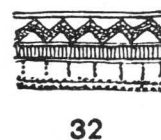
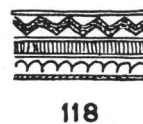
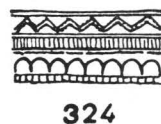
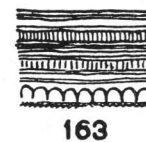
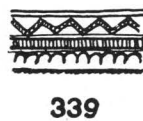
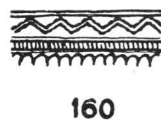
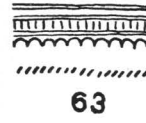
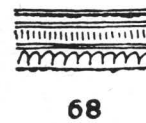
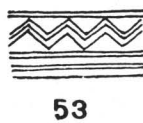
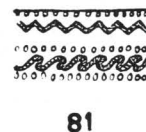
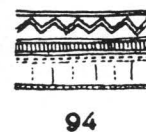
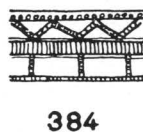
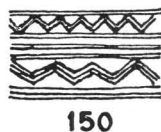
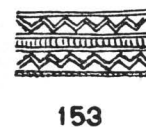
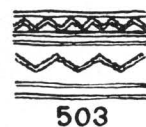
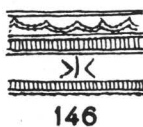
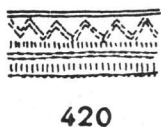
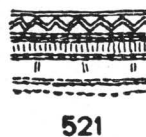
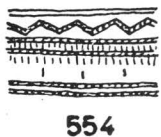
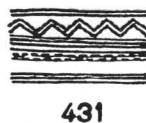
413

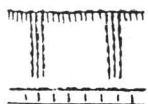
135

509

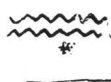
Pl. CXL. — Motive decorative pe gîtul cânilor (1/4).

48

39

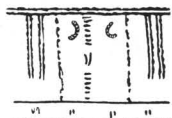
557

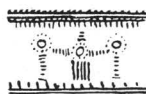
512

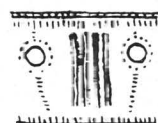
514

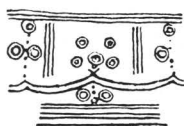
68

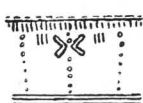
210

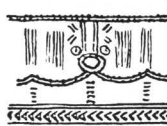
185

150

131

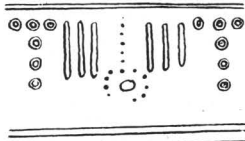
91

230

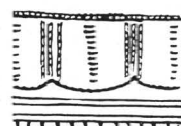
555

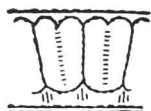
518

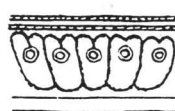
338

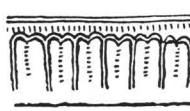
339

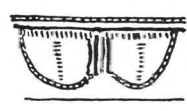
445

197

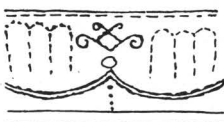
165

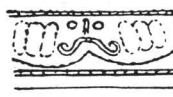
296

272

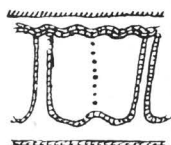
178

153

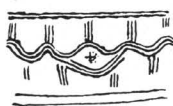
517

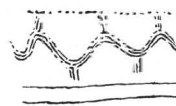
32

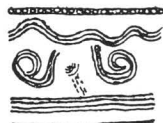
508

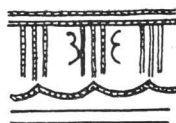
501

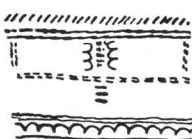
502

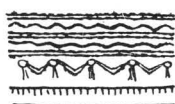
515

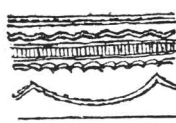
287

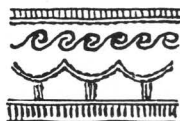
63

387

431

146

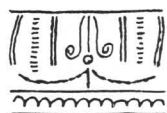
242

565

229

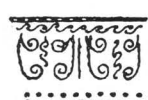
159

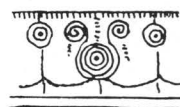
161

330

365

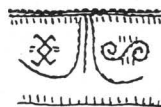
400

524

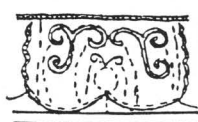
280

562

81

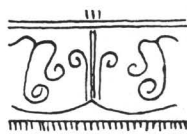
260

318

157

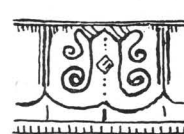
241

258

356

15

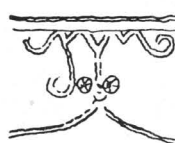
504

503

505

522

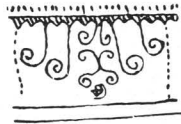
507

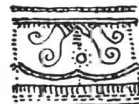
510

518

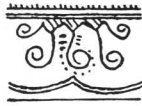
519

520

521

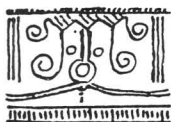
421

420

364

163

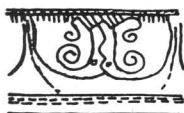
439

160

440

20

564

62

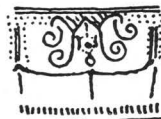
94

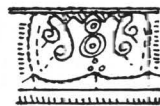
122

26

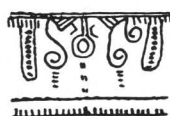
553

442

425

334

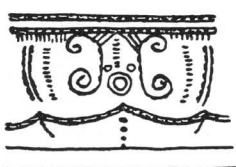
373

374

215

216

222

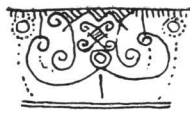
27

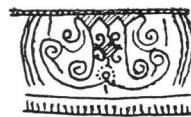
213

377

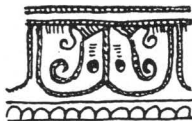
199

240

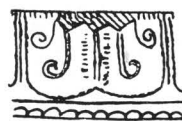
179

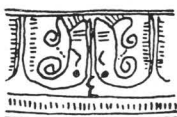
324

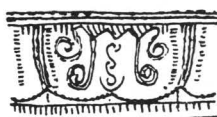
190

54

106

295

554

348

323

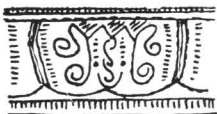
118

509

111

295

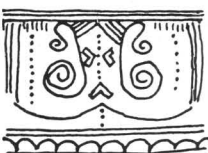
384

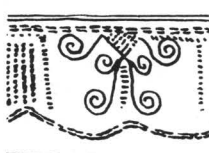
413

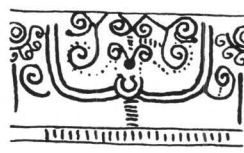
205

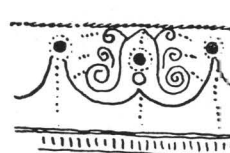
14

506

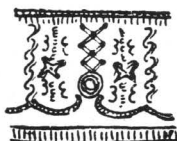
466

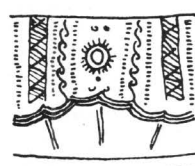
504 bis

49

127

126

157

185

122

229

197

294

131

295

299

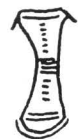
190

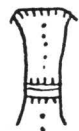
39

103

3

324

27

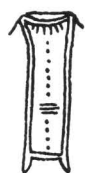
222

32

240

118

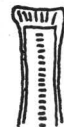
165

153

62

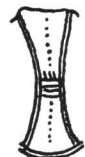
241

283

111

215

213

431

518

318

48

445

146

507

514

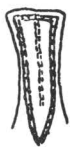

259

Pl. CXLV. — Motive decorative pe fața exterioară a torșilor câinilor (1/4).

257

146

356

159

348

207

280

91

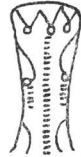
213

520

384

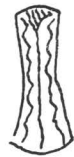
106

365

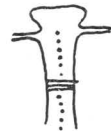
258

338

163

339

508

272

127

334

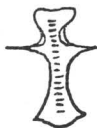
440

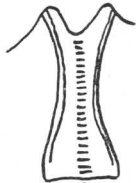
205

190

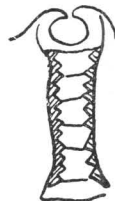
442

178

373

519

Pl. CXLVI. — Motive decorative pe fața exterioară a torșilor cânilor (1/4).

466

150

377

272

373

334

348

286

425

131

179

265

146

503

510

505

501

106

508

504 bis

520

506

509

127

518

14

178

Pl. CXLVIII. — Motive decorative pe fața interioară a torșilor cănilor (1/4).

48

27

91

159

504

153

339

324

241

365

15

34

366

229

94

103

118

157

387

258

32

230

185

207

146

299

280

122

356

421

400

215

213

190

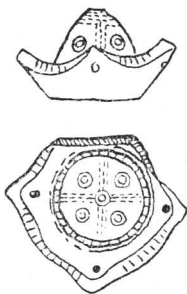

330

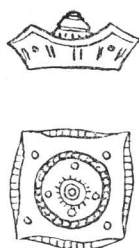

440

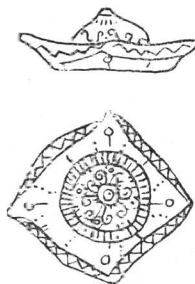
Pl. CXLVII. — Motive decorative pe fața interioară a torșilor cănilor (1/4).

61

326

279

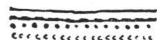
200

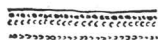
192

108

28

304

134

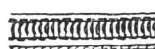
296

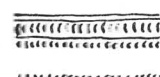
43

343

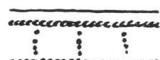
319

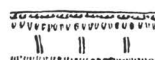
29

233

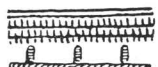
432

359

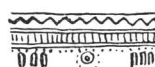
67

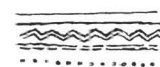
198

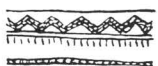
217

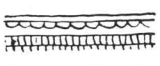
278

419

394

223

141

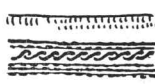
107

60

566

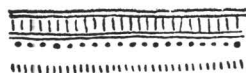

533 bis

325

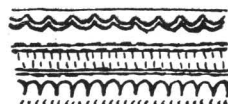
Pl. CL. — Primele rânduri, decorul căpăcelor pentru vasele cu corpul sferic turtit (1/2); celelalte rânduri, motive decorative pe gîtul vaselor cu corpul sferic (1/4).

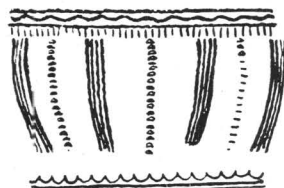
347

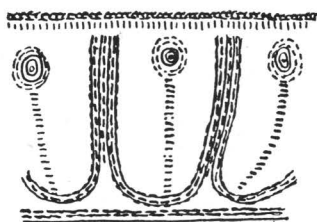
47

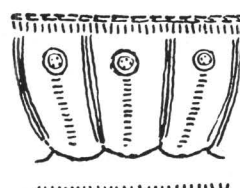
314

47

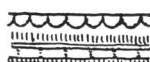
347

314

271

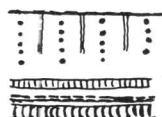
438

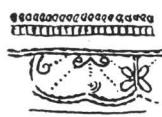
370

378

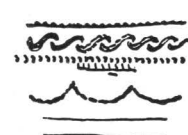
16

186

378

271

438

371

370

271

534

438

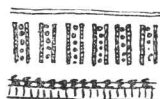
Pl. CXLIX. — Rîndurile 1—2, motive decorative pe gîtul și pe corpul cănilor de dimensiuni mari și fără picior.

Rîndul 3, motive decorative pe gîtul diferitelor vase de forme mai puțin comune.

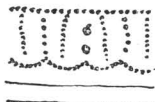
Rîndul 4, motive decorative pe corpul vaselor duble și al unor vase de formă specială.

Rîndul 5, motive decorative pe corpul vaselor speciale și decorul unui căpăcel pentru vas dublu.

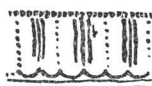
Rîndul 6, motive decorative pe corpul unor vase de formă specială și pe corpul unui vas dublu (1/4).

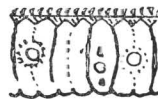
67

432

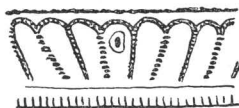
304

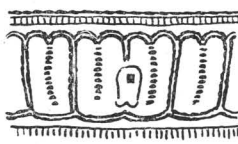
198

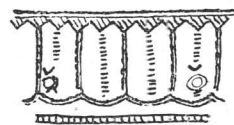
359

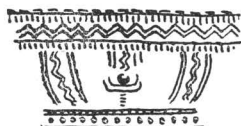
217

141

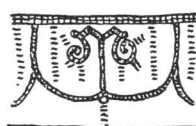
343

325

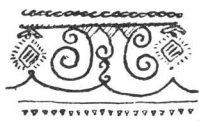
223

394

43

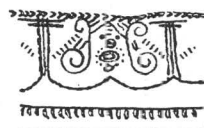
566

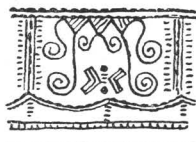
533 bis

29

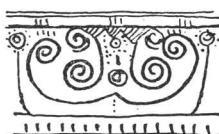
319

233

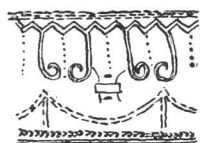
107

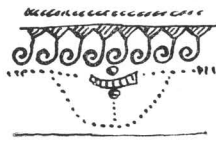
278

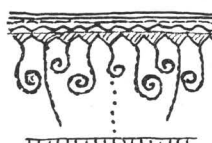
60

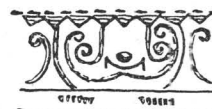
134

28

297

419

Pl. CLI. — Motive decorative pe corpul vaselor sferice (1/4).

a

b

Pl. CLII. — Statueta nr. 1, descoperită în mormîntul X; față și spate (2/3).

a

b

a

b

Pl. CLIII. — Sus, statueta nr. 2, descoperită în mormîntul XV; faţă şi spate. Jos, statueta nr. 4, descoperită în mormîntul XXVIII; faţă şi spate (2/3).

a

b

a

b

Pl. CLIV. — Sus, statueta nr. 3, descoperită în mormîntul XXVI; faţă şi spate.
Jos, statueta nr. 5, descoperită în mormîntul LXVI; faţă şi spate (2/3).

a

b

a

b

Pl. CLV. — Sus, statueta nr. 6, descoperită în mormîntul LXXI; faţă şi spate.
Jos, statueta nr. 8, descoperită în mormîntul LXXXIX; faţă şi spate (2/3).

a

b

Pl. CLVI. — Statueta nr. 7, descoperită în mormîntul LXXXIX; față și spate (2/3).

a

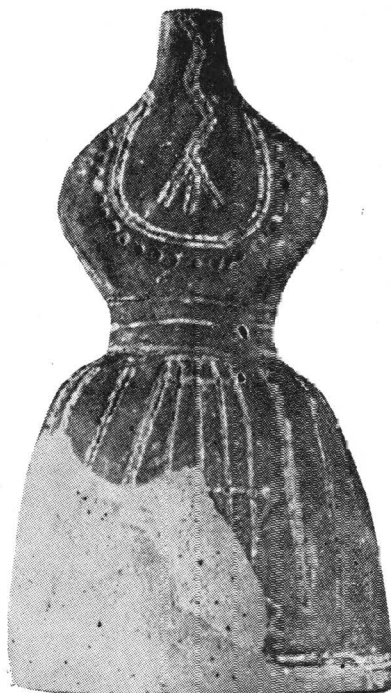
b

Pl. CLVII. — Statueta nr. 9, descoperită în mormântul CII; față și spate (2,3).

a

b

a

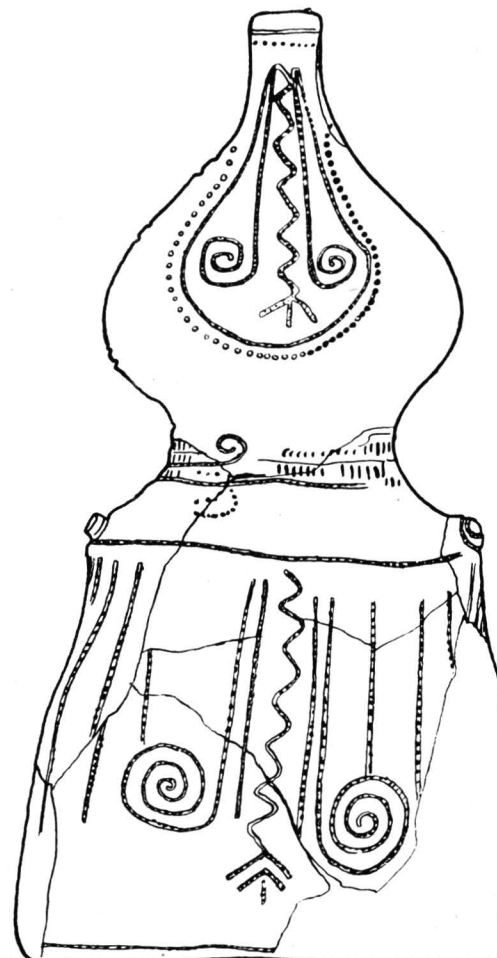
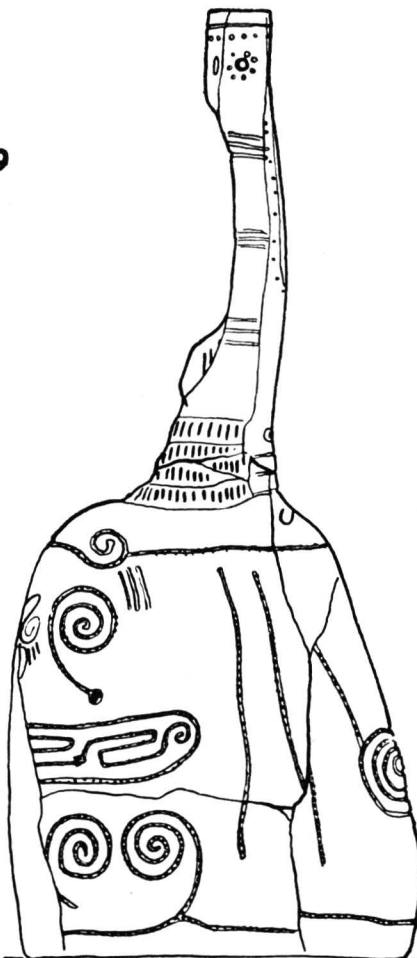
b

Pl. CLVII. — Sus. statueta nr. 10, achiziționată; față și spate.
Jos, statueta fragmentară nr. 13; față și spate. Muzeul regional Craiova (2/3).

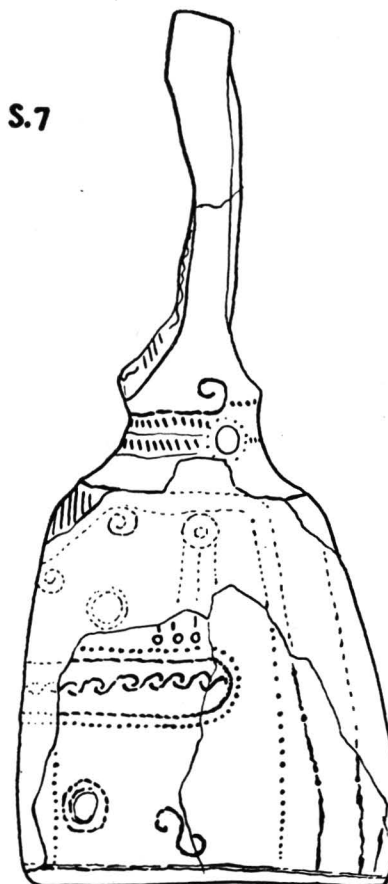

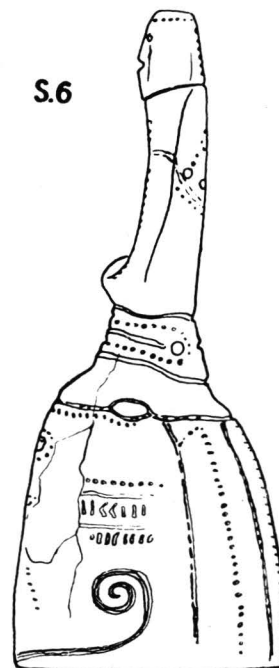
S.9

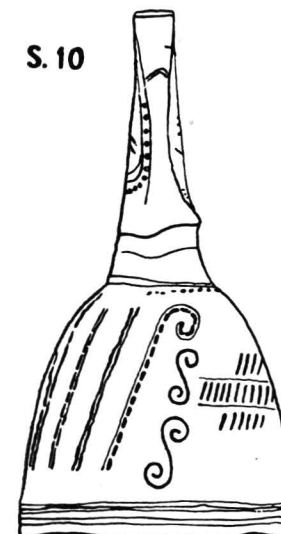
S.7

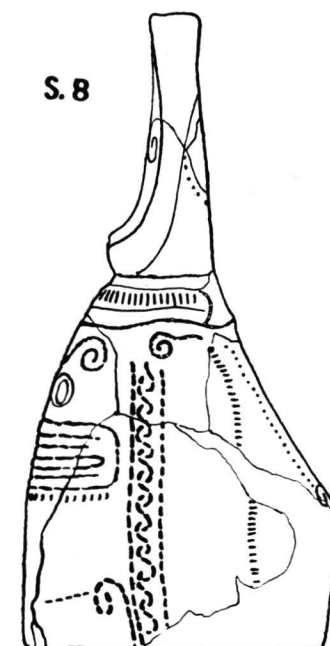
S.6

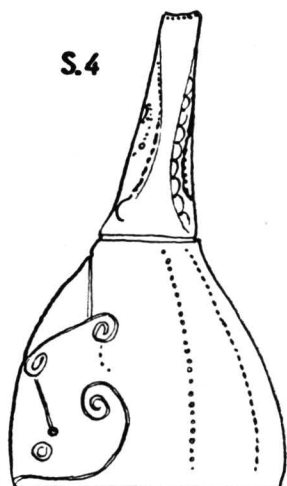
S.10

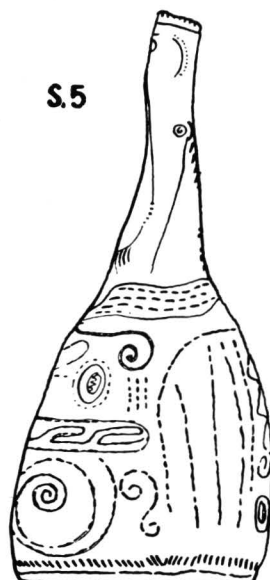
S.8

S.4

S.5

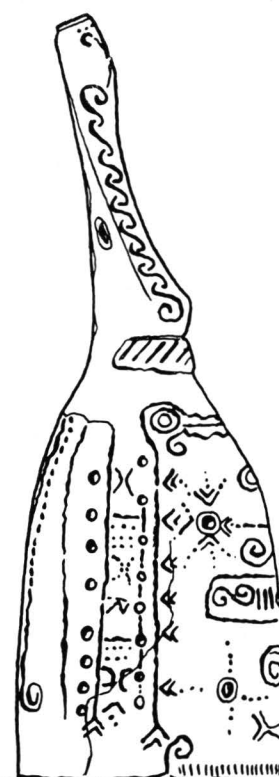
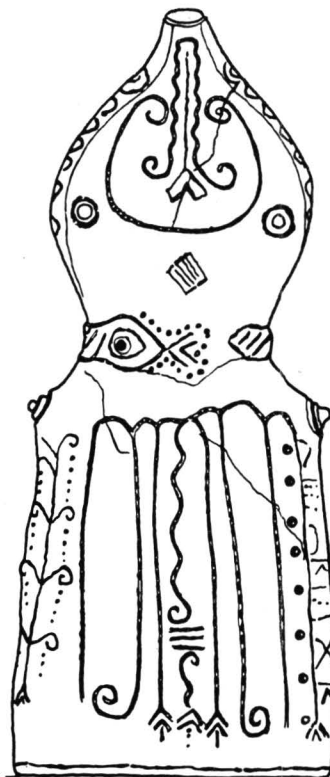

Pl. CLX. — Statueta nr. 9 (față, profil și spate) și statuetele nr. 4, 5, 6, 7, 8 și 10 (profil) (1/2).

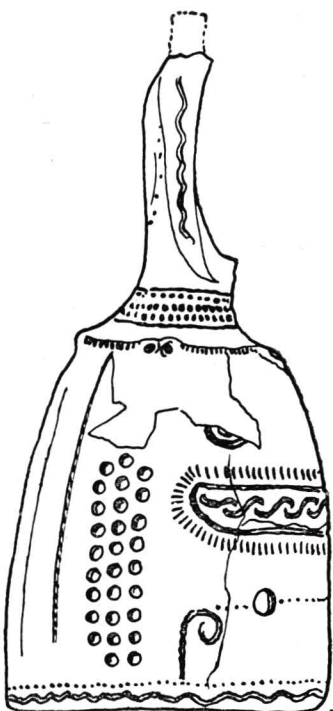
S.1

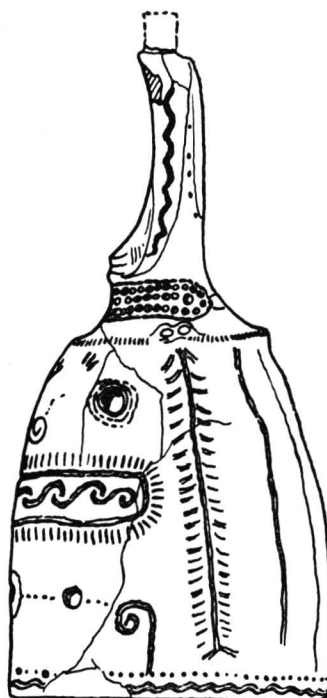
S.1

S.13

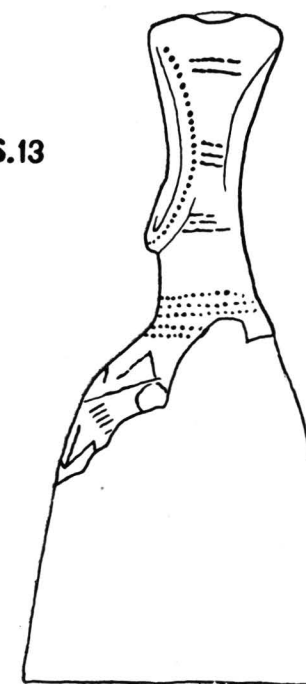
S.2

S.3

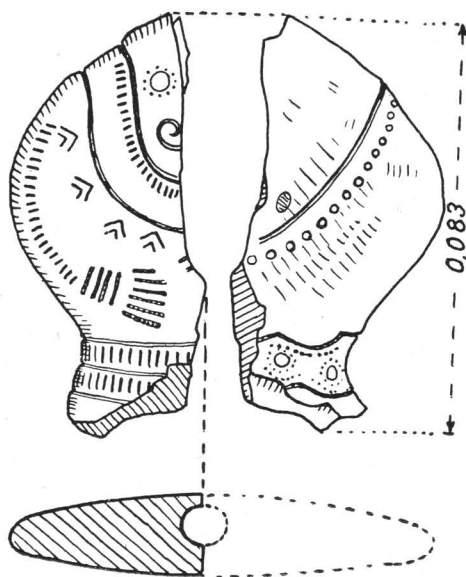
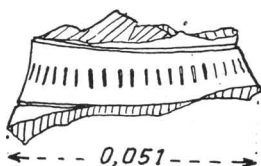
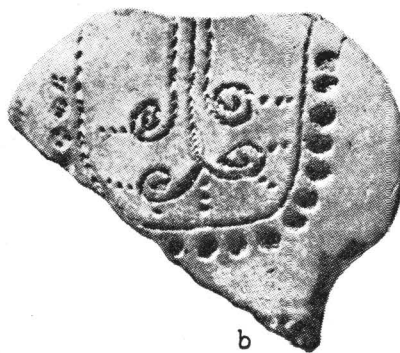
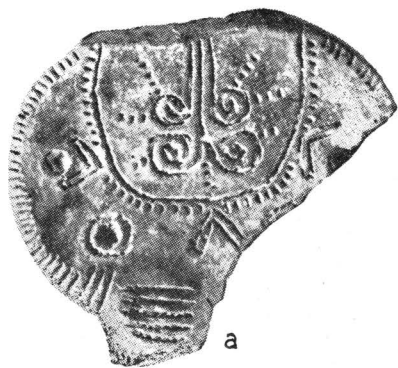
S.13

Pl. CLIX. — Statuetele nr. 1 (față, spate și ambele profiluri), 2 și 3 (cele două profiluri) și 13 (profil) (1/2).

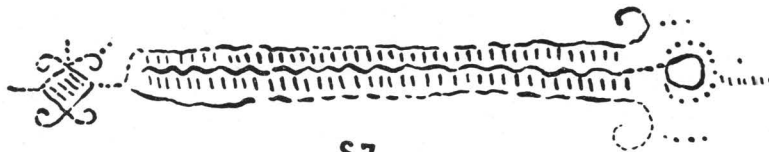
Sus în dreapta, secțiunea prin statuetele nr. 1 și 13 (ultima în reconstituirea ideală) (1/4).

Pl. CLXI. — Fragmentele de statuete nr. 11, 12, 14 și 15 (2/3).

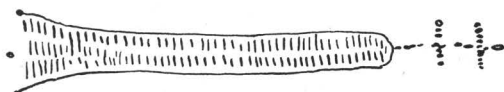

S.7

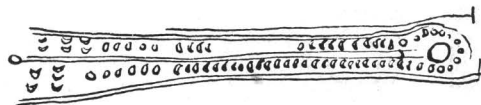
S.9

S.3

S.1

S.6

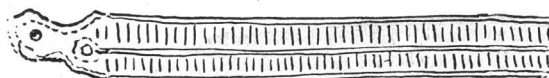
S.13

S.2

S.12

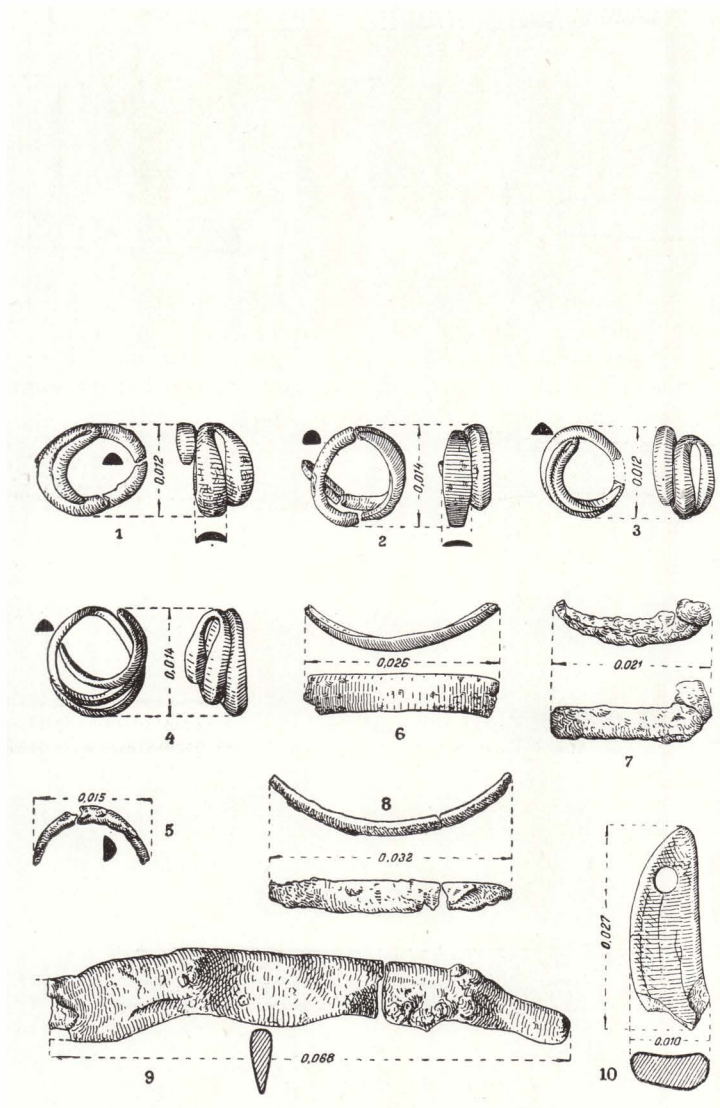
S.14

S.8

S.5

Pl. CLXIII. — 1—4, inele de buclă din bronz: 1, din mormîntul LXXXI; 2, din mormîntul XXXIX; 3, din mormîntul XCV; 4, găsit pe plaja Bălții Nasta; 5, fragment de inel de buclă de bronz, din mormîntul LXXXII; 6, fragment de inel de buclă de bronz din mormîntul LXXIV; 7, fragment de obiect de bronz din mormîntul C; 8, fragment de brățară (?) de bronz din mormîntul XXVII; 9, lamă de cuțit (?) de bronz din mormîntul III; 10, pandantiv din dinte de rozător, mormîntul LXXIX (toate mărimi naturală).

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ЧАСТЬ I

РАСКОПКИ И ОПИСАНИЕ МАТЕРИАЛОВ

Гл. I. Введение. История раскопок	1
Гл. II. Могильник	16
Гл. III. Описание погребений и их инвентаря, обнаруженных в Кырнсксы могильнике в 1942, 1955 и 1956 гг	25
Гл. IV. Различные предметы, найденные при раскопках, но не входившие в инвентарь погребений, описанных в предыдущей главе	107
Гл. V. Керамические материалы, найденные на холме Томы до начала раскопок автора (приобретены Национальным музеем древ- ностей в 1941 и 1942 гг.)	112
Гл. VI. Материалы из Кырнского могильника, находящиеся в Крайов- ском областном музее	122

ЧАСТЬ II

ИЗУЧЕНИЕ МАТЕРИАЛОВ КЫРНСКОГО МОГИЛЬНИКА

Гл. I. Техника и форма керамики	129
Гл. II. Орнамент керамики	154
Гл. III. Определение культурной принадлежности керамики, найденной в Кырне	198
Гл. IV. Статуэтки из обожженной глины	244
Гл. V. Бронзовые и костяные предметы	280
Гл. VI. Заключение	285
Резюме на русском языке	317
Список таблиц на русском языке	334
Резюме на французском языке	343
Список таблиц на французском языке	358

ПРИЛОЖЕНИЕ

Антропологическое исследование костей, найденных в Кырнском могиль- нике с трупосожжениями (выполнено д-ром <i>Дарду Николаеску- Плошиор</i>)	365
Резюме на русском языке	383
Резюме на французском языке	385
Таблицы	387

S O M M A I R E

Ire PARTIE

FOUILLES ET DESCRIPTION DES MATÉRIAUX

<i>Chap. I</i> Introduction. Historique des fouilles	11
<i>Chap. II</i> La nécropole	16
<i>Chap. III</i> Description des tombes découvertes dans la nécropole de Cîrna en 1942, 1955 et 1956, ainsi que leur mobilier	25
<i>Chap. IV</i> Différentes découvertes faites pendant les fouilles mais n'appartenant pas au mobilier des tombes décrites au chapitre précédent	107
<i>Chap. V</i> Matériaux céramiques découverts au lieu dit « Grindul Tomii » avant les fouilles de l'auteur et acquis par le Musée National des Antiquités en 1941 et 1942	112
<i>Chap. VI</i> Matériaux du Musée régional de Craiova provenant de la nécropole de Cîrna.....	122

IIe PARTIE

ÉTUDE DES MATÉRIAUX DE LA NÉCROPOLE DE CÎRNA

<i>Chap. I</i> Technique et formes de la céramique	129
<i>Chap. II</i> Décor de la céramique	154
<i>Chap. III</i> Place de la céramique de Cîrna dans l'ensemble de la céramique des civilisations des champs d'urnes funéraires.....	198
<i>Chap. IV</i> Les statuettes en terre cuite	244
<i>Chap. V</i> Objets en bronze et en os	280
<i>Chap. VI</i> Conclusion	285
Résumé en russe	317
Légendes des planches en russe	334
Résumé en français	343
Légendes des planches en français	358

A P P E N D I C E

Recherches anthropologiques sur les ossements provenant de la nécropole à incinération de Cîrna, par le <i>Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor</i>	365
Résumé en russe.....	383
Résumé en français	385
Planches	387

E R A T A

La pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina
33	13 de jos	d.g. 0,5 cm.	d.g. 6,5 cm.	autorului
123	6 » »	cultura Cîrna	cultura Gîrla Mare-Cîrna	autorului
150	16 » »	« Blorurile »	« Borurile »	tipografiei
155	16 de sus	ornamentul din ea	ornamentul liniar	autorului
245	8 » »	spre NE	spre NV	autorului
307	6 de jos	malul de nord	malul de sud	autorului
313	7 » »	în vremea	în urma	autorului

Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna

Redactor responsabil: PEATNIȚCHI NEONILA

Dați la cules 21.06.1960. Bun de tipar 31.01.1961. Apărut 1961. Tiraj 1150 ex. legate. Hîrtie crețată de 100 g/m² 610×860/8. Coli editoriale 62,27. Coli de tipar 75,75. Planșe tip 14. A 00828/60. C. Z. pentru biblioteci mari 571.91(498). C. Z. pentru biblioteci mici: 902.6(R).

Întreprinderea poligrafică nr. 4, Calea Serban Vodă nr. 133—135, București, R.P.R.,
comanda nr. 700

Alte lucrări de arheologie

C. Daicoviciu

Cetatea dacică
de la Piatra Roșie
Monografie arheologică

Octavian Floca

Contribuții la cunoașterea
tezaurelor de argint dacice.
Tezaurul de la Sărăcsău
și Șeica Mică

* * *

Materiale și cercetări
arheologice,
volumele II-VI

